

ISBN 978-9955-896-66-1
CD - ROM

Studentų mokslinė konferencija

JAUNASIS MOKSLININKAS 2009 m.

STRAIPSNIŲ RINKINYS

Socialiniai mokslai

AKADEMIJA, 2009

**Lietuvos žemės ūkio universitetas
2009 m. balandžio 23 d.**

Studentų g. 11
LT - 53361 Akademija, Kauno r.

LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIO UNIVERSITETAS

JAUNASIS MOKSLININKAS 2009

Socialiniai mokslai

STUDENTŲ MOKSLINĖS KONFERENCIJOS STRAIPSNIŲ RINKINYS

ISSN 1822 - 9913

Ekonomikos ir vadybos fakulteto kuruojamų sekcijų organizacinis komitetas

Pirmininkė:

doc. dr. Astrida Slavickienė

Nariai:

Raimonda Jonutytė

Alma Mickutė

Skomantas Rukuiža

Dalia Karpinskaitė

Simonas Pusvaškis

Ekonomikos ir vadybos fakulteto kuruojamų sekcijų redakcinė komisija

Pirmininkė:

doc. dr. Astrida Slavickienė

Nariai:

prof. habil. dr. Povilas Domeika

prof. dr. Feliksas Klupšas

prof. dr. Vilija Aleknevičienė

doc. dr. Rūta Adamonienė

doc. dr. Bronislavas Krikščiūnas

doc. dr. Stasė Palubinskienė

doc. dr. Linas Stabingis

doc. dr. Rūta Petrauskienė

doc. dr. Valerija Vinciušienė

lekt. Rasa Rukuižienė

mg. Bernardas Kniukšta

Leidinio sudarytoja:

doc. dr. Astrida Slavickienė

TURINYS

ŽEMĖS ŪKIO EKONOMIKA	7
Vida Vitaraitė LIETUVOS IR KITŲ ES ŠALIŲ EKSPORTO SPECIALIZACIJOS PIENO SEKTORIUJE LYGINAMASIS VERTINIMAS.....	8
Jolita Vainaitė GLOBALIZACIJOS IR REGIONIZACIJOS POVEIKIS LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIUI.....	12
Saulius Liuga LIETUVOS KAIMO PLĖTROS 2007-2013 METŲ PROGRAMOS PRIEMONĖS „ŽEMĖS ŪKIO VALDŲ MODERNIZAVIMAS“ ATRANKOS KRITERIJŲ VERTINIMAS.....	17
Gintarė Kondrotaitė VERSLUMO POVEIKIS UŽIMTUMUI KAIMO VIETOVĖSE	22
Eimantas Jankauskas LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIO IR MAISTO PRODUKTŲ IR MAISTO PRODUKTŲ IMPORTO RAIDA.....	28
Rasa Būdaitė STRUKTŪRINĖS PARAMOS ĮTAKA SMULKIŲ PIENO ŪKIŲ PLĖTRAI.....	32
Inga Marcinkevičienė ES STRUKTŪRINĖS PARAMOS ĮTAKA ALTERNATYVIŲ ŽEMĖS ŪKIUI VEIKLŲ PLĖTOTEI LIETUVOS KAIMO VIETOVĖSE.....	37
Silvija Staševičienė GRŪDŲ RINKOS KAINŲ VEIKSNIAI LIETUVOJE.....	42
Robertas Pajaujis PARAMOS ŪKININKAUJANTIEMS MAŽIAU PALANKIOSE ŪKININKAUI VIETOSE, PRIEMONIŲ RAIDA LIETUVOJE	47
Vytautė Balsienė VAISIŲ IR DARŽOVIŲ RINKOS STRUKTŪROS TOBULINIMO GALIMYBĖS	51
Agnė Bukinaitė LIETUVOS PIENO PRODUKTŲ RINKOS STRUKTŪRA IR JO POKYČIAI 2001-2008 METAIS.....	55
Lina Šliužienė MĖSOS PRODUKTŲ KAINŲ FORMAVIMOSI YPATUMAI IR VEIKSNIAI LIETUVOS RINKOJE	59
Roberta Petkevičiūtė UŽIMTUMO LIETUVOS IR KITŲ EUROPOS SĄJUNGOS ŠALIŲ ŽEMĖS ŪKYJE LYGINAMASIS VERTINIMAS	64
Lina Čepaitė EKOLOGINIO ŪKININKAVIMO VEIKSNIAI LIETUVOJE.....	69
Jurgita Sabaitienė GYVENTOJŲ UŽIMTUMO LIETUVOS ŽEMĖS ŪKYJE SOCIALINIAI IR EKONOMINIAI ASPEKTAI.....	74
Aleksandra Pavilioninė TIESIOGINĖS PARAMOS POVEIKIS ŪKININKŲ ŪKIŲ PARAMOMS	78
Toma Bumblauskaitė AGROSERVISO PASLAUGŲ RACIONALIZAVIMO VEIKSNIAI	82
Gintarė Kučinskaitė MOKESČIŲ NAŠTA LIETUVOS ŽEMĖS ŪKYJE.....	85
Dainora Žukauskaitė LIETUVOS JAUNŲJŲ ŪKININKŲ VERSLUMO VEIKSNIAI	90
KAIMO PLĖTROS ADMINISTRAVIMAS	93
Gražina Lingytė JURBARKO RAJONO KAIMO VIETŲ KONKURENCINIAI PRANAŠUMAI IR JŲ STIPRINIMAS.....	94
Inga Kasiulytė KAUNO APSKRITIES SENIŪNIJŲ DARBUOTOJŲ MOTYVAVIMAS TEORINIŲ ASPEKTU.....	100
Virginija Malinš JAUNŲ BEDARBIŲ SOCIALINĖS ATSKIRTIES PREVENCIJA KAUNO RAJONO SAVIVALDYBĖJE	105
Indrė Baltrušaitytė KAIMO TURIZMO ĮTAKA KAIMO VIETŲ PLĖTRAI.....	110
Ovidija Rakauskienė KAIMO BENDRUOMENINIŲ ORGANIZACIJŲ GYVAVIMO CIKLAS	115
Vytautas Staneika KAIMO JAUNIMO VISUOMENINIO AKTYVUMO SKATINIMAS.....	120
Saulius Šimelevičius SENIŪNIJŲ DARBUOTOJŲ DARBO ORGANIZAVIMO TOBULINIMAS TEORINIŲ ASPEKTU.....	125
Donata Paulauskaitė PERSONALO VALDYMO TRANSFORMACIJA: SISTEMINIS POŽIŪRIS.....	130
Daiva Sapagovienė SENIŪNIJOS DARBUOTOJŲ TEIKIAMŲ KONSULTAVIMO PASLAUGŲ VERTINIMAS	135
Neringa Ščiukauskaitė LIETUVOS SODININKYSTĖS IR DARŽININKYSTĖS INSTITUTO DARBUOTOJŲ KARJEROS VALDYMAS.....	141
Rima Žiobienė KOMANDINIO DARBO RAIŠKOS PRIENŲ RAJONO IR SŪDUVOS VIETOS VEIKLOS GRUPĖSE VERTINIMAS.....	145
Edita Miščinskienė KONSULTAVIMO POVEIKIS KAIMO MOTERŲ VERSLUMUI LAZDIJŲ RAJONE.....	149

ŽEMĖS ŪKIO BUHALTERINĖ APSKAITA, AUDITAS IR FINANSAI	155
Rita Pociūtė TIME-DRIVEN ABC METODO DIEGIMAS.....	156
Gita Birgiolaitė DARBO PAJAMŲ APMOKESTINIMO ANALIZĖS METODIKA.....	161
Danguolė Šidlauskienė MOKESČIŲ ĮTAKA SMULKAUS IR VIDUTINIO VERSLO PLĖTRAI.....	166
Sandra Jakimavičiūtė VERSLO IR FINANSINĖS RIZIKOS SUDERINAMUMO IŠTYRIMO, FORMUOJANT IR VALDANT AKCINIŲ BENDROVIŲ KAPITALO STRUKTŪRA MODELIS.....	170
Laura Girdžiūtė INTEGRUOTAS TARPTAUTINIŲ ATSISKAITYMŲ RIZIKOS VALDYMAS MAŽOSE IR VIDUTINĖSE ĮMONĖSE.....	175
Simona Čiuplienė PINIGŲ SRAUTŲ ATASKAITOS IR INFORMACIJOS FORMAVIMAS IR DUOMENŲ ANALIZĖ.....	181
Edita Petrauskienė APSKAITOS POLITIKOS PASIRINKIMO PELNO ATŽVILGIU MODELIS.....	186
Renata Grigaitė LIETUVOS NE GYVYBĖS DRAUDIMO RINKOS PAKLAUSĄ IR PASIŪLĄ SĄLYGOJANTYS VEIKSNIAI.....	191
Ariana Ūsienė PELNO MOKESČIO TARIFO POKYČIO ĮTAKOS VALSTYBĖS PAJAMOMS VERTINIMO METODIKA.....	196
Sandra Kučiauskaitė BANKROTO DIAGNOZAVIMO ĮMONĖSE TYRIMAS.....	201
Zita Linikienė FAKTORINGO KAIP KOMPLEKSINĖS FINANSINĖS PASLAUGOS REIŠKINGUMAS VERSLUI.....	206
Inga Čepkauskienė ATSARGŲ VALDYMAS NAUDOJANT JIT SISTEMA.....	211
Andrius Tovenskaskas TRUMPALAIKIŲ KREDITŲ PASIRINKIMO KRITERIJŲ SISTEMA.....	216
Renata Kvedrytė MOKESČIŲ SISTEMOS ĮVERTINIMO METODIKA.....	221
Živilė Motužienė GYVYBĖS DRAUDIMO SITUACIJA FINANSINĖS KRIZĖS LAIKOTARPIU.....	226
Lina Kolaitytė AKCIJŲ PORTFELIO FORMAVIMAS FINANSINIO NUOSMUKIO LAIKOTARPIU.....	231
Vaida Aleksynaitė PRIVALOMOJO SVEIKATOS DRAUDIMO SISTEMOS LIETUVOJE FINANSAVIMO VERTINIMAS.....	236
Greta Galintytė SVEIKATOS PRIEŽIŪROS LEŠŲ TERITORINIO PASKIRSTYMO EFEKTYVUMO ĮVERTINIMAS.....	239
ŽEMĖS ŪKIO VERSLO VADYBA	243
Virginija Kunickaitė ORGANIZACIJOS ĮVAIZDŽIO KŪRIMAS.....	244
Vaidas Balkauskas AB „KROFT FOODS LIETUVA“ ĮVAIZDŽIO FORMAVIMO YPATUMAI.....	248
Mantas Narkus KAIMO TURIZMO PASLAUGŲ ĮVAIROVĖS IR KOKYBĖS VALDYMO TOBULINIMAS.....	253
Jurgita Kučinskaitė-Varatinskienė KOKYBĖS VADYBOS SISTEMOS ORGANIZACIJOJE GERINIMO GALIMYBĖS.....	257
Aušra Andriuškevičiūtė BIRIŲ PRODUKTŲ KOKYBĖS GERINIMO GALIMYBĖS.....	261
Asta Giraitienė SOCIALINIŲ KONSULTAVIMO PASLAUGŲ KOKYBĖS VERTINIMAS PRIENŲ RAJONO SAVIVALDYBĖJE.....	266
Lukas Laukaitis INTEGRUOTOS KOKYBĖSVADYBOS SISTEMOS DIEGIMO GALIMYBĖS PASLAUGŲ TEIKIMO ĮMONĖJE.....	272
Dainius Kasevičius AB „AGROVIKA“ VARTOTOJŲ NUOMONĖS TYRIMAS.....	275
Andrius Markuckas KAIMO GYVENTOJŲ EKONOMINIS AKTYVUMAS IR UŽIMTUMAS PASVALIO RAJONE.....	279
Zigmantas Vagonis KAIMO AMATŲ PLĖTROS TENDENCIJOS KAIMO TURIZMO VERSLO KONKURENCINGUMUI.....	283
Ernesta Macijauskaitė LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIO KONSULTAVIMO TARNYBOS VEIKLOS ORGANIZAVIMO TOBULINIMAS, SIEKIANČIŲ ŪKININKŲ ŪKIŲ KONKURENCINGUMO DIDINIMO.....	287
Loreta Kondratė PARAMOS JAUNIESIEMS ŪKININKAMS TEIKIMO PATIRTIS LIETUVOJE.....	292
Eglė Kozočiūnienė KONSULTAVIMO PASLAUGŲ POREIKIO NUSTATYMAMS ALYTAUS BARBO BIRŽOJE.....	297
Rolandas Čiuplys ŽEMĖS ŪKIO KONSULTAVIMO METODŲ TAIKYMO YPATUMAI: MARIJAMPOLĖS APSKRITIES ATVEJIS.....	302
Paulius Tumėnas NEKILNOJAMO TURTO AGENTŪRŲ, KONSULTACINĖS VEIKLOS STRATEGIJOS.....	307
Kęstutis Skauminas VEIKSNIAI ĮTAKOJANTYS ŪKININKŲ KONSULTAVIMĄ PRIEŠGAISRINĖS SAUGOS KLAUSIMAIS.....	312
Darius Pažėra DARBUOTOJŲ MOTYVAVIMO SISTEMOS TOBULINIMAS LIETUVOS SODININKYSTĖS IR DARŽININKYSTĖS INSTITUTE.....	317

PROFESINIO UGDYMO PEDAGOGIKA IR PSICHOLOGIJA	321
Arūnas Bleifertas UGNIAGESIŲ GELBĖTOJŲ MOKYMOSI MOTYVACIJA.....	322
Jurgita Abramavičiūtė ELGESIO KONFLIKTINĖSE SITUACIJOSE ĮVERTINIMAS.....	328
Irena Čukauskienė PAAUGLIŲ DELINKVENTINIO ELGESIO PREVENČINIS DARBAS VAIKŲ DIENOS CENTRUOSE.....	331
Mindaugas Kantautas PROFESIJOS PEDAGOGO IR MOKINIO SĄVEIKA MOKYTOJO DIDAKTINĖS KOMPETENCIJOS KONTEKSTE.....	336
Irena Karčiauskienė KAUNO MEDICINOS UNIVERSITETO FARMACIJOS IR SLAUGOS FAKULTETŲ STUDENTŲ PROFESINIO APSISPRENDIMO ANALIZĖ.....	342
Inga Kastanauskienė ŠEŠTŲ- AŠTUNTŲ KLASIŲ MOKSLEIVIŲ IDEALAI.....	348
Jūratė Labašauskaitė VILKAVIŠKIO PAGRINDINĖS MOKYKLOS PAAUGLIŲ RŪKYMŲ PRIEŽASČIŲ ANALIZĖ IR PEDAGOGINĖ PAGALBA JŲ NUGALINT.....	352
Gendrutė Lazdinienė PEDAGOGŲ KASDIENINIS STRESAS IR JO ĮVEIKOS BŪDAI.....	357
Nijolė Lingytė TĖVŲ DALYVAVIMO MOKYKLOS BENDRUOMENINIAME GYVENIME TYRIMAS.....	363
Jurgita Pocienė MOKINIŲ SMURTO PASIREIŠKIMAI TARP BENDRAAMŽIŲ IR JO PREVENCIJOS PROBLEMAS.....	368
Ineta Raukštaitė MOKINIŲ KONFLIKTŲ PRIEŽASTYS MOKYKLOJE ANKSTYVOSIOS PAAUGLYSTĖS TARPSNYJE	374
Edita Trumpienė AGRESYVAUS ELGESIO PASIREIŠKIMO PRIELAIDOS DELINKVENTO PROFESINĖS KARJEROS KAITA.....	379
Asta Urbonavičiūtė LIETUVOS PROFESINIS RENGIMAS VOKIETIJOJE (1944-1949 M.).....	384
Audronė Zajančauskienė BENDRADARBIAVIMO SU TĖVAIS YPATUMAI IR GALIMYBĖS IKIMOKYKLINĖJE UGDYMO ĮSTAIGOJE.....	389
Indrė Ivoškevičiūtė Jocienė Jūratė STUDENTŲ MOKYMOSI MOTYVACIJA.....	394
Marytė Bistrickienė MOKSLEIVIŲ MOKYKLOS NELANKYMO PRIEŽASTYS.....	399
Jolanta Ambrozaitienė, Asta Kalbytė, Daiva Budrienė AKTYVAUS MOKYMO (-SI) METODŲ SVARBA UGDANT VAIKŲ KRITINĮ MĄSTYMĄ PRADINĖJE MOKYKLOJE.....	404
Inesa Leščinskienė SOCIALINĖS PAGALBOS PROBLEMŲ ŠEIMOMS TEIKIMAS MOKYKLOJE.....	410
Lina Stukonienė MOKINIŲ PILIETIŠKUMO UGDYMO MOKANT LIETUVIŲ KALBOS DALYKĄ PROFESINĖJE MOKYKLOJE.....	416
Vilma Jonaitienė ISTORIJOS DALYKO DĖSTYMO METODIKŲ TYRIMAS UGDYMO TIKSLŲ ASPEKTAS.....	420
Ugnė Poškutė-Miriniene MODERNIŲJŲ TECHNOLOGIJŲ TAIKYMO GALIMYBĖS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE.....	425
Natalija Goroško SOCIALINIO PEDAGOGO SPRENDIMAI MAŽINANT PAAUGLIŲ AGRESYVAUS ELGESIO PASEKMĖS	430
Kristina Olšauskienė APIE AKTYVAUS METODŲ TAIKYMĄ VŠĮ KELMĖS PROFESINIO RENGIMO CENTRE.....	435
Laimis Viganuskas ir kt. LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIO UNIVERSITETO DĖSTYTOJŲ DIDAKTINIŲ KOMPETENCIJŲ TYRIMAS.....	440

ŽEMĖS ŪKIO EKONOMIKA

LIETUVOS IR KITŲ ES ŠALIŲ EKSPORTO SPECIALIZACIJOS PIENO SEKTORIUJE LYGINAMASIS VERTINIMAS

Vida Vitartaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Pieno sektorius yra viena iš prioritetinių žemės ūkio šakų. Lietuvai tapus ES nare, atsivėrė didesnės rinkos galimybės, padidėjo pieno produktų apyvarta su Europos šalimis. Stiprėja ir tikimasi, kad ir toliau stiprės, lietuviškų produktų skverbimasis į naujas ES ir pasaulio rinkas, plečiasi rinkos geros kokybės ekologiniams ir natūraliems lietuviškiems produktams. Anot Dabkienės, 2008 pagrindiniai pieno produktų Lietuvos eksporto partneriai yra ES šalys, todėl Lietuvos įmonės turi galimybes stiprinti savo pozicijas ES šalių, ypač Nyderlandų, Italijos ir Vokietijos, rinkose.

Esant pokyčiams ES vidaus rinkoje eksporto specializacija buvo nagrinėta net keleto autorių (Sreibytė, 2008, Vitunskienė ir Serva, 2005, 2006). Anot Vitunskienės ir Servos (2005) daugelyje studijų yra nagrinėjami tradiciniai pieno ir pieno produktų eksporto vertė, jų procentinė dalis šalies bendrame eksporte, geografinę struktūrą ir pan. Tačiau šie rodikliai parodo tik bendrąją šalies užsienio prekybos situaciją. Specializacijai ir konkurencingumui nustatyti yra naudojami specifiniai užsienio prekybos rodikliai, vienas iš jų Balassa atskleistojo santykinio pranašumo indeksas (RCA).

Tyrimo objektas – Lietuvos pieno sektoriaus eksporto specializacija.

Tyrimo tikslas – RCA indekso pagalba nustatyti Lietuvos pieno produktų eksporto specializacijos skirtumus kitų ES šalių atžvilgiu.

Iškeltam tikslui pasiekti, iškelti šie **uždaviniai**:

- 1) apskaičiuoti pieno produktų RCA indeksus kiekvienai ES šaliai;
- 2) grupavimo metodu nustatyti Lietuvos pieno produktų eksporto specializacijos lygį kitų ES šalių atžvilgiu.

Tyrimo metodai: loginės analizės ir sintezės, statistinės analizės, grupavimo, grafinis.

Rezultatai

Lietuvos ir kitų ES šalių pieno produktų eksporto specializacijai nustatyti buvo apskaičiuoti RCA indeksai. Indeksams apskaičiuoti buvo naudoti EUROSTAT duomenys. Siekiant nustatyti kaip Lietuvos eksporto specializacija pieno sektoriuje skiriasi nuo kitų ES šalių (o 2003 m. ir ES šalių kandidačių), kitame tyrimo etape, ES-26 šalys, priklausomai Lietuvos RCA kiekvienos šalies atžvilgiu skirtumų, pieno sektoriuje buvo sugrupuotos į 4 grupes, atitinkančias RCA indekso klases:

I grupė, kai RCA indeksas atitinka A klasę: $0 < RCA < 1$

II grupė – B klasę: $1 < RCA < 2$

III grupė – C klasę: $2 < RCA < 4$

IV grupė – D klasę: $4 < RCA$

I grupei priskirtos tos Europos Sąjungos šalys, kurių atžvilgiu Lietuva neturi santykinio pranašumo – jos RCA indeksas tiriamosios šalies atžvilgiu yra A klasės, t.y. Lietuva, palyginus su tam tikra kita ES šalimi neturi santykinio pranašumo ES bendrojoje rinkoje, II – IV grupėms priskirtos šalys, kurių atžvilgiu Lietuva turi santykinį pranašumą, kitaip sakant labiau specializuojasi eksportuoti pieno produktus.

Skaiciavimams buvo pasirinkti du laikotarpiai: 2003 metai prieš Lietuvos įstojimą į ES ir 2007 m.

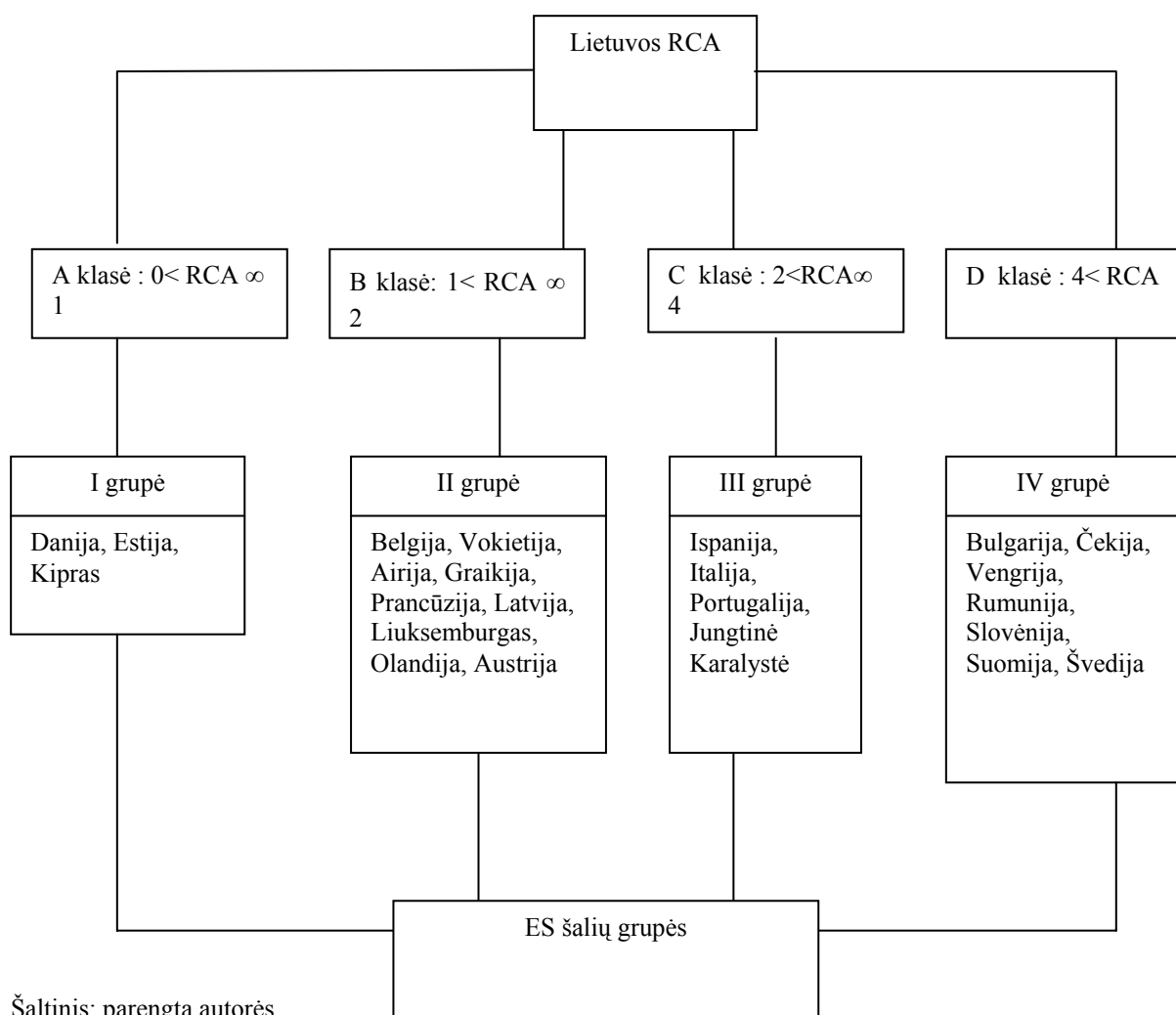
2003 m. Lietuva, palygti su Danija, Estija ir Kipru neturėjo atskleistojo santykinio pranašumo (t.y. nesispecializuoja) prekiaudama pieno produktais ES vidaus rinkoje, todėl šios šalys pateko į I grupę – RCA A klasę (žr. 1 pav.). Tuo tarpu Lietuva, palyginus su Belgija, Vokietija, Airija, Graikija, Prancūzija, Latvija, Liuksemburgu, Olandija ir Austrija, pieno produktų eksportu ES vidaus rinkoje, Lietuva turėjo santykinį pranašumą, t.y. kiek labiau specializavosi į ES prekiauti pieno produktais. Taip pat yra ir su Ispanija, Italija, Portugalija, Jungtine Karalyste. Lietuva, palyginus su šiomis šalimis, turėjo stiprų santykinį pranašumą pieno

produktamas. Sipiariausią santykinę pranašumą Lietuva turėjo palyginus su Bulgarija, Čekija, Vengrija, Romunija, Slovėnija, Suomija, Švedija.

2007 m. Lietuva palyginti su Danija, Estija, Airija, Graikija, Latvija pieno produktų eksportu ES vidaus rinkoje, Lietuva turėjo santykinę pranašumą, t.y. kiek labiau specializavosi į ES prekiauti pieno produktais, todėl šios šalys pateko į II grupę – RCA B klasę. Belgija, Vokietija, Prancūzija, Liuksemburgas, Lenkija, Olandija, Austrija 2007 m. pateko į III grupę – RCA C klasę. Bulgarija, Čekija, Vengrija, Rumunija, Slovėnija, Suomija, Švedija

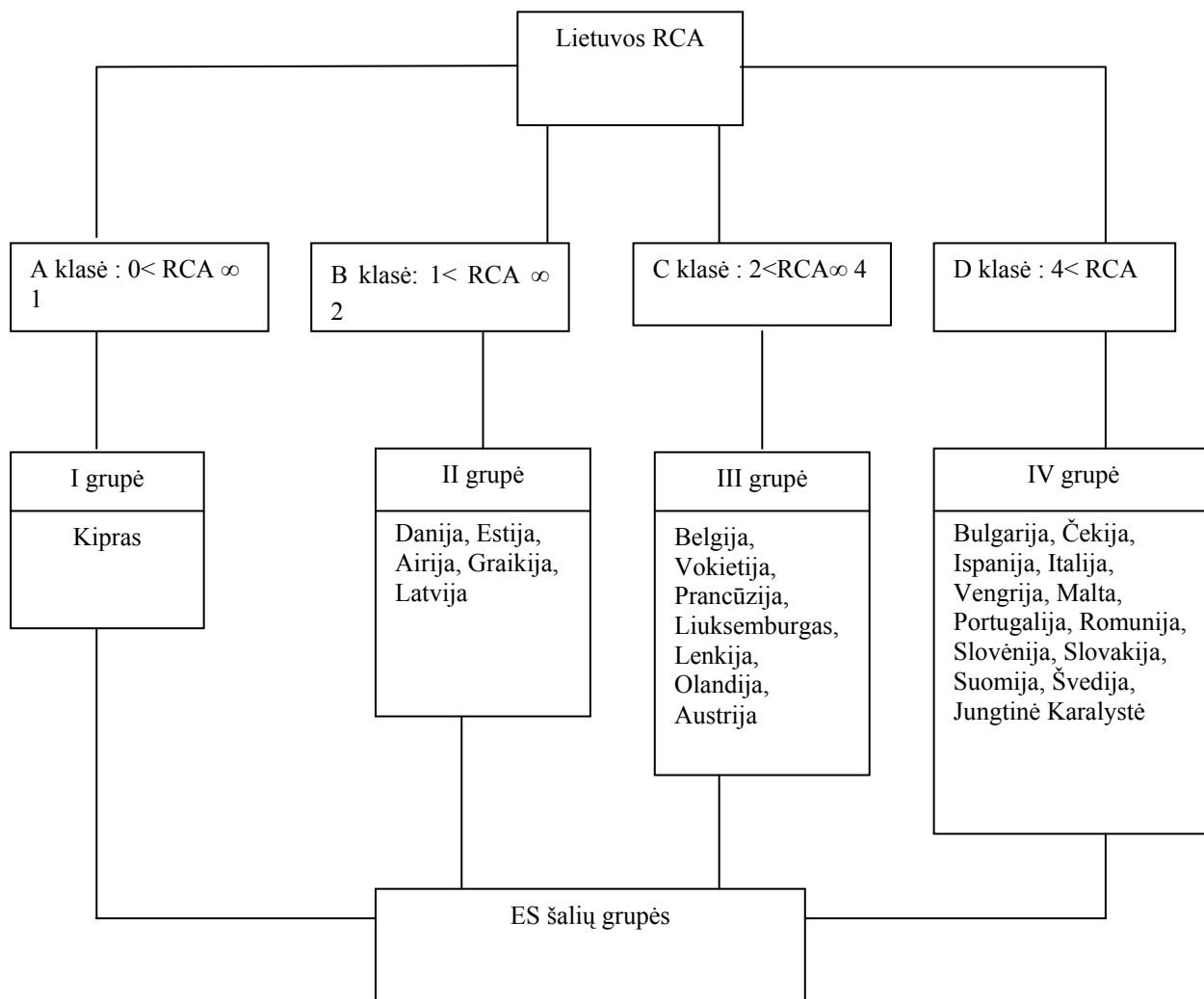
Per kelerius metus nuo Lietuvos prisijungimo prie Europos Sąjungos bendrosios rinkos įvyko pastebimi pokyčiai – šalių persiskirstymas į pagal lyginamąjį RCA (žr. 2 pav.). Tai rodo, kad Lietuva, palyginti su kitomis ES narėmis vis labiau specializuojasi prekiauti pieno produktais ES rinkoje. 2007 m. daugiausiai šalių pateko į IV grupę – jų atžvilgiu Lietuva turi stiprųjį santykinę pranašumą, o pirmojoje grupėje liko Kipras. Tai rodo, kad Lietuvos pieno produktų dalis visų jos prekių išvežamų į ES šalis, sudarė mažesnę dalį nei Kipro eksportas. Danija ir Estija iš šalių I grupės (RCA A klasė) – 2003 metais perėjo į II grupę (RCA B klasė) – 2007 m. Tai rodo, kad Lietuvos, palyginus su šiomis šalimis, prekyba pieno produktais ES rinkoje tapo labiau specializuota. 2003 - 2007 m. Graikija, Vokietija, Liuksemburgas, Olandija ir Austrija iš šalių II grupės perėjo į III grupę (RCA C klasė). O Jungtinė Karalystė, Ispanija, Italija, Portugalija peršoko iš III grupės – 2003 m. į IV grupę (RCA D klasė) – 2007 m. Lietuva 2007 m. labiau specializuojasi pieno produktose palyginus Bulgarijos, Čekijos, Ispanijos, Italijos, Vengrijos, Maltos, Portugalijos, Romunijos, Slovėnijos, Slovakijos, Suomijos, Švedijos, pieno eksportu ES vidaus rinkoje.

Šaltinis: parengta autorės

1 pav. ES šalių ir kandidačių klasifikacija pagal atitinkamą dvišalį Lietuvos RCA pieno produktų sektoriuje 2003 m.

Malta ir Lenkija, Slovakija 2003 m. vis viso neeksportavo pieno produktų Europos Sąjungos vidinėje rinkoje, todėl šios šalys nepateko nei į vieną grupę (RCA klasę). 2007 m. Lenkija pateko į III grupę (RCA C klasę), o Malta į IV grupę (RCA D klasę), taip pat ir Slovakija 2007 m. iš karto pateko į IV grupę (RCA D klasę). Nagrinėjama laikotarpiu Bulgarija, Čekija, Švedija, Suomija, Vengrija, Rumunija, Slovėnija visada išliko IV grupėje (RCA D klasėje). Lenkija 2003 m. ir 2007 m. išliko II grupėje (RCA B klasėje), tai rodo, kad Lietuvos, palyginus su Latvijos, prekyba pieno produktais ES rinkoje specializacija nepakito.

Šaltinis: parengta autorės

2 pav. ES šalių klasifikacija pagal atitinkamą dvišalį Lietuvos RCA pieno produktų sektoriuje 2003 m.

Išvados

1. Lietuva, palyginus su kitomis ES šalimis labiau specializuojasi pieno produktų prekyboje ES vidaus rinkoje.
2. Malta, Slovakija ir Lenkija 2003 m. iš viso neeksportavo pieno produktų Europos Sąjungos vidinėje rinkoje, todėl šios šalys nepateko nei į vieną grupę (RCA klasę).
3. 2007 m. Lietuva prekiaudama pieno produktais ES vidaus rinkoje neturi atskleistojo santykinio pranašumo tik Kipro atžvilgiu.
4. Danija ir Estija iš šalių I grupės (RCA A klasė) – 2003 metais perėjo į II grupę (RCA B klasę) – 2007 m.
5. Jungtinė Karalystė, Ispanija, Italija, Portugalija peršoko iš III grupės – 2003 m. į IV grupę (RCA D klasė) – 2007 m.

Literatūros sąrašas

1. DABKIENĖ , V. 2008 Lietuvos žemės ūkio ir misko produktų eksporto rinkos. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas p. 1-15.
2. Eurostat: External trade detailed data. [žiūrėta 2009 kovo 10 d.] Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0,1136217,0_45571467&_dad=portal&_schema=PORTAL>
3. STREIBYTĖ, I. 2008 Lietuvos aprangos ir tekstilės pramonės konkurencingumo analizė ir prognozavimas . [žiūrėta 2008 gruodžio 7 d.] Prieiga per internetą: <http://vddb.library.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2008~D_20080926_173846-50546>
4. VITUNSKIENĖ V., SERVA E. 2005. Atskleistas santykinis pranašumas Lietuvos pieno sektoriuje. Lietuvos žemės ūkio universiteto mokslo darbai „Vagos“. Nr. 68 (21), p. 95-105.
5. VITUNSKIENĖ, V., SERVA, E. 2006. Atskleistas santykinis pranašumas: teorinis požiūris ir Lietuvos pieno sektoriaus analizė ES-15 atžvilgiu. Ekonomika Nr.73. p. 96-110.

Lithuanian and other EU countries export specialization in dairy sector comparative analysis

Santrauka

Lithuania and other EU countries, the export specialization of dairy products was set to calculate RCA indices. Indices were used to calculate the EUROSTAT data. To determine the Lithuanian dairy sector in the export specialization is different from other EU countries (in 2003 and the EU candidate countries), the next stage of the investigation, the EU-26 countries, according to Lithuanian RCA in each country in respect of differences, the dairy sector were grouped into 4 groups corresponding to RCA index classes.

I assigned the group of countries in the European Union, which Lithuania does not have a relative advantage - the RCA index of the country concerned is a class A, namely Lithuania, compared with some other EU country does not have a relative advantage in the EU single market, the II - IV classes, countries whose in respect of Lithuania has a comparative advantage, in other words more specialized in the export of milk products.

Mokslinio darbo vadovė: prof. dr. V.Vitunskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

GLOBALIZACIJOS IR REGIONIZACIJOS POVEIKIS LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIUI

Jolita Vainaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Ivadas

Šiuo metu visame pasaulyje vyksta spartūs globaliniai pokyčiai: visa apimanti ekonomikos restruktūrizacija, spartus technologijų vystymasis, visuomenės perėjimas iš industrinės į postindustrinę. Kartu su šiais procesais vyksta dar ir regionalizacijos procesas. Dėl globalizacijos ir regionizacijos turinio, sąsajų, pasireiškimo formų ir poveikių tarp mokslininkų vyksta diskusija. Todėl atsiranda svarbi mokslinio tyrimo problema tiek dėl minėtų procesų gilesnio suvokimo, bei jų ekonominių pasireiškimo formų ir poveikio Lietuvos žemės ūkiui.

Tyrimo tikslas – išnagrinėti globalizacijos ir regionizacijos procesų poveikį Lietuvos žemės ūkiui.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- išnagrinėti globalizacijos ir regionizacijos sąsajas;
- išanalizuoti globalizacijos ir regionizacijos poveikį Lietuvos žemės ūkiui.

Tyrimo objektas – Lietuvos žemės ūkis globalizacijos ir regionizacijos sąlygomis.

Tyrimo metodai. Iškeltai problemai tirti ir teoriniams rezultatams gauti naudoti šie metodai: mokslinės literatūros analizė ir sintezė, grafinis vaizdavimas, grupavimo ir palyginimo metodai.

Rezultatai

Globalizacijos reiškiniai nagrinėjami daugelio autorių: vieniems globalizacija yra kuriančiosios modernizacijos tęsinys ir progreso varomoji jėga, augančio turto, laisvės, demokratijos ir laimės šaltinis, kuris sukuria palankiausias sąlygas ir suteikia neišbandytų galimybių; kitiems globalizacija reiškia kenksmingą ardantį procesą, kuris įtvirtina turtingesnių, labiau išsivysčiusių šalių bei regionų dominavimą atsiliekančių valstybių bei regionų atžvilgiu.

Nors apie globalizaciją daug rašoma, teorinė jos samprata dar nėra visiškai nusistovėjusi. Šiame darbe kritikuojama skeptikų nuomonė, jog dabartinė pasaulio rinka nėra pakankamai integruota, ir remiantis nagrinėtų mokslininkų (Held et al., 2002; Hennis, 2005; Giddens, 2001; Gylys, 2008; Pukelienė, 2006; Garuckas, Čičinskas, 2002) darbais siekta įrodyti, jog globalizacija vyksta per atvirą regionizaciją: „Globalizacija – tai procesų visuma, apimanti socialinių santykių ir sandorių organizavimo erdvėje transformacijas, sukuriančias tarpkontinentinius ar tarpregioninius veiklos, sąveikos bei valdžios įtakos srautus ir tinklus.“ (Held et al., 2002). Anot Čičinsko (2002), globalizacija – „pirmiausia reiškia, kad socialinė, politinė ir ekonominė veikla peržengia sienas, kai įvykiai, sprendimai ir veikla viename pasaulio regione gali būti reikšmingi tolimų Žemės rutulio regionų individams ir bendruomenėms“. P. Gylys (2008) ir A. Giddens (2001) taipogi yra transformacionalistų šalininkai, kurie globalizaciją suvokia ne tik kaip pasaulinių tinklų – socialinių bei ekonominių sistemų plėtrą, globalizacija jų manymu yra ir vietinis reiškinys, veikiantis mūsų kasdienį gyvenimą. Nacionalinės vyriausybės, siekdamos prisitaikyti prie nesulaikomos ekonominės pažangos nešėjos – globalizacijos, kaip priemonę naudoja regionizaciją.

Pasaulyje yra sukurtų įvairių regioninių darinių: NAFTA (North American Free Trade Agreement), MERCOSU (Brazilija, Argentina, Urugvajus, Paragvajus ir Venesuela), Karibų bendrija – CARICOM ir kt. Ryškiausias regionizacijos pavyzdys yra Europoje suformuota Europos Sąjunga (ES). Europos šalių integracija yra „reakcija į globalizacijos procesą ir pati pažangiausia jo išraiška vienu ir tuo pačiu metu <...> Globalioji integracija skatina ir formuoja dabartinius Europos vienijimosi procesus“ (Castells, 2007). Globaliai ekonomikai būdinga ne tik nediferencijuota įmonių ir kapitalo srautų sistema, bet ir regionalizuota struktūra, kurioje svarbų vaidmenį vaidina nacionalinės valstybių vyriausybės ir nauji viršnacionaliniai subjektai kaip Europos Komisija ir kt.

ES sėkmę nemažai nulėmė unikali jos sandara ir tai, kaip ji veikia: ES sudarančios valstybės (jos valstybės narės) išlieka nepriklausomos suverenios valstybės, bet jos telkia suverenitetus, kad įgytų galią ir tokią

įtaką pasaulyje, kokios nė viena iš jų atskirai negalėtų turėti. Telkdamos suverenitetus valstybės narės kai kurias joms priklausančias sprendimų priėmimo galias perduoda Europos institucijoms, kad sprendimai tam tikrais bendro intereso klausimais būtų demokratiškai priimami Europos lygmeniu, pavyzdžiui bendros užsienio ir saugumo, konkurencingumo, žemės ūkio politikos ir kt.

Nors Europos prekyba daugiausiai vyksta Bendrijos ribose, tačiau prekyba ir investavimas veikia peržengdami nacionalines sienas. ES yra patvirtinusi įvairius prekybos susitarimus, sudarančius geras sąlygas prekiauti abiem pusėms naudingais pagrindais su visomis ELPA šalimis (išskyrus Šveicariją), Rytų Europos šalimis, ketinančiomis tapti visavertėmis ES narėmis. Taip pat ES yra pasirašiusi asociacines sutartis su MAGHREB šalimis (Alžyras, Marokas, Tunisas) ir MAŠREK šalimis (Egiptas, Jordanija, Libanas ir Sirija), pagal kurias jų produkcija gali lengvai ir be muitų patekti į ES rinką. Visi šie susitarimai ir sutartys yra suderinti su PPO ir nacionalinėmis taisyklėmis (Pukelienė, 2006).

ES skiria daugiausiai lėšų žemės ūkio politikai, nes tai buvo pirma viršnacionalinė ES politika. BŽŪP formavimas ir reforma įgyja didelę politinę svarbą. Dabartinės BŽŪP kryptys turi keletą strateginių tikslų: siekiama sukurti žemės ūkį, kuris būtų konkurencingas pasaulio rinkose ir kuriame būtų laikomasi labai griežtų aplinkosaugos, maisto saugos ir gyvūnų gerovės reikalavimų, o kaimo ekonomika būtų tvari ir dinamiška (Europos Komisija, 2008). BŽŪP reikalinga dėl svarių priežasčių, ji nuolat keitėsi prisitaikydama prie kintančių tiek žemės ūkio, tiek visos visuomenės poreikių. Galima daryti išvadą, jog vienas pagrindinių BŽŪP tikslų – sudaryti palankias sąlygas šalies ūkiui integruotis globaliame pasaulyje. Dėl Europos bendrosios rinkos sukūrimo ir BŽŪP reformos 1992 m. ES prekyba tapo liberalesnė, tačiau didžiuliai pokyčiai pasaulio ekonomikoje, tokie kaip spartus Azijos augimas ir didėjantis menkai apmokamų darbininkų skaičius, gali sąlygoti tolimesnį protekcionistinės politikos taikymą ES.

Lietuvai 2004 m. įstojus į Europos Sąjungą atsirado galimybė veikti didesnėje ir aktyvesnėje Europos Sąjungos bendrojoje rinkoje, padidėjo žemės ūkio produktų supirkimų kainos. Lietuvos žemdirbiams Europos Sąjungos bei nacionalinio biudžeto paramos priemonės (Nacionalinės mokėjimo agentūros duomenimis 2004 – 2006 m. skirta paramos 603,6 mln. Lt) padėjo siekti vis geresnių rezultatų, ypač gyvulininkystės srityje. Struktūrinės paramos priemonės sudarė sąlygas pradėti modernizuoti ūkius ir įmones, tuo pačiu padidino jų konkurencingumą tarptautinėse rinkose. 2008 m. lyginant su 2003 m. žemės ūkio produktų eksportas padidėjo 6,2 karto (Lietuvos statistikos departamentas, 2009).

Anot V. Jusčiaus (2006), „dauguma globalizacijos tyrinėtojų, siekdami apčiuopti, apibrėžti ir išryškinti jos kokybinę pusę, pastebimai pritrūko nuoseklesnio domėjimosi šio sudėtingo objekto kiekybine išraiška“. Norint įvertinti, kurios valstybės yra mažiau globalizuotos, o kurios – daugiau, ir kaip keitėsi valstybių rinkų atvirumas globalizacijos procesams analizuojami du indeksai: rinkos atvirumo ir globalizacijos indeksas. Šie indeksai naudingi skaičiuojant ne tik atskirų valstybių, bet ir jų ūkio šakų globalios integracijos palyginimams. Įvertinus abiejų indeksų rezultatus bus galima daryti išvadas, kaip globalizacija paveikė Lietuvos žemės ūkį.

Dažnai moksliniuose globalizacijos ir ekonomikos internacionalizacijos darbuose minimas S. Kobrin globalizacijos indeksas, kurį mokslininkas naudojo atlikdamas globalios integracijos kiekybinius skaičiavimus.

Taikant bet kuriai šakai globalizacijos indeksas skaičiuojamas pagal žemiau pateiktą formulę:

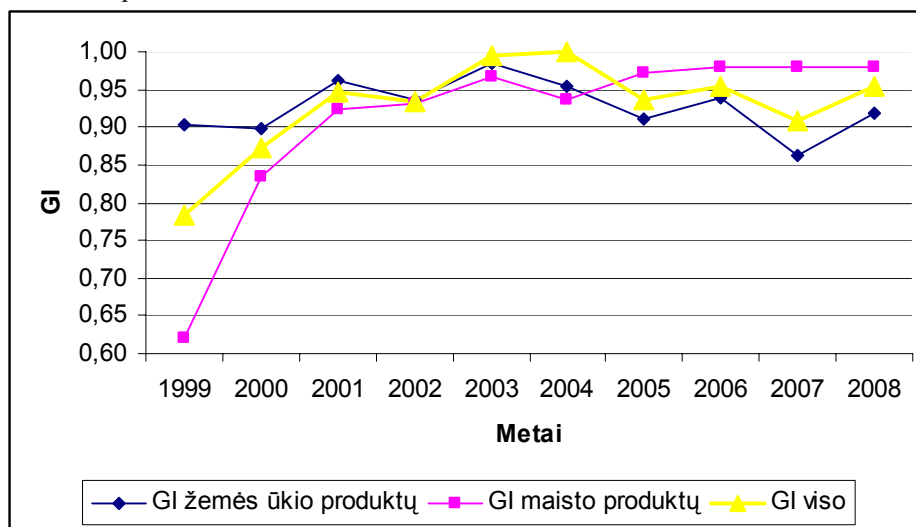
$$GI = 1 - \frac{\text{eksportas}_{it} - \text{importas}_{it}}{\text{eksportas}_{it} + \text{importas}_{it}}$$

čia: GI – globalizacijos (arba globalios integracijos) indeksas,
i – šaka,
t – laikas metais,
Xit – eksportas,
Mit – importas,
[Xit-Mit] – absoliutus eksporto ir importo skirtumas.

Globalizacijos indekso reikšmės intervalas gali būti nuo 0 iki 1. Nulinis dydis reikštų, jog šakos viduje produktai yra arba tik importuojami, arba tik eksportuojami. Vienetas rodo, kad tos šakos produkcijos importas lygus eksportui. Šiuo atveju intensyvūs mainai tarp šalių realiai atspindėtų vertės kūrimo proceso integracijos gylį.

Pažymėtina, kad „Kobrin globalizacijos indeksas metodologine prasme labai tinkamas funkcinės integracijos rodiklis, nes empiriniu būdu išreiškia vidinių integracijos veiksnių sąveiką šakoje ir atspindi integruojančius globalizacijos bruožus“ (Jusčius, 2006).

Žemiau pateiktame paveiksle parodytas kaip keitėsi žemės ūkio šakos globalizacijos indeksas Lietuvoje 1999 – 2008 m. laikotarpiu.

1 pav. Lietuvos žemės ir maisto ūkio globalizacijos indeksas 1999 – 2008 m.

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys, 2009 metai.

Apskaičiavus Lietuvos žemės ir maisto ūkio globalizacijos indeksą (1 pav.), matome, kad nagrinėjamu laikotarpiu jo reikšmės nežymiai svyravo bei buvo artimos vienetui. Tai rodo, kad Lietuvos žemės ir maisto ūkio produktų importo kiekiai yra artimi eksporto kiekiams. 1999 m. maisto ūkio produktų importas žymiai viršijo eksportą, tačiau Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą eksportas pasiekė importo dydį. Galima daryti išvadą, kad Lietuvos žemės ir maisto ūkis patyrė sparčius ekonomikos raidos pokyčius, o šalies žemės ūkio produktai vis intensyviau skverbėsi į tarptautines rinkas.

Siekiant pilniau atskleisti globalizacijos procesų poveikį Lietuvos žemės ūkiui taip pat skaičiuojamas prekybos atvirumo indeksas (angl. *trade openness index*). Indeksas apskaičiuojamas pagal formulę:

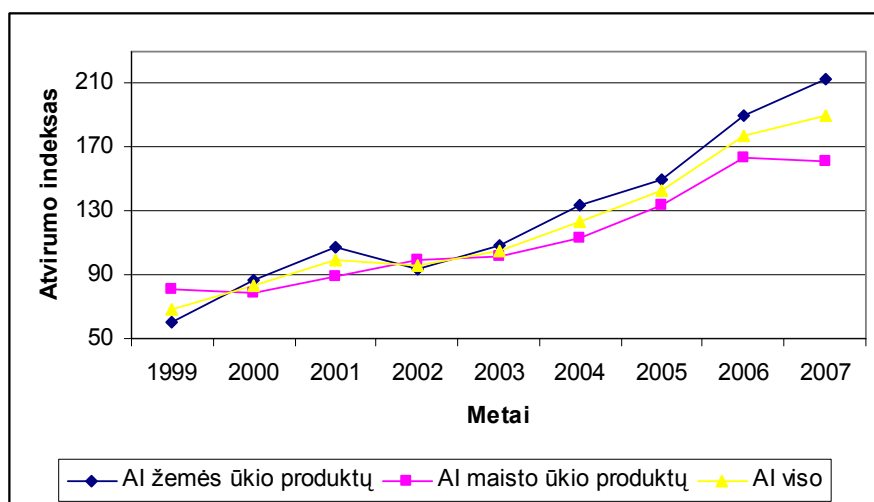
$$AI = \frac{importas_{it} + eksportas_{it}}{BVP_{it}} * 100\%$$

Čia: AI – atvirumo indeksas, i – šaka, t – laikas metais,

Xit – eksportas, Mit – importas, BVPit – bendrasis vidaus produktas.

Prekybos atvirumo indeksas pirmą kartą buvo pasiūlytas 1999 m. F. Rodriguez ir D. Rodric. Juo norėta pagrįsti teiginį, jog yra priklausomybė tarp prekybos atvirumo ir ekonominio vystymosi. Anot Mia Mikic indeksas svarbus tuom, kad pateikia svarbią informaciją apie šalies prekybos srautus (eksportą ir importą), jų verčių bei apimčių pokyčius bei šalies dalyvavimą globalioje prekyboje (Mikic, 2005).

Indeksas patikimas, nes priešingai nei kiti - neiškraipo rezultatų: jei šalies ekonomika augtų aukštu, bet pastoviu greičiu, nerodytų aukšto kintamumo.

2 pav. Lietuvos žemės ir maisto ūkio atvirumo indeksas 1999 – 2007 m.

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys, 2009 metai.

Lietuva, tapusi nepriklausoma valstybe nebuvo uždara: noriai įsileisdavo užsienio šalių produkciją bei ieškojo naujų rinkų, kuriose galėtų realizuoti savąją. Iš 2 paveikslu matyti, kad didelės įtakos teigiamiems užsienio prekybos pokyčiams turėjo Lietuvos stojimas į Europos Sąjungą. Lyginant 1999 m. su 2007 m., šalies žemės ir maisto ūkio rinkos atvirumas padidėjo 35,9 proc. Tokį sparčiai augantį šalies atvirumą įtakojo po Lietuvos stojimo į ES įmonių, atitinkančių ES standarto reikalavimus, gauti leidimai prekiauti visose ES valstybėse. Eksporto į trečiąsias šalis augimui didelės įtakos turėjo eksporto gražinamosios išmokos. Atsivėrus naujoms rinkoms buvo vis daugiau investuojama į žemės ūkį (didelė investicijų dalis – ES fondų parama). Naujos technikos ir technologijos taikymas sudarė sąlygas kelti darbo našumą ir gerinti produktų kokybę. Padidėjus užaugintos produkcijos apimtims Lietuvos ūkininkai sugebėjo lanksčiai reaguoti į pasikeitimus rinkoje, daug dėmesio skyrė rinkodaros priemonėms, pradėjo ieškoti naujų rinkų savo produktams.

Išvados

1. Globalizacija - tai vienakryptis procesas, apimantis universalius integracijos veiksmus, vykstančius technologinėje, politinėje, finansinėje, kultūrinėje aplinkose, kurie savo ruožtu atveria plačias prekybos, investicijų, keitimosi informacijos srautais galimybes. Valstybės, siekdamos sklandžiai ir palaipsniui integruotis į pasaulinę ekonomiką, inicijuoja regionų kūrimąsi. Ryškiausias regionizacijos pavyzdys yra Europoje suformuota Europos Sąjunga, bendrai priimanti sprendimus bendros užsienio ir saugumo, konkurencingumo, žemės ūkio politikos ir kt. klausimais. Europos prekyba daugiausiai vyksta Bendrijos ribose, tačiau ES yra patvirtinusi įvairius prekybos susitarimus, sudarančius geras sąlygas prekiauti abiem pusėms naudingais pagrindais, pavyzdžiui su ELPA, MAGHREB, MAŠREK ir kitomis šalimis.

2. Apie regionizacijos teigiamą poveikį Lietuvos žemės ūkiui rodo tai, jog po šalies įstojimo į ES padidėjo ūkių ir įmonių konkurencingumas tarptautinėse rinkose, 2008 m. lyginant su 2003 m. žemės ūkio produkcijos eksportas išaugo 6,2 kartais. Vertinant globalizacijos poveikį Lietuvos žemės ir maisto ūkiui buvo apskaičiuotas Lietuvos žemės ir maisto ūkio globalizacijos ir atvirumo indeksai. 1999 - 2008 metais globalizacijos indekso reikšmės nežymiai svyravo bei buvo artimos vienetui, tai rodo, kad šalies žemės ūkio produktų eksporto kiekiai yra artimi importo kiekiams. Atvirumo indeksas parodė, jog kiekvienais metais šalies žemės ir maisto ūkio rinkos atvirumas didėja (2007 m. palyginus su 1999 m. padidėjo 35,9 proc.) Abu indeksai rodo, kad Lietuvos žemės ūkyje intensyvėja globalizacijos procesas.

Literatūros sąrašas

1. CASTELLS M. 2007. *Tūkstantmečio pabaiga: Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
2. ČIČINSKAS J. 2002. *Ekonomikos globalizacija: ką matome horizonte?* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 lapkričio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://verslas.banga.lt/lt/leidinys.printer/3d4550aaef791>>.

3. EUROPOS KOMISIJA 2008. *Bendroji Žemės Ūkio Politika*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 lapkričio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/index_lt.htm>.
4. GARUCKAS R. 2002. Lietuvos žemės ir maisto ūkis ir globalizacija. *Mokslo darbai: ekonomika*. Nr. 60.
5. GIDDENS A. 2005. *Sociologija*. Kaunas : Poligrafija ir informatika.
6. GYLYS P. 2008. *Ekonomika, antiekonomika ir globalizacija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
7. HELD D., McGrew A., Goldblatt D., Perrtom J. 2002. *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*. Vilnius: Margi raštai, p. 540.
8. HENNIS M. 2005. *Globalization and European integration: the changing role of farmers in the common agricultural policy*. Langam: Rowman & Littlefield publishers.
9. JUSČIUS V. 2006. Ekonomikos internacionalizacijos ir globalizacijos poveikis gamybos – paskirstymo – vartojimo santykių raidai. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Kaunas: Technologija.
10. JUSČIUS V. 2007. Globalizacijos proceso kiekybiniai matavimai. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
11. *Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2006. 2007*. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
12. MIKIC M. 2005. Introduction to trade research: trade data and statistics.
13. PUKELIENĖ V. 2006. *Ekonomika: studijų knyga*. - Kaunas: VDU.

Globalization and regionization influence to the Lithuanian agriculture

Summary

Globalization phenomenon – one of the most hotly-debated topics in international economics over the past few years. Globalization is one-way process, which obsess universal integration actions which are taking place in a technological, political, financial, cultural environments and provides a wide range possibilities of trade, investments, exchange of information flows. Regionization is the regional form of globalization. The most notable example of regionization is European Union in Europe. Globalization and regionization affects everyone and it influences almost all aspects of our lives. To appraise the globalization and regionization impact on the Lithuanian agriculture and food sector there were calculated globalization and trade openness indexes. Globalization index showed that recently export amount of Lithuanian agricultural and food production reached import amount. Both indexes showed that the agriculture and food sector of Lithuania is intensively influenced by globalization and internalization processes.

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. V. Vinciūnienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

LIETUVOS KAIMO PLĖTROS 2007-2013 METŲ PROGRAMOS PRIEMONĖS „ŽEMĖS ŪKIO VALDŲ MODERNIZAVIMAS“ ATRANKOS KRITERIJŲ VERTINIMAS

Saulius Liuga

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Ūkio subjektai, teikdami investicinius projektus ES struktūrinių fondų paramai gauti, susiduria su problema: ar pareiškėjas bei teikiamas investicinis projektas atitinka keliamus reikalavimus, nustatytus programų įgyvendinimo taisyklėse bei ES reglamentuose.

Tyrimo **objektas** – Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 metų programos I krypties „Žemės, maisto ūkio ir miškininkystės sektoriaus konkurencingumo didinimas“ VI priemonės atrankos kriterijai.

Tyrimui keliamas **tikslas** – įvertinti atrankos (tinkamumo ir prioritetinius) kriterijus ir ekonominio gyvybingumo rodiklių taikymą, kitas sąlygas bei reikalavimus nustatytus ūkio subjektams, siekiantiems pasinaudoti struktūriniu parama.

Svarstant temos aktualumą ir sudėtingumą, tyrimui nustatyti šie **uždaviniai**:

- atskleisti struktūrinės politikos kūrimo pagrindą;
- įvertinti ūkio subjektams nustatytus atrankos (tinkamumo ir prioritetinius) kriterijus taikomus pagal atskiras veiklos sritis (šiuo metu įgyvendinamos programos);
- įvertinti ūkio subjektams taikomų ekonominio gyvybingumo rodiklių taikymo efektyvumą.

Tyrimui atlikti naudoti **metodai**: sisteminė bei analitinė analizė, apklausa, palyginimas.

Rezultatai

Bendra struktūrinė politika Europos Bendrijoje (EB) buvo pradėta tik tada, kai pradėjo funkcionuoti bendros rinkos organizacijos priemonės. Komisija 1968 metų gruodžio mėnesį pateikė „Memorandumą dėl žemės ūkio reformos“ („Mansholt planas“). „Mansholt plano“ tikslas buvo sukurti „modernius gamybos padalinius“ atrankinės investicinės paramos pagalba (Agra CEAS consulting, 2005). Šiuo planu buvo numatyta skirti investicinę paramą ūkiams, kurie atitinka tokius kriterijus: ūkiai turi pasiekti 80-120 hektarų pasėlių plotą žemės arba 40-60 karvių. Išskirti atrankos kriterijai sukėlė daug prieštaravimų, dėl kurių „Mansholt planas“ buvo įgyvendinamas labai vangiai ir buvo pasiekti kuklūs rezultatai.

1972 metais „Mansholt planas“ buvo pakeistas – Ministrų Taryba priėmė tris direktyvas, kurios apėmė investicinę paramą ūkių modernizavimui, išmokas pasitraukiantiems iš ūkinės veiklos bei mokymą. Pastarųjų direktyvų įgyvendinimo rezultatai taip pat buvo menki dėl šių priežasčių: pirma direktyvos buvo įgyvendinamos ekonominio nuosmukio metu, antra – taikytas atrankos principas. Dėl to 1985 metais direktyvos buvo pakeistos Reglamentais, pagal kuriuos investicinė parama galėjo būti teikiama bet kuriam mažai pajamų gaunančiam ūkininkui, pasiūliusiam veiklos gerinimo planą. 1988 metais buvo įvykdyta struktūrinių fondų reforma, kuria nutarta padvigubinti išlaidas restruktūrizavimo veiklai, o 1993 metais buvo nuspręsta dėl jų tolesnio didinimo (Depoele., 2000). 1997 metais „Agenda 2000“ pakete Komisija pasiūlė svarbius struktūrinių fondų pakeitimus (2000-2006 metų laikotarpiui), šio paketo dalį sudarė modifikuotos kaimo vystymo rėmimo priemonės, didesni dėmesį skiriant kaimo vystymui ir kaimo aplinkai.

Lietuvoje struktūrinė ES politika pardėta įgyvendinama nuo 2001 metų pagal šias programas: SAPARD 2000-2006, KPP 2004-2006, BPD 2004-2006, KPP 2007-2013. Kiekviena programa susideda iš priemonių, kurios apibrėžia investicinę paramą atskiriems žemės ūkio sektoriams. Susidomėjimas Europos Sąjungos (ES) teikiama struktūriniu parama palaiptiui augo, tačiau ne visi, pageidaujantys gauti struktūrinę paramą, turėjo galimybę ja pasinaudoti. Projektai neatitinkantys ES bei Lietuvos teisės aktais nustatytų reikalavimų buvo atmesti (1 lentelė).

1 lentelė. ES struktūrinės paramos programų įgyvendinimo rezultatai

	Gauta paraiškų		Atmesta paraiškų		Pasirašyta sutarčių		Įgyvendinimas, proc.	
	Vnt.	Paramos suma, tūkst. Lt	Vnt.	Proc.	Vnt.	Paramos suma, tūkst. Lt	Vnt.	Tūkst. Lt
SAPARD 2000-2006 m.								
I priemonė: Investicijos į pirminę žemės ūkio gamybą	578	323.434	126	21,80	452	237.847	78,20	73,54
BPD 2004-2006 m.								
4.1 priemonė: Investicijos į žemės ūkio valdas	824	408.767	129	15,66	695	331.307	84,34	81,05
KPP 2007-2013 m.*								
6 priemonė 2 veiklos sritis: Žemės ūkio valdų modernizavimas	643	311.250	-	-	303	146.546	47,12	47,08

Informacijos šaltinis: apskaičiuota autoriaus pagal Nacionalinės mokėjimo agentūros prie Žemės ūkio ministerijos, [duomenis](#)

* Duomenų apie nepatvirtintas ir atmetas paraiškas nėra

Planuojant SAPARD lėšas pagal I priemonę buvo numatytos didesnės lėšos, taip pat didesnis paramos gavėjų skaičius (prognozuota, jog paramą gaus ūkiai, kurių vidutinis dydis 15 ha). Nors beveik visos lėšos buvo paskirstytos, tačiau paremta mažiau ir stambesnių ūkių (vidutinis paramą gavusio ūkio dydis – 75 ha). Tai galima paaiškinti keliomis priežastimis: pirma, potencialūs pareiškėjai vangiai teikė paraiškas, antra, buvo sulaukta daugiau paraiškų stambiems projektams. SAPARD parama nepakankamai pasiekė finansiškai silpnesnius pareiškėjus, kurie neatitiko iškeltų priemonės tinkamumo kriterijų. SAPARD projektų vertinimo metu nebuvo pasitelktas prioritетinių atrankos kriterijų vertinimo mechanizmas, kadangi visi projektai, kurie atitiko tinkamumo kriterijus buvo patvirtinti – konkurencijos tarp pareiškėjų nebuvo (ESTEP, 2007). Vykdamas BPD programą, pareiškėjų aktyvumas buvo žymiai didesnis. Paraiškų pateikta daugiau nei planuota (4,5 karto), prašoma paramos suma buvo žymiai didesnė nei prognozuota (prognozuota paramos lėšų beveik 310 mln. Lt). Kaip ir ankstesniais metais buvo gauta daugiau paraiškų iš didesnių ir stiprių ūkių. Planuojant KPP 2007-2013 programą buvo siekiama sumažinti reikalavimus, kad programos investicine parama pasinaudotų didesnis pareiškėjų skaičius.

Remtini projektai buvo atrinkami pagal tinkamumo ir prioritетinius kriterijus. Jei paraiškų paramai gauti būna mažiau nei planuota (t.y. konkurencijos tarp pareiškėjų nebūna), paraiškos vertinamos pagal tinkamumo kriterijus (tai buvo būdinga SAPARD įgyvendinimo laikotarpiu), priešingu atveju taikomi ir prioritетiniai kriterijai.

Tinkamumo kriterijus būtų galima suskirstyti į dvi grupes: bendruosius bei specifinius. Bendrieji tinkamumo kriterijai, nagrinėjant atskiras programas, nekito arba kito nežymiai. Pastarieji kriterijai nėra tiesiogiai susiję su vykdoma veikla (t.y. augalininkyste ar gyvulininkyste). Bendrieji atrankos kriterijai, kurie buvo taikomi visoms programoms, yra šie:

- pareiškėjo atitikimas jo apibūdinimą taisyklėse;
- projekto atitikimas priemonės tikslams bei uždaviniams;
- projektas negali būti finansuojamas iš kitų nacionalinių programų ir EB fondų;
- pareiškėjo išipareigojimas nekeisti projekto įgyvendinimo vietos ir sąlygų;
- turtas į kurį investuoja pareiškėjas turi priklausyti pareiškėjui nuosavybės teise;
- reikalavimas buhalterinę apskaitą vesti pagal LR įstatymus;
- projektas turi atitikti ekonominio gyvybingumo rodiklius;
- pareiškėjas neturi turėti išsiskolinimų LR biudžetui;
- investicijos turi atitikti EB reikalavimus;
- po projekto įgyvendinimo ūkis turi atitikti EB reikalavimus (aplinkosaugos ir kitų).

Pareiškėjas, neatitinkantis bent vieno iš šių bendrųjų atrankos kriterijų, netenka teisės kreiptis dėl struktūrinės paramos. Bendruosius atrankos kriterijus vertintojas gali patikrinti, remdamasis viešuosiuose registruose esančiais arba prie paraiškos pateiktų dokumentų (už faktinį laikotarpį) duomenimis.

Kaip ir bendrieji atrankos (tinkamumo) kriterijai, nekito ir keletas prioritетinių kriterijų:

- jei ūkis priklauso kooperatyvui arba yra pripažintas kooperatyvu;

- jaunesniems nei 40 metų ūkininkams (jiems taikomas ir didesnis paramos intensyvumas).

Prioritetiniai kriterijai tinkamų finansuoti projektų atrankai buvo taikomi tik tuo atveju, kai projektų skaičius bei prašomos paramos dydis viršija planuotą programoje (BPD įgyvendinimo laikotarpis). Siekiant patenkinti visų pareiškėjų poreikius paramos lėšos tarp atskirų veiklos sričių programos įgyvendinimo laikotarpiu gali būti perskirstytos. Tam svarbi sąlyga – kitų veiklos sektoriaus pareiškėjų neaktyvus dalyvavimas investicinėse priemonėse.

Specifiniai atrankos kriterijai siejami su vykdoma veikla (t.y. augininkyste, gyvulininkyste, žemės ūkio paslaugomis). Šių kriterijų pasikeitimai yra aktualūs pareiškėjams (žr. 2 lentelę), vieni jų pagerina, kiti – pablogina sąlygas, siekiantiems struktūrinių fondų paramos.

2 lentelė. Atrankos kriterijų pasikeitimai

<i>SAPARD 2000-2006 m.</i>	<i>BPD 2004-2006 m.</i>	<i>KPP 2007-2013 m.</i>
Tinkamumo kriterijai		
<ul style="list-style-type: none"> • Pareiškėjas privalo turėti atitinkamą kvalifikaciją ir kompetenciją užsiimti produkcijos, į kurią bus investuojama, gamyba. Priimtinas profesinis išsilavinimas žemės ūkio srityje. Neturint minėto išsilavinimo, pareiškėjas turi turėti mažiausiai 3 metų ūkininkavimo patirtį. • Numatomų investicijų kilmės šalis turi būti Lietuva, viena iš Europos Sąjungos šalių ar šalių kandidačių. • Projektuose, kuriuose numatyta didinti gamybos apimtį, turi būti pateikta pakankamai įrodymų apie gaminamos produkcijos realizavimo rinkas (pvz., Pardavimo sutartys). • Vieno ūkininko ūkio ar įmonės gamybos apimtys turi būti ne mažesnės kaip 50 tonų pieno per metus. • Ūkininko ūkyje arba įmonėje turi būti minimalus atitinkamų rūšių gyvulių skaičius: mėšinių galvijų - 30 arba 10 karvių žindenių; paršavedžių – 30 arba 200 penimų kiaulių; avių - 50. • Ūkininko ūkyje ar įmonėje turi būti tik registruoti ir identifikuoti galvijai. • Ūkininko ūkyje ar įmonėje gyvulių skaičius 1 ha neturi viršyti 1,7 sąlyginio gyvulio vieneto (SGV). 	<ul style="list-style-type: none"> • Būtiną paramos suteikimo sąlyga – pareiškėjas turi turėti atitinkamą kvalifikaciją. Pakanka profesinio išsilavinimo žemės ūkio srityje arba pabaigti minimalių ūkininkavimo žinių kursų. Parama taip pat gali būti suteikiama ir pareiškėjui, turinčiam mažiausiai 3 metų ūkininkavimo patirtį; • Teikiant paraišką, pieno ūkio gamybos apimtys, grindžiamos turima pieno kvota, turi būti ne mažesnės kaip 20 tonų pieno per metus; • Gyvulininkystės ūkyje, įgyvendinus projektą, turi būti ne mažiau kaip 10 karvių žindenių arba 20 penimų galvijų (jei investicijos yra susijusios su galvijų mėsos gamyba), mažiausiai 15 paršavedžių kiaulių arba mažiausiai 100 penimų kiaulių (jei investicijos susijusios su kiaulienos gamyba), mažiausiai 30 avių (jei investicijos susijusios su avienos gamyba) ir mažiausiai 20 arklų (jei investicijos susijusios su arklienos gamyba) (taikoma tik gyvulininkystės sektoriui); • Gyvulių skaičius 1 ha neturi būti didesnis negu 1,8 sąlyginio gyvulio vieneto (SGV); 	<ul style="list-style-type: none"> • Pareiškėjas turi turėti profesinį žemės ūkio srities išsilavinimą arba būti išklauses minimalius ūkininkavimo žinių kursus; • Pareiškėjas išpareigoja apdrausti turta, kuriam įsigyti ar sukurti bus panaudota parama, ne trumpesiam kaip 5 metų laikotarpiui; • Pajamos iš žemės ūkio produktų gamybos ir paslaugų žemės ūkiui teikimo per 2 metų laikotarpį turi sudaryti ne mažiau kaip 50 proc. visų valdos veiklos pajamų; • Pareiškėjas, investuojantis į pienininkystės sektorių, privalo turėti pieno kvotą, lygiavertę projekte numatytam pajėgumui; • Ūkis nėra naujai besikuriantis ir iki paramos paraiškos pateikimo turi veikti ne trumpiau kaip 2 metus; • Investicijos turi pagerinti bendrus ūkio veiklos rezultatus ir prisidėti prie ūkio konkurencingumo didinimo; • Gyvulių tankis ūkyje turi būti ne didesnis kaip 1,7 sąlyginio gyvulio vieneto (SGV) viename hektare ŽŪN; • Ūkiams, kurie yra mažesni kaip 4 ekonominio dydžio vienetai, parama neskiriama.
Prioritetiniai kriterijai		
<ul style="list-style-type: none"> • Projektams, kuriuose numatoma esančių pastatų rekonstrukcija. • Projektams, kuriuose numatyta investuoti didesnę nuosavų lėšų dalį. • Sertifikuotiems ekologiniams ūkiams. • Atsižvelgiant į pareiškėjų patirtį. • Žemės ūkio produkcijos gamintojų asociacijų nariams. • Atsižvelgiant į prašomos SAPARD paramos lėšų sumą 	<ul style="list-style-type: none"> • Projektai, kuriuose numatyta investuoti didesnę nuosavų lėšų dalį; • Esamų gamybinių pastatų rekonstrukcija; • Investicijos į ekologinį žemės ūkį; • Pareiškėjo patirtis. 	<ul style="list-style-type: none"> • Pareiškėjas nėra gavęs EB investicinės paramos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai; • Valdos dydis iki 150 ha ŽŪN; • Projektui įgyvendinti prašoma mažesnio paramos intensyvumo; • Ūkyje diegiamos inovacijos; • Modernizuojamos asmenų, turinčiųjų „žaliąjį diplomą“, valdos; • Projektai, kurių vidinės grąžos norma yra didesnė.

Informacijos šaltinis: Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija, www.zum.lt

BPD programoje buvo numatyta mažiau specifinių bei prioritetinių atrankos kriterijų nei SAPARD, taip pat reikalavimai buvo sušvelninti. Dėl šios priežasties buvo sulaukta daugiau projektų investicijoms įgyvendinti. KPP programoje numatyta žymiai daugiau specifinių ir prioritetinių atrankos kriterijų, didžioji dalis kriterijų buvo sugriežtinta.

Atrankos kriterijų pasikeitimus galima tiesiogiai susieti su programos įgyvendinimo rodikliais (žr. 1 lentelėje). Svarbūs pakeitimai duoda didesnę naudą bei pritraukia didesnę pareiškėjų skaičių. Vertinant BPD programą, pastebima, jog atrankos kriterijų susijusių su vykdoma gyvulininkystės veikla pokyčiai (gaminamo pieno pajėgumų sumažinimas nuo 50 iki 20 tonų per metus, padidintas gyvulių tankis nuo 1,7 iki 1,8 SGV/ha, bei gyvulių kiekių pokyčiai) buvo reikšmingi programos įgyvendinimo rezultatams. Analizuojant KPP atrankos

kriterijų pasikeitimus, galima pastebėti, jog daugelis specifinių atrankos kriterijų buvo sugriežtinti. SAPARD bei BPD programose buvo numatyta, jog pareiškėjas turi turėti atitinkamą išsilavinimą arba 3 metų patirtį žemės ūkio srityje, tuo tarpu KPP programoje iškelta sąlyga, jog pareiškėjas būtinai turi turėti žemės ūkio srities išsilavinimą (t.y. pareiškėjo patirtis nepatvirtina tinkamos kvalifikacijos turėjimą). Taip pat KPP programoje išskelti papildomi reikalavimai dėl ūkio pajamų lygio bei veiklos trukmės, turto draudimo sąlygos. Gyvulininkystės veiklai taikomi atrankos kriterijai buvo sugriežtinti: panaikintos mažiausios pieno gamybos kiekio reikšmės, gyvulių tankis sumažintas nuo 1,8 iki 1,7 SGV/ha bei pakeista skaičiavimo metodika ir kiti. Galima manyti, jog atrankos kriterijų pokyčiai, KPP įgyvendinimo metu (2007-2013 metai) turės neigiamos įtakos pareiškėjų aktyvumui bei paramos įsisavinimui.

Tačiau ne visi atrankos kriterijai buvo sugriežtinti. Vienas reikšmingiausių atvirkštinių pakeitimų – mažesnės ekonominio gyvybingumo rodiklių reikšmės, bei rodiklių skaičiaus sumažinimas (žr. 3 lentelę). Pastebėtina, kad ekonominiai gyvybingumo rodikliai priskiriami prie bendrųjų reikalavimų.

3 lentelė. Ekonominio gyvybingumo rodikliai

	<i>SAPARD 2000-2006 m.</i>	<i>BPD 2004-2006 m.</i>	<i>KPP 2007-2013 m.</i>
<i>Grynasis pelningumas</i>	≥ 4 proc.	≥ 3 proc.	≥ 1 proc.
<i>Vidutinis turto pelningumas</i>	≥ 7 proc.	≥ 7 proc.	-
<i>Skolos rodiklis</i>	≤ 0,5	≤ 0,5	≤ 0,6
<i>Paskolų padengimo rodiklis</i>	≥ 1,25	≥ 1,25	≥ 1,25
<i>Bendrojo likvidumo rodiklis</i>	≥ 1,4	≥ 1,3	-

Rakštys ir Serva (2006), tirdami ekonominio gyvybingumo rodiklių problemas, nustatė, jog projektų vertinimo metu galimos trijų tipų klaidos:

- kai įvedus „neigiamus“ (ekonomiškai negyvybingo subjekto) duomenis nustatoma, kad pareiškėjas gyvybingas. Tokiu būdu, padidėja rizika, kad dalis pareiškėjų, gavusių ES paramą, finansiškai nepajėgs jos įsisavinti;
- kai įvedus „teigiamus“ (ekonomiškai gyvybingas subjektas) duomenis nustatoma, kad pareiškėjas negyvybingas. Tokiu būdu, dalis ūkio subjektų bus atmesti kaip netinkami pareiškėjai, nors gavę paramą jie sugebėtų ja efektyviai pasinaudoti;
- kai pagal taikomas ekonominio gyvybingumo taisykles į paramą gali pretenduoti toks ekonomiškai gyvybingas ūkio subjektas, kuriam parama iš esmės nereikalinga, t.y. padidėja rizika, kad dalis gavusių paramą ūkio subjektų ją įsisavins neefektyviai.

Remiantis minėtų autorių mintimis, galima teigti, jog atsakingos institucijos nustatydamos mažesnius ekonominio gyvybingumo rodiklių reikšmes, palengvina sąlygas ne tik tinkamiems pareiškėjams, bet ir suteikia „geresnes“ sąlygas netinkamiems pareiškėjams, prognozuojant veiklos rezultatus. Lietuvos Respublikos Valstybės Kontrolės atlikto audito metu (SAPARD programos), nustatė, jog paramos gavėjai, kurių veiklos prognozės rėmėsi optimistiškais prielaidomis, jau po dviejų metų veiklos metų po paramos sutarties sudarymo neatitiko kritinių ekonominių gyvybingumo rodiklių. Galima daryti prielaidą, jog atsakingos institucijos, paprastindamos vienas sąlygas, turi papildomai numatyti „saugiklių“ (sąlygos, kurios apriboja galimybes pasinaudoti struktūrine parama). 2007-2013 metų programoje numatyta papildomų sąlygų, kurių nebuvo nevienoje anksčiau vykdytų programą. Šios sąlygos sudaro papildomus barjerus ūkininkams (bendrovėms) siekiantis struktūrinių fondų paramos.

Reikia pridurti, kad pasikeitusi politinė bei ekonominė situacija Lietuvoje turėjo įtakos ir paramos skyrimo bei projektų vertinimo tvarkos pasikeitimams. Nuo 2009 metų kovo mėnesio, ŽŪM paskelbė supaprastintas taisykles, siekiantiems paramos iki 150 tūkst. Lt. Atrankos kriterijų pasikeitimai buvo minimalūs, lyginant su KPP 2007-2013 metų programa. Pagal naujai patvirtintas projektų įgyvendinimo taisykles (paramai iki 150 tūkst. Lt), pareiškėjams nebereikia sudaryti prognozinio veiklos modelio, kurio metu buvo įvertinami ekonominio gyvybingumo rodikliai. Galima daryti prielaidą, jog, neįvertinus pareiškėjo ekonominio gyvybingumo, paramos lėšos bus skiriamos visiems projektams, kurie atitiks bendruosius programos reikalavimus ir programos įgyvendinimo rezultatai bus geresni nei ankstesniais laikotarpiais.

Išvados

1. Atrankos kriterijų skirstymas į grupes (tinkamumo ir prioritetinius) pasiteisina. Jei paraiškų paramai gauti būna mažiau nei planuota ir konkurencijos tarp pareiškėjų nebūna, paraiškos vertinamos pagal tinkamumo kriterijus, kitu atveju taikomi ir prioritetiniai kriterijai. Ne visų atrankos kriterijų pokyčiai yra reikšmingi programos įgyvendinimo rezultatams.

2. KPP 2007-2013 metų specifiniai atrankos kriterijai buvo sugriežtinti, taip pat išskelti papildomi reikalavimai bei kitos sąlygos. Atrankos kriterijų pokyčiai, manoma, turės neigiamos įtakos pareiškėjų aktyvumui bei paramos įsisavinimui (per visą programos įgyvendinimo laikotarpį). Ne visi KPP atrankos kriterijai buvo sugriežtinti, vienas reikšmingiausių pakeitimų – ekonominio gyvybingumo rodiklių mažesnių verčių nustatymas, bei rodiklių atsisakymas.

3. Atsakingos institucijos, paprastindamos vienas sąlygas, turi papildomai numatyti „saugiklių“ (sąlygos, kurios apriboja galimybes pasinaudoti struktūrine parama). Pastarosios sąlygos sudaro papildomus barjerus ūkininkams (bendrovėms) siekiantis struktūrinių fondų paramos.

4. Keičiantis ekonominei situacijai, atsakingos institucijos turi įvertinti galimybes ir pasekmes keisti atrankos kriterijus ir juos taikyti projektų vertinimui, taip pat numatyti programos įgyvendinimo rezultatus. Mažesni reikalavimai ūkio subjektams gali turėti neigiamos įtakos programos įgyvendinimo rezultatams.

Literatūros sąrašas

1. AGRA CEAS CONSULTING. 2005. Synthesis of rural development mid-term evaluations lot 1 EAGGF Guarantee, final report of European Commission
2. DEPOELE, L. 2000. EU structural, rural and regional policy, Agricultural Policy and Enlargement of the European Unijon. The Netherlands: Wageningen Pers
3. ESTEP. 2007. Nacionalinės žemės ūkio ir kaimo plėtros 2000-2006 metų (SAPARD) programos ex-post įvertinimo galutinė ataskaita. Vilnius
4. Rakštys R., Serva E. 2006. Ūkio subjektų ekonominio gyvybingumo nustatymo problemos // Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai. Kaunas: LŽŪU leidybos centras

Estimation of projects selection criterion for the programme “Modernization of agricultural holdings” of Rural development programme of Lithuania 2007-2013

Summary

From the beginning of EU structural policy, agribusiness subjects tries to get financial support. Agribusiness subjects face difficulties: can they get financial support and does project of investment meet the requirements of rural development programme. In the article changes of requirements, between different rural development programmes of Lithuania, is discussed and estimated. Requirements can be divided into three parts: general suitability, specific suitability and priority criterion. Level of requirements can have different effect for final result of programme. It is noticed, that changes of requirements can have negative effect. Organizations responsible for programme formation should estimate chances of agribusiness subjects to take a part in rural development

Mokslinio darbo vadovė: prof. dr. Vlada Vitunskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

VERSLUMO POVEIKIS UŽIMTUMUI KAIMO VIETOVĖSE

Gintarė Kundrotaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Naujausiose ekonomikos teorijose, taip pat daugelyje Europos Sąjungos dokumentų iš naujo bandoma įvertinti verslumo – “nematerialaus kapitalo” vietą ir reikšmę ekonomikoje. Nepaisant to, verslumo suvokimas net labiausiai išsivysčiusiose šalyse dar nėra vienareikšmiškas. Verslumo problemą nagrinėja daugelis užsienio autorių: Schumpeter (1934), Shapero (1975), Venkataraman (1997), Drucker (1985) ir kiti. Pastaraisiais metais ir Lietuvoje verslumo reikšmė kelia didelį susidomėjimą tarp įvairių autorių tokių kaip Juozaitienė (2003), Lydeka (1998), Gronskas (2000) ir kiti.

Verslumas suvokiamas kaip žmogaus savybių ir gebėjimų raiška veikloje leidžianti kurti ekonominę ir socialinę vertę. Vieni autoriai teigia, kad verslumas yra iniciatyva, kiti, kad tai įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai veikti bei rizikuoti. Jis akcentuojamas kaip “nematerialus kapitalas”, ekonomikos variklis, gamybos veiksnys.

Pastaruju metu verslumo tyrinėtojai labiau sutelkia dėmesį į verslumo proceso tyrimą. Šiuo požiūriu verslumo, kaip reiškinio globaliu požiūriu, esmė yra jo didėjanti įtaka ekonomikos pažangai. Moksliniai tyrimai rodo, kad tarp verslumo ir ekonominio augimo egzistuoja teigiama sąveika, visų pirma ekonominiu požiūriu išsivysčiusiose valstybėse. Inovacijomis ir kompetencija pagrįstam darniam ekonomikos augimui reikia vis daugiau naujų bendrovių, spartinančių BVP augimą, kurios galėtų pasiūlyti daugiau ir geresnių darbo vietų, o šios savo ruožtu įtakoja šalies gyventojų užimtumą.

2000 metais Lisabonoje įvykusiame Europos viršūnių tarybos susitikime buvo nustatytas naujas ES politikos tikslas – iki 2010 m. tapti konkurencingiausia ir dinamiškiausia ekonomika visame pasaulyje, pajėgiančia užtikrinti ilgalaikį ekonomikos augimą, pasireiškiantį įdarbinimo galimybių didėjimu ir gerėjimu ir iki 2010 m. kaip tarpinį tikslą numatė pasiekti 70 proc. užimtumą. Lisabonos strategijoje taip pat atkreipiamas dėmesys į ryšį tarp verslumo ir nedarbo, kur rašoma, jog valstybėse, kuriose labiau padidėja verslumo lygis, vėliau paprastai sumažėja ir nedarbo rodikliai bei didėja užimtumas. Verslininkystė pripažinta ekonominio augimo, konkurencingumo ir darbo vietų kūrimo varomąja jėga.

Lietuvoje kaimo gyventojų užimtumas žemės ūkyje kasmet mažėja ir šiuo metu mažiau kaip pusė visų kaimo užimtųjų dirba šiame sektoriuje. Ūkininkavimas nebėra dominuojanti ekonominė veikla kaimo vietovėse. Darni kaimo plėtra ir subalansuotas miesto ir kaimo vystymosi būtinumas skatina ieškoti užimtumo didinimo galimybių kaimo vietovėse. Dabartinėje visuomenėje tiek mieste, tiek kaime svarbiu darbo vietų kūrimo ir užimtumo didinimo šaltiniu tampa verslumo skatinimas. Siekdamą įgyvendinti šį tikslą, 2002 m. Europos viršūnių taryba susitikimo Barselonoje metu nutarė parengti Žaliąją knygą apie verslininkystę Europoje.

Tačiau mažai atlikta tyrimų, kurie analizuoja kaimo vietovių verslumo lygį, jo poveikį ekonomikos augimui bei kaimo gyventojų užimtumui. Tai ir suponuoja mokslinio tyrimo problemą.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti verslumo lygį ir jo poveikį užimtumui Lietuvos kaimo vietovėse.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- išsiaiškinti verslumo sampratą ir nustatyti verslumo matavimo rodiklius;
- išanalizuoti verslumo lygį ir įvertinti jo poveikį užimtumui Lietuvos kaimo vietovėse.

Tyrimo objektas – verslumo išteklių Lietuvos kaimo vietovėse.

Tyrimo metodai. Iškeltai problemai tirti ir rezultatams gauti naudoti šie metodai: mokslinės literatūros bei Europos Sąjungos ir Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtotos dokumentų analizė ir sintezė, statistikos duomenų lyginamoji analizė, statistinės analizės, grafinio vaizdavimo metodai.

Rezultatai

Verslumo sąvoka kildinama iš anglų kalbos žodžio entrepreneurship, kuris siejamas su mokėjimu iš naujo atrasti galimybes, galimybe realizuoti save ir kurti ekonominę arba socialinę vertę. Tačiau mokslinėje literatūroje įvairūs autoriai pateikia skirtingus verslumo sąvokos apibrėžimus (1 lentelė).

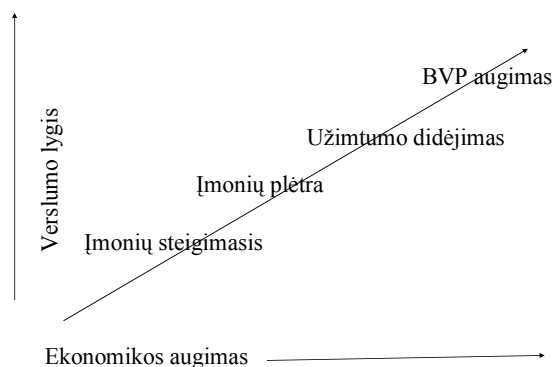
1 lentelė. Verslumo sampratos (sudaryta autoriaus)

Autorius	VERSLUMAS
Lydeka, 1998	Įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti.
Vainienė, 2005	Gamybos veiksnys, kurio turinys – žmogaus sugebėjimas sujungti kapitalą, darbą, gamtinius išteklius, organizuoti verslą, įgyvendinti inovacijas, rizikuoti savo turtu, siekiant pelno.
Markevičius, 2004	Ūkinės veiklos rezultatus lemiantis veiksnys.
Gronskas, 2000	Būdas, kuriuo verslininkas realizuoja savo sugebėjimus bei kvalifikaciją, sukauptą patirtį, išradingumą gamybinėje komercinėje veikloje.
Venkataraman, 1997	Galimybių ieškojimas, kūrimas ir panaudojimas.
Juozaitytė, 2003	Savybė, kuri lemia verslininkystės gyvavimą ir yra daugiau kokybinė sugebėjimų ir savybių išraiška, būdinga atskiriems žmonėms, pasižymintiems aktyvumu, iniciatyva, žiniomis ir smalsumu, tvirta vidine motyvacija, polinkiu į naujoves, taupumu, galimybe rizikuoti.
Schumpeteris, 1934	Naujų verslo kombinacijų sukūrimas.

Pasak Juozaitytės, verslumas – tai sudėtinga savybė, kuri lemia verslininkystės gyvavimą ir yra daugiau kokybinė sugebėjimų ir savybių išraiška, būdinga atskiriems žmonėms, pasižymintiems aktyvumu, iniciatyva, žiniomis ir smalsumu, tvirta vidine motyvacija, polinkiu į naujoves, taupumu, galimybe rizikuoti. Schumpeteris - vienas pirmųjų verslumo tematikos autorių verslumą apibrėžia kaip naujų verslo kombinacijų sukūrimą. Lydeka apibrėždamas verslumą, pabrėžia įgimtas ir įgytas žmogaus savybes, leidžiančias novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti, o Vainienė verslumą išskiria kaip gamybos veiksnį, kurio turinys – žmogaus sugebėjimas sujungti kapitalą, darbą, gamtinius išteklius, organizuoti verslą, įgyvendinti inovacijas, rizikuoti savo turtu, siekiant pelno.

Taigi, dažniausiai akcentuojamas žmogaus sugebėjimas organizuoti verslą, įgyvendinti inovacijas, rizikuoti savo turtu, siekiant pelno. Apibendrinant galima sakyti, kad verslumas – tai būdas, kuriuo verslininkas realizuoja savo sugebėjimus bei kvalifikaciją, sukauptą patirtį, išradingumą, inovatyvumą gamybinėje komercinėje veikloje.

Moderni ekonomikos teorija ir šiuolaikinė pasaulio patirtis pripažįsta, kad verslumas turi lemiamą reikšmę ekonomikos plėtrai, o tuo pačiu nedarbo mažėjimui bei užimtumo didinimui.

1 pav. Verslumo poveikis ekonomikos augimui ir užimtumui

Dar 20-ojo amžiaus penktajame dešimtmetyje Oxenfeldt (1943) nagrinėdamas ryšį tarp verslumo ir nedarbo nurodė, kad žmonės susidūrė su nedarbu ir maža perspektyva įsidarbinti pasuka savęs įdarbinimo keliu. Ši traktuotė galima sakyti buvo tęsinys Knight (1921) požiūrio, kuris pažymėjo, kad žmogus renkasi tarp trijų pozicijų – nedarbo, savęs „įdarbinimo“ (individualaus verslo) ir samdomojo darbo. Faktišką pasirinkimą lemia potencialiai galimos gauti pajamos pasirenkant vieną iš šių pozicijų.

Vertinant verslumo poveikį užimtumui pirmiausia reikia išmatuoti verslumą. Verslumo problemą paskutiniu metu plačiai nagrinėja OECD mokslininkai. Nepaisant to, verslumo suvokimas net labiausiai išsivysčiusiose šalyse dar nėra vienareikšmiškas. Kaip jau minėjau verslumas akcentuojamas kaip „nematerialus kapitalas“, taip pat kaip ekonomikos variklis.

Verslumo lygį nustatyti yra sunku, nes verslumas, skirtingai nei kiti gamybos veiksniai, neturi konkrečių kokybės ir kiekybės matavimo vienetų. Studijuojant mokslinę ir specialią literatūrą dažniausiai buvo sutinkami šie toliau paminėti verslumo lygio vertinimo rodikliai.

JAV ekonomistai Audretsch, Keilbacht pažymi, kad verslumas pasireiškia ypatingu būdu – kuriant naujas įmones. Tokiu būdu, naujų įmonių įkūrimą jie siūlo naudoti kaip verslumo rodiklį. Vertindami verslumo lygį pabrėžia - jei kitas sąlygas laikyti nekintamomis, tai didesnis įmonių įkūrimo tempas atspindi didesnį verslumo lygį. Minėti ekonomistai vertina verslumą dar kaip santykį tarp įkurtų įmonių skaičiaus atitinkamame regione ir to regiono gyventojų skaičiaus, kuris atspindi to regiono gyventojų polinkį kurti naują verslą.

Galima daryti išvadą, kad verslumo lygis siejamas su individualaus, smulkaus ir vidutinio verslo atsiradimu ir plėtoje. Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtos iki 2015 metų ilgalaikėje strategijoje verslumo lygis išreiškiamas smulkių ir vidutinių įmonių skaičiumi tenkančiu 1000 – čiu gyventojų. Bendrajame programavimo dokumente verslumas taip pat išreiškiamas santykiu tarp įregistruotų ūkio subjektų ir gyventojų skaičiaus.

Taigi atlikta mokslinės literatūros bei dokumentų analizė rodo, kad skiriami tokie pagrindiniai verslumo lygio nustatymo rodikliai:

- Smulkių ir vidutinių įmonių (toliau – SVV) įsikūrimas bei jų skaičius, tenkantis tūkstančiui gyventojų;

- Dirbančių pagal individualią veiklą skaičiaus kitimas;
- Naujų veiklų įvairovė;
- Naujų produktų sukūrimas;
- Jau veikiančių įmonių plėtra ir naujų cechų, filialų įkūrimas;
- Jaunų ūkininkų įsikūrimas.

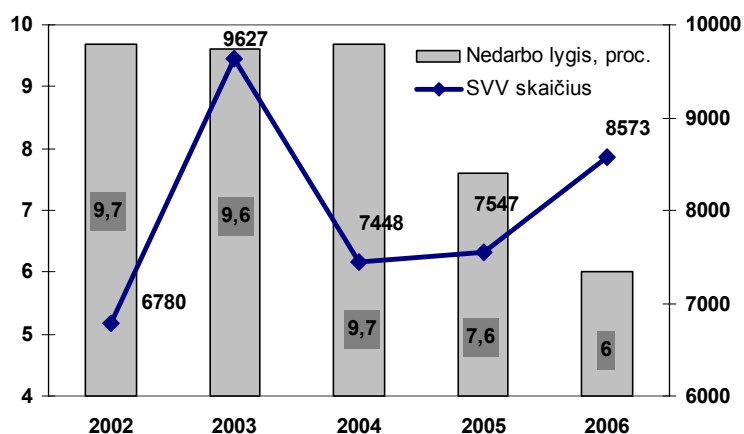
Šiame straipsnyje nagrinėjant verslumo lygį ir jo poveikį užimtumui kaimo vietovėse pagrindinis dėmesys skiriamas smulkių ir vidutinių įmonių (SVV) skaičiaus, tenkančiam tūkstančiui gyventojų, kitimui bei dirbančių pagal individualią veiklą skaičiaus kitimui. Tokia logika remiamasi, nes SVV dirba dauguma Lietuvos darbuotojų ir jose sukuriama didžioji dalis darbo vietų. Pasak Šemetos, verslumo padėtį šalyje geriausiai atspindi skaičiai, liudijantys, kiek įmonių tenka vienam tūkstančiui gyventojų.

Smulkus ir vidutinis verslas yra neatskiriama šalies dalis, kuri padeda spręsti užimtumo problemas, lanksčiau prisitaiko prie ekonominių pasikeitimų, diegia naujoves, aptarnauja didžiąsias įmones, užsiima

netradiciniais verslais, taip pat esti didžiųjų įmonių užuomazgomis. Smulkusis ir vidutinis verslas - dinamiškiausias ūkio sektorius, vienas esminių veiksnių lemiančių naujų darbo vietų kūrimą, socialinį stabilumą ir gerovės lygio kilimą. Mažėjant žemės ūkio sektoriuje dirbančių gyventojų skaičiui, o gyventojų skaičiui liekant pastoviam, labai aktuali kaimo vietovėse tampa smulkaus ir vidutinio verslo plėtra.

Kaimo gyventojai Lietuvoje sudaro apie 30 proc. visų šalies gyventojų. 2006 metus lyginant su 2002 metais, šis santykis pakito vos 0,2 proc. dalimis, t.y., kaime gyvenančių dalis padidėjo 0,2 proc. dalimis, ir tai galėjo lemti taikomos kaimo gyvenimo kokybės gerinimo bei užimtumo didinimo programos, o miesto atitinkamai tiek sumažėjo. 2006 m. palyginti su 2002 m. vidutinis metinis gyventojų skaičius kaime sumažėjo nuo 1147,4 iki 1129,6 tūkst., t.y. tik 1,6 proc. Taigi nagrinėjamu laikotarpiu kaimo gyventojų skaičius mažai kito ir buvo beveik pastovus, tačiau nedarbo lygis stipriai sumažėjo (2 pav.).

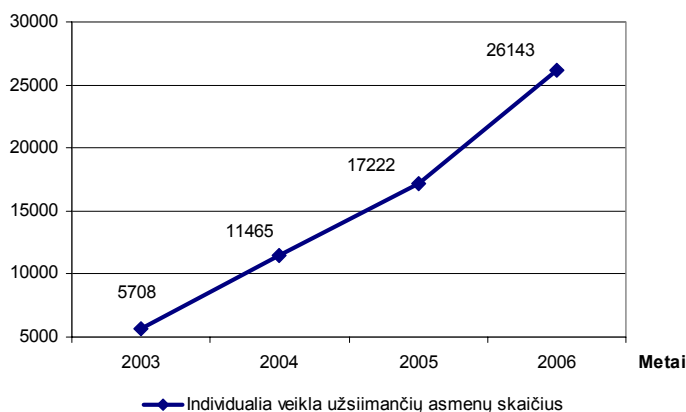

2 pav. Nedarbo lygio ir SVV įmonių kitimas Lietuvos kaimo vietovėse 2002-2006 metais

2006 m. palyginti su 2002 metais nedarbo lygio rodiklis kaimo vietovėse sumažėjo net 3,7 proc. punkto, tačiau šis mažėjimas prasidėjo nuo 2004 metų po įstojimo į Europos Sąjungą ir pradėjus įgyvendinti kaimo rėmimo programą, užimtumo didinimo programą, pradėjus intensyviai skatinti kaimo gyventojų verslumą. Kaip minėjau vidutinis metinis gyventojų skaičius kaimo vietovėse nagrinėjamu laikotarpiu buvo beveik pastovus, nekito, o smulkaus ir vidutinio verslo įmonių Lietuvos kaimo vietovėse skaičius sparčiai augo, ypač 2006 m. lyginant su 2005 m., padaugėjo net 13,6 proc. 2006 m. palyginti su 2002 m. SVV įmonių skaičius kaime išaugo 26,5 proc., o 2006 m. lyginant su 2004 m. – 15,1 proc.

Pastovus vidutinis metinis gyventojų skaičius kaimo vietovėse nagrinėjamu laikotarpiu, akivaizdus nedarbo lygio mažėjimas bei sparčiai augantis SVV įmonių skaičius Lietuvos kaimo vietovėse (2 pav.) rodo verslumo lygio kilimą. Straipsnyje nagrinėjant verslumo lygį ir jo poveikį užimtumui kaimo vietovėse pagrindinis dėmesys skiriamas smulkių ir vidutinių įmonių (SVV) skaičiaus, tenkančiam tūkstančiui gyventojų, kitimui, kuris 2006 m. palyginti su 2002 m. išaugo per 28,4 proc., t.y. nuo 5,9 iki 7,6 smulkios ir vidutinės įmonės, tenkančios tūkstančiui gyventojų. 2006 m. lyginant su 2005 m., šis santykis išaugo beveik 14,6 proc.

Kitas svarbus verslumo lygio kaimo vietovėse rodiklis, gyventojų, užsiimančių individualia veikla, skaičiaus kitimas. Gyventojai norintys pradėti verstis ūkine komercine veikla, gali užsiimti individualia veikla. 3 pav. pateiktas 2003-2006 m. individualia veikla užsiimančių asmenų skaičiaus kitimas.

3 pav. Įregistruotų fizinių asmenų, užsiimančių individualia veikla skaičiaus kitimas Lietuvos kaimo vietovėse

Kaip matome 3 pav., kasmet vis daugiau gyventojų įregistruoja individualią veiklą nsteigdami įmonės. Tačiau taip jie įdarbina save, sukurdami sau ir savo šeimai pajamų šaltinį bei prisideda prie šalies pridėtinės vertės kūrimo. 2006 m. kaimo vietovėse buvo 51,8 % daugiau individualia veikla užsiimančių fizinių asmenų, palyginti su 2005 m., o palyginti su 2004 m. – net 2,28 karto daugiau. Atsižvelgiant į straispnyje pasirinktų nagrinėti verslumo lygio matavimo rodiklių didėjimą nagrinėjamu laikotarpiu ir žymų nedarbo lygio sumažėjimą, galime teigti, kad kaimo vietovių verslumo lygis didėjo ir tai turėjo įtakos kaimo gyventojų užimtumo didėjimui.

Išvados

1. Apibendrinant galima sakyti, kad verslumas – tai būdas, kuriuo verslininkas realizuoja savo sugebėjimus bei kvalifikaciją, sukauptą patirtį, išradingumą, inovatyvumą gamybinėje komercinėje veikloje, nebijodamas rizikuoti savo turtu.
2. Verslumo lygis siejamas su individualaus, smulkaus ir vidutinio verslo atsiradimu ir plėtote.
3. Verslumo lygis išreiškiamas smulkių ir vidutinių įmonių skaičiumi tenkančiu 1000 – čiu gyventojų, didesniu įmonių įkūrimo tempu, dirbančių pagal individualią veiklą skaičiaus kitimu, jaunų ūkininkų įsikūrimu.
4. Verslumas turi lemiamą reikšmę ekonomikos plėtrai, o tuo pačiu nedarbo mažėjimui bei užimtumo didinimui.
5. Lietuvos kaimo vietovėse nagrinėjamu laikotarpiu verslumo lygis augo, tuo tarpu nedarbas mažėjo.
6. Verslumo lygio didėjimas įtakoja užimtumo didėjimą. Užimtumo didėjimas, nedarbo mažėjimas tiesiai proporcingas SVV įmonių, individualia veikla užsiimančių fizinių asmenų skaičiaus kitimui.

Literatūros sąrašas

1. ADAMONIENĖ, R.; ŠILINGIENĖ, V. Lietuvos kaimo gyventojų verslumo ypatumai, KTU. – <<http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/12/6.pdf>> (2009 01 12)
2. BAUMOLIO SESIJA APIE VERSLUMĄ. Entrepreneurship Capital – Determinants and Impact on Regional Ekonomių Performance. - <http://www.aeaweb.org/annual_mtg_papers/2006papers.html> (2009 01 12)
3. EUROPOS BENDRIJŲ KOMISIJA. Briuselis, 13.2.2006 KOM(2006) 33 galutinis. - <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/lexUriServ/site/lt/com/2006/com2006_0033lt01.pdf> (2009 01 26)
4. EUROPOS BENDRIJŲ KOMISIJA. Įgyvendinant Bendrijos Lisabonos programą: Verslumu pagrįsto mąstymo puoselėjimas ugdant ir mokant. - <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/com/2006/com2006_0033lt01.doc> (2009 01 26)
5. GRONSKAS, V. 2000. Prekinės verslininkystės ekonominis turinys// Inžinerinė ekonomika, Nr. 3(18).
6. LIETUVOS STATISTIKOS DEPARTAMENTO DUOMENŲ BAZĖ. - <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1024>> (2009 01 26)
7. LIETUVOS RESPUBLIKOS ŪKIO MINISTERIJA. Ekonomikos augimo ir jos struktūros plėtotės strategija. - <<http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/2.ekonomikosaugimoirjosstrukturospletotesstrategija.doc>> (2009 01 26)
8. LYDEKA, Z. 2000. Verslumas ir verslininkystės sėkmė// Ekonomika, Nr. 52.
9. VAINIENĖ, R. 2005. Ekonomikos terminų žodynas. – Vilnius: Tyto Alba.

The impact of entrepreneurship on employment in rural areas

Summary

The evolution of rural entrepreneurship is intrinsic to multifunctional rural development, a way for the Lithuanian countryside to become a more attractive place to live and work.

Despite the rapid economic and social development that has taken place in Lithuania over the past number of years, there remain areas of deprivation and disadvantage in rural and remote rural areas, which have not benefited from economic development and have not prospered at the same rate as 'mainstream' society. Economic globalization brought winners and losers. Domestic companies that could identify new markets, create new value-added products and respond rapidly to changing conditions prospered and grew. Entrepreneurship, employment and economic growth [has an commensurate relation](#).

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. V. Vinciūnienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas).

LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIO IR MAISTO PRODUKTŲ IMPORTO RAIDA

Eimantas Jankauskas

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Užsienio prekyba žemės ūkio ir maisto produktais yra tradiciškai svarbi Lietuvos užsienio prekybos dalis. Importuodama Lietuva apsirūpina pagrindiniais maisto produktais, praturtina vidaus rinką prekių asortimentu ir didina konkurenciją, versdama gamintojus mažinti gamybos kaštus ir gerinti prekių kokybę.

Lietuva, kaip savarankiškas ekonominis subjektas, tarptautinėje prekyboje pradėjo dalyvauti tapus valstybei nepriklausoma. Ji nuo pat 1994 m. siekė integruotis į pasaulinę rinką, įstodama į PPO ir ES, todėl buvo liberalizuojamas žemės ūkio ir maisto produktų importas.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti Lietuvos užsienio prekybos žemės ūkio ir maisto produktais importo raidą.

Tyrimo uždaviniai - išnagrinėti Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų importo raidą iki narystės Europos Sąjungoje, išanalizuoti žemės ūkio ir maisto produktų importo reguliavimą Lietuvai įstojus į ES, ištirti žemės ūkio ir maisto produktų importo dinamiką bei kryptis Lietuvai įstojus į ES.

Tyrimo objektas – žemės ūkio ir maisto produktų importas

Tyrimo metodai - monografinis, palyginimo, sintezės, analizės.

Rezultatai

Atkūrus Nepriklausomybę, 1990 m. Lietuvoje užsienio prekybos liberalizavimas buvo svarbi perėjimo į rinkos ekonomiką proceso dalis. Jis buvo susijęs su kainų liberalizavimu ir lūkesčiais, kad importuojamų prekių konkurencija darys įtaką kainų šalies viduje mažėjimui, tarptautiniu darbo pasidalijimu grindžiamai specializacijai ir technologinio gamybos lygio didėjimui, efektyvumo ir gerovės kilimui, o vartotojams ir gamintojams užtikrins didesnę prekių pasirinkimą (Vaitiekūnas, 2000). Neišvengiamai su šiais lūkesčiais buvo susijusi ir žemės ūkio ir maisto produktų rinka.

Lietuvos užsienio prekybos politika buvo liberalizuojama įgyvendinant tiek vienašales, tiek ir sutartines priemones. Importo srityje buvo nustatyti beveik vienodi ir santykinai nedideli muitai. Buvo panaikinti specifiniai 10 procentų dydžio maito mokesčiai už importą tvirta valiuta. Kartu pamažu buvo šalinami mokėjimų apribojimai. Daugelio netarifinių prekybos barjerų pašalinimas ir santykinai nedideli importo muitai prisidėjo prie spartaus užsienio prekybos apimties didėjimo (Miškinis, 2008).

Užsienio prekybos pasikeitimai liberalizavus išorės ekonominius ryšius buvo susiję ne tik su pardavimų geografija, t.y. su prekybos partnerių kaita, bet ir su gaminių struktūros pokyčiais. Sparčiai didėjantis eksportas ir importas buvo tiesioginis Lietuvos ekonomikos ir kliūčių mainams su kitomis šalimis rezultatas. Lietuvos užsienio prekybos liberalizavimas atliko svarbų vaidmenį sukuriant sąlygas rinkos ekonomikai ir šalies ekonomikos plėtrai. Tačiau Lietuvos užsienio politikos reforma nebuvo kryptinga, nes po pirminio liberalizavimo 1993-1994 m. daug kartų buvo didinami importo muitai žemės ūkio produktams.

1998 m. prasidėjus Rusijos ekonominei krizei, Lietuvos Vyriausybė priėmė nutarimą „Dėl laikinų priemonių Lietuvos prekių eksportui palengvinti, vidaus rinkai apsaugoti ir Lietuvos įmonių padėčiai joje sustiprinti, kuriuo nustatė keliolika apsaugos priemonių. Šios priemonės žemės ūkio ir maisto produktų importo srityje apėmė prekybos apsaugos priemonės (importo muitų padidinimas, netarifiniai barjerai, tokie kaip muitinės įvertinimas, gaminių kokybės standartai, privalomas sertifikavimas). Vėliau su Latvija ir Estija vyko vadinamieji „Kiaulių“ ir „Kiaušinių karai“, dėl netarifinių barjerų, kaip veterinarijos standartai, minimalios importo kainos ir kilmės sertifikatai, taikymo, ribojant importą iš kitų laisvosios prekybos erdvės šalių (Vilpišauskas, 2000).

Vienas iš prioritetinių Lietuvos politikos klausimų buvo stojimas į Pasaulinę prekybos organizaciją, nes netapus PPO nare, būtų nerealu tapti Europos Sąjungos nare. Nepavykus stojimui į PPO Lietuva būtų išstumta iš pagrindinio pasaulinio mechanizmo, garantuojančio sąžiningą ir nediskriminacinę prekybą, todėl stojimas į PPO buvo svarbus interesas Lietuvai. Narystė šioje organizacijoje - tai „prekybos liberalizavimo pagrindas, kuris reiškia ne tik Lietuvos įsipareigojimus PPO, bet ir atitinkamą apsaugą ir garantijas užsienio prekyboje, nes visos

PPO narės privalo suderinti užsienio prekybą ir jos politiką reglamentuojančius nacionalinius teisės su PPO sutarčių nuostatomis ir griežtai jų laikytis“ (Rimkus, 2005).

Po Urugvajaus derybų padidėjo daugiašalių prekybos taisyklių paketas, kuris apėmė ne tik tolesnį importo muitų mažinimą, bet ir tokias sritis, kaip žemės ūkio politiką. Derybose dėl stojimo į PPO paaiškėjo, vienas iš sunkiausių klausimų, tai paramos žemės ūkio sektoriui priemonės, įskaitant importo muitus ir vidaus rėmimo politikos priemones. Daugiausiai su PPO derėtasi dėl, valstybės paramos žemės ūkiui lygio, paramos cukraus pramonei, eksporto subsidijų panaikinimo ir importo muitų žemės ūkio produktams išaldymo.

Lietuvos stojimo procesas baigėsi 2001 m. gegužės 31 d. tapus 141-ąja PPO nare. Mūsų šalis įsipareigojo vykdyti įsipareigojimus visose prekybos srityse, tarp jų ir žemės ūkio. Vadovaudamasi šiomis normomis, Lietuva liberalizuoja prekybą, reguliuoja paramą žemės ūkiui, vienodina teisės aktus. Taip pat vykdydama PPO įsipareigojimus dėl prekybos liberalizavimo, Lietuva atitinkamai mažina tam tikrų iš organizacijos šalių narių importuojamų produktų muitų tarifus, daugiausiai žemės ūkio ir maisto produktų (Grigaitytė, 2009).

2004 m. Lietuvai įstojus į Europos sąjungą buvo galutinai liberalizuota užsienio prekyba. Žemės ūkio ir maisto produktų prekyba kaip ir kitų prekių ir paslaugų ES viduje vyko be muitų. Taip pat Lietuva iš Europos Sąjungos perėmė visus sutartinius santykius su trečiosiomis šalimis bei tarptautinėmis organizacijomis, taip pat ES taikomus prekybos instrumentus trečiosioms valstybėms (Kreivienė, 2009). Anot, „Navicko (2009) užsienio reiklų ministerijos, pasikeitęs prekybos režimas reiškia, kad prekyboje su trečiosiomis šalimis Lietuva taiko vieningus su kitomis ES valstybėmis muitų tarifus bei prekybos instrumentus. Lietuvoje pagaminti produktai taip pat turi Europos Sąjungos kilmę ir trečiosios šalys lietuviškoms prekėms taiko tokius pačius muitų tarifus, kaip ir kitoms ES valstybėms.

2006- 2008 metais pagal naująją ES Bendrąją preferencijų sistemą (BPS) muitų tarifų nuolaidos buvo teikiamos pagal tris susitarimus:

- visos šalys, kurioms taikoma ES BPS, gauna nuolaidas pagal bendrąją tvarką ;
- mažiausiai išsivysčiusios šalys, kurios daugiausiai verčiasi žemės ūkio produktų gamyba, naudojami ES BPS specialiuoju susitarimu, ir gali eksportuoti prekes į ES be muitų;
- specialusis skatinimo susitarimas taikomas šalims, kuriose yra įgyvendinami subalansuotos plėtros ir gero valdymo principai, dar vadinamas “BPS plus”. Papildomos nuolaidos suteikiamos, jei tos šalys įgyvendina tam tikrus tarptautinius standartus žmogaus ir darbo teisių srityse, gamtos saugoje, kovoje prieš narkotikų platinimą ir užtikrina gero valdymo principus.

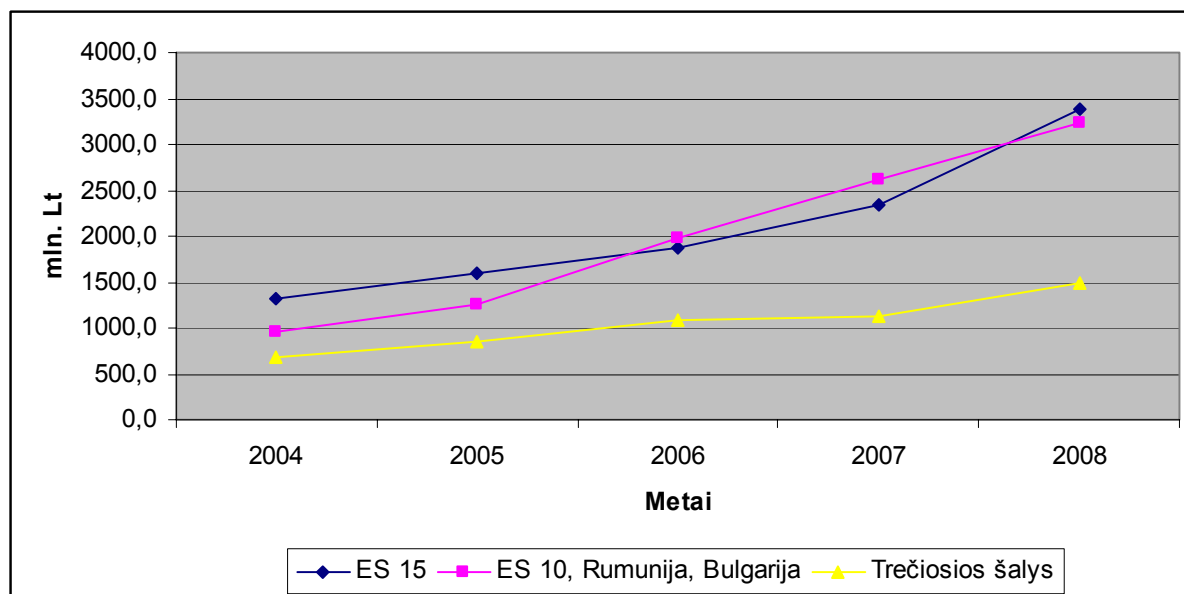
Taigi, Lietuva per devyniolika Nepriklausomybės metų laipsniškai didino užsienio prekybos liberalumą. Nuo 2004 m. įsigaliojusi bendra užsienio politika su Europos Sąjunga galioja iki šiol. Šie pasikeitimai per pastaruosius penkerius metus sąlygojo Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų importo didėjimą.

Pereinat prie šalių grupių žemės ūkio ir maisto produktų importo dinamikos, nustatyta, kad labiausiai augo dabartinių ES 10 bei Bulgarijos ir Rumunijos šalių importas. Lyginant 2008 m. su baziniais metais (2004 m.), jis buvo išaugęs 234,3 proc., arba 2265, 9 mln. Lt. ir siekė 3232, 9 mln. Lt. (1 pav.).

Senujų ES narių žemės ūkio ir maisto produktai buvo taip pat buvo paklausūs Lietuvoje. 2008 m. iš šių valstybių buvo įvežta augalinės ir gyvūninės kilmės produktų už 3378,4 mln. Lt. Nors importo suma ir buvo didžiausia, tačiau ji lyginant su 2004 m. išaugo 157 proc., o tai yra mažiau nei ES 12 valstybių. Trečiųjų šalių ž. ū ir maisto produktų importas 2004 m. buvo 677 mln. Lt, o 2008 m. metais išaugo iki 817 mln. Lt arba 120,7 procento. Šis augimas buvo pats mažiausias iš nagrinėjamų valstybių grupių.

Eurostato užsienio prekybos duomenų bazės duomenimis, 2004 ir 2005 metais Lietuva daugiausiai žemės ūkio ir maisto produktų importavo iš senųjų ES narių, atitinkamai už 1310,7 mln. Lt (44,4 proc. visų importuotų produktų vertės) ir 1604,4 mln. Lt (43,4 proc. visų importuotų produktų vertės). Antras pagal dydį importo srautas 2004 ir 2005 metais buvo iš naujųjų ES narių. Iš jų įvežtos prekės sudarė apie 33 proc. nuo viso ž.ū. ir maisto produktų importo, o tai yra 967 mln. Lt – 2004 m. ir 1251 mln. Lt - 2005 m. Jau minėtais metais, mažiausia buvo įvežta į Lietuvą iš trečiųjų šalių – apie 23 proc. nuo bendro augalinės ir gyvūninės kilmės importo. Tuo tarpu 2006 ir 2007 metas situacija pasikeitė ir didžiausi žemės ūkio ir maisto produktų srautai buvo iš ES -10 valstybių bei Rumunijos ir Bulgarijos. 2006 m. įvežta prekių už 1982,5 mln. Lt (40 proc. visų importuotų produktų vertės), 2007 m. – už 2614 mln. Lt (42,9 proc. visų importuotų produktų vertės). Antri pagal dydį srautai liko iš ES-15 valstybių, 2006 metais 1882,1 mln. Lt arba 38 proc. nuo produktų importo, o 2007 m. 38,6 proc. (2350,8 mln. Lt). Importo dalis iš trečiųjų valstybių toliau mažėjo ir sudarė 22 proc. (1088,2 mln. Lt) ir 18,6 proc. (1132,5 mln. Lt), atitinkamai 2006 ir 2007 metais. 2008 metais vėl buvo imta

daugiau importuoti iš senųjų ES narių, tai sudarė 41,5 proc. nuo visų įvežamų ž. ū. ir maisto produktų į Lietuvą arba 3378,4 mln. Lt. Šiek tiek mažiau, už 3232,9 mln. Lt, buvo importuojama iš ES -12 valstybių grupės, tai sudarė 39,9 proc. vis produktų importo. Iš trečiųjų šalių buvo įvežta prekių už 1493,9 mln. Lt, tai sudarė mažiausią importo dalį, per visą nagrinėjamą penkių metų laikotarpį - 18,4 proc.

1 pav. Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų importo dinamika 2004-2008 m., pagal šalių grupes, mln. Lt (Eurostato užsienio prekybos duomenų bazė)

Apibendrinant galime teigti, kad žemės ūkio ir maisto produktų užsienio prekybos liberalizavimas, smarkiai padidino importo srautus į Lietuvą. Dėl palankesnių prekybos sąlygų esančių ES viduje, ypatingai išaugo šio bloko valstybių ž.ū. ir maisto produktų importas.

Išvados

Lietuvos užsienio prekybos liberalizavimas, tame tarpe ir žemės ūkio bei maisto produktų rinkos, atliko svarbų vaidmenį sukuriant sąlygas rinkos ekonomikai ir šalies ekonomikos plėtrai. Nors Lietuvos užsienio politikos reforma nebuvo visą laiką kryptinga, nes tam tikrais etapais buvo grįžtama prie protekcionizmo. Ypatingai ryškus laisvos prekybos varžymas buvo per „Kiaulių“ ir „Kiaušinių karus“ su Latvija ir Estija. Vėliau, pasidėjus Lietuvos deryboms dėl stojimo į PPO ir ES protekcionizmo apraiškos mažėjo, o ypač tai buvo ryšku žemės ūkio ir maisto produktų sektoriuje. Lietuvai integravusis į PPO ir ES struktūras, užsienio prekybos rinka buvo pati liberaliausia per visą Lietuvos gyvavimo laikotarpį: nebuvo taikoma muitai įvežant prekes iš ES; importui iš trečiųjų šalių buvo taikomi didžiausio palankumo muitai, o atskiru atveju jų nebuvo. Taigi, todėl kasmet augo Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų importas. Dėl palankesnių prekybos sąlygų esančių ES viduje, ypatingai išaugo šio bloko valstybių ž.ū. ir maisto produktų importas.

Literatūros sąrašas

1. Eurostato duomenų bazė [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. lapkričio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal>
2. GRIGAITYTĖ G. Kuo Lietuvos narystė PPO naudinga šalies verslui sąveika [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. kovo 01 d.]. Prieiga per internetą: http://www.verslas.banga.lt/lt/leidinys_full/3e8025e37c848?vbanga2=bbd128dc71b82f3a44c...
3. KREIVIENĖ D. Kaip ES reglamentuoja prekybos ryšius su trečiosiomis šalimis? [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. vasario 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://verslas.banga.lt/lt/leidinys.NextPage.12/3e802250aae77.2>
4. NAVICKAS V. 2008 Europos sąjungos rinkų ypatumai. Kaunas: Technologija
5. RIMKUS V. 2005. Vidaus rinkos apsaugos priemonių taikymas Lietuvoje // *Jurisprudencija. Muitų politika ir tarptautinė prekyba*. Mokslo darbai 73 (65)

6. *Užsienio reikalų ministerija. Europos sąjungos išoriniai ekonominiai santykiai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. vasario 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.urm.lt/index.php?165283226>
7. VAITEKŪNAS, S. 2007. *Visuotinė lietuvių enciklopedija/ 12 tomas: Lietuva*. Vilnius: mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
8. VILPIŠAUSKAS, R. 2000. *Lietuvos užsienio prekybos politika ir jos raida: veiksnių analizė*. Pinigų studijos.
9. VILPIŠAUSKAS, R. *Lietuvos integracija į Europos Sąjungą: dažni nusikalbėjimai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. vasario 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/Straipsn/ES.phtml>

Summary

Lithuanian external trade liberalization, including agriculture and food market, made a big role in countries market economy and development. It is necessary to say that, external trade reform wasn't purposeful all the time, because in some stages Lithuania has returned to protectionism. Those actions are obvious in trade wars called "Pigs" and "Eggs" with Latvia and Estonia. Later when Lithuania started negotiations with World Trade Organization and European Union the level of protectionism decries and it was obvious in agriculture and food stage. When Lithuania integrates in World Trade Organization an European Union, Lithuanian market was the most liberalized across the all country existence: inside trade in European Union was without duties; in trade with third countries was countering the biggest favour duties, in individual case without duties as well. In addition Lithuanian agriculture and food import grow yearly. For more attractive trade conditions in European Union, agriculture and food import of this block grown particularly.

Mokslinio darbo vadovas: doc. dr. V. Makutėnas (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

STRUKTŪRINĖS PARAMOS ĮTAKA SMULKIŲ PIENO ŪKIŲ PLĖTRAI

Rasa Būdaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Susiformavusi naujoji žemės ūkio struktūra su dominuojančiais smulkiaprekišiais ūkiais, nepakankamai aprūpintais žemės ūkio gamybos priemonėmis, charakterizuojama kaip nepalanki efektyviam ūkininkavimui ir tarptautinei konkurencijai. Smulkūs ūkininkai dažnai nėra pajėgūs pertvarkyti ūkio pagal Europos Sąjungos (ES) standartus, todėl turime užtikrinti, kad išliktų tokios priemonės, kurios padėtų smulkiąjam sektoriui stiprėti. Pagrindinis uždavinys, kurį reikia įgyvendinti, kad smulkūs ūkiai taptų pilnateisiais rinkos dalyviais, yra jų restruktūrizacija. Žemės ūkio restruktūrizacija apima į rinką orientuotą, pelno maksimizavimo siekiančių ūkių kūrimą, kuris grindžiamas individualios gerovės didinimo motyvu (Csaki, 1996). Todėl galima teigti, kad pagrindinis smulkių ūkių plėtros tikslas yra sudaryti sąlygas konkurencingo ūkininkavimo formavimuisi, kuris leistų racionaliai panaudoti materialinius ir finansinius išteklius, darbo jėgą, užtikrintų būtinų vartojimui bei tolesniam gamybos plėtojimui ir modernizavimui pajamų gavimą.

Tyrimo tikslas – įvertinti smulkiems pieno ūkiams teikiamos struktūrinės paramos priemonių įtaką jų plėtrai.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- atskleisti struktūrinės paramos smulkiems pieno ūkiams būtinumą;
- išanalizuoti svarbiausias smulkių pieno ūkių paramos politikos priemones;
- pateikti struktūrinės paramos priemonių smulkiems pieno ūkiams įgyvendinimo rezultatus.

Tyrimo objektas – struktūrinės paramos priemonės smulkiems pieno ūkiams.

Tyrimo metodai. Iškeltam tikslui ir uždaviniams įgyvendinti naudoti mokslinės ir teisinės literatūros analizės ir sintezės, palyginimo, duomenų statistinės analizės (palyginamųjų dydžių, pokyčio tempų, struktūrinių dydžių) bei grafinio vaizdavimo metodai.

Rezultatai

Pienininkystė Lietuvoje yra viena svarbiausių žemės ūkio šakų, turinti ne tik ekonominę, bet ir socialinę reikšmę. Pienas ūkininkų žemės ūkio produkcijos struktūroje 2007 m. sudarė 19,4 proc. visos žemės ūkio produkcijos, o pieno produktų eksportas – 19 proc. viso žemės ūkio ir maisto produktų eksporto. Tačiau Lietuvoje pieno ūkiai vis dar yra smulkūs. Daugiausia yra 1–9 karves laikančių pieno gamintojų. Daugiau nei 10 karvių laiko tik 4,8 proc. šalies pieno gamintojų (LAEI, 2008).

Smulkiuose pieno ūkiuose tebetaikomos ekstensyvos technologijos, naudojama susidėvėjusi technika, nepakankama darbuotojų kvalifikacija, garbus amžius, menkas ūkio vadybos išmanymas ir sugebėjimas dirbti rinkos sąlygomis stabdo modernaus, efektyvaus ir konkurencingo pieno ūkio Lietuvoje kūrimą. Todėl pieno ūkio modernizavimas bei restruktūrizavimas yra viena prioritetinių pieno ūkio plėtros krypčių. Investicijos reikalingos pieno gamybos efektyvumui, žaliavinio pieno kokybei gerinti, veterinarijos ir higienos, aplinkosaugos reikalavimams įgyvendinti (Skurdienė ir kt., 2006). Siekiama, kad pieno ūkiuose vyktų tokie struktūriniai pokyčiai:

- stambėtų prekinį pieną gaminantys ūkiai,
- pieno gamybos mastai atitiktų išsiderėtą pieno kvotą,
- pieno produktų gamyba tenkintų didėjančius gyventojų poreikius,
- didėtų pieno produktų, turinčių didesnę pridėtinę vertę, gamyba,
- ūkiai, parduodantys pieną perdirbimo įmonėms, atitiktų ES natūralaus pieno higienos ir pieno gamybos ūkių veterinarijos ir sanitarijos taisykles,
- nemažėtų darbuotojų skaičius pieno sektoriuje (ES Bendrosios..., 2004).

Taigi ES, atsižvelgdama į tai, kad Lietuvoje didelę dalį sudaro smulkūs pieno ūkiai, numatė eilę paramos priemonių ūkininkų pajamoms palaikyti bei efektyvaus ir konkurencingo pieno ūkio kūrimui.

Pagrindinis bendrosios pieno politikos tikslas – didinti ES pieno produktų konkurencingumą palaikant pieno gamintojų pajamas. Iki įstojimo į ES pieno gamintojų pajamoms palaikyti iš nacionalinio biudžeto buvo skiriamos tiesioginės išmokos už karves (2003 m. buvo skirta 52 mln. Lt, iki 2004 m. balandžio 30 d. – 48,3 mln. Lt). Pieno perdirbimo įmonėms 2003 m. skirta 56 mln. Lt žaliavinio pieno kainoms palaikyti (Skurdienė ir kt., 2006). Lietuvai įstojus į ES, pradeda veikti ir kitos pieno rinkos reguliavimo priemonės: intervenciniai sviesto ir lieso pieno miltelių pirkimai, privataus saugojimo subsidijos, eksporto subsidijos, lieso pieno panaudojimo gyvulių pašarams subsidijos, parama sviesto sunaudojimui, parama pieno ir jo produktų vartojimui mokymo įstaigose (ES Bendrosios..., 2004) bei pieno gamybos kvotų sistema. 2004 m. Lietuvai buvo patvirtinta 1647 tūkst. t bendroji nacionalinė pieno gamybos kvota. Nuo 2006–2007 kvotos metų ji padidinta 57,9 tūkst. t (LAEI, 2008). Visų šių priemonių tikslas – palaikyti pieno gamintojų pajamas, subalansuojant pieno produktų paklausą ir pasiūlą.

Nuo 2004 m. ženkliai padidėjo naudojamų pieno ūkių restruktūrizavimo ir modernizavimo priemonių, kurios daro tiesioginį poveikį smulkių pieno ūkių stambėjimui ir yra reikšmingos ūkių struktūriniams pokyčiams, rėmimas. Kadangi bet kokia struktūrinė politika privalo turėti du elementus – priemones, kuriomis būtų tiesiogiai mažinamas ūkininkų skaičius, ir priemones, kuriomis būtų tiesiogiai didinamas ūkio dydis (Ritson, 1977), paramą smulkių pieno ūkių plėtrai sudaro:

- kompensacinė, pajamų palaikymo parama, įgyvendinama pagal Kaimo plėtros plano (KPP) 2004–2006 m. priemones: ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos, pusiau natūrinių restruktūrizuojamų ūkių rėmimas, standartų laikymasis;
- struktūrinė – investicinė parama, administruojama pagal Bendrojo programavimo dokumento (BPD) 2004–2006 m. priemones: investicijos į žemės ūkio valdas, jaunų ūkininkų įsikūrimas.

Rūpinantis ekonomiškai pajėgių ir konkurencingų pieno ūkių plėtra, pagal aukščiau išvardintas priemones siekiama pagerinti šių ūkių struktūrą ir užtikrinti ekonomiškai stiprių, konkurencingų žemės ūkio vienetų plėtrą. Taip pat siekiama padidinti ūkių produktyvumą, įsigyti modernių įrengimų ir technologijų, užtikrinti produkcijos kokybę ir saugumą laikantis higienos ir aplinkos standartų. Pagrindinės investicijų kryptys yra šaldymo bei melžimo įrangos, gamybinių pastatų renovacija ir naujų statyba, pašarų ruošimo technikos, mėšlo utilizavimo įrangos įsigijimas. Daugiausia investicijų reikia naujai kuriamiems ūkiams, kuriuose būtina ne tik statyti tvartus, bet ir įsigyti pašarų ruošimo techniką, atnaujinti ganyklas, įrengti mėšlidės ir siloso saugyklas (Skurdienė ir kt., 2006).

Paramos suteikimas pusiau natūriniais ūkiams, kurie yra smulkūs, tačiau dalį ūkyje pagamintos produkcijos parduoda rinkoje, padės ūkiams tapti konkurencingesniais prekiniais ūkiais. Dalis paramos priemonių skirtų tam, kad paskatintų smulkų gamintoją atsisakyti neefektyvios žemės ūkio veiklos, padės gerinti ūkių ir ūkininkų amžiaus struktūrą, sudaryti palankias sąlygas pakeisti žemės paskirtį, kai ūkininkavimas joje neužtikrina ekonominio gyvybingumo (Radzevičius ir kt., 2004). Tiesioginį poveikį smulkiems pieno ūkio gamintojams darančių KPP priemonių įgyvendinimo 2004–2006 m. rezultatai pateikti 1 lentelėje.

Pažymėtina, kad pagal priemonę *Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos* pusę paramos gavėjų sudarė smulkių pieno ūkių savininkai, nors buvo planuota, kad jie sudarys 75 proc. visų paramos gavėjų skaičiaus. Tačiau vidutinio perleidžiamo pieno kvotos dydžio lūkesčių rodikliai pilnai pasiekti. Atsižvelgiant į mažesni nei planuota paramos gavėjų skaičių, atitinkamai mažesniu mastu pasiekti ir priemonės rezultato rodikliai – perleistos pieno kvotos siekė tik 65 proc.

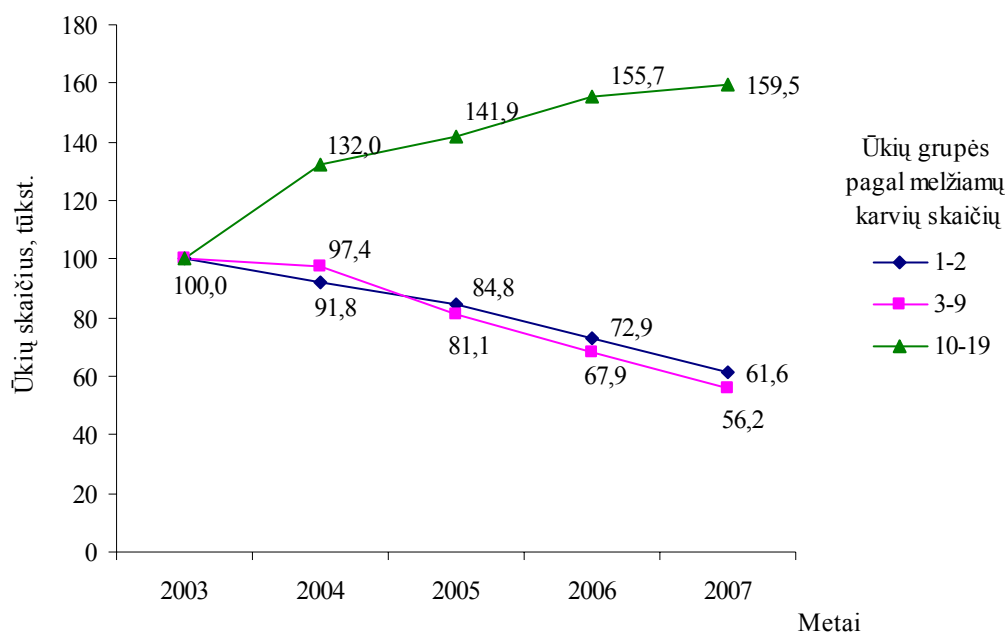
Priemonės *Standartų laikymasis* didesnis paramos gavėjų skaičius (4 tūkst.) pasinaudojo *Pieno direktyvos* parama, nors pasinaudojusių šia parama skaičius buvo per pus mažesnis nei planuota (8 tūkst.). Tačiau paramos gavėjų karvių skaičius beveik atitiko planuotą rodiklį ir siekė 97 proc. Taip pat buvo tikimasi, kad visi (8 tūkst.) paramos gavėjai įdiegs pieno melžimo ir šaldymo įrangą, tačiau faktiškai buvo pasiektas tik labai mažas procentas. Didesnė paramos gavėjų dalis investavo į pieno melžimo įrangą. Paramos gavėjų, pasinaudojusių *Nitratų direktyvos* parama, skaičiaus rodiklis pasiektas net 94 proc. Bendra pastatytų mėšlidžių bei srutų rezervuarų talpa daugiau nei tris kartus viršijo numatytą rodiklį, tačiau pastatytų mėšlidžių ir srutų rezervuarų, atitinkančių ES reikalavimus, skaičiaus rodiklis pasiektas tik 35 proc.

1 lentelė. Tiesioginį poveikį smulkiems pieno ūkio gamintojams darančių KPP priemonių įgyvendinimo 2004–2006 m. rezultatai

Rodikliai	Matavimo vnt.	Lūkesčiai	Įvykdyta	Įvykdymo proc.
Priemonė Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos				
Paramos gavėjų skaičius	vnt.	30 000	20 547	68 proc.
Smulkių pieno ūkių savininkų dalis nuo bendro paramos gavėjų skaičiaus	proc.	75	50	-25 p.p.
Vidutinis perleidžiamos pieno kvotos dydis	t	8	8	100 proc.
Perleista pieno kvotų	t	240 000	156 781	65 proc.
Priemonė Standartų laikymasis/ Pieno direktyva				
Paramos gavėjų skaičius	vnt.	8 000	4 131	52 proc.
Paramos gavėjų karvių skaičius	tūkst. vnt.	75	72,9	97 proc.
Sumontuota pieno melžimo įrangos	vnt.	8 000	2 601	33 proc.
Sumontuota pieno šaldymo įrangos	vnt.	8 000	1 837	23 proc.
Priemonė Standartų laikymasis/ Nitratų direktyva				
Paramos gavėjų skaičius	vnt.	2 650	2 496	94 proc.
Paramos gavėjų SGV skaičius	tūkst. vnt.	100	170,5	170,5 proc.
Pastatyta mėšlidžių/ sрутų rezervuarų, atitinkančių ES reikalavimus	vnt.	2 650	914	34,5 proc.
Bendra pastatytų mėšlidžių/ sрутų rezervuarų talpa	tūkst. t	150	540	313,4 proc.

Šaltinis: KPP 2004–2006 m. galutinis (ex-post) įvertinimas, 2008

Nors 2003 m. vidutinis Lietuvos pieno ūkis buvo smulkiusias iš visų ES šalių ir siekė 2,3 karvės, iki 2007 m. pabaigos vidutinis pieno ūkio dydis išaugo net 43 proc. Tai sąlygojo smulkiuose pieno ūkiuose įvykę tam tikri struktūriniai pokyčiai. Lietuvai įstojus į ES smulkūs pieno ūkiai susidūrė su sunkumais dėl pieno kokybės, nes šie ūkiai neturėjo pakankamai lėšų įsigyti įrangos, atitinkančios ES reikalavimus ir reikalingos pieno kokybei užtikrinti. Todėl daugelis senyvo amžiaus pieno gamintojų turėjo perleisti savo ūkius jaunesniems, taip sudarydami sąlygas ūkiams stambėti. Smulkių pieno ūkių skaičiaus pokytis pagal melžiamų karvių skaičių 2003–2007 m. pateiktas 1 pav.

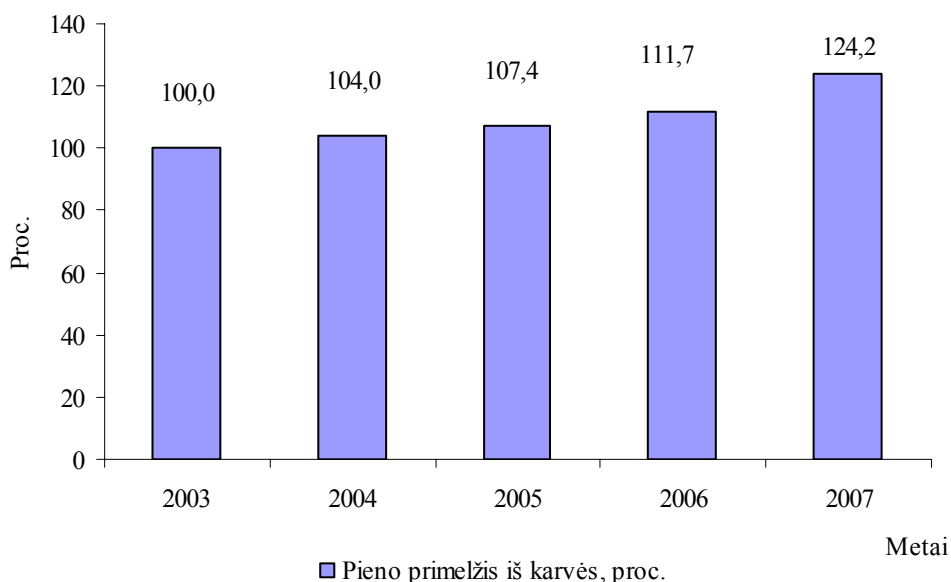
1 pav. Smulkių pieno ūkių skaičiaus pokytis 2003–2007 m., proc. (2003 m.=100)

Sudaryta autorės pagal LAEI 2005, 2006, 2007 m. duomenis

Smulkiuose ūkiuose vyksta tam tikri struktūriniai pokyčiai: nuo 2003 m. mažėja 1–9 karves laikančių ūkių, o didėja 10–19 karvių laikančių ūkių. 2007 m., lyginant su 2003 m., 1–2 karves laikančių ūkių skaičius sumažėjo 38,4 p. p., 3–9 karves laikančių pieno gamintojų skaičius sumažėjo net 43,8 p. p. Ypač padaugėjo pieno ūkių, laikančių 10–19 karvių (59,5 p. p.).

Dėl šalyje vyraujančių smulkių ūkių, karvių vidutinis produktyvumas Lietuvos ūkiuose, lyginant su panašių sąlygų ES šalimis, gerokai mažesnis, jis tesiekia apie 70 proc. ES šalių vidurkio (LAEI, 2008). Maži ūkiai nėra pajėgūs pasiekti aukštą produktyvumo lygį, techniškai ir morališkai pasenusi technika pirminėje žemės ūkio produkcijos gamybos stadijoje lemia žemą produktų kokybę, didesnius nuostolius. Todėl ūkininkams suteikiama galimybė pasinaudoti ES teikiama finansine parama naujos pieno melžimo ir šaldymo įrangos, karvių fermų rekonstrukcijos ir kitų panašaus pobūdžio priemonių, mėšlidžių ir srutų kauptuvų, mėšlo ir srutų transportavimo priemonių, šachtinių šulinių apsaugos priemonių įgyvendinimui, kurios turėtų padidinti pieno kokybę ir pačių ūkininkų konkurencingumą.

Taigi, dėl pastaraisiais metais smulkiuose ūkiuose vykstančių pokyčių (ūkiai stambėja, karvės racionaliau šeriamos, gerėja selekcijos darbas) – karvių produktyvumas didėja (2 pav.). Didžiausias pokytis matomas 2006–2007 m., kada pieno primilžis iš karvės padidėjo net 12,5 p. p., o 2007 m., palyginti su 2003 m., primilžis padidėjo 24 p. p.

2 pav. Pieno primilžio iš karvės pokytis 2003–2007 m., proc. (2003 m.=100)

Sudaryta autorės pagal LAEI 2007 m. duomenis

Pažymėtina, kad Lietuvos pieno ūkyje ir dabar dar didelę dalį užima smulkūs pieno gamintojai. Tačiau siekiant išlaikyti pieno ūkių konkurencingumą, būtina kelti veiklos efektyvumą bei vykdyti racionalią investicinę bei pajamų palaikymo politiką. Kadangi Lietuvoje kyla nemažai paramos priemonių įgyvendinimo problemų, ne visi aukščiau paminėtų priemonių, darančių tiesioginį poveikį smulkiems pieno gamintojams, rodikliai yra pilnai įgyvendinti. Svarbiausios to priežastys yra neinformatyviai apie galimas paramos kryptis ir reikalavimus joms gauti pateikiama informacija; nepakankamas kaimo žmonių vadybinis pasirengimas; neįgyvendinta ūkių buhalterinė apskaita; nuosavų lėšų, reikalingų pradinėms investicijoms, trūkumas; nenoras investuoti, susijęs su rizikos baime; vyresnio amžiaus ūkininkų prisirišimas prie žemės ir nenoras nutraukti žemės ūkio gamybos.

Nemažą įtaką turi ir gana sudėtingos paramos gavimo procedūros ir reikalavimai, ilgas paraiškos dokumentų surinkimo, tvarkymo ir vertinimo procesas. Todėl vienas iš svarbiausių uždavinių yra supaprastinti paramos administravimo procedūras. Naujos, supaprastintos priemonių įgyvendinimo taisyklės suteikia daugiau galimybių smulkių pieno ūkių plėtrai.

Išvados

1. Lietuvoje didelę dalį užima smulkūs pieno ūkio gamintojai. Kad jie taptų pilnateisiais rinkos dalyviais, reikia sukurti tokią sistemą, kuri skatintų ekonominę plėtrą bei didintų šalies gyventojų gerovę. Tokios sistemos modernizavimui ir pritaikymui prie ES standartų įtakos turi struktūrinė parama.
2. Smulkiems pieno ūkio gamintojams teikiama struktūrinė parama gali padėti jiems restruktūrizuoti bei modernizuoti savo ūkius, tačiau ji yra nepakankama, kad plėtotų efektyvius ir konkurencingus pieno ūkius Lietuvoje kūrime.
3. Kadangi dabartinė parama smulkių pieno ūkių plėtrai buvo labai sunkiai administruojama ir ne visiems ūkiams iškart prieinama, naujos, supaprastintos priemonių įgyvendinimo taisyklės suteiks daugiau galimybių smulkių pieno ūkių plėtrai.

Literatūros sąrašas

1. Csaki C. Economic structure and performance in the food and agriculture sector of central and Eastern European countries. – <<http://www.fao.org/DOCREP/W7440E/w7440e04.htm#TopOfPage>> (2008 12 06).
2. ES Bendrosios žemės ūkio politikos reformos poveikis Lietuvos pieno sektoriui vidutinėje perspektyvoje (iki 2008 metų)// Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą poveikio tyrimo galutinė ataskaita. – Vilnius, 2004.
3. Kaimo plėtros 2004–2006 m. plano galutinis (EX-POST) įvertinimas// Galutinė vertinimo ataskaita. – Vilnius, 2008.
4. Mikelionytė D. Pienas// Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2005. – Vilnius: LAEI, 2006.
5. Mikelionytė D. Pienas// Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2006. – Vilnius: LAEI, 2007.
6. Mikelionytė D. Pienas// Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2007. – Vilnius: LAEI, 2008.
7. Radzevičius G., Kriščiukaitienė I., Tamošaitienė A. Smulkūs ūkiai permainų neišvengs// Mano ūkis. – 2004, Nr. 3.
8. Ritson G. Agricultural economics. Principles and Policy. – Granada, 1977.
9. Skurdienė I., Ribikauskas V., Vaičionis G. Kaimo plėtros priemonės „Standartų laikymasis“ įtaka pieno ūkių vystymuisi Lietuvoje// Žemės ūkio mokslai. – 2006, Nr.1.

Influence of structural support on small dairy farms development

Summary

Dairying is one of the most important agricultural industries in Lithuania. However, the Lithuanian dairy farms occupy a large part of small-scale milk producers. In order to maintain the competitiveness of dairy farms it is necessary to raise the efficiency and hold rational investment and income policy. Therefore, the EU has provided for a range of support measures, which have a direct impact on modernization and are significant of structural changes of small dairy farms. The aim is to increase farm productivity, the acquisition of modern equipment and technology, to ensure product quality and safety keeping hygiene and environmental standards. Part of the support measures encourage small milk producers to retract inefficient agricultural activities, improving the farm and farmers age structure, to facilitate the change of land use then farming does not ensure the economic viability. However, in Lithuania raises number problems on the implementation of support measures. Therefore, one of the most important tasks is to simplify the administrative procedures. The new, simplified rules give more opportunities for small-scale dairy farms in development.

Mokslinio darbo vadovas: doc. dr. J. Kirstukas (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

ES STRUKTŪRINĖS PARAMOS ĮTAKA ALTERNATYVIŲ ŽEMĖS ŪKIUI VEIKLŲ PLĖTOTEI KAIMO VIETOVĖSE

Inga Marcinkevičienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Žemės ūkio kaip pagrindinės kaimo gyventojų ekonominės veiklos reikšmė šiuo metu mažėja, tačiau kol kas nėra pakankamai galimybių surasti darbą iš žemės ūkio sektoriaus pasitraukiantiems darbuotojams. Smulkiuose ūkiuose, kuriuose vyrauja dalinis užimtumas ir neefektyvus darbas, gaminama produkcija nėra konkurencinga ir gaunamos pajamos yra tokios menkos, kad nesudaromos palankios sąlygos ūkio plėtotei. Daugumos Lietuvos kaimo vietovėse dirbančių asmenų žemės ūkio veikla pagrindinė, taigi, didelė jų priklausomybė nuo šios veiklos rezultatų yra silpnoji kaimo gyventojų pusė, kuri turi neigiamos įtakos subalansuotai kaimo plėtrai, jo žmonių gyvenimo kokybei, todėl būtina įvairinti ekonominę veiklą užtikrinti kaimo gyventojams kitus pajamų šaltinius, stengtis sumažinti kaimo gyventojų priklausomybę nuo žemės ūkio gamybos ir sukurti naujų darbo vietų.

Darbe nagrinėjamos galimybės panaudoti ES struktūrinių fondų paramą alternatyvių žemės ūkiui veiklų plėtotei, siekiant kaimo gyventojų pajamų įvairinimo bei didėjimo, nedarbo lygio mažėjimo, skurdo lygio mažėjimo bei kitų kaimo veiklų efektyvumo rodikliu augimo.

Tyrimo tikslas - išanalizavus ES struktūrinės paramos reikšmę alternatyvių veiklų plėtotei kaimo vietovėse, identifikuoti problemas ir perspektyvas.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- Nustatyti alternatyvių žemės ūkiui veiklų ypatumus ir plėtros raidą;
- Nustatyti ES struktūrinės paramos įtaką alternatyvių žemės ūkiui veiklų plėtotei;
- Išnagrinėti alternatyvių žemės ūkiui veiklų plėtrą skatinančias priemones;
- Išanalizavus numatyti alternatyvių žemės ūkiui veiklų plėtros perspektyvas kaimo vietovėse.

Tyrimo objektas – ūkio subjektai, užsiimantys alternatyvia žemės ūkiui veikla.

Tyrimo metodai. Iškeltai problemai tirti ir teoriniams rezultatams gauti naudoti šie metodai: mokslinės ir periodinės literatūros, mokslinių straipsnių ir statistinių duomenų analizė bei sintezė, lyginamoji analizė, apklausa raštu, indukcijos, dedukcijos metodai, grafinis vaizdavimas.

Rezultatai

Pastaraisiais metais itin sparčiai mažėja dirbančiųjų žemės ūkyje, todėl būtina kaime plėtoti kuo įvairesnę ekonominę veiklą. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas kaimo socialinę ir ekonominę plėtrą sieja su jo socialiniu bei ekonominiu potencialu ir tam tikrais vidiniais prieštaravimais.

Siekiant didinti kaimo gyventojų užimtumą, pajamų didėjimą, gerinti gyvenimo kokybę Lietuvos kaime būtina įvairinti ekonominę veiklą teigia A.Simonaitytė, D. Kšivickienė (2005). Vietoj tradicinio žemės ūkio reikia užsiimti alternatyvia ekonomine veikla.

Svarbu paminėti, kad tiek užsienio, tiek Lietuvos mokslininkai pripažįsta, kad perėjimas nuo tradicinio žemės ūkio prie alternatyvių žemės ūkio veiklų didina smulkių ūkių pelningumą, pajamas, skatina pajamų įvairėjimo procesą, didina užimtumo lygį bei mažina nedarbą kaimo vietovėse.

Apibendrinant alternatyvios žemės ūkiui veiklos apibūdinimą galima teigti, kad alternatyviai veiklai priskiriama: bet kokia ekonominės veiklos rūšis, išskyrus susijusią su tradicinia žemės ūkio veikla, taip pat bet kokia – ne žemės ūkio – naudinga, siekiant alternatyvių pajamų šaltinių, veikla.

Alternatyvi veikla mažina pajamų skirtumą tarp smulkių ūkių, ūkininkaujančių palankiose ir mažiau palankiose žemės ūkio vietovėse. Ūkiai turi galimybę plėtoti jiems palankiausias bei efektyviausias alternatyvias veiklas atsižvelgiant į gamtines, ekonomines bei kitas sąlygas.

Lietuvoje vyrauja įvairūs ES struktūrinių fondų remiami alternatyvūs žemės ūkio verslai. Šiai dienai stipriai išplėstas bei dideliu paklausos augimo tempu pasižymi kaimo turizmo verslas, amatai, agroserviso

paslaugos, nuo seno plėtojamas pievagrybių, vaistažolių auginimas. Taip pat naujas, tačiau sparčiai plintantis verslas yra stručių, sraigių auginimas.

Kaip akcentuojama „Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros kaimo vietovėse strategijoje ir priemonėse“ (2004), viena iš alternatyvių veiklų kaime - sparti smulkių ir vidutinių įmonių plėtra. Steigiant mažas ir vidutines įmones, kaimo vietovėse sparčiau kurtųsi naujos darbo vietos mažėtų socialinė atskirtis. Didėjantis tokių įmonių skaičius ir augantis jų konkurencingumas yra šalies ekonominio augimo pagrindas.

Lietuvos žemės ūkis pertvarkos laikotarpiu nukentėjo nuo žemo produktyvumo lygio, susiskaldžiusios gamybos ir žemos kokybės produkcijos. Šią situaciją reikėjo pakeisti siekiant prisidėti prie ekonomikos augimo ir įdarbinimo, kai garantijos žmonėms, gyvenantiems kaimo vietovėse, gauti pastovias pajamas. Vienas iš būdų tai pasiekti – alternatyvių ekonominių veiklų kaime skatinimas. Kaimo veiklų ir paslaugų įvairumas buvo būtinas dabartinio žemės ūkio restruktūrizacijos proceso elementas, nes ne visi ūkiai yra konkurencingi bendroje Lietuvos ir ES žemės ūkio rinkoje.

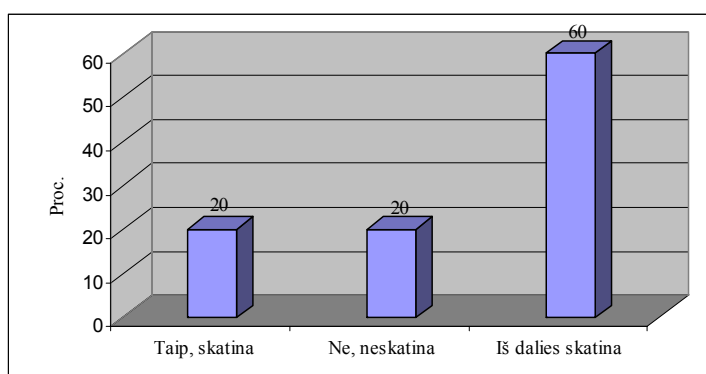
Pasaulinė praktika rodo, kad alternatyvių žemės ūkio veiklų skatinimas įtakoja kaimo darbingumą, sukuriama tinkama sąlyga ūkių įvairinimui, įsidarbinimo galimybėms ir papildomoms pajamoms kaimo vietovėse. Tikslingas paramos kryptį parinkimas įgalina alternatyvių ūkių ir kaimo įmonių kūrimąsi. Alternatyvių veiklų plėtotė kaimo vietovėse taip pat yra remiama ir iš ES struktūrinių fondų. Tam skiriamos lėšos, kuriomis pasinaudoja vis didesnė kaimo gyventojų dalis.

Siekiant efektyvios žemės ūkio integracijos, kartu ir žemės ūkio veiklų įvairovės didinimo bei alternatyvių veiklų plėtotės iki įstojimo į ES Lietuvai buvo teikiama ES parama pagal paramos programą SAPARD, o tapus ES nare, pagal BPD 2004-2006 m. laikotarpiu. Šios programos ne tik prisidėjo prie žemės ūkio plėtros, bet kartu skatino bei supažindino kaimo gyventojus ir verslininkus su alternatyvia žemės ūkio bei tradicine žemės ūkio veikla, jos produktų pranašumais, konkurencingumo ir ateities perspektyvomis.

ES skiria didelę paramą skatindama alternatyvių žemės ūkiui veiklų plėtotę. Šia parama domisi bei vis daugiau pasinaudoja kaimo gyventojai, siekiantys keisti susidariusią situaciją kaimo vietovėse bei užsiimti naujomis alternatyviomis veiklomis.

Siekiant įvertinti alternatyvių žemės ūkiui veiklų plėtotę kaimo vietovėse, naudojant ES struktūrinę paramą, remiantis ne tik oficialiais LR Žemės ūkio ministerijos skelbtais duomenimis apie paraiškų skaičių, skirtos bei išmokėtos paramos apimtis buvo surengta anketinė apklausa ir apklausti kaimo gyventojai, užsiimantys alternatyvia žemės ūkiui veikla. Atliekant tyrimą Lietuvos kaimo vietovėse, paprastuoju anketiniu atrankos būdu buvo pasirinktos 3 apskritys: Marijampolės apskritis, Alytaus apskritis ir Kauno apskritis.

Iš atliktos anketinės apklausos rezultatų galima daryti išvadą, kad skaičius respondentų, bandžiusių gauti bei gavusių ES struktūrinių fondų paramą nėra itin didelis. Taip pat atliekant tyrimą svarbu išsiaiškinti ar ES struktūrinių fondų paramos poveikis skatina alternatyvių žemės ūkiui veiklų plėtotę kaimo vietovėse. (1 pav.)

1 pav. ES struktūrinių fondų paramos poveikis alternatyvių žemės ūkiui veiklų plėtrai kaimo vietovėse, proc. (sudaryta autoriaus)

Kaip matome iš pateikto paveikslu duomenų, kad 60 proc. apklaustųjų respondentų tvirtina, kad ES struktūrinių fondų parama alternatyvių veiklų plėtotę skatina tik iš dalies, 20 proc. apklaustųjų mano, kad skatina alternatyvią veiklą ir tiek pat apklaustųjų teigia, kad parama neskatina alternatyvių veiklų plėtros kaimo vietovėse.

Respondentai kaip pagrindines priežastis, kodėl ES struktūrinė parama tik iš dalies skatina alternatyvių žemės ūkiui veiklų plėtotę, nurodė, kad trūksta nuosavų lėšų bei aukštos banko palūkanos, didelis lėšų poreikis investicinio projekto parengimui.

Tačiau, didžioji dalis apklaustųjų kaimo gyventojų, plėtojančių alternatyvias žemės ūkiui veiklas tiki paramos įtaka šių veiklų plėtrai ateityje ir ES struktūrinę paramą įvardija, kaip vieną iš veiksnių, įtakojančių kokybiškesnį kaimo gyventojų gyvenimą.

Remiantis Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto atlikto tyrimo duomenimis (D.Vidickienė, R.Melnikienė, 2007), galima teigti, kad ES struktūrinė parama įvardijama, kaip viena didžiausių kaimo gyventojų galimybių, siekiant kokybiškesnio bei pilnavertiškesnio kaimo žmonių gyvenimo. Lietuvos kaimo stiprybe laikomas kaimo turizmas, tuo tarpu viena didžiausių grėsmių – didėjanti konkurencija žemės ūkio produktų rinkoje.

Šie teiginiai leidžia patvirtinti prielaidą, kad ES struktūrinė parama yra svarbus kaimo vietovių plėtros veiksnys, tačiau jos efektyvus panaudojimas neatsiejamas nuo kaimo gyventojų aktyvumo bei gebėjimo pasinaudoti jiems suteikiamomis galimybėmis.

Iki Lietuvai tampa ES nare, alternatyvi žemės ūkiui veikla buvo remiama pagal SAPARD kryptį „Ekonominės veiklos plėtra ir alternatyvių pajamų skatinimas“. SAPARD programos tęsinys – BPD, programa pradėta įgyvendinti Lietuvai tapus ES nare ir galiojusi 2002-2006 m. Ši programa, kaip ir SAPARD, remia alternatyvias žemės ūkio bei netradicinius žemės ūkio veiklas pagal priemonę „Kaimo vietovių pritaikymas ir plėtra“

Pasibaigus 2004-2006 m. BPD laikotarpiui, ekonominės veiklos įvairinimui teikiama parama pagal KPP 2007-2013 m. programą. Šioje programoje numatyta, kad alternatyvi žemės ūkiui veikla remiama pagal trečią kryptį „Gyvenimo kokybė kaimo vietovėse ir kaimo ekonomikos įvairinimas“, kuri numato penkias remiamas priemones:

1. Žemės ūkio veiklos įvairinimas;
2. Parama verslo kūrimui ir plėtrai;
3. Kaimo turizmo veiklos skatinimas;
4. Kaimo paveldo išsaugojimas ir modernizavimas: amatų plėtra;
5. Kaimų atnaujinimas ir plėtra.

Nepaisant teikiamos paramos, kaimo gyventoji susiduria su daugeliu sunkumų, kurie stabdo šių alternatyvių žemės ūkiui veiklų plėtrą kaimo vietovėse, tokių kaip, ribotas smulkiųjų žemdirbių investicinis pajėgumas, informacijos apie alternatyvių veiklų privalumus ir rinką trūkumas, maža prekių ir paslaugų paklausa dėl žemesnio kaimo gyventojų pragyvenimo lygio ir pan. Siekiant išspręsti šias kaime susidariusias problemas, ES teikia struktūrinę paramą per įvairius fonus. Visų fondų tikslas – mažinti užimtųjų žemės ūkyje skaičių, skatinti ekonominę įvairovę kaimo vietovėse, kelti kaimo gyventojų kvalifikaciją bei ugdyti verslumą, gerinti infrastruktūrą ir tokiu būdu subalansuoti kaimo plėtrą.

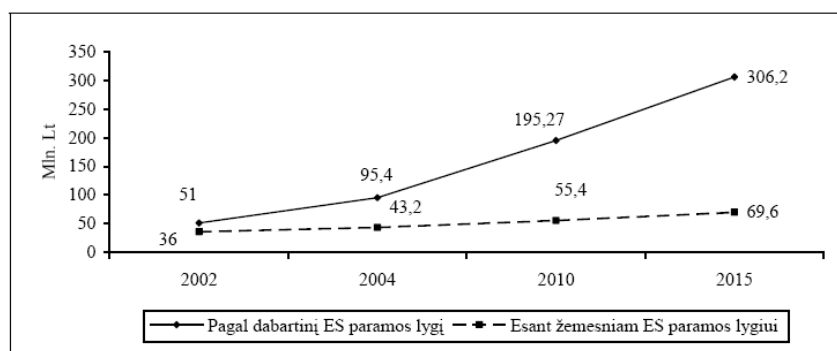
Visos šios priemonės akcentuoja alternatyvių žemės ūkiui veiklų svarbą kaimo gyventojams, kaip vieną pagrindinių būdų kovai su dideliu nedarbo lygiu, menkomis pajamomis, bei nepilnu užimtumu.

Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtotės iki 2015 m. ilgalaikėje strategijoje nurodoma, kad siekiant sukurti palankią aplinką kaime būtina plėtoti alternatyvias žemės ūkiui veiklas.

Šių veiklų plėtotę turi užtikrinti investicinė parama, kuri kartu prisideda prie augančių gamybos apimčių ir teikiamų paslaugų masto, dirbančiųjų pajamų, užimtumo didėjimo.

Pagal numatomas prognozes, 2015 m. alternatyvia žemės ūkiui veikla užsiims 4,2 karto daugiau negu 2002m. Tačiau esant žemesniam ES struktūrinės paramos finansavimui 2015 m. alternatyvia veikla užsiimtų tik 1,1 karto daugiau dirbančiųjų negu 2002 m.

Netradiciniame žemės ūkyje sukurtos bendrosios produkcijos vertė, mln., Lt. pateikta 2 paveiksle.

2 pav. Alternatyvios žemės ūkiui veiklos sukurta bendrosios produkcijos vertė ir prognozės Lietuvoje, 2002-2015 m. mln. Lt. (Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtotės ..., 2002)

Iš pateikto paveikslo duomenų galima daryti išvadas, kad ES struktūrinių fondų paramos programos pagalba buvo planuojama, kad netradiciniame žemės ūkio sektoriuje sukurta produkcijos vertė nuolat augs ir 2015 m. bus 6 kartus didesnė negu 2002 m., o esant mažesnei paramos apimčiai ši produkcija 2015 m. išaugtų tik 1,9 karto lyginant su 2002 m.

Šiuo atveju matosi didelė ES struktūrinių fondų finansavimo svarba Lietuvos kaimui, kaip viena iš veiksnių įtakojančių kaimo gyventojų pajamų augimą, užimtumo lygio didėjimą, gyvenimo kokybės gerėjimą bei padedančių siekti subalansuoto kaimo plėtros.

Išvados

1. Alternatyviai veiklai priskiriama: bet kokia ekonominės veiklos rūšis, išskyrus susijusią su tradicinia žemės ūkio veikla, taip pat bet kokia – ne žemės ūkio – naudinga, siekiant alternatyvių pajamų šaltinių, veikla.

2. Alternatyvi veikla mažina pajamų skirtumą tarp smulkių ūkių, ūkininkujančių palankiose ir mažiau palankiose žemės ūkio vietovėse. Ūkiai turi galimybę plėtoti jiems palankiausias bei efektyviausias alternatyvias veiklas atsižvelgiant į gamtines, ekonomines bei kitas sąlygas.

3. Vienas iš veiksnių, lemiančiųjų dirbančiųjų žemės ūkio sektoriuje mažėjimą yra alternatyvių žemės ūkiui veiklų plėtra, kurią skatina ES struktūrinė parama.

4. ES struktūrinių fondų parama, kaip vienu iš veiksnių, skatinančių alternatyvių žemės ūkiui veiklų plėtotę, tiki 60 proc. respondentų. Tai rodo, kad kaimo gyventojai vis labiau naudojami ES teikiama galimybėmis, bei plėtoja veiklas, kurios didina užimtumą, mažina nedarbo lygį bei skatina pajamų didėjimą ir įvairumą.

5. Nuo Lietuvos integracijos į ES, struktūrinei paramai iš ES struktūrinių fondų skirtos lėtos paskirstomos per SAPARD, BPD ir KPP 2007-2013.

6. Alternatyvi žemės ūkiui veikla remiama pagal trečią kryptį „Gyvenimo kokybė kaimo vietovėse ir kaimo ekonomikos įvairinimas“, kuri numato penkias remiamas priemones: Žemės ūkio veiklos įvairinimas; Parama verslo kūrimui ir plėtrai; Kaimo turizmo veiklos skatinimas; Kaimo paveldo išsaugojimas ir modernizavimas: amatų plėtra; Kaimų atnaujinimas ir plėtra.

7. Remiant alternatyvias žemės ūkiui veiklas bei jų plėtra, netradiciniuose ūkiuose sukurta produkcijos vertė nuolat augs ir 2015 m. bus 6 kartus didesnė negu 2002 m.

Literatūros sąrašas

1. Krivickienė D., Ribašauskienė E. Ūkinės veiklos įvairinimo kaime sociologinis vertinimas. Žemės ūkio mokslai T.14. Priedas.P. 19-26. – Vilnius. 2007
2. Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 programos priemonės. – Vilnius. 2007
3. Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtotės iki 2015 metų ilgalaikė strategija. – Vilnius. 2002
4. Simonaitytė A., Krivickienė D. Alternatyvios ekonominės veiklos plėtra kaimo vietovėse. Lietuvos kaimo raida – Vilnius. 2005
5. Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros kaimo vietovėse strategija ir priemonės. – Kaunas. 2004
6. Vidickienė D., Melnikienė R. Lietuvos kaimo raidos SSSG analizė. Rinkotyra. – Vilnius. 2007. Nr. 3(37)

Impact of the European Union structural support towards the development of alternative activities in rural areas

Summary

Diversity of rural activities and services is necessary part of current agricultural restructuring process. Not all farms are competitive in Lithuania and the EU's agricultural market. Lithuania has received the financial support from the EU SAPARD program before the accession to the EU and according the Simple Programming Document for 2004-2006 after becoming a member of the EU. These programs promoted and introduced the rural population and entrepreneurs with alternative agricultural activities, the advantages of its products, competition and future prospects. Diversification of economic activities is supported under the Rural Development Program 2007-2013 after the end of the 2004-2006 Single Programming Document. The forecasts have been made that rural population will engage alternative agricultural activities in 4.2 times more that in 2002. However, if the EU structural funding will be lower, rural population engage alternative agricultural activities only 1.1 times more. In this case, the considerable importance of the EU Structural Funds for Lithuanian countryside, as one of the factors affecting the rural population, income growth, employment growth, the improvement of the quality of life and contributing to the achievement of sustainable rural development is seen.

Mokslinio darbo vadovas: Prof. habil.dr. J.Čiulevičius (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

GRŪDŲ RINKOS KAINŲ VEIKSNIAI LIETUVOJE

Silvija Staševičienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Ivadas

Grūdų auginimas yra viena svarbiausių žemės ūkio šakų. Nuo jos priklauso apsirūpinimas pagrindiniais maisto produktais – duona, mėsa ir pienu. Tačiau dėl įvairių veiksnių poveikio keičiantis išaugintų grūdinių augalų derliui bei jo struktūrai, kinta grūdų supirkimo apimtys, jų suvartojama dalis sėklai, pašarams, pramonės perdirbimui, taip pat ir grūdų kainos.

Grūdų kainų nestabilumas lemia gamintojų pajamų svyravimus. Jų trumpalaikis (ženklūs kasmetiniai svyravimai) ir ilgalaikis (kainų ir žemdirbių pajamų didėjimas per daugelį metų atsilieka nuo kainų ir pajamų didėjimo vidutinių tempų visame ūkyje) kitimas yra svarbiausios žemės ūkio ekonomikos mokslo bei politikos spęstinos problemos. Grūdų kainų dydžiui įtakos turi įvairūs veiksniai, kurie ir sukelia rinkos kainų nestabilumą. Šio straipsnio aktualumą lemia siekis identifikuoti grūdų rinkos kainų veiksnius bei pateikti jų sistematiką.

Tyrimo tikslas – identifikuoti svarbiausius Lietuvos grūdų rinkos kainų veiksnius ir nustatyti jų reikšmingumą.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- identifikuoti grūdų rinkos kainų veiksnius ir nustatyti jų ištirtumą akademinėje literatūroje;
- išnagrinėti grūdų kainų dydžius, jų dinamiką Lietuvoje ir nustatyti, ar minėti kainų veiksniai turi įtakos jų dydžiui.

Tyrimo objektas – grūdų rinkos kainos ir jų veiksniai.

Tyrimo metodai:

- analizuojant grūdų kainų politikos nuostatas Lietuvoje, naudoti bendramoksliniai tyrimo metodai – mokslinės literatūros ir juridinių dokumentų analizė ir sintezė;
- analizuojant grūdų kainas, jų pokyčiams įvertinti naudoti ekonominiai - statistiniai duomenų rinkimo ir analizės metodai;
- statistinei informacijai apdoroti ir sisteminti naudoti grupavimo, palyginimo ir grafinio vaizdavimo metodai.

Rezultatai

Grūdų rinkos kainoms (rinkos kaina nusistovi dėl pasiūlos ir paklausos sąveikos) mokslinėje literatūroje skiriamas didelis dėmesys, bet grūdų kainų veiksniai nėra pakankamai ištirti. Nors kainų veiksnius nagrinėjo Kriščiukaitienė, Andriekienė, Garliauskienė, Rutkovicienė, Makutėnienė, Paulikas, Jha, Srinivasan, Park, Huang, Getnet, Verbeke ir kiti mokslininkai, tačiau pagal atliktą kainų veiksnių ištyrimo mokslinėje literatūroje analizę galima teigti, kad nėra bendros nuomonės dėl svarbiausio veiksnio, lemiančio grūdų kainos dydį.

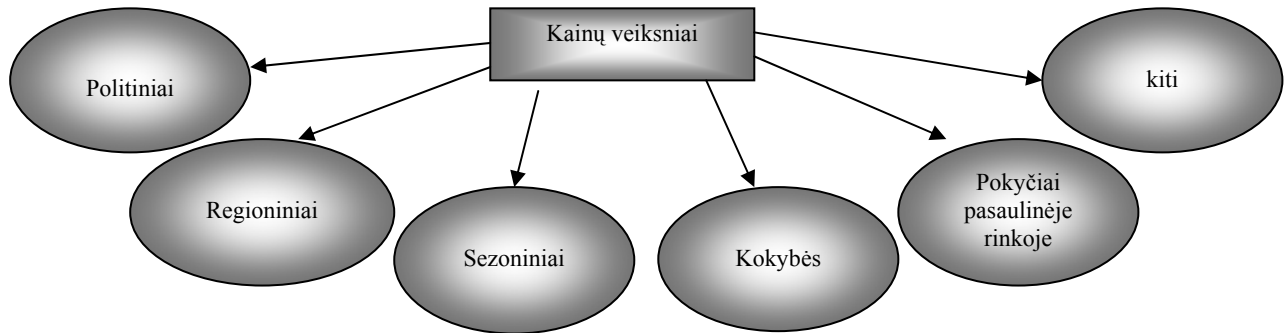
Kriščiukaitienė ir Andriekienė (2004), nagrinėdamos grūdų kainas, pastebėjo, kad javų auginimas labiausiai priklauso nuo meteorologinių sąlygų, ypač nuo kritulių kiekio ir jų pasiskirstymo javų vegetacijos laikotarpiu. Mokslininkės padarė išvadą, kad nuo to priklauso grūdų kokybė, o už geros kokybės grūdus mokama daugiau. Tokios pat nuomonės laikosi Garliauskienė ir Rutkovicienė (2007). Jos taip pat nurodo, jog vienas iš grūdų kainų veiksnių yra jų kokybė.

Park, Huang ir Rozelle (2002) pastebėjo, kad kainos labai skirtingos atskiruose regionuose. Jie nustatė, jog vienas iš kainų veiksnių yra grūdų auginimo vieta regioniniu aspektu. Getnet ir Verbeke (2005) išskiria dar vieną kainų veiksnį ir pastebi tendencijas, kad kainų dydžiui įtakos turi sezoniškumas. Tyrimu mokslininkai nustatė, jog ūkininkai dažniausiai nenori iš karto parduoti užaugintų grūdų, ir, turėdami galimybes juos saugoti, sandėliuoja bei vėliau parduoda grūdus didesnėmis kainomis, tuo tarpu prekybininkai dėl sezoniškumo ir sandėliavimo sunkumų nori nupirkti produkciją mažiausiomis kainomis.

Pauliko (2002) nuomone, kainų svyravimams įtakos turi vykdoma politika. Siekiant išvengti vidaus rinkoje didelių grūdų kainų svyravimų, mokamos tiesioginės išmokos už javų pasėlių hektarą, taikomi

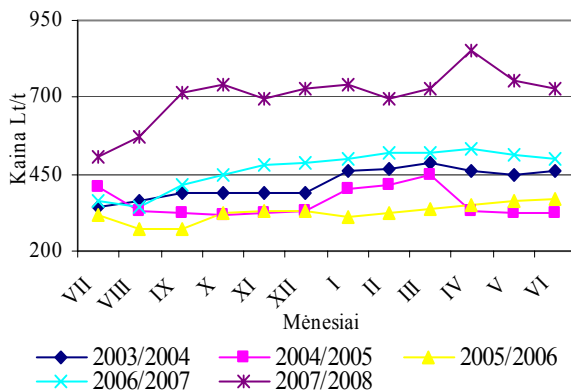
intervenciniai pirkimai. Taip palaikomos žemdirbių pajamos. Makutėnienė (2001), tyrusi maistinių grūdų rinkos kainų formavimąsi, taip pat nustatė, kad grūdų kainoms įtakos turi valstybės vykdoma politika. Tai savo tyrimuose patvirtino ir Jha, Srinivasan (1999). Taigi mokslininkai, nagrinėję grūdų kainas, pastebi, jog joms įtakos turi politiniai veiksniai.

Mokslinės literatūros studijos parodė, kad autoriai skirtingai bando tirti grūdų rinkos kainas ir teikia prioritetą skirtingiems kainų veiksniams (1 pav). Toliau straipsnyje bus analizuojami svarbiausi grūdų rinkos kainų veiksniai bei jų įtaka grūdų rinkos kainoms Lietuvoje.

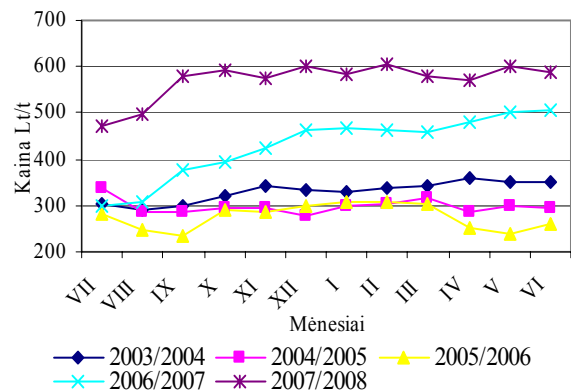

1 pav. Pagrindiniai kainų veiksniai (sudaryta autorės)

Rinkoje vykstančius sudėtingus procesus valdo kainos, kurios atlieka dvi pagrindines funkcijas: informuoja ir skatina. Kaina yra pagrindinis veiksnys, kuris įtakoja grūdų pasiūlos kiekį. Nepriklausomai nuo grūdų supirkimo kainų lygio, trumpuoju laikotarpiu jos turi tendenciją svyruoti, aukščiausią amplitudės tašką pasiekdamos I-ąjį metų ketvirtį, antrajame nežymiai sumažėjusios III-ąjį ketvirtį pasiekia žemiausią lygį, o po to vėl didėja (2 pav.). Toks kainų svyravimas nėra labai palankus augintojams, nes didžiąją dalį užaugintų grūdų dėl ribotų jų laikymo galimybių žemdirbiai priversti parduoti III-ąjį ketvirtį, kai grūdų supirkimo kaina yra žemiausia. Turint didesnius saugojimo pajėgumus, būtų galima grūdus parduoti didesne kaina ir taip padidinti konkurencingumą (Žemės ūkio ir maisto produktų ..., 2008).

a) kviečiai

b) rugiai

2 pav. Kviečių ir rugių mėnesinė supirkimo kainų dinamika Lietuvoje 2003 – 2008 m. (Žemės ūkio produktų supirkimas, 2003-2008)

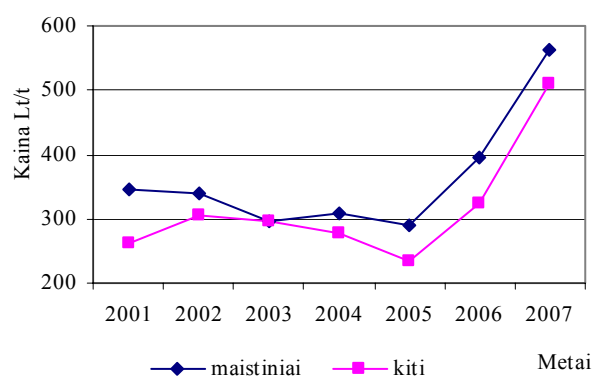
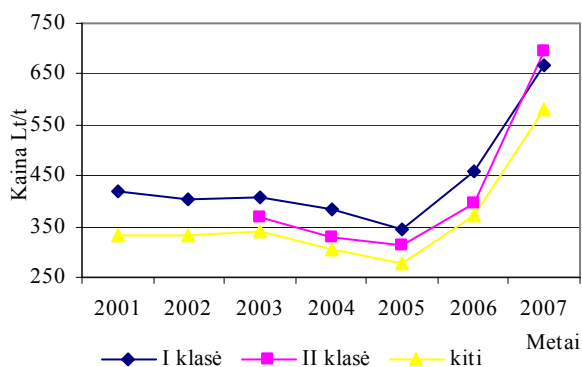
Grūdų trumpojo laikotarpio rinkos kaina turi menką ryšį su gamybos kaštais. Gamintojai sutinka su ta kaina, kuri jiems mokama. Vasarą sumažėjusi prekyba grūdais, prasidėjus javapjūtei, suaktyvėja. Prasidėjus naujo derliaus grūdų supirkimui, jų kainos gerokai kinta. Tai nulemia klimatinės bei rinkos sąlygos. Pavyzdžiui, nuėmę drėgnus grūdus, daugelis ūkininkų neturi galimybių jų išdžiovinti ir sandėliuoti, todėl priversti skubiai parduoti grūdus supirkimo įmonėms ar kitiems ūkio subjektams, kurie turi galimybes ir gali laukti, kol prasidės grūdų intervenciniai pirkimai arba pakils jų supirkimo kaina. Supirkėjai, pasinaudoję nepalankiais orais, mažina

grūdų supirkimo kainas. Tokias kainų svyravimo tendencijas trumpuoju laikotarpiu vaizdžiai iliustruoja 2 pav. duomenys, kur pateikta kviečių ir rugių mėnesinė supirkimo kainų dinamika šalyje.

Tiek kviečių, tiek rugių didžiausios supirkimo kainos Lietuvoje nagrinėjamu laikotarpiu buvo I-ąjį ketvirtį, t. y. sausio, vasario ir kovo mėnesiais, o mažiausios – III-ąjį ketvirtį, t. y. liepos, rugpjūčio, rugsėjo mėnesiais. Taigi ištyrus grūdų supirkimo kainų sezoninius svyravimus galima teigti, jog kainų dydžiui akivaizdžiai būdingi sezoniniai svyravimai ir grūdų supirkimo laikotarpis yra vienas iš kainų veiksnių, turinčių įtakos jų dydžiui.

Grūdų kainos priklauso ir nuo jų kokybės. Dauguma grūdų rūšių skirstomos į klases, pvz., kviečiai I ir II klasės, kuriose pagrindiniai vertinimo kriterijai – baltymų kiekis ir sedimentacija. Taip pat kainos dydis skiriasi pagal tai, kam skirti grūdai – maistui, pašarams ar pramonei. 3 pav. pateikta dviejų grūdų rūšių – kviečių ir rugių skirtingų klasių supirkimo kainų dinamika Lietuvoje.

Nagrinėjant kviečių (3 pav. a) supirkimo kainų priklausomybę nuo jų kokybės pastebima, kad nagrinėjamu laikotarpiu šalyje didžiausia buvo I klasės kviečių kaina, o II klasės – mažesnė, išskyrus 2007 m. Lyginant I ir II klasės kviečių kainų skirtumą nagrinėjamu laikotarpiu nustatyta, jog I klasės kviečių kainos buvo vidutiniškai 32 Lt/t, arba 9 proc. didesnės. Kitų kviečių kainos nagrinėjamu laikotarpiu šalyje buvo apie 20 proc. mažesnės, lyginant su I klasės kviečių kaina.

a) kviečiai

b) rugiai

3 pav. Kviečių ir rugių supirkimo kainų priklausomybė nuo grūdų klasės (kokybės) Lietuvoje 2001 – 2007 m. (Lietuvos žemės ūkis, 2008)

Nagrinėjant rugių kainas (3 pav. b) pastebima, kad šalyje nagrinėjamu laikotarpiu maistinių rugių kainos buvo didesnės už kitų rugių kainas vidutiniškai 47 Lt/t, arba 15 proc. 2003 m. abiejų klasių rugių kainos buvo vienodos dėl pašarinių grūdų stygiaus.

Svarbu pastebėti, kad 2005 m. visų klasių kviečių ir rugių kainos buvo mažiausios. Dmuchovskaja (2006) nustatė, kad 2005 m. dėl lietingos javapjūtės labai nukentėjo grūdų kokybė – pablogėjo maistinės jų sąvybės. Tai lėmė ir žemą supirkimo kainą. Javų augintojams teko papildomai išleisti nemažai lėšų džiovinimui. Taigi ištyrus skirtingų klasių kviečių ir rugių vidutinių supirkimo kainų dinamiką Lietuvoje matyti, kad jų dydis priklauso nuo grūdų kokybės. Taigi kokybė yra vienas iš veiksnių, įtakančių grūdų kainas.

Grūdų kaina priklauso ne tik nuo grūdų rūšies ir kokybės, jų realizavimo sezono, bet ir nuo vietos, kurioje jie užauginami ir realizuojami. Taigi grūdų rinkos kainos dydžiui įtakos turi ir regioninis veiksnys. Lietuva regioniniu požiūriu suskirstyta į 10 apskričių. Tyrimo metu nustatyta, kad šalies apskrityse nagrinėjamu laikotarpiu grūdų kainos skyrėsi net iki 27 proc. Tai patvirtina, jog vienas iš grūdų kainos veiksnių yra regioninis.

Valstybiniu grūdų rinkos kainų reguliavimu siekiama palaikyti žemdirbių pajamas, reguliuoti grūdų gamybą, sudaryti sąlygas konkurencingumui didinti, užtikrinti, kad produktai vartotojus pasiektų ne pernelyg didelėmis kainomis. Lietuvoje, reguliuojant grūdų rinką, taikomos tokios pat priemonės, kaip ir kitose ES šalyse – grūdų intervenciniai pirkimai, tiesioginės išmokos, prekybos mechanizmas (importo mokesčiai, eksporto subsidijos).

Grūdų intervencinis pirkimas reiškia, kad grūdų rinkoje susiklosčius nepalankiaisiais situacijai ir susidarius pasiūlos pertekliui, mažėja jų kainos, todėl valstybė nustatyta kaina perka grūdus; tai stabdo rinkos kainų kritimą ir atstato pasiūlos ir paklausos pusiausvyrą rinkoje. Taigi valstybė įsikiša į rinkos dalyvių santykius, t. y. taiko intervencinį pirkimą, suteikdama galimybę grūdų augintojams ir prekiautojams grūdais parduoti laisvoje rinkoje neparduotus grūdus intervencine kaina, taip palaikydama grūdų kainas ir grūdų gamintojų pajamas. Intervencinė kaina yra tam tikra vidaus rinkos kainos dalis ir žymi apatinę ribą, iki kurios rinkos kaina gali sumažėti. Kita vertus, intervencinė kaina yra kartu ir minimali gamintojo gaunama kaina rinkos sąlygomis, užtikrinanti jam tam tikro lygio pajamas (Makutėnienė, 2006). Taigi intervenciniai pirkimai vykdomi siekiant išvengti vidaus rinkoje didelių grūdų bei jų produktų kainų svyravimų bei palaikyti žemdirbių pajamas.

2004 ir 2005 m. derliaus kviečių ir miežių vidutinės rinkos kainos atskirais mėnesiais Lietuvoje buvo mažesnės už grūdų intervencinę kainą, tačiau 2006 m. derliaus ją gerokai lenkė, nes dėl nepalankių žiemojimo sąlygų ir sausros gautas mažesnis kviečių (41,3 proc.) ir miežių (21,6 proc.) derlius sumažino jų pasiūlą bei sudarė prielaidas didėti jų rinkos kainoms. 2007 m. derliaus grūdai buvo parduodami daug aukštesnėmis kainomis nei intervencinės, todėl intervencijai grūdų nebuvo pasiūlyta.

Apibendrinant galima teigti, kad grūdų intervencinių pirkimų tikslas yra supirkti jų perteklių rinkoje ir tokiu būdu palaikyti tam tikrą jų kainų lygį; kita vertus, trūkstant rinkoje vienos ar kitos rūšies grūdų, intervenciniuose sandėliuose saugomi grūdai pateikiami rinkai ir tokiu būdu vėl palaikoma tam tikro lygio kaina.

Reguliuojant grūdų rinką, grūdų gamintojams mokamos tiesioginės išmokos. Tai pinigine parama jų pajamų lygiui palaikyti. Tiesioginės išmokos mokamos iš ES ir nacionalinio biudžeto lėšų, o nuo 2007 m. papildomos nacionalinės tiesioginės išmokos „skilo“ į:

- atsietąsias išmokas (jos skiriamos ir apskaičiuojamos pagal 2006 m. deklaruotus ir papildomų nacionalinių tiesioginių išmokų teikimo reikalavimus atitikusius pasėlių plotus);
- susietąsias išmokas (jos mokamos pareiškėjui už paramos teikimo reikalavimus atitinkantį gamybos mastą einamaisiais metais).

Atsietosios išmokos už atskaitos laikotarpiu pareiškėjo deklaruotus grūdinių augalų pasėlių plotus gali būti mokamos iki 2012 m., jeigu ES nebus keičiami paramos schemos principai (Tiesioginės išmokos ..., 2009). Taigi tiesiogines išmokas galima laikyti gamintojo pajamų palaikymo priemone, kadangi gaunant šias išmokas didėja ūkio pelningumas. Tiesioginės išmokos taip pat gali būti vertinamos ir kaip kainos reguliavimo priemonė.

Išvados

1. Kompleksiškai grūdų kainų veiksniai mokslinėje literatūroje nėra pakankamai ištirti. Nėra ir bendros nuomonės dėl svarbiausio veiksnio, lemiančio grūdų kainas. Mokslininkai, tirdami grūdų kainas ir jų pokyčius, prioritetą teikia skirtingiems kainų veiksniams.
2. Grūdų kainos priklauso nuo gamtinių veiksnių, teritorinio gamybos išdėstymo, grūdų gamybos ir pardavimo sezoniškumo, jų kokybės, grūdų rinkos reguliavimo priemonių ir kitų veiksnių.
3. Trumpuoju laikotarpiu grūdų kainos turi tendenciją svyruoti – didžiausios jos būna I-ąjį metų ketvirtį, II-ąjį nežymiai sumažėja, III-ąjį ketvirtį pasiekia žemiausią lygį, po to vėl didėja. Šalyje 2001 – 2007 m. atskirų klasių kviečių kaina skyrėsi 9 proc. (I klasės buvo didesnė negu II klasės), kitų kviečių kainos buvo apie 20 proc. mažesnės (lyginant su I klasės). Nagrinėjamu laikotarpiu maistinių rugių kainos buvo didesnės už kitų rugių kainas vidutiniškai 15 proc. Šalies apskrityse grūdų kainos atskirais metais skyrėsi net iki 27 proc. 2004 ir 2005 m. derliaus kviečių ir miežių vidutinės rinkos kainos atskirais mėnesiais buvo mažesnės už grūdų intervencinę kainą, tačiau 2006 m. ir 2007 m. derliaus ją gerokai lenkė.

Literatūros sąrašas

1. DMUCHOVSKAJA, V. 2006. Grūdai. *Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2005*. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, p. 75-81.
2. GARLIAUSKIENĖ, G.; RUTKOVIENĖ, V. 2007. Ekologiškų grūdų ir jų produktų rinkos Lietuvoje formavimasis ir ypatumai. *Vagos*, t. 76 (29), p. 42-47.

3. GETNET, K.; VERBEKE, W. 2005. Modelingspatial price transmission in the grain markets of etiopia with an application of ARDL approach to white teff. *Agriculture Economics*, Nr. 33, p. 491-502.
4. JHA, S.; SRINIVASAN, P. V. 1999. Grain price stabilization in India: evaluation of policy alternatives. *Agriculture Economics: the journal of the International Association of Agricultural Economists*, Nr. 21 (1), p. 93-108.
5. KRIŠČIUKAITIENĖ, I.; ANDRIKIENĖ, S. 2004. Pasiūlos – paklausos pusiausvyros vertinimas Lietuvos grūdų ūkio plėtros modelyje. *Vagos*, t. 63 (16), p. 51-59.
6. MAKUTĖNIENĖ, D. 2001. Maistinių grūdų kainų pokyčiai ir tendencijos Lietuvoje. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. Nr. 18, p. 87-100.
7. MAKUTĖNIENĖ, D. 2007. Lietuvos grūdų intervencinių pirkimų sistemos pokyčiai ir jų įtaka grūdų augintojams. *Vagos*, t. 76(29), p. 53-64.
8. Nacionalinė mokėjimų agentūra. Užsienio prekybos administravimas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 vasario 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.nma.lt/index.php?-575519255>>.
9. PARK, A.; HUANG, J.; ROZELLE, S. 2002. Market emergence and transition: arbitrage, transaction costs, and Autarky in China's grain markets. *American journal of agricultural economics*. Am. j. agric. econ. v. 84 (1), p. 67-82.
10. PAULIKAS, V. 2002. *Europos Sąjungos bendroji žemės ūkio politika ir administravimas*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
11. Tiesioginės išmokos vis labiau atsiejamos nuo gamybos [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ukioklubas.lt/tiesiogines-ismokos-vis-labiau-atsiejamos-nuo-gamybos/>>.
12. Žemės ūkio ir maisto produktų konkurencingumas bei rinkų plėtra [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://209.85.135.104/search?q=cache:sjmpvcqlyigj:www.zum.lt/mokslas-2/t12.htm+sezoniskumas+grudu+ kokybe+priklauso+kaina&hl=lt&ct=clnk&cd=1&gl=lt>>.
13. Žemės ūkio produktų supirkimas. 2003. Vilnius: Statistikos Departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (2003 – 2008 m. leidiniai).

The factors of grain's market price in Lithuania

Summary

Grain growing is one of the most important spheres of agriculture. The provision of the main food products such as bread, meat or milk depends on it. The instability of grain prices causes changes in the income of producers. Their short-termed (majors annual changes) and long-termed (the rise of prices and increase of farmers' income fall behind with the average rate of growth in price and income in the whole economy) changes are the main problems to be solved by the science of agricultural economy and politics. There are other factors which have influence on grain prices and cause cost fluctuation in the market. This article seeks to identify the factors of the the grain market costs and to present their systematization. The main factors of the grain market costs are being taken under consideration (seasonal prevalence, the quality of grain, the place of realization and the politics carried out by the government).

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. D. Makutėnienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

PARAMOS ŪKININKAUJANTIEMS MAŽIAU PALANKIOSE ŪKININKAUTI VIETOVĖSE PRIEMONIŲ RAIDA LIETUVOJE

Robertas Pajaujis

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Lietuva dėl gamtinių, socialinių, ekonominių, tradicinių ir kitokių veiksnių įtakos pasižymi didele regionine įvairove. Daugeliu atveju tai lemia žemės ūkio intensyvumo ir efektyvumo teritorinį netolygumą bei skirtingą žemės ūkio subjektų ir didžiosios kaimo gyventojų dalies pajamų lygį bei gyvenimo kokybę. Pajamos iš žemės ūkio mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse¹ yra pusantro karto mažesnės negu kitose žemės ūkio teritorijose, todėl žemės ūkio veikla čia turi būti tęsiama dėl aplinkos ir pačios kaimo vietovės išsaugojimo (Lietuvos kaimo plėtros ..., 2004). Parama ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse (toliau – MPŪV) – viena iš pagrindinių regioninės politikos įgyvendinimo priemonių. Ši parama teikiama siekiant užtikrinti tvarų žemės ūkio paskirties žemės naudojimą, išsaugoti gyvybingas kaimo bendruomenes, kraštovaizdį ir biologinę įvairovę, remti ūkininkavimą, užtikrinti aplinkos gerinimą ir tinkamą ūkininkavimą vietovėse su aplinkosaugos apribojimais (Lietuvos kaimo plėtros ..., 2007).

Siekiant išsaugoti mažiau palankių ūkininkauti vietovių gyvybingumą, kad būtų išlaikytos minimalios ūkininkavimo apimtys, būtinos kraštovaizdžiams išsaugoti, reikia valstybės paramos. Be to, svarbu išvengti nepalankios gyventojų migracijos bei įgyvendinti pajamų palaikymo sistemą. Ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse teikiama papildoma investicinė ir kompensacinė parama iš ES struktūrinių fondų.

Tyrimo tikslas – identifikuoti paramos ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse priemones ir jų raidą.

Iškeltam tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

- nustatyti paramos priemonių ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse raidos etapus;
- identifikuoti paramos, teikiamos ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse, priemones ir jų tikslus.

Tyrimo objektas – paramos ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse priemonės.

Tyrimo metodai. Iškeltam tikslui pasiekti naudoti sisteminės ir loginės analizės, apibendrinimo, grafinio vaizdavimo metodai.

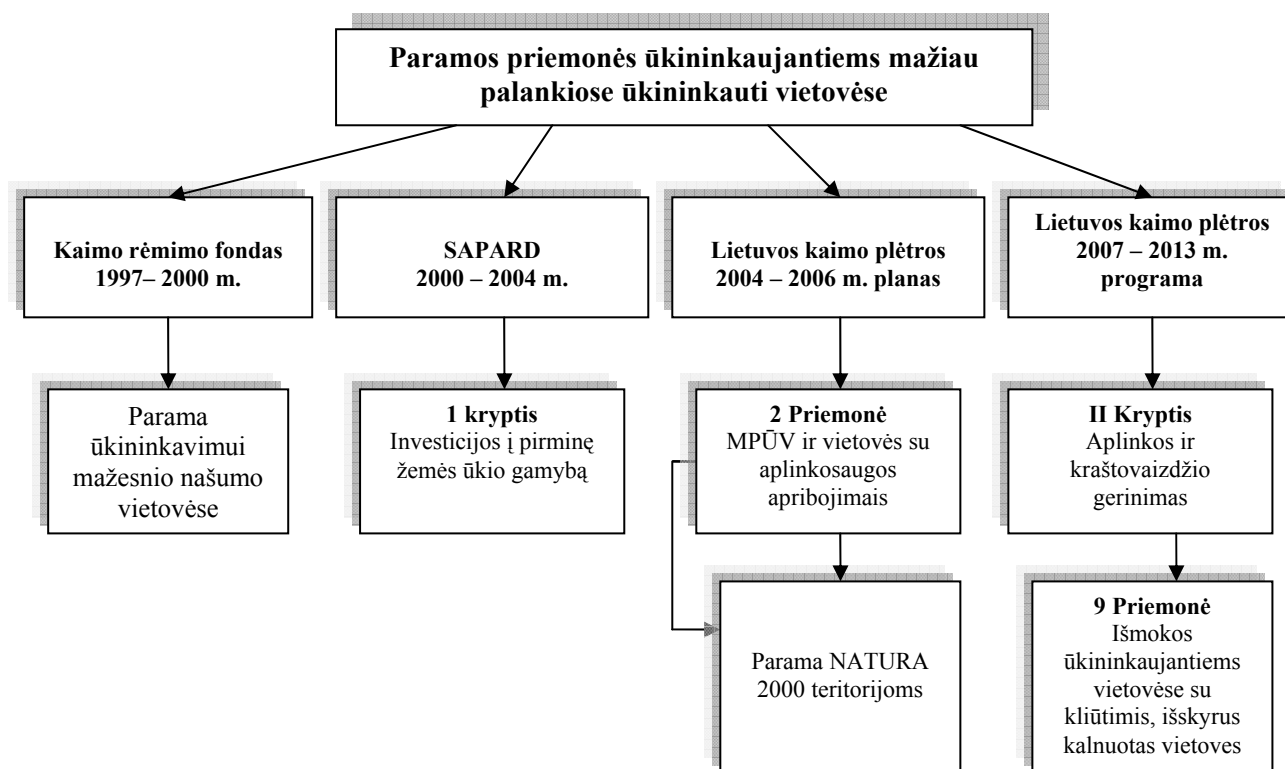
Rezultatai

Lietuvoje parama mažesnio produktyvumo vietovėms² buvo pradėta teikti, įkūrus Kaimo rėmimo fondą (KRF). Siekiant narystės ES, mažiau palankios ūkininkauti vietovės 2000 – 2006 m. laikotarpiu³ buvo remiamos per Specialiąją žemės ūkio ir kaimo plėtros programą (SAPARD). Lietuvai tapus ES nare, ūkininkaujantys mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse remti pagal Lietuvos kaimo plėtros 2004 – 2006 metų plano (toliau – KPP) priemones. Šiuo metu ūkininkaujantys mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse remiami pagal Lietuvos kaimo plėtros 2007 – 2013 metų programos priemones (1 pav.). Siekiant išlyginti pajamų netolygumui, susidarantiems dėl nevienodų ūkininkavimo sąlygų, šalies žemdirbiams, dirbantiems žemę mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse, nuo 2004 m. per įvairias programas kasmet buvo skiriama daugiau nei 200 mln. Lt – apie 28 proc. visų kaimo plėtros politikai įgyvendinti panaudotų lėšų (2003 – 2007 m. priemonei „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais“ finansuoti skirta 914,98 mln. Lt). Lietuvoje šia parama kasmet pasinaudojo apie pusė visų šalies žemdirbių (Stonkutė, 2008).

¹ Lietuvoje bendrasis žemės ūkio naudmenų plotas, priskirtas mažiau palankioms ūkininkauti vietovėms, yra 1 404 431 ha, t. y. 43,5 proc. visų šalies žemės ūkio naudmenų (Lietuvos kaimo plėtros ..., 2007).

² Paramos, teikiamos iš Kaimo rėmimo fondo, priemonės pavadinimas buvo „parama ūkininkavimui mažesnio našumo vietovėse“. Vėliau „mažesnio našumo žemės“ buvo pavadintos „mažiau palankiomis ūkininkauti vietovėmis“ (Lietuvos kaimo plėtros ..., 2004).

³ SAPARD programos įgyvendinimas Lietuvoje buvo pradėtas 2001 m. pabaigoje.

1 pav. Paramos ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse priemonių raida Lietuvoje (sudaryta autoriaus)

1997 m., remiantis KRF sąlygomis, buvo suplanuota paremti prioritetines investicines programas, tarp jų – ir žemės ūkio veiklos mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse reorganizavimo programą. Šiai priemonei buvo skirta 3 proc. KRF lėšų. 1998 m. 2 proc. KRF lėšų buvo panaudota žemės ūkio veiklos mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse reorganizacijai. Šios priemonės tikslas buvo paskatinti alternatyvias žemės ūkio veiklos sritis, padidinti kaimo gyventojų užimtumą, tuo pačiu – ir kaimo gyventojų pajamas (Lietuvos kaimo plėtros, 2004). 1997 – 1999 m. mažiau palankių ūkininkauti vietovių paramos schemai buvo keliamas pagrindinis tikslas – užtikrinti ūkininkavimo šiose vietovėse tąsą, puoselėti kraštovaizdį, išlaikyti minimalų populiacijos dydį.

Nuo 2000 m. ūkininkaujantys mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse galėjo gauti finansinę paramą pagal Specialiąją žemės ūkio ir kaimo plėtros programą (SAPARD). Parama pagal šią programą buvo įgyvendinama remiantis Nacionaline žemės ūkio ir kaimo plėtros programa 2000 – 2006 metams. Parama mažiau palankioms ūkininkauti vietovėms buvo teikiama pagal SAPARD programoje patvirtintą prioritetinę žemės ūkio ir kaimo plėtros finansavimo 1 kryptį „Investicijos į pirminę žemės ūkio gamybą“. Ūkininkaujantiems nenašiose (žemės našumas iki 32 balų) žemėse buvo skiriama 50 proc. kompensuotinių investicinių išlaidų dydžio parama (SAPARD paramos kryptys, 2002).

Prasidėjus Lietuvos kaimo plėtros 2004 – 2006 metų plano (KPP) įgyvendinimui, nacionalinis rėmimo planas buvo sustabdytas, ir ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse mokėtos kompensacinės išmokos. Žemės ūkio produktų gamybą šiose vietovėse ypatingai skatino parama, 2004 – 2006 m. skirta pagal KPP 2 priemonę „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais“. Ši priemonė buvo populiariausia iš visų KPP priemonių. 2004 – 2006 m. gauta apie 330 tūkst. paraiškų, išmokėta paramos suma – 611,4 mln. Lt. Šios priemonės įgyvendinimas lėmė žemdirbių užimtumo ir pajamų didėjimą, mažino žmonių migraciją iš mažiau palankių ūkininkauti regionų, padėjo išlaikyti gyvybingas kaimo bendruomenes, išsaugoti ir atkurti kultūrinį kraštovaizdį ir biologinę įvairovę.

Europos Sąjungos remta Lietuvos kaimo plėtros 2004 – 2006 m. plano priemone „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais“ siekta užtikrinti, kad žemės ūkio paskirties žemė būtų naudojama žemės ūkio paskirčiai ir tose vietovėse, kurios yra mažiau palankios ūkininkauti, kad ši žemė neliktų apleista ir dirvonuojanti, o kaimo gyventojai neišsikeltų gyventi kitur. Jie skatinti tose vietovėse gyventi ir ūkininkauti, išsaugant gražų šalies kraštovaizdį. Ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse

teikta parama, kompensuojant nuostolius dėl jų dirbamos žemės gamtinių sąlygų nepalankumo ir aplinkosaugos apribojimų (Išlaikyti žemės ūkio verslą ..., 2006). Taip pat parama siekta ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse atlyginti už kuriamas žemės ūkio viešąsias gėrybes. Kadangi rinka nepajėgi užtikrinti pakankamo žemės ūkio viešųjų gėrybių kiekio, todėl ūkininkaujantiems mažiau palankiose vietovėse yra suteikiama galimybė pasinaudoti finansine parama ir taip atlyginti už minėtas gėrybes. Tai labai tvirta ES pozicija, kuri neįgavo tinkamo pripažinimo Lietuvos agrarinėje politikoje.

Pagal priemonę „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais“ teikta parama ir NATURA 2000 teritorijoms. Ūkininkai, kurių žemė priskirta NATURA 2000 teritorijoms, gauna kompensacijas, kuriomis siekiama išsaugoti ne tik atskiras rūšis, bet ir natūralią jų gyvenamąją aplinką – buveinę, kurioje gyvoji ir negyvoji gamta kartu formuoja vieningą visumą.

Parama, teikta pagal Lietuvos kaimo plėtros 2004 – 2006 m. plano priemonę „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais“, nuo 2007 m. teikiama pagal Lietuvos kaimo plėtros 2007 – 2013 m. programos II krypties „Aplinkos ir kraštovaizdžio gerinimas“ 9 priemonę „Išmokos ūkininkaujantiems vietovėse su kliūtimis, išskyrus kalnuotas vietoves“ (Ribašauskienė, Stonkutė, 2008). Teikiant paramą, ir toliau bus siekiama palaikyti ūkinės veiklos tęstinumą mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse, skatinti bioįvairovės ir kraštovaizdžio išsaugojimą (Baležentis, Piotrovski, 2008). Tačiau nuo 2007 m. pagal Europos Tarybos 1698/2005 m. reglamento nuostatas ūkininkaujantys mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse turi numatyti ribinį ūkio plotą, už kurį bus mokamos šios išmokos. Šis apribojimas siejamas su ūkio ekonominės veiklos efektyvumu. Šalys narės pačios turėjo galimybę pasiskaičiuoti, nuo kokios ribos ūkis pasiekia tam tikrą ekonominį efektą ir mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse parama nebeatlieka savo tiesioginės funkcijos – palaikyti dėl vietovės nepalankumo ar aplinkosaugos apribojimų netenkamas žemdirbių pajamas.

Parama pagal šią priemonę neteikiama ūkininkams, remiamiems pagal priemonę „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“. Ši priemonė susijusi su priemone „Perėjimas prie ne žemės ūkio veiklos“, kuri skatina ekonominę veiklą mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse, kur pajamos iš ūkininkavimo yra menkos. Taip pat ši priemonė yra susijusi su apželdinimo mišku tiek žemės ūkio paskirties žemės, tiek ne žemės ūkio paskirties žemės priemonėmis. Prioritetas teikiamas mažiau palankių ūkininkauti vietovių apželdinimui. Svarbu pastebėti, kad ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse nustatytas didesnis paramos lygis priemonės „Žemės ūkio valdų modernizavimas“ 2 ir 3 veiklos srityse (Lietuvos kaimo plėtros ..., 2007).

Priemonės „Išmokos ūkininkaujantiems vietovėse su kliūtimis, išskyrus kalnuotas vietoves“ tikslai ir uždaviniai iš esmės nesikeičia nuo buvusių Lietuvos kaimo plėtros 2004 – 2006 m. plano priemonės „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais“, tačiau, įvertinus per šį laikotarpį įgytą patirtį, paramos teikimo sąlygos nežymiai keičiamos. 2007 – 2013 m. laikotarpiu nebebus teikiama parama už pievas ir ganyklas tiems ūkio subjektams, kurie nelaiko gyvulių, t. y. 1 ha turi tekti 0,5 sąlyginio gyvulio. Tokiu būdu siekiama, kad paramą gautų tik tie, kurie realiai verčiasi žemės ūkio veikla, o ne miestų gyventojai, kurie realiai neūkininkauja (Išlaikyti žemės ūkio verslą ..., 2006). Esminiai pakeitimai, lyginat su 2004 – 2006 m. programiniu laikotarpiu, yra tai, jog ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse didesniame kaip 500 ha plote bus kompensuojama 50 proc. prarastų pajamų, o ūkio subjektams, nelaikantiems gyvulių, išmoka tik už pievas nebus mokama.

Vertindama mažiau palankias ūkininkauti vietoves, EK atkreipė dėmesį į Europos Audito teismo pateiktas išvadas dėl lėšų panaudojimo efektyvumo ES, remiant ūkininkaujančius mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse, ir nuo 2010 m. siūlo keisti požiūrį šioje srityje, mažinant šiai priemonei skiriamas lėšas. Sousa Uva pastebi, kad Lietuvos kaimo plėtros 2007 – 2013 m. programoje šiai priemonei skirta per didelė lėšų dalis. Jo manymu, daug efektyviau būtų šias lėšas panaudoti kitų priemonių įgyvendinimui, tokių kaip konkurencingumo didinimas, didesnės pridėtinės vertės kūrimas, aplinkosauginių reikalavimų įgyvendinimas.

Išvados

1. Parama mažesnio produktyvumo vietovėms Lietuvoje pradėta teikti, įkūrus Kaimo rėmimo fondą. Šio fondo lėšomis remtos prioritinės investicinės programos, tarp jų – ir žemės ūkio veiklos mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse reorganizavimo programa.

2. Nuo 2000 m. Lietuvoje ūkininkaujantys mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse galėjo gauti finansinę paramą pagal Specialiąją žemės ūkio ir kaimo plėtros programą (SAPARD). Parama teikta pagal finansavimo kryptį „Investicijos į pirminę žemės ūkio gamybą“. Ūkininkaujantiems nenašiose (žemės našumas iki 32 balų) žemėse buvo skiriama 50 proc. kompensuotinių investicinių išlaidų dydžio parama.

3. Įgyvendinant Lietuvos kaimo plėtros 2004 – 2006 m. plano priemones, ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse mokėtos kompensacinės išmokos. Žemės ūkio produktų gamyba šiose vietovėse skatinta pagal priemonę „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais“.

4. Nuo 2007 m. parama ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse teikiama pagal Lietuvos kaimo plėtros 2007 – 2013 m. programos priemonę „Išmokos ūkininkaujantiems vietovėse su kliūtimis, išskyrus kalnuotas vietoves“. Šios priemonės tikslai ir uždaviniai nesikeičia – ir toliau bus siekiama palaikyti ūkinės veiklos tęstinumą mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse, skatinti bioįvairovės ir kraštovaizdžio išsaugojimą.

Literatūros sąrašas

1. BALEŽENTIS, A.; PIOTROVSKI, L. 2008. Lyginamoji administravimo modelių analizė: parama ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse Lietuvoje ir Lenkijoje. *Economics and management: Current Issues and Perspectives* 2008, No. 10(1), p. 16-24.
2. Išlaikyti žemės ūkio verslą skatinama ir nepalankiose žemėse. 2006. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. sausio 14 d.] Prieiga per internetą: http://www.zum.lt/min/Informacija/dsp_news.cfm?NewsID=2882&langparam=LT&Title=&From=&To=&Page=2&list=10.
3. Lietuvos kaimo plėtros 2004 – 2006 metų planas. 2004. Vilnius: Lietuvos žemės ūkio ministerija.
4. Lietuvos kaimo plėtros 2007 – 2013 metų programa. 2007. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. sausio 12 d.] Prieiga per internetą: <http://www.nma.lt/index.php?-599371609>.
5. RIBAŠAUSKIENĖ, E.; STONKUTĖ, E. 2008. Parama mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse: vertinimas ir perspektyvos. *Mano ūkis*, nr. 6. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.manoukis.lt/print_forms/print_st_z.php?s=1592&z=74.
6. SAPARD paramos kryptys. 2002. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. sausio 12 d.] Prieiga per internetą: <http://www.nma.lt/index.php?564597989>.
7. STONKUTĖ, E. 2008. ES ir nacionalinė parama ir jos įtaka Lietuvos žemės ūkio plėtrai. *Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2007*. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, p. 20-25.

Support measures evolution for farmers in less favored areas in Lithuania

Summary

To preserve the less-favored areas of the vitality in order to maintain the minimum volume of farming, the preservation of landscapes, state support is required. In addition, it is important to avoid adverse population migration, and implement the income support system. Farmers in less-favored areas have been provided with additional investment and compensatory support from the EU Structural Funds. Support for lower productivity areas in Lithuania was initiated to provide after the Rural Support Fund had been established. The less-favored areas was supported by funds from the SAPARD fund during the period of Lithuania's preparation for accession to the EU. After Lithuania's accession to the EU, the LFA was supported according to Rural Development Program (2004 – 2006). At this time, LFA are maintained under the 2007 - 2013 m. Rural Development Fund measures.

VAISIŲ IR DARŽOVIŲ RINKOS STRUKTŪROS TOBULINIMO GALIMYBĖS

Vytautė Balsienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Lietuvos vaisių ir daržovių sektorius turi palankias galimybes konkuruoti ES rinkoje. Tai sena ir perspektyvi žemės ūkio šaka, turinti galias tradicijas Lietuvoje. Šis sektorius ekonominės transformacijos laikotarpiu įrodė savo gyvybingumą ir plėtros galimybes, nors nebuvo valstybės subsidijuojamas ar kitaip tiesiogiai finansiškai remiamas (Ramanauskienė, 2006).

Vaisių ir daržovių sektorius vis dažniau patiria didelį spaudimą dėl didėjančios prekybos tinklų koncentracijos ir jų įtakos augintojams. Siekdamas veikti rinkoje gamintojas turi vykdyti jos reikalavimus – kiekio, kokybės ir prekių partijos vieningumo, atitinkamo įpakavimo. Pavienis gamintojas turi vis mažesnes galimybes įvykdyti šiuos reikalavimus. Rinkos sąlygos lemia vaisių ir daržovių gamintojų vienijimosi būtinumą.

Naujų rinkos struktūros elementų kūrimas, vaisių ir daržovių augintojų vienijimosi į gamintojų organizacijas leistų sudaryti sąlygas gamybos struktūrinėms permainoms bei prekybos santykių šalies vidaus ir užsienio rinkose plėtojimui, padėtų išlaikyti pasiūlos ir paklausos pusiausvyrą, stabilizuoti kainas, diegti kokybės normas, mažinti prekybos tarpininkų skaičių.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti vaisių ir daržovių rinkos struktūros Lietuvoje tobulinimo galimybes. Išskeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- išnagrinėti vaisių ir daržovių rinkos struktūrą;
- pagrįsti vaisių ir daržovių rinkos struktūros tobulinimo priemones.

Tyrimo objektas – Lietuvos vaisių ir daržovių rinka.

Tyrimo metodai. Išskeltai problemai tirti ir teoriniams rezultatams gauti naudoti šie metodai – mokslinės literatūros analizė, dokumentų, anketinės apklausos duomenų analizė, palyginimas, teorinis modeliavimas.

Rezultatai

Rinkos struktūra (angl. *market structure*) – svarbių rinkos požymių visuma, lemianti rinkos dalyvių elgseną (Wonnacott, 1994). Tai rinkos sutvarkymo būdas (Rinkos..., 2008). Ji reiškia konkurencinę aplinką, kurioje veikia produkto pirkėjai ir pardavėjai (Bhaskar, 2000). Rinkos struktūros sąvokos apibrėžimo palyginimas pateiktas 1 lentelėje.

1 lentelė. Įvairių autorių rinkos struktūros sąvokos apibrėžimai

Autoriai	Rinkos struktūros samprata
C. Pass, B. Lowers, L. Davies (1994)	Rinkos struktūra – rinkos organizavimo charakteristikos, apibūdinančios pirkėjų skaičių, įmonių elgseną, jų dydį, įmonių informatyvumą apie varžovų veiklą, įėjimo į rinką galimybes, produkto diferenciaciją.
G. Bannock, R.E Boxter, and E. Davis (1991)	Rinkos struktūra – rinkos organizavimo būdas. Tai kainų kontrolė, rinkos dalyvių skaičius, produkto charakteristika, įėjimos rinką sąlygos.
D. W. Carlton, J. M. Perloff (1994)	Rinkos struktūra – įmonių integravimo ar diferencijavimo laipsnis bei produkto diferenciacija, pardavėjų skaičius, įėjimo kliūtys.
H.C. Peterson., W.C. Lewis (1999)	Rinkos struktūra – informacija apie rinką prieinamumas, didesnis ar mažesnis pirkėjų ir pardavėjų mobilumas, užsienio konkurencija.

Galima daryti išvadą, kad rinkos struktūra apibūdina aplinką, kurioje įmonės, būdamos tam tikroje rinkoje, veikia.

Ūkiuose pagamintai produkcijai patekti į rinką būdinga tai, kad daug tiekėjų (ūkių) užima silpnas pozicijas, pvz., turi vienintelį pirkėją. Taigi ūkininko pelnas labai priklauso nuo efektyvios rinkos sistemos. Tokia sistema suinteresuotas ir vartotojas, norintis gauti šviežią, geros kokybės ir tinkamai surūšiuotą maistą (Tracy, 1998).

Vaisių ir daržovių rinkos funkcionavimas labai priklauso nuo augintojų gebėjimo vienyti savo pajėgumus, koncentruoti pasiūlą. Vaisių ir daržovių augintojai atskirai realizuodami savo išaugintą produkciją skaido pasiūlą, kai tuo tarpu paklausa vis labiau koncentruojasi. Lietuvoje, kaip ir kitose rinkos ekonomikos šalyse, prekybos tinklai tampa vyraujančia konkurencine struktūra vartojimo prekių rinkoje. Penkių didžiausių prekybos tinklų svarba rinkoje nuolat auga. Lietuvoje ji jau siekia 56 proc. visos mažmeninės prekybos apyvartos. Toks augimas prognozuojamas ir ateityje (Didieji..., 2007).

Tokia situacija yra nenaudinga nei gamintojams nei vartotojams (Ramanauskas, 2000). Naudodamiesi situacija supirkėjai nustatinėja savo sąlygas gaminamai produkcijai, mažina supirkimo kainas, diktuoja atsiskaitymo už pristatytą produkciją sąlygas, kas liudija apie konkurencijos rinkoje netobulumą. Situaciją, kai yra pakankamai daug gamintojų, tačiau pernelyg mažai pirkėjų, galėtume įvardinti kaip oligopsoniją.

Viena iš pagrindinių šalies žemdirbių problemų yra efektyvių paskirstymo kanalų paieška, t. y., tokių kanalų, kurie būtų kuo pigesni ir laiduotų ryšį tarp pardavėjo ir pirkėjo. Paskirstymo sistema turi didelę reikšmę parduodant vaisius ir daržoves.

Naujieji paskirstymo sprendimai susiję su aukštesniu žemės ūkio gamybos koncentracijos laipsniu. Greitos permainos šioje srityje gerinant agrarinę struktūrą trumpu laikotarpiu neįmanomos, todėl reikia siekti vaisių ir daržovių augintojų horizontaliosios integracijos. Tai turi vykti kartu su vertikalios pobūdžio integraciniais procesais, t. y., į besikuriančias gamintojų organizacijas įjungiant didmeninius prekybininkus, taip pat gamintojų organizacijoms perimant pirminio perdirbimo, o kai kuriais atvejais ir mažmeninės prekybos funkcijas (Ramanauskas, 2006).

Siekiant nustatyti šiltnamių įmonių produkcijos pardavimų struktūrą, 2008 m. lapkričio – gruodžio mėn. buvo atlikta anketinė apklausa. Apklausti 6 didžiausių šiltnamių įmonių vadovai.

2 lentelė. Šiltnamių įmonių produkcijos pardavimų 2008 m. struktūra pagal pirkėjus proc.

Įmonė	Didieji prekybos tinklai	Kitos mažmeninės prekybos įmonės	Perdirbėjai
UAB „Dembavos šiltnamiai“	98	1	1
UAB „Kauno šiltadaržiai“	100	-	-
UAB „Agro Neverony“	98.5	1	0.5
UAB „Kietaviškių gausa“	80	15	5
UAB „Pagirių šiltnamiai“	99	0.5	0.5
UAB „Kėdainių šiltnamiai“	80	15	5

Kaip matyti iš 2 lentelės duomenų, visi respondentai atsakė, kad didžiąją savo produkcijos dalį realizuoja didiesiems prekybos tinklams. Tik nedidelė dalis produkcijos tenka kitoms mažmeninės prekybos įmonėms ir perdirbėjams. Šiltnamių produkcijos diferenciacija menka, Lietuvoje auginama tik agurkai ir pomidorai. Pasak „Agro Neveronių“ įmonės vadovo, augintojai, dirbantys su Lietuvos prekybos tinklais, turi didesnę garantiją parduoti produkciją, kuri, be abejonės, turi būti geros kokybės.

Lietuvos prekybos tinklai yra suinteresuoti prekiauti lietuviškomis daržovėmis ir vaisiais, nes vis daugiau pirkėjų jų pageidauja. Su tiekėjais sudaromos nuolatinio produkcijos tiekimo sutartys. Prekybos įmonės pageidauja, kad iš ūkininkų gaunamos daržovės atitiktų fitosanitarinius reikalavimus, būtų geros kokybės, saugios ir atitiktų vartotojų poreikius. Ūkininkai taip pat stengiasi, kad jų produkcija būtų patraukli pirkėjui, patenkintų jų poreikius ir savo kokybe, ir kiekiu.

Gamybos koncentracijos ir efektyvumo didėjimas turėtų sumažinti sodininkystės ir daržininkystės produktų kainas ir padidinti šių produktų konkurencingumą tiek vietinėje, tiek užsienio rinkoje. Šiuo metu reikia didinti pasiūlą, o pasiūlos koncentracijos didinimui geriausias pasirinkimas yra kooperacija. Susijungimas į kooperatyvus ir gamintojų organizacijas leistų stiprinti augintojų rinkos galią, formuoti racionalius ryšius su

kitais rinkos dalyviais (Ramanauskas, 2006), taip sukuriant organizuotą rinką ir užtikrinant didiesiems prekybos tinklams pastovų vienos kokybės produkcijos tiekimą, įvairų asortimentą, pageidaujamus produkcijos kiekius.

Sukūrus gamintojų organizaciją dėl sumažėjusios konkurencijos tarp gamintojų padidėtų jų derybinė galia ir padidėtų supirkimo kainos. Į klausimą kiek galėtų padidėti produkcijos kainos, sukūrus gamintojų organizaciją, dauguma respondentų (šiltnamių ūmonių vadovų) atsakė, kad apie 0,10 Lt už kilogramą. Pagal ūmonių pateiktas pardavimų prognozes 2009 m. buvo apskaičiuota, kaip pasikeistų jų produkcijos pardavimų pajamos, jei būtų sukurta šiltnaminės produkcijos gamintojų organizacija (3 lentelė).

3 lentelė. Šiltnaminių ūmonių 2009 m. pardavimų pajamos, sukūrus ir nesukūrus gamintojų organizacijos

Ūmonės	Prognozuojama pardavimų apimtis t	Prognozuojamos pardavimų pajamos mln. Lt	
		konkuruojant tarpusavyje	sukūrus gamintojų organizaciją
UAB „Agro Neveronys“	3 200	7,0	7,32
UAB „Kauno šiltadaržiai“	500	1,2	1,25
UAB „Kėdainių šiltnamiai“	2 000	9,0	9,2
UAB „Kietaviškių gausa“	5 000	14,0	14,5
UAB „Pagirių šiltnamiai“	6 000	20,0	20,6
UAB „Dembavos šiltnamiai“	980	1,5	1,598

Apskaičiavus matome, kad sukūrus gamintojų organizaciją ūmonių pajamos padidėtų gan nemažai. Sukūrus gamintojų organizaciją ne tik padidėtų pajamos, bet ir augintojai turėtų didesnes galimybes sudaryti ilgalaikes sutartis su pirkėjais, nes galėtų pasiūlyti reikiamą kiekį vienodos kokybės produkcijos, išvengtų nereikalingos vidinės konkurencijos, gautų paramą, kuri teikiama gamintojų organizacijoms, mažintų gamybos sąnaudas ir stabilizuotų gamintojo kainas, taip pat gamintojams būtų lengviau atsilaikyti esant ekonominei krizei.

Išvados

1. Vaisių ir daržovių rinkai būdingas paklausos ir pasiūlos asimetriškumas. Rinkos struktūra turi daug oligopsoninės rinkos bruožų, nes didelė prekinės produkcijos dalis yra realizuojama mažmeninės prekybos tinklams. Vaisių ir daržovių rinkos organizavimo trūkumai sudaro sąlygas nesąžiningai konkurencijai, todėl atsiranda būtinumas kurti naujas rinkos struktūras. \
2. Vaisių ir daržovių pasiūlos koncentracijos didinimas galėtų sustiprinti gamintojų pozicijas rinkoje, o geriausias būdas tam yra kooperatyvų ir gamintojų organizacijų kūrimasis. Gamintojų vienijimasis sudarytų sąlygas išvengti vidinės konkurencijos, gauti didesnes pajamas, geriau prisitaikyti prie kintančios paklausos, naudotis gamintojų organizacijoms teikiama parama.

Literatūros sąrašas

1. Bannock G., Boxter R.E., Davis E. (1992). The penguin dictionary of economics. 5th ed. – London: Penguin books.
2. Bhaskar J. D. (2000). Vadybinė ekonomika. – Kaunas: Technologija.
3. Carlton D. W., Perloff J. M. (1994). Economie industrielle. – <http://books.google.com/books?hl=lt&lr=&id=9dC5-hDwAu0C&oi=fnd&pg=PR5&dq=D.+W.+Carlton+,+J.+M.+Perloff+1994&ots=3xnRNI9VK-&sig=estH5cmW3wplso6BWJD9IwMcIo#PPP1_M1> [2008 12 20].
4. Didieji prekybos tinklai atsirieks dar daugiau rinkos. - <<http://www.tureta.lt/?lt=1115642192>> [2008 12 20].
5. Pass C., Lowers B., Davies L. (1994). Ekonomikos terminų žodynas. – Vilnius: Baltijos bisnis.
6. Peterson H.C., Lewis W.C. (1999). Managerial economics. – New Jersey: Prentice Hall.
7. Ramanauskienė J., Vaznonis V., Ramanauskas J. (2006). Vaisių ir daržovių gamintojų organizacijų funkcionavimo nacionalinio modelio koncepcija// Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. – Kaunas. Nr.39, p. 203.

8. Ramanauskas J., Ramanauskienė J. (2000). Daržovių gamintojų organizacijų perspektyvos Lietuvoje // Tiltai. Nr.4.
9. Rinkos struktūra. - <<http://elinara.ktu.lt/plc/cdk-verslumas/170700.html>> [2008 11 15].
10. Tracy M. (1998). Maisto pramonė ir žemės ūkis rinkos ekonomikos sąlygomis. – Briuselis, Vilnius.
11. Wonnacott P., Wonnacott R. (1998). Makroekonomika. – Kaunas: Litera.

Fruits and vegetables market structure improving possibilities

Summary

Fruits and vegetables market is characterized by the demand and supply asymmetry. Market structure has many features of oligopsony market, because large part of production is sold to retail chains. Demerits in the organisation of fruits and vegetables market create conditions of unfair competition, and therefore emerges the necessity of creating new market structures.

The increase in the concentration of supply of fruits and vegetables could strengthen the position of producers in market, and the best way to achieve it is creation of cooperatives and producer organisations. Producers consolidation would create the conditions to avoid internal competition, get more revenue, better adapt to changing demand, and use support provided to producer organisations.

Mokslinio darbo vadovas: lekt. V. Vazonis (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

LIETUVOS PIENO PRODUKTŲ RINKOS STRUKTŪRA IR JO POKYČIAI 2001-2008 METAIS

Agnė Bukinaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Pieno ūkis bendrojoje žemės ūkio produkcijos struktūroje užima trečiąją vietą, taigi yra viena iš dominuojančių šalies maisto ir žemės ūkio sistemos dalių. Pagrindiniai pieno produktų tiekėjai yra Lietuvos pieno perdirbimo įmonės, kurios rinkoje stengiasi gauti kuo didesnį pelną. Lietuvos pieno perdirbimo sektoriuje konkuruoja kelios stambios įmonės. Įmonių kainų ir gamybos apimties kitimas veikia kitas rinkoje esančias įmones, todėl Lietuvos pieno perdirbimo rinką galima priskirti oligopolinei rinkai.

Tyrimo tikslas – įvertinti Lietuvos pieno produktų rinkos struktūros pokyčius.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apžvelgti teorinius oligopolinė rinkos modelius bei jų ypatumus;
2. Išnagrinėti Lietuvos pieno produktų rinkos struktūros pokyčius ir įvertinti jo veiksnius.

Tyrimo objektas – Lietuvos pieno perdirbimo įmonės.

Tyrimo metodai. Tyrimas atliktas naudojant literatūros analizės, loginės analizės, palyginimo metodus. Lietuvos pieno perdirbimo įmonių produktų apyvartos daliai rinkoje nustatyti taikytas koncentracijos laipsnio rodiklis (HHI):

$$HHI = \sum_i^N d_i$$

čia d_i – i-osios įmonės rinkos dalis.

Rezultatai

Oligopolinėje rinkoje konkuruoja daugiau nei viena firma ir jų kainų ir gamybos apimties kitimas veikia kitas įmones. Tokio ryšio tarp įmonių nėra nei tobulos konkurencijos, nei monopolinėje rinkoje. Tai yra tam tikras tarpinis modelis, kuris tiek monopolinės rinkos, tiek tobulos konkurencijos rinkos požymių.

Oligopolinė rinkos struktūra pasižymi įvairove:

1. Kompleksiška arba ankšta, nepralaidi oligopolija yra tada, kai kelios firmos kontroliuoja nuo 60 proc. iki 100 proc. rinkos dalies. Esant tokiai situacijai, rinkos struktūros dalys yra santykinai stabilios, sunkus naujų firmų įėjimas į šaką, pripažįstama tarpusavio priklausomybė, gaunamas ekonominis pelnas.
2. "Laisva" arba netvirta oligopolija, kurioje didžiausios firmos kontroliuoja mažiau nei 50 proc., bet daugiau nei 40 proc. rinkos dalies. Rinka mažiau stabili, įmanomas naujų firmų įėjimas į šaką, ribota kainų konkurencija, silpnesnė tarpusavio priklausomybė ir gaunamas mažesnis ekonominis pelnas. Dominuojanti firma. Rinkos dalis, tenkanti vienai firmai, sudaro nuo 50 proc. iki 90 proc., nėra artimų konkurentų, sunkus naujų firmų įėjimas į rinką, griežta kainų kontrolė, gaunamas ekonominis pelnas.
3. Duopolija. Ji yra tada, kai dvi firmos kontroliuoja visą šakos pasiūlą. Jų rinkos dalis stabili, vengiama kainų konkurencijos, labai aukšti įėjimo į rinką barjerai, gaunamas ekonominis pelnas.

Kai rinkos koncentracija didelė, konkurencija ribota, viena ar kelios įmonės gali veikti priešingai vartotojų interesams, nerizikuodamos prarasti didesnę rinkos dalį. Sakoma, kad tokiu atveju įmonės turi rinkos galią. Dažniausiai rinkos galia naudojama padidinti kainas, sumažinant gamybą, nors rinkos galia gali būti pademonstruota ir kitais būdais. Jei rinkos galia neveikia, vidutinė rinkos kaina yra lygi gamybos sąnaudoms, jei veikia vykdoma efektyviai. Įmonė, turinti rinkos galią, sieks išlaikyti gerokai didesnes kainas nei gamybos sąnaudos ir gauti maksimalų pelną (Newbery, 2005).

Oligopolinėje rinkoje svarbūs ryšiai yra ne tik tarp gamintojo ir vartotojo, bet ir tarp gamintojų (Jakutis, 2007). Kaip ir bet kuriam kitam rinkos dalyviui, taip ir oligopolininkui svarbi informacija apie paklausą bei

kaštus, bet, be šių rodiklių, jis privalo atsižvelgti ir į įmanomus savo konkurentų veiksmus, o tai yra didelio neapibrėžtumo veiksnys (Rasteniene, 2002).

Dėl šios priežasties oligopolija neturi vieno teorinio modelio optimaliai gamybos apimčiai ir kainai nustatyti. Oligopolinės konkurencijos analizei naudojama lošimų teorija, kadangi nagrinėjami firmų tarpusavio strateginės sąveikos (angl. *interactions*). Ieškoma firmų pelno funkcijos, prie kurių jos uždirbtų maksimaliai pelno, atsižvelgiant į konkurentų veiksmus (Mas-Colell ir kt., 1995). Oligopolijų veiklos analizei naudojami įvairūs modeliai (Varian, 2004):

1. Kiekio lyderystės (Stackelbergo) modelis pagrįstas tuo, kad viena firma gamybos apimtį pasirenka anksčiau, nei tai padaro antroji.
2. Užuoat nustačiusi gamybos apimtį, firma lyderė gali nustatyti kainą. Toks modelis vadinamas kainos lyderystės modeliu.
3. Kai kiekviena firma turi numatyti kitos firmos gamybos apimtį pasirinkimą ir firmos lūkesčiai apie kitą firmą pasitvirtina, tai toks modelis vadinamas viena laikio kiekio nustatymo (Cournot) modeliu. Šis modelis buvo pasiūlytas 1838 metais (Mas-Colell ir kt., 1995).
4. Modelis, kai firmos nustato kainas, o kiek bus parduota, nustato rinka, vadinamas viena laikio kainų nustatymo (Bertrand'o) modeliu.
5. Kartelio modelis pagrįstas tuo, kad rinkoje esančios firmos nusisitato gaminamą produkcijos kiekį ir visoms palankią kainą, kuri garantuotų kiekvienai firmai maksimalų pelną.

Oligopolinių įmonių konkurencija ir tarpusavyje vykstantis „slaptas šnipinėjimas“ iššaukia kainų ir gamybos apimtį kitimą, paveikia kitų įmonių kainas ir gamybos apimtį.

Lietuvos pieno perdirbimo sektoriuje kartu su filialais veikia 35 įmonės. Įvertinus Lietuvos pieno perdirbėjus pagal produktų koncentracijos laipsnio rodiklį (1 lentelė) gauti duomenys parodė, kad didžiausias produktų koncentracijos indeksas yra AB „Vilkyškių pieninė“. Kitais žodžiais tariant, AB „Vilkyškių pieninė“ produktų įvairovė mažiausia, o bendrovės rezultatai priklauso nuo vienos ar kelių produktų realizacijos sėkmės. AB „Vilkyškių pieninė“ gamyba sukoncentruota sūrių gamyboje, ji sudaro net 80 proc. visų produktų gamybos. Tai nėra gerai, nes sutrikus veiklai šio produkto rinkoje, įmonės veiklos rezultatai ženkliai sumažėtų

1 lentelė. Lietuvos pieno perdirbėjų produkcijos koncentracija 2002-2007 m. (sudaryta autoriaus)

Perdirbimo įmonės	AB „Rokiškio sūris“	AB „Pieno žvaigždės“	AB „Žemaitijos pienas“	AB „Vilkyškių pieninė“
Pieno produktai				
Šviežio pieno produktai	22,0	52,9	6,2	-
Fermentiniai ir lydyti sūriai	51,1	33,0	47,1	80,2
Grietinė	7,4	-	8,4	9,1
Pieno cukrus	2,9	-	-	-
Sviestas	8,1	7,6	12,3	7,7
IBK miltai	3,8	3,8	-	-
Lieso pieno miltai	4,2	-	-	-
Riebūs pieno miltai	0,5	-	4,2	-
Valgomieji ledai	-	2,1	2,4	-
Kiti produktai	-	0,6	19,4	3,0
Produkcijos koncentracijos indeksas	3.257	3.967	2.877	6.587

Palyginus su kitomis įmonėmis AB „Vilkyškių pieninė“ koncentracijos indeksas didesnis du kartus. Mažiausias produkcijos koncentracijos indeksas AB „Žemaitijos pienas“. Tai reiškia, kad AB „Žemaitijos pienas“ rinkai pateikia didžiausią asortimentą produkcijos, taip naudodama produktų diversifikaciją kaip pajamų rizikos valdymo formą. Kitos įmonės, kuriose nėra tokios didelės produkcijos koncentracijos, galėtų savo veiklą padidinti kitos produkcijos gamyboje ir taip stabilizuoti veiklos rezultatus.

Pagrindinius pieno produktus, išskyrus sūrius, didžiausiomis kainomis parduoda AB „Pieno žvaigždės“ (2 lentelė). Mažiausios produktų kainos AB „Vilkyškių pieninė“. Produktų kainos, išskyrus sūrių kainas 2003 m. kiekvienais metais didėja. Didžiausias kainų šiuolis pastebimas 2004 m. palyginus su 2003 m. Kainų padidėjimui įtakos turėjo įstojimas į Europos Sąjungą, nes reikėjo išlyginti produktų kainas Europos Sąjungos rinkoje.

2 lentelė. Lietuvos pieno perdirbimo įmonių pieno produktų pardavimo kainos, Lt/t (sudaryta autoriaus)

Produktai	Perdirbimo įmonės	2002	2003	2004	2005	2006
Fermentiniai sūriai	AB „Rokiškio sūris“	10,64	9,21	9,30	10,15	10,31
	AB „Pieno žvaigždės“	8,77	7,62	9,13	10,08	10,30
	AB „Žemaitijos pienas“	10,14	8,85	9,16	10,38	9,95
	AB „Vilkyškių pieninė“	7,55	7,40	8,61	8,96	9,16
Šviežio pieno produktai	AB „Rokiškio sūris“	0,78	0,94	2,19	2,16	2,24
	AB „Pieno žvaigždės“	1,88	2,11	2,60	2,26	2,52
	AB „Žemaitijos pienas“	0,93	0,65	1,12	1,25	1,35
	AB „Vilkyškių pieninė“	-	-	-	-	-
Sviestas	AB „Rokiškio sūris“	5,50	6,57	7,48	8,56	8,42
	AB „Pieno žvaigždės“	6,13	6,94	7,95	9,50	9,54
	AB „Žemaitijos pienas“	5,77	5,61	7,54	8,98	9,49
	AB „Vilkyškių pieninė“	5,07	5,20	5,99	6,70	5,76

Didžiausią produktų apyvartos dalį Lietuvoje (3 lentelė) tarp nagrinėjamų Lietuvos pieno perdirbimo įmonių sudaro AB „Pieno žvaigždės“. 2007 m. jos produktų apyvartos dalis buvo pakilusi net iki 39 proc. Tačiau 2008 m. palyginus su 2001 m. užimama produktų apyvartos dalis išliko nepakitusi ir lygi 34 proc. Nors užimama dalis nepasikeitė, tačiau išliko pati didžiausia tarp įmonių. Mažiausią dalį tarp keturių pagrindinių Lietuvos perdirbimo įmonių sudaro AB „Vilkyškių pieninė“. 2001 m. ji užėmė tik 3 proc., tokią mažą produktų apyvartos dalį ji užima dėl tos priežasties, kad jos 80 proc. gamybos sukoncentruota ties sūrių gamyba. Vartotojai gaudami didesnio asortimento prekes iš kitų perdirbimo įmonių renkasi jų produkciją, o firmai, kurios veikla sukoncentruota ties vienu produktu, sunku perimti iš kitų firmų pirkėjus, todėl užimama produktų apyvartos dalis žymiai mažesnė. Tačiau 2001-2008 m. laikotarpyje jos dalis vis kilo ir 2008 m. pasiekė net 9 proc.

3 lentelė. Lietuvos pieno perdirbėjų produktų apyvartos dalis rinkoje, proc. (sudaryta autoriaus)

Perdirbimo įmonės	Metai	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
AB „Rokiškio sūris“		17	22	27	28	23	23	24	25
AB „Žemaitijos pienas“		19	23	24	28	30	26	25	25
AB „Pieno žvaigždės“		34	32	37	34	35	38	39	34
AB „Vilkyškių pieninė“		3	2	3	2	4	4	6	9
Kitos įmonės		28	20	10	7	8	8	7	6
HHI		1.271	1.138	1.138	1.191	989	1.005	1.025	1.054

AB „Rokiškio sūris“ ir AB „Žemaitijos pienas“ produktų apyvartos dalis kito labai panašiai. Tik 2005 m. AB „Žemaitijos pienas“ produktų apyvartos dalis pakyla net iki 30 proc., o AB „Rokiškio sūris“ 2005 m. palyginus su 2004 m. produktų apyvartos dalis sumažėja iki 23 proc. Produktų apyvartos dalys per 2001-2008 m. laikotarpį tai mažėjo, tai didėjo, tačiau palyginus 2008 m. su 2001 m. AB „Rokiškio sūris“ ir AB „Žemaitijos pienas“ užimamos produktų apyvartos dalys pakilo. AB „Žemaitijos pienas“ padidėjo 6 proc., o AB „Rokiškio sūris“ padidėjo net 8 proc.

Kadangi didėja keturių pagrindinių Lietuvos pieno perdirbėjų užimama produktų apyvartos dalis, tai mažėja kitų įmonių užimamos produktų apyvartos dalys rinkoje. 2008 m. palyginus su 2001 m. jų užimama dalis sumažėjo net 22 procentiniais punktais nuo 28 proc. 2001 metais iki 6 proc. 2008 metais.

Remiantis HHI indekso rezultatais galima teigti, kad rinkos koncentracija 2001-2005 m. mažėjo, o nuo 2006 m. pradeda didėti. 2005 m. rinkos koncentracija buvo mažiausia, nes šiuo laikotarpiu trys pagrindinės pieno perdirbimo įmonės valdė net 88 proc. pieno produktų rinkos, t. y. jos nustatydavo, kokį kiekį produktų tieks rinkai, o kitos mažesnės įmonės tik prisitaikydavo prie šio sprendimo.

Lietuvos pieno perdirbimo įmonių veiklą būtų galima priskirti kainos lyderystės modeliui. Argumentas tas, kad kainos lyderystės modelyje produkto kainą nustato rinkos lyderė, o sekėjos žino, kad negali paveikti kainos, nes ją jau nustatė lyderė, prisitaiko prie šios kainos ir teikia produktus ta pačia kaina kaip lyderė. Žinodamos kokia yra kaina firmos nusistato kokį kiekį jos už tą kainą gali gaminti.

Taigi ir Lietuvos rinkoje pieno produktų kainos visų firmų yra labai panašios, skiriasi tik keliais centais, o lydere galima vadinti AB „Pieno žvaigždės“, nes jos kainos didžiausios.

Tačiau tuomet kyla klausimas - kodėl sekėjos, kurios turi ne mažiau kaip 60 proc. rinkos, negali paveikti lyderės? Galbūt Lietuvos pieno perdirbėjų rinkai labiau tinka Stackelbergo modelis (kiekio lyderystė)? Lietuvos pieno perdirbėjams, supirkus visą žaliavinį pieną iš ūkininkų, reikia jį kaip nors parduoti. Tai geriausia daryti mažinant kainas. Tačiau mažinant kainas, mažėja pelningumas, todėl reikia mažinti supirkimo kainą. Taigi per supirkimo ir vartojimo kiekius rinkoje reguliuojasi kaina. Be to, pagal Lietuvos pieno perdirbėjų produktų apyvartos dalį (3 lentelė) matosi, kad 2002-2006 metais apyvartos dalys kiekvienos firmos buvo pastovios. Tai reiškia, kad „konkurencingumas“ visų nagrinėjamų firmų Lietuvos rinkoje yra vienodas. Bet tai mažai tikėtina. Tai pat tai gali reikšti slaptus susitarimus. Kadangi susitarimai dėl kainų yra draudžiamai, todėl tikėtina, kad firmos tariamasi dėl kiekių, o rinkoje viskas atsispindi per kainas.

Išvados

Didžiausias produktų koncentracijos indeksas tarp Lietuvos pieno perdirbimo įmonių yra AB „Vilkyškių pieninė“, palyginus su kitomis įmonėmis jis didesnis net du kartus. Dėl didesnės produktų koncentracijos AB „Vilkyškių pieninė“ produktai pigesnis nei kitų pieno perdirbimo įmonių. Lietuvos pieno produktų rinkos struktūra yra artimiausia oligopolistiniam Stackelbergo rinkos modeliui, kur kaina yra nustatoma rinkos po to, kai rinkos dalyviai (gamintojai) nusprendžia, kokį kiekį produkcijos pateikti rinkai. Keturių didžiausių Lietuvos pieno perdirbimo įmonių produktų apyvartos dalis rinkoje kiekvienais metais vis didėja. Tai galima paaiškinti oligopolinės rinkos Stackelbergo modeliu, t. y. jos nustato, kokius produkcijos kiekius tieks rinkai, o mažesnės įmonės prisitaiko prie jų sprendimo.

Literatūra

1. AB „Pieno žvaigždės“, AB „Žemaitijos pienas“, AB „Rokiškio sūris“, AB „Vilkyškių pieninė“ finansiniai rezultatai [žiūrėta 2009 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.nasdaqomxbaltic.com>.
2. JAKUTIS, A. ir kt. 2007. Ekonomikos teorija. Vilnius: Eugrimas.
3. MAS-COLELL A., WHINSTON M.D., GREEN J.R., (1995), Microeconomics theory. New York: Oxford University Press, Psl. 981.
4. NEWBERY, D. 2005. Refining market design. Paper presented at the Conference “Implementing the Internal Market of Electricity: Proposal and Time – tables”, Brussels, p. 15–17.
5. RASTENIENĖ, A. 2002. Mikroekonomika. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija.
6. VARIAN, H.R. 2004. Mikroekonomika. Šiuolaikinis požiūris. Vilnius: Margi raštai.

Summary

Milks sector is one of the most important agricultural and food sectors in Lithuania. It has the third largest share in Lithuanian agriculture structure and is one of the dominant sectors. Specific feature of milk product market in Lithuania is that it has oligopolistic structure with four major enterprises in the market. The paper analyses trends of the market structure and oligopolistic behaviour of the major enterprises. After methodological review of oligopolistic models three principal models could be tested for Lithuanian milk products market. i.e. model of Bertrand, Cournot and Stackelberg. The analysis of market structure trends shows that the concentration in the market is increasing. Also analysis reveals that Lithuanian milk products producers are acting according Stackelberg oligopolistic model where market price is established by the market forces after the producers declare their production quantities.

Mokslinio darbo vadovas: D. Jazepčikas (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

MĖSOS PRODUKTŲ KAINŲ FORMAVIMOSI YPATUMAI IR VEIKSNIAI LIETUVOS RINKOJE

Lina Šliužienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Lietuvoje mėsos ūkis yra viena iš prioritetinių žemės ūkio šakų. Mėsos produktų gamyba turi svarbią įtaką ekonominei, socialinei, gamtosauginei kaimo plėtrai, yra labai svarbi žmonių užimtumui ir jų pajamų lygiui. 2007 metais šalyje pagamintos mėsos produktų vertė sudarė apie 17.8 proc. bendrosios žemės ūkio produkcijos vertės. Lietuvoje gaminama galvijienos, kiaulienos ir paukštienos mėsos produktai. Avienos, ožkienos, triušienos ir kitos mėsos ir produktų gaminama mažais kiekiais ir bendrame mėsos balanse neturi didelės reikšmės. Pagaminti mėsos produktai daugiausia suvartojami vidaus rinkoje, dalis eksportuojama į užsienį.

Mėsos produktams būdingi nuolatiniai cikliniai kainų svyravimai, didelė konkurencija mėsos gamybos ir pardavimo rinkoje, kuomet pakėlus kainas įmonės produkcija tampa nepopuliari ir įmonės vėl priverstos mažinti savo produkcijos kainas. Todėl yra labai svarbu suformuoti mėsos produktų kainų veiksmų sistemą, kuri leistų identifikuoti kas lemia mėsos produktų kainų pokyčius, kurie vienaip ar kitaip veikia mėsos produktų gamintojus ir vartotojus.

Tyrimo tikslas – identifikuoti svarbiausius mėsos produktų kainas lemiančius veiksmus.

Tikslui pasiekti išskirti šie pagrindiniai **uždaviniai**:

- išnagrinėti mėsos produktų kainos formavimosi ypatumus;
- nustatyti kainų veiksmus;

Tyrimo objektas – mėsos produktų kainų veiksniai.

Tyrimo metodai: bendramoksliniai tyrimo metodai – mokslinės literatūros, juridinių dokumentų analizės ir sintezės metodai, ekonominiai – statistiniai duomenų rinkimo ir analizės metodai, statistinei informacijai apdoroti, susisteminti naudoti grupavimo, palyginimo ir grafinio vaizdavimo metodai.

Rezultatai

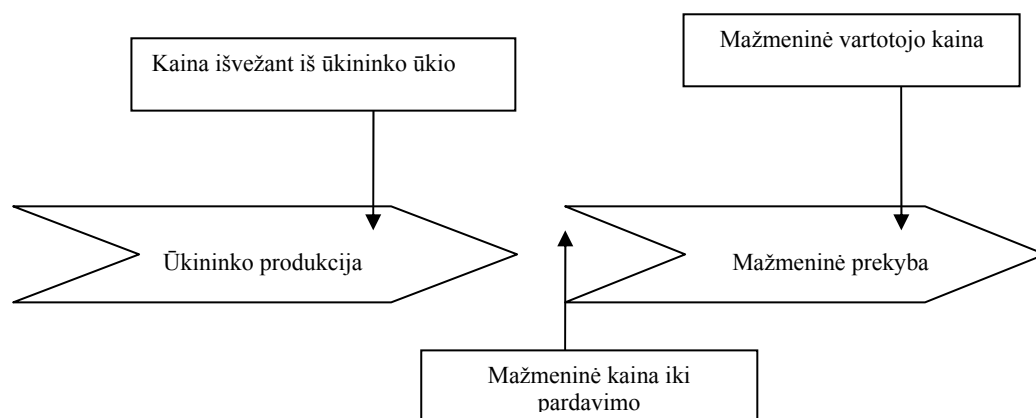
Mėsos produktus gamina ir rinkai teikia labai gausus savarankiškų gamintojų būrys. Kiekvienos jų parduodamų prekių kiekis, palyginus su bendrosios pasiūlos apimtimi, yra toks mažas, jog nė vienas atskirai negali pakeisti kainų ir sąlygų rinkoje, jie paklūsta rinkai.

Mėsos produktų kainų formavimosi ypatumus galima atskleisti per produktų judėjimo grandines. Mėsos ir mėsos produkto, kaip galutinio vartojimo prekės ir kaip žaliavos “judėjimo grandinę” galima pateikti, pasiremiant M.Porterio “vertės grandinės” koncepcija. Jos esmė glūdi suvokime, kad galutiniam vartotojui skirtų prekių vertę kuria didesnis ar mažesnis skaičius tarpusavyje technologiškai ir ekonomiškai susijusių veikos rūšių, plėtojamų atskirame ūkiniame vienetė. Už šią vertę vartotojai, pirkdami prekę, sutinka mokėti tam tikrą kainą [3].

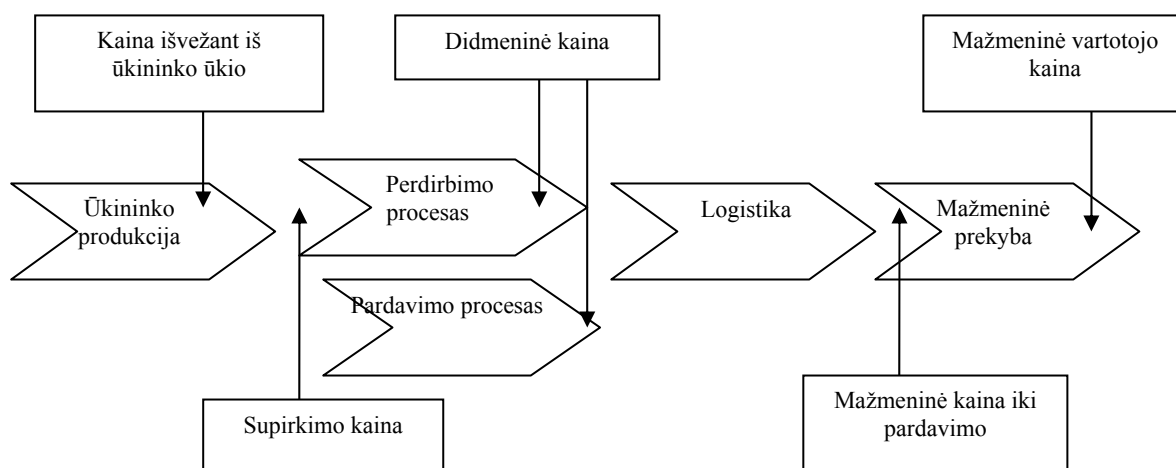
Mėsos produktai gali būti vartojami kaip žaliava perdirbimui ir kaip maisto produktai, taip jie galutinį vartotoją pasiekia judėdami tarpusavyje susijusių ekonominės veiklos rūšių grandine. Pirmojoje grandinėje mėsos produktai, aplenkdami perdirbimo sferą, iškart parduodami galutiniam vartotojui. Antrojoje jų mėsos produktai kaip žaliava parduodami išteklių rinkoje, o iš jos pagamintu maistu ar plataus vartojimo gaminiais prekiaujama galutinio vartojimo prekių rinkoje.

Didžioji žemės ūkio produktų dalis vartojimo sferą pasiekia judėdami ilgesniąja grandine. Joje atskiromis veiklos rūšimis užsiima ne vienas ūkinis vienetas. Kita vertus mūsų kraštui tradiciškai būdinga, kad mėsą maistui ar kitokioms reikmėms dalis galutinių vartotojų (atskiri žmonės, vaikų darželiai, ligoninės ir kt.) perka tiesiogiai iš gamintojų. Tai trumpesnioji produktų “judėjimo grandinė”. Tad, vertę, už kurią sumoka galutiniai vartotojai, turint omenyje dar ir prekybininkus, prekiaujančius mėsa ir mėsos produktais, kuria daug skirtinga ūkine veikla užsiimančių ūkinių vienetų.

Remiantis mėsos produkto, kaip galutinio vartojimo prekės ir žaliavos „judėjimo grandinėmis“ ir tobulos konkurencijos sąlygomis galima sudaryti mėsos produktų kainos formavimosi grandines.

1. pav. Mėsos ir mėsos produktų trumpoji kainų formavimosi grandinė (Principal determinants of prices and costs in agrifood products. 2004).

2 pav. Mėsos ir mėsos produktų ilgoji kainų formavimosi grandinė (Principal determinants of prices and costs in agrifood products. 2004).

Remiantis trumpąja mėsos ir mėsos produktų kainos formavimosi grandine (1 paveikslas) matome, kad mėsos ir mėsos produktų kaina susiformuoja pačiame ūkininko ūkyje. Kainą išvežamą iš ūkininko ūkio sudaro visos ūkininko patirtos auginimo, priežiūros, eksplotavimo išlaidos. Ši kaina bus mažesnė, negu didmeninės prekybos kaina. Iš ūkininko ūkio mėsa ir jos produktai patenka į turgus arba prekybos centrus, darželius ir mokyklas. Susiformuoja mažmeninė mėsos produkto kaina.

Ilgojoje kainų formavimosi grandinėje (2 paveikslas) mėsos ir mėsos produktų kainos susiformuoja per keletą etapų. 1. Iš ūkininkų ūkių mėsą ir mėsos produktus superka mėsos perdirbėjai ir gamintojai, valstybės ar pačio perdirbėjo nustatyta supirkimo kaina. 2. Mėsos perdirbimas. Mėsai patekus pas perdirbėją, ji perdirbama ir apdorojama iki galutinio produkto – susiformuoja didmeninė kaina. 3. Iš perdirbimo įmonių mėsos produktai patenka į sandėlius, kur vykdomi logistikos darbai. 4. Mėsos produktai paskirstomi ir išvežiojami į mažmeninę prekybą. Taip mėsos produktų kaina susiformuoja iki mažmeninės kainos iki pardavimo. Mažmeninėje prekyboje galutinis vartotojas už mėsos produktus jau sumoka vartotojo mažmenine kaina.

Mėsos produkcijos kainą Lietuvos rinkoje lemia ekonominių, technologinių, socialinių, politinių ir kitų veiksnių visuma. Lietuvai tapus Europos Sąjungos (ES) nare, konkurencijos didėjimas pasaulinėje žemės ūkio ir maisto produktų rinkoje sąlygoje valdymo metodus.

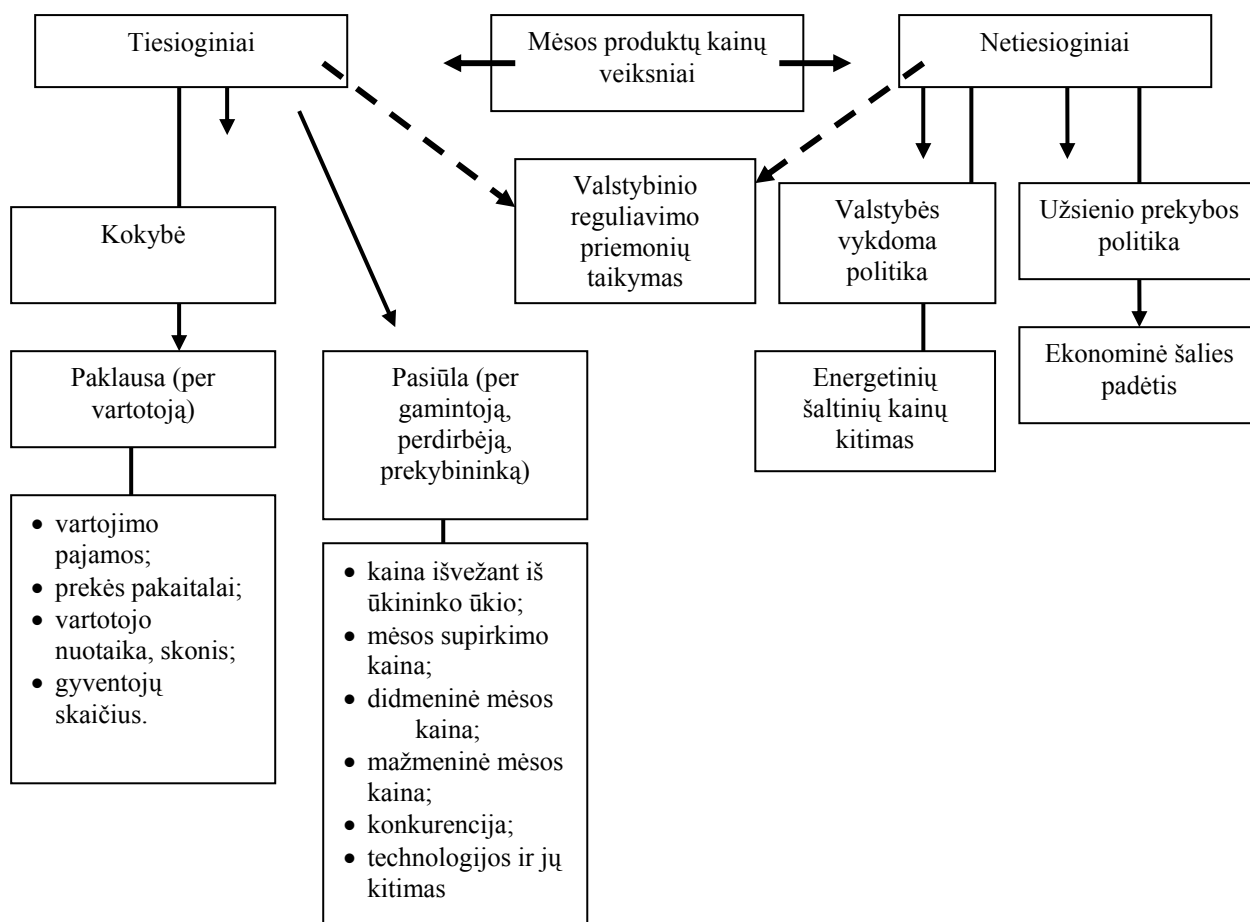
Lietuvoje nėra parengtos bendros mėsos produktų kainų veiksmų sistemos. Šios problemos nagrinėjimui yra būtinas institucijų, renkančių ir sisteminančių duomenis apie mėsos produktų kainas, administruojančių žemės ūkį, atstovaujančių žemės ūkio subjektų interesus, mokslo įstaigų glaudus bendradarbiavimas.

Sudarant mėsos produktų kainų veiksmų rodiklių sistemą atsižvelgiama į ūkinės veiklos pobūdį. Įvertinant gyvulininkystės šakos svarbą, sudarant šios šakos kainų veiksmų rodiklių sistemą, išskiriami mėsos produktų kainą lemiantys veiksniai, jų įvertinimo galimybės.

Nustatant mėsos produktų kainą, svarbu atsižvelgti į vartotojų pajamų lygį, konkurentus, politinį kainų reguliavimą, pasiūlą ir paklausą, ekonominius veiksmus.

Kainodaros veiksniai yra objektyviai egzistuojantys arba galintys atsirasti dėsningumai, aplinkybės ir sąlygos, veikiančios kainas ir jų kaitą.

Išanalizavus mokslinę literatūrą, galima išskirti netiesioginius, tai pasaulinės rinkos, kitimo tendencijų sąlygotus mėsos produktų kainų veiksmus bei tiesioginius mėsos produktų veiksmus (3 paveikslas).

3 pav. Mėsos produktų kainų veiksniai (sudaryta autoriaus).

Lietuvos vidaus mėsos produktų rinkos kainų veiksniai priklauso ir nuo gamintojo, perdirbėjo, prekybininko, ir nuo vartotojo. Pagrindiniai kainų veiksniai priklausantys nuo pasiūlos (gamintojo) yra: mėsos produktų pardavimų skatinimas, technologijos ir jų kitimo tendencija, konkurencija tarp mėsos produktų gamintojų bei teisinių veiksmų.

Lietuvos mėsos produktų supirkimo kainas lemia įvairūs veiksniai: sezoniškumas, mėsos paklausa bei pasiūla, augintojų skaičius. Jeigu palyginsime žaliavos supirkimo ir konkrečių produktų pardavimo kainą, pastebėsime didelį atotrūkį. Daugelio produktų kainos yra neadekvačios žemai žaliavos supirkimo kainai.

Kaina išvežant iš ūkininko ūkio priklauso nuo gamybos apimtys ūkyje, sezoniškumo, kuris gali per pasiūlą ir paklausą sukurti mėsos produktų kainų svyravimus. Taip pat įtakoja ir tai, kad kai kurie mėsos produktai yra greitai gendantys ir turi trumpą galiojimo terminą.

Dėl medžiagas ir žaliavas taupančių technologijų gamybos veiksmų sąnaudos mažėja ir pasiūlos kiekis didėja. Su nauja technologija atsiranda ir nauji, tobulesni gamybos metodai. Tokiu atveju produkcija gali išaugti net nedidėjant sunaudotiems ištekliams, nors paprastai tobulesnė technologija siejasi su padidėjusiu kapitalu bei sumažėjusiu darbo jėgos poreikiu, nes naujai technologijai prižiūrėti reikia mažiau darbo jėgos. Patobulinus technologiją sumažėja gamybos išlaidos (kaštai). Esant mažesniems kaštams, kiekvienas gamintojas norės pateikti rinkai kuo daugiau prekių, kokia jų kaina bebūtų [1].

Mėsos produktų kainų veiksmus lemia ir šių produktų pardavimų organizavimas ir skatinimas. Tai vidiniai sprendimai apie tai, kas organizacijoje turi nustatinėti kainas, skatinti mėsos produktų pardavimą. Dažniausia tai atlieka rinkodaros ir pardavimų skyriai.

Pagaminti bet kurį produktą reikia išteklių (darbo, vandens, energijos). Jei ištekliai brangsta, tai pasiūla mažėja, jei pinga – pasiūla didėja. Jei gaminamos produkcijos kaštai sumažėja, gamintojas gali pateikti į rinką daugiau produktų.

Ekonominė teorija teigia, kad paklausą lemia du faktoriai: skonis ir sugebėjimas nupirkti [4]. Skonis, produkto geidimas, apibūdina norą nupirkti produktą už tam tikrą kainą. Sugebėjimas nupirkti apibūdina tai, kad pirkėjas gali produktą nupirkti tik turėdamas pakankamai turto ar pajamų. Abu šie paklausos faktoriai priklauso nuo rinkos kainos. Kai produkto kaina yra didelė, paklausa yra maža. Kai kaina yra maža, paklausa yra didelė. Esant mažai kainai, dauguma pirkėjų gali nusipirkti produktą. Tačiau produkto žemomis kainomis pasiūla yra ribojama skonio ir nėra begalinė, net jei kaina pasidaro lygi nuliui. Kainai kylant, tas pats pinigų kiekis yra skiriamas mažesniai produktų kiekiui įsigyti. Kai produkto kaina yra labai didelė, paklausa sumažėja, nes, nors pirkėjai ir norėtų įsigyti produktą, jie negali to padaryti būtent dėl aukštos kainos.

Vartotojų optimizmas pasireiškia tuo, kad vartotojai tiki situacijos pagerėjimu rinkoje, t.y. kainų kritimu. Pesimizmas - vartotojai perka daugiau dabar, nes gali būti, jog ateityje kainos kils.

Visuomenės papročiai ir tradicijos taip pat įtakoja mėsos produktų kainų veiksmus. Tai galima pavaizduoti Lietuvos ir Japonijos pavyzdžiu: Japonijoje jautienos produktai turi daug didesnę paklausą, nei Lietuvoje, kur ji yra maža.

Tiek Lietuvoje, tiek užsienyje maisto produktų kainų kitimą lemia išaugęs atotrūkis tarp pasaulinės žemės ūkio produkcijos ir maisto produktų paklausos ir pasiūlos. Šiam atotrūkiui daugiausia įtakos turi spartus ekonominis augimas mažiau išsivysčiusiose šalyse ir jo skatinama didesnė paklausa maisto produktams. Didelės pajamos lemia, kad vis daugiau Lietuvoje suvartojama mėsos produktų.

Energetinių šaltinių (naftos, dujų, šildymo, elektros) kainų kitimas taip pat veikia mėsos produktų kainas. Pabrangus energetinių šaltinių kainai pasaulinėje rinkoje, ji tiesiogiai paveikė ir Lietuvos gamintoją, kuris priverstas maisto produktų kainą didinti, kadangi išaugo realizavimo kaštai.

Mėsos produktų kainų veiksmus veikia ir konkurencija. Konkurentų kaštai, kainos ir pasiūlymai gali stipriai įtakoti mėsos produktų kainų nustatymą. Kaina turi būti analizuojama remiantis palyginimu, tiriant konkuruojančių produktų kokybę, skonį ir sudėtį.

Ekonominė šalies padėtis turi įtakos formuojantis mėsos produktų kainoms. Ekonominę šalies situaciją lemia perkamumas. Parodo ne tai, ką perka, o kiek asmenys gali mokėti. Be to, joje pasireiškia darbo vietų skaičius, šios jėgos poreikis lemia investicijų dydį ir kryptį. Investicijų dydis įtakoja palūkanų dydį.

Išoriniai mėsos produktų kainų veiksniai priklauso nuo pasaulinės rinkos, t.y. užsienio prekybos. Pagrindinius užsienio prekybos mėsos produktų kainų veiksmu galima išskirti: valiutų kursų svyravimas, horizontaliosios priemonės, tarifinės ir netarifinės priemonės.

Apibendrinant galima teigti, jog mėsos produktų kainas veikia ekonominiai, socialiniai, politiniai kainų veiksniai, kurie susidaro išorės ir vidaus rinkoje. Mėsos produktų kainų padidėjimui ar sumažėjimui daugiausia įtakos turi paklausa, pasiūla, gamintojo kaštai, kintantys darbo kaštai, darbo užmokesčio kitimas gyventojų skaičius ir kita. Priklausomai nuo produkto tipo, įmonės dydžio, paklausos ir konkurencijos pobūdžių, kainos nustatymo galimybė gali būti santykinai didelė, o kai kuriais atvejais – maža arba iš viso neįmanoma. Kaina turi atspindėti ne tik kaštus, bet ir tai, kaip vartotojai suvokia mėsos produkto vertę, konkurencinę poziciją rinkoje.

Išvados

1. Mėsos produktų kainos susiformuoja per kainų formavimosi grandines. Pirmoje jų mėsos produktų kaina susiformuoja ūkininko ūkyje ir aplenkdama perdirbėją, pasiekia mažmeninę prekybą. Antroje – iš ūkininko ūkio mėsa pasiekia perdirbimo įmonę, o iš jos kaip mėsos produktas patenka į 3 etapą (logistiką), iš jo į – mažmeninę prekybą.
2. Remiantis mėsos produktų kainų formavimosi ypatumas, galima teigti, kad mėsos produktų kainas Lietuvos rinkoje lemia veiksniai priklausantys nuo paklausos (vartotojo) ir pasiūlos (gamintojo).

Literatūros sąrašas

1. CRAMER, G.L.; JENSEN, C.W.; SOUTHGATE, D.D. 1997. *Agriculture economics and agribusiness*. New York: John and Sons.
2. *Principal determinants of prices and costs in agrifood products*. 2004. Price Determination in the Australian Government. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 sausio 30 d.].
Prieiga per internetą: <http://www.daff.gov.au/__data/assets/pdf_file/0003/182442/food_pricing_report.pdf>.
3. VITUNSKIENĖ, V. 2004. Rinkos konkurentai ir jų gebėjimai. *Žemės ūkis*. Nr. 3 (4), p. 7-9.
4. TRACY, M. 1998. *Maisto pramonė ir žemės ūkis rinkos ekonomikos sąlygomis. Žemės ūkio politika Europos Sąjungoje*. Vilnius: Diemedžio leidykla.

The peculiarities and factors of the prices of meat production in Lithuanian market

Summary

Meat farm in Lithuania is one of the underlying areas of agriculture. The meat production influences greatly the economical, social and environmental development of the country and it also plays an important role in people's employment and the level of their financial situation. Different production such as bovine, pork and poultry are produced in Lithuania. There is a really very small number of mutton, lamb and rabbit producers and they don't make any significant changes in the balance of meat production. The biggest part of the meat production is used in home market and the other part is transported to other countries.

The prices of the meat products range cyclically and permanently because of the high competition and the sale. The producers rise the prices and then the production becomes unpopular so they have to change the prices again; it means they have to make them lower. Thus, it is very important to form the system of the production price factors which will make it easier to identify the ranges of the meat prices that make a great influence on the meat producers and consumers as well.

Mokslinio darbo vadovas: asist. D. Žvirblis (Lietuvos žemės ūkio universitetas).

UŽIMTUMO LIETUVOS IR KITŲ EUROPOS SĄJUNGOS ŠALIŲ ŽEMĖS ŪKYJE LYGINAMASIS VERTINIMAS

Roberta Petkevičiūtė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Užimtumas Europos Sąjungos šalių žemės ūkyje yra svarbus veiksnys kuriant ir išsaugant darbo vietas kaimo vietovėse. Užimtumas žemės ūkyje labiausiai priklauso nuo kitų ekonomikos sferų, ypač nuo pramonės ir paslaugų, išplėtojimo lygio. Ekonomiškai stipresnių Europos Sąjungos šalių ekonomikoje didelį vaidmenį vaidina išvystyta pramonė ir ypač paslaugų sektorius. Mažą užimtųjų žemės ūkyje dalį bendrame užimtųjų skaičiuje jose daugiausiai lemia didelis darbo produktyvumas žemės ūkyje.

Lietuvos žemės ūkyje, lyginant su senosiomis Europos Sąjungos šalimis, koncentruojasi gana didelė darbo jėgos dalis. Tai lemia žemas darbo produktyvumas smulkiuose ir neefektyviuose ūkiuose.

Straipsnyje didžiausias dėmesys skiriamas užimtųjų žemės ūkyje lyginamajam vertinimui.

Tyrimo objektas – Lietuvos ir kitų Europos Sąjungos šalių gyventojų užimtumas žemės ūkyje bei jo veiksniai.

Tyrimo tikslas – įvertinti ir išanalizuoti gyventojų užimtumo veiksnius Lietuvoje ir kitose Europos Sąjungos šalyse.

Šiam tikslui įgyvendinti yra keliami tokie **uždaviniai**:

- išanalizuoti užimtumo žemės ūkyje įvertinimo metodologines problemas;
- įvertinti užimtumo Lietuvos žemės ūkyje veiksnius;
- atlikti užimtumo Lietuvos ir kitų Europos Sąjungos šalių žemės ūkyje lyginamąją analizę

Tyrimo metodai. Užimtumo žemės ūkyje teoriniai aspektai nagrinėjami ir sisteminami naudojant mokslinės literatūros analizės metodą; užimtumo žemės ūkyje vertinimui bus naudojami statistiniai – matematiniai duomenų analizės, palyginimo bei grafinio vaizdavimo metodai.

Rezultatai

Užimtumo situaciją Lietuvoje stebi, fiksuoja ir įvertina Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, bedarbius registruoja Lietuvos darbo biržos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teritoriniai padaliniai miestuose ir rajonuose. Europos Sąjungos teisiniai aktai įpareigoja atlikti gyventojų užimtumo tyrimus. Europos Tarybos Reglamente nurodyti pagrindiniai rodikliai, kuriuos privaloma pateikti, jų sąrašas kas keleri metai atnaujinamas. Europos Sąjungos šalys narės užimtumo tyrimus turi atlikti reguliariai ir skelbti ketvirtinius bei vidutinius metinius jų rezultatus. O šalys, neturinčios galimybių nuolat tirti gyventojų užimtumą, privalo juos atlikti nors kartą per metus. Europos Sąjungoje pagrindinis duomenų šaltinis apie padėtį darbo rinkoje yra darbo jėgos ir užimtumo tyrimų duomenys. Šie tyrimai leidžia gyventojų užimtumo ir nedarbo rodiklius skaičiuoti pagal tarptautinius standartus. Todėl darbo rinkos rodiklių skaičiavimai remiantis gyventojų užimtumo tyrimų duomenimis yra pranašesni, nes leidžia palyginti Lietuvos gyventojų užimtumo ir nedarbo statistinius duomenis su kitų ES šalių analogiškais statistiniais duomenimis.

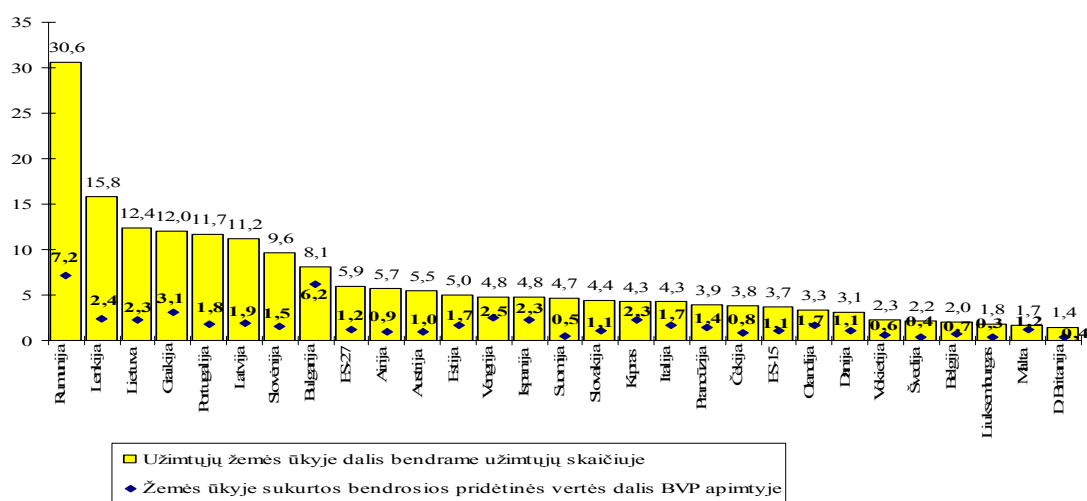
Dėl Lietuvos darbo rinkos pokyčių, statistikos institucijoms iškilo problemų įvertinant užimtumą kaime ir žemės ūkyje. Mokslinėje literatūroje autoriai nagrinėdami užimtumo lygį bei jo problemas šalyje bei atskirose ekonomikos sferose pabrėžia, kad kiekybiškai įvertinti kaimo gyventojų užimtumą yra sudėtinga (Dilba, 2001; Gruževskis, Pocius, 2004; Vitunskienė, 2002). Literatūroje kreipiamas didelis dėmesys į šias pagrindines problemas:

- įvairiuose literatūros šaltiniuose užimtumo ir nedarbo sąvokos apibrėžiamos nevienodai, būna atvejų kai skiriasi rodiklių reikšmės;
- vertinimą oficialiais duomenimis iškreipia paslėptas nedarbas;
- sudėtinga įvertinti kaimo gyventojų užimtumą žemės ūkyje, nes labai problematiškas atskirų gyventojų grupių priskyrimas tam tikrom kategorijom, laikantis tarptautinių standartų;
- statistinėje informacijoje dažnai pateikiamas bendras užimtųjų darbuotojų „žemės ūkyje, medžioklėje, miškininkystėje ir žuvininkystėje” skaičius.

Užimtumo Lietuvos ir kitų Europos Sąjungos šalių žemės ūkyje lyginamasis vertinimas. Iki šių dienų išliko didelė Lietuvos gyventojų priklausomybė nuo tradicinio pajamų šaltinio – žemės ūkio. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2007 m. žemės ūkyje buvo užimta 9,7 proc. visų šalies dirbančiųjų. 2006 metais Lietuvos žemės ūkyje dirbo 12,4 proc. visų šalies dirbančiųjų, tačiau šį užimtųjų skaičių lyginant su senosiomis Europos Sąjungos (ES-15) šalimis, kur užimtumas žemės ūkyje vidutiniškai sudaro 3,7 proc., Lietuvos užimtųjų žemės ūkyje dalis yra tris kartus didesnė. Lietuvos užimtųjų žemės ūkyje dalį (12,4 proc.) palyginus su Europos Sąjungos vidutiniu lygiu matyti, kad šis dydis Lietuvoje yra žymiai didesnis. Žemės ūkio vaidmuo atskirų šalių ekonomikoje priklauso nuo kitų ekonomikos sferų, ypač nuo pramonės ir paslaugų, bei jų išplėtojimo lygio. Ekonomiškai stipresnių Europos Sąjungos šalių ekonomikoje didelį vaidmenį vaidina išvystyta pramonė ir ypač paslaugų sektorius.

Lietuvos žemdirbiai dėl gamybos sutelkimo smulkiuose ir neefektyviuose ūkiuose sunkiai realizuoja savo pagamintą produkciją tarptautinėse rinkose. Taip jie negali užsidirbti pakankamai pinigų pragyvenimui, jų produkcija yra nekonkurencinga kitų Europos Sąjungos šalių rinkose.

1 pav. Užimtųjų žemės ūkyje dalis bendrajame darbuotojų skaičiuje ir žemės ūkio sukurtos bendrosios pridėtinės vertės dalis BVP apimtyje Europos Sąjungos šalyse 2006 metais, proc. (Agriculture in the European Union, 2007)

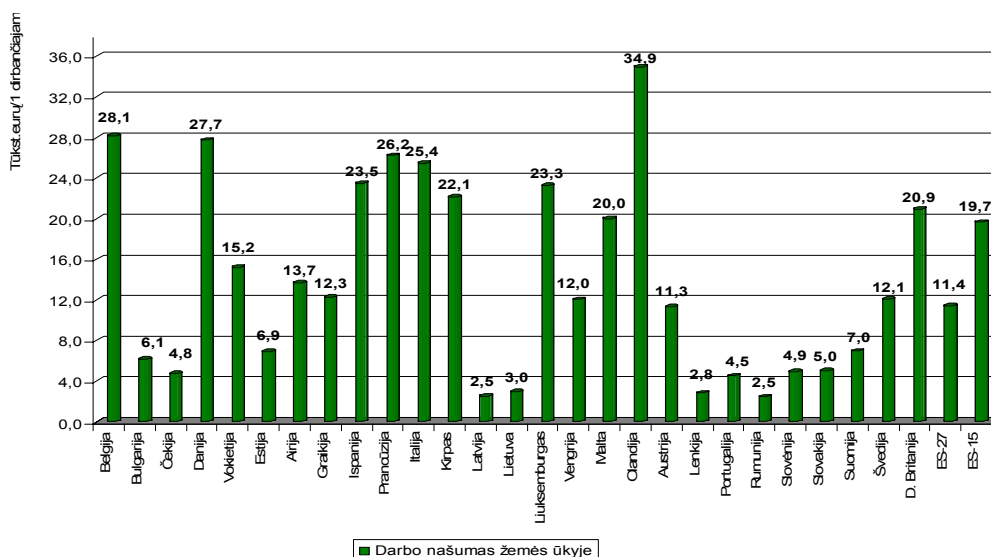
Žemės ūkis, kaip pagrindinis maisto gyventojams tiekėjas, yra gyvybiškai svarbus Lietuvos ekonomikai. 2006 metų duomenimis, užimtųjų žemės ūkyje dalis Lietuvoje siekė apie 2,3 proc. Užimtumo žemės ūkyje ir jame sukuriamos bendrosios pridėtinės vertės procentinių dalių rodiklius 2006 m. Lietuvoje, palyginus su atskirų Europos Sąjungos šalių atitinkamai rodikliais, galime daryti išvadą, jog skirtumas labai nevienodas – ypač didelis palyginus su senosiomis ES-15 šalimis. Mažiausiai skiriasi nuo kaimynės Lenkijos (2,4 proc.) ir Graikijos (3,1 proc.). Mažą užimtųjų žemės ūkyje dalį bendrame užimtųjų skaičiuje Vakarų šalyse daugiausiai lemia didelis darbo produktyvumas žemės ūkyje. Senosiose Europos Sąjungos šalyse darbo produktyvumas gerokai aukštesnis nei Lietuvoje ir kitose Vidurio ir Rytų Europos šalyse, nes mažiau žmonių dirba žemės ūkyje, o daugiau pramonėje ir paslaugų sferoje.

Siekiant išsiaiškinti priklausomybę tarp žemės ūkyje užimtų gyventojų dalies ir žemės ūkyje sukurtos bendrosios pridėtinės vertės dalies BVP darbe naudota vienfaktorė regresinė analizė taikant skaičiuoklės *Microsoft Excel* duomenų analizės posistemio *Data analysis* uždavinį *Regression*.

Iš atliktų skaičiavimų apie užimtų gyventojų dalies įtaką žemės ūkyje sukurtos bendrosios pridėtinės vertės pokyčiams, galima statistiškai patikimai ($r = 0,760922$ $F(1,27)=34,38281$; $p=4,07131E-06$) teigti tik apie užimtumo įtaką žemės ūkio pridėtinės vertės pokyčiams ir aprašyti šią priklausomybę tokia lygtimi:

$$\bar{y}_x = 0,4936 + 0,1977x \quad (1)$$

Tiesiogiai interpretuojant regresijos lygtį būtų galima tvirtinti, kad užimtųjų gyventojų daliai padidėjus vienu procentu, žemės ūkyje sukurtos pridėtinės vertės dalis BVP apimtyje vidutiniškai padidėja 0,1977 proc., tačiau bendroji pridėtinė vertė žemės ūkyje priklauso ne vien nuo darbuotojų skaičiaus.

2 pav. Darbo našumas žemės ūkyje Europos Sąjungos šalyse 2006 metais (tūkstančiai eurų vienam dirbančiajam) (Agriculture in the European Union, 2007)

Darbo našumo rodiklis apskaičiuojamas kaip žemės ūkyje 2006 metais sukurtos bendrosios pridėtinės vertės ir dirbančiųjų žemės ūkyje skaičiaus santykis. Tarp Lietuvos ir Europos Sąjungos šalių darbo našumo žemės ūkyje matomi dideli skirtumai. Lietuvoje darbo našumo rodiklis žemės ūkyje 2006 metais buvo 3,0 proc., o tai yra 3,8 karto mažesnis nei Europos Sąjungos šalių. Šis skirtumas palyginus su kitomis Europos Sąjungos šalimis senbūvėmis išauga keletą kartų, pvz., palyginus su Olandija – 11,6, Belgija – 9,3, Danija – 9,2, Prancūzija – 8,7 kartų.

Siekiant išsiaiškinti priklausomybę tarp žemės ūkyje užimtų gyventojų dalies ir darbo našumo žemės ūkyje darbe naudota vienfaktorė regresinė analizė taikant skaičiuoklės *Microsoft Excel* duomenų analizės posistemio *Data analysis* uždavinį *Regression*.

Iš gautų skaičiavimo rezultatų galima teigti, kad nulinės hipotezės apie Pirsono koreliacijos koeficiento lygybę nuliui ($H_0: r = 0$) neatmesti nėra pagrindo, nes pirmos rūšies klaidos padarymo tikimybė yra mažesnė už praktikoje priimtina reikšmingumo lygmenį $p < 0,05$ (*Significance F* = $p = 0,001574$). Tai rodo, kad regresijos modelis yra patikimas, o ryšiai tarp darbo našumo ir užimtumo lygio yra neigiami, vidutinio stiprumo ($r = -0,578448$) ir statistškai reikšmingi. Pasirinktas veiksnys (užimtųjų žemės ūkyje dalis, bendrame užimtųjų skaičiuje proc.) darbo našumo lygio, skaičiuojant tūkst.eurų/1 dirbančiajam kitimą apsprendė 33,5 proc. ($r^2 = 0,334603$), kitiems veiksniams, neįtrauktiems į lygtį, esant vidutinio lygio.

Tai patvirtina ir keliama nulinė hipotezė $H_0: b_1 = 0$, kurios neatmesti taip pat nėra pagrindo, nes pirmos rūšies klaidos padarymo tikimybė yra mažesnė už praktikoje priimtina reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$ ($p = P\text{-value} = 0,001574$).

Išskirčių nėra, nes $|SR_i| > 3$, ir jokių stebinių pašalinti nereikia.

Darbo našumo priklausomybę nuo užimtumo žemės ūkyje lygio statistškai patikimai aprašo tokia regresijos lygtis:

$$\bar{y}_x = 20,151 - 0,915x \quad (2)$$

Iš gautos regresijos lygties galima tvirtinti, kad užimtųjų žemės ūkyje daliai bendrame užimtųjų skaičiuje padidėjus vienu procentu, žemės ūkio darbo našumas sumažėja 0,915 tūkst.eurų/1 dirbančiajam, kitiems veiksniams, neįtrauktiems į lygtį, esant vidutinio lygio.

Lietuvoje, kaip ir kitose ES šalyse susiduriama su mažo našumo žemės ūkyje problema. Dėl to darbo našumo kilimas – vienas svarbiausių pridėtinės vertės, kuriamos žemės ūkyje ir tolesnėje produkto judėjimo grandinėje, didinimo veiksnių, o tai kartu užtikrina žemdirbių pajamų didėjimą, tolydžią nacionalinio žemės ūkio plėtrą (Vitunskienė, 2003).

Analizuojant darbo našumo žemės ūkyje rodiklius tarp atskirų šalių ryški tokia tendencija – tose šalyse, kuriose dirbančiųjų žemės ūkyje skaičius yra mažiausias žemės ūkio sektorius pasižymi didesniu darbo našumu,

o darbo produktyvumas mažiausias tose šalyse, kur užimtųjų žemės ūkyje yra daugiausia. Galime daryti išvadą, kad kylant darbo našumui Lietuvos žemės ūkyje, užimtųjų dalis jame turėtų mažėti.

Bendras šalies gamybos tempų sulėtėjimas, nedidelė ekonominės veiklos kaimo vietovėse įvairovė, smulkūs ūkiai ir nenašus darbas juose ir kitos priežastys lėmė, kad Lietuvos gyventojų užimtumas žemės ūkyje (9,7 proc.) yra didelis, lyginant su Europos Sąjungos šalių vidurkiu. Lietuvoje taip pat yra žemas darbo našumas žemės ūkyje, kurį sąlygoja maži kapitalo ir žemės išteklių, smulkūs ūkiai ir kiti veiksniai. Jei darbo našumas didės, reikės vis mažiau darbo išteklių tai pačiai žemės ūkio produkcijos apimčiai pagaminti. Todėl turi būti skiriama kuo daugiau investicijų į kaimo gyventojų ekonominės veiklos įvairinimą ir kaimo infrastruktūros gerinimą, kad kaimo gyventojai galėtų užsidirbti papildomų pajamų ir gyventi bei dirbti geresnėmis sąlygomis.

Užimtumo Europos Sąjungos šalių struktūriniai pokyčiai. Užimtumo žemės ūkyje situacija keičiasi vykstant ne tik kiekybiniais, bet ir struktūriniais pokyčiais, tokiems kaip užimtųjų žemės ūkyje pasiskirstymas pagal lytį, pagal darbo dienos laiką, ūkio narių struktūrą, amžių. Atlikus tyrimą galime teigti, jog užimtumui žemės ūkyje Lietuvoje lytis įtakos neturi, nes vyrų ir moterų pasiskirstymas yra panašus. Vyrų ir moterų užimtumas Lietuvos žemės ūkyje yra beveik vienodas todėl, kad Lietuvoje žemės ūkis nuo seno yra šeimos verslas. Europos Sąjungos šalyse vyrauja tendencija, kad vyrų užimtumas žemės ūkyje yra žymiai didesnis nei moterų. Europos Sąjungoje dominuoja samdomas darbas žemės ūkyje, tai gali įtakoti didesnę vyrų nei moterų užimtumo skaičių žemės ūkyje. Nors žemės ūkio sektoriuje pastebimas akivaizdus užimtųjų skaičiaus mažėjimas, žemės ūkis išlieka pagrindinė kaimo gyventojų veikla.

Lietuvos ir Europos Sąjungos šalyse užimtieji pagal užimtųjų darbo laiką skirstomi į dirbančius visą darbo dieną, dirbančius pusę darbo dienos ir dirbančius mažiau nei pusę darbo dienos. Lietuvą lyginant su Europos Sąjungos šalių vidurkiu pagal užimtų žemės ūkyje visą darbo dieną, Lietuvos vyrų procentinė dalis buvo 8,6 karto mažesnė. Didžiausias vyrų užimtumas visose šalyse yra mažiau nei pusę darbo dienos. Galime teigti, kad vyrai yra užsiėmę kitomis veiklomis, ne tik žemės ūkiu.

Moterų užimtumas Lietuvos ir Europos Sąjungos šalių žemės ūkyje pagal darbo dienos laiką rodo, kad mažiausias užimtumas yra pilną darbo dieną. Galime išskirti, jog Lietuvoje užimtųjų moterų pusę darbo dienos, lyginant su Europos Sąjungos šalimis procentinė dalis yra 1,6 karto didesnė. Lietuvoje ir Europos Sąjungos šalyse moterų, kaip ir vyrų, užimtų mažiau nei pusę darbo dienos yra daugiausiai.

Dirbdami ne visą darbo dieną, ūkio nariai sukuria nedidelę pridėjamąją vertę. Tai lemia labai ribotas techninės pažangos diegimo žemės ūkyje galimybes. Smulkiuose ūkiuose, esant santykinai dideliame darbingų asmenų skaičiui, mažėja poreikis mechanizuoti darbus, antra vertus, šie ūkiai neturi galimybių įsigyti žemės ūkio technikos dėl mažų gaunamų piniginių pajamų.

Vyrų ir moterų užimtumo žemės ūkyje struktūra pagal amžiaus grupes 2006 metais rodo, kad didelę užimtųjų žemės ūkyje dalį sudaro 35-54 metų amžiaus vyrai ir moterys. Jaunų, iki 25 metų amžiaus grupėje dominuoja vyrai, kurių užimtumas beveik 3 kartus didesnis nei to paties amžiaus grupės moterų užimtumas žemės ūkyje. Ūkininkaujančių jaunų vyrų dalis yra maža. Socialinės infrastruktūros paslaugų kokybė ir įvairovė ypač dažnai neatitinka kaimo jaunimo poreikių. Kaimo jaunimas, patyręs miesto socialinės infrastruktūros privalumus, ima kelti aukštesnius poreikius, o jų patenkinimas neatitinka materialinių galimybių. Jaunieji ūkininkai Lietuvoje yra skatinami Europos Sąjungos struktūrinėmis paramomis. Šiomis priemonėmis siekiama suteikti galimybes jauniems ūkininkams užsitikrinti pakankamas pajamas ir tinkamą gyvenimo lygį sau, savo šeimos nariams ir jų ūkiuose dirbantiems asmenims ir tokiu būdu kaimo vietovėse mažinti ūkininkų senėjimo demografiją. Didėjant amžiui užimtumo lygio rodiklis mažėja. Europos Sąjungos 65 metų ir vyresnių užimtųjų grupėje vyrų ir moterų yra žymiai daugiau nei Lietuvoje. Mažą vyresnių nei 65 metų amžiaus Lietuvoje gyventojų užimtumą sąlygoja tai, kad Lietuvoje yra trumpesnė gyvenimo trukmė.

Atlikus Lietuvos ir kitų Europos Sąjungos šalių užimtumo žemės ūkyje veiksmų analizę galime numatyti Lietuvos ir kitų Europos Sąjungos šalių užimtumo žemės ūkyje perspektyvas, bei priemones šiai užimtumo problemai spręsti. Didžiausios užimtumo Lietuvos žemės ūkyje problemos – ūkių smulkumas, nevisiškas užimtumas ir dėl to santykinai žemos žemdirbių pajamos, kurios lemia jų skurdą, žemą gyvenimo lygį, prastą sveikatą, išplitusį alkoholizmą, padidėjusį nusikalstamumą.

Išvados

1. Nors Lietuvos užimtųjų žemės ūkyje, palyginus su Europos Sąjungos šalių vidurkiu, užimta santykinai didesnė dirbančiųjų dalis, tačiau žemės ūkio įtaka šalies ekonomikai yra palyginti menka. Žemės ūkio vaidmuo atskirų šalių ekonomikoje priklauso nuo kitų ekonomikos sferų, ypač nuo pramonės ir paslaugų, bei jų išplėtojimo lygio.
2. Analizuojant darbo produktyvumo žemės ūkyje rodiklius tarp atskirų šalių ryški tokia tendencija – tose šalyse, kuriose dirbančiųjų žemės ūkyje skaičius yra mažiausias, žemės ūkio sektorius pasižymi didesniu darbo našumu, o darbo produktyvumas mažiausias tose šalyse, kur užimtųjų žemės ūkyje yra daugiausia. Galime daryti išvadą, kad kylant darbo našumui Lietuvos žemės ūkyje, užimtųjų dalis jame turėtų mažėti.
3. Užimtumui žemės ūkyje Lietuvoje lytis įtakos neturi, nes vyrų ir moterų pasiskirstymas yra panašus, todėl, kad Lietuvoje žemės ūkis nuo seno yra šeimos verslas. Europos Sąjungos šalyse vyrauja tendencija, kad vyrų užimtumas žemės ūkyje yra žymiai didesnis nei moterų, nes Europos Sąjungoje dominuoja samdomas darbas žemės ūkyje ir tai gali įtakoti didesnį vyrų nei moterų užimtumo skaičių žemės ūkyje.
4. Europos Sąjungos šalių žemės ūkyje vyrauja nevisiškas (mažiau nei pusę darbo dienos) užimtumas. Galime teigti, kad ūkininkaujantys asmenys yra užsiėmę ir kitomis veiklomis, net tik žemės ūkiu. Dirbdami ne visą darbo dieną, ūkio nariai sukuria nedidelę pridėjamąją vertę.

Literatūros sąrašas

1. AGRICULTURE IN THE EUROPEAN UNION. 2007. *Statistical and economic information 2007*. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 birželio 1 d.] Prieiga per internetą: <<http://europa.eu.int/comm/agriculture/agrista>>.
2. DILBA, R. 2001. Užimtumas. *Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 2000*. p. 37-44.
3. GRUŽEVSKIS, B; POCIUS, A. 2004. Neoficialaus užimtumo bei neapskaiyto darbo apmokėjimo vertinimas. Oficialiai neapskaiytos ekonomikos Lietuvoje tyrimas. Vilnius: Statistikos departamentas, p. 56-66.
4. VITUNSKIENĖ, V. 2002. Lietuvos kaimo gyventojų užimtumas žemės ūkyje ir jo ekonominiai bei socialiniai veiksniai. *Tiltai*, Nr. 2 (19), p. 89-99.
5. VITUNSKIENĖ, V. 2003. *Žemdirbių skurdo lygis: analitinis požiūris*. *Vagos*, Nr. 56 (11), p. 73-81.

Employment Lithuanian and other European Countries agricultural assessment

Summary

The article focused on employment analysis in Lithuania and other EU countries. Employment in agricultural sector highly depends on the level of development of other economic sectors, especially industries and services.

The analysis of labor productivity in agriculture between individual countries marked the following tendency – the countries with is low number of employees in agriculture maintain the high labor productivity of agricultural sector, and the low labor productivity are in countries where the number of employees in agriculture is high. The incomplete employment dominates in EU agriculture. People are busy in other activities and not only in agriculture. Working part-time the economy members create small surplus value.

Mokslinio darbo vadovas: lekt. B. Vaznonis (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

EKOLOGINIO ŪKININKAVIMO VEIKSNIAI LIETUVOJE

Lina Čepaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžios visame pasaulyje pradėjo plisti ekologinės ir tausojančios žemdirbystės idėjos. Alternatyvių tradiciniam ūkininkavimo būdų diegimą skatino visame pasaulyje stiprėjantis susirūpinimas aplinkos apsauga, palankesnių kaimo ekonominių ir socialinių problemų sprendimo būdų paieška, sveikatos problemos. Aštuntajame dešimtmetyje išsivysčiusiose šalyse ypač padidėjo žemės ūkio perprodukcija, todėl imtos liberalizuoti žemės ūkio produktų rinkos. Iškilę ir nauja grėsmė gamtai bei visuomenei – genų inžinerijos metodų taikymas žemės ūkio bei maisto produktų gamyboje.

Šiuo metu tiek Lietuvoje, tiek ir kitose pasaulio valstybėse daug diskutuojama apie ekologinę žemdirbystę kaip apie vieną geriausių alternatyvų susidariusioje situacijoje. Stiprių Vakarų Europos šalių, Jungtinių Amerikos Valstijų, kuriose žemės ūkio produktų gamybos mastas daug didesnis negu Europos šalių, mokslininkai vis garsiau ir plačiau diskutuoja apie ekologinio žemės ūkio svarbą.

Lietuvoje, kaip ir kitose ekonomiškai stipriose šalyse, žemės ūkio produktų pagaminama daugiau negu suvartojama. Kaip tik ši priežastis tiek Lietuvos žemės ūkio produktų gamintojus bei perdirbėjus, tiek mokslininkus skatina ypač domėtis šia perspektyvia ūkininkavimo sritimi ir ją vystyti.

Tyrimo objektas – ekologinio ūkininkavimo veiksniai Lietuvoje.

Darbo tikslas – išanalizuoti ekologinio ūkininkavimo vystymąsi Lietuvoje ir identifikuoti ekologinį ūkininkavimą skatinančius veiksnius.

Darbo tikslas suponavo šiuos **uždavinius**:

- 1) nustatyti ekologinio ūkininkavimo atsiradimo prielaidas, plėtros motyvus;
- 2) išanalizuoti ekologinio ūkininkavimo mastą ir jo pokyčius Lietuvoje;
- 3) identifikuoti ekologinį ūkininkavimą skatinančius veiksnius šalyje.

Tyrimo metodai. Išskeltai problemai tirti ir teoriniams rezultatams gauti naudoti šie metodai: loginė, sisteminė ir palyginamoji analizė, ekspertinio vertinimo ir grafiniai metodai.

Rezultatai

Nuo senų laikų į žemės ūkį buvo žiūrima kaip į gėrį, o ne kaip į problemą. Pramoninis amžius, gyventojų populiacijos augimas, ūkio intensyvinimas daugelyje šalių pakeitė žemės ūkio gamybos pobūdį ir išryškino ekologines problemas. Kaip atsvara beatodairiškam žemės ūkio intensyvinimui pradėjo formuotis ekologinio žemės ūkio filosofija, įgavusi visuomeninio judėjimo formas, vėliau pripažinta atskirų valstybių ir tarptautiniu mastu (Vaičionis, 2003).

Tarptautinio ekologinio judėjimo pradininkai, įkvėpėjai ir ekologinio ūkio mokslinių pagrindų kūrėjai buvo Štaineris (Austrija), Miuleris (Vokietija), Balfaur (Didžioji Britanija), Rodale (JAV) ir Fukuoka (Japonija). 1924 m. austrų filosofas Štaineris pateikė alternatyvaus ūkininkavimo idėjas ir suformavo biodinaminę žemdirbystę, kuri ilgą laiką buvo populiariausia alternatyviosios žemdirbystės forma visame pasaulyje. Biologinio – organinio žemės ūkio plėtojimą centrinėje Europoje paskatino Miulerio idėjos. Pastarasis 1944 m. įsteigė bioorganinės žemdirbystės ūkininkų kooperatyvą Šveicarijoje (Kolyta, Masandukaitė, 2002).

Susidomėjimas ekologiniu ūkininkavimu Lietuvoje, kaip ir visoje Europos Sąjungoje, yra didelis. O mūsų šalyje jis ypač sparčiai auga. Viena iš pagrindinių to priežasčių – didelė, siekianti maksimalias reglamente numatytas sumas, ES parama (valstybės parama sertifikuotam ekologiniam ūkiui teikiama nuo 1997 m.). Kaip žinoma, ekologinės gamybos ūkyje gaunamas derlius gerokai mažesnis negu tradiciniame, todėl ūkininkaujantiems ir kompensuojama už prarastą derlių. Antras ekologinio ūkininkavimo plėtros veiksnys – sparčiai didėjanti ekologinių produktų paklausa, augant vartotojų perkamajai galiai (Stalgienė, Skulskis, Ribašauskienė, 2007).

Samulionis (2001) ekologinio ūkininkavimo plėtrą Lietuvoje taip pat sieja su kaimo gyventojų užimtumo problema. Kaime yra nemaža dalis kvalifikuotų žmonių, neturinčių darbo. Ekologiškai ūkininkaujant

darbo sąnaudos padidėja 20 – 30 proc. Taip būtų sprendžiama bedarbystė kaime, nereikėtų skubiai stambinti ūkių ir igr̃yti pranašumą prieš tas šalis, kuriose yra aukšta darbo jėgos kaina kaime. Stanikūnas (1997) ekologinės žemdirbystės plėtros Lietuvoje veiksniumi įvardija nederlingus žemės ūkio plotus, kurie šalyje užima 360 tūkst. ha, arba 11 proc. visų žemės ūkio naudmenų.

Parrott, Olesen ir Høgh-Jensen (2006) išskyrė šias pagrindines veiksniumis, skatinančią imtis ekologinio ūkininkavimo, grupes:

- tam tikra baimė rizikuoti – žemės ūkio gamyba ypač susijusi su oro sąlygomis;
- sveikata – ekologiški produktai sveikesni, auginimo procese dirbantieji nesusiduria su galimu cheminių medžiagų poveikiu;
- aplinkos saugojimas – mažėja dirvos erozija bei gerėja geriamo vandens kokybė;
- gerėjanti bioįvairovė – leidžia ilgesnį laikotarpį išlaikyti dirvos natūralų našumą.

Maisto produktų gamyba ekologiniu būdu – švarioje ir saugioje aplinkoje, be mineralinių trąšų ir sintetinių augalų apsaugos priemonių, be antibiotikų, augimo hormonų ir genetiškai modifikuotų organizmų – tampa svarbia žemės ūkio gamybos kryptimi ne tik kitose šalyse, bet ir Lietuvoje (Kairytė, 2004). 2000 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės priimtoje Nacionalinėje žemės ūkio ir kaimo plėtros strategijoje (Dėl žemės ūkio ..., 2000) ekologinio žemės ūkio plėtros tikslas – šalyje prisidėti sukuriant palankią aplinką ekonominei, socialinei, gamtosauginei ir etnokultūrinei kaimo plėtrai, kuri sąlygotų gyvenimo kokybės pagerinimą. Šie tikslai suformuoti remiantis pagrindiniais ekologinio žemės ūkio plėtros motyvais (Samulionis, 2001): ekologiniu, ekonominiu, socialiniu ir kultūriniu.

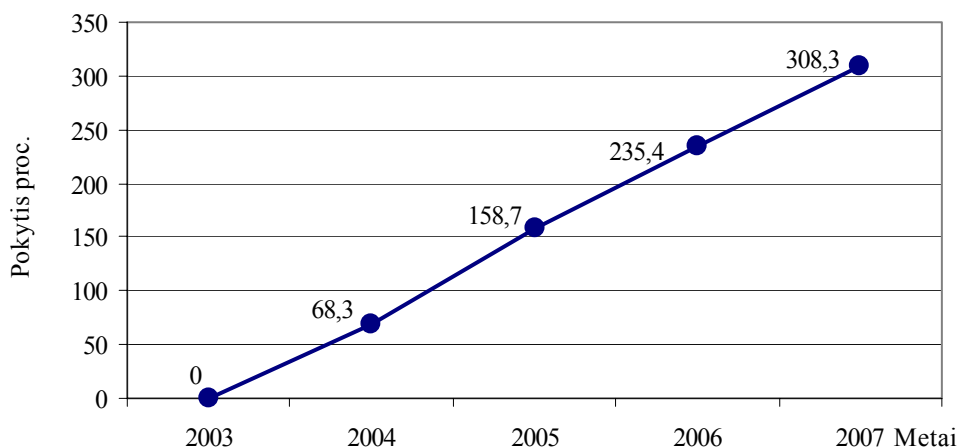
Ekologinis motyvas – žemės ūkio skleidžiamos aplinkos taršos sumažinimas, biologinės įvairovės išsaugojimas, saugaus, neužteršto kenksmingomis medžiagomis maisto išsaugojimas ir pagaminimas. Lietuvos žemės ūkyje ištisus dešimtmečius buvo ūkininkaujama nepaisant ekologinių reikalavimų, intensyviai naudojant chemikalus ir mineralines trąšas. Dėl tokiomis sąlygomis išaugintų maisto produktų labai kenčia žmogaus sveikata. Pagal mokslinių tyrimų duomenis (Dautartaitė, Zemeckis, 2000), žmonių sveikatai genetiškai pavojingiausi yra pesticidai ir mineralinės trąšos. Tik po jų yra pramoninis oro užterštumas, transporto priemonių išmetamųjų dujų užterštas oras, atominės elektrinės skleidžiama radiacija. Todėl Lietuvoje vis labiau pritariama ekologinio ūkininkavimo idėjoms ir prieinama prie šios ūkininkavimo sistemos.

Ekonominis motyvas – vietinių išteklių panaudojimas, materialinių ir energetinių sąnaudų sumažinimas, galimybė geriau spręsti ūkio problemas, mažinti gamybos kaštus, o produktus realizuoti aukštesne kaina. Ekologiškų produktų paklausa Lietuvoje ir užsienyje yra augimo stadijoje, o pasiūla nėra visiškai patenkinta. Toks ekonominis reiškinys pasaulinėje prekyboje pasitaiko tik kartą per šimtmetį.

Socialinis motyvas – darbo vietų kaime padidėjimas, nedidelių ūkių išsaugojimas. Lietuvoje daug dėmesio skiriama kaimo gyventojų ekonominėms bei socialinėms problemoms spręsti. Kaime gyvena per trečdalis šalies gyventojų.

Kultūrinis motyvas – savosios etnokultūros puoselėjimas, dvasinės žemdirbio kultūros ugdymas. Ekologinis ūkininkavimas turi patenkinti ne tik materialinius, bet ir dvasinius ūkininkaujančiojo poreikius.

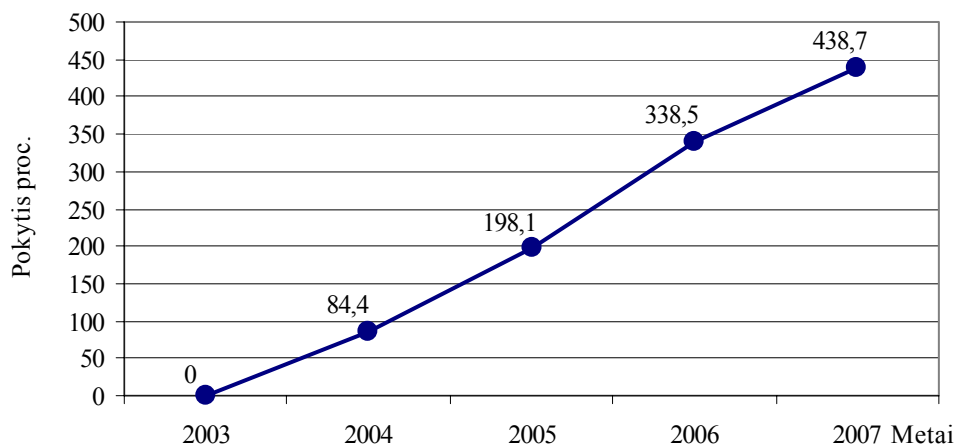
Ekologinio žemės ūkio plėtros pradžia Lietuvoje laikomi 1990 m., kai Lietuvos žemės ūkio universitete (tuometinėje Lietuvos žemės ūkio akademijoje) buvo įkurta Lietuvos ekologinės žemdirbystės bendrija „Gaja“, kuri 2005 m. tapo asociacija, vienijančia ekologinės gamybos ūkininkus (Stalgienė, Skulskis, Ribašauskienė, 2007). Tuo metu kai buvo žengti pirmieji žingsniai praktinio idėjų įgyvendinimo linkme ir pradėti kurti pirmieji ekologinės gamybos ūkiai, Europos šalyse šis judėjimas jau buvo įgavęs didelį pagreitį. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1991 m. patvirtino pertvarkos į ekologinį ūkininkavimą – „Tatulos“ krypties programą, kuri pradėta įgyvendinti jautriausioje šalies agrarinėje teritorijoje – Šiaurės Lietuvos karsto regione (194 tūkst. ha plote) (Skulskis, Kairytė, Zemeckis, 2006). Tačiau ekologinis ūkininkavimas ėmė populiarėti visoje šalyje, nuolat didėja ekologinės gamybos ūkių skaičius. 2007 m. buvo sertifikuoti 2858 ūkiai, o jų skaičius, palyginti su 2003 m., padidėjo 3,1 karto (1 pav.).

1 pav. Ekologinės gamybos ūkių skaičiaus pokytis Lietuvoje 2003 – 2007 m. (2003 m. = 100 proc.) (sudaryta autorės)

Lietuvoje ekologiškai ūkininkaujančių daugiau yra pietrytinėje šalies dalyje bei mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse. Daugiausiai sertifikuotų ūkių 2007 m. buvo Biržų (178 ūkiai), Ukmergės (153 ūkiai), Raseinių (140 ūkių), Trakų (125 ūkiai), Šalčininkų (121 ūkis) rajonuose.

Kaip ir ekologinės gamybos ūkių skaičius, taip ir sertifikuotas plotas Lietuvoje kasmet didėja (2 pav.). 2007 m. sertifikuotas ekologinės gamybos plotas buvo 125 tūkst. 457 ha – apie 5 proc. tiesioginėms išmokoms deklaruotų žemės ūkio naudmenų ploto. 2007 m. 40-tyje bitininkystės ūkių sertifikuota 1281 bičių šeima, o 11-oje laukinės augmenijos rinkimo ūkių – 7157 ha sertifikuoto ploto. 2007 m., palyginti su 2003 m., sertifikuotas plotas padidėjo 4,4 karto. 2007 m. daugiausiai sertifikuoto žemės ploto buvo Biržų (11815 ha), Ukmergės (7838 ha), Telšių (5351 ha), Raseinių (8209 ha) ir Švenčionių (5341 ha) rajonuose.

2 pav. Sertifikuotų ekologinės gamybos plotų pokytis Lietuvoje 2003 – 2007 m. (2003 m. = 100 proc.) (sudaryta autorės)

2007 m. ekologinių pasėlių struktūroje, kaip ir ankstesniais metais, dominavo javai – 71,1 proc. Daugiametės žolės, ganyklos, pievos sudarė 21,3 proc. sertifikuoto ploto.

Sertifikacijos įstaigos „Ekoagros“ duomenimis, didėjant ekologiškų produktų gamintojų skaičiui ir plotui, daugėja ir perdirbimo įmonių, norinčių perdirbti ar kitaip tvarkyti ekologiškus produktus. 2006 m. sertifikuota 20 ekologiškų produktų tvarkymo įmonių, 11 pagalbinių medžiagų tvarkymo ir prekybos įmonių, o 2007 m. jau sertifikuotos 26 ekologiškų produktų tvarkymo įmonės (iš jų 3 – pašarų perdirbimo įmonės), 16 pagalbinių medžiagų tvarkymo ir prekybos įmonių.

Ekologinės gamybos ūkių skaičiaus didėjimą šalyje iš esmės lėmė tiesioginės išmokos, kurios Lietuvoje pradėtos mokėti nuo 1997 m. iš šalies biudžeto už sertifikuotas žemės ploto pasėlių hektarą ir kompensuojant

dalį sertifikavimo išlaidų (už sertifikavimo darbus pagal žemės ūkio ministro patvirtintus įkainius 75 proc. išlaidų kompensuojama iš Kaimo rėmimo programos lėšų, 25 proc. apmoka žemės ūkio veiklos subjektas).

Labiausiai ekologinės gamybos ūkių skaičius padidėjo 2004 m. Palyginti su 2003 m., jų skaičius padidėjo 68,3 proc. (478 ūkiais). Didelės įtakos pereiti prie ekologinio ūkininkavimo turėjo nuo 2004 m. skiriama žymi ES parama, taip pat – didėjanti nacionalinė finansinė parama, skirta ekologiškai žemės ūkio plėtrai, didėjantis vartotojų bei gamintojų susidomėjimas produktų kokybe ir aplinkos apsauga.

Ekologiškų produktų gamybai Lietuvoje yra palankūs šie veiksniai (Tikrinimas ir sertifikavimas ...):

- stiprėjanti aplinkosauginė motyvacija;
- besiplečianti ekologiškų produktų rinka;
- teikiama valstybės parama;
- nacionalinis ir tarptautinis sertifikavimo įstaigos „Ekoagros“ pripažinimas, suteikiantis galimybes

ekologiškus produktus eksportuoti.

Lietuvos kaimo plėtros 2007 – 2013 metų programoje numatyta, kad ekologinės gamybos ūkių skaičius šalyje 2013 m. turėtų siekti 6 tūkst., o ekologinės gamybos ūkių plotas – 170 tūkst. ha. Sertifikavimo įstaiga ir toliau pasiruošusi kvalifikuotai ir laiku atlikti sertifikavimo darbus.

Išvados

1. Tyrimo metu atlikta mokslinės literatūros analizė rodo, kad ekologinės gamybos ūkių kūrimąsi iš esmės paskatino vis labiau ryškėjantys neigiami poslinkiai: biologinės įvairovės mažėjimas, auganti aplinkos ir žemės ūkio produktų tarša, cheminėmis medžiagomis užteršto maisto sukeltos ligos, nederlingų žemės plotų gausa, nepakankamas kaimo gyventojų užimtumas.

2. Ekologinio žemės ūkio motyvai yra: *ekologinis* – žemės ūkio skleidžiamos aplinkos taršos sumažinimas, biologinės įvairovės išsaugojimas, neužteršto maisto išauginimas ir pagaminimas; *ekonominis* – vietinių išteklių panaudojimas, materialinių ir energetinių sąnaudų sumažinimas; *socialinis* – darbo vietų kaime padidinimas, nedidelių ūkių išsaugojimas; *kultūrinis* – savosios etnokultūros puoselėjimas, dvasinės žemdirbio kultūros ugdymas.

3. Ekologinės gamybos ūkių skaičius ir sertifikuotas plotas Lietuvoje kasmet didėja. 2007 m. sertifikuoti 2858 ūkiai, o sertifikuotas ekologinės gamybos plotas buvo 125 tūkst. ha – apie 5 proc. tiesioginėms išmokoms deklaruotų žemės ūkio naudmenų ploto. Šalyje ekologiškai ūkininkaujančių daugiau yra pietrytinėje šalies dalyje bei mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse.

4. Pagrindiniai veiksniai, įtakoję ekologinių ūkių skaičiaus ir ploto didėjimą, yra nuo 2004 m. skiriama žymi ES parama, taip pat – didėjanti nacionalinė finansinė parama, teikiama nuo 1997 m., skirta ekologiškai žemės ūkio plėtrai.

Literatūros sąrašas

1. DAUTARTAITĖ, A.; ZEMECKIS, R. 2000. *Agroekologija*. Kaunas: LŽŪU leidybinis centras.
2. Dėl žemės ūkio ir kaimo plėtros strategijos patvirtinimo. 2000. Lietuvos Respublikos Seimo 2000 06 13 nutarimas Nr.VIII-1728. *Valstybės žinios*, nr. 50.
3. KAIRYTĖ, E. 2004. Ekologinio ūkininkavimo galimybės ir problemos. *Rinkotyra*. Vilnius, nr. 4.
4. KOLYTA, S.; MASANDUKAITĖ, A. ir kt. 2002. *Verslo Europos Sąjungos bendrojoje rinkoje vadovas*. Vilnius.
5. SAMULIONIS, A. 2001. Ekologinis ūkininkavimas ir jo motyvacija. *Žalioji pasaulis*.
6. PARROTT, N., OLESEN, J. E., HOGH-JENSEN, H. 2006. *Certified and non-certified organic farming in the developing world*, in Halberg, N., Alroe, H. F., Knudsen, M. T., Kristensen, E.S. (Ed.). *Global Development of Organic Agriculture*. Challenges and prospects, CABI Publishing, Oxfordshire, UK.
7. SKULSKIS, V.; KAIRYTĖ, E.; ZEMECKIS, R. 2006. Ekologinį ūkininkavimą skatinančių veiksnių vertinimas. *Žemės ūkio mokslai*, nr. 1.
8. STALGIENĖ, A.; SKULSKIS, V.; RIBAŠAUSKIENĖ, E. 2007. *Ekologiški žemės ūkio ir maisto produktai*. Lietuvos žemės ir maisto ūkis. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
9. STANIKŪNAS, D. 1997. Lietuvos nederlingų žemių naudojimo dabartis ir rytdiena: ekonominiai, ekologiniai ir socialiniai aspektai. *Žemės ūkis*, nr. 8.
10. *Tikrinimas ir sertifikavimas*. [žiūrėta 2008 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga per internetą:

<http://ec.europa.eu/agriculture/organic/consumer-confidence/inspection-certification_lt> .

11. VAIČIONIS, G. 2003. Darnus žemės ūkis: nūdienu ir ateitis. *Mano ūkis*, nr.12.

The factors of organic farming in Lithuania

Summary

Organic farm is one of the most dynamic sectors in agriculture. In Lithuania as well as in EU general policy of agriculture is oriented to organic farm which creates environmental as well as social and economical profit. EU and the practice of national support means to organic production motivated the development of this production in Lithuania.

Organic farming becomes more and more popular and the number of organic farms is constantly increasing. In 2007, 2858 farms were certificated, and the territory of certificated organic production was 125457 ha. While comparing 2007 and 2006 we can observe that the number of organic farms increased for 21,7 percent, and the territory of certificated organic production has grown to 22,9 percent. A great influence to organic farming was made in 2004 as EU started giving a big support as well as increasing financial support of the state government.

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. D. Makutėnienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

GYVENTOJŲ UŽIMTUMO LIETUVOS ŽEMĖS ŪKYJE SOCIALINIAI IR EKONOMINIAI ASPEKTAI

Jurgita Sabaitienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Gyventojų užimtumas yra vienas svarbiausių šalies socialinės–ekonominės raidos rodiklių. Taip pat vienas pagrindinių šalies žmogau gyvenimo kokybės rodiklių. Užimtumas ne tik pragyvenimo šaltinis, bet ir žmogaus gyvenimo prasmės išraiška (Ratkevičienė, 2005.). Iki šiol atliekant Lietuvos gyventojų žemės ūkio užimtumo tyrimus daugelio mokslininkų dėmesys buvo skiriamas tam tikrų problemos aspektų analizei, bet ne jų visumai. Dėl šios priežasties nukenčia tyrimų sistemiskumas. Tik sisteminė užimtumo visumos elementų analizė, formuojanti užimtumo turinį, pateikia, pasak Martinkaus, Beržinskienės (2005), visą užimtumo vaizdą, sintezuodama savyje visas reiškinio sudedamąsias dalis

Tyrimo objektas - gyventojų užimtumo žemės ūkyje socialiniai ir ekonominiai aspektai.

Tyrimo tikslas – remiantis Lietuvos mokslininkų darbuose nagrinėjamų užimtumo žemės ūkio srityje efektų ir problemų sisteminė analize, nustatyti jo svarbiausius ekonominius ir socialinius aspektus.

Tyrimo metodai – išskeltam tikslui pasiekti naudojama šie metodai: mokslinės literatūros loginė analizė ir sintezė.

Rezultatai

Gyventojų užimtumo žemės ūkyje įvairius aspektus, plačiausiai nagrinėjamus Lietuvos autorių darbuose, galima suskirstyti į ekonominius ir socialinius (žr. lentelę). Kita vertus, toks skirstymas yra santykinis, nes daug aspektų gali būti nagrinėjami tiek ekonominiu tiek socialiniu požiūriu, pvz., žemdirbių išsilavinimo lygis gali būti vertinamas kaip darbo jėgos kokybinis rodiklis, kaip žemdirbių namų ūkio pajamų veiksnys – ekonominis aspektas, ir kaip gyvenimo kokybės komponentas – socialinis aspektas.

Lentelė. Užimtumo Lietuvos žemės ūkyje ekonominiai ir socialiniai aspektai, nagrinėti akademinėje literatūroje (sudaryta autorės)

Autorius/Metai	Ekonominiai aspektai	Socialiniai aspektai
Tamošaitienė A., Rutkauskaitė J. (2001)	Darbo išteklių žemės ūkyje vertinimas	
Vitunskienė V. (2002a, 2002b, 2003a, 2003b)	Gyventojų užimtumo lygis žemės ūkyje. Daro išteklių žemės ūkyje vertinimas. Darbo našumas žemės ūkyje, tiesioginės paramos poveikis jo lygiui. Žemas dirbančiųjų žemės ūkyje išsilavinimas, menkas verslumas.	Žemas dirbančiųjų žemės ūkyje pajamų lygis. Pajamų netolygumo ir gyvenimo lygio problema. Žemdirbių skurdas. Socialinės paramos įtaka, mažinant žemdirbių skurdą. Nedarbo problema, pasitraukus iš žemės ūkio veiklos. Užimtumo smulkiuose ūkiuose problemos.
Pocius A. (2002)	Kaimo gyventojų dalyvavimas darbo rinkoje	Nedarbas žemės ūkyje. Žemdirbių skurdas.
Stanikūnas D., Tamošaitienė A., Rutkauskaitė J. (2002)	Nepakankama motyvacija žemdirbių kvalifikacijos kėlimui. Žemas verslumas.	Nedarbo augimo žemės ūkyje priežastys ir pasekmės. Regioninė nedarbo diferenciacija. Žemdirbių nedarbo mažinimo kryptys.
Verkulevičiūtė D. (2002)		Žemdirbių pajamų kitimo tendencijos. Pragyvenimo lygis kaime.
Kriščiūnaitė L. (2002)		Žemdirbių skurdą įtakojantys veiksniai. Skurdo lygis ir paplitimas. Skurdo mažinimo veiksniai.
Kinderis R. (2004).	Darbo išteklių struktūra: kiekybiniai ir kokybiniai pokyčiai šalies ūkyje.	Pajamas žemės ūkyje
Ratkevičienė V. (2005)	Ekonominės reformos padariniai užimtumui žemės ūkyje.	

	Ūkininkų ūkių įtaka kaimo gyventojų užimtumui. Žemas žemdirbių išsilavinimo lygis.	
Kšivickienė D. (2006)		Skurdo paplitimo tarp žemdirbių priežastys. Skurdo paplitimas kaime. Žemdirbių skurdo mažinimo priemonės.
Juraitė J.S., Mačiulskytė S., Mikutavičienė I. (2007)		Skurdas ir socialinis statusas Skurdo įtaka socialinio gyvenimo lygybei (kokybei)
Skulskis V., Vitunskienė V. (2008)	Užimtumas, kaip ekologinio ūkininkavimo vystymo motyvas	

Kaip matyti lentelėje, daug autorių skyrė dėmesį žemės ūkio darbo išteklių kiekybiniam ir kokybiniam aspektams nagrinėti (Tamošaitienė, Rutkauskaitė, 2001; Vitunskienė, 2002b, 2003a; Kinderis, 2004; Martinkus, Beržinskienė, 2005). Nagrinėjant gyventojų užimtumo žemės ūkyje ekonominius ir socialinius aspektus būtina tinkamai įvertinti darbo išteklių kiekį ir jo kitimą. Kaip pastebėjo autoriai (Tamošaitienė, Rutkauskaitė, 2001; Vitunskienė, 2002b; Ratkevičienė, 2005) XX amžiaus paskutiniojo dešimtmečio pirmojoje pusėje gyventojų skaičius dirbančių žemės ūkyje didėjo, lyginant su kitose pramonės šakose dirbančių gyventojų skaičiumi. Šiuos kitimus, kaip pastebi minėti autoriai įtakojo pasikeitusi ekonominė ir politinė situacija: žemės reforma ir žemės restitucijos procesai; žemės ūkio įmonių privatizavimas, darbo vietų mieste sumažėjimas ir kt. Vėliau gyventojų užimtumo žemės ūkyje augimas stabilizavosi ir nuo šio dešimtmečio antrosios pusės prasidėjo užimtumo mažėjimas. Užimtumo mažėjimas taip pat siejamas su ekonominės situacijos kitimu. Atsiradusių smulkių ūkių produktyvumas yra pakankamai žemas, ribotos galimybės modernizuoti gamybą, pritraukti investicines lėšas. Taip pat integruojantis į Europos Sąjungos ekonominę erdvę didėja konkurencija ir smulkiesiems ūkiams sunkiau realizuoti savo produkciją, uždirbti lėšų tiek pragyvenimui, tiek ūkių restruktūrizavimui (Vitunskienė, 2002). Šios aplinkybės lėmė, kad užimtumas žemės ūkio srityje mažėja ir šis mažėjimas kelia įvairias ekonomines socialines problemas. Reikia pastebėti ir tai, kad autoriai (Tamošaitienė, Rutkauskaitė, 2001.) prognozavo gyventojų užimtumo žemės ūkio sektoriuje tolesnį mažėjimą, sąlygojamą ūkio modernizavimo, koncentracijos. Nors nuo 1997 m. pastebimas užimtumo žemės ūkyje mažėjimas, tačiau bendrame dirbančiųjų skaičiuje užimtųjų žemės ūkyje dalis išlieka pakankamai aukšta. Pvz., Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2000 metais 18,46 % gyventojų dirbo žemės ūkio sferoje, o 2007 metais žemės ūkio sferoje dirbo jau tik 10,23% visų užimtųjų Lietuvos gyventojų. Ratkevičienė (2005) nurodo, kad Lietuvoje užimtumas žemės ūkyje yra nulemtas istoriškai susiklosčiusių tradicijų. Analizuojant užimtumą žemės ūkyje pastebima, kad Lietuvoje produktyvumas žemės ūkyje yra pakankamai žemas, kas vėl kelia tam tikras ekonomines socialines problemas.

Kinderis (2004) tirdamas darbo išteklius pabrėžia, kad darbo ištekliai atlieka labai svarbų vaidmenį visos šalies gyvenimo srityse. Kiekybinės ir kokybinės charakteristikos lemia vystymosi sėkmę ir kartu yra šalies sėkmės rezultatas. Darbo išteklių struktūrinė analizė atliekama tiriant užimtumą ir nedarbą ir padeda išaiškinti nedarbo kitimo dėsningumus.

Didžioji dalis gyventojų dirbančių žemės ūkyje gyvena kaimuose. Ir būtent kaimuose kyla daugiausia ekonominių socialinių problemų kintant užimtumui žemės ūkyje. Pvz. 2000 m., Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 54 % kaimo gyventojų dirbo žemės ūkyje ir tik 16,8% antroje pagal užimtumo dydį sferoje – valstybės valdymo ir socialinėse infrastruktūrose. 2001m. – 2005m. laikotarpiu skaičius kaimo gyventojų dirbančių žemės ūkyje sumažėjo iki 42,6 % (Kšivickienė, Ribašauskienė, 2007), o 2007 metais užimtųjų kaimo gyventojų skaičius sumažėjo iki 31,78 %.

Kaip minėta išlikęs pakankamai aukštas užimtumas žemės ūkyje, esant žemam darbo produktyvumui, laikytinas neigiamu ekonominiu veiksniu (Vitunskienė, 2002b ; 2003a). Produktyvumui augant mažėja užimtumas žemės ūkyje. Nors autoriai (Tamošaitienė, Rutkauskaitė, 2001; Vitunskienė, 2002b) nurodo, kad užimtumas žemės ūkyje, kaip pagrindinė kaimo gyventojų veikla mažės, tačiau sutinka, kad pakankamai didelei kaimo gyventojų daliai žemės ūkis ir toliau išliks kaip papildoma veikla.

Užimtumo žemės ūkyje mažėjimas didina bendrą nedarbo lygį. Autoriai (Stanikūnas, Tamošaitienė, Rutkauskaitė, 2002; Pocius 2002). Gyventojai, kurių vienintelė veikla buvo žemės ūkis, pradėję darbą didina valstybės socialiai remtinų asmenų skaičių. Autoriai (Stanikūnas, Tamošaitienė, Rutkauskaitė, 2002) nurodo, kad valstybės taikomos priemonės – socialinės išmokos kelia socialines problemas. Socialinių išmokų skyrimas

savotiškai didina nedarbą, nes slopina iniciatyvas aktyviau ieškoti kito darbo, kelti ar keisti kvalifikaciją. Nedarbo augimas išryškina ir kitas socialines problemas, tokias, kaip žemės ūkyje užimtų asmenų nepakankamas išsilavinimas, žemas poreikis mokytis, įgyti kitą kvalifikaciją. Nedarbo augimą iš dalies sąlygoja ir ekonominės problemos – netinkama aplinka investiciniams projektams, smulkaus ir vidutinio verslo plėtrai (Stanikūnas, Tamošaitienė, Rutkauskaitė, 2002). Pocius (2002) taip pat pastebti, kad dalies žemės ūkyje užimtų gyventojų skaičius toliau dirba smulkiame žemės ūkyje, kurio produktyvumas daugiausia orientuotas į vidinių poreikių tenkinimą. Tai laikytina paslėptu nedarbu. Tai, kad Lietuvoje vyrauja smulkūs ūkiai pažymi ir Ratkevičienė (2005) nurodydama, kad dauguma tokių ūkininkų gamina žemės ūkio produkciją savo šeimos narių reikmėms tenkinti, ir tik likusią dalį parduoda. Martinkus ir Beržinskienė (2005) nurodo, kad nedarbo socialinės ekonominės pasekmės yra sunkiai nustatomos ir apibrėžiamos, dėl sudėtingos diagnostikos, tačiau tiesiogiai susijusios su šalies ekonomikos rodiklių dinamika.

Mažėjant užimtumui žemės ūkyje kyla vis daugiau ekonominių socialinių problemų. Vitunskienė (2002a, 2003b) nagrinėja šias ekonomines problemas: lėšų stoka verslui pradėti, produktų ir paslaugų rinkų problema, nepakankamas išsilavinimas, motyvacijos stoka, menkas verslumo lygis. Ratkevičienė (2005) nurodo, kad žemdirbių užimtumui turi įtakos išsilavinimo lygis. Ji pažymi, kad tarp kaimo gyvenančių žemdirbių aukštasis išsilavinimas yra pakankamai retas, vyrauja vidurinis išsilavinimas. Autorė taip pat nurodo, kad žemdirbiai nepakankami naudojami kvalifikuotais informacijos šaltiniais. Pažymi, kad žemdirbiai informaciją būtiną jų veiklai gauna iš asmeninės patirties, taip pat remiasi kaimynų patarimais, o nesinaudoja specializuotų mokslinių institucijų turima informacija. Vitunskienė (2002a), kaip socialinę problemą nurodo ir tarp žemės ūkyje dirbančių gyventojų išryškėjusią pajamų diferenciaciją. Žemdirbiai viena labiausiai ekonomiškai pažeidžiamų grupių, todėl dauguma autorių (Kriščiūnaitė, 2002; Verkulevičiūtė, 2002; Vitunskienė, 2003b; Pocius, 2002; Kšivincienė, 2006; Juraitė, Mačiulskytė, Mikutavičienė, 2007), tirdami užimtumą žemės ūkyje, analizuoja skurdo sampratą, jo priežastis, paplitimą. Kaip minėta, dauguma gyventojų užimtų žemės ūkyje gyvena kaimiškuose regionuose. Kriščiūnaitė (2002.) nurodo, kad kaimo vietovėse patekimo į skurdo grupę rizika yra kelis kartus didesnė negu miestuose. Taip pat nurodo, kad toliau nuo miestų esančiuose regionuose didesnis skurdo lygis. Kaip skurdo kilimo priežastis autorė įvardija žemės reformos pasekmes: privatizacijos pasėkoje atsiradusios laimėtojų ir pralaimėtu grupės, gyvavusios socialinės sistemos staigus panaikinimą nesukūrus jai jokios alternatyvos. Ji taip pat teigia, kad skurdą įtakojo ir pereinamojo laikotarpio metu egzistavęs įstatymų nestabilumas ir paramos ūkininkams nebuvimas. Skurdo išplitimas yra aštri socialinė problema. Vitunskienė (2003b) atkreipia dėmesį, kad nustatant skurdo lygį tarp žemdirbių reikia atsargiai interpretuoti vidutinius statistinius skurdo lygio vidurkius. Autorė taip pat pažymi, kad labiausiai skurdas gresia smulkiems, iki 10 ha ūkiams, kuriuose dirbančių gyventojų namų ūkio biudžeto esminę dalį sudaro natūrinės pajamos, užtikrinančios tik pakankamą maitinimosi lygio pasiekimą.

Valstybės taikomi skurdo mažinimo metodai (socialinė parama) padeda gyventojams, tačiau yra nepajėgi pašalinti socialinės atskirties, įveikti pajamų skirtumus, atsirandančius dėl ūkininkavimo sąlygų nevienodumo. Vitunskienė (2003b.) taip pat akcentuoja, kad žemdirbių namų ūkio biudžetuose, ypač piniginiuose pajamose didėja pašalpų, kitų socialinių išmokų dalis. Pripažįsta, kad tokia sistema, nors ir mažina žemdirbių socialinę riziką, tačiau jų nemotyvuoja darbui ir aktyviai kitų alternatyvių pragyvenimo šaltinių paieškai. Autoriai (Vitunskienė, 2003b; Skulskis, Vitunskienė, 2008) nurodo, kad būtina plėsti žemdirbių ekonomines galimybes: suteikiant ekonominę paramą žemės ūkio verslui plėsti ar alternatyviam verslui pradėti.

Išvados

1. Dauguma Lietuvos autorių nagrinėjant gyventojų užimtumą žemės ūkyje akcentuoja pavienius ekonominius, socialinius aspektus, jų nevertina visumoje.
2. Lietuvoje stebima bendra tendencija – mažėjantis užimtumas žemės ūkyje. Tačiau įvertinant tai, kad beveik pusė kaimiškuose regionuose gyvenančių gyventojų verčiasi žemės ūkiu galima teigti, kad ši gyventojų užimtumo žemės ūkyje problema išliks aktuali ir ateityje, bei reikalaus tolesnių studijų.
3. Žemdirbių nedarbas ir skurdas yra vienos plačiausiai Lietuvos autorių nagrinėjamos problemos.
4. Autorių darbuose nagrinėta žemdirbių nedarbo augimo problema išryškina ir kitas, mažiau nagrinėtas socialines problemas, tokias, kaip nepakankamas išsilavinimas, žemas poreikis mokytis, įgyti kitą kvalifikaciją.

5. Dauguma autorių pastebi, kad mažėjant užimtumui žemės ūkyje kyla vis daugiau socialinių ir ekonominių problemų.

Literatūros sąrašas

1. JURAITĖ, K., MAČIULSKYTĖ, S., MIKUTAVIČIENĖ, I. 2007. Socialinės nelygybės perdavimo iš kartos į kartą: politinių sprendimų spindesys ir skurdas. Tiltai, Nr. 1, p. 1-17.
2. KINDERIS, R. 2004. LIETUVOS darbo išteklių tyrimas. Klaipėdos ir technologijos verslo kolegija. Vilnius: Ciklonas.
3. KRIŠČIŪNAITĖ, L. 2002. Skurdo priežastys Lietuvos kaime. Žemės ūkio mokslai, Nr.4 (priedas), p.49-55.
4. KŠIVICKIENĖ, D. 2006. Skurdo apraiškos Lietuvos kaime. Žemės ūkio mokslai, Nr.1 (priedas), p.81-91.
5. KŠIVICKIENĖ, D., RIBIŠAUSKIENĖ, E. 2007. Ūkinės veiklos įvairinimo kaime sociologinis vertinimas. Žemės ūkio mokslai, Nr.14 (priedas), p.19-26.
6. MARTINKUS, B., BERŽINSKIENĖ, D. 2005. Lietuvos gyventojų užimtumo ekonominiai aspektai. Kaunas: Technologija.
7. POCIUS, A. 2002. Kaimo gyventojų užimtumas: būklė ir perspektyvos. Žemės ūkio mokslai, nr.4 (priedas), p.30-37.
8. RATKEVIČIENĖ, V. 2005. Lietuvos kaimo gyventojų užimtumo analizė ir perspektyvos. Tiltai, Nr.4. p.39-50.
9. SKULSKIS, V., VITUNSKIENĖ, V. 2008. Ekologinio ūkininkavimo vidiniai veiksniai. Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai, Nr. 15, p. 143-150.
10. STANIKŪNAS, S., TAMOŠAITIENĖ, A., RUTKAUSKIENĖ, J. 2002. Nedarbo didėjimo kaime priežastys ir galimi sprendimo būdai. Žemės ūkio mokslai, Nr. 4 (priedas), p.21-29.
11. TAMOŠAITIENĖ, A., RUTKAUSKIENĖ, J. Darbo išteklių įvertinimas ir užimtumo prognozės Lietuvos žemės ūkyje. Vagos, Nr.51(4), p.86-91.
12. VITUNSKIENĖ, V. 2002a. Kaimo gyventojų pajamų nelygė bei jos ekonominiai ir socialiniai veiksniai. Žemės ūkio mokslai, Nr.4 (priedas), p.38-48.
13. VITUNSKIENĖ, V. 2002b. Lietuvos kaimo gyventojų užimtumas žemės ūkyje ir jo ekonominiai bei socialiniai veiksniai. Tiltai, Nr.2, p.89-99.
14. VITUNSKIENĖ, V. 2003a. Darbo našumo, kaip konkurencingumo kriterijaus, įvertinimo žemės ūkyje metodologinis modelis. Lietuvos žemės ūkio universiteto mokslo darbai „Vagos“ 2003. Nr. 61 (14), p. 108-119.
15. VITUNSKIENĖ, V. 2003b. Žemdirbių skurdo lygis: analitinis požiūris. Lietuvos žemės ūkio universiteto mokslo darbai „Vagos“. Nr. 58 (11), p.73-81.
16. VERKULEVIČIŪTĖ, D., 2002. Gyvenimo lygis Lietuvos kaime: situacija ir problemos. Tiltai, Nr.1, p.59-65.

Social and economic aspects of agricultural employment in Lithuania

Summary

This article examines the works of Lithuanian academics, concerning employment in agriculture sector. Most expansively researched economic and social aspects of employment are determined, such as unemployment and poverty. It has indicated that in the current literature, the prime attention is committed to the analysis of certain aspects of the problem, but not the problem as a whole.

Mokslinio darbo vadovė: prof. dr. V.Vitunskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

TIESIOGINĖS PARAMOS POVEIKIS ŪKININKŲ ŪKIŲ PAJAMOMS

Aleksandra Pavilionienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Pagrindinis žemės ūkio politikos tikslas yra žemės ūkio produkcijos gamintojų pajamų palaikymas. Pasaulinė patirtis rodo, kad žemės ūkis yra viena iš labiausiai valstybės įtakojamų ir remiamų veiklos sričių.

Lietuvai tapus Europos Sąjungos (ES) nare, derinant valstybės paramos principus prie ES standartų, viena iš pagrindinių pajamų palaikymo formų tampa tiesioginės išmokos žemės ūkio produkcijos gamintojams. Dažnai tiesioginė parama yra tapatinama su tiesioginėmis išmokomis, kurios atlieka keleriopą vaidmenį agrarinės politikos priemonių sistemoje. (OECD, 2004). Tiesioginės išmokos – tai ekonominės politikos priemonė, teikianti naudą žemės ūkio produkcijos gamintojams. Tiesiogines išmokas galima apibūdinti, pagal Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro įsakymą „Dėl tiesioginių išmokų už žemės ūkio naudmenų ir pasėlių plotus 2004 metais dydžių ir mokėjimo terminų“ (ŽŪM, 2004) – kaip parama pinigais, skirtą pajamų lygiui palaikyti, Žemės ūkio ministerijos nustatyta tvarka tiesiogiai teikiama žemės ūkio veiklos subjektams, atitinkantiems jos skyrimą reglamentuojančių teisės aktų reikalavimus.

Didelė dalis tiesioginės paramos buvo panaudota daugiau socialiniams, o ne investiciniams tikslams. Dekoncentruotos subsidijos už parduotus žemės ūkio produktus smulkiems gamintojams turėjo daugiau socialinę – pragyvenimui reikalingų pajamų palaikymo, o ne ekonominę – investicinę reikšmę (Vitunskienė, 2001).

Tyrimo tikslas - įvertinti tiesioginės paramos poveikį ūkininkų ūkių pajamoms.

Tyrimo objektas – ūkininkų ūkių pajamos.

Tyrimo metodai. Tyrimo rezultatams gauti naudoti šie metodai: mokslinės literatūros loginė analizė ir sintezė, statistinių duomenų rinkimo ir analizė, grupavimo, grafinio modeliavimo metodai.

Rezultatai

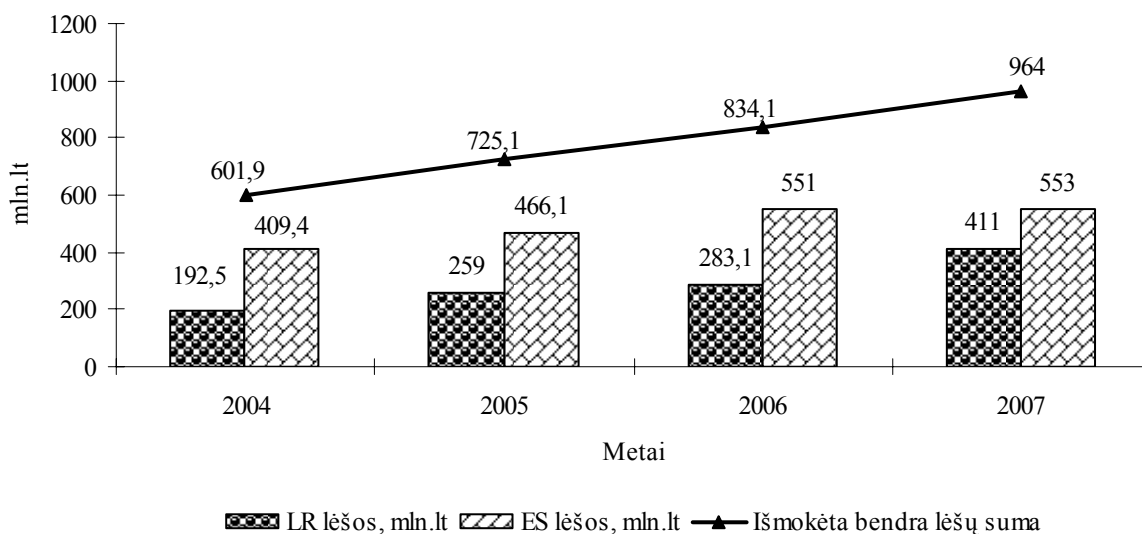
Ūkių modernizavimui, restruktūrizavimui ir gyventojų pajamoms palaikyti reikalinga parama, nes iš tradicinės veiklos gaunamų pajamų ūkiams plėsti neužtenka. Lėšų trūksta būtiniausiems šeimos narių poreikiams tenkinti bei jų socialiniam saugumui užtikrinti. Dėl šių priežasčių ir dėl to, kad siekiama gamintojams padėti konkuruoti bendroje rinkoje teikiama Lietuvos ir Europos Sąjungos parama. Lietuva, pasinaudodama šalies ir Europos Sąjungos finansiniais ištekliais siekia ūkio stambėjimo, nes šiuo metu Lietuvoje dar daug smulkių žemės ūkio produktų gamintojų ir juose gaunamos pajamos yra mažesnės nei kituose sektoriuose (Vitunskienė, 2001).

Kaip jau buvo minėta Lietuvai tapus Europos Sąjungos (ES) nare, žemdirbių pajamos palaikomos tiesioginėmis išmokomis. Kaip pastebi Stonkutė (2006), taip kartu jomis siekiama padidinti ir lietuviškų žemės ūkio produktų konkurencingumą bendroje Europos Sąjungos rinkoje. Lietuva pasirinko vienkartinės tiesioginės išmokos schemą kur numatyta galimybė be išmokų, skiriamų iš ES biudžeto, mokėti papildomas nacionalines tiesiogines išmokas iš valstybės biudžeto.

Tiesioginių išmokų mokėjimo mechanizmas leidžia paramos lėšas kryptingai naudoti ūkininkų pajamoms remti, gaminant konkrečius augalininkystės ir gyvulininkystės produktus (OECD, 2003). Tokiu būdu formuojamos prielaidos ir galimybė sustiprinti šalies žemės ūkio produkcijos konkurencingumą ES rinkoje. Tiesioginių išmokų reikšmė žemės ūkiui didėja tuo atveju, jeigu jos palaiko ūkių pajamas, motyvuoja ūkininkus pasilikti prekinėje žemės ūkio gamyboje.

Ūkininkų pajamų palaikymas – daugelio autorių apibrėžiamas kaip viena pagrindinių tiesioginių išmokų funkcijų. Pasak Fellmann (2004), ūkininkai priima savo sprendimus (pvz. investavimo), priklausomai nuo žemės ūkio politikos tęstinumo, t.y. derinant galimybes su tolimesne parama. Jei ūkininkas gauna kompensacines išmokas iš kiekvieno valdomo hektaro ir iš kiekvieno laikomo gyvulio, tai visgi gerokai padidėja stimulas ūkininkauti visame žemės plote bei atitinkamai laikyti visus gyvulius.

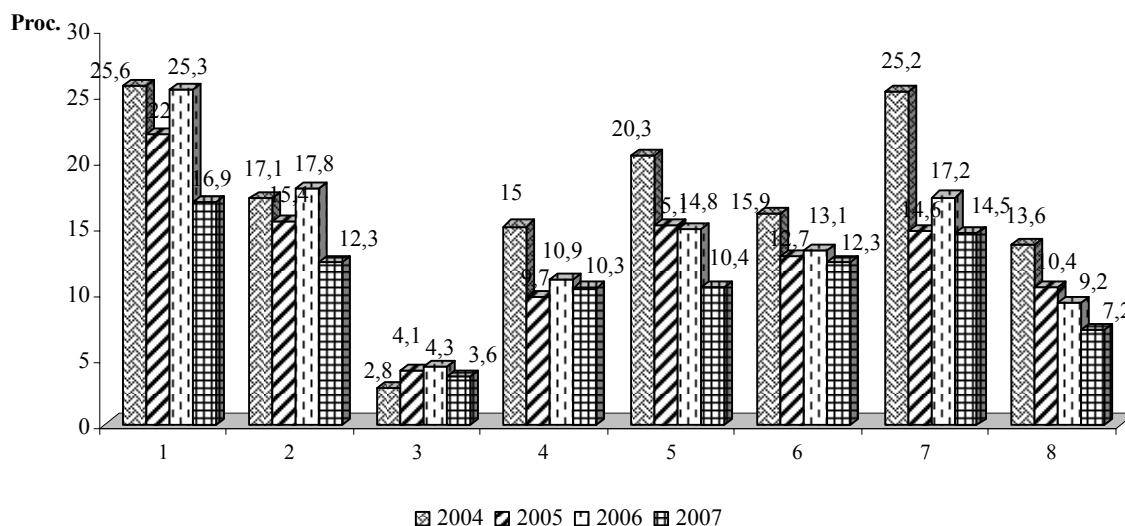
1 paveiksle matyti, tiesioginių išmokų kitimas per 2004 – 2007 metus Lietuvoje. Reikia pastebėti, kad 2007 metais lėšos gautos iš ES sudarė 57,4 proc. (t.y. daugiau nei pusė) nuo bendros išmokėtos paramos. Per 2004 – 2007 metus lėšos gautos iš ES padidėjo 35,1 proc., tuo tarpu parama gauta iš LR per tą patį laikotarpį padidėjo dvigubai.

Informacijos šaltinis: ŽŪM

1 pav. Tiesioginės išmokos 2004-2007 metais Lietuvoje, mln.Lt

Tiesioginių išmokų dalis ūkininko ūkio pajamose pagal ūkininkavimo tipus pateikta 2 paveiksle. 2004 – 2005 metais tiesioginių išmokų dalis ūkininko ūkio pajamose visų tipų ūkiuose sumažėjo, per 2005 – 2006 metus pastebimas padidėjimas, o per 2006 – 2007 - sumažėjimas. 2007 metais didžiausia tiesioginių išmokų dalis ūkininko ūkio pajamose buvo mišriuose augalininkystės - žolėdžių gyvulių ūkiuose, mažiausia – daržininkystės, sodininkystės ūkiuose.

1. Javų	5. Mišrūs, vyraujant augalininkystei
2. Augalininkystės	6. Mišrūs vyraujant žolėdž. gyv
3. Daržininkystės, sodininkystės	7. Mišrūs augalininkystės-žolėdž. gyv.
4. Pienininkystės	8. Mišrūs augalininkystės - kiaulininkystės

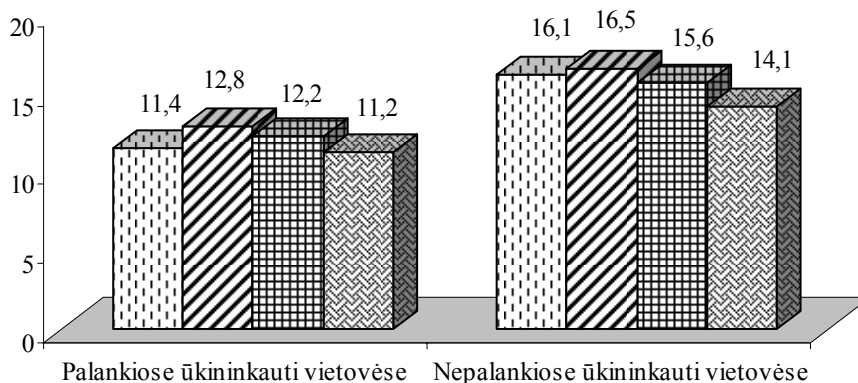
Šaltinis: apskaičiuota autorės pagal ŪADT duomenis

2 pav. Tiesioginių išmokų dalis ūkininko ūkio pajamose pagal ūkininkavimo tipus 2004-2007 metais, proc.

3 paveikslo duomenys rodo, kad 2004-2005 metais tiesioginių išmokų dalis ūkininko ūkio pajamose tiek palankiose tiek ir nepalankiose ūkininkauti vietovėse didėjo, o per 2005 – 2007 metus šiek tiek sumažėjo.

Duomenys taip pat rodo, kad nepalankiose ūkininkauti vietovėse tiesioginių išmokų dalis ūkininko ūkio pajamose yra didesnė nei palankiose. Didžiausią įtaką tam turėjo tai, kad padidėjo parama pagal Kaimo plėtros plano priemonę „Parama ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse ar vietovėse su aplinkosauginiais apribojimais“.

Proc.

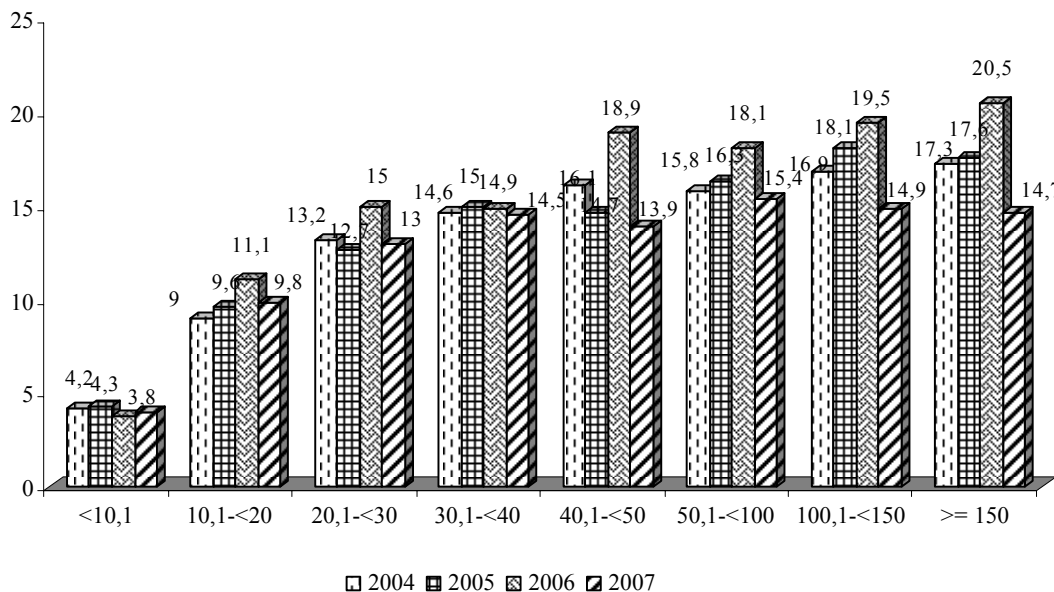
□ 2004 ■ 2005 ▨ 2006 ▩ 2007

Šaltinis: apskaičiuota autorės pagal ŪADT duomenis

3 pav. Tiesioginių išmokų dalis ūkininko ūkio pajamose palankiose ir nepalankiose ūkininkauti vietovėse 2004 – 2007 metais, proc.

Tiesioginių išmokų dalis ūkininko ūkio pajamose pagal ūkių dydį pateikta 4 paveiksle. Šio paveikslo duomenys rodo, kad 30 ha ir didesniuose ūkiuose tiesioginių išmokų dalis ūkininko ūkio pajamose yra didesnė nei smulkiuose ūkiuose. Analizuojant tiesioginių išmokų dalį ūkininko pajamose pagal ūkių dydį visu nagrinėjamu laikotarpiu tiesioginių išmokų dalis ūkininko ūkio pajamose stambiausiuose ūkiuose buvo didesnė nei mažiausiuose, o tai dar labiau didina stambių ūkių atotrūkį nuo smulkių ūkių.

Proc.

□ 2004 ■ 2005 ▨ 2006 ▩ 2007

Šaltinis: apskaičiuota autorės pagal ŪADT duomenis

4 pav. Tiesioginių išmokų dalis ūkininko ūkio pajamose pagal ūkių dydį 2003 – 2007 metais, proc.

Reikia sutikti su ekonomistų išvadomis, kad didėjant tiesioginėms išmokoms pasiekti prekinę produkciją gaminančio ūkio konkurencingumą be kapitalinių investicijų vien savo jėgomis gana sunku. Be to, tiesioginės išmokos bei kitos subsidijos gaminiams ir gamybai didesnę įtaką ir išliekamą poveikį

konkurencingumui galimi tikrai dideliuose ūkiuose, gaunančiuose investiciniu požiūriu didesnes subsidijų sumas.

Išvados

1. Tiesioginių išmokų žemės ūkyje pagrindinis tikslas suteikti paramą ūkininko ūkiams ar kitiems ūkio subjektams, taip pat pagerinti gyvenimo standartus žemės ūkyje dirbantiems žmonėms. Subsidijomis siekiama padidinti žemdirbių pajamas ir sumažinti produkto kainą vartotojams.

2. Lietuvai tapus ES nare nuo 2004 metų ženkliai pasikeitė situacija žemės ūkyje. Svarbiausi pokyčiai vyko dėlto, jog parama žemės ūkiui buvo pradėta mokėti iš ES biudžeto, taip pat ir iš Lietuvos biudžeto pagal kaimo rėmimo programą. Ši parama žemės ūkiui yra suprantama kaip tiesioginė parama, kadangi tai yra negražintini mokėjimai ūkininkams.

3. Tiesioginės išmokos per 2004 – 2007 metus Lietuvoje ženkliai padidėjo – daugiau nei 60 proc. Svarbu tai, kad per visą nagrinėjamą laikotarpį lėšos gautos iš ES buvo ženkliai didesnės nei lėšos gautos iš LR. 2004 metais iš ES gautos lėšos sudarė 68 proc. nuo bendros išmokėtos paramos, 2007 metais – virš 57 proc.

4. Tikėtina, kad žemės ūkio restruktūrizacijos ir modernizacijos požiūriu, tiesioginės išmokos darys labai menką poveikį smulkiems ūkiams, o didelių ūkių modernizavimui ir restruktūrizavimui turės didelę įtaką.

Literatūros sąrašas

1. FELLMANN, T. 2004. Direct income Payments in Agriculture Policies. 58th International Atlantic Economic Conference, 2004 October 7-10. Chicago, Illinois, USA. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://departments.agri.huji.ac.il/economics/kenesgoodwin2.pdf>>
2. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro įsakymas Nr. 3d-107, „Dėl tiesioginių išmokų už žemės ūkio naudmenų ir pasėlių plotus 2004 metais dydžių ir mokėjimo terminų“. 2004, ŽŪM. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zum.lt/min/Isakymai/dsp_isakymas.cfm?IsakymasID=1794&langparam=LT>
3. OECD, 2003. The economic consequences of agricultural support. Paris. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <www.oecd.org/dataoecd/1/27/3559084.pdf>
4. OECD, 2004. Agricultural Policies 2004: At a Glance. Organization for Economic Co-Operation and Development. Paris. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <www.oecd.org/dataoecd/0/43/34318482.pdf>
5. STONKUTĖ, E. 2006. Kaimo plėtros politikos kryptys Lietuvai tapus ES nare. Mano ūkis Nr. 4, p. 10, 11, 12.
6. VITUNSKIENĖ, V. 2001. Lietuvos žemės ūkio restruktūrizacijos politikos įtaka žemės ūkio subjektų konkurencingumui. LŽŪU mokslo darbai Nr.50 (3).

Impact of direct support on farmer's income

Summary

The main purpose of the agriculture politics is the support of producers' income of the agricultural production. The world experience shows, that agriculture is the most influenced and supported by the government sphere of activities.

When Lithuania became a part of the European Union (EU), one of the main income support forms is getting the direct payment to the producers of agriculture productions, while combining the principals of government support with the EU standards. The mechanism of the direct payments lets the financial support means directly use for the support of the landowners' income, producing certain plant-growing and cattle-breeding products. The maintenance of the landowners' income is defined as one of the main functions of direct payments by the majority of authors.

Mokslinio darbo vadovė: prof. Dr. V. Vitunskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

AGROSERVISO PASLAUGŲ RACIONALIZAVIMO VEIKSNIAI

Toma Bumblauskaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Dauguma smulkių ir vidutinių ūkininkų ir asmeninių ūkių savininkų dėl lėšų stokos negali įsigyti būtinausios žemės ūkio technikos, įdirbti žemę, gaminti produkciją. Tiesa ir tai, kad tokiems ūkininkams apsirūpinti žemės ūkio technikos komplektais, darbams atlikti yra ekonomiškai netikslinga, nes technika būtų menkai išnaudota, jos įsigijimas pareikalautų nemažų investicijų. Dėl to atsiranda paklausa agroserviso paslaugoms. Agrosrevisas – tai paslaugos, teikamos žemės ūkio sektoriaus ūkiniams vienetams. Jo pagrindinis tikslas yra modernios, našios ir mobilios techninės bazės sukūrimas ir paslaugų teikimas ūkininkams, asmeninio ūkio savininkams bei kitoms žemės ūkio įmonėms žemės dirbimo, sėjos, pasėlių priežiūros, derliaus nuėmimo, jo transportavimo bei kitose srityse.

Naujai ir moderniai technikai vis labiau brangstant, agroserviso įmonėms iškyla būtinybė racionalizuoti teikiamų paslaugų sąrašą bei jų teikimo sąlygas. Kasdien vis labiau brangstantys degalai ir kitos eksploatacinės medžiagos verčia agroserviso pasaugas teikiančias įmones rinktis, kokias ir kokiais atstumais ekonomiškai naudinga teikti šias paslaugas.

Tyrimo tikslas – nustatyti agroserviso paslaugų svarbiausius racionalizavimo veiksnius.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- atskleisti agroserviso paslaugų ypatumus;
- nustatyti agroserviso paslaugų kainos priklausomybę nuo atstumo.

Tyrimo objektas – agroserviso paslaugos.

Tyrimo metodai. Iškeltai problemai tirti ir rezultatams gauti naudoti šie metodai: mokslinės ir metodinės literatūros analizė ir sintezė, statistinių duomenų rinkimas anketinės apklausos būdu ir jų apdorojimas statistiniais metodais, modeliavimas.

Rezultatai

Agrosrevisas – tai paslaugos, teikamos žemės ūkio sektoriaus ūkiniams vienetams, siekiant užtikrinti visos žemės ūkio gamybai tinkamos žemės dirbimą, intensyvių žemės ūkio technikos naudojimą, kokybišką technologinių darbų atlikimą bei minimalius žemės dirbimo kaštus. (Nacionalinė ..., 1999). Išskirkime veiksnius, skatinančius agroserviso paslaugų teikimą:

- ✓ Didelis smulkių ūkių skaičius;
- ✓ Menkas jų apsirūpinimas modernia žemės ūkio technika;
- ✓ Finansinių lėšų trūkumas įsigyti pilniems technikos komplektams.

Analizuojant agroserviso paslaugų teikimo sąlygas ir būklę Panevėžio apskrityje, buvo nustatyta kad šiame regione agroserviso paslaugų paklausa nėra labai didelė. Tarp kitų veiksnių, ją sąlygoja:

- ✓ Nagrinėjamame rajone yra tik viena specializuota agroserviso paslaugas teikianti įmonė;
- ✓ Veikiančios žemės ūkio bendrovės, teikiančios agroserviso paslaugas, užsiima ir žemės ūkio produktų gamyba, ir agroserviso paslaugas teikia atliekamu laiku;
- ✓ Agroserviso paslaugų teikėjų įranga nėra pakankamai moderni;
- ✓ Teikiamų paslaugų asortimentas nėra pakankamai išsamus;
- ✓ Agroserviso paslaugų teikėjai išsidėstę teritorijoje neracionaliai;
- ✓ Nagrinėjamo rajono ūkininkų tarpe nėra populiarus žemės ūkio technikos naudojimas.

Teikiant agroserviso paslaugas, kaip rodo apklausų duomenys, susiduriama su eile problemų. Pažymėtinos problemos, išskylančias agroserviso paslaugų teikėjams:

- ✓ Nauja ir moderni technika vis labiau brangsta, todėl iškyla būtinybė racionalizuoti teikiamų paslaugų sąrašą;
- ✓ Nuolat brangstantys degalai ir kitos eksploatacinės medžiagos verčia rinktis, kokiais atstumais tikslinga teikti agroserviso paslaugas;

- ✓ Agroserviso paslaugų teikimui turi įtakos kelių tinklas ir žemės privatizavimo procesas;
- ✓ Agroserviso įmonės neturi galimybės pirkti kuro be akcizo, todėl ūkininkai šalia kainos teikėjui duoda ir kurą.

Tyrimų, atliktų pirmajai ir antrajai problemoms t.y. agroserviso paslaugų racionalizavimui, spręsti dabartinėmis sąlygomis nėra atlikta, tuo tarpu daugiau kaip prieš 20 metų šia tema buvo gana nemažai rašyta. Apie efektyvų žemės ūkio technikos naudojimą rašė S. Šešelgienė ir J. Vegys knygoje „Efektyvus žemės ūkio technikos naudojimas laukininkystėje“ (1968 m.), kurioje nagrinėjamas efektyvus žemės ūkio technikos naudojimas įvairiems lauko darbams. Autoriai atskirai išnagrinėja arimo, kultyvavimo, akėjimo, lėkščiavimo ir ražienų skutimo, mineralinių ir organinių trąšų paskleidimo, amoniako vandens įterpimo technikos efektyvų naudojimą. Taip pat nagrinėjamas grūdinių kultūrų, cukrinių runkelių, linų, bulvių auginimo, kukurūzų technikos efektyvus naudojimas. Didelį dėmesį autoriai skiria racionaliems žemės ūkio technikos panaudojimo būdams, pateikdami ir praktiniais duomenimis pagrįsdami technikos eksploatacinių išlaidų struktūrą tuometiniuose ūkiuose. Pagal žemės ūkio technikos eksploatacinių išlaidų struktūrą didžiausią reikšmę mechanizuotiems darbams turi darbo apmokėjimas, amortizacija ir einamasis remontas. Kaip šių išlaidų mažinimo būdai siūlomi tokie: tinkamai sutvarkytas darbo apmokėjimas, pagrįstas ūkio sąlygas atitinkančio išdirbio normas; efektyvesnis žemės ūkio technikos panaudojimas.

Žemės ūkio technikos naudojimas buvo nagrinėtas ir S. Šešelgienės, A. Dikčiaus, J. Vegio knygoje „Žemės ūkio technikos naudojimo gerinimas“ (1970 m.). Apie žemės ūkio techniką J. Vegys rašė knygoje „Žemės ūkio ekonomikos pagrindai gamybininkams“ (1983 m.), kurioje pateikė ir metodiką, kaip apskaičiuoti naujos technikos ekonominį efektyvumą. Panaši naujos technikos ekonominio efektyvumo metodika pateikiama ir A. Dikčiaus knygoje „Laukininkystės technikos parko organizavimas ir ekonomika“ (1978 m.). Čia didelis dėmesys skiriamas darbo našumui. Teigiama, kad didelę įtaką darbo našumo didinimui turi žemės ūkio gamybos išdėstymas, specializavimas ir koncentravimas. Kuo stambesnė gamyba, tuo geresnės sudaromos sąlygos našiau panaudoti žemės ūkio techniką, galima racionaliau skirstyti darbo jėgas. Darbo našumui didinti atliekant mechanizuotus darbus siūloma geriau išnaudoti darbo laiką. Taip pat nurodomi būtini darbo laiko nuostoliai, be kurių negali vykti darbo procesas. Apie žemės ūkio technines paslaugas bei paslaugų kooperaciją žemės ūkyje nemažai yra rašęs ir J. Padgurskas (1999 m.).

Minėti tyrimai buvo atlikti anksčiau. Šiuo metu tebėra aktualios ir kai kurios buvusios problemos, bet šiuo metu prisideda ir rinkos ekonomikos sąlygotos problemos. Bene svarbiausia iš jų – pasiūlos ir paklausos subalansavimas. Tiriant galimus šios problemos sprendimo būdus, buvo nustatyti didžiausi agroserviso paslaugų teikimo atstumai agroserviso tiekėjų požiūriu, t.y. nustatyta kokių didžiausių atstumu agroserviso įmonei dar apsimoka atvykti pas ūkininkus suteikti atitinkamas paslaugas su turima technika (lent.).

Agroserviso paslaugų teikimo pasiūlos ir paklausos santykis Panevėžio regione

Agroserviso paslaugos	Agroserviso siūlomas įkainis, Lt/ha *	Agroserviso įmonės teikiamų paslaugų atstumo maksimali riba, km	Ūkininkams priimtinas įkainis, Lt/ha *
Arimas	108,0	10	111
Dirvos išstisinis kultivavimas	50,8	6	51
Dirvos lėkščiavimas	50,2	5	51
Dirvos lyginimas	47,8	6	51
Dirvos volavimas	49,8	12	51
Javų ir rapsų sėja	49,5	14	51
Javų kūlimas kombainu Don-1500, nesmulkinant šiaudų	222,4	8	231
Žolės pjovimas savaeige žoliapjove	66,5	5	71
Javų ir rapsų derliaus nuėmimas kombainu Claas Merkator	161,2	5	171
Laukų tręšimas skystomis trąšomis	49,4	8	51
Mėšlo kratymas	149	10	151
Pasėlių purškimas	29,5	5-12	31

*Paslaugos gavėjui duodant savo kurą.

Analizuojant pateiktus duomenis, buvo nustatyta, kad šiame regione siūlomos agroserviso paslaugos vidutiniškai kainuoja 10 –15 procentų brangiau, negu nurodoma rekomenduojamuose *Agroserviso paslaugų teikimo įkainiuose* (Mechanizuotų..., 2008). Minėtą neatitikimą iš esmės sąlygoja mažas konkurentų skaičius.

Pažymėtina, kad tiriamoje agroserviso įmonėje dar yra ir senos technikos: arimo darbams naudojami traktoriai K-700, T-150K, javų nukūlimui – naudoti kombainai, pasėlių purškimui – traktoriai T-40. Tiesa, šie mechanizmai ir su jais agregatuojamos žemės ūkio mašinos yra geros techninės būklės, atitinka nustatytus parametrus ir saugos sertifikatų reikalavimus. Tad atliekamų darbų savikaina yra santykinai mažesnė dėl santykinai mažesnės kainos bei nedidelių nusidėvėjimo atskaitymų. Kita vertus, minėti traktoriai ir kombainai naudoja daugiau kuro. Kol ūkininkai sutinka pateikti kurą jiems priklausančia lengvatine kaina, agroserviso įmonei ši problema nėra labai aktuali, tačiau ateityje minėta aplinkybė gali turėti esminę įtaką.

Agroserviso paslaugų įmonės bei kiti tokių paslaugų tiekėjai perspektyvoje bus priversti įsigyti naujos technikos, naudojančios sąlyginai mažiau kuro, tad pervažiavimo atstumų iki lauko įtaka paklausai turės mažesnę įtaką. Tačiau nauja technika ženkliai brangesnė, jos apsimokėjimui užtikrinti reikės aptarnauti didesnius plotus. Siūlomi racionalūs įkainiai privalės būti peržiūrėti, atsižvelgiant tiek į paslaugų teikimo atstumus, tiek ir į bendrą paslaugų esamoje teritorijoje apimtį. Ši apimtis taip pat turi tendenciją keistis: dėl didėjančio su valstybės parama įsigyjamų gamybos priemonių skaičiaus, ūkių stambėjimo ryšium su įvairių modernizavimo ir ūkių didėjimo politikos priemonių taikymu ir tokių ūkių paklausos agroserviso paslaugoms mažėjimu. Tad tolesniam agroserviso paslaugų racionalizavimui rekomenduoti bus atliekamas paslaugų teikimo struktūros ir kainos modeliavimas.

Išvados

1. Nustatyta, kad vienas svarbiausių agroserviso paslaugų racionalizavimo veiksnių – paslaugų teikimo atstumas.
2. Agroservisas – tai paslaugos, teikiamos žemės ūkio sektoriaus ūkiniams vienetams. Šių paslaugų teikimą skatina didelis smulkių ūkių skaičius, menkas jų apsirūpinimas modernia žemės ūkio technika bei finansinių lėšų trūkumas įsigyti pilniems technikos komplektams.
3. Agroserviso paslaugų kaina šiuo metu yra labiausiai sąlygojama atstumo iki ūkininkų ūkių. Didžiausias agroserviso paslaugų tiekėjams atstumas arimo darbams siekia 10 km, dirvos dirbimo darbams – 5 - 12 km, sėjos darbų atlikimui apsimoka važiuoti net 14 km, javų ir rapsų derliui nuimti – 5-8 km.
4. Perspektyviam agroserviso paslaugų racionalizavimui verta atlikti paslaugų teikimo modeliavimą, įvertinant naujas rinkos sąlygotas aplinkybes.

Literatūros sąrašas

1. BARANAUSKAS, A. 1999. Agroserviso plėtros perspektyva. *Žemės ūkis*, nr. 5.
2. DIKČIUS, A. 1987. *Laukininkystės technikos parko organizavimas ir ekonomika*. Vilnius: Mokslas
3. LIAUKONIS, J. 2006. *Apsirūpinimas žemės ūkio technika*. Vilnius: agrarinės ekonomikos institutas.
4. LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIO MINISTERIJA. 1996. *Nacionalinė žemės ūkio plėtojimo programa*. Vilnius: Informacijos ir vadybos centras.
5. *Mechanizuotų žemės ūkio paslaugų įkainiai*. 2008. Vilnius: Agrarinės ekonomikos institutas.
6. ŠEŠELGIENĖ, S.; VEGYS, J. 1968. *Efektyvus žemės ūkio technikos naudojimas laukininkystėje*. Vilnius: Mintis.
7. ŠEŠELGIENĖ, S.; DIKČIUS, A.; VEGYS, J. 1970. *Žemės ūkio technikos naudojimo gerinimas*. Vilnius: Mintis.
8. *Techninių paslaugų žemės ūkyje plėtra*. Rekomendacijos. 1999. Lietuvos žemės ūkio universitetas. Kaunas – Akademija.
9. VAINAUSKAS, J.; VAIKUTIS, V.; GRABAUSKAS, A.; ŠEŠELGIENĖ, S.; VEGYS, J. 1983. *Žemės ūkio ekonomikos pagrindai gamybininkams*. Vilnius: Mokslas.
10. VEGYS, J.; ŠEŠTAKAUSKAS, J; MILTO, A. 1999. *Agroserviso įmonių plėtra*. *Mano ūkis*, nr.6, p. 30; nr. 9, p. 30.

Distributors of agro-service facilities

Summary

There are peculiarities of agro-service and distributors of service rationalization described in the article. The article presents data of research purposely to define the reliance between distance and price of services.

The research shows that the agro-services price is mostly determined by the distance to farmers' farms. The biggest distance for agro-service providers to reach tillage seeks 10 km, soil works – 5 – 12 km, sowing – 14 km, cereal and colza – 5 – 8 km. Perspective agro-service rationalization needs to take the fields fertilization by fluid nitrogen dung service providing modelling in the new market conditions.

MOKESČIŲ NAŠTA LIETUVOS ŽEMĖS ŪKYJE

Gintarė Kučinskaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Mokesčiai tai tam tikros įmokos į valstybės ir savivaldybių biudžetus, kurias moka kiekvienas ekonomine veikla užsiimantis subjektas. Mokesčių sistema Lietuvoje dažniausiai yra kritikuojama ir vertinama neigiamai, ir galiausiai daroma išvada, jog mokesčiai tiek fiziniams, tiek juridiniams asmenims yra našta. Apie mokesčių naštą Lietuvos ūkininkams bei kitiems ūkininkaujantiems fiziniams ir juridiniams asmenims daug diskutuojama ir rašoma, tačiau nei statistikos departamentas, nei kitos institucijos nepateikia duomenų apie tai, kokia mokesčių našta Lietuvoje tenka žemės ūkio šakai ar atskiriems ūkiams. Todėl šiame darbe bus įvertinama mokesčių našta tenkanti šioms veikloms: žemės ūkiui, medžioklei, miškininkystei bei žuvininkystei. Bus nagrinėjamas tik 3 metų laikotarpis (2005 – 2007 m.), nes ankstesnių metų duomenys apie sumokėtus mokesčius ir įmokas pagal nagrinėjamas ekonomines veiklas nebuvo paskelbti. Taip pat bus nagrinėjamas dar vienas aktualus klausimas – bus identifikuoti mokesčių žemės ūkyje pakeitimai nuo 2009 m., kurie didins mokesčinę naštą ūkininkaujantiems, turės įtakos jų veiklai.

Mokslinė problema – apie mokesčių bei įmokų pasikeitimų įtaką ekonominėms veikloms diskutuojama daugelyje autorių darbuose, ir nors Lietuvoje mokesčių reforma įvyksta jau ne pirmą kartą, tačiau yra svarbu įvertinti, kaip 2009 m. mokesčių pasikeitimai įtakos žemės ūkio, medžioklės ir miškininkystės mokesčinę naštą.

Tyrimo objektas – mokesčių našta žemės ūkyje.

Tyrimo tikslas – nustatyti mokesčių naštą, tenkančią žemės ūkiui, medžioklei, miškininkystei bei žuvininkystei, ir nustatyti mokesčių žemės ūkyje pasikeitimus nuo 2009 m.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- apskaičiuoti mokesčių naštą žemės ūkyje ir susijusiose veiklose (medžioklėje, miškininkystėje bei žuvininkystėje);
- nustatyti mokesčių pakeitimus ūkininkaujantiems nuo 2009 m., kurie didins jų mokesčinę naštą.

Tyrimo metodai. Iškeltiems uždaviniams pasiekti naudoti šie metodai: skaičiuojant mokesčių naštą duomenų sisteminimo, lyginant mokesčių pasikeitimus iki ir nuo 2009 m. pasinaudojama palyginimo metodu bei vertinant mokesčių pasikeitimų įtaką ūkininkams - ekspertinio vertinimo metodas.

Rezultatai

Ūkininkai, žemės ūkio bendrovės ir kiti žemės ūkio subjektai moka mokesčius ir įmokas. Daugelis ūkininkų teigia, jog mokesčiai įtakoja jų veiklą ir išreiškia nepasitenkinimą mokesčių sistema, ją kritikuoja. Nors ūkininkai ir gauna tam tikras lengvatas, tačiau jų gaunamos pajamos yra palyginti nedidelės, veikla yra sezoninė bei rizikinga dėl gamtinių sąlygų. Tam, kad, patvirtinti arba paneigti ūkininkų nuomonę dėl jiems tenkančios per didelės mokesčių naštos, bus skaičiuojamas mokesčių naštos rodiklis. Keletas mokesčių naštos apskaičiavimo būdų (Stačiokas, 2004):

- absoliutiniu dydžiu, kuomet mokesčių naštos dydis gaunamas sudėjus mokesčių mokėtojų sumokėtus mokesčius ir įmokas;
- santykinu dydžiu, kuomet skaičiuojamas visų sumokėtų mokesčių ir įmokų santykis su bendruoju vidaus produktu.

Kaip nurodė Macijauskienė (2007), Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (OECD) skaičiuoja šiuos mokesčių naštos rodiklius:

- pajamų ir pelno mokesčių įplaukų santykis su bendruoju vidaus produktu;
- prekių ir paslaugų mokesčių įplaukų santykis su bendruoju vidaus produktu;
- mokesčiai vidutiniam darbuotojui (sumuojami fizinių asmenų pajamų mokesčiai ir visa suma padalijama ir bendrojo atlyginimo sumos).

Kadangi nėra priimta vieningos mokesčio naštos skaičiavimo metodikos, todėl mokesčių našta bus įvertinta santykiniu dydžiu – žemės ūkyje ir susijusiose veiklose sumokėtų mokesčių ir įmokų santykiu su jose sukurta bendrąja pridėtine verte (1 lentelė). Į mokesčius įtraukiama visi tose ekonominėse veiklose sumokėti mokesčiai (gyventojų pajamų, pelno, turto ir kiti mokesčiai bei privalomojo sveikatos draudimo, valstybinio socialinio draudimo ir garantinio fondo įmokos). Reikia atkreipti dėmesį į tai, jog į sumokėtų mokesčių ir įmokų metines sumas neįtrauktas PVM, kadangi PVM moka galutinis vartotojas. Duomenys apie mokesčius ir įmokas paimti iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės pažymų apie mokesstinę našta Europos Sąjungos valstybėse ir Lietuvoje, kurias rengia ekonomikos ir finansų departamentas, o duomenys apie bendrąją pridėtinę vertę atitinkamų metų kainomis išfiltruoti iš Statistikos departamento nacionalinių sąskaitų duomenų bazių.

1 lentelė. Mokesčių našta Lietuvos žemės ūkyje

Ekonominės veiklos rūšys	2005m.	2006 m.	2007m.	2007/2005 %, ±
<i>Sumokėta mokesčių (išskyrus PVM) ir įmokų, mln. Lt</i>				
Visos veiklos	15399,14	19426,02	23026,42	149,53
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė ir žuvininkystė	252,87	307,99	365,10	144,38
žemės ūkis, medžioklė ir miškininkystė	242,84	293,72	348,27	143,42
žuvininkystė	10,03	14,27	16,83	167,80
<i>Dalis nuo visų sumokėtų mokesčių ir įmokų, proc.</i>				
Visos veiklos	100,00	100,00	100,00	-
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė ir žuvininkystė	1,64	1,59	1,59	-0,05
žemės ūkis, medžioklė ir miškininkystė	1,58	1,51	1,51	-0,07
žuvininkystė	0,07	0,07	0,07	0,00
<i>Sukurta bendrosios pridėtinės vertės, mln. Lt</i>				
Visos veiklos	65163,62	74677,19	87904,49	134,90
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė ir žuvininkystė	3137,74	3211,70	3938,47	125,52
žemės ūkis, medžioklė ir miškininkystė	3086,36	3154,89	3873,11	125,49
žuvininkystėje	51,38	56,81	65,36	127,21
<i>Dalis bendrojoje pridėtinėje vertėje, proc.</i>				
Visos veiklos	100,00	100,00	100,00	-
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė ir žuvininkystė	4,8	4,3	4,5	-0,30
žemės ūkis, medžioklė ir miškininkystėje	4,7	4,2	4,4	-0,30
žuvininkystėje	0,1	0,1	0,1	0,00
<i>Mokesčių našta (sumokėti mokesčiai/ BPV×100)</i>				
Visos veiklos	23,6	26,0	26,2	2,6
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė ir žuvininkystė	8,1	9,6	9,3	1,2
žemės ūkis, medžioklė ir miškininkystė	7,9	9,3	9,0	1,1
žuvininkystėje	19,5	25,1	25,7	6,2

Šaltinis: Mokesstinė našta Europos Sąjungos valstybėse ir Lietuvoje Nr. 13-65 (2008.08.08), Mokesstinė našta Europos Sąjungos valstybėse ir Lietuvoje Nr. 13-61 (2007.07.24) bei Statistikos departamento duomenys

2 lentelėje pateikti duomenys rodo, jog nagrinėjamu laikotarpiu mokesčių ir įmokų žemės ūkyje, medžioklėje, miškininkystėje ir žuvininkystėje sumokama kasmet vis daugiau. Pavyzdžiui, žemės ūkyje,

medžioklėje ir miškininkystėje sumokėtų mokesčių ir įmokų bendra suma, nuo nagrinėjamo laikotarpio pradžios iki pabaigos, padidėjo 43,4 proc., kai tuo tarpu sukurta bendroji pridėtinė vertė išaugo 25,5 proc., atitinkamai žuvininkystėje – 67,8 proc. (BPV – 27,2 proc.). Žemės ūkyje, medžioklėje, miškininkystėje ir žuvininkystėje sumokėtų mokesčių ir įmokų dalis nuo visų sumokėtų mokesčių ir įmokų yra nedidelė – 2007 m. siekė tik 1,6 proc., kai tuo tarpu šiose veiklose sukurta bendroji pridėtinė vertė sudarė 4,5 proc. visos sukurtos BPV. Tačiau šių 4,5 proc. didžiąją dalį sudarė žemės ūkio, medžioklės ir miškininkystės sukurta BPV (4,4 proc. visos BPV), žuvininkystėje buvo sukurta nedidelė dalis (0,01 proc. visos BPV). Galima pastebėti (žr. 2 lentelę), kad žemės ūkio, medžioklės ir miškininkystės sumokėtų mokesčių ir įmokų dalis nuo visų mokesčių ir įmokų turėjo tendenciją mažėti, panaši situacija buvo ir su BPV, augimas buvo tik 2007 m. Tuo tarpu žuvininkystėje tiek sumokėtų mokesčių ir įmokų, tiek BPV rezultatai nagrinėjamu laikotarpiu išliko stabilūs.

Taigi žemės ūkyje, medžioklėje, miškininkystėje ir žuvininkystėje mokesčių proporcija nagrinėjamu laikotarpiu buvo mažesnė nei BPV proporcija. Ir tai leidžia daryti išvadą, kad šioms veikloms nagrinėjamu laikotarpiu teko mažesnė mokesstinė našta. Pagrindinė to priežastis – mokesčių ir privalomų įmokų lengvatų taikymas žemės ūkyje. Kaip matyti 1 lentelėje, 2007 m. mokesčių našta visose ekonominėse veiklose buvo 26,2 proc., žuvininkystėje 25,7 proc., o žemės ūkyje, medžioklėje ir miškininkystėje – tik 9 proc. Jei žemės ūkio veikla užsiimantys subjektai būtų lygiaverčiai mokesčių mokėtojai, kaip ir kitose ekonominėse veiklose, tada ir mokesčių bei įmokų būtų sumokėta daugiau, o mokesčių našta būtų didesnė. Nuo 2009 m. mokesčių žemės ūkio subjektams pakeitimai turės įtakos mokesčių naštos augimui žemės ūkyje. 2 lentelėje pateikiami mokesčių pasikeitimai Lietuvos žemės ūkyje nuo 2009 m., kurie didins mokesčių našlą žemės ūkyje.

2 lentelė. Mokesčių ir įmokų pasikeitimai Lietuvos žemės ūkyje nuo 2009 m.

Mokėtojai	Tarifų dydžiai	
	iki 2009 m.	nuo 2009 m.
<i>Pajamų mokesčiai (fizinis asmuo) / Pelno mokesčiai (juridinis asmuo)</i>		
Fizinis asmuo	Neapmokestinamos.	5 proc., kai ūkininkų turimos žemės ūkio valdos dydis yra didesnis kaip 14 Europinio dydžio vienetų (EDV). Vėliau: 2010m. – 10 proc. 2011m. ir vėlesniu laikotarpiu – 15 proc.
Juridinis asmuo	Pajamos iš ūkinės veiklos daugiau nei 50 proc. – 0proc. tarifu, jei mažiau – 13 arba 15 proc.	Pajamos iš žemės ūkio veiklos daugiau kaip 50 proc. jų pajamų, apmokestinamasis pelnas apmokestinamas taip: - 2009 m. – 5 proc. - 2010 m. – 10 proc. - 2011m. ir vėlesniu laikotarpiu – 15 proc.
<i>Pridėtinės vertės mokesčiai⁴</i>		
Fizinis asmuo	Standartinis 18 proc. ir lengvatinis 5 proc.	19 proc. (jeigu viršija 100 000). Kompensacinio PVM tarifo ūkininkams schemos taikymas nesikeičia, tačiau panaikintas lengvatinis 5 proc. PVM tarifas.
Juridinis asmuo	Standartinis 18 proc.	
<i>Privalomasis sveikatos draudimas</i>		
Fizinis asmuo	3,5 proc. minimalios mėnesinės algos (MMA) ūkininkas moka už save ir samdomus darbuotojus, jei žemės ūkio naudmenų plotas 3ha ir daugiau.	Moka kiekvienas atskirai už save bei atsižvelgiama į ūkio dydį: <ul style="list-style-type: none"> • 2 ir mažiau EDV – 3 proc. MMA; • daugiau nei 2 ir mažiau arba lygu 14 EDV – 9proc. minimalios mėnesinės algos . Jei žemės ūkio dydis daugiau kaip 14 EDV, taikomas pereinamasis laikotarpis. 2009m. kas mėnesį moka 9 proc. MMA. Tačiau pasibaigus metams perskaičiuojama: <ul style="list-style-type: none"> • už 2009m. 3 proc. nuo per kalendorinius metus gautų individualios žemės ūkio veiklos pajamų, bet per metus ne

⁴ Pridėtinės vertės mokesčio mokėtojai gali susigrąžinti PVM permoką, o ne PVM mokėtojai – negali.

		mažiau kaip 9 proc. 12 MMA; • už 2010m. 6 proc. nuo per kalendorinius metus gautų individualios žemės ūkio veiklos pajamų, bet per metus ne mažiau kaip 9 proc. 12 MMA. Nuo 2011m. 9 proc. nuo per kalendorinius metus gautų individualios žemės ūkio veiklos pajamų, bet vėlgi per metus ne mažiau kaip 9 proc. 12 MMA.
Juridinis asmuo	3 proc. nuo atlyginimo.	3 proc. nuo valstybinio socialinio draudimo įstatymo nustatyta tvarka apskaičiuotų pajamų.
<i>Valstybinis socialinis draudimas</i>		
Fizinis asmuo	Neprivaloma. Už samdomą darbuotoją draudžia darbdavys (ūkininkas) mokėdamas 30,7proc. nuo atlyginimo.	Mokamas, kai ūkio dydis yra 4 ir daugiau EDV: 8 proc. – 2009 m., 16 proc. – 2010m., 28,5 proc. – 2011m.
Juridinis asmuo	Darbdavys moka 30,7 proc. nuo atlyginimo (dirbantysis moka 3proc.).	30,7proc. nuo priskaičiuoto atlyginimo (pats dirbantysis moka 3proc. nuo atlyginimo).

Šaltinis: Valstybinės mokesčių inspekcijos duomenys

Taigi nuo 2009 m. valstybinis socialinis draudimas tapo privalomas visiems ūkinę veiklą vykdančiams asmenims, taip pat padidinti kai kurių mokesčių tarifai. Mokesčių sistemoje įvykus pokyčiams, kiekvienas ūkio dydis įvertinamas Europinio dydžio vienetais (EDV – žemės ūkio valdos (ūkio) ekonominio dydžio matavimo vienetas Europos Sąjungoje). Atitinkamai nuo to, kiek EDV sudaro ūkis, priklauso mokesčių tarifų dydis. Ūkiai kurių EDV patenka į mažiausiųjų intervalą, nuo mokesčio gali būti atleidžiami. Taigi, galima daryti išvadą, kad kuo ūkis didesnis, tuo didesnė našta teks ūkiui. Ypatingai daug mokesčių pasikeitimų patyrė fizinio asmens teisės turintys ūkininkai, dabar jie tarsi prilyginami juridiniams asmenims, pavyzdžiui, nuo 2009 m. jie privalo mokėti mokesčių nuo gautų pajamų, tai tarsi pelno mokesčiai, kurį moka juridiniai asmenys. Taip pat yra numatytas mokesčių tarifų augimas trejiems metams į priekį. Taigi, nuo 2009 m. mokesčių našta žemės ūkyje didės, dėl didėjančių mokesčių tarifų, įvestų papildomų mokesčių bei įmokų, panaikintų lengvatų.

Grakausko, Marcijono (2005) nuomone dideli mokesčių tarifai kliudys ekonominei plėtrai, slopins verslo iniciatyvumą, taip pat, jei mokesčių našta didės, neišvengimai sukels smulkių ūkinių vienetų bankrotą ir kapitalo koncentracijos didėjimą jungiantis stambioms įmonėms.

Išvados

1. Mokesčių ir įmokų iš žemės ūkio, medžioklės, miškininkystės bei žuvininkystės 2007 m. buvo surinkta tik apie 1,6 proc. nuo visų mokesčių ir įmokų, o bendrosios pridėtinės vertės proporcija siekė 4,5 proc. Toks skirtumas susidarė dėl taikomų mokesčių lengvatų. Mokesčių našta Lietuvos žemės ūkyje 2007 m. buvo tik apie 9 proc., kai tuo tarpu vidutiniškai visose veiklose – 26,2 proc., o žuvininkystėje – 25,7 proc.
2. Mokesčių našta žemės ūkio subjektams augs, nes mokesčių tarifai bus didinami per artimiausius trejus metus.
3. Mokesčių tarifų didinimas, naujų mokesčių įvedimas ir pan. nėra geriausia išeitis didinti surenkamų mokesčių apimtį, nes didėjant mokesčių naštai dalis ūkininkų bankrutuos ar tiesiog nutrauks veiklą, dėl nepakeliamų mokesčių, mažėjančios konkurencijos.

Literatūros sąrašas

1. Grakauskas, E.; Marcijonas E. 2005. Mokesčiai ir žemės ūkis Europos Sąjungos ir Lietuvos teisinio reglamentavimo kontekstu. Teisė, t. 55.
2. Macijauskienė, S. 2007. Gyventojų pajamų mokesčio analizė. LŽŪU studentų mokslinė konferencija „Jaunasis mokslininkas“. Akademija. [žiūrėta 2008 m. rugsėjo 18 d.]. Prieiga per internetą: http://www.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2007/finansai/Macijauskiene_Sonata.pdf
3. Rimas, J.; Stačiokas R. 2004. Mokesčiai: teorija ir praktika. Kaunas: Technologija.
4. Valstybinė mokesčių inspekcija. Ūkininkų ir kitų žemės ūkio veiklą vykdančių gyventojų mokesčiai. Prieiga per internetą: <http://mic.vmi.lt/documentpublicone.do?id=1000060584>
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Mokestinė našta Europos Sąjungos valstybėse ir Lietuvoje Nr. 13-65 (2008.08.08). Vilnius.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Mokestinė našta Europos Sąjungos valstybėse ir Lietuvoje Nr. 13-61 (2007.07.24). Vilnius.

Tax burden on agriculture in Lithuania**Summary**

Tax burden is a proportion of taxes and contributions to gross value added. Every economic activity has a different tax burden. Agriculture is an economic activity which has the least tax burden. In 2009 was decided to implement tax reform in Lithuania. So, changes in tax system had negative effect on farmers and other persons engaged in economic activities, because it was abolished tax relief, increased tax rates, and introduced new taxes. The investigation revealed that tax burden on agriculture is growing annually, the same trend will continue in the future, because it is provided to increase the tax rate in the near three years.

Mokslinio darbo vadovė: prof. dr. V. Vitunskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

LIETUVOS JAUNŪJŲ ŪKININKŲ VERSLUMO VEIKSNIAI

Dainora Žukauskaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Ūkininkų verslumas yra viena iš svarbesnių žemės ūkio modernizavimo prielaidų. Jaunimas yra aktyviausia visuomenės grupė, kuri imliausia inovacijoms. Todėl pirmiausia ir reikia skatinti jaunimo verslumą ir veiklą. Europos Sąjunga, siekdama Lisabonos strategijos tikslo iki 2010 metų sukurti konkurencingiausią ir dinamiškiausią pasaulyje žiniomis grindžiamą ekonomiką, sugebančią užtikrinti nuolatinį augimą, daugiau ir geresnių darbo vietų, didesnę socialinę sanglaudą, verslumo skatinimą laiko vienu esminių dalykų.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti ir įvertinti jaunųjų ūkininkų verslumo veiksnius.

Šiam tikslui pasiekti tyrime keliami tokie **uždaviniai**:

- aptarti bendruosius verslumą įtakančius veiksnius;
- išsiaiškinti jaunųjų ūkininkų verslinę motyvaciją bei ją sąlygojančius veiksnius bei problemas.

Tyrimo objektas – Lietuvos jaunųjų ūkininkų verslumo veiksniai.

Tyrimo metodai – mokslinės ir metodinės literatūros analizė ir sintezė, statistinis tyrimas anketinės apklausos būdu bei jos rezultatų sisteminimas statistinės analizės metodais kompiuterine programa.

Rezultatai

Mokslinėje literatūroje verslumas apibūdinamas dviem aspektais: a) verslumas yra iniciatyva, b) verslumas – tai įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai veikti bei rizikuoti. Verslininkystės studijos užsienio mokslinėje literatūroje turi galias tradicijas. Tačiau Lietuvoje tai pakankamai nauja tyrimų sritis, kurioje įvairius teorinius ir praktinius verslininkystės aspektus analizavo L. Juozaitienė (2003), V. Žilinskas (2004), V. Pruskus (1996, 2003), Z. Monkevičienė (1997), V. Sūdžius (2001), D. Stanikūnas (2001). Tačiau problemos aktualumą lemia tai, kad verslumas ir jį apibūdinantys veiksniai nėra vienareikšmiškai suvokti ir paaiškinti mokslinėje literatūroje.

Verslumas yra didžiulis galvosūkis ekonomikos teorijoje. Verslumo funkcija yra svarbi sudedamoji ekonominio augimo proceso dalis, viena iš ekonominės pažangos spyruoklių. Lietuvoje gana aktyviai kuriasi jaunieji ūkininkai, tačiau vis dar stokojama sisteminių jaunųjų ūkininkų verslumą sąlygojančių veiksnių tyrimų. Tai trukdo numatyti tinkamas priemones jaunųjų ūkininkų verslumui skatinti. Be to, nėra numatyta ir kriterijų, pagal kuriuos būtų matuojamas jaunimo verslumo skatinimo efektyvumas.

Daugumos tyrėjų nuomone, verslumas dažnai suvokiamas kaip žmogaus asmeninių savybių ir gebėjimų raiška veikloje, tačiau ne mažiau svarbūs ir išoriniai verslumą skatinantys veiksniai. Esant didesniems verslo užmojams, vieno asmens savybių, profesinių žinių bei patirties nepakanka. Apibendrinant analizuotą literatūrą, išskirtinos dvi pagrindines verslumą sąlygojančių veiksnių grupės: vidiniai ir išoriniai veiksniai. Vidiniai verslumą sąlygojantys veiksniai yra susiję su asmeninėmis savybėmis, motyvacija imtis verslo, turimomis žiniomis ir gebėjimais. Išoriniai veiksniai susiję su tam darančią poveikį aplinka: politine, socialine, teisine, ekonomine ir technologine. Ši aplinka veikia verslą ir lemia jo pokyčius. Minėta aplinka ypatingai svarbi jaunimo verslinei motyvacijai, nes jaunimas labiau jautrus teisinės bei ekonominės aplinkos poveikiui, ypač socialinei atskirčiai ar verslo laisvės apribojimams.

Išorinė aplinka daro didelį poveikį konkrečiam verslui, bet verslas jos pakeisti negali, o gali tik prie jos prisiderinti. Šiuo aspektu analizuojama palanki verslui aplinka, valstybės/savivaldybės parama, verslo informacijos centrų/verslo inkubatorių pagalba, verslininkystės skatinimas, teisinė verslininkų apsauga, informacijos sklaida apie konkretų verslą.

Taigi, sėkmingai veiklai šiuolaikinėje dinamiškoje aplinkoje būtina nuolat atnaujinti savo žinias, būti kūrybingam ir inovatyviam. Tai suvokimas, padiktuotas dabartinio laikmečio. Žmonių noras pažinti, naujovių ieškojimas, įgūdžiai, žinios yra pagrindiniai veiksniai lemiantys verslininkiškumą, neišskiriant ir jaunimo verslumo žemės ūkio srityje.

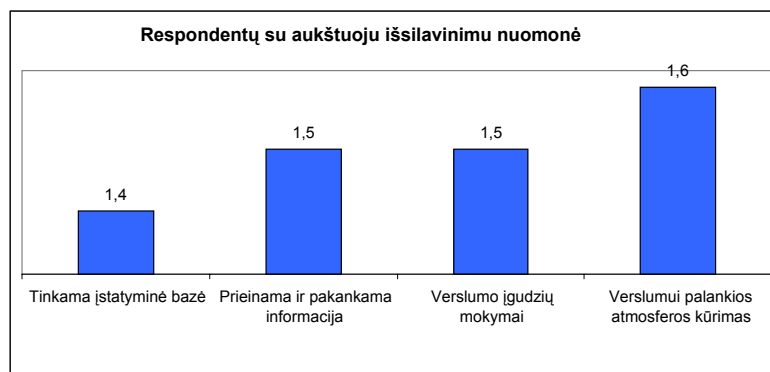
Gerai verslininkai dažnai turi remtis savo ištekliais, kad atliktų savo misiją. Šie ištekliai susideda iš: patyrimo, žinojimo, sumanumo, o svarbiausia – laiko, kuris visas turi būti panaudotas ne tik vadovavimui žmonėms ir jų motyvavimui, bet ir situacijų bei klausimų supratimui, problemų analizei bei sprendimų priėmimui. Sėkmingai dirbantiems verslininkams būdinga: a) pasiryžimas sunkiai dirbti; b) atkaklumas ir ryžtingumas; c) pasiryžimas rizikuoti; d) sugebėjimas įkvėpti entuziazmą; e) ištvėringumas.

Dažniausiai nurodomos trys priežastys, kodėl jauni žmonės nusprendžia kurti savo verslą: 1) noras dirbti sau, 2) siekis įgyvendinti savo idėją ir 3) laukiama finansinė nauda.

Siekiant nustatyti svarbiausias priežastis, lėmusias Lietuvos jaunųjų ūkininkų verslumo motyvaciją ir išsiaiškinti jaunųjų ūkininkų verslumo veiksnius, buvo atliktas sociologinė anketinė apklausa, apklausiant visus Panevėžio apskrities jaunosius ūkininkus, pateikusius prašymą paramai gauti 2004 – 2006 metais bei atsitiktinės atrankos būdu jaunos ūkininkus, sutikusius atsakyti į pateiktus klausimus. Tyrime dalyvavo 224 jaunieji ūkininkai, tai sudaro 92 procentus Panevėžio apskrities jaunųjų ūkininkų, įsikūrusių 2004 – 2007 metais.

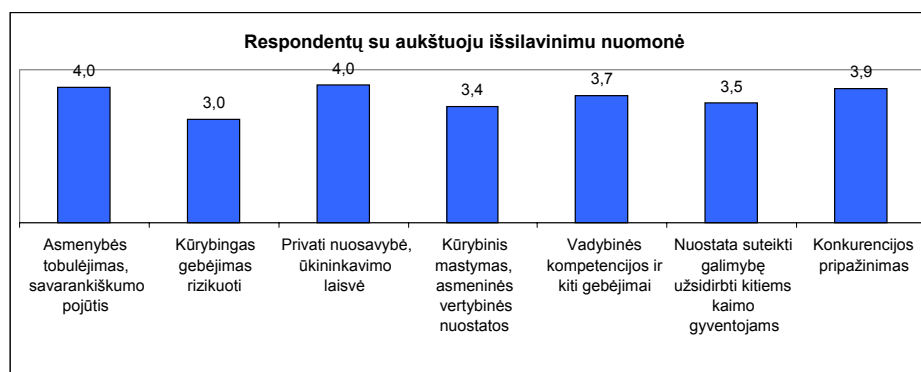
Tyrimo metu išryškėjo nuomonė, kad jaunieji ūkininkai gerai supranta jiems pavestą reikšmingą socialinę ir ekonominę misiją, veikia gana nepalankioje aplinkoje ir yra lengvai socialiai pažeidžiami.

Pagal ūkininkų verslumo išorinių veiksnių tyrimo rezultatus, labiausiai ūkininkams padėtų verslumui palankios atmosferos kūrimas bei verslumo įgūdžių mokymai (vertinama 4 balų sistemoje) (1 pav).

1 pav. Išorinių verslumo skatinimo veiksnių svarba (pagal apklausos duomenis)

Vertinant vidinius veiksnius tokia pat balų sistema, pažymėtinas didesnis respondentų aktyvumas ir vertinimo griežtumas. Svarbiausieji vidiniai veiksniai – tai pagrindinės asmeninės savybės – tobulėjimo galimybės, savarankiškumo pojūtis ir ūkininkavimo laisvė (2 pav.)

2 pav. Vidinių verslumo skatinimo veiksnių svarba (pagal apklausos duomenis)

Tiesa, vidinių veiksnių tarpe jaunieji ūkininkai su aukštoju išsilavinimu pripažįsta ir konkurencijos varomąją jėgą bei numato tuo pasinaudoti, manydami esą pasirengę tokiai konkurencijai, tuo tarpu kitų jaunųjų ūkininkų nuomone, konkurencija yra svarbus, bet kol kas sunkiai įvaldomas veiksnys. Tai rodo būtinumą nuolat mokytis, kelti savo kvalifikaciją siekiant išmokti sėkmingai konkuruoti rinkos ekonomikos sąlygomis.

Išvados

1. Esant dideliems jaunųjų ūkininkų verslo užmojams, svarbiausiu veiksnium pripažįstama galimybė tobulėti asmenybei, esant ūkininkavimo laisvei privačios nuosavybės pripažinimo ir apsaugos sąlygomis.

2. Visgi vien dabartinių asmens savybių, profesinių žinių bei patirties nepakanka, labiausiai padėtų ūkininkavime vadybinių kompetencijų ir kūrybinio mąstymo įgūdžių mokymai.

3. Jaunieji ūkininkai daugiau dėmesio tikisi iš valstybės pastangų kuriant verslumui palankesnę atmosferą, teikiant prieinamą ir pakankamą informaciją.

Literatūros sąrašas

1. ES struktūrinės paramos naudojimo poveikis šalies pažangai / Skirmantas Šidlauskas. - Iliustr., lent. - Santr. angl. - Bibliogr.: 11 pavad. // Verslas XXI amžiuje. - Vilnius : Technika, 2007. - P. 118-132.
2. Heeboll J. Mokslinių verslininkų įmonių pradžia. - Danija, 1995.
3. Gineitienė Z., Korsakaitė D., Kučinskienė M., Tamulevičius J. Verslas – Vilnius, 2003.
4. Jasaitis J., Kšivickienė D., Pareigienė L. ir kt. Lietuvos kaimo raidos stebėseną. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2005. 118 p.
5. Jasinavičius (verslininkas, investitorius, MRU profesorius) (2006).
6. Markevičius P. Žemės ūkiui paslaugas teikiančių verslininkų verslumas// Kaimo verslai ir infrastruktūra.-Kaunas: Akademija, 1999.
7. Markevičius P. Verslininkas ir jo reikšmė versle. – Kaunas: Akademija, 2002.
8. Minsienė L. „Verslumo pradmenys“.-Vilnius, 2000.
9. Pruskus V. Verslo pradžiamokslis. – Vilnius, 1996.
10. Sūdžius V. Smulkaus ir vidutinio verslo administravimas ir valdymas. Vilnius, 2001.

The enterprising factors of young Lithuanian farmers

Summary

The entrepreneurship of farmers is imperfect, and was valued in total scoring system. Youth is the most active group of the society, the most adoptive to the innovations. They are most enterprising contingent, most easy accustomed to the environment. Therefore it is important to stimulate the enterprising of the young people firstly and secondly value the position and weight of the small farmers for the agricultural sector. On purpose to reach the goal of Lisbon strategy till 2010, to create the most competitive and most dynamic economy in the world, capable to assure continual development, the level of employment, the social compaction, enterprising promotion, European Union consider is the essential matter.

Mokslinio darbo vadovas: doc. J Kirstukas (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

**KAIMO PLĖTROS
ADMINISTRAVIMAS**

JURBARKO RAJONO KAIMO VIETОВIŲ KONKURENCINIAI PRANAŠUMAI IR JŲ STIPRINIMAS

Gražina Lingytė

Lietuvos žemės ūkio universitetas,

Įvadas

Kaimas yra teritorinė sistema. Joje gyvenantys žmonės, vietos valdžia, verslo atstovai ir kitos nevyriausybinės organizacijos ją valdo ir naudoja turimus išteklius. Kaimo ištekliai yra vietovės vystymosi potencialas, kuris sukuria galimybes darniai kaimo vietovių plėtrai, vietovės pridėtinei vertei augti bei stiprina jos konkurencingumą kitų vietovių atžvilgiu.

Kiekvienos vietovės vystymosi potencialas gali suformuoti ilgalaikius konkurencinius pranašumus, kurių pagrindinis požymis yra tas, kad jų negali imituoti konkurentai per trumpą laiko tarpą. Kaimo konkurenciniai pranašumai padeda vietos plėtros veikėjams konkuruojant su kitomis vietovėmis.

Tyrimo problema: Jurbarko rajono kaimo vietovių konkurenciniai pranašumai vietos plėtros veikėjams mažai žinomi, todėl yra nepakankamas vietos išteklių (vietos žinių, technologijų, tradicijų) vertinimas ir unikalių vietos produktų bei paslaugų plėtojimas.

Tyrimo objektas: Jurbarko rajono kaimo vietovių endogeniniai ištekliai.

Tyrimo tikslas: identifikuoti Jurbarko rajono seniūnijų konkurencinius pranašumus.

Tyrimo uždaviniai:

- išanalizuoti teorinius dėsningumus ir atskleisti vietovės konkurencinių pranašumų formavimosi procesą;
- įvertinti vietos išteklių valdymo būklę ir nustatyti išteklių valdymo novatoriškumo lygį;
- numatyti Jurbarko r. kaimo vietovių konkurencingumo stiprinimo būdus.
- **Tyrimo laikotarpis:** 2003 – 2008 m.

Tyrimo metodai: anketinė apklausa, analizė ir sintezė, indukcijos ir dedukcijos, dokumentų turinio (content) analizė, palyginimo, grafinis vaizdavimas ir kiti metodai.

Raktiniai žodžiai: kaimas, vietovės konkurencinis pranašumas, išvalga, novatoriškumas.

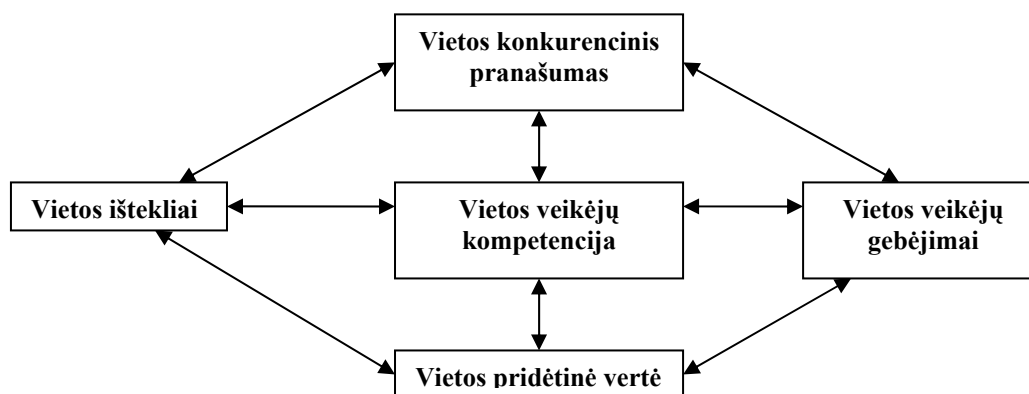
Vietos konkurencinių pranašumų teorinis aspektas

Išanalizavus Vainienės A., Porter M., Pranulio V., Stanicko E. R. ir kitų autorių mokslinius tyrimus, galima teigti, kad konkurencinis pranašumas yra vietovės gebėjimas ilgu laikotarpiu sukurti tokią pridėtinę vertę, kuri viršytų konkurentų sukurtą vertę ir tuo pačiu gautų didesį pelną. Siekiant, kad pranašumai būtų ilgalaikiais, jie turi per tam tikrą laiką įsitvirtinti vietovės ištekliuose, kultūroje, tradicijose, patirtyje ir t. t.

Tyrimais nustatyti tokie vietovės konkurencinius pranašumus lemiantys veiksniai:

- išskirtiniai vietos plėtros veikėjų gebėjimai puoselėti vietovės išskirtinius požymius bei tradicijas;
- išskirtiniai ištekliai, kurių neturi kitos vietovės;
- vietovės išskirtinumas tai yra tokie vietovės bruožai, kurie sukuria vietovei unikalumą, lyginant su kitomis vietovėmis, ir kurį pripažįsta vietos plėtros veikėjai.

Vietovėms yra svarbu ne tik turėti bei siekti išlaikyti konkurencinį pranašumą, bet tuo pačiu būtina nuolat jį kurti ir tobulinti (1 pav.). Svarbiausias tikslas yra nuolat atnaujinti vietos išteklius: žemės ūkio naudmenas, miškus, kraštovaizdį, žmoniškumus ir kitus išteklius. Vietovei tinkamai panaudojant turimus išteklius ir gebėjimus, didėja ir jos sukuriamą pridėtinę vertę. Vietovės pridėtinę vertę pasak LEADER programos sudaro tokie specifiniai požymiai: „vietovėje veikiančios vietos veiklos grupės, orientacija į vietovę, novatoriška veikla, ryšiai ir daugiasektorinis požiūris, bendravimo tinklai ir tarptautinis bendradarbiavimas“ (LEADER, 2007).

1 pav. Vietovės konkurencinio pranašumo formavimosi modelis

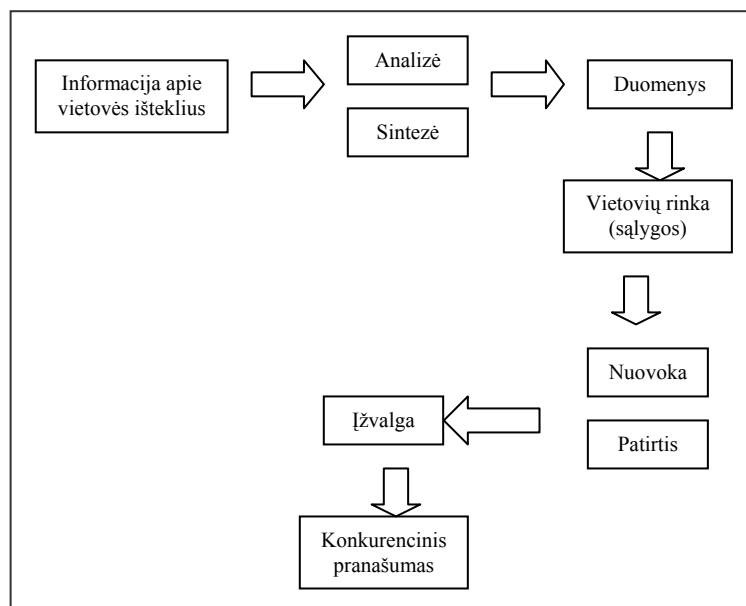
Šaltinis: sudaryta autorės, pagal M. Porter

Pasak M. Porterio (1998) „Nacionalinio deimanto modelio“ šalies konkurenciniai pranašumai yra vietiniai, o pagrindiniai jų kūrėjai – šalies įmonės ir vyriausybė. Tačiau kaimo plėtros kontekste reikėtų įtraukti ir vietos gyventojus, kurie yra svarbūs kaimo plėtros veikėjai. „Vietos veikėjai ir institucijos turi gebėti įvertinti supančią aplinką, imtis bendrų veiksmų, sukurti tokius ryšius tarp sektorių, kad būtų užtikrintas maksimalios pridėtinės vertės gavimas, ir bendradarbiauti kartu su kitomis vietovėmis“ (Atkočiūnienė V., 2004). Vietos ištekliai yra visos šalies ir pačios vietovės konkurencinių pranašumų formavimosi pagrindas. Taip pat labai svarbūs yra ryšiai tarp vietos ekonomikos sektorių ir veikėjų, nes jie ugdo kaimo gyventojų gebėjimus dirbti kartu, skatina vietos iniciatyvas ir partnerystę tarp bendruomenių, verslo ir vietos valdžios atstovų, padeda kaupti žinias ir patirtį, reikalingas rengiant vietos plėtros strategijas.

Formuojant teritorijos konkurencinius pranašumus yra svarbi vietos plėtros veikėjų partnerystė. Kaimo vietovių plėtra bus efektyvi tik tada kai vieningai veiks ir tarpusavyje bendradarbiaus visos visuomenės struktūros ir kaimo plėtros veikėjai. Partnerystė suteikia galimybę derinti skirtingus interesus. Partnerystė yra tarsi kaimo vietovių plėtros atspirties taškas, kuris sąlygoja bendrų strategijų kūrimą. Partnerystė reiškia sutarimą. „Partnerystė – tai santykiai, apimantys glaudų asmenų ir grupių, turinčių bendrų teisių ir atsakomybių, bendradarbiavimą. Vietos partnerystė apima savitarpio santykių ir vienybės sistemos formavimą regiono lygiu“ (Atkočiūnienė V., 2002).

Augant konkurencijai, konkurencinių pranašumų išsaugojimas ir gebėjimas juos tinkamai išnaudoti, tampa vis didesne problema, nes kaimo vietovėms tenka konkuruoti ne tik su kitomis kaimo vietovėmis, bet taip pat ir su miestu. Viena iš naujausių vadybos paradigmu, kuri pagrindinį dėmesį skiria priimamų sprendimų kokybei yra įžvalga. R. Jucevičius ir G. Jucevičius (2005) teigia, kad „įžvalga pasireiškia per informacijos apie konkrečių vidaus ir išorės veikėjų gebėjimus, ketinimus, stipriąsias, silpnąsias puses rinkimą, analizę ir sklaidą“. Mokslinėje literatūroje (Stalinski S, 2004; Sūdžius V., 2001; Jucevičius R., 2005 ir kt.) galima rasti įvairių įžvalgos tipų – verslo, sistemų, organizacinė ir t.t., tačiau, autorės nuomone, tinkamiausia konkurencinių pranašumų tyrimui įžvalgos forma yra konkurencinė įžvalga. Šios įžvalgos pagalba gali būti priimti ir įgyvendinti kokybiški sprendimai, sudarantys prielaidas konkurencinio pranašumo formavimuisi.

Įžvalga, kaip procesas, yra susijusi su vietovėje vykstančių procesų tarpusavio derinimu siekiant bendruomeninio efektyvumo, kuris pasireiškia kaip įžvalgos rezultatas. Analizuojant įžvalgą kaip rezultatą vietovės vystymosi kontekste, galima teigti, kad šiuo atveju įžvalga tampa sprendimu arba veiksmu. Tačiau bet kuriuo atveju įžvalga, kaip rezultatas, yra pasiekama tik per tam tikrą procesų valdymą, kuris turi pasižymėti tam tikrais įžvalgai būdingais bruožais (2 pav.).

2 pav. Vietovės konkurencinio pranašumo nustatymo procesas

*Šaltinis: sudaryta autorės, pagal Staškevičiūtę L., Neverauską B., 2008

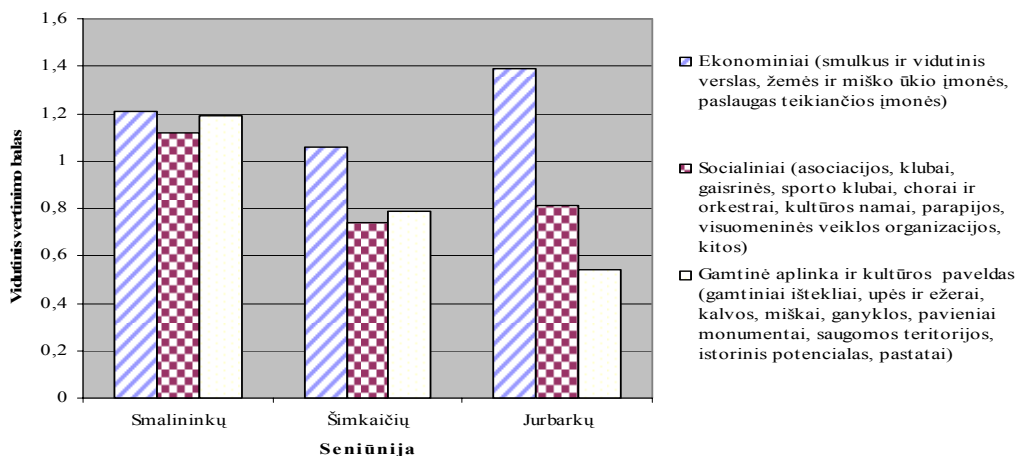
Konkurencinė išvalga sujungia duomenis ir informaciją, taikant platų strateginį požiūrį, kuris sudaro palankias sąlygas ateities įvykių spėjimui ir numatymui. Taip vietovė gali koreguoti esamą strategiją atsižvelgdama į vietovės rinką, konkurencinę aplinką, išlikdama konkurencinga ir įgydama konkurencinį pranašumą.

Jurbarko rajono seniūnijų konkurencinių pranašumų analizės rezultatai

Kaip parodė LEADER programos patirtis „novatoriškumo pagrindinis tikslas yra padidinti vietos išteklių (būdingų specifinei kaimo aplinkai, įskaitant ir kultūros bei aplinkos aspektus, turizmą ir vietos identitetą, vietos gyventojų kompetencijos imtis iniciatyvos didinimą) vertę“ (LEADER, 2007). Atlikus Jurbarko rajono vietos išteklių valdymo novatoriškumo lygio tyrimą nustatyta, kad vietovės išteklių valdymui būdingi tradicinio valdymo požymiai. Jurbarko rajono išteklių valdymas nėra novatoriškas, tai suformuoja kliūtis, keliančias grėsmę konkurencinių pranašumų formavimui. Šios kliūtys taip pat trukdo vietovės vystymuisi. Norint pakeisti esamą situaciją reikėtų stengtis įtraukti kuo daugiau vietos plėtros veikėjų į sprendimų priėmimo procesą, strategijos rengimą, rengti apklausas, vykdyti projektus. Reikėtų derinti principus „iš viršaus į apačią“ ir „iš apačios į viršų“, taip pat skatinti partnerystę tarp vietos plėtros veikėjų ir savivaldybės administracijos, tarp viešojo ir privataus sektoriaus.

Siekiant nustatyti, kaip vietos plėtros veikėjai vertina išteklius buvo atlikta išteklių vertinimo apklausa. Buvo apklausti trijų Jurbarko rajono seniūnijų (Smalininkų, Šimkaičių, Jurbarkų) plėtros veikėjai. Tai buvo asmenys, gyvenantys toje seniūnijoje, geriausiai žinantys vietovės situaciją ir susiję su kaimo plėtros problemomis. Remiantis Schwarze J. (1993) imties nustatymo metodu gauta, kad tiriamųjų skaičius tyrime buvo pakankamas. Vietos plėtros veikėjų buvo prašoma įvertinti seniūnijos išteklius būklę ir jų reikšmingumą vietovės vystymuisi nuo 0 iki 3 balų. 0 balų – vietos išteklių būklė bloga, ištekliai nereikšmingi vietovės vystymuisi, 1 balas - vietos išteklių būklė patenkinama, šiek tiek ištekliai mažai reikšmingi vietovės vystymuisi, 2 balai – vietos išteklių būklė pakankamai gera, ištekliai pakankamai reikšmingi vietovės vystymuisi, 3 balai – vietos išteklių būklė labai gera, ištekliai labai reikšmingi vietovės vystymuisi. Atlikus išteklių vertinimą gauti rezultatai. Rezultatai pateikti 3 paveiksle.

3 pav. Jurbarko r. Smalininkų, Šimkaičių, Jurbarkų seniūnijų išteklių būklė (vidutinis vertinimo balas), 2008 m.

Smalininkų seniūnija yra unikali Lietuvos Respublikos gyvenvietė istoriniu aspektu, Jurbarkų seniūnija pasižymi gerai išvystytu ekonomikos sektoriumi, Šimkaičių seniūnija yra žemų lygumų ir drėgnų miškų kraštas. Vietos plėtros veikėjai kaip geriausių išteklių būklę išskyrė ekonominius išteklius. Tai yra todėl, kad šiose seniūnijose yra pakankamai gerai išplėtotą gamybinę struktūrą, veikia medienos įmonė, mėsos perdirbimo įmonė, kurios yra žinomos ne tik tiriamame rajone, bet ir visoje šalyje. Kaip blogiausių išteklių būklę respondentai išskyrė gamtinės aplinkos ir kultūros paveldo išteklių grupę. Tiriamos seniūnijos nepasižymi gamtinių bei kultūrinių išteklių gausa, lyginant su kitomis Jurbarko rajono seniūnijomis. Matyt todėl šiose seniūnijose yra gerai išplėtoti ekonominiai ištekliai.

Atlikus dokumentų turinio (content) analizę nustatyta, kad tiriamuose Jurbarko rajono periodiniuose leidiniuose („Šviesoje“ ir „Mūsų laike“) tiriamuoju laikotarpiu (2003 – 2008 m.) dažniausiai buvo rašoma apie tradicines ir netradicines šventes, kaimo žmones, gamtą. Tradicinių ir netradicinių Jurbarko rajono švenčių sukuriama vertė – tai kompleksinio poveikio inovacija, kuri padeda puoselėti senąsias tradicijas, skatina bendradarbiauti ir stiprina partnerystę tarp viešojo ir privataus sektoriaus, pritraukia išorines investicijas į vietovę, gerina vietovės įvaizdį.

Jurbarko r. seniūnijų konkurencingumo stiprinimo būdai

Atsižvelgiant į darnios plėtros koncepciją, numatomos prioritetingos Jurbarko r. Smalininkų, Šimkaičių bei Jurbarkų seniūnijų vystymosi kryptys.

<p><u>Ekonominė plėtra:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kulinarinio paveldo produktų gamyba ir pardavimas; • Vietovės pridėtinės vertės kūrimas, panaudojant unikalios vietovės išteklius: gera geografinė padėtis, gausus gamtos, kultūros bei istorijos išteklių paveldas, aktyvūs vietos gyventojai. • Tradicinių amatų (kalvystės, drožybos, siuvinėjimo, švilpynių gaminimo, nėrimo, puodų žiedimo, audimo, žvejybos) atgaivinimas. 	<p><u>Socialinė plėtra:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Principo „iš apačios į viršų“ stiprinimas (vietos gyventojų pasiūlymai, iniciatyvos); • Kaimo organizacijų partnerystės stiprinimas ir bendruomenių veiklos aktyvinimas; • Vietos gyventojų partnerystė ir kooperacija.
<p><u>Kultūrinė plėtra:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Istorinio paveldo puoselėjimas, panaudojimas vietovių vystymuisi; • Etnografinių tradicijų ir kultūrinio paveldo puoselėjimas; • Senųjų švenčių atgaivinimas ir kultūrinių renginių organizavimas, aktyvus dalyvavimas festivalyje „Panemunių žiedai“, pristatant kulinarinio paveldo produktus. 	<p><u>Aplinkosauginė plėtra:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Unikalaus kraštovaizdžio kūrimas; • Ekologinio ūkininkavimo plėtra. • Ekologinio vartojimo skatinimas.

4 pav. Jurbarko r. Smalininkų, Šimkaičių, Jurbarkų seniūnijų numatomos vystymosi kryptys

Siekiant stiprinti Jurbarko rajono seniūnijų konkurencingumą, reikia vadovautis darnios plėtros principais, kurie padeda prisitaikyti prie kintančios aplinkos sąlygų, stiprina gyventojų sutelktumą ir integraciją, palaiko ir stiprina kaimo vietovių savitumą ir unikalumą, padeda išsaugoti ir atnaujinti turimus išteklius.

Jurbarko r. Smalininkų, Šimkaičių ir Jurbarkų seniūnijų konkurencingumą sustiprintų partnerystė tarp viešojo ir privataus sektoriaus bei vietos gyventojų, principų „iš apačios į viršų“ ir „iš viršaus į apačią“ derinimas, vietovės integruota plėtra. Siekiant numatytų vystymosi kryptių įgyvendinimo į plėtros procesą reikėtų įtraukti ne tik vietos gyventojus, bet taip pat ir verslo atstovus, nevyriausybinės organizacijas, mokyklas, biudžetines bei viešąsias įstaigas.

Išvados:

1. Išanalizavus konkurencinių pranašumų teorinius dėsningumus galima teigti, kad konkurenciniai pranašumai yra gebėjimai ilgu laikotarpiu sukurti tokią pridėtinę vertę, kurios negalėtų imituoti konkurentai. Vietovės konkurencinius pranašumus lemiantys veiksniai yra kaimo plėtros veikėjų išskirtiniai gebėjimai, išskirtiniai ištekliai bei vietovės išskirtinumas.
2. Jurbarko rajono išteklių valdymas nėra novatoriškas, tai kelia grėsmę konkurencinių pranašumų formavimuisi. Efektyviai panaudojami vietos ištekliai sukuria pridėtinę vertę, kuri stiprina vietovės konkurencingumą lyginant ją su kitomis vietovėmis
3. Stiprinant Jurbarko r. seniūnijų konkurencingumą reikėtų remtis darnios plėtros koncepcija, kuri apimtų ekonominę, socialinę, kultūrinę, aplinkosauginę plėtrą ir sudarytų sąlygas konkurencinių pranašumų formavimuisi.

Literatūra:

1. VAINIENĖ, R. 2005. *Ekonomikos terminų žodynas: apie 1400 terminų*. Vilnius: Tyto Alba.
2. PRANULIS, V., PAJUODIS, A. ir kt. 2000. *Marketingas*. Vilnius: The Baltic Press.
3. STANICKAS, E. R. 2001. *Konkurencingo gaminio kūrimas panaudojant kokybės funkcijos išskleidimą// Kokybės vadyba – konkurencingo verslo pamatas: respublikinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Kaunas: Technologija.
4. ATKOČIŪNIENĖ, V., ALEKSANDRAVIČIUS, A. 2004. *Kaimo bendruomenių plėtra. Kolektyvinė monografija*. Kaunas: Akademija.
5. BENIUŠIENĖ, I., SVIRSKIENĖ, G. 2008. *Konkurencingumas: teorinis aspektas. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Šiauliai: ŠU leidykla.
6. SABONIENĖ, A. 2000. *Konkurencinių pranašumų formavimo pramonės įmonėse ypatumai // Ekonomika ir vadyba-2000. Aktualijos ir metodologija: tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Kaunas: Technologija..
7. *Kaimo vietovių teritorinis konkurencingumas. LEADER metodinė medžiaga*. 2007. Kaunas: Akademija.
8. SUKACKAITĖ, L. *Partnerystės valdymo dėsningumai plėtojant kaimo vietoves*. [interaktyvus] (žiūrėta 2008 12 03), http://www.lzuo.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2006/kaimo_pletra/Sukackaite%20Lina.pdf.
9. STAŠKEVIČIŪTĖ, I., NEVERAUSKAS, B. *Konkurencinė išvalga smulkiajame versle*. [interaktyvus] (žiūrėta 2009 01 12), <http://baitas.lzuo.lt/~mazylis/julram/15/157.pdf>.
10. ATKOČIŪNIENĖ, V. 2002. *Partnerystės nauda kaimo regioninei plėtrai.// Tarptautinės konferencijos „Regionų plėtra – 2002“ pranešimų medžiaga*. Kaunas: Technologija.
11. *Konkurencinis pranašumas (competitive advantage)*. [interaktyvus] (žiūrėta 2008 09 20), http://tutor2u.net/business/strategy/competitive_advantage.htm.
12. *Competitive advantage*. [interaktyvus] (žiūrėta 2008 10 20), http://en.mimi.hu/marketingweb/competitive_advantage.htm.
13. *Konkurencinis pranašumas*. [interaktyvus] (žiūrėta 2008 11 20), (www.quickmba.com/strategy/competitive-advantage/).
14. JUCEVIČIUS, R., JUCEVIČIUS, G. *The concept of intelligent cluster*. Socialiniai mokslai, 2005.
15. STALINSKI, S. *Organizational intelligence: a systems perspective*. Organization development journal, 2004.
16. *LEADER programos pridėtinės vertės vertinimas. LEADER metodinė medžiaga*. 2007. Kaunas: Akademija.
17. SCHWARZE, J. 1993. *Grundlagen der Statistik – Herne*. Berlin: Neue Wirtschaftsbriefe.

Die Vorteile der Konkurrenzfähigkeiten der Dorfgegenden des Bezirks Jurbarkas

Z usammenfassung

Das Dorf ist ein territoriales System, das die Einheimischen, die lokale Behörde, die Geschäftsleute und andere regierungsunabhängige Organisationen verwalten und seine vorhandenen Vorräte nutzen. Die ländlichen Vorräte sind das Entwicklungspotential einer Gegend. Die Vorteile der Konkurrenzfähigkeiten der ländlichen Gegenden des Bezirks Jurbarkas sind den örtlichen Entfaltungspersonen wenig bekannt, deshalb ist die Einschätzung der örtlichen Vorräte (ortsansässige Nachrichten, Technologien, Traditionen), die Entfaltung der einzigartigen örtlichen Produkte und der Dienstleistungen ungenügend. Das Ziel dieser Arbeit war die Identifizierung der Vorteile der Konkurrenzfähigkeiten der Dorfschaften des Bezirks Jurbarkas. Nach der Analyse die Vorteile der Konkurrenzfähigkeiten der theoretischen Gesetzmäßigkeiten kann man behaupten, dass die Vorteile der Konkurrenzfähigkeiten die Fähigkeiten im Laufe langer Zeit solchen Mehrwert zu schaffen sind, den die Konkurrenten nicht nachahmen könnten. Die Faktoren, die die örtlichen Vorteile der Konkurrenzfähigkeiten bestimmen, sind die außergewöhnlichen Fähigkeiten der leitenden Personen der ländlichen Entfaltung, einzigartige Vorräte und die Einmaligkeit des Ortes. Das Verwalten der Vorräte in Jurbarkas ist unfortschrittlich und das droht der Bildung der Vorteile der Konkurrenzfähigkeiten. Beim Stärken der Konkurrenz der Dorfschaften im Bezirk Jurbarkas sollte man sich auf die Konzeption der harmonischen Entwicklung, die die wirtschaftliche, soziale, kulturelle, umweltschützende Entfaltung umfassen und die Voraussetzungen für Bildung der Vorteile der Konkurrenzfähigkeiten formieren würde, stützen.

Doc. Dr. V. Atkočiūnienė, Lietuvos žemės ūkio universitetas

SENIŪNIJŲ DARBUOTOJŲ MOTYVAVIMAS TEORINIŲ ASPEKTU

Inga Kasiulytė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Pastarųjų metų Lietuvos socialinės, ekonominės ir politinės situacijos pokyčiai kelia vis didesnių reikalavimų visoms viešojo administravimo įstaigoms, įskaitant seniūnijas. Seniūnijos darbuotojai turi gebėti greitai ir efektyviai reaguoti į visuomenės poreikius, keisti ir pritaikyti savo struktūras, procedūras bei veiklos tikslus prie besikeičiančių aplinkybių. Kartu su tuo keičiasi reikalavimai ir seniūnijos darbuotojams: jie turi būti kūrybingi, kvalifikuoti ir motyvuoti, gebantys ginti ir tenkinti teisėtus visų gyventojų interesus.

Vyrauja nuomonė, kad seniūnijos darbuotojai dirba nerezultatyviai ir jiems trūksta motyvacijos siekti geresnių rezultatų. Teigiama, jog jie stropiai ir tiksliai vykdo savo pareigas, tačiau jų darbas nėra efektyvus ar novatoriškas. Įtakos formuoti tokiai situacijai turi viešąjį sektorių reglamentuojančios teisinės nuostatos, nepakankamai efektyviai, per daug procedūriškai reglamentuojančios darbuotojų veiklą. Šiandien seniūnijų darbuotojai nėra motyvuojami siekti geresnių rezultatų, nes šios srities valdymui vis dar charakteringas neracionalus darbo pasidalijimas, hierarchinė sistema, dažnai demotyvuojanti asmeninius pasiekimus ir kiekvieno darbuotojo atsakomybę už darbo rezultatus. Šias problemas įtakoja neefektyvių darbuotojų motyvavimo priemonių parinkimas, neatskleidžiant darbuotojų gebėjimų ir veiklos galimybių.

Tyrimo tikslas – įvertinti seniūnijų darbuotojų motyvavimo galimybes teoriniu aspektu.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- išanalizuoti motyvavimo priemonių istorinę raidą;
- įvertinti darbuotojų motyvavimą viešajame sektoriuje.

Tyrimo objektas – seniūnijų darbuotojų motyvavimai.

Tyrimo metodai: tyrimas atliktas remiantis mokslinės literatūros analizės ir palyginimo, dokumentų analizės ir apibendrinimo, loginės analizės metodais.

Rezultatai

Motyvavimo samprata ir pagrindinės sąvokos

Norint suprasti motyvavimo esmę, būtina išsiaiškinti jo sąvoką. Motyvavimo sąvoka kilusi iš lotynų kalbos žodžio „movere“ (judėti, versti).

Prancūzų mokslininko G. Cuendet teigimu, motyvavimas - iš sąmoningų ir nesąmoningų žmogaus jėgų kylanti energija, kuri veikia individo ryšius su užduotimi ir sąlygoja jo elgesio darbe orientaciją ir pokyčius [3]. Šis apibrėžimas neprieštarauja skirtingų kryptingų motyvacijos teorijoms ir atskleidžia darbo motyvacijos esmę, įvertindamas pagrindinius jos elementus: jų kilmę ir individo ryšius su užduotimi.

Mokslinėje literatūroje, motyvavimas suprantamas kaip judėjimo, veiklos priežastis, skatinanti veikti.

Kita svarbi sąvoka analizuojant darbuotojų motyvaciją ir paskatas organizacijose – motyvas. Svarbu motyvacijos nesutapatinti su motyvais. Motyvacija yra sudėtingesnis darinys ir apima ne tik motyvus ir juose glūdinčius poreikius bei jų išraišką norais, bet ir pastovesnę kokybę - interesus, kurie nusako pastovesnę žmogaus dėmesį tam tikrai veiklai ar reiškiniui.

Motyvavimo priemonių specifika vadybos raidoje

Darbuotojų motyvavimas perėjo ne vieną istorinės raidos etapą, kuriame vyravo viena ar kita mokslinė mintis, skirtingai vertinusi darbuotoją, akcentavusi skirtingas vertybes bei motyvavimo priemones.

F. Taylor (1895), padėjęs pagrindus motyvacijos teorijoms, darbuotojus traktavo kaip vienodas organizuoto mechanizmo detales. Pastebėjęs darbo rezultatų ir darbo kokybės ryšį, jis motyvaciją įvardijo kaip tikslų užduočių vykdymą, nevengiant bausmių ir siekiant norimo atlyginimo [1]. XX a. pr. įstaigose vyravo ilga darbo diena, mažas užmokestis, prastos darbo sąlygos, menkas darbuotojų profesinis lygis. Klasikinės valdymo teorijos pripažino žmogaus fiziologinius ir saugumo poreikius, darbuotojai turėjo atlikti tiksliai apibrėžtą užduotį, o vadovų uždavinys buvo organizuoti, kontroliuoti, bausti. Ši teorija teigė, kad darbuotojui svarbiausi ekonominiai stimulai, materialinis skatinimas, neįvertinant darbuotojų individualių skirtumų.

A. Maslow (1943) ir D. McGregor darbai (1960), pripažįstantys žmonių unikalumą ir kartu išvelgiantys kai kurių savybių panašumą, padėjo pamatus antrosios kartos darbo motyvacijos koncepcijai. Vėliau paskelbtos R. Likert (1967), C. Rogers (1961), V. Vroom teorijos (1964) sutelkė dėmesį į žmogaus elgesio motyvų pažinimą ir įrodė, kad žmogui tobulėjant, sudėtingesni darosi jo poreikiai, lūkesčiai, veiklos organizavimas.

XX a. 9-ajame dešimtmetyje vėl grįžtama prie F. Herzberg (1950) tyrimų išvadų. Neabejojama darbo užmokesčio, premijų poveikiu darbuotojų motyvavimui, tačiau akcentuojama darbo turinio ir individo savivarbos, jo nuopelnų pripažinimo svarba. Trečios kartos motyvacijos teorijos apima ne tik išorinę, bet ir vidinę motyvaciją, atskleidžiančią darbuotojo asmens sąlygotus ir pasitenkinimą darbu lemiančius šaltinius. Žmonėms reikalinga saviraiška, todėl jiems būtina suteikti daugiau autonomijos, skirti sudėtingas ir didelės atsakomybės reikalaujančias užduotis [1]. Vadovai privalo suvokti, kad vidinė motyvacija būdinga toli gražu ne visiems darbuotojams. Įstaigose dirba nemažai žmonių, kurių pagrindinės motyvavimo priemonės tebėra didelis darbo užmokestis ir geros darbo sąlygos.

Poveikio priemonės, metodai per ilgus amžius evoliucionavo: prievarta, bausmės, „botago ir meduolio“ principas, materialinės bei moralinės paskatos ar nuobaudos. Tyrimai rodo, kad vadovai įtakoja darbuotojų veiklos efektyvumą juos skatindami, o ne bausdami.

Tyrimų duomenimis, skirtingu istoriniu laikotarpiu darbuotojų motyvavimo priemonės skyrėsi.

1960 – 1970 metais pagrindinis dėmesys buvo skiriamas darbuotojo saugumo ir materialiniams motyvams.

1970 – 1980 metais didesnę reikšmę įgavo bendravimo ir afiliacijos motyvai.

1980 – 1990 metais darbuotojai buvo įtraukiami į organizacijų valdymą ir buvo veikiami socialiniai pagarbos ir pripažinimo motyvai.

1990 – 2000 metais didžiausias dėmesys skiriamas darbuotojų saviraiškos bei potencialių savo galimybių realizavimo motyvams.

Šiuo metu, motyvavimo priemonių įvairovė didesnė, todėl darbuotojų motyvavime turėtų būti taikomi jungtiniai kelių motyvavimo priemonių deriniai [8].

Charakteringiausios nagrinėtų laikotarpių darbuotojų motyvavimo priemonės pateikiamos 1 lentelėje.

1 lentelė. Motyvavimo priemonių istorinė raida (sudaryta autorės pagal L. Marcinkevičiūtę)

Metai	Motyvavimo priemonės
1960 - 1970	Nekintamas darbo užmokestis Griežta kontrolė Darbų reglamentavimas Nuobaudos
1970 - 1980	Bendri darbuotojų susirinkimai Šventės Teigiamo psichologinio klimato formavimas Individualių laimėjimų įvertinimas
1980 - 1990	Nustatomi individualūs ir grupiniai tikslai Tinkamai ir teisingai vertinami darbo rezultatai
1990 - 2000	Kvalifikacijos tobulinimas Įgaliojimų delegavimas
2000 - 2008	Darbuotojams reikia suteikti daugiau laisvės, atsakomybės Leisti vystytis darbuotojų saviraiškai ir kūrybiškumui Lankstus darbo grafikas

Galima daryti išvadą, kad skirtingi žmonių poreikiai skirtingu laiku turi nevienodą motyvuojančią jėgą. Dažniausiai konkretaus žmogaus poreikių struktūra yra nustatoma arba įvertinant jo vietą įstaigoje, arba anksčiau įgyta patirtį, todėl galima teigti, kad nėra tam tikros vienos ir geriausios motyvacijos teorijos, siūlančios atitinkamas motyvavimo priemones. Tai, kas yra geriausia motyvuojant vienų darbuotojų veiklą yra visiškai nepriimtina kitiems.

Darbuotojų motyvavimas viešajame sektoriuje

Mokslinės literatūros duomenimis, tradicinio viešojo administravimo modelio formavimosi pradžia siejama su 19-ojo amžiaus antroje pusėje prasidėjusia intensyvia industrializacija. Jau tada susiformavusios

požiūrio į valstybės darbuotojus pagrindinės nuostatos išliko iki šių dienų. Šio modelio įstaigų darbuotojai turi paklusti „vėberinėms“ reikalavimų valstybės tarnautojams nuostatom, kurių esmė – veiklos racionalumas, funkcinė specializacija ir hierarchiškumas.

Kaip pastebi Lane, klasikinė viešojo administravimo teorija teigia, jog viešųjų įstaigų vadovai nuo privačių organizacijų vadovų skiriasi veiklos motyvais: kitaip nei pastarieji, viešųjų organizacijų vadovai orientuojasi į visuomenės interesus [5].

Motyvacinis aspektas netiesiogiai paliestas ir M. Vėberio studijoje apie biurokratiją. Aiškiai apibrėžta darbo apimtis, galimybė kopti karjeros laiptais remiantis profesiniais pasiekimais, fiksuotas darbo atlyginimas, priklausymas organizacijai ir nešališkas, racionalus reikalų tvarkymas gali būti įvardyti kaip motyvuojantys veiklos veiksniai.

Tiek teorinės studijos apie augančią administracinės valstybės galią, tiek ir praktika, liudijanti apie dažną biurokratijos neefektyvumą, neoperatyvumą, leido viešo pasirinkimo teorijos atstovui A. Downs suvokti biurokratijos veiklos motyvus. Jis teigė, kad biurokratijos elgesį veikia ne tik viešas interesus, bet ir privatūs motyvai. Pasak jo, biurokratijos darbuotojai turi sudėtingą tikslų rinkinį, į kurį įeina galia, pajamos, prestižas, saugumas, patogumas, lojalumas (idėjai, institucijai arba tautai), didžiavimasis puikiu darbu ir troškimas tarnauti viešajam interesui. Bet nepaisant to, kokie yra konkretūs tikslai, kiekvienas tarnautojas yra stipriai motyvuojamas savo paties asmeninio intereso, net kai jis veikia grynai vykdydamas oficialias pareigas [4].

Bendrieji biurokratų elgesio motyvai pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė. Bendrieji biurokratų elgesio motyvai (sudaryta autorės pagal Downs)

Savanaudiški motyvai:	Platesni motyvai:
<ul style="list-style-type: none"> - galia - biuro viduje ar už jo; - piniginės pajamos; - prestižas; - patogumas - asmeninių pastangų minimizavimas; - saugumas - maža tikimybė ateityje prarasti galią; - pinigines pajamas, prestižą ar patogumą. 	<ul style="list-style-type: none"> - asmeninis lojalumas - savo darbo grupei, biurui, vyriausybei apskritai ar nacijai; - identifikacija su specifine veiksmų programa arba „pasišventimas misijai“; - didžiavimasis darbo patirtimi; - noras tarnauti viešajam interesui

Viešųjų įstaigų vadovai, norėdami išlaikyti savo darbuotojus, turi mokėti derinti daugybę įvairiausių darbo įgūdžių. Jiems reikia rasti bendrą kalbą su politikais ir juos įtikinti, kad būtina skirti daugiau lėšų jų vadovaujamoms įstaigoms, jie privalo rūpintis savo įstaigų profesine kompetencija, susiduria su įvairių interesų grupių siekais dalyvauti priimant sprendimus.

Daugelis tyrinėtojų, lyginę motyvavimo tyrimus, atliktus viešajame ir privačiajame sektoriuje, priėjo išvadą, kad pinigai kaip galutinis darbinės veiklos ir gyvenimo tikslas yra mažiau svarbūs viešajame sektoriuje [10]. Atlyginimas už darbą viešajame sektoriuje siejamas su valdžios efektyvumu.

Nustatyta, kad darbo sąlygos - svarbus darbuotojus motyvuojantis veiksnys. Tradiciškai manoma, kad darbas seniūnijose garantuoja darbo saugumą ir įvairias socialines garantijas. Seniūnijos daug rečiau nei privačios organizacijos yra reformuojamos, perorganizuojamos ar bankrutuoja, ir tai suteikia darbuotojams norimą stabilumo pojūtį. Šiose įstaigose lėčiau reaguojama į aplinkos pokyčius, taikomasi prie politinių pokyčių, aplinkos poreikių, o tai daro jų veiklą pastovesnę ir stabilesnę.

Visuomenėje dažnai vyrauja nuostata, kad valstybės tarnyba užtikrina asmeniui pragyvenimą iki pensijos, nebent asmuo būtų labai susikompromitavęs ir tuo pakenkęs įstaigai ar bendrai valdžios reputacijai. Darbo vietos saugumas (užtikrintumas) turi savo plusų bei minusų: asmuo gali tapti geru savo srities žinovu ar net ekspertu; konkurencijos nebuvimas neskatina darbuotojų asmeniškai tobulėti, sąlygoja atsainų požiūrį į tarnybines pareigas, aroganciją piliečių atžvilgiu.

Daugumai darbuotojų darbo turinys yra pagrindinis motyvatorius. Darbas seniūnijose nėra labai įvairus, dažnai primena rutiną, nes turi būti vadovaujama teisės aktais, administracinėmis procedūromis, taisyklėmis ir kitais reglamentais. Tačiau ir tas, iš pirmo žvilgsnio statiškas, darbas gali būti pajvairinamas, suteikiant darbuotojui didesnę atsakomybę. Viena iš darbo praturtinimo užduočių – padėti darbuotojams suprasti, kodėl jie atlieka kurią nors užduotį, kad jie suvoktų savo darbo svarbą [2].

Darbas, kuriam atlikti nereikia didesnių pastangų, kurį atliekant nėra panaudojami turimi gebėjimai bei žinios, gali tapti veiklos demotyvatoriumi. Darbo sudėtingumas, reikalaujantis ir individualių, ir kolektyvinių pastangų, gali tapti stipriu motyvacijos šaltiniu.

Galima teigti, kad karjera ir jos galimybės taip pat motyvuoja žmones. Valstybės tarnyba organizuota hierarchiniu principu numato karjeros galimybes atsižvelgiant į ištarnautą laiką, turimą patyrimą bei veiklos rezultatus. Svarbus karjeros komponentas yra etatinė tarnyba, kuri gina valstybės tarnautojus nuo politinės valdžios pasikeitimų įtakos. Etatinė tarnyba leidžia plėtoti karjerą valstybės tarnyboje, pradėdant nuo nereikšmingų iki aukštų pareigų [11].

Visuotinai pripažįstama, kad viena didžiausių Lietuvos problemų šiuo metu yra kompetencijos stoka administravimo ir valdymo sričių klausimais, menki seniūnijos darbuotojų administraciniai gebėjimai. Todėl ypač svarbus viešųjų įstaigų tobulinimo aspektas yra darbuotojų profesionalumo didinimas, kuris suprantamas kaip nuolatinis, visapusiškas darbuotojų profesinis tobulėjimas, jų profesinių gebėjimų ir įgūdžių lavinimas. Mokymas yra būtinas ne tik kaip profesionalumo lygio didinimo sąlyga, bet ir kaip vienas svarbiausių demokratijos plėtros komponentų [9]. Tai būtina sąlyga siekiant viešųjų įstaigų tobulinimo.

Pagal vietos savivaldos įstatymą, seniūnija yra savivaldybės administracijos struktūrinis teritorinis padalinys – jos filialas, veikiantis tam tikroje savivaldybės teritorijos dalyje [7].

Valstybės tarnybos įstatyme, reglamentuojamos priemonės, įtakojančios darbuotojų motyvavimą ir darbo efektyvumą: darbo užmokestis, skatinimas ir nuobaudos, karjeros galimybės, mokymas, veiklos vertinimas ir kvalifikacijos kėlimas. Būtina pažymėti, kad visi šie minėti elementai tarpusavyje glaudžiai sąveikauja ir priklauso vienas nuo kito.

Kaip vienas pagrindinių motyvatorių darbe yra pabrėžiamas darbo užmokestis. Seniūnijos darbuotojams už darbą mokamas darbo sutartyje nustatytas atlyginimas. Atlyginimas nustatomas, atsižvelgiant į seniūnijos gyventojų skaičių, teritorijos dydį, finansuojamų įstaigų skaičių ir kitus kriterijus. Pagal Valstybės tarnybos įstatymo 23 str., valstybės tarnautojo užmokestį sudaro: pareiginė alga, priedai ir priemokos [6]. Ši darbo užmokesčio sistema teoriškai yra orientuota į valstybės tarnautojų motyvavimą, ji skatina darbuotojus tobulėti, siekti karjeros ir stabiliai dirbti valstybės tarnyboje, tačiau daugeliui darbuotojų darbo užmokestis yra per mažas, o didinti atlyginimus yra sudėtinga, nes tai susiję su kritiška seniūnijų finansine padėtimi, o priedų ir priemokų sistema – vadovo „malonės“ reikalas. Už labai gerus tarnybos rezultatus valstybės tarnautojui gali būti skiriama pinigine premija iš valstybės tarnautojams skatinti numatytų lėšų, jeigu jo tarnybinė veikla per vienerius metus įvertinama labai gerai.

Analizuojant valstybinių įstaigų darbuotojų motyvavimą, dažnai yra pabrėžiamos socialinės garantijos. Seniūnijose dirbantiems asmenims yra suteikiamos kasmetinės atostogos, nemokamos atostogos, atostogos kvalifikacijai tobulinti [6]. Valstybės tarnautojai privalomai yra draudžiami valstybiniu socialiniu draudimu ir privalomuoju sveikatos draudimu [6], užtikrinama senatvės pensija.

Viena svarbiausių žmoniškųjų išteklių seniūnijoje valdymo sričių, suteikianti galimybes darbuotojui kilti karjeros laiptais ar gauti didesnę atlyginimą, yra darbuotojų veiklos vertinimas, kurį reglamentuoja Valstybės tarnybos įstatymas bei Valstybės tarnautojų kvalifikacinių klasių suteikimo ir valstybės tarnautojų vertinimo tvarka. Teoriniame lygmenyje tarnybinės veiklos vertinimo sistema yra susieta su darbo užmokesčiu bei su motyvacija siekti karjeros, tačiau ši sistema praktikoje neveikia taip efektyviai.

Išanalizavus teisinius aktus, reglamentuojančius personalo motyvavimo klausimus seniūnijose, nustatyta, kad materialinis motyvavimas seniūnijose yra ribotas, nes vyriausybė reguliuoja biudžetinių įstaigų darbo užmokesčio dydį. Tačiau socialinės garantijos, pasitenkinimas dėl atliekamo visuomenei naudingo darbo užtikrina viešojo sektoriaus pranašumą privataus sektoriaus atžvilgiu.

Išvados

1. Motyvacija keičiasi įtakojama pokyčių įstaigoje, taip pat socialinės, politinės, ekonominės situacijos šalyje. Vystantis ekonomikai, kylant visuomenės gyvenimo lygiui, keitėsi ir vadyba, darbo sąlygos, požiūris į darbuotoją bei jo motyvavimo metodai. Klasikinė racionali vadybos teorija teigė, kad darbuotojui svarbiausi ekonominiai stimulai, materialinis skatinimas ir neįvertino darbuotojų individualių skirtumų.

2. Analizuojant viešojo sektoriaus darbuotojų motyvavimą, nustatyta, kad seniūnijų darbuotojams aktualesnės yra nematerialinės motyvavimo priemonės. Svarbiausi motyvuojantys veiksniai valstybinių įstaigų darbuotojams yra saugumas, socialinės garantijos, išsipareigojimas organizacijai bei jos tikslams bei visuomenei atliekamo naudingo darbo jausmas, tinkamos darbo sąlygos, psichologinė darbo aplinka, darbuotojo veiklos

pripažinimas ir įvertinimas, didesnės autonomijos darbe suteikimas, darbo turinys bei jo sudėtingumas, gerų profesinio tobulėjimo ir galimybių kilti karjeros laiptais sąlygų sudarymas.

3. Išanalizavus viešojo sektoriaus darbuotojų motyvavimą reglamentuojančius teisinius aktus nustatyta, kad seniūnijų (kaip institucijų) motyvavimo trūkumas yra sąlygojamas viešąjį sektorių reglamentuojančių teisinių nuostatų, neleidžiančių efektyviai panaudoti darbuotojų potencialo. Darbuotojai neefektyviai skatinami siekti geresnių rezultatų, o darbo užmokesčio sistema, darbuotojų vertinimo sistema, karjeros sistema, mokymas bei kvalifikacijos tobulinimas yra griežtai reglamentuoti.

Literatūros sąrašas

14. Bagdonas E., Bagdonienė L. Administravimo principai. - Kaunas. 2000.
15. Baršauskienė V. Personalo administravimas viešajame sektoriuje // Viešasis administravimas. - Kaunas. 1999.
16. Cuendet G. Motiver aujourd'hui. Facteurele de succes en period de mutation. Les Editions d'Organisation. - Paris. 1986.
17. Downs A. Inside Bureacracy. - Boston. 1967.
18. Lane J. E. Viešasis sektorius: sąvokos, modeliai ir požūriai. – Vilnius. 2001.
19. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 66-2130
20. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas//Valstybės žinios, 1994, Nr. 55-1079.
21. Marcinkevičiūtė L. Lietuvos įmonių darbuotojų motyvavimo modelių ypatumai besikeičiančios rinkos sąlygomis. Daktaro disertacija. – Kaunas. 2003.
22. Petrauskienė R. Lietuvos savivaldybių vidaus administravimo tobulinimas // Viešoji politika ir administravimas. 2005.
23. Rainey H.G. Understanding and Managing Public Organizations. - San Francisco. 1997.
24. Vandabeele W., Depre R., Hondeghem A., Yan S. The Motivational Patterns of Civil Servants // Viešoji politika ir administravimas. 2005, Nr.13.

Theoretical aspects of motivation of eldership employees

Summary

The motivation of employees is a problem question in the institutions of not only private but also public sector workers. The public institutions must find the methods to improve employees' motivation, because only motivated employees can reach the aims of organization and improve the quality of public sector offering.

The aim of this article is to analyze the theoretical aspects of motivation of eldership employees.

The subject of this article involves the analysis of the employees' motivation concepts and theory. There is review of changes in the position of an employee and motivation methods, starting from command, control and penalty methods to modern motivation techniques, which explain the importance of the understanding of the individual employee's needs. These methods emphasize that culture of the organization should unite all employees; they have to have more freedom, responsibility and ability to express themselves in order to achieve common goals.

The article also reviews the most important motivating factors of the employees in government institutions. A wish to participate in public policy implementation, serving public, loyalty to government; commitment and benevolence are several specific motivators, which influence public servant's activity. It is shown that working conditions, work content, salary, work safety, challenges, and possibilities for a career in private and public sector lead to distinguish certain similarities and differences.

The analysis of legal instruments regulating the motivation of employees in the elderships helped to identify that the leak of motivation is determined by the legal attitude regulating the public sector.

Mokslinio darbo vadovė: doc., soc. m. dr. L. Marcinkevičiūtė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

JAUNŲ BEDARBIŲ SOCIALINĖS ATSKIRTIES PREVENCIJA KAUNO RAJONO SAVIVALDYBĖJE

Virginija Malinš

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Socialinės atskirties sąvoka vartojama laisvai ir įvairiame kontekste, todėl būtina šią sąvoką kuo tiksliau apibrėžti ir kuo išsamiau ištirti jos apraiškas visuomenėje. Socialinė atskirtis vyrauja įvairiose visuomenės grupėse: ilgalaikiai bedarbiai, neįgalieji, kaimo gyventojai, jaunimas ir kt. Šis reiškinys labai stipriai paplitęs tarp jaunų bedarbių, gyvenančių kaimiškose vietovėse, šiuo atveju, konkrečioje teritorijoje – Kauno rajone.

Socialinė atskirtis – grupė žmonių neįtrauktų į pilnavertį visuomenės gyvenimą bei patiriančių diskriminaciją ir turinys mažiau galimybių, ji pasireiškia tuomet, kai žmonėms, šiuo atveju, jaunimui, nesuteikiamos vienodos galimybės dirbti mažuose miesteliuose.

Kaimiškose vietovėse vyrauja didelis jaunų žmonių nedarbas. Atskirtis dėl ekonominio ir socialinio vystymosi paprastai atsiranda tam tikroje erdvėje ir yra susijusi su teritorine atskirtimi, todėl pažeidžiamų grupių galimybė gauti darbą ir naudotis paslaugomis yra menkesnė. Kaimiškose vietovėse jaunų žmonių nedarbą lemia laisvų darbo vietų stoka, nepakankamas profesinis pasirengimas, silpna darbo motyvacija, aktyvumas darbo rinkoje. Taip pat priežastys, susijusios su vietovės ypatybėmis: darbo vietų pasiekiamumas, atstumas iki miestų centrų, prasta transporto infrastruktūra arba didelės su tuo susijusios išlaidos. Dar reikėtų išskirti priežastis, susijusias su vidinėmis vietovės ypatybėmis: sėkmingai dirbančių verslininkų trūkumas, žemas užimtumas, žemas kvalifikacijos lygis, viešųjų paslaugų stoka ir kokybė ir kt.

Viena svarbiausių ekonominių ir socialinių problemų kaimiškose vietovėse yra jaunimo užimtumo didinimas ir naujų darbo vietų kūrimas. Šių klausimų sprendimas susijęs su šalies ekonomikos išsivystymo lygiu ir gamybos augimu.

Darbo problema: veiksniai, lemiantys, jaunų bedarbių, gyvenančių Kauno rajono savivaldybėje, nedarbą ir socialinę atskirtį

Tyrimo tikslas – ištirti Kauno rajono savivaldybėje gyvenančių jaunų bedarbių socialinę atskirtį ir pagrindines nedarbo priežastis.

Iškeltam tikslui pasiekti iškelti šie **uždaviniai**:

- Išanalizuoti socialinės atskirties sampratą;
- Išnagrinėti jaunų bedarbių, gyvenančių Kauno rajone socialinės atskirties priežastis.

Tyrimo objektas – jaunų bedarbių socialinė atskirtis Kauno rajono savivaldybėje.

Tyrimo metodika: Iškeltai problemai tirti ir rezultatams gauti naudoti šie metodai: mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, anketinė apklausa, statistinė anketos duomenų analizė, grafinis vaizdavimas.

Rezultatai

Socialinė atskirtis aprėpia ir žmogaus savivokos kaitą, kai praradus ar atsisakius vieno vaidmenų, prisiimami kiti vaidmenys ir kitokia gyvenšana. Tada žmogus tarsi atsiriboja nuo ankstesnės savo gyvenšenos, o nesugebėdamas prisitaikyti prie naujų sąlygų tampa socialinės atskirties „įkaitu“ (pvz., apibrėžiantys save bedarbiais). (Brazienė, Guščinskienė, 2004)

Bendriausia prasme socialinė atskirtis yra suprantama kaip:

- kuo įvairiausių visuomenės grupių atskyrimas nuo galimybės dalyvauti pagrindiniuose visuomenės plėtros procesuose;
- visuomenėje egzistuojantis pilietinių teisių apribojimas tam tikroms žmonių grupėms, nesavanoriškas nutolimas nuo visuomeninių ir ekonominių vertybių;

- visuomenės atsisakymas savo narių (pvz., ligonių, narkomanų, bedarbių), jei jų gyvenšana neatitinka visuomenės nuostatų arba jie ilgai negali palaikyti įprastos socialinės sąveikos, neturėdami reikiamų materialinių išteklių, išsilavinimo ir pan.;

- procesas, kai veikiant tam tikriems faktoriams, individai negali naudotis jiems iš prigimties suteiktomis galimybėmis. (Jordan, 1996)

Zaleckienė išskiria asmenines ir visuomenines tapimo socialiai atskirtu priežastis: *asmeninės priežastys* (pvz., nesugebėjimas savęs teigiamai vertinti, pasyvumas, naujovių baimė, savo teisių nežinojimas, nepasitikėjimas savimi ir kitais, nepakankamas išsilavinimas, verslumo stoka ir kt.) apibūdinamos taip – žmogus dėl tam tikrų asmeninių, psichologinių, kultūrinių ir ekonominių priežasčių nelaiko savęs visuomenės dalimi. *Visuomeninės priežastys* (nedarbas, žemas gyvenimo lygis, nepakankamas dalyvavimas bendruomenės ir visuomenės socialiniame gyvenime ir kt.) pasireiškia tam tikru visuomenės poveikiu asmeniui; dažnai šios priežastys susijusios su pajėgų trūkumu, siekiant reintegruoti susidūrusius su šiomis problemomis. (Zaleckienė, 1998):

Socialinės atskirties samprata apima labai platų kontekstą: socialinius, psichologinius aspektus bei politinį pasyvumą. Šis reiškinys dažniausiai pasireiškia, kai vienu metu individas yra veikiamas kelių veiksnių.

Vyraujant aukštam nedarbo lygiui, išlieka ilgalaikis nedarbas, o dėl to didėja socialinė atskirtis. Šios problemos ryškiausiai pasireiškia kaimo vietovėse. Neturinčių darbo asmenų nepakankama kvalifikacija bei ilgalaikė bedarbystė riboja jų galimybes įsidarbinti ir gauti pajamas. Taip šios teritorijos pamažu tampa nepatrauklios, jose nėra galimybių rasti darbą, o darbo vietos nekuriamos dėl potencialių darbuotojų ir paslaugų vartotojų stokos.

Jaunimo padėčiai (užimtumui ir nedarbui) darbo rinkoje turi dvejopi veiksniai: vidaus ir išorės. Vidaus veiksniai - tai psichologiniai, iš dalies demografiniai veiksniai ir kokybinės gyventojų charakteristikos. Jaunimo nedarbas, kaip socialinis ekonominis reiškinys, yra ypač nepalankios šių veiksnių sąveikos rezultatas. Išorės veiksniai apima ekonominius, socialinius, demografinius, geografinius, politinius (pvz. jaunimo užimtumui užtikrinti svarbi vyriausybės vykdoma aktyvi darbo rinkos politika) veiksniai. (Pocius, 2005).

Nedarbas žeidžia žmonių savigarbą, suardo jų gyvenimo rutiną ir daro juos priklausomus vien tik nuo bedarbio pašalpos. (Dahrendorf, 1996)

Lietuvos ekonomikos raidos požiūriu ypač svarbu, kad jaunimas sėkmingai dalyvautų darbo rinkoje. Didesnis jaunimo užimtumas ir mažesnis nedarbas reiškia ilgesnį atskiros gyventojų kartos ekonominio aktyvumo laikotarpį ir spartesnę šalies ūkio plėtrą. (Pocius, 2005).

Kadangi kvalifikuota darbo jėga yra koncentruota išimtinai didmiesčiuose, ilgainiui provincijose gali susidaryti didelis darbo jėgos disbalansas kvalifikaciniu požiūriu. Tikslinga numatyti sistemą priemonių, skatinančių kvalifikuotą darbo jėgą likti gyventi ir dirbti mažesniuose miestuose bei kaimuose.

Skirtingi jaunimo pogrupiai turi skirtingas galimybes dalyvauti darbo rinkoje ir jiems turi būti taikomos skirtingos darbo rinkos politikos priemonės. Atskiros jaunimo kategorijos (pvz., jaunimas neturintis pagrindinio išsilavinimo) iš viso turi mažai galimybių efektyviai integruotis į darbo rinką ir dažniausiai „iškrenta“ iš jos. Todėl jaunimo integracijos į darbo rinką sistema turi būti labai lanksti ir įvairialypė. Reikėtų remti jaunimo profesinį rengimą. Ypač svarbu, plėtojant profesinį orientavimą ir konsultavimą ir stiprinant mokymosi ir darbo motyvaciją, didinti jaunimo sąmoningumą darbo rinkos atžvilgiu. Galima apibendrinti, kad jaunimo nedarbas – tai nepakankamai efektyvios švietimo, profesinio rengimo (plačiaja prasme), socialinės apsaugos, darbo rinkos ir ekonominės politikos rezultatas. Todėl siekiant jį mažinti būtina formuoti lanksčią kompleksinę jaunimo nedarbo prevencijos sistemą, apimančią visas darbo jėgos formavimo ir jos įtraukimo į darbinę veiklą grandis. (Gruževskis, 2005)

Nagrinėjant jaunų bedarbių socialinę atskirtį Kauno rajono savivaldybėje, vertėtų atsižvelgti į pačių bedarbių situacijos vertinimą bei vietos savivaldos specialistų nuomonę.

Kauno darbo biržos duomenimis 2008 m. liepos 1 d. Kauno darbo biržoje buvo užsiregistravę 147 jauni bedarbiai iš Kauno rajono savivaldybės.

Siekiant išsiaiškinti, dėl kokių priežasčių Kauno rajone sunku įsidarbinti buvo atliktas empirinis tyrimas. Kaip teigia Luobikienė (2003), empirinis tyrimas - tai tokia duomenų rinkimo technika, kai respondentai atsakinėja į raštu (anketoje) pateiktus klausimus. Taikant anketinės apklausos metodą, buvo apklausti 70 Kauno rajono savivaldybėje gyvenantys bei Kauno darbo biržoje užsiregistravę jauni bedarbiai. Siekiant papildyti kiekybinio tyrimo duomenis buvo taikomas standartizuotas interviu metodas. Standartizuoto

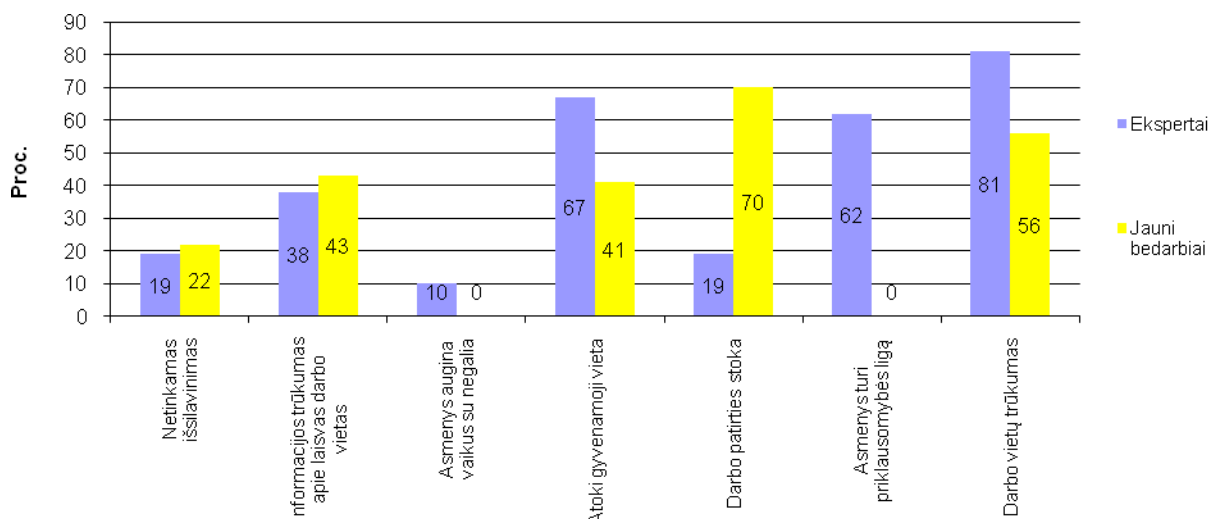
interviewo metu buvo apklausiami 21 Kauno rajono savivaldybės ekspertai, kuriuos sudarė seniūnijų seniūnai, jų pavaduotojai bei padėjėjai.

Kauno rajonas yra vienas tankiausiai apgyvendintų rajonų Lietuvoje, tačiau nedarbo problemos pasireiškia ir šiame rajone. Gyventojų užimtumą įtakoja gyvenamosios vietos specifika, šiuo atveju skirtumai tarp miesto ir kaimo. Miesto gyventojai dėl tankesnės vidinės infrastruktūros ir aukštesnio urbanizacijos lygmens turi palankesnes sąlygas dalyvauti darbo rinkoje, kai tuo tarpu kaimo gyventojai yra priklausomi nuo gyvenvietės užimtumo lygmens bei išorinių aplinkybių kaip susisiekimas su miestu ir panašiai.

Kauno rajone nedarbo lygis atskirose seniūnijose įvairuoja nuo 0,6 procentų Akademijos seniūnijoje iki 5,3 procentų Vilkijos apylinkių seniūnijoje. Pastebėta, jog didesnis nedarbo lygis vyrauja seniūnijose, esančiose toliau nuo rajono centro, t. y. Kauno. Vilkijos apylinkių, Vilkijos ir Čekiškės seniūnijose, esančiose toliausiai nuo Kauno (daugiau nei 36 km.), vyrauja didžiausias nedarbo lygis, t. y. 4 ir daugiau proc., o tuo tarpu Akademijos ir Garliavos seniūnijose, esančiose arčiausiai rajono centro, nedarbo lygis nesiekia net 2 procentų. (žr. 1 pav.) Taigi šie duomenys tik patvirtina anksčiau išsakytą nuomonę, jog ir atstumas bei susisiekimas su tankesnę infrastruktūra turinčiomis gyvenvietėmis įtakoja pačią darbo rinkos situaciją.

Atliktas tyrimas Kauno rajone parodo priežastis, dėl kurių, pačių jaunų bedarbių nuomone jiems sunku įsidarbinti. Pagrindinės priežastys, kurias įvardino buvo darbo vietų trūkumas, darbo patirties stoka, nepakankamas informacijos kiekis bei atoki gyvenamoji vieta (problemos su susisiekimu). Susiduriame su priežastimi, kodėl daugelis jaunų žmonių baigusių vidurinės bei profesines mokyklas palieka Kauno rajono miestelius ir emigruoja į didžiuosius Lietuvos miestus. 70 proc. respondentų pažymėjo jog jiems sunku įsidarbinti dėl darbo patirties trūkumo. Lietuvoje yra pakankamai geras teorinis pasiruošimas, tačiau visiškai trūksta praktinių žinių, kurios labai reikalingos įsitraukiant į darbo rinką.

Tyrimo metu dalyvavę seniūnijų darbuotojai kaip pagrindinę priežastį, jaunimo bedarystei apibūdinti, išskyrė darbo vietų trūkumą (81%). Dauguma verslininkų koncentruojasi didžiuosiuose miestuose, kur paklausos rinkos yra didesnės. Apklaustieji pabrėžė ir atokią gyvenamąją vietą, kaip vieną iš nedarbo priežasčių, tačiau seniūnijos neturi pakankamai laisvų darbų vietų net ir gyventojams, kurie nesusiduria su šia problema. (žr. 1 pav.)

1 pav. Priežastys lemiančios sudėtingą jaunų bedarbių įsidarbinimą Kauno savivaldybės rajone. (sudaryta autorės, 2008)

Apibendrinant galima teigti, kad susidariusi situacija rodo, jog reikia suteikti kuo daugiau informacijos apie nuosavo verslo pradžią, bei pritraukti verslininkus, kurie sukurtų naujas darbo vietas Kauno rajone. Labai svarbu akcentuoti ir nepakankamas sąlygas naudotis švietimo ir tobulinimosi galimybėmis.

Išvados

1. Pagrindinė jaunimo bedarbystės priežastis Kauno rajono savivaldybėje - darbo vietų trūkumas. Kadangi yra vangiai plėtojamas smulkus ir vidutinis verslas bei kitos ūkio veiklos kaimiškuose regionuose.
2. Vis daugiau besikreipiančiųjų į darbo biržas yra gyvenantys rajone, jauni, reikiamo išsilavinimo ir profesinių įgūdžių neturintys žmonės. Kita vertus, kreipiasi ir turintieji reikiamą išsilavinimą bei kvalifikaciją, tačiau dėl asmeninių savybių nemokantys atstovauti sau darbo rinkoje. Visiems jiems negalėjimas susirasti darbo ar jo netekimas sukelia krizinio pobūdžio psichologinių ir socialinių padarinių, ko pasakoje jie tampa socialiai atskirti.
3. Siekiant mažinti socialinę atskirtį būtina plėtoti socialinių paslaugų teikimą bendruomenėje, organizuoti nemokamus apmokymus bei vesti seminarus apie naujoves darbo rinkoje.
4. Svarbiausi tikslai mažinant bedarbystę turėtų būti užimtumo galimybių didinimas, numatantis būtinumą kurti atvirą ir atitinkančią darbo rinką bei didinti bedarbių aktyvumą, mažinti teritorinius nedarbo skirtumus, didinti švietimo, profesinio mokymo, konsultavimo prieinamumą rajone gyvenantiems jauniems bedarbiams.

Literatūros sąrašas:

1. Brazienė R. Guščinskienė J. 2004. *Socialinės atskirties modeliai Lietuvoje*. Filosofija, sociologija. Nr.4. p.50-56.
2. Dahrendorf R. 1996. *Modernus socialinis konfliktas*, Vilnius.
3. Gruževskis B. Okunevičiūtė-Neveauskienė L. *Jaunimo integracijos į darbo rinką problemos*. Darbo ir socialinių tyrimų institutas. 2005. Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas.
4. Jordan B. 1996. *A Theory of Poverty and Social Exclusion*. Cambridge: Polity Press. Robertson: the Chanter Press.
5. Kardelis K. 2007. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Leidykla Liucilijus.
6. Leonavičius V. ir kt. 2004. *Sociologija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
7. Leonavičius V., Norkus Z., Tereškinas A. 2005. *Sociologijos teorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas.
8. Luobikienė, I. 2003. *Sociologinių tyrimų metodika // Pagrindiniai sociologinio tyrimo metodai*. Kaunas. p. 73-110.
9. Pocius A., Okunevičiūtė-Neveauskienė L. 2005. *Ekonominio nuostolio dėl Lietuvos darbo rinkos pokyčių įvertinimas*. Vilnius.
10. Zaleckienė I. 1998. *Asmuo, visuomenė ir valstybė. Socialinė atskirtis/ Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje*. Vilnius: LFSI.

Summary

Social disjuncture dominates among various parts of community: the long-term unemployed, the disabled, the countrymen, the young people, etc. This kind of phenomenon predominates especially over the young unemployed, who live in rural areas, in this particular case – in the district of Kaunas.

The unemployment of young people in rural areas is determined by the deficit of vacancies, the insufficient qualifications, the lack of job motivation, the activity in the job market. Furthermore, it is influenced by the reasons according to local features: the distance to a workplace, poor transport facilities or high transport expenses. Besides, there should be mentioned reasons, that are concerned with inner local features, such as, the lack of prosperous businessmen, low level of qualification, the lack and quality of public services, etc.

The main reason of young people unemployment in the government of Kaunas district is the deficit of job vacancies. It is influenced by heavily developed small and middle business and other economics in rural areas.

More and more people, approaching to the employment exchange, are young and live in the country district. They are not enough educated and have no professional skills. Otherwise, there are people, who are well-educated and have good qualifications, but because of their unsuitable characteristics features they do not manage

to represent themselves in the job market. Such an incapability of finding or losing a job causes some critical psychological and social consequences, accordingly to it, they become socially disjunctured.

In order to decrease social disjuncture it is necessary to develop deliverance of social services in society, to organize free instructions and seminars about innovations in the job market.

The main objectives of decreasing unemployment are: solving the problems of business, reducing territorial unemployment differences, increasing accessibility of education, vocational training and consulting for the young unemployed, who live in the district.

Mokslinio darbo vadovas: prof. dr. G. Merkys (Lietuvos žemės ūkio universitetas).

KAIMO TURIZMO ĮTAKA KAIMO VIETOVĖŲ PLĖTRAI

Indrė Baltrušaitytė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Šiuo metu kaimo turizmas – reikšminga Lietuvos turizmo sektoriaus dalis, išsiskirianti savitumu ir konkurencinėmis savybėmis, turinti įtakos savivaldybės ar valstybės įvaizdžio formavimui, skatinanti atvykstantojo turizmo augimą. Kaimo turizmo stiprybė – tautos materialinio ir dvasinio paveldo panaudojimas, jo kūrybingas pritaikymas modernios visuomenės aplinkoje. Tokia linkme kaimo turizmo plėtrą orientuoja ir valstybės turizmo plėtros politika, išreikšta Kaimo turizmo ir tradicinių amatų plėtros 2007–2013 metų programoje, ir patrauklias kaimo turizmo perspektyvas matantys Lietuvos gyventojai [1].

Pastaruju metu daug dėmesio skiriama kaimo turizmo verslui ir rekreacijai. Lietuvos kaime pagrindinis pragyvenimo šaltinis, yra pajamos iš žemės ūkio. Siekiant sumažinti kaimo gyventojų priklausomybę nuo žemės ūkio, turi būti skirtas daug didesnis dėmesys kaimo verslo plėtrai bei plėtros problemoms spręsti. Sprendžiant šią problemą, labai svarbus strateginis sprendimas – sėkminga kaimo turizmo verslo plėtra ten, kur palanki rekreacinė aplinka. Svarbu laiku atsižvelgti į kaimo turizmo rinkos plėtros tendencijas ir numatyti galimybes pasirengti priimti daugiau atvykstančių turistų į regioną ir formuoti tinkamą kaimo turizmo plėtros politiką.

Kaimo turizmas laikomas vienu iš sparčiausiai augančiu turizmo paslaugų sektoriumi Lietuvoje. 2003 metais buvo įregistruotos 288 kaimo sodybos, o 2009 metų pradžioje- 546. Ekspertų duomenimis, 2008 metais kaimo sodybose poilsiaavo maždaug 322 tūkstančiai žmonių, iš jų apie 9 procentus – užsieniečių. Pagrindiniai kaimo turizmo paslaugų vartotojai yra šalies gyventojai, o užsienio turistai dar tik atranda šią turizmo rūšį. Prie kaimo turizmo plėtros labai prisidėjo kaimo turizmo, amatų informacinės - rezervavimo sistemos sukūrimas [2].

Tyrimo tikslas – atskleisti kaimo turizmo veiklos, kaip kaimo vietovių darnios plėtros, visuomeninę naudą ir reikšmę.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- Atskleisti kaimo vietovių darnios plėtros sampratą, tikslus ir rodiklius;
- Atskleisti Jurbarko rajono kaimo turizmo plėtros naudą darniai kaimo vietovių plėtrai;
- Įvardinti kaimo turizmo, kaip alternatyvaus verslo kaime plėtojimo kryptis;

Tyrimo objektas – kaimo turizmo verslas.

Tyrimo metodai. Iškeltai problemai tirti naudoti šie metodai: mokslinės literatūros analizė, duomenų ir dokumentų analizė ir palyginimas, grafinio vaizdavimo ir kiti metodai. Duomenys surinkti naudojant anketinę apklausą.

Rezultatai

Darniai kaimo plėtrai ir jos ryšiui su kaimo turizmu skiriama daug dėmesio pasaulio mokslinėje literatūroje. Šią koncepciją savo darbuose išsamiau nagrinėjo R. Sharpley, R. Butler, P. Pinel, F. Ellis, S. Biggs, G. Van Huylenbroeck, B. Steck, J. Caalders ir kt. Autorių nuomonė šiuo klausimu yra nevienoda, todėl yra išskiriami keli požiūriai: mokslinis, praktinis - ekonominis ir aplinkosauginis. Lietuvoje tausojančio turizmo aspektus yra nagrinėję A. Damulienė, P. Grecevičius, A. Armaitienė, I. Vainienė, kurie šiuolaikinės darnaus turizmo (angl. Sustainable Tourism) sampratą, iliustruoja kaip darnios ekonomikos plėtros strategijos pritaikymą turizmo verslui.

Daugelis mokslininkų kaimo plėtrą sieja su ekonomine plėtra, kiti pabrėžia socialinį, aplinkosauginį ar etinį aspektą, tačiau dauguma jų pritaria, kad ši reiškinį vienareikšmiškai apibrėžti yra sunku. J. Čaplikas, J. Kirstukas kaimo plėtros turinį išskyrė pagal 3 požiūrius: siaurąją prasme, plačiąją ir ekonomine. Grumuldytė (2006) remdamasi Atkočiūniene ir kt. (2005), M. Treiniu, A. Baleženčiu bei teisiniais aktais ši požiūrį papildė vadybiniu, instituciniu bei sociokultūriniu aspektu.

Kaimo turizmas, kaip kaimo plėtros elementas apima ir ekonomiką, ir gamtos bei socialinę aplinką, kuri turi tarnauti žmogui. Žmonės yra vientisos kaimo plėtros pagrindas, kadangi viskas priklauso nuo paties žmogaus, nes jis

viską kuria. Kaimo išteklių yra plėtros potencialas, kuris naudojamas siekiant įgyvendinti socialinius, ekonominius, kultūrinius, aplinkosauginius kaimo plėtros tikslus [3]. Kaimo plėtros dimensijos gali būti apibrėžiamos [4]:

- ekonominė plėtra – prisitaikyti prie aplinkos sąlygų, išsaugoti ir sukurti konkurencingus produktus ir paslaugas kaime;
- socialinė plėtra – stiprinti kaimo vietovės gyventojų sutelktumą ir integraciją;
- etnokultūrinė plėtra – palaikyti ir stiprinti kaimo vietovės kultūros tapatumą;
- aplinkosauginė plėtra – išsaugoti ir atnaujinti esamus kaimo vietovės gamtos išteklius.

Kaimo plėtroje nėra nustatytų taisyklių, kurios vienodai tiktų visiems regionams. Tą patį būtų galima pasakyti ir apie kaimo turizmą. Dideliu greičiu auga regionų gebėjimas pritraukti ir absorbuoti turizmą, taip pat sparčiai auga jau išvystyto turizmo mastai. Plačiai apžvelgus visus turizmo regionus (miesto, pakrantės ir kaimo), Cohen (1972) atsižvelgdamas į regionų tikslus sugrupuoja juos į keturias kategorijas. Ši tipologija atspindi tęstinumą pradedant nuo organizuoto masinio turizmo ir užbaigiant „autentiškomis“, „neatrastomis“ vietovėmis įskaitant: organizuoto masinio turizmo tikslus; individualaus masinio turizmo tikslus; tyrinėtojų tikslus; klajotojų tikslus [5].

Kaimo plėtros politikoje vis labiau kryptama į tausojančią plėtrą, teikiant didesnę dėmesį supančiai aplinkai ir visuomenės poreikių tenkinimui, todėl reikia išlaikyti pusiausvyrą tarp ekonominių, aplinkosaugos tikslų ir visuomenės poreikių. Kaimo plėtra didelę reikšmę turi ne tik aplinkosaugai, bet ir šalies kultūriniam ir dvasiniam paveldui. Kaimo plėtros politika skirta ir vietovių savitumų, gamtos, istorijos, etnografijos objektų išsaugojimui. Tam skirti projektai padės išlaikyti kraštovaizdžio grožį, rekreacines zonas. Todėl kaimo plėtros priemonės reikia rinktis atsižvelgiant į savo apylinkių bruožus, numatant jų ateitį ir žmonių poreikius bei visa tai atidžiai suderinus. Gerai išplėtotą kaimo infrastruktūrą daro didelę įtaką kaimo gyventojų veiklos pobūdžiui, užimtumui, gyvenimo kokybei. Todėl miestelių, gyvenviečių ir kaimų infrastruktūros plėtra yra svarbi kaimo ekonominės, socialinės, kultūrinės ir aplinkosauginės plėtros sąlyga, turinti lemiamą įtaką kaimo turizmui, kitiems alternatyviems verslams, investicijų pritraukimui, naujų darbo vietų kūrimui. Kaimo plėtra yra neatsiejama nuo konkurencingo žemės ūkio ir šios priemonės yra būtinos, norint jį stiprinti. Tačiau kaimo plėtros politika turi būti pritaikyta atskiriems regionams, atsižvelgiant į jų savitumus, skirtumus.

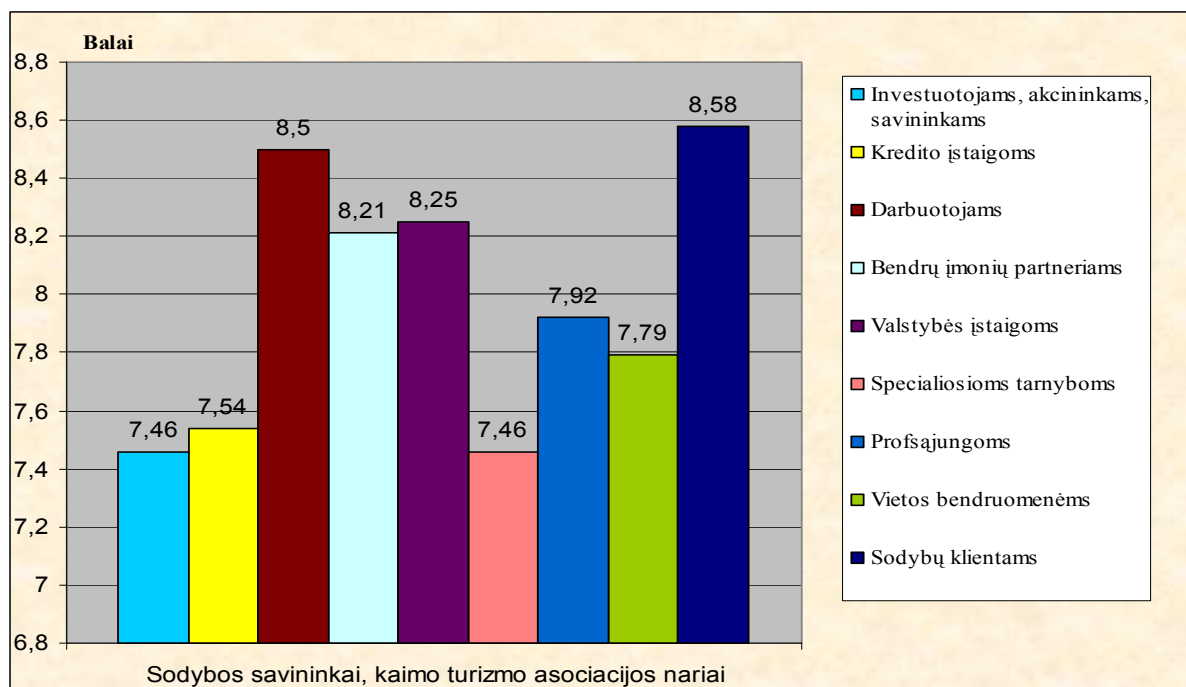
Kaimo turizmas – tai sektorius, kuris apjungia įvairias paslaugas ir profesijas, bet ir yra susijęs su daugeliu ekonominės veiklos sričių. Kaimo turizmo sektoriaus sudėtingumas ir šio sektoriaus dalyvių įvairovė reikalauja jų glaudaus bendradarbiavimo planuojant ir įgyvendinant su turizmu susijusias strategines plėtros kryptis, priemones bei politiką. Kadangi kaimo turizmo pajamingumas mažai priklauso nuo sodybos šeimininko, tam reikalingas vyriausybinių požiūris ir parama. Tačiau šiai plėtrai yra būtina ir ES struktūrinių fondų parama. Valstybinės institucijos, asociacijos, verslo atstovai, mokslinių tyrimų įstaigos bendradarbiauja visose veiklose, siekdami sustiprinti sektoriaus konkurencingumą ir turizmo svarbą Lietuvoje. Kaimo turizmas Lietuvai svarbus, nes turizmo tikslais sukurta infrastruktūra skatina regionų socialinę ir ekonominę raidą bei pritraukia užsienio turistų srautus.

Empirinio tyrimo rezultatai

Siekiant išsiaiškinti kaimo turizmo visuomeninę naudą ir reikšmę Jurbarko rajone 2008 m. buvo atliktas kaimo turizmo visuomeninės reikšmės tyrimas, kuriame dalyvavo 72 apklaustieji: iš jų 33,33 proc. kaimo turizmo sodybose besilankantys klientai, 33,33 proc. savivaldybių, seniūnijų atstovai bei 33,33 proc. kaimo turizmo sodybų savininkai ir kaimo turizmo asociacijos nariai.

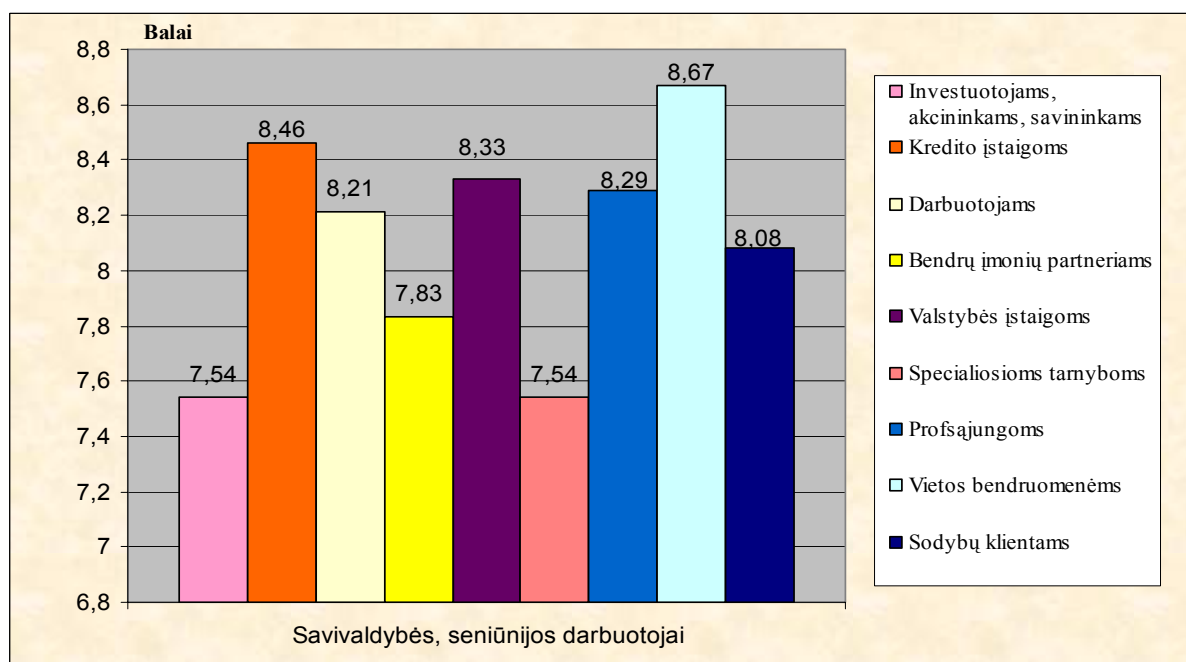
Apklausoje dalyvavusių respondentų vyrų ir moterų skaičius tolygus 51 proc. - vyrai, 49 proc. - moterys. Dauguma apklaustųjų turėjo aukštesnį išsilavinimą 51 proc.

Anketoje buvo pateikta nemažai klausimų apie kaimo turizmo įtaką kaimo vietovių plėtrai. Žemiau pateiktuose paveiksluose matyti, kad respondentai įžvelgia kaimo turizmo plėtros naudą Jurbarko rajone.

1 pav. Sodybos savininkų, kaimo turizmo asociacijos narių nuomonė apie Jurbarko rajono kaimo turizmo plėtros naudą

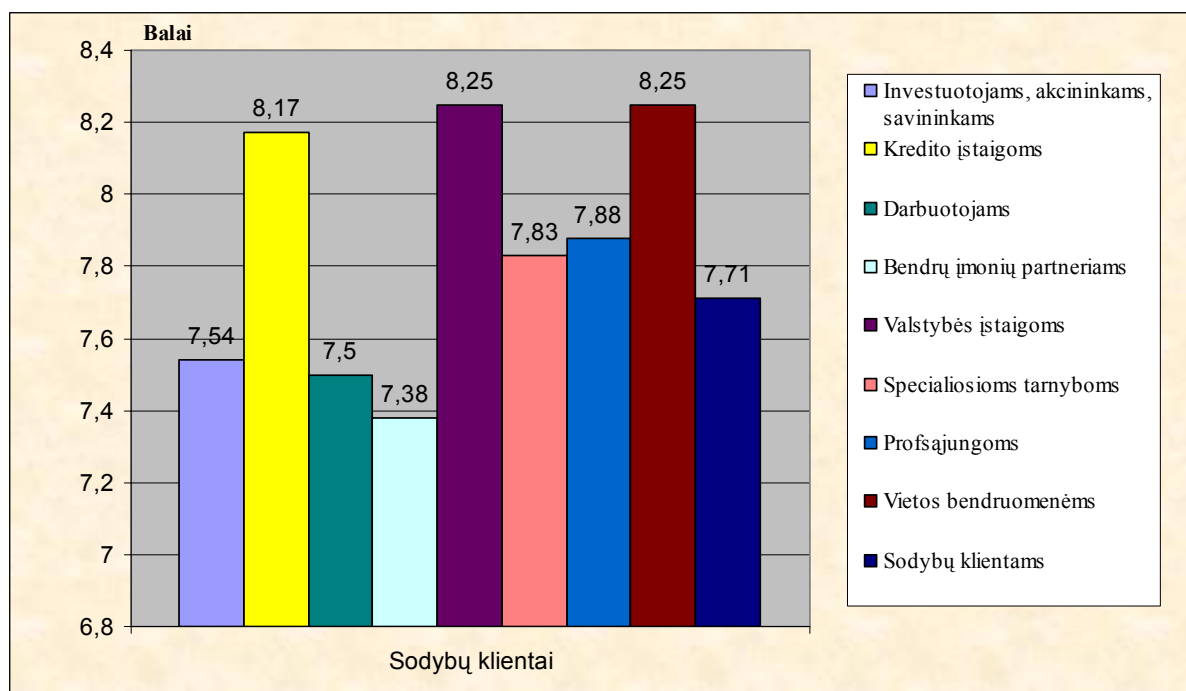
Sodybos savininkai ir kaimo turizmo asociacijos nariai mano, jog Jurbarko rajono kaimo turizmo plėtra naudinga sodybų klientams bei darbuotojams. Gausėjantys poilsiautojų srautai verčia susimąstyti apie turistinės veiklos plėtrą ir galimybes sėkmingai panaudoti turimus kaimo išteklius bei kūrybingai puoselėti kultūrinį, istorinį, etninį, tuo pačiu ir kulinarinį paveldą.

2 pav. Savivaldybės, seniūnijos darbuotojų narių nuomonė apie Jurbarko rajono kaimo turizmo plėtros naudą

Savivaldybės ir seniūnijų darbuotojų nuomone Jurbarko rajono kaimo turizmo plėtra labiausiai naudinga vietos bendruomenėms ir valstybės įstaigoms bei kredito įstaigoms.

3 pav. Sodybų klientų nuomonė apie Jurbarko rajono kaimo turizmo plėtros naudą

Sodybų klientų nuomone Jurbarko rajono kaimo turizmo plėtra labiausiai naudinga vietos bendruomenėms ir valstybės įstaigoms bei kredito įstaigoms. Iš paveikslo matome, kad vis daugiau žmonių susidomi kaimo turizmu ir galimybe turiningai praleisti laiką unikaliame Jurbarko rajone.

Apibendrinant galima teigti, kad didėjanti ES struktūrinių fondų ir programų parama kaimo bendruomenių veiklai verčia jas atidžiai analizuoti kaimo vietovių gamtinį, ūkinį, ekonominį bei socialinį potencialą ir panaudoti jį verslo plėtrai ir kaimo atnaujinimui. Turizmo veiklos plėtra kaimo vietovėse yra neatsiejama ne tik nuo natūralios gamtinės aplinkos, techninės, socialinės infrastruktūros panaudojimo. Kaimo turizmas yra svarbus papildomas arba naujas pajamų šaltinis kaimo bendruomenėse. To rezultate: sukuriamos naujos darbo vietos su turizmu susijusiame versle (apgyvendinimas, maitinimas, prekyba, transportas ir pramogos). Išsaugomos įsidarbinimo galimybės paslaugų sektoriuje (transporto, sveikatos, sveikatos apsaugos paslaugos, tradiciniai verslai ir amatai). Svarbiausios priemonės galinčios ženkliai padidinti kaimo turizmo plėtrą, tai aktyvesnis valstybės vykdomas kaimo turizmo propagavimas, platesnės investicijų kreditavimo galimybės, išsamesnė informacija apie mūsų valstybės ir ES fondų paramą kaimo turizmo verslui, pagerintas interneto ryšys ir geriau prižiūrimi keliai. Įgyvendinus šiuos siūlymus, kaimo turizmo plėtra neabejotinai paspartėtų.

Išvados

1. Atliktos apklausos rezultatai rodo, kad Lietuvos kaimo vietovėse neabejotiną perspektyvą ir plėtros tendenciją turi kaimo turizmas. Pagal atliktą tyrimą nustatyta, kad Jurbarko rajono kaimo turizmo plėtra labiausiai naudinga vietos bendruomenėms, sodybų klientams, valstybės ir savivaldos įmonėms, institucijoms. Todėl būtina panaudoti vietovės gamtinį, ūkinį, ekonominį bei socialinį potencialą kaimo turizmo plėtrai ir kaimo atnaujinimui.

2. Lietuvai kaimo turizmo plėtra yra svarbi keletu aspektų. Pirmiausia - tai labai perspektyvus pajamų šaltinis kaimo gyventojams, taip pat nauja veiklos rūšis, ypač patraukli jaunimui. Kaimo turizmas turi tapti svarbus tiek plečiant Lietuvos turizmo rinką, tiek bendrai šalies kaimo raidai, jo esmė yra panaudoti gamtos bei žmogaus sukurtas vertybes ir paslaugomis bei pramogomis pateikti vartoti kaip turizmo produktą. O Lietuvos galimybės tokiems produktams kurti ir alternatyvioms veikloms kaime plėtoti - trečdalis jos teritorijos.

3. Viena iš priemonių, padėsiančių efektyviau spręsti kaimo turizmo finansines ir organizacines problemas – kaimo turizmo bendruomenių kūrimasis ir kooperacija. Taip pat plėtojant kaimo turizmą reikėtų stengtis visapusiškai išnaudoti ES struktūrinių fondų siūlomą finansinę paramą.

Literatūros sąrašas

1. Sirusienė, R. 2008. Kaimo turizmas. Kaunas: Arx Baltica.
2. Kaimo turizmas. 2009. <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=6869> (2009.03.12).
3. Grumuldytė, Ž. 2006. Turizmo plėtros siekis – darni kaimo plėtra. Jaunųjų mokslininkų darbai. Kaunas: LŽŪU.
4. Atkočiūnienė, V., Aleksandravičius, A., Bartkutė, D., Brazienė, R., Lamanauskas, A., Petkevičiūtė, V., Senkutė, I., Šeškovas, A. 2005. Kaimo bendruomenių plėtra. Kaunas: LŽŪU.
5. Cohen, E. 1972. Toward a sociology of tourism. *Social Research*, 39 (1).

Rural tourism influence rural areas development

Summary

Nowadays In Lithuanian rural tourism gets self- sustaining business, as a real alternative for farmers having infertile soils. The development of rural tourism enhances economy's promoting and diversification in rural areas. It assures additional income supports nature- friendly activities, reduces consumption of natural resources and increases consumption of renewable resources. This work analyses concept of rural tourism, sustainable rural development, the impact of rural tourism on rural community identifies factors influencing tourism development.

Mokslinio darbo vadovas: dr. J. Žukovskis (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

KAIMO BENDRUOMENINIŲ ORGANIZACIJŲ GYVAVIMO CIKLAS

Ovidija Račkauskienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Dabartiniu metu Lietuvoje kaimo bendruomeninis judėjimas įgauna vis didesnę pagreitį. Sparčiai kuriasi kaimo bendruomenių centrai, kurie jungiasi į rajoninius, regioninius ir nacionalinius tinklus. Kita vertus, nors Europos Sąjungos (toliau ES) ir kitų užsienio šalių parama Lietuvai nuolat didėja, visų problemų šalies ir ES valdžia išspręsti negali. Kaip tik dėl to kaimo žmonės patys buriasi į įvairias bendruomenes, organizacijas. Kaimo bendruomenės dažniausiai savo veiklai pasirenka nevyriausybinės organizacijos teisinį statusą, kad apjungus jėgas, būtų lengviau siekti gerovės, atstovauti bendrus interesus. Jos dažniausiai užsiima kultūrine, socialine, švietėjiška veikla, kaimo infrastruktūros gerinimu. Vykstant kaimo bendruomenių plėtrai, iškyla specialių kompetencijų ir įgūdžių poreikiai, kuriems patenkinti būtini įvairūs mokslo tyrimai ir žinių šaltiniai. D. Kuzmickaitės (2004) teigimu, kaimo bendruomenės tyrinėjimai vertintini kaip sudėtinės žinių kūrimo proceso dalys. Tyrimų pagalba įgyjamos ir kuriamos žinios apie bendruomenės išteklius ir pajėgumus. Bendruomenės sutelktumo didinimas ir plėtra įmanoma panaudojant šias žinias.

Tyrimo tikslas – parengti kaimo bendruomeninių organizacijų gyvavimo ciklo tyrimo kriterijų suvestinę, kuri reikalinga moksliniams tyrimams atlikti ir parengti kaimo bendruomeninių organizacijų plėtros strategiją.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti teorinę kaimo bendruomenių vystymosi dėsningumą analizę.
2. Nustatyti kaimo bendruomenių gyvavimo ciklo stadijas.
3. Nustatyti kaimo bendruomeninių organizacijų gyvavimo ciklo tyrimo kriterijus ir sudaryti jų suvestinę.

Tyrimo objektas – kaimo bendruomeninės organizacijos.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa.

Rezultatai

Atlikus mokslinės literatūros analizę, nustatyta, kad esti įvairių bendruomenės apibrėžimų, kurie atspindi tam tikrus bendruomenės aspektus arba apibrėžia bendrumo požymį. Lietuvių kalbos žodyne (2005) nurodyta, jog „bendruomenė – tai istoriškai susiformavusi grupė žmonių, sujungtų tarp savęs gamybiniais santykiais“. Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje (2003) bendruomenė nurodoma kaip „istoriškai susiklosčiusi pirminė socialinė organizacijos forma su savita kultūra ir jos funkcijomis. Vietos savivaldos įstatyme (2000) bendruomenė apibūdinama – kaip atitinkamoje teritorijoje gyvenantys žmonės, susieti bendrais viešaisiais poreikiais ir interesais. Pasak V. Baršauskienės, I. Leliūgienės (2001), bendruomenė – šeimų ar žmonių grupė, kurią jungia tam tikros bendro naudojimo vertybės, turinti vieningas tarnybas, įstaigas, interesus ar vieningą artumą. Bendruomenė gali būti suvokiama kaip: 1) geografinė teritorija; 2) įvairių santykių visuma; 3) tapatumo apibūdinimas (Godvadas, 2004). Ch. Jonsonas (1995) bendruomenę apibrėžė trimis teiginiais: kiekvienas asmuo turi teisę tobulėti ir „naudotis tuo, kas geriausia“; efektyvūs pokyčiai evoliucionuoja; tvirta bendruomenė ir pozityvios socialinės reformos priklauso nuo tiesioginio tarpusavio bendravimo nepaisant socialinio ir ekonominio susiskirtymo. Kaip teigia R. A. Nisbet (2000), „bendruomenė yra jausmo ir mąstymo, tradicijos ir įsipareigojimo, narystės ir norėjimo lidinys“.

Bendruomenėje atsiranda poreikis kurti organizaciją, kai atsiranda bendra lengvai neišsprendžiama nauja problema arba iškyla ilgalaikis poreikis. Organizacija yra jos dalyvių sutarimas imtis bendrų veiksmų vadovaujantis iš anksto aptartomis bendromis taisyklėmis. Organizacija – tai vienu struktūriniu laipteliu aukščiau individo ir šeimos esantis socialinis darinys. Visuose miesteliuose, kaimuose yra žmonių, kuriems ne visvien kaip sprendžiamos ar nesprendžiamos jų teritorijoje egzistuojančios problemos. Šiuo tikslu jie buriasi į grupes, kuria organizacijas. Kaimo bendruomeninių organizacijų teikiama nauda:

- Kaimo bendruomenių organizacijų kūrimasis sustiprina pačias kaimo bendruomenes;
- Kaimo bendruomenių organizacijos pagerina kaimo gyventojų santykius su vietos valdžios institucijomis;

- Kaimo bendruomenių organizacijos sudaro galimybes kaimo gyventojams įsitraukti į viešosios politikos procesus, didina galimybes dalyvauti savivaldoje;
- Kaimo bendruomenių organizacijų veikla ne tik žadina viltį, bet ir gerina gyvenimo kaime kokybę.

Bendruomeninė organizacija gali būti vadinama bendruomene, bendruomenine organizacija, nevyriausybine organizacija. Vartojamų terminų apibrėžimų esmė – institucinis darinys. Visi terminai priklauso tai pačiai grupei – viešajai įstaigai. Remiantis LR Viešųjų įstaigų įstatymu: „Viešoji įstaiga – tai ne pelno organizacija, veikianti socialinėje, švietimo, mokslo, kultūros, sporto ar kitose panašiose srityse ir viešai teikianti šių sričių paslaugas visuomenės nariams“, „Ne pelno organizacija – tai įstatymų nustatyta tvarka įsteigtas juridinio asmens teises turintis subjektas, kurio veiklos tikslas nėra pelno siekimas. Ji gauto pelno negali skirstyti steigėjams, nariams, dalininkams (savininkui).“

Kaimo bendruomenės plėtra apima aplinkos, ekonomikos, socialinę, demografinę, technologinę, politinę bei kitas sritis, įgalinančias bendruomenę dirbti savo pačios labui. Siekiama, kad bendruomenės būtų aktyvios, motyvuotos nuolat kelti savo gerovę. Bendruomenės plėtojamos norint užtikrinti socialinį teisingumą bei pelnyti tarpusavio pagarbą ir prasmę. Pagal Baltijos šalių kaimo bendruomenių partnerystės programą (2003), galima išskirti šiuos pagrindinius bendruomenių plėtros proceso etapus: bendruomenės aplinkos analizė, bendruomenės aktyvinimas, grupės formavimas, gebėjimų stiprinimas, poreikių analizė, bendruomenės tinklas. Jie dar kitaip vadinami gyvavimo ciklu. Kiekvieno etapo veiklos pasižymi tam tikrais ypatumais. Gyvavimo ciklo stadijomis buvo vadovaujamosi atliekant mokslinį tiriamąjį darbą.

Bendruomenės aktyvinimas turėtų būti pirminis plėtros prioritetas. Bendruomenės plėtroje svarbiausi veikėjai yra pačios bendruomenės nariai, nes jie žino gyvenamosios vietovės trūkumus ir pranašumus bei priima tinkamiausius sprendimus. Kuo daugiau vietos gyventojų dalyvauja bendruomeninėje veikloje, tuo jos veikla efektyvesnė. Mokslinėje literatūroje išskiriamos trys pagrindinės gyventojų įtraukimo į bendruomenių veiklą priežastys: panaudoti vietos gyventojų žinias ir įgūdžius, spręsti pagrindines problemas su vietos gyventojų išipareigojimu ir jų parama, skatinti vietinės iniciatyvos projektus. Šiame etape labai svarbu atsižvelgti į vietos gyventojų poreikius ir priežastis, dėl kurių jie norėtų imtis savanoriškos veiklos, išsiaiškinti jų interesus ir gebėjimus bei padėti jiems susirasti tinkamas užduotis. Viena iš svarbiausių visuomenės dalyvavimo teorijų – racionalaus pasirinkimo teorija, teigianti, kad visuomenės narių dalyvavimas yra susijęs su racionalumu ir laisvu pasirinkimu. Pagrindinės racionalaus pasirinkimo teorijos prielaidos:

- žmonių motyvacijos šaltinis: pinigai ir galimybė gauti asmeninės naudos;
- racionalūs individai renkasi iš kelių alternatyvų;
- jie pasirenka alternatyvą, kuri suteikia jiems didžiausią pasitenkinimą,
- meta iššūkį klasikiniam biurokratijos supratimui;
- leidžia sukonstruoti formalius, o dažnai ir prognozuojančius žmogaus elgesio modelius;
- kiekvieno individo veiksmai iš esmės yra racionalūs, t.y. žmogus prieš priimdamas bet kokią sprendimą pirma pasveria savo veiksmo kainą ir galimos naudos vertę (Швери, 1997).

Dažniausiai pagrindinis aktyvinimo proceso tikslas – suformuoti žmonių grupę. Tai kitas bendruomenių gyvavimo ciklo etapas. Grupė sudaro plėtros pastangų branduolį. Apjungus jėgas lengviau siekti gerovės, atstovauti bendrus interesus. Analizuojant grupės formavimosi etapą, pastebima, kad bendruomenės veikloje dalyvauja žmonės, kurie žino savo poreikius ir galimybes, kurie vertina ir gerbia tame kaime susiklosčiusias geras tradicijas, papročius, žmonių gyvenimą, elgsenos būdą, kurie gali skatinti bendruomeniškumo iniciatyvą sprendžiant sudėtingas žmogaus ir bendruomenės problemas. Saugoti kaimo dvasią, gyvenimo būdą, kultūros vertybes yra kaimo bendruomenių socialinė funkcija. Kultūros veiksniai, stiprindami bendruomenes, padeda veikti tipiską nūdienos Lietuvos kaimo streso būvį „socialinę depresiją“, kaustančią jo gyventojų energiją ir veiklumą (Povilaitis, 1999).

Kitas bendruomenių gyvavimo ciklo etapas – gebėjimų stiprinimas. Efektyvus bendruomenių plėtros procesas yra neatsiejamas nuo jos narių nuolatinio mokymosi ir atvirumo naujovėms. Siekiant, kad grupė būtų veiksminga, svarbus dėmesys turi būti skiriamas jų gebėjimų stiprinimui. Visa tai pasiekama keičiant gyventojų požiūrį, tobulinant turimus įgūdžius ir padedant įgyti reikiamų žinių. Organizacijoje, kuri sugeba nuolat adaptuotis ir keistis, priešinimasis pokyčiams yra mažesnis (Stephen P. Robbins, 2003). Įvairių tyrimų duomenys rodo, kad Lietuvos kaimo bendruomenės nesugeba efektyviai veikti šiuolaikinės visuomenės kaitos sąlygomis. Kaimo bendruomenėms stinga gebėjimo sutelkti žmogiškąjį ir socialinį kapitalą, kurti ir įgyvendinti bendruomenės plėtros politiką, dalyvauti priimant bendruomenės gyvenimui svarbius sprendimus. Kaimo bendruomenių plėtroje (2004) pabrėžiama, jog darbas grupėje – geras praktikos pavyzdys. Galima teigti, kad bendruomenių iniciatoriams, konsultantams, lyderiams būtina įvaldyti specialius įgūdžius, iš kurių svarbiausias – mokėjimas ir polinkis dirbti su žmonėmis. Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 m. programoje yra

numatytas finansavimas kaimo plėtros dalyvių mokymui ir informavimui pagal IV kryptį „LEADER metodo įgyvendinimas“. Gebėjimų ugdymas padidins ir pagerins bendruomenės narių turimus įgūdžius, žinias ir patirtį. Tai įgalins žmones efektyviau plėtoti ir remti bendruomenės gyvenimą. Savo ruožtu, tai turi įgalinti bendruomenes realizuoti savo potencialą ir atlikti visavertį vaidmenį visuomenėje (Kaimo bendruomenių partnerystės programa, 2001).

Kiekvienoje bendruomenėje susiduriama su įvairiais poreikiais ir nuomonėmis. Kiekviena interesų grupė įneša svarų indėlį plėtros galimybių nustatymui ir įvertinimui. Svarbus abipusis kontaktas tarp suinteresuotųjų šalių, nes sėkminga jų sąveika sąlygoja kūrybiškų, tačiau ir apčiuopiamų bei realių priemonių nustatymą. Poreikių analizė bendruomeninėse organizacijose – kitas gyvavimo ciklo etapas – identifikuoja skirtumą tarp esamos situacijos ir vietos gyventojų lūkesčių. Poreikių analizė užtikrina efektyvų lėšų ir laiko panaudojimą, užtikrina geresnį požiūrį ir nuomonių supratimą, palaiko santarvę vietovėje, užtikrina specifinių vietovės problemų analizę, garantuoja paramą projektui (Kaimo bendruomenių partnerystės programa, 2001). Išanalizavus poreikių analizės rezultatus, apibrėžiamos pagrindinės bendruomenės plėtros sritys bei išskiriami plėtros prioritetai.

Dar viena galimybė bendruomenių problemų sprendimui ir plėtros priemonių įgyvendinimui – bendruomenės tinklas. Tai interaktyvi informacijos sistema, skatinanti bendradarbiavimą tarp bendruomenių, valdžios organų, privataus sektoriaus bei nevyriausybinų organizacijų (Baršauskienė, Leliūgienė, 2001). Anot G. McAlindeno (2003), „svarbu propaguoti tinklo idėją, padedančią efektyviai leisti laiką, ir pabrėžti aiškią pridėtinę vertę, kurią tinklas teikia kiekvienam nariui ir bendruomenių iniciatoriams“. D. Kuzmickaitės teigimu (2004), bendruomenių tinklai sudaro sąlygas produktyviajam socialiniam kapitalui formuotis. Kad aktyvėtų vietos plėtra, reikia jungtis į regioninius, nacionalinius ir tarptautinius tinklus ir bendradarbiauti. Būtent tokiais tinklais geriau cirkuliuoja informacija, inovatyvios idėjos, kurios savo ruožtu sukuria prielaidas naujiems projektams (Kaimo bendruomenių plėtra, 2004).

Pagal atliktos mokslinės literatūros analizės rezultatus atrinkti svarbiausi bendruomeninių organizacijų gyvavimo ciklo tyrimo kriterijai (1 lentelė).

1 lentelė. Kaimo bendruomeninių organizacijų gyvavimo ciklo tyrimo kriterijai

Bendruomeninių organizacijų gyvavimo ciklo stadijos	Tyrimo kriterijai
Aplinkos analizė	<p>Demografiniai kaimo gyventojų rodikliai: lytis, amžius, išsilavinimas.</p> <p>Ekonominė situacija kaime – konkurencingų produktų ir paslaugų kaime sukūrimo, teikimo bei išsaugojimo galimybės; pragyvenimo šaltiniai; medicinos, ritualinės, seniūnijos teikiamos paslaugos; sporto ir sveikatingumo priemonės; pašto ir interneto galimybės.</p> <p>Socialinė situacija – kaimo gyventojų sutelktumo stiprinimas (darbinė veikla, išsilavinimas).</p> <p>Kultūrinė situacija – vietovės kultūros savitumo palaikymas ir stiprinimas (renginiai, šventės, projektai).</p> <p>Aplinkosauginė situacija – kaimo vietovės gamtos išteklių atnaujinimas ir išsaugojimas (vykdoma veikla ir gyventojų poreikiai).</p> <p>Kaimas kaip patraukli ir saugi gyventi vieta, su gera infrastruktūra, gyvybingais žemės ūkio sektoriais, sveika aplinka, išsaugotu bei puoselėjamu kraštovaizdžiu.</p>
Bendruomenės aktyvinimas	<p>Bendrų problemų iškėlimo ir sprendimų galimybės.</p> <p>Aktyvinimas turėtų būti orientuotas tiek į problemą, tiek į socialinę raidą – bendradarbiavimo su asocialiais gyventojais galimybės.</p> <p>Skatinimas dalyvauti bendruomeninėse organizacijose.</p> <p>Įvairių aktyvinimo priemonių (lankstaus dalyvavimo veikloje grafiko sudarymas, asmeniškai kvietimai naujiems nariams, aiškus naudos išaiškinimas naujiems nariams) naudojimas.</p> <p>Geras vadovas kaip vienas svarbiausių bendruomeninės organizacijos plėtros veiksmų (aktyvus, tolerantiškas, moka dirbti komandoje ir racionaliai paskirstyti darbus bei užduotis, skatina naujų narių įsitraukimą į veiklą, valdo konfliktines ir stresines situacijas).</p> <p>Žmonių poreikiai būti aktyviems ir savanoriškai neatlygintinai dalyvauti visuomeninėje veikloje.</p>
Grupės formavimas	<p>Įvairių priemonių ir metodų taikymas, padedantis kiekvienam pagal galimybes prisidėti prie visuomeninės veiklos.</p> <p>Grupės formavimo kriterijai (siekiant tikslingai panaudoti vietos gyventojų turimas žinias ir įgūdžius, skatinant vietinės iniciatyvos projektus).</p> <p>Specialios žinios ir įgūdžiai, reikalingi grupės formavimui (mokėjimas dirbti su žmonėmis, pritraukti į visuomeninę veiklą tikslingas grupes (socialiai remtinus gyvenvietės gyventojus), susitelkimas, išpareigojimas, profesinė kompetencija).</p>

Gebėjimų stiprinimas	Specialių žinių ir gebėjimų poreikių analizė. Organizuojami kursai, seminarai bei kiti tobulinimosi būdai. Žinių ir patirties dalijimosi būdai. Aplinkos, skatinančios nuolat mokytis ir priimti naujoves, sukūrimas.
Poreikių analizė	Bendruomeninių organizacijų narių ekonominiai, socialiniai, kultūriniai, aplinkosauginiai poreikiai kuriant kaimo gerbūvį. Bendruomeninių organizacijų teikiama nauda ir problemos.
Bendruomenės tinklas	Informacijos sklaidos efektyvumas ir prieinamumas kaip sąlyga produktyviajam socialiniam kapitalui formuotis. Dalyvavimas regioniniuose, nacionaliniuose ir tarptautiniuose tinkluose, bendradarbiavimo galimybės. Bendradarbiavimo teikiama nauda ir vykstantys pokyčiai bendruomeninėse organizacijose.

Išvados

1. Atlikto tyrimo rezultatai gali turėti praktinės reikšmės kaimo bendruomeninėms organizacijoms planuojant, organizuojant ir įgyvendinant savo veiklą. Išanalizuotos vystymo(-si) stadijos, bendruomenių veiklos galimybės, leis kaimo bendruomeninių organizacijų nariams bei jų partneriams atkreipti dėmesį į tam tikrus veiksnius, lemiančius bendruomenių plėtros proceso efektyvumą ir pasirinkti reikalingus vadybinius sprendimus.

2. Kaimas turi būti patraukli ir saugi gyventi vieta, su gera infrastruktūra, gyvybingais žemės ūkio, miškininkystės, žuvininkystės bei kitos veiklos sektoriais, su sveika aplinka, išsaugotu bei puoselėjamu kraštovaizdžiu. Tam būtina subalansuota plėtra apimanti visus keturis elementus: aplinkosauginį, ekonominį, socialinį bei kultūrinį.

3. Gyvavimo ciklą sudaro šešios stadijos. Kiekviena stadija pasižymi tam tikrais ypatumais. Visoms bendruomeninėms organizacijoms pagrindinė problema yra antroji ir trečioji stadijos – bendruomenės aktyvinimas ir grupės formavimas, nes tai ilgas ir sudėtingas procesas. Visos organizacijos gali pereiti visas gyvavimo ciklo stadijas. Vienos bendruomeninės organizacijos aktyviau dalyvauja įvairiose programose, projektinėje veikloje, efektyviau išnaudoja žmogiškuosius išteklius, potencialias galimybes, kitos vystosi lėčiau, pasyviau.

4. Dalyvavimas visuomeninėje veikloje vertinamas, kaip svarbiausias bendruomeninių organizacijų vystymosi kriterijus. Žmonių apsisprendimas (ne)dalyvauti bendruomeninėje veikloje grindžiamas racionalaus pasirinkimo teorija. Racionalaus pasirinkimo problema apibendrintai traktuojama kaip geriausio veiksmų varianto nustatymas siekiant tikslų ribotų išteklių sąlygomis.

Literatūra

1. Baršauskienė V., Leliūgienė I. 2001. Sociokultūrinis darbas bendruomenėje. - Kaunas: Technologija.
2. Godvadas P. 2004. Bendruomenės plėtra: praktinis vadovas / Petrašiūnų bendruomenės centras. – Kaunas: VDU Socialinio darbo institutas.
3. Jonsonas Ch. 1995. Bendruomenė – jėga. – Derby.
4. Kaimo bendruomenių partnerystės programa. 2001. Bendruomenių iniciatorių mokymo programa. Baltijos šalys: Tarptautinės plėtros departamentas.
5. Kaimo bendruomenių plėtra. 2004. Kolektyvinė monografija / A. Aleksandravičius, V. Atkočiūnienė, R. Brazienė, D. Bartkutė, A. Lamanaukas, I. Senkutė, V. Petkevičiūtė, A. Šeškovas. – Kaunas: Lietuvos žemės ūkio universitetas.
6. Kuzmickaitė D. K. Lietuvos bendruomenių tipologija ir ypatumai, 2004. *Prieiga per* <http://politika.osf.lt/Kiti/dokumentai/BendruomeniuGalimybiuTyr.pdf> > (2008 11 23)
7. Lietuvių kalbos žodynas, 2005. *Prieiga per* <http://www.lkz.lt/startas.htm> > (2009 01 12)
8. LR Viešųjų įstaigų įstatymas (1996 07 03, Nr. I-1428), 2 str.
9. McAlinden Gerry. 2003. Veiksmingos partnerystės grupės. Baltijos šalių kaimo bendruomenių partnerystės programa kaimo gerovės plėtrai. - Reading: Enterplan.
10. Nisbet R. A. 2000. Sociologijos tradicija. - Vilnius: Pradai.
11. Povilaitis R. 1999. Kaimas ir kraštotyra. – Kaunas: Lietuvos žemės ūkio universitetas.
12. Stephen P. Robbins. 2003. Organizacinės elgsenos pagrindai. – Kaunas: Poligrafija ir informatika.
13. Vietos savivaldos įstatymas, 2000 m. spalio 12 d. Nr. VIII-2018.

14. Visuotinė lietuvių enciklopedija III (2003). Vilnius.
15. Швери Р. 1997. Теория рационального выбора: универсальное средство или экономический империализм? Вопросы экономики. №7.

The life cycle of country communal organizations

Summary

Key words: community, community-based organization, life cycle.

This article presents the development of communal organizations according to their life cycle. This life cycle consists of six different phases: environmental analysis, activation of the community, group formation, enforcement of abilities, needs analysis, and network of the community. Certain features are characteristic to each phase. While developing, all organizations may undergo all phases of the life cycle. Some organizations take an active part in different programmes, project activities, make an effective use of human resources and opportunities while others develop more slowly and passively. The second and third phases - activation of the community and group formation – form an essential barrier for all communal organizations. This is a long and complicated process.

Mokslinio darbo vadovė: dr. L. Šarlauskienė (Lietuvos žemės ūkio universiteta)

KAIMO JAUNIMO VISUOMENINIO AKTYVUMO SKATINIMAS

Vytautas Staneika

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Jaunimas, kaip socialinė grupė, skiriasi nuo kitų amžiaus grupių. „Jaunimas yra liberalesnių pažiūrų, socialiai ir geografiškai mobilus, imlusis socialiniams pokyčiams, tolerantiškesnis naujoms įtakoms ir patirčiai“ [1]. Aktyviai dalyvaudamas mokyklos, savo rajono, kitų organizacijų veikloje jaunimas gali įgyti patirties ir pasitikėjimo, kurių jam prireiks vėliau viešajame gyvenime. Šios organizacijos ne tik sukuria sąlygas prasmingam ir kryptingam jaunimo užimtumui, bet ir tarnauja kaip įvairialypė ugdymo priemonė. Jaunimo organizacijos atlieka ir kitą svarbų vaidmenį suteikdamos jaunam žmogui galimybę dalyvauti visuomeniniuose procesuose.

Tyrimo tikslas – ištirti kaimo jaunimo visuomeninį aktyvumą Prienų rajono savivaldybėje ir nustatyti galimas inovatyvias jaunimo visuomeninio aktyvumo skatinimo priemones.

Tyrimo uždaviniai:

- Išanalizavus mokslinę literatūrą atskleisti visuomeninio aktyvumo skatinimo sampratą.
- Išanalizavus mokslinę, teisinę ir kitą informaciją pateikti kaimo jaunimo dalyvavimo visuomeniniame gyvenime ypatumus Lietuvoje ir Europos Sąjungoje.
- Ištirti jaunimo visuomeninio aktyvumo skatinimą Prienų rajone.
- Nustatyti galimas priemones kaimo jaunimo visuomeninio aktyvumo skatinimui.

Tyrimo objektas – kaimo jaunimo visuomeninis aktyvumas.

Tyrimo metodai – literatūros šaltinių bei teisinių dokumentų analizė, anketinė apklausos duomenų analizė ir grafinis vaizdavimas.

Rezultatai

Išanalizavus mokslinę literatūrą, galima teigti, kad nėra vienareikšmiškos visuomeninio aktyvumo sampratos. Bagdonavičiaus teigimu visuomeninis (socialinis) aktyvumas yra „žmogiškosios veiklos formų visuma, sąmoningai orientuota spręsti uždavinius, iškylančius visuomenei, klasei, socialinei grupei. Socialinio aktyvumo subjektu gali būti asmenybė, kolektyvas, socialinė grupė, sluoksnis, klasė ar visa visuomenė. Socialinis aktyvumas ryškus įvairiose srityse: dvasinėje, visuomeninėje, politinėje, kultūros ir buitinėje“ [2].

Psichologinėje literatūroje žmogaus aktyvumas yra apibūdinamas jo dalyvavimu vienokioje ar kitokioje veikloje. Visuomeninis aktyvumas taip pat yra apibūdinamas ir kitomis sąvokomis: „visuomeninis dalyvavimas“ (*participation in a society*), „politinis dalyvavimas“ (*political participation*), „pilietinis dalyvavimas“ (*civic participation*). Pilietinis dalyvavimas yra apibrėžiamas kaip „tam tikri veiksmai, kuriais bandoma daryti įtaką socialinei aplinkai, politiniams sprendimams, arba kaip piliečių veikla, siekiant tam tikrų tikslų“ [3].

Yra išskiriamos tokios dalyvavimo formos:

- Organizacinės (piliečių grupės, specifinės interesų grupės, piliečių komitetai);
- Individualios (balsavimas, dalyvavimas programose ir projektuose);
- Informacijos sklaidos (dalyvavimas mitinguose, konferencijose, spaudoje, rengiant publikacijas);
- Informacijos paieškos (darbas su dokumentais, situacijų analizė, apžvalgos);
- Kitos [4].

Papildomos dalyvavimo formos gali būti dalyvavimas skirstant biudžetines lėšas, iniciatyvos, dalyvavimas valdžios institucijų tarybų posėdžiuose, projektų ir programų vertinimuose [4].

Jaunimas dalyvaudamas mokyklos bendruomenės gyvenime įgyja teisę ne tik pareikšti savo nuomonę apie tai, kaip mokykla tvarkoma, bet ir turi galimybę dalyvauti organizuojant jos viešąjį gyvenimą. Ši viešo gyvenimo patirtis, kurią jauni žmonės įgyja mokykloje, yra būtina politinės socializacijos prielaida, besiruošiant tapti aktyviais piliečiais. Domėjimasis visuomenės problemomis ir pasiryžimas dalyvauti, sprendžiant šias problemas, yra pagrindiniai pilietiškumo požymiai. Be to, dalyvaudamas jaunimo organizacijų veikloje, jaunas žmogus tampa komunikabilu, labiau pasitikinčiu savimi, sugebančiu bendradarbiauti su kitais asmenimis, išmoksta planuoti bei įgyvendinti planus. Tokiu

būdu yra įgyjama žinių ir įgūdžių, kurių prireiks jo ateičiai konkuruojančioje visuomenėje ir tokia patirtis bus naudinga visą jo gyvenimą tiek visuomeninėje, tiek privačioje veikloje.

Išanalizavus mokslinę, teisinę ir kitą informaciją, atskleisti kaimo jaunimo dalyvavimo visuomeniniame gyvenime ypatumai Lietuvoje ir Europos Sąjungoje. 2007 m. Jaunimo reikalų departamento atlikto jaunimo padėties tyrimo [5] duomenimis, apie 74 proc. jaunimo teigia, kad nėra dalyvavę ir nedalyvauja jokiaje visuomeninėje veikloje. Tuo tarpu Vakarų Europoje ir Skandinavijos valstybėse nuo 50 proc. iki 65 proc. jaunų žmonių yra įtraukiami į įvairią veiklą. Atliktas tyrimas patvirtina, kad formalių ir neformalių jaunimo grupių veikloje dalyvauja 13,7 proc. jaunų žmonių, 12 proc. yra dalyvavę, o 31,6 proc. nedalyvauja, tačiau norėtų įsitraukti į tokią veiklą. 91,3 proc. jaunimo nurodo, kad jiems dalyvavimas jaunimo veikloje buvo naudingas, nes susirado draugų, įgijo žinių ir profesinės patirties, naujų išpūdžių. Šie duomenys parodo, kad jaunimo organizacijų plėtros galimybės Lietuvoje yra didelės, tačiau visuomenė nepakankamai žino apie tokių organizacijų veiklą. Tyrimo duomenimis apie jų veiklą nežino apie 30 procentų jaunimo, ypač gyvenantys kaimo vietovėse.

Po nepriklausomybės atkūrimo atnaujinta tarpukario visuomeninių, politinių, religinių jaunimo organizacijų veikla. Buvo atkurtos nepriklausomoje Lietuvoje veikusios jaunimo organizacijos (jaunųjų ūkininkų rateliai, skautai, ateitininkai, jaunalietaiviai), taip pat steigiamos naujos (valančiukai, maironėčiai, kudirkaičiai ir kt.). Pasikeitus istorinėms sąlygoms, kitokią reikšmę įgavo ir organizacijų veikla, pobūdis, pakito uždaviniai. Tačiau jaunimo organizacijų veikla, ypač regionuose, yra netolygi dėl žmogiškųjų, finansinių ir materialinių išteklių stokos, dėl finansavimo nepastovumo bei dėl informacijos apie įvairių jaunimo organizacijų veiklą stokos.

Rajonuose buvo pradėtos steigti rajonų jaunimo organizacijų sąjungos – „Apskritieji stalai“. Tokios sąjungos įsteigtos jau apie 30-ą Lietuvos savivaldybių, kurios užsiimama narių ir rajono jaunimo informavimu, švietimu, problemų identifikavimu ir sprendimu atstovaujant, organizacijų narių stiprinimu, pozityvaus požiūrio į jaunimo veiklą formavimu. Nuo 1998 metų Lietuvoje pradėtos steigti regioninės jaunimo organizacijų tarybos. Tačiau jos įsteigtos tik trečdalyje savivaldybių dėl menko savivaldybių dėmesio jaunimui, prasto institucijų bendradarbiavimo bei kompetencijos jaunimo klausimais stokos.

2003 metais Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino Jaunimo politikos pagrindų įstatymą [6], kuriame yra įtvirtintos jaunimo politiką įgyvendinančios institucijos nacionaliniame ir savivaldybių lygmenyje, yra apibrėžtos pagrindinės Lietuvos jaunimo politikos įgyvendinimo sritys bei nustatyti šios politikos įgyvendinimo principai, kurie atitinka Europos Sąjungos prioritetus. O Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004–2008 m. programoje numatyta skatinti, telkti jaunimo organizacijas padedant ugdyti pilietiškumą, spręsti jaunimo problemas, skatinti kurtis asocijuotas jaunimo struktūras ir remti jų veiklą. Nuo 2005 metų savivaldybių jaunimo lyderiai ir su jaunimu dirbantieji darbuotojai supažindinami svarbiausiais jaunimo veiklos klausimais pristatant pagrindinius jaunimo politikos principus, rekomenduojant veiklos kryptis, renginių organizavimo metodikas, teikiant kitą informaciją. Tačiau ši veikla nesistemiška, labai priklauso nuo savivaldybių jaunimo aktyvumo ir savivaldybių finansinių išteklių.

Europos Sąjungos politikai skiria reikšmingą dėmesį šiandieninėms jaunimo problemoms bei siekia sukurti tinkamas sąlygas jaunimui aktyviai dalyvauti atviros ir demokratinės visuomenės gyvenime. Todėl siekiant tai įgyvendinti buvo patvirtinta Europos Komisijos Baltoji knyga. Šioje knygoje yra siūloma įsiklausyti į tai, ką sako jaunimas, suteikti galimybę išsakyti ir įgyvendinti vietos iniciatyvas, skatinti valstybes nars veiksmingiau bendradarbiauti, siūlyti konkrečias idėjas pagal vykdomas Europos programas ir daugiau dėmesio skirti jaunimui visose politikos srityse. Europos Komisijos Baltojoje knygoje yra pateiktas bendras Europos jaunimo požiūris į dalyvavimą visuomeniniame gyvenime. Aiškiai išsakytas jaunimo siekis, kad formuojama politika atitiktų jų lūkesčius, nes jaunimas mano, kad viešieji veiksmai, kurių imamasi vietos, regiono, nacionaliniu ar Europos lygiu, dažnai yra netikslingi ir atitrūkę nuo šiandieninių problemų. Jie siekia būti visaverčiais politikos kūrimo dalyviais, todėl jaunimo susidomėjimas neapsiriboja vien vietinėmis problemomis – jaunimas domisi visu savo regionu, šalimi, Europa ir pasauliu. Jaunimo nuomone išteklių, informacijos ir parengimo trūkumas yra pagrindinės priežastys, trukdančios vaidinti aktyvų vaidmenį visuomenės gyvenime. Europos Komisijos Baltojoje knygoje atkreipiamas dėmesys į tai, kad kyla jaunimo nepasitenkinimas tradicinėmis dalyvavimo viešajame gyvenime formomis. Daugelis jaunų žmonių norėtų daryti įtaką valdžios institucijų priimamiems sprendimams, jaunimo politikai, bet ne visada randa tam tinkamus būdus ir priemones.

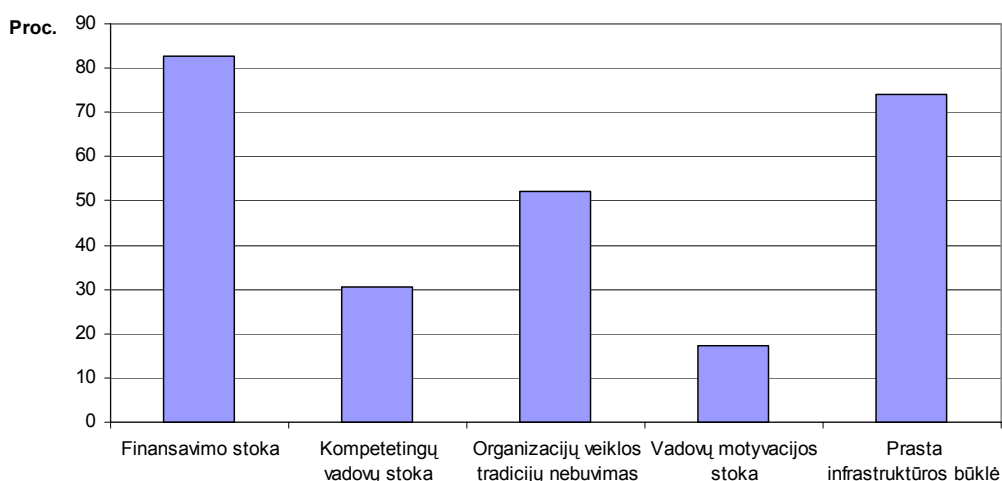
Labai svarbu pabrėžti tai, kad jaunimo dalyvavimo teisė neturi būti ribojama, jaunimui reikia leisti dalyvauti be jokių suvaržymų, turėtų būti skatinamos visos, esamos ir naujoviškos, dalyvavimo formos bei remiamos tiek esamos, tiek naujos jaunimo organizacijos ir jų struktūros. Tam reikia didesnių laiko ir finansinių išteklių, be to būtina atsižvelgti į konkrečias kliūtis (socialines, kultūrinės, fizinės, psichologinės ir t. t.). Galima būtų paminėti keletą

jaunimo aktyvumo skatinimo pavyzdžių. Vienas iš jų – Velso parlamento iniciatyva „Jaunas balsas“, suteikianti galimybę jaunimui išreikšti savo pažiūras, patarinti, kur rasti informacijos, ir organizuojanti diskusijas bei pokalbius. Kitas pavyzdys surastas Danijoje. Østerbro rajonas Kopenhagoje, kartu su 16 savivaldybių, dalyvauja bandomajame projekte, kuriame yra numatyta daug veiklos rūšių, siekiančių padidinti jaunimo demokratinę patirtį, atsakomybę ir įtaką. Østerbore įsteigtas jaunimo centras, kuris teikia asmenines konsultacines paslaugas, galimybę naudotis ryšių priemonėmis ir dalyvauti teatro veikloje. Pagrindinis centro bruožas – jam vadovauja pats jaunimas. Nėra jokio direktoriaus ar vadovaujančio komiteto. Centras atviras visiems nuo 12 iki 25 metų amžiaus. Nereikalaujama jokios nuolatinės narystės. Jaunimas ateina vykdyti kokio nors projekto, kuris nėra kaip nors vertinamas, nes pagrindinis centro tikslas – padėti jaunimui sėkmingai baigti savo projektus [7].

Jaunimo tarptautinio bendradarbiavimo galimybes suteikia Europos Sąjungos programa „Veiklus jaunimas“. Tai programa, skirta bendrai Europos šalių jaunimo veiklai, pagrįstai neformalaus mokymosi ir ugdymo principais, bei jaunimo tarpkultūriniam pažinimui ir bendradarbiavimui. Šios programos uždaviniai yra skatinti jaunimą dalyvauti Europos integracijoje, plėtoti įvairių kultūrų tarpusavio supratimą, stiprinti toleranciją, ugdyti solidarumo jausmą, skatinti jaunimo iniciatyvą ir kūrybiškumą.

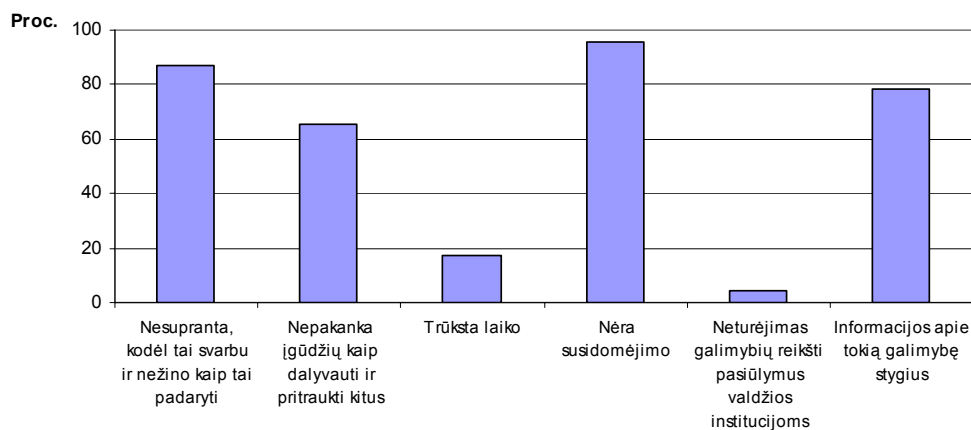
Apibendrinant būtų galima pasakyti, kad nepaisant labai skirtingos padėties, visoje Europoje jaunimas vertina iš esmės tas pačias vertybes ir turi tuos pačius siekius. Palyginus su ES valstybių jaunimo organizacijomis, Lietuvos jaunimo organizacijų veikla turi daugiau kliūčių, susijusių su ekonominio išsivystymo skirtumais, galimybėmis naudotis naujomis technologijomis, ribotais finansavimo šaltiniais ir valdžios institucijų suinteresuotumo stoka.

Atlikus empirinį tyrimą, kurio metu buvo apklausti 23 asmenys, tiesiogiai dirbantys su jaunimu bei asmenys, organizuojantys jaunimo visuomeninę veiklą bei atstovaujantys jaunimo interesus paaiškėjo, kad lėšų stygius yra pagrindinė problema, su kuria susiduria jaunimo organizacijos, vykdydamos savo veiklą. Ekspertai mano, kad kitos svarbios problemos yra prasta infrastruktūros būklė bei patirties stoka organizacijų veikloje (žr. 1 pav.).

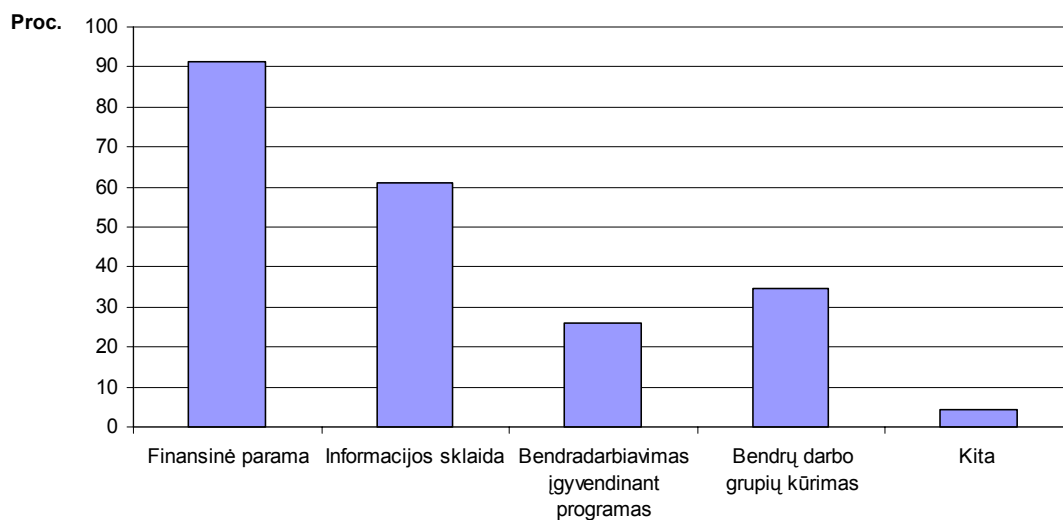
1 pav. Pagrindinės jaunimo organizacijų problemos (sudaryta autoriaus)

Tačiau jaunimo visuomeninis aktyvumas priklauso ne tik nuo išorinių galimybių. Ekspertai mano, kad jaunimas aktyviai nedalyvauja vietos valdžios institucijų sprendimų priėmimo bei jaunimo organizacijose, nors turi pakankamai galimybių tai daryti. Tokią nuomonę išsakė net 65,2 proc. apklaustųjų. Pasak ekspertų, pagrindiniai veiksniai, kliudantys jaunimui dalyvauti vietos valdžios institucijų sprendimų priėmimo, yra susidomėjimo stoka (95,7 proc.) ir tokio dalyvavimo svarbos nesuvokimas (87,0 proc.). Taip pat trūksta informacijos apie galimybes bei būdus, tai nurodė 78,3 proc. (žr. 2 pav.).

2 pav. Veiksniai, kliudantys jaunimui dalyvauti vietos valdžios institucijų sprendimų priėmimo (sudaryta autoriaus)

Ekspertų nuomone, institucijos sprendamos jaunimo užimtumo problemas galėtų bendradarbiauti teikiant finansinę paramą (91,3 proc.), užtikrinant tarp institucijų informacijos sklaidą (60,9 proc.). Didelę naudą suteiktų bendrų darbo grupių kūrimas (žr. 3 pav.).

3 pav. Institucinio bendradarbiavimo galimybės, sprendžiant jaunimo užimtumo problemas (Prienuj raj., 2008, sudaryta autoriaus)

Apibendrinant galima teigti, kad Prienuj rajone nepakankamas jaunimo organizacijų finansavimas. Galėtų būti gerenė jaunimo organizacijų infrastruktūra, nes jaunimui sunku rasti tinkamas patalpas būstinėms, naudotis tinkamomis informacinėmis technologijomis. Jaunimo organizacijų nariams trūksta veiklos planavimo, žmogiškųjų išteklių valdymo, projektų vadybos, viešųjų ryšių kompetencijų ir finansų paieškos įgūdžių. Jaunimui trūksta informacijos apie rajone veikiančias organizacijas, arba informacija teikiama ne visiems prieinamais būdais. Taip pat labai trūksta specialistų, galinčių dirbti su jaunimu ir jaunimo organizacijomis.

Išvados

1. Jaunimo netenkina tradicinės dalyvavimo viešajame gyvenime formos. Daugelis jaunų žmonių norėtų daryti įtaką valdžios institucijų priimamiems sprendimams, jaunimo politikai, bet ne visada randa tam tinkamus būdus ir priemones.

2. Jaunimo organizacijų sėkmingai veiklai trukdo žmogiškųjų išteklių, tinkamų kompetencijų, patalpų ir komunikacijos priemonių, specialistų stoka, nepakankama informacijos apie jaunimo veiklą sklaida.

3. Jaunimo dalyvavimo teisė neturi būti ribojama. Turėtų būti skatinamos esamos ir naujos dalyvavimo formos bei remiamos tiek esamos, tiek naujos jaunimo organizacijos ir jų struktūros. Tam reikia didesnių laiko ir finansinių išteklių, be to būtina atsižvelgti į konkrečias kliūtis bei rasti efektyvius jų sprendimo būdus.

Literatūra

1. Večkienė N. Jaunimas ir darbo rinka. Žmogaus socialinė raida. - Vilnius, 2001.
2. Bagdonavičius J. Socialinės sferos sociologija: teorinis metodologinis aspektas. - Vilnius: VPU, 2005. - p.160.
3. 16 -24 metų amžiaus jaunimo visuomeninis dalyvavimas. Tyrimo ataskaita [interaktyvus], [žiūrėta 2008 kovo 23 d.]. Prieiga per internetą: <www.smm.lt>.
4. Bučinskas A., Raipa A. Piliečių dalyvavimo ir valdžios institucijų veiklos sąveika // Tiltai 2001. Nr. 4.
5. 2007 m. jaunimo situacijos sociologinis tyrimas, 2007). Tyrimo ataskaita [interaktyvus], [žiūrėta 2008 gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.nisc.lt/lt/files/main/prezentacija%5B1%5D.pdf>
6. LR jaunimo politikos pagrindų įstatymas [interaktyvus], [žiūrėta 2008 kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <www.lrs.lt>
7. *Europos komisijos baltoji knyga* [interaktyvus], [žiūrėta 2008 kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <www.lijot.lt>

Social activity promotion of rural youth

Summary

The study was to clarify the youth participation in social life and conditions of the various cooperation opportunities, encouraging youth participation in social life and to identify innovative measures to promote youth activity. Were interviewed 23 people, working with young people and individuals, organizing youth activities, and the social representing the interests of youth. Found that youth organizations hinder the success of human resources shortage, expertise, facilities, and lack of organizational techniques, inconsistent and too small for institutional funding, allowing only a few employees to maintain, lack of information about youth activities in the dissemination.

Mokslinio darbo vadovė: dr. Lina Šarlauskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

SENIŪNIJŲ DARBUOTOJŲ DARBO ORGANIZAVIMO TOBULINIMAS TEORINIŲ ASPEKTU

Saulius Šimelevičius

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Darbas - tai pirma ir svarbiausia žmonijos egzistavimo bei tobulėjimo sąlyga. Darbo organizavimo pagalba yra siekiama darbo optimizavimo. Seniūnijos yra pats mažiausias ir archaisiausias gyventojų esantis administravimo vienetas, todėl jų darbas yra svarbus tiek valstybei, tiek gyventojams. Norint padidinti darbo našumą, sumažinti paslaugų teikimo išlaidas, reikia geriau organizuoti darbą, sudarant optimalias sąlygas maksimaliam darbiniam aktyvumui.

Tyrimo objektas – seniūnijos darbuotojų darbo organizavimas.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti seniūnijos darbuotojų darbo organizavimą teoriniu aspektu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti darbo organizavimo sampratą.
2. Įvertinti darbo organizavimo sudėtinių dalių įtaką.

Tyrimo metodai: tyrimas atliktas remiantis mokslinės literatūros analizės ir palyginimo, dokumentų analizės ir apibendrinimo, loginės analizės metodais.

Rezultatai

Darbo organizavimo samprata ir pagrindinės sąvokos

Darbo organizavimo mokslas susiformavo XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje., kai darbo organizavimo problemos iš tyrimų buvo perkeltos į organizacijas. Pirmasis mokslininkas pagrindė ir įdiegė praktikoje darbo mokslinio organizavimo metodus amerikiečių inžinierius F. Teiloras (F. Taylor).

Nuo darbo organizavimo priklauso organizacijos veiklos rezultatai, todėl jį reikia tobulinti, sudarant optimalias darbo sąlygas. Galima pastebėti, kad darbo organizavimą labiausiai įtakoja darbo pasidalijimas, diegiant naujus darbo metodus; darbo sąlygos, darbo ir poilsio režimas bei darbuotojų kvalifikacija. [3]

Darbo organizavimo samprata įvairių autorių darbuose apibrėžiama kaip:

- vadovo gebėjimas efektyviai organizuoti savo bei pavaldinių darbą ir laiką [8];
- darbo proceso struktūra paslaugų teikimo procese, žmonių tarpusavio sąveikos ir žmonių sąveikos su įrengimais bei darbo objektais tvarkymas [3];
- priemonių sistema, pagal kurią galima racionaliai panaudoti darbuotojus darbo procese, taikant racionalų darbo pasidalijimą ir kooperavimą, darbo metodus, darbo vietų organizavimą ir aptarnavimą, darbo sąlygas, darbo normavimą ir materialinį skatinimą [11].

Šiandien darbo organizavimas remiasi sisteminiu požiūriu, taip pat nuolatiniu bei visuotiniu procesu racionalizavimu. Racionali organizacijos veiklos strategija leidžia darbuotojams bendrai ir rezultatyviai dirbti. Pagrindinis darbo organizavimo uždavinys – sudaryti palankias sąlygas didinti darbuotojų darbo našumą [3].

Darbo organizavimas siekiant konkretaus tikslo susideda iš 8 dalių:

- Darbo turinio, operacijų, veiksmų nustatymas;
- Darbų atranka ir pasiruošimas;
- Darbų ir pareigų paskirstymas darbuotojams;
- Grupių formavimas atsižvelgiant į darbuotojų tarpusavio santykius ir gebėjimus bendrauti;
- Patogių ir saugių darbo vietų parinkimas;
- Darbo metodų nustatymas;
- Darbo apmokestinimo sistemos nustatymas;
- Darbo planavimas ir analizė.

Visi aukščiau išvardinti veiksmai sudaro darbo organizavimo turinį, jie yra grupuojami į elementus, kurie yra nustatomi pagal organizacijos darbo specifiką ir darbų atlikimo lygį (Пофe, 1998):

- darbo pasidalijimas;
- darbo kooperavimas;

- darbo vietų projektavimas;
- darbo normavimas;
- darbo planavimas ir apskaita.

Darbo organizavimas dažniausiai traktuojamas kaip priemonių sistema, kurios pagalba galima racionaliai panaudoti darbuotojus valdymo procese, taikant darbo pasidalijimą ir kooperavimą, darbo metodus, darbo vietų organizavimą ir aptarnavimą, darbo sąlygas, atlyginimą už darbą.

Turimų duomenimis, darbo organizavimas yra skirstomas į protinį ir fizinį darbo organizavimą. Valstybinėse įstaigose vyrauja protinis darbo organizavimas, nes jose teikiamos įvairios paslaugos. Protinio darbo pasidalijimas organizacijose iš esmės yra funkcinis, kvalifikacinis ir technologinis [10].

Seniūnija yra arčiausiai gyventojų esanti viešojo administravimo įstaiga Lietuvoje. Ji yra savivaldybės administracijos struktūrinis teritorinis padalinys – jos filialas, veikiantis tam tikroje savivaldybės teritorijos dalyje. Seniūnija yra viešoji organizacija, kuri teikia įstatymų nustatytas administracines paslaugas ir administruoja jų teikimą. Į viešojo valdymo sistemą, įskaitant seniūnijas, šiandien perkeliama geriausi privataus sektoriaus valdymo principai, kurie apibrėžiami kaip naujoji viešoji vadyba (NVV). Seniūnijos darbo organizavimas yra numatytas seniūnijos veiklos nuostatų. Seniūno ir seniūnijos valstybės tarnautojų darbuotojų kompetencija ir funkcijos nustatytos jų pareigybių aprašymuose. Seniūnijos darbuotojų atliekami darbai yra nurodyti LR vietos savivaldybės įstatyme ir seniūnijos pareigų aprašuose.

Galima daryti išvadą, jog darbo organizavimas yra svarbi priemonių sistema, padedanti racionaliai panaudoti darbuotojus ir jiems efektyviai vadovauti. Tobulinant darbo organizavimo procesą, vadovams reikėtų adaptuoti efektyviausius privataus sektoriaus valdymo principus, nes tradicinis centralizuotas seniūnijų hierarchinis valdymas yra neefektyvus, brangiai kainuojantis, negebantis keistis ir prisitaikyti prie šiandienos visuomenės.

Darbo pasidalijimo įtaka darbo organizavimui

Mokslinės literatūros duomenimis, svarbiausias darbo organizavimo uždavinys – organizacijos personalo suskaidymas į organizacinius vienetus ir tų vienetų hierarchišką išdėstymą. Jis dar vadinamas valdymo organizavimu. Svarbiausia tokio skaidymo priežastis – *darbo pasidalijimas*. Jis sąlygoja didesnę darbo našumą, nes darbai supaprastėja, lengviau ir greičiau atliekami. Darbo pasidalijimą apsprendžia organizacijos struktūra. Kadangi darbo pasidalijimo sampratos traktuojamos skirtingai, todėl 1 lentelėje pateikiami skirtingų autorių darbo pasidalijimo apibrėžimai.

1 lentelė. Darbo pasidalijimo sąvokos samprata (sudaryta autoriaus)

Autorius, metai	Darbo pasidalijimo sąvokos samprata
James A.F.Stoner, R.Edward Freeman, Daniel R.Gilbert, 2005	Kompleksinės užduoties suskaidymas į sudedamąsias dalis, kad darbuotojai būtų atsakingi, ne už visą užduotį, o už atskiras ją sudarančias veiklas
A.Sakalas, P.Vanagas, B.Martinkus, 2000	Vienas iš svarbiausių organizacinių darbo našumo didinimo veiksmų
J.Gibson, Ivencevich J., Dannelly J, 2000	Darbo pasiskirstymas į palyginti specializuotas operacijas, procesus, leidžiantis naudoti specializacijos galimybes
M.Weber, 1949	Užduočių pasidalijimas tarp skirtingų organizacijos padalinių ar pareigų

1 lentelės duomenimis, darbo pasidalijimo apibrėžimai tiksliai įvardija, kad darbo pasidalijimas yra priemonių visuma, padedanti geriau padalinti konkrečias užduotis didinant darbo našumą, tik kiekvienas autorius akcentuoja skirtingus dalykus: vieni autoriai pabrėžia patį veiksmą (t.y. užduočių pasidalijimą į sudedamąsias dalis tarp skirtingų įstaigos padalinių arba pareigų), kiti darbo pasidalijimo rezultatus (didina darbo našumą, sėkmingiau vykdo visas bendras įstaigos užduotis, o kartu ir įgyvendina jos tikslus). Kitaip tariant, tai sudėtingo darbo suskirstymas į smulkias operacijas, kurias darbuotojas gali atlikti keliais veiksmiais. Didžiausias darbo pasidalijimas pagal specialias operacijas yra gamybinėse organizacijose, o mažiausias (arba visai jo nėra) – mažose įstaigose. Darbo pasidalijimas būdingas ne tik gamybos procesams, bet ir paslaugų sferoje tarp specialistų, vadovaujančių darbuotojų, mokslininkų, mokytojų ir kt. Taip galima labiau įsigilinti į atliekamo darbo esmę, teoriją, įgyti daugiau patirties ir tapti tam tikros srities specialistu.

2 lentelėje pateikiami darbo pasidalijimą įtakojantys teigiami (mažesni gamybos ir darbuotojų parengimo kaštai, didesnė darbo kokybė ir t.t.) ir neigiami (darbuotojų susvetimėjimas, siaura specializacija ir t.t.) veiksniai.

2 lentelė. Darbo pasidalijimo įtaka darbo organizavimui

Teigiami veiksniai	Neigiami veiksniai
Atpinga paslaugų kaštai. Sumažėja darbo užmokestis. Mažesnės žemesnės kvalifikacijos darbuotojų parengimo išlaidos. Parastesnės užduotys, lengvesnis jų atlikimas Pasirinkimas eiti tokias pareigas, kurios labiausiai atitinka darbuotojo gebėjimus ir interesus. Didinami darbo našumas ir kokybė.	Darbuotojų susvetimėjimas. Gamybos (paslaugos teikimo) brokas. Didelės išlaidos aukštos kvalifikacijos specialistų kvalifikacijos kėlimui. Siaura specializacija – bendrų tikslų praradimas. Gebėjimų praradimas atliekant monotonišką darbą.

Nustatyta, kad darbuotojas vienas nepajėgus atlikti visų operacijų, kurios susideda iš sudėtingiausių užduočių, be to, vienas žmogus negali turėti visų specialių įgūdžių visam darbui atlikti. Kita vertus yra ir rizikos faktorius: jei užduotys suskirstomos pernelyg smulkiai ir darbuotojui atsakomybė perduodama tik už vieną struktūrinę dalį, tuomet galimas susvetimėjimas – savo paties darbo kontrolės praradimas.

Darbo pasidalijimas – itin svarbus visos įstaigos veiklai, tačiau nevalia pamiršti, kad darbo pasidalijimas reikalauja deramo koordinavimo. Siekiant efektyviai dirbti įstaigoje svarbu ne tik optimalus darbo pasidalijimas, bet ir užduočių paskirstymas, kaip dar viena tikslesnė darbų pasidalijimo forma.

Darbo ir poilsio laiko įtaka darbo organizavimui

Pagal LR darbo kodeksą *darbo laikas* - tai laikas, kurio metu darbuotojas privalo dirbti jam pavestą darbą, ir kiti jam prilyginti laikotarpiai. Kiekvieno darbuotojo darbo ir poilsio laiko paskirstymas per parą, savaitę ar apskaitinį laikotarpį, taip pat kasdieninio darbo pradžia ir pabaiga nustatoma pagal įmonės, įstaigos, organizacijos darbo tvarkos taisykles. Poilsio laikas – tai įstatymo, kolektyvinės ar darbo sutarties reglamentuotas laisvas nuo darbo laikas. Darbuotojų darbingumui, sveikatai atgauti, jų socialinėms ir kultūrinėms reikmėms tenkinti nustatytos 5 poilsio laiko rūšys:

- 1) pertrauka pailsėti ir pavalgyti;
- 2) papildomos ir specialios pertraukos pailsėti darbo dienos (pamainos) laiku;
- 3) paros nepertraukiamasis poilsis tarp darbo dienų (pamainų);
- 4) savaitės nepertraukiamasis poilsis;
- 5) kasmetinis poilsio laikas (švenčių dienos, atostogos).

Organizuojant darbo ir poilsio režimus, pirmiausiai reikia pagerinti darbo sąlygas, kad darbo sąlygų veiksniai nebūtų blogesni už numatytus normatyvus, kad šie veiksniai nebūtų nuovargio priežastis. Darbo ir poilsio režimai organizuojami remiantis darbingumo dinamika. Pagrindinis darbo ir poilsio režimų organizavimo uždavinys – išlyginti darbingumo kreivę, t.y. sumažinti įsitraukimo į darbą ir darbingumo mažėjimo laiką, padidinti pastovaus didelio darbingumo laiką.

Pastovaus didelio darbingumo laikui prailginti naudojamos pertraukos. Vienos pertraukos trunka kelias sekundes ir vadinamos mikropauzėmis, kitos – nuo kelių iki keliasdešimt minučių. Mikropauzės yra pertraukėlės tarp operacijų ir darbo veiksmų. Jos padeda susidaryti darbo ritmui. Mikropauzių struktūrą nulemia darbo proceso pobūdis, o kitos, t.y. pietų ir trumpalaikio poilsio, pertraukos turi būti griežtai reglamentuotos. Pertraukų trukmė priklauso nuo darbo pobūdžio, nuovargio laipsnio. Per ilgos ir per trumpos pertraukos neefektyvios nei fiziologiniu, nei ekonominiu požiūriu. Efektyviausios yra 5-10 minučių pertraukos. Tiek laiko pakanka pailsėti ir nepažeidžiamas darbinis dinaminis stereotipas. Trumpalaikės pertraukos netgi jį sustiprina.

Apibendrinant galima teigti, jog darbo ir poilsio laikai turi būti derinami tarpusavyje, nes tik tokiu atveju galima optimizuoti darbuotojo darbingumo kreivę. Neteisingai organizuojant poilsio laiką, darbuotojo darbingumas krenta. Kad to išvengtų yra 5 poilsio laiko rūšys, kurių taikymas padeda darbuotojams atgauti darbingumą.

Vadovo darbo stiliaus įtaka darbo organizavimui

Kiekvienam vadovui keliamas nelengvas uždavinys - praktiškai suderinti realiai priešiškus kolektyvo, atskirų darbuotojų, valstybės ir savo asmeninius interesus. Norėdamas išspręsti šį uždavinį, vadovas turi surasti efektyvų vadovavimo stilių ir išsikovoti autoritetą, kuris būtinas sėkmingai tvarkant įstaigos veiklą.

Vadovo kompetencija suprantama kaip puikus atliekamo darbo specifikos žinojimas. Vadovas turi žinoti ne tik tai, ką reikia atlikti, bet ir tai, kaip tai atliekama. Nekompetetingas vadovas, aiškiai nesuprantantis keliamų tikslų, yra

priklausomas nuo pavaldinių, jam sunku išsikovoti autoritetą. Toks vadovas, norėdamas nuslėpti savo nekompetenciją, dažnai neprotingai rizikuoja, stengiasi apie save suburti ne gerus specialistus, o sau lygius, nekompetetingus žmones. Ir atvirkščiai, kompetetingas vadovas, gerai išmanantis atliekamo darbo esmę, darbo procesus ir metodus, geba kvalifikuotai analizuoti situaciją, savarankiškai mąstydamas operatyviai priimti sprendimus, numatyti alternatyvinius veiklos variantus. Toks vadovas trumpiausiu keliu prieina prie tikslo ir lengviau įgyvendina priimtus sprendimus. Reikia pažymėti, kad vadovas dažnai negali būti kompetetingu visose vadovaujamos organizacijos srityse, tačiau minimalios profesinės žinios yra būtinos kiekvienam vadovui. Organizaciniai vadovo gebėjimai apima gebėjimą formuluoti užduotis ir nurodymus pavaldiniams, gebėjimą ne tik operatyviai priimti sprendimus, bet ir juos įgyvendinti, o taip pat gebėjimą vykdyti efektyvią pavaldinių veiklos kontrolę. Vadovas turi gebėti organizuoti teisingą atsakomybės ir darbų paskirtymą tarp pavaldinių, turi gebėti teikti pavaldiniams reikiamą informaciją apie darbo specifiką. Geras vadovas turi gebėti taip paskirstyti įgaliojimus ir atsakomybę tarp pavaldinių, kad būtų užtikrintas bendros pavaldinių veiklos efektyvumas ir vadovui liktų tik bendro vadovavimo ir kontrolės vykdymo pareigos.

Galima pastebėti, jog vadovas privalo būti kompetetingas, turėti autoritetą tarp darbuotojų ir surasti efektyvų vadovavimo stilių. Tik patenkinus šias sąlygas įstaigos valdymas bus sėkmingas.

Darbuotojų motyvacijos įtaka darbo organizavimui

Vienas iš labai svarbių ne tik darbo organizavimo, bet ir darbo humanizavimo faktorių yra motyvacija. Remiantis motyvacijos teorija galima teigti, kad darbuotojas, turintis nepatenkintų poreikių, bus pasyvus darbo proceso dalyvis. Jeigu turintis poreikių darbuotojas negali jų patenkinti darbo metu, tai nėra ir motyvo, skatinančio dirbti.

Motyvacijos požiūriu teigiama, kad žmogus viduje jaučiasi atlygintas, jei žino, kad jis asmeniškai gerai įvykdė užduotį, kuri jam yra svarbi. Vadovai turi žinoti šiuos motyvus, skatinančius personalo darbo veiklą ir juos tinkamai panaudoti, norėdami tinkamai valdyti personalą.

Motyvai skatinantys individą dirbti, gali būti tiesioginiai ir netiesioginiai. Motyvacija apima ne tik motyvus ir juose glūdinčius poreikius, bet ir pastovesnę kokybę - interesus, kurie nusako pastovesnę žmogaus dėmesį tam tikrai veiklai ar reiškiniui. Motyvacija leidžia suprasti darbuotojų elgsenos priežastis, numatyti efektyvius vadovų veiksmus, reguliuoti, nukreipti organizacijos darbuotojų elgseną ta linkme, kad ir organizacija, ir darbuotojai įgyvendintų savo tikslus.

Nors materialinis motyvavimas seniūnijose yra ribotas, nes vyriausybė reguliuoja biudžetinių įstaigų darbo užmokesčio dydį, tačiau socialinės garantijos, pasitenkinimas dėl atliekamo visuomenei naudingo darbo, užtikrina viešojo sektoriaus pranašumą privataus sektoriaus atžvilgiu.

Išvados

1. Darbo organizavimas yra veiksmų visuma, kurių pagalba yra siekiama darbo optimizavimo. Jis yra vykdomas įgyvendinant ir tobulinant darbo pasidalijimą, gerinant darbo ir poilsio režimą. Darbo organizavimas taip pat priklauso nuo vadovo darbo stiliaus ir darbuotojų motyvacijos. Darbo organizavimas seniūnijose yra reglamentuojamas seniūnijų veiklos nuostatose. Į viešojo valdymo sistemą, įskaitant seniūnijas, šiuo metu perkeliama NVV principai.
2. Norint, kad įstaiga dirbtų efektyviai, visos darbo organizavimo sudėtinės dalys privalo būti optimalios. Jei nors viena iš dalių veikia neefektyviai, visas darbo organizavimas taip pat tampa mažiau efektyvus. Tiek vadovas, tiek darbuotojai privalo turėti atitinkamų žinių savo darbo srityje, turi būti efektyviai taikomas darbo ir poilsio režimas bei racionalus darbo pasidalijimas tarp seniūnijos darbuotojų.

Literatūros sąrašas

1. Backūnaitė E. Naujoji viešoji vadyba : mokomoji knyga – Kaunas: Technologija. 2007.
2. Guogis A. Gudelis D. Naujosios viešosios vadybos taikymo teoriniai ir praktiniai aspektai // Viešoji politika ir administravimas 2003. Nr. 4.
3. Martinkus B. Sakalas A., Savanevičienė A. Darbo išteklių ekonomika ir valdymas: vadovėlis. – Kaunas: Technologija. 2002.
4. Masiulis K. Naujoji viešoji vadyba kaip studijų objektas // Viešoji politika ir administravimas, 2007. Nr. 22.
5. Mikulis J. Pažangūs vadybos principai. Visuotinė kokybės vadyba – Vilnius. 2007.
6. Raipa A. Viešojo administravimo sistemos tobulinimas ir perspektyvos // Viešoji politika ir administravimas 2006. Nr. 16.

7. Raipa A., Smalskys V. Naujosios viešosios vadybos įgyvendinimo problemos kontinentinėje Europoje // Viešasis administravimas Nr. 3-4 (11-12).
8. Sakalas A., Vanagas P., B.Martinkus, B.Neverauskas, B.Prokopčiukas, R.Venskus, R.Virvilaitė, A.Ivaškienė Pramonės įmonių vadyba - Kaunas: Technologija. 2000.
9. Staponkienė J. Naujosios viešosios vadybos elementų identifikavimas // Viešoji politika ir administravimas 2005. Nr. 13.
10. Vanagas R. Naujosios viešosios vadybos taikymo galimybės šalies vietos savivaldos sistemoje esant dabartinei teisinei bazei // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 2006. 2 (7), 160–169
11. Virvilaitė R. Vadovų, specialistų ir tarnautojų darbo organizavimas. – Kaunas. 1989.

Theoretical aspects of work organization development of eldership

Summary

The object of investigation – eldership employees.

The subject of investigation – work organization development of eldership employees.

The aim of the work – analyse the theoretical aspects of work organization development of eldership.

Methods of investigation were as follow: the system analysis of the literature on general science, the analysis of primary and secondary data, the ways of logical thought and comparison.

Mokslinio darbo vadovė: doc., soc. m. dr. L. Marcinkevičiūtė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

PERSONALO VALDYMO TRANSFORMACIJA: SISTEMINIS POŽIŪRIS

Donata Paulauskaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Spartus technikos, technologijų, gamybos, darbo organizavimo lygio kilimas, kelia aukštus reikalavimus personalui, jo išsilavinimui, kvalifikacijai. Šiuolaikinėms valdymo teorijoms, nepaisant jų skirtumų, yra būdingas orientavimasis į žmogų kaip pagrindinį organizacijų veiklos efektyvumą užtikrinantį veiksnį. Todėl vienas iš svarbiausių šiuolaikinės organizacijos valdymo efektyvumą lemiančių veiksnių – žmogiškųjų išteklių, t.y. personalo valdymas.

Pastaraisiais metais pastebimas ypatingas personalo valdymo vaidmens didėjimas, kas, savo ruožtu, kelia naujus reikalavimus organizacijų valdymui bei pertvarkymui socialinės orientacijos kryptimi.

Nors personalo reikšmės sėkmingai organizacijų veiklai akcentavimas nėra naujas dalykas, tačiau šiuo metu yra pastebimos naujos tendencijos, lemiančios personalo valdymo transformaciją. Tai lemia du pagrindiniai momentai. Visų pirma pažangiose organizacijose personalo valdymas pradamas laikyti svarbia verte kuriančia veikla. Pasaulyje vis labiau senkant ištekliams, vis didesnę reikšmę įgyja tokios veiklos, kurios didina vertę. Tai liečia ir personalo valdymą – ji turi duoti teigiamų rezultatų pagrindiniams dalyviams – darbuotojams, tiesioginiams vadovams, klientams, investuotojams. Kitas aspektas liečia personalo valdymo sampratos kitimą. Jeigu prieš dešimt ir daugiau metų personalo valdymas buvo laikomas viena valdymo funkcijų, kurios pagrindinis tikslas buvo užtikrinti kintančius organizacijos poreikius reikiamos kokybinės ir kiekybinės sudėties personalo, tai šiuo metu į personalo valdymą pradeda žvelgti iš sisteminių pozicijų, akcentuojant, šios veiklos integravimą į bendrą organizacijos veiklos strategiją, aiškių tikslų ir sąsajų numatymą.

Tyrimo tikslas – išanalizavus pagrindinius požiūrius į personalo valdymą, pateikti apibendrintą teorinį personalo valdymo sistemos modelį.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie uždaviniai

1. apibendrinti personalo valdymo sampratą;
2. apžvelgti pagrindinius požiūrius į personalo valdymą;
3. pateikti apibendrintą personalo valdymo sistemos modelį.

Tyrimo objektas – personalo valdymo sistemos.

Tyrimo metodai. Mokslinė literatūros analizė ir sintezė, sisteminė ir loginė analizė, loginis modeliavimas.

Rezultatai

1. Personalo valdymo samprata

Personalo valdymas – tai toks dirbančiųjų individų darbo organizavimas ir jų panaudojimas, kad būtų pasiektas maksimalus jų ir atskirų grupių darbo efektyvumas, taip atskleidžiant maksimalius jų vidinius sugebėjimus ir užtikrinant optimalų įmonės veiklos rezultatą. [9]

Personalo valdymas – tai praktinis darbas ir politika, kad vadovaujant verslui vadovas galėtų dirbti su žmonėmis susijusį darbą – priimti, apmokyti, įvertinti, atlyginti savo darbuotojams bei sudaryti jiems saugią ir teisingą darbo aplinką. Taip pat personalo valdymą galima suvokti kaip sistemą, kurios pagrindinis tikslas – užtikrinti efektyvų vadovų ir pavaldinių bendradarbiavimą, siekiant organizacijos tikslų. [1]

Apibendrinat galima teigti, kad personalo valdymas gali būti suprantas kaip: darbo organizavimas, praktinis darbas, politika ir sistema. Bet svarbiausia, visi šie veiksniai turi atitikti personalo valdymo tikslą.

Personalo valdymo pagrindinis tikslas – sudaryti organizacijoje sąlygas, kad siekiant organizacijos tikslų, kiekvienas darbuotojas ar atskiros jų grupės norėtų ir galėtų atsiskleisti, ugdyti bei plėtoti savo potencialą.

Norint įgyvendinti šį tikslą, reikia žinoti kokius konkrečius veiksmus reikia atlikti ir kokiais principais reikia vadovautis. Į pirmąjį klausimą atsakymas randamas žinant personalo valdymo sistemos uždavinius ir elementus, o į antrąjį – žinant pagrindinius personalo valdymo principus. [9]

2. Požiūriai į personalo valdymą

Mokslinėje literatūroje išskiriami trys pagrindiniai požiūriai į personalo valdymą:

Pirmasis apima personalo, kaip konkrečios valdymo funkcijos traktavimą. [8] Ši funkcija apima kompleksinių darbų visumą, analizuojama procesiniu požiūriu.

Personalo valdymo procesas – tai valdymo proceso dalis, susijusi su tokiu žmonių santykių palaikymu ir darbuotojų fizinės gerovės užtikrinimu, kuris daro įtaką efektyviam darbui. [2]

Personalo valdymas – tai organizacijoje atliekama funkcija, padedanti efektyviausiai panaudoti žmones, siekiant organizacijos ir jų asmeninių tikslų. [6]

Antrasis požiūris personalo valdymą traktuoja kaip atskiras veiklas, kurios: pirma, leidžia darbuotojui ir organizacijai, naudojančiai jo įgūdžius, sudaryti sutartį dėl darbo santykių tarp jų prigimties ir tikslų; antra, užtikrinti, kad ši sutartis būtų vykdoma.

Personalo valdymas – tai veiklų visuma, kurios: pirma, leidžia darbuotojui ir organizacijai, naudojančiai jo įgūdžius, sudaryti sutartį dėl darbo santykių tarp jų prigimties ir tikslų; antra, užtikrinti, kad ši sutartis būtų vykdoma. [11]

Trečias požiūris, kuris personalo valdymą traktuoja kaip vieningą sistemą, siejamą su visos organizacijos bendra strategija. [10]. Analizuojant personalo valdymą strateginiu požiūriu, kartu turėtų būti vertinami ir organizacijos strateginiai tikslai bei jos subjektai. [1]

Personalo valdymas – tai sistema, kuri sukuria potencialą, reikalingą organizacijos tikslams įgyvendinti ir tolesniam jos gyvybingumui palaikyti. [7]

3. Personalo valdymo sistema

Personalo valdymą galima apibrėžti kaip racionaliai pasirinktą, tikslingą ir kryptingą personalo planavimo, atrankos, samdos, tiesioginio ir netiesioginio atlygio, motyvavimo, ugdymo, darbo vertinimo procesų ir veiksmų sistemą bei jų derinimą su bendra organizacijos strategija. [1]

Personalo valdymo sistemos funkcijų (kitų autorių teigimu elementų) skirtingi mokslininkai ir praktikai išskiria nevienodą skaičių. Tačiau visi sutaria, kad personalo valdymo sistemos funkcijų (elementų) skaičius daugeliu atveju nepriklauso nuo organizacijos dydžio.

Autorės Stankevičienė ir Lobanova išreiškia personalo valdymo problemą taip: ką ir kaip reikia vadybiškai paveikti, siekiant tam tikrų rezultatų organizacijoje? Visų personalo valdymo darbų koordinavimas įmanomas tik sukūrus ir įdiegus personalo valdymo sistemą. [9]

Kiekvienas personalo valdymo sistemos elementas (funkcija) atspindi personalo valdymo atskirų posistemų funkcijoms nustatytus tikslus ir šiems tikslams pasiekti keliamus konkrečius uždavinius. Iš 1 lentelės matyti, kad personalo valdymo sistemos elementai yra glaudžiai susiję ir atspindi personalo valdymo uždavinius.

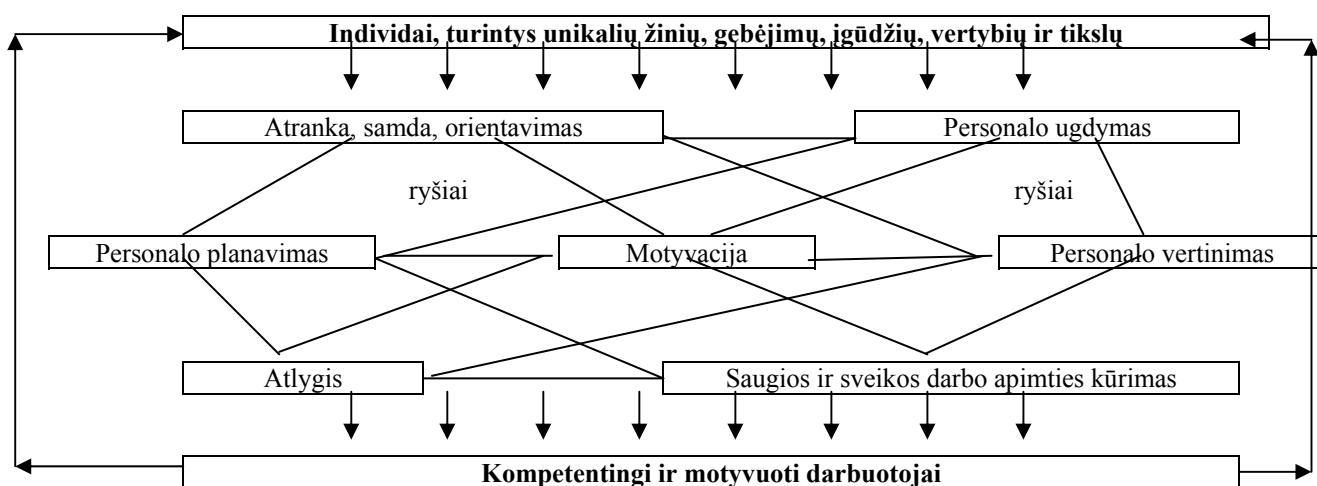
1 lentelė

Personalo valdymo sistemos elementai ir uždaviniai (pagal Stankevičienę ir Lobanovą, 2006)

Sistemos elementai	Sistemos uždaviniai
Darbų analizė	Surinkti informaciją apie visus organizacijoje dirbamus darbus
Darbuotojų poreikio planavimas	Nustatyti reikiamą organizacijai darbuotojų skaičių, jų struktūrą ir poreikio patenkinimo šaltinį
Darbuotojų paieška	Rasti organizacijai tinkamos kvalifikacijos darbuotojus ir laisvas ar naujai sukurtas darbo vietas
Darbuotojų atranka ir samda	Atrinkti tinkamiausius darbuotojus ir sudaryti su jais darbo sutartis
Darbuotojų adaptacija	Supažindinti darbuotojus su nauju darbu ir stengtis kuo greičiau juos įtraukti į kolektyvą
Darbuotojų vertinimas	Kontroliuoti ir vertinti darbuotojų veiklą, jų atitikimą užimamos pareigoms
Darbuotojų ugdymas, tobulinimas ir mokymas	Užtikrinti organizacijos poreikius atitinkantį darbuotojų ugdymą ir tobulinimą
Karjeros planavimas	Nustatyti darbuotojų karjeros galimybes
Vadovavimas darbuotojams ir jų motyvavimas	Užtikrinti santykius, leidžiančius įgyvendinti organizacijos tikslus, darbuotojų saviraiškos ir ugdymo galimybes bei garantuoti našų darbą

Anot Baršauskienės, vertinant sisteminiu požiūriu, personalo valdymas traktuojamas kaip nenutrūkstamas procesas, kurio metu atrinkti ir pasamdyti individai bei jau organizacijoje dirbantys asmenys transformuojami į kompetentingus ir motyvuotus darbuotojus (1 pav.). [4]

Individai vertinami kaip unikalių žinių, gebėjimų ir įgūdžių turėtojai; pripažįstamas jų vertybių unikalumas ir tikslų individualumas. Transformavimas vykdomas atliekant personalo valdymo funkcijas ir veiklas: ieškant potencialių darbuotojų, juos samdant, ugdant, motyvuojant, vertinant ir atlyginant bei skatinant. Sistemiškumui užtikrinti būtini efektyvūs komunikaciniai, interakciniai ir kt. ryšiai tarp jos veiklų, subjektų ir struktūrų. Tad vertinti reikia ne tik atskirus sistemos elementus – funkcijas, veiklas, procesus, struktūras ir subjektus, bet jų tarpusavio ryšius.

1 pav. Sisteminio požiūrio į personalo valdymą grafinė išraiška (pagal Baršauskienę, 2006)

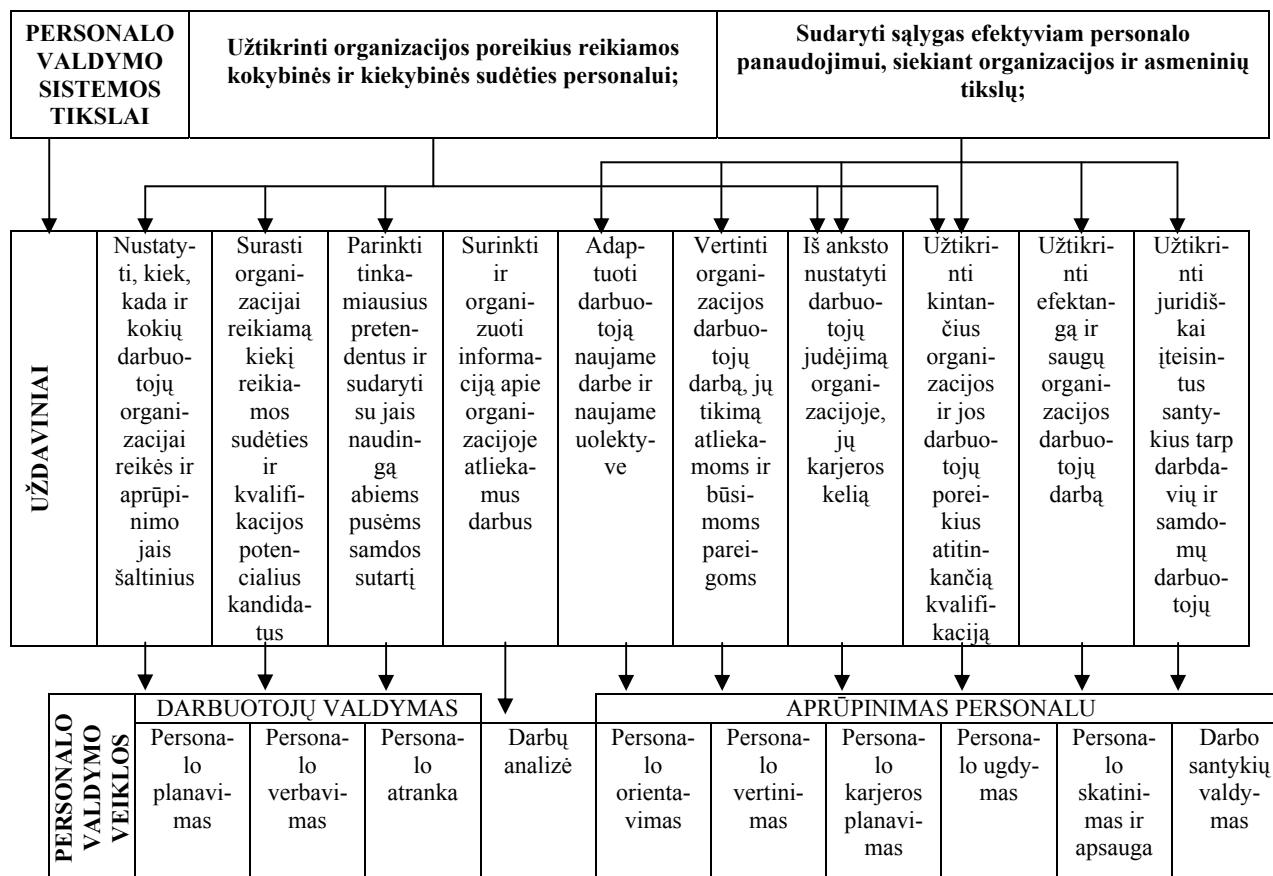
Personalo valdymo sistemą organizacijoje reikėtų vertinti dviem kriterijais. Pirma, ji turėtų būti pakankamai stabili ir formali, kad personalo valdymo funkcijos būtų atliekamos patikimai ir efektyviai. Kita vertus, derėtų vertinti ir organizacijos personalo valdymo sistemos gebėjimą pritaikyti prie kintančių sąlygų tiek organizacijos išorėje, tiek viduje. [5]

Kalbant apie sisteminių požiūrį į personalo valdymą, būtina paminėti, kad atskiros priemonės, metodai nėra pakankamai efektyvūs, kad jie turi būti integruoti į bendrą organizacijos strategiją, o tai galima padaryti tik kuriant ir diegiant personalo valdymo sistemą, turinčią aiškius tikslus, sąsajas. [9]

Autorė Bakanauskienė išskiria keletą personalo valdymo sistemos tikslų. Tai:

- ✓ užtikrinti organizacijos poreikius reikiamos kokybinės ir kiekybinės sudėties personalui;
- ✓ sudaryti sąlygas efektyviam personalo panaudojimui, siekiant organizacijos ir asmeninių tikslų;
- ✓ garantuoti besikeičiantį organizacijos tam tikros kokybinės ir kiekybinės sudėties personalo poreikį ir sudaryti sąlygas efektyviai panaudoti. [3]

Kaip jau buvo minėta, skirtingi autoriai nėra priėję vieningos nuomonės įvardijant personalo valdymo sistemos turinį sudarančias veiklas. Anksčiau minėtų veiklų uždaviniai ir jų ryšys su bendru personalo valdymo sistemos tikslu pateikti personalo valdymo sistemos modelyje (2 pav.). Modelis kurtas vadovaujantis Bakanauskienės pateiktu personalo valdymo funkcijų paskirties ir turinio modeliu.

2 pav. Personalo valdymo sistemos modelis

↓
Apibendrinant galima teigti, kad tokia personalo valdymo sistemos funkcijų samprata, jos tikslai ir turinys padėtų sėkmingai įgyvendinti bendrus organizacijos ir individualių darbuotojų tikslus. Tik suderinti personalo valdymo tikslai, veiklos ir uždaviniai padės efektyviai funkcionuoti personalo valdymo sistemai įmonėje ar organizacijoje.

Išvados

1. Šiuo metu yra pastebimos naujos tendencijos, lemiančios personalo valdymo transformaciją. Visų pirma pažangiose organizacijose personalo valdymas pradamas laikyti svarbia verte kuriančia veikla. Kitas aspektas liečia personalo valdymo sampratą kitimą. Jeigu prieš dešimt ir daugiau metų personalo valdymas buvo laikomas viena valdymo funkcijų, tai šiuo metu į personalo valdymą pradama žvelgti iš sisteminių pozicijų.

2. Personalo valdymas – tai praktinis darbas ir politika, kad vadovaujant verslui vadovas galėtų dirbti su žmonėmis susijusį darbą – priimti, apmokyti, įvertinti, atlyginti savo darbuotojams bei sudaryti jiems saugią ir teisingą darbo aplinką. Personalo valdymo pagrindinis tikslas – sudaryti organizacijoje sąlygas, kad siekiant organizacijos tikslų, kiekvienas darbuotojas ar atskiros jų grupės norėtų ir galėtų atsiskleisti, ugdyti bei plėtoti savo potencialą.

3. Literatūroje išskiriami trys pagrindiniai požiūriai į personalo valdymą: personalo, kaip konkrečios valdymo funkcijos traktavimą; personalą kaip atskiras veiklas; ir personalo valdymą kaip vieningą sistemą, siejamą su visos organizacijos bendra strategija.

4. Personalo valdymo sistemos funkcijų (elementų) skirtingi mokslininkai ir praktikai išskiria nevienodą skaičių. Pagrindinės personalo valdymo funkcijos yra šios: personalo planavimas, atranka ir samda; personalo ugdymas; atlygis ir privilegijos; saugumas ir sveikata; darbuotojų santykių tyrimai. Personalo valdymo sistemos tikslai - užtikrinti organizacijos poreikius reikiamos kokybinės ir kiekybinės sudėties personalui bei sudaryti sąlygas efektyviam personalo panaudojimui, siekiant organizacijos ir asmeninių tikslų. Personalo valdymo sistema sudaryta iš elementų ir jų uždavinių.

Literatūros sąrašas

1. Adamonienė R., Raupelienė A. Organizacijos žmogiškųjų išteklių vadyba: mokomoji knyga. - Akademija, 2007
2. Armstrong M. Human Resource Management. Strategy and Action. - Kogan Page, 1994
3. Bakanauskienė I. Personalo valdymo ypatumai Lietuvos ūkinėse organizacijose ekonomikos transformavimo sąlygomis // Ekonomikos transformavimasis: vadybos paradigma. Kolektyvinė monografija. Kaunas: VDU, 2000.
4. Baršauskienė V. Žmoniškųjų išteklių vadyba: mokomoji knyga. – Kaunas: Vitae Litera, 2006
5. Baršauskienė V., Janulevičiūtė B. Žmoniškieji santykiai. Vadovėlis. – Kaunas: Technologija, 1999
6. Ivancevich JM., Glueck WF Foundations of Human Resource Management 4th ed., Boston: Homewood, 1989
7. Leonienė B. Darbuotojų vadyba. – Kaunas: Šviesa, 2001
8. Sakalas A. Personalo vadyba. – Vilnius: Margi raštai, 2003
9. Stankevičienė A., Lobanova L. Personalo vadyba organizacijos sistemoje: mokomoji knyga. – Vilnius: Technika, 2006
10. Ulrich D., Brockbank W. Personalo vadyba: vertės pasiūlymas/- Vilnius: Verslo žinios, 2007
11. Torrington D., Hall L. Personale management: A New Approach. 2nd ed. – London: Prentice Hali, 1998

Personnel management transformation: systemic opinion

Summary

The aim of article is after analysis of basic approach of personnel management, to provide the summary of theoretical model of personnel management system.

Currently seen the new trends which affecting the transformation of personnel management.

Personnel management can be defined as a rational choice, targeted and action-oriented staff planing, selection, recruitment, direct and indirect remuneration, motivation, education, job evaluation processes and the systems and their alignment with the overall organization strategy.

There are three main approaches to the management of the staff: the staff, as a specific treatment for the management function, staff of the separate activities, and personnel management as a unified system, in conjunction with all the organization's overall strategy.

Mokslinio darbo vadovė: Doc. soc. m. dr. Violeta Šilingienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

SENIŪNIJOS DARBUOTOJŲ TEIKIAMŲ KONSULTAVIMO PASLAUGŲ VERTINIMAS

Daiva Sapagovienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Šiuolaikinis seniūnijos darbuotojas – tai ne tik teisinių aktų, griežtų procedūrinių taisyklių įgyvendintojas, bet ir vadybininkas, derybininkas, novatorius bei konsultantas – aukštos kvalifikacijos, veikiantis kintančioje aplinkoje, specialistas. Seniūnijos darbuotojų konsultavimo paslaugų kokybė ir sukuriama nauda gyventojams yra labai sunkiai išmatuojamos, nes gali būti išreikšta tiek subjektyviais, tiek objektyviais rodikliais. Siekiant nustatyti ar konsultavimo paslaugų kokybė gerėja, ar blogėja būtina atlikti jos analizę bei vertinimą.

Konsultavimo paslaugų kokybės tyrimas leidžia atskleisti, kuriems kokybės aspektams, gyventojas teikia pirmenybę ir kurie jo poreikiai yra tenkinami geriausiai. Taigi paslaugų kokybė įtakoja vartotojo pasitenkinimo lygį, o teikiamų konsultacinių paslaugų kokybės tyrimas leidžia atskleisti seniūnijos darbuotojų požiūrį į jų darbo kokybę bei nustatyti tobulėjimo galimybes, kurios užtikrintų sėkmingą teikiamų konsultavimo paslaugų procesą.

Tyrimo tikslas – įvertinti, seniūnijos darbuotojų, teikiamų konsultavimo paslaugų kokybę lemiančius veiksnius.

Tyrimo uždaviniai:

- atlikti mokslinės ir praktinės literatūros šaltinių analizę ir sintezę, konsultavimo paslaugų kokybės vertinimo klausimais;
- apibrėžti konsultavimo, konsultavimo paslaugos ir konsultavimo paslaugos kokybės sąvokas, kokybę lemiančius veiksnius.
- iširti Kauno rajono seniūnijų darbuotojų teikiamų konsultavimo paslaugų kokybę;
- numatyti konsultavimo paslaugų teikimo seniūnijose tobulinimo galimybes.

Tyrimo objektas - seniūnijų darbuotojų teikiamos konsultavimo paslaugos.

Tyrimo laikotarpis – analizuojami 2003 – 2007 metų statistiniai, seniūnijos veiklos ataskaitos duomenys.

Tyrimo metodai – darbe buvo atlikta mokslinės literatūros analizė ir sintezė. Atliktas empirinis tyrimas apklausiant trys šimtus septyniasdešimt penkis seniūnijų gyventojus. Naudoti lyginamosios analizė ir sintezės, loginio ir grafinio modeliavimo metodai.

Raktiniai žodžiai – konsultavimo paslaugos, konsultavimo paslaugų kokybė, seniūnijos darbuotojų teikiamos konsultavimo paslaugos.

Rezultatai

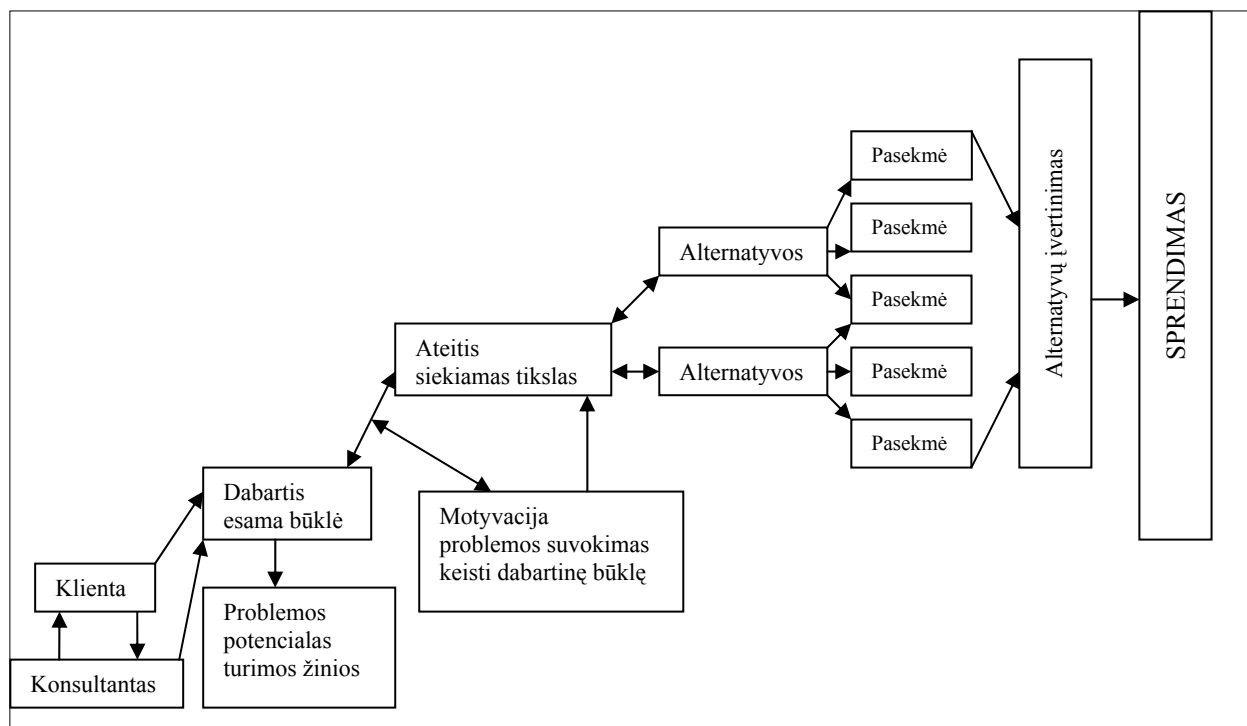
Tarptautinių žodžių žodyne konsultanto sąvoka apibrėžiama kaip - apsvarstantis, apmąstantis, kurios nors srities specialistas, duodantis patarimus savo specialybės klausimais, o konsultuoti reiškia - apsvarstyti; paklausti, duoti patarimus, konsultacija.

Steele F. (2004) konsultavimo sampratą aiškina kaip pagalbos suteikimas, kada konsultantas pats neatsako už kliento problemos išsprendimą, o tik padeda rasti sprendimą tiems, kas užtai atsakinga. Block P. (2003) teigimu konsultantai kiekvieną kartą stengiasi pakeisti arba pagerinti susidariusią situaciją, bet nedalyvauja jos vykdyme. Kai kurie žmonės atlieka konsultavimo funkcijas, nors oficialiai ir nėra vadinami konsultantais. K. Makhem nuomone konsultavimas – tai veikla, susijusi su bet kokio subjekto konsultavimo paslaugomis, kur vyksta specialisto ypatingas žinių ir įgūdžių, patirties perdavimo procesas. Pagal Hawkinsas S. ir DR. A. W. van den. Banas (1999) konsultavimas – sąmoningos socialinės įtakos forma. Sąmoningas informacijos pateikimas siekiant padėti žmonėms susidaryti teisingą nuomonę ir priimti gerus sprendimus Skirtingi autoriai konsultavimą apibūdina panašiai. Apibendrinus jų apibrėžimus galima teigti, kad konsultavimas yra procesas, kuris:

- padeda klientui analizuoti dabarties ir ateities pageidautiną situaciją;
- padeda klientui suvokti, kokios pasekmės gali kilti, priėmus tokį sprendimą;
- padeda susisteminti turimas žinias ir suvokti problemos esmę;
- suteikia klientui specifinių žinių, reikalingų tam tikroms problemoms spręsti ir numatyti jų pasekmes;

- padidina kliento motyvaciją įgyvendinant pasirinktą sprendimą;
- padeda klientams įvertinti ir patobulinti nuomonės formavimo ir sprendimo priėmimo įgūdžius, atsakingai pasirenkant optimalų sprendimą.

Hawkinsas S. ir DR. A. W. van den. Banas (1999) apibrėžties apie konsultavimas bus laikomasi atliekant empirinį tyrimą seniūnijose.

1 pav. Konsultavimo procesas

Šaltinis: parengtas autorės pagal (Vanagas P. 2004, Bagdonienė L. 2005, Hawkinsas, W. 1999).

Konsultuodami mes galime daryti įtaką žmonėms (1 pav.). Siekiant sėkmingai valdyti teikiamas konsultavimo paslaugas, būtina gerai suvokti tarpusavio ryšius (sąveiką) ir integruoti juos teikėjo požiūriu, atsižvelgiant į klientų nuomonę apie konsultavimo paslaugą.

Paslauga tai – nemateriali veikla, kuri prisideda prie žmonių poreikio tenkinimo. N. Johns atlikęs paslaugos apbrėžimų analizę, nustatė, kad paslaugos terminas vartojamas ekonominės veiklos šakai apibudinti, veiklos rezultatui nustatyti ir apibrėžti procesui, kai teikiant paslaugą vyksta asmenų sąveika ir vartotojas įgauna laikiną patyrimą (Hopenienė R. 2005).

Konsultavimas, kaip ir visos kitos paslaugos, pasižymi šiomis savybėmis:

- Neapčiuopiamumas, t.y. negalima fiziškai apčiuopti, apibrėžiama kaip savijauta ar patirtis.
- Heterogeniškumas, t.y. paslaugų neįmanoma standartizuoti, jeigu nestandartiniai nukrypimai geriau tenkina vartotoją, tai turėtų būti formalizuoti ir tapti norma
- Nepatvarumas, t.y. paslaugu neįmanoma išsaugoti ar susandėliuoti, norint jas ateityj parduoti. paklausos ir pasiūlos subalansavimo problema.
- Vartotojo dalyvavimas paslaugos teikimo procese.
- Paslaugos teikimo ir vartojimo vienašališkumas, t.y. paslauga teikiama tik tada kai vartotojas ja užsako.
- Nuosavybės nekeičiamumas, t.y. vartotojas naudojasi tik paslaugos teikėjo vertybėmis arba patogumais tam tikrą laikotarpį (Bagdonienė L. 2005).

Dėl konsultavimo paslaugos neapčiuopiamumo, konsultavimo negalima pademonstruoti, kaupti jos atsargų, perduoti nuosavybės. Konsultavimo paslauga yra procesas, kuris egzistuoja tol, kol yra teikiamas ir vartojamas vartotojo. Konsultavimo paslauga tik tada bus sėkminga, kai klientas pajaus, kad konsultacija tenkina jo interesus. Pagal Hawkinsas S. ir DR. A. W. van den. Banas (1999) turėtų būti įvykdytos penkios sąlygos, kad paslauga būtų konsultacija:

1. Būtinasis dviejų pusių (kliento ir žinovo) dalyvavimas;

2. Kliento dalyvavimas turi būti savanoriškas;
3. Sprendžiant kliento specifines problemas, žinovas turi patarti, bet nepriimti sprendimus;
4. Patarimas, kaip spręsti kliento problemą gali būti abstraktus, arba individualus;
5. Rekomendacinio pobūdžio patarimas.

Pagal tarptautiniame standarte pateikta apibrėžimą, kokybė – tai turimų charakteristikų visumos atitiktis reikalavimų laipsnis, kur reikalavimai nustatomi pagal vartotojų poreikius, norus ir lūkesčius, galima teigti, kad kokybė – tai vartotojo patenkinimo lygis. Daugelis teoretikų ir praktikų (Kurb M. 1986 ir Vanagas P. 2004) pabrėžia, kad tiksliai apibudinti paslaugų kokybę nėra lengva. Tačiau jie sutaria, kad svarbiausias paslaugų kokybės vertintojas – ne teikėjas, o vartotojas (klientas). Kadangi paslaugos teikimas ir vartojimas yra vienalaikis procesas, visos paslaugos teikimo klaidos matomos vartotojui.

Paslaugų kokybė yra sunkiai apibrėžiama (nusakoma). Paslaugų kokybę sudaro keletas elementų: jų patikimumas, tikslus teikimas (Kindurys V. 2002). Vienus paslaugų kokybės elementus galima įvertinti objektyviai, kitus – tik subjektyviai. Todėl paslaugų teikėjams nelengva suderinti visus paslaugų kokybės elementus, o vartotojams sunku įvertinti ir palyginti paslaugų kokybės elementus.

Analizuojant konsultavimo paslaugų teikimą seniūnijoje reikia pažymėti, kad:

- kiekvieno paslaugų elemento (operacijos) atlikimas gali lemti kito elemento atlikimo kokybę. Klientas gali vertinti visą paslaugą, įvertinti tik vieną jos elementą (pagrindinį arba šalutinį);
- kai kurios paslaugos yra būtinos, siekiant teikti pagrindinę paslaugą, kitos tik tam, kad pagerintų jos kokybę;
- netgi papildomos paslaugos gali lemti pagrindinės paslaugos kokybę;
- svarbiausia, kaip vertina paslaugą vartotojas ir kokius jos elementus laiko pagrindiniais rinkdamasis siūlomas paslaugas.

Paslaugų kokybė yra glaudžiai susijusi su jos kiekybe. Valdyti paslaugų kiekybę yra taip pat sunku kaip ir jų kokybę. Dažnai yra sunku atskirti paslaugų elementus vartotojo ir teikėjo požiūriais (Kaziliūnas A. 2007).

Seniūnijoje (organizacijoje) teikiamos konsultavimo paslaugos tarpusavyje susipina. Organizacijos veikla turi būti grindžiama holistiniu ir visų organizacijos narių vienodai suvokiamu požiūriu į kokybę.

Konsultavimo paslauga pirmiausia orientuota į klientą, nes šis, gaudamas paslaugą, vertina ne kurią nors atskirą savybę, o jų visumą, sudarančią galimybes tenkinti poreikius. Antra vertus, nuoroda į akivaizdžių ir numatomų vartotojo poreikių tenkinimą įpareigoja konsultavimo paslaugos teikėją ne tik žinoti dabartinius vartotojo poreikius, bet ir stengtis atskleisti numanomus poreikius.

Teikiamų konsultavimo paslaugų kokybės apibrėžtis turėtų padėti organizacijai suvienyti darbuotojų pastangas kokybės misijai. Įgyvendinti – patenkinti vartotojų ir personalo poreikius.

Išanalizavus pirminius Servqual kokybės kriterijus, kurie pateikti, kaip kokybės matavimo instrumentarius (Hopenienė R. 2005), A. Kaziliūno pateiktus kokybės komponentus (Kaziliūnas A. 2007), P. Vanago paslaugų kokybės kategorijas (Vanagas P. 2004) ir Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatyme išskirtus valstybės tarnautojų veiklos principus, buvo suformuota savivaldos organizacijų specialistų teikiamų konsultavimo paslaugų kokybės vertinimo kriterijų sistema (1 lentelė).

Siekiant kokybės, konsultavimo paslaugų srityje, visa veikla turi būti nukreipta į žmogiškuosius aspektus, kurie susiję su konsultavimo paslaugų teikimu. Vartotojas reaguoja ne tik į tai, kokį rezultatą gauna – jam svarbu ir koku būdu pasiekiamas šis rezultatas. Konsultavimo paslaugos kokybę užtikrina teisinga vartotojo ir konsultavimo paslaugos teikėjo sąveika, vykstanti tam tikroje jų sąveikos erdvėje, kiekvienas darbuotojas daro įtaką, užtikrinant vartotojui priimtina kokybę. Taigi kiekviena teikiama konsultavimo paslauga yra sudėtingas procesas, apimantis skirtingus veiklos elementus, kuriuose teikėjo ir kliento sąveika gali skirtis.

1 lentelė. Savivaldos organizacijų specialistų teikiamų konsultavimo paslaugų kokybę lemiantys veiksniai (sudaryta autoriaus)

Konsultavimo paslaugos kokybės vertinimo kriterijus, pagal kliento (gyventojų) lūkesčius	Kriterijaus esmė
Pagarba žmogui ir valstybei	Pagarba žmogui, konstitucijai, valstybei, jos institucijoms, įstatymams
Teisingumas	Teisingumas sprendžiant prašymus, nepiktnaudžiavimas jam suteiktomis teisėmis
Nesavanaudiškumas	Atlikdamas tarnybines pareigas nesiekia naudos sau, savo šeimai savo draugams
Padorumas - nešališkumas – pavyzdینگumas	Nepriekaištingas elgesys, nepaperkamumas. objektyvumas, tolerantiškumas
Patikimumas	Paslaugos pateikimas be jokių atsisakymų iš pirmo karto, suderėtu laiku; pažadų ištesėjimas
Reagavimas - jautrumas	Darbuotojo norai ir pasirengimas aptarnauti vartotoją; paslaugos suteikimas ir jos atlikimas laiku
Kompetentingumas	Darbuotojo – tarnautojo - žinios ir įgūdžiai konsultavimo paslaugai suteikti
Prieinamumas	Kontaktų užmezgimą trukdančių kliūčių nebuvimas: Personalo prieinamumas, priėjimo patogumas, laukimo laikas
Paslaugumas – draugiškumas	Mandagus ir pagarbus kontaktinio personalo elgesys. Atidumas draugiškumas
Komunikabilumas	Gebėjimas bendrauti su vartotoju ta kalba, kurią jis moka, išklausymas, vartotojo norų nustatymas, supratimas
Pasitikėjimas organizacija ir jos reputacija	Organizacijos atvirumas ir garbingumas, pasirengimas tenkinti vartotojo poreikius, kompanijos reputacija, aptarnaujančių darbuotojų savybės.
Vartotojo pažinimas (supratimas)	Pastangos suvokti vartotojo poreikius ir reikalavimus
Viešumas	Veiksmų viešumas pateikiant savo sprendimų motyvus

Siekiant išsiaiškinti, seniūnijos darbuotojų teikiamų paslaugų kokybę buvo atlikta seniūnijos gyventojų apklausa.

Seniūnijos darbuotojai ir gyventojai turėjo įvertinti seniūnijos darbuotojų teikiamų konsultavimo paslaugų kokybę pasirinkdami veiksnio stiprumą „labai dažnai“; „dažnai“; „retai“ „labai retai“ ir „niekada“. Kada konsultavimo paslaugą charakterizuojantis veiksnys pasireiškia „labai dažnai“ skiriama 5 balai, „dažnai“ – 4 balai, „retai“ – 3 balai, „labai retai“ – 2 balai „niekada“ 1 balas. Maksimali balų suma 5, minimali – 1.

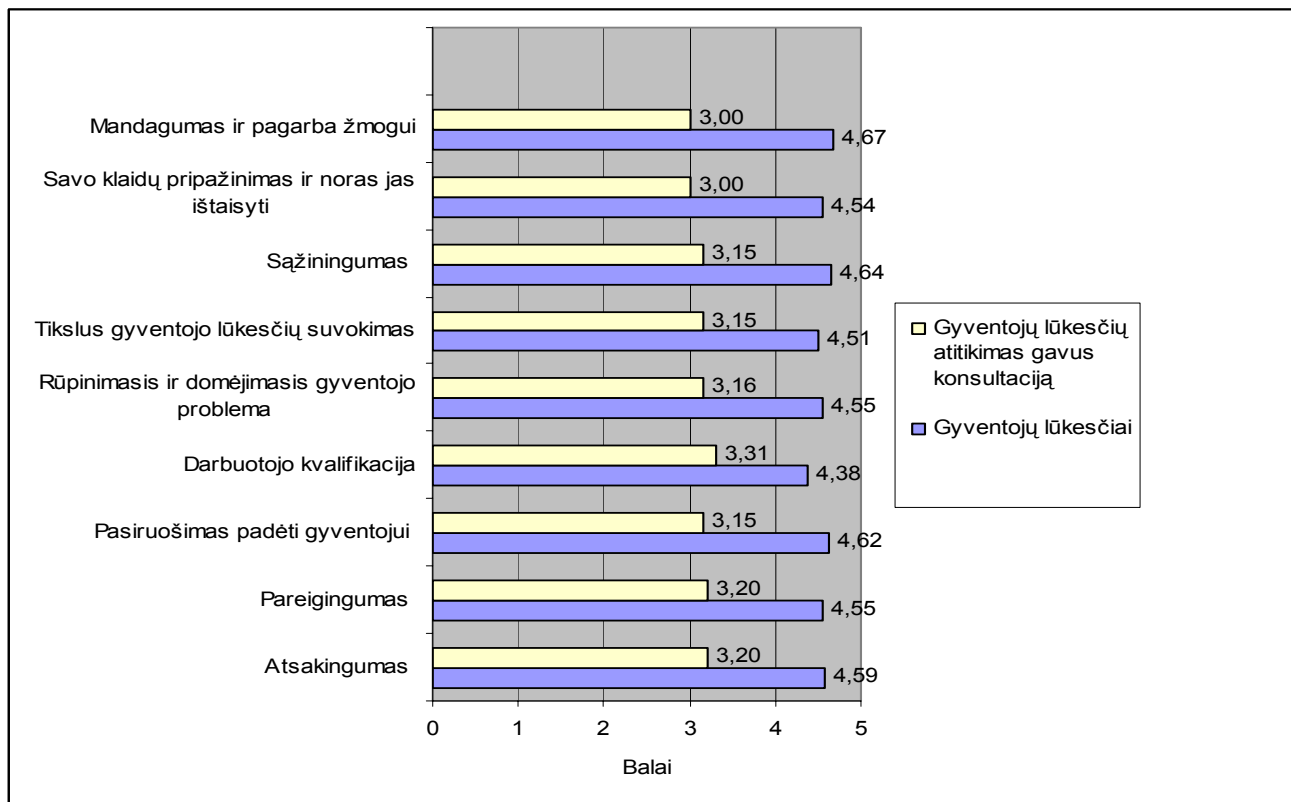
Imties tūrio skaičiavimui pasirinkta Ядов (1987) reprezentatyvios atrankos skaičiavimo metodika, kur imties tūri rekomenduojama nustatyti, vadovaujantis specialiomis lentelėmis, kurios sudarytos su 5 proc. paklaida Ядов (1987). Tokiose lentelėse nurodomas reikiamų reprezentatyvios imties atvejų skaičius (Kardelis, 1997).

Generalinė visumos aibė Domeikavos seniūnijoje yra 6604 gyventojai, o imties tūris - pasirinktas 380 Domeikavos seniūnijos gyventojai. Tyrime dalyvavo 7 Domeikavos seniūnijos darbuotojai, 375 Domeikavos seniūnijos gyventojai.

Tyrime dalyvavę respondentai teigė, kad labiausiai priimtinos individualios konsultacijos seniūnijoje: taip teigė gyventojai (3,3 balo), ir darbuotojai (4,8 balo). Konsultavimas telefonu yra priimtinas daugiau darbuotojams (4,3 balo), gyventojams priimtinesnis būdas konsultuotis pačioje seniūnijoje (2,4 balo), nes bendraujant tiesiogiai yra didesnės galimybės išspręsti problemas. Konsultavimas elektroniniu paštu nepriimtinas nei apklaustiems gyventojams, nei darbuotojams. Tai rodo, kad seniūnijos gyventojams ir darbuotojams komunikacijai netinkamos informacinės technologijos.

Išanalizavus seniūnijos darbuotojų teikiamų konsultacijų kokybės požymius nustatyta, kad gyventojai juos įvertino vidutiniškai t.y. 2,6 balo (bendras konsultavimo paslaugų įvertinimo vidurkis). Gyventojai linkę teigti, kad seniūnijos darbuotojai ne visada atsakingai ir gerai duoda patarimą, pateikia reikiama informaciją ir formuoja suvokimą.

Visus šiuos konsultavimo paslaugų kokybės požymius jie įvertino tik vidutiniškai, nors seniūnijos darbuotojai, konsultuojamas paslaugas įvertino labai gerai. Vertinant pateikiamos informacijos kokybę, dalis gyventojų pažymi, kad seniūnijos darbuotojai ne visuomet suteikia tinkamą informaciją, nes tai nėra jų darbo sritis, o Domeikavos seniūnijos gyventojai ganėtinai dažnai yra siunčiami pas kitą konsultantą. Tai rodo, kad gyventojai mano, kad seniūnijos darbuotojai ne visada noriai atlieka savo pareigą ir išipareigojimus.

2 pav. Kauno r. Domeikavos seniūnijos gyventojų lūkesčiai ir jų patenkinimas naudojantis seniūnijos darbuotojų teikiamomis konsultavimo paslaugomis, respondentų vertinimai balais, 2008m.

Domeikavos gyventojų nuomone seniūnijos darbuotojas, turi turėti pagrindines darbuotojo – konsultanto savybes. Respondentai teigė, jog pagrindiniai konsultavimo paslaugos kokybę lemiantys veiksniai yra asmeninės konsultanto savybės: rūpinimasis ir domėjimasis gyventojų problemomis, atsakingumas ir mandagumas darbuotojo kvalifikacija. Visos savybės, gyventojų nuomone yra labai svarbios (bendrojo balo vidurkis 4,56) (2 pav.). Tačiau po seniūnijos darbuotojų konsultacijų, gyventojų nuomonė pasikeitė. Po seniūnijos darbuotojų konsultacijų Domeikavos gyventojai teigė, kad seniūnijos darbuotojai netiksliai suvokia jų lūkesčius (vidutinis balas 3,15). Gyventojų lūkesčių ir poreikių konkretus supratimas suformuotų darbuotojų nuomonę apie laukiama paslaugų kokybę vertinant galutinę konsultavimo paslaugą.

Išvados

1. Konsultavimo paslaugos kokybę daugiausiai lemia subjektyvusis vertinimas t.y. vartotojo vaizduotė, lūkesčiai, emocijos, požiūris. Objektivių kokybės vertinimą lemia apskaičiuojami dalykai, faktai, kuriuos galima išmatuoti, yra, riboti, nes konsultavimo paslaugos yra mažiausiai apčiuopiamos lyginant su kitomis.

2. Savivaldos organizacijų specialistų teikiamų konsultavimo paslaugų kokybę lemiantys veiksniai yra tokie:

- pagarba - žmogui ir valstybei, konstitucijai ir įstatymams;
- paslaugumas padorumas – mandagus nepriekaištingas personalo elgesys;
- nesavanaudiškas, sąžiningumas – nesiekiantis naudoti sau, nei savo artimiesiems;
- teisingumas – sprendžiant problemas, savo klaidų pripažinimas ir noras jas ištaisyti;
- atsakingumas – paslaugos suteikimas ir atlikimas laiku;
- kompetencija – apima darbuotojo patirtį, įgūdžius ir žinias;
- komunikabilumas – tikslus gyventojų rūpesčių suvokimas, norų nustatymas;
- pasitikėjimas organizacija ir jos reputacija – organizacijos atvirumas ir garbingumas, prirengimas tenkinti vartotojo poreikius.

3. Seniūnijos darbuotojai nevisiškai žino (supranta) gyventojų poreikius, todėl jų teikiamos konsultavimo paslaugos nevisiškai atitinka gyventojų lūkesčius. Siekiant, kad konsultavimo paslaugos atitiktų gyventojų lūkesčius, seniūnijos darbuotojai turėtų žinoti konsultavimo paslaugų kokybės sudėtinius elementus ir išmanyti apie konsultavimo paslaugos kokybės vertinimo kriterijus, pagal kliento (gyventojų) lūkesčius. Turėtų gebėti savo įgūdžius ir patirtį panaudoti kliento problemai nustatyti, rekomenduoti problemos sprendimo alternatyvas ir jeigu reikalinga padėti įgyvendinti sprendimą.

Literatūros sąrašas.

1. BAGDONIENĖ, L. HOPENIENĖ, R. 2005. *Paslaugų marketingas ir vadyba*. Kaunas: Technologija.
2. BANAS, A. HAWKINSAS, W. 1999. *Žemės ūkio konsultavimas*. LŽŪKT Akademija Kėdainių r.
3. KAZILIŪNAS, A. 2007. *Kokybės vadyba*. Vilnius.
4. KARDELIS, K. 1997. *Moksliniu tyrimu metodologija ir metodai*. – Kaunas: Technologija.
5. KINDURYS, V. 2002. *Paslaugų marketingas*. Vilnius.
6. KUBR., M. 1986. *Management consulting, International Labour Organization*. – New York: Row Publisher..
7. LANGVIENĖ, N. VENGRIENĖ B. 2005. *Paslaugų teorija ir praktika*. Kaunas: Technologija.
8. LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBĖS TARNYBOS ĮSTATYMAS. 1999. Vilnius.
9. VANAGAS, P. 2004. *Visuotinės kokybės vadyba*. Kaunas: Technologija

Evaluation of services provided by district staff

Summary

Quality of staff side consultation service and the benefits brought to the district dweller is very difficult to calculate because it can be expressed by both subjective and objective indicators. Quality of counseling services analysis and assessment is necessary to carry out due to determine whether it is improving or worsening.

Research methods: An empirical study. Personal interview.

District employees do not fully know (understand) the needs of the people, and their consulting services provided do not fully meet the expectations of the district dweller. In order for the advisory services to meet people's expectations, district staff should be aware of the quality of advisory services and knowledge of multiple elements of the counseling service quality evaluation criteria, according to the client (the district dweller) expectations. Should be able to their skills and experience to use the client to identify the problem, recommend a solution to the problem of alternatives, and if you need help to implement the decision.

Mokslinio darbo vadovė – doc. Dr. Vilma Atkočiūnienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas).

LIETUVOS SODININKYSTĖS IR DARŽININKYSTĖS INSTITUTO DARBUOTOJŲ KARJEROS VALDYMAS

Neringa Ščiukauskaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Organizacijų veikloje darbuotojų vaidmens didėjimą lemia: spartus technikos, technologijos, darbo procesų automatizavimas ir kompiuterizavimas; spartus gamybos ir valdymo metodų diegimas; spartus visuomenės išsimokslinimo ir kultūrinio lygio kilimas; aukšto gyvenimo lygio siekimas; didėjantys žmonių fizinio, materialinio ir socialinio saugumo reikalavimai.

Žmogus vis labiau atskleidžia turimas žinias, įgūdžius ir patyrimą, vertina savo darbo rezultatus patirdamas sėkmę profesinėje veikloje. Organizacijų galimybių, reikalavimų derinimas su individo siekiais, sugebėjimais ir sudaro karjeros valdymo, planavimo ir realizavimo esmę. Neseniai garbingo amžiaus žmonės manė, kad gyvenimas baigsis išėjus į užtarnautą poilsį. Tačiau šiandien karjeros planavimas, organizavimas ir valdymas trunką visą žmogaus gyvenimą, o tai lemia spartūs pokyčiai. Karjera atspindi, kaip žmogus prisitaiko prie socialinės aplinkos (Gumuliauskienė, A. 2002). Žmogui darbas yra svarbiausias veiksnys, lemiantis gyvenimo kokybę, tenkinantis jo poreikius.

Todėl galima teigti, kad šiais laikais tiesiog būtina sugebėti valdyti savo karjerą, nes mėgstamas darbas yra labai svarbi žmogaus gyvenimo prasmės dalis.

Pasaulyje jau keli dešimtmečiai analizuojama karjera, jos valdymo problematika. Karjeros sampratą, valdymo, planavimo galimybes mokslinėje literatūroje analizuoja A. Sakalas, V. Stanišauskienė, A. Gumuliuskienė, A. Valackienė, J. Arnold ir kiti autoriai.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti Instituto darbuotojų karjeros valdymą.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- ✓ apibrėžti karjeros sampratą;
- ✓ apibūdinti ir aprašyti teorinį darbuotojų karjeros valdymo modelį;
- ✓ išanalizuoti Instituto darbuotojų karjeros valdymo problemines sritis.

Tyrimo objektas – Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės instituto darbuotojų karjeros valdymas.

Tyrimo metodai. Iškeltai problemai tirti ir teoriniams rezultatams gauti naudoti šie metodai: interviu, anketinė apklausa, dokumentų analizė, duomenų analizė, grafinis vaizdavimas.

Rezultatai

Karjeros samprata

Mokslinėje literatūroje karjeros samprata pateikiama šiomis prasmėmis:

- karjera kaip darbuotojo pareigybių / darbo vietų raida įmonėje (ėse);
- karjera kaip greitas ir sėkmingas kilimas tarnyboje, visuomeninėje mokslinėje veikloje;
- karjera – tai individualus tobulėjimas sėkmingai pasirinktos veiklos kryptimi ir pozityvus jos vertinimas tiek asmeniniu, tiek visuomeniniu požiūriu;
- karjera kaip viso gyvenimo vaidmenų patirties seka.

Karjera žmogų lydi per visą jo gyvenimą. Karjera - tai procesas, kurį sąlygoja ekonominiai, socialiniai, politiniai, kultūriniai ir kiti veiksniai. Šiandieni besikeičiančiai darbo rinkai, gamybai tiek įmonės organizacijai būdingas lankstumas, tai pasiekama taikant naujas gamybos technologijas, naujus darbo procesus, naujus gamybos ir vartojimo tarpusavio santykius. Šiandieninių organizacijų nepastovumas žmogui kelia naujus reikalavimus – nuolatinis profesinių gebėjimų tobulinimas, gebėjimas prisitaikyti prie organizacijos pokyčių. Taigi, galima teigti, kad karjera bus visą gyvenimą besitęsianti darbų seka, susijusi su asmenybės pažiūromis, motyvais, tai elgsenų seka, susijusi su darbine viso gyvenimo patirtimi.

„Career Management“ knygoje karjeros valdymas apibūdinamas kaip procesas, kuris ugdo individus, realizuoja ir kontroliuoja karjeros tikslus ir strategijas (Greenhaus, 2000).

Karjeros valdymas – yra visą gyvenimą trunkantis mokymosi procesas apie save, darbus ir organizacijas; tai individualus karjeros tikslų nustatymas; tikslų siekimo strategijų kūrimas; darbo ir gyvenimo patirtys; pagrindinių tikslų peržiūrėjimas (Petkevičiūtė N., 2006). Žmogus turi norėti formuoti savo karjerą, būti atsakingu už ją. Tačiau reikia nemažai pastangų, kad surinktume pakankamai informacijos, kad galėtume priimti tinkamą karjeros sprendimą.

Karjeros negali planuoti svetimas žmogus, nes tik pats žmogus žino savo lūkesčius, viltis ir troškimus bei siekius. Žmogus jausis patenkintas savo karjeros pasirinkimu, kai darbas atitiks jo poreikius, vertybes, interesus ir gyvenimo būdą. Kad galėtume imtis karjeros valdymo atsakomybės, turime įgyvendinti gebėjimą atidžiai ir sąžiningai save įvertinti bei norą kitaip apžvelgti į galimus naujus savo karjeros etapus.

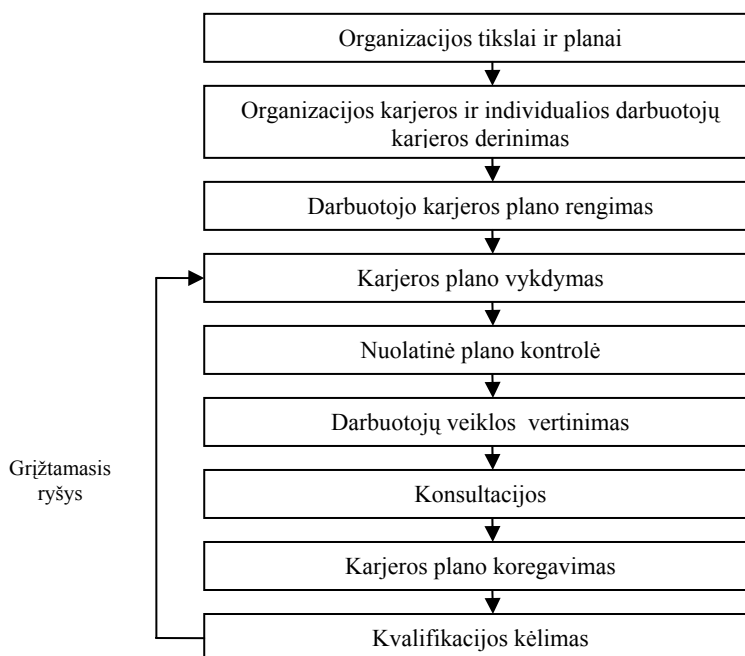
Darbuotojo tarnybinės karjeros planavimas ir valdymas – tai aktyvus trijų šalių bendradarbiavimas: paties darbuotojo, jo tiesioginio vadovo ir konsultanto. Vadovas formuluoja kompanijos poreikius vieno ar kito darbuotojo karjeros plėtros srityje, dažnai prisiimdamas auklėtojo vaidmenį jo karjeros valdyme. Pačiam darbuotojui tenka atsakomybė už sėkmingą savo karjeros plėtrą. Karjeros konsultantas koordinuoja visą karjeros valdymą.

Darbuotojų karjeros valdymo efektyvumui gerinti rekomenduojamas teorinis Instituto darbuotojų karjeros valdymo modelis pavaizduotas 1 pav. suformuotas ieškant darbuotojų ir Instituto interesų sąsąjū. Turi būti derinami Instituto (organizacijos) karjeros ir individualios darbuotojo karjeros tikslai.

Kiekvienas žmogus yra atsakingas už savo karjerą, o organizacija padeda darbuotojams planuoti karjerą. Todėl darbuotojai įtraukiami į karjeros plano rengimą, o tai susiję su savęs vertinimu, tikslų nusistatymu ir įgyvendinimu. Labai svarbu išanalizuoti savo poreikius, gebėjimus, lūkesčius. Anot K. Pukelio karjeros planavimo tikslas padėti žmogui siekti horizontalios arba / ir vertikalios karjeros aukštumų pasirinktos profesijos srityje. Toliau seka parengto karjeros plano vykdymas ir nuolatinė kontrolė bei darbuotojų veiklos vertinimas.

Atliekant veiklos vertinimą, išaiškinamos priežastys, kodėl nepavyko pasiekti vieno ar daugiau užsibrėžtų tikslų, padaromos išvados. Tuomet konsultuojamasi su organizacijos konsultantu dėl iškilusių problemų karjeros klausimais tada koreguojamas karjeros planas ir keliama kvalifikacija toje srityje, kur iškilo problemos. Darbuotojas gali save įvertinti atlikdamas vienokią ar kitokią veiklą. Ir tik pritaikydamas patobulintas ar naujai įgytas žinias praktikoje, gali išanalizuoti kokios informacijos stinga, ką reikia atlikti kitaip. Besimokydamas žmogus gerina savo gebėjimus, pakinta jo veiksmi, žinojimas, supratimas, nuostatos ir požiūris. Įgyta nauja informacija transformuojama į žinias, tos žinios panaudojamos tobulinant veiklą, taip pat siekiama kuo aukštesnių rezultatų. Tuomet veikla tampa vis profesionalesnė taip pat didėja galimybės išlikti konkurencingam profesinėje veikloje ir valdyti savo karjerą. Po šių veiksmų vėl grįžtama prie karjeros plano vykdymo. Toks karjeros valdymo modelis parodo, kad karjeros valdymo esmė yra savęs pažinimas ir įvertinimas. Tai savo interesų, sugebėjimų, kompetencijų žinojimas. Be to būtina pačiam darbuotojui tai vertinti.

Organizacijos tikslų siekiama per darbuotojų poreikių patenkinimą, sudarant sąlygas reikalingoms kompetencijoms.

1 pav. Teorinis Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės instituto darbuotojų karjeros valdymo modelis (sudaryta autoriaus)

Darbuotojas, sudarydamas karjeros planą, turi įvertinti užimamą vietą organizacijoje ir suformuluoti savo siekiamus tikslus (Albrechtas J. 2005).

Kokybinis ir kiekybinis tyrimas buvo atliktas Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės institute.

Kokybiniam tyrimui atlikti pasirinktas interviu metodas, kuris taikomas sociologijoje ir socialinėje psichologijoje, siekiant gauti žodinei informacijai, numatyta tyrimo programoje. Interviu metodas parinktas kaip vienas iš efektyviausių kokybinio tyrimo metodų (Tidikis R. 2003). Kokybinis tyrimas atliktas naudojant interviu metodą apklausiant Instituto direktorių ir tris pavaduotojus, kurie dėl ilgalaikės profesinės patirties turi didelę kompetenciją, patikimą bei išsamią informaciją apie tiriama problemą. Instituto vadovų nuomonės išsiaiškinau, nes nuo jų tiesioginės veiklos Institute priklauso esama darbuotojų karjeros valdymo sistema, karjeros planavimas, valdymas, darbuotojų asmeninės karjeros įgyvendinimo galimybės, perspektyvos.

Taip pat buvo atliktas ir kiekybinis Instituto darbuotojų karjeros valdymo tyrimas. Tokiam tyrimui atlikti parinktas anketinis metodas. Buvo paruoštos 105 anketos. Sugrįžusios anketos 87. Anketos buvo renkamos 20 dienų. Surinktų anketų duomenys buvo apdorojami MS Excel programa. Anketine apklausa buvo tiriama Instituto darbuotojų nuomonė apie karjeros valdymą ir karjeros planus ir galimybes.

Atlikus tyrimą paaiškėjo darbuotojų karjeros valdyme esančios probleminės sritys. 1 lentelėje pateikti siūlymai probleminėms darbuotojų karjeros valdymo sritims spręsti.

1. lentelė. Siūlymai probleminėms Instituto darbuotojų karjeros valdymo sritims spręsti (sudaryta autoriaus)

Eil. Nr.	Darbuotojų karjeros valdymo sistemos elementai	Probleminė sritys	Siūlymai
1.	Skelbiami vieši konkursai darbo vietai užimti	Darbuotojai per mažai informuojami apie karjeros galimybes ir laisvas darbo vietas	Informuoti darbuotojus apie laisvas darbo vietas bei reikalavimus toms pareigoms užimti. Tiesioginiai vadovai turėtų informuoti darbuotojus.
2.	Individualūs karjeros planai	Nesudarinėjami individualūs karjeros planai, kiekvienas darbuotojas atsakingas už savo karjeros planavimą. Neskiriamas dėmesys asmeninės karjeros planavimui	Individualių karjeros planų sudarymas tai priemonė, skatinanti darbuotojus domėtis naujovėmis, tobulinti profesinę kvalifikaciją.
3.	Darbuotojų veiklos vertinimas	Darbuotojų veiklos vertinimas vyksta kas 5 metus. Vertinama veikla ir pasiekti rezultatai. Ne visi darbuotojai žino apie tokius vertinimus	Informacija apie veiklos vertinimą turi būti skelbiama ir prieinama visiems darbuotojams. Darbuotojų vertinimą reikėtų vykdyti kas metus arba 1 du metus kartą. Vertinimas turi būti atliekamas pagal nustatytus reikalavimus. Vertinamas veikos efektyvumas, pasiekimai, galimybės. Išsiaiškinami siektini tikslai. Sprendžiama kaip bus pašalinti įvertinimo trūkumai.
4.	Kvalifikacijos tobulinimo plano sudarymas	Darbuotojų poreikių įvertinimas, galimybių sudarymas dėl mokymosi ir kvalifikacijos kėlimo	Sudaromi kvalifikacijos tobulinimo planai, nurodoma kur, kada bus tobulinamasi ir kada bus atliekamas įgytų žinių patikrinimas.

Vadovai, suprantantys savo darbuotojų karjeros planavimo ir valdymo svarbą ir sugebantys tai įgyvendinti, ženkliai prisideda prie savo organizacijos suklestėjimo.

Išvados

1. Nagrinėjant karjeros valdymą teoriniu aspektu galima daryti išvadą, kad karjeros valdymas – išorinės aplinkos analizė ir gilus savęs pažinimas, kaip asmenybės, darbuotojo, siekiant išvirtinti darbo rinkoje, nuolat tobulėjant, mokantis pasirinktoje srityje, nuosekliai siekiant užsibrėžtų profesinės veiklos tikslų.

2. Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės instituto darbuotojų karjeros valdymui siūlomas teorinis darbuotojų karjeros valdymo modelis. Toks modelis sudarytų galimybes: stabiliai valdyti karjerą, tobulinti gebėjimus ir įgūdžius, siekti karjeros. Taigi karjeros valdymas nuolatinis, nenutrūkstantis procesas, sąlygojamas kintančios aplinkos.

3. Karjeros valdymo modeliu siekiama organizacijos tikslų per darbuotojų poreikių tenkinimą, sudarant galimybes tobulinti gebėjimus ir įgūdžius.

4. Atliktas tyrimas parodė, kad darbuotojų karjeros valdymas Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės institute turi probleminių sričių. Organizacijos vadovai turi suprasti savo darbuotojų karjeros valdymo svarbą ir sugebėti karjeros valdyme tas problemas pašalinti. Tokiu būdu ženkliai būtų prisidedama prie organizacijos suklestėjimo.

Literatūros sąrašas

1. ALBRECHTAS, J. 2005. *Asmenybė ir karjera*. Vilnius: Naujoji Rosma.
2. GREENHAUS, J. 2000. *Career management/ 3th Edition*. The Dryden Press Harcourt College Publishers.
3. GUMULIAUSKIENĖ, A.; AUGIENĖ, D. 2002. *Karjera šiandien ir rytoj*. Šiauliai: ŠU leidykla.
4. PEIPERL, M. A.; BARUCH, Y. 1997. *Back to square zero: the post – corporate career*. *Organizational Dynamics*, Vol. 25, No. 4.
5. PETKEVIČIŪTĖ, N. 2006. *Karjeros valdymas: asmeninė, individualioji perspektyva*: mokomoji knyga. Kaunas: VDU.
6. PUKELIS, K. 2002. *Karjeros projektavimo gebėjimai žinių visuomenėje: nauji iššūkiai profesiniam konsultavimui ir karjeros planavimui*. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos, Nr. 6.
7. TIDIKIS, R. 2003. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: LTU.

Lithuania of Horticulture of career management

Summary

Humans are increasingly revealing the knowledge, skills and experience of the results of their work at a successful professional careers. Organizations to the requirements of coordination with the individual aspirations, abilities and a career management, planning and realization of the essence. Today, career planning, organization and management of the entire duration of human life, which leads to rapid change. Career reflects how a person adapts to the social environment. Man work is a key factor in determining the quality of life, to the satisfaction of his needs. Therefore, it can be said that these days just need to be able to manage his career, as the favorite work is a very important part of human life make sense.

Of career management for improving the efficiency of the Institute recommended the theoretical model of career management. The model is framed in finding workers and the interests of the interfaces.

Key words: career, career management, career management model, competence, professional career.

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. R. Adamonienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

KOMANDINIO DARBO RAIŠKOS PRIENŲ RAJONO IR SŪDUVOS VIETOS VEIKLOS GRUPĖSE VERTINIMAS

Rima Žiobienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Daugumoje šiuolaikinių organizacijų komanda yra pagrindinis užduotis atliekantis vienetas. Komanda vienija nevienodos kvalifikacijos, skirtingos patirties ir įvairių pažiūrų darbuotojus. „Komanda – tai grupė specifiniais gebėjimais pasižyminčių žmonių, kuriuos vienija bendri tikslai ir atsakomybė už jų įgyvendinimą“ (Katzenbach, 1993).

Komandinis darbas – tai vienas iš veiksnių, įtakančių bet kokios įmonės – tiek mieste, tiek kaimo vietovėje – veiklos efektyvumą. Komandinis darbas, jo aktualumas, pagrindiniai sėkmingos komandos požymiai skirtingų tipų organizacijose ir juos įtakoiantys veiksniai nagrinėjami visos eilės Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbuose (Vijeikienė, 2000; Barvydienė, 2003; Žydzūnaitė, 2003; Merkys, 2002; Heller, 2000; Belbin, 1993 ir kt.). Kaip pastebėjo Bakanauskienė (2008), trūksta tyrimų apie komandinio darbo išsivystymo lygį ir specifiką kaime įsikūrusiose organizacijose. O juk galima daryti prielaidą, kad komandinis darbas kaimo įmonėse turėtų turėti tam tikrų specifinių bruožų dėl ten dirbančių žmonių asmeninių savybių, jų kompetencijos, naudojamų valdymo metodų ir kt.

Analizuodamas komandinio darbo naudą Smilga (1999) teigia, kad juo pasiekama kokybiškesnė veikla našumo, lankstumo, greičio ir vartotojų aptarnavimo požiūriu; tobulesnis darbų projektavimas; didesnė motyvacija ir atsidavimas; mažesnės sąnaudos; tobulesnis mokymo procesas; daugiau galimybių patraukti ir išlaikyti geriausius darbuotojus; mažiau galimybių dubliuoti veiklą; daugiau paramos; geresnė priimamų sprendimų kokybė; lengviau prisitaikyti prie pokyčių; geresni tarpusavio santykiai; mažiau destruktivių konfliktų; daugiau galimybių atskleisti darbe savo gabumus.

Tyrimo tikslas – ištirti tiriamų vietos veiklos grupių komandinio darbo raišką ir nustatyti jų pasiektą raidos etapo lygį.

Šiam tikslui pasiekti iškelti **uždaviniai**:

- atskleisti komandinio darbo raišką ir komandos raidos etapus;
- ištirti komandinio darbo raišką Prienų rajono ir Sūduvos vietos veiklos grupėse (toliau VVG) bei nustatyti kokiam komandos formavimosi etape yra tiriamos komandos.

Tyrimo objektas – komandinio darbo raiška.

Tyrimo laikas – 2008-2009 m.

Tyrimo metodai. Išskeltai problemai tirti ir rezultatams gauti naudoti šie metodai: mokslinės literatūros ir dokumentų lyginamoji analizė, sintezė, anketinė apklausa.

Rezultatai

Kaimiškųjų vietovių organizacijų komandinio darbo raiškos stiprinimas grindžiamas žmonių tarpusavio sąveika ir bendrais veiksmais. Partnerystė tampa kaimiškųjų vietovių plėtros atspirties tašku. Vienas iš kaimo plėtros veikėjų – vietos veiklos grupės (toliau VVG), t.y. partnerystės organizacijos, apjungiančios bendruomeninį, privatų, vietos valdžios bei valstybinį sektorius, kurių bendra veikla siejama su nuolatiniiais ir ilgalaikiais veiksmais siekiant kaimo integruotos plėtros (Atkočiūnienė, 2007).

Komanda – tai grupė žmonių, kurių požiūris į kai kurias problemas yra bendras; grupė žmonių, turinčių tą pačią bendros veiklos viziją bendriems tikslams pasiekti (Kirton, 2000).

Jewell (2002) teigia, kad organizaciją galima vadinti komanda, kai jos santykiai pasižymi šiais bruožais:

1. Bendradarbiavimas ir tarpusavio pagarba;
2. Abipusis priėmimas, pagarba, pasitikėjimas;
3. Pozityvių ginčų, prieštaravimų ir konfliktų kaip narių aktyvumo, komandos darbingumo, gerų ir originalių sprendimų priėmimo būdų vertinimas;
4. Narių sutelktumas ir stiprus vidinės priklausomybės komandai jausmas;
5. Didelė kiekvieno nario motyvacija, įgyvendinant komandos tikslus;
6. Individualūs įsipareigojimai bei komandinė atsakomybė;

7. Lyderio funkcijų pasiskirstymas;

8. Sugebėjimas įvertinti sėkmingą ir nesėkmingą savo veiklą darant atitinkamas išvadas, koreguojančias tolesnį darbą kartu.

Anot Huczynski, (1991) ir Stoner (1999) susikūrusi grupė/komanda, turi praeiti atitinkamą brendimo procesą: formavimosi, audros (sumaištis), normalizavimosi, veiklos, brandos.

1. **Formavimasis.** Jo metu komandos nariai renka informaciją, užsibrėžia tikslus ir uždavinius, numato jų įgyvendinimo kelius, nustato priimtinas bendradarbiavimo taisykles, mokosi apibūdinti problemas. Nariai bando rasti savo vietą, stebi galimus lyderius ir vienas kitą.

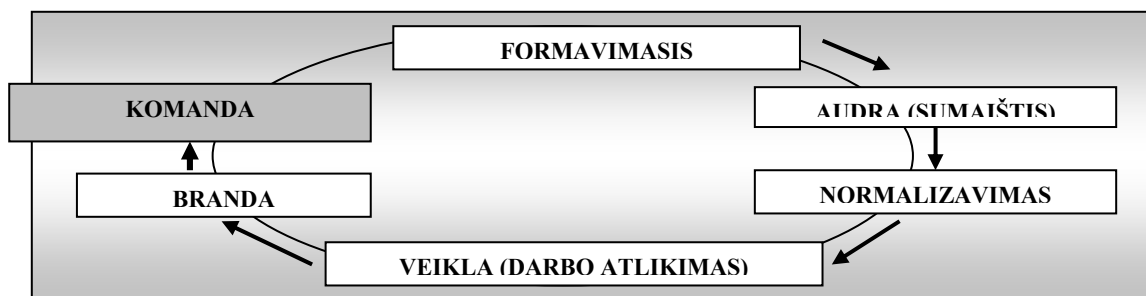
2. **Audra (sumaištis).** Šiame etape nariai aiškinasi savo lūkesčius, dalykus, kurie juos erzina. Egzistuoja jėgų kova, argumentacija, gynybinė elgsenos taktika. Didėja konkurencija tarp narių. Daugėja nusiskundimų dėl nemalonios atmosferos, nariai vis dažniau netenka kantrybės. Gali būti neteisingai nustatyti komandos tikslai, įmanomas efektyvumo sumažėjimas.

3. **Normalizavimasis.** Šiame etape nariai suformuoja naujas tarpusavio bendravimo taisykles ir ima taikyti sisteminius problemos sprendimo metodus. Komandos nariai vis labiau išsiklauso į kitų nuomonę, dažniau ieško kompromisų priimant sprendimus. Stiprėja komandos ryšiai ne tik darbe, bet ir už komandos ribų.

4. **Veikla (darbo atlikimas).** Komandos nariai siekdami bendrų tikslų konstruktyviai bendradarbiauja. Jie veikia vis savarankiškiau, pradeda pasitikėti vienas kitu. Komandos nariai kartu džiaugiasi sėkme, o vis išskylančios konfliktai sprendžiami remiantis nusistovėjusiomis bendromis bendravimo taisyklėmis.

5. **Išbaigimas (branda).** Pasiekus šią raidos pakopą atviras bendravimas tampa norma. Visa komanda kaupia informaciją, bendrai ją nagrinėja, siekdama išspręsti problemą. Gerai suderinti veiksmai ima duoti teigiamų rezultatų. Nariai vis labiau koncentruojasi į detales. Tobulėjimas virsta aukščiausiu prioritetu. Nesėkmei ištikus nariai neieško kaltų, o ieško, kas buvo padaryta ne taip ir imasi taisyti klaidas (Stoner, 1999).

Grupės / komandos raidai būdinga rotacija (žr. 1 pav.).

1 pav. Grupės raidos etapai (Šaltinis: Stoner, Freeman, Gilbert, 1999, p. 497) (modifikuota autorės)

Taigi, darnios komandos formavimosi procesas – ilgas, nuoseklus ir sudėtingas. Jis reikalauja visų komandos narių pastangų. Šis vidinis organizacijos procesas bet kuriuo atveju prasideda nuo bendrų tikslų nustatymo, narių motyvacijos ir baigiasi kriterijų apibūdinančių komandą darnia, susiformavimu (Huczynski, 1991).

Rašydamas apie komandos vystymosi stadijas Huczynski (1991) neneigė, kad kai kurios organizacijos net ir neperėję visų komandos formavimosi etapų gali patirti „momentinę sėkmę“, tačiau tai tik laikinas efektas. Bet kuriuo atveju žmonių grupė gali pradėti dirbti kaip darni komanda tik tada, kai yra pasiekusi aukščiausią brandos arba veiklos užbaigimo lygį.

Kaip pastebi Kinicki (2006), ne visi raidos etapai trunka vienodą laiko tarpą ir ne visos organizacijos pasiekia subrendimo stadiją. Priežastys gali būti įvairios: nesutampa grupės ir atskirų jos narių tikslai; veikdami grupėje žmonės nejaučia socialinės priklausomybės, juos nesieja išpareigojimai, jie nepasikliauja vienas kitu, prarandamas identifikacijos jausmas, grupėje nenustatytos normos, kurios turėtų būti nustatytos formuojantis grupės struktūrai, nevaldomi konfliktai, vienas žmogus vadovauja grupei, netoleruojamas keitimasis vaidmenimis, grupės nariai atlieka tuos pačius vaidmenis, komunikacija neefektyvi (funkcionuoja vertikaliai), bendradarbiavimas nevyksta arba vyksta tik epizodiškai, nėra tarpusavio supratimo, tarp grupės narių pastebima konkurencija, blogas psichologinis klimatas.

Norėdama ištirti kokiame komandos formavimosi lygyje yra Prienų rajono ir Sūduvos VVG, atlikau empirinį tyrimą (anketavimą). Atsižvelgiant į tyrimo tikslus bei uždavinius, anketoje pateiktas formalizuotas klausimų rinkinys. Klausimynas sudarytas remiantis situacijomis, būdingomis komandoms. Siekiant didesnio duomenų patikimumo ir apklausti kuo daugiau komandų narių, apklausa buvo atlikta tiesiogiai bendraujant su respondentais. Nuvykau į

organizacijų susirinkimus ir pateikiau popierines anketos versijas, paaiškindama kokių tikslų, kaip vykdomas tyrimas bei trumpai paaiškinau ko siekiu kiekvienu anketos klausimu. Prienų r. VVG sudaro 28 nariai, iš jų užpildytas anketas gražino 24 komandos nariai. O Sūduvos VVG sudaro 34 nariai, iš jų anketas užpildė 27.

Surinkus duomenis, tolimesnis žingsnis yra jų apdorojimas ir analizė, vykdomos pateiktos informacijos tikrinimo ir redagavimo operacijos. Tai yra nuoseklus anketų peržiūrėjimas tikrinant, ar į visus svarbius ir reikalingus klausimus yra atsakyta. Informacijos apdorojimo tikslas yra aptarti surinktų ir susistemintų duomenų visumą ir padaryti išvadas.

Empirinio tyrimo metu siekta išanalizuoti VVG, kurių tikslai ir veikla turi ypatingą svarbą kaimo plėtros procese, komandinio darbo raišką bei nustatyti jų pasiektą komandos formavimosi lygį.

Anketoje pateiktų situacijų įvertinimui buvo pasirinkta 4 balų sistema (1 - visai nepasitaiko, 2 – kartais pasitaiko, 3 – dažnai pasitaiko, 4 – labai dažnai pasitaiko). Kuo dažniau organizacijoje vyrauja situacija išreiškianti būdingą VVG bruožą, tuo didesnė tikimybė gauti didesnį įvertinimą. Išanalizavus tyrimo rezultatus buvo parinkti VVG vertingi, labiausiai charakterizuojantys VVG išsivystymo lygį, rodikliai.

Empirinis tyrimas atskleidė, kad abiem tiriamoms komandoms būdinga stipri narių priklausomybė; bendradarbiavimas; tarpusavio pagalba, jie geba orientuotis į bendrą tikslą, tobulina uždavinius ir juos įgyvendina bendrai pasirinkta strategija, nes sprendimus priima konsensuso būdu; išnaudoti kartu dirbančių skirtingų žmonių skirtingas žinias, patirtį ir asmeninius bruožus; dažnai pritaiko savo profesines / specifines žinias ir įgūdžius, būtinas sėkmingai veiklai taikyti; geba prisiimti atsakomybę už bendrą komandos tikslą ir efektyviai panaudoja gautas žinias. Jie mano, kad dažnai jų komandoje pasiekti tikslai yra puikūs; komandos vadovas dažnai atsižvelgia į kiekvieno darbuotojo pastangas ir gebėjimus.

Abiejų komandų rezultatai yra gana panašūs, tačiau Prienų r. VVG išryškėjo daugiau trūkumų. Šioje komandoje ne visada komandai keliami tikslai yra realūs ir pasiekiami; pasitaiko, kad atskiri komandos nariai vengia asmeninės atsakomybės; ne visada komandai sugrįžta informacija apie tai, kaip (gerai ar blogai) yra vertinamas jos darbas; jei kas komandoje turi rūpesčių ar problemų, vadovas ne visada tai pastebi ir tinkamai reaguoja; tik truputį daugiau nei pusė Prienų r. VVG respondentų teigė mielai dirbantys šioje komandoje, nes darbas juos traukia ir teikia malonumą. Tai ypač svarbu, nes VVG formavimas vyksta ne samdos, o savanoriškumo principu.

Remiantis empirinio tyrimo duomenimis, galime daryti išvadą, kad nei vienos iš tiriamų komandų dar negalima pavadinti darnia komanda („užbaigimo – brandos“ etapas). Jos pasiekusios „veikla – darbo atlikimas“ etapą, kai grupė susikaupia ties sprendžiamomis problemomis, pradeda dirbti kaip „sistema“, kuri konstruktyviai bendradarbiauja siekdama bendrų tikslų. Tikslinamas tikslas, uždaviniai, vykdoma veikla, jaučiama atvira komunikacija, aktyvus bendradarbiavimas. Komandos nariai suvokia, kad pasiekimai – vieningos veiklos rezultatas. Akcentuojamas tinkamas, produktyvus laiko panaudojimas, į iškilančias problemas žiūrima realistiškai, jos sprendžiamos konstruktyviai, kūrybiškai.

Sūduvos VVG komanda labiau pažengusi į priekį, nes joje pastebimi ir „užbaigimo – brandos“ etapo požymiai – kai ypatingas vaidmuo tenka komandos vadovui, kuris tikslina užduotis, siūlo veiksmų seką, kelia orientyrus, skatina žmones. Pasiekus šią raidos pakopą atviras bendravimas tampa norma. Visa komanda kaupia informaciją, bendrai ją nagrinėja, siekdama išspręsti problemą. Gerai suderinti veiksmai ima duoti teigiamų rezultatų. Nariai vis labiau koncentruojasi į detales. Tobulėjimas virsta aukščiausiu prioritetu. Nesėkmei ištikus nariai neieško kaltų, o ieško, kas buvo padaryta ne taip ir imasi taisyti klaidas.

Išvados

Komandinis darbas – tai vienas iš veiksnių, įtakančių bet kokios įmonės – tiek mieste, tiek kaimo vietovėje – veiklos efektyvumą. Akivaizdūs komandinio darbo privalumai: kokybiškesnis darbas, geresni rezultatai, daugiau galimybių atsiskleisti individo gabumams, lankstumas, gebėjimas prisitaikyti prie pokyčių.

Susikūrusi komanda, turi praeiti atitinkamą brendimo procesą: formavimosi, audros (sumaištis), normalizavimosi, veiklos, brandos.

Tiek Prienų r. VVG, tiek Sūduvos VVG komandos sparčiai vystosi. Komandos pasiekusios „veikla – darbo atlikimas“ etapą, nes joms būdingas sutelktumas, komandinė atsakomybė bei bendradarbiavimas, bendri dalyvavimo veikloje motyvai ir tikslai. Komandos nariai suvokia, kad pasiekimai – vieningos veiklos rezultatas.

Nustatyta, kad Sūduvos VVG komanda labiau suinteresuota siekti darnios komandos statuso. Joje jau pastebimi ir „užbaigimo – brandos“ etapo požymiai – kai ypatingas vaidmuo tenka komandos vadovui, kuris tikslina užduotis, siūlo veiksmų seką, kelia orientyrus, skatina žmones. Komanda sugeba vertinti savo veiklą, analizuoti klaidas, iš jų mokytis diagnozuoti kylančias problemas ir jas spręsti.

Literatūros sąrašas

1. ATKOČIŪNIENĖ V. 2007. *Kaimo plėtros organizacijų mikroklimatas: Lietuvos vietos veiklos grupių atvejis*. Mokslo darbai. Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų infrastruktūros plėtrai. Nr. 10. LŽŪU.
2. BAKANAUSKIENĖ I., ŠALKAUSKIENĖ L. 2008. *Komandinio darbo raiškos ypatumai Lietuvos kaimo prekybos įmonėse*. Vytauto Didžiojo Universitetas.
3. BARVYDIENĖ, V. 2005. *Seminaro „Komandinis darbas ir motyvacija“ medžiaga*.
4. BELBIN, R.M. 1993. *Team roles at work*. Butterworth Heinemann.
5. HELLER, R. 2000. *Grupių valdymas*. Vilnius: Alma Littera.
6. HUCZYNSKI, A. A.; BUCHANAN D. A. 1991. *Organizational behaviour*. Cambridge. ISBN 0-13-639899-5. p. 618.
7. JEWELL, R. BRUCE (2002). *Integrutos verslo studijos*. Vilnius.
8. KINICKI, A., KREITNER, R. 2006. *Organizational behavior: key, concepts, skills and best*.
9. KIRTON, M. 2000. *Adaptors and Innovators at Work. Adaptors and Innovators. Styles of creativity and problem solving*. London and New York: Routledge.
10. MERKYS, G., KRUPAVIČIUS, A; ŠUMSKAS, A. 2002. *Komandinio darbo veiksmingumas – organizacijos veiklos tobulinimo instrumentas*. Kaunas: KTU.
11. SMILGA, E., BOSAS, A. (1999). *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. Kaunas.
12. STONER, J.A. F., FREEMAN, R. E., GILBERT, D. R. *Vadyba*. – Kaunas: Poligrafija ir informatika, 1999. – 647 p.
13. VIJEIKIENĖ, B., VIJEIKIS, J. 2000. *Komandinio darbo pagrindai*. Vilnius: Rosma. ISBN 9986-00-249-x. p. 136.
14. ŽYDŽIŪNAITĖ, V. 2003. *Komandinio darbo kompetencijų edukacinė diagnostika ir jų vystymo, rengiant slaugytojus, pagrindimas: daktaro disertacija*. Kauno technologijos universitetas. p. 197.

Teamwork expressions assessment in LAGs area Prienai and Sūduva

Summary

Teamwork within an organization is needed in decision-making and struggle for the universal quality. The results of team workers exceed the results of individual workers. Apparent advantages of team work are as follows: higher quality work, better working results, more opportunities to reveal individual skills, flexibility and capacity to adapt oneself to changes.

LAG's solve especially important, specific problems of rural development, which require professional, authentic experience of specialists in different fields, representatives of community groups, and the power of decisions.

Goal of the studies is to analyze the characteristics of a team and teamwork within LAG's of Sūduva and area Prienai in order to establish team development stage.

The results received have been evaluated according to questionnaire testing methodology dimensions, representing teamwork development characteristics. These are the following: researched teams are reached “performing” development stage, when there are orientation towards goals and achievements, dedication to work and responsibility, team communication, team management, team organization, team role and status in the organization. The LAG of Sūduva is little ahead the LAG area Prienai. LAG of Sūduva has some features of „adjourning“ team development stage. These are the following: the special role has the team manager, which adjusting the target problem, proposes an action sequence, a reference to encourage people. The group is able to evaluate their activities, to analyze the errors of their students to diagnose emerging problems and to solve them.

Mokslinio darbo vadovas: prof. dr. G. Merkys (Lietuvos žemės ūkio universitetas).

KONSULTAVIMO POVEIKIS KAIMO MOTERŲ VERSLUMUI LAZDIJŲ RAJONE

Edita Miščinskienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Šiuolaikinis verslas teikia vis daugiau galimybių: sukuriama ir diegiamos naujosios technologijos, jų pagalba sukuriama konkurencingos prekės, sukuriama visiškai nauji gaminiai ir paslaugos. Siekdamas būti konkurencingu, verslas privalo žengti su mokslu koja kojon. Verslininkystė dar vienas kelias, įgalinantis mokslines idėjas paversti visuomenei naudingais gaminiais.

Šiandien ūkininkai, verslo įmonės ir verslininkai susiduria su informacijos ir konsultavimo paslaugų poreikiu. Tik kokybiškos konsultavimo paslaugos gali užtikrinti sėkmingą jų prisitaikymą prie dinamiškų rinkos sąlygų. Ypač tai tampa aktualu, kalbant apie atskiras socialines grupes, šiuo atveju- kaimo moteris. Šiuo metu yra sukurtos vienodos sąlygos pradėti verslą, ir tik dėl minėto stereotipinio požiūrio į socialinę moters padėtį visuomenėje ir dėl iš to išplaukiančių kitų veiksnių – pasitikėjimo trūkumo, baimės rizikuoti, žinių, reikalingų pradėti ir plėtoti verslą, trūkumo – moterys dar nėra pakankamai aktyvios.

Paslaugų kokybės ir jos poveikio vertinimas yra vienas iš svarbiausių klausimų paslaugų sferoje. Egzistuoja įvairūs konsultavimo paslaugų poveikio verslumui vertinimo metodai. Tačiau pasigendama konsultavimo paslaugų poveikio kaimo moterų verslumui vertinimo metodo apimančio dimensinius aspektus.

Lazdijų rajono darbo biržos duomenimis šio rajono kaimo moterys nėra aktyvios kuriant ir plėtojant verslą. Siekiant užtikrinti kaimo moterų verslumą, būtina atlikti konsultavimo paslaugų poveikio vertinimą.

Tyrimo tikslas – įvertinti konsultavimo poveikį kaimo moterų verslumui.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) atlikti literatūros šaltinių analizę ir sintezę konsultavimo poveikio kaimo moterų verslumui klausimais;
- 2) atlikti konsultavimo poveikio kaimo moterų verslumui vertinimo metodų analizę;
- 3) parengti konsultavimo poveikio kaimo moterų verslumui vertinimo metodiką;
- 4) įvertinti konsultavimo poveikį kaimo moterų verslumui Lazdijų rajone.

Tyrimo objektas - Kaimo moterų konsultavimas verslo klausimais.

Tyrimo metodai: tyrimams atlikti ir apibendrinti panaudoti mokslinės literatūros analizės ir sintezės, lyginamosios analizės, duomenų susisteminimo ir statistinių duomenų analizės, loginės analizės ir sintezės, interviu, ekspertinės ir anketinės apklausos grupavimo, grafinio vaizdavimo metodai.

Rezultatai

Konsultavimas ir verslumas kaime. Kaimo žmonių mokymas ir konsultavimas yra pagrindinė kaimo plėtros ir pažangos ūkyje įgyvendinimo priemonė.

Konsultavimas- tai profesionali paslauga, atliekama specialiai apmokytų ir turinčių patirtį asmenų, padedančių įvairiems klientams nustatyti ir išspręsti problemas, rekomenduojant praktinius šių problemų sprendimus, padedant, jei yra būtina, įgyvendinti.

Moksliniai požiūriai į konsultavimą esti du: pirmuoju požiūriu konsultavimo sąvoką nusako F. Steel. Jis konsultavimo procesą supranta kaip bet kokią pagalbos suteikimo formą santykiuose su užduoties ar grupės užduočių struktūra, kurios metu konsultantas pats neatsako už užduoties vykdymą, tačiau padeda atsakingiems už tai. (Kubr. M. Management consulting, International Labour Organization, 1986). Remiantis šiuo požiūriu, siekiama konsultaciją taip pakreipti, kad interesantas (konsultuojamasis) pats pajėgtų atsakyti į jam rūpimus klausimus, suprasti savo problemas ir jas sėkmingai spręsti.

Antąjį požiūrį suformulavo Greyner ir R. Meteger. Jų teigimu konsultavimas- tai konsultavimo tarnyba, dirbanti pagal sutartį; specialiai apmokytų ir kvalifikuotų žmonių pagalba, kuri padeda organizacijai (klientui) išsiaiškinti ir išanalizuoti veiklos problemas, pateikia tų problemų sprendimo būdų rekomendacijas ir, esant poreikiui, pagelbėja vykdamas sprendimus. Taigi, šis požiūris į konsultavimą- funkcinis. Čia konsultavimas- profesionali pagalba. Abu

požiūriai į konsultavimą papildoma vienas kitą, nes *verslo konsultavimu* laikytina ypatinga profesionali pagalba. Lietuvos kaimo 2007–2013 metų programos priemonės „Naudojimas konsultavimo paslaugomis“ įgyvendinimo taisyklėse Konsultavimo paslauga apibrėžiama kaip paslauga, kai ūkininkai ar miško valdytojai konsultuojami dėl ūkininkavimo veiklos žemės ir miškų ūkyje tobulinimo. (LRŽŪ ministro 2008-02-27 įsakymas Nr. 3D-92) Literatūroje *verslumas* apibrėžiamas kaip “gamybos veiksnys, kurio turinys – žmogaus gebėjimas sujungti kapitalą, darbą ir gamtinius išteklius (žemę), organizuoti verslą, įgyvendinti inovacijas, rizikuoti savo turtu ir gerove siekiant pelno“(Gineitienė Z. ir kt., 2003).

Kalbant apie kaimo žmonių konsultavimą verslumo klausimais, tikslinga apibrėžti kaimo ir kaimo gyventojų verslumo sąvokas. Pagal E. Ribašauskienę ir V. Uždavinienę (2000) *kaimas* – tai tam tikra teritorija, su gamtos ir žmonijos suformuotu kraštovaizdžiu, tam tikru gyventojų skaičiumi, jų gyvenimo sąlygomis bei kokybe, vienokia ar kitokia gamybinės bei socialinės sferos objektų santalka bei atitinkamomis veiklos kryptimis, gyvenamųjų vietovių įvairove (lemiančia tam tikrus žmonių santykius), regionine kultūra, gyvenmena. Kalbant bendrai, galima pateikti kaimo gyventojų verslumą apibūdinantį apibrėžimą: *kaimo gyventojų verslumas* tai asmeninių savybių rinkinys, kuris būdingas atskiriems kaimo gyventojams ir leidžia kurti ekonominę ir socialinę vertę, sugebant pritraukti investicijas ir vykdoma veikla sudominti paslaugos ar prekės potencialius vartotojus.

2007-2013 metų laikotarpio kaimo plėtros politikos kryptys ir priemonės, skirtos kaimo verslumui didinti.

Lietuvai integruojantis į Europos Sąjungą, siekiama sukurti naują jos reikalavimus atitinkančią žemdirbių ir kaimo gyventojų švietimo sistemą, kuri leistų žemdirbiams mokytis, tobulėti visą gyvenimą (Lietuvos žemdirbių švietimas, 2003) Pagal kaimo plėtros reglamento prioritetų grupę „Gyvenimo kokybės kaimo vietovėse gerinimas ir veiklos įvairinimo skatinimas“ ūkinės veiklos kaime įvairinimui ir gyvenimo kaimo vietovėse kokybės gerinimui skiriami ištekliai turėtų prisidėti prie svarbiausio prioriteto, t.y. kurti užimtumo galimybes. Skatinant mokymus, informaciją ir verslumą, reikėtų atsižvelgti į konkrečius moterų ir jaunimo poreikius. Veiklos įvairinimas yra būtinas kaimo vietovių augimui, užimtumui ir darniam vystymuisi, nes prisideda prie geresnės teritorinės pusiausvyros tiek ekonomine, tiek ir socialine prasme. Turizmas, amatai ir kaimo prekių bei paslaugų teikimas yra daugelio regionų augimo faktorius, atveriantis galimybes tiek įvairinti veiklą pačiame ūkyje, tiek steigti labai mažas įmones platesniame kaimo ekonomikos kontekste. Vietos iniciatyvos, skirtos sukurti vaikų priežiūros infrastruktūrą kaimo vietovėse, gali pagerinti moterų užimtumo galimybes ir palengvinti jų galimybes dalyvauti darbo rinkoje. Kaimo plėtros reglamente yra numatoma kaimo gyventojų gebėjimų stiprinimą skatinimas, įgūdžių įgijimas ir organizavimas vietos strategijai parengti - taip padedant užtikrinti kaimo vietovių patrauklumą ir ateities kartoms. Akcentuojama, kad skatinant mokymus, informaciją ir verslumą, reikėtų atsižvelgti į konkrečius kaimo gyventojų poreikius. Gyvename besikeičiančioje visuomenėje. Kad jos kitimas vyktų darniai, visose gyvenimo srityse turi būti lyčių pusiausvyra. Ypač svarbu, kad moterys užimtų deramai svorią vietą ekonominėje veikloje.

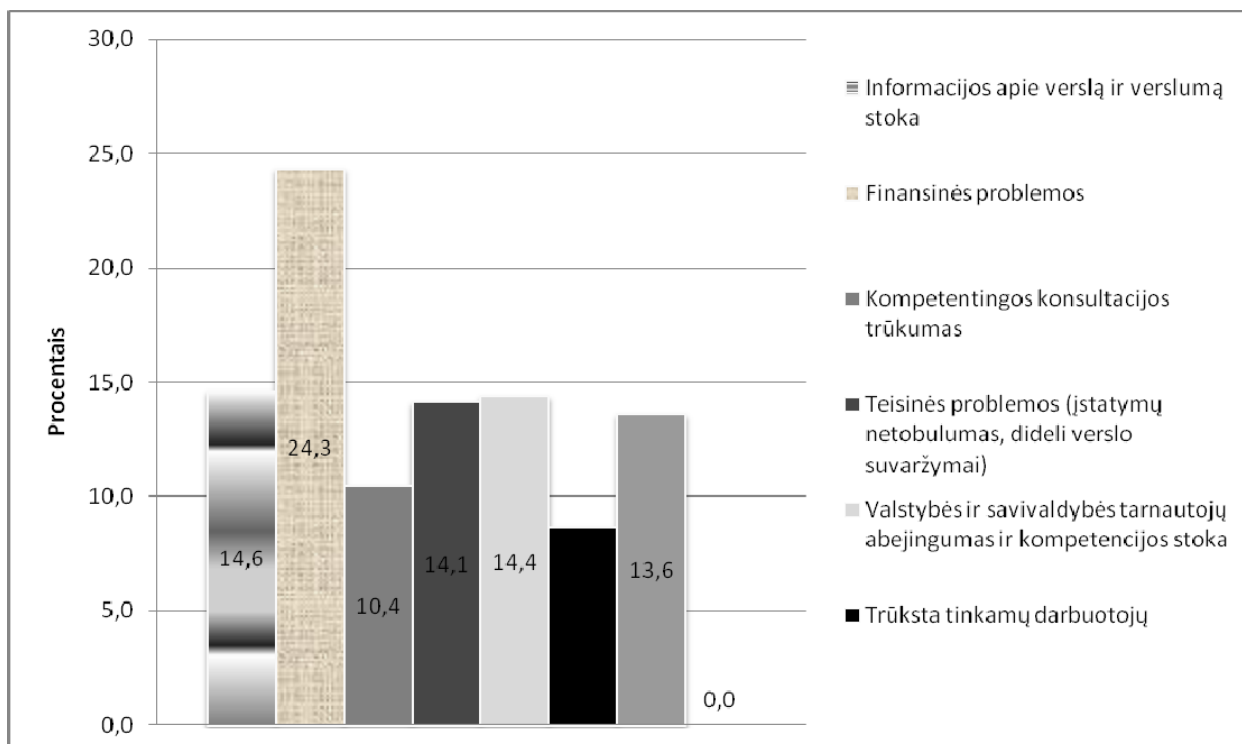
Pastaraisiais metais bedarbių moterų kaime daugėja. Dėl nepakankamo išsimokslinimo ir profesinio pasirengimo kaimo moterims kur kas sunkiau prisitaikyti prie rinkoje vykstančių pokyčių, persiorientuoti ir užsiimti naujomis ūkininkavimo formomis, alternatyvia žemės ūkiui veikla. Manoma, jog viena iš priežasčių, trukdančių moterims imtis verslo, yra daugeliui moterų būdingos tam tikros charakterio savybės: nuolaidumas, kuklumas, rizikos baimė ir pan.

Mūsų krašte vis dar gajį nuomonė, kad moteris turi būti namų šeimininkė arba dirbti bent jau ne vadovaujantį darbą. Deja, nors viešai deklaruojama moterų ir vyrų lygybė, statistiniai duomenys rodo, kad tose sferose, kur daugiausia dirba moterys, atlyginimai yra mažesni nei tose, kur tradiciškai dirba vyrai (užmokesčio vidutinis skirtumas – 18,8 proc.) (Beliokaitė, 2006). Šiuo metu yra sukurtos vienodos sąlygos pradėti verslą, ir tik dėl minėto stereotipinio požiūrio į socialinę moters padėtį visuomenėje ir dėl iš to išplaukiančių kitų veiksnių – pasitikėjimo trūkumo, baimės rizikuoti, žinių, reikalingų pradėti ir plėtoti verslą, trūkumo – moterys dar nėra pakankamai aktyvios.

Konsultavimo poveikio kaimo moterų verslumui tyrimo rezultatai Lazdijų rajone. Oficialių statistinių duomenų, kuriais remiantis galima būtų analizuoti konsultavimo paslaugų poveikį kaimo moters verslumui, nėra. Siekiant išsiaiškinti kokį poveikį verslumui daro konsultavimas, buvo atlikta Lazdijų rajono kaimiškujų seniūnijų moterų verslininkų apklausa. Pagal parengtą anketą, kurią sudarė 17 dichotominių, multichotominių, ranginių, uždaru klausimų, buvo apklausta 185 moterys – verslininkės, besiverčiančios žemės ūkio veikla, teikiančios kaimo turizmo, apgyvendinimo, maitinimo paslaugas, o taip pat valdančios prekybos įmones ir užsiimančios senaisiais (mezgimu, audimu, vilnos vėlimu ir kt.) kaimo amatais. Pagal tyrimo rezultatus, daugiausiai apklausta moterų, besiverčiančių žemės ūkio veikla, mažiausiai - moterų, besiverčiančių kitais verslais. Tyrimu nustatyta, kad daugiausiai moterų pradėjo

savo verslą būdamos 25-30 metų amžiaus (64 proc.). Tik nedaugelis moterų pradėjo verslą, nes baigė verslo vadybos studijas (1,42 proc.), dažniausiai moterys teigė, kad jų apsisprendimą lėmė tai, kad buvo palankios sąlygos verslui. Tokį apsisprendimą galėjo sąlygoti palankių verslui įstatymų priėmimas, banko kreditų prieinamumas, tačiau galima teigti, kad apklausoje dalyvavusių kaimo verslininkių sprendimui pradėti savo verslą nebuvo lemiamas veiksnys tai, kad jos baigė verslo vadybos studijas. Kadangi apklausoje nedalyvavo nei viena, su pradiniu išsilavinimu, 20 proc. atsakė turinčios profesinį ir 20 proc. - aukštesnį išsilavinimą, o aukštą išsilavinimą pasiekusios moterys sudarė 49,2 proc., darytina išvada, kad vistiek išsilavinimas turi įtakos kaimo moters verslumui,- išsilavinusi moteris ne tik geriau sugeba orientuotis versle, bet yra drąsesnė, labiau pasitiki savo jėgomis pradedant ir plėtojant verslą. Kita vertus, kaimo verslininkių išsilavinimo lygis aukštas, ir tokį išsilavinimo lygį gali taip pat įtakoti ES programų bei projektų reikalavimai, pagal kuriuos ūkininkai turi turėti atitinkamą išsilavinimą tam tikroje srityje paramai gauti, todėl šie reikalavimai priverčia verslininkes mokytis ir siekti aukštesnio išsilavinimo.

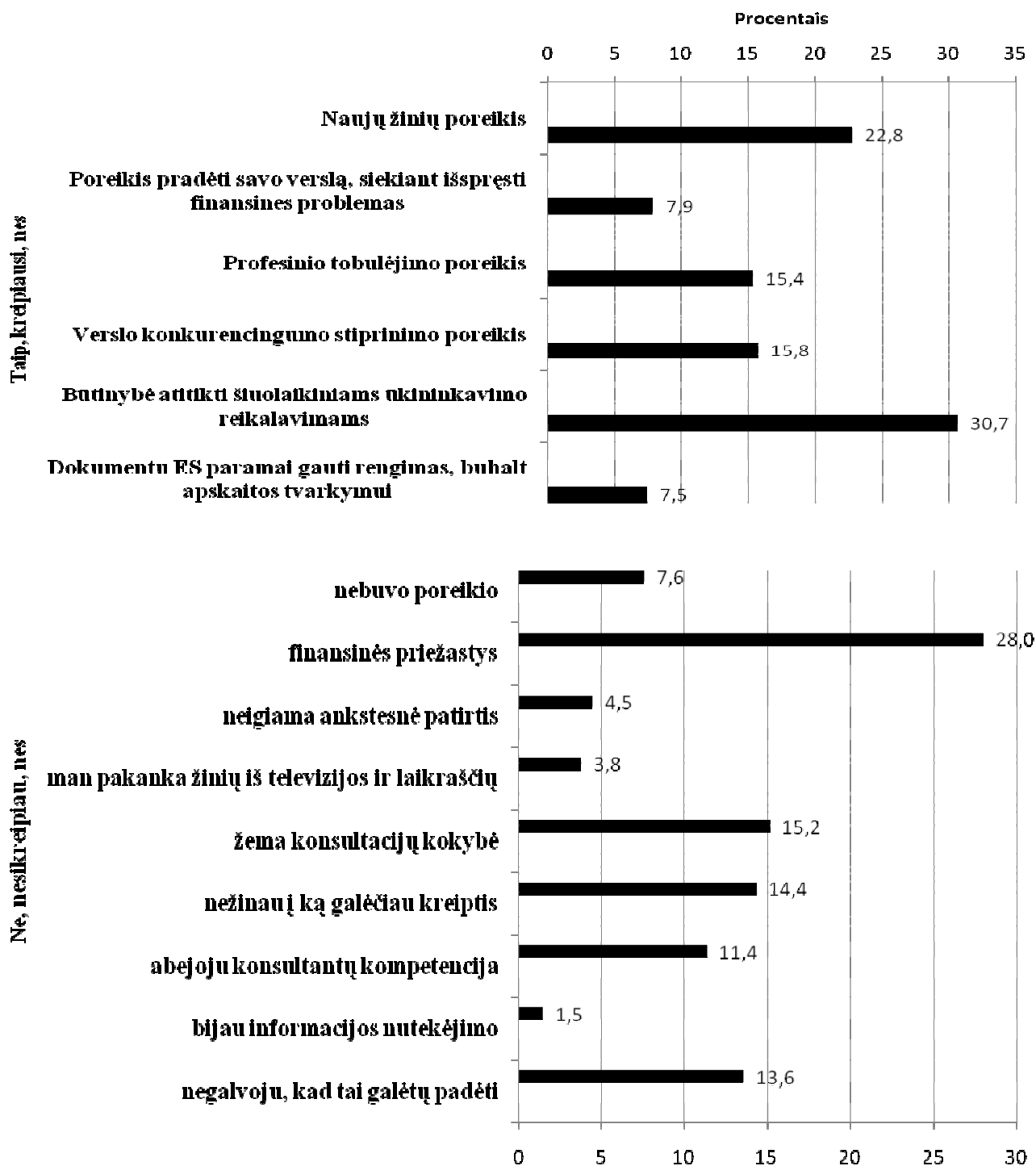
Tyrimu siekta nustatyti sunkumus, su kuriais susidūrė kaimo verslininkės pradedant verslą. Respondenčių atsakymai pateikti 1 paveiksle.

1 pav. Moterų pasiskirstymas pagal patirtus sunkumus pradedant verslą

Kaip matyti 1 paveiksle, kaimo verslininkės pradėdamos verslą dažniausiai patyrė finansinių sunkumų. Tai sąlygojo apribotas banko paskolų išdavimas, o taip pat Vyriausybės paramos stoka moterų verslumui skatinti. 14,6 proc. respondentų atsakė, kad trūko informacijos apie verslą ir verslumą, todėl galima teigti, kad Lazdijų rajone veikiančių konsultavimo tarnybų veikla nėra efektyvi, tobulintina. Ši teiginį sustiprina ir respondentų tarp pirmųjų problemų paminėtas (14,4 proc.) valstybės ir savivaldybės tarnautojų abejingumas ir kompetencijos stoka. Vadinasi, Lazdijų rajono kaimo moterims reikalingos įvairiapusės, kompetentingų darbuotojų teikiamos konsultavimo paslaugos. Tyrime dalyvavusios moterys vieną iš pagrindinių sunkumų, pradedant verslą, taip pat paminėjo teisinis problemas. To priežastimi galima būtų įvardyti netobulą įstatymų bazę,- kai įstatymai išleisti, tačiau jie neveikia, trūksta konsultacijų teisiniais ir mokesčių klausimais.

Siekiant išsiaiškinti respondenčių nuomonę apie konsultavimo paslaugų poreikį, jų kokybę, buvo užduoti klausimai apie tai ar moterys kreipėsi į konsultantus, kokios priežastys nulėmė jų poreikį konsultacijoms, o taip pat, jei neprireikė konsultantų pagalbos, tuomet kas sąlygojo tokį jų apsisprendimą. Į klausimą ar kreipėsi į konsultantus pradedant verslą, mažiau nei pusė – 40 proc. tyrime dalyvavusių moterų - verslininkių atsakė „taip“, o 60 proc. respondentų nesikreipė į konsultantus (2 pav.)

2 pav. Respondentų kreipimosi (nesikreipimo) į konsultantus priežastys

Verslininkų kreipimosi dažniausiai paminėta priežastis - būtinybė atitikti šiuolaikiniams ūkininkavimo reikalavimams, 22,8 proc. respondentų kreipėsi į konsultantus siekdamos naujų žinių, rečiausiai moterys konsultavosi dėl dokumentų ES struktūrinių fondų paramai gauti rengimo. 60 proc. tyrime dalyvavusių moterų atsakė nesikreipusios į konsultantus, nes riboja finansinės priežastys, nepatenkinama konsultacijų kokybė, nežinojo į ką galėtų kreiptis arba abejojo konsultantų kompetencija. Remiantis tyrime dalyvavusiųjų nuomone, darytina išvada, kad dažniausiai į konsultantus moterys kreipiasi tik dėl būtinybės atitikti šiuolaikiniams ūkininkavimo reikalavimams. Neigiamas veiksnys yra tai, kad daugiau nei pusė verslininkų išvis nesikreipė į konsultantus, nes riboja finansinės galimybės, o ir

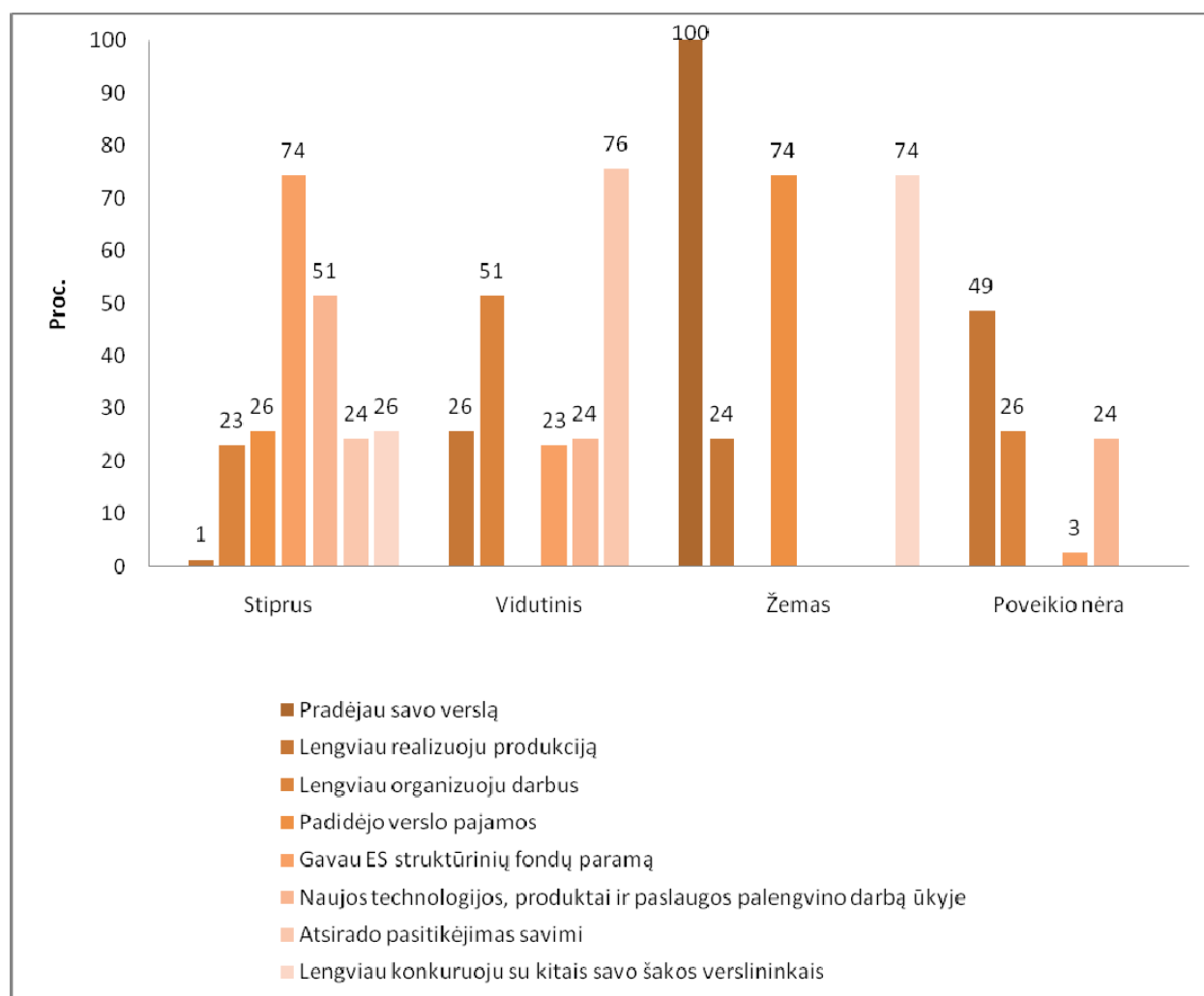
nežinojo į ką galėtų kreiptis, kas byloja, kad Vyriausybės parama smulkiajam verslui nėra orientuota į atskiras verslo ir socialines grupes.

Moterys, kurios kreipėsi į konsultantus, atsakė kaip dažnai tai darė ir kokias institucijas kreipėsi. Kaip išryškėjo tyrimo metu, prieš imantis verslo kaimo moterys dažniausiai lankėsi Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnyboje (40 proc.) ir savivaldybėje (55 proc.). Žinoma, kad tai yra institucijos, kurios registruoja ūkio subjektus, todėl ir buvo lankomos šios institucijos dažniausiai. Tačiau nei viena verslininkė neatsakė lankiusis verslo inkubatoriuje, kur turėtų būti šviečiama verslo pradmenų- mokesčių, vadybos, personalo valdymo klausimais. Nėra verslo inkubatorius populiarus ir vykdam veiklą- čia per metus rečiau nei vieną kartą lankėsi 10,3 proc. apklaustųjų, 2-3 kartus per metus aplankančių susidarė 2,7 proc.

Toks rezultatas byloja informacijos nepakankamumą apie verslo inkubatoriuje vykdomus projektus ir teikiamas konsultacijas.

Tyrimu nustatyta, kad apklausoje dalyvavusios kaimo verslininkės, kurios naudojos konsultavimo paslaugomis, nebuvo visiškai patenkintos teiktomis paslaugomis, nes 38 proc. respondentų atsakė nepakankama konsultacijų kokybe, jų nuomone, informacija nebuvo išsami, visapusiška. Kita dalis, 18 proc., atsakiusiųjų teigė, kad joms trūko rodomo dėmesio, konsultantas neįsigilino į problemą, tačiau klausimai dalinai buvo atsakyti. 37 proc. tyrime dalyvavusiųjų teigė labai gerai vertinančios teikiamų konsultavimo paslaugų kokybę, jos gavo visus atsakymus į iškilusius klausimus. Tyrimo metu nustatyta, kad Lazdijų rajono konsultavimo tarnyboms trūksta kompetentingų darbuotojų, nepakankama jų kvalifikacija.

Konsultavimo paslaugų poveikį labai sunku išmatuoti, nes kiekvienas žmogus nusistato sau vis kitus kriterijus, be to, poveikis taip pat priklauso ir nuo laukiamo rezultato. Tačiau, kaip matyti 3 paveiksle, visos apklaustos verslininkės teigė, kad sunku pasakyti ar pradėjo verslą tik todėl, kad naudojos konsultavimo paslaugomis.

3 pav. Konsultavimo poveikis Lazdijų rajono kaimo moterų verslumui

Daugiau kaip 70 proc. respondenčių teigė gavę ES struktūrinių fondų paramą, pasikonsultavę su specialistais. Dauguma moterų sutiko su teiginiu, kad įgijo pasitikėjimą savimi, o taip pat lengviau organizuoja darbus po to, kai pasinaudojo konsultavimo paslaugomis. Tyrime dalyvavusios verslininkės vieningai tvirtino nesutinkančios su teiginiu, kad konsultacijose gauta informacija neturėjo jokios įtakos jų verslumui ir verslui. Daugiau kaip 20 proc. moterų pasisakė, kad konsultavimas padeda lengviau konkuruoti su kitais verslininkais ir netgi padidėjo jų verslo pajamos.

Atlikus tyrimą, nustatyta, jog konsultavimo paslaugos reikalingos kaimo moterims: jos lengviau realizuoja ūkiuose išaugintą produkciją, labiau pasitiki savimi, didėja jų verslo pajamos.

Išvados

Straipsnyje išanalizuotos konsultavimo paslaugų ir verslumo kaime prielaidos, o taip pat Kaimo plėtros politikos kryptys ir priemonės, skirtos kaimo verslumui didinti. Atlikus Lazdijų rajono kaimiškujų seniūnijų kaimo moterų verslumo ir konsultavimo paslaugų poveikio verslumui tyrimą, gauti rezultatai:

1. Nustatyta, kad daugiausiai moterų pradėjo savo verslą būdamos 25-30 metų amžiaus (64 proc.), tačiau tik nedaugelis moterų pradėjo verslą, nes baigė verslo vadybos studijas (1,42 proc.), daugiausiai (63,7 proc.) tyrime dalyvavusių moterų atsakė, kad jų apsisprendimą lėmė tai, kad buvo palankios sąlygos verslui pradėti, taip pat tyrimu nustatyta, kad verslo vadybos studijų baigimas nėra svarbiausias veiksnys, skatinantis moteris pradėti verslą Lazdijų rajono kaime.

2. Kaimo verslininkių išsilavinimo lygis aukštas, ir tokį išsilavinimo lygį gali taip pat įtakoti ES programų bei projektų reikalavimai, pagal kuriuos ūkininkai turi turėti atitinkamą išsilavinimą tam tikroje srityje paramai gauti, todėl šie reikalavimai priverčia verslininkes mokytis ir siekti aukštesnio išsilavinimo. Taip pat teigtina, kad vistiek išsilavinimas turi įtakos kaimo moters verslumui, - išsilavinusi moteris ne tik geriau sugeba orientuotis versle, bet yra drąsesnė, labiau pasitiki savo jėgomis pradedant ir plėtojant verslą.

3. Kaip nurodė respondentai, pagrindiniai sunkumai, su kuriais susidūrė kaimo verslininkės pradedant verslą - finansinės problemos (24,2 proc.), informacijos apie verslą ir verslumą stoka (14,6 proc.), valstybės ir savivaldybės tarnautojų abejingumas ir kompetencijos stoka (14,3 proc.), trūksta kompetentingos konsultacijos (10,4 proc.).

4. Tyrimu nustatyta, kad apklausoje dalyvavusios kaimo verslininkės, kurios naudojos konsultavimo paslaugomis, nebuvo visiškai patenkintos teiktomis paslaugomis, nes 38 proc. respondentų atsakė nepakankama konsultacijų kokybe, jų nuomone, informacija nebuvo išsami, visapusiška.

5. Apklaustos verslininkės teigė, kad sunku pasakyti ar pradėjo verslą tik todėl, kad naudojosi konsultavimo paslaugomis. Tačiau daugiau kaip 70 proc. respondenčių teigė gavę ES struktūrinių fondų paramą, pasikonsultavę su specialistais. Taip pat tyrime dalyvavusios verslininkės vieningai tvirtino nesutinkančios su teiginiu, kad konsultacijose gauta informacija neturėjo jokios įtakos jų verslumui ir verslui, taigi, teigtina, jog konsultavimo paslaugos reikalingos kaimo moterims: jos lengviau realizuoja ūkiuose išaugintą produkciją, labiau pasitiki savimi, didėja jų verslo pajamos.

6. Gerinant konsultavimo paslaugų poveikį kaimo moterų verslumui, tikslinga ne tik išplėsti konsultavimo paslaugų asortimentą Lazdijų rajone, bet reiktų peržiūrėti konsultavimo paslaugas teikiančių organizacijų personalo kvalifikaciją, nuolat ją tobulinant, vykdant tolimesnius tyrimus kaimo moterų verslumo klausimais.

Literatūros sąrašas

1. GINEITINĖ Z., KOSAKAITĖ D., KUČINSKIENĖ M., TAMULEVIČIUS J. 2003. Verslas. *Vilnius*.
2. LIETUVOS RESPUBLIKOS ŽEMĖS ŪKIO MINISTRO ĮSAKYMAS 2008 vasario 27d. Nr. 3D-92. - *Vilnius*.
3. Lietuvos žemdirbių švietimas. 2003. *Informacinis leidinys. Vilnius*.
4. RIBAŠAUSKIENĖ, E., UŽDAVINIENĖ V. 2000. Lietuvos kaimo regionai ir jų plėtros kryptys. Lietuvos kaimo plėtros politika ir mokslo uždaviniai. *Vilnius*.

The impact of consulting service on rural women's entrepreneurship in Lazdijai area

Summary

Service and its impact assessment is one of the key issues in services. There is a range of consultancy services, the impact of entrepreneurial assessment. However missing advisory services for rural women's entrepreneurship impact evaluation method comprising dimensions aspects. The object of investigation - Rural women's consulting business. Methods of research: the research and summarizes the use of scientific literature analysis and synthesis, comparative analysis of the data systemated and data analysis, logical analysis and synthesis, interviews, questionnaire surveys and expert grouping, graphical display analysis techniques. In order to clarify the impact of entrepreneurship has a consultancy, has been conducted in Lazdijai district of rural women entrepreneurs neighborhoods poll.

**ŽEMĖS ŪKIO BUHALTERINĖ
APSKAITA, AUDITAS IR FINANSAI**

Time-driven ABC⁵ SISTEMOS PRAKTINIS TAIKYMAS

Rita Pociūtė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Mokslinėje literatūroje išlaidos, kokybė, inovacijos ir laikas pripažįstami svarbiausiais strateginio valdymo veiksniais. Tiek išlaidų apskaitos, tiek visuotinės kokybės vadybos teorijose gana plačiai išnagrinėti išlaidų panaudojimo kokybės aspektai. Pastarąjį dešimtmetį daug dėmesio teoretikai bei praktikai skiria inovacijoms. Šiandien niekas neabejoja, kad laikas daro didelę įtaką įmonės valdymui, tačiau tenka pripažinti, kad laiko veiksnys vis dar retai naudojamas valdymo sprendimams priimti. Vadinasi natūralu, kad iškyla klausimas: jei laikas yra pripažįstamas vienu svarbiausių strateginio valdymo veiksnių, kodėl juo retai remiamasi priimant valdymo sprendimus? Pagrindinės priežastys būtų: taikomos išlaidų valdymo sistemos dėl tam tikrų savo specifinių trūkumų negali tinkamai įvertinti laiko veiksnio įmonių valdymo sprendimuose ir faktas, kad laiko valdymas praktikoje nėra siejamas su išlaidų apskaita.

Laiko svarbą valdyme vis labiau stiprina ir spartūs globalizacijos tempai bei įnirtinga konkurencinė kova. Visi sutinka, kad “laikas tai pinigai” ir, kad “anksčiau yra geriau”, todėl, pasak Corbett (2005), įmonės privalo “gaminti sudėtingą produkciją žemomis kainomis, kartu išlaikydamos aukštą kokybę ir užtikrindamos puikų klientų aptarnavimą (per optimalų laiką)...”. Tik tos įmonės sugebės išlikti konkurencinėje kovoje, kurios sugebės tinkamai įvertinti laiko valdymo svarbą ir greitai reaguoti į besikeičiančius vartotojų poreikius.

Šiandien verslas yra energingas organizmas. Kiekvienas verslininkas susiduria su konkurencija, nežinomybe ir verslo rizika. Gamybinės įmonės ar bet kokios kitos verslo organizacijos būseną nepalaujamai kinta – tik nuolatinis judėjimas tobulėjimo kryptimi užtikrina organizacijos egzistavimą (Jeroen, 2007).

Pagrindinis daugumos įmonių tikslas yra išlikti konkurencingiems. Pelnas ir netgi išlikimas rinkoje priklauso nuo sugebėjimo kurti ir pritaikyti išlaidas mažinančias inovacijas, drauge sutrumpinant prekės kūrimo ir jos patekimo į rinką laiką bei padidinant galimybes sėkmingai konkuruoti.

Įmonių praktikoje susiduriama su labai įvairiomis išlaidų apskaitos sistemomis. Tačiau verslas skiriasi savo technologine raida, ekonomine situacija, gaminamos produkcijos asortimentu, gamybos tipu ir pan. Todėl Jeroen (2007) nuomone, kiekvienu atveju pasirenkant išlaidų apskaitos sistemą yra atsižvelgiama į įvairius apskaitos sistemos pasirinkimą lemiančius veiksnius.

Darbo tikslas – parengti išlaidų apskaitos sistemos, pagrįstos laiko valdymu, praktinio taikymo seką.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

1. išanalizuoti išteklių gavimo ir sunaudojimo laiku - Just-In-Time (JIT) - apskaitos sistemą ir veiklos sritimis pagrįstą - Activity-Based-Costing (ABC) – išlaidų apskaitos sistemą bei įvertinti jų taikymo principų konsolidavimo galimybes;
2. įvertinus ABC apribojimus, suformuluoti Time-Driven Activity-Based Costing (TDABC) sistemos, integruojančios laiko valdymą, sukūrimo teorines prielaidas;
3. pasiūlyti TDABC sistemos praktinio taikymo nuoseklumą įmonės klientų aptarnavimo skyriui.

Tyrimo objektas – moderniosios išlaidų apskaitos sistemos.

Tyrimo metodai - mokslinės literatūros analizė, loginio modeliavimo, indukcijos, dedukcijos ir grafinio vaizdavimo metodai.

Rezultatai

Gerai žinomas tradicines ir moderniąsias išlaidų apskaitos sistemas pagrįstai kritikuoja tiek teoretikai, tiek praktikai, tačiau visose jose laikas nenaudojamas.

Laiko valdymo svarba plačiai išanalizuota ir įrodinėjama skirtinguose mokslo darbuose, keletą didelių gerai žinomų kompanijų visame pasaulyje įgyvendino naują gamybos valdymo sistemą, orientuotą į laiko valdymą, - JIT.

Nepaisant to, Don (2006), Miltenburg (1991), Cusumano (1991) pabrėžia, kad JIT turi keletą sistemos apribojimų (negalima garantuoti gamybos proceso nenutrūsktamumo; didinamos pirkimų administravimo ir

⁵ Lietuvių kalboje dar nėra pasiūlyta Time-Driven Activity-Based Costing atitikmenų, todėl autorė naudoja anglišką pavadinimą.

transportavimo išlaidos; įmonės ne visada gali surasti tiekėjų, kurie tenkintų griežtus JIT sistemos standartus), kurių ir šiandien neišvengia daugelis kompanijų. „Just-in-time nėra neišvengiama blogybė. Bet JIT turi būti nagrinėjama apdairiai, kitu atveju ji gali tapti tikru košmaru“ (Petersen, 2007).

Nors Louise (2008) išskiria laiką, kaip svarbų vertinimo kriterijų, itin akcentuojamą JIT, tačiau autorės nuomone, šią sistemą dėl jos sudėtingumo ir trūkumų (negalima garantuoti gamybos proceso nenutrūsktamumo; didinamos pirkimų administravimo ir transportavimo išlaidos; įmonės, ne visada gali surasti tiekėjų, kurie tenkintų griežtus JIT sistemos standartus) šiandien įgyvendinti įmonėje neverta.

ABC metodas, sukurtas devintojo dešimtmečio viduryje (Cooper ir Kaplan, 1988), iš esmės buvo skirtas ištaisyti klaidingą papildomų išlaidų priskyrimo būdą. Teoriškai, ABC metodas apibūdinamas kaip puikus būdas apskaityti ir valdyti išlaidas. Tačiau įmonės, kurios pabandė įgyvendinti šią vertingą sistemą, susidurdavo su daug problemų. Nors Kaplan buvo vienas iš pirmųjų teoretikų, kurie apibūdino šį metodą 1980 metais, vėliau jis savo darbuose pristatė šio metodo trūkumus (Kaplan ir Anderson, 2004, 2005, 2007). Pagrindinis metodo trūkumas buvo susietas su per dideliu laiko poreikiu sistemai įdiegti ir didelėmis pačių apskaičiavimų laiko sąnaudomis.

Daugelis mokslininkų bei praktikų sutinka su tuo, kad ABC metodo panaudojime glūdi tam tikri spąstai, tačiau Kaplan ir Anderson (2007) pasiūlė ne atsisakyti tradicinės ABC, o įdiegti TDABC išlaidų apskaitos sistemą. Neseniai sukurtas ir įdiegtas naujas metodas, kurį minėti autoriai pavadino *Time-Driven Activity-Based Costing* (TDABC), panaikina ABC metodo trūkumus (Kaplan ir Anderson, 2007).

TDABC metodo diegimas vykdomas šia veiksmų seka:

- 1) netiesioginių išlaidų sukaupimas ir įvertinimas pagal veiklas;
- 2) atitinkamų išteklių panaudojimo efektyvumo analizė;
- 3) išlaidų laiko vienetai apskaičiavimas;
- 4) veiklų trukmės nustatymas;
- 5) išlaidų paskirstymas.

Kaip teigia Kaplan ir Anderson (2007), netiesioginėms išlaidoms priskirtinos:

- išlaidos, susijusios su darbuotojais: darbo užmokesčio suma, papildomos išmokos, sveikatos draudimas, pensijų įmokos;
- išlaidos, susijusios su vadovavimu: darbininkus prižiūrinčių vadovų darbo užmokestis, papildomos išmokos;
- išlaidos, susijusios su netiesioginiu darbu: bendruosius skyriaus darbus atliekančių darbuotojų, pavyzdžiui, planuotojų, kokybės kontrolierių, darbo užmokestis, papildomos išmokos ir kt.;
- išlaidos, susijusios su įrengimais ir technologija: produktams ir paslaugoms priskiriama įrengimų, tame tarpe kompiuterinės technikos ir telekomunikacijos įrangos, vertė;
- laikotarpio išlaidos, pvz., darbo aplinkos ir įrengimų paruošimo darbui išlaidos;
- kitos netiesioginės ir aptarnavimo išlaidos: aptarnaujančių padalinių, pvz., personalo, finansų, informacinių technologijų diegimo ir palaikymo skyrių išlaidos.

Tarkime, N įmonėje netiesioginių išlaidų suma per ketvirtį buvo 560 000 Lt. Šių išlaidų sudėtis pateikiama 1 lentelėje.

1 lentelė. N įmonės netiesioginės išlaidos per ketvirtį

Išlaidų straipsniai	Suma, Lt
Darbo užmokestis ir įmokos soc. draudimui	
Personalo išlaidos - kintamosios	200 000
Personalo išlaidos -pastoviosios	25 000
Išmokos	92 000
Infrastruktūros išlaikymo išlaidos	65 000
Informacinių technologijų diegimo ir palaikymo išlaidos	110 000
Telekomunikacijos išlaidos	44 000
Pašto išlaidos	13 000
Pastoviosios tiekimo ir remonto išlaidos	6 000
Komandiruočių ir reprezentacinės išlaidos	3 000
Kitos išlaidos	2 000
Iš viso:	560 000

Norint apskaičiuoti veiklos apimtį per praėjusį laikotarpį, reikia išanalizuoti praėjusį laikotarpį, pvz., atsižvelgti į pirkėjų užsakymų kiekį, įvykdytą per praėjusius dvylika arba dvidešimt keturis mėnesius, ir nustatyti mėnesį, per kurį užsakymų buvo daugiausia. Reikia patikrinti, ar tuo laikotarpiu darbas buvo atliekamas be pernelyg didelio vilkinimo, dėl blogos darbo kokybės dirbamų viršvalandžių, ar darbo metu darbuotojai nepatyrė streso. Jei to nebuvo, didžiausią užsakymų kiekį reikia laikyti išeities tašku apskaičiuojant šiai veiklai reikalingų išteklių panaudojimą. Jeigu apskaičiavimas yra klaidingas, tai ir TDABC sistemos pritaikymas minėtą klaidą atskleis.

Kai apskaičiuojamas įrengimų ir darbo išteklių faktinis panaudojimas, išryškėja įvairūs kiti faktoriai: panaudojimo fragmentiškumas; sezoninis ir maksimalus panaudojimas; panaudojimas, padidinantis aptarnavimo kokybę; įrengimų ir darbo jėgos prastovos. Šiuos faktorius savo darbuose plačiau nagrinėja Kaplan ir Anderson (2007). Šie faktoriai gali būti traktuojami bendrai, tačiau jie reikalauja konceptualaus apmąstymo ir kur kas detalesnės analizės.

Mūsų pavyzdyje išteklių faktinis panaudojimas nustatytas sutartinai. Sutartinis požiūris pagal Mitchell (2007) yra prielaida, kad praktinis panaudojimas yra tiksliai nusakomas procentinis dydis, tarkime, 80 arba 85 teorinio panaudojimo procentų. Tai reiškia, kad, jeigu darbuotojas įprastai gali dirbti keturiasdešimt valandų per savaitę, tai faktinis pajėgumas sudarys trisdešimt dvi valandas per savaitę, 20 procentų darbuotojų laiko paliekant pertraukoms, atvykimui į darbą ir išvykimui, mokymams, susirinkimams bei darbuotojų tarpusavio pasikalbėjimams, kurie nesietini su tiesiogiai atliekamu darbu. Analizuojant įrengimų naudojimą, 15-20 procentų darbo laiko gali būti skiriama numatomoms prastovoms, susijusioms su priežiūra, remontu ir darbo plano pasikeitimais.

Įvertinus sukauptas netiesiogines išlaidas padalinyje ir atlikus atitinkamų išteklių panaudojimo efektyvumo analizę, apskaičiuojamos išlaidos laiko vienetui:

Išlaidos laiko vienetui = $\frac{\text{Netiesioginės padalinio išlaidos}}{\text{Išteklių panaudojimo efektyvumas}}$	
Iš viso netiesioginių išlaidų per ketvirtį 560 000 Lt. Įmonėje klientus aptarnauja 28 darbuotojai. Darbuotojai dirba 22 dienas per mėnesį (neįskaitant savaitgalių, atostogų ir švenčių). Darbo dienos trukmė yra 8 valandos.	
Išlaidos laiko vienetui (minutėmis) = $\frac{560000 \text{ Lt}}{28 * 22 * 8 * 60 * 3 * 0,80} = 0,80 \text{ Lt per minutę}$ $28 * 22 * 8 * 60 * 3 * 0,80 = 700 000 \text{ min.}$	

Dar vienas informacijos elementas, kurio reikalauja TDABC požiūris, yra laiko, kuris yra sugaištamasis įvairioms veikloms atlikti, apskaičiavimas. Laiko apskaičiavimai gali būti atliekami tiesiogiai stebint arba surengiant apklausas. Tikslumas čia nėra lemiamas, pakanka apytikrio.

Pagal mūsų pavyzdį sakykime, kad gauti duomenys apie laiką, sugaištą, vykdant tris veiklas (2 lentelė).

2 lentelė. **Veiklų trukmė**

Veiklos	Trukmė, min.
Užsakymų priėmimas	40
Klientų skundų tyrimas	220
Atsiskaitymų kontrolė	250

Naudodami alternatyvų pasirinkimą, kuri siūlo Kaplan ir Anderson (2007), galime pakeisti tris tradicinio ABC modelio klientų aptarnavimo veiklas į vieną, su viena laiko lygtimi.

Kaplan ir Anderson (2007) pateikė pavyzdį, kur pritaikius laiko lygtį 1 200 veiklų buvo transformuota į 200 charakteringų procesų.

Laiko lygtis taikoma tiesiogiai atsižvelgiant į sandorius, produktus bei klientus:

<p>Laiko lygtis** = individualių veiklų laiko suma = $\beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 \dots + \beta_i$ β_0 - standartinės veiklos įvykdymo laikas β_i - augančios veiklos įvykdymo laikas X - augančios veiklos kiekis</p> <p>** Robert S. Kaplan, Steven R. Anderson. 2007. Time-driven activity-based costing: a simpler and more powerful path to higher profits. Boston.: Harvard Business School Press.</p>
Mūsų pavyzdyje:
<p>Laiko lygtis (minutėmis) = 40 x užsakymų priėmimų skaičius + 220 x klientų skundų skaičius + 250 x atsiskaitymų kontrolės atvejų</p>

Ne visi užsakymai yra vienodi bei reikalauja vienodai sugaištamo laiko jiems įvykdyti. Ypač tai būdinga laikui, sugaištamam tenkinant pirkėjo nusiskundimus, apiforminant kredito operacijas ar vykdant kitokią veiklą. Nustatyta, kad įmonės dažniausiai gali iš anksto numatyti veiksnius, ir dėl to kai kurias prekybos operacijas atlikti tampa lengviau ir ne taip sudėtinga.

Toliau (3 lentelė) galima apskaičiuoti kiekvieną veiklą atspindintiems veiksniams tenkančią išlaidų sumą ir paskirstyti išlaidas pagal veiklas:

3 lentelė. Išlaidų paskirstymas veikloms

Veiklos	Veiklas atspindintys veiksniai	Laikas veikloms atlikti, min.	Veiklą atspindinčiam veiksniai tenkanti išlaidų suma, Lt.	Veiklą atspindinčių veiksmų kiekis, vnt.	Veiklos laikas, min.	Veiklos išlaidos, Lt.
Užsakymų priėmimas	užsakymai	40	32	9800	392 000	313 600
Klientų skundų tyrimas	skundai	220	176	280	61 600	49 280
Atsiskaitymų kontrolė	tikrinimai	250	200	500	125 000	100 000
Panaudotas pajėgumas					578 600	462 880
Nepanaudotas pajėgumas					121 400	97 120
Iš viso:					700 000	560 000

Laikotarpio pabaigoje liko 121 400 minučių nepanaudoto darbo laiko, kuriam tenka 97 120 Lt išlaidų. Tai prastovų vertė. Turėdami šiuos duomenis vadybininkai privalo ieškoti efektyvesnių išteklių panaudojimo būdų ir sykiu atsisakyti nereikalingų darbo užduočių.

Išvados

1. Įmonių praktikoje sutinkamos labai įvairios išlaidų apskaitos sistemos. Kadangi pagrindinis daugumos įmonių tikslas yra išlikti konkurencingomis, jos suinteresuotos rinktis tokią savikainos nustatymo sistemą, kuri kiekvienoje situacijoje būtų lanksti ir tinkamai pritaikyta.

2. Išanalizavus mokslinę literatūrą, autorės nuomone, JIT sistemą dėl jos sudėtingumo ir trūkumų (negalima garantuoti gamybos proceso nenutrūsktamumo; didinamos pirkimų administravimo ir transportavimo išlaidos; įmonės, ne visada gali surasti tiekėjų, kurie tenkintų griežtus JIT sistemos standartus) šiandien įgyvendinti įmonėje būtų netikslinga.

3. ABC metodas mokslinėje literatūroje apibūdinamas kaip būdas paskirstyti ir valdyti išlaidas. Tačiau įmonės, kurios pabandė įgyvendinti šią vertingą sistemą, susidurdavo su šiomis problemomis: sistema yra per daug brangi (pavyzdžiui, naudojami papildomi išlaidų nešėjai padidina šios sistemos projektavimo, įgyvendinimo, naudojimo, valdymo ir pan. išlaidas); sunku suvokti visą sistemą, nes reikia naudoti daug išlaidų nešėjų; reikia daug išlaidų centrų; naudojama daug išlaidų paskirstymo bazių; sistema netinkama taikyti vienu metu produkcijos gamybos; tik gamybos išlaidos yra produkcijos išlaidos; produkcijos išlaidos yra nereikalingos pridėtinėms išlaidoms valdyti; dauguma ABC modelių yra lokaliniai ir neatskleidžia bendrųjų įmonės pelningumo galimybių; ABC modelį sunku atnaujinti, priderinant prie besikeičiančių aplinkybių.

4. Pačią naujausią savikainos apskaičiavimo metodiką sukūrę Kaplan ir Anderson (2007) pavadino Time-Driven Activity-Based Costing. Sistema pagrįsta tvirta hipoteze: išlaidų susidarymas remiasi laiko panaudojimu. Tam tikromis aplinkybėmis, pvz., tiekimo, konsultavimo, gydymo paslaugų, kai kurių standartinių gamybos procesų atžvilgiu, toks savikainos apskaičiavimas yra vienintelis būdas.

5. Remiantis TDABC požiūriu, prarastam laikui tenkančios išlaidos nepriskiriamos veikloms, tačiau jos turi būti apskaitomos ir analizuojamos, kitaip sakant, naudojamos vadybos tikslais.

6. Kada ABC modelis yra papildomas naujomis veiklomis, norint pasiekti įvairialypiškumo veiklos viduje, reikia iš naujo apskaičiuoti išlaidų dydį, kuris bus priskiriamas šiai naujai atsiradusiai veiklai. TDABC metodas naują veiklą kur kas paprasčiau ir greičiau įvertina.

7. TDABC nėra hipotetinis tradicinės ABC sistemos patobulinimas. TDABC sistema buvo sėkmingai pritaikyta ir įdiegta daugiau nei 100 kompanijų, pvz: Sysco Foods, Fairchild Semiconductor, Coca-Cola Belgijoje, Amerisourcebergen, Johnson & Johnson, Deutsche Bank and Union Bank v.s., suteikdama joms greitos ir apčiuopiamos naudos. Pranašumas yra tai, kad programos duomenys gali būti greitai ir lengvai atnaujinti, sumažinus eksploatacijos išlaidas suteikiama galimybė konkuruoti tarptautinėje rinkoje. Naudojant laiko lygtį sumažinamas veiklų skaičius.

Literatūros sąrašas

1. Robert S. Kaplan, Steven R Anderson. 2007. *Time-driven activity-based costing : a simpler and more powerful path to higher profits*. Boston.: Harvard Business School Press.
2. Louise Burke, Colin Wilks. 2008. *Management accounting : decision management : CIMA's Official Learning System, managerial level*. Oxford, U.K.: Burlington, MA : CIMA Publishing/Elsevier.
3. Michael C. O'Guin. 1991. *The complete guide to activity-based costing*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
4. Jeroen P. Van Den Berg. 2007. *Integral warehouse management: the next generation in transparency, collaboration and warehouse management systems*. Utrecht.: Management Outlook.
5. Don R. Hansen, Maryanne M. Mowen. 2006. *Cost management : accounting and control*. Mason, Ohio.: Thomson/South-Western.
6. Kaplan, Robert S.; Anderson, Steven R. 2007. *The Speed-Reading Organization*. Business Finance: Vol. 13 Issue 6, p39-42, 4p; (AN 25291047).
7. Barrett, Richard. 2005. [Time-Driven Costing: The Bottom Line on the New ABC](#). Business Finance: Vol. 11, p35-39, 5p; (AN 16768633).
8. Miltenburg, J.; Wijngaard, J. 1991. Add [Designing and phasing just-in-time production systems](#). International Journal of Production Research: Vol. 29 Issue 1, p115-131, 17p.
9. Petersen, Chris. 2007. [UNDER the Wire](#). U.S. Business Review: Vol. 8 Issue 10, p4-5, 2p; (AN 27522976).

The practical application of Time-driven ABC

Summary

In scientific literature costs, quality, innovations and time are recognized as the main factors of strategic managements. However, it must be acknowledged that time factor is still rarely used for taking management decisions. JIT is using time, but it has the potential to be an absolute nightmare, and for that reason it should be approached with caution. In today's competitive business environments, it is important to provide managers with accurate cost information. Therefore, the activity-based costing (ABC) method was conceived in the mid-1980s (Cooper and Kaplan, 1988) mainly to correct misleading overhead allocations. Many scholars and practitioners admit that ABC has several pitfalls. The ABC method is insufficient, so we need another approach to allocate the resources. (Kaplan and Anderson, 2007) have developed a new approach for ABC, namely time-driven ABC, which is able to capture the full complexity of activities by using time equations. The new approach does not assign resources and costs to the specific activities. It identifies the different resource groups (departments) in the company, their costs and their practical capacity. Based on this information the cost per time unit is calculated. Next, based on interviews the company's activities are identified and data are collected on the time needed to perform each activity. The activity cost assigned to the cost object is then calculated by multiplying the cost per time unit of the resources by the time needed to perform the activity. In complex environments, where the time needed to perform an activity is driven by different drivers depending on the situation, it is no longer possible to specify one single standard time for each activity. In time-driven ABC the time needed to perform an activity is modeled by using time equations. A time equation is a mathematical equation that expresses the time required to perform an activity in function of several drivers. According to scientists, the TDABC can provide the company managers with more information that cost analyze for taking effective management decisions.

DARBO PAJAMŲ APMOKESTINIMO ANALIZĖS METODIKA

Gita Birgiolaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Darbo pajamų apmokestinimas yra sudėtingas dėl daugkartinio apmokestinimo, nes šios pajamos apmokestinamos Gyventojų pajamų mokesčiu, Valstybinio socialinio draudimo, Privalomojo sveikatos draudimo bei Garantinio fondo įmokomis. Dėl didelės darbo pajamų apmokestinimo naštos plėtojasi šešėlinė ekonomika.

Darbo pajamų mokestis šiomis dienomis yra vienas iš svarbiausių daugumos valstybių mokesčių sistemos dalių ir laikomas vienas iš teisingiausių mokesčių, sudarančių nemažas mokesčines pajamas. Didžioji dalis gyventojų pajamų mokesčio gaunama iš su darbo santykiais susijusių gyventojų pajamų, todėl galima teigti, kad šis mokestis apmokestina darbo pajamas. Tačiau darbo pajamos yra apmokestinamos Privalomojo sveikatos bei Socialinio draudimo mokesčiais, kurių našta tenka darbdaviams ir darbuotojams.

Darbo tikslas – sukurti darbo pajamų apmokestinimo analizės metodiką.

Darbo uždaviniai:

- nustatyti darbo pajamų apmokestinimo analizės kriterijus ir rodiklius;
- pateikti darbo pajamų apmokestinimo analizės metodiką.

Darbo objektas – darbo pajamų apmokestinimas.

Tyrimo metodai – iškeltiems uždaviniams spręsti ir rezultatams gauti naudoti šie metodai: mokslinės literatūros analizė, loginė analizė, loginis modeliavimas.

Rezultatai

Darbo apmokestinimą tikslinga analizuoti iš kelių pozicijų: iš mokesčių mokėtojų bei mokesčių surinkėjų. Šiuo atveju mokesčių surinkėjas yra valstybė, o mokesčių mokėtojai – darbuotojai bei darbdaviai. Vadinasi darbo pajamų apmokestinimo analizė atliekama iš darbuotojo, darbdavio ir valstybės pozicijų.

Nagrinėjant darbo pajamų apmokestinimą skirtingais kriterijais, susiduriama su skirtingais tikslais: valstybės tikslas surinkti kuo daugiau mokesčių, o mokesčių mokėtojų tikslas – mokėti kuo mažiau mokesčių.

Atlikus mokslinės literatūros analizę, autorė išskyrė šiuos darbo pajamų apmokestinimo principus – analizės kriterijus: teisingumo ir lygybės; aiškumo ir administravimo efektyvumo; elastingumo ir neutralumo.

Teisingumo ir lygybės principu užtikrinamas gaunamų pajamų apmokestinimas bei atsižvelgiama į mokesčių mokėtojo mokumą. Apmokestinant darbo pajamas visi mokesčių mokėtojai dėl nustatytų apmokestinimo sąlygų turi būti lygūs. Analizuojant teisingą darbo pajamų apmokestinimą kyla klausimas, ar apmokestinimo riba priimtina ekonominiu, teisiniu bei moraliniu aspektais. Be to, svarbu išsiaiškinti, ar šalyje nėra turtinės nelygybės. Jeigu skirtingiems asmenims taikoma skirtinga mokesčių našta, atsiranda paskatų šešėlinei ekonomikai. Taigi, analizuojant darbo pajamų apmokestinimą pagal teisingumo ir lygybės principą, siūloma analizuoti apmokestinimo ribą, šešėlinę ekonomiką, turtinę nelygybę bei mokesčių našta. Be to, svarbu paminėti, kad apmokestinant darbo pajamas, turi būti atsižvelgta į mokėtojo mokumą, kuris daugelio autorių (Iqbal, Turnovsky, 2008; Golumowicz, 2006 ir kt.) vadinamas apmokestinimo teisingumu. Taigi, tam tikra dalis pajamų turi likti neapmokestinta, kad gyventojas galėtų išlaikyti savo šeimą. Todėl atsiranda neapmokestinamasis pajamų dydis.

Aiškumo ir administravimo efektyvumo principas – mokesčiai, kuriais apmokestinamos darbo pajamos, turi būti paprastai suprantami ir aiškūs, t.y. mokėtojui turi būti gerai suprantama pajamų apmokestinimo bazė ir darbo pajamų apmokestinimo rodiklių apskaičiavimo tvarka, kad dėl jų sudėtingumo nekiltų noras juos nuslėpti. Kuo darbo pajamų apmokestinimas bus paprastesnis ir aiškesnis, tuo bus mažiau klaidų darbo pajamų apskaičiavime, o mokesčiai (įmokos) bus surenkami laiku. Be to, skaidrūs ir aiškūs mokesčių įstatymai mažina šešėlinę ekonomiką. Šiam principui įvertinti straipsnio autorė siūlo skaičiuoti šiuos rodiklius: mokesčio nepriemokos, mokesčio nepriemokos išieškojimo bei mokesčių administravimo efektyvumo.

Elastingumo principas – valstybei geriausia mokesčių sistema, kuri visiškai užtikrina jos funkcijas. Elastingumas suteikia mokesčių sistemai tam tikrą lankstumą ir padeda išvengti dažnų mokesčių sistemos pokyčių. Todėl svarbu paminėti ir elastingumo rodiklį, kuris svarbus norint įvertinti, ar mokesčinės pajamos didėja sparčiau nei mokesčio bazė, netaikant diskretinės fiskalinės politikos.

Neutralumo principas – visi mokesčiai, skirti surinkti pajamoms į valstybės biudžetus, todėl jiems neturi būti taikomos išimties ir lengvatos, o apmokestinimo taisyklės neturi iškreipti konkurencijos sąlygų. Taigi, analizuojant darbo pajamų apmokestinimą pagal šį principą, darbo autorė siūlo skaičiuoti šiuos rodiklius: pajamų į biudžetą surinkimo bei mokesčio priklausomybę nuo tarifo.

Darbo pajamų apmokestinimo analizė iš valstybės pozicijos

Analizuojant darbo pajamų apmokestinimo teisingumą pasiskirstymo kontekste, siūloma įvertinti mokesčių našta.

Bendroji mokesčių našta apskaičiuojama kaip mokestinių pajamų ir BVP santykis procentais (Bivainis, Skačkauskienė, 2007; Novošinskienė, Slavickienė, 2007; Balčiūnaitė, 2007, Lukoševičiūtė, 2008 ir kt.):

$$d = \frac{T}{Q}, \quad (1)$$

čia T – mokestinės pajamos; Q – bendrasis vidaus produktas.

Į mokestines pajamas įtraukiamos visos nacionalinio biudžeto, valstybinio socialinio draudimo fondo ir sveikatos draudimo fondo biudžetų, garantinio fondo mokestinės pajamos (Novošinskienė, Slavickienė, 2007; Mokestinė našta..., 2008). Jei mokestinės pajamos mažėja arba BVP didėja, vadinasi mokesčių našta mažėja.

Vertinant darbo pajamų apmokestinimo administravimo efektyvumą, straipsnio autorė siūlo skaičiuoti: mokesčio nepriemokos, mokesčio nepriemokos išieškojimo bei mokesčių administravimo efektyvumo rodiklius.

Mokesčio nepriemoka – mokesčių mokėtojo mokesčio įstatymo ar jo pagrindu priimto įstatymo lydimojo teisės akto nustatyta tvarka laiku nesumokėta mokesčio suma (Skirpstaitė, 2007; Imbrasienė, 2008). Mokesčio nepriemokos rodiklį galima išreikšti formule:

$$\text{Mokesčio nepriemokos rodiklis} = \frac{\text{Bendra mokesčio nepriemokos suma}}{\text{Priskaičiuotas mokestis}} \times 100. \quad (2)$$

Šis rodiklis parodo išskolinimo dalį (proc.) nuo priskaičiuoto pasirinkto mokesčio.

Kai mokesčių mokėtojai nesumoka deklaruoto mokesčio, mokesčių administratorius įgyja teisę priverstinai išieškoti mokesčius. Tuo tikslu skaičiuojamas mokestinės nepriemokos išieškojimo rodiklis: mokestinės skolos išieškojimą padalinus iš mokestinės nepriemokos (Imbrasienė, 2008).

Dažniausiai mokesčių administravimo sudėtingumui kiekybiškai įvertinti, naudojamas išlaidų ir mokestinių pajamų santykio rodiklis – mokesčių administravimo efektyvumo rodiklis:

$$a_a = \frac{I}{T}, \quad (3)$$

čia: I – mokesčių administravimo išlaidos; T – valstybės pajamos iš mokesčių.

Mokesčių administravimo efektyvumo rodiklis naudojamas lyginant įvairių šalių mokesčių sistemas (Bivainis, Skačkauskienė, 2007; Skirpstaitė, 2007).

Elastingumo rodiklis naudojamas siekiant įvertinti tam tikrų pasikeitimų įtaką mokestinių pajamų kitimui. Elastingumo modelio prielaida – pastovus elastingumas. Elastingumas – mokestinių įplaukų automatinis reagavimas į ekonominių sąlygų pokyčius, naudingas ekonomikos augimo požiūriu, kuris suteikia mokesčių sistemai tam tikro lankstumo ir leidžia išvengti dažno mokesčių tarifo didinimo, į kurį mokesčių mokėtojai dažniausiai reaguoja neigiamai. Mokestis bus elastingas, jei elastingumo rodiklio reikšmė bus didesnė už vienetą (Skirpstaitė, 2007; Pajuodienė, 1993; Imbrasienė, 2008 ir kt.). Šis rodiklis apskaičiuojamas pagal formulę:

$$\text{Mokestinių pajamų elastingumas} = \frac{\text{Mokestinių pajamų procentiniai pokyčiai}}{\text{Mokesčių bazės procentiniai pokyčiai}}, \quad (4)$$

Valstybės pajamas sudaro pajamos iš atskirų mokesčių, tame tarpe ir pajamos iš darbo pajamų apmokestinimo. Apibendrinta daugelyje modelių taikoma taisyklė, kad pagrindinės mokestinės pajamos modeliuojamos kaip egzogeninio mokesčio tarifo sandauga su atitinkamo mokesčio baze. Kiekvienam pagrindiniam mokesčiui gali būti taikoma tokio tipo lygtis (Sentance, Hall, O'Sullivan, 2005, Mačiulaitytė, 2007):

$$M = \Theta \times R \times (B - A), \quad (5)$$

čia M – mokesčio pajamos, R – mokesčio tarifas, B – mokesčio bazės rodiklis, A – faktinių mokesčio lengvatų ir nuolaidų rodiklis, Θ – parametras, atspindintis ekonominį poveikį mokesčių sistemos struktūrai.

Pajamų mokesčiu apmokestinamos visos asmenų pajamos iš darbo užmokesčio. Todėl šių mokesčių bazė paprastai ir parenkamas atlyginimų rodiklis (Sentance, Hall, O'Sullivan, 2005).

Vertinant mokesčio tarifą, daroma prielaida apie netiesinę mokesčio pajamų priklausomybę nuo tarifo dydžio. Kitaip tariant mokesčio pajamų funkcija įgauna varpo formos A. Laffero kreivės pavidalą ir gali būti išreiškiama tokia lygtimi:

$$M(t) = \beta_1 R(t) + \beta_2 R^2(t) + \varepsilon(t), \quad (6)$$

čia $M(t)$ – mokesčio pajamos, $R(t)$ – mokesčio tarifas. Jeigu parametrai β_1 , β_2 yra reikšmingi, β_1 yra teigiamas, o β_2 – neigiamas, tai lygtis patvirtina, kad mokesčio pajamos didėja mokesčio tarifą didinant tik iki tam tikro dydžio; tolimesnis tarifo didinimas naudos neduoda (Hsing, 1996).

Darbo pajamų apmokestinimo analizė iš darbuotojo ir darbdavio pozicijų

Apmokestinant darbo pajamas visi mokesčių mokėtojai dėl nustatytų apmokestinimo sąlygų turi būti lygūs. Analizuojant teisingą darbo pajamų apmokestinimą kyla klausimas, ar šalyje nėra turtinės nelygybės. Suteikiant pajamų paskirstymo matavimui praktinį aspektą, naudojami rodikliai, įvertinantys neteisingumo laipsnį (gyventojų ekonominę diferenciaciją). Plačiausiai naudojamas pajamų nelygybės rodiklis – Gini koeficientas, apskaičiuojamas pagal formulę (Bivainis, Skačkauskienė, 2007):

$$G = 1 + \frac{1}{n} - (x_1 + 2x_2 + \dots + nx_n) \left(\frac{2}{n \cdot \bar{x}} \right) \quad (7)$$

čia n – asmenų skaičius; x_1 – asmenų pajamos, neišskaičius mokesčių, kai $x_1 \geq x_2 \geq \dots \geq x_n$, $\bar{x}$ – pajamų vidurkis.

Mokesčių našta, tenkančią darbuotojams, autorė siūlo skaičiuoti pagal formulę:

$$\text{Mokesčių našta, proc.} = \frac{A + B + P}{V} \times 100, \quad (8)$$

čia A – gyventojų pajamų mokestis sumokėtas į biudžetą; B – apdraustųjų privalomos valstybinio socialinio draudimo įmokos; P – privalomojo sveikatos draudimo įmokos; V – vidutinis metinis bruto darbo užmokestis.

Analizuojant vienam darbuotojui tenkančią mokesčių našta per metus, taikoma formulė:

$$\text{Mokesčio našta, proc.} = \frac{\text{Sumokėta mokesčių per metus}}{\text{Gautos pajamos per metus}} \times 100. \quad (9)$$

Mokesčių našta, tenkanti darbdaviui, prilygsta Valstybinio socialinio draudimo įmokos dydžiui (30,98 proc., 31,1 proc., 31,7 proc. – atsižvelgiant į įmonės nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų rodiklius) plius įmokos suma garantiniam fondui (0,01 proc.), mokamam nuo darbuotojo darbo užmokesčio iš įmonės lėšų:

$$\text{Mokesčių našta, proc.} = \frac{D \times S \times G}{P} \times 100, \quad (10)$$

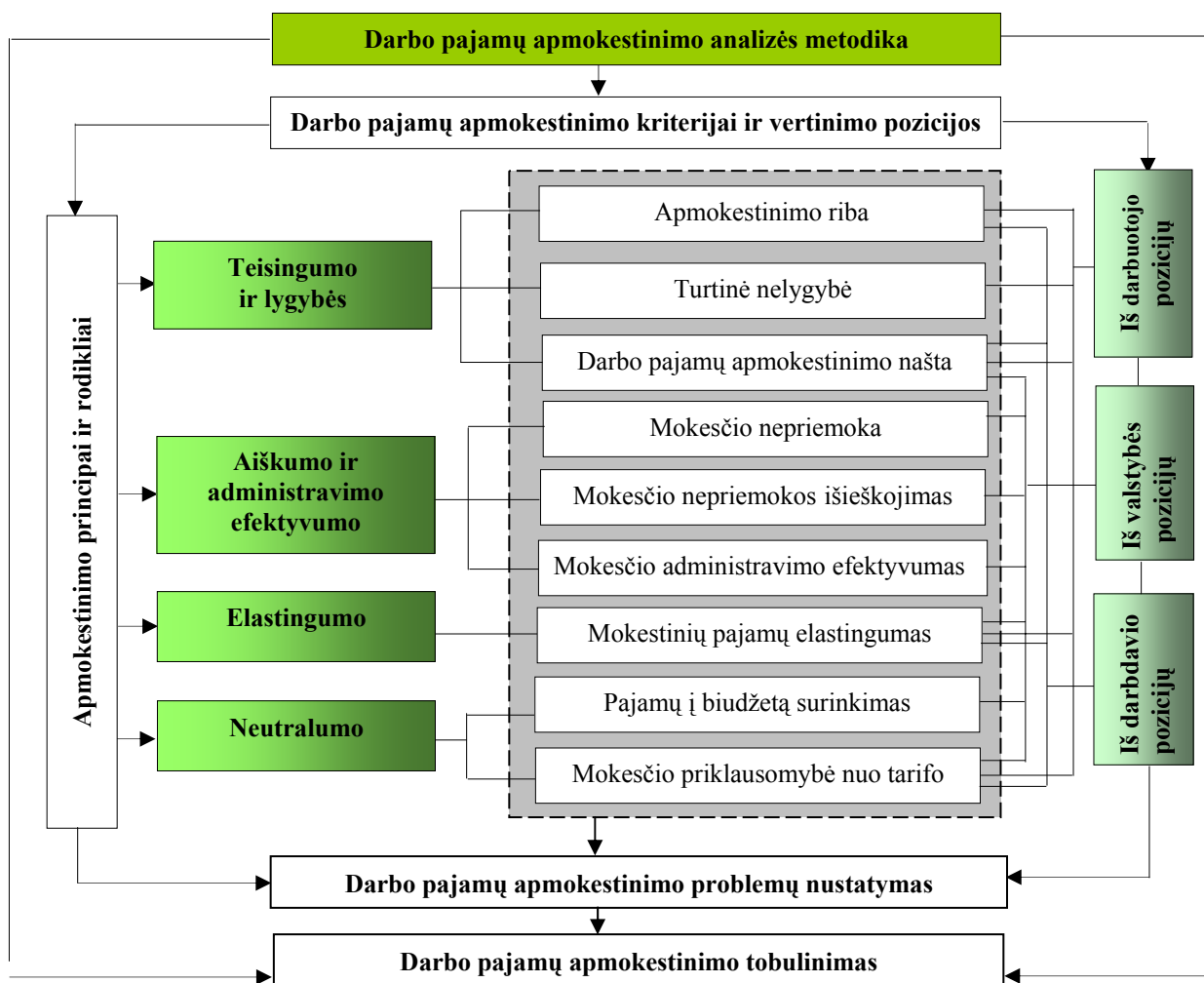
čia D – darbuotojo bruto darbo užmokestis; S – Valstybinio socialinio draudimo įmoka nuo darbo užmokesčio iš įmonės lėšų; G – įmoka iš įmonės lėšų garantiniam fondui; P – įmonės pajamos.

Pagal LR finansų struktūros ypatybes atskirai modeliuojamos nacionalinio biudžeto bei socialinio draudimo pajamos. Mokesčiai nuo atlyginimų (M_w) apskaičiuojami pagal formulę:

$$M_w = (W \times S_w) + ((W - MIN) \times R) + (W \times G), \quad (11)$$

čia W – vidutinis atlyginimas; S_w – valstybinio socialinio bei sveikatos draudimo įmokų tarifas, proc.; MIN – vidutinis neapmokestinamasis pajamų dydis; R – gyventojų pajamų mokesčio tarifas; G – garantinio fondo tarifas, proc.

Straipsnio autorės nuomone, pateikti apmokestinimo principai yra tinkamiausi darbo pajamų apmokestinimo analizei atlikti, o juos papildanti rodiklių visuma yra tinkama metodinė bazė, padedanti išsamiai ir objektyviai išanalizuoti darbo pajamų apmokestinimą. Darbo pajamų apmokestinimo analizės metodika pateikiama 1 paveiksle.

1 pav. Darbo pajamų apmokestinimo analizės metodika

Išvados

1. Išskirti darbo pajamų apmokestinimo analizės kriterijai pagal principus: teisingumo ir lygybės, aiškumo ir administravimo paprastumo, elastingumo ir neutralumo.
2. Darbo pajamų apmokestinimą tikslinga išanalizuoti iš valstybės, darbuotojo bei darbdavio pozicijų.
3. Darbo pajamų apmokestinimo analizei iš valstybės pozicijų tikslingiausia naudoti šiuos rodiklius:
  - šešėlinės ekonomikos bei mokesčių naštos įtakai įvertinti skaičiuoti darbo pajamų ir BVP kitimą;
  - vertinant darbo pajamų administravimo efektyvumą skaičiuoti mokesčio nepriemokos, mokesčio nepriemokos išieškojimo bei mokesčių administravimo efektyvumo rodiklius;
  - norint išanalizuoti, ar pajamos iš darbo apmokestinimo didėja greičiau nei mokesčio bazė naudojamas elastingumo rodiklis;
  - pajamų į biudžetą surinkimo įvertinimui skaičiuoti pajamų į biudžetą surinkimo bei mokesčio pajamų priklausomybės nuo tarifo rodiklius.
4. Darbo pajamų apmokestinimo analizei iš darbuotojo ir darbdavio pozicijų tikslingiausia naudoti šiuos rodiklius:
  - skaičiuoti darbo pajamų apmokestinimo našta;
  - įvertinti gyventojų turtinę nelygybę; apmokestinimo ribą bei mokesčio pajamų priklausomybę nuo tarifo.

Literatūros sąrašas

1. BALČIŪNAITĖ, A. 2007. Mokesčių našta ir jos apskaičiavimas. *Jaunasis mokslininkas 2007*. ISSN 978-9955-448-81-5.
2. BIVAINIS, J; SKAČKAUSKIENĖ, I. 2007. Mokesčių sistemos vertinimo metodinio potencialo analizė. *Verslas: teorija ir praktika*, VIII t., Nr. 2, p. 57-67. ISSN 1648-0627.
3. GOMULOWICZ, A. 2006. Principle of tax justice and tax system. *Viešoji politika ir administravimas*, Nr. 15, p. 9-18. ISSN 1648-2603.
4. HSING, Y. 1996. Estimating the Laffer Curve and Policy Implications. In *ScienceDirect*. Journal of Socio-Economics, vol. 25, p. 395-401.
5. IMBRASIENĖ, A. 2008. Mokesčių sistemos vertinimo metodika. *Jaunasis mokslininkas 2008*. ISSN 1822-9913, p. 158-162.
6. IQBAL, K; TURNOVSKY, S, J. 2008. International allocation of government expenditures: externalities and optimal taxation. In *Blackwell publishing, inc*. Journal of public economic theory, 10 (1), p. 27 - 53.
7. LUKOŠEVIČIŪTĖ, R. 2008. Darbo pajamų ir pajamų iš kapitalo apmokestinimo analizės metodika. *Jaunasis mokslininkas 2008*, p. 167-171. ISSN 1822-9913.
8. MAČIULAITYTĖ, E. 2007. *Valstybės finansų ekonometrinis modeliavimas: daktaro disertacija*. VGTU: Vilnius.
9. *Mokestinė našta Europos sąjungos valstybėse ir Lietuvoje*. 2008. Vilnius. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 rugpjūčio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/ekonom_analiz/Apzvalgos/Mokesciu%20nasta%202006%20m.pdf>.
10. NOVOŠINSKIENĖ, A; SLAVICKIENĖ, A. 2007. Lietuvos mokesčių sistemos vertinimas. *Vagos*, t. 76 (29), p.65-71. ISSN 1648 116X.
11. PAJUODIENĖ, G.M. 1993. *Mokesčių sistemos formavimas išsivysčiusiose šalyse*. Vilnius: Lietuvos informacijos institutas.
12. SENTENCE, A; HALL, S; O’SULLIVAN, J. 2005. Modeling and Forecasting UK public Finances. In *Wiley InterScience*. Fiscal studies, vol. 19, p. 63-81.
13. SKIRPSTAITĖ, K. 2007. Pelno mokesčio analizės metodika. *Jaunasis mokslininkas 2007*. ISSN 978-9955-448-81-5.
14. SLAVICKIENĖ, A; ATKOČIŪNAITĖ, K; NESTECKIS, A. 2007. Gyventojų pajamų mokesčio pajamas įtakojančių veiksnių tyrimas. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*. Nr. 11(4). Akademija, p. 94-99.

The methodology of labour income taxation analysis

Summary

In the article there is a description of labour taxes analysis methods from the government, employee and employer point of view. To analyse labour taxes of government position it is advantageous to use tax burden, administration, elastic, tax dependence on the tax rate, budget's income accumulation indexes. To analyse labour taxes at positions of employee and employer it is advantageous to use tax burden, negative income, elastic and tax dependence on the tax rate indexes. Besides it is essential to analyse common tax burden of labour.

Mokslinio darbo vadovė: doc. A. Novošinskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

MOKESČIŲ ĮTAKA SMULKAUS IR VIDUTINIO VERSLO PLĖTRAI

Danguolė Šidlauskienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Pastaraisiais metais nuolat reiškiamas susirūpinimas dėl nepakankamo Lietuvos gyventojų verslumo. Europos Sąjungos bendrijoje Lietuvos gyventojų verslumo rodiklis yra vienas žemiausių. Tai lėmė keletas priežasčių. Visų pirma Lietuvos visuomenėje dar vyrauja mąstymas, kad viskuo turi pasirūpinti valstybė, kaip buvo sovietiniais laikais. Nėra blogai, kad valstybė rūpinasi savo piliečiais. Kaip pavyzdį galima paminėti Skandinavijos šalis, kurių gyventojai moka didelius mokesčius, tačiau tik tie, kurie gauna dideles pajamas. Šių mokesčių dėka vyriausybės gali garantuoti savo piliečiams aukštą pragyvenimo lygį bei paremti smulkų ir vidutinį verslą (toliau SVV).

Kita priežastis, lemianti žemą gyventojų verslumo lygį, yra aplinka, kurioje plėtojamas verslas. Kiekviena įmonė veikia aplinkoje, kuriai būdinga verslo sąlygų visumos struktūra. Atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę, verslas tapo didele jėga, galinčia pakelti Lietuvos ekonomiką, padėti šaliai įsijungti į pasaulinę rinką. Tuo yra suinteresuoti tiek valdžios atstovai, tiek verslininkai. Tačiau abipusį supratimą ir sėkmingą Lietuvos integravimąsi į pasaulinę rinką stabdo aplinka, kurioje plėtojamas verslas. Teisinė aplinka yra verslo pagrindas, įtakojanti įmonės steigimą, sėkmingą veiklą bei likvidavimą. Valstybės vykdoma teisinė politika verslo plėtrą gali arba stabdyti, arba skatinti. Svarbus vaidmuo teisinėje aplinkoje tenka valstybės vykdomai mokesčių politikai. Atkreiptinas dėmesys, kad rengiant kokybiškai naujus teisės aktus, dažnai neišvengiama spragų, klaidų, kurios išryškėja tik ilgainiui taikant teisės aktus. Mokesčių įstatymai pagrįstai laikomi nestabiliais, kai mokesčių aktai tikslinami per teismų praktiką. Tai neigiamai atsiliepia SVV plėtrai, nes baiminamasi dėl ateities verslo sąlygų.

Reikia pažymėti, kad rengiant naujus apmokestinimo teisės aktus, nemažai dėmesio skiriama mokesčių lengvatoms, mokėjimo palengvinimams. Mokesčių teisės doktrinoje vyrauja nuostata, kad mokesčių įstatymai neturi suteikti galimybių taikyti skirtingas teisės normas atsižvelgiant tik į mokesčio mokėtojo veiklos rūšį arba statusą. Mokesčiai neturėtų iškreipti susiklosčiusių konkurencinių santykių ir neturėtų spręsti įvairių ūkio subjektų problemų kitų mokėtojų sąskaita per mokesčių lengvatas. Vis tik, atsižvelgiant į siekimą skatinti verslo, ypač smulkaus ir vidutinio, plėtrą, mokesčių įstatymuose kai kurioms subjektų rūšims turi būti numatyta palankesnė verslo aplinka, užtikrinanti šių subjektų galimybę konkuruoti.

Tyrimo tikslas – parengti mokesčių įtakos SVV plėtrai nustatymo modelį.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- atskleisti SVV esmę bei plėtros tendencijas;
- nustatyti pagrindines SVV apmokestinimo problemas;
- parengti mokesčių įtakos SVV plėtrai vertinimo metodus.

Tyrimo objektas – verslo plėtrą įtakojantys Lietuvos Respublikos mokesčiai.

Tyrimo metodai. Suformuotų uždavinių sprendimui naudoti šie metodai: mokslinių literatūros šaltinių, dokumentų ir statistinių duomenų analizė ir sintezė, ekspertinio vertinimo metodas, analizuojant bei vertinant mokesčių įtaką SVV plėtrai.

Rezultatai

Ekonominėje literatūroje verslas, priklausomai nuo apimties, skirstomas į stambų ir smulkų. Tokį skirstymą lemia kriterijaus pasirinkimas, tačiau daugelis autorių pripažįsta, kad SVV skirtingose pasaulio valstybėse traktuojamas skirtingai, nes nėra aiškių bei kategoriškų jo išskyrimo kriterijų. Dažniausiai sutinkami šie kriterijai: balanso suma, nuosavos lėšos, dirbančiųjų skaičius ir metinės įplaukos (pajamos) už realizuotą produkciją. Plačiąja prasme smulkų verslą reikia suprasti kaip verslo organizaciją, kurios veikla nukreipta į vietinę rinką ir kurioje dažniausiai dirba nedaug darbuotojų. Skirtingose šalyse skiriasi SVV sąvokos, kadangi kiekviena šalis sukuria savo apibrėžimą, įvertindama tautines, socialines ir ekonomines sąlygas (Martinkus, Žilinskas 2001). Europos Sąjungos (toliau tekste ES) šalyse iki 1997 metų taip pat nebuvo vieningo standarto, kuris griežtai reglamentuotų įmonės dydį, dažnai jos naudojo kriterijų kombinacijas. Lietuvoje „mažos“ įmonės statusas pirmą kartą buvo apibrėžtas 1991 m. gruodžio 20 d. Lietuvos Respublikos mažųjų įmonių įstatymu. Apibrėžimui buvo pasirinktas vienintelis kriterijus – darbuotojų skaičius, ir

įmonė buvo laikoma maža, jei bendras darbuotojų skaičius neviršija 100 žmonių (Mažeika, 2007). Pagal 2002 m. spalio 22 d. įstatymu Nr. IX-1142 patvirtintą naują Lietuvos Respublikos smulkaus ir vidutinio verslo plėtros įstatymo redakciją galima teigti, kad įmonės dydis yra išvestinis rodiklis, apimantis požymių visumą: darbuotojų skaičių, metines pajamas arba turto balansinę vertę, įmonės savarankiškumą.

Siekiant įvertinti SVV reikšmę šalies ūkiui, reikia pasakyti, kad mažos ir vidutinės įmonės (toliau tekste MVĮ) greičiausiai pajunta rinkos paklausos ir pasiūlos pokyčius, prisitaiko prie jų, kuria naujų darbo vietų ten, kur produktai ir paslaugos konkrečiu laikotarpiu turi didžiausią paklausą. MVĮ Europoje sudaro virš 90 proc. visų veikiančių įmonių, todėl rinkos ekonomikos šalyse MVĮ atlieka itin svarbų vaidmenį. Lietuvoje MVĮ ir visų įmonių santykis panašus, tačiau jų sukurtos pridėtinės vertės dalis gerokai mažesnė nei senųjų ES valstybių įmonių. MVI Lietuvoje dirba tik trečdalis visų dirbančiųjų, kai tuo tarpu ES MVĮ įdarbina du trečdalius visų darbuotojų ir kuria daugiau nei pusę pridėtinės vertės (Dikčius, 2007). Reikia pažymėti, kad dalis mažų ir labai mažų įmonių Lietuvoje veikia nelegaliai (pavyzdžiui, vaikų priežiūros, statybos ir remonto, automobilių remonto ir kitų paslaugų srityje). Jų tapimas apskaitomo verslo įmonėmis leistų padidinti tiek oficialiai dirbančiųjų skaičių, tiek ir sukurtos pridėtinės vertės dalį, todėl reikia sukurti tokią apmokestinimo sistemą, kuri skatintų verslo plėtrą.

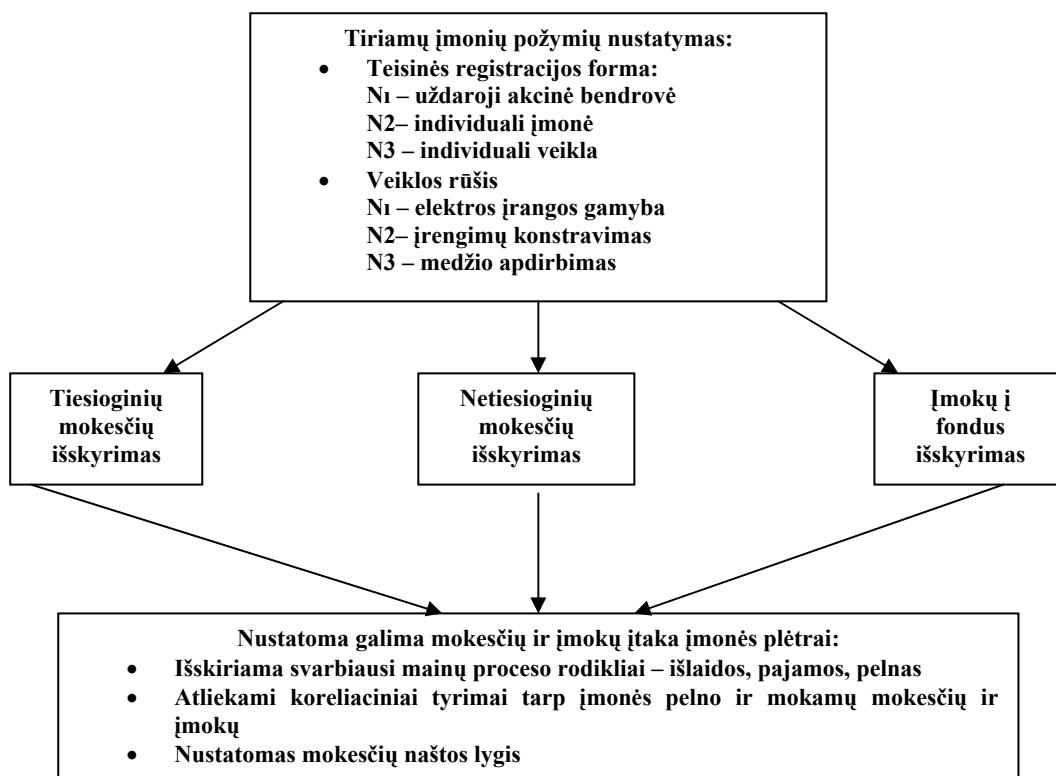
Mokesčių sistema laikoma vienu iš pagrindinių ekonominių mechanizmų, lemiančių šalies ekonominį augimą bei užtikrinančių svarbiausių valstybės funkcijų vykdymą. Mokesčių naštos lygis ir apskritai visa mokesčių politika yra vienas iš svarbiausių veiksnių, lemiančių verslo aplinkos patrauklumą (Kindsfaterienė, Lukoševičius, 2008). Analizuojant SVV apmokestinimo ypatumus, reikia pabrėžti verslo valstybinio reguliavimo mechanizmą, apimančią valstybės reguliavimo priemones, kuriomis siekiama palaikyti ekonominę valstybės pusiausvyrą ir dinamiką ciklinės raidos sąlygomis. Šalies ekonominio nuosmukio metu valstybė skatina investicijas, o pakilimo – jas prilaiko, naudodama visuotinai pripažintas reguliavimo priemones: kreditus, mokesčius, valstybinius užsakymus.

Reikia pasakyti, kad Lietuvos vyriausybė nesilaiko šių verslo reguliavimo principų, nes kol kas pagrindinis valstybės tikslas yra jos pačios išlikimas, o visos verslo skatinimo ir vystymo programos lieka sėkmingai gyvuoti tik popieriuje. Lietuvos laisvosios rinkos instituto ekspertai teigia, kad apamai reikia atsakyti naudoti mokesčius ekonomikos reguliavimo tikslais, paliekant jiems tik lėšų surinkimo vaidmenį. Jie siūlo pereiti prie vieningo valstybės mokesčio (PVM pagrindu), nuosekliai panaikinant arba reformuojant tiesioginius mokesčius, ko pasekoje tiesioginė mokesčių našta taptų aiškiai išmatuojama ir tolygiau paskirstyta. Tačiau netiesioginiai mokesčiai yra mokesčiai, uždedami vartojimui. Gali atsitikti taip, kad daugelis gyvenančių Lietuvoje tų mokesčių nemokės, nes vartojimą darys kitose valstybėse (pavyzdžiui, kaip šiuo metu daroma Lenkijoje). Analizuojant SVV apmokestinimo problemas, reikėtų atsižvelgti į kitų mokslininkų nuomonę, kad žymiai svarbesniu dalyku yra ne patys mokesčiai (su jų didesniais ar mažesniais tarifais, su didesnėmis ar mažesnėmis lengvatomis), bet jų administravimas. Lankstus mokesčių administravimas sudaro geras verslo sąlygas šalies viduje, kas be jokios abejonės skatina valstybės ekonominį augimą.

Kadangi pagrįstai galima teigti, kad SVV yra varomoji kiekvienos šalies ekonomikos grandis, būtina įvertinti mokesčių įtaką SVV plėtrai. Šalyje veikianti mokesčių sistema nėra statiška. Kai kurie autoriai Lietuvoje imamų mokesčių net neišskiria į sistemą, vadina tik kintančiu nesuderintų mokesčių rinkiniu. Tačiau išanalizavus mokslinę ir mokomąją literatūrą, galima teigti, kad Lietuvoje imami mokesčiai atitinka rinkos ekonomikos šalyse taikomus mokesčius ir gali būti vadinami mokesčių sistema, tik reikia siekti, kad ta sistema būtų formuojama atsižvelgiant į apmokestinimui keliamus uždavinius ir kartu laikantis apmokestinimo principų.

Tiriant mokesčių įtaką MVĮ veiklai, mokslinėje literatūroje dažniausiai sutinkamas statistinis tyrimas, panaudojant apklausos būdu surinktus duomenis. Manoma, kad duomenų gavimo būdas iš anketų nėra objektyvus, nes pildant anketas atsiranda klaidų, nežinojimo tikimybė. Keičiantis mokesčių įstatyminei bazei, didėjant prieinamumui prie įmonės finansinės atskaitomybės duomenų (atsiranda objektyvesni duomenų rinkimo būdai nei anketos), reikalingi tolesni tyrimai, nustatantys mokesčių įtaką SVV plėtrai. Manoma, kad tikslinga skaičiuoti kiek mokesčiai turi įtakos įmonių pelnui, todėl panaudojant koreliacinius tyrimus pirmiausia reikia nustatyti atskirų mokesčių įtaką ūkio subjekto pelno susiformavimui.

Rekomenduojamas mokesčių įtakos SVV plėtrai nustatymo modelis susideda iš sekančių vertinimo metodų (1 pav.):

1 pav. Mokesčių įtakos SVV plėtrai nustatymo modelis

Modelio adaptavimui taikoma SVV atstovaujančių ūkio subjektų finansinės ir mokestinės atskaitomybės duomenimis. Vertinant koreliacinį ryšį tarp subjekto uždirbamo pelno ir sumokamų mokesčių, priklausomu kintamuoju tikslinga pasirinkti tiriamų įmonių pelną (pasekmę), o nepriklausomu kintamuoju – tų įmonių mokamus mokesčius (priežastis). Tokiu būdu bus galima tirti, kaip mokesčiai įtakoja ūkio subjekto pelną, kuris sudaro sąlygas verslo plėtrai.

Verslo plėtros galimybės didžia dalimi priklauso nuo didesnių finansinių išteklių, kurios suformuoti iš nuosavų šaltinių yra gana sudėtinga. Tiek ekonomiškai išsivysčiusios, tiek ir besivystančios šalys aktyviai kovoja dėl investicijų srautų taikydamos efektyvius ekonominius metodus ir taip stengiasi sudaryti investicijoms ir verslo plėtrai patrauklią aplinką. Vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių verslo aplinkos patrauklumą, yra mokesčių naštos lygis. Tyrime mokesčių naštą galima vertinti tiek atskirai kiekvieno ūkio subjekto, tiek ir visų tiriamų subjektų atžvilgiu naudojant dinaminį pokyčių koreliacinę analizę.

Mokslininkai ir rinkos ekspertai mokesčių naštą vertina labai skirtingai, nes nėra parengtos vieningos mokesčių naštos skaičiavimo metodikos. Dažnai mokesčių našta skaičiuojama skirtingais metodais, pateikiami tik intuityvūs vertinimai, nepagrįsti empiriniais tyrimais. Apklauskos būdu surinkti duomenys rodo, kad per didelis mokesčių naštos dydis slopina legalios ekonomikos plėtrą, skatina mokesčių slėpimą bei šešėlinės ekonomikos apimtis. Rekomenduojamame modelyje mokesčių naštos skaičiavimui pritaikyta bendroji mokesčių naštos skaičiavimo formulė kaip mokestinių pajamų ir bendrojo vidaus produkto santykis. Ši formulė transformuota į dvi formules:

$$N = TM / PP \quad (1)$$

$$N = NM / PP \quad (2)$$

kur N yra visos mokesčių naštos dydis, TM – per ataskaitinį laikotarpį ūkio subjekto sumokėti tiesioginiai mokesčiai, NM – per ataskaitinį laikotarpį ūkio subjekto sumokėti netiesioginiai mokesčiai, PP – per ataskaitinį laikotarpį ūkio subjekto pardavimo pajamos.

Pasinaudojus nurodytomis formulėmis galima įvertinti mokesčių naštos kitimo tendencijas bei palyginti tarpusavyje, kas leis įvertinti kiek įtakos SVV ūkio subjekto mokamiems mokesčiams turi pasirinkta veiklos sritis, teisinė forma, samdomojo darbo naudojimas, pardavimo pajamų dydis ir kiti faktoriai. J. Žukovskis rekomenduoja skaičiuoti ūkio subjekto naudingumo valstybės ekonomikai rodiklį N , kurio didėjimą būtų galima skatinti grąžinant dalį ūkio subjekto sumokėtų mokesčių, atsižvelgiant į ūkio subjekto naudingumo koeficientą. Manoma, kad toks subjektų veiklos naudingumo valstybės ekonomikai vertinimas turėtų suaktyvinti SVV plėtrą, sumažinti pajamų ir mokesčių slėpimo mastą ir taip padidinti įplaukas į valstybės išdą.

Išvados

1. Visuomenėje mokesčiai vertinami kaip verslo trukdys, laikoma, kad mokesčių našta vis labiau slegia įmones. Stambios įmonės nepatenkintos mažoms ir vidutinėms įmonėms teikiamomis lengvatomis, tačiau pastarųjų vadovai mano, kad mokesčių našta joms yra per didelė.

2. Nors vyrauja nuomonė, kad mokesčiai neigiamai veikia SVV plėtrą, tačiau aiškių ir konkrečių įrodymų, paremtų atliktais moksliniais tyrimais, pasigendama, nepakankamas šios problemos ištyrimo lygis. Galima daryti prielaidą, kad mokesčių įtaka smulkiąjam verslui nepagrįstai sureikšminama.

3. Pasiiekti geresnį mokesčių įtakos verslo plėtrai vertinimo lygį galima pasinaudojant rekomenduojamu mokesčių įtakos SVV plėtrai nustatymo modeliu.

4. Atlikus šį vertinimą, tikslinga nustatyti ūkio subjekto naudingumo valstybės ekonomikai rodiklį, kurio pagalba galima būtų skatinti įmones plėsti verslą ir sąžiningai mokėti mokesčius, kad valstybė sėkmingai galėtų vykdyti įsipareigojimus savo piliečiams.

Literatūros sąrašas

25. DIKČIUS, V. 2007. Lietuvos mažų ir vidutinių įmonių būklė ir plėtros tendencijos. *Lietuvos ekonomika Europoje ir globalioje erdvėje*, ISBN 978-9955-9838-4-2, Vilnius, p.267-286.
26. KINDSFATERIENĖ, K; LUKAŠEVIČIUS, K. 2008. The Impact of the Tax System on Business Environment. *Engineerring economics*, ISSN 1392-2785, nr. 3 (34), p.61-67.
27. MARTINKUS, B.; ŽILINSKAS, V. 2001. *Ekonomikos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
28. MAŽEIKA, A. 2007. *Apmokestinimo sistemos įtaka smulkaus ir vidutinio verslo subjektų veiklai bei jų plėtrai*: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, ekonomika (04S). Vilnius.
29. LR smulkaus ir vidutinio verslo įstatymas: [http: www.lrs.lt](http://www.lrs.lt)
30. ŽUKOVSKIS, J. 2008. Mainų ekonominis skatinimas: sisteminis požiūris. *Apskaitos ir finansų mokslas ir studijos: problemos ir perspektyvos*: šeštosios tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Akademija, p. 190-192.

Taxation influence on small and medium business development

Summary

It has been proved that small and medium business is the driving force in each economy so it is our very interest to have taxation system that stimulates business expansion Nevertheless, in our society taxation system is assumed to be rather more of a hindrance with ever increasing burden on enterprises. This report investigates major issues relating to small and medium business taxation with the aim to determine the effect of influence on business. To great extent business opportunities directly depend on availability of financial recourses which are quite difficult to finance from one's own sources. This in turn leads to a fierce competition among developed and developing countries for world direct investments. This competition manifests in striving to create most favorable business climate with taxation level being one of the most important constituent part affecting this climate. This report presents business taxation effect model which allows determining taxation level and its influence on different subjects in the economy.

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. A. Slavickienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

VERSLO IR FINANSINĖS RIZIKOS SUDERINAMUMO IŠTYRIMO, FORMUOJANT IR VALDANT AKCINIŲ BENDROVIŲ KAPITALO STRUKTŪRĄ, MODELIS

Sandra Jakimavičiūtė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Kiekvienos įmonės kapitalo struktūra gali priklausyti tiek nuo įmonės finansavimo sprendimų bei priimanamos rizikos, tiek būti visiškai atsitiktinė arba atspindėti tikslingo bei gerai apgalvoto pasirinkimo rezultatus. Kapitalo struktūros formavimą tyrė nemažai tiek užsienio, tiek lietuvių autorių. Išanalizavus mokslininkų darbus pastebėta, kad ypač stokojama tyrimų verslo bei finansinės rizikos suderinamumo įmonėse klausimais, kurie suteiktų galimybę atlikti konkrečius palyginamuosius tyrimus.

Augant ir plečiantis finansų rinkoms pagrindine problema, su kuria susiduria įmonės vadovai, vis dažniau tampa verslo ir finansinės rizikos suderinamumas, pasirenkant vienokią ar kitokią kapitalo struktūros formavimo politiką. Pinigų šiuolaikinėje rinkoje įgyti gana paprasta, tačiau įmonės kapitalo struktūrai formuoti yra labai svarbi jų kaina bei rizika, kurią prisiima tiek kreditoriai, tiek įmonės.

Nuolat besikeičiančios verslo aplinkos sąlygos, informacijos srauto augimas, integracijos į pasaulinę rinką procesai neišvengiamai susiję su verslo įmonių patiriama tiek verslo, tiek finansine rizika, todėl įmonių vadovai verčiami ieškoti galimybių, kaip tą riziką valdyti.

Tyrimo objektas – akcinių bendrovių kapitalo struktūros formavimas.

Tyrimo tikslas – pateikti modelį, kuris leistų iširti verslo bei finansinės rizikos suderinamumą formuojant ir valdant akcinių bendrovių kapitalo struktūrą.

Tyrimo uždaviniai:

- iširti įmonės kapitalo struktūros formavimo teorijų bei požiūrių raidą;
- susisteminti mokslininkų siūlomus verslo ir finansinės rizikos apskaičiavimo metodus, formuojant ir valdant įmonių kapitalo struktūrą;
- parengti modelį akcinių bendrovių verslo ir finansinės rizikos suderinamumui iširti.

Tyrimo metodai. Naudoti bendramoksliniai tyrimo metodai – mokslinės bei metodinės literatūros analizė, sintezė bei palyginimas.

Tyrimo rezultatai

Kapitalo struktūros sprendimai lemia tikslinės kapitalo struktūros, nuo kurios priklauso rizikos ir pelningumo galimos alternatyvos, pasirinkimą. Tikslinė kapitalo struktūra – tai optimalus skolinto kapitalo, privilegijuotųjų akcijų ir paprastųjų akcijų derinys, kuriuo planuojama finansuoti investicijų poreikius.

Atlikus sisteminę užsienio ir Lietuvos mokslininkų darbų analizę pastebėta, kad visos kapitalo struktūros teorijos tyrinėja finansavimo sprendimus. Visos šiame darbe aptartos teorijos siūlo optimalius kapitalo struktūros formavimo sprendimus įmonėje, pateikdamos skirtingus argumentus bei nuomones įvairiomis situacijomis. Pagrindinis skirtumas tarp visų teorijų koncentruojasi ties kintamaisiais ar veiksniais, kurie tiesiogiai veikia kapitalo struktūros sprendimus įmonėse (Miranda Munoz, 2006).

Tradicinis kapitalo struktūros formavimo požiūris teigia, kad finansų vadovai turėtų nusistatyti optimalų finansinį svertą ir užtikrinti, kad įmonės kapitalo struktūroje šis svertas būtų palaikomas, nes tik saikingos skolinto kapitalo sumos nedidina įmonės savininkų patiriamos tiek verslo, tiek finansinės rizikos (Mackevičius, Molienė, Poškaitė, 2007; Samuels, Wilkes, Brayshaw, 1994). Pasak E. Macias Garcia (2007), kuo didesnė įmonės patiriama verslo rizika, tuo turėtų būti mažesnis išiskolinimo lygis.

Tuo tarpu visos šiuolaikinės kapitalo struktūros formavimo teorijos buvo išvystytos remiantis klasikine F. Modigliani ir M. Miller (1958) teorija. Ši teorija, paremta tobulos rinkos prielaidomis, teigia, kad įmonės vertę nulemia tik investavimo pelningumas bei rizika, o finansinio sverto pasikeitimas dėl skirtingų finansavimo šaltinių jai įtakos

neturi. Taigi šis modelis įmones vertina tik pagal jų veiklos pelną ir yra visiškai neatsižvelgiama į įmonės patiriamą finansinę riziką.

Viena iš šiuolaikinių kapitalo struktūros teorijų yra pasirinkimo eilės teorija, kurią pirmasis savo darbe paminėjo S. C. Myers ir N. Majluf (1984). Teorijoje nagrinėjama atvirkštinė priklausomybė tarp pelningumo ir finansavimo skolomis. Finansų vadovai ne siekia optimalios kapitalo struktūros, o stengiasi apsisaugoti nuo galimų neigiamų rinkos pokyčių (verslo rizikos), galinčių turėti įtakos įmonės vertei. Tuo tarpu finansuojant įmonę nepaskirstytuoju pelnu išvengiama finansinės rizikos.

Kompromisinės kapitalo struktūros formavimo teorijos pradininkai M. C. Jensen ir W. H. Meckling (1976) teigia, kad įmonė stengiasi išlaikyti tokią kapitalo struktūrą, kuriai esant finansinio svorto išlaidos ir nauda būtų kuo labiau subalansuota, nes tik taip pasirinkta kapitalo struktūra maksimizuoja įmonės vertę. Taigi siūlomas „saikingas“ įsiskolinimo lygis, kuris turėtų būti pritaikomas prie konkrečios įmonės specifikos, tam tikrų verslo sąlygų. Įmonės kapitalo struktūra formuojama taip, kad atspindėtų mokesčių tarifus, finansinę bei verslo riziką, pelningumą ir bankroto tikimybę.

D. A. Jonathan ir kt. (2008) atliktas tyrimas padeda paaiškinti daugialypės agentavimo teorijos problemas. Piktnaudžiavimas aukštomis pareigomis gali būti didžiausia problema įmonėje, ypač kai vadovas kontroliuoja vertingą įmonės informaciją bei finansavimo šaltinius, kurie teisiškai jam nepriklauso. Vadovai, elgdami egoistiškai, siekdami savo asmeninės naudos arba labai neatsakingai investuodami, didina įmonės patiriamą finansinę ir verslo riziką.

Kiekviena nagrinėta teorija ar požiūris stengiasi pateikti optimalios kapitalo struktūros formavimo modelį. Vieningos nuomonės nebuvimą lemia skirtingi mokslininkų požiūriai bei patirtis kuriant ir vystant kapitalo struktūros teorijas. Optimali kapitalo struktūra formuojama ne tik tam, kad įmonės savininkai galėtų gauti didžiausią pelną iš investicijų, bet ir stengiamasi iki minimumo sumažinti savininkų patiriamą riziką siekiant didesnio investuoto kapitalo pelningumo. Todėl labai svarbu derinti įmonių finansinės ir verslo rizikos laipsnį, kad su mažiausia rizika būtų gauta didžiausia nauda, nes nė vienas savininkas iš prigimties nėra linkęs rizikuoti.

Pasak G. Startienės ir R. Remeikienės (2007), iki šiol mokslinėje literatūroje nėra vienareikšmio požiūrio į verslo rizikos analizės procesą, nėra sukurta vienos rizikos analizės metodologijos, leidžiančios priimti efektyvius sprendimus, kurie sumažintų nepageidaujamą atsiradusią riziką iki minimalaus arba leistino lygio. Lietuvoje verslo rizikos analizę atliekančios įmonės dažniau taiko kokybinius, o ne kiekybinius rizikos analizės metodus, todėl darbe verslo rizika bus vertinama kiekybišku rodikliu.

Verslo rizikos tikimybė galėtų būti apskaičiuojama pasitelkus matematinės tikimybių teorijos formules, objektyvius bei subjektyvius metodus. Vieno ar kito metodo taikymą lemia turima informacija bei reikalaujamas rezultatų tikslumas. Verslo rizikos apskaičiavimo metodai pateikti 1 lentelėje.

Darbo autorės nuomone, verslo rizikai įvertinti akcinėse bendrovėse tikslingiausia būtų skaičiuoti veiklos svorto laipsnį, nes šį rodiklį galima apskaičiuoti pasinaudojus įmonių finansinėse ataskaitose pateiktais duomenimis. Kitiems rodikliams reikia valdymo apskaitos duomenų, kuriuos surinkti yra labai sudėtinga.

1 lentelė. Verslo rizikos įvertinimo metodai

Mokslininkai	Siūlomi apskaičiavimo metodai
L. Kaleininkaitė ir I. Trumpaitė (2007)	Tikimybiniai skirstiniai (sąveika tarp rezultatų veikiančių kintamųjų)
S. C. Gabriel ir C. B. Baker (1980)	$CV_{t-1} = \frac{\sigma_1}{cx}$ <p>σ_1 – pinigų srautų be skolinto finansavimo standartinis nuokrypis; cx – laukiami pinigų srautai be skolinto finansavimo.</p>
V. Aleknevičienė (2009)	$VSE = \frac{PP - KI}{P_{pm}}$ <p>VSE – veiklos svorto efektas; PP – pardavimų pajamos; KI – kintamosios išlaidos; P_{pm} – pelnas prieš atskaitant palūkanas ir mokesčius.</p>

V. Aleknevičienė (2009)	$VSL = \frac{\Delta P_{pm}}{\Delta PP}$ <p>VSL – veiklos svarto laipsnis; ΔP_{pm} – pelno prieš atskaitant palūkanas ir mokesčius kintamumas; ΔPP – pardavimo pajamų kintamumas.</p>
-------------------------	--

Šaltinis: sudarytas autorės

C.L. Culp (2001) finansinę riziką apibūdina kaip veiksnius, kuriuos įmonės gali pastebėti, kontroliuoti bei koncentruotis į šių veiksnių sumažinimą arba pašalinimą. Svarbiausia valdant finansinę riziką yra turėti pakankamai informacijos. Finansinė rizika atsiranda tada, kai įmonė naudoja skolintą kapitalą. Kuo finansinis svertas sparčiau didėja, tuo finansinė rizika greičiau auga. Finansinės rizikos apskaičiavimo metodai pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė. Finansinės rizikos įvertinimo metodai

Mokslininkai	Siūlomi apskaičiavimo metodai
V. Aleknevičienė (2009)	$FSE = (1 - T)(P_k - p_v) \times \frac{K_s}{K_n}$ <p>FSE – finansinio svarto efektas; T – pelno mokesčio tarifas; P_k – viso kapitalo pelningumas; p_v – vidutinė palūkanų norma; K_s – skolintas kapitalas; K_n – nuosavo kapitalas.</p>
V. Aleknevičienė (2009)	$FSL = \frac{\Delta P_a}{\Delta P_{pm}}$ <p>FSL – finansinio svarto laipsnis; ΔP_a – akcijos pelningumo kintamumas; ΔP_{pm} – pelno iki atskaitant palūkanas ir mokesčius kintamumas.</p>
S. C. Gabriel ir C. B. Baker (1980)	$FR = \frac{\sigma_2}{cx - I} - \frac{\sigma_1}{cx}$ <p>FR – finansinė rizika; σ_1 – pinigų srautų be skolinto finansavimo standartinis nuokrypis; σ_2 – pinigų srautų su skolintu finansavimu bet be palūkanų standartinis nuokrypis; cx – laukiami pinigų srautai be skolinto finansavimo; I – palūkanos.</p>

Šaltinis: sudaryta autorės

Finansinei rizikai apskaičiuoti būtų tikslingiausias finansinio svarto laipsnis, nes šį rodiklį galima apskaičiuoti pasinaudojus įmonių finansinėse ataskaitose pateiktais duomenimis. Kitiems rodikliams reikia valdymo apskaitos duomenų, kuriuos surinkti yra labai sudėtinga.

Atliktas tyrimas padėtų palyginti įvairių šalių rezultatus bei būtų naudingas verslininkams priimant finansavimo sprendimus. Šiuo metu finansinės ir verslo rizikos derinimo klausimui spręsti daugeliui verslininkų tenka remtis užsienio autorių rekomendacijomis, kurios dažnai gali būti sunkiai pritaikomos skirtingose šalyse dėl skirtingų tiek ekonominių, tiek politinių ir kt. sąlygų.

Lietuvių autorių moksliniuose tyrimuose verslo ir finansinės rizikos sąvokos yra išskiriamos ir jų poveikis kapitalo struktūros formavimui bei įmonės grynajam pelnui yra nagrinėjamas kaip atskiri, mažai vienas su kitu susiję veiksniai. Tačiau, pasak užsienio mokslininkų, verslo ir finansinė rizika, praktiškai patiriama kiekvienoje įmonėje, yra susijusios tarpusavyje ir turi būti nagrinėjama šių rizikų priklausomybė viena nuo kitos. 3 lentelėje pateikti galimi metodai verslo ir finansinės rizikos suderinamumui įvertinti.

Mokslininkų atlikti tyrimai parodė, kad tarp finansinio svarto ir pelno standartinio nuokrypio yra neigiama priklausomybė: verslo rizikai didėjant, finansinė rizika mažėja, ir atvirkščiai. Pasak S. C. Gabriel ir C. B. Baker (1980), verslo rizikos sumažėjimas lemia didesnę finansinę riziką, kurią nusprendžia priimti įmonės, sumažėjus verslo rizikos galimiems padariniams bendroje rizikoje.

Sudaromas vienfaktorinis regresinis modelis užrašomas tokia lygtimi:

$$FSL_t = b_{i0} + b_{i1}VSL_t + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

čia: FSL_t – finansinio svarto laipsnis (faktorius) t-kevirtį; VSL_t – veiklos svarto laipsnis (faktorius) t-kevirtį; $i = 1, 2, \dots, n$; β_{i0} ir β_{i1} – tiesinės lygties parametrai, kurių reikšmės nežinomos; ε_{it} – atsitiktinis dydis (paklaida), sujungiantis visus į modelį neįjungtus, bet veikiančius priklausomą kintamąjį faktorius.

3 lentelė. Verslo ir finansinės rizikos suderinamumo įvertinimo metodai

Mokslininkai	Siūlomi įvertinimo metodai
C. Conti ir A. Mauri (2008)	Tikimybinių teorijų metodai (matematinė laukiamo rezultato reikšmė dauginama iš jo pasireiškimo tikimybės).
C. L. Culp (2001)	Subjektyvus metodas (ekspertų vertinimas, finansų konsultanto nuomonė, asmens praktinė patirtis ir pan.).
B. L. Ahrendsen, R.N. Collender, B. L. Dixon (1994), F. E. Jensen, L. N. Langemeier (1996)	$\delta = f(\pi, r_g, L, \theta, \Delta, \sigma_\pi^2, \sigma_{rg}^2, T, y\Gamma, F, r)$ <p>δ – finansinis svertas; π – pelnas prieš mokesčius, palūkanas ir nusidėvėjimą; r_g – turto augimas per laikotarpį; L – naudojamų žemių vertė; θ – turto vertė; Δ – nusidėvėjimas; σ_π^2 – veiklos pelno standartinis nuokrypis (verslo rizikos rodiklis); σ_{rg}^2 – turto augimo standartinis nuokrypis; T – pelno mokesčiai; $y\Gamma$ – mokesčių lengvata iš žemės ūkio investicijų; F – savininko neapmokamas įnašas š ūkį; r – skolinto kapitalo kaina.</p>
M. Nurmeti, J. Roots ir R. Huirne (2002)	$\delta_{jt} = \beta_0 + \beta_1\pi_{jt} + \beta_2r_{gjt} + \beta_3L_{jt} + \beta_4\theta_{jt} + \beta_5\sigma_\pi^2 + \beta_6\sigma_{rgt}^2 + \beta_7\sigma_{mrgt} + \beta_8T_{jt} + \beta_9y\Gamma_{jt} + \beta_{10}\Delta_{jt} + \beta_{11}F_{jt} + \beta_{12}r_t + e_{jt}$ <p>Žiūrėti į aukščiau paaiškintus simbolius.</p>
S. C. Gabriel ir C. B. Baker (1980)	$FR_t = f(CV_{t-1}, (I/D)_{t-1}, (NI/A)_{t-1}, \%CHLND_{t-1})$ <p>FR_t – finansinė riziką t metais; CV_{t-1} – grynujų operacinių pajamų kintamumas (verslo rizika) t-1, t-2, t-3, t-4, t-5 metais; $(I/D)_{t-1}$ – visų palūkanų mokėjimų už visas skolas rodiklis t-1 metais; $(NI/A)_{t-1}$ – grynujų pajamų į visą turta rodiklis t-1 metais; $\%CHLND_{t-1}$ – žemės kainos indekso procentinis pasikeitimas.</p>
R. A. Collins (1985)	$(1 - \delta^*) = p \frac{\sigma_A^2}{[R_A - K]}$ <p>(δ^*) – finansinės rizikos laipsnis; p – rizikos išvengimo parametras; σ_A^2 – verslo rizika; R_A – turto pelningumas; K – palūkanų norma.</p>

Šaltinis: sudarytas autorės

V. Aleknevičienė ir V. Stulpinienė (2008) empiriniais tyrimais patvirtino hipotezę, kad pasireiškia uždelsta egzogeninių veiksnių ir finansinio sverto sąveika. Todėl, darbo autorės nuomone, būtų tikslinga laiko lagus pritaikyti finansinės rizikos nuo verslo rizikos priklausomybei tirti, nes visi įmonės finansavimo sprendimai yra daromi į ateitį tam tikram laikotarpiui. Todėl būtų naudinga įvertinti vėluojantį verslo rizikos poveikį įmonių priimamiems finansavimo sprendimams nagrinėjamu laikotarpiu.

Išvados

1. Visos kapitalo struktūros formavimo teorijos (išskyrus F. Modigliani ir M. Miller, nes čia neatsižvelgiama į finansinę riziką) ir tradicinis požiūris pabrėžia finansinės ir verslo rizikos suderinimo reikšmingumą formuojant ir valdant kiekvienos įmonės kapitalo struktūrą. Mokslininkai teigia, kad kuo didesnė įmonės patiriama verslo rizika, tuo turėtų būti mažesnis išsiskolinimo lygis, t. y. finansinė rizika.

2. Tyrimai parodė, kad Lietuvos mokslininkų darbuose pasigendama konkrečių, visa apimančių įvertinimų, kurie suteiktų galimybę atlikti palyginamuosius tyrimus, tiriant verslo ir finansinės rizikos įmonėse suderinamumą. Todėl iškyla šių dviejų rizikų suderinamumo, formuojant ir valdant skirtingų šalių kapitalo struktūrą, mokslinė problema.

3. Užsienio mokslininkų atlikti empiriniai tyrimai parodė, kad tarp finansinio sverto ir pelno standartinio nuokrypio yra neigiama priklausomybė: verslo rizikai didėjant, finansinė rizika mažėja, ir atvirkščiai. Dėl šios priežasties finansinės rizikos priklausomybei nuo verslo rizikos atskleisti yra sudarytas ir moksliniame straipsnyje pateiktas vienfaktorinis regresinis modelis.

Literatūros sąrašas

1. AHRENDSEN, B.L.; COLLNDER, R.N.; DIXON, B.L. 1994. An empirical analysis of optimal farm capital structure decisions. *Agricultural finance review*, Nr. 54, p. 108–19.
2. ALEKNEVIČIENĖ, V. 2009. *Įmonės finansų valdymas*. Kaunas: Spalvų kraitė.
3. ALEKNEVIČIENĖ, V.; STULPINIENĖ, V. 2008. Egzogeninių veiksnių ir kapitalo struktūros formavimo sąveika Lietuvos įmonėse. *LŽŪU mokslo darbai*, Nr. 81, p. 36–48.
4. COLLINS, R. A. 1985. Expected utility, debt – equity structure, and risk balancing. *American journal of agricultural economics*, Nr. 67, p. 627–630.
5. CONTI, C.; MAURI, A. 2008. Corporate financial risk management: governance and disclosure post IFRS 7. *The Icfai university journal of financial risk management*, Nr. 2, p. 20–27.
6. CULP, C. L. 2001. *The risk management process*. Kanada: John Wiley and Sons, Inc.
7. GABRIEL, S. C.; BAKER, C. B. 1980. Concepts of business and financial risk. *American journal of agricultural economics*, Nr. 62, p. 560–565.
8. JENSEN, F. E.; LANGEMEIER, L. N. 1996 Optimal leverage with risk aversion: empirical evidence. *Agricultural Finance Review*, Nr. 56, p. 85–97.
9. JENSEN, M. C.; MECKLING, W. H. 1976. Theory of the firms: Managerial behavior, agency cost and ownership structure. *Journal of financial economics*, Nr. 3, p. 217–248.
10. JONATHAN, D.A. ir kt. 2008. Managerial agents watching other agents: multiple agency conflicts regarding underpricing in IPO firms. *Academy of Management Journal*, Nr. 2, p. 277–294.
11. KALEININKAITĖ, L.; TRUMPAITĖ, I. 2007. Verslo rizikos valdymas ir jo tobulinimas. *Verslas: teorija ir praktika*, Nr. 3, p. 176–181.
12. MACKEVIČIUS, J.; MOLIENĖ, O.; POŠKAITĖ, D. 2007. Nuosavo kapitalo kompleksinės analizės metodika. *Verslas: teorija ir praktika*, Nr. (8)2, p. 73–81.
13. MARCIAS GARCIA, E. 2007. *Estructura de capital y apalancamiento*. Madrid: Wikilearning.
14. MIRANDA MUNOZ, L. 2006. Estructura de capital. *Ejecutivos de Finanzas*, Nr. 4006, p. 38–41.
15. MYERS, S. C.; MAJLUF, N. 1984. Corporate financing and investment decisions when firms have information that investors do not have. *Journal of financial economics*, Nr. 13, p. 574–592.
16. MODIGLIANI, F.; MILLER, M. H. 1958. The cost of capital, corporation finance and the theory of investment. *The american economic review*. Nr. 48, p. 261–297.
17. NURMET, M.; ROOTS, J.; HUIRE, R. 2002. Farm sector capital structure indicators in Estonia. 13th International farm management congress. Wageningen, the Netherlands.
18. SAMUELS, J. M.; WILKES, F. M.; BRAYSHAW, R. E. 1994. *Management of company finance*. London: Samuels Chapman and Hall.
19. STARTIENĖ, G.; REMEIKIENĖ, R. 2007. Methodology of business risk analysis and its practical application in the enterprises working in the global market. *Inžinerinė ekonomika*, Nr. 3, p. 889–897.

The Model of Investigation of Trade-off of Business and Financial Risk Forming and Managing Capital Structure of Corporations

Summary

This paper investigates the model of trade-off of business and financial risk forming and managing capital structure of corporations. There is considerable current interest in methods of limiting the business and financial risk to which corporations are exposed. The paper gives short review of the capital structure formation theories; describe methods of business and financial risk evaluation and presents different business and financial risk trade-off models of various scientists' opinions. The results of this theoretical analysis have shown that in general, corporations make financial adjustments leading the decreased (increased) financial risk in response to a rise (fall) in business risk.

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. (HP) V. Aleknevičienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

INTEGRUOTAS TARPTAUTINIŲ ATSISKAITYMŲ RIZIKOS VALDYMAS MAŽOSE IR VIDUTINĖSE ĮMONĖSE

Laura Girdžiūtė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Tarptautiniai atsiskaitymai yra vienas svarbiausių tarptautinio verslo veiksnių. Nuo tarptautinių atsiskaitymų priemonių pasirinkimo priklauso prekybinių operacijų pelningumas ir sudaromų sandorių rizikingumas.

Tinkamų atsiskaitymo priemonių pasirinkimas užsienio prekybos sandorio dalyviams leidžia sumažinti prekybos riziką, pagerinti įmonių finansinius rodiklius, suderinti importuotojo ir eksportuotojo interesus.

Vykdam užsienio prekybą, įmonės susiduria su įvairiomis rizikos rūšimis. Įmonės, pasirinkdamos atitinkamas atsiskaitymo priemones, gali valdyti šias rizikas ir minimizuoti jų keliamas grėsmes. Tarptautinius atsiskaitymus sąlygoja daugybė įvairių rizikų, kurių savalaikis nesuvaldymas neigiamai veikia įmonės veiklą ir jos rezultatus.

Tyrimo tikslas – sukurti integruoto tarptautinių atsiskaitymų rizikos valdymo modelį mažoms ir vidutinėms įmonėms.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- nustatyti tarptautinių atsiskaitymų rizikos rūšis;
- įvertinti tarptautinių atsiskaitymų rizikos valdymo priemonių tinkamumą ir pateikti jų kainos nustatymo metodus;
- sukurti integruoto tarptautinių atsiskaitymų rizikos valdymo modelį mažoms ir vidutinėms įmonėms.

Tyrimo objektas – tarptautinių atsiskaitymų rizikos valdymas.

Metodai – analizuojant tarptautinių atsiskaitymų rizikos valdymo priemonių privalumus ir trūkumus yra naudojami bendramoksliniai tyrimo metodai: sisteminė, lyginamoji ir loginė analizė. Integruoto tarptautinių atsiskaitymų rizikos valdymo modeliui sukurti panaudoti indukcijos, dedukcijos, apibendrinimo ir modeliavimo metodai.

Rezultatai

Vykdam užsienio prekybą, įmonės susiduria su įvairiomis rizikos rūšimis. Mokslininkai išskiria skirtingas rizikos rūšis. Bernatonytė (2000) teigia, jog tarptautinius atsiskaitymus veikia šios rizikos rūšys: komercinė arba kredito rizika, politinė rizika, valiutos keitimo rizika, finansinė rizika ir ekonominė rizika. Snieška (2001) išskiria kredito, politinę ir valiutinę rizikas. Tuo tarpu Gronskas (1997) riziką skirsto į gamybinę, valiutinę, finansinę, komercinę, investavimo ir nelikvidumo. Startienės (2002) išskiria ekonominę, politinę ir finansinę rizikos rūšis.

Darbo autorės nuomone tikslingiausia tarptautinių atsiskaitymų riziką skirstyti į šias rūšis: politinę-ekonominę, kredito ir valiutinę. Šios trys rizikos rūšis apima visas anksčiau išvardintas rizikos rūšis ir jų keliamas grėsmes.

1 lentelėje pateikiami ankstesni tyrimai atlikti rizikos valdymo srityje.

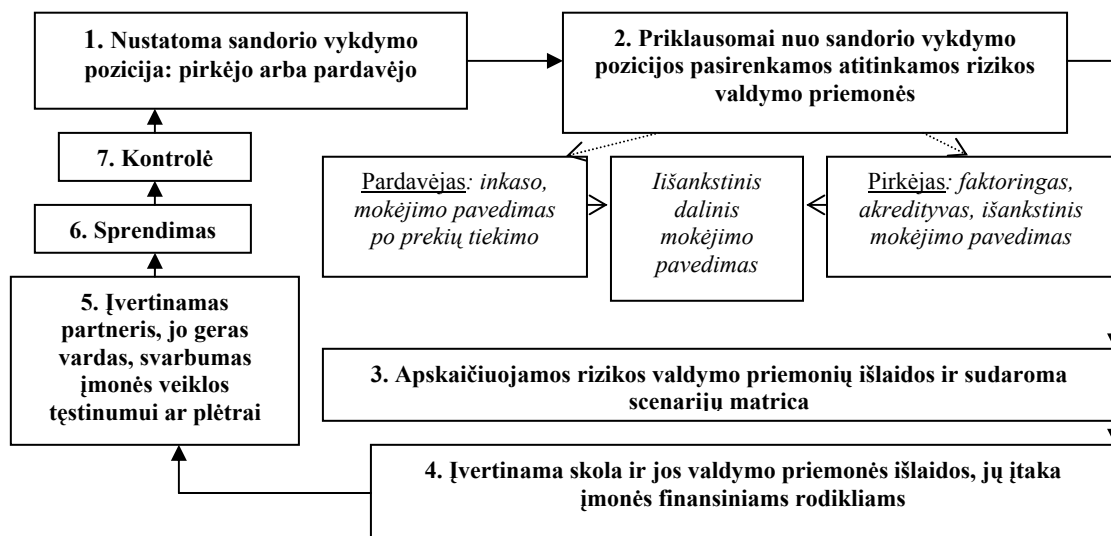
Šioje srityje anksčiau atlikti tyrimai neišsprendė rizikos valdymo problemos. Analizuotoje mokslinėje literatūroje nebuvo pasiūlyta metodikos ar modelio, kaip valdyti keletą rizikos rūšių ir jų keliamą grėsmę sumažinti iki minimumo, iki maksimumo sumažinant valdymo kaštus.

1 lentelė. Tyrimai atlikti rizikos valdymo srityje

Mokslininkai	Atlikti tyrimai
Simaitienė (2005)	ištyrė tarptautinių atsiskaitymų rizikos valdymo priemonių naudojimo Lietuvoje galimybes ir nustatė, jog geriausias priemonės tarptautinių atsiskaitymų rizikai valdyti yra inkaso ir akredityvas
Laskienė (2004)	sudarė verslo rizikos valdymo modelį ir nustatė esminius verslo rizikos valdymo bruožus
Rutkauskas (2001)	analizavo finansinės rizikos valdymą ir sukūrė finansų rizikos valdymo organizavimo modelį ir išskyrė pagrindinius aspektus, reikalingus rizikos valdymo mechanizmui parengti
Bagdonienė (2000)	sukūrė užsienio valiutos kurso rizikos valdymo modelį Lietuvos įmonėms, kuriame yra išskiriami visi užsienio valiutos kurso rizikos valdymo ciklai ir kiekvienam etapui pasiūlė tinkamiausius sprendimo būdus ir priemones
Gibson (1996), Johson (2007), Adams (2008)	analizavo įvairias tarptautinių atsiskaitymų valdymo priemones ir jų optimalų panaudojimą prekybos sandoriuose

Integruoto tarptautinių atsiskaitymų rizikos valdymo modelis susideda iš trijų pagrindinių dalių, t. y. kredito rizikos valdymo modelio, valiutinės rizikos valdymo modelio bei ekonominės ir politinės rizikos valdymo modelio.

Kredito rizikos valdymo modelį (1 pav.) sudaro septyni etapai.

1 pav. Kredito rizikos valdymo modelis

1. Nustatoma sandorio vykdymo pozicija

Valdant kredito riziką, pirmiausia yra nustatoma, kuriai sandorio pusei atstovauja įmonė, t. y. ar įmonė yra pirkėja, ar pardavėja, ir remiantis tuo, pasirenkama geriausia atsiskaitymo priemonė, nes skirtingos priemonės skirtingai paskirsto riziką tarp sandorio dalyvių, t. y. pereinama į antrąjį etapą.

2. Priklausomai nuo sandorio vykdymo pozicijos pasirenkamos atitinkamos rizikos valdymo priemonės.

Pardavėjui naudingiausia naudoti šias atsiskaitymo priemones kredito rizikai sumažinti: akredityvą, faktoringą ir išankstinį mokėjimo pavedimą.

Akredityvo didžiausias pranašumas pardavėjui yra tas, kad pardavėjas turi aiškų pirkėjo banko įsipareigojimą apmokėti už prekes, suteiktas paslaugas, jeigu pardavėjas pateiks akredityvo sąlygas atitinkančius dokumentu. *Faktoringas* yra itin naudingas pardavėjui, dėl: apsidraudimo nuo nemokumo rizikos, išlaidų ekonomijos, faktoringo įmonės prisiimamų tvarkyti išlaidų, susijusių su prekių pardavimais. *Išankstinis mokėjimo pavedimas* yra naudingas dėl to, jog tai yra greita ir patogi atsiskaitymo priemonė, ir jeigu pirkėjas sutinka apmokėti už prekes iš anksto, tarptautinių atsiskaitymų rizika iš pardavėjo pusės yra panaikinama (Slavickienė, 1999; Vaškelaitis, 2001; Ališauskaitė – Paulavičienė, 2005; Gaurilius, 2004; Šidlauskas, 2005; Šatas, 2006; Paltanavičius, 2002; Startienė, 2002; Drake, Lewellyn, 1995).

Paprastai tos priemonės, kurios yra naudingos pardavėjui, yra mažiau naudingos pirkėjui ir atvirkščiai. Taigi, jei sudarant sandorį svarbesnę poziciją užima pirkėjas, jis turėtų stengtis suderinti atsiskaitymus šiomis priemonėmis: inkaso, mokėjimus pavedimu po prekių ar paslaugų gavimo.

Inkaso naudingas pirkėjui, nes bankai gina pirkėjo teises į prekes iki dokumentų apmokėjimo ar vekselių akceptavimo. Pirkėjui iki gaunant prekes nereikia mokėti. Pirkėjas moka už faktiškai gautas prekes, o inkaso išlaidos nėra didelės. Pirkėjui labai naudinga mokėti už prekes *po prekių pristatymo* ir naudoti *mokėjimo pavedimą*. Tai pigi, paprasta ir greita atsiskaitymo priemonė, tereikia, kad pardavėjas sutiktų gauti apmokėjimą po prekių tiekimo, t. y. šiuo atveju visą riziką prisiimtų pardavėjas (Vaškelaitis, 2001; Šatas 2006; Slavickienė, 1999). *Dalinis išankstinis mokėjimo pavedimas* yra priemonė naudinga ir pirkėjui, ir pardavėjui, nes riziką pasidalina abi sandorio pusės.

3. Apskaičiuojamos rizikos valdymo priemonių išlaidos ir sudaroma scenarijų matrica

Sekantis žingsnis po atsiskaitymo priemonių pasirinkimo yra pasirinktų atsiskaitymo priemonių išlaidų apskaičiavimas ir rezultatų patalpinimas į scenarijų matricą. Prieš atliekant atsiskaitymo priemonių išlaidų apskaičiavimą, svarbu pasirinkti būtent tas priemones, kurios savo savybėmis yra naudingiausios konkrečiam

sandorio atveju ir ši atsiskaitymo priemonė yra priimtina kitai sandorio pusei. Priemonių kainos apskaičiuojamos pagal bankuose galiojančius paslaugų įkainius.

Scenarijų analizės metodika – tai rizikos analizės būdas, kurio esmė – „blogų“ ar „gerų“ aplinkybių visumą palyginimas su labiausiai tikėtina situacija arba baziniu atveju. Šis metodas pagrįstas galimų piniginių srautų modeliavimu trimis variantais: pesimistiniu, optimistiniu ir baziniu (labiausiai tikėtiniu). Optimistinio ir pesimistinio variantų skirtumas parodo rizikos laipsnį. Kuo šis skirtumas didesnis, tuo rizika didesnė (Kausteklienė, 2006; Strakšytė, 2007; Neverauskas, Stankevičius, 2000; Norvaišienė, Bagdzevičienė, 2000).

Scenarijų analizės matricoje atsispindės, kiek kainuoja kiekviena priemonė, ir kokia skolos dalis bus garantuotai gražinta dėl pačios priemonės savybių net ir blogiausiu tikėtiniu atveju. Taikant scenarijų analizės metodą tarptautinių atsiskaitymų rizikai valdyti, gautos atsiskaitymo priemonių taikymo išlaidos yra lyginamos su visais nuosavais finansiniais ištekliais, įskaitant gautinas lėšas, t. y. apskaičiuojamas rizikos koeficientas (K_{riz}).

4. Įvertinama skola ir jos valdymo priemonės išlaidos, jų įtaka įmonės finansiniams rodikliams.

Įmonei svarbu nustatyti, kokią įtaką jos veiklos tęstinumui turės naujasis sandoris, ar esant neapmokėjimui įmonė gebės toliau sėkmingai vystyti savo veiklą bei vykdyti išpareigojimus, kaip tai sąlygos įmonės galimybes pasiimti banko paskolą. Todėl įmonei derėtų apskaičiuoti tokius rodiklius, kaip bendrasis likvidumas ir kritinis likvidumas.

5. Įvertinamas partneris, jo geras vardas, svarbumas įmonės veiklos tęstinumui ar plėtrai.

Įvertinus skolos dydį ir poveikį įmonės finansinėms rodikliams, atsiskaitymo priemonės suteikiamus privalumus, trūkumus bei išlaidas, reikia įvertinti partnerio vardą, galimybę palaikyti nuolatinius santykius, sandorių apimtį ir reikalingumą tolimesnei verslo plėtrai. Šis vertinimas yra subjektyvus ir priklauso nuo sprendimo priėmėjo patirties bei asmeninio požiūrio į susiklosčiusią situaciją.

6. Sprendimas

Įvertinus visus aptartus etapus, remiantis vadovo asmenine patirtimi ir požiūriu į riziką, priimamas sprendimas, t. y. ar prisiimti kreditinę riziką ir vykdyti sandorį, ar ne.

7. Kontrolė

Visuose etapuose yra būtina kontrolė. Čia kontrolė suvokiama, kaip procesas, kuriuo siekiama užtikrinti, kad reali veikla atitiktų planuojamą, faktinė situacija – norimą. Kiekvienas rizikos valdymo etapas turi būti griežtai kontroliuojamas. Laikui bėgant gali keistis vidinės ir išorinės sąlygos, kurios sąlygoja rizikos valdymo priemonių pasirinkimą, gali keistis limitai ar atsirasti naujų, pranašesnių priemonių. Kontrolė apima visą valdymo procesą. Pasikeitus sąlygoms reikia grįžti į pirmuosius modelio etapus ir peržiūrėti, kaip pasikeitusios sąlygos sąlygoja kiekvieno etapo rezultatus.

Valiutinės rizikos valdymo modelį sudaro aštuoni etapai.

1. Valiutinių srautų nustatymas.

Pirmas žingsnis valdant valiutinę riziką yra valiutinių srautų nustatymas, t. y. ar pinigų srautai yra dideli ir svarbūs, ar maži ir nereikšmingi; ar mokėjimai vyks periodiškai, ar tai bus vienkartinis sandoris su vienkartinio mokėjimu. Vadovas, remdamasis savo patirtimi, nusprendžia, ar iš viso verta vertinti sandorio riziką, t. y. ar sandoris daro didelę įtaką visiems įmonės valiutiniams srautams.

2. Rizikos išmatavimas.

Geriausias būdas valiutinei rizikai išmatuoti yra jautrumo analizė. *Jautrumo analizė* yra pajamų, priemonės, pozicijos ar portfelio rinkos vertės pokytis, kintant atsitiktiniam rinkos parametru – valiutos kursui. Kadangi jautrumas skaičiuojamas gana paprastai ir be didelių laiko sąnaudų bei pastangų, jautrumo analizės metodai yra plačiai taikomi praktikoje užsienio valiutos kurso rizikai matuoti (Strakšytė, 2007; Bagdonienė, 2000; Pranckevičiūtė, 2002).

Atliekant jautrumo analizę reikia turėti istorinius duomenis apie valiutų kursus ir valiutų srautus. Jautrumas (S) apskaičiuojamas pagal 1 formulę.

$$S = \frac{\Delta MV}{P(I)} \quad (1)$$

čia: ΔMV – pajamų arba išlaidų rinkos vertės pokytis; P – valiutinės pajamos arba I – valiutinės išlaidos.

Pagrindinis šio metodo privalumas prieš kitus rizikos vertinimo metodus yra tas, kad jautrumo analizė yra pakankamai paprasta, nėra sudėtinga gauti duomenų jai atlikti, šios analizės taikymas nereikalauja specialių žinių ir neužima daug laiko. Dėl savo paprastumo ir patogumo šis metodas tinka smulkioms ir vidutinėms įmonėms. Didelės,

tarptautinės įmonės rizikai valdyti paprastai skiria daug daugiau dėmesio ir netgi turi atskirus rizikos valdymo padalinius, kurių darbo specifika ir taikomi metodai yra laikomi didžiausiomis verslo paslaptimis.

Jautrumo analizei surinkti istoriniai duomenys apie valiutų kursus taip pat gali būti panaudoti nustatant valiutos kurso riziką skaičiuojant standartinį nuokrypį.

3. Įtakos įmonės veiklos rezultatams nustatymas

Įvertinami antrajame etape gauti skaičiavimų rezultatai, priimamas sprendimas dėl rizikos lygio. Jei rizikos nėra, tai jos valdyti nereikia. Jei ji yra, reikia pasirinkti atitinkamas valdymo priemones.

4-5 Apsidraudimo priemonių pasirinkimas ir jų kainų nustatymas.

Valiutinės rizikos valdymo priemonės skirstomos į išorines ir vidines. Vidinės priemonės yra kur kas pigesnes už išorines, tačiau įmonė jas gali taikyti tada, kai derybose su savo partneriu turi užimti „viršesnę“ padėtį. Straipsnio autorės nuomone, geriausia vidinė priemonė yra sąskaitos – faktūros valiuta, nes ši priemonė nereikalauja atlikti sandorių kitomis valiutomis ar naudotis valiutų kursų prognozėmis, kurios ne visada pasiteisina 100 proc. Tačiau vidinių priemonių taikymas, kaip ir išorinių, labai priklauso nuo konkrečios situacijos ir santykių su sandorio partneriu. Vienu atveju gali būti naudinga viena priemonė, o kitu atveju – kita.

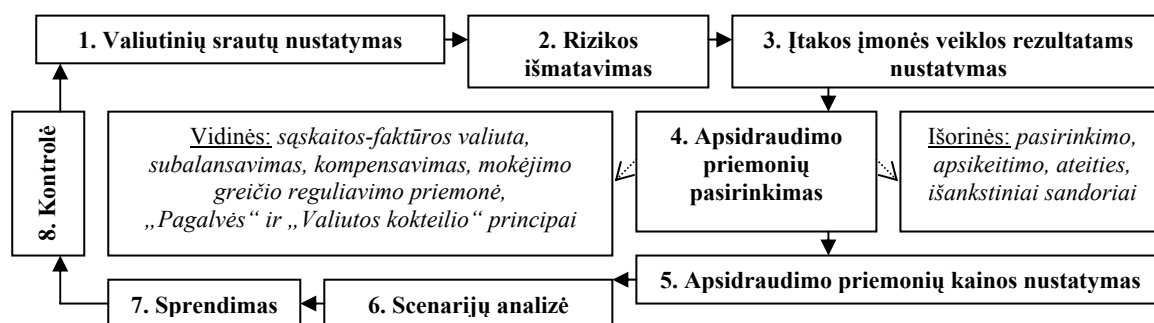
Naudojant išorines valiutinės rizikos valdymo priemones (išankstinių, ateities, apskaitimo, pasirinkimo sandorius) nereikia derintis prie sandorio partnerio, šių priemonių kainas galima apskaičiuoti ir palyginti tarpusavyje.

Apsidraudimo priemonės yra naudingos įmonei, nes jos suteikia galimybę įvertinti būsimą įmonės veiklos rezultatą ir išvengti finansinių nuostolių dėl valiutų kursų svyravimų ateityje.

6. Scenarijų analizė

Išorinių priemonių kainų skaičiavimus patalpinus į scenarijų matricą ir įvertinus priemonių privalumus ir trūkumus esant konkrečiai situacijai, priimamas galutinis sprendimas dėl valiutinės rizikos valdymo priemonių.

Valiutinės rizikos valdymo modelis pateiktas 2 pav.

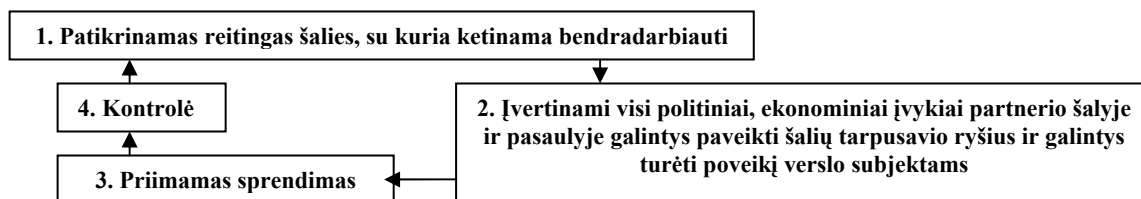
2 pav. Valiutinės rizikos valdymo modelis

Valiutinės rizikos valdymo modelyje svarbią vietą užima *kontrolės etapas*, kurio svarba yra tokia pat kaip ir anksčiau aprašytame modelyje.

Ekonominės ir politinės rizikos valdymo modelį sudaro keturi pagrindiniai etapai.

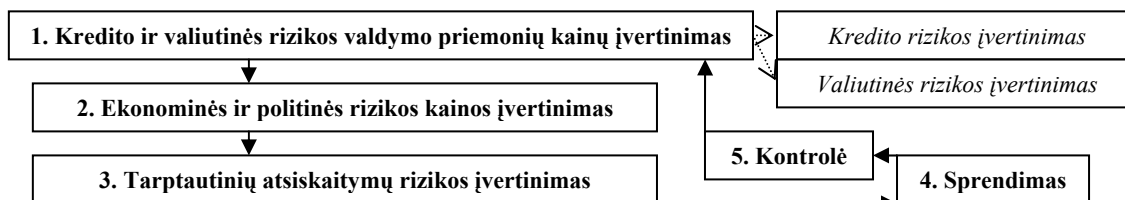
Pirmasis etapas yra patikrinti, koks reitingas yra suteikiamas dominančiam šaliai. Kuo aukštesnis reitingas, tuo mažesnė ekonominė ir politinė rizika. *Sekančiame etape* įvertinama dabartinė politinė ir ekonominė situacija ir tada priimamas sprendimas ar ekonominės-politinės rizikos lygis yra priimtinas. *Kontrolės etapo* reikšmė tokia pat kaip anksčiau aprašytuose modeliuose.

Politinės ir ekonominės rizikos valdymo modelis pateiktas 3 pav.

3 pav. Ekonominės ir politinės rizikos valdymo modelis

Sujungus visus tris anksčiau aptartus rizikos valdymo modelius sudaromas **integruotas tarptautinių atsiskaitymų rizikos valdymo modelis** 4 pav.

4 pav. Integruoto tarptautinių atsiskaitymų rizikos valdymo modelis

Svarbu paminėti, jog tarptautinių atsiskaitymų rizikos valdymas labai priklauso nuo valdančiojo asmens: ar jis priima riziką, ar jos vengia. Todėl labai tikėtina, kad du asmenys, turintys skirtingus požiūrius į riziką ir tuos pačius skaičiavimus rizikos lygiui ar kainai nustatyti, priims skirtingus sprendimus. Tarptautinių atsiskaitymų rizikos nustatymas ir valdymas yra sudėtingas procesas, kuris nesuteikia šimtaprocentinių garantijų, nes ši rizika ne tik priklauso nuo asmeninių riziką valdančio asmens savybių ir patirties, bet ir nuo globalių pasaulinių pokyčių.

Išvados

1. Tarptautinių atsiskaitymų rizikos valdymas susideda iš šių rizikos rūšių valdymo: kredito, valiutinės, ekonominės ir politinės.
2. Kredito riziką sumažinti padeda tinkamas atsiskaitymo priemonių pasirinkimas, o jai vertinti patogiausia naudoti scenarijų analizės metodą ir rizikos koeficientą.
3. Valiutinės rizikos lygiui nustatyti geriausia yra naudoti standartinį nuokrypį, o jos įvertinimui pasitelkti jautrumo ir scenarijų analizės metodus.
4. Ekonominės ir politinės rizikos leidžia išvengti reitingavimo sistema.

Literatūros sąrašas

1. ADAMS, K.F. 2008. Risk perceptio and Bayesian analysis of international construction contract risks: The case of payment delays in a developing economy. *International Journal of Project Management*, t. 26. 138-148.
2. ALIŠAUSKAITĖ – PAULAVIČIENĖ, J. 2005. Atsiskaitymas dokumentiniais akredityvais: taikymo sąlygos. *Apskaitos ir mokesčių apžvalga*. 2005. Nr. 1.
3. BAGDONIENĖ, R. 2000. *Improvement of Foreign Exchange Rate Risk Management in Lithuanian Companies: Doctor Dissertation*. Vilnius: Technika.
4. BERNATONYTĖ, D. 2000. Rizika Tarptautinėje prekyboje. *Ekonomika ir vadyba-2000*
5. BUŠKEVIČIŪTĖ, E; MAČERINSKIENĖ I. 2005. *Finansų analizė*. Kaunas. Technologija
6. DRAKE, L.; LLEWELLYN, D.T. 1995. The pricing of bank payments services. *International Journal of Bank Marketing*, t. 13, p. 3-11.
7. GAURILIUS, R. 2004. Atsiskaitymas dokumentiniais akredityvais. *Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos*. 2004, gegužės 24d.
8. GRONSKAS, V. 1997. *Prekinės verslininkystės rizika*. Kaunas. Technologija.
9. JOHNSON, T.C. 2008. Volume, liquidity, and liquidity risk. *Journal of Finance Economics*, t. 87, p. 388-417.
10. KAUSTELIENĖ, I. 2006. Įmonės investicijų projektų rizikos vertinimo metodų taikymo galimybių tyrimai. Jaunasis mokslininkas: studentų mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys, Akademija.
11. LASKIENĖ, D. 2004. *Eksporto kredito rizikos vertinimas: modelių ir metodikų analizė*. Klaipėda. Klaipėdos universitetas, p. 167–173.
12. NEVERAUSKAS, B; STANKEVIČIUS, V. (2000). Projektų rizika. Analizė ir atsakomieji veiksniai. *Inžinerinė ekonomika*, Nr. 2 (17), p.75-81
13. NORVAIŠIENĖ, R; BAGDZEVIČIENĖ, R. Investicinių projektų rizikos įvertinimo metodai. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, Nr. 13, p. 127-137
14. PALTANAČIUS, L. 2002. Eksporto faktoringas – efektyvus eksportuojančios įmonės pardavimų valdymo būdas. *Vadovo pasaulis*, t. 4.
15. PRANCKEVIČIŪTĖ, A. 2002. Užsienio valiutos kurso rizikos matavimo metodai. *Informacinės technologijos verslui: konferencijos pranešimų medžiaga*. Kaunas, p. 84-89.
16. RUTKAUSKAS, V. 2001. *Finansinės rizikos valdymas: daktaro disertacija*. Vilnius: Technologija.
17. SIMAITIENĖ, V. 2005. *Tarptautinių atsiskaitymų rizikos valdymas: magistratūros studijų baigiamasis darbas*. Akademija.
18. SLAVICKIENĖ, A. 1999. Tarptautinių atsiskaitymų formos. *Tiltai*, t. 7.
19. SNIĖŠKA, V. 2001. Rizikos vertinimas tarptautiniame versle. Vilnius: *Verslas, vadyba ir studijos* 2000.
20. STARTIENĖ, G. 2002. Faktoringo reikšmė tarptautinės prekybos finansavime. *Ekonomika ir vadyba – 2000: tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Kaunas.

21. STRAŠKYTĖ, V. 2007. *Valiutų kursų rizikos valdymas: magistratūros studijų baigiamasis darbas*. Akademija.
22. ŠATAS, J. 2006. *Tarptautiniai atsiskaitymai : teisiniai pagrindai ir praktika*. Vilnius.
23. ŠIDLAUSKAS, A. 2005. Atsiskaitymas akredituotais. *Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos*. 2005, birželio 13 d.
24. VAŠKELAITIS, V. 2001. *Piniginiai atsiskaitymai: teorija ir praktika*. Vilnius. Eugrimas.

Model of Integrated Risk Management of International Settlements in Small and Middle Size Companies

Summary

International settlements are very important in international business. Return and risk of a company depends on measurements which were chosen for risk control. If a company is able to choose best measurements to her profile, it can increase profit, to minimize liquidity risk, to combine importer and exporter purposes. A lot of kind of risks make impact on international settlements. If these risks are not controlled, company can suffer a negative effect on its cash flows and profit. Company must to control credit, economic, politic and exchange risks. Only model of integrated risk management can help companies to save their time, money and increase profitability and effectiveness of international business.

Mokslinio darbo vadovė: prof. dr. Vilija Aleknevičienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

PINIGŲ SRAUTŲ ATASKAITOS INFORMACIJOS FORMAVIMAS IR DUOMENŲ ANALIZĖ

Simona Čiuplienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Pagrindinis įmonės finansinės informacijos šaltinis yra finansinė atskaitomybė, t.y. duomenų aiškinimo apie įmonės finansinę būklę, veiklos rezultatus bei pinigų srautus periodinis parengimas nustatyta forma. Kiekviena įmonė, vykdydama savo veiklą, siekia kuo didesnio pelno ir veiklos tęstinumo. Tačiau, net ir pelningai dirbanti įmonė gali atsidurti ties bankroto riba, jei patirs nuolatinį piniginių lėšų trūkumą. Neturėdama pakankamai pinigų, įmonė negali įgyvendinti savo išpareigojimų. Todėl, siekiant garantuoti įmonės pelningumą ir veiklos tęstinumą, labai svarbu sumaniai valdyti pinigų srautus. Vienas iš pagrindinių finansinės atskaitomybės sudarymo tikslų yra suteikti vartotojams reikalingą ir teisingą informaciją apie pinigų srautų judėjimą. Tokia informacija pateikiama – pinigų srautų ataskaitoje.

Tiek 5-tajame Verslo apskaitos standarte (toliau VAS), tiek 7 – tajame Tarptautiniame apskaitos standarte (toliau TAS) pinigų srautų ataskaitos formos pateikia svarbią informaciją, tačiau ne visi vartotojai ją gali tinkamai suprasti (dažniausiai dėl žinių trūkumo ir ataskaitos sudėtingumo). Lietuvos ir užsienio mokslinėje literatūroje sutinkama nepakankamai informacijos apie pinigų srautų ataskaitos formavimą ir jos duomenų analizę. Todėl labai aktualu išanalizuoti ir nustatyti pinigų srautų ataskaitos informacijos formavimo ir duomenų analizės ypatumus, atskleisti jų trūkumus bei pateikti tobulinimo galimybes.

Tyrimo objektas –Lietuvoje galiojanti pinigų srautų ataskaita.

Tyrimo tikslas – išnagrinėti pinigų srautų ataskaitos informacijos formavimo ir duomenų analizės ypatumus ir pateikti tobulinimo galimybes.

Tyrimo uždaviniai:

- apibrėžti pinigų srautų ataskaitos sampratą;
- išanalizuoti ir pateikti pinigų srautų ataskaitos informacijos formavimo privalumus bei trūkumus;
- išanalizuoti ir nustatyti pinigų srautų ataskaitos duomenų analizės problemas.

Tyrimo metodai – indukcijos ir dedukcijos, literatūros šaltinių analizė, loginio abstrahavimo, palyginimo, grafinio vaizdavimo, apklausos, interviu, ir kiti metodai.

Rezultatai

Daugelio autorių, (Mackevičius, 2005; Stončiuvienė, 2003; Pelanienė, 1997; Černius, 1997; Kalčinskas, 2000) nuomone, pinigų srautų ataskaita teikia daug informacijos apie pinigų ir jų ekvivalentų įplaukas ir išmokas per ataskaitinį laikotarpį. Tačiau Žvinklys (2000) suabejojo, dėl neaiškios „pinigų srautų ataskaitos“ formuluotės. Jo manymu, apibūdinant šią ataskaitą, reikėtų keisti terminus įplaukas ir išmokas, į gautos ir išmokėtos (panaudotos) pinigų sumos pagal pagrindines įplaukų ir išmokų grupes. Autorės nuomone, Žvinklio pasiūlyti terminai teisingiau ir tiksliau nusakytų pinigų srautų ataskaitos formuluotę.

Pinigų srautų ataskaita padeda įvertinti patį likvidžiausią įmonės turtą – gautus ir išleistus pinigus. Be to, ši ataskaita leidžia daryti prognozes į ateitį, t.y. įvertinti ateities pinigų srautus, jų gavimą ir išleidimą.

Pagrindiniai pinigų srautų ataskaitos tikslai:

- pateikti informaciją apie įmonės gautus ir išleistus pinigus per ataskaitinį laikotarpį;
- pateikti duomenis apie pinigų panaudojimą įmonės pagrindinėje, investicinėje bei finansinėje veikloje.

Pinigų negalima tapatinti su pinigų srautais. Senkus (2005) pinigų apibrėžimą siūlo vartoti plačiuoju požiūriu, t.y. apimant grynuosius ir negrynuosius pinigus. O pinigų ekvivalentai - tai trumpalaikės likvidžios investicijos, kurios gali būti greitai iškeičiamos į žinomas pinigų sumas ir kurių vertės pasikeitimo rizika yra nereikšminga. Pinigų srautai - tai pinigų ir pinigų ekvivalentų įplaukos ir išmokos per nustatytą laikotarpį. Pinigų įplaukos - tai pinigų ir pinigų

ekvivalentų padidėjimas įmonės kasoje ar sąskaitose banke, o pinigų išmokos - pinigų sumažėjimas įmonės kasoje ar banko sąskaitoje.

Tinkamas pinigų srautų valdymas padeda laiku atskleisti įvairių įmonės veiklos sričių ir padalinių darbo trūkumus, numatyti jų šalinimo ir veiklos veiksmingumo didinimo priemones.

Pinigų srautų ataskaitoje visos pinigų įplaukos ir išmokos klasifikuojamos pagal tris veiklos sritis:

- pagrindinė veikla;
- investicinė veikla;
- finansinė veikla.

Pagal 5-tąjį VAS „Pinigų srautų ataskaita“ įmonės pagrindinės veiklos pinigų srautai parodo, kiek pagrindinė (gamybinė, prekybinė, paslaugų teikimo) įmonės veikla gali kurti pinigų srautus. Investicinės veiklos pinigų srautai tai pinigų sumos, per ataskaitinį laikotarpį išleistos įsigyjant turtą, kuris ilgą laiką teiks ekonominės naudos, taip pat pinigų įplaukos šį turtą perleidžiant. Finansinės veiklos pinigų srautai parodo, kaip per ataskaitinį laikotarpį įmonė naudojami išoriniais finansavimo šaltiniais. Tai yra įplaukos ir išmokos susijusios su nuosavo kapitalo ir įmonės išpareigojimų (su pasiskolintais pinigais) pasikeitimais.

Pinigų srautų klasifikavimas pagal veiklos sritis suteikia informacijos, kurios pagalba vartotojai turės galimybę įvertinti tos veiklos įtaką įmonės finansinei būklei, jos pinigų ir pinigų ekvivalentų sumą, taip pat veiklos rūšių ryšius.

5- tame VAS ir 7- tame TAS pateikti du pinigų srautų ataskaitos sudarymo būdai - tiesioginis ir netiesioginis. Esminis skirtumas tarp šių būdų yra pinigų srautų iš pagrindinės veiklos skirtingas atvaizdavimas. Investicinės ir finansinės veiklų pinigų srautų atvaizdavimas lieka nepakitęs. Brahmasrene, Srupeck ir Whitten (2004) akcentuoja, jog nesibaigia diskusijos dėl tiesioginio ataskaitos sudarymo būdo. Tiesioginės ataskaitos šalininkai teigia, kad šis būdas yra priimtinesnis klientų informacijos poreikiams (Collins, 1990 op.cit.). Autorės nuomone, tiesioginė ataskaita labiau reikalinga vidaus informacijos vartotojams, o netiesioginė - išorės vartotojams. Todėl tikslinga įmonėms sudaryti abiejų rūšių ataskaitas, siekiant parengti galimai operatyvesnius pinigų valdymo sprendimus.

Tiesioginio būdo, kuris atskleidžia įprastų operacinių biudžeto pajamų ir išlaidų poveikį individualiems pinigų srautams, privalumas yra tas, kad jis leidžia įvertinti pinigų srautus, susijusius su specifine veikla pajamų ataskaitoje, tokia kaip bendrieji pardavimai, parduotų prekių kaina ar net bendros veiklos išlaidos. Be to tiesioginis būdas leidžia prognozuoti būsimus pinigų srautus.

Pinigų srautų ataskaitą rengiant tiesioginiu būdu autorė išskiria tokius trūkumus:

- duomenys apie pinigų įplaukas ir išmokas pateikiami kartu su pridėtinės vertės mokesčiu (toliau PVM). Toks PVM naudojimas kelia abejonių, ar neiškraipoma ataskaitos informacija. Būna atvejų, kai PVM apskaitomas tik laikinai, galimo susigrąžinimo atveju arba papildomo mokėjimo PVM į biudžetą. Šioje situacijoje, autorė siūlytų ataskaitos pagrindinės veiklos dalyje papildomai įrašyti straipsnius: „Iš perleisto ilgalaikio turto pirkėjų gautas PVM“ ir „ilgalaikio turto tiekėjams ir rangovams mokėtinas PVM“.

- siūlytina pinigų srautų ataskaitos investicinės veiklos dalyje pateikti, ne tik išmokas ilgalaikiam turtui įsigyti, bet ir išleistus pinigus montuotinių įrengimų bei statybinių medžiagų skirtų savai statybai įsigijimui. Minėtos pinigų išlaidos, galėtų būti apskaitomos atskirai, specialiame straipsnyje „Ilgalaikio turto (išskyrus investicijas) įsigijimas“. Ilgalaikio nematerialiojo bei materialiojo turto pardavimo straipsniuose parodoma pinigų suma, gauta pardavus minėtą turtą, išskyrus atvejį, kai turtas nebuvo skirtas pardavimui.

- ataskaitoje nepateikiami duomenys apie įplaukas ir išmokas susijusias su terminuotais indėliais. Jie galėtų būti įterpiami ataskaitos investicinėje (ilgalaikiai terminuoti indėliai) ir finansinėje (trumpalaikiai terminuoti indėliai) veiklos dalyse išskiriant specialius straipsnius: „Terminuotų indėlių padidėjimas“ ir „Terminuotų indėlių susigrąžinimas“. Atsiėmus terminuotus indėlius gauti pinigai parodomi atitinkamoje eilutėje. Terminuotųjų indėlių įnešimas taip pat yra investicinė veikla.

Pinigų srautų ataskaitą pildant netiesioginiu būdu pagrindinės veiklos pinigų srautai pateikiami, ataskaitinio laikotarpio grynąjį pelną (nuostolį) perskaičiuojant į ataskaitinio laikotarpio pinigų kiekį, gautą arba išleistą pagrindinėje įmonės veikloje. Išanalizavus pinigų srautų ataskaitos sudarymą netiesioginiu būdu matyti, jog toks klasifikavimas nėra išsamus ir aiškus. Ataskaitoje yra minimas tik vienas „Nusidėvėjimo ir amortizacijos sąnaudos“ koreguojamasis straipsnis, tačiau visiškai nėra išskirtos kitos su ilgalaikiu turtu susijusios sąnaudos: ilgalaikio turto nuvertėjimas, įmonės sąskaita nurašyti ilgalaikio turto trūkumai ir t.t. Šios sąnaudos yra atimamos ir pinigų išmokų nesukelia, todėl pinigų srautų ataskaitoje pateikiamos kaip padidėjimas. Tai galėtų būti ištaisyta,

įtraukiant vieną ar kelis pinigų srautus didinančius straipsnius, susijusius su ilgalaikio turto sąnaudomis. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį, jog inventorizacijos metu nustatyti ilgalaikio turto pertekliai turėtų būti įrašyti į pinigų srautus mažinančius straipsnius.

Konkurencingos rinkos sąlygomis finansinės informacijos vartotojams reikia vis daugiau ir įvairesnių duomenų. Siekiant tiksliai ir teisingai įvertinti įmonės finansinę būklę, būtina išanalizuoti pinigų srautų ataskaitą, kuri parodo ne tik momentinę įmonės finansinę būklę, bet ir jos pinigų judėjimą per visą nagrinėjamą laikotarpį. Ataskaita gali būti analizuojama priklausomai nuo to, kokios informacijos reikia vartotojui. Dažniausiai literatūroje yra išskiriami trys pinigų srautų ataskaitos analizės būdai: horizontali analizė; vertikali analizė ir santykinų rodiklių analizė.

Horizontalios analizės metu stebimi dviejų ar daugiau ataskaitinių laikotarpių įmonės pinigų srautų ataskaitos straipsnių pokyčiai. Pinigų srautų ataskaitos horizontaliosios analizės teikiama informacija:

1. Pagrindinės veiklos pinigų srautai:

- galima palyginti ar metai iš metų įmonės pinigų srautai turėjo tendenciją didėti ar mažėti;
- parodo neigiamus pinigų srautus;
- parodo ar pakankamai įmonė gauna pinigų savo skoloms grąžinti ir palaikyti veiklai;
- kiek gauta pinigų įplaukų už parduotas prekes ir suteiktas paslaugas, už vertybinius popierius, kas tam darė didžiausią įtaką;

2. Investicinės veiklos pinigų srautai:

- parodo kiek įmonė išleido pinigų ištekliams, kurie ateityje turėtų uždirbti pajamų;
- palygina įplaukas, gautas už parduotą ilgalaikį turtą, su išmokomis patirtomis įsigyjant ilgalaikį turtą.

3. Finansinės veiklos pinigų srautai:

- teikia informaciją, apie pinigų įplaukas, gautas išleidus akcijas, obligacijas, gautus paskolas ir t.t.

Nuolatiniai neigiami pinigų srautai iš pagrindinės veiklos, parodo, kad įmonė gali būti finansuojama iš šalies (naudojantis kreditais ir pan.) ir nesugeba sukaupti pakankamai grynųjų pinigų. Tokiu atveju reikėtų atkreipti dėmesį į didėjančius debitorinius įsiskolinimus ir atsargas. Tačiau tiesioginiu būdu užpildyta pinigų srautų ataskaita tokių duomenų neteikia.

Apibendrinant horizontalios analizės galimybes, autorė pabrėžia, jog horizontalioji analizė leidžia įvertinti pinigų srautus bei jų pokyčius per praėjusius ataskaitinius laikotarpius, pinigų įplaukas ir išmokas, jų kryptis. Parodo, kokios veiklos rūšys sukuria didžiausius pinigų srautus.

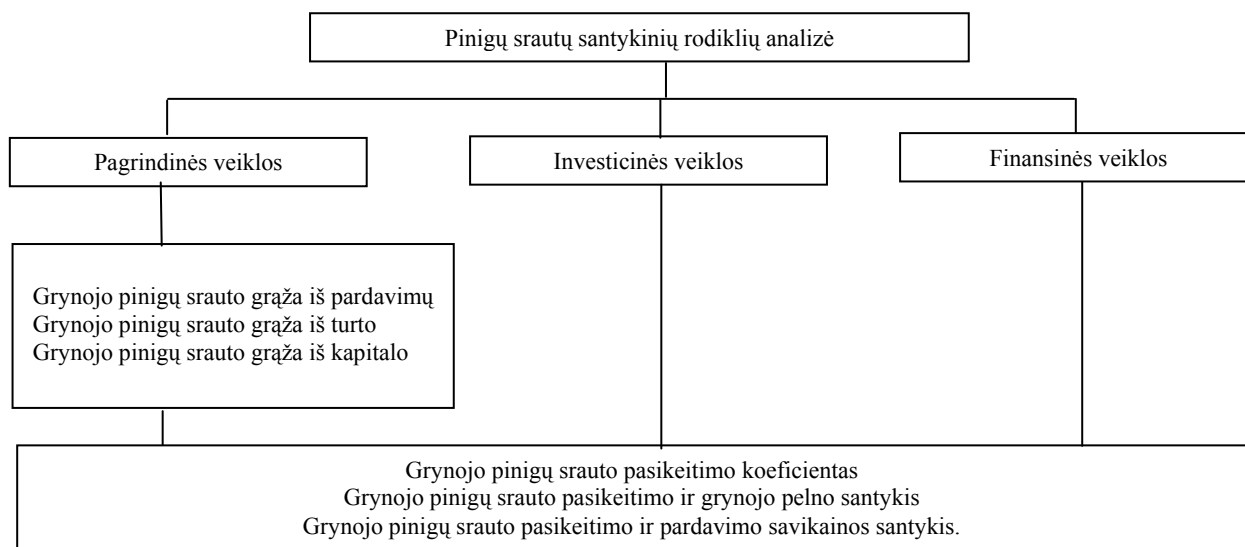
Norit objektyviai įvertinti pinigų srautus iš įvairių veiklos sričių, būtina atlikti ir vertikaliąją analizę, tai yra finansinių ataskaitų suminių straipsnių struktūros apskaičiavimą ir įvertinimą. Būtina apskaičiuoti pinigų srautų dalį ne tik iš pagrindinės, investicinės, finansinės veiklų, bet ir šių veiklos sričių konkrečių straipsnių lyginamąjį svorį. Pinigų srautų ataskaitos vertikaliosios analizės teikiama informacija:

- leidžia nustatyti, kokioje srityje pinigų srautai sudaro didžiausią lyginamąją dalį;
- leidžia nustatyti, pagrindinės veiklos operacijas, kurios padidina pinigų srautus;
- leidžia nustatyti, finansinės veiklos operacijas, kurios daro didelį poveikį skolų ir akcininkų nuosavybės struktūros pokyčiams;
- atskleidžia operacijas, kurios padidina išlaidas ilgalaikiam turtui įsigyti ir padidina pajamas pardavus investicijas;
- leidžia nustatyti kokią bendro srauto dalį sudaro atskirų veiklos rūšių sukurti pinigų srautai;
- leidžia nustatyti, palyginti skirtingų įmonės veiklų sukurtus pinigų srautus, įvertinant jų pokytį.

Trečiasis pinigų srautų ataskaitos analizės būdas – santykinų rodiklių analizė. Pasak Mackevičiaus (2005), skaičiuojant santykinus rodiklius, didžiausias dėmesys turėtų būti skirtas pagrindinės veiklos pinigų srautams, kadangi šios įplaukos yra pastovios. Pinigų įplaukos iš investicinės veiklos dažniausiai būna vienkartinės arba retos.

Išanalizavus mokslinę literatūrą, galima daryti prielaidą, jog pinigų srautų santykiniai rodikliai didžiausią įtaką daro įmonės mokumui ir pelningumui, t.y. rodikliams, nuo kurių priklauso įmonės veiklos efektyvumas ir veiklos tęstinumas.

Autorės nuomone, įmonė savo apskaitos politikoje turėtų numatyti, kaip bus analizuojama pinigų srautų ataskaita. Siekiant efektyviai valdyti pinigų srautus, straipsnio autorė manytų, kad galima būtų vadovautis Mackevičiaus (2005), 1 paveiksle, pavaizduota schema.

1 pav. Pinigų srauto vertinimo santykiniai rodikliai (Mackevičius 2005)

Šios sistemos naudojimas įmonėje leistų apskaičiuoti daugelį koeficientų, kurie apibūdina pagrindinės, investicinės įmonės veiklos sritis. Esant tinkamai parengtai pinigų srautų formavimo ir duomenų analizės sistemai įmonėje, vadovai laiku gaus tikslią ir vertingą informaciją valdymo sprendimams priimti ir ateities įvykiams numatyti.

Siekiant patvirtinti ar paneigti hipotezę – ar respondentai supranta pinigų srautų ataskaitos pildymo bei duomenų analizės galimybes, ar tikslingai naudoja gautus rezultatus įmonės veiklai gerinti, buvo atliktas empirinis tyrimas. Tyrimui pasirinktas Vilkaviškio rajonas. 2007 m. duomenimis, Vilkaviškio rajone veikė 416 įmonių. 62 procentinės dalys šių įmonių yra individualios, kurios pinigų srautų ataskaitos formos pildyti neprivalo. Todėl generalinė aibė yra likusios 160 įmonių.

Siekiant sužinoti, kokia yra naudojama pinigų srautų ataskaitos informacija įmonėse, respondentams buvo užduotas klausimas: kokią informaciją galite gauti iš pinigų srautų ataskaitos ir kokią pinigų srautų ataskaitos informaciją naudojate įmonės finansinei veiklai vertinti? Respondentų atsakymai pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Pinigų srautų ataskaitos informacija

Galite gauti	Naudojate	Gautina informacija
100	82,61	Kiek ir iš kokių šaltinių buvo gauta pinigų įplaukų ir kur jos panaudotos
90,12	65,22	Ar įmonė pajėgi sumokėti einamuosius įsipareigojimus
74,52	43,48	Ar pakanka gauto pelno vykdyti veiklą
86,45	45,23	Ar įmonei pakanka savų priemonių investicinei veiklai ir išmokėti dividendus
91	93,25	Vertinant ateinančių ir ankstesnių laikotarpių mokumą

Iš gautų rezultatų matyti, jog respondentai analizuoja savo pinigų srautų ataskaitas. Tačiau, analizuojant pinigų srautų ataskaitas teikiamos informacijos supratimą pastebėta, jog ne visi respondentai žino, kad pateikti variantai yra 100 procentų gaunami iš pinigų srautų ataskaitos. Stebėtina tai, kad mažiausiai respondentų žino jog, iš pinigų srautų ataskaitos galima gauti informaciją apie tai, ar pakanka gauto pelno vykdyti veiklą. Dauguma respondentų informacijai gauti naudoja kitas finansines ataskaitas, kai tuo tarpu paprasčiau tokią informaciją galima rasti pinigų srautų ataskaitoje. Net 93,25 proc. respondentų pinigų srautų ataskaitos informaciją naudoja vertinant ateinančių ir ankstesnių laikotarpių mokumą. Taigi, galima teigti, jog dalis respondentų ne visiškai supranta, ką teikia pinigų srautų ataskaita.

Išvados

1. Pinigų srautų ataskaita - finansinės atskaitomybės dalis, suteikianti informacijos efektyviam pinigų srautų valdymui. Tinkamas pinigų srautų valdymas padeda laiku atskleisti įvairių įmonės veiklos sričių ir padalinių darbo trūkumus, numatyti jų šalinimo ir veiklos veiksmingumo didinimo priemones.
2. Pinigų srautų ataskaita sudaroma tiesioginiu būdu, labiau reikalinga vidaus informacijos vartotojams, o netiesioginiu būdu - išorės vartotojams. Todėl tikslinga įmonėms sudaryti abiejų rūšių ataskaitas, siekiant parengti galimai operatyvesnius pinigų valdymo sprendimus.

3. Siekiant gauti patikimus ir reikšmingus duomenis vertinant, įmonės finansinę būklę, būtina atlikti horizontalią, vertikalią ir santykinių rodiklių analizę.
4. Empirinio tyrimo rezultatai parodė, jog respondentai nepilnai naudojami pinigų srautų ataskaitos teikiama informacija, mieliau renkasi kitas finansines ataskaitas.

Literatūros sąrašas

1. 5-TAS VERSLO APSKAITOS STANDARTAS. 2006. *Pinigų srautų ataskaita* [žiūrėta 2008 m. lapkričio 10 d.] Aktuali redakcija nuo 2006 lapkričio 25 d. Prieiga per internetą <http://www.aat.lt/index.php?id=14>
2. 7-TAS TARPTAUTINIS APSKAITOS STANDARTAS *Pinigų srautų ataskaitos* [žiūrėta 2007 m. gruodžio 15 d.] Prieiga per internetą <http://www.apskaitosinstitutas.lt/main.php?category=57&number=1>
3. KWOK, H. 2002. The effect of cash flow statement format on lenders decisions. *The international Journal of Accounting* nr. 37, p 347 – 362
4. MACKEVIČIUS, J., SENKUS, K. 2006. Pinigų srautų kontrolės sistema // *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai* nr. 37 p. 59-70
5. MACKEVIČIUS, J. 2006. Įmonių finansinių ataskaitų informacija: reikšmė, vertinimas, analizė. // *Informacijos mokslai* nr. 37 p. 53-63
6. PELANIENĖ N. 1997. *Firmos verslo planas*. Vilnius, 1997
7. BRAHMASRENE, T., STRUPECK, C. D., WHITTEN, D. 2004. Examining Preferences in Cash Flow Statement Format. *CPA Journal; October*, vol. 74 p. 58-60
8. ŽVILKLYS, J. 2000. Reikia tobulinti Apskaitos įstatymo projekto terminiją. *Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos*, 2000 spalio 23 d. Nr. 41 (137)

Summary

The cash flow statement helps to evaluate the most liquidating enterprise property that is the money, which it has got and spent. The cash flow is the money and its equivalents coming in and paid out during a certain period. Money coming in is the movement of the money and its equivalents in the bank, the money paid out is any money spent. The account of the cash flow should be analyzed according to what information a user needs. The aim of the empiric research model is to state or to deny the hypothesis: if the respondents understand what information may be got analyzing the cash flow statement.

Mokslinio darbo vadovė: asist. Lina Martirosianienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

APSKAITOS POLITIKOS PASIRINKIMO PELNO ATŽVILGIU MODELIS

Edita Petrauskienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Pastaruoju metu apskaitos politikos sąvoka vis dažniau girdima ir aprašoma moksliniuose darbuose todėl, kad apskaitą reglamentuojančiuose teisės aktuose yra numatyta, jog kiekviena įmonė, tvarkydama savo apskaitą, turi vadovautis savo suformuota ir patvirtinta apskaitos politika. Be to, apskaitos politika yra tarsi įmonės apskaitos strategija, be kurios įmonė nebus patraukli investuotojams.

Įmonė, sudarydama finansinę atskaitomybę, taip pat turi vadovautis savo apskaitos politika, kuri priklausomai nuo vadovybės ar pačios įmonės tikslų gali būti pelną didinanti arba pelną mažinanti. Vienos ar kitos apskaitos politikos pasirinkimas turi būti pagrįstas tuo, kad įmonė, pasirinkdama ir formuodama apskaitos politiką bei sudarydama finansinę atskaitomybę, privalo tinkamai, teisingai ir objektyviai atskleisti finansinę būklę ir veiklos rezultatus informacijos vartotojams.

Tyrimo tikslas – nustatius veiksnius, sąlygojančius pelną didinančios/mažinančios apskaitos politikos pasirinkimą, parengti apskaitos politikos pasirinkimo pelno atžvilgiu modelį.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- nustatyti įvairių autorių išskirtus veiksnius, sąlygojančius pelną didinančios/mažinančios apskaitos politikos pasirinkimą;
- išskirti pelną didinančius ir pelną mažinančius apskaitos metodus, kuriuos pasirinkdamos įmonės parodo tikrą ir teisingą įmonės veiklos rezultatą;
- sudaryti apskaitos politikos pasirinkimo pelno atžvilgiu modelį.

Tyrimo objektas – apskaitos politikos pasirinkimas įmonėje pelno atžvilgiu.

Tyrimo metodai. Iškeltai problemai tirti ir teoriniams rezultatams gauti naudoti šie metodai: sisteminė analizė, loginė analizė, grafinio modeliavimo metodas.

Rezultatai

Apskaitos politika tiek apskaitą reglamentuojančiuose norminiuose aktuose, tiek mokslo darbuose dažniausiai apibūdinama kaip apskaitos metodai, būdai, taisyklės ir principai. Be to, pagal Lietuvos Respublikos Buhalterinės apskaitos įstatymo 9 straipsnio 2 punktą yra numatyta, kad įmonės vadovybė turi pasirinkti apskaitos politiką ir ją įgyvendinti, atsižvelgdama į konkrečias sąlygas, įmonės veiklos pobūdį ir vadovaudamasi apskaitos standartais arba tarptautiniais apskaitos standartais. 2004 m. sausio 1 d. įsigaliojus Verslo apskaitos standartams (2003) įmonės vadovams atsirado būtinybė formuoti apskaitos politiką, tačiau atsirado daug neaiškumų, kaip tai padaryti. Moksliniuose darbuose buvo stengiamasi padėti įmonėms formuoti savo apskaitos politiką taip, kad įmonės finansinė atskaitomybė parengta pagal apskaitos politiką, būtų tinkama ir galėtų parodyti tikrą ir teisingą įmonės finansinę būklę.

Įmonės apskaitos politikos formavimas yra gana sudėtingas procesas, kadangi reikia atsižvelgti į vadovybės nuomonę, ko reikia įmonei ir kokį įmonės vaizdą jie nori pateikti visuomenei, t.y. įmonės, pasirinkdamos vieną iš leistinių apskaitos metodų ar būdų, savo finansinėse ataskaitose gali pateikti tokį veiklos rezultatą, kuris būtų ne tik tikras ir teisingas, bet ir kuris tenkintų įmonės vadovybę. Įmonės veiklos rezultatas, t.y. gaunamas įmonės pelnas, labiausiai domina tiek įmonės vadovus, tiek ir investuotojus, todėl įmonės atsižvelgdamos į savo tikslus gali rinktis pelną didinančią arba pelną mažinančią apskaitos politiką.

Remiantis įvairių mokslininkų atliktų tyrimų rezultatais (Inoue, Thomas, 1996; Astami, Tower, 2006, Rudžionienė, 2004) apskaitos politikos pasirinkimą pelno atžvilgiu lemia tam tikri veiksniai, kurių buvimas ar nebuvimas įmonėje gali nulemti pelną didinančios ar mažinančios apskaitos politikos pasirinkimą. Apibendrinant šiuos rezultatus, galima išskirti tokius veiksnius:

- įmonės pelningumas;
- nuosavybės koncentracija;
- vadovybės premijavimo sistema;
- įmonės finansinis svertas;

- įmonės dydis;
- vidinio/išorinio finansavimo poreikis;
- investavimo galimybių rinkinys;
- pardavimai eksportui;
- ir kt.

Šių veiksnių egzistavimas sąlygoja vienokio ar kitokio apskaitos metodo pasirinkimą įmonėje, nuo kurio gali priklausyti pelną didinančios/mažinančios apskaitos politikos formavimas.

Pasak Jatkūnaitės et al. (2006), įmonė, pasirinkusi pelno didinimo ar mažinimo apskaitos politiką, jai formuoti naudoja skirtingus apskaitos metodus ir būdus pagal atskirus apskaitos objektus. Įmonės vadovybė turi pakankamai laisvės pasirinkdama apskaitos metodus, kurie gali nulemti finansinės atskaitomybės rezultatus, priklausomai nuo to, ko siekia pati vadovybė. Be to, kaip teigia Deveikis (2001), renkant apskaitos tvarkymo būdus ir metodus svarbu nustatyti jų poveikį ne tik ataskaitinio laikotarpio, bet ir vėlesnių laikotarpių veiklos rezultatams. Įmonei apskaitos būdus ar metodus reikia pasirinkti taip, jog kitą ataskaitinį laikotarpį jų nereikėtų keisti vien dėl to, kad finansinė atskaitomybė neparodo tikro ir teisingo įmonės veiklos rezultato ar finansinės būklės.

Moksliniuose darbuose dažniausiai yra išskiriami trys pagrindiniai apskaitos politikos aspektai:

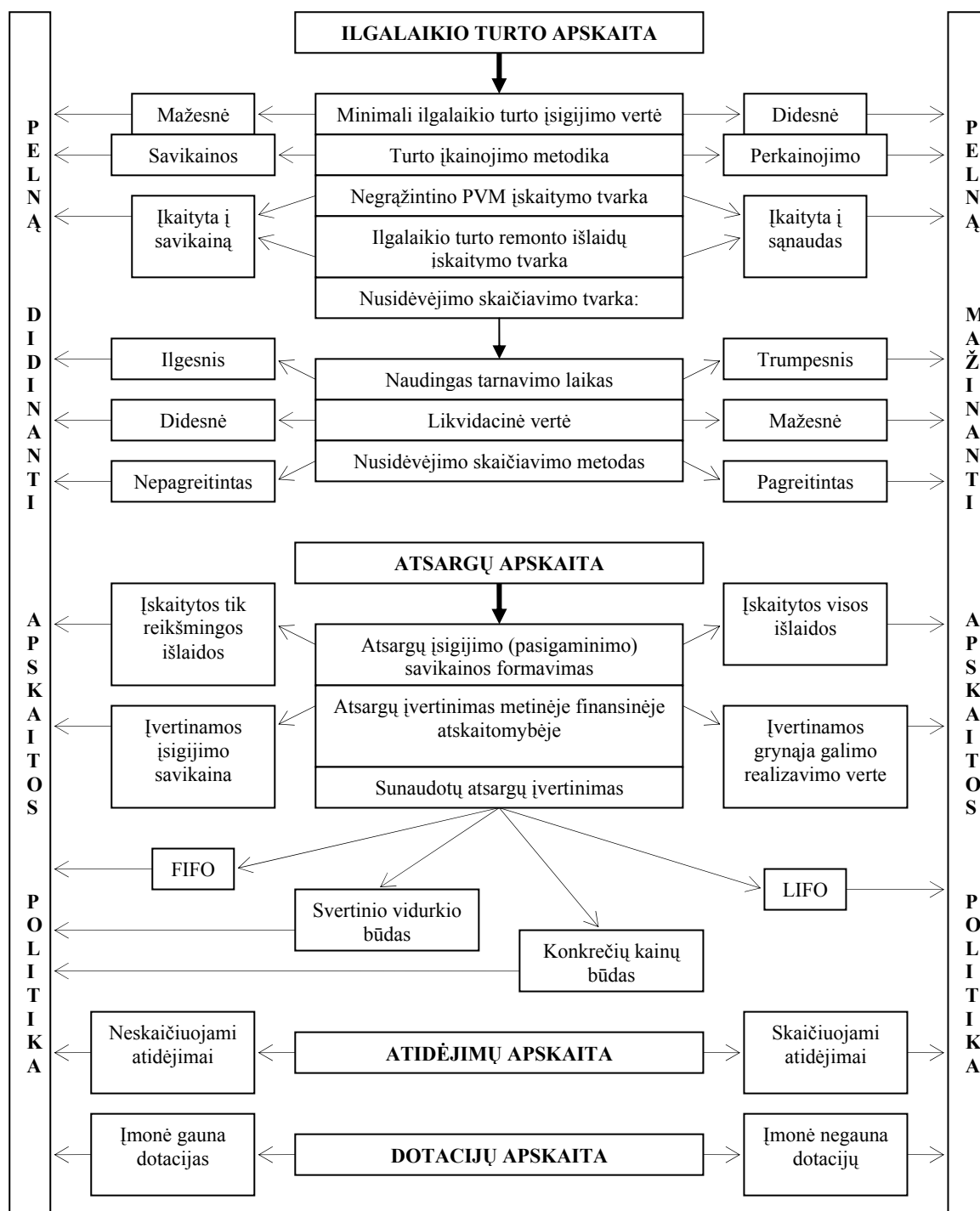
- organizacinis apskaitos politikos aspektas;
- techninis apskaitos politikos aspektas;
- metodinis apskaitos politikos aspektas.

Daugelio autorių (Bružauskas, 2004; Deveikis, 2001; Jatkūnaitė et al., 2006; Pelurytė, 2007) nuomone, metodinė apskaitos politikos dalis yra viena iš svarbiausių dalių apskaitos politikos formavime, nes būtent joje įmonės aprašo apskaitos metodus, kuriuos gali pasirinkti priklausomai nuo metinėje finansinėje atskaitomybėje norimo pateikti įmonės finansinio rezultato. Pelurytė (2007) mano, kad apskaitos politikos metodinis aspektas yra būdų ir metodų, kurie taikomi atskirų apskaitos barų apskaitai tvarkyti, visuma. Bružauskas (2004) rašo, kad kaip tik ši apskaitos dalis yra didžiausios apimties. Dauguma autorių skiria didžiausią dėmesį metodei apskaitos politikos daliai, nes būtent jos nuostatas reikia atskleisti įmonės metinės finansinės atskaitomybės aiškinamajame rašte. Deveikis (2001) metodinį apskaitos politikos aspektą įvardija kaip kūrybinę apskaitą. Tokios kūrybinės apskaitos tikslas būtų iš įstatymų ar kitų apskaitą reglamentuojančių aktų leidžiamų apskaitos būdų ir metodų pasirinkti tuos, kurie leistų finansinėje atskaitomybėje pateikti tokį rezultatą, kokio norėtų įmonės vadovybė, tačiau nepažeidžiant pagrindinių apskaitos principų. Būtent tokia kūrybinė apskaita leidžia įmonėms rinktis tarp pelną didinančių ar pelną mažinančių apskaitos metodų, priklausomai nuo to, ko siekia įmonės vadovybė.

Formuojant apskaitos politiką daugiausia laisvės palikta renkantis ilgalaikio turto bei atsargų apskaitos metodus ir būdus, būtent vienokių ar kitokių būdų pasirinkimas ir gali apspręsti, kokią apskaitos politiką įmonė formuos: pelną didinančią ar pelną mažinančią. Pagal mokslininkų (Jatkūnaitė et al., 2006; Pelurytė, 2007) atliktus teorinius tyrimus, ilgalaikio turto nusidėvėjimui skaičiuoti pasirinkus tiesinį metodą, įmonė formuos pelną didinančią apskaitos politiką, o atsargoms įkainoti pasirinkus LIFO metodą, įmonėje bus formuojama pelną mažinanti apskaitos politika. Taipogi ilgalaikio turto įkainojimui galima rinktis iš dviejų būdų, t.y. turtą įkainoti įsigijimo savikaina arba perkainota verte, ir taip atitinkamai formuoti pelną didinančią arba pelną mažinančią apskaitos politiką. Tačiau pelną didinančios/mažinančios apskaitos politikos formavime įtakos turi įsipareigojimų bei dotacijų apskaita. Pasak Jatkūnaitės et al. (2006), įmonėms pasirinkus įsipareigojimams įvertinti įsigijimo savikainos būdą, įsipareigojimams neturi įtakos ataskaitinio laikotarpio finansiniam rezultatui, tačiau yra atvejai, kai įsipareigojimams skaičiuojami atidėjimai, o tada yra didinamos sąnaudos ir taip yra vykdoma pelną mažinanti apskaitos politika. Galima būtų teigti, kad jei įmonėje yra skaičiuojami atidėjimai, yra vykdoma pelną mažinanti, o jei neskaičiuojami – pelną didinanti apskaitos politika.

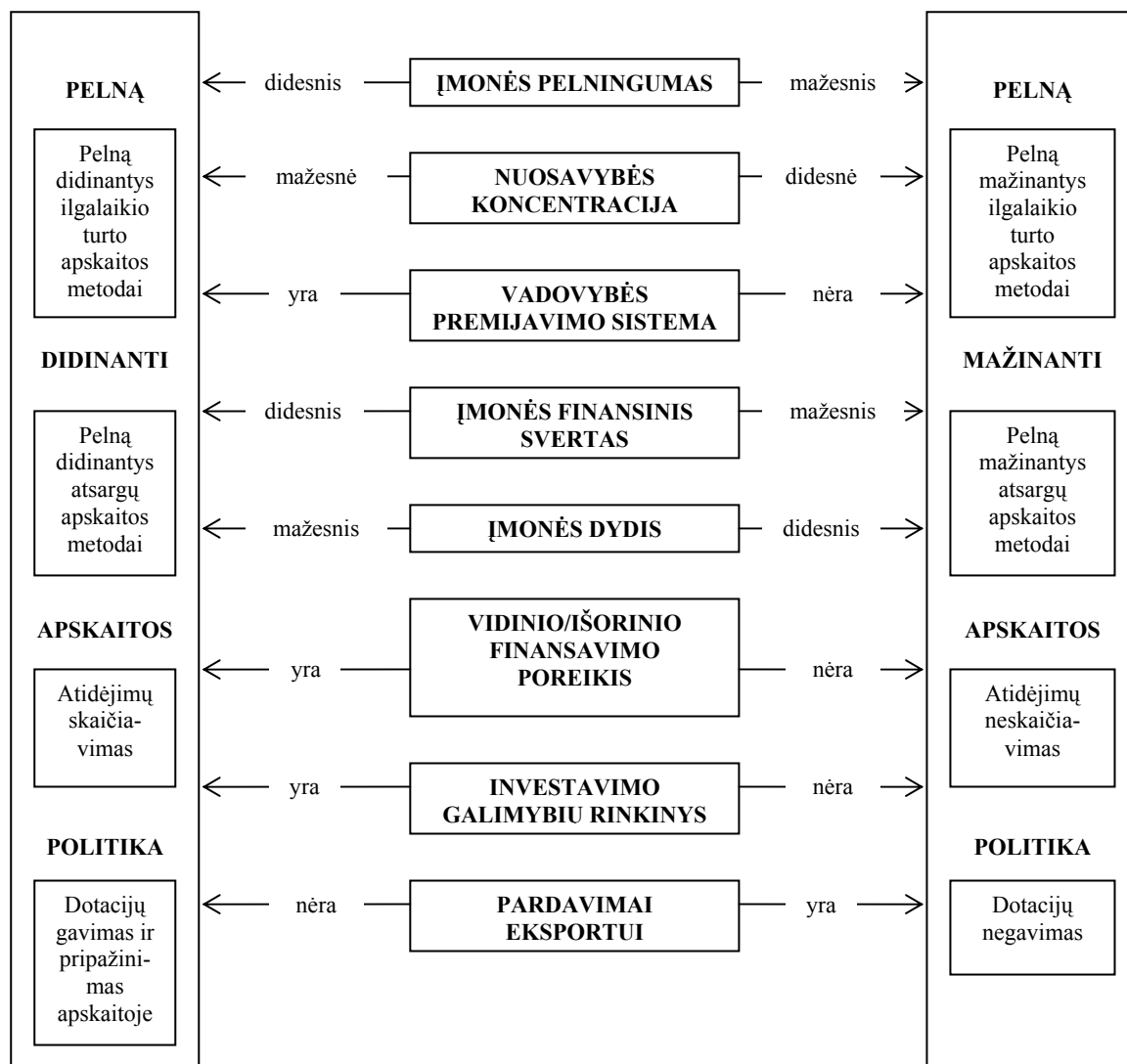
Be to, būtų galima išskirti dotacijų ir subsidijų apskaitą, kuri taip pat gali daryti įtaką įmonėje formuojamai apskaitos politikai pelno atžvilgiu. Dotacijos, kurias gauna įmonė, gali būti skirstomos į susijusias su pajamomis ir į susijusias su turtu. Dotacijų gavimas didina įmonės pajamas, todėl galima teigti, kad dotacijos susijusios tiek su pajamomis, tiek su turtu sąlygoja pelną didinančios apskaitos politikos formavimą įmonėje.

Visi apskaitos metodai ir būdai, lemiantys apskaitos politikos formavimą pelno atžvilgiu, yra pateikti 1 paveiksle. Kaip aptarta aukščiau bei pateikta paveiksle, daugiausia įtakos apskaitos politikos formavime pelno atžvilgiu turi ilgalaikio turto, atsargų, įsipareigojimų bei dotacijų apskaita.

1 pav. Pelną didinantys/mažinantys apskaitos metodai

Nustačius veiksnis, sąlygojančius apskaitos politikos pasirinkimą pelno atžvilgiu, bei apskaitos metodus, kurių pasirinkimas gali apspręsti, kokią apskaitos politiką įmonės pasiruošusios formuoti ar pelną didinančią, ar pelną mažinančią, galima suformuoti apskaitos politikos pasirinkimo modelį pelno atžvilgiu. Sujungus šiuos du komponentus, 2 paveiksle pateiktas apskaitos politikos pasirinkimo ir formavimo pelno atžvilgiu modelis.

2 pav. Apskaitos politikos pasirinkimo modelis pelno atžvilgiu

Kaip matyti iš 2 pav., priklausomai kokie veiksniai, sąlygojantys apskaitos politikos pasirinkimą pelno atžvilgiu, yra įmonėje, jos vadovai gali rinktis pelną didinančius ar pelną mažinančius apskaitos metodus, tačiau toks jų pasirinkimas privalo sudaryti visas sąlygas parengti finansinę atskaitomybę, kuri atskleistų tikrą ir teisingą įmonės veiklos rezultatą ir finansinę jos būklę.

Suformuotas apskaitos politikos pasirinkimo pelno atžvilgiu modelis padeda įmonėms geriau pasirinkti tokią apskaitos politiką, pagal kurią vykdoma apskaita ir sudaryta finansinė atskaitomybė atskleistų teisingą įmonės veiklos rezultatą, kuriuo būtų patenkinti įmonės vadovai, bei kuris padėtų investuotojams priimti teisingus sprendimus.

Išvados

1. Išanalizavus užsienio mokslininkų atliktų mokslinių tyrimų rezultatus, nustatyta, kad svarbiausi veiksniai, lemiantys pelną didinančios/mažinančios apskaitos politikos pasirinkimą, yra įmonės pelningumas, nuosavybės koncentracija, vadovybės premijavimo sistema, finansinis svertas, įmonės dydis, vidinio/išorinio finansavimo poreikis, investavimo galimybių rinkinys bei pardavimai eksportui.

2. Įmonės formuojamos apskaitos politikos pobūdis pelno atžvilgiu priklauso nuo atskiriems apskaitos objektams apskaityti taikomų apskaitos metodų ir būdų. Ypatingai svarbią reikšmę formuojant apskaitos politiką pelno atžvilgiu turi ilgalaikio turto bei atsargų pelną didinančių ar mažinančių apskaitos metodų ir būdų pasirinkimas.

3. Sudarytas modelis, kuriame matomas ryšys tarp pelną didinančios/mažinančios apskaitos politikos formavimo ir veiksnių, kurie sąlygoja tokios apskaitos politikos pasirinkimą. Remiantis šiuo modeliu, įmonės vadovai,

priklausomai nuo siekio didinti ar mažinti įmonės pelną bei nuo tam tikrų įmonės rodiklių egzistavimo, galės rinktis tarp pelną didinančių arba pelną mažinančių apskaitos metodų.

Literatūros sąrašas

31. Astami E., Tower G. Accounting policy choice and firm characteristics in the Asia Pacific region: An international empirical test of Costly Contracting Theory//The international Journal of Accounting. 2006.
32. Bružauskas V. Įmonės finansinės apskaitos politikos pasirinkimas metodiniu aspektu//Apskaitos ir audito mokesčių aktualijos. 2004. Nr. 5.
33. Deveikis G. Apskaitos politika – svarbi įmonių veiklos rezultatų teisingo ir palankaus atspindėjimo priemonė//Apskaitos ir mokesčių apžvalga. 2001. Nr. 1.
34. Inoue T., Thomas W.B. The choice of accounting policy in Japan//Journal of International Financial Management and Accounting. 1996.
35. Jatkūnaitė D., Martirosienė L., Stončiuvienė N. Case study of the accounting policy formation at agricultural holdings in Lithuania//Economics and Rural Development. 2006. No. 2.
36. Lietuvos Respublikos Būhalterinės apskaitos įstatymas//Valstybės žinios. –Vilnius, 2001. Nr. 99.
37. Pelurytė E. Apskaitos politikos formavimas įmonėje: magistrantūros studijų baigiamasis darbas. – Akademija, 2007.
38. Rudžionienė K. Įmonės finansinės apskaitos politikos formavimo modelis: daktaro disertacijos santrauka. – Vilnius, 2004.
39. Verslo apskaitos standartas „Finansinė atskaitomybė“//Valstybės žinios. –Vilnius, 2004. Nr. 20

An accounting policy choice in point of profit model

Summary

Due to laws all companies must choose and prepare an accounting policy. Financial accountability, made by a company's confirmed accounting policy, must give true and fair view of company's financial position and operating results and also supply managers requirements. Subject to company's managers accounting policy can be income increasing or decreasing. The purpose of this article is to make a model, which will show relationship between factors which potentially influence manager's choices of accounting policies and profit increasing/decreasing accounting methods. According to this model company's managers, which knows what company's financial result they seek, or companies with some indicators, could choose between income increasing or income decreasing accounting methods, and so they can form income increasing/decreasing accounting policy.

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. D. Juočiūnienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

LIETUVOS NE GYVYBĖS DRAUDIMO RINKOS PAKLAUSĄ IR PASIŪLĄ SĄLYGOJANTYS VEIKSNIAI

Renata Grigaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Ne gyvybės draudimas yra viena iš draudimo šakų, kuri Lietuvoje, kaip verslas, atsirado pakankamai vėlai, tik XIX a., ir tapo svarbia ekonomikos šaka, kurios svarbiausias tikslas yra saugumo jausmu pakeisti netikrumą dėl ateities ir paslėptos baimės jausmą. Vystantis Lietuvos draudimo rinkai ir keičiantis ekonominei situacijai, draudimo verslo plėtrai vis didesnę įtaką daro daugybė vidinių ir išorinės aplinkos veiksnių kurie, Lietuvos mokslininkų yra ne visiškai ištirti. Be to, Lietuvos ekonomika iš augimo laikotarpio perėjo į nuosmukio laikotarpį, todėl ne gyvybės draudimo rinkos reakcija į šiuos ciklus yra svarbi tiek makroekonominiu, tiek socialiniu aspektu. Lietuvos ne gyvybės draudimo verslo plėtros pokyčiams įtaką darančių makroekonominių veiksnių įvertinimas yra aktuali mokslinė problema, kadangi jiems keičiantis, keičiasi ne gyvybės draudimo rinkos plėtra kiekybiniu ir kokybiniu aspektais, o tai turi nevienareikšmių pasekmių Lietuvos ekonomikai ir jų identifikavimas svarbus darant Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkos plėtros prognozes.

Įvairias draudimo problemas, tame tarpe ir išorinių veiksnių poveikį draudimo verslui nagrinėjo šie mokslininkai: J.Čepinskis (2005) atskleidė draudimo paslaugų rinkos struktūrą ir ypatumus; D.Raškinis (2000) apibrėžė draudimo sistemos funkcijas bei jų įgyvendinimo galimybes; A.Lezgovko (2003) atskleidė Lietuvos draudimo rinkos formavimosi ypatumus pasaulinės globalizacijos sąlygomis; A.Linartas (2003) nustatė Lietuvos ne gyvybės draudimo įmonių finansinio stabilumo vertinimo raidos tendencijas ir perspektyvas; M.Baranauskas ir V.Kinduryus (2003) ištyrė ne gyvybės draudimo rinkos esamą padėtį 1998-2002 m. ir įvertino jos raidos galimybes; *M.Arena* (2006) įvertino draudimo veiklos įtaką ekonomikos vystymuisi 1976-2004 m.; *H.И.Куликов, Е.Ю.Бабенко, Л.Н.Чайникова* (2006) ištyrė draudimo rinką kaip finansinės rizikos mažinimo priemonę; *E.Mills* (2005) ištyrė klimato pasikeitimo poveikius draudimo rinkai ir jos vystymuisi ir kt.

Tyrimo tikslas – identifikuoti Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkos pasiūlą ir paklausą sąlygojančius veiksnius.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- nustatyti Lietuvos ne gyvybės draudimo rinką veikiančias aplinkas;
- identifikuoti Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkos pasiūlą ir paklausą sąlygojančius veiksnius;
- ištirti ne gyvybės draudimo rinką sąlygojančių veiksnių poveikį ne gyvybės draudimo rinkai.

Tyrimo objektas – Lietuvos draudimo rinką sąlygojantys veiksniai.

Tyrimo metodai. Identifikuojant ne gyvybės draudimo rinkos pasiūlą ir paklausą sąlygojančius veiksnius naudoti loginės analizės ir sintezės bei palyginimo metodai.

Tyrimo rezultatai

Ne gyvybės draudimo rinka – tai ekonominių santykių sistema tarp draudimo rinkos dalyvių, susijusių priklausomybės ryšiais ir veikiančių rinkoje, kurios veiksniai daro įtaką jos raidai ir plėtrai, pagal tam tikrą tvarką susiklostanti perkant arba parduodant ne gyvybės draudimo paslaugas.

Išanalizavus Lietuvos mokslininkų M.Baranausko (2003), K.Kindurio (2002), A.Lezgovko, P.Lastausko (2008) darbus, ne gyvybės draudimo rinkai bei rinkos plėtrai įtaką darančius veiksnius galima suskirstyti į dvi grupes:

- makroaplinkos (bendruosius) veiksnius, kurių verslo dalyvis negali kontroliuoti;
- vidaus aplinkos veiksnius, kurie tam tikromis sąlygomis gali būti valdomi.

Ne gyvybės draudimo veiklos dalyviai yra tarpusavyje susiję ir yra veikiami politinių ir teisinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių bei technologinių jėgų. Draudimo verslo raida ir plėtra priklauso nuo šių jėgų tinkamo įvertinimo.

1 lentelė. Ne gyvybės draudimo rinką sąlygojančios aplinkos ir veiksniai (sudaryta autorės)

Aplinkos rūšys		Draudimo rinką sąlygojantys veiksniai
Makro-aplinka	Ekonominė aplinka	Infliacija, BVP, nedarbo lygis, vartotojų pajamos, palūkanų norma, užsienio investicijos.
	Technologinė aplinka	Technologinio vystymasis, mokslinė pažanga.
	Socialinė ir kultūrinė aplinka	Demografinis vystymasis; visuomeninis vystymasis.
	Politinė ir teisinė aplinka	Teisiniai sistemos pokyčiai; valstybės nuosavybės privatizavimas.
Vidaus aplinka	Šakos aplinka	Konkurencija; vidinės šakos vystymosi tendencijos; draudėjų elgsenos pokyčiai.

Ekonominė aplinka. Pažymėtina tai, kad ekonominės verslo aplinkos veiksnius tikslinga sieti su ekonominiais šalies rodikliais. Prie tokių rodiklių priskiriama infliacija, bendras vidaus produktas, nedarbo lygis, vartotojų pajamos, palūkanų norma, užsienio investicijos. Be natūraliai vykstančių procesų, draudimo rinkai įtakos turi ir vyriausybė, kuri savo priemonėmis siekia paveikti bendruosius ekonomikos rodiklius, politika. Valstybės ekonominė politika gali suteikti draudimo rinkos dalyviams papildomų galimybių, tačiau gali ir riboti. Izoliuotose šalyse draudimo rinkai įtakos turi tik tų šalių socialinės ir ekonominės tendencijos. Tuo tarpu atviros ekonomikos šalyse draudimo rinkai įtakos turi viso pasaulio įvykiai.

Technologinė aplinka. Technologinė aplinka – tai aplinka, kuri nepaliaujamai kinta. Šis kitimas, viena vertus, atveria naujas galimybes, kita vertus, gali turėti neigiamų padarinių. Draudimo įmonių veikla būna sėkminga, jeigu ji sugeba prie šių pokyčių prisitaikyti. Draudimo rinkai įtakos turi mokslinė pažanga, technologinė pažanga ir techninė pažanga. Technologinio vystymosi poveikis ne gyvybės draudimo rinkos augimui yra nežymus. Poveikis gali būti nustatytas bei kiekybiškai įvertintas tik per ilgą laiką. Technologinės aplinkos poveikis draudimo verslui pasireiškia naujų produktų kūrimu, esamų tobulinimu, o tai sąlygoja naujų poreikių atsiradimą, paslaugų kainų, atsiskaitymų operacijų, reklamos pokyčius. Platus informacinės technikos bei kompiuterinių tinklų naudojimas pagreitina informacijos apdorojimą, sumažina draudimo paslaugų teikimo laiko ir finansines išlaidas, užtikrina operatyvų veiklos bei sprendimų priėmimą ir kartu suteikia naujų verslo galimybių (pvz., jį plėtoti globaliose rinkose) bei konkurencinį pranašumą (Raškinis, 2000). 2000 m. Lietuvos draudikai savo paslaugas pradėjo pardavinėti internete, pradėjo kurti bendrą draudimo įmonės ir tarpininko informacinę sistemą.

Politinė teisinė aplinka. Draudimo rinkos dalyvių elgseną riboja teisinė aplinka, kuri sprendžia ginčytinus klausimus ir reguliuoja draudimo įmonių veiklą taip, kad ji būtų naudinga visuomenei. Teisinės normos teikia verslo santykiams stabilumo ir mažina riziką. Jos riboja draudimo įmonių veiklą arba priešingai, skatina teikti tokios paslaugas, kokių anksčiau jos plėtoti neketino. Taigi ši aplinka padidina draudimo įmonių veiklos kaštus. Politinę aplinką kuria valstybės valdymo organų veikla ir bendros politikos kryptys. Be to, draudimo rinkai turi įtakos ne tik valstybės politinis gyvenimas, bet ir tarpvalstybinių institucijų (tokių kaip Europos Sąjunga) darbas. Draudimo rinkai įtakos turi mokesčių politika, valstybės politika ir stabilumas, draudimo veiklą reguliuojantys įstatymai, valstybinis reguliavimas. Teisiniai sistemos pokyčiai turį ypatingai žymų poveikį šalies draudimo rinkos plėtimuisi. Prie teisinių pokyčių reikėtų priskirti naujų įstatymų, susijusių su draudimo veikla, o ypač privalomuoju draudimu (privalomojo transporto priemonių civilinės atsakomybės draudimo įstatymas) reglamentuojančių įstatymų priėmimą bei įsigaliojimą.

Nacionalinės valiutos stabilumas pats savaime neskatina ne gyvybės draudimo rinkos augimo. Kita vertus, stabilumo nebuvimas yra veiksnys, kuris ypač neigiamai veikia draudimo rinkos augimą. Lietuvos bankas neigia tokią galimybę, gandai apie galimą lito devalvaciją gali turėti neigiamą poveikį draudimo rinkos augimui tiek ilgu, tiek trumpu laikotarpiu.

Valstybės nuosavybės pardavimas, ypatingai užsienio investuotojams, prisideda prie ne gyvybės draudimo rinkos augimo. Nors didžiąją dalį industrinių rizikų nacionalinės draudimo įmonės perdraudžia užsienio draudimo ar perdraudimo įmonėse, tačiau vis augant draudimo rizikai ir Lietuvos draudikų pajėgumui, vis didesnė dalis industrinių rizikų lieka šalies draudimo įmonėms.

Socialinė ir kultūrinė aplinka. Svarbiausias socialinės aplinkos rodiklis – šalies gyventojų skaičius. Draudimo rinkai gyventojų skaičiaus didėjimas naudingas tuo, kad daugėja potencialų draudimo paslaugų pirkėjų. Jei gyventojų skaičius didėja lėtai, tai mažėja potenciali vartotojų rinka. Be bendro gyventojų skaičiaus didelę reikšmę turi kiek kokio amžiaus žmonių gyvena šalyje. Visuomenės pokyčiai – tai ne tik bendro ar tam tikrų amžiaus grupių

gyventojų skaičiaus kitimas, bet ir gyvenimo būdo, pagrindinių vertybių, etninių ir religinių vertybių schemas, socialinės-ekonominės gyventojų klasės kitimas. Gyventojų skaičiaus mažėjimas, neigiamai veikiantis draudimo produktų paklausą, o tuo pačiu ir draudimo rinkos augimą, yra ilgą besitęsiantis, pamažu vykstantis procesas. Šalies gyventojų amžiaus vidurkio didėjimas neretai yra susijęs su paklausos ligos ir nelaimingų atsitikimų draudimo produktams didėjimu. Lietuvoje toks draudimo produktų paklausos augimas, visų pirma dėl ypač nedidelės vyresniojo amžiaus žmonių perkamosios galios, yra sunkiai tikėtinas. Visuomeninis, kaip ir demografinis vystymasis, yra lėtai vykstantis procesas, kurio poveikis draudimo rinkos augimui pasireiškia tik per ilgą laiką. Nepaisant to, šiuo metu pastebimos visuomeninio vystymosi tendencijos turėtų teigiamai veikti draudimo rinkos augimą. Teigiamą poveikį ne gyvybės draudimo rinkos augimui turi vidutinis gyventojų sluoksnis, kuriam vis aktualesni tampa turto saugumo bei pragyvenimo lygio užtikrinimo klausimai. Nemažėjantis nusikalstamumas skatina turto draudimo produktų paklausos augimą. Nedarbo augimas yra viena iš svarbiausių visuomeninio vystymosi tendencijų, neigiamai veikiančių ne gyvybės draudimo rinkos augimą.

Globalizacijos tendencijos ir vis didėjanti nacionalinių rinkų tarpusavio priklausomybė ilgalaikėje perspektyvoje gali neigiamai paveikti Lietuvos draudimo rinkos augimą.

Šakos aplinką galima apibūdinti kaip visumą išorinių jėgų, kuriomis įmonė, siekdama savo tikslų, gali daryti įtaką. Draudimo įmonės šakos aplinkai įtakos turi:

- draudėjai;
- tarpininkai;
- konkurentai;
- tiekėjai;
- ištekliai;
- įmonė.

E.Buškevičiūtė, R.Požėlaitė (2001) teigia, kad didžiausią draudimo šakos dalį sudaro draudimo rinkos dalyviai – draudėjai, draudimo įmonės, tarpininkai. Pastarieji du dalyviai (draudimo įmonės ir tarpininkai) veikia kaip verslo partneriai ir kaip konkurentai. Konkurentai daro tiesioginę įtaką visiem draudimo verslui. Draudimo verslo konkurencinė padėtis priklauso nuo naujų konkurentų grėsmės, pirkėjų ir tiekėjų derėjimosi galios, draudimo paslaugų pakaitalų grėsmės, konkurencinės situacijos. Konkurencijos didėjimas, ypač kai pagrindinė konkurencijos kovos priemonė yra draudimo produkto kaina, stabdo draudimo rinkos augimą. Konkurencijos Lietuvos draudimo rinkoje didėjimas sąlygoja užsienio kapitalo įmonių atėjimo mažėjimą.

Draudimo įmonių vykdoma marketingo veikla, vis dažniau spaudoje pasirodantys analitiniai straipsniai draudimo tema bei lietuvių kalba išleistos su draudimu susijusios knygos pasiekia vis didesnius šalies gyventojų sluoksnius, populiarindamos draudimo idėją bei tuo pačiu veidamos draudėjų elgseną. Draudėjų elgsena suteikia impulsą draudimo rinkos augimui.

2 lentelė. Ne gyvybės draudimo rinką įtakoiantys veiksniai [7]

Veiksniai įtakoiantys draudimo rinką	Poveikis ne gyvybės draudimo rinkai
Demografinis vystymasis	neutralus poveikis
Visuomeninis vystymasis: poreikio saugumui augimas; nedarbo augimas.	teigiamas poveikis neigiamas poveikis
Socialinio draudimo, mokesčių ir teisinė sistema: teisinės sistemos pokyčiai.	teigiamas poveikis
Technologinis vystymasis	neutralus poveikis
Konkurencijos augimas	neutralus/neigiamas poveikis
Vidinės šakos vystymosi tendencijos	neutralus poveikis
Draudėjų elgsena	teigiamas poveikis
Globalizacijos tendencijos	neutralus/neigiamas
Nacionalinės valiutos stabilumas	neutralus poveikis
Valstybės nuosavybės privatizavimas	teigiamas poveikis

Didžiausią įtaką ne gyvybės draudimo rinkos plėtrai ir potencialui daro makroekonominiai veiksniai, tačiau bendras visų analizuojamų veiksnių poveikis šalies ne gyvybės draudimo rinkų augimui turi būti vertinamas teigiamai.

Keičiantis ne gyvybės draudimo rinkos makroaplinkai ir šakos aplinkai, keičiasi ir veiksnių įtaka ne gyvybės draudimo rinkos pasiūlai ir paklausai.

Ne gyvybės draudimo paslaugų paklausa – tai vienas iš sudėtingiausių įvertinamų draudimo rinkos elementų. Jos didėjimas lemia draudimo paslaugų verslo plėtros galimybes. A. Lezgovko ir P. Lastauskas (2008) teigia, kad draudimo paslaugų verslo plėtros mastą ir spartą lemia: atitinkamos valstybės ekonominės raidos lygis ir sparta; gyventojų realiųjų pajamų augimas ir gyvenimo lygis; visuomenės poreikis didinti socialinės apsaugos galimybes ir rizikos padengimą; gyventojų požiūris į draudimo paslaugų plėtojimą.

Ne gyvybės draudimo paslaugų paklausai įtakos turi:

- substitutų ir komplementarių prekių kainos. Įvairių substitutų prekių kainų kitimas turi tiesioginį poveikį: kainų sumažėjimas lemia šių priemonių paklausos padidėjimą ir kartu draudimo paslaugų paklausos sumažėjimą. Ir atvirkščiai, šių prekių kainų padidėjimas lems ne gyvybės draudimo paslaugų paklausos padidėjimą. O komplementarių prekių kainų kitimas veikia priešingai nei substitutų prekių kainų kitimas.

- teisiniai veiksniai. Daugeliu atvejų draudimas yra savanoriškas, tačiau svarbius visuomenei ir valstybei draudimo teisinius santykius reguliuojami valstybės mastu, reglamentuojama įvairiais teisės aktais, pavyzdžiui įvairių profesijų civilinės atsakomybės draudimas. Kartu toks valstybinis reguliavimas ir kai kurių draudimo rūšių, pavyzdžiui transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės draudimas, privalomasis įteisinimas padidina ne gyvybės draudimo rinkos apimtį.

- mokesčių lengvatos. Įvairios taikomos mokesčių lengvatos ypač teigiamai veikia silpnesnių šalių draudimo rinkas, kadangi įmonės ir fiziniai asmenys tampa finansiškai suinteresuoti apsidrausti, o draudimo įmonėms sudaromos galimybės vystyti veiklą.

- ekonominiai veiksniai. Stabili politinė ir ekonominė padėtis, gerėjantys šalies makroekonominiai rodikliai lemia spartų ir tolygų ne gyvybės draudimo paslaugų rinkos augimą. Esant įvairioms finansų sistemos krizėms, sulėtėja šalies ūkio ekonominis aktyvumas, todėl tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys linkę atsakyti ne pirmo būtinumo paslaugų (ne gyvybės draudimo paslaugų) (Arena, 2006).

- gamtiniai veiksniai. Atsižvelgiant į tai, kokios gamtinės stichijos konkrečioje vietovėje gali padaryti daugiausiai žalos turtui, yra orientuojamos siūlomos draudimo rūšys. Dažniausiai turtas yra draudžiamas nuo vėtros, krušos, žaibo trenksmo, sausros, potvynių, žemės drebėjimų.

- konkurencinė aplinka. Konkurencija ne gyvybės draudimo rinkoje lemia vartotojui siūlomo produkto kainos mažėjimą ir kokybinius pokyčius. Tačiau per didelė konkurencinė kova, gali lemti nepagrįstai mažų draudimo įmokų politiką, todėl tampa sudėtinga įvykdyti finansinius išpareigojimus ir formuoti techninius atidėjimus.

- draudimo įmonių bendradarbiavimas su kitomis finansų institucijomis. Finansinio tarpininkavimo liberalizavimas gali lemti konkurencijos didėjimą tarp atskirų finansinių įstaigų, siekiant pritraukti laisvus fizinių ir juridinių asmenų piniginius išteklius arba sudaro galimybę tarpusavio bendradarbiavimui.

Analizuojant atskiras draudimo rūšis gali atsirasti ir kiti tai draudimo rūšiai būdingi veiksniai, lemiantys draudimo rinkos paklausą. Pavyzdžiui, rizikos draudimo paklausai įtakos turi draudiminių įvykių ir draudimo įmokų santykis.

Be draudimo paslaugų paklausos, kitas svarbus šių paslaugų elementas – draudimo rinkos pasiūla. Svarbu tai, kad draudikai turi kruopščiai įvertinti kainų ir kokybės lygį. Draudimo rinkos kainai įtakos turi šie veiksniai:

- rinkos konjunkštūra;
- šalies kainų politika;
- draudikų monopoliniai susitarimai;
- paskolų palūkanų dinamika;
- vykdomosios draudimo rūšies statistika.

Praktiškai draudimo įmonės investicinės galimybės bei rezultatai lemia draudimo paslaugų kainų minimumą. V. Kindurys (2002) teigia, kad draudimo įmokų tarifus mažinti normalios ekonomikos sąlygomis yra labiau aktualu didelėms šalims, kur didelės draudimo rinkos, ir mažiau priimtina mažoms šalims, kurių draudimo rinkos yra mažos. Didelėse draudimo rinkose veikia daugiau konkuruojančių draudimo įmonių, o mažose – draudimo potencialą gali patenkinti kelios stambios draudimo įmonės.

Išvados

1. Ne gyvybės draudimo rinkai bei rinkos plėtrai daro įtaką išoriniai aplinkos veiksniai, kuriuos galima suskirstyti į makroaplinkos veiksnius, kurių verslo dalyvis negali kontroliuoti, pvz. ekonominė, socialinė aplinka, ir šakos aplinkos veiksniai, kurie tam tikromis sąlygomis gali būti valdomi, pvz., konkurentai, draudėjai.

2. Keičiantis ne gyvybės draudimo rinkos makroaplinkai ir šakos aplinkai, keičiasi ir veiksnių įtaka ne gyvybės draudimo rinkos pasiūlai ir paklausai.

3. Vertinant Lietuvos ne gyvybės draudimo rinką sąlygojančius veiksnius galima teigti, kad ne gyvybės draudimo verslo plėtrą riboja nestabili ir prieštaringa šalies politika ir teisinė aplinka ir nepakankama bei nepatraukli draudimo teisinė aplinka; aukštas nedarbo lygis, sąlyginai maža gyventojų perkamoji galia, lėtėjanti pasaulinė ekonomika; mažėjantis krašto gyventojų skaičius, jų konservatyvumas; draudikų veiklos neskaidrumas.

Literatūros sąrašas

1. ARENA M. (2006). *Does Insurance Market Activity Promote Economic Growth?* // The World Bank. [Žiūrėta 2008.08.12] Internetinė prieiga: <http://jolis.worldbankimflib.org/external.htm>
2. BARANAUSKAS M., KINDURYS V. (2003). *Lietuvos ne gyvybės draudimo paslaugų rinka ir jos raidos perspektyvos* / *Ekonomika* Nr. 62.
3. BUŠKEVIČIŪTĖ E., POŽĖLAITĖ R. (2001). *Draudimo verslo plėtros prielaidos Lietuvoje* / *Inžinerinė ekonomika* Nr. 6 (26).
4. KINDURYS V. (2002). *Draudimo paslaugų marketingas*. Vilnius: Vilniau universiteto leidykla. p. 74, 80.
5. LEZGOVKO A., LASTAUSKAS P. (2008). *Šiuolaikinė draudimo rinka ES šalyse ir Lietuvoje: analizė ir perspektyvos* / *Ekonomika* Nr. 82.
6. *Non-Life Insurance in Europe*. Kaunas: Lietuvos akademinė bibliotekų tinklas. [žiūrėta 2007 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga per EBSCO Publishing.
7. RAŠKINIS D.(2000). *Draudimo sistemos formavimas, Lietuvai integruojantis į Europos Sąjungą*: daktaro disertacijos santrauka.

FACTORS INFLUENCING THE DEMAND AND SUPPLY OF LITHUANIAN NON-LIFE INSURANCE MARKET**Summary**

Since Lithuanian non-life insurance market is developing and the economic situation is changing, many internal and external environmental factors are increasingly influencing insurance business development. The objective of the research has been to identify the factors, which influence the demand and supply of Lithuanian non-life insurance market. In the article there is an analysis of the environmental factors, which can be divided into macro-environmental factors, which cannot be controlled by a business participant and branch environmental factors, which can be controlled under certain circumstances.

Mokslinio darbo vadovė: prof. dr. V.Aleknevičienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

PELNO MOKESČIO TARIFO POKYČIO ĮTAKOS VALSTYBĖS PAJAMOMS VERTINIMO METODIKA

Ariana Ūsienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Mokesčių politika siekia sudėtingų tikslų, t.y. surinkti kuo daugiau pajamų į nacionalinį biudžetą, suderinti apmokestinimo objektus bei bazes, o taip pat ir garantuoti viešųjų paslaugų, kurių dažnai privati rinka negali užtikrinti, teikimą. Ji apima visą mokesčių sistemą, kurios elementai yra glaudžiai susiję ne tik tarpusavyje, bet ir su svarbiausiais makroekonominiais procesais, tokiais kaip vartojimas, gamyba, infliacija, investicijos, pajamos ir kt. Kaip teigia Novošinskienė ir Slavickienė (2006, 2007) valstybė siekia, kad taikoma mokesčių sistema skatintų ekonomikos augimą ir užtikrintų reikiamas pajamas valstybės funkcijoms atlikti.

Budrytė ir Mačiulaitytė (2004), cituodamos Norton, teigia, kad įmonių apmokestinimo tyrimas yra viena sunkiausiai atliekamų mokesčių sistemos elementų analizių. Mokesčių tema Lietuvoje nėra plačiai svarstoma (Budrė ir Mačiulaitytė, 2004). Taigi tokie tyrimai yra aktualūs.

Lėtėjantis ekonominis augimas pasaulyje bei didelė infliacija Lietuvoje suformavo neigiamą ekonomikos ciklą, kurį reikia makroekonominėmis priemonėmis įveikti. Taigi yra aktualu išnagrinėti pelno mokesčio, kaip vieno didžiausių biudžeto pajamų šaltinio, tarifo įtaką valstybės pajamoms.

Darbo tikslas – parengti pelno mokesčio tarifo pokyčio įtakos valstybės pajamoms vertinimo metodiką.

Darbo uždaviniai:

- pagrįsti pelno mokesčio svarbą valstybės pajamos;
- nustatyti pelno mokesčio tarifo prielaidas ir kriterijus;
- išnagrinėjus dažniausiai taikomas mokesčių vertinimo metodikas, pateikti pelno mokesčio tarifo pokyčio įtakos valstybės pajamoms vertinimo metodiką.

Darbo objektas – pelno mokestis.

Tyrimo metodai – išskeltiems uždaviniams tirti ir rezultatams gauti naudoti šie metodai: mokslinės literatūros analizė ir sintezė, loginė analizė ir sintezė, loginis modeliavimas.

Rezultatai

Pelno mokestis, kuris dar ekspertų vadinamas kapitalo grąžos mokesčiu (Kuodis, 2008, Vainienė, 1998), yra vienas daugiausiai diskutuojamų keliantis mokesčių sistemos elementas. Iš šio mokesčio Lietuvoje surenkama apie 9 proc. visų mokestinių pajamų. Nuo 2000 m. sumažinus pelno mokesčio tarifą nuo 29% iki 24%, jo surinkimas nesumažėjo ir sudarė 2 proc. visų mokestinių pajamų. O nuo 2002 m. sumažinus pelno mokesčio tarifą iki 15 proc., surinkimas netgi ženkliai išaugo (žr. 1 lent.).

1 lentelė. Pelno mokesčio dalis mokestinėse pajamose (**Sudaryta autorės remiantis Eurostat statistinės bazės duomenimis, 2008), proc.**

	2000m.	2001m.	2002m.	2003m.	2004m.	2005m.	2006m.
Pelno mokesčio dalis visose mokestinėse pajamose, proc.	2	2	2	5	7	7	9

Pelno mokesčio apmokestinimo bazė yra juridinių asmenų ikimokestinis pelnas. Teoriškai svarstant, pelnas yra juridinio asmens pajamos, kurios uždirbamos tam tikroje valstybėje, taigi naudojantis tos valstybės suteiktomis

viešosiomis gėrybėmis. Todėl yra teisinga, kad dalį tokių pajamų (o tiksliau - pelno) būtų sumokama valstybei. Tačiau yra svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad pelnas yra vienintelis juridinio asmens vidinis finansavimo šaltinis, iš kurio gali būti finansuojama asmens plėtra. Verslo vystymo(si) ir augimo svarba šalies ūkio konkurenciniams pranašumams įgyti yra akivaizdi. Taigi pelno mokestis dalinai riboja šių svarbių procesų dinamiką ir mastus.

Paprastai mokslininkai, lygindami apmokestinimo lygį šalyje nagrinėja normatyvinius (reglamentuojamus) mokesčio tarifus, t.y. tokius tarifus, kurie yra įtvirtinti teisės aktais toje šalyje.

Svarstant klausimą, kokio dydžio turėtų būti pelno mokesčio tarifas, galima nagrinėti tris galimus atvejus: 1) didesnis nei gyventojų pajamų mokesčio tarifas, 2) toks pats, kaip gyventojų pajamų 3) mažesnis nei gyventojų pajamų mokesčio tarifas. Juridiniai asmenys turėtų pelną apmokestinti didesniu tarifu nei gyventojai, kadangi jie daug intensyviau naudojami valstybės teikiamomis viešosiomis gėrybėmis.

Kita vertus, darant prielaidą, kad įvertinti, kiek yra naudojamos viešosiomis gėrybėmis ir kas jomis naudojasi daugiau yra sunku, būtų teisinga nutarti, kad nesvarbu kiek naudojasi valstybės infrastruktūra, svarbu, kad naudojasi iš principo. Tokiu atveju būtų teisinga fizinius ir juridinius asmenis apmokestinti vienodais tarifais.

Trečias galimas pelno mokesčio tarifas gali būti pagrindžiamas tuo, kad juridiniai asmenys patys sukuria viešąsias gėrybes, kurdami darbo vietas, investuodami į žmonių išsilavinimą bei technologijas, pritraukdami investicijas bei aktyvindami šalies vystymąsi. Todėl pelnas turėtų būti apmokestinamas mažesniu tarifu.

Apibendrinant pelno mokesčio tarifo nustatymo prielaidas ir kriterijus galima būtų teigti, kad pagrįstai galimi patys įvairiausi variantai. Taigi šioje vietoje tenka dar kartą pabrėžti holistinio priėjimo prie mokesčio (-ų) tobulinimo, kadangi ne tiek svarbu, kiek mokesčio tarifas bus pakeistas, svarbu, kokią realią įtaką tai turės visai mokesčių sistemai, fiskalinei politikai bei nacionalinei ekonomikai.

Lyginant apmokestinimo sistemas tarp Lietuvos, jos kaimyninių valstybių bei artimų jos dydžiui valstybių ES (pvz. Danija ir Airija), galima teigti, kad skirtumai tarp sistemų yra reikšmingi. (žr. 2 lent.). Pelno mokesčio dalis visų surenkamų mokesčių svyruoja nuo 5 proc. iki 12proc. O Lietuva po Airijos iš pelno mokesčio surenka didžiausią dalį pajamų į valstybės biudžetą.

2 Lentelė. Pelno mokesčio dalis mokestinėse pajamose kai kuriose ES narėse (Sudaryta autorės remiantis Eurostat statistinės bazės duomenimis, 2008), proc.

Mokestis	ES27	Danija	Vokietija	Estija	Airija	Latvija	Lietuva	Lenkija	Suomija	Švedija
Pelno mokestis	n/d	8,6	n/d	4,9	11,9	7,5	9,4	7,1	7,8	7,4

Siekiant įvertinti kokio nors mokesčio tarifo įtaką, iš pradžių reikia tinkamai įvertinti esamą mokesčio reikšmę ir atitikimą apmokestinimo teisingumą. Mokesčių vertinimo metodikas analizuoja ir kuria daugelis mokslininkų, besidominčių šia tema: Budrytė ir Mačiulaitytė, 2004; Mačiulaitytė, 2008; Novošinskienė ir Slavickienė, 2006; Butler, 2001; Carrère ir De Melo, 2007; Da Haan et al, 2001; Gylys, 2006 ir kiti. Vieni dažniausiai naudojamų vertinimo metodikų yra pasirinktų mokesčių kokybinių charakteristikų analizė arba apmokestinimo principų atitikimo analizė.

Pelno mokestis - tiek dėl jo prigimties, tiek dėl apskaičiavimo ir mokėjimo tvarkos - akivaizdžiai pažeidžia išdėstytus mokesčių sistemos principus. Pelno mokestis yra įprastas ir patikimiausias valdžios įrankis, leidžiantis daryti intervencijas į ekonomikos procesus, juo nuolat ir nepaliaujamai kišamasi į ūkio subjektų veiklą, pažeidžiant laisvos konkurencijos sąlygas.

Nors ir įmanoma įsivaizduoti vieningai, visuotinai ir proporcingai taikomą pelno mokestį, jo įtaka ekonomikos procesams ir subjektų sprendimams vis vien būtų didelė. Taip yra todėl, kad pati pelno apmokestinimo idėja verčia valdžią kontroliuoti pelno skaičiavimą, ribojant iš pajamų išskaičiuotinas išlaidas. Pasitelkiama vienokia ar kitokia pajamų ir sąnaudų pripažinimo tvarka, kuri neišvengiamai įneša subjektyvumo ir įtakoja įmonių sprendimus.

Yra išskiriami trys kokybinės mokesčių charakteristikos: mokesčio efektyvumas, mokesčio teisingumas ir administravimo sudėtingumas. Tai yra pagrindiniai kriterijai, pagal kuriuos reikėtų vertinti visus mokesčius (Kuodis, 2008). Mokesčio efektyvumas nusako, kaip ir kokiais resursais surenkamos pajamos į nacionalinį biudžetą bei, kaip

tai atsiliepia mokesčio mokėtojams. Mokesčio teisingumas glaudžiai siejasi su teisingo apmokestinimo principu. Mokesčių mokėtojai yra ne vienodi, jų ekonominės ir socialinės galimybės mokėti mokesčius yra skirtingos, todėl ne visuomet yra „teisinga“ visus mokesčių mokėtojus apmokestinti vienodai arba proporcingai. Galiausiai trečioji mokesčio charakteristika – jo administravimas turi užtikrinti, kad mokestis būtų efektingas, t.y. kad jis būtų tinkamai įgyvendintas.

Kita minėta mokesčių vertinimo metodika yra atitikimo apmokestinimo principams analizė. Pagal apmokestinimo principus galima spręsti apie mokesčių sistemos tipą. Kaip teigia Vainienė (1998), mokesčių apmokestinimo principai yra reikalavimai mokesčių sistemai, pagal kuriuos galima spręsti apie mokesčių sistemos kokybę.

Mokslinėje literatūroje yra populiariu mokesčius vertinti kokybiniais ar vertybiniais aspektais. Yra akcentuojama mokesčio efektyvumo, efektingumo bei teisingumo charakteristikos ir/ar principai. Kaip teigia Vainienė (2003), „*mokesčiai yra ta sritis, kurioje gali būti skaičiuojama ir netgi keliais būdais, bet dažnai pamirštama, jog visus šiuos skaičiavimus reikia svarstyti su didelėmis išlygomis. Jie tik tam tikrais atvejais gali suteikti informacijos apie tai, dideli ar maži mokesčiai, pakeliama ar nepakeliama jų našta*“. Taigi vienareikšmiškai remtis kiekybiniais mokesčio vertinimais ne visuomet yra optimalus sprendimas. Tačiau detalūs kiekybiniai vertinimai sudaro sąlygas priimti teisingesnį sprendimą. Kiekybiniai (empiriniai) tyrimai yra pranašesni už kokybinius. Mokesčių vadyboje taip pat stengiamasi aktyviai naudoti kiekybinius metodus, t.y. mokesčius stengiamasi matuoti. Šiam tikslui taikomi tokie metodai (Vainienė, 2003):

1. Mokesčių tarifų lyginimas. Dažniausiai šis matavimo būdas naudojamas tarpvalstybinėms mokesčių lyginamosioms analizėms atlikti, kai lyginami to paties mokesčio tarifai.

2. Absoliutus mokesčių dydis, tiek individualus, tiek visuminis. Kiekvienas žmogus, kiekviena įmonė gali suskaičiuoti, kiek mokesčių jie sumokėjo valstybei. Gali netgi palyginti su pajamomis (apyvarta) ir pasakyti, kokią mokesčių sumą atiduoda. Šis rodiklis labai prasmingas įmonėse, ypač įvertinant mokesčių pakeitimus.

3. Mokesčiai vidutiniškai tenkantys vienam gyventojui. Ši našta taip pat reiškia absoliučiu dydžiu ir skaičiuojama kaip visuminės absoliučios naštos ir gyventojų skaičiaus santykis. Žinoma, gautas skaičius atskiram individui jau yra mažai prasmingas. Be to, neparankus dėl to, kad neįvertina šalies pajamų lygio skirtumų, todėl nelabai tinkamas geografiniams lyginimams. Būtent todėl, siekiant įvertinti viską - ir mokesčio tarifą, ir bazę, ir šalies pajamų lygį, ir padaryti rodiklį palyginamą - buvo sukurtas sintetinis mokesčių naštos matavimo rodiklis.

4. Mokesčių naštos rodiklis. Matuojamas kaip biudžetų mokesčių pajamų ir bendrojo vidaus produkto (bendrojo nacionalinio produkto) santykis, išreikštas procentais. Šį dydį taip pat galima išreikšti simboliškai – kaip laisvės nuo mokesčių dieną. Kaip matosi, šis rodiklis jau labai toli nutolęs nuo individo ir nieko nepasakantis apie jo mokesčių našta. Nes lyginama visų sumokėta mokesčių suma su visų sukurta gėrybių suma – bendruoju vidaus produktu. Šis mokesčių naštos dydis kitaip dar vadinamas perskirstymu. Svarbu žinoti, kad šis skaičiuokas gali būti gana apgaulingas. Jis gali mažėti, kai tuo pačiu metu yra keliami ir tarifai, ir bazė, t.y. kai yra didinami mokesčiai (matematiškai kalbant, tai nutinka, kai vardiklis auga greičiau nei skaitiklis). Mažas mokesčių naštos rodiklis, esant plačiai bazei ir aukštiesiems tarifams, taip pat gali byloti apie mažėjantį žmonių ekonominį aktyvumą arba apie prastą mokesčių administravimą, „pralaidžias“ sienas, arba apie išsikerojusią korupciją (Vainienė, 2003).

Mokesčio kiekybinio vertinimo modelių sutinkama įvairių. Dažniausiai naudojami elastingumo, ekstrapoliacijos bei ekonominių rodiklių regresijų modeliai. Analizuojant Lietuvos mokesčių statistinę informaciją, taikyti ekonometrinius modelius yra sunku (Budrytė ir Mačiulaitytė, 2004). Todėl pasirinktas matematinio programavimo metodas.

Mokesčių pajamų surinkimui bei mokesčių vadybai svarbų vaidmenį atlieka rinkos struktūra, finansų lėšų srantai bei demografinės tendencijos. Tačiau kad minėti elementai atsispindėtų vertinime, Essama-Nssah (2008) skaičiavimuose siūlo naudoti elastingumus. Elastingumas parodo, kaip pasikeičia produkto vienas rodiklis, pasikeitus kuriam nors iš likusių rodiklių.

Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, yra taikomos įvairios mokesčio lengvatos, kurios mažina faktinį mokesčio tarifą. Faktinis mokesčio tarifas yra toks tarifas, kurį realiai sumokėjo mokesčio mokėtojas. Faktinis mokesčio tarifas šiame darbe apskaičiuojamas pagal formulę:

$$Tax = Tax_{norma} - Tax_{lengvatos} \quad (1)$$

čia Tax - faktinis mokesčio tarifas;

Tax_{norma} - pagrindinis (didžiausias) nustatytas mokesčio tarifas;

Tax_{lengvatos} – mokesčio tarifas, kurio dydis priklauso nuo taikomų mokesčio lengvatų bei jų svorio.

Lengvatų tarifas įvertina skirtumą tarp nominalios (teisės aktų nustatytos) mokesčio tarifo bei faktiško tarifo. Faktinis mokesčio tarifas dar gali būti vadinamas efektyviuoju vidutiniu mokesčio tarifu. (De Haan ir kt., 2001).

Lengvatų tarifas priklauso nuo to, kokią dalį mokesčio pajamose sudaro įplaukos pagal pagrindinį tarifą ir kokią dalį sudaro įplaukos pagal lengvatinius tarifus. Jei lengvatinių tarifų yra keletas, tuomet, žinoma, lengvatų tarifui įtakos turi ir mokesčių, surinktų pagal skirtingus lengvatų tarifus, struktūra. Čia mokesčių įplaukų struktūros dalys sudaro jų svorius.

Faktinio pelno mokesčio tarifo įtaka jo surinkimui įvertinama:

$$R_t = Pelnas_t \times Tax_t \times \epsilon_{surinkimas} \quad (2)$$

čia R_t - mokesstinės pajamos surinktos iš pelno mokesčio,

$Pelnas_t$ - pelno suma, kurią t laikotarpiu uždirbo juridiniai asmenys,

Tax_t - faktinis pelno mokesčio tarifas,

$\epsilon_{surinkimas}$ - pelno surinkimo elastingumas pelno mokesčio tarifo dydžio pokyčiams.

Taip pat reikia pabrėžti, kad pelno mokesčio tarifo pokytis taip pat turi įtakos pelno sumai, kurią per laikotarpį uždirbo juridiniai asmenys. Tai įvertinama pagal formulę:

$$Pelnas_t = Tax \times \epsilon_{pelnas} \quad (3)$$

čia ϵ_{pelnas} – juridinių asmenų pelno elastingumas pelno mokesčio tarifo dydžio pokyčiams.

Remiantis šia metodika, galima įvertinti ekonominius pelno mokesčio tarifo keitimo kaštus bei naudą. Kitais žodžiais tariant, remiantis prognozuojamais BVP bei įmonių pelno rezultatais, galima įvertinti, kokią įtaką šiems rezultatams turės pelno mokesčio tarifo keitimas.

Išvados

1. Pelno mokestis yra vienas daugiausia diskusijų keliantis mokesčių sistemos elementas, per kurį Lietuvoje surenkama apie 9 proc. mokesčių pajamų.
2. Lietuva yra viena daugiausiai iš pelno mokesčio surenkančių šalių Pabaltijo regione. Be to, lyginant su Estija, Latvija bei Lenkija, Lietuvoje pelno mokesčio dalis BVP yra didžiausia bei auganti greičiausiai.
3. Mokesčio efektyvumas, teisingumas ir administravimo sudėtingumas yra trys pagrindiniai kriterijai, pagal kuriuos tinkamiausia vertinti visus mokesčius, tame tarpe ir pelno mokesčio tarifo įtaką valstybės pajamoms. Vertinimui naudotini kiekybiniai (empyriniai) metodai: mokesčių tarifų lyginimas, mokesčių dydžio kitimas keičiantis tarifui, bei mokesčių naštos rodiklis. Remiantis prognozuojamais BVP bei įmonių pelno rezultatais įvertinama, kokią įtaką šiems rezultatams turės pelno mokesčio tarifo keitimas.

Literatūros sąrašas

1. Budrytė A., Mačiulaitytė E., (2004), Pelno apmokestinimo tvarka ir veiksmingumas Lietuvoje. Pinigų studijos. 2004. Nr. 2, Interneto nuoroda [http://www.lb.lt/leidiniai/pinigu_studijos2004_2/pinigu_studijos2004_2.html#last12]. Žiūrėta 2008.08.20.
2. Butler T., (2001), David vs. Goliath (2001): An Analysis of the OECD Harmful Tax Competition Policy. DigitalCommons. 2001. Interneto nuoroda [http://digitalcommons.law.uga.edu/stu_llm/5]. Žiūrėta 2008.10.28.
3. De Haan J., Sturm J.E., Volkerink B., (2001), Tax ratios in macroeconomics: Do taxes really matter. European Economy Group Working Papers. 2001. Nr. 7, Interneto nuoroda [http://www.springerlink.com/content/q5k33828w44592k6/]. Žiūrėta 2008.10.28.
4. Essama-Nssah B., (2008), Assessing the Redistributive Effect of Fiscal Policy. World Bank Policy Research Working Paper. 2008. Nr. 4592, April. Washington, D.C.: The World Bank, Psl. 72. Interneto nuoroda

- [http://www.worldbank.icebox.ingenta.com/search/article?option1=titleabstract&sort=score&year_from=1900&year_to=2100&search_type=quick&value1=Essama&database=1&pageSize=20&index=2]. Žiūrėta 2008.10.18.
5. Kuodis R., (2008), Kaip reformuoti Lietuvos mokesčių sistemą. Valstybė. 2008. Vol. 19. Nr. 10, Lapkritis. Vilnius: VšĮ Demokratijos plėtros fondas, Psl. 24-29.
  6. Mačiulaitytė E., (2006), The ways of modelling and forecasting profit tax revenue in Lithuania. Ekonomika. 2006. Vol. 73. Vilnius: VU leidykla, Interneto nuoroda [<http://www.leidykla.eu/mokslo-darbai/ekonomika/ekonomika-2008-82-tomas/>]. Žiūrėta 2008.08.15.
  7. Novošinskienė A., Slavickienė A., (2006), Mokesčių naštos mažinimo galimybės. LŽŪU Mokslo darbai. 2006. Vol. 73.Nr. 26, Akademija: LŽŪU leidykla, Psl. 51-56.
  8. Novošinskienė A., Slavickienė A., (2007), Lietuvos mokesčių sistemos vertinimas. LŽŪU Mokslo darbai. 2007. Vol. 76.Nr. 29, Akademija: LŽŪU leidykla, Psl. 65-71. Interneto nuoroda [<http://www.lzuu.lt/vagos/lt/16423>]. Žiūrėta 2008.08.15.
  9. Tanzi V., Zee H.H., (2000), Tax policy for emerging markets: developing countries. International Monetary Fund Working paper. 2000. 35, Psl. 35. Interneto nuoroda [<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0035.pdf>]. Žiūrėta 2008.12.22.
  10. Vainienė R., (2002), The More the Better: but not Taxes! Tax and spend is hardly the recipe for economic success. The Free Market. 2002. 2, Interneto nuoroda [<http://www.freema.org/NewsLetter/tax.budget/2002.1.more.phtml>]. Žiūrėta 2008.09.20.
  11. Vainienė R., (2002), Visa tiesa apie progresyvinius mokesčius. Laisvoji rinka. 2002. 1, Interneto nuoroda [<http://www.lrinka.lt/Leidiny/mokesciai.biudzetas/2002.1.progres.phtml>]. Žiūrėta 2008.09.20.
  12. Vainienė R., (2003), Su liniuote – per mokesčius. Laisvoji rinka. 2003. 3, Interneto nuoroda [<http://www.lrinka.lt/Leidiny/mokesciai.biudzetas/2003.3.liniuote.phtml>]. Žiūrėta 2008.09.20.

Summary

In the article it is described analysis methods of profit tax rate's alteration influence for the finances of a state. Profit tax is one of the biggest taxes of the state, which gives us 9% of all income. To analyse taxes it is advantageous to use tax burden, administration, elastic, tax dependence on the tax rate, budget's income accumulation indexes. Reference to the predictive GDP and companies profit results, we can analyse what influence does the result give us changes of the profit tax rate.

Mokslinio darbo vadovė: doc. A. Slavickienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

BANKROTO DIAGNOZAVIMO ĮMONĖSE TYRIMAS

Sandra Kučiauskaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Įmonių veikloje visada yra įvairių rūšių rizikos. Didėjant konkurencijai bei plečiantis rinkoms rizika vis didėja. Įprastu ekonomikos reiškiniu tapo įmonių bankrotai. Nesugebėdamos išmokėti skolų ir įveikti iškilusių finansinių problemų įmonės bankrutuoja, sukeldamos daugybę neigiamų ekonominių ir socialinių padarinių. Įmonių bankroto atveju, nuostolius ir bankrutuojančių įmonių administravimo, likvidavimo bei kitas išlaidas patiria nemažai rinkos dalyvių: kreditoriai, investuotojai, tiekėjai, valstybinės institucijos, taip pat ir įmonės darbuotojai. Bankrutavimo problemos glaudžiai susijusios ir su socialinėmis problemomis: gyventojų nedarbu, šalies ekonomine gerove, gyventojų pragyvenimo ir valstybės ekonominio išsivystymo lygiais. Teoriniai bankroto diagnostavimo tyrimų rezultatai pakankamai dažnai taikomi įmonių veiklos analizėje, tačiau nemažėjantis bankrutuojančių įmonių skaičius rodo, kad praktiškai per mažai dėmesio skiriama įmonių bankroto diagnostikai ankstyvuojų laikotarpiu.

Bankroto įmanoma išvengti laiku ir tinkamai įvertinus bankroto tikimybę, laiku nustačius pirminius įmonės finansinės krizės požymius bei užtikrinus teisingus problemų sprendimo būdus. Kiekvienai įmonei būtinas nuolatinis bankroto rizikos vertinimas, siekiant užtikrinti kad finansinių krizių užuomazgos būtų pastebėtos kuo anksčiau, nustatytos jų atsiradimo priežastys ir priimti tinkami sprendimai. Krizės požymių nustatymas ankstyvuojų periodu, jų sukėlusią priežastį išaiškinimas leidžia sumažinti pavojingos situacijos susidarymą ir neigiamą poveikį bei gali padėti išvengti bankroto. Svarbu parinkti tinkamą ir tikslų įmonės bankroto prognozavimo modelį, nes kitu atveju priimti sprendimai gali būti neefektyvus ar pavėluoti.

Tyrimo tikslas - sudaryti bankroto diagnostavimo modelį Lietuvos rinkos sąlygomis, paremtą regresine analize.

Tikslui pasiekti iškelti šie **uždaviniai**:

- nustatyti įmonių bankroto diagnostavimo būtinumą;
- apžvelgti, apibendrinti ir įvertinti bankroto diagnostavimo modelius;
- išskirti bankroto diagnostavimui dažniausiai naudojamus finansinius santykinius rodiklius;
- nustatyti finansinių santykinių rodiklių reikšmingus intervalus;
- sudaryti bankroto diagnostavimo modelį.

Tyrimo objektas - bankroto diagnostavimo modeliai.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, loginė lyginamoji analizė ir sintezė, apibendrinimo metodas, dokumentų turinio analizė, statistinė analizė.

Rezultatai

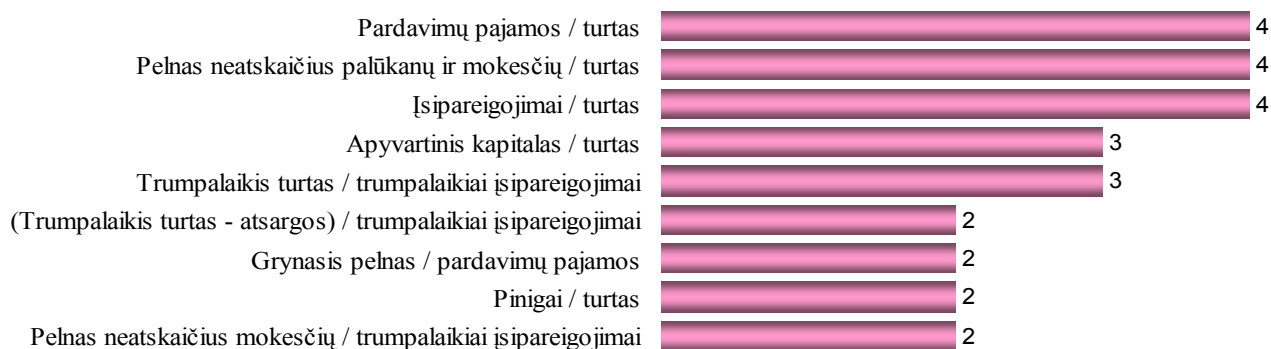
Visos įmonės susiduria su įvairiomis finansinėmis problemomis savo veikloje. Kuo labiau auga konkurencija, tuo didesni pavojai tyko kiekvienos įmonės, tuo didesnė rizika pradėti bei sėkmingai vystyti verslą. Dabartinėmis rinkos ekonomikos sąlygomis įmonių bankrotai Lietuvoje tapo pakankamai dažnu reiškiniu, kuris neigiamai veikia visą šalies ūkį. 2007 m. bankrotas pradėtas 606 įmonėse, iš jų 107 bankroto procesai baigti. Iš viso per 2007 m. Lietuvoje baigtos 783 bankroto procedūros. Tuo tarpu per tris pirmuosius 2008 m. ketvirčius pradėtos 649 bankroto procedūros, iš jų 52 baigtos. Iš viso per šį laikotarpį baigtos 478 bankroto procedūros (Įmonių bankroto valdymo departamentas, 2008).

Bankrotas yra apibrėžiamas, kaip makroekonominė problema (Purlys, 2001), neišvengiamas reiškinys rinkos ekonomikoje (Tvaronavičienė, 2001). Šiandien nieko nebestebina, kad dalis įmonių nesugeba išsilaikyti konkurencinėje kovoje, bankrutuoja ir pasitraukia iš rinkos. A. Kovaliov (1994) teigia, kad visuotinas būdas išvengti bankroto yra įmonės veiklos analizė. Įmonės išoriniams vartotojams (kreditoriams, potencialiems investuotojams, tiekėjams ir kt.) yra svarbu laiku gauti informaciją apie neišvengiamas įmonės finansines problemas. Įmonės bankrotas yra nesėkmė ne tik jos vadovams, savininkams, darbuotojams, bet taip pat ir kitiems rinkos dalyviams.

Visais laikotarpiais didelis dėmesys skiriamas įmonės bankroto rizikos įvertinimui. Daug mokslininkų ieško būdų, kurie padėtų kuo anksčiau įvertinti įmonės patekimą į rizikingą situaciją. Didelį indėlį į bankroto diagnostavimo tyrimus įdėjo Altman (1968), Taffler ir Tisshaw (1977), Chesser (1974), Springate (1978), Zavgren (1985). Šie

mokslininkai skirtingais laikotarpiais sukūrė bankroto diagnozavimo modelius, į kuriuos įtraukė skirtingus kriterijus. Dėl nuolat besikeičiančių verslo sąlygų, ekonominės situacijos, didėjančios konkurencijos, infliacijos, šie metodai turėtų būti išbandomi ir koreguojami kas keli metai (Stundžienė, Boguslauskas, 2006). Daug prie kelių modelių palyginimo prisidėjo Mackevičius ir Silvanavičiūtė (2006).

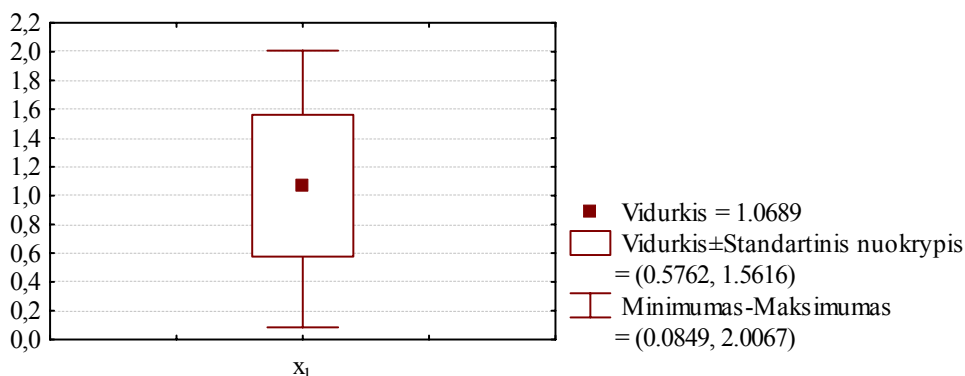
Finansinių koeficientų naudojimas yra vienas iš pagrindinių būdų skaičiuojant bankroto tikimybę. Mokslininkai į bankroto diagnozavimo modelius įtraukia nuo 4 iki 9 finansinių rodiklių. Išanalizavus bankroto diagnozavimo modelius (užsienio mokslininkų Altman, Taffler ir Tisshaw, Springate, Zavgren, Chesser bei lietuvių mokslininkų Grigaravičiaus, Purvinio, Šukio ir Virbickaitės, Stundžienės ir Boguslausko, Stoškaus, Beržinskienės ir Virbickaitės), nustatyta, kad šiuose modeliuose iš viso panaudota trisdešimt skirtingų rodiklių, įvertinančių įmonės pelningumą, likvidumą, mokumą, veiklos efektyvumą. 1 pav. pateikiamas rodiklių pasikartojimo dažnumas.

1 pav. Rodiklių pasikartojimo dažnumas bankroto diagnozavimo modeliuose

Dažniausiai pasikartojantys finansiniai santykiniai rodikliai įtraukiami į sudaromą bankroto diagnozavimo modelį. Sudaromo modelio koeficientai nustatomi remiantis sėkmingai veikiančių įmonių finansinių ataskaitų duomenimis. Modeliui sudaryti atsitiktiniu būdu parinkta 15 Lietuvos įmonių iš Vilniaus vertybinių popierių biržos oficialiojo ir einamojo sąrašų. Pagal šių įmonių trijų paskutinių metų pelno (nuostolio) ataskaitų ir balansų duomenis apskaičiuoti santykiniai rodikliai. Kiekviena įmonė skirtingais metais vertinama kaip atskiras objektas. Tokiu būdu nagrinėjamą finansinių rodiklių imtį sudaro 45 elementai.

Kiekvienam rodikliui apskaičiuojamos minimalios ir maksimalios reikšmės, randamas vidurkis ir standartinis nuokrypis. Statistinio paketo *Statistica 7* pagalba nubraižyti visų kintamųjų reikšmingieji intervalai. 2 pav. pateiktas kintamojo x_1 (Pardavimų pajamos / turtas) reikšmingasis intervalas bei imties ribiniai taškai.

2 pav. Kintamojo x_1 intervalas, koreguotas standartiniu nuokrypiu, imties ribinės reikšmės

Standartinis nuokrypis charakterizuoja atsitiktinio dydžio galimų reikšmių išsibarstymą apie vidurkį. Todėl reikšmingų intervalų kraštinės ribos nustatomos prie vidurkio pridėjus arba atėmus standartinį nuokrypį. Gauti intervalai dar kartą koreguojami, atsižvelgiant į atskirų rodiklių individualias charakteristikas ir savybes. Tokie rodikliai kaip x_2 (pelnas neatskaičius palūkanų ir mokesčių / turtas), x_7 (grynasis pelnas / pardavimų pajamos) ir x_9 (pelnas neatskaičius mokesčių / trumpalaikiai išsipareigojimai) negali būti neigiami sėkmingai veikiančioje įmonėje. Priešingu atveju tai reikštų, kad įmonės pelnas yra neigiamas, t.y. įmonė patiria nuostolius. Tokia įmonė negali būti priskiriama

prie sėkmingai veikiančių. Taigi paminėtų rodiklių minimalia riba nustatomas nulis. Rodiklis x_8 (pinigai / turtas) taip pat negali būti neigiamas, todėl ir jo minimalia riba nustatomas nulis. Maksimalia rodiklių riba paliekamos tos reikšmės, kurios sudarytoje atsitiktinių dydžių imtyje buvo didžiausios. Kintamajam x_5 (trumpalaikis turtas / trumpalaikiai įsipareigojimai) maksimalia riba nustatomas dydis, gautas vidurkį koregavus standartiniu nuokrypiu. 1 lentelėje pateikiami nustatyti reikšmingi intervalai kiekvienam kintamajam.

1 lentelė. Reikšmingi intervalai

	Pardavimų pajamos / turtas	Pelnas neatskaičius palūkanų ir mokesčių / turtas	Įsipareigojimai / turtas	Apyvartinis kapitalas / turtas	Trumpalaikis turtas / trumpalaikiai įsipareigojimai	(Trumpalaikis turtas - atsargos) / trumpalaikiai įsipareigojimai	Grynasis pelnas / pardavimų pajamos	Pinigai / turtas	Pelnas neatskaičius mokesčių / trumpalaikiai įsipareigojimai
	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8	x_9
Intervalo minimumas	0.5735	0.0000	0.2921	-0.0466	0.8313	0.4433	0.0000	0.0000	0.0000
Intervalo maksimumas	2.0067	0.2612	0.8136	0.5284	1.9735	1.8372	0.4598	0.3135	1.3148

Nepriklausomųjų kintamųjų reikšmingi intervalai toliau naudojami, priklausomojo kintamojo y reikšmėms rasti, sudarant regresine analize paremtą bankroto diagnozavimo modelį. Remiantis logine analize, tikrinama ar kiekviena turima rodiklio reikšmė patenka į reikšmingą intervalą. Jei rodiklis patenka į intervalą, tai rašomas 1, jei nepatenka – 0. Tokiu būdu sudaroma loginių reikšmių lentelė. Toliau įvertinama, kiek konkretaus stebinio kintamųjų patenka į reikšmingus intervalus. Šie dydžiai užrašomi vienetais ir išreiškiami dalimi visumoje:

$$y = \frac{\text{Rodiklių, patekusių į reikšmingus intervalus, skaičius}}{\text{Nagrinėjamų rodiklių skaičius}} \quad (1)$$

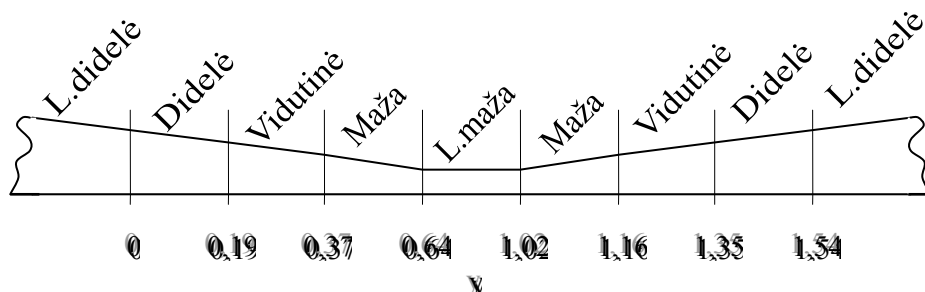
Priklausomojo kintamojo y imtį sudaro dydžiai nuo 0 iki 1. Kintamasis y lygus rodiklių, patekusių į reikšmingus intervalus, daliai. Nuliui lygus kintamasis parodo, kad į nustatytus reikšmingus intervalus nepateko nei vienas konkretaus stebėjimo rodiklis, vienetai - visi stebėjimo rodikliai. Kuo kintamasis y arčiau vieneto, tuo daugiau stebėjimo rodiklių patenka į reikšmingus intervalus.

Regresijos lygtis - matematinė regresijos linijos lygtis, modeliuojanti funkcinę ryšį tarp nepriklausomojo ir priklausomųjų kintamųjų. Bankroto diagnozavimo metodas, sudaromas remiantis tiesinės daugiafaktorės regresijos lygtimi. Išskirti reikšmingi finansiniai santykiniai rodikliai įtraukiami į regresinį modelį kaip nepriklausomi kintamieji ($x_1, \dots, x_9$). Regresijos modelis sudaromas ir koeficientai b_k ($k = 0, \dots, 9$) nustatomi, remiantis realiais įmonių duomenimis (pagal atsitiktiniu būdu suformuotą imtį). Daugiafaktorės regresijos lygtis sudaroma statistinio paketo *Statistica 7* pagalba. Pirmajame etape gaunama lygtis su visais nustatytais devyniais finansiniais santykiniais rodikliais. Tačiau remiantis Stjudento kriterijumi patikrinamos nulinės hipotezės ir nustatoma, kad dėl nereikšmingumo iš regresinio modelio reikia pašalinti kintamuosius x_4 , x_5 , x_8 ir x_9 . Įvertinus stebėjimų išimtis, statistinį kintamųjų bei modelio patikimumą ir įtaką regresijos lygčiai, bankroto diagnozavimui siūlomas toks modelis:

$$y_x = 0,941 + 0,153x_1 + 2,785x_2 - 0,539x_3 - 0,133x_4 - 0,951x_5 \quad (2)$$

- čia:
- y_x - priklausomas kintamasis;
  - x_1 - pardavimų pajamos / turtas;
  - x_2 - pelnas neatskaičius palūkanų ir mokesčių / turtas;
  - x_3 - įsipareigojimai / turtas;
  - x_4 - (trumpalaikis turtas-atsargos) / trumpalaikiai įsipareigojimai;
  - x_5 - grynasis pelnas / pardavimų pajamos.

Šios lygties pagalba, apskaičiuota y reikšmė parodo į kokią bankroto tikimybės kategoriją patenka tiriama įmonė. Kai y patenka į intervalą $(0,64; 1,02]$ - bankroto tikimybė labai maža, kai y patenka į intervalą $(0,37; 0,64]$ arba $(1,02; 1,16]$ - bankroto tikimybė maža, kai y patenka į intervalą $(0,19; 0,37]$ arba $(1,16; 1,35]$ - bankroto tikimybė vidutinė, kai y patenka į intervalą $[0; 0,19]$ arba $(1,35; 1,54]$ - bankroto tikimybė didelė, kai y yra mažesnė už 0 arba didesnė už 1,54 – bankroto tikimybė labai didelė. 8 pav. pateikta y skalė, kurioje sužymėti reikšmių intervalai. Taip pat nurodyta, kokia yra bankroto tikimybė kiekviename iš jų.

3 pav. Bankroto tikimybės pagal y reikšmių intervalus

Šis tiesinės daugiafaktoriaus regresijos modelis sudarytas Lietuvos rinkos sąlygomis, įvertinus sėkmingai veikiančių įmonių finansinius santykinus rodiklius.

Išvados

1. 2007 m. bankrotas pradėtas 606 įmonėse, tuo tarpu per tris pirmuosius 2008 m. ketvirčius pradėtos 649 bankroto procedūros. Tai rodo didėjančią bankrotų skaičių ir būtinybę ieškoti patikimų bankroto diagnozavimo metodų.

2. Išanalizavus mokslinę literatūrą, nustatyta, kad finansinių koeficientų naudojimas yra pagrindinis būdas skaičiuojant bankroto tikimybę. Tai yra lengvai gaunami rodikliai, todėl juos nesunku įtraukti į modelį. Bankroto diagnozavimo modeliuose dažniausiai naudojami santykiniai rodikliai: įsipareigojimų ir turto santykis, pardavimo pajamų ir turto santykis, pelno neatskaičius palūkanų ir mokesčių santykis su turtu, apyvartinio kapitalo santykis su turtu, trumpalaikio turto ir trumpalaikių įsipareigojimų santykis. Skaičiuojant santykinus rodiklius dažniausiai naudojamas įmonės turto dydis.

3. Atsižvelgiant į standartinius nuokrypius bei rodiklių individualias savybes, nustatyti tokie santykinų rodiklių reikšmingi intervalai:

- Pardavimų pajamos / turtas – $[0,5735; 2,0067]$;
- Pelnas neatskaičius palūkanų ir mokesčių / turtas – $[0,0000; 0,2612]$;
- Įsipareigojimai / turtas – $[0,2921; 0,8136]$;
- Apyvartinis kapitalas / turtas – $[-0,0466; 0,5284]$;
- Trumpalaikis turtas / trumpalaikiai įsipareigojimai – $[0,8313; 1,9735]$;
- (Trumpalaikis turtas - atsargos) / trumpalaikiai įsipareigojimai – $[0,4433; 1,8372]$;
- Grynas pelnas / pardavimų pajamos – $[0,0000; 0,4598]$;
- Pinigai / turtas – $[0,0000; 0,3135]$;
- Pelnas neatskaičius mokesčių / trumpalaikiai įsipareigojimai – $[0,0000; 1,3148]$.

Šie intervalai naudojami sudarant bankroto diagnozavimo modelį.

4. Regresiniame bankroto diagnozavimo modelyje statistiškai nereikšmingi šie santykiniai rodikliai: Apyvartinis kapitalas / turtas, Trumpalaikis turtas / trumpalaikiai įsipareigojimai, Pinigai / turtas, Pelnas neatskaičius mokesčių / trumpalaikiai įsipareigojimai.

5. $y_x = 0,941 + 0,153x_1 + 2,785x_2 - 0,539x_3 - 0,133x_4 - 0,951x_5$ - regresinis modelis leidžiantis patikimai apskaičiuoti įmonių bankroto tikimybę. Čia x_1 - pardavimų pajamos / turtas; x_2 - pelnas neatskaičius palūkanų ir mokesčių / turtas; x_3 - įsipareigojimai / turtas; x_4 - (trumpalaikis turtas - atsargos) / trumpalaikiai įsipareigojimai; x_5 - grynas pelnas / pardavimų pajamos. Šis modelis sudarytas Lietuvos rinkos sąlygomis, atsižvelgiant į sėkmingai veikiančių įmonių finansinius santykinus rodiklius.

Literatūros sąrašas

1. ALTMAN, E.I. 1968. Financial Ratios, Discrimination Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy. *Journal of Finance*, t. 23 (4).
2. ĮMONIŲ BANKROTO VALDYMO DEPARTAMENTAS PRIE ŪKIO MINISTERIJOS. 2008. *Įmonių bankroto ir restruktūrizavimo procesų 2008 m.sausio – rugsėjo mėn. apžvalga*. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.bankrotodep.lt/Doc/2008_01_09.doc>
3. MACKEVIČIUS, J.; SILVANAČIŪTĖ, S. 2006. Įmonių bankroto prognozavimo modelių tinkamumo nustatymas. *Verslas: teorija ir praktika*, t. VII, nr. 4.
4. PURLYS, Č. 2001. Įmonių bankroto prevencijos sistemos kūrimas Lietuvoje. *Ekonomika*, nr.53.
5. STUNDŽIENĖ, A.; BOGUSLAUSKAS, V. 2006. Valuation of Bankruptcy Risk for Lithuanian Companies. *Engineering economics*, nr. 4 (49).
6. TAFFLER, R.J. 1977. Empirical models for the monitoring the UK corporations. *Journal of Banking and Finance*, t. 8.
7. TVARONAVIČIENĖ, M. 2001. Įmonių bankroto proceso ekonominio didinimo kryptis. *Ekonomika*, nr. 54.
8. ZAVGREN, Ch. 1985. Assessing the Vulnerability to failure of American Industrial Firms: A logistic Analysis. *Journal of Business Finance & Accounting*, t. 12 (1).
9. КОВАЛЁВ, А. П. 1994. *Финансовый анализ и диагностика банкротства*. Москва: Экономическая академия.

Research of bankruptcy diagnostics in companies

Summary

Every bankruptcy is assessed as the macro economic appearance, which brings a lot of economic and social consequences for people who lose their jobs and some institution. It is possible to avoid bankruptcy, when the probability of bankruptcy is timely and properly determined and the first signs of company's financial crisis are determined timely. It is important to choose appropriate models for the diagnosis of bankruptcy.

This article analyzes the classical methods of bankruptcy diagnostic and summarizes the results. It is distinguished nine financial ratios and determined their significance intervals. Using these intervals and regression analysis, it is created a model of bankruptcy diagnosis.

Mokslinio darbo vadovė: lekt. dr. Š. Leitonienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

FAKTORINGO KAIP KOMPLEKSNĖS FINANSINĖS PASLAUGOS REIŠMINGUMAS VERSLUI

Zita Linikienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Ivadas

Pakankamas ir šiuolaikinis įmonių vykdomos veiklos finansavimas – būtina stabilaus vystymosi ir aukšto konkurentabilumo sąlyga šiuolaikiniame versle. Vienos įmonės veikia tik vietinėje rinkoje, siekdamos išsikvoti tvirtesnes pozicijas, tuo tarpu kitos įmonės savo veiklą labiau orientuoja į užsienio rinkas, ieškodamos naujų galimybių jose įsitvirtinti. Sparčiai augant gamybai ir pardavimams, viena iš opiausių problemų – apyvartinių lėšų trūkumas dėl debetinių įsiskolinimų. Vienas iš būdų padedančių įmonėms valdyti debetinius įsiskolinimus ir apyvartinio kapitalo poreikį yra faktoringas.

Užsienio šalių mokslininkai (Klapper 2005, Покаместов 2001, Soufani 2000, Bakker, Klapper, Udell 2004 ir kt.) didelį dėmesį skiria faktoringo rinkos tyrimams pasaulyje akcentuojant įtaką mažoms ir vidutinėms įmonėms. Tiek praktinių, tiek teorinių tyrimų faktoringo klausimais Lietuvoje trūksta, todėl augant faktoringo rinkai Lietuvoje, svarbu nustatyti faktoringo teikiamą ekonominę naudą įmonėms planuojant pinigų srautus, valdant debetinius įsiskolinimus bei kredito, likvidumo, valiutos rizikas.

Tyrimo objektas: Faktoringas kaip kompleksinė paslauga verslui.

Tyrimo tikslas: Atskleidus faktoringo kaip kompleksinės finansinės paslaugos teorinius ir praktinius aspektus, nustatyti reikšmingumą verslui.

Tiksliui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

- atskleidus pagrindines faktoringo funkcijas, pateikti įmonių finansinių ir valdymo problemų sprendimų būdus naudojantis faktoringu;
- nustatyti faktoringo kaip kompleksinės paslaugos ekonominę naudą, išskiriant privalumus ir trūkumus sandoryje dalyvaujančiom šalim.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė ir sintezė, loginė analizė bei sintezė, lyginamoji analizė.

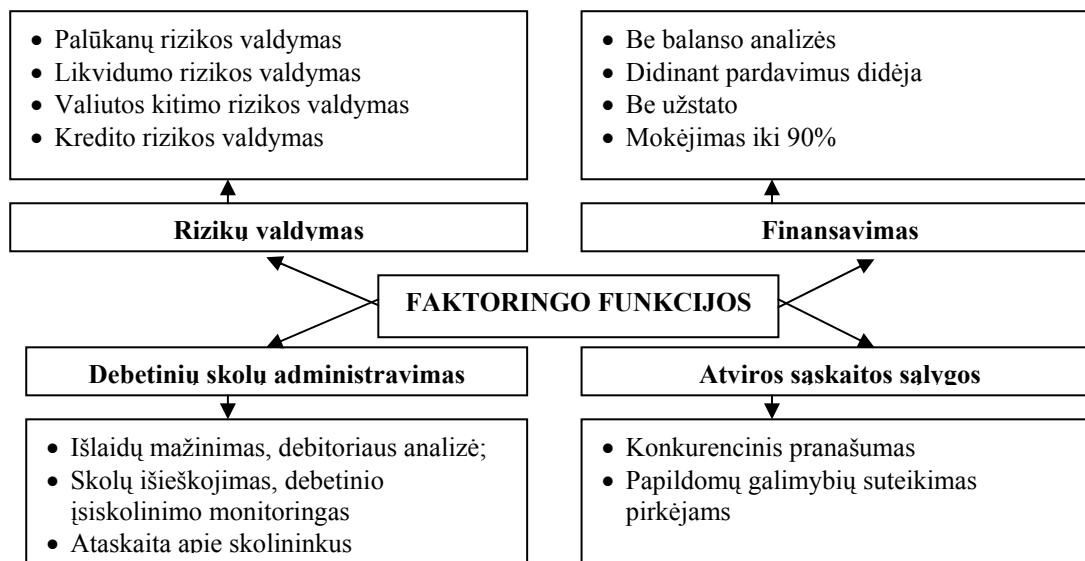
Rezultatai

Šiuo metu ekonomikoje vykstantys procesai, tokie kaip didėjanti infliacija, bendras ekonominis nestabilumas, didėjanti konkurencija bei nemokumo problemos įtakoja ekonominių rizikų didėjimą vykdam atsiskaitymus tarp verslo subjektų. Tokiais periodais vis reikšmingesnės tampa finansinių institucijų teikiamos finansavimo paslaugos, mažinančios kredito riziką bei išlaisvinančios apyvartines lėšas. Pastaraisiais metais išaugusių faktoringo paslaugos paklausą lemia jo pranašumai lyginant su kitomis trumpalaikio finansavimo paslaugomis. Įmonės, ypatingai mažos ir vidutinės, ne visada turi galimybę pasinaudoti banko paskolomis dėl žemo įmonės likvidumo, bei bankų reikalaujamo užstato neturėjimo. Naudojant faktoringą pinigus galima skolintis neįkeičiant turto, be to tai yra greitesnis ir patogesnis būdas gauti apyvartinių lėšų. Pinigai gaunami per kelias dienas, nereikia papildomų išlaidų hipotekos paslaugoms. Tokiu atveju, faktoringas yra puiki alternatyva verslui, kuris dėl didėjančių debetinių įsiskolinimų pritrūksta apyvartinių lėšų. Kiti ne mažiau svarbūs faktoringo privalumai yra įmonės draudimas nuo kredito rizikos (be reverso teisės) bei atliekamas debetinių skolų administravimas. Įmdama paskolą banke, įmonė pati atsako už paskolos gražinimą, o pasirinkus faktoringo paslaugą, reikalavimo teisė apmokėti už parduotas prekes perduodama faktoringo kompanijai. Todėl faktoringą galima būtų vertinti ne tik kaip efektyvią ir patikimą, bet ir verslo riziką mažinančią finansavimo paslaugą, kuri ypatingai svarbi mažoms ir vidutinėms įmonėms. Esminis faktoringo paslaugų pranašumas palyginti su kitomis kredito rūšimis, yra tas, kad faktoringo kompanija turi daugiau informacijos ir galimybių įvertinti tiekėjo klientų likvidumą ir padėti pritraukti daugiau patikimų klientų palankiomis tiekimo sąlygomis (Aleksnevičienė 2005).

Faktoringo kaip finansinės paslaugos kompleksiskumą pagrindžia 1988 m. Otavoje priimta tarptautinė faktoringo konvencija, pagal kurią faktoringo sutartimi laikoma sutartis kuomet faktorius įsipareigoja vykdyti mažiausiai dvi šių funkcijų: a) finansuoti tiekėją, b) vesti sąskaitų, susijusių su debetinių skolų gavimu buhalterinę apskaitą, c) surinkti debetines skolas (skolų inkasavimas); d) vykdyti eksportuotojo kreditinės rizikos draudimą t.y. apsaugoti nuo debitorų nemokumo.

Atsižvelgiant į atliekamas faktoringo funkcijas ir konkrečias aplinkybes, susijusias su pardavėju ir pirkėju, kiekvienu atskiru atveju formuojamos atitinkamos faktoringo sutarties sąlygos, taip pat atitinkamai kinta finansuotojo paslaugų kaina bei rizika.

Faktoringo kaip kompleksinės paslaugos reikšmė verslui pasireiškia per jo teikiamas funkcijas (1 pav.).

1 pav. Faktoringo funkcijos (sudaryta autorės pagal Klapper 2005, Soufani 2000, Vyšniauskaitė 2007, Покаместов 2001, , Bakker, Klapper, Udell 2004)

Plečiantis įmonės veiklai didėja ir pirkėjų skolos, kurioms, kaip ir kitam įmonės turtui, reikalingas finansavimas, kuris, pasak Покаместов (2001), yra viena svarbiausių faktoringo funkcijų. Faktoringo kompanijų teikiamas finansavimas yra patrauklus tuo, kad nereikia užstato, nes finansavimas užtikrinamas pardavėjo debetinėmis skolomis. Tokia nuostata, straipsnio autorės nuomone, ypač aktuali mažoms ir vidutinio dydžio įmonėms, kurioms būtent užstato neturėjimas dažnai užkerta kelią pritraukiant apyvartinį kapitalą. Kitas svarbus finansavimo bruožas yra tas, kad lėšos įmonei nustatyto limito ribose suteikiamos po sąskaitos išrašymo pirkėjui ir jos pateikimo faktoringo kompanijai. Tokiu būdu finansavimo apimtys tiesiogiai susiejamos su įmonės apyvarta. Kadangi apyvartinių lėšų poreikis tiesiogiai priklauso nuo prekybinių operacijų apimties, galima sakyti, kad faktoringas užtikrina finansavimą pagal poreikį. Tuo tarpu kiti autoriai teigia, kad finansavimas svarbi, bet ne pagrindinė faktoringo funkcija. Faktoringo įmonė negali užsiimti vien finansavimu – ji turi patikrinti partnerių kreditingumą, sekti kaip vykdomi debetiniai įsipareigojimai. Visgi, jei viskas apsiribotų tik finansavimu, pasak Иваш (2005), nevertėtų faktoringo išskirti, kaip atskiros finansavimo paslaugos. Faktoringo misija, anot Покаместов (2001), – įmonių problemų, susijusių su kompanijų noru didinti pardavimų apimtį ir noras įeiti į naujas rinkas, sprendimas.

Ne mažiau svarbi įvairių mokslininkų (Покаместов 2001, Soufani 2000, Klapper 2005 ir kt.) išskiriama faktoringo funkcija – draudimas nuo kredito rizikos. Siekiant sumažinti kredito riziką, faktoringo kompanijai naudinga dalintis informacija su savo klientais ir esant reikalui patarti kaip vykdyti prekybą toliau, kam tiekti prekių skolon daugiau, o kam mažiau. Dėl šios priežasties faktoringo kompanijos siūlo įmonėms ne paprasčiausių tiekimų finansavimą su mokėjimų atidėjimais, o kompleksą paslaugų, reikalingų sėkmingai vystyti verslą. Faktoringo kompanijai sudarant sutartį su reverso teise, ji neatsako už pirkėjo neapmokėtas sąskaitas t. y. nedraudžia nuo kredito rizikos. Vieni autoriai (Mačerinskienė, Ivaškevičiūtė, Sabaitė) tai įvertina kaip faktoringo trūkumą, kadangi tuo atveju įmonės vis tiek patiria debetinių skolų administravimo išlaidas. Tuo tarpu Покаместов (2001) teigia, kad faktoringo su reverso teise kaina yra žemesnė, todėl daugiau įmonių turinčių patikimus partnerius turi galimybę pasinaudoti faktoringu.

Ypatingai svarbus faktoringas tarptautinės prekybos sandorių vykdyme (Startienė 2002). Prekiaujant skirtingų šalių įmonėms, ne tik aštriau pasireiškia pagrindinė kredito rizika, bet atsiranda eilė naujų rizikų susijusių su skirtingomis šalių kultūromis, papročiais ir teisine sistema. Tarptautinės prekybos aspektu faktoringas įmones apsaugo ne tik nuo kredito, bet ir nuo valiutos kitimo rizikos, taip sumažindamas įmonių nuostolius dėl valiutų kurso kitimo.

Didėjant pardavimų apimčiai atsiranda būtinybė atlikti pirkėjų kokybės ir mokumo ekspertizę, norint tinkamai valdyti debetinius įsipareigojimus – o tai, dar viena faktoringo teikiama funkcija. Didėjant pirkėjų išiskolinimui

kiekvienos įmonės debetinių skolų valdymo tikslas – nustatyti tokį debetinių skolų lygį, kuriam esant pelningumas didžiausias. Didėjant debetinėms skoloms, didėja jų neapmokėjimo tikimybė, tačiau didėja ir pardavimų apimtys. Tiek debetinių skolų, tiek prekinio kredito valdymas – balansavimas tarp pelningumo ir likvidumo (Soufani 2000). Kredito terminai yra pardavimų apimtis įtakojantis veiksnys. Kuo ilgesnį apmokėjimo terminą suteikia įmonė savo klientui, tuo galimos didesnės pardavimų apimtys, bei pelnas. Pirkėjams uždelsus apmokėti sąskaitas sutrinka įmonės pinigų srautai, bei veikla.

Faktoringo kompanijos gali siūlyti savo klientams visą galimų paslaugų paketą, tačiau savaime tai nesuteikia konkurencinio pranašumo. Didelį vaidmenį vaidina faktoringo kompanijų atliekamų darbų kokybė, nes įmonės joms patiki savo partnerius ir galimus pinigų srautus, todėl klientas turi būti užtikrintas firmų, tiekiančių faktoringo paslaugas, profesionalumu. Taigi galima teigti, kad faktoringo paslauga – tai ne vienkartinis aptarnavimas, o ilgalaikis bendradarbiavimas (Покаместов 2001).

Norėdama detaliau apibūdinti faktoringo atliekamų funkcijų reikšmingumą verslui straipsnio autorė išskiria problemas, su kuriomis susiduria įmonės vykdydamos veiklą ir šių problemų sprendimo variantus, naudojantis faktoringu (1 lentelė).

1 lentelė. Įmonių finansinių ir valdymo problemų sprendimo būdai, naudojantis faktoringu

Pinigų srautų suregulavimas	
Problema	Sprendimas
Net ir dėl laikino pirkėjų nemokumo dažnai kyla pinigų srautų problemų, "iššaldomi" įmonės pinigai, pritrūksta apyvartinių lėšų. Bankinės paskolos ar eksporto akredityvai, kaip alternatyva, dėl įvairių priežasčių (kainos, užstato) dažnai yra nepriimtini.	Gauta išmoka padeda sureguliuoti pinigų srautus. Faktoringo kompanijos įsikišimas taip pat dažnai padeda nemažai uždelstų skolų išieškoti neteisminiu keliu.
Konkurencinis pranašumas	
Problema	Sprendimas
Siekiant išvengti rizikos didėjimo, dažnai vengiama suteikti pirkėjams (ypač naujiems) ilgesnius atidėto mokėjimo terminus, todėl netenkama pranašumo konkurencinėje kovoje, taip pat ir tam tikros rinkos dalies.	Naudojantis faktoringu rizika perkeliama faktoringo kompanijai. Tokiu būdu įmonė gali pagerinti pardavimo sąlygas bei išplėsti savo rinką.
Debitorių mokumo patikrinimas	
Problema	Sprendimas
Kai situacija rinkoje nestabili, pirkėjų finansinis pajėgumas gali smarkiai kisti. Tai ypač svarbu pradedant dirbti su naujais partneriais	Prieš prisiimdama riziką, faktoringo bendrovė objektyviai įvertina pirkėjų finansinį pajėgumą, jų tapimo nemokiais riziką. Faktoringo bendrovė atlieka nuostolių prevenciją - pateikia informaciją apie nepatikimus bei rizikingus partnerius. Rizika tampa valdoma ir prognozuojama
Finansavimo galimybės	
Problema	Sprendimas
Sudarant paskolų sutartis su bankais ar kitomis finansinėmis institucijomis, būtina įkeisti turtą paskolai garantuoti	Faktoringas padeda išplėsti galimybes gaunant finansavimą neįkeičiant turto
Skolų išieškojimas	
Problema	Sprendimas
Dažnai įmonėms iškyla sunkumų administruojant uždelstus mokėjimus bei išieškant išsiskolinimus. Tokiais atvejais dažnai gaištamasi įmonės darbuotojų laikas arba kreipiamasi į specializuotas įmones, teikiančias skolų monitoringo ir išieškojimo paslaugas	Naudojantis faktoringu ir pirkėjui neatsiskaičius sutartu laiku, teisė išieškoti susidariusią skolą tenka faktoringo bendrovei (sudariusi sutartį be regreso teisės)

Iš 1 lentelės matome, kad faktoringo suteikiama finansavimo funkcija padeda įmonėms efektyviau planuoti piniginius srautus ir palaikyti jų likvidumą, nes nesugebėdamos tinkamai valdyti piniginių srautų, net ir pelningai dirbančios įmonės gali atsidurti ties bankroto riba, todėl šių problemų sprendimas itin reikšmingas verslui. Vykdydama debetinių skolų administravimą faktoringo kompanija suteikia galimybę įmonėms spręsti šias problemas: patikrinti debitorių mokumą, išieškoti skolas, didinti konkurencingumą vidaus ir užsienio rinkose. Taigi įmonės, naudojamos

factoringą kaip kompleksinę paslaugą, gali pasiūlyti savo pirkėjams patrauklesnes pardavimo sąlygas bei terminus, sumažinti skolų administravimo bei valdymo sąnaudas, didesnę dėmesį gali skirti savo pagrindinei veiklai.

Vieną iš faktoringo reikšmingumo verslui didėjimo priežasčių Klapper (2005) nurodo ekonominių procesų globalizacijos procese augančią įmonių konkurenciją. Įmonės norėdamos išlikti rinkoje yra priverstos didinti prekinio kredito terminą. Nustatydama kredito terminus, įmonė turi galimybę kontroliuoti debetinių skolų sumą. Iš to galima daryti išvadą, kad kuo daugiau neapibrėžtumo, tuo sunkiau įmonei prognozuoti pinigų srautus, ir todėl esant šiandieninei situacijai ekonomikoje poreikis faktoringo paslaugai padidėjo, kad įmonės sutaupyti laiko ir išvengtų papildomų išlaidų, susijusių su didėjančiais debetiniais įsiskolinimais.

Vertinant faktoringą mokesčių pripažinimo tikslais pažymėtina, kad finansuotojui už suteiktas paslaugas sumokėtos sumos, apskaičiuojant apmokestinamąjį pelną, priskiriamos kliento leidžiamiems atskaitymams, taip mažinamas įmonės apmokestinamasis pelnas. Factoringas naudingas ir tais atvejais, kada apskritai įmonė turi (turės) teisę į tam tikras lėšas, tačiau jas gaus tik po kurio laiko (pvz., PVM susigrąžinimas).

Remiantis atlikta faktoringo funkcijų, nulemiančių šios finansinės paslaugos kompleksiskumą analize, straipsnio autorė išskiria šiuos faktoringo privalumus sandoryje dalyvaujančiom šalim (2 lentelė).

2 lentelė. Faktoringo privalumai

FAKTORINGO PRIVALUMAI		
PARDAVĖJUI	PIRKĖJUI	FAKTORIUI
<ul style="list-style-type: none"> ○ Pinigų apyvartos didinimas; ○ Pirkėjų kiekio didinimas; ○ Užtikrinamas konkurencingumas ○ Nemažina kredito gavimo galimybių ○ Galimybė pasinaudoti tiekėjų siūlomom nuolaidom ○ Prekių apyvartos didinimas ○ Finansinių rodiklių gerinimas 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Prekinio kredito gavimas ○ Žemos kokybės prekių rizikos mažinimas ○ Geresnis pinigų srautų valdymas 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Apyvartos didinimas; ○ Pozicijos rinkoje stiprinimas; ○ Paslaugų rinkos išplėtimas klientams; ○ Klientų skaičiaus didinimas; ○ Verslo diversifikacija.

Iš 2 lentelės matome, kad faktoringo paslauga reikšminga visoms sandoryje dalyvaujančioms šalims. Pardavėjui, kaip sandorio iniciatoriui, žinoma, tenka daugiausiai privalumų. Vienas iš jų – galimybė pirkėjui suteikti ilgesnį apmokėjimo terminą, kas didina įmonės konkurencingumą rinkoje ir suteikia galimybę didinti prekių apyvartą bei pirkėjų skaičių. Tačiau straipsnio autorės nuomone pagrindinis faktoringo suteikiamas privalumas pardavėjui – finansinių lėšų gavimas neįkeičiant turto, leidžiantis lengviau planuoti ir valdyti pinigų srautus bei gerinti įmonės finansinius rodiklius. Tuo tarpu pirkėjui šis atsiskaitymo būdas mažiau reikšmingas, tačiau suteikdamas galimybę vėliau atsiskaityti už pirktas prekes ar paslaugas palengvina pinigų srautų planavimą. Pagrindiniai privalumai faktoriui: galimybė diversifikuoti savo veiklą (sumažinti verslo riziką) ir sustiprinti pozicijas rinkoje bei pritraukti naujų klientų.

Vertinant faktoringo reikšmę verslui svarbu pažymėti, kad factoringas gali pakenkti pirkėjų ir pardavėjų santykiams, pirkėjai ne tik bus priversti laikytis griežtesnės mokėjimų disciplinos, bet gali pradėti manyti, kad pardavėjas jais nepasitiki, be to factoringas yra gana brangi paslauga. Tačiau trūkumų ilgainiui turėtų sumažėti. Dėl augančios faktoringą teikiančių kompanijų konkurencijos jau dabar pastebimas kainų mažėjimas, todėl tikėtina, kad šios paslaugos įtaka verslui vis didės. Augantis faktoringo populiarumas, keičia požiūrį į šią trumpalaikę finansavimo paslaugą, ja daugiau pasitikima, vis daugiau įmonių ja naudojasi.

Išvados

1. Faktoringo kaip finansavimo paslaugos reikšmingumą įmonių požiūriu nulemia jo kompleksiskumas, pasireiškiantis per jo teikiamas funkcijas: finansavimą, debetinių skolų administravimą, rizikų (kredito, valiutos, likvidumo, palūkanų) valdymą;
2. Faktoringo paslauga reikšminga visoms sandoryje dalyvaujančioms šalims. Factoringas suteikia galimybę įmonėms pardavėjoms: didinti įmonės likvidumą, pelningumą, didinti konkurencingumą vidaus bei užsienio rinkose, sparčiau didinti pardavimus, įeiti į naujas rinkas, tuo pačiu eliminuojant kredito, valiutos pasikeitimo (tarptautinio faktoringo atveju) rizikas, mažinti išlaidas bei laiką, skirtus debetinių skolų valdymui, bei kontrolei. Pagrindiniai privalumai faktoriui: galimybė diversifikuoti savo veiklą, (sumažinti verslo riziką) ir sustiprinti pozicijas rinkoje bei

pritraukti naujų klientų. Tuo tarpu pirkėjui šis atsiskaitymo būdas mažiau reikšmingas, tačiau suteikdamas galimybę vėliau atsiskaityti už pirktas prekes ar paslaugas, palengvina pinigų srautų planavimą.

Literatūros sąrašas

1. ALEKNEVIČIENĖ V. 2005 Finansai ir kreditas. Vilnius: Enciklopedija.
2. BAKKER M. H. R., KLAPPER L., UDELL G. 2004 Global Growth in Factoring—and Its Potential in Eastern Europe Financing Small and Medium-size Enterprises with Factoring.
3. KLAPPER L. 2005. The role of factoring for financing small and medium enterprises. Policy research working paper 35931, the world bank.
4. MAČERINSKIENĖ, IVAŠKEVIČIŪTĖ, SABAITĖ 2002, Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros galimybės ir jų problemos. Socialiniai mokslai. Nr.2(34), p.35-46.
5. PALTANAVIČIUS L. 2002. Eksporto faktoringas – efektyvus eksportuojančios įmonės pardavimų valdymo būdas. Vadovas ir pasaulis Nr.4.
6. SOUFANI K. 2000. The role of factoring in financing UK SMEs: A supply side analysis. Journal of Small Business and Enterprise Development, Volume 8, Number 1, p. 37-46.
7. STARTIENĖ G. 2002. Tarptautinės prekybos finansavimo problemos: faktoringas kaip alternatyva tradiciniam bankų kreditui. Ekonomika ir vadyba. 3 knyga. Kaunas, p. 92-94.
8. VYŠNIAUSKAITĖ R. 2007. Faktoringas – teisės reikalauti gražinti skolą perleidimas. Juristas Nr.9.
9. ИВАШ И. И. 2005. *Факторинговые операции: сущность и особенности проведения в Республике Беларусь*. Методическое пособие.
10. ПОКАМЕСТОВ И.Е. 2001. *Факторинг – комплексное решение для роста вашего бизнеса*. Финансовый менеджмент. № 2.

Importance of factoring as complex financial service for business

Summary

Receivables constitute a significant portion of current assets of the firms. But, for investment in receivables, the firms have costs of financing receivables and costs of collection from receivables. Further, there is a risk of bad debts also. It is, therefore, very essential to have a proper control and management of receivables. In fact, maintaining of receivables poses two types of problems: the problem of raising funds to finance the receivables, and the problems relating to collection, delays and defaults of the receivables. In such a case, factoring complex service becomes very important and attractive for business.

The article analyses importance of factoring complex financial service for business. The purchase of book debts or receivables is central to the function of factoring permitting the factor to provide basic services such as: administration of sellers' sales ledger, collection of receivables purchased, provision of finance, protection against risk of bad debts(credit control) and credit protection, rendering advisory services by virtue of their experience in financial dealings with customers. Factoring as complex service also allow for companies to focus on their main business, increase competitiveness in new local and foreign markets and to solve currency exchange risk management problems (in case of international factoring). In general we can maintain that full package of factoring services is main point to choose factoring as attractive financing service for small and medium companies.

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. D. Juočiūnienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

ATSARGŲ VALDYMAS NAUDOJANT JIT SISTEMĄ

Inga Čepkauskienė

Lietuvos Žemės ūkio universitetas

Įvadas

Atsargos daugelyje įmonių sudaro nemažą turto dalį, jos tiesiogiai dalyvauja uždirbant pajamas, todėl jų apskaitai bei valdymui skiriamas didelis dėmesys. Įmonėje esančios atsargos turi vertę tik tada, kai jas įmanoma parduoti ir iš to uždirbti pelną. Kadangi į atsargas investuotos lėšos nesukuria pelno iki atsargų pardavimo, svarbia problema tampa visų rūšių atsargų lygis bei jų valdymas. Atsargų valdymui nebepakanka tik finansinės apskaitos teikiamos informacijos, todėl vis didesnę reikšmę šių dienų dinamiskame ir konkurencingame verslo pasaulyje įgauna valdymo apskaita. Kaip rašo Mackevičius (2006), valdymo apskaita teikia labai įvairią informaciją, kuri panaudojama įmonės veiklai įvertinti, jai kontroliuoti, valdyti ir prognozuoti.

Atsargos – ne tik trumpalaikis turtas, tačiau ir išaldytos apyvartinės lėšos. Todėl reikalinga nustatyti, kokios atsargos ir kiek jų reikalinga, kad būtų patenkinti klientų poreikiai, bet kartu sumažintos ir sąnaudos, susijusios su atsargų užsakymu, gabenimu, sandėliavimu. Pasak kai kurių autorių (Maksvytis, 2005; Palšaitis, 2005) perteklinės atsargos yra nuostolingos įmonei. Jos gali sumažinti bendrąjį pelningumą, kai bendrasis turtas išauga dėl investicijų į atsargas, o atsargų yra daugiau, nei per atitinkamą laikotarpį galima parduoti. Tada mažėja turto apyvartumas, bei sudaromas apyvartinių lėšų trūkumas ir taip apribojamos galimybės investuoti į kitą, labiau pelningą, turto rūšį ir kartu neretai priverčia įmonę ieškoti papildomų finansavimo šaltinių. Juozaitienės (2007) nuomone optimalus įmonės trumpalaikio turto dydis rodo įmonės vadovų gebėjimą ribotai investuojant gauti maksimalius rezultatus, todėl svarbia atsargų valdymo užduotimi tampa jų kiekio optimizavimas.

Tyrimo tikslas: Išanalizavus teorines ir praktines atsargų valdymo problemas, nustatyti atsargų valdymo sistemos JIT diegimo Lietuvos įmonėse prielaidas ir tikslingumą.

Tyrimo objektas: JIT sistemos diegimo įmonėse prielaidos ir galimybės.

Tyrimo uždaviniai:

- Išanalizuoti galimus atsargų klasifikavimo būdus valdymo tikslais.
- Išnagrinėti atsargų įsigijimui bei valdymui patiriamas išlaidas.
- Išanalizuoti atsargų valdymo problemas ir joms spręsti siūlomus naudoti atsargų valdymo metodus ir įvertinti jų taikymo tikslingumą.
- Išanalizuoti prielaidas Lietuvos įmonėse diegti atsargų valdymo sistemą JIT.

Tyrimo metodai: Sprendžiant išsikeltus uždavinius buvo atlikta sisteminė ir lyginamoji literatūros šaltinių atsargų valdymo klausimais analizė, loginė analizė ir sintezė bei pasitelktas grafinis vaizdavimas.

Mokslinė problema: Atsižvelgiant į tai, kad atsargos daugelyje įmonių sudaro nemažą trumpalaikio turto dalį, jos tiesiogiai dalyvauja uždirbant pajamas, vis daugiau dėmesio turi būti skiriama ne vien tik jų apskaitai, bet ir valdymui. Užsienio šalių mokslininkai siūlo naudoti atsargų valdymo sistemą *pačiu laiku* (JIT *Just In Time*), tačiau Lietuvos mokslininkų darbuose pasigendame ne tik tyrimų, bet ir diskusijų apie šios pažangios atsargų valdymo sistemos diegimo Lietuvos įmonėse prielaidas ir tikslingumą.

Rezultatai

Įvairiuose mokslinės literatūros šaltiniuose (Mackevičiaus, 2007; Juozaitienė, 2007; Smalenskas, 2007; Stačiokas ir Jefimovas, 2005) atsargos klasifikuojamos gana panašiai: žaliavos ir komplektuojamieji gaminiai, nebaigta gamyba, pagaminta produkcija bei pirktos prekės, skirtos perparduoti.

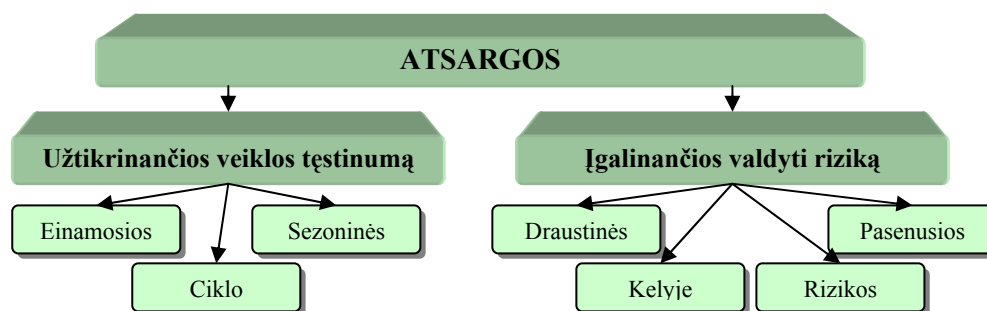
Šalia tradicinio atsargų klasifikavimo finansinei apskaitai, mokslinėje literatūroje (Martinkus ir kt., 2005; Palšaitis, 2005) atsargas siūloma klasifikuoti ir valdymo tikslais. Pagal tai, kokį vaidmenį atsargos atliekų jų valdyje išskiriami tokie pagrindiniai atsargų tipai:

- **Einamsias (procesas)** atsargas sudaro tokios atsargų rūšys, kurios naudojamos prieš vykdant gamybinį procesą bei šio proceso metu (pavyzdžiui, žaliavos skirtos perdirbimui, pusgaminiai, kurie būna panaudojami tolesniame gamybiniame procese). Jos skirtos tam, kad vyktų tolydinis gamybos procesas.
- **Veiklos ciklo atsargos** reikalingos paklausai, kai verslo situacija žinoma (kai įmonė gali tiksliai numatyti paklausą ir papildymo laiką), tenkinti.
- **Sezoninės (spekuliacinės) atsargos** - tai atsargos, turinčios paklausą atskirais sezonais.

- **Atsargos kelyje**, dar vadinamos transporto atsargomis - tai atsargų dalis, kuri vežama iš vieno taško į kitą, t.y. nuo sąskaitos išrašymo iki realaus krovinio gavimo.
- **Draustinės (garantinės) atsargos** yra reikalingos tam, kad apsisaugoti nuo pasikeitimų vartotojo įprastinių poreikių bei nuo netikėtų įvykių ar kitų nukrypimų.
- **Rizikos atsargos** – tokios atsargos gali atsirasti, kai perkama daug dėl kiekio nuolaidų, prognozuojamo kainų kilimo ar numanomo medžiagų trūkumo.
- **Pasenusios atsargos** – tai atsargos, kurios netenkina esamos paklausos. Šias atsargas dažnai įmonėms naudingiau parduoti mažesne kaina, nei toliau sandėliuoti.

Siekiant sutelkti dėmesį į problemines atsargų valdymo sritis, darbo autorė šiuos atsargų tipus, pagal atliekamas funkcijas, siūlo (1 pav.) suskirstyti į:

- užtikrinančias veiklos tęstinumą;
- įgalinančias valdyti riziką, susijusią su atsargų pertekliumi ar trūkumu.

1 pav. Valdymo reikmėms išskiriami atsargų tipai (sudaryta autorės)

Šiais, dinamiško verslo ir didžiulės konkurencijos laikais, norint pasiekti kuo geresnio įmonės finansinio rezultato, nepakanka vien užtikrinti stabilią įmonės veiklą. Norint minimizuoti išlaidas neteikiančias įmonei naudos, būtina sutelkti dėmesį į atsargas, įgalinančias valdyti riziką.

Literatūroje (Gaidienė, 1998; Palšaitis, 2005) išskiriami trys pagrindiniai atsargų valdymo išlaidų tipai:

- atsargų užsakymo išlaidos;
- atsargų priežiūros (sandėliavimo) išlaidos;
- nuostoliai, kuriuos įmonė patiria neturėdama reikalingo atsargų kiekio.

Darbo autorė dar siūlytų išskirti atsargų transportavimo išlaidas, kurios tampa ypač aktualios globalios rinkos laikais, kai verslo geografinės ribos dažnai išsiplečia ne tik už šalies, bet ir žemyno ribų.

Atsargų užsakymo išlaidos, pasak Palšaičio (2005), atsiranda vykdant užsakymą. Šis autorius atsargų užsakymo išlaidoms priskiria ir komercijos skyriaus personalo, ryšių bei buhalterinio darbo išlaidas.

Atsargų priežiūros išlaidos - tai ne vien jų sandėliavimo sąnaudos, tačiau ir galimo produktų kokybės praradimo, moralinio nusidėvėjimo sąnaudos. Palšaitis (2005) šias išlaidas skirsto į:

- *Kapitalo išlaidos*. Investavus į atsargas, tų lėšų negalima panaudoti kitoms, galbūt efektyvesnėms, investicijoms. O perteklinės atsargos neigiamai veikia įmonės ekonominius rezultatus.
- *Atsargų aptarnavimo išlaidos*. Jos apima turto mokesčius, draudimo įmokas.
- *Sandėliavimo išlaidos*. Jų dydis priklauso nuo sandėlio nuosavybės formos: bendrojo naudojimo, nuomojami ar nuosavi sandėliai. Tai ne vien sandėlio nuomos ar išlaikymo sąnaudos. Šioms išlaidoms taip pat priskiriamos sandėlių apsaugos, draudimo ir kitos išlaidos.
- *Atsargų rizikos išlaidos*. Šios išlaidos dažniausiai skirstomos į:
  - Pasenimo išlaidos – kai prekė pasensta fiziškai ar morališkai ir jos nebeįmanoma parduoti už pirminę kainą.
  - Sugadinimo išlaidos – tai išlaidos, kurios atsiranda transportuojant ar perkraunant prekes.
  - Dalinio praradimo išlaidos atsiranda dėl vagysčių, nubyrežimo ar nutekėjimo transportuojant, perdurbant ar perkraunant.
  - Perdislokavimo išlaidos atsiranda dėl prekių perkėlimo iš vienos sandėliavimo vietos į kitą, norint išvengti prekių pasenimo ar paklausos sumažėjimo.

Nuostoliai, patiriami dėl atsargų stygiaus – tai nuostoliai patiriami dėl prarastų pardavimų, kai klientas negauna pageidaujamo produkto, taip pat nuostoliai, susiję su atidėtais užsakymų įvykdymais arba su gamybos proceso sustojimu dėl žaliavų trūkumo.

Transportavimo išlaidos – tai išlaidos, patiriamos atsargų atsigabenimui iš tiekėjų.

Siekiant kuo didesnio įmonės pelno, būtina išlaidas analizuoti įvairiais aspektais ir ieškoti būdų jas sumažinti. Atsargų valdymo aspektu ypač svarbios atsargų priežiūros išlaidos – ne tik jų sandėliavimo sąnaudos, tačiau ir galimo produktų kokybės praradimo, moralinio ir fizinio nusidėvėjimo sąnaudos. Tai sąnaudos, kurias patiriant nesukuriama vertės įmonei, o tik mažinamas įmonės pelnas.

Netinkamai valdant atsargas įmonės susiduria su įvairiomis problemomis (Palšaitis, 2005):

- **Klientų netekimas.** Šiais laikais reikiamoms prekėms ar paslaugoms įsigyti pirkėjai turi dideles pasirinkimo galimybes, todėl dažnai pritrūkstant atsargų, daugelis klientų tiesiog pasirinks kitus tiekėjus.

- **Stabilus atidėtų užsakymų skaičius su didėjančiomis investicijomis į atsargas.** Jei atsargų kiekis didėja, tai atidėtų užsakymų skaičius turėtų mažėti. Jei šio pokyčio nėra, greičiausia įmonėje saugomas per didelis netikslingų atsargų kiekis.

- **Periodinis sandėliavimo plotų trūkumas.** Dėl klaidingų paklausos prognozių ar nelanksčios logistinės sistemos (pvz., kai prekės pristatomos anksčiau, nei reikia), gali atsirasti papildomų sandėliavimo problemų, t.y. įmonė gali patirti didesnių, nei planuota, atsargų saugojimo ir priežiūros išlaidų.

Siekiant išvengti šių problemų bei minimizuoti atsargų priežiūros išlaidas reikalingas atsargų valdymas. **Atsargų valdymo tikslas** - optimalaus atsargų kiekio nustatymas, siekiant išlaikyti optimalų santykį tarp naudos ir išlaidų. Geras atsargų valdymas spartina turto apyvartumą, ir leidžia laisvus pinigus panaudoti kitoms investicijoms. Mokslinėje literatūroje (Maskvytis, 2005; Palšaitis, 2005; Buckiūnienė, 2002; Green ir kt., 2008; Everaert ir kt., 2008) siūloma taikyti įvairius atsargų valdymo modelius:

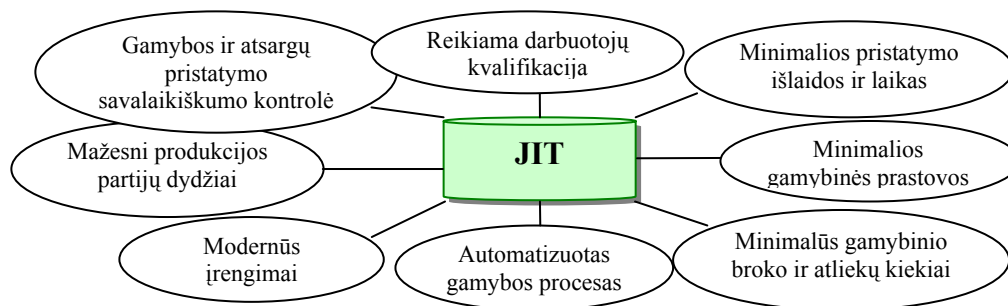
- XYZ analizė;
- Sąmatų sudarymas;
- Ekonomiško užsakymo kiekio (EOQ) modelis;
- ABC (Activity Based Costing) sistema;
- TDABS (Time Driven Activity Based Costing) sistema;
- JIT (Just In Time) sistema.

Visi šie atsargų valdymo modeliai turi savų privalumų ir trūkumų. Pavyzdžiui XYZ analizė nėra sudėtinga ir brangi naudoti, tačiau sprendžia tik nedidelę dalį atsargų valdymo problemų – dėmesys sukoncentruojamas į svarbiausias bei labiausiai naudojamas atsargas, tačiau nesiekama mažinti išlaidų. ABC ir TDABS sistemos įgalina atlikti išsamias išlaidų analizes, siekiant mažinti gaminių savikainą, tačiau nesprendžia atsargų priežiūros ir sandėliavimo problemų. Šioms problemoms spręsti užsienio šalių autoriai siūlo nuoseklaus aprūpinimo atsargomis sistemą *pačiu laiku* (JIT Just In Time).

Įvairiuose darbuose JIT sistema yra ir girinama dėl savo ekonominio efektyvumo, tačiau kritikuojama dėl gana sudėtingo įdiegimo ir veikimo užtikrinimo (Green ir kt., 2008; Carnes ir kt., 2003; Lebacqz ir kt., 2007).

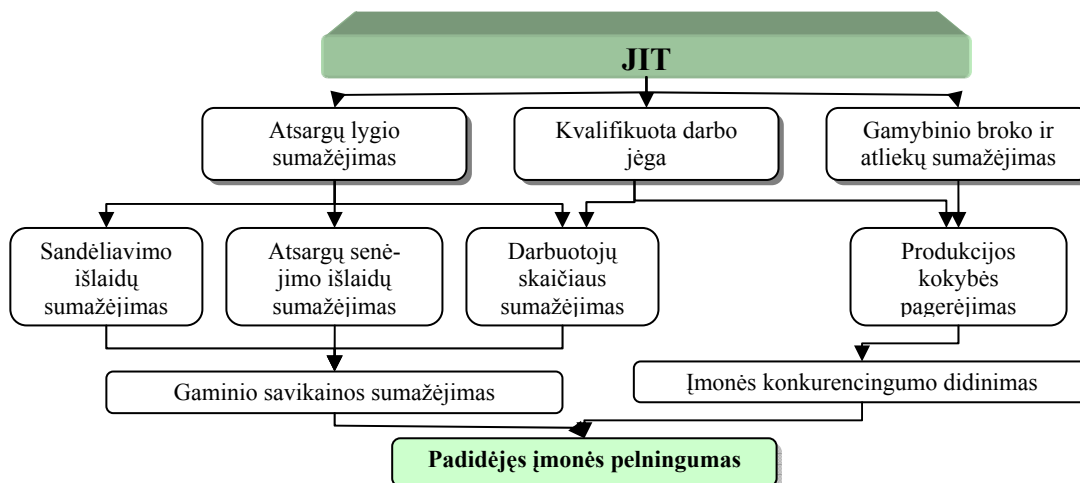
JIT atsargų valdymo koncepcijos esmė, kad visi būtini gamybos komponentai pateikiami tada, kai jų reikia. Atsargos tiekiamos mažomis siuntomis, o tiekėjai pasirenkami kuo arčiau įmonės, taip iki minimumo sumažinant į atsargas investuojamas lėšas (Lebacqz ir kt., 2007; Carnes ir kt., 2003). Taip pat išvengiama sandėliavimo ar atsargų senėjimo sąnaudų. Be to, mažesnio atsargų kiekio priežiūrai ar įvairiems sandėlio darbams reikalinga mažiau darbo jėgos. Fullerton ir McWatters (2001) pabrėžia, kad darbo jėga turi būti kvalifikuota ir lanksti, darbas kuo labiau automatizuotas, o gamybos įrenginiai labiau modernizuoti, taip siekiama gaminti kuo geresnės kokybės produkciją, darant mažiau gamybinio broko ir minimizuojamas atliekų kiekis, t.y. padaryti gamybą kuo efektyvesne, kad nebūtų gamybinių prastovų.

Apibendrinus įvairių autorių išsakytas mintis, galima būtų išskirti tokius pagrindinius JIT sistemos elementus (2 pav.):

2 pav. Pagrindiniai JIT sistemos elementai (sudaryta autorės)

Sėkmingai įdiegus JIT sistemą ir pasiekus, kad reikalingos žaliavos įmonę pasiektų tada, kai jų reikia gamyboje, įmonėje sumažinamas sandėliuojamų atsargų kiekis. Taip sumažinamos investicijos į atsargas, išvengiama su atsargų sandėliavimo bei priežiūra susijusių išlaidų bei minimizuojama atsargų pasenimo rizika. Kvalifikuoti darbininkai bei maži atsargų kiekiai leistų įmonei sumažinti darbuotojų skaičių ir išlaidas, skirtas personalo išlaikymui. Visų šių išlaidų sumažinimas įtakotų ir gaminio savikainos sumažėjimą. Automatizuotas gamybos procesas ir modernūs įrengimai įgalintų daryti kuo mažiau gamybinio broko bei atliekų nuolat gerinant produkcijos kokybę. Sumažinta gaminio savikaina bei kokybiška produkcija darytų įmonę konkurencingesne rinkoje, o tai galėtų įtakoti pardavimo apimčių didėjimą. Taigi, maža gaminio savikaina, aukšta kokybė bei didėjantys pardavimai leistų pasiekti pagrindinių įmonės tikslų – didėjančio pelningumo (3 pav.).

3 pav. JIT sistemos nauda (sudaryta autorės)

Be abejo, ši sistema turi trūkumų: pirmiausia pakankamai sudėtinga ir brangu įdiegti (Fullerton ir McWatters, 2001). Sunku suderinti su tiekėjais, ypač jei keletas bendradarbiaujančių įmonių norėtų įdiegti šią atsargų valdymo sistemą. O taip pat ir informacijos apie šią sistemą ir jos įdiegimo galimybes, trūkumas.

Išanalizavus JIT sistemos elementus ir jų ryšius, šios sistemos teikiamą naudą bei jos trūkumus galima būtų padaryti keletą prielaidų, kada JIT sistemą tikslinga diegti:

1. Brangus sandėliavimas (kai sandėliuoti didelius kiekius atsargų yra brangu (pvz. tam reikalingi tam tikri brangūs ar didelių sąnaudų išlaikymui reikalaujantys įrenginiai (pvz. šaldytuvai), pakankamai brangiai nuomojami sandėliavimo plotai, didelės išlaidos atsargų apsaugai ir pan.). Tokiu atveju tikslingiau žaliavas užsakyti nedideliais kiekiais ir tada kai jų reikia gamyboje).
2. Atsargos greitai sensta (siekiama išvengti papildomų išlaidų dėl atsargų tiek moralinio, tiek fizinio pasenimo, tikslinga žaliavas užsakinėti nedideliais kiekiais).
3. Atsargų nomenklatūra nėra didelė (esant didelei atsargų nomenklatūrai sudėtinga valdyti prekių srautus, o siekimas visas prekes/žaliavas gauti konkrečiu laiku, gali įnešti daugiau sumaišties ir netikslumo, dėl ko gali atsirasti gamybinės prastovos).
4. Tiekėjai yra arti įmonės (svarbu, kad gabenimo mažomis siuntomis išlaidos neviršytų naudos, kurią įmonė gauna atsisakiusi sandėliavimo). Todėl paranku rinktis tiekėjus, kuo mažiau nutolusius nuo įmonės.
5. Įmonei nereikalingas didelis kiekis draustinių atsargų (norint kokybiškai aptarnauti klientus įmonei nereikia nuolat turėti didelio kiekio atsargų).

6. Gamyba ar paslaugų teikimas vykdomi tik gavus užsakymą.

Išvados

1. Kadangi į atsargas investuotos lėšos nesukuria pelno iki atsargų pardavimo, svarbia problema tampa visų rūšių atsargų kiekis įmonėje bei jų valdymas.
2. Esant nepakankamam atsargų valdymui įmonės gali susidurti su tokiais problemomis kaip klientų netekimas, didėjančios investicijos į atsargas, sandėliavimų plotų trūkumas.
3. Pagrindinės atsargų valdymo išlaidos: užsakymo išlaidos, priežiūros (sandėliavimo) išlaidos, nuostoliai, kuriuos įmonė patiria, kai neturi reikalingo atsargų kiekio bei atsargų pristatymo išlaidos.
4. Siekiant minimizuoti atsargų priežiūros išlaidas, tikslinga diegti nuoseklaus aprūpinimo atsargomis sistemą *pačiu laiku (JIT)*, įgalinančią visus būtinus gamybos komponentus gauti tada, kai jų reikia.
5. Išanalizavus JIT sistemos elementus ir jų ryšius, šios sistemos teikiamą naudą bei jos trūkumus galima būtų padaryti keletą prielaidų, kad šią sistemą tikslinga diegti, kai atsargos greitai sensta, jų sandėliavimas brangus, atsargų nomenklatūra nėra didelė, o tiekėjai yra arti įmonės, įmonei nereikalingas didelis draustinių atsargų kiekis, o gamyba ar paslaugų teikimas vykdoma tik gavus užsakymą.

Literatūros sąrašas:

1. Buckiūnienė O. Įmonių finansai. – Vilnius. 2002
2. Carnes T. A., Jones J. P., Biggart T. B., Barker K. J. Just-in-time inventory systems innovation and the predictability of earnings// International Journal of Forecasting. 2003. Nr. 19.
3. Everaert P., Bruggeman W., De Creus G. [From ABC to time-driven ABC \(TDABC\) – An instructional case](#)// Journal of Accounting Education - 2008. Nr. 28.
4. Fullerton R. R., McWatters C. S. The production performance benefits from JIT implementation// Journal of Operations Management. 2001. Nr. 19.
5. Gaidienė, Z. Finansų valdymas. - Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centro leidykla. 1998.
6. Green Jr. K.W., Inman R. A., Brown G. Just-in-time selling construct: Definition and measurement//Industrial Marketing Management. 2008. Nr. 37.
7. Juozaitienė, L. Įmonės finansai: analizė ir valdymas. - Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. 2007
8. Lebacque V., Jost V., Brauner N. Simultaneous optimization of classical objectives in JIT scheduling//European Journal of Operational Research. 2007. nr. 182.
9. Mackevičius J. Įmonių veiklos analizė : informacijos rinkimas, sisteminimas ir vertinimas : monografija.- Vilnius. 2007
10. Mackevičius, J. Valdymo apskaita: sunkiai atsakomi klausimai. Apskaitos ir finansų mokslas ir studijos: problemos ir perspektyvos. Tarptautinės mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys. - Kaunas: Akademija. 2006.
11. Maksvytis, L. Prekių atsargų valdymo įdiegimo praktiniai aspektai prekybinėje įmonėje//Ekonomika ir vadyba-2005: tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga/Kauno technologijos universitetas. 2005
12. Martinkus, B.; Vaičiūnas, G.; Venskus, R. Gamybos vadyba. - Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. 2005
13. Palšaitis, R. Logistikos vadybos pagrindai. - Vilnius: VGTU leidykla „Technika“. 2005.
14. Smalenskas, G. Finansai. - Vilnius: Homo liber. 2007.
15. Stačiokas R.; Jefimovas B. Turto apskaita įmonėje. - Kaunas: Technologija. 2005.

Inventory management using a JIT system

Summary

Stocks - not just short-term assets, but frozen and financial resources. Therefore it is necessary to identify which stocks are necessary, to know optimal amounts of its to be meet the needs of clients and reduced costs, associated with the ordering, transportation and storage of these stocks. To be solved these problems in foreign countries there were proposed for use system of stocks consistent supply - JIT (Just In Time). O the base of analysis of the management problems and associated costs, it was found that implementation of JIT system could be useful for companies, which use the rapidly aging stocks, use stocks, which storage is expensive, the nomenclature of stocks is not high, suppliers are closed to the company and the process of production and (or) services providing could be carried out only after the order comes.

Mokslinio darbo vadovas: doc. dr. L.Stabingis (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

TRUMPALAIKIŲ KREDITŲ PASIRINKIMO KRITERIJŲ SISTEMA

Andrius Tovensk

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Kiekviena įmonė tam, kad galėtų pagaminti tam tikrą produkciją, kurią vėliau galėtų parduoti rinkoje, naudoja technologinius įrengimus, įvairias žaliavas ir kt. Šiam nepertraukiamam gamybos ciklui užtikrinti (sumokėti įmonės darbuotojams atlyginimus, nusipirkti žaliavas ir kt.) reikalingas apibrėžtas piniginių lėšų kiekis. Jeigu pagaminta produkcija bus parduodama su atidėtais mokėjimo terminais, tai dar padidins įmonės piniginių lėšų poreikį.

Verslo įmonės dalį reikalingų pinigų gauna iš jos savininkų akcinio kapitalo, paskolų forma, o kitą – pasiskolina iš bankų. Dėl to dažniausiai banko paskolos yra naudojamos verslo įmonių gamybos ciklo ir investicijų finansavimui.

Teisingas kreditų pasirinkimas apsprendžia kredito ekonominį efektyvumą, todėl prieš pasirenkant kredito rūšį, būtina įvertinti visus veiksnius, nulemiančius kreditų gavimo sąlygas, panaudojimą bei grąžinimo galimybes. Neefektyvus kredito panaudojimas gali sukelti įvairias ekonominio ir socialinio pobūdžio problemas, privesti įmonę prie bankroto.

Atsižvelgiant į šių dienų rinkos situaciją pastebima, kad vis daugėja ūkio subjektų, kuriems veiklos plėtrai reikalingos apyvartinės lėšos. Vienas iš būdų gauti šių lėšų pasiimti kredito įstaigoje trumpalaikį kreditą, tačiau yra labai svarbu tinkamai pasirinkti jo rūšį, kreditorių bei įvertinti visus kriterijus, nulemiančius kredito pasirinkimą ir grąžinimo galimybę.

Tyrimo tikslas – sukurti trumpalaikių kreditų pasirinkimo kriterijų pagal prioritetus sistemą bei patikrinti jos pritaikomumą praktikoje.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- nustatyti trumpalaikių kreditų pasirinkimo kriterijus;
- sukurti trumpalaikių kreditų pasirinkimo kriterijų pagal prioritetus sistemą;
- patikrinti sukurtos trumpalaikių kreditų pasirinkimo kriterijų pagal prioritetus sistemos pritaikomumą praktikoje.

Tyrimo objektas – trumpalaikių kreditų pasirinkimo kriterijai.

Tyrimo metodai. Iškeltai problemai tirti ir teoriniams rezultatams gauti naudoti šie metodai: sisteminė analizė, loginė analizė ir sintezė, grafinio vaizdavimo bei anketinio vertinimo metodai.

Rezultatai

Įmonė, pasirinkdama finansavimo šaltinį savo veiklai plėtoti, turi įvertinti kiekvieną iš jų. Šiam vertinimui atlikti reikia nustatyti svarbiausius finansavimo šaltinių pasirinkimo kriterijus.

Analizuojant Lietuvos ir užsienio autorių darbus apie trumpalaikius kreditus pastebima, kad pagrindinis dėmesys skiriamas šių kreditų apibūdinimui, analizei, įvertinimui, išskiriant privalumus bei trūkumus, jų klasifikavimui pagal įvairius kriterijus, tačiau apie pačių kriterijų įtaką vienokio ar kitokio kredito pasirinkimui mokslinių tyrimų yra nedaug.

Ivaškevičius D., Sakalas A. (1997) išskiria kreditavimo trukmės, apdraudimo, palūkanų ėmimo, kreditavimo metodų, skolininkų rūšių klasifikavimo kriterijus.

Smalenskas G. (2002), Buckiūnienė O. (2002) kreditus klasifikuoja pagal susitarimo būdą, apdraudimą, skolinimosi tikslą, skolininkus, skolintojus, grąžinimo laikotarpį, palūkanų rūšis.

Žaltauskienės N., Genienės M. (1998) teigimu, kredito rūšis apibūdina tokie svarbiausieji kriterijai kaip kreditorius, kredito gavėjas, kredito dydis, kredito apdraudimas, kredito kaina, palūkanų skaičiavimo būdai, terminai, skolos grąžinimas.

Bivainis J., Staškevičius A. (2001), Danys A., Milašauskas T. (2000), Ruchovienė D. (1997), Sudžius V. (1997) ir kiti autoriai analizuodami lizingo privalumus prieš ilgalaikį banko kreditą, išskiria kreditavimo sutarties pasirašymo ir kredito išdavimo trukmės kriterijų. Šis kriterijus taip pat gali būti taikomas ir trumpalaikiams kreditams.

Apibendrinant Lietuvos autorių nuomones, galima išskirti šiuos kreditų pasirinkimo kriterijus:

- kreditorius (*bankas, faktoringo ar forfeitingo įmonės, lizingo kompanijos ir kt.*);
- kredito gavėjas (*fizinis asmuo, ūkio subjektas, valstybinė įstaiga ar organizacija, kredito įstaiga, valstybė*);
- kredito dydis (*svarbu atsižvelgti į kredito gavėjo veiklos rezultatus bei kitus veiksnius ir kreditoriaus išteklius*);
- kredito kaina (*įsipareigojimo, administravimo, išankstinio grąžinimo mokesčiai, palūkanų, turto draudimo, turto vertinimo ir kitos išlaidos*);

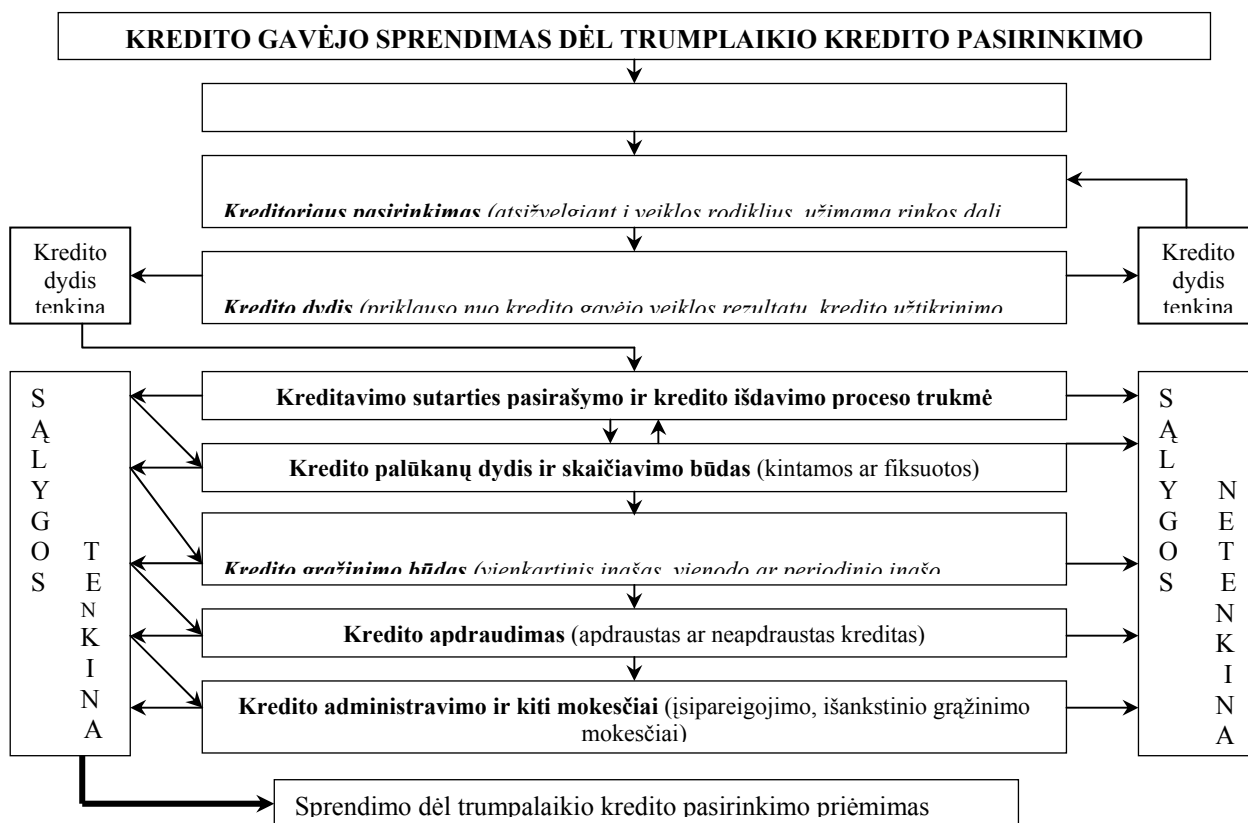

- palūkanų skaičiavimo būdas (*paprastosios ar sudėtinės, diskretinės ar tolydinės, apytikrės ar tiksliosios, nominalios ar realios, fiksuotos ar kintamos*);
- kredito apdraudimas (*neapdrausti ir apdrausti: garantija, laidavimu, kredito draudimu, kilnojamoju turtu ir kt., kreditai*);
- kredito gražinimas (*vienkartinis įnašas, vienodo dydžio įmokos, periodiniai įnašai, amortizacinis*), skolinimosi tikslas (*virtuotiniškas, komercinis, investicinis*);
- susitarimo būdas (*prekinis ar piniginis*), sudarymo vieta (*vidaus ar užsienio*);
- kredito terminas (*iki pareikalavimo ir terminuoti: trumpalaikiai, vidutinės trukmės, ilgalaikiai*);
- kreditavimo sutarties pasirašymo ir kredito išdavimo trukmė.

Aukščiau minėti Lietuvos mokslininkai išskirdami minėtus kriterijus orientuojasi į visus galimus kreditus t.y. lizingą, trumpalaikes bei ilgalaikes paskolas, kredito liniją, overdraftą, kreditines mokėjimo korteles, faktoringą bei forfeitingą.

Aptariant visus kreditus, nepakankamai giliai išnagrinėjami visi svarbiausi šių finansavimo šaltinių pasirinkimo kriterijai, todėl analizuojant trumpalaikius kreditus tokius kaip overdraftą, kreditinę liniją, trumpalaikį kreditą, skirtą vienkartiniam apyvartinių lėšų finansavimui, faktoringą, forfeitingą ir akredityvą buvo pasirinkti šie trumpalaikių kreditų pasirinkimo kriterijai: *skolinimosi tikslas, kreditorius, kredito dydis, kredito kaina, palūkanų skaičiavimo būdas, kredito apdraudimas, kredito gražinimo būdas bei kreditavimo sutarties pasirašymo ir kredito išdavimo trukmė*.

Išanalizavus pagrindinius ir svarbiausius trumpalaikių kreditų pasirinkimo kriterijus buvo sukurta šių kriterijų pasirinkimo pagal prioritetus schema, kuria galėtų vadovautis kredito gavėjas, pasirinkdamas vienokį ar kitokį trumpalaikį kreditą (pav.).

Pav. Trumpalaikių kreditų pasirinkimo kriterijų pagal prioritetus kredito gavėjo atžvilgiu schema

Kaip matome iš pateiktos schemos, kredito gavėjas prieš imdamas kreditą pirmiausiai turi žinoti kokiam tikslui, jis bus naudojamas. Turint konkretų poreikį reiktų kreiptis į kreditorius. Pirminį kreditoriaus pasirinkimą gali įtakoti tokie veiksniai kaip kreditoriaus užimama rinkos dalis, jo finansiniai rodikliai, informacijos prieinamumas apie kreditoriaus teikiamas paslaugas, kreditavimo sąlygas (turima informacija apie kreditorius iš anksčiau), darbuotojų kvalifikacija ir kita. Priklausomai nuo tikslo gali būti pasiūlomi vienas ar keli galimi kreditai, kurių pagalba galima būtų įgyvendinti turimą tikslą. Kitame etape reiktų išsiaiškinti kokio dydžio kreditas yra reikalingas kredito gavėjui, kadangi nežinant šio kintamojo derybos dėl kitų kriterijų neturi prasmės. Šis etapas svarbus ir tuo, kad

atsižvelgiant į kredito dydį kredito rūšių pasirinkimas iš kelių variantų gali sumažėti iki minimumo. Sutarus dėl kredito dydžio galima pereiti prie kitų finansavimo sąlygų derinimo t.y. kredito išdavimo trukmės, palūkanų dydžio ir jų skaičiavimo būdo, kredito grąžinimo būdo, kredito apdraudimo bei kredito administravimo ir kitų mokesčių dydžio. Pastarasis kriterijus schemeje pateiktas paskutinėje vietoje, kadangi kredito kainoje administravimo ir kiti mokesčiai (pvz. išankstinio grąžinimo mokestis) sudaro santykinai nedidelę dalį, todėl paprastai aptariami galiausiai. Siekiant patikrinti, ar sukurtą teorinę trumpalaikių kreditų pasirinkimo kriterijų pagal prioritetus kredito gavėjo atžvilgiu sistemą galima vertinti kaip patikimą bei pritaikomą praktikoje, anketinės apklausos būdu buvo apklausta 100 juridinių asmenų, kurie yra AB SEB banko klientai. Šia apklausa buvo siekiama ištirti klientų poreikius, pasirenkant banką kaip kreditorių ir kredito rūšį bei prioriteto tvarka nustatyti svarbiausius jų pasirinkimo kriterijus.

Respondentai buvo atrinkti bei suskirstyti į 4 atskiras grupes po 25 juridinius asmenis atsižvelgiant į įmonės dydį, kurį apibrėžia LR įstatymai, ir kreditinius įsipareigojimus:

- 1) mažos įmonės turinčios kreditinių įsipareigojimų banke/bankuose;
- 2) mažos įmonės neturinčios kreditinių įsipareigojimų banke/bankuose;
- 3) vidutinės įmonės turinčios kreditinių įsipareigojimų banke/bankuose;
- 4) vidutinės įmonės neturinčios kreditinių įsipareigojimų banke/bankuose.

Tiriant klientų poreikius, pasirenkant banką kaip kreditorių, buvo nustatyta, kad tiek turinčios, tiek neturinčios kreditinių įsipareigojimų mažos įmonės svarbiausiu kriterijumi įvardija “kreditavimo sąlygas”, antroje vietoje – “informacijos apie kreditorių ir jo teikiamas paslaugas prieinamumą”, trečioje – “klientų aptarnavimo kokybę”, ketvirta - penkta vieta dalijosi “kreditoriaus finansiniai rodikliai” ir “kreditoriaus užimama rinkos dalis” (mažos įmonės turinčios kreditinių įsipareigojimų ir neturinčios jų šiuos rodiklius įvardijo skirtingai), mažiausiai svarbiu kriterijumi, renkantis kreditorių, buvo pasirinktas – “darbuotojų kvalifikacija”.

Vidutinės įmonės priešingai nei mažosios pirmumą teikia “kreditoriaus finansiniams rodikliams” ir tik antroje vietoje pagal svarbą įvardija “kreditavimo sąlygas”, kitų rodiklių pasiskirstymas tarp vidutinių įmonių turinčių kreditinių įsipareigojimų ir neturinčių išsiskyrė:

- vidutinės įmonės, kurios turi kreditinių įsipareigojimų trečioje vietoje pagal svarbumą įvardijo “informacijos apie kreditorių ir jo teikiamas paslaugas prieinamumą”, ketvirtoje – “kreditoriaus užimamą rinkos dalį”, penktoje – “klientų aptarnavimo kokybę” ir galiausiai “darbuotojų kvalifikaciją”.
- vidutinės įmonės, kurios neturi kreditinių įsipareigojimų trečioje vietoje pagal svarbą nurodė “klientų aptarnavimo kokybę”, toliau sekė “informacijos apie kreditorių ir jo teikiamas paslaugas prieinamumas”, “kreditoriaus užimamą rinkos dalį” ir “darbuotojų kvalifikaciją”.

Mažų ir vidutinių įmonių skirtingus rezultatus galėjo sąlygoti tai, kad *vidutinėms įmonėms* yra svarbus patikimas partneris – šiuo atveju kreditorius, kuris užtikrintų sėkmingą bendradarbiavimą, todėl jos svarbiausiu kriterijumi ir įvardija “kreditoriaus finansiniai rodikliai”. Šie rodikliai leidžia spręsti apie kreditoriaus patikimumą (sutarties sąlygų laikymąsi, apsirūpinimą kreditiniais ištekliais, finansinę nepriklausomybę, likvidumą ir t.t.). Kreditoriaus pakeitimas didesnėms įmonėms dėl kredito apyvartų perkėlimo, kreditų (jei tokių turima) padengimo ar refinansavimo naujojo kreditoriaus, pakankamai sudėtingas ir ilgas procesas, todėl tai galėtų būti dar vienas veiksnys lemiantis tai, kad “kreditoriaus finansiniai rodikliai” yra svarbiausias kriterijus.

Analizuojant trumpalaikių kreditų rūšių pasirinkimo kriterijų prioritetus tarp skirtingų respondentų grupių, pastebėta, kad vienodo visų kredito rūšių pasirinkimo kriterijų išsidėstymo nėra, tačiau panašumų būta – visos keturios grupės kaip svarbiausią kriterijų renkantis kredito rūšį įvardijo “kredito palūkanų dydį ir skaičiavimo būdą”, trys grupės antroje vietoje pagal svarbumą išskiria “kredito dydį”, ketvirtoje vietoje – “Kredito grąžinimo būdą”, o šeštoje vietoje – “Kredito apdraudimą”.

Kredito rūšių pasirinkimo kriterijai tarp mažų (I ir II grupės) ir vidutinių įmonių (III ir IV grupės) bei tarp įmonių, turinčių kreditinių įsipareigojimų (I ir III grupės) ir neturinčių kreditinių įsipareigojimų (II ir IV grupės) išsidėsto skirtingai, tačiau susumavus aukščiau išvardintų grupių derinių rezultatus pastebėta, kad panašumų yra.

Mažų įmonių (I ir II grupė) ir įmonių, neturinčių kreditinių įsipareigojimų, (II ir IV grupė) pasirinkimo kriterijų išsidėstymas prioriteto tvarka **vienodas**:

- 1) kredito palūkanų dydis ir skaičiavimo būdas (kintamos ar fiksuotos);
- 2) kredito administravimo ir kiti mokesčiai;
- 3) kredito dydis;
- 4) kredito grąžinimo būdas (vienkartinis įnašas, vienodo ar periodinio įnašo, amortizacinis – pastovus anuiteto);
- 5) kreditavimo sutarties pasirašymo ir kredito išdavimo proceso trukmė;

- 6) kredito apdraudimas (apdraustas ar neapdraustas kreditas).

Vidutinių įmonių (III ir IV grupė) ir įmonių turinčių kreditinių įsipareigojimų (I ir III grupė) pasirinkimo kriterijų išsidėstymas prioriteto tvarka labai panaši, pirmos trys pozicijos sutapo, likusios trys skyrėsi, tačiau susumavus rezultatus kriterijai pasiskirstė taip:

- 1) kredito palūkanų dydis ir skaičiavimo būdas (kintamos ar fiksuotos);
- 2) kredito dydis;
- 3) kredito gražinimo būdas (vienkartinis įnašas, vienodo ar periodinio įnašo, amortizacinis – pastovus anuiteto);
- 4) kreditavimo sutarties pasirašymo ir kredito išdavimo proceso trukmė;
- 5) kredito administravimo ir kiti mokesčiai;
- 6) kredito apdraudimas (apdraustas ar neapdraustas kreditas).

Atsižvelgiant į gautus rezultatus, galima teigti, kad vieningos schemas, tinkančios visiems juridiniams asmenims, sukurti nėra galimybės, tačiau tai galima padaryti atskiroms juridinių asmenų grupėms, pvz. mažos įmonės ir/arba įmonės neturinčios kreditinių įsipareigojimų banke/bankuose ir vidutinės įmonės ir/arba įmonės turinčios kreditinių įsipareigojimų banke/bankuose.

Išvados

1. Skolinimosi tikslas, kreditoriaus pasirinkimas bei kredito dydis kredito gavėjui galėtų padėti išsirinkti vieną arba kelis tinkamiausius trumpalaikius kreditus atitinkančius jo poreikius, tačiau kreditų efektyvumas priklausytų nuo kreditavimo sutarties pasirašymo ir kredito išdavimo proceso trukmės, su kreditoriumi suderėto palūkanų dydžio ir jų skaičiavimo būdo, kredito apdraudimo, kredito administravimo ir kitų mokesčių dydžio bei kredito gražinimo būdo.
2. Mažos įmonės tiek turinčios kreditinių įsipareigojimų, tiek neturinčios renkantis kreditorių svarbiausiu kriterijumi įvardija “kreditavimo sąlygas”, o mažiausiai svarbiu – “darbuotojų kvalifikaciją”.
3. Vidutinės įmonės priešingai nei mažosios renkantis kreditorių pirmumą teikia “kreditoriaus finansiniams rodikliams”, tačiau mažiausiai svarbiu kriterijumi taip pat įvardija “darbuotojų kvalifikaciją”.
4. Išanalizavus trumpalaikių kreditų rūšių pasirinkimo kriterijų prioritetus tarp skirtingų respondentų grupių, pastebėta, kad vienodo visų kredito rūšių pasirinkimo kriterijų išsidėstymo nėra, tačiau panašumų būta: visos keturios respondentų grupės kaip svarbiausią kriterijų renkantis kredito rūši įvardijo “kredito palūkanų dydį ir skaičiavimo būdą”, trys grupės antroje vietoje pagal svarbumą išskiria “kredito dydį”, ketvirtoje vietoje – “Kredito gražinimo būdą”, o šeštoje vietoje – “Kredito apdraudimą”.
5. Mažų įmonių (turinčios kreditinių įsipareigojimų ir neturinčios) ir įmonių neturinčių kreditinių įsipareigojimų (mažos ir vidutinės įmonės) pasirinkimo kriterijų išsidėstymas prioriteto tvarka **vienodas**.
6. Vidutinių įmonių (turinčios kreditinių įsipareigojimų ir neturinčios) ir įmonių turinčių kreditinių įsipareigojimų (mažos ir vidutinės įmonės) pasirinkimo kriterijų išsidėstymas prioriteto tvarka **labai panašus**. Pirmi trys pasirinkimo kriterijai: “kredito palūkanų dydis ir skaičiavimo būdas”, “kredito dydis” bei “kredito gražinimo būdas” sutapo, tačiau likę trys kriterijai “Kreditavimo sutarties pasirašymo ir kredito išdavimo proceso trukmė”, “kredito administravimo ir kiti mokesčiai” ir “kredito apdraudimas” išsiskyrė.

Literatūros sąrašas

1. Sakalas A., Ivaškevičius D. (1997). Bankų vadyba, - Kaunas: Technologija.
2. Smalenskas G. (2002). Finansai. – Vilnius: Homo Liber.
3. Buckiūnienė O. (2002). Įmonių finansai. – Vilnius: Vilniaus kolegija.
4. Genienė M., Žaltauskienė N. (1998). Kreditavimo formos pasirinkimo kriterijai ir jų tyrimo metodai// Ekonomika ir vadyba - 98: Tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga, 1998 balandžio 23-24. – Kaunas: Technologija.
5. Bivainis J., Staškevičius A.T (2001). Lizingas Lietuvoje// Verslas, vadyba ir studijos 2000. – Vilnius: Technika.
6. Danys A., Milašauskas T. (2000). Lizingas – Vilnius: LBDFI.
7. Ruchovienė D. (1997). Alternatyvios įmonės veiklos finansavimo rūšys – lizingas ir faktoringas// Ekonomika ir vadyba 97: Tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga. – Kaunas: Technologija.
8. Sūdžius V. (1997). Įmonių komercija: principai ir praktika, - Vilnius.

Selection criteria system of short-term credits**Summary**

Correct choice of credit allows to get economic efficiency, so before choosing any credit you need to size up all the factors which determinates credits conditions, using purpose and repayments options. Inefficient use of credit can cause a variety of economic and social problems that leads to the bankruptcy of the company.

There are presented the selection criteria of the short-term credits and made the scheme according to the result of the various group of the respondents in the article. It is noticed, that there isn't the same arrangement of the short-term credits criteria in all respondents groups, but there is similarity.

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. Dalia Juočiūnienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

MOKESČIŲ SISTEMOS VERTINIMO METODIKA

Renalda Kvedrytė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Mokesčių sistema – ne tik pagrindinis šalies biudžeto surinkimo šaltinis, bet ir galingas įrankis jos rankose. Valstybės mokesčių politika tiesiogiai veikia ne tik pajamų persikirstymą, bet ir finansinę ūkio subjektų padėtį, skatina ar neskatina nacionalinės ekonomikos augimą. Mokslininkai sutinka, kad mokesčių sistemos sukūrimas bei jos įvertinimas yra svarbus kiekvienai valstybei.

Valstybės mokesčių sistema turėtų atitikti apmokestinimo principus ir apmokestinimui keliamus uždavinius. Efektyvios mokesčių sistemos sukūrimas, siekiant kuo geresnio apmokestinimo principų suderinamumo, yra pagrindinis bet kurios valstybės uždavinys.

Tyrimo tikslas – išanalizavus mokslinę literatūrą, parengti mokesčių sistemos vertinimo metodiką.

Tyrimo uždaviniai:

- išanalizuoti mokslinę literatūrą mokesčių sistemos vertinimo klausimais;
- ištirti svarbiausius mokesčių sistemos vertinimo kriterijus;
- sukurti mokesčių sistemos įvertinimo modelį.

Tyrimo objektas – Lietuvos mokesčių sistema.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė ir sintezė, loginė analizė, grupavimo ir palyginimo, loginio modeliavimo.

Rezultatai

Mokesčių sistemos vertinimas iš pirmo žvilgsnio neturėtų sukelti didelių keblumų: mokesčių rūšys, mokėtojai, administratoriai, mokėjimo ir deklaravimo tvarka yra apibrėžti įstatymų ir poįstatyminių aktų. Tačiau pati problema t.y. daugumai priimtina mokesčių sistemos vertinimo metodika nėra pakankamai ištirta tiek teoriniu, tiek metoduiniu požiūriu: nėra pakankamai tyrimų apie konkrečios mokesčių sistemos įvertinimą. Nuolat kintančios mokesčių sistemos vertinimo kriterijus sudėtinga išreikšti aiškiai išmatuojamais parametrais.

Susisteminius mokslinėje literatūroje randamus metodinio pobūdžio mokesčių sistemos vertinimo siūlymus, išskiriami trys savo esme skirtingo turinio mokesčių sistemos vertinimo metodai:

- klasikiniai apmokestinimo principai ir juos apibūdinantys rodikliai;
- Tanzi kvalifikaciniai diagnostiniai rodikliai;
- Gill pajamų surinkimo diagnostiniai rodikliai.

Mokslinėje literatūroje išskiriami tokie klasikiniai apmokestinimo principai: teisingumas, efektyvumas, elastingumas, bei mokesčių administravimo paprastumas (Šapalienė, 2008; Meidūnas, 2001; Bivainis, Skačkauskienė, 2007; Šinkūnienė, 2005; Pajuodienė, 1993; Novošinskienė, Slavickienė 2007).

Finansų ministerija išskiria tokius apmokestinimo principus: teisingumas, ekonominis efektyvumas, lygybė, ekonominis augimas, neutralumas, paprastumas, viešumas, administravimo veiksmingumas, koordinavimas/integravimas (Finansų..., 2008).

Lietuvos laisvosios rinkos institutas (LLRI) pateikia tokius mokesčių sistemos principus: mokesčių neutralumo, mokesčių teisingumo, mokesčių aiškumo; vienkartinio apmokestinimo, viešumo, administravimo veiksmingumo (Vizija, 2008).

LR mokesčių administravimo įstatymas pateikia tokius apmokestinimo teisinio reglamentavimo ir taikymo pagrindinius principus: mokesčių mokėtojų lygybės, teisingumo ir visuotinio privalomumo, apmokestinimo aiškumo, turinio viršenybės prieš formą (LR mokesčių..., 2008).

Mokslinės literatūros analizė parodė, kad apmokestinimo principus, apmokestinimo uždavinių ir principų suderinamumo problemas analizuoja nemažai mokslininkų (Šinkūnienė, 2005; Novošinskienė, Slavickienė, 2007; Štreimikienė, Mikalauškienė, 2006; Mažeika, 2008; Buškevičiūtė, 2005; Pajuodienė, 1993; Bivainis, Skačkauskienė, 2007 bei užsienio autoriai Borschette, Froissart, 2004; Fuest, Peichl, Schaefer, 2008; Kopczyk, 2005;

Mishra, Nayak, 2005). Dauguma mokslininkų sutinka, sunku sureguliuoti apmokestinimo sistemą pagal visus egzistuojančius apmokestinimo principus, nes jie dažnai prieštarauja vienas kitam.

Mokesčių sistemą vertinimui darbo autorė išskyrė šiuos klasikinius apmokestinimo principus: mokesčių įplaukų produktyvumo ir elastingumo, ekonominio efektyvumo, administravimo paprastumo bei teisingumo. Vertinti mokesčių sistemą pagal klasikinius apmokestinimo principus pasirinkta, nes jie daugumos mokslininkų pripažįstami kaip patys svarbiausi.

Tarptautinio valiutos fondo atstovas Tanzi siūlo įvertinti mokesčių sistemą pagal kvalifikacinius diagnostinius rodiklius. Teigiamas, neigiamas ar patenkinamas atsakymas į visus šiuos klausimus pagal V. Tanzi leidžia atitinkamai vertinti konkrečios šalies mokesčių sistemą, tačiau vertinant mokesčių sistemą nepakanka atsakyti "taip", "ne" ar "patenkinamai", - tam reikalingi įvairūs duomenys, kuriuos kaupia administravimo institucijos, jų apskaičiavimai bei vertinimai. Vertinimas ir lyginimas pagal atsakymus į šiuos rodiklių klausimus yra gana subjektyvus daro įtaką asmeninė tyrimo patirtis, jo vertybinės nuostatos (Novošinskienė, 2000; Šapalienė, 2008).

Darbo autorės pritaria mokslininkų nuomonei, kad vertinant mokesčių sistemą nepakanka atsakyti „taip“, „ne“ ar „patenkinamai“, - tam reikalingi įvairūs duomenys.

Gill (2000) siūlo, vertinti rodiklių rinkinį. Jis išskiria 3 rodiklių, apibūdinančių pajamų surinkimą, grupes:

- prigimtinių mokesčių sistemos savybių;
- efektyvumo;
- našumo.

Mokesčių pajamų surinkimo sisteminė analizė suteikia galimybę įvertinti visos mokesčių sistemos efektyvumą. Gill rodiklių analizė leidžia atskleisti mokesčių pajamų administravimo spragas ir išaiškinti grandis, kuriose pajamų administravimas neatitinka valstybės ar mokesčių mokėtojų lūkesčių. Siūlomas kvalifikacinių diagnostinių rodiklių rinkinys taip pat tinka tarpvalstybinei lyginamajai analizei atlikti, nustatyti sritis, kuriose mokesčių pajamų administravimas yra geresnis ar blogesnis, palyginti su kitomis valstybėmis (Gill, 2000).

Darbo autorės nuomone, mokesčių sistemos administravimo įvertinimas yra vienas reikšmingiausių vertinant Lietuvos mokesčių sistemą, kadangi jis parodo kaip efektyviai veikia mokesčių sistema bei ką reiktų tobulinti.

Išnagrinėjus mokslinę literatūrą paaiškėjo, kad pasaulyje nėra visuotinai priimtinos valstybės mokesčių sistemos vertinimo metodikos. Dauguma autorių apsiriboja tik pavienių mokesčių sistemos komponentų analize, kiti siūlymus teikia visai be analizės.

Taigi, mokesčių sistemą pasirinkta įvertinti pagal klasikinius apmokestinimo principus (mokesčių įplaukų produktyvumo ir elastingumo, ekonominio efektyvumo, administravimo paprastumo bei teisingumo) bei Gill siūlomus rodiklius (prigimtinių mokesčių sistemos savybių, efektyvumo, našumo).

Pagrindiniu apmokestinimo principu išskiriamas **teisingumą**. Siekiant mokesčių teorijoje teisingumui suteikti konkrečią išraišką, t.y. išmatuoti, jis analizuojamas pasiskirstymo – pajamų, turto ar kitų dominančių dydžių – kontekste. Teigiama, kad mokesčių sistema yra teisinga (neteisinga), jei neteisingumo laipsnis, išskaičiuavus mokesčius, yra mažesnis (didesnis), nei buvęs prieš mokesčių išskaičiavimą. Turtingose valstybėse teisingumo principą įgyvendinti paprasčiau, o besivystančiose šalyse neįmanoma teisingai perskirstyti pajamų, kadangi jų nėra pakankamai. Plačiausiai paplitęs ir tarpvalstybiniuose palyginimuose plačiausiai naudojamas Gini koeficientas (Fuest, Peichl, Schaefer, 2008; Borschette, Froissart, 2004). Įvairiose šalyse šio koeficiento reikšmė svyruoja nuo 0,23 iki 0,37. Praktiškai, kai Gini koeficiento reikšmė didesnė nei 0,3 (30 proc.), teigiama, kad mokesčių sistema neatitinka teisingumo principo (Hale, 2006; Lambert, 2004; Kleinber ir k. t., 2002).

Darbo autorė pritaria mokslininkų nuomonei, kad geriausia mokesčių sistemą vertinti naudoti Gini koeficientą, kuris įvertina neteisingumo laipsnį.

Dėl to, kad Lietuvoje nėra visuotinio pajamų deklaravimo ir dėl ženklaus šešėlinės ekonomikos poveikio, apskaičiuojant Gini koeficientą reikia naudoti informaciją ne apie gyventojų pajamas, bet apie jų patirtas vartojimo išlaidas. Tokį pasirinkimą nulėmė ir tai, kad asmeninio vartojimo išlaidos mažiau įvairuoja negu pajamos. Tarptautinės organizacijos rekomenduoja skaičiuoti Gini koeficientą naudojant tuos informacijos šaltinius ir rodiklius, kurie pavienėse valstybėse yra praktiškai geriau prieinami (World..., 2005).

Mokesčių sistema taip pat vertinamas pagal apmokestinimo būdą t.y. kokią dalį sudaro tiesioginiai ir netiesioginiai mokesčiai. Vertinant mokesčių sistemą pagal teisingumo principą galima teigti, kad mokesčių sistema atitinka teisingumo principo, jei mokesčių pajamas sudaro tik tiesioginiai mokesčiai.

Kitas mokslinėje literatūroje pateikiamas principas yra **ekonominis efektyvumas**. Jis apibrėžiamas kaip reikalavimas, kad mokesčiai nesudarytų sąlygų, netgi užkirstų kelią visuomenės požiūriu nepageidautiniams

veiksmams, kad mokesčiai netrukdytų siekti ekonominių tikslų, tokių kaip ūkio stabilumo, jo augimo, visiško užimtumo siekimo (Fuest, Peichl, Schaefer, 2008; Vlassenko, 2001).

Mokesčių sistemą pagal efektyvumo principą pasirinkta įvertinti pagal Gill siūlomus efektyvumo įvertinimo rodiklius. Efektyvumui įvertinti išskirti tokie rodikliai: surinktų mokesčių pajamų ir suplanuotų mokesčių pajamų santykis; mokesčių našta.

Surinktų ir suplanuotų mokesčių pajamų santykio didėjimas gali liudyti, viena vertus, gerėjantį pajamų surinkimą, kita vertus, planavimo spragas, galbūt nepakankamai įvertinamos šalies ekonomikos tendencijos. Mokesčių sistema atitinka efektyvumo principą, jei surinktos mokesčių pajamos didesnės arba panašios į planuojamas surinkti.

Išskirtina ir tai, kad mažas mokesčių naštos rodiklis, esant plačiai bazei ir aukštiems tarifams, gali byloti apie mažėjantį žmonių ekonominį aktyvumą, prastą mokesčių administravimą, net apie išsikerojusią korupciją. Šiuo rodikliu mokesčių sistema vertinama pagal tai, kiek mokesčių našta slegia mokesčių mokėtojus. Jis apskaičiuojamas kaip mokesčių pajamų ir BVP santykis. Mokesčiai yra neteisingi, kai mokesčių našta neatspindi visuomenės pripažįstamo tinkamo vyriausybės išlaidų paskirstymo. Siekiant įvertinti mokesčių naštos dydį, reikia atsižvelgti ir į BVP, tenkantį vienam gyventojui (perkamosios galios standartais) bei minimalų mėnesinį darbo užmokestį, kurie leidžia spręsti apie pragyvenimo lygį.

Kitas klasikinis apmokestinimo principas yra **elastingumas**. Mokesčio sistemos elastingumas apibrėžiamas kaip valstybės pajamų iš mokesčių pokyčio ir apmokestinamosios bazės pokyčio (nesikeičiant mokesčių sistemai) santykis. Elastingumas daugiausiai priklauso nuo mokesčių tarifų struktūros ir apmokestinamosios bazės turinio (Slavickienė, Novošinskienė, 2007; Meidūnas, 2001; Mishra, Nayak, 2005; Kopczukt, 2005).

Mokesčių sistema yra elastinga, kai elastingumo reikšmė yra didesnė nei vienetas: išdo pajamos iš mokesčių didėja didesniu tempu nei bendrasis vidaus produktas be naujų mokesčių įteisinimo ar mokesčių tarifų didinimo, t.y. be diskretinių pokyčių mokesčių politikoje. Mokesčių sistemos elastingumas yra naudingas, nes suteikia sistemai tam tikrą lankstumą ir padeda išvengti dažnų mokesčių sistemos pokyčių. Atitinkamai mokesčių sistema vertinama kaip neelastinga, jei elastingumo reikšmė yra mažesnė už vieneta.

Ketvirtas klasikinis apmokestinimo principas – **administravimo paprastumas**. Juo siekiama įtvirtinti aiškias ir nesudėtingas mokesčių sistemos administravimo nuostatas. Lietuvoje dėl mokesčių painumo ir sudėtingumo, dėl didelės mokesčių naštos, siekiant nuslėpti mokesčius, kuriamos specialios institucijos, imamas specialių priemonių prieš mokesčių nemokėtojus. Todėl mokesčiai turi būti paprasti, nesudėtingi, lengvai suprantami. Mokesčių ėmimo išlaidos turi būti kuo mažesnės (Bivainis, Skačkauskienė, 2007; Novošinskienė, Slavickienė, 2007).

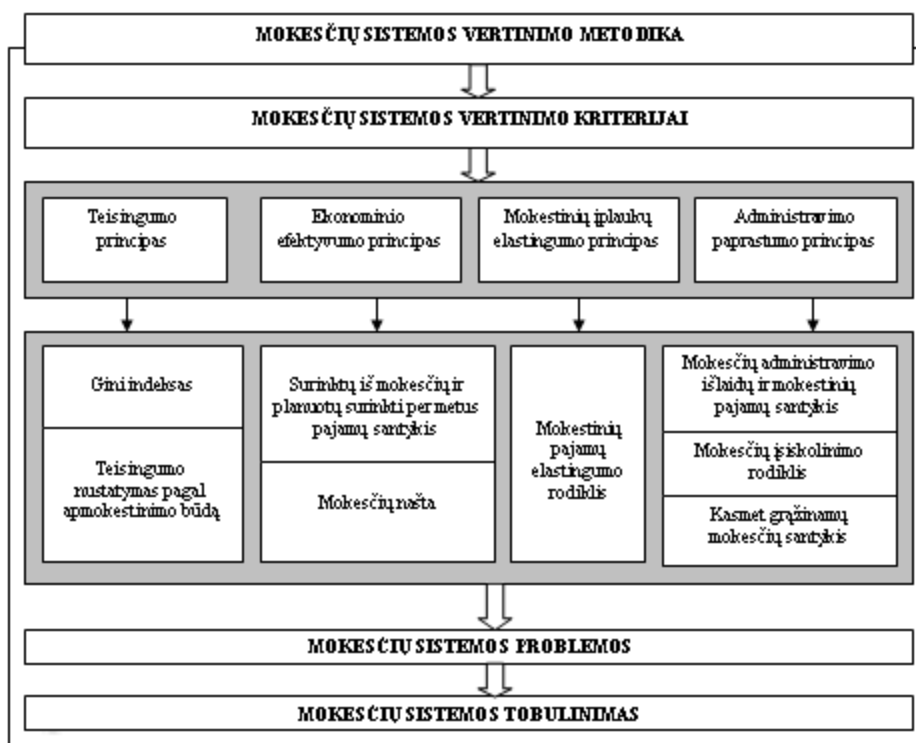
Mokesčių sistemos administravimo paprastumas įvertinamas naudojant Gill siūlomus produktyvumo rodiklius: mokesčių administravimo išlaidų ir mokesčių pajamų santykis; mokesčių įsiskolinimo rodiklis; kasmet grąžinamų mokesčių santykis.

Skaičiuojant mokesčių administravimo išlaidų ir mokesčių pajamų santykį, institucijos išlaikymo išlaidas sudaro gauti asignavimai ir visų institucijų surinkti mokesčiai bei įmokos, baudos ir delspinigiai perversti į nacionalinį biudžetą bei fondus. Kuo mažesnė šio rodiklio reikšmė, tuo mokesčių sistemoje mokesčiams surinkti yra išleidžiama mažiau piniginių lėšų. Mokesčių administravimo efektyvumas laikomas geru, kai mokesčių administravimo tarnybų išlaidos sudaro apie 0,5 proc. surinktos mokesčių sumos.

Mokesčių įsiskolinimo rodiklis rodo mokesčių surinkimo efektyvumą. Rodiklio tikslumas priklausys ir nuo to, kaip tiksliai bus planuojamos mokesčių pajamos. Mokesčių surinkimas yra efektyvus, jei apskaičiuotas rodiklis yra neigiamas.

Mokesčių sumų grąžinimas koreliuoja su mokesčių mokėtojų skaičiumi, todėl apskaičiuota mokesčių mokėtojų ir kasmet grąžinamų mokesčių sumų santykio dinamika. Kuo didesnis šis rodiklis, tuo mokesčių administravimas yra sudėtingesnis. Mokesčių sistema atitinka administravimo paprastumo principą, jei mokesčių mokėtojų skaičius auga didesniu tempu, nei kasmet grąžinamų mokesčių sumos.

Išanalizavus mokslinėje literatūroje siūlomus mokesčių sistemos vertinimo kriterijus sukurta mokesčių sistemos vertinimo metodika.

1 pav. Mokesčių sistemos vertinimo metodika

Sukurtas mokesčių sistemos vertinimo modelis leis įvertinti mokesčių sistemą, nustatyti jos problemas bei priimti sprendimus jos tobulinimui.

Išvados

1. Mokslinės literatūros studijos parodė, kad nėra sukurtos mokesčių sistemos vertinimo metodikos, kuri įvertintų mokesčių sistemą.
2. Mokesčių sistemos įvertinimui išskirti tokie mokesčių sistemos vertinimo kriterijai – klasikiniai apmokestinimo principai (teisingumo, ekonominio efektyvumo, elastingumo, administracinio paprastumo).
3. Sukurta mokesčių sistemos įvertinimo metodika leis įvertinti šalies mokesčių sistemą, nustatyti jos trūkumus ir pateikti pasiūlymus.

Literatūros sąrašas

1. ŠAPALIENĖ L. 2008. Lietuvos mokesčių sistema: teoriniai ir praktiniai pagrindai. -V.: Mokesčių srautas.
2. MEIDŪNAS, V.; PUZINAUSKAS, P. Mokesčių teorija, vaidmuo, raida. Vilnius: VĮ Teisinės informacinės institutas, 2001.
3. BIVAINIS, J.; SKAČKAUSKIENĖ, I. 2007. Mokesčių sistemos vertinimo metodinio potencialo analizė. *Verslas: teorija ir praktika*, nr. 2.
4. ŠINKŪNIENĖ, K. 2005. Apmokestinimo principai ir mokesčių kultūra: teoriniai ir praktiniai aspektai. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, nr. 35.
5. PAJUODIENĖ, G.M. 1993. *Mokesčių sistemos formavimas išsivysčiusiose šalyse*. Vilnius: Lietuvos informacijos institutas.
6. NOVOŠINSKIENĖ, A.; SLAVICKIENĖ, A. 2007. Lietuvos mokesčių sistemos vertinimas. *Vagos*, t.76 (29).
7. VIZIJA. Laisvosios rinkos institutas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 balandžio 13 d.] Prieiga per Internetą: <<http://www.freema.org/index.php/temos/mokesčiai/vizija/28>>.
8. BUŠKEVIČIŪTĖ, E. 2005. *Mokesčių sistema*. Kaunas: Technologija.
9. MAŽEIKA, A. 2008. *Apmokestinimo sistemos įtaka smulkaus ir vidutinio verslo subjektų veiklai*: daktaro disertacijos santrauka: Vilnius.
10. GILL, J.B.S. 2000. *A diagnostic framework for revenue administration*. *World Bank Technical Paper*, No 472.
11. LR Mokesčių administravimo įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 balandžio 13 d.] Prieiga per Internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=231855>

12. ŠTREMĖIKIENĖ, D; MIKALAUSKIENĖ, A. 2006. Lietuvos mokesčių sistema ES kontekste. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, nr.38.
13. BORCHETTE, A; FROISSART, R. 2004. *General Tax Principles*. European commission. Brussels.
14. FUEST, C; PEICHL, A; SCHAEFER, T. 2008. Does a Simpler Income Tax Yield More Equity and Efficiency? *CEsifo economic studies*, Vol.54/1.
15. KOPCZUKT, W. 2005. Tax bases, tax rates and the elasticity of reported income. *Journal of Public Economics*, 2005.No.5.
16. MISHRA,B;NAYAK, P.2005 *Efficiency in tax system*. A study of tax responsiveness in north-eastern states.
17. NOVOŠINSKIENĖ, A. 2000. *Lietuvos mokesčių sistemos analizė ir tobulinimas: daktaro disertacija*. [rankraštis] Kaunas: LŽUŪ.
18. FUEST, C; PEICHL, A; SCHAEFER, T. 2008. Does a Simpler Income Tax Yield More Equity and Efficiency? *CEsifo economic studies*, Vol.54/1.
19. LAMBERT, P.J. Income taxation and equity. *Baltic Journal of Economics*, 2004, Vol 4, No 2, p. 39-53.
20. HALE, T. The Theoretical Basics of Popular Inequality Measures. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2008 gruodžio 13d.] Prieiga per Internetą:
<http://utip.gov.utexas.edu/tutorials/theo_basic_ineq_measures.doc>
21. KLEIBER, C., KOTZ, S. A. 2002. Characterization of Income Distributions in Terms of Generalized Gini Coefficients. *Social Choice and Welfare*, Vol. 19, 4/ October.
22. World Income Inequality Databases. 2005. V.2.0 a. User Guide and Data Sources. World Institute for Development Economic Research.
23. VLASSENKO, I. 2001. Evaluation of the efficiency and fairness of British, French and Swedish property tax systems. *Property management*, Vol 19, No 5.
24. Finansų ministerija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 gegužės 28 d.] Prieiga per Internetą:
<<http://finansai.tripod.com/P7.htm>>.

Methods of Evaluating the Tax System

Summary

Scientists agree that the creating and evaluating of State Tax System is very important for each state.

The analyzing the literature of evaluation of the tax system shows that there has not been created a method for evaluating tax system that would be acceptable: it is difficult to define clearly measurable parameters for every changing criteria of tax system evaluation.

Having systematized the suggestions for evaluating tax system contained in special literature there has come to light three methods of essentially different contents: classical principles of taxation, Tanzi qualification diagnostic indicators and Gill diagnostic indicators. Every one of these methods allows us to evaluate different aspects of tax system.

The main goal of each State is to create an efficient Tax System for the harmonizing of the taxation principles In conclusion of literature analyzing, were singled out classical taxation principles: justice, economy efficiency, elasticity, simplicity of administration for the evaluating of tax system.

Mokslinio darbo vadovė: doc.dr.A.Novošinskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

GYVYBĖS DRAUDIMO SITUACIJA FINANSINĖS KRIZĖS LAIKOTARPIU

Živilė Motužienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

„Draudimas – tai labai dinaminė sritis ir ją projektuoti yra sudėtinga užduotis“ (Lezgovko ir Lastauskas, 2008, p. 143). Šioje „srityje“ susikerta draudikų, tarpininkų, valstybės ir draudėjų interesai, draudimo tikslai įvairialypiai, poveikis dažnai prieštaringas. Lezgovko ir Lastauskas, išnagrinėję šiuolaikinę draudimo rinką ES šalyse, išvadose teigia, kad „dar daugiau neaiškumų kyla vertinant draudimo veiklos poveikį šalies ūkiui ir kiekvieno gyventojų gerovei“ (2008, p. 143). Taigi kyla problema, kokiomis priemonėmis būtų galima tai įvertinti.

Pasaulį nuo 2007 metų antrosios pusės „krečia“ finansų rinkų krizė, kuri buvo iššaukta didelio kiekio rizikingų paskolų draudimo bei perdraudimo, naudojant įvairius finansinius instrumentus. 2008 metų antroje pusėje dalis didžiausių komercinių bankų ėmė bankrutuoti, o penki didžiausi JAV investiciniai bankai užsidarė arba persiorientavo į komercinius bankus. Krizę patyrė viena didžiausių pasaulio draudimo kompanijų American Investment Group (AIG). Esant tokiai suirutai stipriai globalizuotose finansų rinkose yra aktualu panagrinėti Lietuvos gyvybės draudimo, kaip svarbaus finansų rinkų elemento, situaciją. Lietuvos gyvybės draudimui, kaip atskirai draudimo šakai, skiriamas nedidelis mokslininkų dėmesys (Lezgovko ir Barauskaitė, 2007). Be to, kaip teigia Chen ir Wong (2004), valstybės vienas didžiausių iššūkių yra sukurti sistemą, kuri identifikuotų draudėjus, kurie patekę arba kyla grėsmė patekti į „pavojingą zoną“, t.y. turintys kritinių veiklos problemų ar grėsmių.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti gyvybės draudimo teorinius aspektus bei įvertinti 2007 metų gyvybės draudimo situaciją Lietuvoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti gyvybės draudimo teorinius aspektus.
2. Įvertinti Lietuvos gyvybės draudimo sektoriaus situaciją.

Tyrimo objektas – Lietuvos gyvybės draudimas.

Rezultatai

Rizikos, draudimo, o konkrečiai - gyvybės draudimo samprata nagrinėjama nuolatos, kadangi sąvokos yra tarsi „gyvi organizmai“, t.y. jie nuolat keičiasi ne tik kiekybiškai, bet ir kokybiškai. Be to, per pastaruosius 50 metų aktyviai vykstanti finansų rinkų globalizacija paveikė ir gyvybės draudimo sampratą, jos bruožus bei struktūrą. Todėl apibrėžiant gyvybės draudimo sampratą yra akcentuojamas šiuolaikiškumas.

Gyvybės draudimo sampratą analizavo daugelis autorių. Jų pateikti apibrėžimai yra skirtingi dėl įtakančių skirtingų teorijų. Kinduryus (2002a) teigia, kad gyvybės draudimas yra specifinė draudimo veikla, kai draudikas garantuoja draudėjo arba apdraustojo ar jo šeimos narių apsaugą, įvykus sutartyje numatytam draudimui įvykiui, išmokėdamas jiems kaupiamojo arba investicinio gyvybės draudimo sutarties galiojimo metu sukauptas lėšas kaip draudimo išmokas.

Gyvybės draudimas, kaip ir apskritai draudimas, betarpiškai susijęs su rizika. Šiame darbe rizika suprantama kaip reiškinys, apibūdinantis netikrumą dėl ateities, kuris yra nepageidaujamas ar nepalankus faktinio rezultato pokytis, lyginant su laukiamu rezultatu. Netikrumas sąlygoja tai, kad įvykis turi tikimybę įvykti arba neįvykti. Rezultato „nukrypimo“ dydis nuo laukiamo rezultato pabrėžia rizikos dydį ar svarbą. Todėl svarbiausi rizikos kaip reiškinio požymiai yra neapibrėžtumas (tikimybė) ir nuostoliai (rezultatas). Šias savybes taip pat išskiria Baker (2002), Bracha (2004) ir Čepinskis ir Raškinis (1999, 2005).

Mokslinėje literatūroje gyvybės draudimas kartais dar vadinamas sveikatos draudimu (angl. Life/Health insurance) (Chen ir Wong, 2004). Praktiškai dažnai šie draudimai yra atskirti bei reglamentuojami skirtingais teisės aktais (Lietuvos..., 2003). Taip pat kai kurie autoriai teigia, kad gyvybės draudimas dažniausiai suprantamas kaip investicinis gyvybės draudimas (Lezgovko ir Lastauskas, 2008).

Gyvybės draudimas yra orientuotas ne tik į draudėją, bet ir į kitų asmenų saugią ateitį. Kitų žmonių saugumą reikia užtikrinti dėl to, kad yra priklausomi nuo draudėjo galimybės uždirbti pajamas bei sukaupti turtą (Hong ir Rios-Rull, 2004). Instinktyvus poreikis rūpintis savo artimaisiais skatina draudėją naudotis gyvybės draudimo paslauga. Poreikis gyvybės draudimui mažėja, kai mažėja priklausomų asmenų skaičius, priklausomybės nuo draudėjo laipsnis ar kai sukaupiamas pakankamas turtas.

Gyvybės draudimo apibrėžimas akcentuoja, kad tai yra specifinė draudimo veikla. Todėl draudimo rinkoje ji išskiriama kaip savarankiška, atskira draudimo rūšis. Kaip teigia Brockett ir kt. (1994), gyvybės draudikai skiriasi savo paslaugomis, investicinėmis priemonėmis, pažeidžiamumu (angl. vulnerability) bei išipareigojimų trukme. Taigi gyvybės draudimas atskiriamas nuo kitų draudimo rūšių pagal savo funkcinius, teisinius, ekonominius bei kitus kokybinius požymius (Shubik, 2001). Be to, gyvybės draudimo objektas – gyvybės netekimas – yra labiausiai apsaugotas nuo draudėjo moralinio pavojaus (angl. „moral hazard“), t.y. kad draudėjas apsitraudęs gyvybės draudimu, saugos savo gyvybę mažiau nei kad prieš draudimą (Hong ir Rios-Rull, 2004).

2007 metais gyvybės draudimo rinka Lietuvoje pagal gyvybės draudimo pasirašytas įmokas augo 73 proc. (1 lentelė). Tam įtakos turėjo auganti ekonomika Lietuvoje (Draudimo..., 1999-2008). Šiuo metu gyvybės draudimo rinką veikia didelė infliacija ir sumažėjęs vertybinių popierių rinkos patrauklumas. 2004-2006 metais didelį skatinamąjį poveikį sudarant investicinio gyvybės draudimo sutartis turėjo geri akcijų rinkų rezultatai (Draudimo..., 1999-2008). Tačiau 2007 metų rugpjūčio mėnesį JAV prasidėjusi būsto paskolų sektoriaus krizė, kuri staigiai išplito į kitus finansų rinkų sektorius, turėjo neigiamos įtakos vertybinių popierių rinkos rezultatams visame pasaulyje. Lietuva išimtimi netapo. Lietuvos vertybinių popierių biržos indeksas (OMXV) nuo 552,68 punkto 2007 metų rugpjūčio mėnesio 1 dienos nukrito iki 225,83 2008 metų spalio 31 dienos, t.y. nukrito beveik 60 proc.

1 lentelė. Lietuvos gyvybės draudimo situacija finansinės krizės laikotarpiu (sudaryta autorės, remiantis LR Draudimo priežiūros komisijos ataskaitomis)

Rodikliai	2003	2004	2005	2006	2007
Naujai sudarytos gyvybės draudimo sutartys tūkst. vnt.	24,329	30,151	54,963	64,271	84,046
Gyvybės draudimu apdrausti asmenys vnt.	251,973	312,152	404,162	485,452	526,811
Gyvybės draudimo pasirašytos įmokos mln. Lt	213,293	234,938	289,284	454,423	788,109
Išmokos gyvybės draudimo rinkoje mln. Lt	35,76	38,062	43,322	47,147	134,46
Gyvybės draudimo įmonių turtas mln. Lt	399,5841	595,3802	837,7	1240	1717,376
Gyvybės draudimo įmonių investicijų portfelis mln. Lt	346,354	540,13	790,414	1195,854	1669,598
Gyvybės draudimo bendrovių pelningumas proc.	-0,9	1,6	0,0	4,5	6,8
Gyvybės draudimo tankis Lt vienam gyventojui	61,9	68,6	85,0	134,3	234,1
Draudimo rinkos skvarba proc.	1,5	1,5	1,5	1,8	2,2

Per 2007 metus buvo sudaryta 84,0 tūkst. gyvybės draudimo sutarčių (išaugo 30,8 proc.). Toks naujai sudarytų sutarčių skaičius buvo tik 2002 metais, kai pasikeitė mokesstinis režimas (Draudimo..., 2008). Gyventojai pradėjo aktyviai naudotis gyventojų pajamų mokesčio lengvata, taikyta iki 2003 metų sudarytoms gyvybės draudimo sutartims. tai pabrėžia ir tai, kad 2003 metais naujų sutarčių buvo sudaryta 24 tūkst., t.y. beveik 4 kartus mažiau nei per 2002 metus.

Per 2007 metus gyvybės draudimu apdraustų asmenų padaugėjo daugiau 40 tūkst. iki 527 tūkst. Nuo 2003 metų šis skaičius išaugo 2 kartus. Spartesnis gyvybės draudimo sutarčių augimas nei apdraustųjų asmenų skaičiaus augimas reiškia, kad nemažai asmenų sudaro po daugiau nei gyvybės draudimo sutartį su skirtingais draudikais.

Didėjant draudimo mastams, didėja ir išmokų portfelis. Per nagrinėjamą laikotarpį jos augo panašiai kaip ir gyvybės draudimo įmokų suma. Ypatingai sparčiai žalų portfelis išaugo 2007 metais, kai palyginus su 2006 metais žalos padidėjo 2,9 karto.

Nežiūrint į tai, sparčiai augančios įmokų sumos, geri investavimo rezultatai sąlygojo gyvybės draudimo įmonių turto augimą. Per 2003-2007 metų laikotarpį bendrovių turtas išaugo 4,3 karto iki 1,7 mlrd. Lt. Vien per 2007 metus gyvybės bendrovių turtas išaugo beveik puse mlrd. litų.

Nenuostabu, kad augant gyvybės draudimo valdomam turtui, lygiai taip pat sparčiai auga ir gyvybės draudimo bendrovių investicijos. Jos yra 3 proc. mažesnės nei gyvybės bendrovių turtas, taigi skirtumas yra nežymus. Galima tvirtai teigti, kad bendrovės stengiasi įdarbinti visą valdomą turtą.

Nežiūrint į tai, kad gyvybės draudimo rinkoje nuolat auga konkurencija, 2007 metai buvo patys palankiausi metai pelningumo prasme. Per 2007 metus buvo gautas rekordinis 6,8 proc. pelningumas, kuris, kaip teigia Draudimo priežiūros komisija (Draudimo..., 2008), siekė komercinių bankų pelningumo rodiklius.

Stulbinantis augimas juntamas ir gyvybės draudimo tankio atžvilgiu. Tankis matuoja, kiek vidutiniškai tenka gyvybės draudimui skirtų pinigų vienam gyventojui. 2007 metais šis rodiklis pasiekė 234 litus.

Draudimo skvarbos rodiklis parodo, kaip draudimo rinka gerai išsivysčiusi atsižvelgiant į šalies ekonominių išsivystymą. Kitais žodžiais tariant, gyvybės draudimo skvarba parodo gyvybės draudimo įmokų dalį BVP. Šis dalis per 2007 metus perkopė psichologiškai svarbią 2 proc. ribą ir pasiekė 2,2 proc. nuo 2007 metų BVP. Tai reiškia, kad nors BVP 2007 metais Lietuvoje augo itin sparčiai, gyvybės draudimas augo dar greičiau.

Nuo 2000 metų gyvybės draudimo rinka padidėjo 3,7 kartus. Gyvybės draudimo rinkos plėtros sąlygoja gyventojų skaičiaus Lietuvoje kitimas bei demografinių problemų suvokimas. Kaip teigia ekspertai, senėjanti visuomenė, t.y. didėjantis atotrūkis tarp pensinio ir darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus dėl mažėjančio gimstamumo ir augančio ilgaamžiškumo skatina gyventojus pačius intensyviau kaupti lėšas pensijai (Draudimo..., 2006, 2007).

Pasaulio akcijų rinkas apėmęs neužtikrintumas dėl finansų sektoriaus patiriamų nuostolių, kuriuos sukėlė JAV nekilnojamojo turto antrarūšių paskolų krizė, finansų analitikų skelbiami vertinimai dėl JAV ekonomikos recesijos pradžios, kurie kartu lemia ir Europos įmonių akcijų kursų mažėjimą, euro stiprėjimas JAV dolerio atžvilgiu, didžiaja dalimi sąlygotas centrinių JAV ir Europos bankų skirtingų veiksmų, bei pasaulinės ekonomikos lėtėjimo grėsmė gali turėti netiesioginės įtakos investicinio gyvybės draudimo plėtrai.

Taip pat reiktų pabrėžti tai, kad didžiausios finansų rinkų dalyvės stengiasi prisivilioti savo klientus ir įtraukti juos į kuo platesnį paslaugų ratą. Pavyzdžiui, esant vieno banko klientu, bankas siūlo sudaryti su juo investicines sutartis, pensijų kaupimo sutartis, gyvybės draudimo polisus, taikant nuolaidas. Iš vienos pusės, klientui tai yra patogiu, kadangi visas problemas gali spręsti vienoje institucijoje. Tačiau kita vertus, taip klientas labiau „pririšamas“ prie banko bei turi mažesnę motyvaciją pasirinkti „konkurentų“ paslaugas. Juolab kad „banko keitimas“ kainuoja nemažus sandorių kaštus.

Svarbią įtaką gyvybės draudimo augimui turėjo augančios darbuotojų pajamos ir gerėjančios darbo sąlygos – išaugęs darbdavių susidomėjimas darbuotojų gyvybės draudimu. Remiantis Draudimo priežiūros komisijos duomenimis (2008), galima išskirti tendenciją, kad darbdaviai labiau linkę sudaryti tradicinio gyvybės draudimo sutartis (mirties atvejui), o patys gyventojai labiau domisi investiciniu gyvybės draudimu.

Gyvybės draudimo augimą įtakojo ir 2007 metų viduryje gyventojams gražintų „rublinių indėlių“ lėšų nukreipimas į taupymo produktus, taip pat ir į gyvybės draudimą. Be to, gyvybės draudimo rinkos augimą lėmė ir draudėjų lūkesčiai dėl gyventojų pajamų mokesčio (GPM) tarifo pasikeitimo nuo 2008 metų, todėl draudėjai, siekdami didesnio papildomo efekto naudojantis suteiktomis gyventojų pajamų mokesčio lengvatomis, investavo didesnes vienkartinės sumas į investicinį gyvybės draudimą, kad susigrąžintų didesnio GPM tarifo dalį.

Teisę vykdyti gyvybės draudimo veiklą 2007 metais turėjo 6 Lietuvos Respublikoje registruotos gyvybės draudimo įmonės ir 4 kitų ES valstybių narių draudimo įmonių filialai (Draudimo..., 2008). Nedidelį draudikų skaičių šiame sektoriuje lėmė gyvybės draudimo rinkos koncentracija. Per 2007 metus UAB „Hansa gyvybės draudimas“ (41,4 proc.), UAB „SEB gyvybės draudimas“ (25,5 proc.) ir Se Sampo Life Insurance Baltic Lietuvos filialas (10,9 proc.) – pasirašė 77,8 proc. visų gyvybės draudimo įmonių gyvybės draudimo įmokų. Palyginti su 2006 metais trijų didžiausių įmonių rinkos dalis išaugo 2 procentiniais punktais. Rinkos koncentracija vyko per visą nagrinėjamą laikotarpį.

Finansinės krizės laikotarpiu, draudimo bendrovės gali patirti reikšmingus nuostolius, kadangi didžioji dalis turto yra investuota į vertybinius popierius. Investicijos potencialiai didina draudimo bendrovių pajamas, tačiau kartu didėja ir likvidumo rizika. Jeigu vertybinių popierių rinkos patirtų stiprų vertės kritimą, tai draudimo bendrovėms grėstų smarkiu jų turto vertės kritimu, o tai savo ruožtu ir įsipareigojimų nevykdymu. Taip atsiranda poreikis „išdalinti“ prisiimtą riziką.

Siekiant garantuoti tam tikrą likvidumo lygį yra skatinama turimus draudimo sutartis perdrausti pas kitus draudikus. Tai paprastai esti kitos finansinės privačios institucijos, tačiau gali būti ir taip, kad perdraudimu užsiima

valstybė. Pavyzdžiui Lietuvoje valstybės, per pagalbos kaimo plėtrai priemonės, perdraudžia ūkininkų ūkių apdraustus pasėlius.

Ne išimtis yra ir gyvybės draudimo bendrovės, kurios taip naudojasi perdraudimo paslaugomis. 2007 metais gyvybės draudimo bendrovės perdraudikams sumokėjo 14,1 mln. litų gyvybės draudimo įmokų, t. y. 4,9 proc. daugiau nei 2006 metais, tačiau persidraudimo įmokų dalis visose gyvybės draudimo įmokose sumažėjo iki 2,0 proc. visų 2007 metais pasirašytų gyvybės draudimo įmokų. Lyginant su ankstesniais metais, pvz. 2006 metais persidraudimo rodiklis sudarė 3,2 proc. pasirašytų įmokų.

Išvados

1. Gyvybės draudimas yra specifinė draudimo veikla, kai draudikas garantuoja draudėjo arba apdraustojo ar jo šeimos narių apsaugą, įvykus sutartyje numatytam draudiminiam įvykiui, išmokėdamas jiems kaupiamojo arba investicinio gyvybės draudimo sutarties galiojimo metu sukauptas lėšas kaip draudimo išmokas.
2. 2007 metais gyvybės draudimo rinka Lietuvoje augo 73 proc. Tam įtakos turėjo auganti ekonomika Lietuvoje, didelė infliacija 2007 metais ir sugrąžinti rubliniai indėliai gyventojams.
3. Nuo 2000 metų gyvybės draudimo rinka padidėjo beveik 3,8 kartus. Gyvybės draudimo rinkos plėtros sąlygoja gyventojų skaičiaus Lietuvoje kitimas bei demografinių problemų suvokimas, augančios darbuotojų pajamos ir gerėjančios darbo sąlygos – išaugęs darbdavių susidomėjimas darbuotojų gyvybės draudimu.
4. Finansinės krizės laikotarpiu, draudimo bendrovės gali patirti reikšmingus nuostolius, kadangi didžioji dalis turto yra investuota į vertybinius popierius. Investicijos potencialiai didina draudimo bendrovių pajamas, tačiau kartu didėja ir likvidumo rizika. Jeigu vertybinių popierių rinkos patirtų stiprų vertės kritimą, tai draudimo bendrovėms grėstų smarkiu jų turto vertės kritimu, o tai savo ruožtu ir išipareigojimų nevykdymu. Taip atsiranda poreikis „išdalinti“ prisiimtą riziką.

Literatūros sąrašas

1. Baker T., (2002), Containing the Promise of Insurance: Adverse Selection and Risk Classification. SSRN Working paper. 2002. Psl. 33. Interneto nuoroda [http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=322581]. Žiūrėta 2009.01.06.
2. Bracha A., (2004), Affecting decision making in insurance market. Yale ICF Working Paper. 2004. 04-03, Yale School of Management, Psl. 46. Interneto nuoroda [http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=492421]. Žiūrėta 2009.01.06.
3. Brockett P.L., Cooper W.W., Golden L.L., (1994), A Neural Network Method for Obtaining an Early Warning of Insurer Insolvency. Journal of Risk and Insurance. 1994. Vol. 61.Nr. Psl. 402-424.
4. Chen R., Wong K.A., (2004), The determinants of financial health of Asian insurance companies. Journal of Risk and Insurance. 2004. Vol. 71.Nr. 3, Psl. 469-499.
5. Čepinskis J., Raškinis D., (1999), Draudimas. 1999. Kaunas: Psl. 430.
6. Čepinskis J., Raškinis D., (2005), Draudimo veikla. 2005. Kaunas: VDU leidykla, Psl. 290.
7. Draudimas Lietuvoje 1998-2007: metinės ataskaitos, (1999-2008), Lietuvos Respublikos Draudimo priežiūros komisija, 1998-2008. Interneto nuoroda [http://www.dpk.lt/rezultatai.apzvalga.php]. Žiūrėta 2008.10.18.
8. Hong J.H., Rios-Rull J.V., (2004), Life Insurance and Household Consumption. NBER Working Paper. 2004. 04-10, Philadelphia: Federal Reserve Bank of Philadelphia, Psl. 36.
9. Kindurys V., (2002a), Pasaulio regionų ir Lietuvos gyvybės draudimo paslaugų rinkų raidos tendencijos globalizacijos sąlygomis. Ekonomika. 2002. Vol. 60. Vilnius: VU leidykla, Interneto nuoroda [http://www.leidykla.eu/mokslo-darbai/ekonomika/ekonomika-2008-82-tomas/]. Žiūrėta 2009.01.15.
10. Lezgovko A., Barauskaitė J., (2007), Ekonominiai ir socialiniai gyvybės draudimo aspektai. Vilnius: Draudimo ir Rizikos Valdymo Institutas, Psl. 9. Interneto nuoroda [http://www.draudimas.com/?id=403094]. Žiūrėta 2008.12.22.

11. Lezgovko A., Lastauskas P., (2008), Šiuolaikinė draudimo ekonomika ES šalyse ir Lietuvoje: analizė ir perspektyvos . Ekonomika. 2008. Vol. 82. Vilnius: VU leidykla, Interneto nuoroda [<http://www.leidykla.eu/mokslo-darbai/ekonomika/ekonomika-2008-82-tomas/>]. Žiūrėta 2008.11.15.
12. Lietuvos Respublikos Draudimo įstatymas. 2003 m. rugsėjo 18 d. Nr. IX-1737. Vilnius. Interneto nuoroda [http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=310856]. Žiūrėta 2009.01.15.
13. Shubik M.S., (2001), Risk, Public Perception and Education: Quantitative and Qualitative Risk. Yale School of Management Working Paper. 2001. 9, Yale School of Management, Psl. 8. Interneto nuoroda [http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=270853]. Žiūrėta 2009.01.15.

Summary

The paper analyses the impact of global financial crisis in 2007 on Lithuanian life Insurance sector. Methodological review of literature provide with the outcomes of analysis of theoretic issues of life insurance of 21st century by presenting modern risk definition according which concept of life insurance is presented. Systematic analysis of Lithuanian life insurance situation revealed that the market is very concentrated and its concentration is increasing. According data, life insurance market in Lithuania in 2007 increased by more than 73% annually and more than 3.7 times since 2000 indicating that financial crisis had not strong impact on the results of Lithuanian life insurance firms in 2007.

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. A. Novošinskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

AKCIJŲ PORTFELIO FORMAVIMAS FINANSINIO NUOSMUKIO LAIKOTARPIU

Lina Kolaitytė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Lietuvos vertybinių popierių rinkos galimybėmis domisi vis daugiau Lietuvos investuotojų. Pati vertybinių popierių rinka ima vaidinti vis didesnę vaidmenį Lietuvos ekonomikoje. Sparčiai auga poreikis sukurti instrumentą, kuris leistų priimti racionalius investicinius sprendimus bei moksliniais pagrindais valdyti investicijų į vertybinius popierius procesą, sudaryti investuotojo poreikius optimaliai atitinkantį portfelį, tinkamą net ekonominio nuosmukio laikotarpiu.

Finansinio nuosmukio laikotarpiu investuotojui ypatingai svarbu suformuoti saugių investicijų portfelį, kurio rezultatus galima būtų patikimai įvertinti bei reikiamu laiku tinkamai pakreipti finansiškai naudinga linkme. Šios problemos naujovė bei nepakankamas mokslinio ir praktinio jos Lietuvos vertybinių popierių rinkoje sprendimas paskatino imtis šios temos.

Tyrimo objektas – akcijų portfelio formavimas finansinio nuosmukio laikotarpiu.

Tyrimo tikslas – Išanalizavus akcijų portfelio formavimo galimybes ir ypatumus finansinio nuosmukio laikotarpiu, parengti akcijų portfelio formavimo etapų loginę schemą šiuo laikotarpiu.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- išanalizuoti investavimo galimybes ir nustatyti akcijų portfelio formavimo ypatumus finansinio nuosmukio laikotarpiu;
- nustatyti akcijų portfelio formavimo etapus, atsižvelgiant į jų eiliškumą ir reikšmingumą finansinio nuosmukio laikotarpiu.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė ir sintezė, indukcinis, dedukcinis, grafinio vaizdavimo metodai.

Rezultatai

Investavimas į akcijas paprastai siejamas su didesne rizika lyginant su kitomis investavimo priemonėmis. Kitaip nei investicijos į skolos vertybinius popierius, vertybinių popierių portfelio pelningumas, formuojant jį iš akcijų, yra daug jautresnis rinkos kainų pokyčiams. Finansinio nuosmukio laikotarpis išsiskiria tuo, jog šiuo laikotarpiu portfelio pelningumas kinta staigia amplitude, kas neretai sukelia paniką finansų sektoriuje.

Finansų sistemos stabilumo užtikrinimas yra vienas svarbiausių centrinių bankų uždavinių. Sklandus ir efektyvus finansų sistemos veikimas taip pat yra svarbus valstybinės reikšmės tikslas. Ekonominis augimas, pasak Padoa-Schioppa (2002), visada byloja apie anksčiau ar vėliau grėsiantį nuosmukį. Esmė yra tame, kad reikia protingai valdyti šio ciklo padarinius, kurie savaime nėra negatyvaus efekto vienetas.

Straipsnio autorės nuomone, tai etapas, paliekantis stipriausius rinkoje ir gebančius prisitaikyti, išlikti bei sukurti naują pridėtinę vertę, tačiau taip pat tai sunkaus finansinio periodo metas.

Daugelis investicijų ekonomikos tyrėjų taiko taisyklę – "pirk pigiai ir parduok brangiai". Nepaisant to, dažnai elgiamasi priešingai – rinkai kylant investicijos didinamos, o krentant – akcijos ar fondai parduodami. Jeigu tokios operacijos atliekamos dažnai ir po trumpo laikymo periodo, pasiekiamas efektas "perku brangiai, parduodu pigiai". Tyrimais nustatyta, jog siekiant to išvengti, ypatingai svarbu turėti investicijų strategiją. Tada, kai žinoma, dėl kokių priežasčių pirtos įmonių akcijos ar tam tikro regiono fondai, būna gerokai lengviau priimti sprendimą, pagrįstą ne emocijomis, o faktais.

Nuosaikešnę poziciją į rinkų svyravimus, anot profesoriaus A.V. Rutkausko (2006), įtvirtina tvirto investicinio plano turėjimas. Pavyzdžiui, jeigu kas mėnesį investicijoms skirta 10 proc. pajamų, rinkai nukritus, už tą pačią sumą galima įsigyti daugiau akcijų ar fondo vienetų.

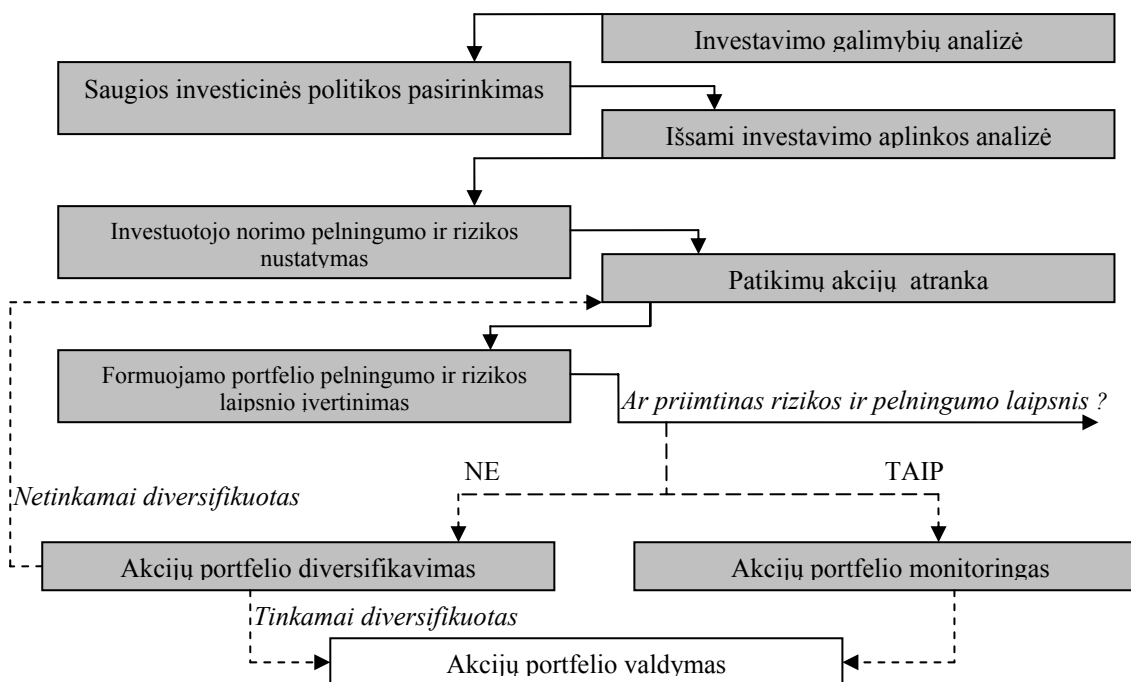
Periodinis investavimas, straipsnio autorės nuomone, yra viena iš mažų paslapčių, leidžiančių sėkmingai pasiekti suplanuotus finansinius tikslus.

Mokslinės literatūros analizė parodė, kad finansinio nuosmukio laikotarpiu uždarbio galimybė yra tikrai reali ieškant įmonių, kurių finansiniai pagrindai, t.y. fundamentalūs rodikliai, yra teigiamai vertinami bei stabilūs. Taip pat

akcijų kainai nukritus jas galima pigiai nusipirkti bei laukti jų pakilimo ateityje. Tačiau probleminiu periodu, labiau nei bet kada, svarbu įvertinti investicijų portfelio patikimumą.

Mokslinės studijos taip pat patvirtina, kad ilgu laikotarpiu pabandyti atspėti kada reikėtų pasitraukti iš rinkos yra praktiškai neįmanoma. Todėl esant finansinio nuosmukio laikotarpiu svarbu išsiaiškinti ir suprasti investavimo proceso vientisumą, portfelio formavimo etapų turinį bei nuoseklumą, kad tinkamu momentu galima būtų pakreipti procesus teigiama linkme.

Analizuojant užsienio autorių mokslinę literatūrą pastebėta, jog daugelis autorių tokių, kaip C. Brentani (2004), R. A Strong (2006), W. F Sharp, G. Alexander (1999) finansinio stabilumo laikotarpiu išskiria investavimo strategijų, politikos, pelningumo ir rizikos, atrankos ir kitus akcijų portfelio formavimo etapus, tačiau jų eiliškumas ar pirmenybės suteikimas vienam prieš kitą dažnai išreiškiamas skirtingai. Straipsnio autorė nustatė akcijų portfelio formavimo etapus finansinio nuosmukio laikotarpiu, įvertinant jų eiliškumą ir prioritetiškumą bei juos pavaizdavo žemiau esančiame paveiksle. Pagrindiniai etapai skiriantys portfelio formavimą finansinio nuosmukio bei įprastiniu laikotarpiu yra kruopši investavimo aplinkos analizė, saugumas, stabilumas bei patikimumas.

1 pav. Akcijų portfelio formavimo etapai finansinio nuosmukio laikotarpiu

Finansinio nuosmukio laikotarpiu *investavimo galimybių analizės etapą* straipsnio autorė išskiria pirmiausia. Savikritinė analizė siejama su finansine investuotojo būkle (jo pajamomis, turtu), jo žiniomis apie tam tikrus vertybinius popierius, apie įvairius apmokestinimo, susijusio su vertybiniais popieriais bei nekilnojamoju turtu, aspektus, operacijų su finansiniu turtu realizavimo galimybes.

Investavimo politikos formavimo etapas. Šis etapas ypatingai svarbus finansinio nuosmukio laikotarpiu, kada formuojamos politikos pagalba apibrėžiamas investavimo horizontas. Pasak W. Sharpe (1999) pasirenkama investavimo politika tiesiogiai priklauso nuo investicijų portfelio savininko požiūrio į gaunamą pelną ir rizikingumą. Kokia tai bus investicija: ilgalaikė ar trumpalaikė – priklauso nuo investuotojo pasirinkto investavimo tikslo (investicijų saugumas, pajamos, kapitalo augimas, likvidumas). Finansinio nuosmukio atveju investuotojai dažniausiai propaguoja investicijų saugumo tikslą.

Yra išskiriamos kelios strategijos, kuriomis naudojasi investuotojai sudarydami akcijų portfelį:

- *Ilgalaikio valdymo strategija* (akcijų pirkimas atsižvelgiant į tam tikras patrauklias charakteristikas (patrauklios einamosios pajamos, kapitalo augimas ir pan.) ir laikymas gana ilgą laiką (15 – 20 m.). (Tinkamiausia strategija finansinio nuosmukio laikotarpiu)
- *Aukšto pajamingumo iš kapitalo strategija* (investuotojas investuoja į akcijas, kurios užtikrina patrauklias pajamas, tam kad gauti didelį pelną iš investuoto kapitalo).

- *Ilgalaikio augimo investicijų strategija* (kapitalo augimas yra pagrindinė pelno gavimo priemonė. Yra investuojama į augančias kompanijas, kurios siūlo patrauklias akcijų kainų augimo perspektyvas ir šansą žymiai padidinti jų vertę. Dividendai investuotojo požiūriu tampa kaip papildomas pelno šaltinis. Tokios strategijos atveju yra žymiai didesnis prisiimamos rizikos laipsnis, nei aukščiau išvardintų strategijų todėl ir investicijų portfelis yra labiau diversifikuojamas).
- *Agresyvaus valdymo strategija* (ši strategija remiasi investuotojo staigiu akcijų pirkimu – pardavimu, rizikavimu didžiąja dalimi savo valdomų investicinių resursų, kas leidžia gauti aukštas pajamas ir patrauklų kapitalo augimą, bet tuo pačiu patiriant didžiausią riziką).
- *Spekuliacinė strategija* (tai akcijų pirkimas, kai tikimasi, jog jos kursas rinkoje pakils bei akcijų pardavimas, kai tikimasi, jog jos kursas rinkoje nukris. Tai labai rizikinga strategija, nes daugelis finansinių operacijų gali baigtis nedideliu pelnu arba net nuostoliu) (Heinricher A.C., 2003):

Po tinkamos ir saugios investicijoms politikos pasirinkimo, straipsnio autorė išskiria *investavimo aplinkos analizės etapo svarbą portfelio formavimui*. Jo tikslas - preliminariai nustatyti investavimo priemones (turto rūšis), - jų gausą apibūdinančias savybes. Investuotojas turi prognozuoti būsimas kainas ir pelningumą. Tokios analizės ir prognozės praktika suformavo du požiūrius į investavimą, taip pat ir investavimą į vertybinius popierius. Šie požiūriai įvairių autorių (Heinricher A., Advisor M., 2003) atitinkamai buvo *pavadinti fundamentaliąja ir technine analize*.

Fundamentaliąją analizę, pagal autorės Cibulskienę D., ir Grigaliūnienę Ž. (2006), paremta kruopščiu vertybinio popieriaus *emitemo* ekonominės padėties (būklės) tyrimu.

Įvairūs autoriai (Strong R.A., 2006, Sharp W., 1999) siūlo fundamentaliąją analizę skirstyti į tris etapus:

- Makroekonominių veiksnių;
- Verslo (pramonės) šakos;
- Konkrečios įmonės.

Pirmo etapo tikslas – bendros šalies ekonominės situacijos įvertinimas (investicijų apimtis, bendrasis nacionalinis produktas, infliacijos lygis ir t.t.).

Antrajame etape atliekama pramonės, verslo šakos ypatumų analizė (pelningumai, konkurencijos lygis, produkcijos kainų kitimas).

Trečiajame etape atliekama detali įmonės veiklos analizė, kuri gali būti atliekama tokiomis kryptimis:

- Įmonės ūkinės – finansinės veiklos analizė;
- Įmonės finansinių santykinių rodiklių analizė.

Straipsnio autorės nuomone, fundamentaliąją analizę paremta kruopščiu vertybinio popieriaus *emitemo* ekonominės padėties (būklės) tyrimu plačiąja prasme – apimant makroekonominių reiškinių, pramonės šakos veiksnių sąsają su įmonės veikla. Finansinio nuosmukio laikotarpiu reikia kruopščiai atrinkti ir įvertinti kompanijų galimybes išlikti.

Kita analizės rūšis analizuojant investicijų aplinką yra *techninė analizė*. *Techninė analizė* anot Cibulskienės D., Grigaliūnienės Ž. (2006) - tokia analizė, kuri apima akcijų rinkos kursų konjunktūros ir kursų kitimo tendencijų nagrinėjimą bei būsimųjų tendencijų prognozavimą. Tokia analizė paprastai remiasi statistiniais tyrimais. Kitaip tariant, ši analizė leidžia pagrįsti savo pasirinkimą.

Kruopščiai atlikus tinkamų akcijų į portfelį atranką finansinio nuosmukio laikotarpiu, straipsnio autorė išskiria *pelningumo ir rizikos nustatymo etapą*, kuriame anot L. Martirosianienė, G. Masionytė ir N. Žaltauskienė (2002) pagrindinis dėmesys, yra tas, kad investuojant į vertybinius popierius norima gauti optimalų pelną prie tam tikro priimtino rizikos lygio.

Norint sėkmingai suformuoti portfelį reikia ne tik išanalizuoti nemažai informacijos, bet ir gerai pagalvoti į kokias finansinių instrumentų rūšis geriausia investuoti. Čia straipsnio autorė išskiria *akcijų atrankos etapo svarbą*. Anot H. Levy (1996) vertybinių popierių selekcija (atranka) tai apsisprendimas kokiomis proporcijomis (dalimis) investuoti į kiekvienos rūšies vertybinius popierius. Kitaip tariant, tai procesas, kurio metu pasirenkami tinkamiausi vertybiniai popieriai iš tam tikrų turto klasių.

Akcijų atranka suskirstoma į 3 etapus. Pirmiausia, formuojant akcijų portfelį, finansinio nuosmukio laikotarpiu svarbu atrinkti saugių, patikimų kompanijų akcijas. Apskaičiavus pasirinktų akcijų pelningumą ir riziką bei atlikus koreliacinę analizę, formuojamas akcijų portfelis. Antrame etape yra nustatomi optimalūs akcijų portfeliai. Trečiame etape yra nustatoma portfelio struktūra. Keičiant portfelį sudarančių finansinių instrumentų svorius, gali būti formuojamas kiekvienam investuotojui priimtinas optimalus portfelis.

Po akcijų atrankos etapo svarbu įvertinti *formuojamo portfelio pelningumą bei riziką*. Investuotojas, priimdamas sprendimą dėl portfelio pasirinkimo, siekia vienu metu ir maksimizuoti laukiamą portfelio pelningumą ir minimizuoti neapibrėžtumą – riziką. Finansinio nuosmukio laikotarpiu ypatingai atsižvelgiama ir į užtikrinimo būtinumą.

Jei nepriimtinas rizikos ir pelningumo laipsnis pereinama prie *portfelio diversifikavimo*. Šiuo etapu pasirenkama optimali investicijų struktūra.

Finansinio nuosmukio laikotarpiu ypatingai svarbus yra *akcijų portfelio nuolatinio peržiūrėjimo (monitoringo) etapas*. Anot Tuttle D.L. (1990), tai procesas, kurio metu vienos akcijos yra parduodamos, o į jų vietą nuperkamos kitos.

Pirma priežastis, kodėl reikia nuolat peržiūrėti akcijų portfelį yra ta, kad investuotojo požiūriu sudarytas portfelis gali pasikeisti per tam tikrą laiką ir nebetenkinti optimalaus portfelio charakteristikų.

Kita priežastis, kurią išskiria Sharpe (1999), pabrėždamas šio etapo svarbą, kodėl reikia peržiūrėti akcijų portfelį yra ta, kad per laiką vertybinių popierių kainos keičiasi. Ypač tai pasireiškia ekonomikos nuosmukiu, kai staigiai krinta akcijų rinkos kainos. Tokiu atveju investicijoms labai svarbu pasirinkti tinkamą strategiją, trumpalaikius tikslus pertransformuoti į ilgalaikius, investicinio portfelio formavimui pasirinkti aukštos kokybės, patikimų įmonių akcijas.

Straipsnio autorės nuomone, formuojant portfelį finansinio nuosmukio laikotarpiu, investuotojas turi patikimai įvertinti laukiamus rezultatus iš suformuoto portfelio siekiant rezultato. Jei pajamos ir rizika neatitinka investuotojo keliamų tikslų ir lūkesčių, portfelis turėtų būti performuotas, pakeičiant jo struktūrą – diversifikuojant ar pereinant prie naujos investavimo strategijos.

Išvados

1. Finansinio nuosmukio laikotarpis išsiskiria tuo, jog šiuo laikotarpiu portfelio pelningumas kinta staigia amplitude, kas neretai sukelia paniką finansų sektoriuje. Tačiau šiuo laikotarpiu uždarbio galimybė yra tikrai reali, ieškant įmonių, kurių finansiniai pagrindai, t.y. fundamentalūs rodikliai, yra teigiamai vertinami bei stabilūs.
2. Akcijų portfelio formavimo etapus finansinio nuosmukio laikotarpiu sudaro: investavimo galimybių analizė, saugios investavimo politikos pasirinkimas, išsami investavimo aplinkos analizė, investuotojo norimo pelningumo ir rizikos nustatymas, patikimų akcijų atranka, formuojamo portfelio rizikos ir pelningumo laipsnio įvertinimas, akcijų portfelio diversifikavimas, akcijų portfelio monitoringas. Nuo įprastinio laikotarpio portfelio formavimo etapų juos skiria kruopštumo investicinės aplinkos analizei, saugumo, stabilumo bei patikimumo veiksmų įvedimas.
3. Ekonomikos nuosmukiu, kai staigiai krinta akcijų rinkos kainos, investicijoms labai svarbu pasirinkti tinkamą strategiją, trumpalaikius tikslus pertransformuoti į ilgalaikius, investicinio portfelio formavimui pasirinkti aukštos kokybės, patikimų įmonių akcijas.

Literatūros sąrašas

1. BRENTANI C. 2004. Portfolio management in practice. Elsevier Butterworth Heinemann.
2. CIBULSKIENĖ D.; GRIGALIŪNIENĖ Ž. 2006. Fundamentinių ir techninių veiksnių įtaka vertybinių popierių portfelio formavimui. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 2 (7), 25–34
3. HEINRICHER A. C.; ADVISOR JR. M. 2003. Portfolio construction and risk measurement. Worcester polytechnic institute.
4. LEVY H. 1996. Introduction to investment. United States of America: South Western College Publishing.
5. MARTIROSIANIENĖ L., MASIONYTĖ G., ŽALTAUSKIENĖ N. 2002. Investicijų į vertybinius popierius rizikos vertinimo metodai. *Vagos*. Nr. 56
6. PADOA-SCHIOPPA, T. 2002. Central Banks and Financial stability: exploring a land in between // Paper presented in at the Second ECB Central Banking Conference “The Transformation of the European Financial system”, Frankfurt am Main, October 2002.
7. RUTKAUSKAS A.V.; STANKEVICIUS P. 2006. Investicinių sprendimų valdymas. Monografija. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
8. SHARP W. F.; ALEXANDER G. J. 1999. Investments. USA: Prentise hall international editions.
9. STRONG R. A. 2006. Portfolio construction, management and protection. Thomson South Western.
10. TUTTIE D. L.. 1990. Managing Investment Portfolios: A Dynamic Process. Ed. J. L. Maginn,. Boston: Warren, Gorham & Lamont.

STOCK PORTFOLIO FORMATION IN FINANCIAL RECESSION TIME**Summary**

The article deals with the problem of investment in financial recession time. This period usually get financial panic, when is lost financial property. The main purpose of this work is to analyze all the abilities of investment in financial recession time and to prepare the steps of constructing stock potfolio in this time.

All scientist agree that in this time to get financial profit is hard but it is possible. The most important thing, firstly, is to understand all the steps of constructing stock portfolio, their essentiality and priority. Secondly, to choose safety portfolio construction from stability companies stock, long-time investment strategy and self-possession.

Mokslinio darbo vadovė: doc.dr. D. Juočiūnienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

PRIVALOMOJO SVEIKATOS DRAUDIMO SISTEMOS LIETUVOJE FINANSAVIMO VERTINIMAS

Vaida Aleksynaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Valstybės, kaip modernios funkcionuojančios sistemos, „sveikata“ susijusi su asmens sveikata. Valstybės sveikatingumas gali būti suprantamas kaip konkurencingumas (gebėjimas atlaikyti grėsmes iš išorės, apginti savo rinką) – ne tik verslo, bet ir sveikatos, socialinio aprūpinimo, švietimo, mokslo ir technologijų kūrimo sistemų.

Žmogaus sveikata susijusi su politinėmis, socialinėmis, ekonominėmis gyvenimo sąlygomis, kita vertus, nuo šalies gyventojų sveikatos priklauso valstybės ekonominis klestėjimas. Nenutrūkstama grandis – visuomenės sveikata, sveikatos draudimo sistemos finansavimo lygis, valstybės ekonominis klestėjimas - vienas kitą veikiančios veiksniai. Nuo visuomenės sveikatos priklauso valstybės ekonomika, o nuo valstybės ekonominės padėties – sveikatos draudimo sistemos finansavimas.

Daugelio šalių, tame tarpe ir Lietuvos, pagrindinė sveikatos draudimo sistemos problema – nepakankamas gebėjimas paskirstyti sveikatos draudimui skirtas lėšas. O ši problema atsiranda tada, kai neįvertinama esamos sveikatos draudimo sistemos privalumai ir neidentifikuojami trūkumai, neišskiriamos stipriosios ir silpnosios sistemos pusės. Lietuvoje privalomo sveikatos draudimo sistema veikia jau daugiau nei dešimt metų, tačiau per tokį laiko tarpą šalies vyriausybė nesugebėjo išspręsti pagrindinės sveikatos draudimo sistemos problemos. Mokslininkai T. Stravinskas, K. Janušonienė, A. Slavickienė bei anglų mokslininkai N. Chesworth, C. Flood, M. Stabile išsamiai nagrinėjo Lietuvos ir visos Europos sveikatos draudimo sistemos finansavimo mechanizmą. Šių mokslininkų mokslinių tyrimų rezultatai parodė, kad tiek Lietuvoje, tiek visoje Europoje daugybę problemų sukelia nekontroliuojamai didėjančios PSDF biudžeto išlaidos, nesurenkamos planuojamos pajamos ir deficitinis PSDF biudžetas.

Tyrimo objektas – Lietuvos sveikatos draudimo sistema.

Tyrimo tikslas – atlikus Lietuvos sveikatos draudimo sistemą įtakojančių veiksnių analizę, įvertinti sveikatos draudimo sistemą Lietuvoje.

Tyrimo uždaviniai;

- nustatyti veiksnius, įtakojančius sveikatos draudimo sistemos finansavimą;
- įvertinti sveikatos draudimo sistemos Lietuvoje silpnąsias ir stipriąsias puses,
- pateikti pasiūlymus sveikatos draudimo sistemos tobulinimui.

Tyrimo metodai - literatūros analizė ir sintezė, sisteminė analizė, loginė analizė ir sintezė, duomenų susistemavimo.

Rezultatai

Šalies gyventojų sveikatos būklę sąlygojančių veiksnių gausa reikalauja kuo teisingesnio sveikatos draudimo sistemos strateginio planavimo, koordinavimo ir valdymo tiek nacionalinio, tiek vietinės valdžios lygiu.

Analizuojant ir prognozuojant sveikatos sistemos finansavimą ypatingą dėmesį autorė siūlo atkreipti į su žmonių sveikata susijusias ekonomines, socialines, politines gyvenimo sąlygas.

Atlikus sveikatos draudimo sistemos finansavimą įtakojančių veiksnių analizę nustatyta, kad pagrindiniai yra šie:

- ekonominiai veiksniai: šalies BVP pokytis, sveikatos draudimo išlaidų dalis nuo BVP, sveikatos draudimo sistemos privatizavimo laipsnis, rinką ir konkurenciją, užimtumas, kainų lygis ir kt.;
- politiniai veiksniai: pagrindinių valstybės institucijų tikslai, užsibrėžti tikslai sveikatos apsaugos sistemoje, valstybės politinės situacija; įstatyminė bazė; politikų požiūris į sveikatos apsaugos sistemą.
- socialiniai ir kultūriniai veiksniai: demografiniai pokyčiai, gyvenimo kokybės pasikeitimai, kultūros lygis.

- technologiniai veiksniai: modernių technologijų kūrimas, naujų paslaugų sveikatos sektoriuje teikimas, didinant paslaugų kokybę, mažinant jų išlaidas, bandant konkuruoti su kitų šalių sveikatos apsaugos sistemomis.

Autorė išnaginėjusi pagrindinius veiksnius, įtakančius sveikatos sistemos finansavimą, mano, jog tikslinga sudaryti metodiką analizuojant veiksnių ryšį ir tendencijas PSDF biudžeto pajamoms ir išlaidoms atliekant SSGG (SWOT) analizę:

1 lentelė

SVEIKATOS DRAUDIMO SISTEMOS SWOT ANALIZĖ

Vidiniai veiksniai

Stiprybės	Įtaka
Gimstamumo rodiklio mažėjimas stabilizavosi	stipri
Natūralus gyventojų prieaugio mažėjimas stabilizavosi.	stipri
Teigiamas migracijos saldo	stipri
Veikia sveikatos priežiūros paslaugas (pirminių, antrinių, visuomenės) teikiančių įstaigų tinklas.	labai stipri
Vykdoma pirminės sveikatos priežiūros centrų (PSPC) decentralizacija.	stipri
Rajonuose teikiamos antrinės sveikatos priežiūros paslaugos (ambulatorinės, stacionarinės).	stipri
Atsirandanti privati sveikatos priežiūra.	stipri
Dirbama su bendruomenėmis, planuojant sveikatos paslaugas.	vidutinio stiprumo
Sveikatos priežiūros paslaugas teikiančios įstaigos licencijuotos.	labai stipri
Didėja medikų profesijos prestižas.	vidutinio stiprumo
Sveikatos priežiūros finansavimas iš PSDFondo.	labai stipri
Silpnybės	Įtaka
Nėra vieningos nacionalinės demografinės politikos.	labai stipri
Ribotos savivaldybių galimybės įtakoti natūralų gyventojų prieaugio didėjimą.	labai silpna
Demografinės erozijos stiprėjimas kaimo vietovėse: gyventojų senėjimas, didelis mirtingumo rodiklis, mažėjantis gimstamumas	stipri
Nėra valstybinės sveikatos priežiūros įstaigų tinklo išdėstymo strategijos.	stipri
Nepakankamas vyriausybės dėmesys sveikatos priežiūrai, nors pripažinta prioritetine sritimi.	stipri
Kasmet blogėjantis sveikatos įstaigų finansavimas.	labai stipri
Sveikatos priežiūros įstaigoms trūksta modernios ir šiuolaikinius medicinos reikalavimus atitinkančios įrangos.	labai stipri
Visuomenė per mažai informuojama apie vykdomą šalyje sveikatos priežiūros reformą.	vidutinio stiprumo
Mažas NVO vaidmuo sveikatos ugdymui.	vidutinio stiprumo
Medicinos specialistų trūkumas	stipri
Privačios medikų iniciatyvos stoka.	stipri
Galimybės	Įtaka
Pastovus darbingų žmonių grupės dydis.	stipri
Vykdomas bendros praktikos gydytojų perkvalifikavimas ir bendruomenės slaugytojų rengimas.	labai stipri
Privačios sveikatos priežiūros skatinimas .	vidutinio stiprumo
Narystė ES sukuria sąlygas kelti medicinos paslaugų lygį	vidutinio stiprumo
NVO įtraukimas į visuomenės sveikatos ugdymą	vidutinio stiprumo
Gyventojų gyvenimo kokybės gerinimas: gyvenimo trukmės ilginimas; sergamumo ir mirtingumo rodiklių mažinimas.	stipri
Pacientų teisių ir pareigų įstatymo įgyvendinimas.	stipri
Su Lietuvos ūkio modernizavimu atėjusi galimybė Lietuvos ūkio subjektams teikti privačias medicinos paslaugas, sukuria Lietuvos gyventojams galimybes gauti kokybiškesnes medicinos paslaugas, skatina konkurenciją tarp tokias paslaugas teikiančių įmonių bei organizacijų..	stipri
Grėsmės	Įtaka
Darbo jėgos praradimas jai išvykstant į užsienį (jaunimas).	stipri
Išsilavinusių žmonių išvykimas iš rajonų.	stipri
Neapdraustų senatvės pensijiniu draudimu (PSDF) gyventojų skaičiaus didėjimas	labai stipri

Nedarbo didėjimas.	maža
Pagyvenusių žmonių skaičiaus didėjimas.	labai stipri
Sveikatos priežiūros politikos tęstinumo nebuvimas.	stipri
Vykstanti šalies socialinė-ekonominė diferenciacija gali pagilinti sveikatos ir sveikatos priežiūros skirtumus tarp atskirų gyventojų grupių, padidinti atotrūkį tarp kaimo ir miesto gyventojų galimybių gauti tinkamas medicinos paslaugas.	stipri

Ekspertai mano, kad esminis pokytis sveikatos sistemoje gali įvykti tik tada, kai bus nustota skirstyti pinigus, kai bus panaikinta tarpininko (valstybės institucijos) galia skiriant finansavimą vienai ar kitai įstaigai spręsti, kur žmones gydyti ir už kiek. Sprendimą kur ir už kiek gydytis turi priimti pats žmogus, rinkdamasis iš to, ką siūlo gydymo įstaigos .

Esamą sistemą rekomenduojama reformuoti šiomis kryptimis:

- privalomojo sveikatos draudimo sistemos finansavimą susieti su žmogumi, o ne su gydymo įstaiga,
- įvesti mišrų finansavimą - iš biudžeto ir iš paciento lėšų - visoms sveikatos paslaugoms bei medikamentams,
- privatizuoti sveikatos paslaugų teikėjus;
- panaikinti kainų reguliavimą, t.y. liberalizuoti paslaugų rinką.

Išvados

1. Išanalizavus sveikatos draudimo sistemos finansavimą įtakojančius veiksnius galima daryti išvadą, kad dešimtmetį besitęsianti sveikatos draudimo sistemos reforma vis dar vyksta, nors pagrindiniai ekonominiai valstybės rodikliai įgyja didėjimo tendencijas, tačiau sveikatos draudimo sistemoje vis dar trūksta teismo ir solidarumo principo, pacientų bei gydytojų teisių užtikrinimo, vaistų kompensavimo tvarkos, pagrįstos farmakoekonominiais bei moksliskai pagrįstais skaičiavimais, aiškios visuomenės sveikatos gerinimo strategijos.

2. Alternatyva privalomajam sveikatos draudimui galėtų būti savanoriškasis draudimas, tačiau visose Europos šalyse pripažįstama privalomojo sveikatos draudimo būtinybė. Vyksta diskusijos tik dėl papildomo (savanoriškojo) draudimo tikslingumo ir masto.

Literatūra

1. Donaldson C., Gerard K. Economics of Health Care Financing: the Visible Hand. London: The Macmilland Press LTD, 1993.
2. Goldstein E., Preker A., Adeyi O., Chellaraj G. Trends in Health, Service and Finance. - Washington: The World Bank, 2000;
3. Gustainienė A. Sveikatos priežiūros politika ir organizacija. - Kaunas: VDU leidykla, 2003.
4. Janušonienė K., Smilga E. Sveikatingumo koncepcija ir jos taikymas strategiškai valdomoje sveikatos apsaugos sistemoje// Tiltai. - 2005, Nr. 1.
5. Povilaitienė D. Lietuvos privalomojo sveikatos draudimo sistemos finansavimo įvertinimas ir tobulinimas// Magistrantūros studijų baigiamasis darbas. – 2008, Akademija.
6. Preker AS, Hardini A., Travis P. „Make or buy“ decisions in the production of health care goods and services: new insights from institutional economics and organizational theory. Bulletin of the World Health Organization 2000; 78(6): 779-90.
7. Sibylle Angele. Sveikatos priežiūros finansavimo reforma Lietuvoje. GVG, Kelnas. 1996.
8. Stravinskis T. Ekonominio asmens sveikatos priežiūros modelio plėtotė Lietuvoje: daktaro disertacijos santrauka. - Kaunas: Technologija, 2000.
9. Sveikatos priežiūros finansavimo reforma Lietuvoje. PHARE sveikatos priežiūros reformos projektas. (1998). Vilnius: Sveikatos Ekonomikos Centras
10. William D. Savedoff and Hussmann K. Corruption in the health sector - general introduction, Causes and consequences// Health Economics. - 2005, Nr. 3.

SVEIKATOS PRIEŽIŪROS LĖŠŲ TERITORINIO PASKIRSTYMO EFEKTYVUMO ĮVERTINIMAS

Greta Galinytė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Sveikatos politikos sprendimus visuomenė dažnai vertina kontraversiškai. Prieštarinę požiūrį lemia valstybės valdymo institucijų siekis gerinti sveikatos apsaugą ir būtinybė taupyti bei racionaliai investuoti į sveikatos apsaugą.

Sveikatos priežiūros sistemoje rinkos santykių veikimas yra ribotas. Paslaugų kaina susiformuoja ne pasiūlos-paklausos sąveikos pagrindu, o nustatoma centralizuotai, remiantis praėjusių laikotarpių tipinių institucijų faktinėmis išlaidomis. Paslaugų paklausa atitinka esamą visų gyventojų grupių visų rūšių sveikatos priežiūros poreikį. Vienu iš lėšų paskirstymo efektyvumo kriterijumi galima laikyti lėšų paskirstymo atitikimą gyventojų sveikatos priežiūros poreikiams, kuriuos tam tikru mastu reprezentuoja sergamumo rodiklis. Sergamumas susijęs tiek su objektyviu sveikatos priežiūros poreikiu, priklausančiu nuo rajono ar kito teritorinio vieneto gyventojų amžiaus struktūros, aplinkos veiksnių įtakos jų sveikatai, gyvenimo įpročių ir t.t., tiek ir su apsilankymų gydymo įstaigose dažnumu [4].

Lietuvoje sveikatos draudimo sistemos finansavimo funkcijas vykdo teritorinės ligonių kasos. Planavimo, administravimo, organizavimo funkcijas atlieka apskričių ir savivaldybių administracijos. Skirtingas sveikatos priežiūros sistemos valdymo funkcijas vykdančioms institucijoms, efektyvaus finansinių išteklių paskirstymo, remiantis paslaugų poreikio kriterijumi, klausimai tampa svarbūs formuojant sveikatos priežiūros plėtros strategiją.

Tyrimo tikslas – įvertinti sveikatos priežiūros lėšų teritorinio paskirstymo efektyvumą.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

1. Apibrėžti sveikatos priežiūros lėšų paskirstymo tvarką.
2. Atlikus sveikatos priežiūros finansavimo pagal Lietuvos apskritis analizę, įvertinti lėšų teritorinio paskirstymo efektyvumą.

Tyrimo objektas – sveikatos priežiūros lėšų teritorinis paskirstymas.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros analizė ir sintezė, statistinių duomenų analizė, susisteminimo, palyginimo, grafinio vaizdavimo metodai.

Rezultatai

Siekiant didinti sveikatos sistemos finansavimą, svarbu užtikrinti, kad surinktos lėšos būtų paskirstomos pagal gyventojų poreikius, efektyviai ir skaidriai. Lietuvos mokslininkai [3] akcentuoja, jog sveikatos priežiūros išteklių paskirstymo strategiją lemia du principai:

- 1) tolygus gyventojų finansavimas. Tokiu būdu galėtų būti sprendžiamos problemos, susijusios su gyventojų sveikatos būklės gerėjimo užtikrinimu. Būtina didesnę lėšų dalį nukreipti į gyventojus kaip į potencialius pacientus. Visuomenės sveikatos priežiūros plėtra (ypač prevencijos bei prieinamumo aspektais) kartu su sveikatos priežiūros integravimu į socialinių paslaugų plėtros programą - tai prielaida, kad potencialūs pacientai netaps realiais pacientais.
- 2) sveikatos priežiūros paslaugų finansavimas atsižvelgiant į naudingumą. Prioritetiškai turi būti finansuojamos sveikatos priežiūros paslaugos ir atitinkamos medicinos technologijos, kurios užtikrina kuo didesnę naudą pacientams. Priimant sprendimus dėl prioritetų, vertėtų analizuoti, kiek papildomų paciento kokybiško gyvenimo metų užtikrina alternatyvios sveikatos priežiūros technologijos.

Iki 1997 m. sveikatos priežiūros paslaugas teikiančios įstaigos buvo finansuojamos taikant įvairius atsiskaitymo būdus. Nemažai įstaigų savo biudžetą formavo iš pajamų, gautų už suteiktas gyventojams medicinos paslaugas pagal gydytų ligonių skaičių, suteiktos pagalbos sudėtingumą. Šias įstaigas finansavo Valstybinė ligonių kasa. Įsigaliojus draudimo sveikatos sistemos finansavimui, visos sveikatos priežiūros įstaigos imtos finansuoti taikant bendrą kriterijų – už atliktas paslaugas, pagal jų kiekį ir sudėtingumą. Esant tokiai gydymo tvarkai, kai gydymo įstaigoms mokama už suteiktas paslaugas, jose priimama daugiau pacientų, kruopščiau registruojami susirgimai, atliekama daugiau (gal ir nebūtinu) tyrimų, pacientai dažniau siunčiami specialistų konsultacijoms.

Gyventojų finansavimas užtikrinamas privalomojo sveikatos draudimo lėšas skirstant teritorinėms ligonių kasoms pagal nustatytus rodiklius. 2004 m. lapkričio 16d. LR Sveikatos apsaugos ministro patvirtinta privalomo sveikatos draudimo fondo biudžeto lėšų paskirstymo tvarka reglamentuoja lėšų asmens sveikatos priežiūros paslaugoms apmokėti skirstymą teritorinėms ligonių kasoms pagal gyventojų skaičių, amžių ir lytį. Lėšos pirminės asmens sveikatos priežiūros paslaugoms apmokėti teritorinėms ligonių kasoms paskirstomos atsižvelgiant į aptarnaujamų teritorinės ligonių kasos veiklos zonoje gyventojų skaičių, išskiriant keturias amžiaus grupes. Greitosios medicinos pagalbos paslaugoms apmokėti, lėšos paskirstomos tik pagal statistinį teritorinės ligonių kasos veiklos zonos miesto bei kaimo gyventojų skaičių (kaimo gyventojams taikomas 1,25 koeficientas). Tuo tarpu lėšos ambulatorinėms ir stacionarinėms paslaugoms apmokėti, skiriamos atsižvelgiant tiek į gyventojų amžių (išskiriamos 3 amžiaus grupės), skaičių, tiek ir į lytį [2].

Sergamumas, kaip teritorinių ligonių kasų finansavimo kriterijus, nėra taikomas. Jis naudojamas nustatant, ar efektyviai veikia sveikatos priežiūros sistemos finansavimo mechanizmas. Tam tikslui galima panaudoti ir kitus sveikatos paslaugų poreikį indikuojančius rodiklius, tačiau autorė daro prielaidą, kad būtent sergamumas – tiksliausias sveikatos priežiūros finansavimo teritorinio paskirstymo efektyvumo vertinimo kriterijus.

Siekiant įvertinti sveikatos priežiūros lėšų paskirstymo efektyvumą remiantis sergamumo rodikliu, pirmiausia tikslinga įvertinti gyventojų sergamumo, kaip paslaugų poreikio kriterijaus, pagrįstumą. Šį rodiklį lemia ne tik medicinos priežiūros poreikis, bet ir kiti veiksniai, tokie kaip apsilankymų gydymo įstaigose skaičius, bei gydytojų skaičius. Šių veiksnų priklausomybei nustatyti naudotas koreliacijos koeficientas. Koreliacijos koeficientui esant 0,9 ir daugiau laikoma, jog rodiklių tarpusavio priklausomybė yra labai stipri, 0,7-0,9 stipri, 0,5-0,7 vidutinė, 0,3-0,5 silpna, mažiau nei 0,3 – labia silpna.

Tyrimo duomenimis, sergamumo ir apsilankymo pas gydytoją duomenų koreliacija vidutinė – koreliacijos koeficientas lygus 0,59 (1 lentelė), o sergamumo ir gydytojų skaičiaus koreliacija labai silpna (koreliacijos koeficientas 0,10). Taigi sergamumas – tai vienas iš galimų sveikatos priežiūros paslaugų paklausos rodiklių.

1 lentelė. Sergamumo, apsilankymo pas gydytoją bei gydytojų skaičiaus koreliacijos koeficientai

	Apsilankymai pas gydytoją	Gydytojų skaičius
Sergamumas	0,59	0,10

Tiriamas finansavimo paskirstymą penkioms didžiausioms šalies apskritims - Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio – apskaičiuoti teritorinių ligonių kasų finansavimo ir sergamumo, bei apsilankymų pas gydytoją skaičiaus koreliacijos koeficientai. Esant stipriai arba labai stipriai tiesinei priklausomybei laikėme, jog galima pagrįstai daryti prielaidą, kad finansavimas pasiskirstęs racionaliai, silpnai ir labai silpnai – finansavimas pasiskirstęs neracionaliai.

Apskaičiavus sergamumo ir teritorinių ligonių kasų (TLK) finansavimo koreliacijos koeficientus, gauta, kad koreliacija yra vidutinė, t.y. finansavimas iš dalies susietas su sergamumu (2 lentelė). Tarp teritorinių ligonių kasų vyrauja skirtinga šių rodiklių koreliacija. Didžiausia priklausomybė tarp finansavimo ir sergamumo gauta Klaipėdos TLK (koreliacijos koeficientas lygus 0,85). Tačiau apsilankymų pas gydytoją skaičiaus ir teritorinių ligonių kasų finansavimo koreliacija – silpna (koreliacijos koeficientas 0,42). Mažiausia priklausomybė gauta Kauno bei Panevėžio TLK (koreliacijos koeficientai atitinkamai – 0,10 ir 0,18).

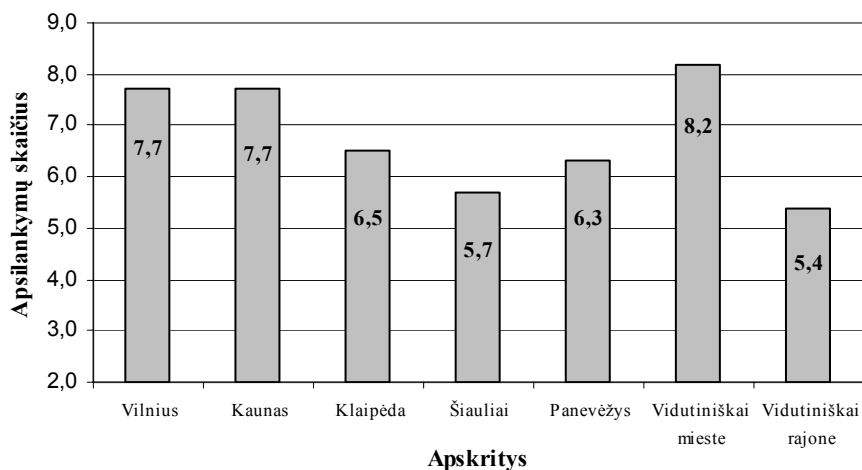
2 lentelė. TLK finansavimo ir sergamumo bei apsilankymų pas gydytoją skaičiaus koreliacijos koeficientai

Koreliacijos koeficientai	Sergamumas ir TLK finansavimas	Apsilankymų pas gydytoją skaičius ir TLK finansavimas
Teritorinės ligonių kasos		
Vilniaus	-0,67	0,45
Kauno	-0,48	-0,10
Klaipėdos	-0,85	-0,28

Šiaulių	0,69	0,46
Panevėžio	-0,43	0,18
Iš viso:	-0,70	0,42

Lyginant apsilankymų pas gydytoją skaičių vienam gyventojui pagal apskritis, akivaizdu, jog šie rodikliai yra skirtingi (1 pav.). Vilniaus bei Kauno apskrityse gyventojas pas gydytoją apsilanko dviem kartais daugiau, nei Šiaulių apskrityje, ir vienu kartu daugiau, nei Panevėžio ar Klaipėdos apskrityse. Lyginant šiuos duomenis tarp miestų ir rajonų, gautas dar didesnis skirtumas, t.y. vidutiniškai miestuose gyventojas pas gydytoją apsilanko 8,2 karto, o rajonuose – tik 5,4 karto, arba net trimis kartais mažiau nei miestuose.

1 pav. Apsilankymų pas gydytojus skaičius 1-am gyventojui 2007 m.

Vertinant lėšų teritorinio paskirstymo efektyvumą, apskaičiuotas finansavimas tenkantis 1-am sergančiajam pagal apskritis, bei vidutinis metinis kitimas proc. Lėšos paskirstytos racionaliai, kai kiekvienoje apskrityje sergančiajam tenka vienoda suma sveikatos priežiūros išteklių, o vidutinis metinis finansavimo sergančiajam kitimas tarp apskričių yra tolygus.

Apskaičiavus vienam sergančiajam tenkanti finansavimą pagal apskritis, gauta, jog šie rodikliai yra labai nevienodi, nors finansavimo didėjimo tendencija būdinga visoms apskritims (3 lentelė). Didžiausias finansavimas vienam sergančiajam per 2003-2007 m. laikotarpį buvo Šiaulių apskrityje, o mažiausias – Vilniaus apskrityje (2007 m. net 45% mažiau, nei Šiaulių apskrityje). Panašus finansavimas vienam sergančiajam gautas Kauno ir Panevėžio apskrityse. Vidutinis metinis finansavimo kitimas vienam sergančiajam penkiose didžiausiose šalies apskrityse per 2003-2007 m. buvo beveik vienodas, t.y. nuo 16,3 proc. Kauno apskrityje iki 22,6 proc. Klaipėdos apskrityje.

3 lentelė. Tenkantis finansavimas 1 – am sergančiajam pagal apskritis 2003-2007 m., bei vidutinis metinis finansavimo kitimas proc.

Metai \ Apskritys	2003	2004	2005	2006	2007	Vidutinis metinis kitimas, proc.
Vilniaus	223,5	232,9	250,9	383,7	456,5	20,9
Kauno	284,3	289,9	315,5	444,1	505,3	16,3
Klaipėdos	229,6	245,3	279,6	423,5	500,4	22,6
Šiaulių	344,5	384,9	446,8	568,2	665,8	18,1
Panevėžio	269,1	289,6	325,4	474,6	548,2	20,3

Išvados

1. Gyventojų sveikatos priežiūros finansavimas užtikrinamas privalomojo sveikatos draudimo lėšas skirstant teritorinėms ligonių kasoms pagal gyventojų skaičių, amžių ir lytį.

2. Remiantis sergamumo, kaip sveikatos priežiūros lėšų teritorinio paskirstymo efektyvumo kriterijumi, vienareikšmiškai teigti, kad sveikatos priežiūros lėšos paskirstytos neefektyviai – negalima. Gauta, jog finansavimas teritorinėms ligonių kasoms iš dalies susietas su sergamumu (koreliacijos koeficientas lygus 0,7), tačiau vienam sergančiajam tenkantis finansavimas pagal apskritis yra labai nevienodas.

3. Siekiant tobulinti sveikatos priežiūros lėšų paskirstymą, tikslinga būtų koreaguoti privalomojo sveikatos draudimo fondo lėšų paskirstymo teritorinėms ligonių kasoms formulę, atsižvelgiant ne tik į gyventojų amžių, skaičių ir lytį, tačiau ir į daugiau kriterijų, tokių kaip sergamumas, užimtumas, valstybės lėšomis draudžiamų asmenų skaičius. Būtina tobulinti sveikatos priežiūros paslaugų apmokėjimo metodus, diegiant su veiklos rezultatais susietą apmokėjimą, ypač pirminėje sveikatos priežiūroje.

Literatūros sąrašas

1. Lietuvos gyventojų sveikata ir sveikatos priežiūros įstaigų veikla 2003-2007 m. -<<http://www.lsic.lt/>> [žiūrėta 2009-01-20].
2. LR Sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto lėšų paskirstymo teritorinėms ligonių kasoms pagal gyventojų skaičių tvarkos aprašo patvirtinimo“.-< <http://sena.sam.lt/lt/sam/teisine-informacija/tarpilnas/?strid=245538>> [žiūrėta 2009-01-12]
3. Pečiūra, R; Jankauskienė, D. (2006). Sprendimų reformuoti sveikatos apsaugą paieška. Pirminės sveikatos priežiūros paslaugų teritorinio prieinamumo įvertinimas // Medicina. Nr. 42(11).
4. Žemgulienė, J. (1999). Sveikatos priežiūros sistemos finansavimo teritorinio paskirstymo vertinimas // Ekonomika. Nr. 46.

Efficiency evaluation of health care funds territorial distributing

Summary

In the article is discussing about the method of health care funds distribution to territorial sick chests, and indicators in which is consider distributing these funds. In the article is researching one of efficiency criterion of health care financing – morbidity of population. With reference to this criterion is analysing financing differences to one patient by districts, correlation between morbidity and financing facts. On the strength of research results to confirm that financing of health care distributed inefficiently – must not. Received, that territorial sick chests financing partly concerned with morbidity, but financing to one patient among districts are very unequal.

Mokslinio darbo vadovė: doc.dr. A. Slavickienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

ŽEMĒS ŪKIO VERSLO VADYBA

ORGANIZACIJOS ĮVAIZDŽIO KŪRIMAS

Virginija Kunickaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Lietuvai šiuolaikinės rinkos sąlygomis viena iš aktualiausių ekonomikos ir vadybos problemų yra mūsų šalies organizacijų veiklos efektyvumo, tęstinumo ir konkurencingumo įtvirtinimas naujose rinkose. Pasaulinėje praktikoje organizacijos įvaizdžio kūrimas yra ne mažiau svarbus, nei naujų technologijų diegimas, personalo apmokymas, pardavimų rinkos plėtimas ir pan. Todėl daugelyje pasaulio šalių jau ne vieną dešimtmetį atliekami organizacijų įvaizdžio tyrimai ir, atsižvelgiant į gautuosius rezultatus, stengiamasi juos pritaikyti praktikoje, siekiant pritraukti didesnę vartotojų skaičių.

Iki nepriklausomybės atgavimo laikotarpio, verslo organizacijų veiklos spragos įvaizdžio kūrime galėjo būti užlopytos gana silpna konkurencija tarp įmonių, neblogo jos reputacija tarp kitų verslo subjektų ir tam tikru „tvirtumo“ rezervu tarp organizacijų. Konkurencija tarp organizacijų gali pasireikšti tokiomis formomis: organizacijų rungtyniavimu dėl vartotojų ir rinkų, kartu didesnių finansavimo galimybių užtikrinimu, tai lemia geresnę organizacijos vertinimą visuomenėje, padeda išlaikyti jos konkurencinį pranašumą ir lemti jos veiklos perspektyvas (Drūteikienė, Marčinskas, 2000). Taigi, aštri konkurencija reikalauja sutelkti visus veiksnius, padedančius objektui išsilaikyti sunkioje konkurencinėje kovoje ir intensyviame gyvenime. Šiuo požiūriu teigiamo organizacijos įvaizdžio sukūrimas gali suteikti jai išskirtinumą ir padidinti konkurencinį pranašumą.

Tyrimo tikslas – parengti organizacijos įvaizdžio kūrimo modelį.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- atskleisti įvaizdžio esmę bei įvaizdį įtakojančius veiksnius;
- išsiaiškinti organizacijos įvaizdžio kūrimo principus;
- nustatyti organizacijos įvaizdžio sandarą.

Tyrimo objektas – organizacijos įvaizdis.

Tyrimo metodai. Iškeltai problemai tirti ir teoriniams rezultatams gauti naudoti šie metodai: mokslinės ir periodinės literatūros analizės ir sintezės, lyginamasis, aprašomasis, grafinio vaizdavimo metodai.

Rezultatai

Lietuvai integravusis į Europos Sąjungą, viena iš aktualiausių ekonomikos ir vadybos problemų yra mūsų šalies organizacijų veiklos efektyvumo, tęstinumo ir konkurencingumo įtvirtinimas naujose rinkose. Dabartinėmis ekonomikos sąlygomis organizacijos konkuruoja dėl vartotojų, darbuotojų, valdžios ir visuomenės palankumo, todėl šiame kontekste Lietuvos organizacijos, siekdamos išlikti ir plėtotis, turės panaudoti visas prieinamas priemones, iš jų ir palankaus įvaizdžio kūrimą.

Įvaizdis yra dinamiškai suprantama, prasminga, daugiau ar mažiau struktūrizuota idėjų, jausmų, suvokimų ir įsivaizdavimų, kuriuos asmuo ar asmenų grupė turi tam tikro realaus reiškinių ar daikto atžvilgiu, visuma. Gamintojai ir paslaugų teikėjai, valdžios institucijos ir nevyriausybinės organizacijos, pagaliau, ir pavieniai asmenys turi susidarę tam tikrą įvaizdį. Dažnai pasitaiko, kad įvaizdis nėra visiškai toks, kokio asmuo ar organizacija nusipelno, jis yra sukuriamas, pasiekiamas, o kartu ir valdomas.

Žodis *įvaizdis* – tai tiesioginis vertimas iš anglų kalbos, kuris reiškia paveikslą, vaizdą, atspindį, vaizdinį, parodymą, panašumą, pavidalą (Čeikauskienė, 1997). Tačiau, analizuojant šią sąvoką iš mokslinių pozicijų, laikomasi požiūrio, kad įvaizdžio samprata kilusi iš lotynų sąvokos *imago*, sujungiančio dvi semantines reikšmes – lot. k. *imitari* (imituoti) ir lot. k. *aemulor* (kažko siekti) (Drūteikienė, 2003).

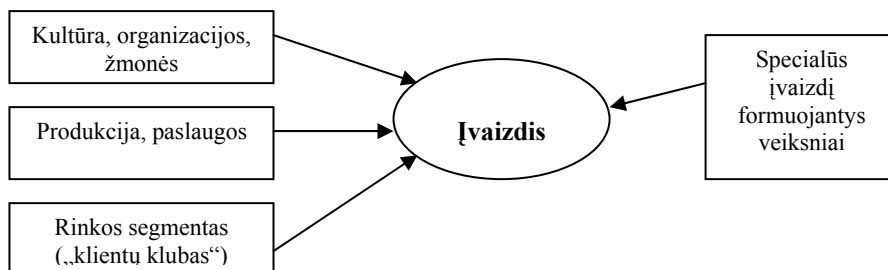
Mokslinėje literatūroje vartojama įvaizdžio sąvoka yra daugiaprasmė, nes mokslininkai šį fenomeną vertina iš skirtingų pozicijų ir išryškina skirtingus aspektus. Vieni autoriai labiau pabrėžia asmens įvaizdžio svarbą ir daug dėmesio skiria aprangai, kalbai, gestams, etiketui, rašytinio bei žodinio bendravimo įgūdžiams, o kiti akcentuoja organizacijos įvaizdžio kūrimo svarbą ir daugiau dėmesio teikia organizacijos įvaizdžio sampratai, jos kūrimui (Drūteikienė, 2003).

Įvaizdis turi ir statinių bruožų. Tai reiškia, kad negalima kalbėti apie įvaizdį visuomenėje apskritai. Geriausiu atveju galima kalbėti apie vyraujančią įvaizdį daugumai žmonių.

Įvaizdis pagal savo esmę gali būti aktyvus. Jis gali veikti tiek atskirų žmonių, tiek ir tikslinių gyventojų grupių sąmonę, emocijas, veiklą ir poelgius. Kaip pasekmė, žmonės teikia pirmenybę toms ar kitoms prekėms, bankams ar politinėms partijoms.

Tokiu būdu įvaizdis visiškai realus ir gana svarbus konkurencinės kovos faktorius. Pastebimas faktas, kad vis daugiau įmonių pradeda suvokti savo gero įvaizdžio formavimo svarbą ir būtinybę. Įvaizdis nėra kieno nors viena kartą suformuotas ir nekintantis. Jis yra dinamiškas, jo atributai persitvarko, keičiasi priklausomai nuo pokyčių pačiame nešiklyje arba žmonių grupės sąmonėje.

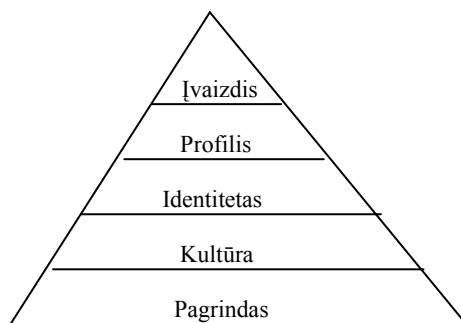
Taigi, įvaizdis gali būti gana efektyvi priemonė potencialių klientų elgsenai įtakoti. Nuo to, kokią asmeninę "modelį" jie susikurs, priklausys tolesni jų veiksmai. Keisdami (ar kurdami) įmonės įvaizdį, įmonės vadovai gali priversti klientus elgtis taip, kaip yra naudingiau pačiai įmonei. 1 paveikslas pavaizduoja, kas yra tas įvaizdžio "modelis", kaip jis susikuriamas bei kokie yra pagrindiniai įvaizdį įtakojantys veiksniai.

1 pav. Įvaizdį įtakojantys veiksniai (Paulauskienė, Vanagas, 1998)

Be abejo, įvaizdis svarbus bet kokios įmonės vadovams, tačiau įmonei įvaizdis turi ypatingą reikšmę. Taip yra ir dėl klientų "klubų" įtakos, kai apsisprendimą įtakoja esamų (ar buvusių) paslaugų vartotojų atsiliepimai, ir dėl daugelio kitų aspektų, kurie kyla iš įmonės produkto išskirtinumo.

Galima teigti, kad organizacijos įvaizdžio principus yra patogiausia aiškinti įvaizdžio piramide (2 pav.), iliustruojančia organizacijos įvaizdžio kūrimo proceso lygmenis (Drūteikienė, Marčinskas, 2000).

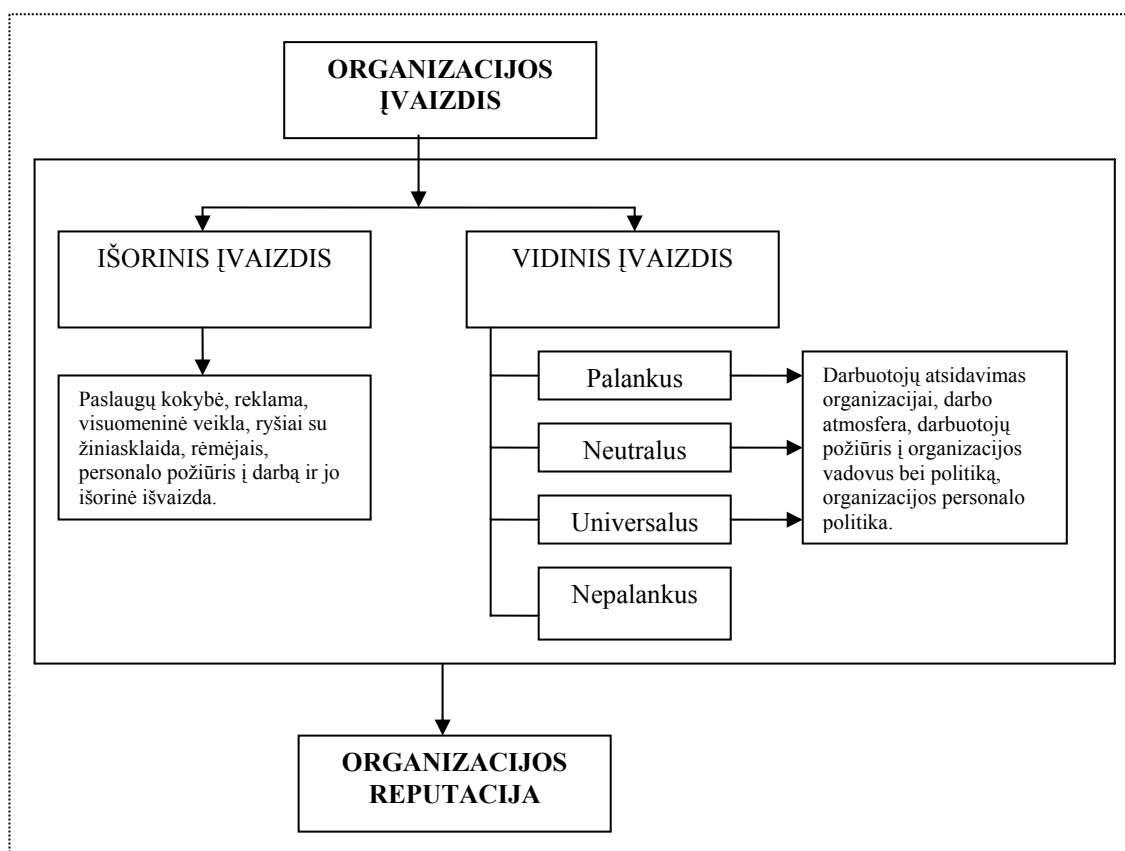
2 pav. Organizacijos įvaizdžio genezė

Pagrindas – esminės idėjos, išreikštos įstatymuose, kituose dokumentuose bei organizacijos misija. **Kultūra** – organizacijos darbuotojų pripažįstamos vertybės ir požiūriai, pasireiškiantys elgesiu su klientais, prioritetų pasirinkimu (dažniausiai nesąmoningai). **Identitetas** – sąmoninga kultūros išraiška. **Profilis** – identiteto elementai, laikomi svarbiais ir pabrėžtiniais komunikacijoje su visuomene. **Įvaizdis** – idėjų, jausmų, suvokimų ir išivaizdavimų organizacijos atžvilgiu visuma.

Visos įvaizdžio piramidės sudedamosios dalys yra labai svarbios. Todėl, logiška seka nuo fundamentalių, organizacijos veiklą lemiančių veiksnių per organizacijos kultūrą, identiteto formavimą, profilio išryškinimą, yra kylama aukštyn iki organizacijos įvaizdžio visuomenėje. Kiekviena piramidės pakopa, kylant aukštyn, yra tarsi "filtras", kuris išskiria konkrečią organizaciją iš kitų. Kai kurie įvairių organizacijų pagrindo elementai gali sutapti – tokia pati veiklos kryptis, įstatyminė bazė. Tačiau jos turi skirtingas misijas ir organizacinę kultūrą, kuri yra šių organizacijų identiteto pagrindas. Profilis išgrynina svarbiausius identiteto elementus.

Tokiu būdu kiekviena pakopa formuoja unikalų organizacijos įvaizdį, kurio atspindys asmenų ar jų grupių sąmonėje ir yra organizacijos įvaizdis. Galima pabrėžti, kad „įvaizdžio piramidė“ aiškina organizacijos įvaizdžio kaip reiškinio fenomeną, tačiau ji neatspindi jo kūrimo ir šio proceso valdymo aspektų.

Remiantis M. Čeikauskienės ir B. Gee mokslininkų sukurtais organizacijų įvaizdžių tipų modeliais, suformuotas apibendrinamasis organizacijos įvaizdžio kūrimo modelis (3 pav.).

3 pav. Organizacijos įvaizdžio sandaros modelis (sudaryta autorės)

Šis modelis nepretenduoja į visapusišką bei išbaigtą organizacijos įvaizdžio aprašymą. Išskirti pagrindiniai įvaizdžio elementai tiesiog turėtų leisti geriau suprasti organizacijos įvaizdžio esmę, jo prigimtį bei galimybę sąmoningai ją valdyti.

Išvados

1. Pastebimas nevienodas autorių požiūris į įmonės aktyvumo laipsnį kuriant įvaizdį. Vieni autoriai mano, kad įvaizdis nebūtinai turi būti tikslingai kuriamas, jis gali atsirasti stichiškai, tarsi savaime. Tačiau kiti autoriai prisilaiko nuomonės, jog įvaizdis neatsiranda savaime, tam būtina planinga, nuosekli ir tikslinga veikla.

2. „Įvaizdžio piramidė“ išsiskiria iš kitų modelių, nes paaikškiną patį organizacijos įvaizdžio fenomeną – kaip susiformuoja unikalūs, išskirtiniai kiekvienos įmonės įvaizdis.

3. Remiantis atlikta organizacijos įvaizdžio kūrimo teorijos analize, parengtas organizacijos įvaizdžio sandaros modelis. Šis modelis galėtų būti taikomas kaip tam tikra priemonė, orientuojanti organizaciją į pagrindinius įvaizdžio kūrimo komponentus, kuriuos plėtojant būtų siekiama organizacijos tikslų įvaizdžio kūrimo srityje.

Literatūros sąrašas

40. ČEIKAUŠKIENĖ, M. 1997. *Reklama ir firmos įvaizdis*. – Vilnius: Lietuvos informacijos institutas.
41. DRŪTEIKIENĖ, G.; MARČINSKAS, A. 2000. *Lietuvos bankų įvaizdis ir jo kūrimas*. // Pinigų studijos. Nr. 4.
42. DRŪTEIKIENĖ, G. 2003. *Organizacijos įvaizdžio ekonominė funkcija*. // *Ekonomika*, 6.
43. PAULAUSKIENĖ, N.; VANAGAS, P. 1998. *Organizacijos kultūros tyrimas įgyvendinant visuotinės kokybės vadybą*. – Kaunas.

Organization of image building

Summary

Organization of image building – is planned, a long and knowledge-based process. The creation of the image of the organization affected by various factors: economic, political, social. World image creation is no less important than the introduction of new technologies, staff training, sales, market expansion, and so forth. Therefore, many countries around the world have for decades made the image of research organizations and, in view of the returned results, they attempt to adapt the practice to attract a greater number of users.

Mokslinio darbo vadovė: prof. dr. J. Ramanauskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

AB „KRAFT FOODS LIETUVA“ ĮVAIZDŽIO FORMAVIMO YPATUMAI

Vaidas Balkauskas

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Įvaizdžio kontekstas - labai platus. Įvaizdžio kūrimas, valdymas, buvimas ar jo pasikeitimas siejamas su skirtingais įvaizdžio formavimo etapais ir naudojamomis priemonėmis. Galima suvokti, kad įvaizdis yra nuomonių visumą ar jų dinamiškumą atspindinti kategorija. Pastangos keisti individo, visuomenės ar organizacijos darbuotojų (personalo) nuomonę dėl tam tikrų jiems aktualių priežasčių, gali būti orientuotos į įvaizdžio gerinimą. (Urbanskienė, Obelenytė, 1996)

Organizacijos įvaizdžio kūrimo, gerinimo ar keitimo priežastis yra didesnio organizacijos konkurencingumo siekimas. Organizacijoms iškyla būtinybė įgyti konkurencinius pranašumus prieš kitas organizacijas. Įvaizdis yra priemonė išryškinti organizacijos unikalumą ten, kur jos veikla (produktai, paslaugos) menkai žinoma, arba įrodyti vartotojams, konkurentams ir verslo partneriams vidinius jos pranašumus. (Kuvykaitė, 2001)

Visiems organizacija susidomėjusiems tampa nesvarbu, kokiomis priemonėmis yra sukurtas teigiamas jos įvaizdis. Verslo pasaulyje įvaizdžio sąvoka siejama su organizacijos patikimumu, komunikacijos kokybe, naujomis technologijomis, prekių ir paslaugų inovacijomis, šiuolaikiniu pozicionavimo būdu ir nepriekaištinga personalo elgsena bei pažangia verslo etika. (Pranulis, Pajuodis, 1999)

“Kraft Foods” yra viena didžiausių pasaulyje daugiau kaip 100 metų veikianti maisto ir gėrimų kompanija. Daugiau nei 150 šalių labiausiai perkami produktai yra sūriai “Kraft”, mėsos gaminiai “Oscar Mayer”, picos “Di Giorno”, sausainiai “Oreo”, traškučiai “Ritz”, kremo sūriai “Philadelphia”, šokoladai “Milka”, “Cote d’Or” ir “Karūna”, riešutai “Planters”, grūdų košės “Honey Bunches of Oats”, kavos “Jacobs”, “Gevalia” ir “Maxwell”. 70 fabrikų įvairiose pasaulio šalyse dirba per 300 tūkstančių darbuotojų. Kraft foods Lietuva yra vienas iš šios kompanijos padalinių, gaminantis šokolado gaminius, kavos produktus bei bulvių traškučius. Bendrovės gaminiai “Karūna”, “Jacobs”, “Estrella” atitinkamose kategorijose išlaiko pirmaujančias pozicijas Lietuvoje bei Latvijoje.

Galima teigti, jog vienas iš veiksnių, padedantis įmonei sėkmingai konkuruoti yra teisingai suformuota bei efektyviai valdoma įvaizdžio koncepcija.

Tyrimo tikslas – nustatyti pagrindines įmonės įvaizdžio formavimo kryptis bei priemones.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- išanalizuoti AB Kraft foods Lietuva įvaizdžio formavimo koncepciją;
- išanalizuoti įmonės įvaizdžio formavimo procesus;
- įvertinti naudojamas įvaizdžio formavimo priemones.

Tyrimo objektas – AB „Kraft Foods Lietuva“ įvaizdžio formavimą įtakojantys veiksniai.

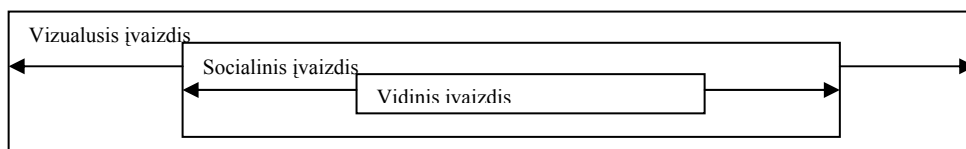
Tyrimo metodai. Naudoti šie tyrimo metodai: literatūros analizė ir sintezė, loginė analizė bei sintezė, grafinio vaizdavimo metodas.

Rezultatai

AB „Kraft Foods Lietuva“, siekdama vieningo organizacijos įvaizdžio sukūrimo, orientuojasi į įvairių pasaulio rinkų vartotojų poreikius ir technologines naujoves, kurios padėtų sukurti vieningo įvaizdžio koncepciją visame pasaulyje. Dėl vieningos įvaizdžio koncepcijos kūrimo AB „Kraft Foods Lietuva“ stengiasi pasiekti tokį įvaizdžio efektą, kuris būtų orientuotas į svarbius kompleksinius įvaizdžio struktūrinius elementus:

- 1) vidinį verslo įvaizdį - regioninės įmonės, vadovo ir personalo, įvairių produktų grupių ir jų prekinių ženklų;
- 2) vizualųjį įvaizdį – bendradarbiavimo, komunikacijos ir technologijos;
- 3) socialinį įvaizdį, - renginių ir viešųjų iniciatyvų inicijavimas ir rėmimas pasitelkiant efektyvias rėmimo priemones (pvz., ryšių su visuomene veiksmus ir populiarinimą).

1 pav. AB „Kraft Foods Lietuva“ įvaizdžio lygiai (sudaryta autoriaus)

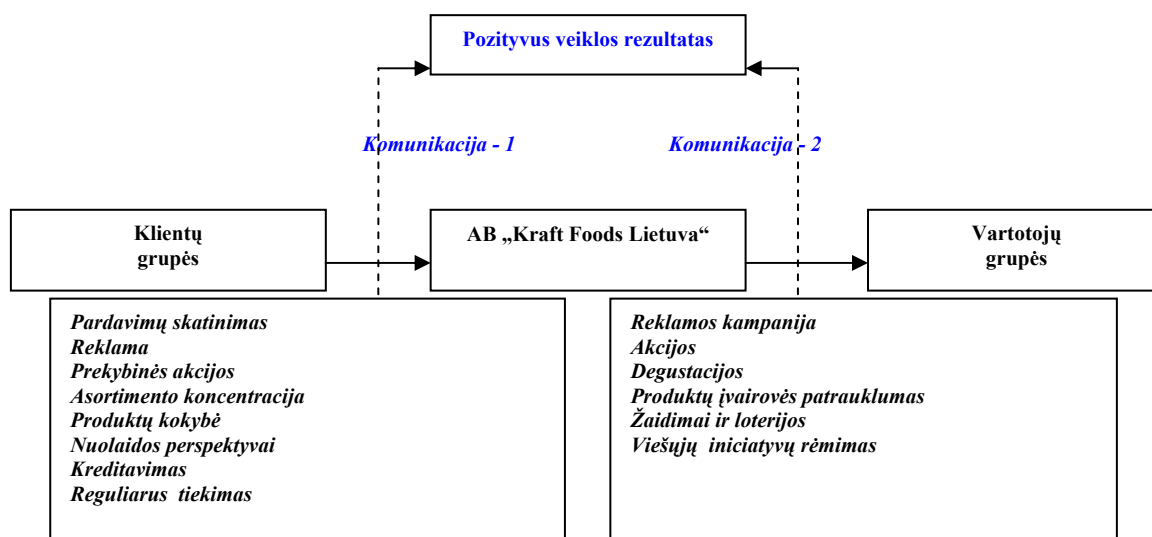
Vidinis įvaizdis yra reikšmingas įmonės personalo valdymui, kuriant tobulinant organizacijos ir darbo santykių kultūrą. (Urbanskienė, Obelenytė, 1996)

AB „Kraft Foods Lietuva“ įvaizdžio formavimui didelę įtaką turi vidinė organizacijos struktūra. Vidinio įvaizdžio formavimo procese tiesiogiai dalyvauja AB „Kraft Foods Lietuva“ personalas. Viena iš pagrindinių AB „Kraft Foods Lietuva“ įvaizdžio formavimo priemonių yra vidinės komunikacijos (ryšių) tinklo sukūrimas. Jo pagalba visų padalinių darbuotojai įgyja vienodas teises domėtis įmonės veikla, suvokti jos struktūrą, tikslus bei savo vaidmenį joje. Aiškiai apibrėžta AB „Kraft Foods Lietuva“ veiklos esmė, suformuluota vizija, misija bei tikslų sistema, padeda nefragmentiškai analizuoti įmonės veiklos rezultatus ir jos vertybes. Darbuotojams yra pateikiama propagandinio pobūdžio informacija, supažindinanti juos su įmonės veikla, misija, filosofija, vertybėmis, darbo ir karjeros galimybėmis.

AB „Kraft Foods Lietuva“ taiko keturių tipų komunikacijos sistemą, siekdama pagerinti ryšius tarp įvairių lygių ir padalinių darbuotojų ir sukurti teigiamą (palankų) sociokultūrinį klimatą darbui ir bendravimui:

- pirmo lygio komunikacija - tai darbo pradžia, kai vykdomas darbuotojo priėmimas į darbą ir specialus instruktavimas dėl jo teisių ir pareigų;
- antro lygio komunikacija – tai darbas ir jo atlikimas, kai inicijuojamas tiesioginis ir netiesioginis bendravimas, taikomos darbo ir elgesio instrukcijos, inicijuojamas įprastinės ar kasdienės informacijos srautų valdymas, padedantis kaupti ir perduoti žinias, užtikrinančias sėkmingą padalinio veiklą. Šiame etape yra dalyvaujama ne tik formaliuose komunikacijos srautuose, bet ir užmezgami bei stiprinami neformalūs santykiai;
- trečio lygio komunikacija – tai įvertinimas už darbą ir darbuotojo nuopelnų pripažinimas, kai pritaikoma speciali darbuotojų poreikių valdymo sistema, kuri apima jų pranešimus, specialius renginius, susijusius su jų skatinimu, premijavimu, apimanti ne tik materialaus darbuotojo skatinimo galimybes, bet ir kvalifikacijos kėlimą, mokymąsi, stažuotes, kursus. Šio etapo metu parodomas dėmesys ir dėkingumas darbuotojui, taip skatinant jį gerai dirbti, būti lojaliam ir motyvuotam;
- ketvirto lygio komunikacija - tai darbo santykių nutraukimas ar darbo sutarties pabaiga, kai inicijuojama komunikacija, susijusi su pravaikštomis, streikais, įrangos gadinimu, atleidimu iš darbo ir pan. Siekiančios išlaikyti gerą įvaizdį įmonės viduje, pagrindinė šio etapo užduotis – gebėti tinkamai nutraukti darbo santykius su darbuotojais, šitaip siekiant darbuotojus išlaikyti lojaliais ir po išėjimu iš darbo.

AB „Kraft Foods Lietuva“, dėka žmogiškųjų išteklių, jų idėjų ir profesionalumo konsolidacijos, yra pasiekusi pozityvų įvaizdį tarp savų ir potencialių klientų. Klientai lengvai pastebi pardavimų vadybininkų nusiteikimą dirbti įmonės labui, jų požiūrį į klientą, mandagų bendravimą su klientu. Vartotojai tiesioginių ryšių su bendrove neturi, tačiau produktų pasiūlos valdymo priemonės pastebi, pvz., lentynų aptarnavimo greitį ir kokybę; produktų pozicionavimo pakeitimus, informacijos vartotojui suteikimo būdą ir kt.

2 pav. AB „Kraft Foods Lietuva“ vidinio įvaizdžio formavimo procesas (sudaryta autoriaus)

Per daugelį metų AB „Kraft Foods Lietuva“, dėl sukurto teigiamo vidinio įvaizdžio, geba įgyvendinti sudėtingus projektus, sėkmingai įgyvendinti atskirų personalo grupių iniciatyvas ir idėjas gamybai, rinkodarai, administravimui, kokybės valdymui. Tokia veikla suderinamai tiesiogiai lemia siekiant laiku į rinką įvesti naujus gaminius, vykdo viešąją komunikaciją, sėkmingai taiko simboliką ir sukurtus prekės ženklus (pvz., „Karūna“), organizuoja reklamos kampanijas, mecenuoja renginius ir remia socialinius projektus bei viešąsias iniciatyvas. Svarbūs tiesioginės rinkodaros sprendimai įgyvendinami viešosiose erdvėse (pvz., reklamos skydai, degustacijos) ir e-prekybos zonoje.

AB „Kraft Foods Lietuva“ išorinio įvaizdžio formavimui pasitelkia vieną iš efektyvių rėmimo priemonių - reklamos kampaniją įmonės vardui reklamuoti Lietuvoje ir pasaulio rinkose. AB „Kraft Foods Lietuva“ reklamos esmė - tai specialiai paruošta, apdorota ir tam tikrai auditorijai perduodama vizuali informacija, padedanti išreikšti šokolado gaminių patrauklumą; ir orientuota vartotojams atlikti konkretų veiksmą. Taikomos TV reklamos tikslas yra didinti paklausą prekei. Ši reklama informuoja tik apie teigiamas šokolado savybes ir tik tas, kurios reklamos užsakovų/ kūrėjų manymu yra pačios svarbiausios vartotojui. Šiuo atveju, reklama nėra tik techninių objekto parametrų išvardijimas, bet akcentuojama, kokią naudą vartotojas gaus, jei pasielgs taip, kaip jam yra siūloma.

Įmonėms, kurios turi užsibrėžę tokius ilgalaikius strateginius tikslus, kaip rinkos dalies didinimas, naujos rinkos užkariavimas, pavieniai reklaminiai veiksmai jos produktų atžvilgiu nėra efektyvūs. Įmonei svarbios ilgalaikės prekybos sutartys, galimybė produkciją parduoti užsienio rinkose, produkcijos technologinis keitimas ir pritaikymas ES šalių rinkoms. Vadinasi, įprastinė produktų (KARŪNA prekinio ženklo gaminių) reklamos kampanija nėra garantuota priemonė įmonės produkcijai sėkmingai patenkinti į pasaulines rinkas. Įmonės vardo reklamos kampanija neatsiejama nuo „Kraft Foods International“ vardo, todėl totalinės reklamos kampanijos turinys yra susietas su šios verslo organizacijos veikla ir įtaka visame pasaulyje.

AB „Kraft Foods Lietuva“ yra pasirinkusi ilgalaikę išorinio įvaizdžio formavimo politiką lokaliajoje rinkoje:

- atsakingo elgesio politika naudojant „teisingą“ reklamą;
- aukščiausios kokybės produkcija;
- griežtos ir aukščiausio lygio aplinkosaugos standartai;
- darbuotojų mokymas, tobulinimas ir skatinimas;
- filantropinė ir bendruomeninė veikla.

AB „Kraft Foods Lietuva“ išorinį įvaizdį formuoja pagal išorinės aplinkos reikalavimus. AB „Kraft Foods Lietuva“, siekdama gero visuomenės požiūrio į savo organizaciją, pirmiausia, didelį dėmesį skiria palankių komunikacinių ryšių su konkrečiomis interesų grupėmis Lietuvoje ir užsienyje: verslo bendruomene, profesinėmis sąjungomis, bendruomenės lyderiais, valstybinės valdžios atstovais, įtakingi verslo atstovais, verslo organizacijomis, SVV vadovais, verslo partneriais, žiniasklaidos priemonių atstovais, bankų ir draudimo kompanijų vadovais ir pan.

AB „Kraft Foods Lietuva“ aktyviai siekia formuoti teigiamą įvaizdį organizuojant visuomenės informavimo kampanijas, viešųjų ir socialinių renginių rėmimą.

Išorinio įvaizdžio gerinimui pasitelkta suprantama ir lengvai įsimenama pagrindinė įmonės veiklos idėja ir jos pristatymas visuomenei ir verslo aplinkoje.

Geriausiai pastebima AB „Kraft Foods Lietuva“ veikla siejama su pagrindine jos veikla – naujų produktų kūrimu ir socialinių renginių mėcenavimu.

Kuriant naujus produktus, sėkmingai reklamuojant įmonės prekinis ženklus išlaikoma stiprios ir patikimos įmonės pozicija.

AB „Kraft Foods Lietuva“ teigiamo išorinio įvaizdžio formavimui taiko specialias įvaizdžio formavimo priemones (1 lentelė).

1 lentelė. AB „Kraft Foods Lietuva“ išorinio ir vidinio įvaizdžio formavimo priemonės

(1) Produktų prieinamumas	(2) Produktų kokybė	(3) Taupusis paskirstymas
Reikiami produktai turi būti reikaūimoje vietoje ir reikiamu kiekiu	Užtikrinti produktų šviežumą taikant FIFO (atsargų valdymo) principą	Vizitų maršrutų planavimas ir dažnumas turi užtikrinti vartojimo nenutrūkstamumą
Patikrinti kiekvieną kartą apsilankius pirkėjo salėje, vengti atsargų stokos	Produktų išvaizda turi atitikti vartotojų reikalavimus	Kiekio potencialas kiekvienam vizitui
1 Lentelės tęsinys		
IŠORINIO IVAIZDŽIO FORMAVIMO PRIEMONĖS		
(4) Klientų aptarnavimo kokybė	(5) Pardavimo įgūdžiai	(6) Informacijos valdymas
Vertingos konsultacijos	Bendravimo kultūros demonstravimas	Veiksnių analizė, orientuota į vartotojų poreikių didinimą
Patikimas tiekimas, pažadų vykdymas ir sąžiningumas	Kiekio ir kainos nuolaidų taikymas	Konkurencijos tyrimas
„Būti naudingas“ principo taikymas	Pardavimo kiekio didinimo skatinimas	Prekės ženklų kategorizavimas pagal pozicionavimo erdvę
Rodomas susidomėjimas kliento poreikiais	Pozicionavimo schemos keitimo skatinimas	Konkurentų įvaizdžio keitimo veiksmų analizė
Kūrybinga reakcija ir optimistinis požiūris	Rėmimo priemonių diegimas pirkėjo erdvėje	
Pridedamosios vertės (su)kūrimas	Ilgalaikio bendradarbiavimo skatinimas	

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Vertinant AB „Kraft foods Lietuva“ naudojamas įvaizdžio formavimo priemones, galima teigti, jog yra naudojama pakankamai priemonių siekiant suformuoti norimą įvaizdį. Svarbiausia nedaryti jokių nuolaidų savo pasirinktai strategijai, nuolatos vykdyti jos įgyvendinimo stebėseną, analizuoti pokyčius bei reaguoti į naujus visuomenės, klientų ir vartotojų poreikius.

Išvados

1. AB „Kraft Foods Lietuva“ orientuojasi į įvairių pasaulio rinkų vartotojų poreikius ir technologines naujoves, kurios padėtų sukurti vieningo įvaizdžio koncepciją visame pasaulyje
2. AB „Kraft Foods Lietuva“ stengiasi pasiekti tokį įvaizdžio efektą, kuris būtų orientuotas į svarbius kompleksinius įvaizdžio struktūrinius elementus: vidinį verslo įvaizdį; vizualųjį įvaizdį; socialinį įvaizdį.
3. Vidinio įvaizdžio formavimui svarbu užtikrinti produkcijos kokybę; klientų aptarnavimo kokybę; komunikacijos kokybę su įvairiomis interesų grupėmis; vadovo ir kitų padalinių vadovų elgsena personalo atžvilgiu.
4. Išorinio įvaizdžio kūrimui ir valdymui (gerinimui) svarbu užtikrinti: tinkamą vadovo elgseną atstovaujant regioninės įmonės interesus ir jo požiūrį į įmonės plėtrą; įgyvendinimą viešųjų projektų, susijusių su socialinės atskirties mažinimu; įgyvendinimą viešųjų iniciatyvų ir renginių remiant juos; ir kt;
5. Išorinio ir vidinio įvaizdžio sukūrimas ir jo valdymas (gerinimas) yra svarbus ir reikšmingas įmonės iniciatyvoms įgyvendinti teikiant rinkai naujus produktus;
6. AB „Kraft foods Lietuva“ naudoja pakankamai platų spektrą įvaizdžio formavimo priemonių, kuris gali būti efektyvus nuolatos vykdamas įgyvendinimo stebėseną, analizuoti pokyčius bei reaguoti į naujus visuomenės, klientų ir vartotojų poreikius.

Literatūros sąrašas

1. Kuvykaitė R. 2001. Gaminio marketingas, Kaunas
2. Pranulis V., Pajuodis A. 1999. Marketingas, Vilnius.
3. Urbanskienė R., Obelenytė O. 1996. Reklama ir rėmimas, Vilnius

The formation and management of image in JSC “Kraft foods Lietuva”**Summary**

“Kraft foods” is one of the largest food’s company’s in the world. JSC “Kraft foods Lietuva” is one of its filial, producing chocolate, coffee and chips. These products are the leaders in adequate category in Lithuania and Latvia. One of the main factors, which guides to the leading is successfully modelled and managed companies image. There were described what kind of image’s modelling conception is practised and how this conception is realised in company in this paper.

Mokslinio darbo vadovas: prof. dr (HP) Feliksas Klupšas (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

KAIMO TURIZMO PASLAUGŲ ĮVAIROVĖS IR KOKYBĖS VALDYMO TOBULINIMAS

Mantas Narkus

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Pastaraisiais metais viena iš labiausiai plėtotų verslinių veiklų kaime – kaimo turizmas. Kaimo turizmas turi didelį plėtros potencialą, nes auga poreikis atostogauti kaimo turizmo sodybose. Vartotojai vis dažniau ieško produktų, aukštos kokybės paslaugų ir naujų socialinių ryšių, kuriuos jiems gali pasiūlyti kaimas. Nors kaimo turizmas pastaraisiais metais tapo vienu iš populiariausių ne žemės ūkio verslų kaime, taip pat išryškėja nauji, ne į vartojimą orientuoti poreikiai, tačiau šių paslaugų pasiūla, kokybė ir įvairovė nėra pakankama.

Viena pagrindinių sėkmingos kaimo turizmo plėtros prielaidų – vartotojų poreikių ir lūkesčių tenkinimas, gerinant teikiamų paslaugų kokybę. Paslaugų kokybė skatina vartotojų lojalumą, užtikrina potencialių vartotojų pritraukimą, darbuotojų pasitenkinimą ir teigiamą įvaizdžio formavimą rinkoje.

Vienas iš pagrindinių būdų pasiekti aukštą kokybę – visuotinės kokybės vadybos sistemos įgyvendinimas. Visuotinės kokybės vadybos sistemos įdiegimas organizacijoje įpareigoja nuolat stebėti ir tobulinti kokybę.

Tyrimo objektas – kaimo turizmo paslaugų įvairovė ir kokybė.

Tyrimo tikslas – numatyti priemones kaimo turizmo paslaugų įvairovės bei kokybės valdymui tobulinti.

Darbo tikslui pasiekti numatomi tokie **uždaviniai**:

- 1) teoriniu aspektu atskleisti paslaugos bei kokybės esmę;
- 2) atskleisti VKV koncepcijos esmę ir pagrįsti jos aktualumą kaimo turizmo paslaugų kokybės valdyme;
- 3) pateikti kaimo turizmo paslaugų įvairovės ir kokybės valdymo tobulinimo priemones.

Tyrimo objektas – kaimo turizmo paslaugų įvairovė ir kokybė.

Tyrimo metodika - tiriant ir analizuojant kaimo turizmo paslaugų įvairovės ir kokybės valdymo tobulinimą naudojama mokslinės literatūros šaltiniuose paskelbtų koncepcijų bei išvadų sisteminė bei lyginamoji analizė.

Rezultatai

„Paslaugų kokybės“ sąvoka yra sudėtinga. Dauguma paslaugų vartotojų paslaugų kokybę supranta kaip visų lūkesčių patenkinimą. Mokslinėje literatūroje egzistuoja daugybė modelių bandančių apibrėžti ir paaiškinti „paslaugų kokybę“ (Grönroos, 1984; Kano, 1984; Parasuraman ir kt., 1988). Paslaugų sferoje populiariausias Parasuraman, Zeithalm ir Berry modelis (Parasuraman ir kt., 1988). Šis modelis buvo sukurtas paslaugų kokybei matuoti. Autoriai suvokiamą kokybę apibrėžia kaip vartotojo nuomonę apie bendrą produktų ar paslaugų ir jų lūkesčių bei poreikių atitikimą.

Augantis kaimo turizmo sodybų skaičius ir jose teikiamų paslaugų paklausa rodo klientų skaičiaus ir konkurencijos augimą. Galima teigti, kad tolesnė kaimo turizmo verslo sėkmė daugiau priklausys ne nuo to, kiek investuota į sodybos įrangą, bet kaip paslaugos tiekėjai sugebės spėti besikeičiančius vartotojų poreikius, pasiūlyti kokybiškas ir naujas paslaugas.

Paslaugos teikimas – svarbiausia kaimo turizmo esmė. Kol poilsiautojas neatvyks į sodybą, nepabus joje, nepabendraus su šeiminkais, tol negalės įvertinti paslaugos kokybės (Astromskienė, Sirusienė, 2005).

Kaimo turizmo paslaugų kokybę galima apibrėžti, kaip paslaugos vartotojo suvokiamą naudingumą, kuris sukuriama paslaugos teikėjo pastangomis naudojant įvairias komunikacijos ir rėmimo priemones (Ramanauskienė, 2007).

B. A. Hunter (1999), nagrinėdamas vartotojų ir paslaugų teikėjų kaimo turizmo plėtros suvokimą, akcentavo kokybę, kuri kaimo turizmo paslaugų teikėjams gali padėti įgyti konkurencinį pranašumą. Kokybė ne tik padeda išsiskirti iš konkurentų, bet ir veikia kaip vartotojų kiekybės indikatorius. Taipogi akcentuojamos kaimo turizmo paslaugų teikėjo žinios, kurias būtina nuolat atnaujinti, nes kaimo turizmo paslaugų kokybę lemia kaimo turizmo rinkos supratimas, vartotojų norų pažinimas, ryšys su kitais kaimo turizmo kokybiškų paslaugų teikėjais, siekiant didesnio paslaugų patrauklumo. Ankstyvuojų kaimo turizmo vystymosi laikotarpiu daugelis lankytojų buvo patenkinti galimybe

gėrėtis gamta, kultūriniais kaimo vietovių objektais, o papildomų paslaugų poreikis buvo palyginti mažas. Dabartiniu metu, norint pritraukti lankytojus, reikia pasiūlyti kuo įvairesnių paslaugų. (Sharpley, 1997). Šiuo metu kaimo turizmo sektorius sparčiai vystosi ir papildomų paslaugų spektras plečiasi. Lietuvos kaimo turizmas iš mokymosi etapo pereina į konkurencinio verslo etapą.

Kaimo turizmo paslaugas galima suskirstyti į tris grupes:

- pagrindinės (privalomosios) paslaugos – apgyvendinimas, maitinimas;
- papildomosios paslaugos – aptarnavimas, dušas, lyginimas, vaikų priežiūra ir pan.;
- pagalbinės (specialiosios aktyvaus ir pasyvaus laisvalaikio bei poilsio organizavimo paslaugos) – siūlomos kaimo turizmo sodybos šeiminingų naudojant jų specialųjį inventorių (Ramanauskienė, Trijonytė, 2008).

Kaimo turizmo paslaugų įvairovę lemia kaimo turizmo išorinė ir vidinė aplinkos. Išorinę aplinką sudaro: ekonominė, socialinė – kultūrinė, politinė – teisinė, mokslinė – technologinė bei fizinė. Kaimo turizmo sodybos ir paslaugos jose patrauklesnės, kuo labiau susietos su regioniniais savitumais (Astromskienė, Sirusienė, 2005). Kultūriniai aplinkos objektai, esantys kaimo vietovėse, skatina kaimo turizmą, didina paslaugų skaičių (Vainienė, 2001). Mokslinė – technologinė aplinka didžiausią įtaką daro paslaugų kūrimui ir tobulinimui, paslaugų kainoms, reklamai. Naujos technologijos sumažina kelionių išlaidas, palengvina kaimo turizmo sodybose vietų rezervavimą ir informacijos rėmimą. Fizinė aplinka apima klimato sąlygas, gamtinius išteklius, jų panaudojimą. Paslaugų įvairovė ypač priklauso nuo turimų gamtinių išteklių. Kaimo turizmas vyksta ne tik kaimo, bet ir natūraliame kraštovaizdyje. Todėl gamtiniai rekreaciniai išteklių yra kaimo turizmo plėtros pagrindas. Kaimo turizmo gamtinius išteklius sudaro: klimatas, rekreacijai tinkantys vandenys bei miškai. Kaimo turizme klimatas sąlygoja veiklos sezoniškumą ir rekreacinės veiklos formas. Lietuvos klimato sąlygos nulemia du poilsavimo sezonus: vasaros sezonas tęsiasi 3 – 3,5 mėnesio; žiemos – 2 mėnesius (Vainienė, 2001). Klimatinės sąlygos Lietuvoje nėra labai palankios rekreacijai: orai nepastovūs, dažnai lyja, vanduo telkiniuose šaltas, žiemą trūksta sniego. Todėl kaimo turizmo paslaugų tiekėjai turi būti pasiruošę pasiūlyti paslaugas patalpose. Dauguma paslaugų patalpose nereikalauja ypatingo organizavimo, bet būtina pasirūpinti įrengimais ar priemonėmis (pvz.: įvairūs stalo žaidimai ir jų įranga, knygos, treniruokliai).

Lietuvių autorių atlikti kaimo turizmo paslaugų įvairovės ir kokybės tyrimai parodė, kad vartotojai dabartinę kaimo turizmo sodybų bei juose teikiamų paslaugų kokybę vertina patenkinamai (5 – 6 balais) (Ramanauskienė, Gargasas, 2007). Labiausiai vartotojai vertina ramią ir gražią aplinką (Žalienenė, Žalys, 2002; Valančiauskaitė, Končiūtė, 2002; Ramanauskienė, Trijonytė, 2008). Taip pat vartotojai nurodė, kad paslaugų kokybę labiausiai lemia darbuotojų profesionalumas. (Ramanauskienė, Gargasas, 2007). Daugumoje sodybų teikiamos tos pačios paslaugos: maitinimas, lyginimas, valčių, vandens dviračių, dviračių nuoma, žvejyba, uogavimas, grybavimas (Valančiauskaitė, Končiūtė, 2002). O vartotojai pageidauja kuo daugiau ir vis įvairesnių paslaugų. Jiems trūksta organizuojamų žygių, ekskursijų po apylinkes, masažo kabineto, kaimo darbų atlikimo, šokių vakarų (Ramanauskienė, Gargasas, 2007).

Anot Armaitienės A., Povilansko R., Jones E. (2006) didėja kaimo turizmo paslaugų įvairovė, užsakymų internetu skaičius. Apibendrinus Lietuvoje atliktus kaimo turizmo paslaugų įvairovės tyrimus, galima teigti, kad, nors teikiamų paslaugų įvairovė ir didėja, bet ji nėra pakankama. Kaimo turizmo sodybose siūlomų paslaugų pasirinkimas nėra didelis ir jis nėra patrauklus vartotojams.

Viena iš kaimo turizmo sėkmingos veiklos prielaidų yra vartotojų poreikių ir lūkesčių patenkinimas, paslaugų bei produktų kokybės užtikrinimas ir nuolatinis jos gerinimas. Šiuolaikinės organizacijos veiklos filosofijos pagrindas – kokybiško produkto, atitinkančio vartotojo lūkesčius ir teikiamą naudą, pateikimas bei visuotinės kokybės filosofijos ir ISO standartų įgyvendinimas ne tik gamybos, bet ir paslaugų organizacijose. Susidomėjimas paslaugų kokybe tapo vienu iš paslaugų organizacijos strateginių tikslų, siekiant konkurencinio pranašumo ir lyderio pozicijos rinkoje. Atlikti tyrimai atskleidžia paslaugų kokybės naudą, užtikrinant vartotojų lojalumą, potencialių vartotojų pritraukimo, darbuotojų pasitenkinimo, produktyvumo ir teigiamo įvaizdžio formavimo rinkoje galimybes, siekiant konkurencinio pranašumo. Pagrindinis VKV koncepcijos elementas – organizacijos valdymo sistema, susidedanti iš darbuotojų ir vadybininkų pasiaukojimo, aktyvios (pajėgios) organizacijos išorinės ir vidinės komunikacijos sistemos, organizacijos kultūros bei jos pokyčių. Būtina pabrėžti, kad visuotinės kokybės valdymo koncepcija koncentruoja dėmesį pirmiausia ne į individo, bet į viso kolektyvo darbą (Ramanauskienė, Gargasas, 2007). Visuotinė kokybės vadyba (VKV) yra vadybos metodas, kuriuo stengiamasi nuolatos gerinti organizavimo procesus. VKV suprantama kaip procesas be pabaigos, kuriuo siekiama nuolat tobulinti verslo konkurencinę poziciją, garantuoti išlikimą ir didinti galimybes siekti tikslų. VKV analizuoja darbo išteklius moksliniu metodu ir numato, kaip gerinti perkamas medžiagas ir paslaugas bei tas, kurias teikia pati organizacija. VKV negalima ignoruoti ir individualiame kaimo turizmo versle, nes tuomet

prarandami už aukštą paslaugų kokybę atsilyginantys klientai. VKV nuostatų ir principų laipsniškas diegimas kaimo turizmo versle yra lengvesnis nei didesnėse įmonėse, nes vadovas tiesiogiai kontaktuoja su darbuotojais ir partneriais.

Kokybė yra esminis VKV klausimas. Kokybė, jos lygis ir reikmių tenkinimas galutinai nustatomi tada, kai vartotojas suvokia bendrąją paslaugos vertę ar jos tikimą vartoti konkurencijos požiūriu.

Analizuojant VKV filosofiją, galima teigti, kad didžiulę reikšmę ją įgyvendinant ir nuolat kokybę gerinant, turi organizacinė kultūra ir kultūros pokyčiai. Organizacijos kultūra suvokiama kaip racionalaus veiklos būdo normų ir vertybių sistema (Ramanauskienė, Gargasas, 2007). Pagrindinė VKV įgyvendinimo ir funkcionavimo sąlyga yra kokybės pripažinimas kaip aukščiausios vertybės visų organizacijos darbuotojų, nepriklausomai nuo užimamų pareigų. Svarbiausias būdas kokybei tapti didžiausia vertybe – lokalizuoti ją organizacijos misijoje, plėtros vizijoje ir kultūroje. VKV – tai organizacijos valdymo būdas, kuriam būdinga (Klos, 1994):

- sisteminis požiūris;
- orientacija į strateginius tikslus;
- nuolatinis tobulinimas;
- aktyvi viso personalo veikla, dalyvaujant aukščiausiai vadovybei, kurios tikslas tenkinti klientų poreikius.

Kaimo turizmo verslo subjektai, norėdami išsiskirti iš konkurentų, savo pastangas pirmiausia privalo koncentruoti į žmonių intelekto plėtojimą ir valdymą. Investuojant į žmonių intelektą galima būtų sukurti teigiamus rezultatus – aukštą darbuotojų kompetencijos, lojalumo ir valdymo proceso kokybės lygį, tuo pačiu užtikrinti geresnį paslaugų vartotojų lūkesčių tenkinimą (Ramanauskienė, Gargasas, 2007).

Apibendrinus mokslinės literatūros studijas galima pasiūlyti šias kaimo turizmo paslaugų įvairovės ir kokybės valdymo tobulinimo kryptis: kaimo turizmo paslaugų kokybės vertinimo sistemos sukūrimas ir visuotinės kokybės vadybos principų taikymas, kaimo turizmo paslaugų teikėjų bendruomenių kūrimasis ir kooperacija, konkurencijos tarp kaimo turizmo paslaugas teikiančių sodybų skatinimas (Ramanauskienė, Trijonytė, 2008). Norint sukurti kaimo turizmo paslaugų kokybės vertinimo sistemą ir taikyti visuotinės kokybės vadybos principus rekomenduojama: paslaugų teikimo procesų ištyrimas ir dokumentavimas, kokybės kriterijų nustatymas, kokybės politikos parengimas ir kokybės tikslų nustatymas, įvertinimas ir nuolatinis atnaujinimas. Kaimo turizmo paslaugų teikėjų bendruomenių kūrimasis ir kooperacija įgyvendinama bendradarbiaujant sodybų savininkams. Toks bendradarbiavimas leistų plėsti paslaugų įvairovę poilsiautojams ir bendrai spręsti jų kokybės problemas. Konkurencijos tarp kaimo turizmo paslaugas teikiančių sodybų skatinimas įgyvendinamas šiomis priemonėmis: paslaugų įvairovės didinimas bei paslaugų diferenciacija, atsižvelgiant į tikslinių segmentų poreikius.

Išvados

1. Paslaugos teikimas – svarbiausia kaimo turizmo esmė. Kaimo turizmo paslaugų kokybę apibrėžiama, kaip paslaugos vartotojo suvokiamas naudingumas, kuris sukuriama paslaugos teikėjo pastangomis naudojant įvairias komunikacijos ir rėmimo priemones.

2. Lietuvių autorių atlikti kaimo turizmo paslaugų įvairovės ir kokybės tyrimai parodė, kad vartotojai dabartinę kaimo turizmo sodybų bei juose teikiamų paslaugų kokybę vertina patenkinamai. Labiausiai vartotojai vertina ramią ir gražią aplinką. Daugumoje sodybų teikiamos tos pačios paslaugos: maitinimas, valčių, vandens dviračių, dviračių nuoma, žvejyba, uogavimas, grybavimas. O vartotojai pageidauja kuo daugiau ir kuo įvairesnių paslaugų. Jiems trūksta organizuojamų žygių, ekskursijų po apylinkes, masažo kabineto, kaimo darbų atlikimo, šokių vakarų.

3. Klimatinės sąlygos Lietuvoje nėra labai palankios rekreacijai. Todėl kaimo turizmo paslaugų tiekėjai turi būti pasiruošę pasiūlyti paslaugas patalpose. Dauguma paslaugų patalpose nereikalauja ypatingo organizavimo, bet būtina pasirūpinti įrengimais ar priemonėmis.

4. Pasiiekti geresnių rezultatų paslaugų kokybės srityje kaimo turizmo verslininkams padėtų verslo vadybos tobulinimas, įdiegiant visuotinės kokybės vadybos sistemą. Rekomenduotina, vadovaujantis paslaugų kokybės standartais (specifikacijomis), parengti kaimo turizmo paslaugų kokybės kriterijus, būtinus kaimo turizmo paslaugų teikimo procesų procedūroms rengti, paslaugų teikimo organizavimo struktūrai adaptuoti prie kokybės reikalavimų bei numatyti išteklius procesų efektyviam vyksmui užtikrinti.

5. Rekomenduojamos šios kaimo turizmo paslaugų įvairovės ir kokybės valdymo tobulinimo kryptys: kaimo turizmo paslaugų kokybės vertinimo sistemos sukūrimas ir visuotinės kokybės vadybos principų taikymas, kaimo turizmo paslaugų teikėjų bendruomenių kūrimasis ir kooperacija bei konkurencijos tarp kaimo turizmo paslaugas teikiančių sodybų skatinimas

Literatūros sąrašas

1. Armaitienė, A., Povilanskas, R., Jones, E. (2006). Lithuania: Sustainable Rural Tourism Development in the Baltic Coastal region. In: D. Hall et al. (eds.). *Tourism in New Europe: The Challenges and Opportunities of EU Enlargement*. CAB International, p. 183 – 196.
2. Astromskienė, A., Sirusienė, R. (2005). *Kaimo turizmas. Knyga sodybų šeiminkams*. Kaunas. LR žemės ūkio rūmai.
3. Brown, S. W., Gummesson, E., Edvardsson, B., Gustavsson, B. (1991). *Service quality: Multidisciplinary and Multinational Perspectives*. Lexington: Lexington Books.
4. Gronroos C. (1984). A service quality and its marketing implications. *European Journal of Marketing*. 18 (4).
5. Hunter, B. A. (1999). Consumers and Providers perception of quality Rural tourism (case study evidence from North Mayo).
6. Kano, N. (1984), Attractive quality and must-be quality, *The Journal of the Japanese Society for Quality Control*, April, pp. 39-48.
7. Parasuraman, A., Zeithalm, V. A., Berry, L. L. (1988) SERVQUAL: a Multiple – Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal of Retailing*, 64 (1).
8. Ramanauskienė, J., Gargasas, A. (2007). Kokybės aktualumas kaimo turizmo verslo vadyboje. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, Nr. 10 (3). Akademija: LŽŪU leidybos centras.
9. Ramanauskienė, J., Trijonytė, V. Kaimo turizmo paslaugų kokybė ir jos gerinimo kryptys. <<http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/14/126.pdf>> (2009 01 16).
10. Sharpley, R., Sharpley, J. (1997) *Rural tourism: an introduction*. London etc.: ITD
11. Vainienė, I. (2001). *Kaimo turizmo organizavimas*. Eugrimas, Vilnius.
12. Valančiauskaitė, V., Končiūtė, V. (2002) Kaimo turizmo rinkodaros aspektai // *Tiltai: KU mokslo darbai*, Nr. 3. – Klaipėda. p. 76 – 77.
13. Žalienė, I., Žalys, L. (2002) Kaimo turizmo plėtros prielaidos Dzūkijos regione. *Tiltai 2002 Nr. 1*. P 37 – 45.

Service variety and service quality management in rural tourism

Summary

For the last few years rural tourism was one of the fastest growing business in rural areas. And still rural tourism has extremely big growth potential. More and more often consumers are seeking for new products and high quality services. But Lithuanian rural tourism lacks of variety of services and service quality. Studies of research done in Lithuania show that usually all rural tourism service providers offer the same services: feeding, settlement, boat, bicycle rent, fishing. Consumers lack services such as: organized trips, farm works, dance evenings. Research also confirmed that consumers are not satisfied with service quality. One of the key conditions for the development of rural tourism is to meet consumers' needs and expectations while improving quality of service. Quality of service promotes consumers' loyalty, attracts potential consumers, makes employees satisfied, and forms a proper image in the market. These are the motivating reasons for rural tourism establishments to seek high quality of service and continually improve it. It is recommended to develop an evaluative system for quality of service, apply universal quality management principles in rural tourism business, ensuring that service meets set standards. If rural tourism service providers want to distinguish from competitors they have to concentrate their efforts to development and management of people's intellect.

Mokslinio darbo vadovė: prof. dr. J. Ramanauskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

KOKYBĖS VADYBOS SISTEMOS ORGANIZACIJOJE GERINIMO GALIMYBĖS

Jurgita Kučinskaitė - Varatinskienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Spartėjant gyvenimo tempams ir tobulėjant pasaulinei ekonomikos rinkai, verslo aplinka nuolat kinta vis didesnėmis ir įvairesnėmis konkurencijos formomis. Tačiau kad ir kiek būtų įvairių galimybių konkurencingumą didinti, kokybės vadybos sistema pripažįstama ne tik pasaulyje, bet ir mūsų šalyje. Organizacija, siekdama parduoti savo produktą vartotojams, privalo jam suteikti tokias išskirtines savybes, kurios atitiktų vartotojo poreikius. Šiam reguliavimo mechanizmui tarp produkto teikėjo ir vartotojo kuriama kokybės sistema, kurios pagrindinis tikslas yra įrodyti klientui organizacijos gebėjimą reikiamai vykdyti visus kokybės veiksmus ir tuo užtikrinti produkcijos kokybės rodiklių atitikimą nustatytiems reikalavimams. Efektyviai veikianti kokybės sistema leidžia mažinti kaštus, didinti organizacijos konkurencingumą, ekonominį stabilumą, prestižą, išplėsti vartotojų ratą, darbo našumą, mažinti produktų neatitiktis keliamiems reikalavimams, geriau tenkinti aplinkosauginius reikalavimus ir t.t.

Mokslinė problema. Kokybės vadyba bei standartai, kaip konkurencinio pranašumo įgyvendinimas, šiandien jau tapo norma, tačiau kokybės įgyvendinimo būdai, kurių yra nevienas, iki šiol tebėra mokslinių nagrinėjimų tema. Taigi, mokslinę problemą atspindi tas faktas, jog nurodant produkto kokybę, kaip svarbiausią organizacijos prioritetą, vieningo sutarimo kokybei pasiekti nėra. Kiekviena organizacija skirtingomis sistemomis bei standartais siekia patenkinti vartotojo pageidaujamą produkto kokybę.

Tyrimo objektas – AB „Rokiškio sūris“ įmonė.

Tyrimo tikslas - pasiūlyti kokybės vadybos sistemos gerinimo priemones.

Nustatytam tikslui pasiekti, sprendžiami šie **uždaviniai**:

- išanalizuoti kokybės vadybos sistemos esmę;
- atlikti anketinę apklausą ir nustatyti kokybės lygį lemiančius veiksmus;
- suformuoti priemones kokybės vadybos sistemai gerinti.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė bei sintezė, palyginamoji analizė, produkto vartotojų anketinė apklausa, duomenų grupavimas ir grafinis vaizdavimas.

Rezultatai

Kokybės valdymo sistemų diegimas jau daug metų yra svarbus prioritetas. Visuotinės kokybės vadyba (VKV) šiuo metu neabejotinai laikoma tobuliausia (Zhang, 2000), todėl ji įgyvendinama visoje organizacijoje ir reikalauja, kad visų lygių darbuotojai sutelktų visas pastangas veiklos tobulinimui. L. Seniūnaitės (2004) teigimu kokybės tobulinimas nėra statiškas procesas, o dinamiškas – tai nuolatinės pastangos, neturinčios baigtinės datos. Kokybės vadyba turi tapti gyvenimo būdu.

Pagal ISO 9000:2000 standartą kokybės valdymas apibūdinamas kaip kokybės vadybos dalis, sutelkta kokybės reikalavimams įvykdyti. Anot J. Ruževičiaus (2007), kokybės valdymas – tai operatyvinio pobūdžio priemonės ir veikla, kurie naudojami siekiant įvykdyti numatytus kokybės reikalavimus. Taigi, kokybės valdymą galima apibūdinti kaip procesus, įdiegtus siekiant laikytis numatytų kokybės reikalavimų. Kokybės valdymą sudaro nuolatinis įvairių operacijų atlikimo stebėjimas, lyginimas su numatytais reikalavimais ir tam tikrų priemonių taikymas, jeigu atlikimas per daug skiriasi nuo numatytų reikalavimų.

Kiekvienoje produkta (gaminį) gaminančioje organizacijoje kokybė siejama su nauda bei privalumais (Rudzevičius, Sirvidaitė, 2002), t. y. sumažėja neatitiktinų produktų, kruopščiai renkasi subrangovus, mažiau gaunama nusiskundimų iš klientų, padidėja pardavimų kiekiai, klientai pereina iš konkurentų, padidėja vietinių vartotojų pasitikėjimas. Tai įgalina padidinti rinkos dalį, padidina vartotojų lojalumą, nes sistemingai atsižvelgiama į vartotojų poreikius. Taip pat naudos siekia ir vartotojai, kurie gauna deklaruotus, patvirtintus nepriklausomų auditorių kokybiškus produktus, gali pasirinkti tiekėjus pagal suprantamus kriterijus, labiau pasitiki pardavėjo teikiamu produktu.

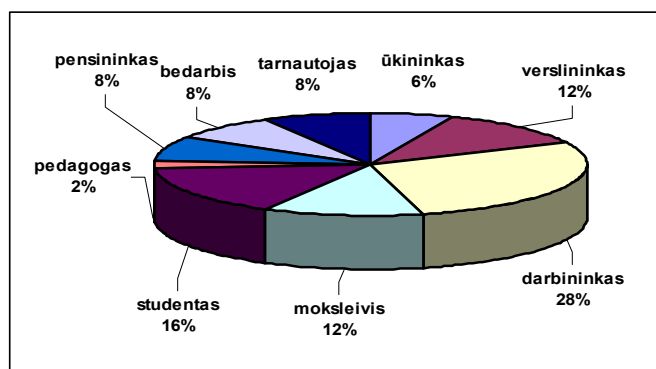
Tiriant AB „Rokiškio sūris“ fermentinių sūrių kokybės įtaką vartotojų paklausai pasirinkta anketinė apklausa, nes ji yra aiški, nedviprasmiška, patikima bei respondentą skatina kuo teisingiau atsakinėti.

Tiriamoji visuma buvo 216 respondentų. Anketinė apklausa vyko 2008 m. gegužės mėn. Rokiškio rajone. Fermentinių sūrių vartotojų elgsenos tyrime dalyvavo 100 respondentų. Daugiausiai apklausta respondentų nuo 31 - 40 metų – 22 proc., mažiausiai respondentų nuo 60 ir daugiau metų amžiaus grupėje (8 proc.), nuo 18 iki 24 metų – 18 proc.; nuo 25 – 30 metų - 20 proc., nuo 41 iki 59 metų dalyvavo 20 proc. ir iki 18 metų – 12 proc. respondentų.

Dauguma respondentų įgiję aukštąjį universitetinį išsilavinimą – 24 proc. Aukštesnįjį neuniversitetinį išsilavinimą nurodė 18 proc. respondentų, nebaigtą vidurinį – 20 proc., vidurinį – 20 proc., aukštesnįjį išsilavinimą 16 proc. ir profesinį išsilavinimą nurodė tik 2 proc. respondentų.

Respondentų šeimos gaunamų pajamų per mėnesį analizė rodo, jog 24 proc. respondentų gauna ne daugiau kaip 1000 Lt/mėn., 30 proc. respondentų – gauna nuo 1000 iki 1500 Lt/mėn., 26 proc. respondentų gauna 1500 - 2000 Lt pajamas per mėnesį, o 20 proc. respondentų net daugiau nei 2000 Lt/mėn.

Apklausti respondentai pagal užimamą socialinę padėtį pateikiami 1 paveiksle.

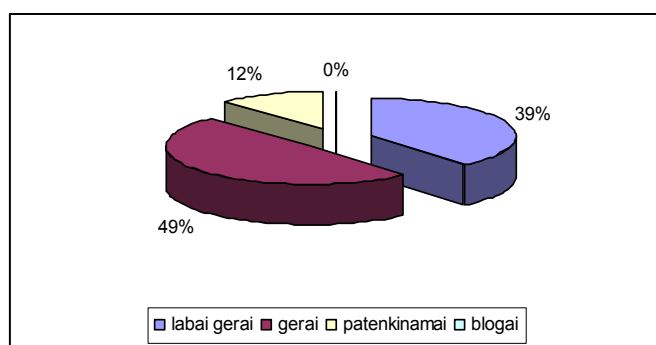

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal užimamą socialinę padėtį

Kaip matyti iš 1 paveikslo daugiausiai apklausta buvo darbininkų (28 proc.), o mažiausiai pedagogų (2 proc.).

Dažniausiai vartotojai renkasi fermentinius sūrius įmonės AB „Rokiškio sūris“ (sudarė 64 proc. respondentų), 34 proc. respondentų renkasi AB „Žemaitijos pienas“ produkciją ir 30 proc. - AB „Pieno žvaigždės“.

Respondentai AB „Rokiškio sūris“ fermentinių sūrių kokybę vertina gerai - 49 proc. (žr. 2 pav.), labai gerai – 39 proc. ir patenkinamai tik 12 proc., blogai kokybės neįvertino nei vienas respondentas. Taigi respondentų požiūris į produkto kokybę yra svarbus, nes respondentai kokybę supranta kaip geros kokybės produktus, kurie tenkina jų poreikius.

2. pav. Respondentų produkto kokybės vertinimas

Pirkdami fermentinį sūrį vartotojai daug dėmesio kreipia į kokybę ir kainą. Labai svarbi kokybė teigė 84 proc. respondentų, svarbu teigė – 16 proc. Kaina perkant produktą labai svarbi – 70 proc., svarbi – 22 proc., mažai svarbi – 8 proc. respondentų.

Atliktas tyrimas parodė, kad vartotojui svarbu ne tik tai ką jis gauna, t.y. gaminio kokybę, taip pat svarbus kokybės ir kainos santykis. Organizacija stengdamasi tarp šio santykio išlaikyti pusiausvyrą nuolat gerina kokybės vadybos sistemą. Įmonėje įdiegta integruota kokybės vadybos sistema, kuriai taikomi: CCvD-HACCP:2006; ISO 9001:2000; ISO 14001:2004; BRC:2008 standartai.

Taigi, gerinant kokybės vadybos sistemą galima taikyti kokybės funkcijos išskleidimo (QFD) metodą. Šis QFD metodas suteikia galimybę įgyvendinti vartotojų norus bei reikalavimus.

Šio metodo taikymo efektyvumą užtikrina kelios svarbios sąlygos:

- nuolatinis vartotojų poreikių ir lūkesčių tyrimas;
- sisteminis kiekvieno vartotojui pasiūlyto produkto (bei pačios rinkos ir jos dalyvių) galimybių vertinimas.

Pirmoji sąlyga leidžia išvengti nereikalingų išlaidų arba bent sumažinti produkto gamybai tenkančias išlaidas bei sutrumpinti patį gamybos procesą. Antroji sąlyga, apimanti rinkodaros tyrimų kompleksą, leidžia surasti produkto gamybos procesų spragas. Principinį QFD modelį sudaro visuma tam tikrų matricių, kurias sieja glaudus informacinio pobūdžio ryšys (žr. lentelė).

Lentelė. Kokybės funkcijos išskleidimo modelis (parengta pagal ISO standartus)

Matricių pavadinimas	Ką?	Kaip?
Kokybės namas	Vartotojų nuomonė, „vartotojų balsas“	Techninė realizacija
Subsisteminė projekto matrica	Techniniai veiklos išmatavimai	Projekto dalių charakteristikos
Projekto dalių matrica	Projekto dalių charakteristika	Proceso parametrai
Proceso projektavimo matrica	Proceso parametrai	Gamybinės operacijos

Taigi, QFD matricių sistemoje pateikiami išsamūs proceso tobulinimo modelio pagrindai. Modelis skirtas tiekti šablonus ar galimybių pavyzdžius sisteminiam planavimui, visais atžvilgiais tobulinamas organizacijos arba produkto gyvavimo ciklas. Modeliai leidžia suprasti, kad vartotojo nuomonė gali būti pasitelkiama per tobulinimo ciklą vykdant labai detalius sumanymus. Be to, nuolatinio gerinimo suvokimas ir strateginis planavimas gali būti sujungti ir įgyvendinti remiantis QFD metodologija. Taip galima užtikrinti teigiamą organizacijos strateginio vystymo procesą: sprendimus suderinti su neprikaištingu organizacijos misijos vykdymu.

Išvados

1. Augant nacionaliniai bei pasaulinei konkurencijai labai svarbu nuolat gerinti produkto kokybę. Šiam tikslui kuriamos kokybės sistemos, kurios pagrindinis tikslas yra įsiteikti produkto vartotojui pateikiant į rinką kokybišką produktą atitinkantį standartuose nustatytus reikalavimus.

2. Produkto kokybė vertinama pagal tai, kaip ją suvokia patys vartotojai, vertinimo pagrindas – vartotojų poreikiai ir lūkesčiai. Vartotojui svarbu tai ką jis gauna – gaminio kokybė. Kokybė negali būti atskiriama nuo pačių produktų, ji yra vartotojo ir gamintojo sąveikos rezultatas, todėl kokybės sistema turi būti kontroliuojama visoje organizacijoje.

3. Organizacija pritaikiusi kokybės funkcijos išskleidimo (QFD) metodą gali išvengti nereikalingų išlaidų ar sumažinti produkto gamybai tenkančias išlaidas bei sutrumpinti patį gamybos procesą, apimanti rinkodaros tyrimų kompleksą, kuris leidžia surasti produkto gamybos procesų spragas. Šis metodas leidžia įmonei vertinti nuolat kintančius vartotojų poreikius ir lūkesčius bei sistemingai įvertinti kiekvieno vartotojui pasiūlyto produkto galimybes.

Literatūros sąrašas

44. *Kokybės vadybos sistemos: dėstytojo knyga*. 2008. Kaunas: VDU.
<http://www.vdu.lt/skc/downloads/kvs_destytojo_knyga_lengvas.pdf> (2008 02 15)
45. *LST EN ISO 9000:2000. Kokybės vadybos sistemos. Pagrindai, terminai ir apibrėžimai*. Vilnius: Lietuvos standartizacijos departamentas.
46. *LST EN ISO 9001:2001. Kokybės vadybos sistemos. Reikalavimai*. Vilnius: Lietuvos standartizacijos departamentas.
47. RUDZEVIČIUS, J. 2007. *Kokybės vadybos metodai ir modeliai: vadovėlis*. – Vilnius.
48. RUDZEVIČIUS, J., SIRVIDAITĖ, J. 2002. Kokybės vadybos sistemų diegimo motyvacija ir naudingumas//*Ekonomika*. Vilnius, Nr. 60 (2).

49. SENIŪNAITĖ, L. 2004. Visuotinės kokybės vadybos principų įgyvendinimo pasauliniame tinkle prielaidos//*Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. Kaunas: VDU, Nr. 30.
50. ZHANG, Z. 2000. Developing a Model of Quality management Methods and Evaluating their Effects on Business Performance. *Total Quality Management*, Vol. 11, No 1.

AB “Rokiskio suris” betterment possibilities of quality management systems

Summary

In perfection of world economy market business environment changes constantly. Quality betterment is very important for organization's ability rival with other institutions. It determines the competitive ability of organization. It means that organization must improve the quality of products constantly. Just making better product organizations will answer users expectations. In this article the essence of business management and factors making influence for AB “Rokiskio suris” produce are described.

Mokslinio darbo vadovė: prof. dr. J. Ramanauskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

BIRIŲ PRODUKTŲ KOKYBĖS ĮTAKA UAB “GALINTA IR PARTNERIAI” PRODUKCIJOS PAKLAUSAI

Aušra Andriuškevičiūtė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Rinkos ekonomikos sąlygomis kiekviena organizacija dalyvauja konkurencinėje kovoje dėl vartotojų, išteklių, produktyvumo, konkurentų ir t. t. Šiuolaikiniai globaliniai, socialiniai ir ekonominiai procesai bei technologinė pažanga aštrina konkurencinę kovą, todėl organizacijos šiuo metu intensyviai ieško galimybių stiprinti konkurencinį pajėgumą. Konkurencinį pajėgumą apsprendžia organizacijos kompetencija, t. y. gebėjimas gaminti tam tikros vertės produktus vartotojams. Jei organizacija pajėgs tiekti didesnės vertės produktus, geriau tenkins vartotojų poreikius ir lūkesčius, palyginus su konkurentais, organizacija bus potencialiai konkurencingesnė rinkoje.

Vienas iš svarbiausių veiksnių, padedančių didinti prekių, paslaugų konkurencingumą, yra kokybė, jos stabilumas. Verslo klientus domina kiekvienos įmonės sugebėjimas tvarkytis ir organizuoti savo veiklą, siekiant rinkai pateikti aukštos kokybės produktą. Todėl, renkantis tiekėją ar verslo partnerį, vertinamas ne tik tiekiamas produktas, bet ir tiekėjo patikimumas kokybės srityje, kuris labai priklauso nuo taikomų kokybės vadybos metodų bei aplinkosaugos vadybos sistemų.

Tarptautinių standartų įdiegimas įmonei atveria pasaulinių rinkų duris ir palengvina eksportą. Įsidiegus kokybės sistemą įmonė pagerins vidinę įmonės tvarką, įgyvendins efektyvesnį valdymą ir nuolatinį procesų gerinimą. Darbuotojai aiškiau supras įmonės tikslus, procesus, jų pareigybės bus aiškiai apibrėžtos. Tačiau svarbiausia, kad verslo partneriai ir klientai galės labiau pasitikėti įmonės pagamintais produktais ir atliekama darbo kokybe.

Kokybė yra ganėtinai svarbi, nes ji skatina įmonių konkurencingumą rinkoje. Kokybės gerinimas – tai procesas be pabaigos, todėl gaminamų produktų kokybę būtina pastoviai gerinti.

Visuotinės kokybės vadyba padeda ne tik sukurti kokybiškus produktus, kurie geriausiai tenkintų vartotojų poreikius, bet ir išvengti nuostolių, taigi pagaminti produktus mažesnėmis sąnaudomis, t. y. žymiai pigiau.

Visuotinės kokybės vadyba yra palyginti naujas dalykas ne tik mūsų šalyje, bet ir visame pasaulyje. Šios disciplinos atsiradimą paskatino konkurencinė kova, kai per ketvirtį amžiaus po Antrojo pasaulinio karo Japonijos verslininkai sugebėjo pavyti ir pralenkti JAV ir Europos verslininkus produktų kokybės ir produktyvumo lygiu.

Tyrimo problema – nepaisant to, kad UAB „Galinta ir partneriai“ produkcijos paklausa auga, reikia nuolat ieškoti produkcijos kokybės gerinimo galimybių, skatinant vartotojo pasitikėjimą gamintoju.

Tyrimo tikslas – numatyti ir pagrįsti birių produktų kokybės gerinimo kryptis ir priemones.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- išanalizuoti produktų kokybės sąvoką;
- atlikti anketinę apklausą ir nustatyti birių produktų paklausą lemiančius veiksnius;
- pateikti kokybės gerinimo kryptis ir priemones.

Tyrimo objektas – UAB “Galinta ir partneriai” birių produktų kokybė.

Tyrimo metodai. Iškeltai problemai tirti ir teoriniams rezultatams gauti naudoti šie metodai: Lietuvos ir užsienio autorių mokslinės literatūros analizė bei sintezė, anketinė apklausa, duomenų grupavimas, statistiniai metodai, grafinis vaizdavimas.

Rezultatai

Žmogaus poreikiai maistui susiję su žmogaus fiziologinėmis reikmėmis, socialiniais, ekonominiais ir kultūriniais interesais. Maistu tenkinamos ne vien fiziologinės reikmės, bet garantuojamas ir optimalus organizmo augimas, vystymasis bei funkcionavimas. Maisto medžiagos atlieka organizmo energijos, plastines ir reguliavimo funkcijas. Maisto fizinės savybės turi atitikti žmogaus virškinimo organų galimybes. Įvairaus amžiaus ir sveikatos, įvairių profesijų žmonių fiziologinės reikmės yra nevienodos, todėl maisto sudėtis ir savybės būtinai turi būti formuojamos pagal šias reikmes.

Maisto produktų kokybę apibūdina maistinė, biologinė, fiziologinė ir energetinė vertė. Taip pat šiuolaikinė maisto kokybė – tai ne tik maistinė ir energetinė vertė, bet ir maisto nekenksmingumas arba saugumas. Įstatymais reglamentuojamos žmogui kenksmingos įvairios priemonės, esančios net ir labai mažais kiekiais.

Svarbiausių maisto produktų grupių kokybės politikai formuoti rengiamos atskiros kokybės gerinimo programos, kurių pagrindinis tikslas – nurodyti kryptis ir priemones, užtikrinančias maisto pramonės įmonių gaminamos produkcijos kokybės stabilumą, nekenksmingumą vartotojų sveikatai, konkurenciją vidaus ir užsienio rinkose.

Maisto produktų mitybinę vertę apibūdina maisto medžiagų sudėtis, jų kiekis ir energetinė vertė. Tuo tarpu maistinės produkcijos kokybę tiesiogiai veikia tokie svarbiausi veiksniai, kaip realizavimo rinka, finansiniai ištekliai, gamybos organizavimas, darbo ištekliai, skatinimas, materialinė bazė, įrengimai, mechanizavimas, automatizavimas, šiuolaikiniai informacijos apdorojimo metodai, reikalavimų produkcijos kokybei didinimas. Kiekvienam iš šių veiksnių būdingi savi reikalavimai ir veikimo sferos.

Kokybės formavimo procesas, kaip vientisas valdymo objektas, susideda iš tarpusavyje susijusių atskirų etapų ir stadijų. Kokybė kiekvienoje stadijoje priklauso ne tik nuo ankstesnių stadijų veiklos rezultatų, bet veikia ir būsimų stadijų kokybę.

Kokybiškam produktui pagaminti būtinas trijų sąlygų vykdymas: procedūrų kokybės kontrolė, technologijų užtikrinimas ir visuotinė kokybės vadyba. Norėdami, kad produkcija turėtų paklausą Lietuvoje ir už jos ribų, UAB „Galinta ir partneriai“ filialas „Galintos grūdai“ kelia sau maksimalius reikalavimus, laikosi ISO nustatytų standartų, nuolat investuoja į gamybos tobulinimą, kokybės gerinimą. Tai ir kelia pasitikėjimą įmone bei jos gaminama produkcija.

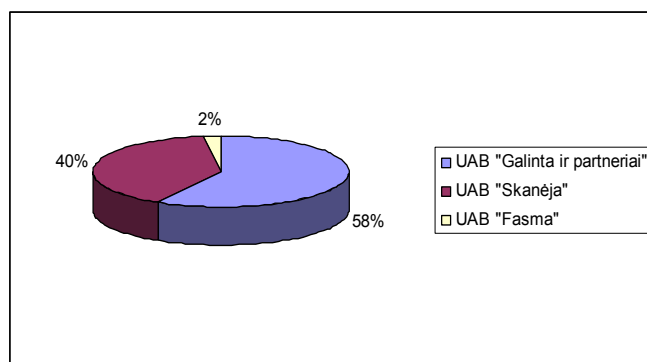
Tiriant kokybės įtaką UAB „Galinta ir partneriai“ produkcijos paklausai, pasirinktas anketinės apklausos metodas. Pastarojo pasirinkimą lėmė tai, jog aiškinantis žmonių nuomones bei elgseną, apklausa yra tinkamiausias ir populiariausias apibūdinamosios informacijos rinkimo metodas (Dikčius, 2003). Kauno mieste buvo apklausta 300 respondentų. Daugiausiai apklausta žmonių nuo 40 iki 59 metų – net 42 proc., nuo 30 iki 39 metų - 22 proc., nuo 19 iki 29 metų - 20 proc. respondentų. Mažiausiai respondentų iki 18 metų amžiaus grupėje, t. y. 2 proc. ir 60 metų ir daugiau amžiaus grupėje - 14 proc.

Dauguma respondentų turi aukštąjį išsilavinimą – 72 proc., aukštesnįjį išsilavinimą - 14 proc., spec. vidurinį – 20 proc., vidurinį – 18 proc., nebaigtą vidurinį - 6 proc. Respondentų.

Respondentų mėnesio pajamų analizė rodo, jog 18 proc. respondentų gauna mažesnes negu vidutines pajamas (nei >1000 Lt); 20 proc. respondentų gauna 1000-1500 Lt pajamų; taip pat 20 proc. respondentų – didesnes nei vidutines pajamas (1500 – 2000 Lt) bei 42 proc. - dar didesnes (>2000 Lt) pajamas.

Profesiniu požiūriu respondentai pasiskirstė taip: 7 studentai (14 proc.), 2 ūkininkai (4 proc.), 2 verslininkai (4 proc.), 9 darbininkai (18 proc.), 6 pensininkai (12 proc.), 4 namų šeimininkės (8 proc.), taip pat po vieną bedarbį (1 vyras ir 1 moksleivis).

Daugiau nei pusė respondentų (58 proc.), perkančių grikių kruopas, renkasi UAB „Galinta ir partneriai“ produkciją, kiti (40 proc.) – teikia pirmenybę UAB „Skaneja“ grikių kruopoms ir vos 2 proc. perkančių grikių kruopas respondentų, renkasi kitų gamintojų produkciją (žr. 1 pav.).

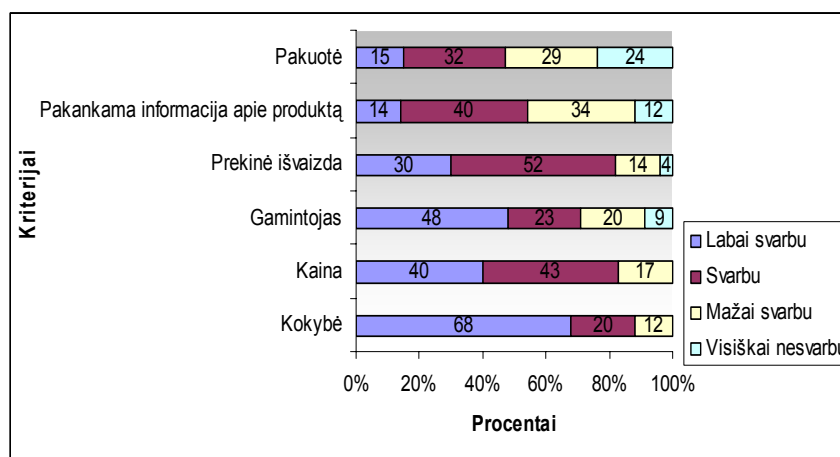

1 pav. Respondentų dažniausiai pasirenkami gamintojai

Tyrimo rezultatai patvirtino, labai svarbu bei svarbu yra produkto kokybė (88 proc.). Vartotojai taip pat nėra abejingi gamintojui, kuris, kaip galima numanyti, vartotojo sąmonėje siejasi su aukštos kokybės produkcija. Prekinė

išvaizda svarbi 82 proc. apklaustųjų. Maisto produktų kokybė yra savybių, sąlygojančių jo tinkamumą tenkinti tam tikrus vartotojo poreikius pagal išreikštą ar numanomą poreikį, visuma. Produkto kokybė yra svarbus konkurencinis įrankis, padedantis išskirti produktą iš konkurentų produktų (Kotler, Armstrong ir kt., 2003). Be to, naujas pirkėjų požiūris į maistą sąlygoja kokybiškų ir nekenksmingų maisto produktų paklausos augimą.

Grikių kruopų kokybė yra svarbus konkurencinis įrankis, padedantis išskirti produktą iš kitų, gamintojų produktų. Naujas pirkėjų požiūris į maistą bei didėjantis žmonių susirūpinimas sveikata sąlygoja kokybiškų ir nekenksmingų maisto produktų paklausos augimą, taip pat geros prekinės išvaizdos. Taip pat atlikto tyrimo rezultatai rodo, jog vartotojui perkant ir vartojant grikių kruopas, labai svarbu gamintojas, kaina, informacija apie produktą, nes šių laikų pirkėjai ir vartotojai nori pirkti kokybišką produktą bei turėti pakankamai informacijos apie perkamą produktą.

2 pav. Grikių kruopų pirkimą ir vartojimą lemiantys veiksniai

Atliekant tyrimą, norėta išsiaiškinti, kaip vartotojai vertina UAB „Galinta ir partneriai“ grikių kruopas, ar šios įmonės gaminama produkcija patenkina vartotojų norus ir lūkesčius, kur dar reikėtų tobulėti.

Tyrimo rezultatai parodė, jog daugiau nei pusė apklaustųjų UAB „Galinta ir partneriai“ produkciją vertina tik gerai arba labai gerai. Tai rodo, kad ši įmonė turi gerą vardą vartotojų tarpe, nes pateisina jų lūkesčius. Tik 6 proc. apklaustųjų UAB „Galinta ir partneriai“ grikių kruopas vertina patenkinamai. Grikių kruopos yra daugelio vartotojų perkamos ir vartojamos, atsižvelgus į vartotojus netenkinančius veiksnius ir juos eliminavus, šis produktas galėtų tapti dar patrauklesnis vartotojui.

Išanalizavus vartotojų elgsenos anketinės apklausos duomenis galima teigti, kad svarbiausias veiksnys renkantis birius produktus yra kokybė.

UAB "Galinta ir partneriai" dukterinės įmonės, filialai ir atstovai sėkmingai dirba Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje, Baltarusijoje, Rusijoje ir Ukrainoje, kur taip pat gaminamos ir fasuojamos kruopos, dribsniai bei kiti birūs maisto produktai. Todėl, norint neprarasti jau užimtų rinkos pozicijų, įmonei svarbu užsitikrinti vartotojų lojalumą, nuolat plečiant produktų asortimentą, įvedant į rinką naujus produktus.

Pagrindinis įmonės tikslas – užimti lyderės pozicijas tiek Lietuvos, tiek Pabaltijo šalių rinkose bei pirmauti pagal produkto kokybę ir išlaikyti konkurencingumą su kitomis įmonėmis.

Šį tikslą įmonė pasieks tik nuolat gerindama savo gaminamų produktų kokybę. Įmonė jau yra įdiegusi RVASVT ir ISO 9000 standartus, todėl atrodytų, jog ji nuolat rūpinasi savo produktų kokybe, tačiau laikui bėgant reikalavimai keičiasi ir tobulėja. Pats svarbiausias reikalavimas gaminant produkciją yra maisto kokybės sauga, o įmonė yra įdiegusi HACCP planą, kurio tikslas yra išsiaiškinti svarbius maisto saugai veiklos etapus ir užtikrinti, kad būtų nustatytos, vykdomos, tobulinamos, palaikomos ir peržiūrimos šios maisto saugos procedūros: atliekama rizikos analizė, nustatomi maisto tvarkymo etapai, kur maistas gali tapti nesaugus, numatomi juose svarbieji valdymo taškai, kuriuose turi būti atliekama nuolatinė ar periodinė saugos stebėseną bei valdymas.

Todėl tobulinant šią subalansuotą sistemą galima įmoneje įdiegti dar viena standartą - BRC (British Retail Consortium). Tai maisto saugos standartų reikalavimus ir pažangias kokybės gerinimo priemones į kasdieninę įmonės veiklą atitinkanti programa, skirta maisto tvarkymo įmonių maisto saugos ir kokybės valdymo sistemų inventorizacijai, reorganizacijai, maisto saugos ir kokybės vadybos sistemos atitinkančios BRC standarto reikalavimų sukūrimą bei įdiegimą.

Šis standartas skirtas maisto tvarkymo įmonėms, taip pat įmonėms susijusioms su maistu ir apima ISO 9000, RVASVT ir tarptautinių teisės aktų, apibrėžiančių maisto saugą reikalavimus. Maisto saugos biuro konsultantai praktiškai padeda įgyvendinti ISO 22000 standarto reikalavimus ir pažangias maisto saugos gerinimo priemones į kasdieninę įmonės veiklą. Standartas skirtas įmonių maisto saugos ir kokybės valdymo sistemų inventorizacijai, reorganizacijai ir integracijai tarpusavyje su kitais susijusiais standartais ar procesais.

Įdiegta veikianti maisto saugos vadybos sistema yra efektyvus būdas organizacijai valdyti visą tiekimo grandinę – nuo žaliavų iki klientui pristatomų produktų. Visų gamybos ir logistikos procesų metu tikrinama ir užtikrinama maisto produktų sauga. Organizacijos vadyba nukreipiama maisto saugai ir kokybei valdyti.

Produktų maisto saugos ir kokybės sertifikavimas (pagal BRC tarptautinį standartą) – sukurta sistema, kurioje išskirtinis dėmesys teikiamas produktų gamybai ir aplinkos geros higienos bei geros gamybos praktikų įgyvendinimui, siekiant užtikrinti saugų ir kokybišką pagamintą produktą.

Taigi įmonė įdiegusi šį standartą galės konkuruoti daugelyje šalių, kadangi BRC (British Retail Consortium – Didžiosios Britanijos mažmeninės prekybos konsorciumo) sertifikatas – tai dokumentas, įrodantis, kad gaminys atitinka Didžiosios Britanijos mažmeninės prekybos konsorciumo keliamus reikalavimus. Šiuo metu BRC sertifikatas virsta globaliu kokybės ženklu ir įvertina įmonės kokybės valdymo sistemos, aplinkosaugos priemones, produkcijos kontrolės sistemą, procesų kontrolės sistemą ir personalą. Sertifikatas žinomas ir vertinamas ne tik Europoje, bet ir Afrikoje, Azijoje, Australijoje ir Amerikoje. Taigi, tai jau ne vien Didžiosios Britanijos, bet pasaulinis kokybės ženklas. Svarbu ir tai, jog BRC sertifikato turėtoją tikrina ir stebi tik akredituotos institucijos, atitinkančios ISO/IEC Guide 65 reikalavimus ir specialius BRC reikalavimus. Todėl įmonė įdiegusi šį standartą galės konkuruoti daugelyje pasaulio žemynų, ne tik Europoje, bet ir Amerikoje.

Išvados

1. Rinkos ekonomikos sąlygomis kiekviena organizacija dalyvauja konkurencinėje kovoje dėl vartotojų, išteklių, produktyvumo, konkurentų ir t. t. Konkurencinį pajėgumą apsprendžia organizacijos kompetencija, t. y. gebėjimas gaminti tam tikros vertės produktus vartotojams. Jei organizacija pajėgs tiekti didesnės vertės produktus, geriau tenkins vartotojų poreikius ir lūkesčius, palyginus su konkurentais, organizacija bus potencialiai konkurencingesnė rinkoje.
2. Vienas iš svarbiausių veiksnių, padedančių didinti prekių, paslaugų konkurencingumą, yra kokybė, jos stabilumas.
3. UAB „Galinta ir partneriai“ įdiegusi BRC (British Retail Consortium – Didžiosios Britanijos mažmeninės prekybos konsorciumo) standartą galės konkuruoti daugelyje šalių, kadangi BRC sertifikatas – tai dokumentas, įrodantis, kad gaminys atitinka Didžiosios Britanijos mažmeninės prekybos konsorciumo keliamus reikalavimus. Sertifikatas žinomas ir vertinamas Europoje, Afrikoje, Azijoje, Australijoje ir Amerikoje.

Literatūros sąrašas

1. Incienė G., Jazbutis T., Patackienė N. Prekių savybės ir kokybė. – Vilnius. 1996.
2. Vaištarienė K. Maisto produktų kokybės valdymas/ Metodinės rekomendacijos. – Vilnius. 1989.
3. Jurkauskas A. Visuotinė vadybos kokybė. – Kaunas „Technologija“. 2001.
4. Mikulis J. Pažangūs vadybos principai. – Vilnius. 2007.
5. Galinta ir partneriai. <<http://www.galinta.lt>> (2009 02 28).
6. Kotler Ph., Armstrong G., Saunders J., Wong V. Rinkodaros principai. – Kaunas. UAB „Poligrafija ir informatika“. 2003
7. Skučaitė E. Maisto kokybės ir saugos politika.
8. Ambramavičius, Š. 2001. ISO 9000 serijos standartų bei visuotinės kokybės vadybos santykio problema ir konkurencinis pranašumas. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, nr. 20, p. 11- 22.
9. Dikčius V. Marketingo tyrimai: teorija ir praktika: mokomoji knyga. – Vilnius. 2003.

Influence of powdery products quality for UAB „Galinta ir partneriai“ produce demand**Summary**

Under the circumstance of market economy each organization participates in competition for purchasers, resources, efficiency, competitioners. Organization competence to produce special value products for purchasers demonstrates competitive potency of organization. If institution affords provide better values products, it supplies better users needs and expectations, in comparison with competitioners it will be more competitive in market. Therefore quality of produce becomes very important. In the article the influence of UAB “Galinta ir partneriai” products quality and it’s importance for users is described. The quality betterment – process without end, it is necessary to reform the quality of products constantly. UAB “Galinta ir partneriai” can introduce BRC standard, which is known and appreciable not only in Europe, but in Africa, Asia, America and Australia too.

Mokslinio darbo vadovė: prof. dr. J. Ramanauskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

SOCIALINIŲ KONSULTAVIMO PASLAUGŲ KOKYBĖS VERTINIMAS PRIENŲ RAJONO SAVIVALDYBĖJE

Asta Giraitienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Socialinės konsultavimo paslaugos yra viena iš sudėtinių bendrųjų socialinių paslaugų dalių. Pagrindinis socialinių konsultavimo paslaugų uždavinys yra teikti socialinę pagalbą – reikalingą informaciją, konsultuoti dėl esamos problemos sprendimo. Poreikį socialinėms konsultavimo paslaugoms turi įvairios žmonių grupės: vieniši seni žmonės, socialinių problemų turinčios šeimos, tėvų globos netekę vaikai, našlaičiai, asmenys grįžę iš įkalinimo įstaigų, piktnaudžiaujantys alkoholiu ar narkotikais ir kt. Socialinės paramos sistema organizuojama taip, kad būtų stiprinamas pačių žmonių aktyvumas ir atsakomybė už save ir savo šeimą.

Socialines konsultavimo paslaugas galima vertinti kokybiniais ir kiekybiniais rodikliais. Tačiau ne visą informaciją galima tvarkyti kiekybiškai. Kokybiniai rodikliai socialinių konsultavimo paslaugų srityje yra ypač svarbūs. Nuolat vykstantys piliečių poreikių pokyčiai sąlygoja būtinybę vis daugiau dėmesio skirti paslaugų struktūros tobulinimui, jų kokybės gerinimui bei valstybės tarnautojų ir darbuotojų mokymui. Tačiau retai kuri konsultavimo organizacija sistemingai ir nuolatos tiria teikiamų paslaugų kokybę, stengiasi išsiaiškinti vartotojų poreikius bei jų suvokiamą gautos konsultavimo paslaugos kokybę.

Tyrimo objektas – socialinių konsultavimo paslaugų kokybė.

Tyrimo tikslas – ištirti socialinių konsultavimo paslaugų kokybę Prienų rajono savivaldybėje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Parengti Prienų rajono savivaldybės administracijos Socialinės paramos skyriaus konsultavimo paslaugų kokybės tyrimo metodiką;
2. Įvertinti socialinių konsultavimo paslaugų kokybę Prienų rajono savivaldybėje.

Darbo metodai: mokslinės literatūros, įstatymų ir dokumentų, periodinių mokslinių straipsnių, elektroninių informacijos šaltinių analizė ir sintezė, anketinė apklausa, pusiau struktūrizuotas interviu, dedukcija, loginė analizė, statistinė duomenų analizė, grafinis vaizdavimas.

Rezultatai

Tiksliai apibūdinti paslaugų kokybę nėra lengva, nes kokybė gali būti suvokta ir įvertinta tiek objektyviai, pavyzdžiui, apie socialinės paramos skyriaus teikiamų konsultavimo paslaugų kokybę galime sužinoti iš pateiktų faktų, ataskaitų, tiek subjektyviai, pavyzdžiui, straipsnių laikraščiuose, iš klientų atsiliepimų ir pan. Apibendrinant įvairių autorių pateiktus paslaugų kokybės apibrėžimus (Ruževičius, 2007; Kinduryš, 2002; Vitkienė, 2008; Barczyk, 1999), galima teigti, kad visi jie apima vartotojo poreikių patenkinimą. Tai atspindi paslaugų kokybės esmę – kokybę vertina vartotojas.

Kokybė yra objektyvi, kai susijusi su išoriniais apčiuopiamais dalykais, kuriuos galima išmatuoti, faktais. Objektyvumą sustiprina apskaičiavimai, duomenys, klaidos, trūkumai, sugaištas laikas, sąnaudos ir kt. Subjektyviai kokybė vertinama, kai suveikia vartotojo vaizduotė, asmeniniai išgyvenimai, emocijos, lūkesčiai, požiūris. Svarbus dar vienas paslaugų kokybės aspektas – ją įvertinti tik vartojimo metu, nes, paslaugos, skirtingai nei prekės, yra patirties produktas, t. y. jas vertinti galima tik vartojant (Bagdonienė, Hopenienė, 2004). Vartotojui įtakos turi tai, kaip jis gauna paslaugą ir kaip patiria paslaugos teikimo bei vartojimo procesą. Santykiuose su klientu labai svarbus geranoriškumas, aiškumas, abipusis supratimas. Kartais kliento nepasitenkinimą labiau gali sukelti ne nepakankamai išsami informacija, bet netinkamas darbuotojo elgesys. Todėl organizacijos, siekdamos veiklos, turi teikti tokio lygio kokybiškas paslaugas, kokio pageidauja vartotojai.

Paslaugų kokybės vertinimas vyksta nuo sandėrio pradžios, prasideda net prieš susidūrimą su paslauga, ir gali apimti specifinius kontaktus, proceso elementus ir rezultatus. Įvairūs autoriai (Zeithaml, Parasuraman, Berry, 1990; Gronroos, 2000; Haksever, Render, Russell, Murdick, 2002) išskiria skirtingą paslaugų kokybės vertinimo kriterijų skaičių. Apibendrinus, galima išskirti šiuos kriterijus, kuriais remiantis vartotojai vertina paslaugų kokybę:

1. *Patikimumas ir reagavimas*. Paslaugos pateikimas be jokių atsisakymų, suderėtu laiku, pažadų ištesėjimas. Personalo norai ir pasirengimas aptarnauti vartotoją.

2. *Kompetentingumas ir paslaugumas*. Personalo žinios, igūdžiai, mandagus ir pagarbus elgesys.

3. *Prieinamumas*. Paslaugos teikėjas, vieta, kur teikiama paslauga, darbo valandos, darbuotojai bei veikiančios sistemos suprojektuotos ir veikia taip, kad būtų kuo lengvesnis priėjimas prie paslaugos, ar yra pasiruošę lanksčiai prisitaikyti prie kliento reikalavimų ar pageidavimų.

4. *Pasitikėjimas ir saugumas*. Atvirumas ir garbingumas, pasirengimas tenkinti vartotojo poreikius, nesukeliant grėsmės. Rizikos ir abejonių sumažinimas.

5. *Vartotojo pažinimas*. Pastangos suvokti vartotojo poreikius.

6. *Komunikabilumas*. Išklausymas, vartotojo norų supratimas, įtikinimas, kad galima išspręsti problemą.

7. *Apčiuopiamumas*. Tai aptarnavimo priemonės, personalo išvaizda, instrumentai bei įranga, naudojami paslaugos teikimo procese, fizinė paslaugos išraiška.

Nuo to, kaip vartotojai įvertins šiuos kriterijus, priklausys, kaip jie suvoks tiek paslaugos teikimo proceso kokybę, tiek ir paslaugos rezultatą.

Prienuj rajono savivaldybės Socialinės paramos skyriaus teikiamų konsultavimo paslaugų kokybė tiriama socialinių konsultavimo paslaugų organizatorių, socialinių konsultavimo paslaugų teikėjų ir socialinių konsultavimo paslaugų gavėjų lygmeniu.

Siekiant įvertinti socialinių konsultavimo paslaugų kokybę organizatorių lygmeniu, buvo apklausta Prienuj rajono savivaldybės Socialinės paramos skyriaus vedėja ir vyriausioji specialistė. Apklausiai buvo naudojamas pusiau struktūruotas interviu, kuriame pateikti atviro pobūdžio klausimai. Siekiant įvertinti socialinių konsultavimo paslaugų kokybę teikėjų lygmeniu, buvo apklausti socialinių konsultavimo paslaugų teikėjai. Atliekamo tyrimo metu buvo apklausti visi socialiniai darbuotojai, t. y. vykdyta ištininė apklausa. Siekiant įvertinti socialinių konsultavimo paslaugų kokybę vartotojų lygmeniu – apklausti socialinių konsultavimo paslaugų gavėjai. Tyrimo atlikimui buvo pasirinktas anketinės apklausos metodas. Buvo naudojamos anoniminės anketos, siekiant respondentų atvirumo ir nuoširdumo. Anketa sudaryta atsižvelgus į bendruosius anketų sudarymo reikalavimus ir rekomendacijas. Tobulinant anketą naudotasi K. Kardelio (2005) pateiktomis anketų sudarymo nuostatomis, kurios aprašytos knygoje „Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai“. Anketas sudarė 13 klausimų, iš kurių 10 padėjo įvertinti paslaugų kokybę ir 3 klausimai atspindėjo respondentų demografines charakteristikas: amžių, išsilavinimą, lytį. Pasirinkus empirinio tyrimo metodą buvo atlikta atranka, t. y., pasirenkama atsitiktinės aibės elementų dalis. Pasirinktoji tyrimo dalis vadinama „imtimi“. Pasirinktoji imtis turi būti reprezentatyvi, kad pagal gautus rezultatus galima būtų spręsti apie generalinę visumą (Kardelis, 2002).

Apibendrinus tyrimo metu gautus duomenis, socialinių konsultavimo paslaugų kokybė buvo vertinama naudojant Ch. Gronroos bendrai suvoktos kokybės modelį ir įtraukiant A. Parasuraman, L. Berry ir V. Zeithaml pateiktos Servqual metodikos vertinimo kriterijus.

Socialinių konsultavimo paslaugų kokybė organizatorių lygmeniu. Prienuj rajono savivaldybėje socialinių konsultavimo paslaugų teikimą gyventojams organizuoja ir administruoja Prienuj rajono savivaldybės administracijos Socialinės paramos skyrius. Socialinės konsultavimo paslaugos organizuojamos Prienuj mieste bei seniūnijose. Socialinės paramos skyrius organizuoja ir kontroliuoja tarybos sprendimų įgyvendinimą arba pats juos įgyvendina administracijos direktoriaus arba direktoriaus pavaduotojo nurodymu, atsako už socialinių konsultavimo paslaugų teikimą Prienuj rajono gyventojams. Skyrius analizuoja įvairių visuomenės grupių poreikius, planuoja lėšas, reikalingas socialinėms paslaugoms finansuoti, vertina asmenų poreiki socialinėms paslaugoms bei paskiria reikalingas paslaugas. Prienuj rajono savivaldybės Socialinės paramos tarnyboje dirba 21 socialinis darbuotojas, iš kurių 13 yra seniūnijų darbuotojai ir 8 savivaldybės darbuotojai. Prienuj rajono Socialinės paramos skyriuje bei seniūnijose teikiamos konsultacijos šiais klausimais: socialinės pensijos, paskirtos iki 1995-01-01, šalpos pensijos, išmokų vaikams, išmokos privalomosios tarnybos kario vaikui, piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims, dėl neįgaliojo pažymėjimo, socialinės pašalpos, priežiūros (pagalbos) išlaidų tikslinės kompensacijos, specialiųjų poreikių nustatymo, mokinių nemokamo maitinimo, techninės pagalbos priemonių įsigijimo, vienkartinį pašalpų. Socialines konsultavimo paslaugas gali gauti visi norintys jiems priimtinaisiais būdais: telefonu, paštu, elektroniniu paštu, Socialinės paramos skyriuje, seniūnijose ir net asmens namuose. Informacija apie socialines konsultavimo paslaugas talpinama rajoniniuose laikraščiuose, Prienuj rajono savivaldybės interneto svetainėje.

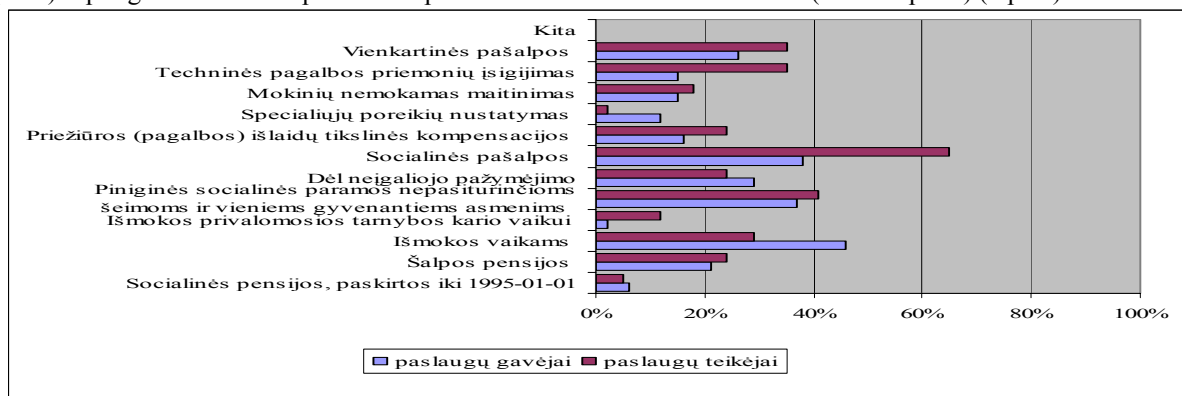
Svarbų vaidmenį organizuojant ir teikiant socialines konsultavimo paslaugas vaidina socialinis darbuotojas. Nuo socialinio darbuotojo profesionalumo priklauso ir socialinio darbo, ir paslaugų kokybė, todėl pastaruoju metu ypač

didelis dėmesys skiriamas socialinių darbuotojų mokymui ir jų vertinimui. Prienų rajono Socialinės paramos skyriaus darbuotojai teikdami socialines konsultavimo paslaugas užtikrina duomenų konfidencialumą. Dokumentai, kuriuose paslaugų gavėjai pateikia asmeninę informaciją, yra saugomi archyve ir prieinami tik Socialinės paramos skyriaus darbuotojams. Interviu metu nustatyta, jog niekada nebuvo tiriama teikiamų socialinių konsultavimo paslaugų kokybė, nebuvo apklausiami piliečiai siekiant nustatyti, ar konsultavimo paslaugos tenkina jų poreikius.

Socialinių konsultavimo paslaugų kokybė teikėjų ir gavėjų lygmeniu. Apklausai buvo pasirinkti paslaugų gavėjai iš visų Prienų rajono savivaldybės seniūnijų, taip pat Prienų miesto. Tyrimo metu buvo išdalintos 275 anketos, gražinta 250 anketų. Iš visų respondentų moterys sudarė 79 proc., o vyrai – 21 proc. Nurodant amžiaus kategorijas 45 proc. respondentų nurodė, kad yra 46 – 55 metų amžiaus ir 30 proc. – 36 – 45 m. Tik 10 proc. respondentų 56 metų ir daugiau, nei vieno nebuvo iki 25 metų. Nurodant duomenis apie įgytą išsilavinimą, 45 proc. nurodė turintys profesinį išsilavinimą, 30 proc. turi tik vidurinį išsilavinimą, 3 proc. – aukštąjį.

Dauguma Prienų rajono savivaldybės socialinių darbuotojų yra nuo 26 iki 35 metų – 44 proc., kas trečias socialinis darbuotojas – nuo 35 iki 45 metų. Didžioji respondentų dalis turi vidutinį darbo stažą socialinėje srityje. Daugiau nei pusė Prienų rajono savivaldybės socialinių darbuotojų (65 proc.) nurodė turintys aukštąjį universitetinį išsilavinimą ir 18 proc. turintys aukštesnįjį išsilavinimą.

Prienų rajono savivaldybėje dažniausiai konsultuojama ir konsultuojasi socialinės pašalpos klausimais (65 ir 38 proc.) ir piniginių socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms klausimais (41 ir 37 proc.) (1 pav.).

1 pav. Teikiamos socialinės konsultavimo paslaugos Prienų r. savivaldybėje, 2008 m.

Rečiausiai gyventojai konsultuojami ir konsultuojasi socialinės pensijos, paskirtos iki 1995-01-01, klausimais (5 ir 6 proc.) bei išmokos privalomosios tarnybos kario vaikui klausimais (12 ir 2 proc.).

Tyrimo metu socialines konsultavimo paslaugas teikiančių socialinių darbuotojų buvo prašoma nurodyti, kur dažniausiai jie teikia konsultavimo paslaugas. Apibendrinus respondentų atsakymus galima teigti, kad dažniausiai socialiniai darbuotojai konsultuoja socialinės paramos skyriuje (55 proc.). 29 proc. apklaustųjų paminėjo, kad konsultuoja seniūnijose. Teikiamos socialinės konsultavimo paslaugos būtų kokybiškesnės ir efektyvesnės, jeigu jos daugiau būtų teikiamos arčiau kliento, t. y. seniūnijose arba kliento namuose.

Siekiant išsiaiškinti socialinių darbuotojų požiūrį į teikiamų konsultavimo paslaugų kokybę, svarbu yra išsiaiškinti, kokius konsultavimo metodus jie dažniausiai naudoja. Išanalizavus pateiktus duomenis galima teigti, kad dažniausiai konsultavimo paslaugos teikiamos telefonu (94 proc.). Vis dažniau socialinės konsultavimo paslaugos yra teikiamos elektroniniu paštu. Didelė naujovė yra ta, kad šis konsultavimo būdas pradėtas teikti į užsienį išvykusiems Prienų rajono gyventojams, kurie dažniausiai konsultuojasi išmokų vaikams klausimais.

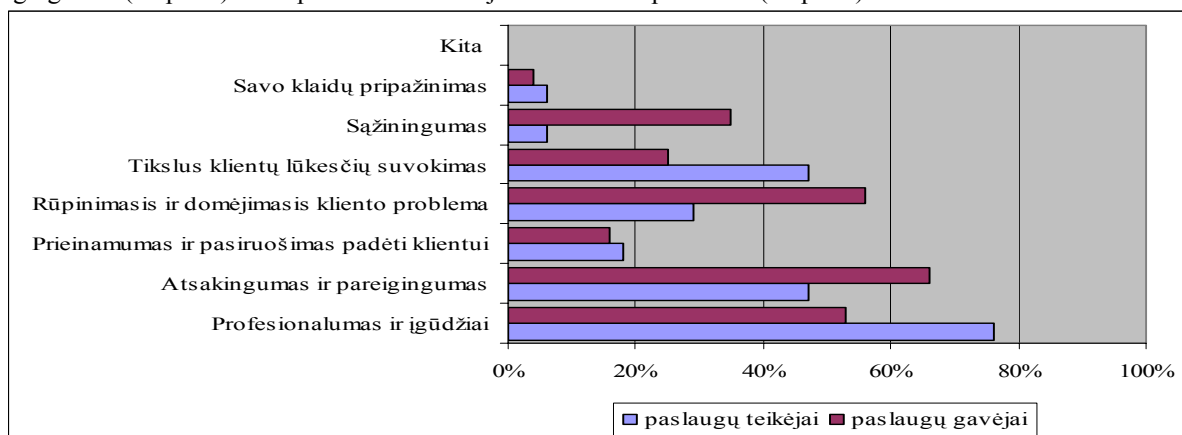
Tyrimo metu socialinių darbuotojų ir paslaugų gavėjų buvo prašoma įvertinti kokybės rodiklius, kurie yra svarbiausi teikiant socialines konsultavimo paslaugas. Klausimai buvo sudaryti remiantis Serqval kokybės kriterijais ir pateikti siekiant išsiaiškinti kiekvieno kriterijaus svarbumą. Kiekvienas rodiklis (kriterijus) vertinamas 5 balų vertinimo skalėje: 1 – visai nesvarbu, 2 – beveik nesvarbu, 3 – vidutiniškai svarbu, 4 – svarbu, 5 – labai svarbu. Gavus tyrimo atsakymus, buvo apskaičiuoti socialinių konsultavimo paslaugų kokybės rodiklių balų vidurkiai (1 lentelė).

1 lentelė. Socialinių konsultavimo paslaugų kokybės rodiklių svarbumas Prienų r. savivaldybėje, 2008

Kokybės rodiklis	Svarbumo koeficientas, balais	
	Teikėjai	Gavėjai
Patikimumas ir reagavimas	4,2	4,5
Kompetentingumas ir paslaugumas	4,3	4,3
Prieinamumas	3,9	4,2
Pasitikėjimas ir saugumas	4,2	4,6
Vartotojo pažinimas	3,7	4,4
Komunikabilumas	3,9	4,4
Apčiuopiamumas	3,7	3,3

Apibendrinant respondentų įvardintus socialinių konsultavimo paslaugų kokybės balų vidurkius galima teigti, kad socialiniai darbuotojai aukščiausiai įvertino kompetentingumą ir paslaugumą (vidurkis 4,3 balo), patikimumą ir reagavimą (vidurkis 4,2 balo) bei pasitikėjimą ir saugumą (vidurkis 4,2 balo). Socialinių konsultavimo paslaugų gavėjai aukščiausiai įvertino patikimumą ir reagavimą (vidurkis 4,5 balo) bei pasitikėjimą ir saugumą (vidurkis 4,6 balo). Kadangi kokybės rodikliai, įvertinti nuo 4 iki 5 balų laikomi svarbiausiais, todėl patikimumas ir reagavimas, kompetentingumas ir paslaugumas, pasitikėjimas ir saugumas, gali būti vertinami kaip labiausiai, pasak socialinių darbuotojų, sąlygojantys konsultavimo paslaugų kokybę. Pasak socialinių konsultavimo paslaugų gavėjų, visi kokybės rodikliai, išskyrus apčiuopiamumą, laikomi labai svarbiais. Kiti rodikliai buvo įvertinti kaip vidutiniškai svarbūs (nė vienas rodiklis neįvertintas mažiau kaip 3 balais). Tai reiškia, kad, tiek socialinių darbuotojų, tiek paslaugų gavėjų nuomone, visi kokybės rodikliai yra svarbūs bendraujant su piliečiais ir teikiant jiems socialines konsultavimo paslaugas.

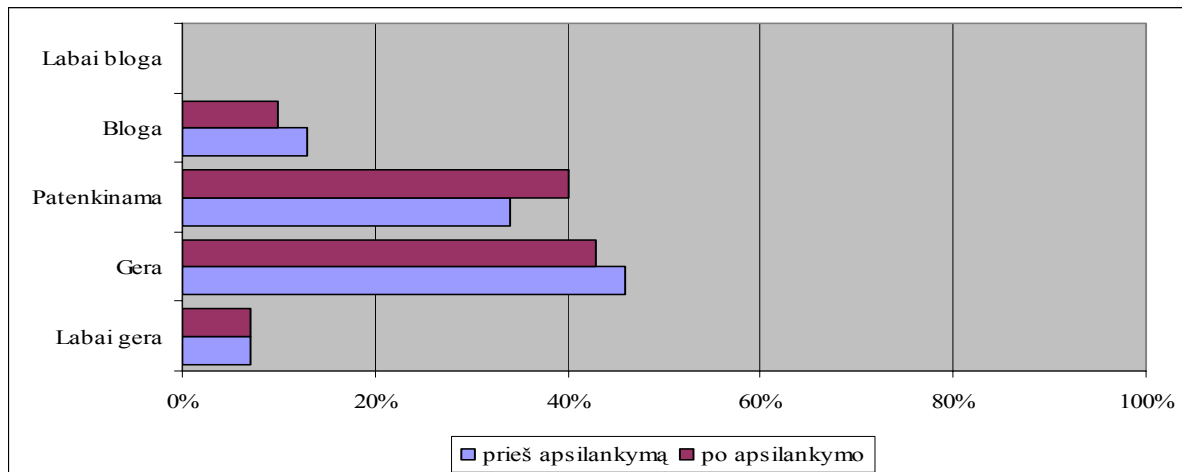
Tyrimo metu respondentų buvo prašoma nurodyti, kokios pagrindinės savybės yra reikalingiausios konsultantui. Socialinių darbuotojų tarpe daugiausia atsakymų buvo skirta konsultanto profesionalumui bei įgūdžiams (76 proc.) (2 pav.). Socialinių darbuotojų nuomone, tokios savybės, kaip prieinamumas bei pasiruošimas padėti klientui, sąžiningumas, savo klaidų pripažinimas, neturi didelės įtakos paslaugų kokybei. Apibendrinus socialinių konsultavimo paslaugų gavėjų atsakymus, galima teigti, kad jiems svarbiausia yra socialinių darbuotojų atsakingumas ir pareiškimas (45 proc.) bei rūpinimasis ir domėjimasis kliento problema (38 proc.).

2 pav. Konsultantų asmeninių savybių svarba Prienų r. savivaldybėje, 2008

Socialiniame darbe dažnai kyla vertybių konfliktai tarp socialinių darbuotojų bei paslaugų gavėjų. Tai atsitinka dėl to, kad nevienodai yra vertinamos socialinio darbuotojo asmeninės savybės, socialinio darbuotojo profesijos vertybės, įsitikinimai. Socialiniai darbuotojai, siekdami išspręsti iškilusias problemas, turi stengtis suprasti ne tik žmonių elgesio priežastis, bet ir tokį elgesį lemiančius išorinius veiksnius. Konsultavimo paslaugų kokybę labai priklauso nuo asmeninių konsultanto savybių, kvalifikacijos.

Buvo siekiama nustatyti, kokiais būdais konsultantai padeda išspręsti kilusias problemas. Išanalizavus tyrimo metu gautus duomenis galima teigti, kad dažniausiai socialiniai darbuotojai tik pateikia informaciją (71 proc.), labai retai kada duoda patarimą, moko, instruktuoja. Tačiau socialiniai darbuotojai turėtų ne tik teikti informaciją, bet ir pamokyti, kaip įveikti susidariusią situaciją, skatinti savęs vertinimą.

Socialinių konsultavimo paslaugų gavėjų buvo prašoma išsakyti savo nuomonę apie Socialinės paramos skyriaus darbą prieš gaunant paslaugą ir po paslaugos gavimo (3 pav.).

3 pav. Socialinių konsultavimo paslaugų gavėjų nuomonė apie Prienų r. savivaldybės Socialinės paramos skyriaus darbą, 2008

Įvertinus respondentų atsakymus, galima teigti, kad nei vienas respondentas Socialinės paramos skyriaus neivertino labai blogai. Nors ir prieš apsilankymą Socialinės paramos skyriuje ir po apsilankymo daugiausia paslaugų gavėjų Socialinės paramos skyrių įvertino „gerai“ (46 ir 43 proc.) ir „patenkinamai“ (34 ir 40 proc.), pastebima, kad po apsilankymo nuomonė pablogėjo. Apibendrinus tyrimo rezultatus, galima teigti, kad dauguma socialinių konsultavimo paslaugų gavėjų yra patenkinti socialinių darbuotojų darbu ir teikiamos socialinės konsultavimo paslaugos patenkina jų poreikius, tačiau tik 7 proc. respondentų linkę Socialinės paramos skyriaus darbą vertinti labai gerai. 28 proc. respondentų mano, kad jiems suteiktos socialinės konsultavimo paslaugos nepatenkina lūkesčių. Jie siūlo daugiau paslaugų ir dažniau teikti seniūnijose, kur patogiau atvykti, kur žmonės pažįsta vieni kitus ir taip įgauna didesnę pasitikėjimą konsultantu. Taip pat siūlo daugiau dėmesio skirti žmogui, o ne įvairių dokumentų pildymui, ir daugiau informacijos teikti.

Išvados

1. Kad paslaugų įmonės veikla būtų sėkminga, ji turi būti orientuota į vartotoją – vartotojai turi būti tinkamai aptarnauti, jų poreikiai – pilnai patenkinti. Būtina atsižvelgti į tai, kad kokybė yra tokia, kaip ją suvokia vartotojai, ji negali būti atskirta nuo pačių paslaugų. Socialinių konsultavimo paslaugų kokybė vertinama remiantis atitinkamais paslaugų kokybės vertinimo kriterijais, kurių pagalba galima atskleisti silpnąsias bei stipriąsias paslaugų savybes.

2. Socialines konsultavimo paslaugas teikia vidutinį darbo stažą turintys darbuotojai, turintys aukštąjį universitetinį išsilavinimą bei aukštesnįjį išsilavinimą ir įgiję gana aukštą kvalifikaciją. Prienų r. savivaldybės socialinių konsultavimo paslaugų gavėjai yra vidutinio amžiaus asmenys, kurių daugumą sudaro moterys ir turi įgiję labai žemą išsilavinimą: vidurinį arba profesinį.

3. Prienų r. savivaldybės gyventojai dažniausiai konsultuojami ir konsultuojasi socialinės pašalpos klausimais, piniginių socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms klausimais ir išmokų vaikams klausimais. Rečiausiai – socialinės pensijos, paskirtos iki 1995-01-01, klausimais, išmokos privalomosios tarnybos kario vaikui klausimais. Pasigendama didesnio socialinių konsultavimo paslaugų teikimo seniūnijose ir kliento namuose.

4. Tiek socialinių darbuotojų, tiek paslaugų gavėjų nuomone, visi kokybės rodikliai yra svarbūs bendraujant su piliečiais ir teikiant jiems socialines konsultavimo paslaugas. Konsultavimo paslaugų kokybė labai priklauso nuo asmeninių konsultanto savybių, kvalifikacijos.

5. Dauguma socialinių konsultavimo paslaugų gavėjų yra patenkinti socialinių darbuotojų darbu ir teikiamos socialinės konsultavimo paslaugos patenkina jų poreikius, tačiau tik 7 proc. respondentų linkę Socialinės paramos skyriaus darbą vertinti labai gerai.

6. Gerinant socialinių konsultavimo paslaugų kokybę Prienų r. savivaldybėje, tikslinga reguliariai atlikti vartotojų lūkesčių, poreikių tyrimą bei socialinių konsultavimo paslaugų kokybės vertinimą. Reikia sudaryti sąlygas, kad į socialinių konsultavimo paslaugų organizavimą ir teikimą būtų įtrauktos nevyriausybinės organizacijos. Kad

profesinė veikla tobulėtų, reikia nuolat tobulinti socialinių darbuotojų kvalifikaciją, plėsti teorines žinias bei lavinti praktinius įgūdžius. Dėl didėjančio socialinių konsultavimo paslaugų gavėjų skaičiaus ir socialinių konsultavimo paslaugų plėtros didėja naujų etatų poreikis.

Literatūros sąrašas

1. Bagdonienė L., Hopenienė R. (2004). Paslaugų marketingas ir vadyba. – Kaunas: Technologija.
2. Barczyk C. C. (1999). Visuotinės kokybės vadyba. – Monografija. Vilnius: Eugrimas.
3. Gronroos C. (1990). Service Management and Marketing: managing the momento of truth in service competition. – Lexington Books.
4. Haksever C. ir kit. (2002). Upravljenje i organizacija v sfere islug. – SPb.
5. Kardelis K. (2005). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. – Šiauliai: Lucilijus.
6. Kardelis K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. – Šiauliai: Lucilijus.
7. Kindurys V. (2002). Paslaugų marketingas. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
8. Ruževičius J. (2007). Kokybės vadybos metodai ir modeliai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
9. Vitkienė E. (2008). Paslaugų marketingas. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
10. Zeithaml V. A., Parasuraman A., Berry L. L. (1990). Delivering quality service: balancing customer perceptions and expectations. – New York: The Free Press.

Investigation of social consultation service's quality in Prienai district municipality

Summary

The social advisory services may be rated by qualitative and quantitative ratios. But not all information may be quantifiable. And otherwise, qualitative ratios are very important in the section of social consultation services. Investigation methods: analysis and synthesis of scientific literature, laws and documents, periodical articles, electronic information sources, questionnaire survey, semi-structured interview, deduction, logical analysis, analysis of statistical data, graphical modeling. The investigation of social consultation service's quality in Prienai district municipality made by using Ch. Gronroos common realised model of quality, including A. Parasuraman, L. Berry and V. Zeithaml scoreboard of Servqual methodology.

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. Rūta Petrauskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

INTEGRUOTOS KOKYBĖS VADYBOS SISTEMOS DIEGIMO GALIMYBĖS PASLAUGŲ ĮMONĖJE

Lukas Laukaitis

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Integruotos kokybės vadybos sistema (IKVS) yra palyginti naujas dalykas ne tik mūsų šalyje, bet ir visame pasaulyje. Ši sistema yra įrankis, padedantis visuose procesuose analizuoti kokybinius parametrus, padedanti didinti konkurencinį organizacijos pranašumą, plėsti savo rinkas, o ekonominių krizių atveju ir minimizuoti organizacijos ekonominių pozicijų susilpnėjimą (Vanagas, 2001). Vienas iš svarbiausių sėkmingos vadybos aspektų – sisteminis požiūris į verslą, visų pirma pasireiškiantis efektyviu standartizuotų (kokybės, aplinkosaugos, darbuotojų saugos ir sveikatos) vadybos sistemų įdiegimu ir integravimu organizacijose. Dalis organizacijų turi nepakankamą standartizuotų vadybos sistemų brandumo lygį ir dėl to nesugeba gana efektyviai išnaudoti ISO standartų teikiamų galimybių, todėl šie standartai dažnai tampa formalaus administravimo atributas.

Tad IKVS, tai visame pasaulyje paplitusi sistema, kuri užtikrina kokybės politikos siekimą, procedūrų standartizavimą, neatitikčių eliminavimą ir vengimą, koregavimo ir prevencinių veiksmų sistemą, kokybės vadybos sistemos priežiūrą (Abramavičius, 2001). Norint sukurti ekonomišką ir gerai funkcionuojančią įmonės kokybės valdymo sistemą, atitinkančią tarptautinių ISO standartų reikalavimus, būtina atlikti eilę organizacinių darbų. Juos atliekant, reikia įsisąmoninti, kad kokybės valdymo sistema skirta ne tik įmonės valdymo vidiniams poreikiams. Jos tikslas – pilnai garantuoti įmonės išleidžiamų produktų užsibrėžtą kokybės stabilumą. Todėl organizacijos kuria sąlygas, kurios padėtų įsisavinti netik ISO standarto, tačiau ir integruotas standartizuotų vadybos sistemų modelius, didinančius ISO serijos standartų panaudojimo efektyvumą.

Tyrimo objektas – Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnyba.

Tyrimo tikslas – parengti integruotos kokybės vadybos sistemos modelį.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai** :

- atskleisti pagrindinius IKVS modelio diegimo organizacijoje elementus;
- išanalizuoti IKVS diegimo įmonėje naudą;
- grafiškai pavaizduoti IKVS diegimo organizacijoje algoritmą;

Tyrimo metodai: Iškeltai problemai tirti ir teoriniams rezultatams gauti naudoti šie metodai: sisteminė analizė, loginė analizė, ekspertinio vertinimo metodas, analizuojant bei nustatant informacijos poreikį ir naudingumą, modeliavimo.

Rezultatai

Vis dar nemažai organizacijų prastai orientujasi kokybės valdyme, tuo tarpu kitos, labiau pažengę šioje srityje diegia arba yra įdiegę integruotas kokybės vadybos sistemas (IKVS). Ši sistema apima: kokybės vadybos sistemą, atitinkančią ISO 9001:2000 standarto reikalavimus, aplinkos apsaugos vadybos sistemą, atitinkančią ISO 14001:2004 standarto reikalavimus bei darbuotojų saugos ir sveikatos vadybos sistemą, atitinkančią BS OHSAS 18001:2007 standarto reikalavimus. IKVS skiriasi nuo tradicinės tuo, jog integruotoje sistemoje siekiama standartizacijos, kokybės, darbuotojų ir aplinkosaugos atžvilgiais.

Svarbiausia organizacijai žinoti kokioje situacijoje yra jos teikiamų paslaugų ir gaminių kokybė, finansinė padėtis, žmogiškieji išteklių. Tai leidžia organizacijai apspręsti ar ji gali imtis IKVS projekto. Su sprendimais susijusius veiksmus atlieka organizacijos vadovybė. Dažniausiai ieškodama bendrojo pobūdžio novatoriškų idėjų bei siekdama tobulinti vadybos arba marketingo funkcijas. Pažymėtina, kad praktinė tokių sprendimų išvada abiem atvejais gali būti ta pati – sprendimas diegti ISO sistemą (Urbonavičius, 2004). Vadovai prisiima šimtaprocentinę atsakomybę už tikslo įgyvendinimą ir valdymą. Valdymas kaip procesas turi būti savalaikis, rūpestingai atliktas, objektyvus, lankstus. Kokybės valdymas, kaip veikla, siekia padėti įgyvendinti reikalavimus produktui ar procesui bei pasiekti kokybės gerinimo tikslus (Vanagas, 2004). Įsipareigojama orientuotis į produktų vartotojus. Nustatoma politika, tikslai,

veiksmų planai, vykdoma teisinių reikalavimų vykdymas ir vertinamoji analizė. Galima teigti, jog vadovybė atlieka pagrindinį kokybės vertinimą organizacijos viduje.

Vadovybei prisiėmus atsakomybę, būtina įvertinti organizacijos išteklius, t.y. žmogiškuosius, materialiuosius bei aprūpinimo išteklius planavimą. Žiūrima kokiam lygmenyje yra darbuotojų žinios, atliekami darbai ir bendra atliekamo darbo kokybė. Nustatoma kokias sritis ir kaip reikia stiprinti, pvz., organizacija atlieka ūkininkų konsultavimą. Vertinama ar ekonomikos, agronomijos, gyvulininkystės ir kt. konsultantai atlieka kokybišką ūkininkų konsultavimą, ar užtenka kompetencijos ir žinių, atliekamas žmogiškųjų išteklių darbo kokybės nustatymas. Įvertinus būklę dažniausiai nusprendžiama kelti žmogiškųjų išteklių darbo kokybę organizuojamomis konsultacijomis, mokymais, kursais ir t. t. Materialiųjų išteklių analizė atliekama įvertinus išlaidas integracijos procesui įgyvendinti, tai dažniausia būna planavimo proceso etape.

Planavimas yra kokybės vadybos sudėtinė dalis, nukreipta kokybės tikslams nustatyti ir reikiamiems veiklos procesams bei reikalingiems ištekliams apibrėžti. Planavimas atsako į klausimus: ką reikia daryti ateityje, kaip daryti, kas ir kada darys? Planuojant įvertinamas laikas, nes jis svarbus strateginis ginklas konkurencijoje (Vanagas, 2004). Planavimas turi didelės įtakos būsimų paslaugų kokybei. Šio proceso metu nustatoma kaip turėtų pasikeisti organizacijos struktūrų darbas, kad atitiktų numatomus standartų reikalavimus. Planavimas atliekamas turint sistemos būklės vertinimo rezultatus, kurie gaunami iš organizacijos vidinės aplinkos, ir tapatinami su planuojamos integruoti sistemos reikalavimais. Dažniausiai taikomos integruotos kokybės, aplinkos apsaugos ir darbuotojų saugos ir sveikatos vadybos sistemos, kurios atitinka LST EN ISO 9001:2001, ISO 14001:2005 ir LST 1977:2008 reikalavimus.

Užsibrėžto tikslo įgyvendinimas, tutint visus duomenis iš organizacijos aplinkos yra sąlyginai paprastas etapas. Svarbiausias veiksnys yra vykdomų darbų kontrolė arba tikrinimas, stebėjimas ar organizacijos vykdomas pasiruošimas standartų integracijai nenutolsta, neprasilenkia su nustatytais planais. Įdiegus standartus organizacija nusprendžia ar verta juos sertifikuoti. Sertifikavimas yra nepriklausomos įstaigos atliekamas įvertinimas ir patvirtinimas, kad įmonėje įdiegta ir veikia kokybės sistema, atitinkanti standarto reikalavimus (Standartizavimas, 2008).

Įdiegus standartus organizacijai būtina atlikti nuolatinį veiklos tikrinimą, kurio iniciatoriai turėtų būti vadovybė. Paskutinis etapas – matavimai, analizė ir gerinimas teikia produkto ir procesų atitikimo standartui informaciją, suinteresuotų šalių patenkinimą ir kitą informaciją apie procesus. IKVS modelis paslaugų teikimo organizacijoje 1 pav.

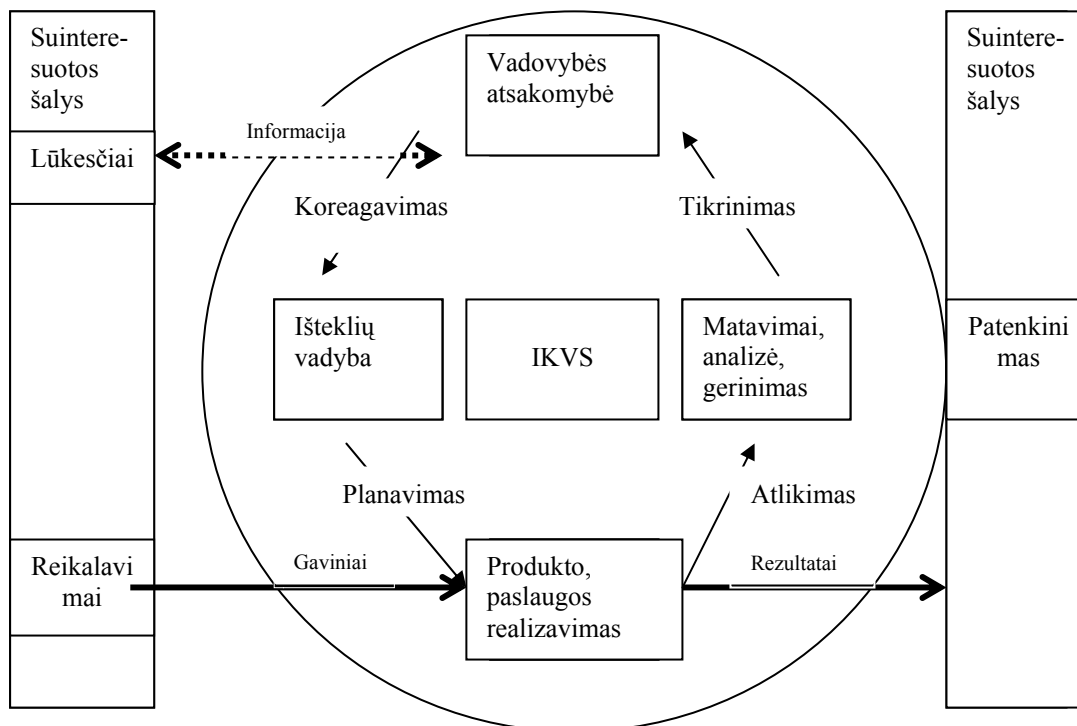
IKVS įdiegimas įmonėje sukuria didelį konkurencinį pranašumą, pakelia kompanijos įvaizdį ir įrodo klientams, jog nuolat tobulinama paslaugų kokybė, atsižvelgiant į klientų poreikius ir laikomasi teisinių ir kitų kokybę reglamentuojančių teisės aktų reikalavimų. Klientai mato organizaciją kaip lyderę. Organizacijos partneriai užtikrintai gali kurti ilgalaikius bendradarbiavimo planus, gauti naujausią kokybišką informaciją, produktus atitinkančius kokybės reikalavimus. Tokia organizacija gali sulaukti didesnio dėmesio iš užsienio investuotojų ir konkuruoti globaliose rinkose. Užtikrinama darbuotojų darbui bei paslaugų teikimo procesams tinkamas ir saugios darbo sąlygos. Jos pilnai atitinka LR įstatymų nustatytus bendruosius ir specialiuosius saugos ir aplinkos apsaugos reikalavimus. Taip pat įmonės veiklos poveikis aplinkai yra nustatytas ir valdomas, jos veikla atitinka teisinius ir kitus aplinkos apsaugos reikalavimus.

Išvados

1. Pagrindiniai integruotos kokybės vadybos sistemos (IKVS) diegimo organizacijoje elementai yra: vadovybės atsakomybė, išteklių vadyba ir planavimas, vykdymas ir kontrolė, vadovybės atsakomybė užsibrėžiant integruoti KVS organizacijoje. Išteklių vadyba ir planavimas atskleidžia, kokius trūkumus reikia pašalinti norint prisiderinti standartizacijai. Vykdytas ir kontrolė apima darbų eigos vertinimą ir korekcijas bei galutinį rezultatą. Taip pat ir tolimesnę organizacijos veiklos analizę ir veiklos gerinimą.

2. IKVS įdiegimas padaro organizaciją patrauklesnę klientams ir užsienio investuotojams. Organizacijos produktai ar paslaugos įgyja didesnę konkurencinį pranašumą, darbo sąlygos atitinka saugių darbo sąlygų reikalavimus, gamtai sumažinamas neigiamasis poveikis.

3. Pasiiekti aukštesnę konkurencijos lygį, pagerinti organizacijos įvaizdį ir užtikrinti darbuotojų saugumą bei mažinti įtaką gamtai galima įdiegus parengtą integruotos kokybės vadybos sistemos modelį. Įdiegus šį modelį organizacija turėtų didesnę darbo našumą, standartizuotą produktą, didesnę pelną. Darbuotojams sukurtas geresnes darbo sąlygas bei švaresnę gamtą.

1 Pav. Integruotos kokybės vadybos sistemos modelis (parengtas pagal ISO standartus)

Literatūros sąrašas

1. VANAGAS P. 2001. Visuotinės kokybės vadybos įgyvendinimo Lietuvoje sąlygos. Kaunas: Technologija;
2. VANAGAS P. 2004. Visuotinės kokybės vadyba. Kaunas: technologija;
3. Sertifikavimas: http://www.lsd.lt/typo_new/index.php?id=157
4. ABRAMAVIČIUS Š. 2001. *ISO 9000 serijos standartų bei visuotinės kokybės vadybos santykio problema ir konkurencinis pranašumas*. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai: 2001.20., Vilnius;
5. URBONAVIČIUS S. 2004. *Kokybės standartų specifikacija smulkiosiose ir vidutinio dydžio įmonėse – vadybos ir marketingo aspektų reikšmė*. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai:2004.32., Vilnius.

Integrated management quality system implantation in facility of service concern

Summary

There are many ways to increase influence to competitors of concern. In this article is studied for ISO standards integration in company environment. It is not very simple to do this project. Firstly need leadership to decide to accept project. Second task is grade concern situation with resources (human's and material) . Third is plan what leaderships must to value situation and decide what resources need to catch ISO standards. Then situation is valued need to take actions to move forward and implement ambitions. Final and most momentous part of project is estimation and analysis of process. This project makes concern more attractive to clients. Good and safely operating conditions. It reduces negative influence of company to nature.

Mokslinio darbo vadovė: prof. dr. J. Ramanauskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

VARTOTOJŲ NUOMONĖS REIKŠMĖ TOBULINANT PREKYBINĖS ĮMONĖS VEIKLĄ

Dainius Kacevičius

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Klientų nuomonė yra svarbus paslaugų tobulinimo pagrindas, ją reikšdamas klientas gali daryti įtaką vadybos sprendimams. Rinkos tyrimai padeda suprasti, ką žmonės mąsto, jaučia ir daro siekdami patenkinti savo norus, troškimus ir pomėgius, kuriuos sieja su produktų ir paslaugų pirkimu. Paprastai šnekant, tai yra būdas nustatyti, kaip tikrieji klientai, realūs būsimi klientai ir kitos konkrečios žmonių grupės vertina įmones, paslaugas, produktus ir rinkodaros komunikaciją. (Urbanskienė ir kt., 1998)

Klientų pasitenkinimo, lojalumo tyrimai padeda įvardinti organizacijos veiklos stiprybes ir silpnybes. Esamų klientų tyrimai sukuria galimybę išsakyti nuomonę apie produktų ir paslaugų kokybę, išdėstyti lūkesčius ir norus. (Bučiūnienė, 2002)

Klientų tyrimai įvertina jų pasitenkinimo, lojalumo lygį, įvardina faktorius, kurie teigiamai veikia ir turi didžiausią įtaką ugdant laimingą ir ištikimą klientą. Tokio pobūdžio tyrimai nustato klientams nepriimtinas, jį atstumiančias aplinkybes, identifikuoja potencialius patenkinimui poreikius. (Urbanskienė ir kt., 1998)

AB „Agrovika“ įkurta 2007 m. rugpjūčio mėn., Kėdainiuose. Pagrindinė įmonės veikla - grūdų, rapsų supirkimas, saugojimas, perdirbimas, negrūdinių žaliavų pardavimas ir sandėliavimas. Šiuo metu įmonės prekybinė veikla nėra pakankamai gerai išvystyta, nes neįdiegtas efektyvus prekybinės veiklos valdymo modelis.

Lietuvos rinkoje vyksta arši konkurencinė kova – yra 5-6 stambios žaliavomis prekiaujančios įmonės, kurios nuolat vykdo konkurencinę kovą gana nedidelėje Lietuvos rinkoje. Net ir menkiausi konkurenciniai pranašumai leidžia suformuoti palankesnę kainodarą, o tuo pačiu, ir užimti didesnę rinkos dalį.

Gauti klientų nuomonės tyrimo rezultatai apie įmonės prekybinę veiklą galės bus panaudoti kuriant prekybinės veiklos modelį, leisiantį patenkinti klientų poreikius bei efektyviau vykdyti prekybinę veiklą.

Tyrimo tikslas – atlikus vartotojų nuomonės tyrimą, nustatyti pagrindines įmonės prekybinės veiklos tobulinimo kryptis.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- išanalizuoti klientų pasiskirstymą pagal veiklos kryptį, apimtį bei patirtį;
- išskirti pagrindines priežastis dėl kurių klientai renkasi AB „Agrovika“;
- nustatyti prekybinės veiklos kryptis, kurias klientai siūlo tobulinti.

Tyrimo objektas – AB „Agrovika“ prekybinė veikla.

Tyrimo metodai. Naudoti šie metodai: literatūros analizė ir sintezė, loginė analizė bei sintezė, anketinė apklausa, anketinės apklausos rezultatų analizė ir sintezė.

Rezultatai

Tyrinėjama įmonė AB „Agrovika“ yra dar palyginti jauna, įsikūrusi tik 2007 metais, ir kol kas neturi įdiegusi efektyvaus prekybinės veiklos modelio. Atliekant AB „Agrovika“ prekybinės veiklos modelio diegimo galimybių tyrimą, buvo atsižvelgta į įmonės specifiką, kuri visų pirma pasireiškia tuo, kad tai įmonė prekiaujanti žemės ūkio produktais, taip pat įvertinama, kad AB „Agrovika“ žaliavų pardavimai atliekami tik didmeninės prekybos būdu. Galima išskirti šiuos žaliavų platinimo kanalus:

- pašarų gamintojai,
- stambūs ir vidutiniai ūkiai, kurie patys gaminasi pašarus savo reikmėms,
- žaliavų platintojai, kurie vykdo žaliavų komerciją.

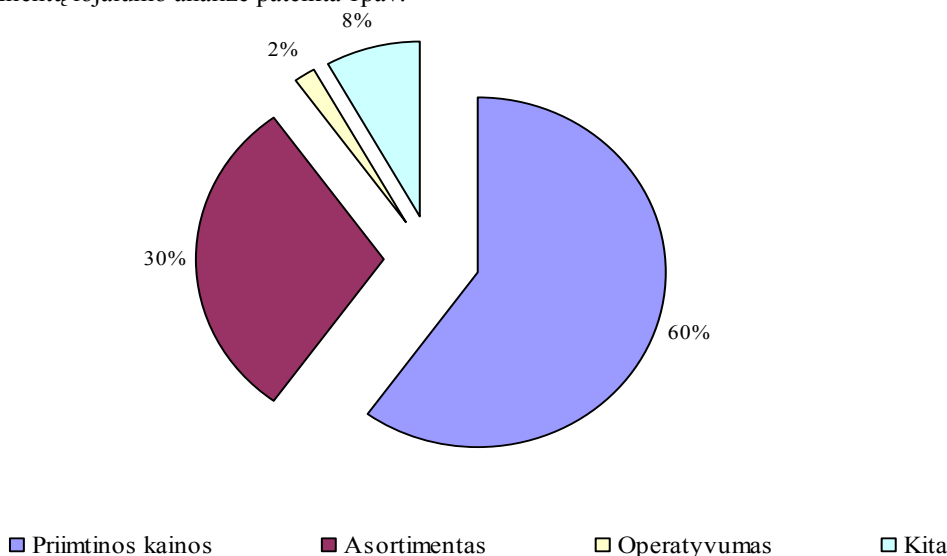
AB „Agrovika“ įdiegus prekybinės veiklos modelį, būtų galima įgauti konkurencinį pranašumą prieš kitus žaliavų perpardavinėtojus, užimti didesnę rinkos dalį, o tuo pačiu ir generuoti didesnę ekonominę naudą įmonės savininkams.

Siekiant išsiaiškinti esamų bei potencialių klientų nuomonę apie įmonės vykdomą veiklą, jų lūkesčius, buvo atlikta AB „Agrovika“ esamų klientų bei potencialių klientų anketinė apklausa.

Apklausa buvo vykdoma 2008 m. lapkričio – gruodžio mėnesiais, apklausta 50 respondentų iš skirtingų įmonių, 80 proc. apklaustųjų buvo esami AB „Agrovika“ klientai, ir apie 20 proc. potencialūs klientai, šiuo metu perkantys produkciją iš AB „Agrovika“ konkurentų.

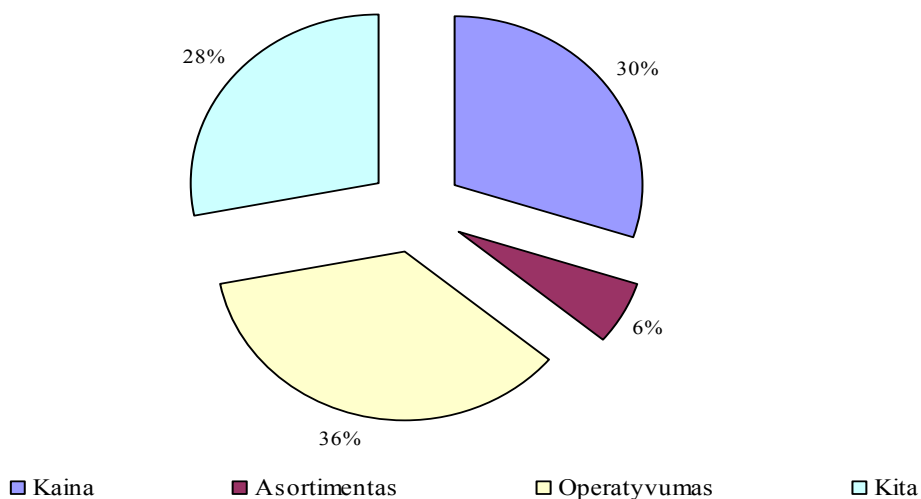
Didžioji dalis apklaustųjų užsiėmė galvijų arba kiaulių auginimu (apie 80 proc.), apie 10 proc. apklaustųjų veiklos sritis buvo paukščių auginimas, 6 proc. respondentų nurodė, jog užsiima pašarų gamyba, ir apie 4 proc. respondentų nurodė, jog jie užsiima kita veikla. Analizuojant apklaustųjų pasiskirstymą pagal vykdomos veiklos laikotarpį, matome, jog didžioji dalis respondentų veiklą vykdo nuo 1 iki 5 metų (76 proc.), apie 14 proc. respondentų nurodė, jog jų vykdomos veiklos laikotarpis yra didesnis nei 10 proc., ir apie 10 proc. respondentų teigė, jog jie vykdo veiklą nuo 5 iki 10 metų. Analizuojant apklaustųjų pasiskirstymą pagal veiklos apimtį, matome, jog apie 56 proc. respondentų vidutinė metinė apyvarta buvo iki 10 mln. Lt (56 proc. nuo visų apklaustųjų), taip pat nemažą dalį (apie 40 proc.) sudarė respondentai, kurių metinė apyvarta buvo tarp 11 ir 50 mln. Lt ir tik apie 4 proc. respondentų nurodė, jog jų metinės apyvartos siekia 51 – 100 mln. Lt.

Taigi, klientų lojalumo analizė pateikta 1pav.

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal priežastis, dėl kurių renkasi AB „Agrovika“

Analizuojant esamų klientų priežastis, dėl kurių jie renkasi būtent AB „Agrovika“, didžioji dalis respondentų (apie 60 proc.) teigė, jog jie renkasi AB „Agrovika“ produkciją todėl, kad jiems yra priimtina kainodara, taip pat nemaža dalis (apie 30 proc.) nurodė, jog jiems yra priimtinas AB „Agrovika“ siūlomas prekių asortimentas, apie 8 proc. respondentų nurodė kitas priežastis, dėl kurių renkasi AB „Agrovika“ (kokybiniai parametrai ir kt.), ir tik apie 2 proc. apklaustųjų nurodė, jog jie renkasi AB „Agrovika“ todėl, jog yra operatyviai vykdomi užsakymai. (1 pav.)

2 pav. Respondentų nuomone tobulintinos AB „Agrovikos“ veiklos sritys

Analizuojant sritis, kurias respondentai nurodė kaip labiausiai tobulintinas, matome, jog labiausiai klientai norėtų, jog būtų patobulintas užsakymų vykdymo operatyvumas (36 proc.), apie 30 proc. apklaustųjų nurodė kitas veiklos sritis (kokybiniai žaliavų parametrai, atsiskaitymų už produkciją sistemą ir kt.), 6 proc. apklaustųjų nurodė, jog labiausiai norėtų, jog būtų praplėstas įmonės prekių asortimentas. (2 pav.)

Analizuojant klientų veiklos srities ir jų pasiūlytų tobulintinų krypčių ryšį, matome, jog galvijų arba kiaulių auginimo veikla užsiimantys klientai daugmaž vienodai norėtų, jog būtų tobulintos trys įmonės prekybinės veiklos kryptys: operatyviau atliekami užsakymai, pagerinta kainodara bei kita (didžiaja dalimi kokybinės prekių savybės). Paukštininkyste besiverčiantys klientai norėtų, jog būtų operatyviau įvykdomi užsakymai bei patobulinta kainodara. Pašarų gamyba užsiimantys klientai nurodė, jog labiausiai tobulintina vieta yra operatyvumas, taip pat keletas klientų nurodė, jog reiktų patobulinti asortimentą bei kainodarą (1 lentelė)

1 lentelė

Tirtųjų vartotojų pasiskirstymas pagal veiklos sritis bei nuomonė dėl prekybinės veiklos tobulinimo

Pasiskirstymas pagal veiklos sritį	Tobulintinos veiklos sritys				Viso
	Kaina	Asortimentas	Operatyvumas	Kita	
Gyvulininkystė	12	1	14	13	40
Paukštininkystė	2	0	1	0	3
Pašarų gamyba	1	1	3	0	5
Kita veikla	0	1	0	1	2
Viso	15	3	18	14	50

Analizuojant klientų veiklos apimties ir jų pasiūlytų tobulintinų krypčių ryšį, matome, jog didelė dalis smulkių klientų (veiklos apimtis iki 10 mln. Lt per metus) norėtų, jog būtų pagerintos prekių kokybinės savybės (anketose prie atsakymo „kita“ nurodė būtent kokybines charakteristikas) bei patobulintas užsakymų įvykdymo operatyvumas. Vidutinio stambumo klientai labiausiai norėtų, jog būtų patobulinta kainodara bei taip pat užsakymų įvykdymo operatyvumas. Stambiausi klientai kaip pagrindines tobulinimo kryptis nurodė kainodarą bei kita (kokybinės prekių savybes). (2 lentelė)

2 lentelė

Tirtųjų vartotojų pasiskirstymas pagal veiklos apimtis bei nuomonė dėl prekybinės veiklos tobulinimo

Pasiskirstymas pagal veiklos apimtį	Tobulintinos veiklos sritys				Viso
	Kaina	Asortimentas	Operatyvumas	Kita	
Iki 10 mln. Lt	5	1	10	12	28
11-50 mln. Lt	9	2	8	1	20
51-100 mln. Lt	1	0	0	1	2
Viso	15	3	18	14	50

Apibendrinant pateiktą informaciją, galima teigti, jog šiuo metu klientai labiausiai pasigenda užsakymo įvykdymo operatyvumo bei nėra visiškai patenkinti pristatomų prekių kokybe. Šie veiksniai, mano nuomone, gali būti labai didelė kliūtis vystant prekybinę veiklą, todėl kuriant įmonės prekybinės veiklos modelį, bus atsižvelgta į šių veiksnių tobulinimo galimybes.

Daugelio autorių (Chandezon, Lancestre, Hirchey, Virvilaitė ir kt.) teigimu, optimizuojant įmonės prekybinę veiklą labai svarbu gerai pažinti potencialius būsimos prekės vartotojus – būtent šiam tikslui pasiekti, t.y. siekiant gauti išsamią šios rūšies informaciją, yra atliekami rinkos tyrimai, vykdomi vartotojų nuomonės tyrimai. Gavus tyrimų rezultatus, yra atliekami veiksmai, siekiant patenkinti rinkos poreikius. Šiuo atveju, gauti tyrimo rezultatai aiškiai rodo, jog įmonės prekybinė veikla yra tobulintina – veikloje trūksta operatyvumo, taip pat klientai nėra patenkinti

kitais prekybinės veiklos parametrais. Taigi, atliktas tyrimas nurodė pagrindines prekybinės veiklos tobulinimo kryptis, kurias patobulinus ne tik išliks didesnė tikimybė išlaikyti esamus klientus, tačiau ir gali atsirasti daugiau galimybių pritraukti kitus potencialius klientus, ir tai gali lemti veiklos plėtros perspektyvas. Siekiant išspręsti išskirtas AB „Agrovika“ prekybinės veiklos problemas, bus atliktas šiuo metu prekybinės veiklos organizavimo schemas tyrimas bei bus sukurtas prekybinės veiklos modelis, leisiantis išspręsti tyrimo metu nustatytas prekybinės veiklos problemas.

Išvados

- 1) Klientų nuomonė yra svarbus paslaugų tobulinimo pagrindas;
- 2) Pagrindiniai AB „Agrovikos“ esami ar potencialūs klientai yra smulkios arba vidutinės įmonės, vykdančios veiklą iki 5 metų;
- 3) Labiausiai tobulintinos prekybos sritys yra klientų aptarnavimo operatyvumas bei kainodara;
- 4) AB Agrovika prekybos operatyvumu bei kainodara nepatenkinti buvo bei tobulinti ją siūlė daugiausiai galvijų arba kiaulių auginimo veikla užsiimantys bei smulkūs ir vidutinio stambumo klientai;
- 5) Atliktas tyrimas nurodė pagrindines prekybinės veiklos tobulinimo kryptis, kurias patobulinus ne tik išliks didesnė tikimybė išlaikyti esamus klientus, tačiau ir gali atsirasti daugiau galimybių pritraukti kitus potencialius klientus, ir tai gali lemti veiklos plėtros perspektyvas.

Literatūros sąrašas

4. Bučiūnienė I. 2002. *Pardavimo valdymas*. Kaunas: Technologija
5. Chandezon G., Lancestre A. 1993. *Metody prodazy*. Moskva: Progres, Univers.
6. Hirchey M., Eugene F. 2000. *Managerial economics*. London: Dryden.
7. Urbanskienė R., Vaitkienė R., Clotey B. 1998. *Rinkos tyrimai*. Kaunas: Technologija,
8. Virvilaitė R. 1997 *Marketingas*. Kaunas: Technologija.

The importance of consumers opinion to the improvement of the trade proceeding

Summary

JSC Agrovika was established in 2007 and one of its activities is the trading of agriculture products. This kind of activity isn't perfect and the company wants to make it better. One of the ways to find out how to improve trading is to make the analysis of the clients. There were fulfilled the analysis of JSC Agrovika clients, which shows the ways to the improvement of the trade proceeding. The main problems, which were separated in this client's opinion analysis, are the expedition and other problems (problems related whit the quality of produce in this case). The conclusions of this analysis will help to improve the trade proceeding and there can appear the potentiality to the development of trade activity.

Mokslinio darbo vadovas: doc. dr. A. Gargasas (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

KAIMO GYVENTOJŲ EKONOMINIS AKTYVUMAS IR UŽIMTUMAS PASVALIO RAJONE

Andrius Markuckas

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Šalies gyventojų užimtumas, jų nedarbas - viena iš opiausių šiandienos socialinių ir ekonominių problemų. Nuo jų išsprendimo priklauso ekonominis šalies augimas, Vyriausybės strateginės veiklos įgyvendinimo rezultatai.

2008 metais Pasvalio rajone gyveno 32,53 tūkst. gyventojų, kaimo gyventojai sudarė 70,22 proc. visų gyventojų. Pasvalio rajono kaimo vietovės išsiskiria iš kitų Lietuvos rajonų žemu kaimo gyventojų užimtumu, nedarbo, pajamų lygiu bei darbo jėgos nedideliu mobilumu. Atokiame rajone jaučiamas naujų darbo vietų stygius dėl žemo kaimo gyventojų verslumo ir neišplėtos socialinės partnerystės.

Siekiant užtikrinti sėkmingą Pasvalio rajono ekonomikos augimą - būtina tirti kaimo gyventojų ekonominį aktyvumą, kvalifikaciją, darbo jėgos poreikį ir ieškoti naujų iniciatyvų gerinant verslo aplinką, skatinant darbo vietų steigimą ir didinant darbo jėgos ekonominį aktyvumą.

Tyrimo tikslas - išanalizuoti kaimo gyventojų ekonominio aktyvumo ir užimtumo būklę Pasvalio rajone.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) išnagrinėti kaimo gyventojų ekonominio aktyvumo ir užimtumo teorinius aspektus;
- 2) nustatyti kaimo gyventojų ekonominio aktyvumo ir užimtumo būklės vertinimo kriterijus;
- 3) ištirti kaimo gyventojų ekonominio aktyvumo ir užimtumo būklę Pasvalio rajone;
- 4) pateikti kaimo gyventojų ekonominio aktyvumo ir užimtumo gerinimo Pasvalio rajone kryptis.

Tyrimo objektas – kaimo gyventojų ekonominis aktyvumas ir užimtumas.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, loginė analizė ir sintezė, dedukcija, lyginamoji analizė, statistinių duomenų analizė.

Rezultatai

Darbo ir gyventojų užimtumo klausimais pradėta domėtis jau XX a. pradžioje. Iš pradžių darbo samprata buvo siejama su išgyvenimo būtinybe, tačiau atsiradus gerovės suvokimui, darbas buvo siejamas su galimybe realizuoti asmens individualius gebėjimus, kartu sukuriant ir ekonominio egzistavimo pagrindą (Adamonienė, 2004). Globali konkurencija taip pat siek tiek keičia *darbo* sampratą, siekdama visaverčio darbuotojų dalyvavimo jame. Papildant B. Martinkaus ir D. Beržinskienės (2005) pateikiamą *darbo* apibrėžimą *darba* būtų galima traktuoti kaip visavertę žmonių veiklą, išreikštą potencialiais fiziniais ir protiniais asmenų gebėjimais, naudojamais vertės kūrimo procese, ir nukreipta asmeninių bei visuomeninių poreikių patenkinimo linkme, kurio metu sukuriamas ir ekonominio egzistavimo pagrindas. Darbo procesas suteikia ne tik pilnavertiškumo jausmą, bet ir statusą visuomenėje.

Taigi darbas – tai veikla, kurioje tarp žmonių formuojasi ekonominiai ir teisiniai santykiai, autoriaus manymu, tikslinga vartoti *užimtumo* sąvoką.

Užimtumo klausimais rašė E. Krasin (1998), I. Kulincev (2001), B. Drilingas (1997), B. Martinkus (2000), A. Juozapavičienė (2001), D. Beržinskienė (2005) ir kt. Minėti autoriai skirtingai interpretuoja užimtumo sąvokas. Pavyzdžiui, B. Drilingas (1997) užimtumą sieja su gyventojais ir jų grupėmis „Dirbantys visų nuosavybės formų įmonėse, įstaigose ir organizacijose, įskaitant dirbančius ūkininkų ūkiuose, bei atliekantys karinę tarnybą ar esantys įkalinimo įstaigose“. Panašiai mano ir B. Martinkus bei A. Savanevičienė (2000) užimtumą interpretuodami užimtumo lygiu: „tiriamos užimtų gyventojų grupės ir tos amžiaus grupės gyventojų skaičiaus santykio procentine išraiška“. Tačiau I. Kulincev (2001) užimtumą apibrėžia kaip makroekonominę kategoriją, išreikštą santykiu tarp darbingo amžiaus dirbančių asmenų skaičiaus ir bedarbių skaičiaus tam tikrame ekonominiame regione. Mokslininkė A. Juozapavičienė (2001) pateikia tokį užimtumo apibrėžimą „Užimtumas - realiojo darbo užmokesčio ir žmonių, sugebančių susirasti darbą, sąryšis“. Šiame apibrėžime išskiriamas darbo užmokesčio reikšmingumo ir darbo paieškos motyvacijos veiksniai.

Išsamiausia *užimtumo* sąvokos raidos apibrėžimą pateikia B. Martinkus ir D. Beržinskienė (2005), teikdami, kad *užimtumas* - tai teisėta darbingo amžiaus asmenų darbinė veikla, paremta ekonominiais ir teisiniais žmonių, dalyvaujančių vertės kūrimo procese, santykiais, siekiant patenkinti asmeninius ir visuomeninius poreikius bei teikianti pajamų, o kartu atspindinti bendrą šalies ekonominę būklę.

Apibendrinus apibrėžimų sąvokas, daroma išvada, kad pagrindinės kategorijos, skiriančios *darbą* nuo *užimtumo* yra:

- 1) ekonominių ir teisinių santykių formavimasis tarp žmonių (Saruchanov, 1993);
- 2) santykis tarp darbingo amžiaus dirbančių asmenų skaičiaus ir bedarbių skaičiaus tam tikrame ekonominiame regione (Kulincev, 2001).

Siekiant įvertinti kaimo gyventojų ekonominį aktyvumą ir užimtumą susiduriama su skirtingais užimtumo tyrimo būdais: skirtingais vertinimo tikslais, aspektais, metodais, rodikliais. Kaimo gyventojų ekonominio aktyvumo ir užimtumo Pasvalio rajone tyrimo tikslui įgyvendinti vertinimas buvo atliktas demografiniu, socialiniu ir ekonominiu aspektais ir naudojant kiekybinius tyrimo metodus.

Kaimo gyventojų ekonominio aktyvumo ir užimtumo būklei bei tendencijoms nustatyti naudoti rodikliai:

demografiniai – gyventojų skaičius pagal gyvenamą vietovę, lytį ir amžių;

socialiniai – gyventojų migracija, registruoti bedarbiai pagal lytį, amžių ir gyvenamą vietovę;

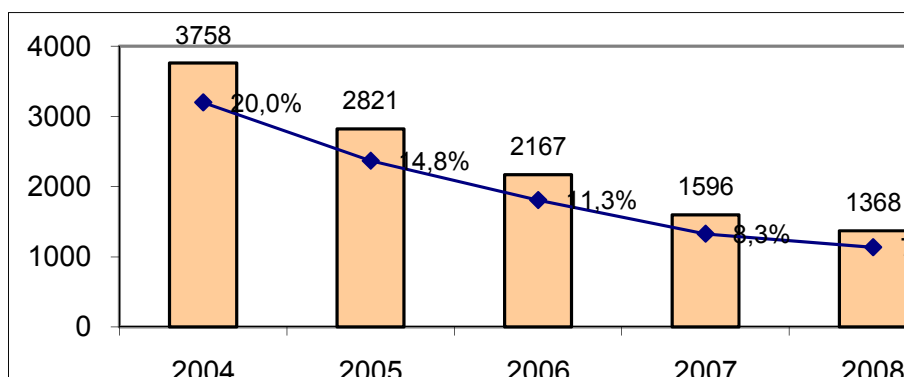
ekonominiai – darbo jėgos pasiskirstymas ir tendencijos pagal lytį, amžių ir 2004-2008 metų laikotarpį; ir kaimo gyventojų ekonominis aktyvumas pagal užimtuosius ekonominiuose veiklose.

Pasvalio rajonas pagal užimamą plotą yra vienas mažiausių šalyje, išsidėstęs Lietuvos Respublikos šiaurinėje dalyje. Dauguma rajono gyventojų įsikūrė kaimuose ir nedideliuose miesteliuose, kurie tapo seniūnijų centrais. Statistikos departamento duomenimis, 2008 m. Pasvalio rajone gyveno 32530 žmonių, kaime – 22845, iš jų vyrų – 11032, moterų – 11813. Gyventojų, t.y. 1,3 proc. mažiau nei prieš metus. Pagal amžių kaime gyvena: 15-19 metų – 2088, 20-29 metų – 3085, 30-39 metų – 2674, 40-49 metų – 3166, 50-59 metų – 2364, 70-79 metų – 2106 gyventojai (Lietuvos gyventojai pagal amžių, 2008 m.).

Per 2007 m. į Pasvalį atvyko 436 gyventojai, o išvyko 651 gyventojas (Darbo statistikos metraštis, 2007 m.). Gyventojų skaičiaus mažėjimą lemia šios priežastys: žemas gimstamumo lygis, gyventojų migracija į didžiuosius šalies miestus ar užsienio šalis.

19181 asmuo arba 59,0 proc. Pasvalio rajono gyventojų yra darbingo amžiaus asmenys. Vyrų sudaro 51,8 proc. visų darbingo amžiaus gyventojų, moterys – 48,2 proc., jaunimas – 25,7 proc. Lyginant su 2007 m. darbingo amžiaus gyventojų skaičius išaugo 0,1 proc., taip pat padidėjo darbingų moterų 0,1 proc. ir darbingo jaunimo 0,6 proc., tačiau 0,1 proc. o sumažėjo darbingų vyrų.

Ieškančių darbo asmenų procentas nuo darbingo amžiaus gyventojų Pasvalio rajone eilę metų mažėjo, tačiau situacija 2007 metų pabaigoje ėmė keistis. 2008 m. gruodžio 1 d. ieškančių darbo asmenų santykis su darbingo amžiaus gyventojais buvo 6,8 proc. darbingo amžiaus gyventojų. Lyginant su 2007 m. tuo pačiu laikotarpiu, šis procentas rajone padidėjo 0,3 proc.

1 pav. Pasvalio darbo biržoje ieškantys darbo asmenys ir nedarbo lygis Pasvalio rajone 2004-2008 m. (Šaltinis: Pasvalio raj. Darbo birža)

2008 m. sausio 1 d. Pasvalio darbo biržoje registruota 1368 ieškančių darbo asmenų, iš jų - 1152 bedarbiai. Bedarbių struktūroje padidėjo jaunimo (iki 25 m. amžiaus) - 2,4 proc. (nuo 8,3 proc. iki 10,7 proc.) ir nekvalifikuotų asmenų – 1,9 proc. (nuo 45,2 proc. iki 47,1 proc.) lygis.

Džiugina tai, kad iki 2008 m. sausio 1 d. sumažėjo registruotų bedarbių tarp:

- moterų – 12,7 proc. (nuo 56,4 proc. iki 43,7 proc.);
- vyresnių nei 50 m. amžiaus asmenų – 2,3 proc. (nuo 34,6 proc. iki 32,3 proc.);
- ilgalaikių bedarbių – 6,2 proc. (nuo 20,3 proc. iki 14,1 proc.);
- kaimo gyventojų – 5,1 proc. (nuo 74,9 proc. iki 69,8 proc.);
- papildomai remiamų asmenų – 13,2 proc. (nuo 70,6 proc. iki 57,4 proc.).

Vertinant pagal ekonomines veiklas, didžiąją dalį (50,1 proc.) Pasvalio rajono įmonių sudaro paslaugų sektoriaus įmonės. Žemės ūkio įmonės sudaro 38,9 proc., pramonės sektoriaus įmonės - 9,0 proc., statybos – 2,0 proc. Pagal dirbančiųjų skaičių dominuoja smulkios įmonės, turinčios iki 10 darbuotojų. Tokios įmonės sudaro 69,5 proc. visų darbdavių, su kuriais palaikomi nuolatiniai ryšiai.

Dažniausiai visi rodikliai, tarp jų ir užimtumas, yra nevienodi mieste ir kaime. Vykstat vis didesnei urbanizacijai, miestas išsivystymo lygiu gerokai lenkia kaimą, todėl ir dauguma rodiklių, parodančių ekonominę išsivystymą, mieste yra žymiai didesni nei kaime. Kaimas yra svarbus visuomenei, savitas savo etnokultūra, kraštovaizdžiu bei gamtine aplinka. Norint pasiekti visos visuomenės subalansuotą plėtrą - būtina didinti socialinį ir ekonominį teisingumą tarp urbanizuotų ir kaimiškųjų sričių ir ypač gerinti tradicinį ar kurti naują gyventojų užimtumą kaime.

Nedarbo problemą Pasvalio rajone padeda spręsti aktyvus bedarbių dalyvavimas aktyvios darbo rinkos politikos priemonėse bei glaudus bendradarbiavimas su rajono darbdaviais. Šiuo metu glaudūs ryšiai palaikomi su 455 rajono darbdaviais: 381 privataus sektoriaus įmone ir 74 valstybinio sektoriaus įmonėmis.

Išvados

1) Kaimo gyventojų nepalanki demografinė situacija (mažėjantis gimstamumas, gyventojų senėjimas, didelė emigracija), kai mažėja tiek bendras, tiek ir darbingo amžiaus gyventojų skaičius, kurie turi neigiamos įtakos Lietuvos ekonomikos augimui. Ilgalaikis nedarbas bei jaunimo (15–24 m.) nedarbas vis dar išlieka opi problema Lietuvoje, taip pat ir Pasvalio rajone. Nors užimtų gyventojų išsilavinimas yra aukštas, tačiau kvalifikuotų darbuotojų trūkumas – viena iš pagrindinių ekonominę plėtrą stabdančių problemų.

2) Pasvalio rajonas išsiskiria iš kitų Lietuvos rajonų žemu kaimo gyventojų užimtumu, nedarbo, žemu pajamų lygiu bei darbo jėgos nedideliu mobilumu. Atokiame rajone jaučiamas naujų darbo vietų trūkumas dėl žemo kaimo gyventojų verslumo ir neišplėtos socialinės partnerystės.

3) Kaimo gyventojų ekonominio aktyvumo ir užimtumo gerinimo priemonių parinkimui reikalinga socialinė-ekonominė ir teisinė aplinka. Todėl šiuos klausimus reikia spręsti nuolat kompleksiskai ir sisteminiu požiūriu.

4) Kaimo gyventojų užimtumo klausimai negali būti sprendžiami naudojantis siauros orientacijos priemonėmis (rinkos ribojimais, kvotomis, atskirų veiklos rūšių rėmimu). Tai sudaro sąlygas palengvinti socialines-ekonomines sąlygas vieniems, tačiau pablogina kitiems.

5) Strateginis kaimo gyventojų ekonominio aktyvumo ir užimtumo valdymas turi būti pagrįstas efektyviu materialinių, finansinių, socialinių ir žmogiškųjų vietos išteklių panaudojimu.

Literatūros sąrašas

1. ADAMONIENĖ, R. 2004. *Darbo išteklių pasiūlos ir paklausos derinimas Lietuvos žemės ūkyje*: monografija. Kaunas: Lietuvos žemės ūkio universitetas.
2. Lietuvos gyventojai pagal amžių 2008 m. Statistikos leidinys. Išleido statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
3. Darbo statistikos metraštis 2007. Statistikos rinkinys. Išleido statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
4. JUOZAPAVIČIENĖ, A. 2001. *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija.
5. MARTINKUS, B.; BERŽINSKIENĖ, D. 2005. *Lietuvos gyventojų užimtumo ekonominiai aspektai*: monografija. Kaunas: Technologija.
6. КРАСИН, Е. 1998. Трудовых миграция в Россию из стран зарубежных. *Вопросы экономики*, но.1.
7. КУЛИНЦЕВ, И. И. 2001. *Экономика и социология труда*. Москва.

Summary

In this article is analyzed the economical activeness and occupation of inhabitants from Pasvalys district's rural areas. The aim of this research is – to analyze the state of economical activeness and occupation of villagers in Pasvalys district. These tasks were set: to analyze theoretical aspects of economical activeness and occupation of villagers; to set the valuation criterions of villagers' economical activeness and occupation; to research the state of economical activeness and occupation of villagers in Pasvalys district; to give the directions how to improve the economical activeness and occupation of inhabitants in Pasvalys district's rural areas. The objective of research is – the economical activeness and occupation of villagers. For this research were used these methods: the analysis of scientific literature and other documents, logical analysis and synthesis, deduction, comparable analysis, the analysis of statistical data.

Nowadays one of the main problems in our country is the occupation of inhabitants and their unemployment. The economical country's potential and the result of government activity's implementation depend on the solving of these problems. The demographical situation in villages (decreasing birthrate, inhabitants' ageing, big emigration) when decrease not only general, but also decreases the number of employable inhabitants and this influences the growth of Lithuanian economy. Pasvalys district differs from other with his low level of inhabitant's occupation, unemployment, income and low mobility of labour force. For the improving the economical activeness and occupation of villagers it is necessary the social-economical and juridical environment. These questions must be solved constant and in systematic way. The strategic management of villagers' economical activeness and occupation must be reasoned by using effectively material, financial, social and human resources.

Mokslinio darbo vadovas: doc., soc. m. dr. A. Raupelienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

KAIMO AMATŲ PLĖTROS TENDENCIJOS IR POVEIKIS KAIMO TURIZMO VERSLO KONKURENCINGUMUI

Zigmantas Vagonis

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Žemės ūkio veiklai mažiau tinkamose ir natūraliais kraštovaizdžiais pasižyminčiose kaimo vietovėse pastaraisiais metais sėkmingai plėtojamas kaimo turizmas, laikomas viena iš pagrindinių alternatyvių ekonominių veiklų kaime. Kaimą pripažinus svarbiu turizmo verslui, susirūpinta, kad būtų išsaugotas kaimo paveldo unikalumas, puoselėjami kaimo amatai bei kultūra. Kaimo amatus, sodybas, kaip kultūros paveldą, naudoti turizmo verslui skatina galimybė įgyti konkurencinį pranašumą, taipogi propaguoti etnines kultūros vertybes.

Lietuvoje kaimo turizmas laikomas sparčiausiai augančiu turizmo paslaugų sektoriumi. Jis tampa rimtu konkurentu kurortams bei viešbučiams ir palyginti nebrangia alternatyva poilsiautojams. Tačiau kaimo turizmo išplitimas verčia konkuruoti atskirus Lietuvos regionus tarpusavyje, siekiant pritraukti daugiau turistų. Dėl šios priežasties kiekvienas regionas turi pasirinkti turizmo formą, kuri leistų įgyti konkurencinį pranašumą. Lietuvos, o ypač jos kaimiškųjų regionų turizmo konkurencingumo srityje, lemiamą vaidmenį vaidina istorinė praeitis, išlikęs kultūrinis paveldas bei natūrali gamta (Grecevičius P....., 2002 m).

ES skiria didelį dėmesį kaimo vietovių konkurencingumui didinti panaudojant vietos išteklius. Viena iš priedaidų ir galimybių yra tradicinės amatininkystės kaip verslo atgaivinimas ir plėtra. Kaimo amatų, būdingų konkrečiai kaimo vietai ar etnografiniam regionui, atgaivinimas yra svarbi kaimo vietovių gyvybingumo ir patrauklumo didinimo priemonė.

Tyrimo tikslas – įvertinti kaimo turizmo ir amatų sąveikos būklę Lietuvoje.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- išanalizuoti dabartinę kaimo amatų būklę;
- nustatyti kaimo turizmo ir tradicinių amatų sąveiką;
- atlikti amatų realizavimo rinkų analizę.

Tyrimo objektas – kaimo turizmo ir tradicinių amatų būklė Lietuvoje.

Tyrimo metodai. Iškeltai problemai tirti ir teoriniams rezultatams gauti naudoti šie metodai: mokslinės literatūros šaltiniuose paskelbtų tyrimų, straipsnių ir išvadų sisteminė, statistinė, lyginamoji analizė ir sintezė.

Rezultatai

Amatai – svarbi šalies etnokultūros dalis ir kita reikšminga alternatyvi kaimo ekonominė veikla, kurioje pastaraisiais metais jaučiamas ženklus pagyvėjimas. Lietuva turi galias amatų tradicijas, siejamas su namų apyvokos daiktų gamyba, tradiciniais nacionaliniais apdarais ir kitais rankų darbo gaminiais. Pagrindinė problema, kad daugumai užsiimančių amatais kaimo gyventojų trūksta verslumo, vadybos žinių, jų gamyba yra mažos apimties ir dauguma produkcijos net nepatenka į rinką. Plečiantis kaimo turizmui šalyje auga įvairių rankdarbių paklausa, todėl jaučiamas poreikis sustiprinti šią alternatyvią ekonominę veiklą. Tokiu būdu būtų ne tik diversifikuojama kaimo gyventojų ūkinė veikla, bet ir plėtojamos Lietuvos etnokultūrinės vertybės (Tradicinių....., 2005 m).

Kaimo amatai Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, reikšmingi rekreacijos veiksniai, turizmo ir kitose veiklos sferose. Jie padeda išsaugoti istorinę aplinką ir tarnauja vietos gyventojų bei turistų poreikiams, įvairina kaimo ekonomiką ir užtikrina pajamas tose vietovėse, kuriose užimtumas žemės ūkyje sparčiai mažėja. Tai puiki alternatyva kaimo žmonėms, nenorintiems dirbti žemės ūkyje ar siekiantiems gauti papildomų pajamų greta žemės ūkio veiklos. Tačiau irstant šeimos ūkiams nutrūksta tradicinių amatų igūdžių perdavimo iš kartos į kartą grandinė, o kai kuriems amatams kyla grėsmė išnykti.

Vartotojų visuomenėje rankų darbo produkcijos paklausa didesnė negu masiškai gaminamos produkcijos, kadangi įsigyti rankų darbo dirbinių yra prestižo reikalas. Modernaus vartotojo poreikiai labiau individualizuoti, jį dažnai traukia istorinę, kultūrinio kaimo paveldo vertę turintys gaminiai ir paslaugos. Tačiau vartotojai nuo funkcinių amatininkystės dirbinių pereina prie dekoratyvinių, nuo menkos vertės – prie turinčių pridėtinę vertę. Augant gyventojų pajamoms, vykstant demografiniams pokyčiams, įvairėjant vartotojų skoniams, amatai modernioje vartotojiškoje

pramonėje efektyviai transformuojasi. Tradiciniai amatai nebetarnauja žemės ūkiui ir kaimo bendruomenėms, bet prisitaiko prie visos šalies ir užsienio vartotojų gyvenimo stiliaus.

Galima prognozuoti, kad amatų produkcija Lietuvoje gali žlugti dėl kaimo gyventojų mažėjimo, žemės ūkio sąstingio, pasenusios amatų technikos, besikeičiančių madų, užsienio konkurencijos, laikomų arklų mažėjimo, atotrūkio tarp pajamų iš amatininkystės ir vidutinio atlygio gamyboje didėjimo, nenorėjimo ar negebėjimo prisitaikyti prie šiuolaikinių sąlygų, tradicijų perimamumo nebuvimo. Mažiausias pavojus gresia su renovacija, statyba susijusiems amatams, tačiau ir čia kiltų pavojus, jei vis daugiau žmonių nebenorėtų atnaujinti pastatų, išlaikant jų tradiciškumą, o atnaujintų juos naudodami modernias medžiagas ir naujovišku stiliumi. Tikėtina, kad dalis senų, istoriškai vertingų pastatų tiesiog bus palikti sugriūti (Bartusevičius V....., 2004 m).

Amatų verslas spaudžiamas taikyti efektyvesnę darbo praktiką. Amatininkų sėkmę riboja tradiciniai metodai, pagrįsti rankų darbu, tinkamų išteklių (medžiagų) paieška, produktų rinkodara, siekiant patenkinti kintančius vartotojų poreikius. Dauguma amatininkų savo produkciją reklamuoja internete, tačiau geriausia realizacijos ir reklamos vieta išlieka amatų mugės ir žemės ūkio produkcijos parodos. Amatų paplitimą stipriai įtakoja amatininkų darbo sąnaudų ypatumai:

1. Didelės darbo sąnaudos, todėl didelė reikšmė tenka darbo išlaidoms bendrose išlaidose;
2. Palyginus didelės papildomos personalo išlaidos, kas mažina konkurencingumą lyginant su intensyvaus kapitalo gamyba;
3. Palyginus didelės socialinių garantijų įmokos bei draudimas;
4. Palankesnės sąlygos šešėlinei ekonomikai bei nelegaliam darbui (Tradicinių....., 2005 m).

Grėsmė išnykti kaimo amatams kyla ir dėl naujų amatininkų stygiaus. Mokyklas baigę jaunuoliai amatininkystę dažnai sieja su menkia apmokama, nepatrauklia karjera. Be to, jauni amatininkai, norintys įsitvirtinti kaime, susiduria su būsto įsigijimo problema.

Amatų sektorius susiduria su didele mokymo ir konsultavimo pradinėje amatų verslo stadijoje problema. Mikro įmonių valdytojai ir savarankiškai dirbantys amatininkai neturi galimybių priimti stažuotojų ar būti jų mentoriais (vadovais, auklėtojais). Amatininkai-darbdaviai skundžiasi prastai mokymo įstaigose parengtais amatininkais, daug moksleivių, besimokančių amato, nebaigia mokslų. Amatininkų, norinčių mokytis, yra pernelyg mažai, kad jiems mokymų organizatoriai pasiūlytų kursus. Be to, amatų rūšių yra labai daug, kiekvienai rūšiai reikia specifinių žinių ir įgūdžių. Mokymo institucijos negali sau leisti organizuoti specifinių kursų.

Remiami amatų mokymai dažnai neatitinka amatininkų, jau užsiimančių šia veikla, poreikių. Susiklosčius tokiai situacijai mokymo srityje, kai stinga mentorių, tėvai neperduoda įgūdžių vaikams, nėra praktikos vietų, mokymai organizuojami gyvenviečių centruose, menkas amatų mokymo subsidijavimas, – dauguma amatininkų priversti to išmokti savarankiškai. Didžioji dalis amatininkų norėtų įgyti ne tik amatų, bet ir verslui reikalingų buhalterinės apskaitos, rinkodaros, informacinių technologijų žinių ir įgūdžių (Bartusevičius....., 2004 m).

Šiandien, kai iš kartos į kartą žemę dirbęs žmogus yra skatinamas atsisakyti žemės ūkio gamybos, amatai ir alternatyvus verslas įgyja vis didesnę įtaką. Turizmas, amatai ir kaimo prekių bei paslaugų teikimas yra daugelyje regionų augimą užtikrinantys sektoriai, atveriantys galimybes tiek įvairinti ne žemės ūkio veiklą pačiame ūkyje, tiek steigti labai mažas įmones platesniame kaimo ekonomikos kontekste. Pastaraisiais metais tradicinių amatų ir verslų produkcija įgyja vis didesnę paklausą vidaus ir tarptautinėje rinkoje. Naujas galimybes atveria amatininkų ir kaimo turizmo paslaugų teikėjų bendradarbiavimas (1 lentelė). Lietuviški amatų gaminiai kaip suvenyrai yra svarbūs vietiniams ir kitų valstybių turistams susipažįstant bei „atrandant“ Lietuvą.

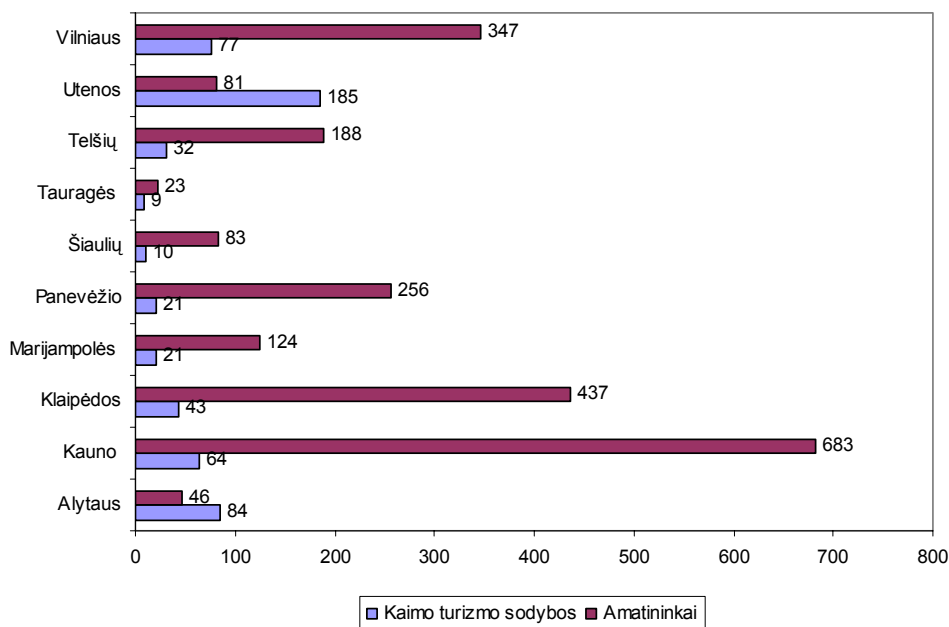
Kaimo turizmas, kaip alternatyvi žemės ūkio gamybai veikla, Lietuvoje pastaraisiais metais sparčiai plečiasi. Dėl kaimo turizmo sodžiuje vėl atgyja amatai, tradicijos, kaimo gyvenamosios dviasia tampa turistų traukos veiksniu – daugeliui miesto gyventojų, ypač jaunimui, tai ir gera galimybė susipažinti su etnokultūriniu palikimu (Brazaitytė ....., 2006 m).

1 lentelė . Kaimo turizmo sodybų savininkų ir amatininkų bendradarbiavimo ekonominė nauda

Pajamos iš turizmo	Pajamas gaunantys amatininkai	Ekonominė reikšmė
1. Tiesioginės (tiesioginės išlaidos vietoje)		
Maitinimas	Konditeris, kepėjas, mėsininkas	didelė
Apgyvendinimas		nedidelė
Suvenyrai, dovanos, daiktai prisiminimui	Konditeris, kepėjas, mėsininkas, keramikas, dailidė ir tt.	vidutinė
"Neturistiniai" produktai	Fotografai, dizaineriai, laikrodininkai, juvelyrų	nedidelė
Paslaugos	kepėjas, mėsininkas, kirpėjas, kosmetikas, stalius, mechanikas	nedidelė
2. Netiesioginės pajamos (pajamos gaunamos iš išankstinių paslaugų)		
Svečių aptarnavimo sfera	Statybos sferos įmonės, pastatų bei drabužių valymo įmonės	vidutinė
Infrastruktūros sukūrimas ir plėtimas - visuomeninis sektorius	Statybos ir rekonstrukcijos sferos įmonės	vidutinė
Infrastruktūros sukūrimas ir plėtimas - privatus sektorius	Kalvis	nedidelė
3. Multiplikatoriaus poveikis	Visos įmonės	vidutinė

Šaltinis: Valstybinis turizmo departamentas prie ūkio ministerijos

Paveiksle matyti, kad kaimo turizmo ir kaimo amatų sąveika nėra labai stipri (žr. 1 pav.), nes Lietuvoje daugeliu atvejų egzistuoja didžiulė kaimo turizmo sodybų ir kaimo amatų išsidėstymo disproporcija. Daugelyje apskričių (išskyrus Utenos ir Alytaus), kur stipriai išvystytas kaimo turizmas, kaimo amatininkų yra žymiai daugiau nei kaimo turizmo sodybų. Akivaizdu, jog etninės kultūros tradicijomis pagrįstų amatų dirbinių gamintojai gausiausiai telkiasi pagrindiniuose šalies miestuose. Ryškėja ir specifinių amatų rūšių vyravimas skirtingose šalies teritorijose. Kaip matyti iš paveikslo, kaimo turizmo rinkai dar yra kur plėstis ir reikia plėstis norint tolygiai sąveikauti tarpusavyje su amatininkais. Bendradarbiavimas su vietos amatininkais leistų įgyti konkurencinį pranašumą kaimo turizmo paslaugų tiekėjams, taip pat liaudies meistrams, savo ruožtu, sudarant sąlygas realizuoti savo produkciją kaimo turizmo sodybose vietiniams bei užsienio poilsiautojams, būtų reali proga papildomai gauti pajamų.

1 pav. Kaimo turizmo sodybų ir amatininkų skaičius apskrityse.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas ir valstybinis turizmo departamentas prie ūkio ministerijos

Taigi, tokia didelė kaimo turizmo ir kaimo amatų dislokacijos disproporcija sunkiai sudaro tinkamas sąlygas glaudesniai šių verslų bendradarbiavimui ir vystymui, tačiau šiandien dienai yra jaučiamas vis didėjantis potencialas tarpusavyje bendradarbiavimui.

Rinkos nišos, kuriuose amatai gali sėkmingai gyvuoti ir plėtotis modernėjančioje visuomenėje egzistuoja:

- moderni, šiuolaikiška, patogi vartotojui ir išsauganti tradiciją rekreacinė individuali ar vieša paslaugų sfera kaime. Kadangi buvusį vienintelį kaime žemės ūkio gamybinį sektorių papildė paslaugų sektorius, kuris ateityje plėtosis dar sparčiau, atsiranda reali ir ilgalaikė galimybė tradiciniams amatams įsitvirtinti ir plėtotis glaudžiai bendradarbiaujant su kultūriniais ir kaimo turizmo verslu.

- lietuviškas suvenyras. Perimant tradicinių amatų formą, dažnai atsietą nuo turinio ir prasmės, palaipsniui prarandant dirbinių tiesioginę funkciją, paprotinę ir pritaikymo erdvę, amatų gaminiai kinta į proginę ir suvenyrinę. Blogai kai suvenyras kuriamas neatsižvelgdamas į Lietuvos etnografinių regionų ypatumus, savo forma, spalva ar ornamentu neturintį sąsajų su lietuvių tautodaile. Suvenyras lieka ir bus svarbus ateityje turistams pažįstant Lietuvą ir jos kultūros paveldą.

Be šių tradicinių amatų gaminių rinkos plėtros nišų yra eksporto galimybės. Tačiau čia kyla tam tikros problemos:

- tradicinio amato gaminyje jei "ištrauktas" iš savo gamybos vietovės, etnografinio regiono, kitos šalies rinkoje tampa vartotojui sunkiai suprantamu ir dažnai menkaverčiu daiktu.

- amatininko gaminyje ar suvenyras, pagamintas taikant jį kitos šalies rinkai, yra tos šalies tradicijas ir poreikius tenkinantis gaminyje. Todėl tai yra elementarus verslas, neturintis nieko bendra su tradiciniais amatais ir tradicinių amatų skatinimo ar paramos programomis. Dar viena tokio verslo blogybė (tradicinių amatų atžvilgiu) yra ta, kad dalis užsienio rinkoms skirtos produkcijos parduodama Lietuvoje. Taip iškreipiamas visuomenės supratimas apie tautodailę, tradicinius amatus ir lietuvišką suvenyrą (Tradicinių....., 2005 m).

Išvados

1. Pastebimas menkas amatininkų verslumas ir gebėjimai dirbti šiandieninėmis verslo sąlygomis. Istoriskai per daugelį šimtmečių susiklostė situacija, kad amatų gaminių rinkos vis siaurėja. Kuo daugiau plečiasi pramonė, tuo mažiau vietos rinkoje lieka amatininkams. Didelė dalis tradicinius amatus plėtojančių amatininkų yra pagyvenę, sunkiai gebantys dirbti rinkos sąlygomis žmonėmis.
2. Amatų gaminių gamyba reikalaujanti daug laiko ir dėmesio nėra labai pelninga ekonominė veikla, taip pat yra nepatraukli jauniems kaimo gyventojams. Nesant amatininkystės perdavimo iš kartos į kartą, nyksta technologijų autentiškumas, nepuoselejamos tradicijos ir gamybos kultūra.
3. Dėl Lietuvoje egzistuojančios didžiulės kaimo turizmo sodybų ir kaimo amatų išsidėstymo disproporcijos, kaimo turizmo ir kaimo amatų sąveika yra silpna. Nėra užtikrinamos tradicinių amatų gamintojų lygios galimybės dalyvauti rinkoje (dėl žinių stokos, nutolusių nuo gamintojų pardavimo rinkų). Silpnos verslo tradicijos – sunkiai formuojasi smulkusis verslas. Stokojama ekonominio švietimo.

Literatūros sąrašas

1. Astromskienė, A., Sirusienė, R. (2002). Poilsis kaime. Knyga sodybų šeimininkams. Lietuvos Respublikos žemės ūkio rūmai, Lietuvos kaimo turizmo asociacija, Kaunas.
2. Bartusevičius V. Tradicijos aktualumas//Tradicinių amatų gaivinimas: problemos ir perspektyvos. Mokslinė-praktinė konferencija. 2004 m. rugsėjo 30 d. Kaunas, Akademija.
3. Brazaitytė, V., Ramanauskienė, J. (2006). *Kaimo turizmo paslaugų įvaizdžio formavimas/ Šiaulių universiteto mokslo žurnalas "Jaunųjų mokslininkų darbai 2006"*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, Nr.1 (8). - P. 104-109
4. Grecevičius P., Junevičienė O. ir kt. Turizmas. - Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2002.
5. Tradicinių kaimo amatų gaminių rinkodaros sistemos formavimas, rinkos plėtros galimybės ir sertifikavimo sistemos sukūrimas. Užsakomųjų mokslinių tyrimų 2005 m. ataskaita. Darbo vadovė R. Andrulienė.

Rural crafts development trends and impact on rural tourism business competitiveness

Summary

Recently rural tourism is successfully developed in natural landscapes and in rural areas less suitable for agricultural activities is considered to be one of the major alternative economic activities in rural areas. That is becoming a threat for conservation of uniqueness of rural heritage and enshrining rural crafts and culture. Rural crafts, farmsteads, as cultural heritage, are promoted to be used in tourism businesses for the opportunity to gain a competitive advantage, it is also the promotion of ethnic cultural values.

Mokslinio darbo vadovė: prof. dr. J. Ramanauskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIO KONSULTAVIMO TARNYBOS VEIKLOS ORGANIZAVIMO TOBULINIMAS SIEKIANT ŪKININKŲ ŪKIŲ KONKURENCINGUMO DIDINIMO

Ernesta Marijauskaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnyba (toliau LŽŪKT), įsikūrusi tuomet, kai buvo vykdoma žemės ūkio reforma ir ūkininkams reikėjo profesionalios pagalbos, šiandien yra didžiausia šalyje organizacija, teikianti profesionalias konsultavimo paslaugas žemdirbiams. Tarnyba, įgyvendinanti nacionalinę kaimo plėtros strategiją orientuojasi į žemės ūkio subjektų konkurencingumo didinimą. Šiandieninėje žinių ekonomikoje, šalia patirties ir asmeninių gebėjimų, labai svarbi tampa naujausia informacija, naujų technologijų taikymas, standartų laikymasis ir pan. Didelis informacijos srautas verčia ūkininkus naudotis konsultantų paslaugomis. Todėl yra aktualu atskleisti ryšį tarp Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnybos veiklos ir ūkininkų ūkių konkurencingumo didinimo.

Tyrimo tikslas. Nustatyti Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnybos veiklos įtaką ir konsultavimo poreikį didinant ūkininkų ūkių konkurencingumą.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- Surinkti, susisteminti ir išanalizuoti literatūrą apie konsultavimo veiklą bei konkurencingumo didinimo veiksnius;
- Išanalizuoti kaip LŽŪKT veikla prisideda prie ūkininkų ūkių konkurencingumo didinimo.
- Nustatyti konsultavimo poreikį atskiroms ūkininkų grupėms ir numatyti LŽŪKT veiklos organizavimo tobulinimo priemones.

Tyrimo objektas – Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnybos veikla.

Tyrimo metodai – sisteminė mokslinės literatūros ir antrinių duomenų loginė analizė ir sintezė, anketinė apklausa, matematiniai statistiniai metodai, palyginamoji analizė.

Rezultatai

Mokslinėje literatūroje sąvoka „konsultavimas“ apibrėžiama kaip bendradarbiavimo veikla, kuomet svarstant, tariantis, dalijantis turima informacija ir patirtimi sprendžiamas konkretus klausimas, problema. Pabrėžtina, kad konsultavimo procese būtinas abiejų pusių – kliento ir konsultanto – aktyvus dalyvavimas, o siekiant efektyvaus rezultato klientas turi dalyvauti savanoriškai. [5; 6].

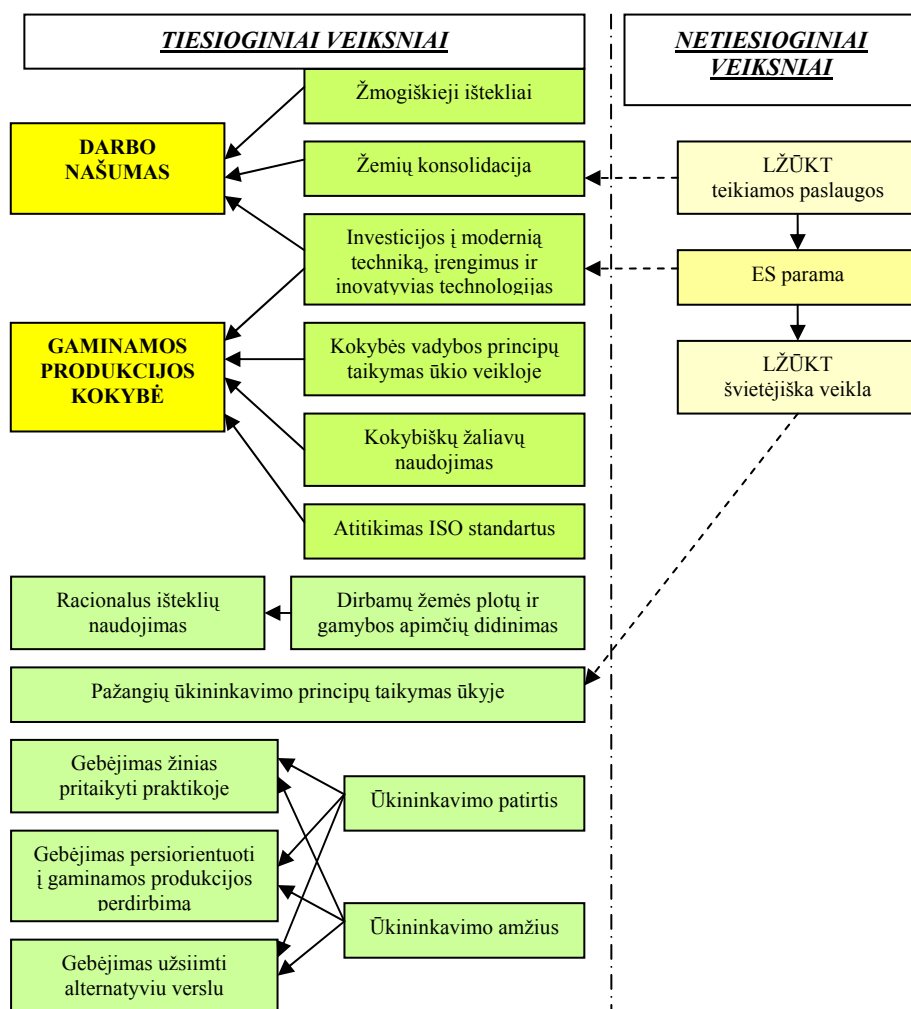
Mokslininkai Van den Banas ir Hawkinsas (1999), dirbantys žemės ūkio konsultavimo paslaugų sferoje, teigia, kad konsultavimas yra sąmoningas informacijos perdavimo procesas, kurio tikslas – padėti žmonėms susidaryti tvirtą nuomonę ir, apsvarsčius alternatyvius variantus, priimti geriausią problemos sprendimą.

Svarbu akcentuoti tai, kad *konsultavimo veikla* orientuojasi į žmonių elgesio keitimą. Kadangi aplinkos pokyčiai yra nuolatiniai ir nesibaigiantys, tai gebėjimas prisitaikyti prie jų yra esminė sąlyga siekiant sėkmės ir išlikimo versle. Konsultantų pareiga yra padėti savo klientams suvokti aplinkos pokyčių sudėtingumą, dinamiškumą, bei išvelgti jų suteikiamas galimybes ir padėti reaguoti į tuos pokyčius greitai ir efektyviai. [11]. Tai sudėtingas procesas, kuris gali būti apbrėžiamas ir kaip mokslas, ir kaip menas. Konsultavimas kaip mokslas teikia žinias, pažinimą, stiprina supratimą ir didina išvalgumą. Konsultavimas kaip menas – tyrinėja socialinius ir emocinius santykius kaip įsitikinimų ir vertybių išraišką. [14]. Kitaip sakant, sugebėti suprasti ir numatyti klientų poelgius yra menas. Žmonių elgesį įtakoja **individualūs faktoriai** – asmenybė, intelektas, vertybės, stereotipai, bendrieji požiūriai, patirtis, emocijos, nusiteikimas; **socialiniai faktoriai** – išsilavinimas, amžius, lytis, pajamos, religija, rasė, kultūra; **informacijos faktoriai** – turimos žinios, žiniasklaida. [1]. Taigi konsultantas, siekdamas teikiamų paslaugų efektyvumo, turėtų įvertinti šių veiksnių įtaką galimiems kliento sprendimams.

Remiant žemės ūkio ir kaimo plėtrą numatytas ir konsultavimo rėmimas, skatinant žemdirbius naudotis profesionalų pagalba efektyvesniems savo veiklos rezultatams pasiekti. Bendrasis žemės ūkio konsultavimo tikslas – platinti žemės ūkio subjektams reikalingą informaciją, padėti apsispręsti dėl ES fondų paramos reikalingumo ūkio

plėtrai, įvertinti investicijų naudingumą, supažindinti su keliamais reikalavimais ir, analizuojant esamas bei galimas problemas, išsirinkti geriausią sprendimo variantą. Taigi žemės ūkio politika verčia ūkininkus daryti esminius pokyčius, o šiam procesui skatinti būtina naujausia informacija ir specifinės žinios. Būtent į šiuos žemės ūkio subjektų poreikius ir orientuojasi Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnybos veikla, kuria siekiama didinti žemės ūkio, maisto ūkio ir miškininkystės sektoriaus konkurencingumą. Lietuvai tapus ES nare šalies žemės ūkio konkurencingumo didinimas yra aktualiausias uždavinys. Bendras šalies žemės ūkio konkurencingumas priklauso nuo kiekvieno žemės ūkio subjekto (ūkininko, žemės ūkio bendrovės) konkurencingumo didinimo.

Bendru atveju sąvoka „konkurencingumas“ – tai varžymasis tarpusavyje, siekiant bendro tikslo, šiuo atveju pelningai realizuoti produkciją. Mokslininkai *konkurencingumo didinimą* apibrėžia, kaip didėjančius gebėjimus gaminti kokybiškesnę ir pigesnę produkciją negu konkurentai. [8; 15]. Bendrasis šalies žemės ūkio konkurencingumas – tai jo sektorių vystymasis ir gebėjimas laisvos, sąžiningos rinkos sąlygomis gaminti produktus ir teikti paslaugas, kurie tenkina tarptautinių rinkų kriterijus, tuo pat metu palaikant ir didinant realias piliečių pajamas ilgu laikotarpiu. [15]. Konkurencingumą įtakoja daug tarpusavyje susijusių veiksnių. Nagrinėjant žemės ūkio konkurencingumą, dažniausiai minimas darbo našumas (produktyvumas) ir gaminamos produkcijos kokybė. Išanalizavus literatūrą [2; 3; 4; 7; 9; 10; 12; 13] rasti konkurencingumą įtakoiantys veiksniai pavaizduoti 1 paveiksle. Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnybos švietėjiška veikla ir teikiamos paslaugos, kurios daugiausia orientuotos į ES fondų paramos įsisavinimą, nors ir ne tiesiogiai, tačiau prisideda prie ūkininkų ūkių konkurencingumo didinimo.

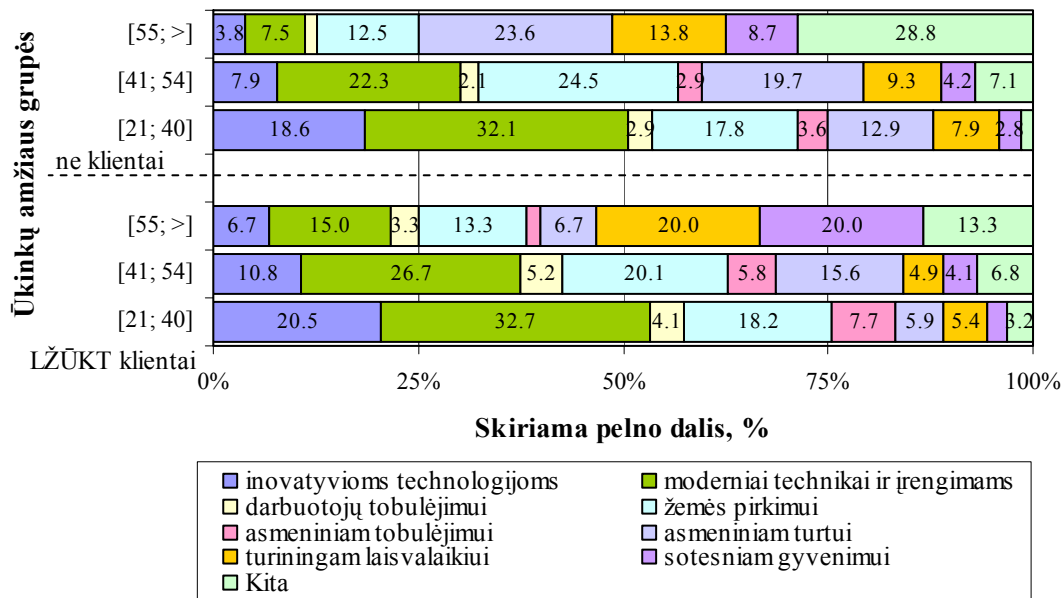
1 pav. Veiksniai, įtakoiantys ūkininkų ūkių konkurencingumą (sudaryta autorės)

Siekiant išsiaiškinti ūkininkų požiūrį į LŽŪKT veiklą ir nustatyti konsultavimo poreikį buvo atliktas empirinis tyrimas pasinaudojant anketinės apklausos metodu. Tyrimas atliktas apklausiant Šiaulių apskrities ūkininkus, kurie savo ūkius yra įregistravę ūkininkų ūkių registre. Atrinkta 310 vertinimui tinkamų anketų. Tarp visų tyrime dalyvavusių ūkininkų beveik pusė bendradarbiauja su LŽŪKT konsultantais. Tyrimo metu nustatyta, kad siekiant ES fondų paramos

Tarybos pagalba ūkininkams yra aktuali dėl dviejų pagrindinių priežasčių: konsultantų kompetentingumo bei profesinės patirties ir teikiamų paslaugų bei konsultacijų naudingumo. Tarp visų, besidominčių ES parama 17 % apklaustų ūkininkų naudojami privačių konsultantų paslaugomis, 4 % geba visas procedūras, susijusias su ES parama, atlikti savarankiškai, o likusi dalis sėkmingai bendradarbiauja su LŽŪKT konsultantais.

ES fondų parama, skiriama žemės ūkiui, skatina inovacijų diegimą – finansuojama dalis patirtų išlaidų moderniai žemės ūkio technikai ir įrengimams įsigyti bei naujų technologijų pritaikymui. Tai yra pagrindinis veiksnys, skatinantis ūkininkų ūkių konkurencingumą didinant darbo našumą ir gerinant gaminamos produkcijos kokybę. Tyrimas parodė, kad ūkininkai nemažą savo pelno dalį taip pat skiria investicijoms į inovatyvias technologijas ir modernią techniką bei įrengimus. (2 paveikslas).

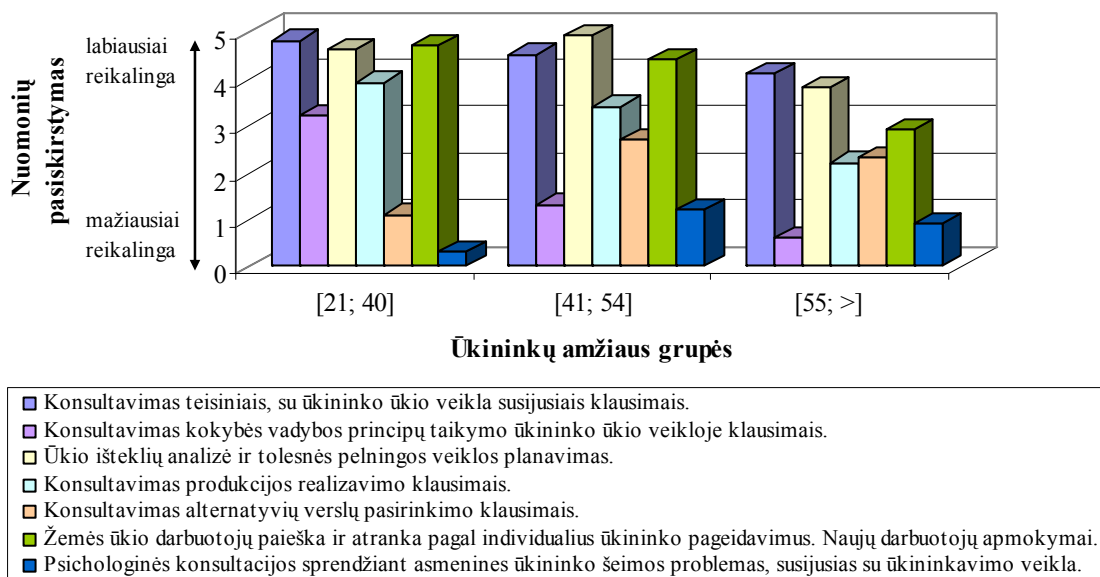
2 pav. Ūkininkų pelno paskirstymas pagal amžiaus grupes

Jaunieji ūkininkai inovacijų diegimui skiria maždaug pusę savo pelno, kai tuo tarpu 55 metų ir vyresni ūkininkai šioms investicijoms skiria gana mažą savo pelno dalį. Todėl LŽŪKT veikla, kuri orientuota į žemės ūkio konkurencingumo didinimą, ir toliau turėtų agituoti tokio amžiaus ūkininkus atsisakyti savo veiklos pasitraukiant iš prekinės žemės ūkio gamybos ir už tai gauti kompensacijas.

Tyrimo metu paaiškėjo, kad LŽŪKT klientai daugiau lėšų skiria asmeniniam tobulėjimui („mokymuisi visą gyvenimą“), o kartu ir darbuotojų kvalifikacijos kėlimui. (2 paveikslas). Tai rodo, kad Tarybos klientai daugiau dėmesio skiria žmogiškųjų išteklių svarbai didinant jų ūkių konkurencingumą. Todėl LŽŪKT turėtų ir toliau padėti ūkininkams tobulėti ne tik vykdant švietėjišką veiklą, bet ir organizuojant įvairius kursus, apmokymus tiek patiems ūkininkams, tiek jų darbuotojams.

Tyrimas atskleidė, kad ūkininkams reikalingiausios, naudingiausios šios organizacijos teikiamos paslaugos yra ūkio veiklos buhalterinės apskaitos tvarkymas, verslo planų rengimas, paraiškų NMA pildymas ir pirkimų dokumentų rengimas. Nustatyta, kad visų amžiaus grupių ūkininkai pageidautų tokių naujų paslaugų, kurias galėtų teikti LŽŪKT konsultantai: (3 paveikslas)

- Konsultavimas teisiniais, su ūkininko ūkio veikla susijusiais klausimais;
- Ūkio išteklių analizė ir tolesnės pelningos veiklos planavimas (ūkiui tinkamiausio veiklos pobūdžio pasirinkimas; gamybos apimčių nustatymas, siekiant kuo racionaliau išnaudoti gamybos išteklius; prisijungimo prie kooperatyvo pasekmių ūkio veiklai analizė; ir pan.);
- Žemės ūkio darbuotojų paieška ir atranka pagal individualius ūkininko pageidavimus. Naujų darbuotojų apmokymai.

3 pav. Ūkininkų pageidautinos paslaugos, kurias galėtų teikti LŽŪKT

Siekiant kuo geriau patenkinti esamų klientų poreikius ir pritraukti naujų, LŽŪKT teikiamos paslaugos gali būti orientuotos skirtingoms ūkininkų grupėms: (3 paveikslas)

- jauniems ūkininkams labai reikalingos konsultavimo paslaugos produkcijos realizavimo klausimais (kur ir kada geriausia parduoti; į kokias rinkas „eiti“; kaip bendrauti su tarpininkais; ir pan.) bei konsultavimas kokybės vadybos principų taikymo ūkininko ūkio veikloje klausimais.
- vyresniems nei 40 metų ūkininkams reikalingas konsultavimas alternatyvių verslų pasirinkimo klausimais.

Taigi LŽŪKT veikla, kurios plėtra orientuojasi į tas pačias ES investicines priemones, prisideda prie žemės ūkio konkurencingumo didėjimo padedant ūkininkams sėkmingai įsisavinti ES fondų paramą. Ūkininkai labiausiai vertina ūkio apskaitos bei verslo ekonomikos konsultantų teikiamas paslaugas. Tyrimas atskleidė, kad yra nemažai naujų paslaugų, kurių pageidautų esami ir potencialūs LŽŪKT klientai.

Išvados

1. Apibendrinant mokslinės literatūros analizės rezultatus konsultavimo procesą galima įvardinti kaip pokyčio procesą, kuris yra planuojamas, valdomas ir įgyvendinamas su konsultanto pagalba. Nuo konsultanto sugebėjimų įvertinti kliento savybes, galinčias įtakoti jo poelgius, labai priklauso konsultavimo efektyvumas ir geriausio problemos sprendimo priėmimas. Konsultavimo veiklą trumpai galima traktuoti taip: jos pagrindą sudaro naujausios žinios ir specialistai, nuo kurių priklauso paslaugos kokybė, potencialiai užtikrinanti ūkininkų ūkių konkurencingumo didėjimą.

2. Išanalizavus literatūrą nubraižytas ūkininkų ūkių konkurencingumą įtakančių veiksnių ir jų tarpusavio sąveikos modelis (1 paveikslas). Konkurencingumą nusako daugelis veiksnių, kurių pagrindiniai yra – darbo našumas ir gaminamos produkcijos kokybė. Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnyba, teikdama įvairias paslaugas ir konsultuodama ES paramos gavimo ir įsisavinimo klausimais padeda ūkininkams modernizuoti ūkius, diegti mokslo naujoves, taip nors ir ne tiesiogiai, tačiau vis dėl to prisidedama prie darbo našumo didinimo ir produkcijos kokybės gerinimo.

3. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad jaunesni ūkininkai (tiek esantys LŽŪKT klientais, tiek ne) investicijoms į technikos, įrengimų modernizavimą ir inovatyvių technologijų pritaikymą skiria daug daugiau lėšų, negu vyresnio amžiaus ūkininkai. Tyrimas atskleidė, kad LŽŪKT klientai daugiau investuoja į savo ir darbuotojų tobulėjimą, lyginant su ūkininkais, kurie nesinaudoja šios organizacijos teikiamomis paslaugomis. Todėl galima teigti, kad Tarnybos klientai yra atviresni naujai informacijai, žinioms, labiau įvertina konsultavimo paslaugų reikalingumą ir teikiamą naudą jų veiklos sėkmei. Todėl Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnyba turėtų stengtis išlaikyti esamus klientus, sudarant kuo palankesnes sąlygas žemdirbių tobulėjimui.

4. Atsižvelgiant į ūkininkų poreikius LŽŪKT turėtų apsvarstyti galimybę ūkininkams teikti teises paslaugas, atlikti kvalifikuotų darbuotojų paiešką ir organizuoti jų apmokymus. Tai iš esmės naujos paslaugos, kurių teikimo specifiška skiriasi nuo šiuo metu Tarnyboje teikiamų paslaugų, todėl reikalingi nauji ištekliai (žinių, darbuotojų kvalifikacijos) ir papildomos išlaidos. Tačiau, įvertinant šiandieninę sudėtingą ekonominę situaciją šalyje, LŽŪKT

darbuotojai galėtų konsultuoti ūkininkus ieškant tinkamiausio sprendimo dėl tolesnės veiklos planavimo. Paslauga reikalinga, o jai teikti nereikalingi nei nauji darbuotojai, nei papildomi apmokymai.

Literatūros sąrašas

1. Ajzen I., Fishbein M. 2005. *The Influence of Attitudes on Behaviour*. The handbook of attitudes. (Redaktoriai: Dolores Albarracín, Blair T. Johnson, Mark P. Zanna). Routledge. ISBN 0805844929.
2. Abreu M., Grinevich V., Kitson M., Savona M. Absorptive Capacity and Regional Patterns of Innovation. Department for Innovation/Universities and Skills.
3. AgraCeas Consulting. 2005. Synthesis of rural development. Final Report for European Commission.
4. Barczyk C.C. 1999. *Visuotinės kokybės vadyba: monografija*. Vilnius: Technika.
5. Flutter J., Rudduck J. 2004. *Consulting pupils*. Routledge. ISBN 0415263042
6. Jakubavičius A., Strazdas R., Gečas K. 2003. *Inovacijos: procesai, valdymo modeliai, galimybės*. Vilnius: Lietuvos inovacijų centras.
7. Kaziliūnas A. 2007. *Kokybės vadyba*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
8. Kriščiukaitienė I. 2008. Lietuvos ūkių konkurencingumas ir ES paramos įtaka. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, nr. 13 (2), p. 85 – 92.
9. Kriščiukaitienė I., Tamošaitienė A., Andrikienė S. 2008. Lietuvos ūkių ekonominio konkurencingumo įvertinimas. *Rinkotyra*, nr. 2 (40), p. 82 – 91.
10. Kriščiukaitienė I., Tamošaitienė A., Andrikienė S. 2007. Racionalaus dydžio ūkių modeliavimas. *Žemės ūkio mokslai [interaktyvus]*. 2007, t. 14, p. 78 – 85 [žiūrėta 2008 m. birželio 7 d.]. Prieiga per internetą:
11. http://www.maleidykla.katalogas.lt/item.asp?by_group=0&company=0011&group=010029&id=4451
12. Kubr M. 2002. *Management consulting: a guide to the profession. 4th ed.* Geneva; London: International Labour Organization. ISBN 9221095193
13. Mikulis M. 2007. *2007. Pažangūs vadybos principai. Visuotinė kokybės vadyba*. Vilnius: UAB Ciklonas.
14. Porter E.M., Ketels C.H.M., Miller K., Bryden R.T. 2004. *Competitiveness in Rural U.S. Regions: Learning and Research Agenda*. Institute for Strategy and Competitiveness/ Harvard Business School.
15. Sadler P. 2001. *Management Consultancy : a handbook for good practice 2nd ed.* Kogan Page Publishers. ISBN 9780749436537
16. Thompson N., Ward N. 2005. Rural Areas and Regional Competitiveness: Report to Local Government Rural Network [interaktyvus]. Centre for Rural Economy/ University of Newcastle upon Tyne [žiūrėta 2008 m. gruodžio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ncl.ac.uk/cre/publish/researchreports/competitivenessreport.pdf>
17. Van den Banas A.W., Hawkinsas H.S. 1999. *Žemės ūkio konsultavimas*. Akademija: Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnyba. ISBN 9986540682

Development of Lithuanian Agricultural Advisory service reaching the farmer's competitive ability

Summary

Lithuanian Agricultural Advisory service is labouring to translate ideas of national rural expansion strategy. The main idea is to increase rural competitiveness. It is very important to detect relations between Lithuanian Agricultural Advisory service practice and farmer's competition. This organization activity influence efficiency of ES support assimilation in agriculture. In this article is studying relationships between agricultural competition factors and consulting process. Empirical analysis detected, that farmers are investing in innovate agricultural machinery and technologies. Farmers trust in Lithuanian Agricultural Advisory service' consultants help, that encouraging the continual farmers' perfection and their expansion.

Mokslinio darbo vadovas: lekt. dr. R. Dapkus (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

PARAMOS JAUNIESIEMS ŪKININKAMS TEIKIMO PATIRTIS LIETUVOJE

Loreta Kondratė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

2004-aisiais Lietuvai tapus ES nare, atsivėrė realios galimybės pasinaudoti Europos Sąjungos (toliau – ES) struktūrinių fondų parama kaimo plėtrai ir taip kartu su visomis ES valstybėmis narėmis siekti vieno svarbiausių ES tikslų – sumažinti atskirų ES valstybių ir regionų ekonominio ir socialinio išsivystymo skirtumus bei pagerinti atsilikusių regionų konkurencingumą. Pagrindinis šios politikos įgyvendinimo instrumentas yra ES struktūrinių fondų lėšos, kurios skirstomos vadovaujantis programos finansavimo nuostatomis.

Ūkininkaujančių Lietuvos gyventojų amžiaus struktūra nėra palanki žemės ūkio plėtrai. Žemės ūkio ministerijos duomenimis, daugiau nei pusę ES ūkių valdo vyresni nei 55 m. amžiaus ūkininkai, per ketvirtį ūkių – 65 metų slenkstį peržengę žmonės. Jaunųjų ūkininkų skaičius nepalaujamai mažėja. Tačiau 2004–2006 metų laikotarpiu suteikta parama turėjo teigiamos įtakos jaunųjų ūkininkų skaičiaus bei jų gaunamų pajamų didėjimui. Pastebėta, kad, gavę paramą, jaunieji ūkininkai labiau derina žemės ūkio veiklą su kitomis kaimo ekonominėmis veiklomis, plečia ūkius, didina gamybos mastus. Suteikta parama jaunesiems ūkininkams skatina siekti žemės, maisto ūkio ir miškininkystės konkurencingumo gerinimo, imtis žemės ūkio veiklos, neutralizuoja ūkininkų senėjimo demografiją daugelyje kaimo vietovių, gerina gyvenimo kokybę, jaunesiems ūkininkams suteikiamos galimybės užsitikrinti pakankamas pajamas ir tinkamą gyvenimo lygį sau, šeimos nariams ir kitiems jų ūkiuose dirbantiems asmenims.

Pagrindine kliūtimi ūkiui įkurti lieka pradinio nuosavo kapitalo trūkumas. ES struktūrinių fondų parama gali pasinaudoti jaunesni nei 40 metų Lietuvos gyventojai, neturintys pakankamai pradinio kapitalo ir efektyviam ūkininkavimui būtinos techninės bazės. Norintiems užsiimti žemės ūkio veikla, atsirado galimybių pretenduoti į ES struktūrinių fondų paramą pagal programą „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“.

Tyrimo tikslas – įvertinti ES paramos jaunesiems ūkininkams teikimo sąlygas ir rezultatus Lietuvoje laikotarpyje 2004 - 2008 metai

Uždaviniai:

1. Aptarti paramos jaunesiems ūkininkams teikimo tikslus, priemones ir būdus.
2. Įvertinti ES paramos įsisavinimo rezultatus 2004-2008m.
3. Atskleisti jaunųjų ūkininkų požiūrį į ES fondų teikiamą paramą.

Tyrimo objektas – ES parama jaunesiems ūkininkams.

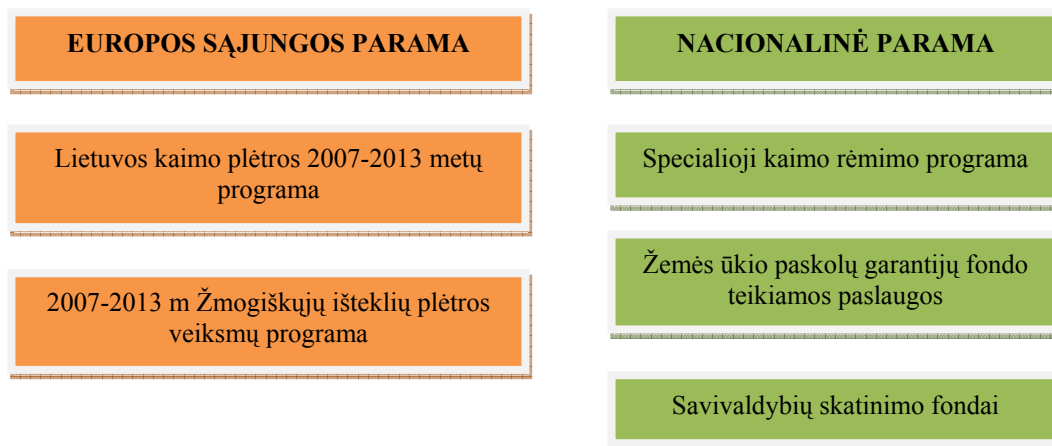
Tyrimo metodai – sisteminė mokslinės literatūros ir antrinių duomenų analizė, matematiniai statistiniai metodai.

Rezultatai

Jaunasis ūkininkas – jaunesnis kaip 40 metų, bet ne jaunesnis kaip 18 metų fizinis asmuo, kuris vienas arba su partneriais verčiasi žemės ir miškų ūkio veikla ir yra įregistravę žemės ūkio valdą.

Paramos teikimo jaunesiems ūkininkams bendrasis tikslas – gerinti žemės, maisto ir miškų ūkio konkurencingumą; skatinti jaunuosius ūkininkus imtis žemės ūkio veiklos ir sustabdyti ūkininkų senėjimo tendenciją daugelyje kaimo vietovių, gerinti gyvenimo kokybę, suteikti galimybių jaunesiems ūkininkams užsitikrinti pakankamas pajamas ir tinkamą gyvenimo lygį sau, savo šeimos nariams ir kitiems ūkiuose dirbantiems asmenims. Taip apibūdinimą įvardino Pupius J. [2] straipsnyje „Jaunajam ūkininkui parama yra stimulus dirbti toliau“.

Šiuo metu galimi paramos būdai jaunesiems ūkininkams skatinti pateikti 1 paveiksle:

1 pav. Paramos būdai jauniems ūkininkams skatinti

Daugelis agrarinės ekonomikos specialistų (Čiburienė J., Keršienė R., Moehler R. ir kt) viena efektyviausių paramos priemonių laiko struktūrinę paramą, kadangi ji leidžia sukurti ekonomiškai stiprų ūkį, galintį prisiderinti prie rinkos sąlygų ir sugebantį pagaminti paklausius bei konkurencingus produktus tiek vidaus, tiek užsienio rinkose, ir tokiu būdu užtikrina ilgalaikį efektą.

Ūkininkai, kurie yra jaunesni kaip 40 metų amžiaus, turi pakankamus profesinius įgūdžius ir kompetenciją, pateikia ūkinės veiklos plėtros verslo planą, pirmą kartą kuriasi savo vardu kaip žemės ūkio valdos ir (arba) ūkio valdytojai, yra įregistravę žemės ūkio valdą ir ūkį ne anksčiau kaip 2005 m. gegužės 16 d., gali kreiptis dėl ES fondų paramos pagal priemonę „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“ [1].

Pažymėtina, kad ši priemonė padeda įgyvendinti Lisabonos strategijoje numatytą kito dešimtmečio strateginį tikslą – sukurti labiausiai konkurencingą ir dinamišką žinių ekonomiką pasaulyje, kuri galėtų skatinti subalansuotą ekonominę plėtrą sukuriant daugiau darbo vietų ir užtikrinant glaudesnę socialinę sanglaudą. Didžiausia parama jaunųjų ūkininkų įsikūrimui negali viršyti 40 tūkst. EUR sumos.

Parama pagal kitas 2007-2013 m. kaimo plėtros programos priemones:

- Jaunieji ūkininkai skatinami perimti ūkius iš išėinančiųjų į pensiją asmenų pagal priemonę „Ankstyvasis pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“
- Priemonė „Žemės ūkio valdų modernizavimas“ paspartins Jaunųjų ūkininkų ūkių restruktūrizavimą
- Priemonės „Žemės ūkio ir miškininkystės plėtra ir pritaikymo infrastruktūra“ veikla „Žemės konsolidacija“ sudarys prielaidas jauniems ūkininkams vykdyti ūkinę veiklą suformuotose racialesnėse ūkių žemėvaldose ir kt.

ES paramos įsisavinimo vertinimas

Mokslinės literatūros analizė parodė, kad vieningos nuomonės ar metodikos, kaip reiktų vertinti struktūrinės paramos priemones, nėra. Dažniausiai sutinkamas struktūrinės paramos vertinimas makrolygiu.

Ko gero dažniausiai pasitaikantys rodikliai, pagal kuriuos vertinamos struktūrinės paramos priemonės yra: užimtųjų žemės ūkyje dalis, ūkių struktūra pagal dydį, užimtųjų žemės ūkyje pajamų struktūra, bendrosios žemės ūkyje produkcijos vertė, pajamos vienam užimtajam [3]. Šie rodikliai labai reprezentyvūs vertinant šalies žemės ūkio vystymosi tendencijas, tačiau neatskleidžia kokią konkrečią įtaką daro suteikta struktūrinė parama.

Ramanauskas J. ir Rakštys R. (2002), vertindami investicijų įtaką žemės ūkio įmonių veiklos restruktūrizavimui, nagrinėjo produktyvumo bei ekonominio gyvybingumo (vidutinis turto pelningumas, vidinė gražos norma, kt.) rodiklius, tačiau pabrėžė, kad pastarieji tinka labiau specializuotoms įmonėms.

Tuo tarpu Sandifort-Rossmiller F. (2006), analizuodamas galimą paramos priemonių vertinimą, pabrėžia, kad svarbiausi kriterijai, į kuriuos turi būti atsižvelgta, yra efektas, efektyvumas, paramos prieinamumas ir teisingumas.

ES vertinimas buvo atliktas nagrinėjant Nacionalinės mokėjimo agentūros duomenis ir kitus literatūros šaltinius, analizuojant pačios paramos teikimo rezultatus.

Per 2004–2006 metus pasirašiusių sutartis paramai gauti ūkininkų skaičius pagal priemonę „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“ buvo 68 proc. didesnis negu planuota (2006 m. gruodžio 31 d. duomenys). Jauno ūkininko, prašančio paramos įsikūrimui, vidutinis valdos dydis sudaro apie 67 ha, todėl vidutiniškai vienam ūkininkui įsikūrimui teko apie 82,4 tūkst. Lt (maksimali suma – 86,3 tūkst. ha). Taip įvyko todėl, kad daugumą jaunųjų ūkininkų didelius

ūkius perėmė iš tėvų. Pagal šią priemonę įgyvendinta 610 projektų. Iš jų 79 ūkininkai įgyvendindami projektus tuo pat metu naudojami ir paramos priemone „Investicijos į žemės ūkio valdas“. Didžioji dalis jaunųjų ūkininkų naudodamiesi paramos lėšomis įsigijo naują, našią techniką, kuri pasitarnauja taupiam materialinių-techninių resursų naudojimui ir atitinka Europos Sąjungos keliamus reikalavimus. Jaunieji ūkininkai ne tik steigė ūkių valdas, bet ir sukūrė 562 naujas darbo vietas [7].

Iki 2008 m. gruodžio pabaigos daugiau nei 61 mln. litų jau pasiekė apsisprendusius savo gyvenimą su žemės ūkiu susieti jaunuosius Lietuvos žemdirbius, kurie teikė paraiškas pagal Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 metų programos (KPP) priemonę „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“. Iš viso Nacionalinė mokėjimo agentūra prie Žemės ūkio ministerijos (NMA) 40-mečio dar nesulaukusiems ūkininkams jau patvirtino išmokų už daugiau nei 127 mln. litų. Tai parodo, kad jaunųjų ūkininkų susidomėjimas ES parama neblėsta ir ekonominė krizė jų entuziazmui įtakos beveik neturi. Už paramos lėšas ūkininkai gali įsigyti ūkio padargų, renovuoti ar suręsti naujus gamybai naudojamus statinius.

1 lentelė. ES fondų paramos priemonės „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“ statistika, mln.Lt

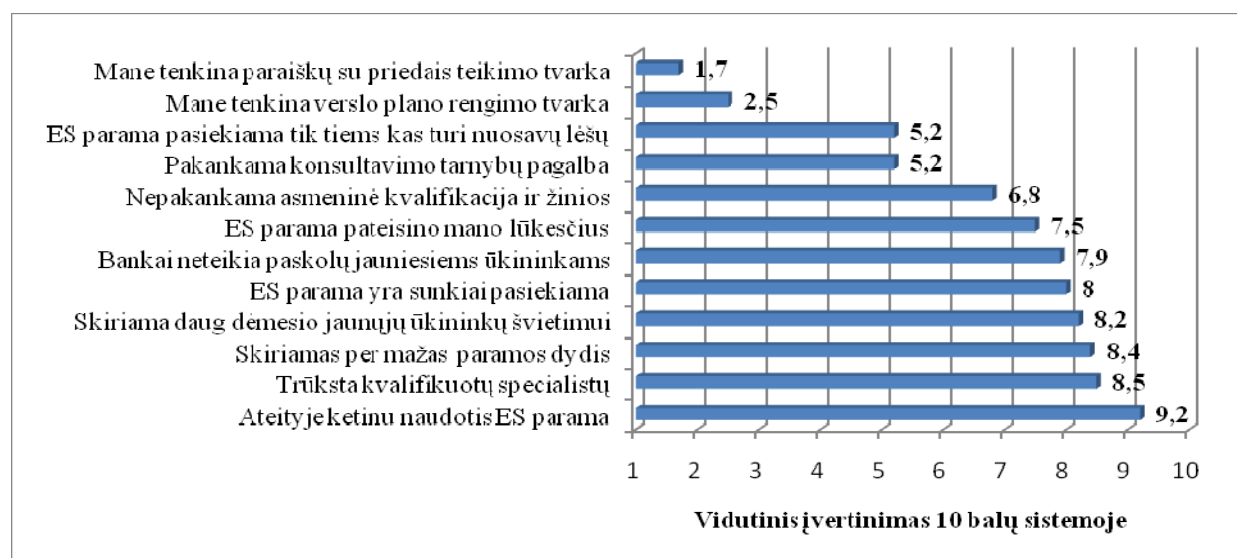
Priemonės pavadinimas	2004-2006		2007		2008		Iš viso Lietuvoje		
	Surinkta paraiškų vnt.	Prašoma paramos suma, mln.Lt	Surinkta paraiškų vnt.	Prašoma paramos suma, mln.Lt	Surinkta paraiškų vnt.	Prašoma paramos suma, mln.Lt	Surinkta paraiškų vnt.	Prašoma paramos suma, mln.Lt	Išmokėta paramos suma, mln. Lt
Jaunų ūkininkų įsikūrimas	753	62	728	95	518	69	1999	226	127

Šaltinis. Nacionalinė mokėjimo agentūra prie Žemės ūkio ministerijos, 2009 m vasario 5 d. duomenys.

Empirinio tyrimo rezultatai

Tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti, jaunųjų ūkininkų požiūrį į ES fondų paramos teikimo sąlygas, bei jos įsisavinimo rezultatus. Ūkininkai, kurie kreipėsi dėl ES paramos ir kurie nesikreipė buvo prašomi dešimties balų sistemoje įvertinti teiginius (1 – nepitaria teiginiui, 10 – pritaria 100 proc.). Abiem grupėm pateikti skirtingi teiginiai, norint kuo tiksliau išsiaiškinti ES paramos panaudojimo rezultatus.

Buvo apklausta 80 respondentų – jaunųjų ūkininkų, kurie ūkininkauja Kauno rajone. 2 paveiksle pateikta ūkininkų, kurie kreipėsi dėl paramos, nuomonės apie ES fondų paramą vidurkiai.

2 pav. Ūkininkų, kurie kreipėsi dėl paramos vidutiniai vertinimai

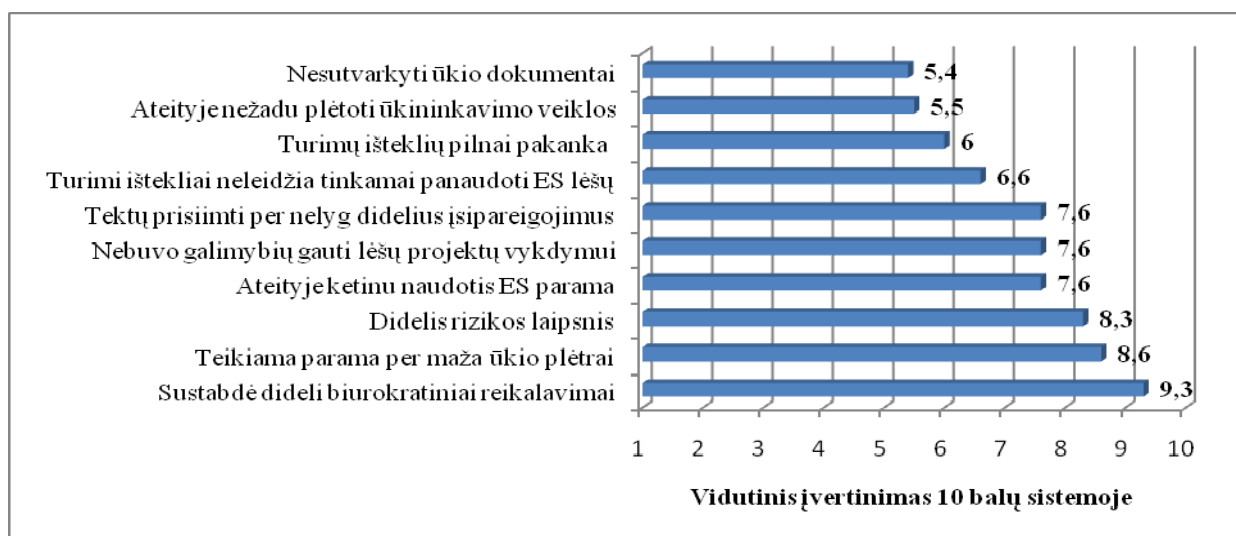
Daugiausia jaunųjų ūkininkų kritikos susilaukė dokumentų ruošimas - paraiškų su priedais teikimo tvarka buvo įvertinta tik 1,7 balais, o verslo plano rengimas tik 2,5 balais. Tai parodo, kad ūkininkų nuomonė šiuo klausimu vieninga ir labai neigiama.

Daugiausia dvejonių tarp respondentų buvo dėl ES paramos pasiekiamumo kas turi nuosavų lėšų (vertinimas 5,2 balai), taip pat dauguma ūkininkų pritarė teiginiui, kad ES parama yra sunkiai pasiekama (vertinimas 8 balai), bei sunku gauti paskolą iš banko (vertinimas 7,9).

Respondentai kritiškai vertino konsultavimo tarnybų pagalbą (vidutinis vertinimas 5,2 balo), teiginiui, kad trūksta kvalifikuotų specialistų, dauguma jaunųjų ūkininkų pritarė, jų nuomonės vidurkis – 8,5. Taip pat dauguma ūkininkų pritarė teiginiams, kad skiriamas per mažas ES paramos dydis – įvertinimas 8,4 balai.

Norint išsiaiškinti priežastis kodėl yra daug jaunųjų ūkininkų, kurie vis dar nesikreipė dėl ES paramos buvo parinkti teiginiai, kurie dažnai minimi įvairiuose straipsniuose, kur ūkininkai išsakė savo mintis apie paramą. Įvertinimas pateiktas 3 paveiksle:

3pav. Ūkininkų, kurie nesikreipė dėl paramos vidutiniai vertinimai

Beveik visi ūkininkai, kurie dar nesikreipė dėl ES paramos, pritarė teiginiui, kad juos sustabdė dideli biurokratiniai reikalavimai (įvertinimas 9,3 balai), taip pat jiems atrodo, kad teikiama per mažas paramos dydis, pasirinktos priemonės projektų finansavimui - 8,6 balai. Ūkininkai bijo rizikuoti (8,3 balo), nes gali tekti grąžinti paramos lėšas, jei neįvykdys kokios nors projekto sąlygos. Jaunieji ūkininkai vienodai įvertino (7,6 balais) norą ateityje naudotis ES parama, baimę prisiimti per nelyg didelius išsipareigojimus, bei lėšų trūkumą projektų vykdymui. Tai parodo, kad ūkininkai bijo, bet kartu ir nori naudotis ES parama.

Išvados:

1. Ūkininkaujančių Lietuvos gyventojų amžiaus struktūra nėra palanki žemės ūkio plėtrai. Daugiau nei pusė ūkių valdo vyresni nei 55 m. amžiaus ūkininkai. Jaunųjų ūkininkų skaičius nepaliaujamai mažėja. Tačiau suteikta parama turėjo teigiamos įtakos jaunųjų ūkininkų skaičiaus bei jų gaunamų pajamų didėjimui.
2. Kiekvienais metais surinktų paraiškų dėl paramos teikimo jauniems ūkininkams skaičius didėja. Tai parodo, kad jaunieji ūkininkai domisi ES parama ir jos įsisavinimu.
3. Dauguma tyrime dalyvavusių jaunųjų ūkininkų pritarė teiginiui, kad ateityje naudosis ES parama, nors ji ir yra sunkiai pasiekama, sukelia didelę riziką, keliami dideli biurokratiniai reikalavimai, per mažas paramos dydis ir kt.

Literatūra:

1. Čiburienė J., Keršienė R. (1998) Valstybės vaidmuo žemės ūkio plėtroje: pasaulio patirtis // Socialiniai mokslai. Ekonomika. Nr.1(14).-P.60-64
2. Damulevičius J. Jaunajam ūkininkui parama yra stimulas dirbti toliau [žiūrėta 2009 m. kovo 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/82815>
3. Kriščiukaitinė I., Tamošaitienė A. (2003) Derybų su ES ir Lietuvos dalyvavimo Europos Sąjungos institucijų veikloje koordinavimo bei Lietuvos stojimo į ES socialinių ir ekonominių pokyčių tyrimo programa – Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, Vilnius

4. Moehler R. The role of agriculture in the economy and society [žiūrėta 2009 m. kovo 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.fao.org/DOCREP/W7440E/w7440e03.htm>
5. Ramanauskas J., Rakštys R. (2003) Investicijų įtaka žemės ūkio įmonių veiklos restruktūrizavimui//Žemės ūkio struktūrų pertvarka ir kooperacija. Tarptautinės mokslinės – praktinės konferencijos pranešimų medžiaga.-Akademija.
6. Sandifort-Rossmiler F. The Theory of Economic Policy Analysis//FAO Corporate Document Repository [žiūrėta 2009 m. kovo 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.fao.org/docrep/W7415E/w7415e04.htm>
7. Žemės ūkio ministerijos duomenys – www.zum.lt (2009 03 11)

Support for young farmers experience in Lithuania

Summary

The young farmers - less than 40 years old, but not less than 18 years old, who alone or with partners engaged in agricultural and forestry activities, and his farm is registered farmers register. At this time, young farmers can get the European Union and National supports. During the 2004-2006 year are signatories to the contract support from the number of farmers under the "young farmers" were 68 percent. higher than planned. By 2008, the end of December more than 61 million. LTL reached young Lithuanian farmers, who submitted proposals in the Lithuanian rural development program for 2007-2013 the "young farmers". Total National Paying Agency under the Ministry of Agriculture have already approved payment for more than 127 million. LTL. for young farmers. But research work showed that the majority of the farmers dissatisfied with the EU's support for the procedures and requirements.

Mokslinio darbo vadovas: dr. Jan Žukovskis (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

KONSULTAVIMO PASLAUGŲ POREIKIO NUSTATYMAS ALYTAUS DARBO BIRŽOJE

Eglė Kazočiūnienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Nors šiuo metu Lietuvoje yra nemažai vykdoma darbų siekiant tobulinti profesinio orientavimo bei konsultavimo sistemą, didinti šių paslaugų prieinamumą, šalyje nėra pilnai patenkinamas gyventojų profesinio informavimo, orientavimo bei konsultavimo poreikis. Stinga informacijos apie pačias profesinio orientavimo bei konsultavimo institucijas. Dalis gyventojų net nežino, kur galima kreiptis šiais klausimais.

Siekiant efektyvesnio darbo rinkos subalansuotumo reikia kuo daugiau į darbo rinką įtraukti neaktyvių ir prarandamų asmenų. Bedarbių integracija darbo rinkoje yra sudėtinga ir prieštaringa problema, kurią įtakoja daugelis veiksnių: valstybės ekonominio išsivystymo lygis, darbo jėgos paklausos ir pasiūlos santykis, darbdavių požiūris į žmogų darbo rinkoje, pačių bedarbių darbo motyvacija, gebėjimas mokytis, pasitikėjimas savimi. Todėl norint sėkmingai integruoti bedarbius į darbo rinką, svarbu nustatyti konsultavimo paslaugų poreikį bedarbiams, skirti reikiamą dėmesį, įvertinant jų specifiką ir galimybes. Nedarbas didėja, todėl bedarbių integravimasis į darbo rinką yra sudėtingesnis nei praėjusiais 2005-2008 metais. Tam didelę įtaką turėjo šalies ekonominė ir finansinė krizė. Lėtėjantys šalies ir Alytaus regiono ūkio augimo tempai, turėjo neigiamos įtakos užimtumui, suformavo naujas darbo rinkos tendencijas. Jei pirmame 2008 metų pusmetyje buvo sudėtinga patenkinti darbdavių poreikius dėl augančios darbo jėgos paklausos, tai antrame - ieškančių darbo asmenų galimybės įsidarbinti ženkliai sumažėjo, išaugo ieškančių darbo asmenų skaičius. Nedarbo augimą įtakojo dėl nepalankių ekonominių sąlygų bei įmonių bankrotų bei reorganizacijų atleisti darbuotojai.

Čia didelį vaidmenį atlieka darbo biržų teikiamos konsultavimo paslaugos: profesinio orientavimo ir konsultavimo bei bedarbių ir asmenų, išpėtų apie atleidimą, profesinis orientavimas ir mokymas, bei nukreipimas į kitas darbo rinkos programas. Ši veikla turėtų būti orientuota į darbo ieškančius, ypač iš kaimiškų vietovių, bedarbius.

Konsultavimo paslaugų poreikio svyravimai dėl trumpalaikių konsultacijų sukelia sunkumų konsultavimo paslaugas teikiančiai institucijai. Svarbu, kad konsultavimo paslauga atitiktų klientų poreikius. Todėl reikalinga atlikti tyrimus, kurie padėtų nustatyti, kokios paslaugos bus reikalingos, kaip galima valdyti jų poreikį.

Tyrimo tikslas – nustatyti Alytaus darbo biržos konsultavimo paslaugų poreikį lemiančius veiksnius.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti konsultavimo paslaugų teorinius aspektus.
2. Išsiaiškinti kokio pobūdžio konsultacijas teikia darbo biržos specialistai; ar domisi suteiktos konsultacijos naudingumu;
3. Išskirti pagrindinius Alytaus darbo biržos konsultavimo paslaugų poreikį lemiančius veiksnius.

Tyrimo metodai: dokumentų ir mokslinės literatūros analizė bei sintezė, lyginamoji analizė, loginis mąstymas, anketinė apklausa, grafinis vaizdavimas, statistinė duomenų analizė.

Rezultatai

Konsultavimo sampratų mokslinėje literatūroje galima rasti įvairių. H.M.Burks ir B.Steffle (1979) pateikia tokį konsultavimo apibrėžimą: „Konsultavimas grindžiamas profesiniu santykiu tarp pasirengusio konsultanto ir kliento. Šis santykis paprastai yra „asmuo-asmuo“, nors kartais jame gali dalyvauti ir daugiau negu du žmonės. Jis skirtas padėti klientams išsiaiškinti ir suprasti, kas vyksta jų gyvenimo erdvėje, ir išmokyti siekti savo tikslo prasmingai, pagrįstai renkantis ir sprendžiant emocinio ir tarpasmeninio pobūdžio problemas“. Yra ir daugiau panašių konsultavimo apibrėžimų, tačiau visi jie apima keletą svarbiausių elementų:

- konsultavimas padeda žmogui veikti pasirinktinai;
- konsultavimas padeda mokytis naujai elgtis;
- konsultavimas skatina asmenybę tobulėti;

- konsultuojant akcentuojamas kliento atsakingumas, t. y. pripažįstama, kad nepriklausomas, atsakingas individas pats gali priimti savarankiškus sprendimus esant tinkamoms sąlygoms, o konsultantas kuria sąlygas, skatinančias klientą valingai keistis.

Taigi, konsultavimo apibrėžimas apima konsultanto bazines nuostatas konkretaus kliento atžvilgiu. Konsultantas priima klientą kaip nepakartojamą, unikalų, autonomišką individą, kuris turi teisę laisvai rinktis, kaip nori elgtis, gyventi savo gyvenimą. Dar daugiau – svarbu pripažinti, kad bet kokia įtaiga ir bet koks spaudimas kliudo klientui atsakyti už save ir tinkamai spręsti savo problemas (Kočiūnas, 1997).

Darbo biržos teikimų konsultavimo poreikį, kaip ir visų prekių ar paslaugų poreikį, apsprendžia asmenų (klientų) ar organizacijų poreikiai. Asmenų bei organizacijų poreikiai yra pagrindinis veiksnys, lemiantis paslaugų poreikį rinkoje. Nes į darbo biržas kreipiasi ne tik asmenys pageidaujantys susirasti darbą ir kuo greičiau integruotis darbo rinkoje, bet ir organizacijos, įmonės ieškančios darbuotojų. Keičiantis ekonomikos sąlygoms, didėjant poreikiui, atsiranda ir naujų paslaugų teikimo galimybės.

Poreikio nustatymas labai svarbus paslaugų teikėjui. Žinant, kokių poreikių patenkinimo klientas tikisi iš naujos paslaugos, paslaugos teikėjas gali keisti kai kurias paslaugos savybes, charakteristikas. Kuo daugiau poreikių tenkina numatytoji paslauga, tuo stipresnis poreikis ją įsigyti (Virvilaitė, 1997).

Vis naujus reikalavimus klientų aptarnavimui kėlė ir pastarųjų metų darbo rinkos tendencijos. Augantis nedarbas, darbuotojų kaita išstūmė į tam tikrą socialinę izoliaciją gyventojų sluoksnius, kuriems trūksta savarankiškumo, taip pat tuos kurie turėjo didesnes ar mažesnes garantijas savo darbo vietose. Daug kur buvo susiformavęs požiūris į darbą „visam gyvenimui“. Daliai žmonių apskritai yra sunku suvokti užgriuvusius radikalius gyvenimo pasikeitimus, todėl patiems yra sunku prisitaikyti prie naujų darbo rinkos reikalavimų. Šioje situacijoje išaugo darbo biržos teikiamų konsultavimo paslaugų poreikis.

Kai labai greitai keičiasi situacija darbo rinkoje, visuomeniniame gyvenime, bedarbiu tapęs žmogus niekur negali gauti pilnos informacijos apie dabartinę situaciją. Todėl konsultanto tikslas padėti bedarbiui susiorientuoti sunkioje darbinėje situacijoje, didinti jo užimtumą.

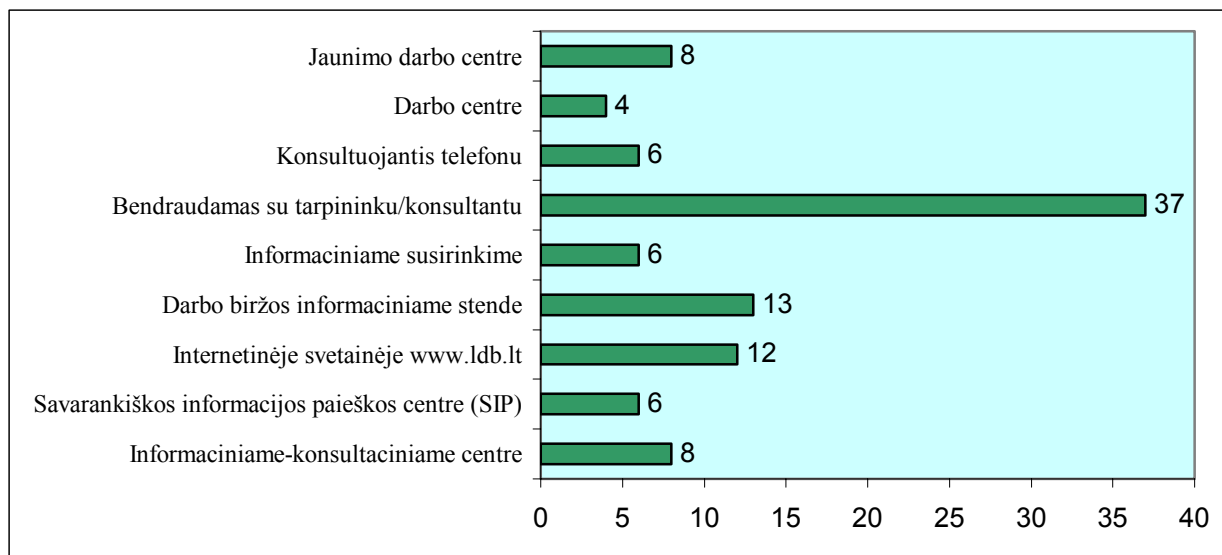
Konsultavimo tikslu tapo individuali pagalba bedarbiui: suteikti jam būtiną informaciją apie darbo rinkos teikiamas galimybes, padedant atskleisti ir išvystyti jo paties galimybes konkuruoti darbo rinkoje.

Darbo biržos konsultavimo paslaugų pagrindinis tikslas – padėti bedarbiui integruotis darbo rinkoje, įvertinti bedarbio situaciją, padėti gerinti profesines įsidarbinimo prielaidas, mokytis ar persikvalifikuoti, tobulinti konkrečius įsidarbinimo įgūdžius, padėti jam išspręsti užimtumo (įsidarbinimo) problemą, ar tiesiog motyvuoti aktyviai darbo paieškai.

Siekiant ištirti konsultavimo paslaugų poreikį ir jo tenkinimą, buvo atliktas empirinis tyrimas.

Empirinio tyrimo rezultatai. Tyrimui atlikti buvo pasirinktas anketinės apklausos metodas. Siekiant sukaupti duomenis, kuriuos būtų galima panaudoti, norint išsiaiškinti kokio pobūdžio teikiamos konsultavimo paslaugos bei nustatyti Alytaus darbo biržos konsultavimo paslaugų poreikį lemiančius veiksnius, buvo sudarytos dvi anketos. Siekiant išsiaiškinti konsultavimo paslaugų poreikį lemiančius vidinius veiksnius buvo apklausti paslaugų vartotojai - bedarbiai, siekiant išsiaiškinti išorinius veiksnius, darančius įtaką konsultavimo paslaugų poreikiui – apklausti konsultantai, teikiantys konsultavimo paslaugas. Iš viso apklausoje dalyvavo 370 bedarbių, bei apklausti visi 26 konsultantai teikiantys konsultavimo paslaugas Alytaus darbo biržoje.

Alytaus darbo biržos paslaugų spektras vis labiau plečiasi, todėl labai svarbu, ar klientai, kurie turi galimybę jomis naudotis, ar pakankamai gerai apie jas informuojami. Atsižvelgus į tai, kad Alytaus darbo birža savo klientams informaciją apie teikiamas paslaugas teikia įvairiais informacijos teikimo kanalais, bedarbių buvo klausama, kur jie daugiausiai gauna informacijos apie Alytaus darbo biržoje teikiamas konsultavimo paslaugas. Tai leido nustatyti populiariausią informacinę paslaugą (1 pav.). Galima teigti, kad konsultanto, kaip informacijos teikėjo, vaidmuo išlieka svarbiausiu informacijos teikimo bedarbiams procese. Didžiausia respondentų dalis (37 proc.) teigia, jog dažniausiai informacijos jie gauna bendraudami su tarpininku/konsultantu. Antroje vietoje (13 proc.) nurodomas darbo biržos informacinis standas. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad Alytaus darbo biržos interneto svetainės teikiama informacija prieinama ne visiems bedarbiams (12 proc.). Kadangi didžioji dauguma bedarbių darbo biržoje registruojasi dėl darbo paieškos, bene svarbiausia tampa greita „Informacija telefonu“, tačiau, kaip atskleidė tyrimo duomenys, didžioji dauguma apklaustųjų (94 proc.) šia paslauga nesinaudoja. Galima teigti, kad darbo ieškantys asmenys informacijos apie darbo biržos teikiamas paslaugas ir laisvas darbo vietas gauna įvairiais kanalais.

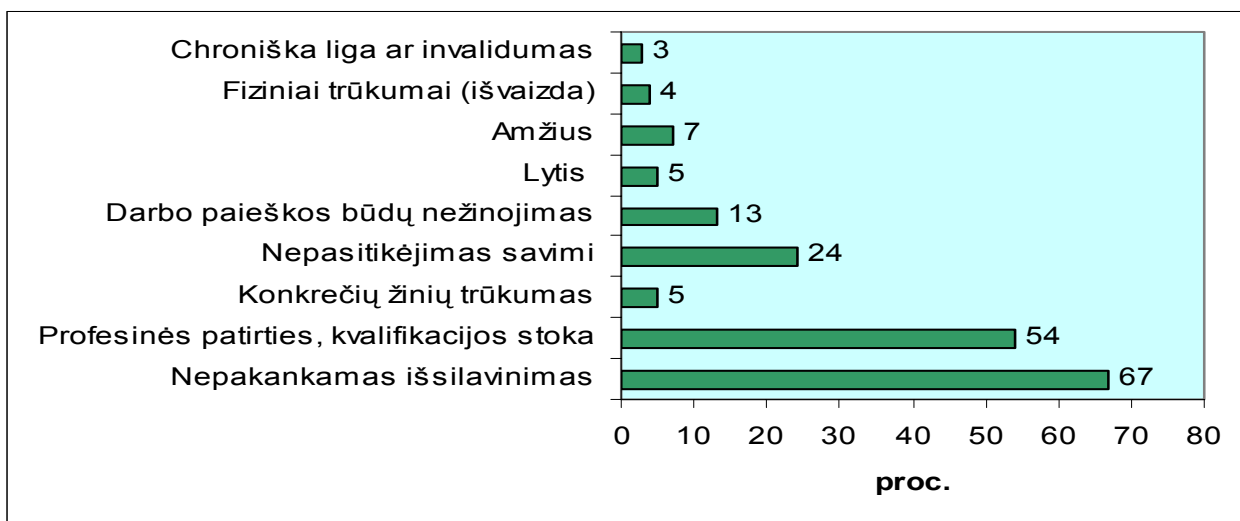

1 pav. Alytaus miesto ir rajono bedarbių nuomonė apie informacijos šaltinių panaudojimo mastą proc., 2008 m.

Konsultantai teigia, kad dažnai tenka bedarbiui patarti: galima pasakyti konsultuojamajam, kas konsultantui atrodo geriausia, tačiau nerekomenduojama viską spręsti už klientą. Didžioji dalis konsultantų motyvuoja klientus - padeda konsultuojamam įgyti pasitikėjimą savimi, stiprina įsidarbinimo motyvaciją, paskatina, pozityviai vertinti pasiekimus bei informuoja, suteikia visą reikalingą informaciją, taip pat kartu skatina klientą ir patį aktyviai ieškoti jam reikalingos informacijos. Konsultantas turėtų įvertinti, kiek realūs konsultuojamojo tikslai, ir patarti, kaip galima sudaryti realų, įgyvendinimą įsidarbinimo planą. Konsultantai savo darbe stengiasi mokyti ir instrukuoti: padėti klientui įgyti žinias, įgūdžius, pvz., kaip elgtis, prisistatant darbdaviui. Tačiau konsultantas - ne mokytojas, jis gali patarti, ir, jeigu reikalinga, nukreipti konsultuojamąjį į atitinkamas programas, įtraukiant jas į įsidarbinimo planą. Tačiau kuo daugiau konsultantas padarys už bedarbį, tuo mažiau konsultuojamasis gali pasitikėti savo jėgomis. Išmoksta tik tie, kurie nori išmokti ir patys yra aktyvūs. Galima teigti, jog konsultantas turi būti kompetentingas sprendžiant kliento įsidarbinimo problemas, suprasti konsultuojamąjį ir teikti jam įvairiapusišką pagalbą, įtraukiant į atitinkamas mokymo ir kvalifikacijos kėlimo programas. Konsultantas turi planuoti ir koordinuoti savo veiklą, jausti atsakomybę už klientui svarbių įsidarbinimo problemų sprendimą, mokėti kurti abipusio pasitikėjimo atmosferą.

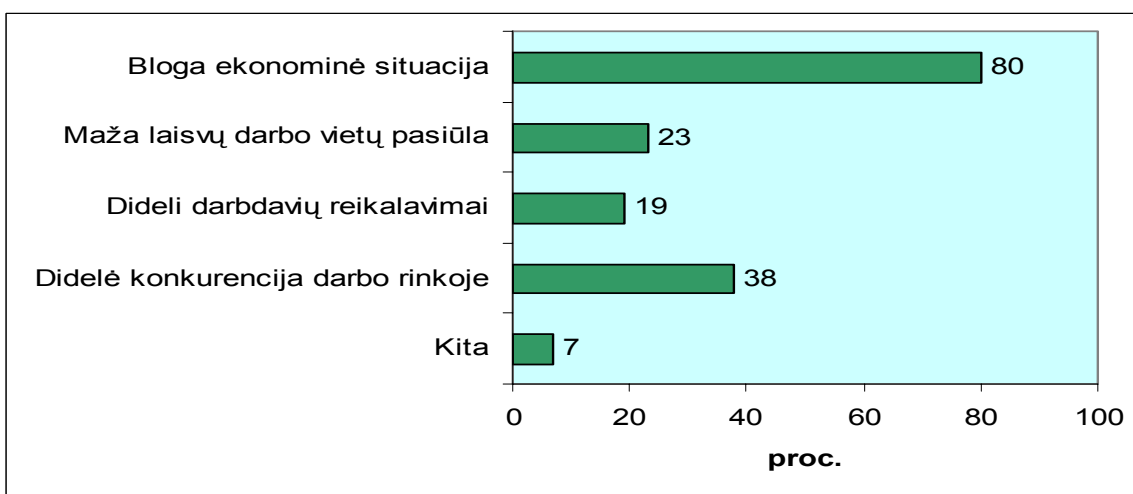
Atlikus tyrimą, paaiškėjo, kad bedarbiai pagrindinį motyvą, kuris skatina naudotis konsultavimo paslaugomis nurodo konsultanto profesionalumą bei tikisi, kad su konsultanto pagalba greičiau išspręs savo problemą – greičiau susiras norimą darbą.

Kai labai greitai keičiasi situacija darbo rinkoje, visuomeniniame gyvenime, bedarbiu tapęs žmogus niekur negali gauti pilnos informacijos apie esamą situaciją. Todėl konsultanto tikslas padėti bedarbiui susiorientuoti sunkioje darbinėje situacijoje. Daliai žmonių apskritai yra sunku suvokti užgriuvusius radikalius gyvenimo pasikeitimus, todėl patiems yra sunku prisitaikyti prie naujų darbo rinkos reikalavimų. Todėl bedarbiai, pagrindiniais veiksniais, darančiais didžiausią įtaką, darbo biržos teikiamoms konsultavimo paslaugoms nurodė (2 pav.) nepakankamą savo išsilavinimą (67 proc) ir profesinės patirties, kvalifikacijos stoką (54 proc). Nemažą įtaką, kodėl bedarbiui sunku susirasti darbą turi nepasitikėjimas savimi, taip mano 24 proc. apklaustųjų. Tačiau yra manančių, kad darbą nesiseka susirasti dėl ligos ar invalidumo, dėl savo išvaizdos trūkumų, bei amžiaus. Konsultantai turėtų atsižvelgti į visus veiksnius, dėl ko klientas kreipiasi pas jį pagalbos, tačiau didžiausią dėmesį skirti bedarbių kvalifikacijos įsigijimui ar perkvalifikavimui.

2 pav. Alytaus miesto ir rajono bedarbių nuomonė apie vidinius veiksnius, darančius įtaką konsultavimo paslaugų poreikiui, proc., 2008m.

Kaip matyti 3 paveiksle, pagrindiniais veiksniais, lemiančiais klientų poreikį naudotis konsultavimo paslaugomis, darbo biržos konsultantai išskyrė blogą ekonominę situaciją (80 proc.) ir didelę konkurenciją darbo rinkoje (38 proc.). Ne tokias svarbias priežastis dėl ko klientai ateina į darbo biržą konsultuoti tai per maža laisvų darbo vietų pasiūla (23 proc.), klientai tikisi, kad darbo biržos konsultantais pasiūlys laisvą darbo vietą atitinkančią kliento poreikius ir galimybes. 19 proc. konsultantų mano, kad klientus į darbo biržą atveda per dideli darbdavių keliami reikalavimai – kvalifikacijos ir įgūdžių stoka ir kt. Galima teigti, kad į darbo biržą ateina tikėdamiesi kuo greičiau susirasti nuolatinį darbą.

3 pav. Alytaus darbo biržos konsultantų nuomonė apie išorinius veiksnius, darančius įtaką konsultavimo paslaugų poreikiui, proc., 2008 m.

Konsultaciniame darbe labai svarbus „grįžamojo ryšio“ užtikrinimas, t.y. kliento nuomonė apie suteiktos konsultacijos naudingumą. Tyrimo metu nustatyta, kad konsultantai dažnai domisi suteiktų konsultacijų naudingumu. Galima daryti išvadą, kad konsultantams rūpi jų teikiamų konsultavimo paslaugų nauda ir kokybė ir jie dažnai domisi koks galutinis rezultatas, jo suteiktos konsultavimo paslaugos.

Konsultavimo paslaugų poreikis, konsultantų nuomone turėtų būti tiriama atsižvelgiant į visų klientų nuomonę bei anketinės apklausos pagalba. Tačiau reikėtų įvertinti individualius įsidarbinimo planus, kuriuose numatyta galutinis tikslas bei kokios numatomos suteikti konsultavimo paslaugos.

Išvados

1. Konsultavimo sampratų mokslinėje literatūroje galima rasti įvairių. Tačiau visi jie apima keletą svarbiausių elementų: konsultavimas padeda žmogui veikti pasirinktinai; padeda mokytis naujai elgtis; skatina asmenybę tobulėti; konsultuojant akcentuojamas kliento atsakingumas. Konsultavimas suprantamas kaip bendra konsultanto ir kliento veikla, nukreipta į kliento užimtumo (įsidarbinimo) problemos sprendimą. Konsultavimui keliamas tikslas - padėti nepasirengusiems darbo rinkai ir negalintiems joje konkuruoti asmenims padidinti konkurencines galimybes ir įsidarbinti, įgyjant darbo rinkoje paklausią profesiją.

2. Galima teigti, kad konsultanto, kaip informacijos teikėjo, vaidmuo išlieka svarbiausiu informacijos teikimo bedarbiams procese.

3. Atsižvelgiant į darbo biržos teikiamo konsultavimo paslaugų specifiką, išskiriami darbo biržos teikiamų konsultavimo paslaugų poreikį įtakojantys vidiniai ir išoriniai veiksniai.

4. Tyrimo rezultatai parodė, kad pagrindiniai vidiniai veiksniai, įtakojantys darbo biržos teikiamų konsultavimo paslaugų poreikį yra bedarbių žemas išsilavinimas, profesinės kvalifikacijos ir darbo patirties stoka.

5. Pagrindiniais išoriniais veiksniais, įtakančiais klientų poreikį naudotis konsultavimo paslaugomis, darbo biržos konsultantai išskyrė blogą ekonominę situaciją ir didelę konkurenciją darbo rinkoje.

6. Atliktas Alytaus darbo biržos teikiamų konsultavimo paslaugų poreikio tyrimas atskleidė, kad konsultantams rūpi jų teikiamų konsultavimo paslaugų nauda ir kokybė ir jie dažnai domisi kokia nauda, koks galutinis rezultatas, jo suteiktos konsultavimo paslaugos. Svarbiausias motyvas, lemiantis bedarbių naudojimąsi darbo biržos teikiamomis konsultavimo paslaugomis yra konsultantų profesionalumas bei žinios.

7. Besikeičianti šalies ekonominė situacija, didėjantis nedarbas kelia vis naujus uždavinius darbo biržos konsultantams ir jų teikiamoms konsultavimo paslaugoms. Todėl darbo birža ir konsultavimo paslaugas teikiantys konsultantai turėtų didelį dėmesį skirti informacijos apie konsultavimo paslaugų poreikį kaupimui, analizei, bei žinių tobulinimui.

Literatūros sąrašas

1. Burks, H.M.; Steffle, B. Theories of Counseling. 3rd. N.Y.: McGraw – Hill, 1979.
2. Kočiūnas, R. Psichologinis konsultavimas. Vilnius: Margi raštai, 1997.
3. Virvilaitė, R. Marketingas. Kaunas: Technologija, 1997.

Determination of the need for consulting services in Alytus Job Center

Summary

Consulting services for short-term fluctuations in demand for consultations difficulty providing consultancy services authority. It is important that the counseling service, meet customer needs.

In view of the employment of consulting services provided specifics distinguished work on the consultancy services, the need for influencing internal and external factors.

The changing economic situation in the country, increasing unemployment, a growing stock of new challenges of working for consultants and advisory services. Therefore, employment and counseling services consultants should focus on information about counseling services need to collection, analysis, and knowledge development.

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. Rūta Petrauskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

ŽEMĖS ŪKIO KONSULTAVIMO METODŲ TAIKYMO YPATUMAI: MARIJAMPOLĖS APSKRITIES ATVEJIS

Rolandas Čiuplys

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Žemės ūkyje nuolat vyksta technologiniai ir struktūriniai pokyčiai. Žemdirbių sprendimus sąlygoja besikeičianti šalies žemės ūkio politika, kaimo plėtros tikslai, ekonominė situacija, todėl be specialių žinių apie šiuolaikinius technikos ir technologijų laimėjimus, žemės ūkio gamybos ir ūkio valdymo sprendimus, negali apsieiti nei vienas žemės ūkio subjektas. Dėl to didėja informacijos ir konsultavimo paslaugų poreikis. Žemės ūkio konsultavimo institucijos skatina konsultuojamus ūkininkus ir kitus ūkio subjektus siekti žinių, padeda formuoti sprendimų priėmimo įgūdžius.

Konsultavimo procesas susideda iš tam tikrų etapų. Vienas iš jų yra konsultavimo metodo parinkimas. Nuo taikomo metodo priklauso ar konsultacija bus sėkminga. Ar tinkamai naudojami metodai konsultuojant žemės ūkio subjektus, bus galima atsakyti atlikus žemės ūkio konsultavimo metodų taikymo tyrimą.

Tyrimo objektas – žemės ūkio konsultavimo metodai.

Tyrimo tikslas – nustatyti taikomų žemės ūkio konsultavimo metodų tinkamumą Marijampolės apskrityje.

Tyrimo uždaviniai:

- išanalizuoti mokslinę literatūrą ir apibrėžti žemės ūkio konsultavimo metodo sąvoką;
- parengti žemės ūkio konsultavimo metodų taikymo tyrimo metodiką;
- iširti žemės ūkio konsultavimo srityje Marijampolės apskrities konsultantų taikomų metodų tinkamumą

Tyrimo laikotarpis: 2007 - 2008 metai.

Tyrimo metodai: indukcijos ir dedukcijos, mokslinės literatūros analizės ir sintezės, anketinės apklausos, palyginimo, grafinio vaizdavimo ir duomenų sugretinimo metodai.

Rezultatai

Žodis metodas kilęs iš graikų kalbos (methodos) – tyrinėjimas, reiškia veikimo ir reiškinių tyrinėjimo būdą, veiksmą. Todėl metodas yra privaloma, bet kurios žmogaus veiklos sąlyga, kuri įeina į veiklos turinį. Jį pasirenkant ir taikant reikia motyvuotai apsispręsti. Taigi metodas - veiklos priemonė, jo pasirinkimas ir taikymo pobūdis sąlygoja veiklos rezultatus. Analizuojant konsultavimo metodo sąvoką, būtina susipažinti su konsultavimo apibrėžimais:

- konsultavimas – atskira profesinė veikla, kurią atlieka, specialiai apmokyti ir turintys patirtį konsultantai profesionalai (Kubr, 1986; Markham, 1997), siekdami padėti ūkininkams, susidaryti tvirtą nuomonę ir priimti gerus sprendimus, kaip naudingiau arba norima linkme plėtoti veiklą, spręsti aktualias problemas.
- konsultavimas - sąmoningas informacijos perdavimas, siekiant padėti žmonėms susidaryti tvirtą nuomonę ir priimti gerus sprendimus (Van den Banas, Hawkinsas 1999);
- konsultavimas – reiškia padėti žmogui mokytis ar plėtoti savo žinias, įgūdžius, nuostatas bei vertybes. Konsultavimo metodo pasirinkimas apsprendžia, kaip toji pagalba bus teikiama (Bjerknes E., Inglar T., Lapen R. 2003).

Autoriaus nuomone, tiksliausiai konsultavimo sąvoką yra apibrėžusi Marcinkevičiūtė (2006) - konsultavimas yra „profesionali paslauga, atliekama specialiai apmokytų ir turinčių patirtį asmenų, padedančių įvairiems klientams nustatyti ir išspręsti problemas, rekomenduojant praktinius šių problemų sprendimus, padedant, jei yra būtina, įgyvendinti”.

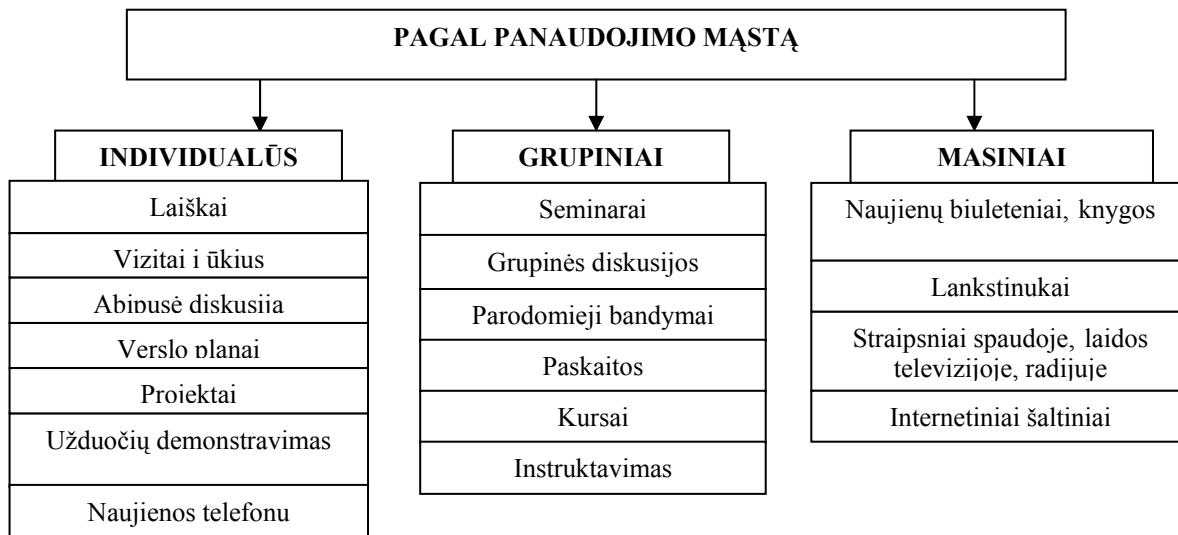
Išanalizavus pavienes konsultavimo ir metodo sąvokas, konsultavimo metodą galima apibūdinti kaip informacijos perdavimo būdą, suteikiantį galimybę perteikti konsultanto žinias ir patirtį klientams.

Žemės ūkio konsultavimas, kaip pabrėžia Van den Banas, Howkinsas (1999), yra viena sudėtingiausių konsultavimo sričių, kadangi konsultantas turi išmanyti ne tik bendrąsias ekonomikos ar rinkos sąlygas, bet ir labai gerai žinoti specifines žemės ūkio sritis (gyvulininkystę, augalininkystę ir t.t.) bei suprasti, jog žemdirbiai išsiskiria savita pasaulėžiūra, išsislavinimu, gyvenimo ir ūkininkavimo būdu.

Apibendrinant galima teigti, kad žemės ūkio konsultavimo metodas – tai kvalifikuoto asmens patikimos informacijos perdavimo būdas, žemės ūkio subjektui, siekiant reikalingų veiklos pasikeitimų įgyvendinimo, rekomenduojant sprendimo alternatyvas.

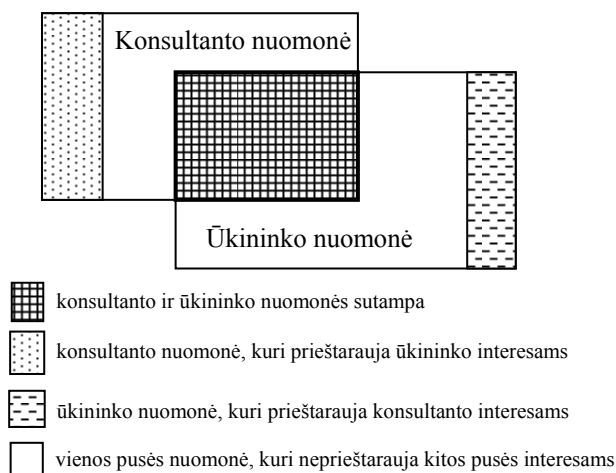
Mokslinėje literatūroje galima rasti tikrai nemažai metodų klasifikavimo būdų. Konsultavimo metodai grupuojami: pagal žinių šaltinį, informacijos pateikimo formą, poveikį klientui, panaudojimo mastą.

Darbe buvo naudojama konsultavimo metodų klasifikacija pagal panaudojimo mastą (1 pav.).

1 pav. Žemės ūkio konsultavimo metodų klasifikacija pagal panaudojimo mastą

Žemės ūkio konsultavimo metodo taikymo tinkamumas tiesiogiai priklauso nuo to, kaip sutaps konsultanto ir kliento nuomonės (interesai) tam tikro metodo taikymo klausimu, tai pavaizduota autoriaus sudarytame 2 paveiksle, vadovaujantis Van den Banu, Hawkinsas (1999).

2 pav. Ūkininkų ir konsultantų nuomonių santykiniai ryšiai

Atsižvelgiant į 2 paveiksle pateiktą dėsningumą, autorius daro prielaidą, kad kuo didesnis konsultanto ir ūkininko nuomonių sutapimo kvadrato plotas, tuo didesnis žemės ūkio konsultavimo metodo tinkamumas. Tyrimu siekta nustatyti ar visais klausimais konsultanto ir ūkininko nuomonės sutampa? Sutapimui įvertinti autorius siūlo vadovautis Tidikio (2003) pateiktu sėkmingos veiklos teorijos vertinimu, kuris vertina tik veiksmų metodo (būdo) ar veiksnio tinkamumą ar netinkamumą, turintį įtakos veiklos veiksmingumui. Per šiuos vertinimus išreiškiamas asmeninis vertybinis požiūris į veiklą (veiksmus), pritarimas ar nepritarimas šios veiklos privalumams ar trūkumams. Sėkmingos veiklos teorijos vertinimas priskiriamas prie praktinių vertinimų, arba tiksliau, – prie iškelto tikslo ar pasiekto rezultato praktinės veiklos vertinimų.

Marijampolės apskrities konsultantų taikomų žemės ūkio konsultavimo metodų tinkamumui nustatyti buvo atliktas empirinis tyrimas. Parengtos dvi anketos. Viena anketa skirta konsultantams, kita - panašaus pobūdžio, supaprastinant klausimus bei išlaikant jų esmę, pateikta ūkininkams.

Marijampolės apskritis pasirinkta neatsitiktinai, joje yra didžiausias ariamos žemės plotas lyginant su kitomis apskritimis. Be to Vilkaviškio ir Šakių rajonuose įregistruota daugiausia ūkininkų ūkių.

Konsultantai – respondentai. Marijampolės apskrityje Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnyboje dirba 19 konsultantų, Lietuvos Respublikos žemės rūmų savivaldos organizatorių yra 5, Savivaldybių žemės ūkio skyriuose dirba 30 darbuotojų konsultuojančių ūkininkus. Reprezentatyvius rezultatus gausime tuomet, kai bus apklausti 35 konsultantai. Ūkininkai – respondentai. 2008 sausio 30 dienos Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro duomenimis Marijampolės apskrityje buvo 11207 – ūkininkų. Pasirinkus 10 procentų paklaidą apklaustų respondentų skaičius - 95 ūkininkai.

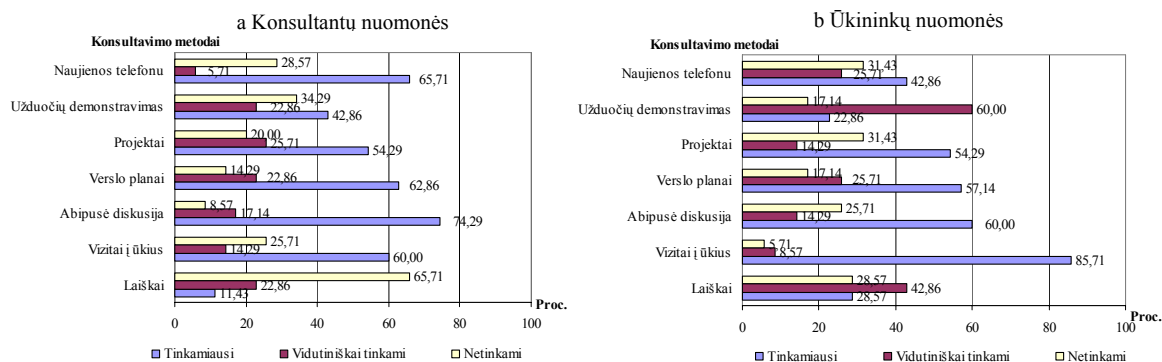
Buvo parengtos ir išplatintos 176 anketos, iš kurių 44 anketos nesugrįžo.

Empirinio tyrimo metu buvo siekta nustatyti, kurie metodai yra tinkamiausi respondentams (konsultantams ir ūkininkams), ar konsultantai atsižvelgia į ūkininkų lūkesčius.

Tyrimas buvo atliktas Marijampolės apskrities institucijose:

- Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnybos (toliau LŽŪKT) biuruose;
- Lietuvos Respublikos žemės ūkio rūmų rajoniniuose padaliniuose;
- Savivaldybių žemės ūkio skyriuose.

Siekiant palyginti gautus tyrimo rezultatus, klausimai pateikti analogiškai tiek ūkininkams, tiek konsultantams. Šių klausimų tikslas yra nustatyti ir įvertinti sutapimus tarp konsultantų ir ūkininkų nuomonių. Tiek konsultantų, tiek ir ūkininkų, buvo klausiama, kokie konsultavimo metodai yra tinkamiausi ūkininkams? Marijampolės apskrityje konsultantų ir ūkininkų nuomone, ūkininkams tinkamiausi individualūs konsultavimo metodai, matyti 3 a ir b paveiksluose.

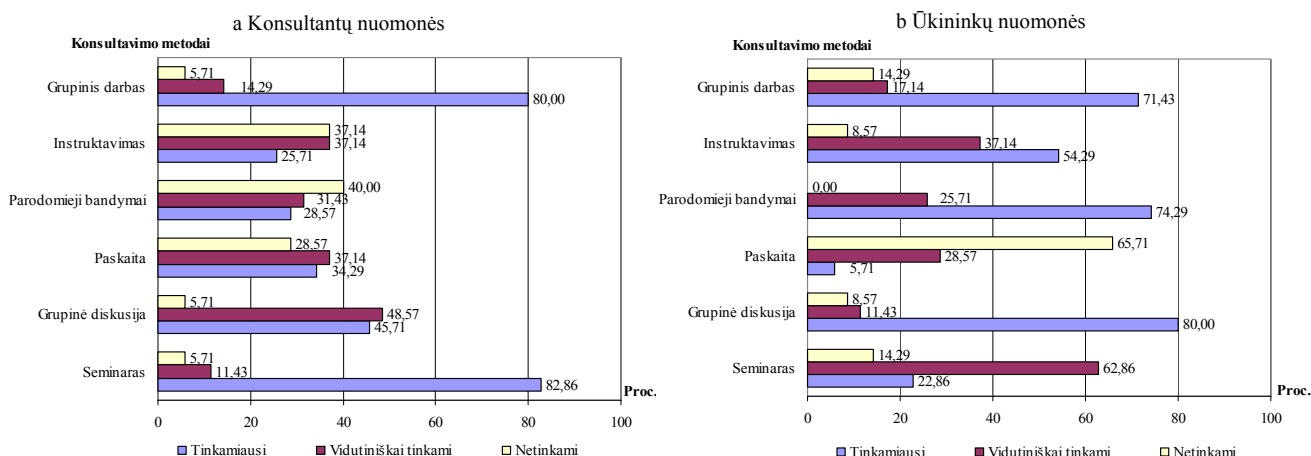

3 pav. Marijampolės apskrities konsultantų (a) ir ūkininkų (b) nuomone, ūkininkams tinkamiausi individualūs konsultavimo metodai, proc., 2008m.

Konsultantai ne visuomet žino, koks yra tinkamas konsultavimo metodas ūkininkui. Konsultantų nuomone, ūkininkams tinkamiausias individualaus konsultavimo metodas yra abipusės diskusijos metodas (74,29 proc.), o ūkininkų nuomone, jiems tinkamiausias - vizitai į ūkius (85,71 pro.). Net 65,71 proc. konsultantų mano, jog laiškais gauta informacija ūkininkams yra netinkamas metodas, nors ūkininkai laiškų neišskiria kaip labiausiai netinkamo konsultavimo metodo. Gretinant konsultantų ir ūkininkų nuomones, tam tikro taikomo metodo tinkamumo klausimu, matyti, kad netinkamiausi individualaus konsultavimo metodai yra naujienos telefonu, laiškai. Autoriaus nuomone šių metodų reiktų atsisakyti arba tobulinti jų taikymą.

Grupinių konsultavimo metodų tinkamumas ūkininkams, konsultantų ir ūkininkų nuomone pavaizduotas atitinkamai 4 a ir b paveiksluose. Konsultantų nuomone, ūkininkams labiausiai tinkami yra seminarai (82,86 proc.), tačiau ūkininkų nuomone, jiems seminarai tinkami tikrai vidutiniškai (62,86 proc.). Labiausiai ūkininkams tinkamas yra grupinės diskusijos metodas (80,00 proc.), o netinkamas - paskaita (65,71 proc.).

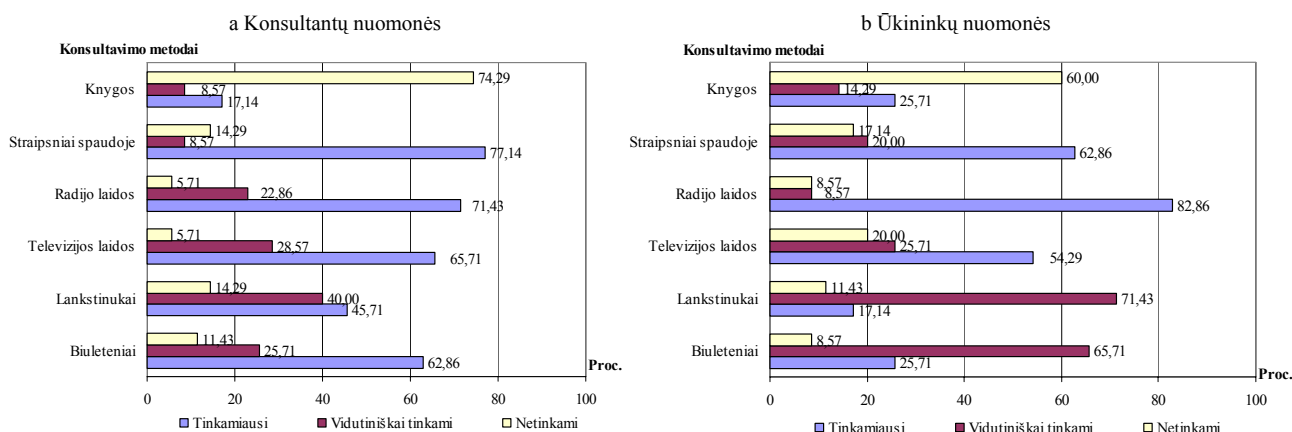

4 pav. Marijampolės apskrities konsultantų (a) ir ūkininkų (b) nuomone, ūkininkams tinkamiausi grupinio konsultavimo metodai, proc., 2008m.

Netinkamiausią grupinio konsultavimo metodą – paskaitą, autoriaus nuomone, galima keisti konsultantų nuomone tinkamiausiu konsultavimo metodu – seminaru. O abiejų respondentų grupių pripažintus konsultavimo metodus, grupinį darbą bei grupinę diskusiją, taikyti dažniau.

5 paveiksle pateiktas masinių konsultavimo metodų tinkamumas ūkininkams, atsižvelgiant į konsultantų (a) ir ūkininkų (b) nuomones.

5 pav. Marijampolė apskrities konsultantų (a) ir ūkininkų (b) nuomone, masinių konsultavimo metodų tinkamumas ūkininkams, proc., 2008m.

Masiniai konsultavimo metodai naudojami labai dažnai. Tai lemia, galimybė pateikti informaciją labai plačiai auditorijai, be to, tai sąlyginai nebrangus metodas (Van den Banas, Hawkinsas 1999). Konsultantų nuomone ūkininkams tinkamiausias masinis konsultavimo metodas yra straipsniai spaudoje (77,14 proc.), o ūkininkų nuomone – radijo laidos (82,86 proc.). Netinkamiausias masinis konsultavimo metodas ūkininkų (60,00 proc.) ir konsultantų (74,29) nuomone – knygos. Atsižvelgiant į informacinių technologijų pažangą, autorius siūlytų knygas keisti į naują, mokslinę literatūroje kol kas neaprašytą, bet LŽŪKT praktikoje jau pradėtą taikyti metodą – mokomuosius filmus kompaktinėse laikmenose.

Išvados

1. Atlikus mokslinės literatūros analizę, žemės ūkio konsultavimo metodas apibrėžiamas kaip kvalifikuoto asmens patikimos informacijos perdavimo būdas, žemės ūkio subjektui, siekiant reikalingų veiklos pasikeitimų įgyvendinimo, rekomenduojant sprendimo alternatyvas.

2. Žemės ūkio konsultavimo metodo taikymo tinkamumas tiesiogiai priklauso nuo to, kaip sutaps konsultanto ir kliento nuomonės (interesai) tam tikro metodo taikymo klausimu.

3. Gretinant konsultantų ir ūkininkų nuomones, tam tikro taikomo metodo tinkamumo klausimu, netinkamiausi individualaus konsultavimo metodai yra naujienos telefonu, laiškai. Šių metodų reikėtų atsisakyti arba tobulinti jų taikymą.

4. Netinkamiausią grupinio konsultavimo metodą – paskaitą, reikėtų keisti konsultantų nuomone tinkamiausiu konsultavimo metodu – seminaru. Abiejų respondentinių grupių pripažintus konsultavimo metodus, grupinį darbą bei grupinę diskusiją, taikyti dažniau, kadangi komunikacijos grupėje metu, esant palankiai pasitikėjimo atmosferai, susiformuoja geriausios sąlygos problemų sprendimams priimti.

5. Atsižvelgiant į informacinių technologijų pažangą, nepriimtinausią masinį konsultavimo metodą – knygas, keisti į naują metodą - mokomuosius filmus kompaktinėse laikmenose.

Literatūros sąrašas

1. BJERKNES E., INGLAR T., LAPEN R. 2003. *Mokymasis ir konsultavimas*. – Kaunas:VDU leidykla.
2. KARDELIS K., 2002. *Mokslinių tyrimų metodologijai ir metodai*. – Kaunas.
3. KUBR M., 1986, *Management consulting, International Labour Organization. New York*: - Row Publisher, p.260.
4. MARCINKEVIČIŪTĖ L., 2007. *Vadyba: praktinės užduotys: metodinė priemonė*. Akademija, Kauno r.
5. MARKHAM C., 1997. *Practical management consultancy, The institute of Chartered Accountants*.
6. VAN DEN BANAS A. N., HAWKINSAS H. S., 1999. *Žemės ūkio konsultavimas*. - Akademija: Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnyba .
7. TIDIKIS R. 2003. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. – Vilnius.

Peculiarities of using the agricultural consulting methods in Marijampolė region

Summary

Agricultural consulting method is a reliable way of giving information of a qualified person to a farmer, seeking to distinguish a problem and recommend the alternatives to solve it. The approval of the agricultural consulting method directly depends on the fact if the opinion of a consultant and a client is similar.

The empiric research model has been chosen to investigate the approval of using the agricultural consulting methods in Marijampolė region. Two questionnaires have been chosen. One was for the consultants; the other was arranged and given to the farmers with simpler questions.

The aim of the empiric method was to find out which methods were the most suitable for the respondents, what was the opinion of the farmers about these methods and to know if the consultants pay attention to the farmer's needs.

Mokslinio darbo vadovė: doc. soc. m. dr. V. Atkočiūnienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

NEKILNOJAMOJO TURTO AGENTŪRŲ KONSULTACINĖS VEIKLOS STRATEGIJOS

Paulius Tumėnas

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Šiuo pokyčių metu, siekiant įgyvendinti užsibrėžtus tikslus, atsiranda poreikis tobulinti organizacijų konsultacinės veiklos strategijas. Kaip teigia A. Vasiliusukas, norint sėkmingai valdyti organizaciją kyla būtinybė suvokti bei įsisavinti procesų visumą remiantis veiklos strategijomis (2002). Siekiant išsiaiškinti klientų pasitenkinimą nekilnojamojo turto agentūros teikiamomis konsultavimo paslaugomis, būtina įvertinti suteiktų paslaugų kokybę bei nustatyti ir įvertinti kliento lūkesčius. Klientų poreikio patenkinimo įvertinimas leidžia nekilnojamojo turto agentūros konsultantams nustatyti, kaip jų teikiamos paslaugos tenkina klientų poreikius, leidžia išsiaiškinti aspektus, kuriais klientai labiausiai nepatenkinti ir nustatyti tinkamiausias konsultavimo strategijas, tobulinant ir gerinant teikiamas paslaugas.

Tyrimo objektas – nekilnojamojo turto agentūrų konsultavimo veikla.

Tyrimo tikslas – nustatyti nekilnojamojo turto korporacijos darbuotojų konsultavimo paslaugų teikimo problemas ir pateikti jų sprendimo priemones.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti konsultavimo sampratą, metodus ir veiklą;
2. Išanalizuoti konsultavimo strategijas;
3. Identifikuoti ir įvertinti konsultavimo veiklą nekilnojamojo turto agentūrose;
4. Nustatyti nekilnojamojo turto agentūrų konsultavimo veiklos problemines sritis;
5. Parengti nekilnojamojo turto agentūros konsultavimo strategiją.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, anketinės apklausos, palyginamoji analizė ir sintezė, grafinis vaizdavimas.

Rezultatai

Egzistuoja du pagrindiniai požiūriai į konsultavimą. Pirmuoju požiūriu konsultavimo sąvoką nusako F. Steel: “Konsultavimo procesą aš suprantu kaip bet kokią pagalbos suteikimo formą santykiyje su užduoties ar grupės užduočių turiniu, procesu ar struktūra, kurios metu konsultantas pats neatsako už užduoties vykdymą, bet padeda tiems, kas atsakingas už tai”. (Kubr, 1986). Taigi, vadovaujantis šios autorės nuomone, galima teigti, kad pirmasis požiūris į konsultavimą yra funkcinis.

Antrąjį požiūrį į konsultavimą galima išskirti remiantis R. Greyner ir R. Meteger nuomone. Jų teigimu: “Konsultavimas - tai konsultavimo tarnyba, dirbanti pagal sutartį ir vykdanči paslaugas organizacijoms, specialiai apmokyti ir kvalifikuoti žmonių pagalba, kuri padeda organizacijai - klientui išsiaiškinti veiklos problemas, išanalizuoti jas, suteikia tų problemų sprendimo rekomendacijas ir esant poreikiui, pagelbėja vykdanč sprendimus.” (Žabaliūnas, 2002). Šiuo požiūriu konsultavimas - profesionali pagalba.

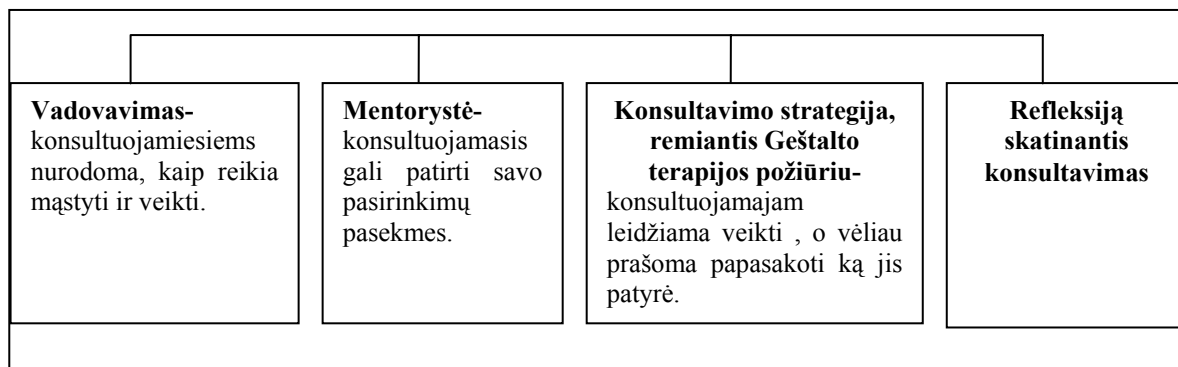
Konsultavimo veikla visuomenės požiūriu gali būti suprantama dvejopai: kaip verslas, kurio pagalba užsidirbama lėšų pragyventi, ir kaip priemonė verslui plėsti.

Galima būtų išskirti keturis skirtingus konsultavimo būdus, kuriuos galima pavadinti strategijomis. Kiekviena jų naudojama skirtingiems tikslams pasiekti. Taip pat kiekviena jų naudoja skirtingus klausimus, kuriais konsultantas naudojasi. Nors strategijos atskleidžia skirtingas nuostatas bei tikslus, konsultuojant visos jos yra naudingos. Nė viena jų nėra geresnė už kitą ir nė viena jų neturėtų būti ignoruojama.

Prieš pasirenkant konsultavimo strategiją, konsultantui svarbu:

- įvertinti konsultuojamojo nuostatas, aplinkos reikalavimus ir kitus veiksnius;
- atkreipti dėmesį į tai, kokių rezultatų bus siekiama;
- įvertinti kliento tobulėjimo galimybes;
- suvokti, kad skirtingi žmonės yra konsultuojami skirtingai;

Mokslinėje literatūroje išskiriamos keturios konsultavimo strategijos (1 pav.) (Inglar Tron 2003):

1 pav. Konsultavimo strategijos

Nekilnojamo turto organizacijose dirbantys darbuotojai yra pagrindiniai konsultavimo paslaugų teikėjai, kurie ne tik teikia paslaugas, bet patys yra konsultavimo paslaugų organizatoriai ir koordinatoriai.

Darbuotojų apklausos tyrimo instrumentas – apklausa. Jo metu buvo apklausta 120 nekilnojamojo turto agentūros darbuotojų ir atstovų. Imtis buvo apskaičiuota pagal Paniott formulę. Tyrimo metu visi dalyvavę respondentai pildė jiems pateiktą anketą. Tyrimo klausimyną sudarė 25 klausimai. Naudota anketa buvo sudaryta iš trijų tipų klausimų – uždaro, pusiau uždaro ir atviro tipo.

Darbuotojų kvalifikacijos tobulinimas yra svarbus dėl vykstančių pasikeitimų: naujos įstatyminės bazės, naujų programų bei iniciatyvų, pažangios patirties analizavimo ir skleidimo, naujai apibrėžtos paramos politikos, atliktų mokslinių tyrimų rekomendacijų ir pan. Įvairių klausimų sprendimas iš darbuotojų reikalauja naujų papildomų žinių, įgūdžių diskusijų, šiuolaikinių darbo metodų taikymo, geros patirties žinojimo. Nekilnojamo turto organizacijose dirbantys darbuotojai dažniausiai savo kvalifikaciją kelia vieną kartą per dvejus metus. Taip nurodė 30,43 proc. respondentų. Dažniau nei du kartus per metus savo kvalifikaciją kėlė 4,35 proc. respondentų., du kartus per metus - 17,39 proc., vieną kartą metuose – 8,7 proc., vieną kartą per penkerius metus - 21,47 proc., nekėlė – 17,39 proc.

Dažnai konsultavimo paslaugas atlieka 2 – 3 darbuotojai. Konsultavimo paslaugos taikomos atsižvelgiant į paslaugų vartotojų poreikius ir esamas sąlygas. Konsultantai naudoja įvairius konsultavimo metodus: tiek individualius (diskusija, patarimas), tiek grupinius (seminarai, kursai, paskaitos) bei masinius (masinės informacijos priemonės). Konsultantai nagrinėja naujus dokumentus, tobulina savo kvalifikaciją, kad sukauptas žinias bei patirtį perduotų nekilnojamo turto organizacijoms, o taip pat ir patiems klientams.

Nekilnojamo turto organizacijose dažniausiai taikomas individualus konsultavimo metodas (37,04 proc.), taip pat grupinis konsultavimo metodas (33,33 proc.). Trečiąją vietą pagal taikymo dažnumą užima garso bei vaizdo priemonės (14,82 proc.).

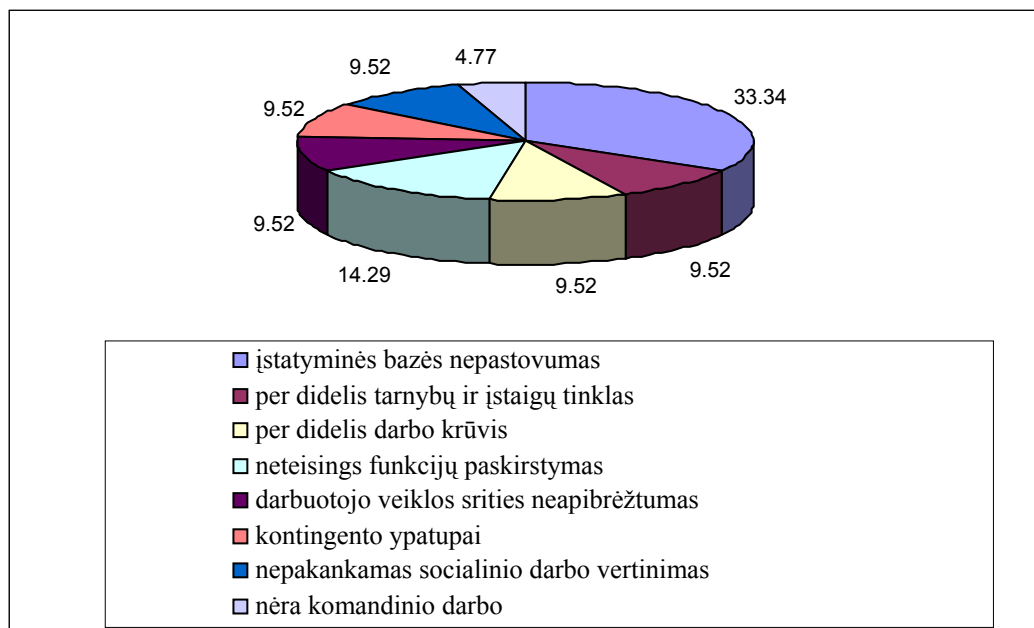
Tyrimo respondentai svarbiausiais išskiria individualų (respondentų atsakymų vidurkis 4,61 balo) ir grupinį (atsakymų vidurkis 4,35 balo) konsultavimo metodus. Tuo tarpu svarbumo skalėje garso ir vaizdo priemonės kartu su kitomis žiniasklaidos priemonėmis dalijasi paskutinę vietą (atsakymų vidurkiai po 3 balus).

Respondentų buvo klausta ar pakanka žinių ir įgūdžių teikiant konsultavimo paslaugas. 78,26 proc. apklaustųjų teigė, kad kai kurių žinių trūksta, 17,39 proc. teigė, kad pakanka ir 4,35 proc. respondentų nurodė, jog žinios ir mokėjimai per menki teikiant konsultavimo paslaugas. Į klausimą kokių žinių jums labiausiai trūksta konsultavimo paslaugas net 95,65 proc. respondentų nurodė, kad trūksta teisinių žinių.

Didžioji dalis, o tai sudarytų 69,57 proc., tyrime dalyvavusių respondentų mano, jog konsultavimo paslaugų teikimas nekilnojamo turto organizacijose yra geras 30,43 proc. respondentų teigė, kad patenkinamas. Konsultavimo paslaugos nekilnojamo turto organizacijose, priešingai nei kitos paslaugos, yra nemokamos. Pasak tyrime dalyvavusių respondentų, paslaugos yra savalaikės ir teikiamos be išankstinių raštiškų prašymų. Pats konsultavimo procesas trunka tik tam tikrą etapą.

Konsultuojant nekilnojamo turto ekspertų nuomone (69,57 proc.) tinkamiausia yra bendradarbiavimo strategija (mentorystė) ir 30,43 proc. respondentų teigė, kad svarbu įsijausti į konsultuojamojo jausmus. Konsultuojant klientus svarbu ne tik gerai išmanyti psichologiją. Tam, kad būtų teikiamos kokybiškos paslaugos svarbu, kad būtų pakankamai gerai išplėtotas tarnybų ir įstaigų tinklas, darbuotojai būtų kvalifikuoti, dirbtų tik tą darbą, kuris jiems skirtas, būtų

pastovi įstatyminė bazė. 33,34 proc. tyrime dalyvavusių respondentų nurodė, kad būtent įstatyminės bazės nepastovumas trukdo teikti kokybiškas konsultacines paslaugas (2pav.).

2 pav. Priežastys, trukdančios teikti kokybiškas konsultavimo paslaugas

Konsultavimo paslaugų teikimo tobulinimui nekilnojamo turto organizacijose reikėtų gaminti socialinį darbą dirbančių asmenų profesinį rengimą ir kvalifikaciją, darbo organizavimą, geriau aprūpinti darbuotojus metodine medžiaga, atskirti konsultavimo paslaugų teikimą nuo kitos įstaigos veiklos, skirti lėšų naujų etatų steigimui, mažinti darbo krūvį, mano, kad svarbiausios konsultavimo paslaugų teikimo gerinimo priemonės yra darbą dirbančių darbuotojų profesinis tobulinimas (vidurkis 4,5) bei geresnis darbuotojų aprūpinimas metodine medžiaga (vidurkis 4,57).

Konsultavimo paslaugų teikimo nekilnojamojo turto organizacijose tobulinimas – tai konsultantų ir klientų kokybiniai ir kiekybiniai pokyčiai. Remiantis išanalizuota literatūra ir atlikus tyrimą išskirtos pagrindinės konsultavimo paslaugų teikimo nekilnojamojo turto organizacijose problemos ir pateiktos jų sprendimo priemonės. Tyrimo metu nustatyta, kad konsultuojant klientus naudingiausia konsultavimo strategija – Mentorstė. Taikant šią strategiją stengiamasi nustatyti kliento poreikius, padėti jam juos suprasti ir paskatinti priimti atsakomybę už savo veiksmus ir padėti klientui tobulėti taip, kaip jis pats to nori bei tarpusavio santykius grįsti bendradarbiavimu (žr.1 lentelę).

1 lentelė. Konsultavimo paslaugų teikimo problemos bei tų problemų sprendimo būdai

Konsultavimo paslaugų teikimo problemos	Problemų sprendimo priemonės
Konsultacine veikla užsiimantys asmenys neturi pakankamai žinių, reikalingų kokybiškam konsultavimo paslaugų teikimui	<ul style="list-style-type: none"> Darbuotojų kvalifikacijos tobulinimas (seminarai, susiję su klientų bendravimu, teikiamų paslaugų kokybės gerinimu ir rinkodaros veikla, kitais konsultavimo paslaugų teikimo klausimais). Darbuotojai turėtų gilinti savo teorines ir praktines žinias, didinant kompetenciją.
Nepakankamas konsultantų darbuotojų skaičius, dėl to trūksta laiko individualiam darbe su klientu	<ul style="list-style-type: none"> Steigti papildomus konsultantų darbuotojų etatus atsižvelgiant į nekilnojamojo turto organizacijose besilankančių klientų poreikius.
Klientų, kurie yra	<ul style="list-style-type: none"> Kiekvienam klientui turėtų būti

konsultuojami, ypatumai	skiriami konsultantai, galintys patenkinti skirtingus klientų poreikius. <ul style="list-style-type: none"> • Siekti, kad konsultavimo proceso metu, padedant konsultantui, klientas pats orientuotųsi į siekiamus tikslus bei numatyti jų siekimo bei poreikių realizavimo priemones. • Siekti, kad konsultuojamasis ir konsultantas būtų atviri ir aktyvūs subjektai, kurie sąmoningai bendradarbiauja.
Nestabili įstatyminė bazė	<ul style="list-style-type: none"> • Tobulėti informacijos kaupimo, analizės ir valdymo srityje. • Greitesnis naujos informacijos (apie teisės aktų pakeitimą ir papildymą, finansavimo galimybes) rinkimas, apdorojimas ir pateikimas vartotojui, nuolatinis informacijos atnaujinimas.

Išanalizavus ir apibendrinus atlikto tyrimo rezultatus galime teigti, kad kokybiškas konsultavimo paslaugų teikimas priklauso nuo konsultavimo paslaugas teikiančių darbuotojų profesionalumo ir kvalifikacijos lygio. Nekilnojamojo turto organizacijose dirbantys darbuotojai mano, kad yra pakankamai kvalifikuoti ir gali užtikrinti gerą konsultavimo paslaugų teikimą. Trukdis, kuris neleidžia teikti kokybiškas konsultavimo paslaugas yra teisinių žinių nepakankamai geras išmanymas, o to priežastis – įstatyminės bazės nepastovumas. Geriausiais metodais, kurie labiausiai tiktų konsultuoti klientus yra individualus ir grupinis. Jie dažniausiai ir taikomi konsultavimo eigoje. Taigi, nekilnojamojo turto organizacijose dirbantys konsultavimo darbuotojai turėtų atkreipti dėmesį ir į savo žinias ir psichologiniais klausimais. Tai ypač svarbu pasirenkant vienokią ar kitokią konsultavimo strategiją. Dauguma, t.y. apie 70 proc., tyrime dalyvavusių respondentų nurodė, kad konsultuojant svarbiausia yra bendradarbiavimo strategija, mažesne dalis (~30 proc.) pasirinko Geštalto konsultavimo strategiją. Visgi nereikėtų atsisakyti vadovavimo bei reflektuojančios konsultavimo strategijų. Pirmoji jų itin svarbi ir naudinga, kai konsultuojamasis yra viskam abejingas. Reflektuojanti konsultavimo strategija padeda klientui suvokti kaip jo vieni ar kiti veiksmai pakeitė jį ir jo aplinką, o tai dar labiau motyvuoja veikti.

Siekiant tobulinti konsultavimo paslaugas, viena iš pagrindinių paslaugų kokybės dimensijų yra paslaugų orientacija į klientą – aktyvų paslaugų vartotoją. Klientų pasitenkinimas ar nepasitenkinimas yra sudėtingas reiškinys, susijęs su klientų lūkesčiais, asmeninėmis savybėmis. Norint suteikti kokybiškas paslaugas būtina atsižvelgti į konsultavimo organizavimą, tarpusavio santykius, komunikavimą ir informavimą, dalyvavimą ir įtraukimą, kurie įtakoja klientų pasitenkinimą paslaugomis bei taikyti naudingiausias konsultavimo strategijas.

Išvados

1. Tyrimo metu buvo nustatytos šios konsultavimo paslaugų teikimo pagrindinės problemos: konsultacine veikla užsiimantys asmenys neturi pakankamai žinių, reikalingų kokybiškam konsultavimo paslaugų teikimui; žema konsultavimo darbuotojų kvalifikacija; nepakankamas konsultantų darbuotojų skaičius, dėl to trūksta laiko individualiam darbe su klientu; klientų, kurie yra konsultuojami, ypatumai; nestabili įstatyminė bazė.
2. Kompleksinis požiūris į konsultavimo paslaugų teikimą ir konsultanto supratimas, kokios paslaugos charakteristikos svarbiausios klientui, tinkamiausios konsultavimo strategijos pasirinkimas suteiks galimybę derinti tiek kliento, tiek jam teikiančio paslaugas konsultanto, tiek ir organizacijos tikslus.

Literatūros sąrašas

1. KARDELIS, K. 1997. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Technologija.
2. KUBR, M. 1986. *Management consulting, International Labour Organization*. New York: Row Publisher.
3. LANGVINIENĖ, N.; VENGRIENĖ, B. 2005. *Paslaugų teorija ir praktika*. Kaunas: Technologija.

4. PILYPAS, G. 1999. Konsultuoti – ne tik perteikti žinias. *Žemės ūkio ekonomikos mokslas: raida ir problemos, skirtos EF 50-đui straipsnių rinkinys: tarptautinė mokslinė konferencija*. Kaunas: Akademija.
5. SANEVIČIENĖ, I.; ŠILINGIENĖ, V. 2005. *Darbas grupėse*. Kaunas: Technologija.
6. STASIUKAITIS, A. 2006. Konsultavimo tarnyba šiandien ir rytoj. *Valstiečių laikraštis*, 2006, nr. 44 (8235).
7. ŠAKICKIENĖ, A. 2003. Konsultantai perduoda aktualiausias žinias. *Ūkininko patarėjas*, 2007 m. rugpjūčio 2 d., nr. 89.
8. VASILIAUSKAS, A. 2002. *Strateginis valdymas*. Vilnius.
9. ŽABALIŪNAS, J. 2002. Žemės ūkio konsultavimo subjektų sistema ir jos tobulinimas. *Žemės ūkio struktūrų pertvarka ir kooperacija: tarptautinės mokslinės - praktinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Kaunas: Akademija.

Summary

This change, in order to realize its objectives, there is a need to improve the organization of advice strategies. According to the A. Vasiliusukas to the successful management of the organization there is need to understand and absorb all the processes on the basis of operational strategies (2002). In order to ascertain customer satisfaction in the real estate agency offers counseling services, it is necessary to assess the quality of services provided and to identify and assess the client's expectations.

The subject matter - real estate consulting business.

The aim of the study - to develop real estate strategy consulting.

Objectives of the study:

- To analyze the concept of consultation, the methods and activities;
- Analyze counseling strategies;
- Identify and evaluate the advice on the real estate agencies;
- Set the real estate consulting activities of problem areas;
- Develop a real estate agency counseling strategy.

Research methods: scientific literature analysis, questionnaire survey, comparative analysis and synthesis, graphical representation.

VEIKSNIAI ĮTAKOJANTYS ŪKININKŲ KONSULTAVIMĄ PRIEŠGAISRINĖS SAUGOS KLAUSIMAIS

Kęstutis Skauminas

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Ūkininkų konsultavimas yra stipri žemės ūkio gamybos varomoji jėga siejama su kvalifikuoto asmens ar asmenų grupės ūkininkui ar jų grupei teikiama konsultavimo paslauga. Ankstyvuoju konsultavimo mokslo raidos etapu konsultavimas buvo prilyginamas mokymui, kaip informacijos pateikimo forma ir metodas arba, kaip tam tikra pagalbos suteikimo forma, kurią atlieka įmonės darbuotojai. Tuo tarpu žemės ūkio konsultavimas yra atskira profesinė veikla, kurią atlieka specialiai apmokyti ir turintys patirtį konsultantai – profesionalai. Profesionalus konsultantas turi turėti pakankamai žemės ūkio gamybos organizavimo, komunikacijos ir psichologijos teorinių žinių, praktinio darbo įgūdžių. Lygiai taip pat svarbu gebėjimas pritaikyti konsultavimo mokslo ir psichologijos principus situacijoje, kurioje jis dirba (Melnikas, 2000).

Daugelis ūkininkų nėra pasiruošę susirasti reikiamą informaciją, čia į pagalbą turi ateiti konsultantas. Konsultantas turi pasirūpinti, kad ūkininkas gautų pakankamai informacijos rūpimais klausimais, kaip tinkamai įrengti ūkį, kad atitiktų keliamus reikalavimus, kur galėtų kreiptis dėl rūpimų klausimų, kokiose mokymo įstaigose galėtų tobulintis pats ir tobulinti personalą. Pagal ūkininkų poreikius parenkama konsultavimo programa atsižvelgiant į tai, kokios pagalbos reikia ūkininkui: suprasti priešgaisrinės apsaugos taisykles bei tikslus, suvokti poreikį laikytis taisyklių, nustatyti priešgaisrinės saugos problemas, kitų asmenų patirtį priešgaisrinėje apsaugoje, priimti tinkamiausią sprendimo variantą, apibrėžti atsakomybės ribas.

Tyrimo tikslas – ištirti ir nustatyti veiksnius įtakančius ūkininkų konsultavimą priešgaisrinės saugos klausimais.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- atskleisti informacijos priešgaisrinės saugos klausimais turinį;
- nustatyti ūkininkų konsultavimo priešgaisrinės saugos klausimais ypatumus;
- nustatyti kokius metodus naudoja konsultantai konsultuojant ūkininkus priešgaisrinės saugos klausimais

Tyrimo objektas – ūkio priešgaisrinė sauga.

Tyrimo laikotarpis: 2004 – 2008 m.

Tyrimo metodai. Rengiant straipsnį naudoti mokslinės literatūros analizės ir sintezės, apibendrinimo, loginės analizės, pirminės ir antrinės informacijos sisteminimo, apibendrinimo, lyginimo, grafinio vaizdavimo metodai.

Raktiniai žodžiai: ūkininkas, konsultacija, priešgaisrinė sauga.

Ūkininko ūkio priešgaisrinės saugos išorinė aplinka: teisinė ir institucinė aplinka

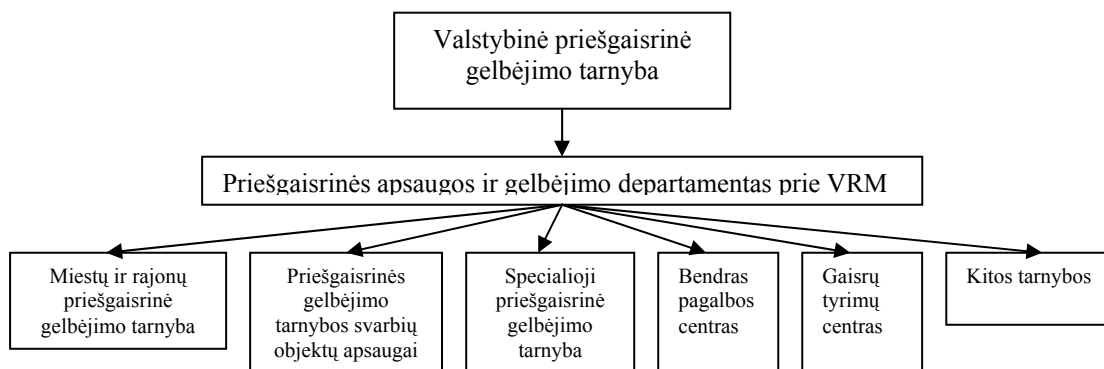
Dauguma ūkininkų nepakankamai gerai supranta, kas tai yra priešgaisrinė sauga, kokios jos sudėtinės dalys, kas ją kontroliuoja, kur galima gauti reikiamos informacijos. Priešgaisrinę saugą galima apibrėžti, kaip veiklą, kuria vykdoma gaisrų prevencija ir jų gesinimas, žmonių ir turto gelbėjimas gaisro metu, žmonių mokymai, konsultavimai, kaip tinkamai paruošti pastatus ir aplinką.

Priešgaisrinę saugą reglamentuojantys teisės aktai – įstatymai, statybos techniniai reglamentai, statybos normos, standartai, taisyklės ir kiti teisės aktai, kuriuose nustatyti statomų, rekonstruojamų, remontuojamų ir eksploatuojamų objektų priešgaisrinės saugos reikalavimai.

Teisės aktai nustato, kad priešgaisrinę priežiūrą, vadovaujantis Lietuvos Respublikos priešgaisrinės saugos įstatymu, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu „Dėl Valstybinės priešgaisrinės priežiūros nuostatų patvirtinimo“, Valstybinės priešgaisrinės priežiūros darbo organizavimo instrukcija, valstybinę priežiūrą apskrityje, savivaldybės teritorijoje ir (arba) gaisro požiriu pavojingame objekte pagal kompetenciją atlieka priešgaisrinės gelbėjimo valdybos, kurių valstybinės priešgaisrinės priežiūros pareigūnai pagal jiems suteiktus įgaliojimus, tai: vyriausiasis valstybinės priešgaisrinės priežiūros inspektorius ir jo pavaduotojas; vyresnieji valstybinės priešgaisrinės priežiūros inspektorai; valstybinės priešgaisrinės priežiūros inspektorai.

Nepriklausomai nuo to, kad ūkis neturi juridinio asmens statuso, ūkyje gali dirbti žmonių bei dažnai laikomi gyvuliai, todėl reikalaujama, kad ūkininkas turėtų visas reikiamas priešgaisrinės saugos priemones ir dokumentaciją. Ūkininkas privalo žinoti visus teisės aktus, kuriuose yra nuostatos dėl priešgaisrinės saugos; laikytis nuostatų, jais vadovautis organizuojant, planuojant ūkinę veiklą; patalpose turi būti – evakuacijos planai, pirminės gesinimo priemonės. Šie reikalavimai verčia ūkininkus domėtis priešgaisrine sauga ūkyje, ieškoti informacijos. Siekiant gerai suprojektuoti sodybą, kuri atitiktų tiek higieninius tiek priešgaisrinius tiek ir kitus reikalavimus reikia gerai išmanyti teisės aktus, reglamentuojančius sodybų įrengimo reikalavimus. Kadangi dauguma ūkininkų yra vyresni kaip 40 metų (Žulys, 2007) ir neskiriantys daug laiko savišvietai, tokiu atveju geriausia ir optimaliausia išeitis tinkamai įrengti sodybą yra pasinaudoti konsultavimo paslaugomis. Lietuvos respublikos valstybinę priešgaisrinę gelbėjimo tarnybą sudaro Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos bei 58 jam pavaldžios įstaigos: 51 miestų ir rajonų priešgaisrinė gelbėjimo tarnyba, 3 priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos svarbių objektų apsaugai, 1 Specialioji priešgaisrinė gelbėjimo tarnyba, Bendras pagalbos centras, bei kitos tarnybos, kurios teikia tiek informacines paslaugas, bei vykdo objektų priežiūrą, teikia konsultavimo paslaugas (Prieiga www.vpgt.lt)(1 pav.).

1 pav. Priešgaisrinės saugos Lietuvoje schema.

Lietuvos apskričių centruose, rajonų centruose, miestuose bei įsteigtose Priešgaisrinėse gelbėjimo tarnybose, kurios atlieka įvairius gelbėjimo darbus, vykdo valstybinę priešgaisrinę priežiūrą ir ikiteisminį gaisrų tyrimą, konsultuoja priešgaisrinės saugos klausimais, organizuoja ir vykdo profesinius mokymus, priešgaisrines taktines pratybas ir kt. Ūkininkų švietimo priešgaisrinės saugos klausimais pastaruoju metu taikoma viena iš priemonių yra kontrolė. Kontrolė yra viena iš konsultavimo galimų metodų, kuri skatina ūkininkus įgyvendinti priešgaisrinę saugą.

Už priešgaisrinę saugą reglamentuojančių teisės aktų nesilaikymą valstybinės priešgaisrinės priežiūros pareigūnai turi teisę uždrausti fiziniams ar juridiniams asmenims eksploatuoti statinius, atskiras patalpas (išskyrus gyvenamąsias), įrenginius, įrangą. Sustabdyti statinių statybos, rekonstravimo, remonto darbus, technologinių linijų naudojimą, jeigu yra priešgaisrinę saugą reglamentuojančių teisės aktų pažeidimų, dėl kurių gali kilti gaisras, sprogimas. Valstybinės priešgaisrinės priežiūros pareigūnai turi teisę uždrausti fiziniams ar juridiniams asmenims eksploatuoti statinius, jeigu neužtikrinama juose ir aplinkiniuose objektuose esančių žmonių sauga. Esant pažeidimams ir uždraudus ūkininkui vykdyti savo gamybinę veiklą, ūkis patiria didelius nuostolius, todėl paprasčiau būtų tinkamai parengti sodybą priešgaisrinės saugos klausimais pasinaudojant konsultavimo tarnybą ar konsultantų paslaugomis.

Ūkininko ūkio priešgaisrinės saugos vidinė aplinka

Ūkininkas yra atsakingas už priešgaisrinę saugą, todėl su konsultantų pagalba, turi nustatyti priešgaisrinį režimą, aprūpinti ūkį reikiamomis gaisro gesinimo priemonėmis, kurios būtų tvarkingos ir veiktų, pasirūpinti, kad šildymo įrenginiai, vėdinimo, elektros įranga būtų tvarkinga, žinoti gaisro gesinimo taisykles, parengti gaisro gesinimo planą, organizuoti kitas gaisrų prevencines priemones. (Priešgaisrinės saugos instrukcija, Nr. 60, 2005) Siekiant kad ūkininkas tinkamai atliktų savo pareigas susijusiais su priešgaisrinės saugos organizavimu, jis turi išklausti kursų priešgaisrine tema ar galėti pasikonsultuoti bet kuriuo metu su specialistu, kuris esant konkrečiai situacijai taikant konsultavimo metodus, tokius kaip paskaita, seminarai ar instruktavimas, padeda tinkamai pasirengti ūkininkui ir tinkamai parengti ūkį.

Ūkininkas, siekdamas tinkamai įgyvendinti priešgaisrinę saugą reglamentuojančius teisės aktus, privalo:

- 1) organizuoti jo ūkyje dirbančių žmonių instruktavimą, mokymą ir atestavimą priešgaisrinės saugos klausimais;
- 2) aprūpinti objektą gaisro gesinimo priemonėmis ir garantuoti, kad jos būtų efektyviai naudojamos gaisrui gesinti;
- 3) garantuoti nustatytą priešgaisrinį režimą darbo bare;
- 4) parengti darbo baro priešgaisrinės saugos instrukciją ir kontroliuoti, kad jos būtų laikomasi;
- 5) žinoti pastatų, statinių, technologinių procesų, gamybos įrenginių, žaliavų ir produkcijos pavojingumo gaisro ir sprogo atžvilgiu charakteristikas;
- 6) garantuoti, kad šildymo įrengimai, vėdinimo, elektros įranga, technologiniai ir gamybiniai prietaisai būtų tvarkingi;
- 7) garantuoti, kad baigus darbą patalpose ir darbo vietose būtų tvarka, išjungti elektros įrenginiai, išskyrus tuos, kuriems veikti būtina visą parą.

Ūkyje gaisro pavojus gali kilti dėl ūkio vidinės priešgaisrinės aplinkos veiksnių, kuriuos sudaro gyvuliai esantys tvartuose, darbininkai dirbantys ūkyje su įranga, kuri netinkamai eksploatuojama gali sukelti gaisro pavojų, pastatų elektros instaliacija, žaibolaidžių įrengimas pastatuose ir kiti veiksniai.

Ūkininkų konsultavimo priešgaisrinės saugos klausimais ypatumai

Konsultantai, atsižvelgdami į ūkininko poreikius, atitinkamai parenka konsultavimo priemones, nustato konsultavimo organizavimo tikslus. Ar taikytinas metodas bus naudingas ūkininkui, galima spręsti, atsižvelgiant į konsultavimo tikslus ir aplinkybes, situaciją, problemą. Taip pat parengus alternatyvių sprendimų rinkinį, pasirinkti sprendimą, kurio vertė iš tiesų paaiškės tik sprendimą įgyvendinus.

Reikia atkreipti dėmesį, kad taikyti galima ir ne vieną metodą, bet jų grupę. Konsultantai negali elgtis tėviškai, t.y., jie turi suteikti tik tą pagalbą, kurios ūkininkai nori, konsultantai turi skatinti ūkininkų autonomiją, kad jie patys nuspręstų, kaip nori tvarkyti savo ūkius, konsultantai turi būti atviri (Juodžiukynaitė, 2007).

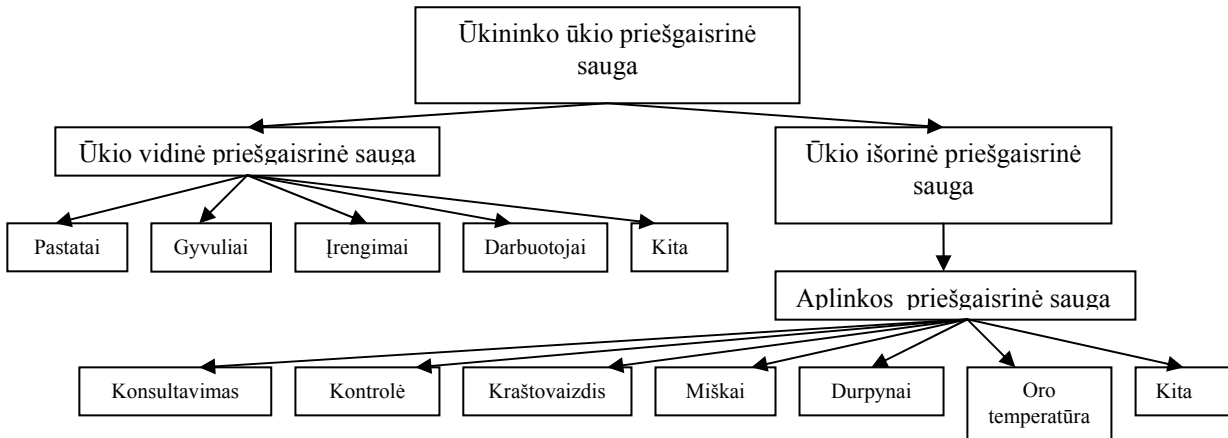
Dažniausiai ūkininkų konsultavimui priešgaisrinės saugos klausimais naudojami individualaus konsultavimo metodai, kurių metu užduodami klausimai kaip svarbus konsultavimo būdas, kurių metu ne tik sužinoma daugiau apie klientą, bet ir klientas skatinamas analizuoti bei tyrinėti aplinkybes. Taip pat konsultavimo metu naudojamas padaršinimas ir nuraminimas, kas leidžia klientui pasitikėti ir rizikuoti keičiant kai kuriuos savasties aspektus, išmėginant naujus elgesio būdus.

Konsultavimo metodai pagal panaudojimo mastą klasifikuojami į individualius (laiškai, verslo planai, konsultanto vizitai į ūkius, abipusės diskusijos, užduočių demonstravimas); grupinius (seminarai, grupinės diskusijos, paskaitos, parodomieji bandymai); masinius (naujienų biuleteniai, knygos, straipsniai spaudoje, laidos televizijoje bei radijuje). Konsultavimo metodai pagal pateikimo formą detaliau skirstomi į rašytinius (elektroninės duomenų bazės, laiškai, verslo planai, naujienų biuleteniai, knygos, straipsniai spaudoje); žodinius (vizitai į ūkius, grupinės diskusijos, laidos radijuje); vaizdinius (užduočių demonstravimas, parodomieji bandymai, laidos televizijoje) (Juodžiukynaitė, 2007).

Grupiniai konsultavimo metodai turi privalumų dėl glaudesio grįžtamojo ryšio, leidžiančio sumažinti kai kuriuos nesusipratimus, galinčius kilti tarp konsultanto ir ūkininko. Be to, glaudžiau bendrauja ir patys ūkininkai, gali vieni iš kitų pasimokyti, pasidalyti patirtimi.

Individualūs konsultavimo metodai: abipusė diskusija, laiškai, verslo planai, užduočių demonstravimas. Abipusė diskusija, kartais vadinama dialogu, arba diskusija akis į akį, yra svarbiausias individualaus konsultavimo metodas (Van den Banas A. W., 1999) Ūkininkai labai palankiai žiūri į abipusę diskusiją, kaip konsultavimo metodą, ir daugelis konsultavimo tarnybų tam skiria didžiąją personalo laiko dalį.

Ūkininkų apsisprendimą ieškoti informacijos priešgaisrinės saugos klausimais įtakoja įvairūs veiksniai esantys vidinėje ir išorinėje aplinkoje, priešgaisrinės saugos tarnybų kontrolė. Ūkininko ūkyje be ūkininko yra daugybė veiksnių, keliančių gaisrų riziką, kuriuos galima skirstyti į tam tikras zonas, kurios tiesiogiai ar netiesiogiai veikia ūkininką (2 pav.).

2 pav. Ūkininko ūkio priešgaisrinės saugos rizikos zonas įtakojantys veiksniai

Bendrosios priešgaisrinės saugos taisyklės taikomos eksploatuojant, statant, rekonstruojant bei techniškai pertvarkant pastatus, statinius ir technologinius įrenginius (neatsižvelgiant į nuosavybės formas, pavaldumą bei paskirtį).

Kodėl reikia laikytis priešgaisrinės saugos ir ypač tai svarbu žemės ūkio gamybos įmonėse? Viena iš saugumo nesilaikymo pasekmių yra gaisras – sudėtingas fizinis bei cheminis reiškinys, nekontroliuojamas degimo procesas, kuris sukelia grėsmę žmonių gyvybei ir sveikatai bei padaro materialinių nuostolių. Kaip žinome iš patirties, užsidegti gali ir sausas šienas, ir laukai, miškai, ir ūkiniai pastatai, technologiniai įrenginiai, sandėliai, gyvenamieji namai, butai, taip pat tvartai su gyvuliais, daržinės su pašarų atsargomis. Daugeliu atveju gaisras kyla dėl labai paprastų priežasčių: dėl neatsargaus elgesio su ugnimi, ypač rūkant uždraustose ar pavojingose vietose, dėl netvarkingų elektros įrenginių ir jų naudojimo taisyklių pažeidimo, dėl neatsargaus elgesio su šildymo prietaisais, dėl aplaidumo, žaibo ir elektrostatių krūvių, gamybinių avarijų ir kt. Ūkininkų elgesio pokyčiams turi ne tik asmeninė nuomonė, siekiai, bet ir aplinka, kurioje jis yra. Kartais sunku ūkininkui apsispręsti, kokį sprendimą jam priimti. Šiuo atveju konsultantai savo pranešimų pagalba, kuriuose pateikiama informacija, reikalinga ūkininkui. Konsultavimo priešgaisrinės saugos klausimais ūkininko apsisprendimui įtakos gali turėti žiniasklaida, suteikdama žinių ūkininko ieškomais klausimais, konsultacijos pavyzdiniuose ūkiuose. Elgesio sprendimai dažnai yra grindžiami tikrai keletu įsitikinimų ir jausmų, kuriuos ūkininkas laiko pačiais svarbiausiais dabartinėje situacijoje. Suteikta tinkama informacija gali pakeisti ūkininko požiūrį į vertybes, kurios yra svarbios ūkininkui.

Išvados

1. Ūkininkų apsisprendimą ieškoti informacijos priešgaisrinės saugos klausimais įtakoja tokie vidiniai veiksniai: pastatai, pastatų konstrukcija, instaliacija, gyvuliai, įrengimai, darbuotojai ir kiti veiksniai. Išoriniai veiksniai: konsultavimas, kontrolė, kraštovaizdis, miškai, durpynai, oro temperatūra ir kiti veiksniai.

Šie veiksniai skatina ūkininkų tobulėjimą siekiant išvengti gaisro ar kontrolės metu skiriamų baudų už netinkamą pastatų ir aplinkos tvarkymą. Konsultacijų metu ūkininkai motyvuojami laikytis teisės aktų keliamų reikalavimų priešgaisrinės saugos klausimais, organizuoti saugų darbą ūkyje, mokyti personalą saugaus elgesio darbo vietoje.

2. Priešgaisrinės saugos klausimais reikiamą informaciją, konsultacijas ar mokymus ūkio darbuotojams teikia Priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos, kurios organizuoja ir vykdo profesinius mokymus, priešgaisrines taktines pratybas, konsultuoja sodybų tinkamo įrengimo priešgaisrinės saugos klausimais.

3. Konsultavimas yra labais svarbi ūkininkų mokymo ir ugdymo veiklos sudėtinė dalis, kuri padeda ūkininkams analizuoti susidariusias ar būsimas situacijas, padeda jiems suvokti problemas ir ieškoti būdų joms spręsti, skatina ūkininkus siekti naujų žinių, priimant reikalingus sprendimus, bei priimtų sprendimų įgyvendinimo.

Literatūros sąrašas

1. Melninkas B., Jokubavičius A., Strazdas R., Inovacijos: Verslas, vadyba, konsultavimas. – Vilnius. 2000

2. Juodžiukynaitė I., Ūkininkų konsultavimo paslaugų teikimo ypatumai // http://www.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2007/vadyba/Juodziukynaite_Ingrida.pdf
3. Van den Banas A. W., Hawkinsas H. S. Žemės ūkio konsultavimas – Dotnuva – Akademija: Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnyba, 1999.
4. Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos. Prieiga per Internetą: <<http://www.vpgt.lt/>>.
5. Žulys B., Kaimui trūksta darbo rankų. Kaunas 2007. Prieiga per Internetą: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2007/11/14/darb_02.html

Factors affecting farmers' advice on fire safety

Summary

The agricultural consulting is a separate professional activity carried out by specially trained and experienced consultants - professionals. A professional consultant should be sufficient in agricultural production organization, communication, psychology and theoretical knowledge, practical skills. The farmer must be aware of all legislation which contain provisions for fire safety, to comply with the provisions of the follow through, the planning of economic activities. Fire safety issues the necessary information, advice or training to farm workers provide fire rescue services, which organizes and carries out professional training, fire tactical exercises, advice proper installation of fire safety issues.

In most cases, farmers advice on fire safety methods used in individual consulting, during which questions the importance of advisory mode, which not only more aware of the customer, but also to encourage the client to analyze and study the circumstances.

General fire safety rules apply to the operation, construction, reconstruction and technical transformation of the buildings, structures and technological equipment.

These factors promote the development of the farmers in order to prevent or control the fire at the time of the penalties for improper handling of the buildings and the environment. Consultation during motivate farmers to comply with legislative requirements for fire safety issues, develop safe work on the farm, training of personnel for safe conduct of work.

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. V. Atkočiūnienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

DARBUOTOJŲ MOTYVAVIMO SISTEMOS TOBULINIMAS LIETUVOS SODININKYSTĖS IR DARŽININKYSTĖS INSTITUTE

Darius Pažėra

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Apžvelgiant šiuolaikinių motyvavimo teorijų ypatumus, nustatyta, kad motyvavimas, atsižvelgus į tai, kokiais būdais jis yra taikomas, – tai jėga, kuri veikia žmonių (darbuotojų) vidines ir išorines savybes, turi įtakos jų elgsenai (Žapatorius, 2007). Vadybos bei valdymo teoretikai ir kiti specialistai yra pabrėžę, kad organizacijos tikslų neįmanoma pasiekti be ilgalaikio organizacijos narių pasiaukojimo. Vadinasi, kiekvienai įmonei, organizacijai nepriklausomai nuo jos dydžio ar valdomo kapitalo, akivaizdu, kad sėkmės pagrindas – žmogus (darbuotojas) – brangiausia įmonės resursų dalis.

Norit išlaikyti gerus specialistus, užtikrinti įmonės produktyvumą bei sukurti teigiamą organizacijos klimatą, tikslinga darbuotojus motyvuoti. Todėl darbuotojų motyvacija išlieka vienu svarbiausių klausimų įstaigų vadovams.

Siekiant išsiaiškinti Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės institute taikomas motyvacinės priemonės buvo atlikta anketinės apklausos analizė. Tyrimo metu apklausti įvairių amžiaus grupių Instituto darbuotojai. Pateiktoje anketoje jie turėjo įvertinti motyvacijos priemones pagal svarbą bei efektyvumą, pateikti savo nuomonę apie Instituto stabilumą, jiems suteikiamų užduočių įvairovę, darbuotojų įtraukimą į komandinį darbą bei į sprendimų priėmimą ir kitus klausimus.

Kadangi skirtingi žmonės skirtingose situacijose ir tam tikromis sąlygomis dirba skirtingai, Instituto direktorius turi sugebėti rasti jautrias vietas savo pavaldiniuose.

Darbo tikslas – išanalizuoti motyvacinės priemonės bei tobulinimo būdus taikomus Lietuvos daržininkystės ir sodininkystės institute.

Tiksliui pasiekti buvo išsikelti šie **uždaviniai**:

1. Pateikti motyvacijos sampratų įvairovę.
2. Išvardinti motyvacinės priemonės.
3. Apibūdinti Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės institute taikomas motyvacinės priemonės bei tobulinimo būdus.

Tyrimo objektas – Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės institutas.

Darbo metodai – mokslinės literatūros analizė; anketinės apklausos analizė; statistinė duomenų analizė.

Rezultatai

Kiekviena žmogaus veikla, kiekvienas poelgis turi tam tikrą tikslumą net kai mes jo pakankamai aiškiai nesuvokiame (Jucevičienė, 1996). Labai dažnai žmogaus veiksmų kryptį lemia pasąmonės procesai, kurių viena svarbiausių dalių yra tam tikras rezultatas, tikslas arba motyvas. Pavyzdžiui, žmogus, norintis dirbti šiuolaikinėje įmonėje, privalo tobulėti – gilinti žinias, lavinti įgūdžius, mokytis užsienio kalbų, naujų kompiuterinių programų ir pan. Tokiu atveju darbuotojas privalo taikytis prie kintančios aplinkos. Vadinasi, atsiranda tam tikras elgesys už kurio slypi tikslai (motyvai), nuostatos, siekiai kažką keisti, kažko siekti. Motyvų atsiradimą lemia asmens aktyvi paieškinė veikla (Jucevičienė, 1996). Būtent tada giluminiai poreikiai virsta motyvais, „poreikių objektais”.

Motyvacijos sąvokos atsiradimas apie XX a. trečiąjį dešimtmetį sietinas su marketingu. Pradžioje motyvacija reiškė visumą veiksnių, darančių įtaką ekonomikos veikėjams, ypač vartotojų elgesiui. Iki tol psichologai kalbėjo apie motyvus, sąlygojančius tai, „kas verčia veikti“. Motyvacijos mokslas ir jo metodai siekė paaiškinti realias pirkėjų elgesio priežastis. Vėliau tai perėmė darbo psichologai ir sociologai, skatinami postteiloristinių įmonių, kurios, siekdamos sėkmingai vystytis, pajuto, kad reikia kitaip valdyti žmonių išteklius (Bučiūnienė, 1996).

Tarptautinių žodžių žodyne motyvacija apibrėžiama kaip „elgesio, veiksmų, veiklos skatinimo procesas, kurį veikia įvairūs motyvai ar jų visuma“ (Vaitkevičiūtė, 2001).

S.W. Owen, R.D. Froman ir H. Maslow pažymi, kad kalbant apie motyvaciją išskiriami du komponentai – energija ir kryptis. Jų nuomone, motyvacija apima veiksnius, kurie sužadina elgesį norint pasiekti tikslą (Baršauskienė ir kt., 1999).

Pagal S.P. Robbins (2003), motyvacija apibrėžiama, tam tikromis išorinio elgesio sąvokomis. Anot autoriaus, suinteresuoti žmonės labiau stengiasi pasiekti geresnių veiklos rezultatų nei nesuinteresuoti. Motyvacija yra noras kažką padaryti ir jį lemia veiksmo galimybė patenkinti poreikį (poreikis reiškia fiziologinį ar psichologinį deficitą, dėl kurio tam tikri rezultatai ir atrodo patrauklūs). Nepatenkintas poreikis sukelia įtampą.

Lietuvių autoriai motyvaciją sieja su motyvais (Bagdonas ir kt., 2000). Anot jų, motyvacija - tai poreikis arba vidinė paskata, skatinanti veikti siekiant tam tikro tikslo.

P. Jucevičienė (1996) mano, kad motyvavimas – tai asmenybės stimuliavimas įvairiais poveikio metodais, turintis įtakos visuminei motyvacijai. Tai įvairių elgesio stimulų suderinimas, suvokta skatinanti jėga, kuri orientuoja ir paaiškina elgesį bei parodo veiksmą, kuris yra nukreiptas asmenybės motyvacijai sukelti.

Vadinasi motyvacija apima pastangas, atkaklumą ir tikslus. Ji apibūdinama kaip procesas, kuris prasideda nuo išsąmoninto, bet nepatenkinto poreikio, kuris sąlygoja tikslingą veiklą. Taip pasiekiamas poreikio patenkinimas, iš kurio kyla naujas, nepatenkintas poreikis.

Sparčiai kintantis politinis, socialinis – ekonominis ir kultūrinis kontekstas, kurį sąlygoja vykstantys globalizacijos, mokslo, technikos bei technologijų pažangos procesai, kelia naujų iššūkių atskiroms organizacijoms, institucijoms bei atskiriems individams (Palidaukaitė, 2007). Vadinasi, darbo motyvų pažinimas, supratimas ir tinkamas jų taikymas tampa įrankiu organizacijų vadovams siekti tikslo kitų žmonių darbu, skatinti darbuotojus siekti maksimalaus darbo efektyvumo šiandieninės atkaklios įmonių konkurencijos sąlygomis.

Remiantis motyvacijos teorijomis galima teigti, kad darbuotojas, neturintis nepatenkintų poreikių, bus pasyvus darbo proceso dalyvis. Veiklus gali būti tik darbuotojas, turintis nepatenkintų poreikių, kuriuos jis turi galimybę patenkinti dirbdamas. Jeigu turintis poreikių darbuotojas negali jų patenkinti darbo metu, tai nėra motyvo, skatinančio dirbti. Įmonė paprastai turi įvairių personalo poreikių tenkinimo sąlygų, todėl tikslinga ugdyti tuos poreikius, kuriems patenkinti yra galimybių. Norėdami tinkamai valdyti personalą, vadovai turi žinoti motyvus, skatinančius personalo darbo veiklą, ir juos tinkamai panaudoti (Dubinas, 2003).

Motyvavimas vykdomas veiksmų, skatinančių tam tikrą kryptingą veiklą, pagalba. Visi tie veiksniai vadinami motyvavimo priemonėmis. Tai ir darbo užmokestis, darbo turinys, organizacijos stabilumas, darbo sąlygos, santykiai kolektyve, personalo judėjimas organizacijoje, dalyvavimas įmonės veikloje, komandinis darbas, savęs įtvirtinimas, pagarba, savęs, kaip priklausančio tam tikrai organizacijai ar komandai suvokimas, karjera, kūrybinė atmosfera, premijos bei vadovybės pasitikėjimas (Danilevičiūtė, 2007).

Siekiant išsiaiškinti Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės institute taikomus motyvavimo sistemos būdus bei tobulinimo galimybes buvo atlikta anketinės apklausos analizė. Atliekant anketinę apklausos analizę buvo apklausta 80 respondentų. Respondentams buvo paruošta 30 klausimų anketa. Anketoje pateikiami jau paruošti atsakymų variantai, formuojami įvairiomis formomis. Uždaro tipo anketinę apklausą papildė atviro tipo klausimai. Apklausa vykdyta tiesiogiai be tarpininkų, bendrauta su respondentais, kurie į pateiktus klausimus atsakinėjo individualiai; ir netiesiogiai, anketos buvo perduotos Instituto darbuotojams. 1 lentelėje pateikti motyvacinių priemonių tobulinimo būdai.

1 lentelė. Motyvacinių priemonių tobulinimo būdai (sudaryta autoriaus)

Eil. Nr.		Probleminė sritis	Siūlymai
1.	Instituto darbuotojų dalyvavimas bendroje Instituto veikloje	LSDI darbuotojai nesijaučia bendros veiklos dalyviais	Darbuotojams sukurti sąlygas, leidžiančias pasijusti bendros veiklos Instituto dalyviais. Už kiekvieną atliktą užduotį darbuotojus pagirti. Kiekvienas, net ir menkas pagyrimas yra paskatinimas dirbti geriau, parodant, kad užduoties atlikimo rezultatai svarbūs ne tik tam, kuris ją atlieka, bet ir visai komandai. Kai kuriems darbuotojams patinka nuolatiniai iššūkiai. Todėl tikslinga darbuotojams skirti sudėtingesnes užduotis, kurios leidžia jiems nuolatos tobulėti ir ieškoti savo sugebėjimų ribų. Kuo atsakingesnes pareigas skirs darbuotojui, tuo didesnę pasitikėjimą juo pademonstruos.

2.	Instituto darbuotojų vertinimas	Instituto darbuotojams nėra sudaromų sąlygų pajusti, kad nuo jų darbo priklauso galutinis rezultatas. Darbuotojas nėra ugdomas, neivertinamas vidinis darbuotojo pripažinimas	Būtų tikslinga leisti darbuotojus dalyvauti sprendimų priėmime. Priimant sprendimus darbuotojas būtų skatinamas siekti užsibrėžtų tikslų, o nuo to priklausytų jų laimėjimo jausmas.
3.	Instituto darbuotojų informuotumas apie motyvacinių priemonių taikymą	Institute egzistuoja motyvacinių priemonių taikymas, tačiau trūksta informacijos apie jas	Siūloma visas motyvacines priemones taikomas Institute, pateikti aiškiai, nes vieni darbuotojai žino motyvacines priemones, kiti – ne.
4.	Komandinis darbas	Mažas darbuotojų dalyvavimas komandiniame darbe	Sukurti tokias užduotis, kurios leistų kuo daugiau darbuotojų įtraukti į komandinio darbo veiklą.
5.	Darbinės aplinkos vertinimas	Bloga darbinė aplinka	Išsiaiškinti Instituto darbuotojų nuomonę apie darbo aplinką, nes darbuotojai nevienodai vertina darbo sąlygas, todėl, norint naudoti šią motyvaciją, tenka atsižvelgti į kiekvieno Instituto darbuotojo individualius poreikius.

Apibendrinant norėtusi pažymėti, kad prieš bandant tobulinti motyvacines priemones, tikslinga atsižvelgti į kiekvieno Instituto darbuotojo interesus. Tik tada tobulinamos motyvacinės priemonės bus efektyvios.

Išvados

1. Apibendrinant įvairių autorių nuomones apie motyvaciją, galima teigti, kad motyvacija – vienas svarbiausių veiksnių tiek profesinėje, tiek asmeninėje veikloje. Darbo motyvacijos teorijos padeda suprasti dinamiškų santykių organizacijose pasaulyje, apibūdindamos kasdienius vadovų ir darbuotojų ryšius jose.

2. Vadybinio pobūdžio literatūroje nėra sukurtų standartų, kaip sukurti darbuotojams pasitenkinimą, tik nurodoma, kas žmones skatina veikti ir koks yra jų veikimo procesas. Patiems įmonių vadovams reikia susikurti darbuotojų motyvacijos modelį. Tinkama pagalba vadovams yra motyvacijos teorijų analizė.

3. Motyvavimas vykdomas veiksnių, skatinančių tam tikrą kryptingą veiklą, pagalba. Visi tie veiksniai dar vadinami motyvacinėmis priemonėmis. Tai ir darbo užmokestis, savęs įtvirtinimas, pagarba, savęs, kaip priklausančio tam tikrai organizacijai ar komandai suvokimas, karjera, kūrybinė atmosfera, premijos ir vadovybės pasitikėjimas, galimybė save įtvirtinti ir kt.

4. Instituto direktoriui tinkamai panaudojant įgūdžius, profesionalumą ir funkcijas, Institute įmanoma pakeisti darbuotojų nusistatymą, priversti juos jaustis bendros veiklos Instituto dalyviais, jaustis pilnaverčiais atliekant jiems paskirtas užduotis bei įtraukti juos į komandinio darbo veiklą.

Literatūros sąrašas

1. BAGDONAS, E.; BAGDONIENĖ, L. 2000. *Administravimo principai*. Kaunas: Technologija.
2. Baršauskienė, V.; Janulevičiūtė, B. 1999. *Žmogiškieji santykiai*. Kaunas: Technologija.
3. BUČIŪNIENĖ, I. 1996. *Personalo motyvavimas*. Kaunas: Technologija
4. DANILEVIČIŪTĖ, S.; MARCINKEVIČIŪTĖ, L. 2007. *Darbuotojų motyvavimo priemonių įvairovė – teorinis aspektas*. Lietuvos žemės ūkio universitetas.
5. DUBINAS, V.; ŠAVARKIENĖ, D. 2003. *Integruota vadybinio proceso motyvacija*. Šiauliai.
6. JUCEVIČIENĖ, P. 1996. *Organizacijos elgsena*. Kaunas.
7. PALIDAIŠKAITĖ, J. 2007. Motyvacijos unikalumas valstybės tarnyboje. *Viešoji politika ir administravimas*. Kauno technologijos universitetas. Kaunas, Nr. 19.
8. ROBBINS, S.P. 2003. *Organizacinės elgsenos pagrindai*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
9. VAITKEVIČIŪTĖ, V. 2001. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas
10. ŽAPTORIUS, J. 2007. Darbuotojų motyvavimo sistemos kūrimas ir jos teorinė analizė. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 4.

Improving employee motivation system of Lithuania of Horticulture

Summary

Reviewing current theories of reasoning features, found that reasoning, given the way it is applied - the force that acts of people (staff), internal and external properties, affecting their behavior (Žaptorius, 2007). Management and management theorists and other experts emphasized that the organization aims at possible to achieve without a long-term commitment of members of the organization. Hence, each firm, regardless of its size or involvement in, it is clear that the key to success - the man (the worker) - most expensive part of the company resources

In order to clarify the Lithuanian Institute of Horticulture of motivation applied to the analysis of a questionnaire survey. The study surveyed the various age groups of the Institute. The questionnaire, they had to assess the motivation of the measures of importance and effectiveness, to give its opinion on the stability of the Institute, they are granted to the diversity of tasks, staff in teamwork and in the decision-making and other issues.

Since different people in different situations and under certain conditions, works differently, the Institute Director must be able to find the vulnerable points of their subordinates.

Key words: motivation, motivating measures, improvement methods

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. R. Adamonienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

**PROFESINIO UGDYMO
PEDAGOGIKA IR PSICHOLOGIJA**

UGNIAGESIŲ GELBĖTOJŲ MOKYMOSI MOTYVACIJA

Arūnas Bleifertas

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Šiandien ugniagesiui keliami reikalavimai yra nepalyginti didesni nei prieš penkiolika metų. Ne taip seniai vyravo nuomonė, kad norint tapti ugniagesiu, nebūtina mokytis. Vakarų valstybėse vyravo visai kitos tendencijos. Be profesionalaus parengimo nė vienoje Europos valstybėje ugniagesiu tapti neįmanoma. Todėl jau 1992 metais požiūris į ugniagesių profesinį parengimą ėmė iš esmės keistis. 1998 m. Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento Ugniagesių rengimo centras buvo įregistruotas kaip švietimo įstaiga, ir jame baigė kursus pirmoji ugniagesių gelbėtojų laida. Nuo 2003 m. norintys tapti ugniagesiais gelbėtojais mokosi Ugniagesių gelbėtojų mokykloje (UGM).

Ugniagesių gelbėtojų mokykla vidutiniškai per metus parengia nuo 120 iki 200 ugniagesių gelbėtojų. Ugniagesio gelbėtojo darbas reikalauja daug ištvėmės, greitos reakcijos, bet dėl darbo turinio gali sudaryti daug stresinių situacijų bei suteikti daug neigiamų emocinių išgyvenimų. Pagal ugniagesio gelbėtojo rengimo standartą (2008), ugniagesio gelbėtojo tikslas – gelbėti žmones ir gyvūnus per incidentus ir esant ekstremalioms situacijoms, gesinti gaisrus, likviduoti transporto, cheminių ir ekologinių avarių padarinius. Kyla klausimas, kokios išorinės priežastys ar vidinės asmeninės savybės paskatina jaunos žmones (paprastai iki 30 metų) rinktis šią nelengvą profesiją.

Edukologijoje motyvų ir motyvacijos procesų aiškinimas, suvokiant juos kaip kiekvieno asmens psichologinės išraiškos integralinę dalį, tampa viena svarbiausių ir sunkiausiai paaiškinamų aktualijų. Motyvacija kaip reiškinys svarbi ir tuo, kad ji yra „visų išskylančių edukologijos problemų integralinė dalis“ [4]. Motyvacija – procesas, skatinantis žmogų elgtis taip, kad būtų pasiekti jam svarbūs tikslai arba patenkinti jo poreikiai. Besimokančiojo atėjimas į mokyklą rodo, kad jis jau yra nusiteikęs mokytis [1].

Bandymai tirti motyvaciją viešajame sektoriuje yra pakankamai nauji. Čia didžiausias nuopelnas priklauso klasiku vadinamam amerikiečių mokslininkui Perry (1996), kuris bandė analizuoti ne pavienius valstybės tarnautojus įtakančius veiksniai, bet juos sujungti tam tikra teorine koncepcija [6]. Dėmesys Lietuvos valstybės tarnautojų motyvacijai bei motyvavimui nėra pakankamas. Mažai atlikta mokslinių tyrimų, leidžiančių suprasti, kas lemia šios profesijos pasirinkimą ir darbą šioje srityje [5].

Tyrimo objektas – valstybės tarnautojų mokymosi motyvacija.

Tyrimo dalykas – UGM kursantų, gausiančių statutinių pareigūnų statusą, ugniagesio gelbėtojo profesijos pasirinkimo ir kvalifikacijos kėlimo motyvacija.

Tyrimo tikslas – ištirti statutinių ugniagesių gelbėtojų, baigusius mokymus ugniagesių gelbėtojų mokykloje, mokymosi motyvaciją.

Uždaviniai:

1. Išnagrinėti ugniagesių gelbėtojų, kaip valstybės tarnautojų, mokymosi motyvacijos veiksniai;
2. Ištirti statutinių ugniagesių gelbėtojų specialybę pasirinkusių kursantų mokymosi motyvaciją.

Šiame darbe naudoti šie **tyrimo metodai**: literatūros analizė ir apibendrinimas, anketinė apklausa, statistinė analizė.

Hipotezė: Susikurtų vaikystės idealų vedami jaunuoliai renkasi ugniagesio gelbėtojo profesiją.

Rezultatai

L. Jovaiša (1993) teigia, kad motyvų gali būti įvairių, kokius iš jų pasirinks individas konkrečioje situacijoje, priklausys nuo to, kas tuo metu jam yra svarbiausia, reikšmingiausia ir prasmingiausia.

Darbo sąlygos siejamos su fizine, psichologine aplinka ir darbuotojų autonomijos laipsniu. Tai išorinis motyvas, nes juos kontroliuoja organizacija. Darbuotojai nevienodai vertina darbo sąlygas ir autonomijos poreikį, nes priklauso nuo kiekvieno tarnautojo individualių poreikių. Vienas iš labiausiai paplitusių darbuotojų autonomijos didinimo būdų – *lankstus darbo laikas*. Lankstus darbo laikas neturi didelės įtakos darbuotojų autonomijai darbe, tačiau jis suteikia jiems daugiau laisvės už organizacijos ribų. Kita vertus, dirbdami neįprastu laiku, jie praleidžia tam tikrą laiką be tiesioginės vadovo priežiūros. Tuo parodoma, kad organizacija darbuotojais pasitiki, o pasitikėjimas didina pasitenkinimą darbu [5]. *Atlyginimas* dažniausia lemia darbo vietos pasirinkimą ir patrauklumą. Mokamas atlyginimas ne tik atspindi profesinės veiklos vertę platesniame darbo rinkos kontekste, bet kartu yra profesijos įvaizdžio dalis

(pagal tai dažnai formuojama nuomonė apie profesijos statusą). Individui svarbūs du skirtingi dalykai: atlyginimo pakėlimas ir jo gaunamo atlyginimo dydis [5]. D. Riley (2001) požiūriu, žmonės dirba tikėdamiesi, kad užmokestis deramai atlygins už atliekamą darbą ir kad kiekvienais metais jis šiek tiek didės.

Todėl svarbus uždavinys, kurį tenka spręsti vyriausybei, yra periodišką valstybės tarnautojų atlyginimo didinimas. *Socialinės garantijos* (atostogos, pensijinis draudimas ir kt.), įvairios lengvatos ir parama darbuotojams dažnai traktuojami kaip darbo sąlygų aspektas. Darbas viešajame sektoriuje, palyginti su privačiu sektoriumi, vertinamas ne tik kaip saugesnis (mažesnė vadovo subjektyvaus sprendimo galimybė), bet ir kaip suteikiantis daugelį socialinių garantijų [5].

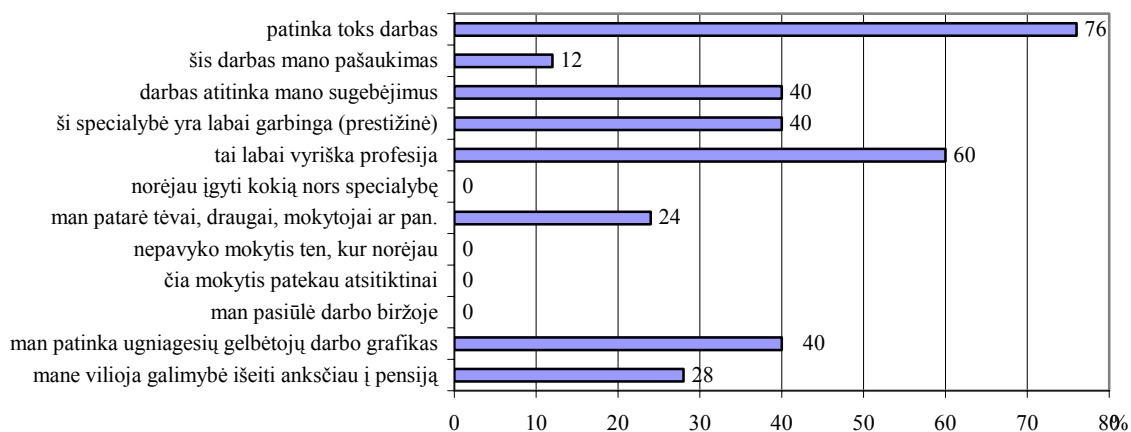
Yra įrodyta, kad patvariausia motyvacija yra susijusi su asmens individo plėtote, jo vertybių sistema, prasmingumo suvokimu [1]. Nors suaugusiesiems būdingi ir išoriniai motyvai (gauti gerą darbą, atlyginimą), tačiau pirmąją vidinę motyvaciją (troškimas jausti pasitenkinimą darbu, savigarba, gyvenimo kokybė) [2].

UGM kursantų profesijos pasirinkimo ir kvalifikacijos kėlimo motyvacijos tyrimas buvo atliktas 2008 m. gruodžio – 2009 m. vasario mėn. Tyrime dalyvavo tik statutiniai ugniagesiai gelbėtojai, kurie po UGM baigimo dirbs Valstybinės priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos (VPGT) įvairių Lietuvos miestų Priešgaisrinėse gelbėjimo tarnybose (PGT). Per metus UGM paruošia apie 140 statutinių ugniagesių gelbėtojų.

Darbo tikslui įgyvendinti buvo naudojamas kiekybinis tyrimas – UGM kursantų apklausa raštu pagal specialiai tam tikslui sudarytą klausimyną. Buvo išdalinta 50 anketų (dviems kursantų laidoms) paskutinio užsiėmimo metu, todėl anketų grįžtamumas – 100 proc. Sudarant ugniagesių gelbėtojų profesijos pasirinkimo ir tolimesnio mokymosi ateityje kelti kvalifikaciją motyvacijos tyrimą buvo atliktas pilotinis tyrimas, kurio metu Šakių PGT pareigūnų buvo klausama, kas juos praityje paskatino pasirinkti šią profesiją ir dėl kokių priežasčių jie keltų savo kvalifikaciją šiuo metu. Išanalizavus gautus duomenis buvo sudaryta 23 klausimų anketa, kurioje 18 klausimų tiesiogiai arba netiesiogiai buvo siejami su respondentų apsisprendimu tapti ugniagesiu gelbėtoju ir ateityje siekti profesinių žinių keliant savo kvalifikaciją. Klausimyno pradžioje buvo prašoma pateikti sociodemografinius duomenis apie save: amžius, lytis, gyvenamoji vieta, pažangumas mokykloje, išsilavinimas, darbo patirtis.

Vaikystėje daugeliui berniukų ugniagesio gelbėtojo profesija yra siejama su idealais, noru „išgelbėti pasaulį“, svajonėmis apie „superherojus“, todėl kursantų klausiant, kodėl pasirinko mokytis šios profesijos, buvo siūloma pažymėti jiems svarbius motyvus iš pateikto 12 pozicijų sąrašo, kuriame dominavo vidiniai motyvai (patinka darbo turinys, tai – mano pašaukimas, darbas atitinka mano sugebėjimus, specialybės prestižas, specialybė siejama su jų suvokimu apie vyriškumą). Tyrimas patvirtino pirminius lūkesčius – net 52 proc. kursantų nurodė tik vidinius motyvus, paskatinius juos pasirinkti ugniagesio gelbėtojo profesiją, 44 proc. – įvardijo ir vidinius, ir išorinius tokio profesinio apsisprendimo veiksnius, ir tik 4 proc. respondentų – tik išorinius motyvus (socialines garantijas) (1 pav.). Beje, pastarieji teigė, kad niekada negalvojo dirbti tokio darbo, tačiau profesinės karjeros ateityje sieks, o kelti kvalifikaciją juos galėtų paskatinti „noras užimti savo viršininko vietą“. Tai negausi pragmatiško mąstymo respondentų grupė, turinti bent aukštesnį išsilavinimą ir dirbę vadovaujantį darbą arba turėję savo privatų verslą, kuriuos pakeisti profesiją greičiausiai privertė susiklosčiusios rinkos sąlygos ir pokyčiai darbo rinkoje.

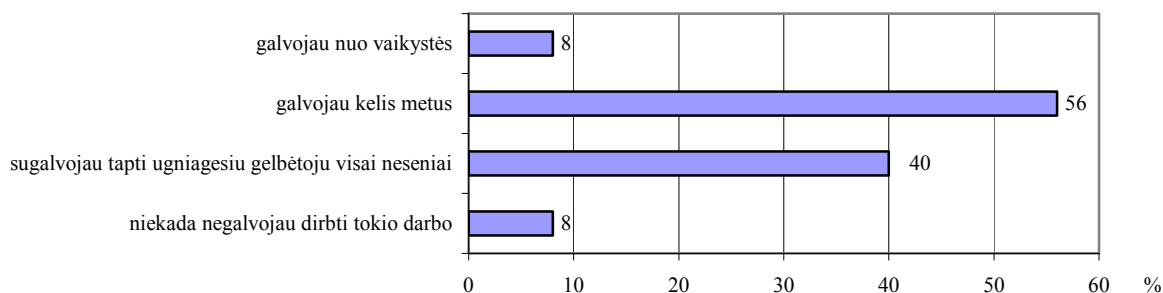
Apžvelgus visus išorinius motyvus (noras įgyti profesiją, lankstus darbo grafikas, sutrumpintas darbo stažas), akivaizdu, kad svarbiausios kursantams pasirodė socialinės garantijos: darbas kas ketvirtą parą (40 proc.) ir galimybė anksčiau išeiti į pensiją (28 proc.). Tačiau nė vienam respondentui UGM baigimas nebuvo tik galimybė įgyti profesiją (1 pav.).

1 pav. Ugniagesių gelbėtojų profesijos pasirinkimo motyvai

Literatūroje teigiama, kad skirtingų kartų atstovus gali motyvuoti kiek kiti motyvai. Jaunesnio amžiaus darbuotojus (20-30 metų amžiaus žmones) labiau motyvuoja geras atlyginimas, karjeros plėtojimo galimybės ir įdomios užduotys, o darbo vietos saugumas, pensija mažai imponuoja. Vyresnius darbuotojus (iki 40 metų amžiaus žmones) vienodai motyvuoja ir darbo užmokestis, ir karjeros galimybės. Pastariesiems svarbūs tampa socialiniai veiklos aspektai: daugiau dėmesio skiriama šeimai, draudimui, atostogoms ir kt. [5]. Nors šiame UGM kursantų mokymosi motyvacijos tyrime didžioji dalis respondentų (84 proc.) buvo 19–29 metų, net 19 proc. šio amžiaus ugniagesių gelbėtojų nurodė, kad ankstesnis išėjimas į pensiją jiems turėjo įtakos renkantis šią profesiją, o 29 proc. nurodė kaip vieną iš profesijos pasirinkimo motyvų slankų darbo grafiką (darbas kas ketvirtą parą). Kursantų, kurių amžius yra 30 metų ir daugiau, ankstesnis išėjimas į pensiją ir slankus darbo grafikas, kaip vieni iš motyvų rinktis ugniagesio gelbėtojo profesiją, buvo dar labiau išreikšti – atitinkamai 50 ir 75 proc. Tyrimas parodė, kad slankus darbo grafikas daugeliui kursantų (52 proc.) yra kaip galimybė dirbti papildomą darbą.

Norint sužinoti, ar profesiniam apsisprendimui turėjo įtakos šeimos (ar giminės) tradicijos, UGM kursantų buvo klausiama, ar jų giminėje yra buvę pasirinkusiųjų ugniagesių gelbėtojų profesiją. Respondentų atsakymai parodė, kad tik 32 proc. jų pratęsė šeimos tradicijas. Siekiant išsiaiškinti profesinio apsisprendimo tvirtumą, kursantų buvo klausiama, kada jie pirmą kartą pagalvojo apie šią profesiją kaip apie galimybę. Paaiškėjo, kad 64 proc. apklaustų kursantų apie ugniagesio gelbėtojo profesiją galvojo bent kelis metus, ir tik 8 proc. jų – galvojo nuo vaikystės (2 pav.).

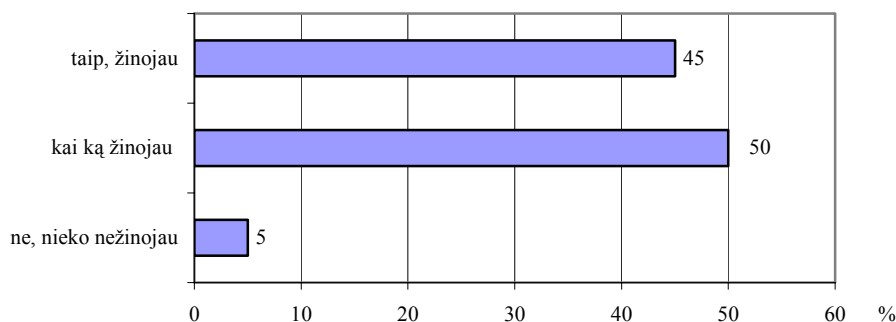

2 pav. Profesinio apsisprendimo laikas

Įdomu tai, kad nė vienas iš tų, kurių šeimoje (ar giminėje) buvo ugniagesių, nesvajavo nuo vaikystės ir pats dirbti tokį pat darbą. Atvirkščiai, atliktas tyrimas parodė, kad giminaičių profesinis pasirinkimas gali nedaryti teigiamos įtakos tęsiant šeimos (ar giminės) profesinę tradiciją. Beveik pusė kursantų, kurių šeimoje (ar giminėje) buvo ugniagesių, patys šią profesiją pasirinkti sugalvojo visai neseniai. Vienas iš apklausoje dalyvavusių kursantų nurodė, kad apskritai niekada negalvojo tarpti ugniagesiu gelbėtoju, nors anketoje nurodė, kad šeimoje ugniagesių būta. Tyrimo metu buvo bandoma sužinoti, kodėl ugniagesių gelbėtojų vaikai ir giminaičiai, dabar patys esantys UGM kursantais, nebuvo svajoję nuo vaikystės pasirinkti šios profesijos.

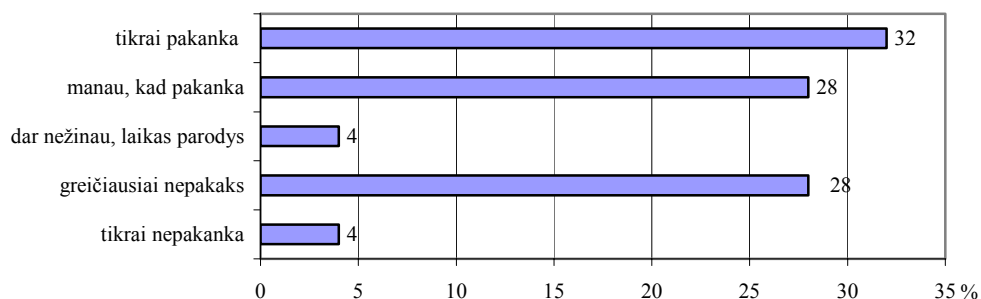
Paprastai šeimoje apie tėvų ir artimų giminaičių darbo privalumus ir trūkumus yra žinoma ir apie tai nesąmoningai vaikams pasakoma garsiai. Todėl anketoje buvo klausiama, ar kursantai prieš pasirinkdami šią profesiją turėjo apie ją

pakankamai žinių (apie jos sudėtingumą, atsakomybę, riziką ir pan.). 95 proc. visų apklausoje dalyvavusių kursantų teigė, kad apie ugniagesių gelbėtojų profesiją ir jos sunkumus žinojo, o pusė visų kursantų (50 proc.) sakė apie tai žinoję nemažai (3 pav.). Įdomu tai, kad tik 29 proc. kursantų, kurių šeimoje yra buvusių ugniagesių, teigė apie šią profesiją žinoję nemažai, 71 proc. tęsusių šeimos tradicijas ugniagesių gelbėtojų apie šią profesiją žinojo tik kai ką. Greičiausiai taip yra dėl to, kad apie stresą, patiriamą dirbant ugniagesio gelbėtojo darbą, šeimoje ar kitoje artimoje aplinkoje yra kalbama retai ir nedaug. Atrodo, kad UGM kursantai apie ugniagesio gelbėtojo darbo privalumus žinojo labiau (3 pav.).

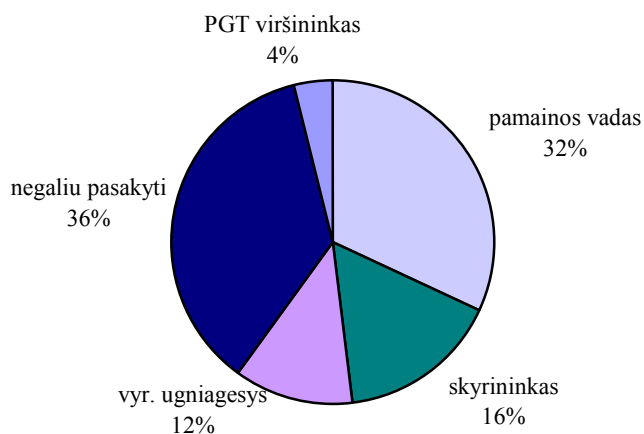
3 pav. UGM kursantų žinios apie ugniagesių gelbėtojų profesijos turinį apsisprendus ją pasirinkti

Siekiant sužinoti, ar profesinių žinių ir praktikos trūkumas negalėtų paskatinti būsimųjų ugniagesių gelbėtojų grįžti į UGM kelti kvalifikacijos, kursantų buvo klausama, „*Kaip manote, ar Jums jau pakanka UGM įgytų žinių dirbti pagal specialybę?*“ Kursantų, lankusių tą pačią UGM, nuomonės šiuo klausimu išsiskyrė: beveik du trečdaliai (60 proc.) teigė, kad įgytų žinių jiems pakanka, trečdalis (32 proc.) – kad įgytų žinių pritrūks, o nežymi apklaustųjų dalis (4 proc.) negalėjo vienareikšmiškai atsakyti į šį klausimą („dar nežinau, laikas parodys“) (4 pav.).

4 pav. UGM įgytų žinių pakankamumo vertinimas

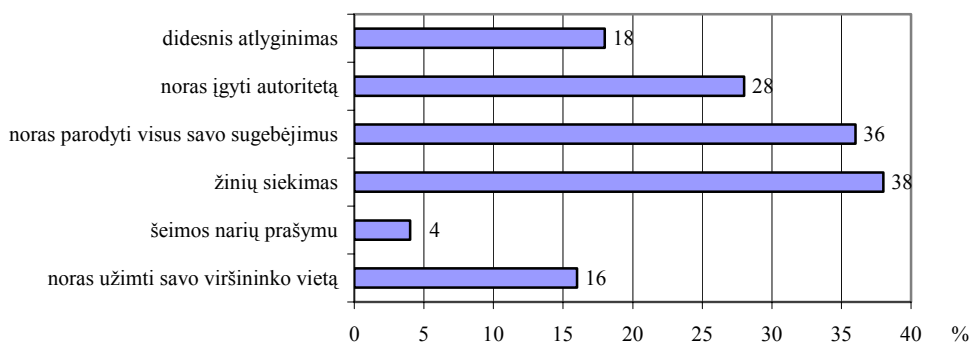
Kvalifikacija ir kompetencija yra svarbios sąvokos siekiant karjeros. Norint sužinoti UGM kursantų profesinius karjeros lūkesčius ir ambicijas, buvo klausama „*Kokias aukščiausias pareigas Jūs galėtumėte užimti turėdamas ugniagesio gelbėtojo profesiją?*“ Daugiau nei pusė (52 proc.) kursantų ateityje norėtų PGT dirbti vadovaujančio pobūdžio darbą (viršininku, pamainos vadu, skyrininku) (4 pav.). Daugiau nei trečdalis jaunuolių (36 proc.) teigė, kad kol kas jie nežino („dar nežinau“, „laikas parodys“), kokių profesinių aukštumų jie norėtų ir galėtų siekti. Vidurinę ar profesinę išsilavinimą turintys ugniagesiai gelbėtojai turėjo daugiau profesinių ambicijų – 38 proc. jų norėjo ateityje tapti bent pamainos vadu, o iš turinčių aukštesnįjį ar aukštąjį išsilavinimą, tokių kursantų buvo 33 proc., tačiau likusi dalis jų (67 proc.) apie savo profesinės karjeros viziją nepasakė nieko arba apie tai kukliai nutylėjo. Kuklesni arba atsargesni buvo ir vyresni nei 30 metų kursantai: 75 proc. teigė nežinantys asmeninių profesinės karjeros kilimo galimybių, o 25 proc. sakė, kad norėtų užimti pamainos vado pareigas (5 pav.).

5 pav. UGM kursantų profesinės ambicijos

Nors UGM kursantai apie savo profesiją ir ugniagesio gelbėtojo kasdieninio darbo subtilybes dar daug ko nežino, o tai, ką žino, labiau panašu į asmeniškai susikurtą profesijos viziją, jų buvo klausama, ar jie žada ir vėliau mokytis, keldami kvalifikaciją. Ugniagesių gelbėtojų kursantų motyvus ateityje kelti savo kvalifikaciją galima suskirstyti į išorinius (didesnis atlyginimas, kilimas karjeros laiptais, šeimos spaudimas) ir vidinius (noras įgyti pagarbą ir autoritetą, noras parodyti savo sugebėjimus, noras įgyti daugiau žinių). Tyrimas parodė, kad didžiajai daliai respondentų (52 proc.) yra svarbūs ir vidiniai, ir išoriniai mokymosi motyvai.

Tačiau po 24 proc. apklaustųjų nurodė, jog šiuo metu jiems atrodo, kad jų kvalifikacijos kėlimą ateityje gali paskatinti tik vidiniai (dažniausiai buvo minimas žinių siekimas) arba tik išoriniai motyvai (ypač aktualus atlyginimas). Šie motyvai respondentams buvo pateikti užduodant klausimą „Kokie motyvai galėtų paskatinti kelti savo kvalifikaciją?“. Išvardintus motyvus kursantai turėjo nurodyti kaip jiems svarbius arba indiferentinius (nepaveikius), nenurodant santykio stiprumo (kaip labai šis motyvas yra svarbus jam asmeniškai). Tyrimas parodė, kad 38 proc. keltų savo kvalifikaciją, sąmoningai suvokdami kvalifikacijos reikšmę profesinių žinių plėtrai, 36 proc. kursantų kvalifikacijos kėlimas – tai galimybė išreikšti save (noras parodyti savo sugebėjimus) (6 pav.).

6 pav. Ugniagesių gelbėtojų kvalifikacijos kėlimo motyvai

Taigi atliktas UGM kursantų tyrimas parodė, kad jauniems žmonėms (19 – 32 metų) pasirinkti ugniagesio gelbėtojo profesiją ir ateityje kelti kvalifikaciją labai didelę reikšmę turi asmens savirealizacija ir kiti vidiniai motyvai.

Išvados

1. Statutiniai ugniagesiai gelbėtojai, būdami valstybės tarnautojais, turi išskirtinį statusą, kuris garantuoja jų darbo sąlygas, nustatytą darbo grafiką, atlyginimą, socialines garantijas bei kvalifikacijos kėlimo galimybes. Šie motyvai bei asmeninė vidinė motyvacija skatina jaunuolius pasirinkti sunkią, reikalaujančią atsakomybės ugniagesio gelbėtojo profesiją.

2. Pasirinkti ugniagesio gelbėtojo specialybę kursantus labiausiai skatino noras dirbti patinkantį darbą (75 proc.) ir galimybė išreikšti savo vyriškumą (60 proc.), tačiau išoriniai motyvai – darbo grafikas (40 proc.) ir galimybė anksčiau išeiti į pensiją (28 proc.) – taip pat buvo svarbūs. Jaunuoliai ateityje ketina kelti kvalifikaciją, nes siekia įgyti žinių (38 proc.) ir nori atskleisti savo sugebėjimus kitiems (36 proc.)
3. Tyrimas patvirtino iškeltą hipotezę – daugelis kursantų (52 proc.) ugniagesio gelbėtojo profesiją pasirenka skatinami tik vidinių motyvų arba skatinami ir vidinių, ir išorinių motyvų (44 proc.). Nors ugniagesiai gelbėtojai turi būti ne tik fiziškai, bet ir psichologiškai tvirti, jų darbą nuolat lydi stresai ir išbandymai, daugumai kursantų ši specialybė yra ne tik prestižinė, bet ir siejama su jų suvokimu apie vyriškumą.

Literatūros sąrašas

1. Barkauskaitė M., Motiejūnienė E. Mokymosi motyvacijos problema ir jos sprendimo galimybės // *Pedagogika*, 2004, Nr. 70, p. 38 – 43.
2. Dautartas J., Rukštelienė N. Mokymosi visą gyvenimą motyvacija: pedagogų požiūris: pedagogų požiūris // *Pedagogika*, 2008, Nr. 89, p. 74 – 79.
3. Jovaiša L. *Pedagogikos terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa, 1993.
4. Juodeikaitė A. Mokymosi motyvų klasifikavimo ir tipologijos problema šiuolaikinėje edukologijoje. – Kaunas, 2003. 28 p.
5. Palidauskaitė J. Valstybės tarnautojų motyvavimas: lyginamasis aspektas // *Viešoji politika ir administravimas*, 2008, Nr. 25, P. 7 – 18.
6. Palidauskaitė J. Changes in public service values: the case of Lithuania // *Social Sciences. Socialiniai mokslai / Kaunas University of Technology*, 2006, nr. 2(52). p. 92-106.
7. Perry J. L. Measuring Public Service Motivation: on assessment of construct reliability and validity // *Journal of public administration research and theory*, 6, 1, p. 5 – 22.
8. Riley, D. *Public Personnel Administration*. Harper Collins college Publisher, 2001.

Firemen rescuers learning motivation

Summary

For the statutory firemen rescuers as for the public officials work conditions, earnings, social assurances, qualification promotion possibilities are ensured. These reasons and personal internal motivation encourage the youth to choose the fireman rescuer profession, which is heavy and requires responsibility. The youth to choose the fireman rescuer profession were most encouraged by the intention to employ the pleasing job (75 %) and by the possibility to convey their courage (60 %), however external motives – working schedule (40 %) and possibility beforehand retire on a pension (28 %) – also were important. Though firemen rescuers have to be not only physically, but also mentally strong, their work is constantly accompanying by stress and challenges, for the most of students this profession is both prestigious and associative with their perception about masculinity.

Mokslinio darbo vadovas: doc. dr. B. Krikščiūnas (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

ELGESIO KONFLIKTINĖSE SITUACIJOSE ĮVERTINIMAS

Jurgita Abramavičiūtė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Marytė Miškinienė

VŠĮ Kauno paslaugų ir verslo profesinio rengimo centras

Įvadas

Sąvoka asmenybė dažnai tapatinama su sąvokomis – asmuo, individas ar individualybė.

Individas – tai atskiras, kurios nors visumos vienetinis atstovas. Kalbant apie vieną žmogų, sakome – asmuo. Šios sąvokos turinys neapima žmogaus realaus gyvenimo ypatumų bei jo veiklos. Atsiradęs pasaulyje kaip individas-asmuo, žmogus pamažu formuojasi kaip asmenybė. Būtina asmenybės charakteristika – jos aktyvumas. Asmenybės gebėjimas kurti save iš esmės lemia žmogaus likimą, jo vertingumą visuomenei ir, žinoma, kitų žmonių požiūrį į jį. Svarbiausias asmenybės brandimo požymis yra jo gebėjimas pačiomis sunkiausiomis gyvenimo situacijomis elgtis pagal vidinį įsitikinimą, nesuversti kitiems atsakomybės, akylai nepasitikėti aplinkybėmis, ne tiesiog jų besąlygiškai paisyti, bet ir joms pasipriešinti, įsikišti į įvykių eigą, parodyti valią ar charakterį.

Individualybė – tai ypatingi, specifiški bruožai, kurie žmogų išskiria iš visų kitų žmonių. Kiekvienas žmogus savaip jaučia ir suvokia aplinkinių pasaulį turi savas atminties, mąstymo, dėmesio aplinkybes, savitą vaizduotę.

Asmenybės kryptingumo pagrindą sudaro poreikiai – svarbiausias žmogaus aktyvumo šaltinis. Poreikiai – žmogaus suvokimas ir pajutimas ko reikia jo organizmo gyvybinei veiklai ir jo asmenybės brandimui. Žmogaus asmenybės tapsmas siejasi su jo poreikių ugdymu. Apie tai kalbantys autoriai rašė, kad garbingą ir negarbingą žmogų atskirsi ne tik iš to, ką jis daro, bet ir iš to, ko jis nori. Interesai visada krypsta į vieną ar kitą objektą, emocionaliai patrauklų žmogų. Interesas kam nors – mokymuisi, mokslui, menui, sportui, darbui – atsiranda atitinkamai veikiant. Interesų platumas rodo asmenybės poreikių įvairovę. Įsitikinimai – tai įsisąmoninti asmenybės poreikiai, skatinantys elgtis pagal savo principus, pasaulėžiūrą, sistemą. Sugebėjimai, tai tokios žmogaus ypatybės, nuo kurių priklauso tam tikrų jo veiklos rūšių sėkmė. Sugebėjimus, kaip ir kitas psichines savybes, formuoja bei ugdo gyvenimas ir veikla. Iš prigimties žmogus turi tik gabumus, kurie gali atsiskleisti arba ir neatsiskleisti. Labai stiprus interesus, nuolatinis polinkis kokiam nors dalykui ar veiklos rūšiai – svarbiausias sugebėjimų, talento formavimosi ir ugdymo veiksnys. Charakteris – tai svarbiausia asmenybės savybė, jos kryptingumas, socialinė dorinė vertė. Kad ir kuo vėliau būtų jaunuolis, jis pirmiausia privalo tapti vertu pagarbos žmogumi. Kiekviena charakterio savybė tam tikromis sąlygomis lemia tam tikrus poelgius. Drąsus tas, kuriam tokia elgesio forma yra nuolatinė, tipiška. Kad pažintum žmogaus charakterį, reikia laiko ir nuolatos su juo bendrauti. Charakterio bruožai reiškiasi įprastomis elgesio formomis (Vosyliūtė, 1997)

Dauguma pedagogikos mokslininkų vieningai teigia, jog augančios kartos rengimas tolesniam gyvenimui yra kryptingas ugdymas. S.Šalkauskis vystydamas ugdymo teoriją teigia, kad ugdymas yra globojamas, lavinamasis ir auklėjamas veikimas, kuriuo suaugusiųjų karta su prigimtiniu ir visuomenės gėrybių pagalba stengiasi paruošti gyvenimo tikslams priaugančiąją kartą (Šalkauskis, 1991).

Tyrimo tikslas – nustatyti mokinių elgesio pasireiškimus konfliktinėse situacijose.

Iškeltam tikslui pasiekti buvo sprendžiamas pagrindinis **uždavinys** – koks konfliktų sprendimo stilius yra labiausiai paplitęs.

Tyrimo objektas – Kauno maisto pramonės mokyklos mokinių elgesys.

Tyrimo metodai. Elgesio konfliktinėse situacijose įvertinimo testas.

Tyrimas atliktas Kauno Maisto pramonės mokykloje. Iš viso apklausoje dalyvavo 64 mokiniai, kurių amžius nuo 17 iki 20 metų: 37 respondentai – mergaitės, o 27 – berniukai.

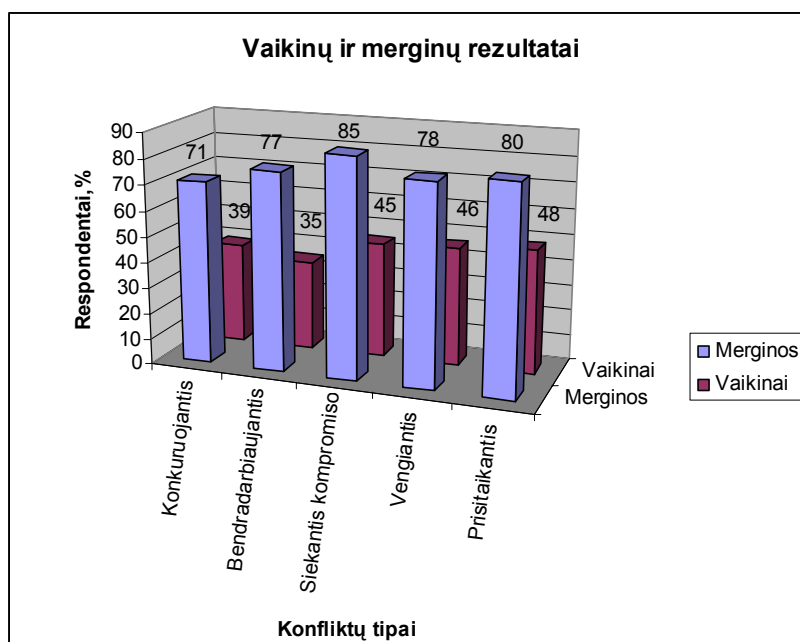

Rezultatai

Atlikus elgesio konfliktinėse situacijose įvertinimo testą, buvo nustatyti mokinių konfliktų sprendimo stiliai (1 ir 2 pav.), kurie gali būti panaudojami konstruktyviai sprendžiant problemas.

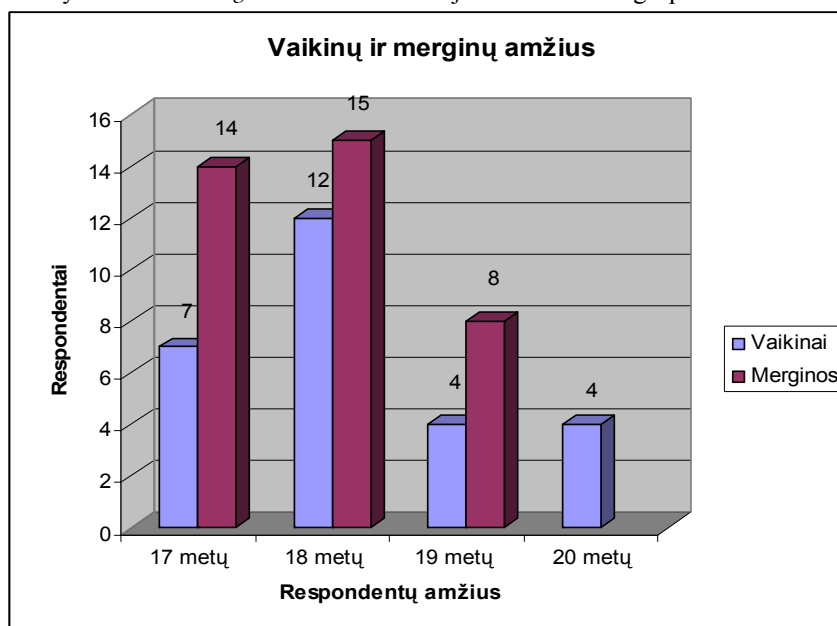
Vesti derybas – sudėtingas procesas, reikalaujantis daug psichoemocinių pastangų, kompetencijos, mokėjimo išklausti kitus ir išsiklausti į jų argumentus, atvirumo, geranoriškumo, argumentavimo įgūdžių ir lankstumo. Turbūt vengdami įtampos nemaža dalis išvėlusių į konfliktą žmonių nesiryžta derėtis ir apeliuoja į teisėsaugos ar administracijos institucijas, į draugus ir pažyستamus taip mėgindami surasti išeitį (Lakis, 2008).

Konfliktui išspręsti gali užtekti konsultacijų prie apskritojo stalo, kad šalys išsiaiškintų susidariusią padėtį, pasakytų savo nuomonę, požiūri ir išklaustų oponentą. Konsultaciją gali papildyti ir pratęsti diskusija. Jei konfliktas kilo dėl per menko vienos ar visų šalių informuotumo, klaidingos interpretacijos, dėl netinkamo poelgio, galimas dalykas, kad konsultacijos ir diskusijos metu krizė baigsis ir į tarpusavio santykius grįš palankumo arba bent jau neutralumo dvasia.

1 pav. Vaikinų ir merginų konfliktų sprendimo stiliai

Merginų amžius yra 17 - 18 metų, o vaikinai atstovauja visas amžiaus grupes.

2 pav. Vaikinų ir merginų pasiskirstymas pagal amžių

Kaip teigia V. Targamadžė (2006), konfliktas – tai įvairaus stiprumo, bet priešingos krypties jėgų sąveika, tai yra nesuderinamų motyvų, interesų, nuomonių, nuotaičių susidūrimas. Konfliktai gali būti destruktivūs ir konstruktyvūs. Konstruktyvūs konfliktai atveria galimybes progresui, jeigu tik turime argumentų jiems pagrįsti ir sugebame reikiamai kontaktuoti. Teigiami konfliktai yra tie, kurie leidžia:

- geriau pažinti, daugiau sužinoti apie kito žmogaus poreikius ir jų tenkinimą;
- darbuotojams geriau pažinti vieniems kitus;
- viską išsiaiškinti ir taip pagerinti tarpasmeninius santykius;
- pašalinti įvairius nesupratimus ir labiau įsitraukti į darbą ir visuomeninę veiklą;
- grupei susivienyti, padidinti narių sutelktumą, ugdyti „mes“ jausmą;
- vystytis, pašalinti sąstingį.

Pozityvaus konflikto funkcijos:

- konfliktas padeda sistemai įgyti aiškia struktūrą;
- daug mažų konfliktų padeda išvengti tikėtino didelio konflikto;
- konfliktai mus stiprina, užgrūdina organizaciją;
- konfliktai susivienija bendram tikslui.

Destruktyvūs konfliktai pasireiškia tuo, kad:

- daug neigiamų emocijų ir problemos lieka neišspręstos;
- santykiai pasidaro priešiškesni, grupės net išsisklaido;
- jie naikina, griaua;
- grupėje padidėja įtampa, priešiškus;
- padidėja dalyvių kaita.

Išvados

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad:

1. Dauguma merginų konflikto sprendime užima prisitaikančio, siekiančio kompromiso, vengiančio ir bendradarbiaujančio poziciją, o mažiausiai iš jų nori konkuruoti;
2. Vaikinai konflikte taip pat prisitaikais, siekia kompromiso, naudoja vengimo politiką, skirtingai nuo merginų, dalyvauja konkurencinėje kovoje, bet mažiausiai yra bendradarbiaujantys.

Literatūra sąrašas

1. Šalkauskis, S. *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa, 1991.
2. Vosyliūtė, L. *Asmenybė ir charakteris*. Vilnius: Lietuvos etinės kultūros draugija „Etnos“, 1997.
3. Lakis, J. *Konfliktų sprendimas ir valdymas*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2008.
4. Targamadžė, V. *Bendrojo lavinimo mokykla: mokinių edukacinio stimuliavimo aspektas*. Kaunas, 1999.
5. Targamadžė, V. *Konfliktų utūrų brėžimas: ugdymo realybės kontekstas*. Vilnius, 2006.

Summary

Research yielded following conclusions:

The results of the tests reveal that the majority of the girls are adaptive, in the second spot are girls willing to compromise, then avoiding, collaborating, and least of the girls replied that it is competing.

The results of tests for boys saw that majority is adaptive, next open for a compromise, then ready to avoid, in the fourth place - competing, and the last - cooperating.

Mokslinio darbo vadovė: doc.dr. Rima Adamonienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

PAAUGLIŲ DELINKVENTINIO ELGESIO PREVENČINIS DARBAS VAIKŲ DIENOS CENTRUOSE

Irena Čukauskienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Dėl globalizacijos, migracijos procesų, didėjančios socialinės bei kultūrinės įvairovės vaikų bei paauglių elgesio problemos yra aktualios daugelyje šalių (Abromaitienė L., 2006). Šiandien agresyvus vaikų elgesys – aktuali visuomenės problema. Agresija tarp vaikų, paauglių ir jaunuolių – dažnai sutinkamas reiškinys, įvairus savo laipsniu ir raiškos formomis. Tarp mažesnių vaikų dažniau negu tarp vyresnių sutinkama fizinė agresija (agresyvus elgesys). Paaugliai ir jaunuoliai labiau linkę naudoti emocinę (spaudimo) ir verbalinę agresiją. Tam, kad agresyvus mokinių elgesys būtų išeliminuos, pedagogai pirmiausia turi gerai organizuoti mokinių veiklą, išspręsti jų užimtumo problemas. (Palujanskienė A., Uzдила J.V., 2004).

Temos aktualumas. Lietuvoje vykstančios ekonominės ir socialinės permainos, išaugęs nedarbas bei gyventojų turtinė diferenciacija atspindi ir koncentruojasi šalyje, regionuose, savivaldybėse. Gausėja socialiai silpnų bei skurstančių, vienišų asmenų, mažėja gimstamumo lygis, daugėja šeimų, nebesugebančių išlaikyti vaikus ar jais pasirūpinti. Tai ypač akivaizdu periferijoje, kur nedarbo lygis viršija Lietuvos vidurkį, kur gaunamos pajamos yra nepakankamos, o gebėjimas patiems pasirūpinti savimi, savo vaikais, jų užimtumu yra labai ribotos.

Kasmet didėjantis socialinių paslaugų poreikis pranoksta esamus bendruomenių ir savivaldybių išteklius, todėl socialinėje ir pedagoginėje srityje dirbantys specialistai, visuomeninių organizacijų atstovai bei savanoriai nuolat ieško efektyviausių socialinių paslaugų teikimo bei finansinių išteklių panaudojimo būdų. Tačiau teikiamų paslaugų vaikams nepakanka. Kasmet didėja dienos centrų poreikis delinkventinio elgesio vaikams, taip pat vaikams iš probleminių ar socialiai remtinų šeimų, nes ir tokių vaikų skaičius didėja. 2007 m. Marijampolės savivaldybės administracijos VTA skyriaus įskaitoje jų buvo 692. Šiuos vaikus augina 275 šeimos. Šiais metais teigia specialistai, tokių vaikų jau yra 726, padidėjo ir įskaitoje esančių šeimų skaičius- 283.

Vaikų teisių apsaugos specialistų teigimu, jie dažnai neturi galimybės suteikti kokybišką, garantuotą pagalbą vaikams. „Dauguma vaikų dėl įvairių priežasčių yra neužimti, nelanko mokyklos, vartoja necenzūrinius žodžius, agresyviai elgiasi, daro smulkus nusikaltimus, kurie vėliau gali peraugti ir į rimtus nusikaltimus. Nepilnamečių nusikalstamumas yra savita ir svarbi socialinė, teisinė problema, su kuria susiduria įvairios valstybės. Tėvų atsakomybės už savo vaikus sumažėjimas, šeimų ekonominės problemos, nepakankama socialinių ir specializuotų prevencijos institucijų veikla, lėšų trūkumas vaikų užimtumo problemoms spręsti skatina nepilnamečių nusikalstamumą.“

Temos naujumas. Tai nauja socialinė situacija, kai Vaikų teisių apsaugų skyrių įskaitose nuolat auga rizikos šeimų ir jose esančių, nusikalsti linkusių, vaikų skaičius. Šiuo metu veikiantys vaikų dienos centrai vykdo socialines funkcijas, kurių dėka dalis delinkventinio elgesio vaikų apsaugomi nuo neigiamos gatvės įtakos, nusikalstamo ir agresyvaus elgesio. Tačiau tokių vaikų daugėja, todėl tiek valstybiniu, tiek savivaldybiniu lygiu skatinamas vaikų dienos centrų kūrimas, kaip prevencinė priemonė kovai su delinkvencija.

Įgyvendinant Nacionalinę vaikų dienos centrų 2005-2007 metų programą, patvirtintą Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004- 12-01 nutarimu Nr. 1525 „Dėl Nacionalinės vaikų dienos centrų 2005 – 2007 metų programos patvirtinimo“, Marijampolės savivaldybėje pastaraisiais metais taip pat kuriami vis nauji vaikų dienos centrai, tačiau jų poreikis nėra pagrįstas kokiais nors konkrečiais tyrimais, netyrinėtos socialinės šių įstaigų funkcijos, kaip delinkventinio elgesio prevencijos galimybės. Marijampolės savivaldybės teritorija apima Marijampolės miestą ir šešias kaimiškas seniūnijas. Dauguma socialinių darbuotojų ir pedagogų, dirbančių tokiuose centruose, konferencijų, seminarų ar kitų dalykinių susitikimų metu akcentuoja, kad vaikų dienos centrai padeda mažinti delinkvencijos plitimą, užkerta kelią nusikalstamai veiklai, padeda šeimai spręsti problemas. Norėdama sukonkretinti šias socialinių darbuotojų ir pedagogų keliamas mintis ir įvertinti esamą situaciją vaikų delinkvencijos srityje, atlikau kiekybinį (apklausiau vaikų dienos centrus lankančius vaikus) tyrimą, kurie padėjo išsiaiškinti vaikų dienos centrų socialines – pedagogines funkcijas, delinkventinio elgesio išplitimą ir prevencines galimybes.

Tyrimo problema. Dėl vaikų neužimtumo, mokslo ir išsilavinimo prestižo nuosmukio, nepalankios šeimos socialinės padėties, girtavimo ir narkomanijos, vertybių nuvertėjimo daugėja delinkventinio elgesio vaikų, kurių veiksmai vėliau išauga į nusikalstamą veiklą. Pagal Nacionalinę vaikų dienos centrų 2005- 2007 metų programą kuriami vaikų dienos centrai, tačiau nėra iširta jų veiklos efektyvumas mažinant delinkvenciją. Todėl mokslinė prasme svarbu iširti, ar vaikų dienos centrų vykdomos funkcijos atlieka delinkventinio elgesio prevenciją?

Tyrimo objektas - Delinkventinio elgesio vaikų užimtumas kaip prevencijos prielaida vaikų dienos centruose.

Tyrimo tikslas – atskleisti užimtumo organizavimą vaikų dienos centruose kaip delinkventinio elgesio prevenciją.

Tiksliui pasiekti keliami tokie **uždaviniai**:

1. Paauglių delinkventinio elgesio analizė.
2. Prevencinių priemonių paieška vaikų dienos centruose.

Hipotezė – Paauglių užimtumas dienos centre – efektyvi delinkventinio elgesio prevencijos priemonė.

Tyrimo metodai. Anketinė apklausa, statistinė duomenų analizė.

Delinkventinio elgesio analizė.

Vienas iš veiksnių, lemiančių nepageidaujamo elgesio atsiradimą, yra **auklėjimo trukumai šeimoje**, reikia paminėti fizinę bei psichinę prievartą. Nepaisant to, kokiais amžiaus tarpsniais tėvai taiko tokį auklėjimą, jis visuomet sukelia negatyvių efektų. Vaikai naudoja smurtą prieš savo bendraamžius, o ypač prieš jaunesnius. Tai pastebima mokyklose, globos ir užimtumo įstaigose.

Kitas veiksnys, lemiantis įvairius elgesio sutrikimus, - **emocinis atstūmimas**, t. y. abejingumas vaikui, jo dvasinių poreikių ignoravimas, vaiko sutapatinimas su nemaloniais įvykiais ar kliūtimis, bet kokių vaiko veiksmų kritiškas bei užgaulus vertinimas ir pan. (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija, 2000, p. 136). Abromaitienė L. (2006) abejingumą vaikui apibūdina, kaip jo dvasinių poreikių ignoravimą, visų jo veiksmų kritišką vertinimą. Taigi, šiuo atveju vaikas gali turėti tėvą ir motiną, tačiau jie nesuteikia jam psichologinio artumo, meilės, šilumos.

Labai svarbu žmogaus asmenybės formavimo procesą pradėti nuo pirmųjų kūdikio gyvenimo akimirkų. Prie nepalankių asmenybės formavimosi sąlygų šeimoje dažniausiai priskiriamos tokios: nepilna ir nedarni šeima, alkoholio ir narkotikų vartojimas šeimoje, nuolatiniai tėvų nesutarimai bei konfliktai, emocinių ryšių tarp tėvų ir vaikų nepastovumas bei emocinė deprivacija. Šie veiksniai gali pasireikšti ir kartu, ir atskirai. Šiuos veiksnius pastebi visa eilė autorių. Išstudijavus jų darbų analizę galime išskirti pačius svarbiausius delinkventinio elgesio bruožus.

Šiuo metu aktuali ir labai opi problema – tėvų išvykimas į užsienį. Kaip teigia L. Abromaitienė (2004) „Naujų Europos Sąjungos narių gyventojai ieško didesnių darbo, savirealizacijos galimybių kitose šalyse. Kai kuriose ES šalyse migracijos procesai vyksta labai intensyviai. Pasikeitusi šeimos situacija atsiliepia vaikų savijautai, santykiams su aplinka, mokymosi pasiekimams, elgesio pokyčiams, formuojasi „nauja“ vaikų rizikos grupė, kurios didėjimas gali įtakoti delinkvencijos, destruktivių vertybių plitimą visuomenėje“ (The Emerging Aspects of Children’s Social and Education problems in the New Members States EU// ECER 2004, conference paper, Educational, available at www.words.co.uk/EERJ). V. Vaitiekonienės (2002), R. Braslauskienės, I. Jonutytes (2005) darbų analizė leidžia pastebėti, kad vaikų agresyvus elgesys kyla ne tik iš šeimos, bet svarbu ir bendraamžių grupės poveikis bei visuomenės informavimo priemonių įtaka. Anot A. Palujanskienės (2006), turi reikšmę neigiamai įtakai paauglių charakterio akcentuacijos – tai tokie išreikšti charakterio ypatumai, kurie apsunkina paauglio socialinę adaptaciją, o vėliau gali pasireikšti kaip psichopatija ir lydėti žmogų per visą gyvenimą.

Pastaraisiais metais nemažai vaikų nelanko mokyklos, nenori įgyti vidurinio mokslo, nemaža dalis vaikų yra susidariusi nuostata, kad materialinę gerovę galima susikurti be išsilavinimo, nedirbant. Svarbus ir vaikų užimtumas po pamokų, nes nepakankamas laisvalaikio organizavimas skatina nepilnamečius įsitraukti į nusikalstamą veiklą (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija, 2000, p. 14-16).

Prevencinių priemonių paieška vaikų dienos centruose

Pagalbos prevencija taikoma tam tikroms rizikos grupėms, padidintos rizikos vietoms arba situacijoms. Jos tikslas yra įveikti rizikos grupę taip, kad jos nariai neišsitrauktų į smurtavimą prieš vaikus arba netaptų smurto aukomis. Prevencijos priemonės ne tik numato įvairius būdus, tarp jų ir įstatymus, užkertančius kelią smurtui prieš vaikus bet ir potencialios aukos apsaugos priemonių kompleksą.

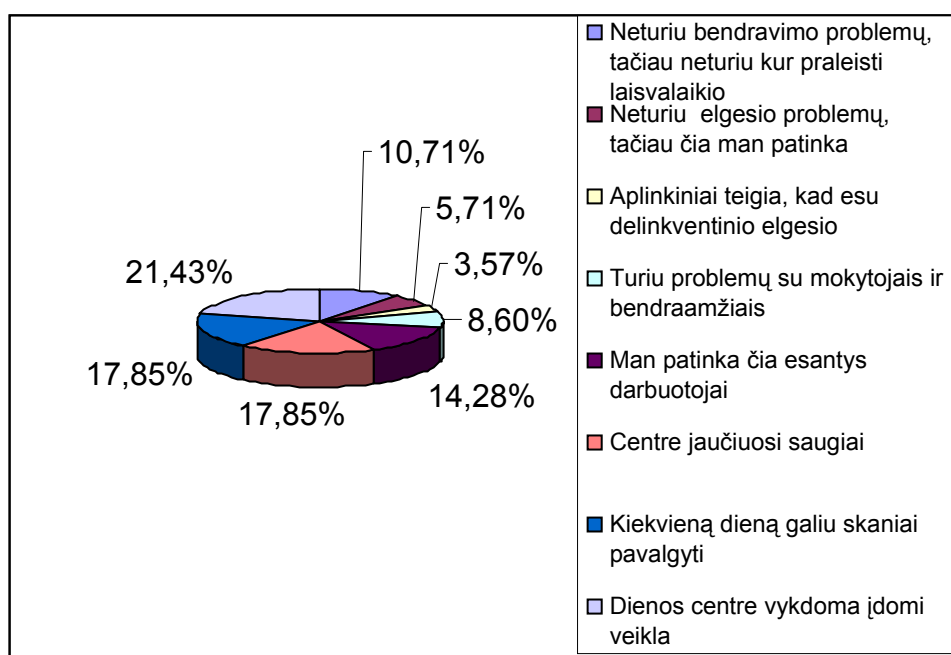
Dienos centrų kūrimas – tai viena iš prevencijos priemonių socialinės rizikos šeimų ir delinkventinio elgesio vaikams. Tai galimybė stiprinti socialinių paslaugų tinklą, įsitraukti kuo daugiau rizikos grupės vaikų į tokių centrų

veiklą, pateikus projektus investicinėms programoms gauti finansavimą ir apsaugoti vaikus nuo gatvės įtakos ar kitų negatyvių veiksnių. Dienos centrų programa vykdoma nuo 2000 metų.

Marijampolės savivaldybėje, kurioje atliktas šis tyrimas nuo 2005 metų intensyviai dirbamas socialinis – pedagoginis darbas su rizikos grupių šeimomis. Taigi, vaikų dienos centruose vykdomos ugdymo, lavinimo, laisvalaikio organizavimo, užimtumo, švietimo, socialinės, konsultavimo, integravimo į visuomenę, darbo su šeima funkcijos. Toks sistemingas ir įvairiapusis darbas su dienos centru lankančiais vaikais ir jų šeimomis padeda gerinti vaikų ir tėvų santykius, moko šeimas spręsti savo problemas. Kitas privalumas, kad į šią veiklą įtraukiama ir vietos bendruomenė, skatinama savanoriška veikla.

Rezultatai

Siekiant ištirti delinkventinio elgesio prevenciją, buvo atliktas tyrimas. Populiaciją sudarė Marijampolės savivaldybėje veikiančios šeši vaikų dienos centrai. Apklausti 140 Marijampolės savivaldybės Vaikų dienos (Kartu namų, Vilkaviškio vyskupijos „Caritas“ pagalbos centras“ Rūpintojėlis“, šv. Arkangelo Mykolo parapijos“Caritas“VDC, „Gelbėkit vaikus“ Marijampolės skyriaus vaiko dienos centras) centrus lankančios vaikai, kurių amžius nuo 11-16 metų. Tyrimo metu pasidomėta, kas lemia vaikų norą lankyti dienos centrą, dėl ko jie lanko šią globos ir užimtumo įstaigą. Buvo pateikti aštuoni teiginiai. 1 pav. pateikti gauti rezultatai.

1 pav. Teiginiai, lemiantys vaikų apsisprendimą lankyti dienos centrą (duomenys pateikiami procentais)

Remiantis išanalizuota literatūra ir apklausos rezultatais galima daryti prielaidą, kad vaikams, ateinantiems į dienos centrą, svarbiausia jaustis saugiams, aplink save turėti žmonių, kuriais būtų galima pasitikėti, skaniai pavalgyti ir būti užimtiems.

Respondentams buvo pateiktas rangavimo klausimas, kuriame lankytojai turėjo atsakyti, kurie renginiai, vykdomi Vaikų dienos centruose jiems labiausiai patinka. Buvo paprašyti pažymėti kiekvienoje eilutėje visus renginius pagal svarbą individualiai (kai 1- nepatinka, o 5 – labiausiai patinka). Žiūr. 1 lentelę.

1 lentelė. Labiausiai lankytojams patinkantys renginiai (duomenys pateikiami procentais)

Renginiai	1	2	3	4	5
Paskaitos	38	15	20	11	16
Diskusijos	20	19	15	18	28
Žaidimai	1	6	10	15	68
Stovyklos	4	5	5	10	76
Varžybos	5	12	10	17	56
Popietės	-	15	10	40	35
Išvykos	-	5	-	15	80
Konsultacijos	30	10	15	20	25

Susumavus rezultatus matyti, kad laisvalaikis vaikams pats svarbiausias užsiėmimas. Ir, žinoma, organizuotas laisvalaikis, kur jie su savo bendraamžiais gali kokybiškai ir saugiai jį praleisti. Tai sudaro visas sąlygas delinkventinio elgesio prevencijai vykdyti, nes užimti vaikai apsaugomi nuo bet kokios gatvės, bendraamžių, suaugusiųjų blogos įtakos. Taip pat vaikai diskusijų, konsultacijų metu skatinami mokytis, lankyti mokyklą, paskaitose dalyvauja šeimos nariai.

Siekiant išsiaiškinti vaikų domėjimąsi renginiais, centrų lankytojams buvo pateikta užpildyti lentelę Nr.2, kurioje atsiskleidė vaikų domėjimasis tam tikrais dalykais.

2 lentelė. Renginiai, dominantys Vaikų dienos centrų lankytojus

Renginiai apie:	Patinka	Nepatinka
Rūkymą	45	55
Alkoholio vartojimą	40	60
Smurto naudojimą	46	54
AIDS	45	55
Netinkamą elgesį	45	55
Pamokų nelankymą	43	57

Kaip matyti iš rezultatų, pateiktų lentelėje, tik tam tikra dalis respondentų domisi renginiais apie žalingų įpročių ir agresyvaus elgesio įveikimą.

3 lentelėje pateikiami delinkventinio elgesio požymiai ir vaikų, kuriems tie požymiai būdingi. Rezultatai verčia susirūpinti visus, kas dirba su šiais vaikais- socialinius darbuotojus, socialinius pedagogus, psichologus ir, aišku, tėvus. Žiūr. 3 lentelę.

3 lentelė. Veiksmai, būdingi vaikų dienos centrus lankantiems vaikams

Veiksmai	Dažnai	Retai	Niekada
Rūkymas	10	30	60
Alkoholio vartojimas	5	25	70
Narkotikų vartojimas	1	1	98
Įsivėlimas į muštynes	10	35	55
Kitų skriaudimas	10	10	80
Turiu(turėjau) minčių apie savižudybę	-	5	95
Konfliktavimas su mokytojais	20	40	40
Bėgimas iš pamokų	30	25	45

Išvados

1. Šeimos transformacija, ekonominiai procesai, vertybinių nuostatų kaita, migracija, šeimos, bendraamžių grupės poveikis ir visuomenės informavimo priemonių įtaka bei daugelis kitų veiksnių lemia nusikalstamo elgesio atsiradimą. Tik gerai veikianti kompleksinė nusikalstamo elgesio prevencijos sistema gali sumažinti šios problemos mastą.
2. Svarbiausias vaikų dienos centrų programos tikslas - sukurti dienos centrų tinklą kaip modelį vaikams iš neturtingų šeimų, taip pat į veiklą įtraukti ir delinkventinio elgesio vaikus. Prevencinės programos turi būti skirtos ne tik vaikui, bet ir šeimai. Nuolatiniai pokalbiai, paskaitos, konsultacijos, tradicinių vertybių skatinimas gali padėti sustabdyti delinkventijos plitimą.
3. Remiantis atlikto tyrimo duomenimis, galima teigti, kad Marijampolės savivaldybėje veikiančiuose vaikų dienos centruose vaikams organizuojamas darbinis mokymas, pamokų ruošą, laisvalaikio užimtumas, maitinimas, organizuojama nauja veikla, vaikai įtraukiami į visuomenės gyvenimą, organizuojamos diskusijos alkoholio, narkotikų, rūkymo temomis, lavinamas kultūrinis elgesys, bendravimo, higienos įgūdžiai, organizuojamos akcijos, vasaros poilsis; dirbamas socialinis – pedagoginis darbas su šeima individualiai ir grupėmis; siekiama kurti saugią aplinką socialiai apalėstiems, delinkventinio elgesio vaikams, neatitraukiant jų nuo šeimos, apsaugant juos nuo smurto, valkatavimo ir nusikaltimų.

Literatūros sąrašas

1. Abromaitienė L. Mokinių delinkventinio elgesio problemos mokykloje ir jų sprendimo galimybės.- Mokomoji medžiaga, 2006.
2. Palujanskienė A. , Uzdila J.V. Agresija ir konfliktai mokykloje// Pedagogika: mokslo darbai, Nr. 73, 2004.
3. Palujanskienė A. Paauglių agresija kaip charakterio akcentuacijų pasireiškimo forma // Pedagogika: mokslo darbai, Nr.80, 2006.
4. Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija// Situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos. – Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2000.
5. Vaitekoniene V. Vaikų agresyvaus ir delinkventinio elgesio psichologinės priežastys. Ryšys tarp delinkventinio elgesio ir šeimos įtakos. Delinkventinio elgesio prevencijos principai// Nepilnamečių kriminalinė justicija. Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga.- Vilnius, 2002.

Preventive work about delinquent behaviour of teenagers in day-care centers**Summary**

Variety of factors do a great dial to delinquent behaviour of children: family tranformation, turning- points of worth, migration, computerization, influences got from the teenages, general public informtion media e.t.c which are the danger sings to watch nowadays. The eariest age children very often may get links to rules of reversed standards of conduct, despite achievements of harmonization at school and training institutions. The prevention of delinquent conduct, as part of a new complex strategy of the whole system, would guide to equivalent reduce the problem of the crime.

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. A. Palujanskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

PROFESIJOS PEDAGOGO IR MOKINIO SĄVEIKA MOKYTOJO DIDAKTINĖS KOMPETENCIJOS KONTEKSTE

Mindaugas Kantautas

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Didaktinė kompetencija – mokytojo žinios, gebėjimai, požiūriai, vertybės, kitos asmens savybės, sąlygojančios efektyvią mokymo veiklą. Ši kompetencija yra viena svarbiausių veiksnių, lemiančių mokinių motyvaciją ir mokslo rezultatus.

Straipsnyje siekiama atskleisti profesijos pedagogo ir mokinio sąveiką mokytojo didaktinės kompetencijos kontekste. Teorijos, akcentuojančios mokymą kaip esminį sėkmingo išmokimo veiksnį, pagrindinį dėmesį skiria galutiniam mokymo rezultatui. Čia ugdytojas yra žinių perteikėjas ir tik jis pasprendžia, ką mokinys turi daryti, kad pasiektų jo iškeltus tikslus ir gautų teigiamą įvertinimą. Teorijos, akcentuojančios mokymąsi, atskleidžia besimokančiųjų savarankiškumą, asmeninių tikslų turėjimą ir teisę koreguoti mokymosi tikslus, numatytus mokytojo. Sąveikos teorijos kalba apie savotišką pasiruošimą didesnę atsakomybę perleisti mokiniui, per sąveiką jį vis labiau motyvuojant savarankiškam mokymuisi.

Mokytojo didaktinę kompetenciją apibūdina šios charakteristikos: mokytojo darbo stilius, mokymo tikslai, metodai, mokymo(si) aplinka, mokinio ir pedagogo sąveika.

Šiandien nuolat daugėja informacijos, įgyjamos žinios kinta, todėl iš žmogaus reikalaujama naujų įgūdžių ir mąstymo būdų. Šiuolaikinėje visuomenėje jaunam žmogui, tuo pačiu ir vaikui, itin sunku numatyti savo ateities perspektyvą, todėl dažnai asmuo pasimeta, nepasitiki savo jėgomis, yra pasyvus. Šiame kontekste mokyklos dvasinis ir socialinis klimatas turi sukurti sąlygas asmenybės savirealizacijai, formuoti jos pasiruošimą ateityje kurti laisvą ir demokratišką visuomenę.

Šiame kontekste sėkmingam ir sparčiam mokymuisi būtina siekti, kad vaikas pasitikėtų savo jėgomis, savo sėkme, kad identifikuotų save su mokykla, įsisavintų savo mokymosi tikslą, nukreiptų savo valios, proto ir jausmų energiją konkrečiam mokymosi veiksmui atlikti. Ir kaip jau minėjau, bendrą nusiteikimą mokytis sukuria motyvai. Jų realų atsiradimą, mano giliu įsitikinimu, įtakoja siekimas padaryti mokymąsi įdomesnį, nevarginantį, lengvesnį [1].

Straipsnio tikslas

Teoriškai pagrįsti ir praktiškai patikrinti profesijos pedagogo ir mokinio požiūrius į mokslą mokytojo didaktinės kompetencijos kontekste.

Uždaviniai

- Teorinis mokymosi modeliavimas pagal mokymo, sąveikos ir mokymosi paradigmas.
- Pagal atliktą pedagogų apklausą išsiaiškinti vyraujančią mokytojo darbe paradigmą (mokymo, sąveikos, mokymosi)
- Pagal atliktą mokinių apklausą išsiaiškinti kokią mokymo – mokymosi paradigmą pripažįsta mokiniai.
- Pabandyti modeliuoti mokytojų didaktinę kompetenciją pereinamuju iš mokymo į mokymosi paradigmos realizavimą pedagoginiame darbe kontekste.

Tyrimo metodai

Tyrimo metodologija grindžiama šiomis teorijomis:

- *Konstruktiviniu požiūriu*, kuris skelbia, kad mokymasis yra aktyvus ir konstruktyvus procesas[2].
- *Didaktinės kompetencijos koncepcija*, kuri laikoma kaip mokytojo žinios, gebėjimai, požiūriai, vertybės, kitos asmens savybės, sudarančios sąlygas efektyviai mokymo veiklai. Ši kompetencija yra vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių mokinių mokymosi motyvaciją ir rezultatus [3; 4; 5].

Tyrimui atlikti naudojamas apklausos anketomis metodas. Šiame darbe dėl ribotos straipsnio apimties išnagrinėta tik nedidelė dalis anketos klausimų. Buvo gauti atsakymai į anketos klausimus iš 60 mokinių ir 30 profesijos pedagogų.

Teorinis mokymosi modeliavimas

Šiandieninė visuomenė, tenkinanti žinių ekonomikos diktuojamus poreikius, orientuojasi į individą, kuris geba savivaldžiai mokytis visą gyvenimą skirtingose aplinkose, savarankiškai keldamasis mokymosi tikslus ir įgydamas jam reikalingas žinias. Mokymosi visą gyvenimą kontekste formuojasi besimokančios visuomenės samprata, kurios lūkesčius geriausiai tenkina mokymosi, o ne mokymo paradigma grįstas ugdymas.

Studijų praktikoje vis dar pastebima tradicinė – *mokymo* paradigma, reiškianti, jog mokymasis seka paskui mokymą „mokaisi tik tada, kai aš tave mokau“. Šia paradigma paremtos studijų programos turi nelanksčius, prie studento poreikių nesitaikančius ugdymo tikslus, griežtai numatytus rezultatų standartus, informaciją teikiančius metodus ir pan. Jeigu remiamasi mokymo paradigma analizuojant ir vertinant studijų programų kokybę, nepakankamai atsižvelgiama, kaip tenkinami individualūs besimokančiojo poreikiai, mažai orientuojamasi į individualius mokymosi tikslus, jų realizavimui tinkamų sąlygų sudarymą.

Kitaip realizuojamos studijos, kurios yra grindžiamos *mokymosi* paradigma. Jos centre – besimokantysis, kuris žinias ir gebėjimus įgyja, plėtoja požiūrius ir vertybes visur ir visada – ne tik tada, kai yra mokomas. Todėl studijų programa turi būti sukonstruota ir pedagogas turi veikti taip, kad galėtų, išlaikydamas pagrindinę studijų programos liniją, besimokantysis lanksčiai tenkinti argumentuotus savo studijų lūkesčius ir poreikius, kad jis turėtų galimybę kūrybiškai veikti, kad būtų įvertinami ir pripažįstami jo ankstesnio mokymosi rezultatai, turima patirtis, kad jis galėtų argumentuotai siūlyti savo veiklos formas ir metodus ir būtų priimamas. Tačiau mokymosi paradigmos realizavimas kelia aukštus reikalavimus pedagogo ir moksleivio kompetencijoms.

Studijų praktika ir jos tyrimai leidžia teigti, kad mokymosi paradigma dar sunkiai skinasi kelią moksle. Todėl racionalus pasirinkimas virsmo iš mokymo į mokymosi paradigmą pereinamajame etape – *sąveikos* paradigma.

Nors ugdymo turinio prasme sąveikos paradigma yra panašesnė į mokymo paradigmos keliamus reikalavimus, tačiau sąveika grįstas studijų procesas yra orientuotas į pedagogo ir mokinio paritetinių santykių realizavimą. Sąveikos realizavimas sudaro galimybę mokiniui tartis dėl mokymo(si) formų, metodų, o studijų procese tarp pedagogo ir moksleivio sukuriama bendravimo ir bendradarbiavimo atmosfera. Sąveika grįsto ugdymo pagrindiniais kokybės kriterijais tampa taikomų mokymo(si) būdų ir metodų (ypač – interaktyvių) įvairovė, pedagogo ir moksleivio tarpusavio santykiai, pagrįsti paritetiškumu, kuriama ir palaikoma bendravimo ir bendradarbiavimo atmosfera proceso metu.

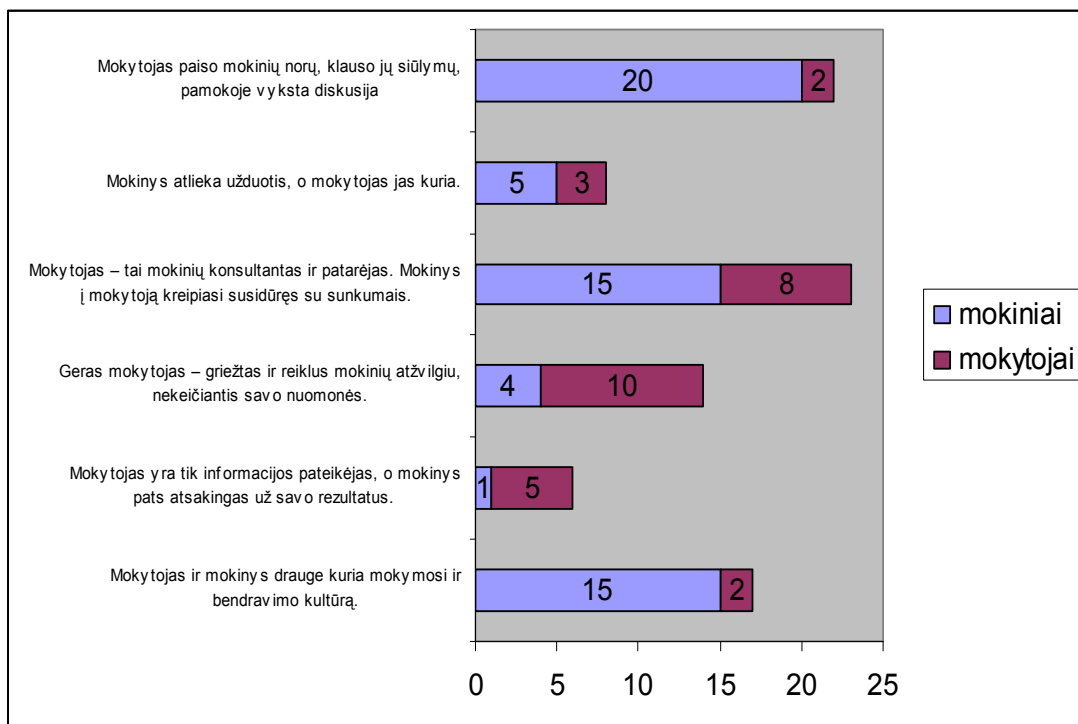
Skirtinga edukacine paradigma grįstų studijų kokybės vertinimo kriterijai yra susiję su svarbiausiomis mokymo, sąveikos, mokymosi paradigmu charakteristikomis. Mokymo paradigma grįsto proceso kokybės pagrindiniai kriterijai yra orientuoti į mokymo tikslo aiškumą, perteikiamų numatytų dalykinių žinių kiekį, poveikio besimokančiajam kryptingumą, iš anksto apibrėžtų mokymo rezultatų numatymą ir jų realizavimą. Sąveikos paradigma grįsto proceso kokybę nusako taikomų mokymo(si) būdų ir metodų įvairovė, tarpusavio santykiai, kuriama ir palaikoma bendravimo ir bendradarbiavimo atmosfera. Pagrindiniai kokybės kriterijai mokymosi paradigma grįstam procesui vertinti yra orientuoti į curriculum adaptyvumą, besimokančiojo individualių mokymosi poreikių tenkinimą, edukacinių aplinkų sudarymą, studento kaip savivaldaus besimokančiojo suvokimą bei priėmimą, taip pat asmeninės atsakomybės už mokymosi procesą ir rezultatus prisiėmimą. [6].

Rezultatai

Mokytojo ir mokinio požiūris į mokymo ir mokymosi procesus tyrimo rezultatų analizė

Teorija paskatina atlikti tyrimą, kuris parodytų kaip skiriasi mokinių ir mokytojų nuomonė apie mokymo ir mokymosi naudą taikant skirtingas paradigmas.

Vertinant mokytojų ir mokinių nuomonę, koks turi būti santykis tarp mokytojo ir mokinio, pastebime didelę nuomonių kaitą ne tik tarp mokytojų ir mokinių, bet ir tarp pačių mokytojų.

1 pav. Santykio tarp mokytojo ir mokinių palyginimas

Gauti rezultatai rodo, kad mokiniai labiau linkę į sąveikos (mokytojas klauso mokinių pasiūlymų ir norų pamokoje, kartu kuria bendravimo kultūrą) ir mokymosi (mokytojas – konsultantas) paradigmos realizavimą, kad mokytojais, bendraudami su mokiniais pamokoje, dažniausiai realizuoja mokymo paradigmas. Maža dalis pedagogų taiko sąveikos paradigmas. Pedagogams geriausiai jų darbą atspindėtų posakis: „Geras mokytojas- tai griežtas ir reiklus mokinių atžvilgiu, nekeičiantis savo nuomonės“.

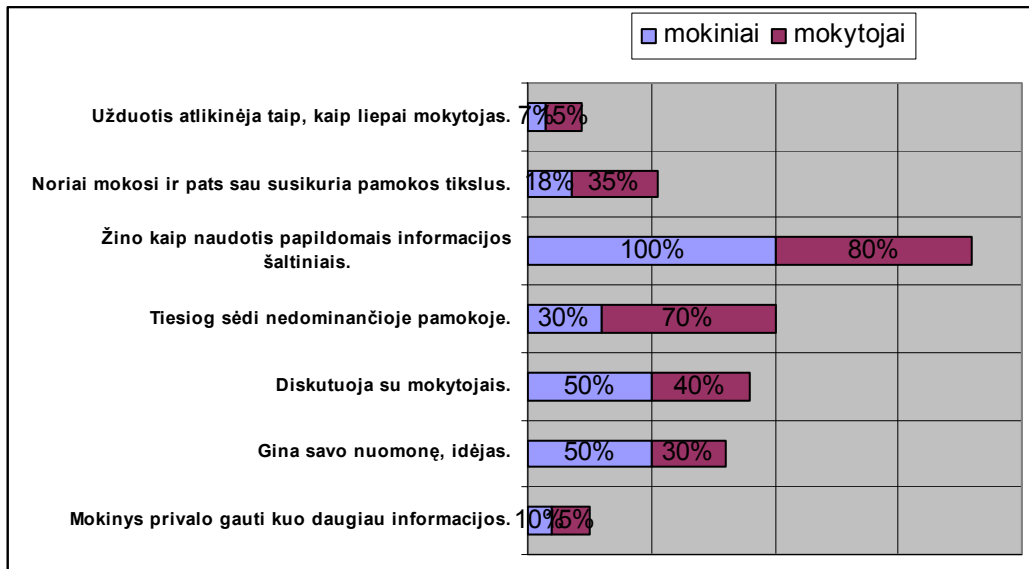
Mokinių apklausos rezultatai rodo visai priešingus skaičius. Jie norėtų, kad pamokų metu mokytojais būtų jų draugai ir patarėjai, todėl trečdalis apklaustųjų norėtų, kad pamokose būtų taikoma sąveikos paradigma. Jiems geras mokytojas yra toks, kuris diskutuoja pamokų metu, klauso mokinių nuomonės, drauge su jais kuria mokymosi ir bendravimo kultūrą.

Mokytojo darbo stilius atspindi mokytojo didaktinę kompetenciją. Jei pedagogas laiko save labiau išmanančiu už kitus ir mano, kad jis turi planuoti mokymą pats vienas; jei jis nesilaiko pagarbių santykių su besimokančiuoju, nelaiko jo siekiančiu pažinimo, nenori prilyginti jo sau, pedagoginę situaciją galima vadinti autoritarine [7]. Iš pateiktų anketų geriausiai atsisipindi, kad tokie autoritarinio režimo pasekėjai vis dėlto lieka vyresnio amžiaus pedagogai.

Labai svarbus tampa ir mokymosi metodų pasirinkimas, kuris skatina mokinių mokymosi motyvaciją. Norint sudominti mokinius pedagogai turi labai tiksliai parinkti mokymosi metodus. Respondentai nurodė, kad jie vertina vaizdinę medžiagą, grupines užduotis, diskusiją. Tačiau mokytojais labai teigiamai įvertino ir aiškinimą, problemų suradimą, sprendimą ir konsultavimą. Taikant mokymosi metodus labai svarbu taikyti sąveikos paradigmą, kuri lengviausia ir geriausiai padeda valdyti pedagogams situaciją pamokoje ir sudominti mokinius. Mokymo paradigmos naudą parodo tik mokytojų anketose nuo 8-10 balų įvertinti metodai.

Mokinio vaidmuo

Mokinio vaidmuo yra vienas iš svarbiausių mokymosi proceso veiksnių. Jei mokinio vaidmenį skirtingai supranta mokytojas ir mokinys, tada jau kyla klausimas ar mokytojas sugebės įgyvendinti pagrindinius savo tikslus, kur mokytojas ir mokinys turi būti kaip darni visuma.

2.pav. Mokinio vaidmuo pamokos metu

Rezultatų analizė rodo, kad mokiniai nelinkę patys sau kelti mokymosi tikslus, tačiau tiek mokytojai, tiek mokiniai pripažįsta mokinių pasirengimą savarankiškai naudotis papildomais informacijos šaltiniais. Diskusija pamokoje, mokėjimas išsakyti savo nuomonę pamokoje – tai realizuojama sąveikos paradigma. Net dvigubai daugiau niekuo nesidominčių besimokančiųjų mato mokytojai nei patys mokiniai. Išvada – mokytojai linkę likti mokymo paradigmos realizavime, kai mokiniai neaktyvūs ir pripažįsta sąveikos paradigmos realizavimo galimybę, kai mokiniai aktyvūs, bendraujantys.

Mokinių vertinimo motyvacija

Beveik pusė mokinių, nurodydami savo mokymosi priežastis, pažymėjo šiuos teiginius:

- Noras gauti gerus pažymius ir turėti aukštą bendrą vidurkį.
- Noras kuo greičiau tapti savarankišku ir užsidirbti pinigų.

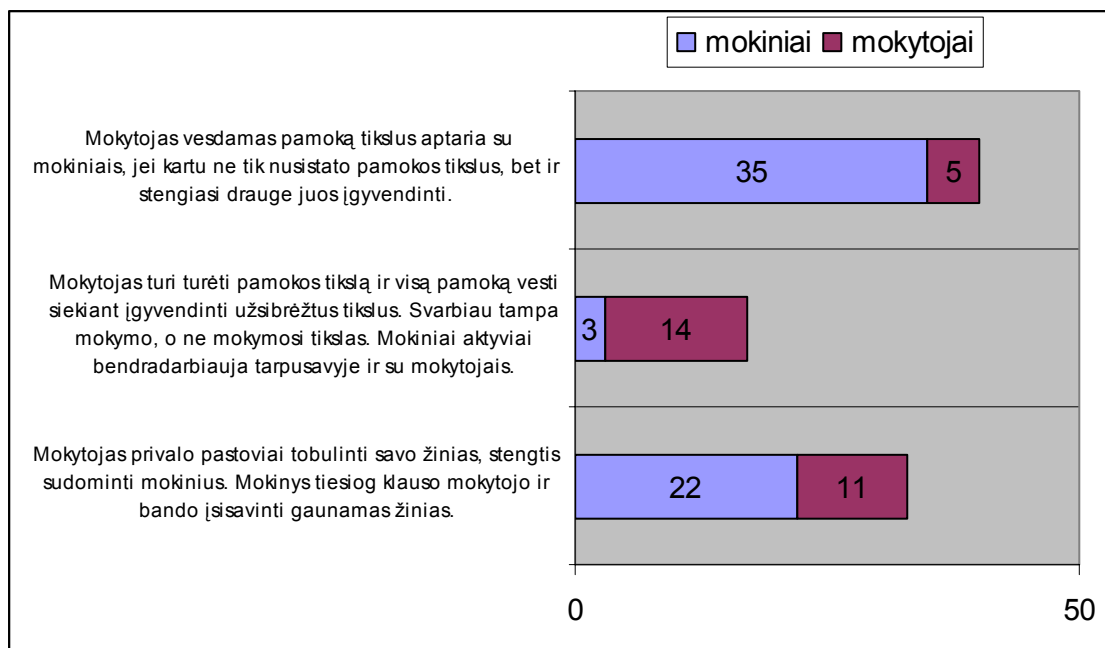
Tokiu atveju jie pripažįsta mokymo paradigmą, kai pažymys laikomas svarbiausiu atlygiu motyvuojančiu juos mokytis. Daugiau nei trečdalis apklaustųjų pripažįsta sąveikos paradigmą, tai partnerystė, bendravimas laikomi svarbiausiu motyvuojančiu mokymosi veiksniumi. Jie anketoje žymėjo šiuos teiginius:

- Tėvų pasiūlymai, patarimai (jei nori ko nors pasiekti, turi gerai mokytis).
- Noras būti lygiaverčiu partneriu bendroje su bendraklasiais veikloje, nejauku būti nieko neišmanančiu.

Likęs ketvirtadalis respondentų prapažįsta mokymosi paradigmą, tai moksleiviams kylančios idėjos, noras patiems kuo daugiau sužinoti ir išmokyti yra pagrindinis veiksnys:

- Vidinis smalsumas (skaitau daug papildomos literatūros, lankau paskaitas).
- Mano galvoje gimstančios naujos idėjos, kurių realizavimui tenka daug skaityti, gilintis į naujoves.

Labai svarbi yra pedagogų ir mokinių nuomonė kas turėtų skirti didesnę dėmesį: ar mokytojas tobulindamas savo žinias ir bandydamas perteikti jas mokiniui, ar ir pats mokinys turėtų skirti daugiau dėmesio mokymuisi.

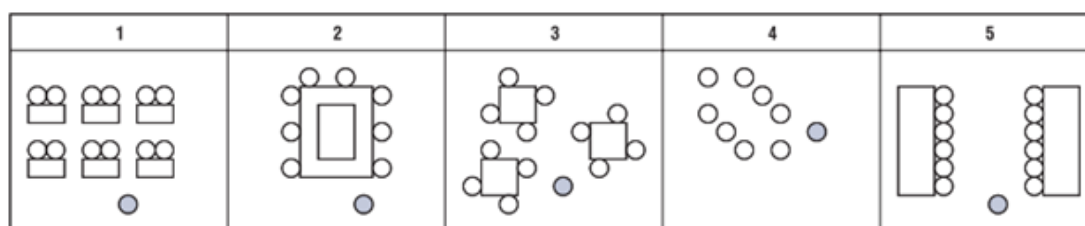

3 pav. Tikslai pedagogams ir mokiniams pamokų metu

Mokytojai ir mokiniai vieningai pritarė teiginiui „Mokytojas veddamas pamoką tikslus aptaria su mokiniais, jei kartu ne tik nusistato pamokos tikslus, bet ir stengiasi drauge juos įgyvendinti“. Toks respondentų vertinimas įrodo, kad tiek pedagogai, tiek mokiniai siekia mokymosi paradigmos realizavimo. Apklausoje dalyvavusių pedagogų didelė dalis buvo vyresnio amžiaus, beveik pusė apklaustųjų pritarė teiginiui, kad „Mokytojas turi turėti pamokos tikslą ir visą pamoką vesti siekiant įgyvendinti užsibrėžtus tikslus. Svarbiau tampa mokymo, o ne mokymosi tikslas. Mokiniai aktyviai bendradarbiauja tarpusavyje ir su mokytojais.“ Tik maža dalis mokinių šį teiginį palaikė, juk čia atsispindi sąveikos paradigma. Vertinant teiginį „Mokytojas privalo pastoviai tobulinti savo žinias, stengtis sudominti mokinius. Mokinys tiesiog klauso mokytojo ir bando įsisavinti gaunamas žinias“ nuomonės pedagogų ir mokinių labai išsiskyrė: daugiau nei trečdalis mokinių ir tik netoli penktadalio pedagogų stengias juo vadovautis. Toks teiginys atspindi mokymo paradigmą.

Norint įvertinti, kokias mokymosi aplinkas pedagogai kuria savo klasėse, mokiniams buvo pateiktos schemas, parodančios kelis galimus sėdėjimo pamokoje variantus:

1 lentelė. Suolų sustatymo pamokoje schema.

Paprastai suolai pamokose yra statomi eilėmis, kaip parodo pirmoji schema, taip atsakė 100 proc. mokinių. Tokia suolų sustatymo tvarka atspindi didelę distanciją tarp mokytojo ir mokinių. Antroje schemeje pavaizduotas suolų sustatymas mažina distanciją tarp mokytojas ir moikinių, paversdamas juos labiau lygeverčiais nariais. Trečia scema mokytoją paverčia daugiau konsultantu, patarėju, pradingsta mokytojo domanavimas. Norint pristatyti darbus visai auditorijai mokiniais rinktusi 3 ir 4 schemas, kurios leidžia laisviausiai bendrauti.

Išvados

1. Gauti tyrimo rezultatai leidžia daryti išvadą, kad mokytojai dirba pagal mokymo paradigmą, rečiau naudoja sąveikos paradigmą. Tačiau stebima tendencija, kad mokymo - mokymosi procese bus taikomos visos trys paradigmos, priklausomai nuo to, kuri bus keikvienai pamokai reikalingusia.
2. Mokiniai labiau linkę į sąveikos paradigmos realizaciją ir save labiau vertina galinčiais sąvarankiškai realizuoti mokymosi tikslus, jei mokytojas visada išliktų dėmesingu konsultantu.
3. Mokinio ir pedagogo samprata apie mokymąsi keičias: mokytojai siekia mokinius įtraukti aktyviai dalyvauti pamokoje, linkę taikyti įvairius interaktyvius mokymo – mokymosi metodus, juos stabdo mokinių abejingumas žinioms ir pažymio kaip mokymosi tikslo pasirinkimas.

Literatūra

2. Novak J.D. Learning, creating, and using knowledge: concepts maps as facilitative tools in school and corporations. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 1998.
3. Čiužas R., Jucevičienė P. Lietuvos mokytojų didaktinė kompetencija. Švietimo problemos analizė. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2006, Nr.5 (8), p. 1-8.
6. [http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2008-4_\(62\)/summary.html](http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2008-4_(62)/summary.html)
1. <http://www.mokslai.lt/referatai/referatas/mokiniu-mokymosi-motyvacijos-kelimo-problema-siuolaikineje-mokykloje-puslapis4.html>
4. Čiužas R., Pedagogų didaktinės kompetencijos raiška kintant edukacinei paradigmai: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija.- Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
5. Jucevičienė P. Ugdymo mokslo raida: nuo pedagogikos iki šiuolaikinės edukologijos.- Kaunas: Technologija, 1997.
6. Šiaučiukėnienė L., Visockienė O., Talijūnienė P. (2006). Šiuolaikinės didaktikos pagrindai.Kaunas: Technologija.

The interaction between pupil and educationalist in the context of didactic remit

Summary

Modern society, satisfying the requirements dictated by knowledge economy is orientated into individual, which is able to self governing studies in different environments all his life, independently raising the aims of studies and getting knowledges of his needs.

Criteria of quality estimation, which are based on different educational paradigm are related with the main characteristics of paradigms of teaching, interaction and learning. The main criteria of teaching paradigm are orientated into the clearness of teaching aim, into the quantity of conveying knowledges, into the trendness of influence and into the prevision of teaching results and their realization. The quality of interaction paradigm is defined by variety of teaching (learning) ways and methods, interrelations, intercourse and cooperation atmosphere. Learning paradigm is defined by independence of pupils and desire to express themselves in learning.

There has been done questioning of pupils and teachers at school. At this work because of the limited size of this article were analyzed only a part of all questions. There has been examined 60 pupils and 30 teachers during this questioning.

Teachers at lessons mostly use teaching paradigm. The results of this questioning discover the requirement of interaction paradigm for pupils. They would like that teacher during lesson could be friend and adviser, that is why even 33 per cent of pupils want that during lesson could be used interaction paradigm.

KAUNO MEDICINOS UNIVERSITETO FARMACIJOS IR SLAUGOS FAKULTETŲ STUDENTŲ PROFESINIO APSISPRENDIMO ANALIZĖ

Irena Karčiauskienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Profesijos pasirinkimas – vienas pagrindinių žmogaus gyvenime, kuris reikalauja išnagrinėti daug galimų variantų ir pasirinkti tinkamiausią. Padidėjusios konkurencijos darbo rinkoje sąlygomis tampa vis sudėtingiau prisitaikyti prie rinkos pokyčių, pasirinkti perspektyviausią, individualius ir visuomenės poreikius atitinkančią, karjeros galimybes užtikrinančią profesiją.

Europos Sąjungos dokumentas „Mokymosi visą gyvenimą memorandumas“ akcentuoja savęs pažinimo ir gyvenimo įprasminimo būtinybę: „Žmogus privalo suvokti savo tapatybę ir gyvenimo tikslą“ [5]. Vienas iš svarbiausių gyvenimo įprasminimo faktorių yra profesinė veikla. Sklandi profesinės interiorizacijos proceso raida yra svarbus žmogaus, kaip asmens, vertės ir orumo suvokimo bei asmenybės saviaktualizacijos, savirealizacijos, visiško savo sugebėjimų išsiskleidimo ir nuolatinio tobulėjimo, vidinio asmeninio potyrio per profesinę veiklą atskleidimo veiksnys.

Tinkamas profesijos pasirinkimas ypač svarbus renkantis mediko profesiją. Čia svarbu išvelgti ir atpažinti profesinį pašaukimą, kuris turi lemiamos įtakos atsidavimo darbui, darbo kokybei, sėkmingai karjerai, asmenybės savirealizacijai ir tobulėjimui bei egzistenciniam įprasminimui. Tik jaunuolis, išvelgęs pašaukimą mediko profesijai, gali tikėtis pilnutinės profesinės interiorizacijos.

Optimaliausiu profesiniu apsisprendimu vadiname tokį apsisprendimą, kai asmenybei pavyksta sujungti į prasmingą visumą apibendrintą supratimą apie darbo pasaulį ir pačią profesiją, suderinti savo norus bei polinkius su socialinės aplinkos reikalavimais [1].

Tyrimo tikslas. Atskleisti ir palyginti Kauno medicinos universiteto (KMU) studentų asmenybės tipo ir profesijos pasirinkimo darną.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- aptarti mokslininkų išskirtas profesinio rinkimosi teorijas bei profesinį apsisprendimą lemiančius veiksnys;
- nustatyti KMU farmacijos ir slaugos fakultetų studentų asmenybės tipo atitikimą pasirinktai profesijai;
- gautus tyrimo rezultatus palyginti tarp fakultetų.

Tyrimo objektas. KMU farmacijos ir slaugos fakultetų studentų asmenybės tipo ir profesijos pasirinkimo dermė.

Tyrimo metodai. Iškeltai problemai spręsti ir hipotezei patikrinti naudojami šie metodai: literatūros šaltinių analizė; J. Holland testas „Asmenybės tipo testas“ [8]; kiekybinė duomenų analizė; loginė duomenų analizė; lyginimas.

Rezultatai

Profesinio apsisprendimo teorijos yra gana skirtingos. Vienos – siekia visapusiškai išnagrinėti profesinio apsisprendimo *turinį*, kitų dėmesio centre – profesijos rinkimosi *procesas* ir jį lemiantys veiksniai. Tačiau visas jas sieja bendras *tikslas* – *aprašyti, paaiškinti ir prognozuoti žmogaus elgesį, susijusį su jo darbu ir profesine karjera, bei panaudoti šias žinias profesijai pasirinkti ir darbinei veiklai optimizuoti*.

Klasikinės profesijos atrankos teorijos požiūriu, žmogus turi pašaukimą tam tikrai profesijai. Anot L. Jovaišos, pašaukimas – teigiamas žmogaus santykis su konkrečia profesija. Pašaukimo vaidmuo žmogaus gyvenime yra didelis, kadangi asmenybė pergyvena neigiamus jausmus, jaučiasi nepatenkinta nei darbu, nei savimi, jei jis nesutampa su profesija [3].

Diferencinės psichologijos teorija grindžiama principu, jog kiekviena profesija pasižymi konkrečiais reikalavimais, o žmogus – specialiais veikliniais sugebėjimais, todėl, renkantis profesiją, būtina šiuos du faktorius kaip galima labiau suderinti. Šiai profesinio tinkamumo teorijai daug dėmesio skyrė D. Beresevičienė, R. Petrauskaitė, J. Lapė, S. Kregždė ir kt. Ši teorija turi bene didžiausią įtaką praktiniam profesinio konsultavimo darbui. Diferencinės psichologijos teorija išskiria tris sąlygas, tinkamam profesiniam apsisprendimui: geras savęs pažinimas; profesinių ypatumų žinojimas; teisingas šių dviejų veiksmų atitikimo suvokimas.

Kuo geresnis individo savęs pažinimas, kuo geriau asmuo moka gauti ir pasirinkti informaciją apie save ir profesijas, tuo didesnė tikimybė, kad jis mokės ir gebės, ir racionaliai apsispręsti [6].

Neotechninė profesijos rinkimosi teorija grindžia tokias profesijos rinkimosi proceso įtakojimo nuostatas, kurios sąlygotų optimalią naudą besirenkančiam profesijai, o iš kitos pusės minimalias visuomenės finansines sąnaudas jo profesiniam rengimui [4].

Profesinio vystymosi teorija (vocational development) remiasi žymiausio šio krypties atstovo D. E. Super evoliucionistine profesijos rinkimosi teorija, pagal kurią profesijos pasirinkimas yra ilgas vystymosi procesas, kurio metu augant vaikui auga jo ryšys su realybe. Ši vystymosi procesą mokslininkas suskaidė į etapus: augimas – nuo gimimo iki 14 m.; ieškojimai – 15 - 24 m.; įsitvirtinimas – 25 - 44 m.; laikymasis – 45 - 64 m.; silpnėjimas – nuo 65 m. iki mirties [2].

Be to D. E. Super savo teorijoje išdėdė tris svarbiausias idėjas:

- bet kuris žmogus turi potencialias galimybes sėkmei ir pasitenkinimui įvairiose sferose. Žmonės skirtingai tinka profesijoms, nes jų interesai ir sugebėjimai labiau derinasi su vienomis profesijomis negu su kitomis;
- antroji idėja remiasi „aš“ samprata. Profesinis „aš“ vaizdas formuojasi vaikui stebint ir indentifikuojant save su suaugusiuoju, dirbančiu žmogumi;
- individo metodai, veiklos stiliai, naudojami vienais gyvenimo etapais, bus labiau taikomi ir kitais gyvenimo etapais [7].

Profesinio orientavimo teorija. Šios teorijos ir praktikos pradininku laikomas Harvardo universiteto profesorius F. Parsons, jis 1903 m. išleides knygą „Profesijos pasirinkimas“, kurioje išdėsto savo profesijos pasirinkimo koncepciją. Autorius išskiria šiuos akcentus, svarbius renkantis profesiją: gilus savo asmeninių savybių pažinėjimas; profesijų, iš kurių planuojama rinktis, ypatumų žinojimas; objektyvi šių dviejų veiksmų analizė ir įvertinimas. Norint geriau suprasti save ir savo profesijos atitikimą, F. Parsons siūlo naudoti įvairius testus, profesijų aprašymus, stebėti tų profesijų atstovų darbą ir kt. Pedagogai taip pat skatinami rūpintis jaunosios kartos rengimu jos polinkius ir gabumus atitinkančiais veiklais [6].

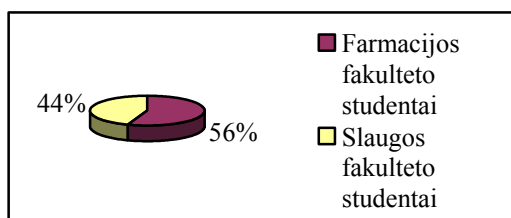
Socialinio išmokymo teorija. Ši teorija išskiria teisingo profesinės ateities planų numatymo, paaiškinimo ir vykdymo kontrolės pakopas. Šios teorijos mokslininkai tokie, kaip J. Krumboltz ir V. Shroeder. Mokslininkų nuomone, profesijos pasirinkimo įgūdžiai gali būti įgyti sistemingai lavinantis. Kartą išmokti, jie gali būti pritaikomi ir vėliau, ne tik profesijos pasirinkimo, bet ir kitais gyvenimo atvejais [6].

Psichoanalitinė profesijos pasirinkimo teorija. Ši teorija remiasi psichologiniais asmenybės ypatumais. Ją pirmą kartą paskelbė amerikiečių psichologas J. Holland 1959 m., o vėliau ne kartą peržiūrėta ir papildyta naujais duomenimis teorija užima ypatingą vietą tarp kitų profesinio apsisprendimo koncepcijų. Jos idėjos, tyrimo metodika ir procedūra turėjo didžiulės įtakos profesinio konsultavimo bei orientavimo praktikai visame pasaulyje. Mokslininkas pateikia šešių asmenybės tipų ir jas atitinkančių aplinkos orientacijų charakteristikas, kurios suskirstė žmones pagal polinkį į vienį ar kitą elgesio tipą, išreiškiantį pagrindinius interesus, polinkius, sugebėjimus, tinkančius tam tikroms profesijoms: *praktinė orientacija (praktinis asmenybės tipas)*. Teikia pirmumą konkrečiam darbui ir užsiėmimams, reikalaujantiems motorinių įgūdžių bei fizinio miklumo. Prie praktinės orientacijos priskiriamos: mechaniko, miškininko, inžinieriaus, agronomo, vairuotojo, fotografo bei įvairūs amatai; *tiriamoji orientacija (tiriamasis asmenybės tipas)*. Šiai orientacijai priklausanti asmenybė linkusi spręsti abstrakčias problemas, sugeba analizuoti ir manipuliuoti simboliais. Teikia pirmumą problemos apmąstymui, o ne realizavimui. Tai racionali, nepriklausoma, intelektualinė ir originali asmenybė, orientuota į teorines ir tam tikru lygiu – į estetines vertybes. Neturi bendravimo ir vadovavimo polinkio, tačiau pasižymi išsivysčiusiais verbaliniais ir matematiniais sugebėjimais. Prie tiriamųjų orientacijų priskiriamos: fiziko, chemiko, *farmakologo*, biologo, matematiko, astronomo, kompiuterių programuotojo profesijos; *meninė orientacija (meninis asmenybės tipas)*. Šiai orientacijai priklausantis žmogus linkęs į kūrybinio pobūdžio užsiėmimus, vengia aiškios struktūros problemų. Tai jautri, nepasitikinti savimi asmenybė, pasižyminti stipriai saviraiškos poreikiu. Jai būdinga idealistinis požiūris į gyvenimą, liberalios politinės pažiūros, originalūs ir savarankiški sprendimai. Vengia supančioti save daugybe santykių ir įsipareigojimų. Verbaliniai, perceptiniai ir motoriniai gebėjimai dominuoja prieš matematinis. Prie meninės orientacijos profesijų priskiriamos: skulptoriaus, tapytojo, kompozitoriaus, aktorius, rašytojo, redaktoriaus, kritiko; *socialinė orientacija (socialinis asmenybės tipas)*. Šio tipo žmonės linkę vengti intelektualinių problemų, dažniausiai kelia sau tikslus bei uždavinius, kurie leidžia užmegzti kontaktus su kitais žmonėmis. Problemas sprendžia, remdamiesi daugiausia emocijomis, jausmais ir mokėjimu bendrauti. Jiems būdingas stiprus sąveikos ir kontakto su kitais žmonėmis poreikis. Tai aktyvūs, emocionalūs, priklausomi, draugiški, greitai prisitaikantys asmenys, linkę mokytis ir auklėti, pasirengę suprasti ir padėti. Pasižymi gerais verbaliniais ir

bendravimo, tačiau nepakankamai išsiugdytais matematiniais gebėjimais. Prie socialinės orientacijos profesijų priskiriamos pedagogo, gydytojo, socialinio darbuotojo, konsultanto, *slaugytojo* profesijos; *dalykinė orientacija (dalykinis asmenybės tipas)*. Tai žmonės, kurie orientuojasi į veiklą, kuri leidžia jam demonstruoti energiją, entuziazmą, impulsyvumą, nuotykių pomėgį. Jie linkę vengti vienareikšmiškų situacijų ir užsiėmimų, susijusių su rankų darbu, sėslumu, didele dėmesio koncentracija ir intelektualėmis pastangomis. Tai veiklios, energingos, pasitikinčios asmenybės, agresyvios ir linkusios konkuruoti. Pasižymi verbaliniais gebėjimais. Prie dalykinės orientacijos priskiriamos: verslininko, teisininko, diplomato, draudimo agento profesijos; *norminė orientacija (norminis asmenybės tipas)*. Šios orientacijos asmenys teikia pirmumą aiškios struktūros verbalinei ar simboliškai veiklai, vengia fizinės įtampos, socialinio aktyvumo ir neapibrėžtų situacijų. Jie stengiasi pasirinkti tikslus, uždavinius ir vertybes, neprieštaraujančias visuomenės papročiams bei tradicijoms. Todėl jų požiūris į problemas yra stereotipiškas, praktiškas ir konkretus. Jiems nebūdingas spontaniškumas bei originalumas. Turi gerų bendravimo, matematinių gebėjimų, taip pat motorinių įgūdžių. Prie norminės orientacijos priskiriamos: buhalterio, įstaigos tarnautojo, raštvedžio profesijos.

J. Holland testas „Asmenybės tipo testas“ atspindi darną tarp profesijos pasirinkimo ir asmenybės tipo. Asmenybės tipo testą sudaro trys dalys: veikla, gebėjimai, profesinė orientacija.

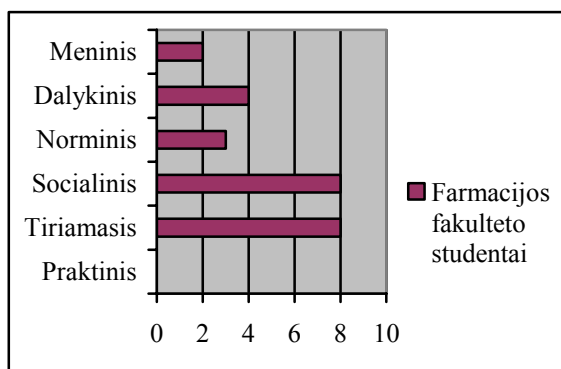
Tyrimo dalyvavo 25 KMU farmacijos fakulteto studentai ir 20 slaugos fakulteto studentų. Viso savanorišku principu dalyvavo 45 respondentai. Tai atspindi 1 pav.

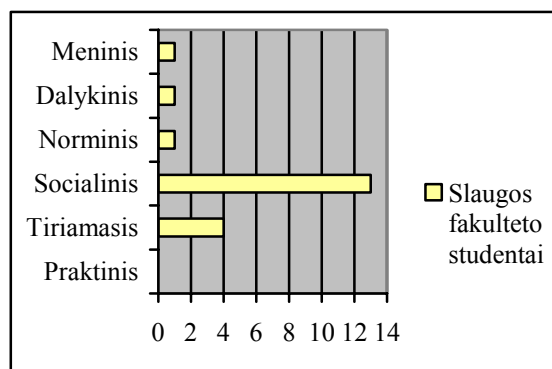
1 pav. Apskritiminė diagrama, vaizduojanti respondentų pasiskirstymą pagal fakultetus

Veiklos ir asmenybės tipo darnos analizė

Farmakotekniko profesiją atspindi tiriamasis asmenybės tipas. Analizuojant respondentų atsakymus išaiškėjo, kad tik 8 iš 25 Farmacijos fakulteto respondentų pasirinkta veikla dera su asmenybės tipu. Slaugytojo darbą atspindi socialinis asmenybės tipas. 13 iš 20 respondentų veikla dera su asmenybės tipu. Farmacijos ir Slaugos fakultetų studentų veiklos ir asmenybės tipo darną atspindi 2 ir 3 pav.

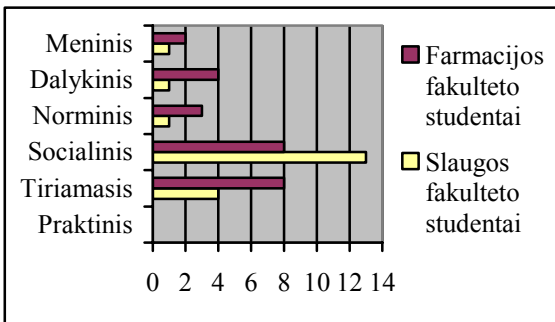
2 pav. Studentų pasiskirstymas pagal veiklos rūšis, atspindinčias asmenybės tipą

3 pav. Studentų pasiskirstymas pagal veiklos rūšis, atspindinčias asmenybės tipą

Analizuojant ir lyginant dviejų fakultetų respondentų atsakymus nustatyta, kad daugiau Slaugos fakulteto studentų asmenybės tipas dera su veikla. Farmacijos ir Slaugos fakultetų studentų (n=45) asmenybės tipo ir veiklos darnos palyginimas atspindi 4 pav.

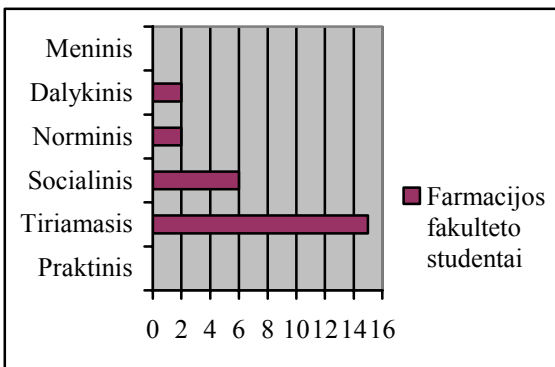

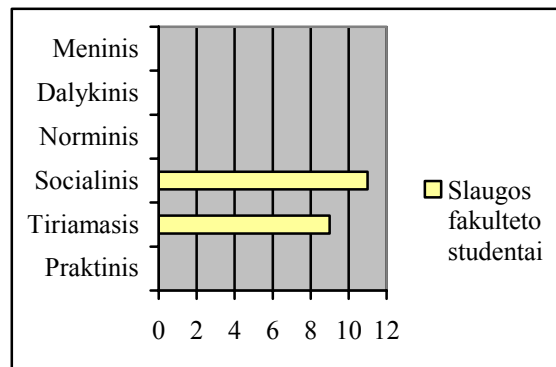
4 pav. Studentų pasiskirstymo pagal veiklos rūšis, atspindinčias asmenybės tipą, palyginimas

Gebėjimų ir asmenybės tipo darnos analizė

Kiekvienai profesijai yra reikalingi tam tikri gebėjimai, kurie atspindi tam tikrą asmenybės tipą. Analizuojant respondentų atsakymus išaiškėjo, kad 15 Farmacijos ir 11 Slaugos fakulteto studentų turi gebėjimų, kurie dera su asmenybės tipu. Tai atsispindi 5 ir 6 pav.

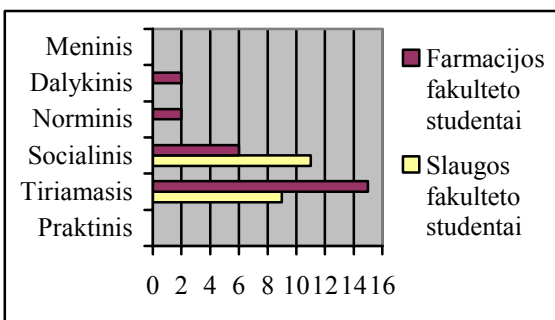

5 pav. Studentų pasiskirstymas pagal gebėjimus, atspindinčius asmenybės tipą

6 pav. Studentų pasiskirstymas pagal gebėjimus, atspindinčius asmenybės tipą

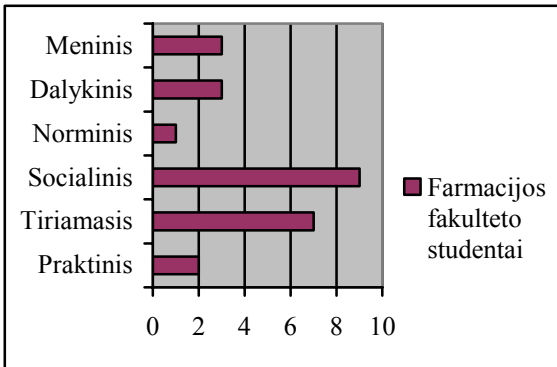
Lyginant respondentų atsakymus tarp fakultetų, nustatyta, kad daugiau Farmacijos fakulteto studentų gebėjimai dera su asmenybės tipu. Farmacijos ir Slaugos fakultetų studentų ($n=45$) gebėjimų ir asmenybės tipo darnos palyginimas atsispindi 7 pav.

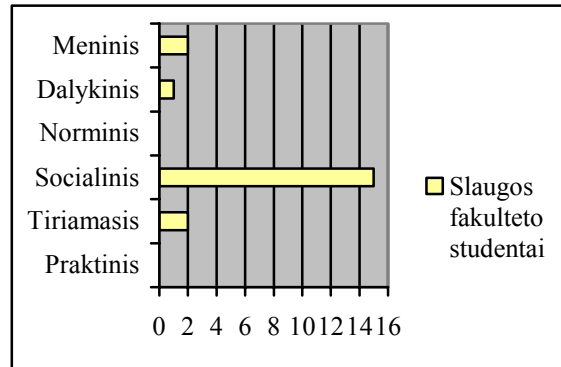
7 pav. Studentų pasiskirstymo pagal gebėjimus, atspindinčius asmenybės tipą, palyginimas

Profesinės orientacijos ir asmenybės tipo darnos analizė

Analizuojant respondentų profesinės orientacijos ir asmenybės tipo darną išaiškėjo, kad tik 7 Farmacijos ir 15 Slaugos fakultetų studentų asmenybės tipas dera su profesine orientacija. Tai atsispindi 8 ir 9 pav.

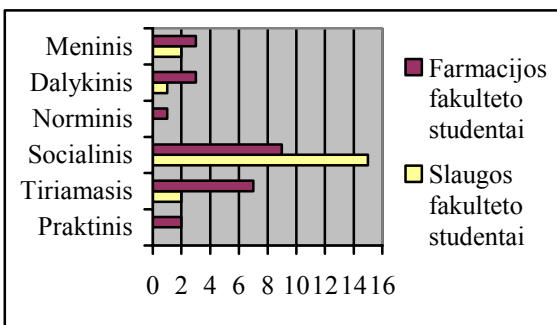

8 pav. Studentų pasiskirstymas pagal profesinę orientaciją, atspindinčią asmenybės tipą

9 pav. Studentų pasiskirstymas pagal profesinę orientaciją, atspindinčią asmenybės tipą

Palyginus respondentų atsakymus tarp fakultetų nustatyta, kad daugiau Slaugos fakulteto studentų pasižymi profesinės orientacijos ir asmenybės tipo darna. Tai atsispindi 10 pav.

10 pav. Studentų pasiskirstymas pagal profesinę orientaciją, atspindinčią asmenybės tipą

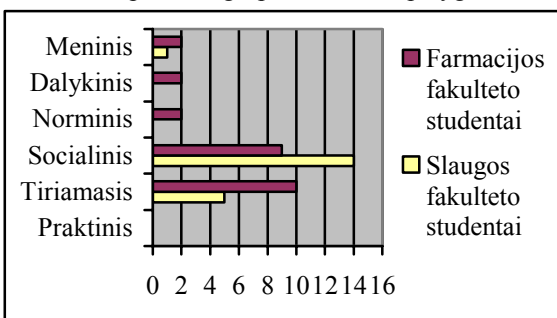
Profesijos pasirinkimo ir asmenybės tipo darna – būdas pasiekti gyvenimo pilnatvę, užtikrinti profesinės veiklos kokybę. Analizuojant respondentų atsakymus, pateiktus 1 lentelėje ir 9 pav., pastebime, kad 40,00% Farmacijos fakulteto studentų yra tiriamojo asmenybės tipo, Slaugos fakulteto studentų tarpe socialinio asmenybės tipo yra 70,00%.

1 lentelė

Respondentų grupių asmenybės tipų palyginimas (skaičiumi ir procentais)

Asmenybės tipai	Farmacijos fakulteto studentai		Slaugos fakulteto studentai	
	skaičius	procentai	skaičius	procentai
Praktinis	0	0,00	0	0,00
Tiriamasis	10	40,00	5	25,00
Socialinis	9	36,00	14	70,00
Norminis	2	8,00	0	0,00
Dalykinis	2	8,00	0	0,00
Meninis	2	8,00	1	5,00

Respondentų grupių atsakumų palyginimas taip pat atsispindi 11 pav.

11 pav. Studentų pasiskirstymo palyginimas pagal asmenybės tipus

Išvados

1. Visų profesinio apsisprendimo teorijų tikslas – aprašyti, paaiškinti ir prognozuoti žmogaus elgesį, susijusį su jo darbu ir profesine karjera, bei panaudoti šias žinias profesijai pasirinkti ir darbinei veiklai optimizuoti.
2. Asmenybės tipų apsprendžia: veikla, gebėjimai, profesinė orientacija. Tinkamos profesijos pasirinkimas ir asmenybės tipo darna – būdas pasiekti gyvenimo pilnatvę, užtikrinti profesinės veiklos kokybę.
3. Tyrimo rezultatai parodė, kad 40,00% farmacijos fakulteto studentų ir 70,00% slaugos fakulteto studentų pasirinkta profesija dera su asmenybės tipu.

Literatūros sąrašas

1. Adamonienė R. Profesijos pedagogo veiklos bazinė paradigma // Pedagogika. – 2001, T. 50.
2. Adamonienė R. ir kt. Profesinio ugdymo psichologija ir pedagogika. – Utena. 2004.
3. Jovaiša L. Profesinio konsultavimo psichologija. – Vilnius. 1999.
4. Laužackas R. Profesinio ugdymo turinio reforma: didaktiniai bruožai. – Kaunas. 1999.
5. Mokymosi visą gyvenimą memorandumas. [interaktyvus], 2009 [žiūrėta 2009-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.lssa.smm.lt/index.php?id=12>>.
6. Petrauskaitė R. Psichopedagogika profesijos pasirinkimui. – Vilnius. 1996.
7. Pociūtė B. Profesinio pasirinkimo teoriniai aspektai // Mokslo darbai. Psichologija. – 1997, T. 16.
8. Reardon R. C. The Self – Directed Search Interpretive Report // General Information: Summary Codes. – 2001.

The professional self-determination analysis of the students of the Pharmacy and Nursing Faculties at Kaunas University of Medicine

Summary

Under the conditions of increased competition in the labor market, it becomes more difficult to acclimatize to the market changes and to choose the most viable profession, corresponding to the personal and public needs.

The right choice of the profession is extremely important while choosing a profession of the medical specialist. It is important to envisage and identify the professional avocation, which has a crucial impact to the professional devotion, the quality of the work, the individual's successful career and self-realization.

The goal of this paper is to reveal and compare a coherence of the personality type and the choice of the profession among the students of the Pharmacy and Nursing Faculties at Kaunas University of Medicine. The following tasks are performed for the achievement of this goal: the professional choice theories, distinguished by the scientists, and the factors, which govern a professional self-determination, are discussed; the adequacy of the individual types of the students at Kaunas University of Medicine for their chosen profession is determined; the received analysis results of the different faculties are compared.

The results of the analysis revealed, that 40,00% of the students at the Pharmacy Faculty chose a profession, which coheres with their individual type. At the Nursing Faculty this rate is 70,00%.

Mokslinio darbo vadovas: doc. dr. B. Krikščiūnas (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

ŠEŠTŲ - AŠTUNTŲ KLASIŲ MOKSLEIVIŲ IDEALAI

Inga Kastanauskienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Visi žmonės ir vaikai turi savo vertybių sistemą ir idealus. Vertybės yra neatsiejamos nuo jausmų, nes žmogus išgyvena savo santykius su reikšmingais tikrovės reiškiniais ir daiktais. Tai vidinės dorumo kontrolės ugdymas, pagarba doros principams ir racionalų vertybių skalė [1].

Keičiantis gyvenimo tempui keičiasi žmonių ir vaikų vertybės.

Vaikų keliami idealai 6 – 8 klasėje dar yra spontaniški, įtakoti išpūdžių ir aplinkos, kurioje vaikas gyvena. Jis nėra pažinęs aplinkos tiek, kad galėtų spręsti ir priimti sprendimus dėl savo vertybių ir idealų. Dažnai moksleivių idealais tampa iš artimos aplinkos žmonės tai yra tėvai, draugai, mokytojai, neretai ir kokio nors jiems įdomaus filmo ar kompiuterinių žaidimų herojai, lėlės, ar net netikri, pačių susigalvoti personažai, kurie net neegzistuoja.

Pirmas autoriteto išsigijimo žingsnis – tai atsakomybės prisiėmimas bei išsipareigojimas vadovauti. Vaikams, paaugliams ir jaunuoliams reikia tokių suaugusiųjų, kurie sugebėtų juos vesti, o ne sektų iš paskos. Jiems reikia suaugusiųjų, kurie aktyviai veiktų, o ne pasyviai reaguotų, suaugusiųjų, kurie prisiimtų atsakomybę, išsipareigotų ne tik sau, bet ir kitiems; kurie gerbtų save ir kitus, kitų pažiūras [1].

Kai kurie žmonės ne tik vaikai jaučia nepasitenkinimo jausmą, tai yra susiję su mūsų neišsipildžiusiomis vaikiškomis svajonėmis, su idealu, kurį mes patys sau susigalvojome ir kurį bandėme atitikti [2].

Jaunimui taip pat laikas nuo laiko reikia žmonių, ir nuostatų, prieš kuriuos jie galėtų pamaištauti ir išbandyti savo jėgas. Augdami jie turi patirti daug nuomonių, sueiti su daugeliu žmonių, idant galėtų susikurti savo patirtį bei sampratą [1].

Vaikai imituoja matydami savo idealų – tėvų, mokytojų, draugų ar taip kokio nors personažo vaidmenį. Nesvarbu ar tie idealai elgiasi gerai ar ne, bet vaikai siekia tapti tokiais pat kaip ir jų idealai. O kokį savo idealą moksleivis pasirinktų ar susikurs priklausau nuo jį supančios aplinkos, kurioje gyvena, bendrauja ir leidžia savo laisvalaikį [3].

Darbo tikslas – Ištirti 6 – 8 klasių moksleivių idealus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti literatūrinę analizę.
2. Išsiaiškinti vaikų idealus.
3. Palyginti berniukų ir mergaičių idealus.

Tyrimo objektas - Mokinių nuomonė apie idealus.

Tyrimo hipotezė – Daugumos vaikų idealai – žymūs, garsūs žmonės.

Tyrimo problema – Visuomenėje vykstantys procesai įtakoja moksleivių idealus. Moksleivių idealai – kinta labai greitai kaip ir visi reikšminiai dalykai, keičiasi ne tik supratimas bet ir pats požiūris. Viskas keičiasi pagal gyvenimo ritmą ir sąlygas. Juk anksčiau buvo vertinami ir idealais laikomi visai kiti dalykai nei šiandien.

Be idealų, tai yra be daugmaž aiškių troškimų ko nors geresnio, niekada negalima tikėtis gražios tikrovės. (F. Dostojevskis). Visai neseniai vaikai vertino knygas, teatrus. Šiandien jau šie dalykai nėra labai vertinami, atsiranda naujesnių ir įdomesnių užsiėmimų.

Esminiai žodžiai – idealas, vertybė.

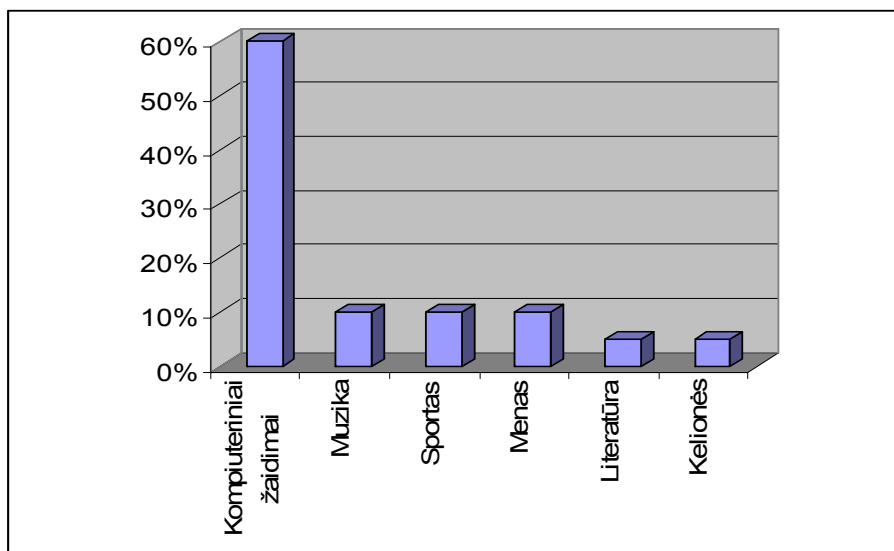
Tyrimo metodai – iškeltai problemai spręsti ir hipotezei patikrinti naudojami šie metodai: literatūros šaltinių analizė, anketinė apklausa ir tyrimo duomenų analizė. Tyrime dalyvavo Kauno vid. mokyklos 6-8 klasių moksleiviai. Apklausta 42 respondentai, iš jų buvo užfiksuota 59 proc. (25) berniukų ir 41proc. (17) mergaičių. Respondentai apklausti atsitiktiniu būdu.

Rezultatai

Norint išsiaiškinti kokie yra moksleivių idealai buvo atliktas tyrimas. Respondentams buvo pateiktos anoniminės anketos su uždariais ir atvirais klausimais, tyrime dalyvavo 42 moksleivių.

Padarius suvestinę matome, kad 6 – 8 klasėse yra įvairaus amžiaus vaikų nuo 11 iki 15 metų. Šis amžiaus skirtumas yra didelis, nes tokia amžiuje skiriasi moksleivių supratimas apie idealus, ar gyvenimo suvokimą. Kiekvienas moksleivis yra individualus ir nenuspėjamas.

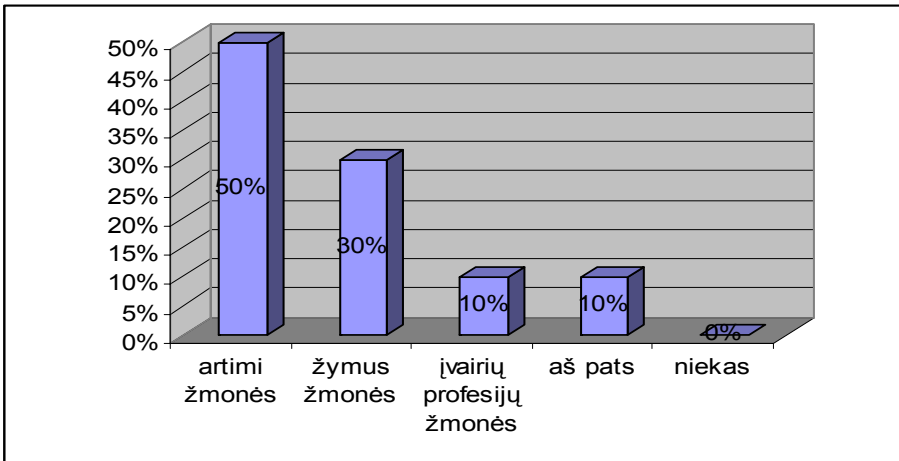
Didelė dalis apklaustų mokinių (60 proc.) paprašyti išvardyti pagal prioritetus siūlomus atsakymų variantus, pirmuoju pasirinko kompiuterinius žaidimus. Žaisdami žaidimus, bet nedarydami namų darbus ar plėsdami savo akiratį nauja ir naudinga informacija. Sėdėjimas prie kompiuterio vargina ir kenkia regai, vaikai praleidžia daug laiko sėdėdami, nesportuoja. Kiti 10 proc., mokinių domisi įvairia muzika. Sportu domisi 10 proc. mokinių, t.y. labai mažai palyginus su praleistu laiku prie kompiuterinių žaidimų. Matome, kad vaikai nėra linkę sportuoti, juk sportas – sveikata, naudinga kiekvienam augančiam ir bręstančiam organizmui. Keletas respondentų 10 proc. domisi menu, skiria laiko saviuoklai, lanko įvairias meno galerijas, teatrus. Literatūra domisi 5 proc. mokinių, tai rodo, kad mokiniai neskaito knygų ir labai mažai laiko skiria savišvietai. Knygų skaitymas tobulina žmogų kaip asmenybę, suteikia laisvę. Dalis mokinių (5 proc.) mokinių domisi įvairiomis kelionėmis. Kelionės plečia akiratį, vaikai keliaudami daug pamato.

1pav. Domėjimasis įvairiais užsiėmimais

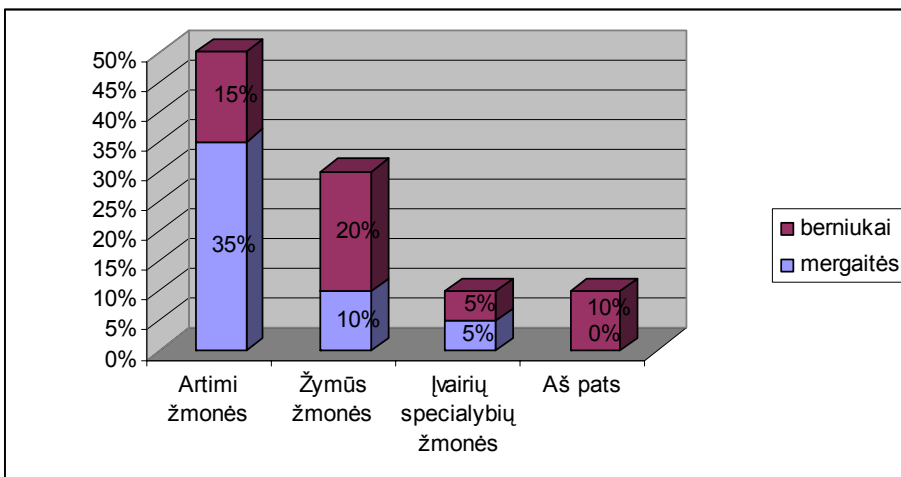
Didelė dalis 50 proc. mokinių atsakė, kad jų idealai- artimi žmonės (tėvai, broliai, seserys ar kiti giminaičiai), tai matome (2pav.). Galime spręsti, kad tarp šių vaikų ir tėvų yra tarpusio supratimas, glaudus ryšys. Vaikai laiko artimus žmones savo idealais. Kai kuriems vaikams artimi žmonės liks idealais ir kai užaugs, sieks būti panašūs į juos ar norės tapti tobulesniais. Žymius žmones savo idealais laiko 10 proc. apklaustų respondentų. Dalis mokinių 30 proc. pasirinko savo idealais įvairių profesijų žmones, tai – gydytojai, mokytojai, gaisrininkai. Ir labai netikėta, kad 10 proc. mokiniai patys save laiko idealais. Nei vienas iš mokinių nepažymėjo, kad idealo neturi.

Apklausti mokiniai turi savo nuomonę, nesibaimina jos išsakyti, nebijo būti išjuokti kitų mokinių. Šiuo metu savo idealais laiko žmones, kurie yra gerbiami ir siekiantys tobulėti, padėti kitiems.

2 pav. Mokinių idealai

Atlikti duomenys (3 pav.) leidžia manyti, kad berniukų ir mergaičių idealai – panašūs, tačiau pasiskirsto labai netolygiai. Mergaitės (35 proc.) ir berniukai (15 proc.) idealais laiko savo artimus žmones, t.y. tėvus, seseris, brolius. Žymius žmones (aktorius, dainininkus, įvairių laidų vedėjus) berniukai (20 proc.) gerbia ir vadina savo idealais labiau nei mergaitės (10 proc.). Kaip idealai įvairių profesijų žmonės mergaitėms ir berniukams pasiskirsto panašiai – po 5 proc.. Nei viena mergaitė nepažymėjo, kad ji sau – idealas. Berniukų tarpe 10 proc. vadina save idealais. Tai gali rodyti arba jų nerimą požiūrį į atliekamą tyrimą, arba perdėtą pasitikėjimą savimi.

3 pav. Berniukų ir mergaičių idealų palyginimas

Išvados

1. Mokinių tarpe, labai populiariu leisti laisvalaikį žaidžiant kompiuterinius žaidimus (60 proc.), tuo tarpu ženkliai mažesnis domėjimasis literatūra, menu, sportu, muzika, kelionėmis. Tai nėra gerai, kadangi mokykla, tėvai turėtų skatinti vaikus teikti prioritetą ne kompiuteriniams žaidimams, o vertingesniems užsiėmimams, kurie tobulintų asmenybę.
2. Respondentų idealai – artimi žmonės, tai rodo jog tarp tėvų ir vaikų yra tarpusavio supratimas, glaudus ryšys. Mokiniai labiau vertina savo artimą, nei žymius ar įvairių specialybių žmones
3. Pagal lytį nustatyti skirtumai parodo, kad berniukai (15 proc.) mažiau nei mergaitės (35 proc.) idealais laiko artimus žmones. Žymius žmones vertina berniukai (20 proc.) labiau nei mergaitės (10 proc.), o įvairių specialybių atstovai tarp idealų vyrauja tolygiai (5 proc.).
4. Tyrimo hipotezė pasitvirtino, jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikų idealus įtakoja juos supanti aplinka.

Literatūra

1. Černius V. J. Mokytojo pagalbininkas. – Kaunas : Littera. Universitati Vilnensia Magni. 1992.
2. Šalkauskis S. Rinkiniai raštai. – Vilnius. 1992m.
3. Bitinas B. Auklėjimo procesas. – Vilnius 1995m.

Six – eight class school children's ideals**Summary**

All people and children has own value system and ideals. The ideals of school children's are changing very fast like all things. The computer games for children's are much more popular than art, music, literature, sport and traveling. The parent's and teacher's should induce schoolchildren's to be interested in more valuable occupation's.

For most school children's they parent's are more valuable like ideal's than considerable people.

The girls often choose heir's ideals propinquity people than boys, but they choose her ideals considerable people.

Mokslinio darbo vadovas doc. Dr. B. Krikščiūnas (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

VILKAVIŠKIO PAGRINDINĖS MOKYKLOS PAAUGLIŲ RŪKYMO PRIEŽASČIŲ ANALIZĖ IR PEDAGOGINĖ PAGALBA JŲ NUGALINT

Jūratė Labašauskaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Rūkymas - labiausiai paplitusi buitinė narkomanija, žalojanti žmonių sveikatą. Tabake esanti medžiaga - nikotinas - veikia žmogaus centrinę nervų sistemą, sukelia tam tikrą euforinę būseną (lengvumą, malonų jaudinimą, pakilimą). Priklausomybė nikotinui ypač greitai susiformuoja iki 25 metų. Pradžioje būna grupinė psichinė priklausomybė, kai paaugliai rūko grupėje, pamėgdžioja lyderį, nesugeba atsispirti bendraamžių spaudimui. Vėliau rūkymas tampa tam tikru ritualu. Po to atsiranda ir fizinė priklausomybė, kuri būna labai stipri [1]. Rūkymo procesas gan diskutuotinas reiškinys šiuolaikinėje visuomenėje. Vieni teigia, kad rūkymas - tai asmens laisvė. Jo negalima riboti, ir netgi privaloma liberalizuoti rūkymo propagandą. Tačiau vis tik didžioji dauguma laikosi nuomonės, kad rūkymas kenkia sveikatai ir su juo reikia kovoti.

Su rūkymu susijusių sveikatos problemų mastą atskleidžia Pasaulio sveikatos organizacijos (toliau – PSO) duomenys, pagal kuriuos tabako produktai kasmet pražudo 4,9 milijonus žmonių [2]. Rūkymas yra vienas iš svarbiausių vėžio rizikos veiksnių, kuris, manoma, turi įtakos apie 40 % mirčių nuo vėžio ir 18 % visų mirčių pasaulyje [3]. Tabako ir kitų narkotikų vartojimo prevencija yra aktuali vaikams nuo pat mažens. PSO dokumente „Sveikata visiems XXI amžiuje“ atkreiptas dėmesys į jaunų žmonių pažeidžiamumą, pabrėžta žalingų įpročių prevencijos svarba jų gerovei ir sveikatai [4].

Kas skatina pradėti rūkyti? Pirmiausia aplinka. Vaikas jau nuo pat mažens stebi aplinkinių elgesį ir mokosi viską daryti pats. Rūkantis tėvas, mama, bendraamžiai, giminės pasyviai (savo pavyzdžiu), o kartais ir aktyviai paragina paauglį užsirūkyti. Todėl daugėja jaunesnių rūkorių. Paaugliai, atitrūkę nuo šeimos (ypač vakarais), augantys nepilnose šeimose, patekę į blogai besielgiančių draugų būrį, pradeda rūkyti anksčiau. Cigaretė kai kuriems paaugliams gali pasitarnauti kaip būdas atkreipti į save dėmesį. Rūkantys paaugliai turi didesnių ar mažesnių emocinių sunkumų [5].

Rūkymo prevencija yra labai svarbi sveikatos ugdymo mokykloje dalis. Daugelis mokslininkų tiek mūsų šalyje, tiek ir pasaulyje tyrinėja vaikų rūkymo amžiaus, lyties, demografinės bei socialines ypatybes, siekdami patobulinti prevencines strategijas ir sumažinti priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimą. Lietuvoje atlikti moksleivių tyrimai rodo, kad žalingi įpročiai plinta [6]. Rūkymo paplitimo tendencijas patvirtina ir tarptautinio **ESPAD** Lietuvos moksleivių tyrimo duomenys: trys ketvirtadaliai penkiolikmečių berniukų ir pusė mergaičių yra bandę rūkyti. Paauglystės metais rūkančių moksleivių procentas sparčiai didėja. Apie ketvirtadalis moksleivių pradeda rūkyti 11 metų ar anksčiau, o po 11 metų bandžiusių rūkyti moksleivių skaičius ypač sparčiai auga. Apklausos duomenys taip pat rodo, kad dauguma 15-18 metų amžiaus moksleivių bent kartą per savo gyvenimą jau yra pabandę rūkyti. Berniukai rūko dažniau nei mergaitės, bet rūkančių mergaičių skaičius auga sparčiau nei berniukų. Didesnis rūkymo paplitimas yra tarp didmiesčių - Vilniaus ir Klaipėdos miestų - bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių nei nustatytas respublikos vidurkis [1].

Pagrindiniai paauglių rūkymo vartojimo motyvai:

- draugų spaudimas ir patiriamas malonumas (ypač berniukams),
- noras atsipalaiduoti,
- įsitikinimas, kad taip daro visi (taip pat būdinga berniukams),
- tėvų ir kitų šeimos narių pavyzdys [1].

PSO skelbia, kad vis daugiau jaunų žmonių rūko ir tai skatina patraukli tabako reklama, įmantrios mados ir vertybės. Nustatytas tamprus ryšys tarp rūkymo ir mokymosi pažangumo, moksleivių pomėgių, televizoriaus ar video žiūrėjimo trukmės bei alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo. Visi rūkomojusius narkotikus vartojantys moksleiviai be išimties rūko ir cigaretes. Taigi rūkymas, be neigiamo poveikio sveikatai, yra akivaizdus narkomanijos rizikos veiksnys [6].

Tyrimo tikslas – nustatyti paauglių rūkymo priežastis ir išsiaiškinti pedagoginės pagalbos teikimo galimybes.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- išanalizuoti literatūrą apie paauglių rūkymo priežastis;
- nustatyti paauglių rūkymo priežastis;

- išsiaiškinti pedagoginės pagalbos teikimo galimybes.

Tyrimo objektas – paauglių rūkymo priežastys.

Tyrimo metodai. Vykdamas tyrimą, atlikta anoniminė anketinė Vilkaviškio pagrindinės mokyklos 9 - 10 klasės mokinių apklausa. Tyrimas buvo vykdomas pagal tokią tyrimo proceso schemą: pirma – pasirinktas duomenų rinkimo metodas – anoniminė apklausa raštu, kuri leido per palyginti trumpą laiką apklausti paauglius; antra – duomenų rinkimas; trečia – gautų duomenų apdorojimas ir analizė; ketvirta – išvadų formavimas. Šiame darbe dėl ribotos straipsnio apimties išnagrinėta tik nedidelė dalis anketos klausimų.

Rezultatai

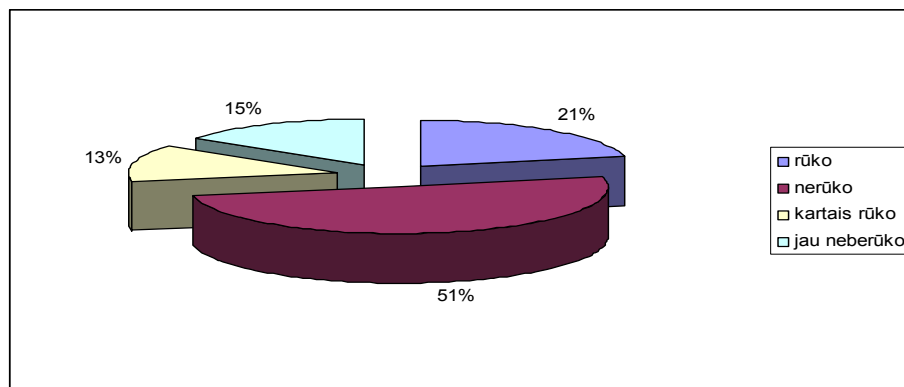
Paauglystės periodas yra sunkus ir sudėtingas žmogaus gyvenime. Paauglystė – tai intensyvaus augimo, spartaus vystymosi ir brendimo metas. Ryškūs organizmo funkcijų pasikeitimai sąlygoja paauglio psichikos savitumus. Mokinys – tai ne tik mokslinę informaciją kaupianti sistema. Tai asmuo, kuris stebi vienmečius ir suaugusius, ieškodamas modelio savo asmenybei.

Paauglių elgesio problemas, emocinę būseną, mokymosi sunkumus, rūkymo ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimą dažniausiai sąlygoja prieštaravimai, kurie atsirado vykstant staigiems pokyčiams, sunkumams. Mokiniai supranta ir jaučia, kad jie jau nebėra vaikai, tačiau dar nepriimti į suaugusiųjų pasaulį. Statistiniai duomenys rodo, kad tabako, alkoholio ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimas šiame amžiuje yra vienas didžiausių. Todėl prevencinė veikla labai reikalinga.

Šiame amžiaus tarpsnyje plečiamos žinios apie rūkymo pasekmes, nagrinėjamas konkretus jo poveikis žmogaus organizmui, fizinei ir psichinei sveikatai [7].

Dažnai moksleivių požiūris į įvairius dalykus, reiškinius, situacijas, nulemia ir jų elgesį. Šiame tyrime buvo aiškinamasi, kokios yra pagrindinės paauglių rūkymo priežastys.

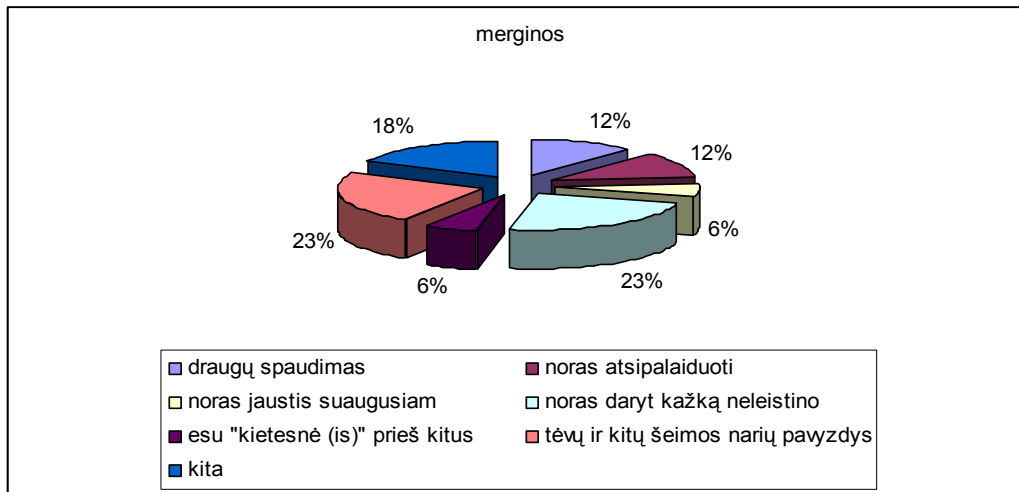
Taigi atlikę duomenų analizę, pastebime, kad net 51 proc. apklausoje dalyvavusių paauglių nerūko. 21 proc. paauglių rūko ir pripažįsta turintys šį žalingą įprotį, 13 proc. apklausoje dalyvavusiųjų rūko kartais, o net 15 proc. respondentų pasisakė, kad atsisakė šio žalingo įpročio (1 pav.).

1 pav. Rūkančių ir nerūkančių respondentų pasiskirstymas

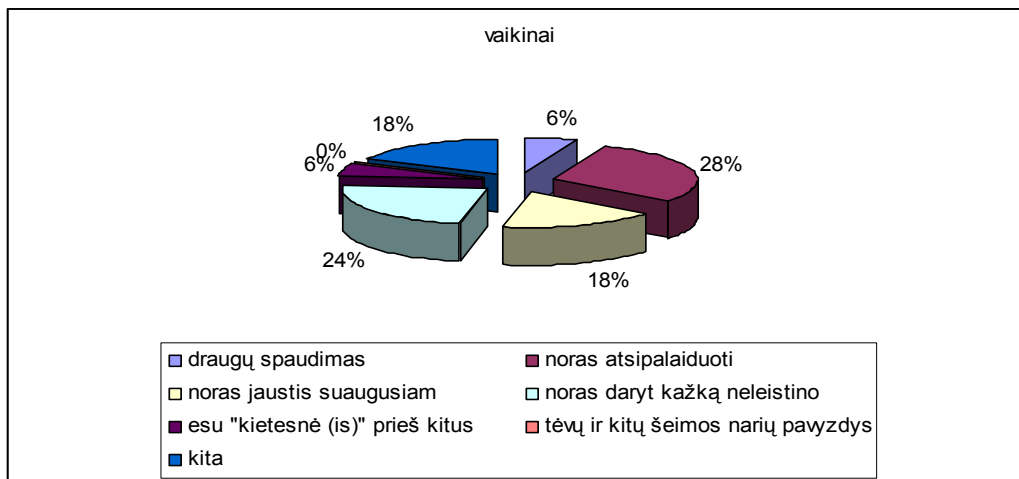
Norėdami gauti išsamesnę informaciją apie priežastis, paskatiniusias respondentus pradėti rūkyti, tiriamiesiems buvo užduotas klausimas: „Kodėl rūkote?“

Kaip rodo atliktas tyrimas, vaikinai ir merginos gana skirtingai nurodė priežastis, dėl kurių rūko.

2 pav. Priežastys, dėl kurių rūko merginos

Iš pateiktos diagramos matyti, kad merginos rūko todėl, kad nori daryti kažką neleistino (23 proc.) bei seka tėvų ir kitų šeimos narių pavyzdžiu (23 proc.). Taigi kai šeimoje ar tarp artimų draugų yra rūkalių, paauglių sąmonėje iš mažens susidaro teigiama nuostata jų atžvilgiu. Rūkymas jiems tampa natūraliu suaugusio žmogaus elgesiu, rodančiu savarankiškumą, nepriklausomumą. Paauglystėje ši nuostata lemia pasirenkamą elgesio kryptį: tapdamas suaugęs, bėsdamas paauglys nesąmoningai renkasi rūkymą kaip tam tikrą saviraiškos būdą [8].

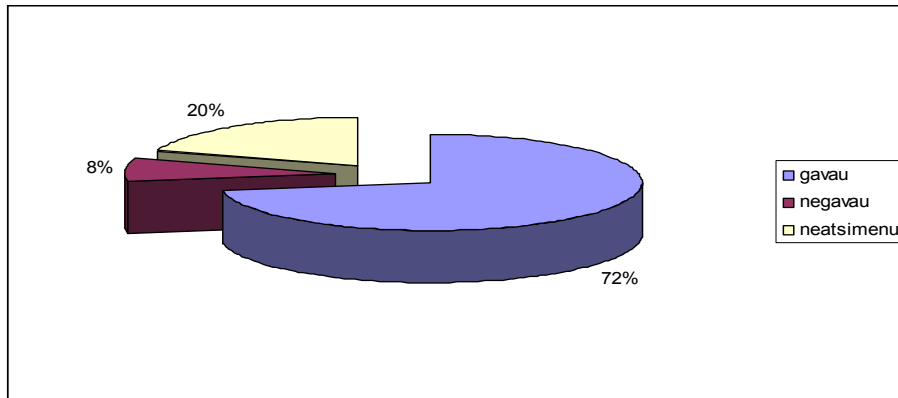

3 pav. Priežastys, dėl kurių rūko vaikinai

Nustatyta, kad didžioji dauguma vaikinų rūko todėl, kad nori atsipalaiduoti (28 proc.). Antroji priežastis, dominuojanti vaikinų tarpe, - noras daryti kažką neleistino (24 proc.). Norą būti suaugusiam paminėjo 18 proc. apklaustųjų vaikinų. Taigi vaikinams atrodo, kad rūkymas - vienas pagrindinių suaugusių žmonių „požymių“.

Ir merginos, ir vaikinai taip pat paminėjo ir kitas priežastis, dėl kurių rūko. Tokias kaip: neturėjimas ką veikti; todėl, kad draugai rūko; dėl įdomumo bei dėl to, kad priprato ir neina mest.

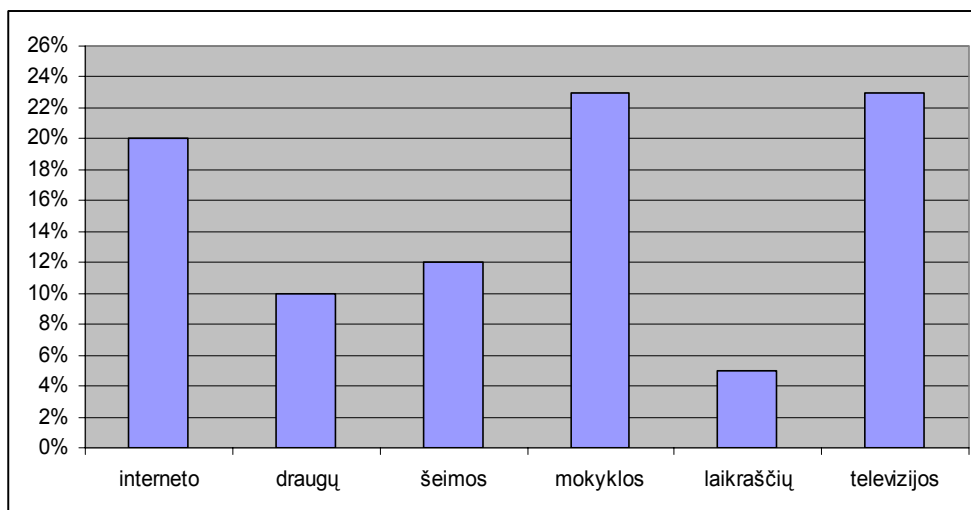
Rūkymas jaunuomenėje yra socialiai patrauklus, priimtinas ir net geistinas, ypač jei individui trūksta socialinių įgūdžių ir pasitikėjimo savimi. Paauglių rūkymas taip pat yra rimta mokyklos vidaus tvarkos problema. Akivaizdu, kad būtina tobulinti rūkymo prevencijos programas mokykloje, įtraukiant ir paauglių gydymą nuo šios priklausomybės. Atliekant apklausą buvo siekiama įvertinti ir tai, ar paaugliai gauna pakankamai žinių apie rūkymo žalą iš pedagogų (4 pav.).

4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal žinias, gautas iš pedagogų

Tyrimo rezultatai parodė, kad didžioji dauguma apklausoje dalyvavusių paauglių nurodė, jog jie gavo žinių apie rūkymo žalą iš pedagogų (net 72 proc.). 20 proc. paauglių neatsimena apie jiems suteiktas žinias. Ir tik 8 proc. paauglių nurodė, kad pedagogai jiems nesuteikė jokių žinių.

Sparčiai tobulėjantis informacinių technologijų pasaulis taip pat nelieka nuošaly šiuo jaunimui aktualiu klausimu. Kaip matyti iš 5 pav. televizija ir mokyklos suteikia daugiausiai informacijos, taip pat pakankamai daug jos galima rasti ir internete. Apmaudu tai, kad iš šeimos narių tokios informacijos gali sulaukti tik 12 proc.

5 pav. Informacijos šaltinių apie rūkymo žalą pasiskirstymas

Taigi galima teigti, kad pedagogai ne tik laiku teikia pakankamas žinias apie rūkymą, jo žalą, bet, svarbiausia, formuoja pozityvias nuostatas ir gyvenimo įgūdžius, padeda ugdyti gebėjimą pasirinkti sveikatai palankų sprendimą, suvokti atsakomybę už poelgius.

Išvados

1. Rūkymas, be neigiamo poveikio sveikatai, yra akivaizdus priklausomybės rizikos veiksnys. Paauglystės metais rūkančių moksleivių procentas sparčiai didėja. Rūkymo prevencija yra labai svarbi sveikatos ugdymo mokykloje dalis. Todėl būtina siekti patobulinti prevencines strategijas ir sumažinti priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimą.

2. Empiriniai tyrimai, paauglių rūkymo priežasčių požiūriu, iš esmės patvirtina teoriškai išskirtus motyvus, kad paaugliai pradeda rūkyti norėdami daryti kažką neleistino, siekdami atsipalaiduoti ar tiesiog vedami šeimos narių pavyzdžio.

3. Tyrimas atskleidė, kad pedagogai bei televizija paaugliams suteikia pakankamai daug žinių ir pagalbą nugalint šį žalingą įprotį.

Literatūros sąrašas

1. Žalingų įpročių paplitimo tarp moksleivių ir jų šeimos narių prevencijos programa 2006-2010. – Šilalė. 2006
2. Tobacco or Health: A Global Status Report. – Geneva, 1997.
3. Peto R. Smoking and death: the past 40 years and the next 40 // British Medical Journal. – 1994, no 309, p. 937 – 939.
4. Sveikata visiems XXI amžiuje. Pagrindiniai PSO visuomenės sveikatos priežiūros principai Europos regione. – Vilnius, 2000. – 223 p.
5. Goštautas A., Pivoriūnienė I. Rūkyti ar nerūkyti. – Vilnius, 1983. – 26 p.
6. Černiauskienė M. Apie priklausomybę sukeliančias medžiagas ir jų vartojimo prevenciją ugdymo įstaigose. – Vilnius, 2000.
7. Davidavičienė A.G., Jakučiūnienė D., Latauskienė E. ir kt. Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programai įgyvendinti metodinės rekomendacijos. – Vilnius. 2006
8. Miškinis K. Šeimos pedagogika. – Vilnius. 1993. – 224 p.

Vilkaviskio secondary school's teenagers' smoking reasons analysis and pedagogic help trying to prevent teenagers smoking

Summary

Smoking - most widely spread drug addiction which damages human health. It has been proven that smoking especially harms teenagers. The main motives of teenager smoking are: peer pressure and sensation of pleasure; wish to get “high“ ; belief that everyone does it; parents’ and other people’s influence. Prevention of smoking is a very important part of secondary school education. It is not only important to provide information about the damage that smoking causes, its effects and consequences, but also to change their attitudes towards it, to develop psychological resistability to it, to cherish mental maturity.

The aim of this survey is to identify the underlying causes of teenage smoking and possibilities of pedagogical help. The investigation was carried out in „Vilkaviskio secondary school“. The questionnaire was anonymous. The participants were 9th -10th grade pupils.

The results show that girls smoke because they want to do something that is prohibited (23 per cent) also they are influenced by their parents and other family members (23 per cent), while boys named these reasons: wanting to get “high“ (28 per cent) and wish to do something forbidden, to go against the rules (24 per cent).

The results of investigation has shown that pedagogs provide on time: the information about smoking and its harm, they also influence the formation of positive attitudes and life skills, help to develop the ability to choose a health favourable solution and help to percieve the responsibility of their actions.

Mokslinio darbo vadovas: doc. dr. B. Krikščiūnas (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

PEDAGOGŲ KASDIENINIS STRESAS IR JO ĮVEIKOS BŪDAI

Gendrutė Lazdinienė

Lietuvos Žemės Ūkio universitetas

Įvadas

Stresas – viena didžiausių šiuolaikinės civilizacijos problemų. Streso bei įtampos rodikliai didėja, daugėja jų sukeltų susirgimų. Stresas sukelia žmogaus viduje spaudimą, kuris daro žmogų pažeidžiamesnį kasdieniniams sunkumams, kenkia tiek fizinei, tiek psichinei sveikatai. Tačiau stresą bent jau iš dalies įmanoma valdyti. Be to, jis kartais laikomas ir naudingu. Jeigu tai nėra ilgalaikis ir keliantis grėsmę stresas, jis aktyvina žmogų ir neleidžia jam pasiduoti kritinėse situacijose. Gyvenime žmogui svarbu patirti tam tikrą kiekį streso, kuris jį aktyvintų ir motyvuotų siekti didesnių tikslų, nepasiduoti susidūrus su kliūtimis (3, psl. 257).

Stresinių situacijų veiksnių, vadinamų stresorių, gali būti labai įvairių, kaip ir reakcijos į stresą gali būti skirtingos atitinkamai pagal amžių, socialinį statusą ar net lytį. Ir vyrai, ir moterys savo kasdieniniame gyvenime ir profesinėje veikloje patiria įvairiausių stresinių situacijų, manoma, kad skiriasi jų patiriami stresoriai ir streso įveikos būdai. Dažnai žmonėms atrodo, ypač vyrams, vienintelis būdas įveikti stresą yra jo išvengti. Gyvenimas pateikia reikalavimų, kurie gali atrodyti neįveikiamais, tačiau negali ir net neturėtų kiekvienas jų vengti. Dažnai sunkias situacijas galima įveikti taip, kad jos padėtų augti, keistis, suvokti, kad esame stipresni, nei patys apie save manėme. (4, 30 psl.). Literatūroje dažnai aptariami tokios metodikos, padedančios mažinti stresą ir jo žalingą poveikį: minčių keitimas ir valdymas, elgesio modifikavimo technikos, atsipalaidavimo metodikos, muzikos terapija, fizinė veikla ir sportas.

Stresinių situacijų ir stresorių apstu pedagoginiame darbe, teigiama, kad pedagogai, ugdydami ir perteikdami jaunajai kartai žmonijos iškiliasias mintis ir idėjas, atsižvelgdami į kiekvieno mokinio individualius gebėjimus ir socialinį kontekstą, susiduria su įvairiausiais iššūkiais ir dirba problemų lauke, kad jų darbas gali sukelti emocinį išsekimą, kuris kyla dėl nuolat besitęsiančio ar vis didėjančio streso. Jeigu pedagogai sugebėtų derintis prie realybės reikalavimų ir kryptingai veikti nuolat atsirandančių uždavinių ir problemų sprendimus, tai sugebėtų tvarkyti savo gyvenimą ir gali būti tinkami elgesio modeliai kitiems. Deja, dalis pedagogų jaučiasi emociškai išsekę nuo nuolatinės kaitos ir iššūkių profesinėje veikloje.

Literatūroje išskiriamas ir akcentuojamas pedagogų, dirbančių ugdymo įstaigose, ir aktyviausio gyvenimo laikotarpio – vidutinio amžiaus žmonių – stresas ir jų kasdien patiriama įtampa, kurią kelia vis didesni reikalavimai kasdieniniame gyvenime ir profesinėje veikloje, nuolat domimasi, kokias reakcijas iššaukia ta įtampa ir nustatoma, kokiais būdais įveikiamas stresas, tačiau tyrimų, nepaisant problemos aktualumo, Lietuvoje atlikta ne itin daug.

Tyrimo tikslas – apžvelgti ir ištirti 30-40m. amžiaus abiejų lyčių Kauno mokyklų mokytojų reakcijas į stresą ir kasdien patiriamo streso įveikos būdus.

Uždaviniai:

1. Ištirti pedagogų reakcijas į patiriamą stresą kasdieniniame gyvenime.
2. Išsiaiškinti pedagogų streso įveikos būdus, naudojamus kasdieniniame gyvenime.
3. Palyginti pedagogų patiriamas streso reakcijas ir jo įveikos būdus pagal lytį.

Keliama tyrimo hipotezė – pedagogės moterys, lyginant su pedagogais vyrais, į kasdienes stresorius reaguoja emocingiau ir taiko įvairesnius streso įveikos būdus.

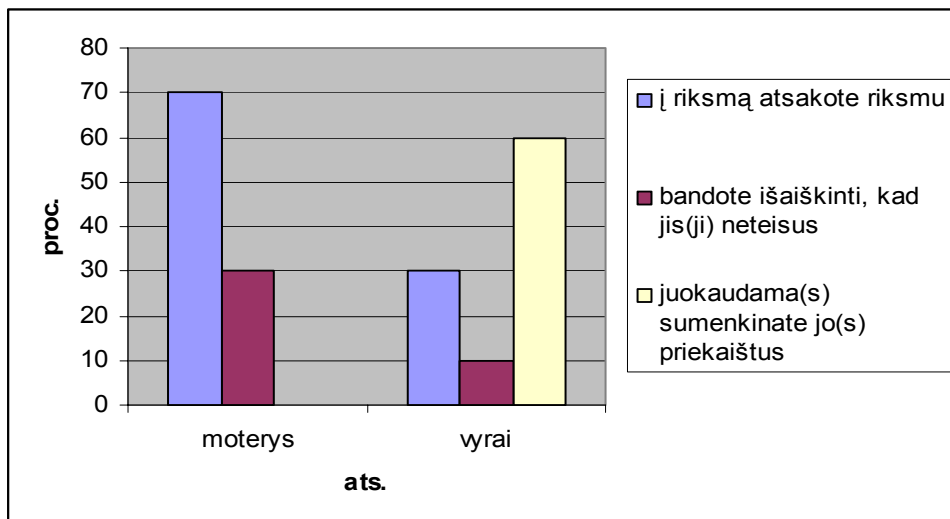
Objektas ir tyrimo metodas. Tyrimo objektas – vidutinio amžiaus pedagogų reakcija į kasdieninį stresą ir jo įveikos būdai.

Tiriamieji – 20 Kauno Dainavos vidurinės mokyklos ir Kauno „Aušros“ gimnazijos mokytojai. Visi tiriamieji yra vidutinio amžiaus (30-40 m.), suskirstyti į dvi grupes pagal lytį – 10 moterų ir 10 vyrų.

Naudojamas kiekybinis tyrimo metodas – anketinė apklausa pagal standartizuotą anketą, kuomet visi tiriamieji apklausiami vienodomis sąlygomis. Anketa sudaryta remiantis psichologiniu testu „Kaip reaguojate į stresą?“, publikuojamu specializuotoje psichologinių testų svetainėje (<http://www.testaitau.lt>).

Rezultatai

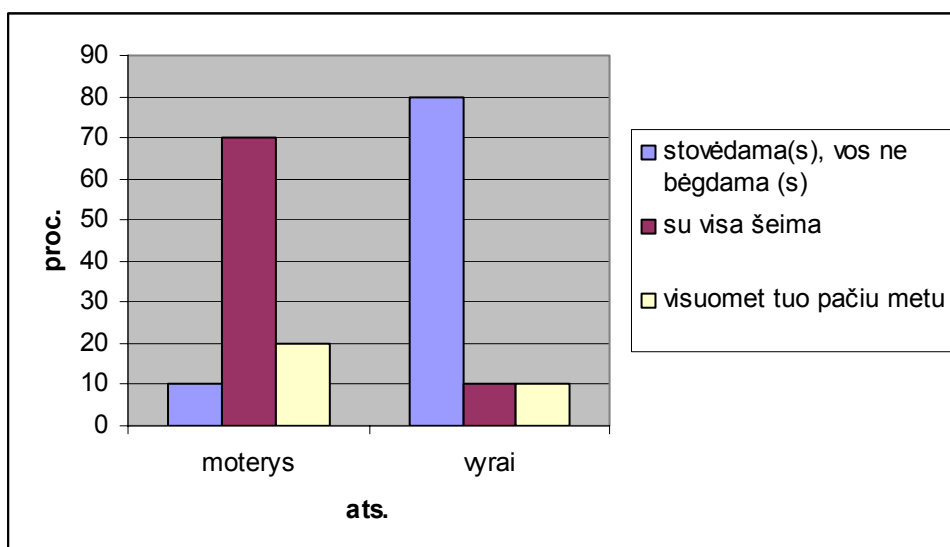
Siekiant išsiaiškinti tiriamųjų reakcijas į patiriamą stresą, tiriamųjų buvo prašoma atsakyti, kaip jie reaguotų į tam tikrą kasdienę gyvenimišką situaciją. Paaiškėjo, kad moterys, lyginant su to paties amžiaus vyrais, dvigubai dažniau (70 proc. ir 30 proc.) „į riksmą atsako riksmu“, o dauguma vyrų, nevengia juokaudami sumenkinti savo antrosios pusės priekaištų (60 proc.). Tuo tarpu toks elgesys moterims nebūdingas. (žr. 1 pav.).

1 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal reakciją į kasdienę gyvenimišką situaciją.

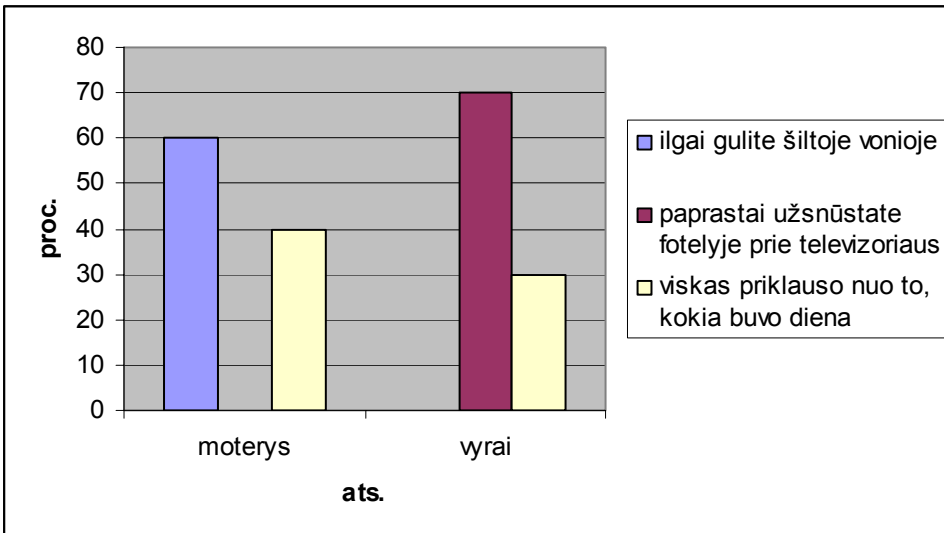
Įvardindamos savo jausmus patiriamus ryte, dauguma moterų (60 proc.) teigė, jog, „nors kartais pavyksta ramiai atsikelti, kitąsyk jau ryte būna suirzusios“. Be to, tiriamųjų, buvo prašoma apibūdinti savo miegą. Tiriamųjų atsakymai pagal lytį šioje vietoje taip pat išsiskyrė – vidutinio amžiaus tirtos moterys dažniausiai miega neramiai (50 proc.), o tokio paties amžiaus vyrai teigia, jog „būna visaip“ (40 proc.).

Tyrimas parodė akivaizdų skirtumą tarp to paties amžiaus moterų ir vyrų pietavimo patirties – dauguma tirtų vyrų pietauja „stovėdami, vos ne bėgdami“ (80 proc.), o dauguma moterų teigė pietaujančios kartu su visa šeima (70 proc.). Taigi galima daryti prielaidą, jog vyrai šiomis aplinkybėmis gyvena intensyvesnį gyvenimą, nerasdami laiko netgi bendriems pietums kartu su šeima (žr. 2 pav.).

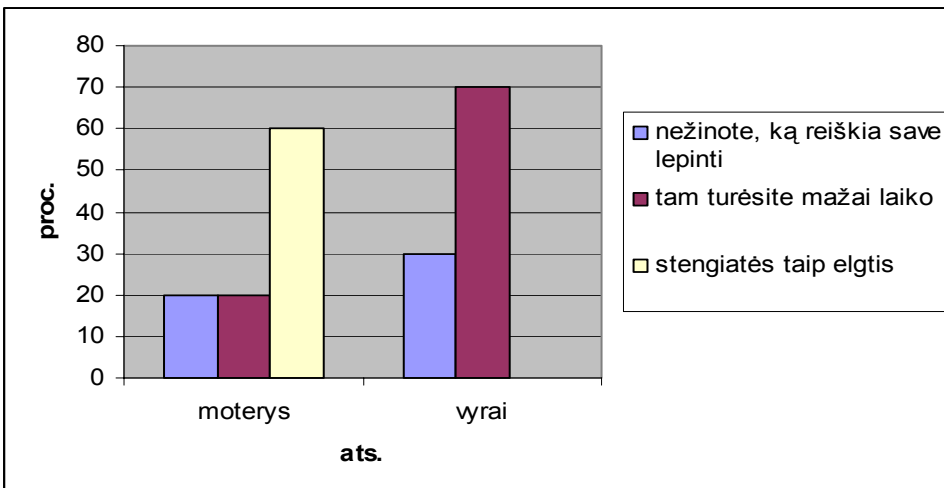
2 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal pietavimo patirtį.

Šią prielaidą tik patvirtina atsakymai į klausimą apie kasdienės įprastos dienos pabaigą tiriamųjų gyvenime. (žr. 3 pav.). Vyrų dažniau linkę vakare „užsnūsti fotelyje prie televizoriaus“ (70 proc.), o moterys linkusios „ilgai gulėti šiltoje vonioje“ (60 proc.). Galima daryti prielaidą, jog vyrai neturi efektyvių streso mažinimo būdų, arba juos naudoja daug rečiau lyginant su to paties amžiaus moterimis.

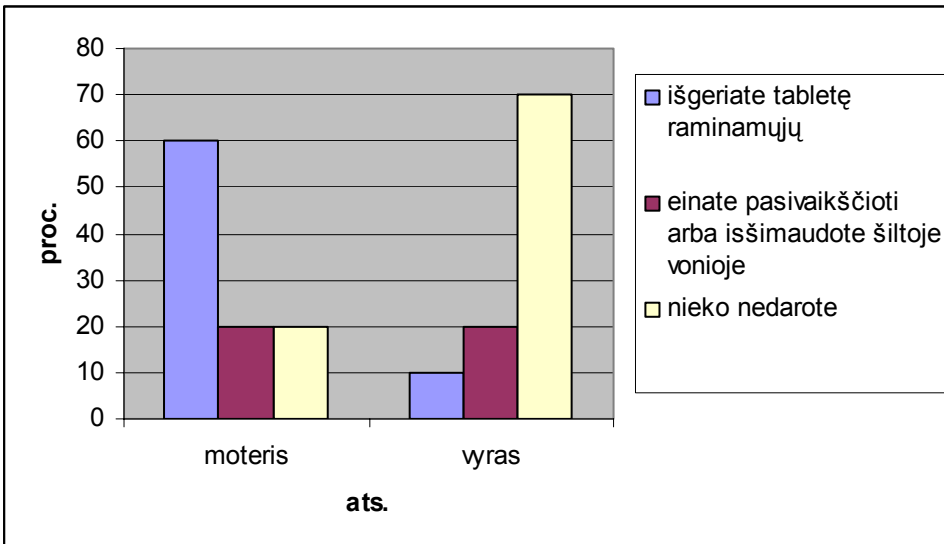
3 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal kasdienės dienos pabaigą.

Kai kurie psichologai teigia, kad gerą savijautą lemia galimybė save palepinti. Tiriamųjų buvo teirujamasi, ką jie apie tai galvoja. Tyrimo rezultatai parodė, jog 70 proc. vyrų „neturi tam laiko“, o dauguma moterų (60 proc.) „stengiasi taip elgtis“, tai yra stengiasi naudotis žinomais streso įveikos būdais (žr. 4 pav.).

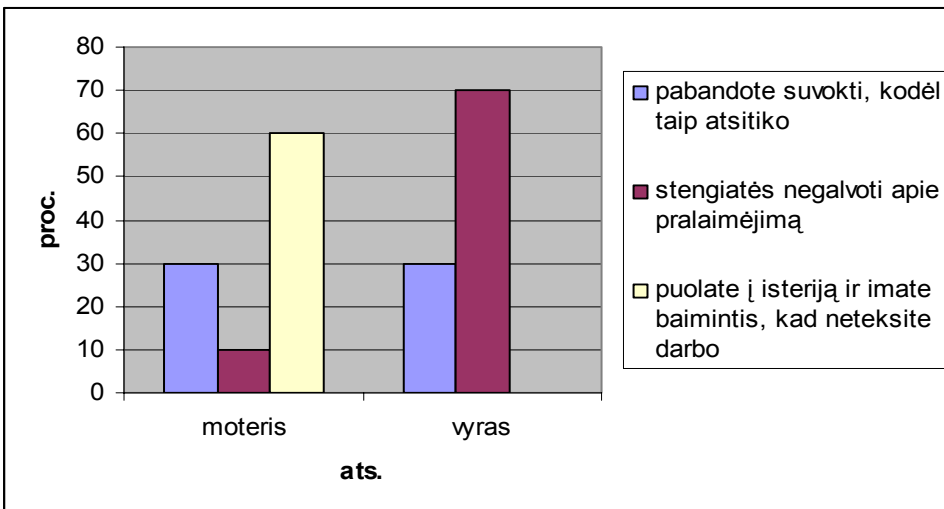
4 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal galimybes save palepinti.

Siekiant geriau išsiaiškinti tiriamųjų naudojamus streso įveikos būdus, jų buvo prašoma pasirinkti, ką daro esant galvos skausmui arba priežasties neturinčiam suirizimui. Kaip matyti 5 pav., dauguma moterų tokiose situacijose pasirenka, galima teigti, problemos neišsprendžiantį variantą - išgeria raminamųjų tablečių (60 proc.). Taip elgiasi net šešiskart mažiau vyrų (10 proc.), o dauguma jų (70 proc.) minėtomis aplinkybėmis „nedaro nieko“. Šie rezultatai teigia apie vyrų ir moterų retai naudojamas efektyvias streso mažinimo priemones, nes tik penktadalis vyrų ir moterų moka tinkamai atsipalaiduoti, tai yra, eina pasivaikščioti arba išsimaužo vonioje.

5 pav. Tiriųjų pasiskirstymas pagal tai, kaip mažintų galvos skausmą, suirzimą.

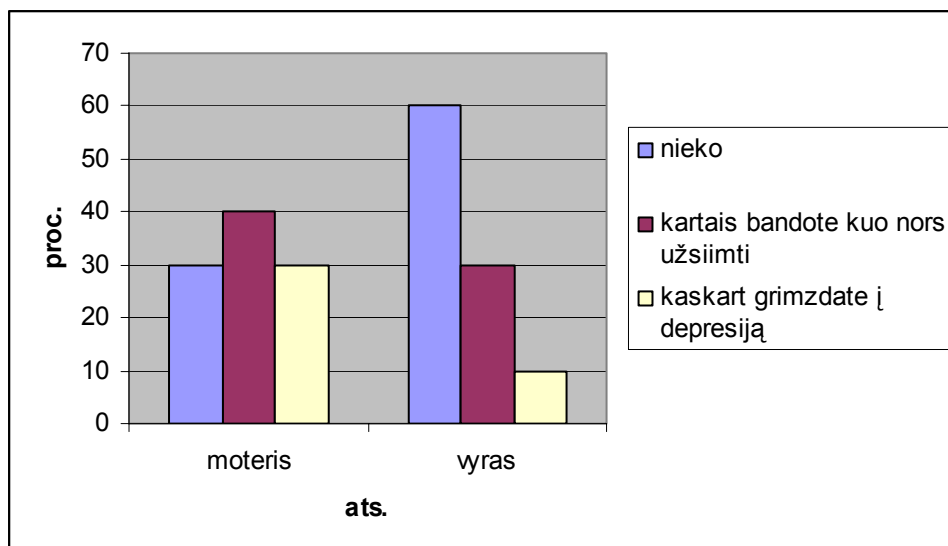
Tiriant streso įveikas, naudojamas darbe patiriamui stresui mažinti, sužinota, jog tokiomis situacijomis, dauguma pedagogų moterų „puola į isteriją ir ima baimintis, kad neteks darbo“ (60 proc.), tuo tarpu dauguma to paties amžiaus vyrų „stengiasi negalvoti apie pralaimėjimą“ (70 proc.). (6 pav.) Vėl gi galima pastebėti akivaizdų tirtų vyrų stresinės situacijos neigimą.

6 pav. Tiriųjų pasiskirstymas pagal tai, kaip elgtųsi ištikus stresinei situacijai darbe.

Paklausti apie tai kokiais būdais kovoja su kamuojančia monotonią, pedagogų atsakymai pagal lytį vėl gi pasiskirstė skirtingai – moterys „stengiasi užsiimti kokia nors veikla“ (40 proc.) arba „grimzda į depresiją“ (30 proc.), o vyrai dažniausiai renkasi nedaryti tiesiog nieko (60 proc.) (žr. 7 pav.).

7 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal priemones, kaip įveikia darbe monotonią.

Neramina tai, kad vienas penktadalis pedagogų (beveik trečdalis moterų) darbe nuo monotoniškos grimzta į depresiją.

Išvados

1. Tyrimo metu išsiaiškinta, kad pedagogės moterys negali suvaldyti savęs ir yra linkę į riksmą atsakyti riksmu arba puola į isteriją ir ima baimintis, o vyrai pedagogai mėgsta pajuokauti arba išgyvendami stresą nieko nedaryti.
2. Tyrimo rezultatai parodė, jog vidutinio amžiaus pedagogės dažniau taiko efektyvesnius streso mažinimo būdus ir streso įveikos priemones (atsipalaiduoti, išsikalbėti, pasilepinti) lyginant su to paties amžiaus vyrais pedagogais, tačiau jos dažniau vartoja raminamus medikamentus.
3. Pedagogai vyrai dažnai būna pasyvūs, neigia patį stresą ir netaiko jokių streso įveikos metodų (nieko nedaro arba laukia, kas bus).
4. Patirdamos darbe monotonią, trečdalis moterų pedagogių išgyvena depresiją.
5. Išsikelta tyrimo hipotezė pasitvirtino – vidutinio amžiaus moterys pedagogės į įvairius kasdienes stresorius reaguoja emocionaliau ir taiko įvairesnius streso įveikos būdus lyginant su to paties amžiaus vyrais.
6. Rekomenduojama pedagogams vesti seminarus apie stresą, mokyti metodikų, kurios padeda mažinti stresą ir jo žalingą poveikį, pavyzdžiui atsipalaidavimo įvairių būdų.

Literatūra

1. Bitautaitė Evelina. Kaip išvengti streso? Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005.
2. Kasiulis Juozas, Barvydienė Violeta. Vadovavimo psichologija : vadovėlis. Kaunas : Technologija , 2001
3. Miniauskienė Dalia, Urnikienė Janina. Stresą galime valdyti. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2006.
4. Pikūnas J. ir Palujanskienė A. Stresas: atpažinimas ir įveikimas. Kaunas: Pasaulio lietuvių centras, 2005.
5. Prieiga per internetą: <http://www.vpu.lt/socpedagogika/isgyvenimopedagogika/2d11/>
6. Ratcliffe Gail. Jei stresas trukdo gyventi: laimingo ir sveiko gyvenimo planas. Kaunas: Dajalita, 2006
7. Thomas Prunte. Su stresu galima sutarti: kaip atgauti ramybę ir gyvenimo džiaugsmą. Vilnius: Vaga, 2007.

Summary

Stress is one of the greatest challenges of modern civilisation. Stress and tension indicators are growing causing more and more illnesses. The factors of stressful situations, or the so-called stressors, may be of different kinds, likewise responses to stress may vary depending on age, social status or even gender. Published research normally examines the following techniques which help to reduce stress and its harmful effects: changing and managing thoughts, behaviour modification techniques, relaxation techniques, music therapy, physical activity and sports.

Research points out and emphasises stress in educators working at teaching establishments and in individuals in their middle age, which is the most active spell of life, as well as their daily tension caused by increasing requirements in private life and professional activity. Responses to and ways to cope with stress have been permanent issues of concern, however, despite the relevance of the problem, the number of such studies in Lithuania is rather scarce.

The aim of this paper is to overview and examine responses to stress and ways to cope with daily stress in teachers of Kaunas schools of both genders aged from 30 to 40. The hypothesis raised during the study that female teachers respond to daily stressors more emotionally and apply more diverse techniques of coping with stress than males turned out to be correct. The study identified that female educators cannot control themselves and tend to respond with shouting or become hysterical and start fearing whereas male teachers like to joke or do nothing when undergoing stress. Results of the study showed that middle-aged female educators apply more effective stress reduction techniques and ways to cope with stress (relaxing, talking or pampering oneself) more frequently than male teachers of the same age, but females take sedatives more often. Male teachers are often passive, deny stress as such and do not apply any techniques to cope with stress (do nothing or wait what comes next). Experiencing monotony at work, one third of female educators suffer from depression. It is recommended to hold workshops on stress for educators and teach them techniques which help to reduce stress and its harmful effects, e.g. different relaxation techniques.

Mokslinio darbo vadovas doc. dr. Bronislavas Krikščiūnas

TĖVŲ DALYVAVIMO MOKYKLOS BENDRUOMENINIAME GYVENIME TYRIMAS

Nijolė Lingytė

Lietuvos Žemės Ūkio Universitetas

Įvadas

LR Švietimo įstatyme (Žin., 2003, Nr. 63-2853) pažymima, kad tėvai turi teisę dalyvauti mokyklos bendruomenės gyvenime. Tėvų dalyvavimo mokyklos bendruomenės gyvenime svarba akcentuojama ir Valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatose (Žin., 2005, Nr. 12-391). Pabrėžiamas tėvų skatinimas dalyvauti mokyklos veikloje, aktyvių mokinių tėvų įtraukimas į mokyklos valdymą, mokyklos ir tėvų bendradarbiavimo plėtimas, siekiant bendrų tikslų, mokinių tėvų švietimas. Nuolatinis mokyklos bendravimas su mokinių tėvais yra sėkmingo ugdymo ir auklėjimo proceso raktas.

Tyrimo problema. Tėvų dalyvavimas ugdymo įstaigos gyvenime turi reikšmės vaikų pasiekimams, motyvacijai, savivertei ir elgesiui. Tėvams bendradarbiaujant su mokykla galima išvengti arba sumažinti pedagogines, psichologines problemas, sukurti vaikų ugdymuisi palankią aplinką. Tačiau šiai dienai tiek tėvai, tiek mokykla pilnai neišnaudoja galimo tarpusavio bendradarbiavimo potencialo.

Tiek Lietuvoje, tiek visame pasaulyje yra daugybė mokslinių veikalų, atskleidžiančių šeimos vaidmenį vaiko ugdymui ir gerovei, tačiau pasigendama mokslinių darbų, analizuojančių tėvų dalyvavimo mokyklos bendruomeniniame gyvenime ypatumus.

Tyrimo objektas - tėvų dalyvavimas mokyklos bendruomeniniame gyvenime.

Tyrimo tikslas - išanalizuoti tėvų dalyvavimo mokyklos bendruomeniniame gyvenime ypatumus ir galimybes.

Tiksliui pasiekti keliami tokie **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti mokyklos bendruomenės sampratą, mokyklos bendravimo ir bendradarbiavimo su tėvais esmę ir reikšmę.
2. Aptarti tėvų dalyvavimo mokyklos bendruomenės gyvenime formas ir būdus.
3. Atlikti empirinį tyrimą ir ištirti tėvų dalyvavimo mokyklos bendruomeniniame gyvenime ypatumus.
4. Remiantis tyrimo rezultatais numatyti tėvų dalyvavimo mokyklos bendruomeniniame gyvenime tobulinimo perspektyvas.

Hipotezė - mokyklos bendruomeniniame gyvenime tėvai dalyvauja pasyviai.

Metodai: LR valstybinių ir švietimą reglamentuojančių teisės aktų analizė; anketinė tėvų ir pedagogų apklausa; statistinė duomenų analizė.

Tėvų dalyvavimas mokyklos bendruomeniniame gyvenime

Siekiant sėkmingos vaiko socializacijos turi būti stengiamasi sujungti visus asmenis, dalyvaujančius vaiko ugdyme į vieną grupę – bendruomenę, kurios pagrindinis uždavinys yra dalintis informacija, ieškoti problemų bei jų sprendimo būdų, veikti efektyviai ir vieningai. Pasak V. Indrašienės (2004), bendruomenė yra socialinė sistema, turinti savo struktūrą, funkcionavimo būdą ir istoriją. Kitaip tariant, bendruomenė – organizuotas politinis ar socialinis darinys, toje vietoje gyvenančių žmonių grupė, religinės ar kitokios tapatybės vienijamų žmonių grupė.

Remiantis R. Dobranskienė (2002), *mokyklos bendruomenė* – tai konkrečios mokyklos mokytojai, mokiniai, jų tėvai (globėjai) ir kiti asmenys, siejami ugdymo ir bendrų švietimo tikslų toje mokykloje santykio.

A. Juodaitytė bei D. Martišauskienė (2007) nurodo, kad per bendruomeniškumo pojūtį kuriama mokyklos kultūra. Šis procesas - nuolatinis ir nesibaigiantis vertybių ir normų atsinaujinimas, kuris socialine ir kultūrine prasme daro poveikį kiekvienam organizacijos, kaip bendruomenės, nariui. Kiekvienos organizacijos kultūra reiškiasi skirtingai, nes skirtingas yra jos narių bendruomeniškumo pojūtis, vertybės, psichologinis klimatas.

Mokyklos bendruomenės darbą reglamentuoja kiekvienoje švietimo įstaigoje parengtos vidaus darbo tvarkos taisyklės, kur numatyti bendrieji darbo santykių principai ir elgesio normos tarp mokyklos vadovų, mokytojų, mokyklos personalo, moksleivių, jų tėvų (globėjų).

Pastebėtina, kad nuolat veikianti klasių tėvų atstovų savivalda - *Tėvų komitetas* - yra renkamas bendrame mokyklos tėvų susirinkime. Mokyklos darbo tvarkos taisyklėse apibrėžiamos šios tėvų teisės:

- gauti informaciją apie mokyklos siūlomą ugdymo turinį bei jo organizavimo būdus, individualias programas skirtingų gebėjimų vaikams;
- dalyvauti vaikui renkantis arba parinkti ugdymo programą, formą, būrelį ir kt.; žinoti apie vaiko galimybes, baigus atitinkamas programas;
- reikalauti, kad vaikui būtų teikiamas individualius gabumus ir valstybinius standartus atitinkantis ugdymas;
- gauti informaciją apie vaiko ugdymosi sąlygas ir pasiekimus;
- dalyvauti mokyklos, klasės tėvų savivaldoje ir reikšti nuomonę apie ugdymo turinį, metodus, vertinimo formas;
- gauti informaciją apie vidinį mokyklos gyvenimą;
- naudotis Specialiojo ugdymo įstatymo ir kitų įstatymų nustatytais teisėmis.

Šios teisės susijusios su tėvų dalyvavimu mokyklos bendruomeniniame gyvenime.

Vadinasi, siekiant sėkmingos mokyklos bendruomenės veiklos būtinas visų mokyklos bendruomenės grupių bendradarbiavimas. Viena iš tėvų pareigų - bendradarbiauti su mokyklos pedagogais ir vadovais sprendžiant vaiko ugdymo (-si) klausimus.

Tėvų dalyvavimo mokyklos bendruomenės gyvenime formos

Remiantis V. Černiumi (1993), mokytojo bendradarbiavimo formos skirstomos į individualias, grupines ir kolektyvines:

1. *Individualios bendradarbiavimo formos yra šios*: lankymasis auklėtinio namuose, tėvų pakvietimas į įstaigą, susirašinėjimas laiškais, pokalbiai telefonu.
2. *Grupinės bendravimo formos*. Tėvus patartina jungti į grupes pagal išsilavinimą, pedagoginę kultūrą, pagal jų vaikų elgesį ir pan.
3. *Kolektyvinis bendradarbiavimas*. Tai vaikų tėvų susirinkimai, bendri vaikų ir tėvų renginiai po pamokų ar laisvalaikio metu.

Anot S. Dapkienės (2001), pagrindinės bendradarbiavimo su tėvais ir visuomene formos: pranešimai, supažindinimas su pedagogine literatūra ir spaudoje skelbtais straipsniais, pasisakymai, susirinkimai, individualūs pokalbiai, vaikų lankymas namuose, susitikimai, susirašinėjimai, pedagoginės konsultacijos. Autorė išskiria *formalius* (susirinkimai, lankymasis šeimoje, šeimos lankymasis grupėje, padėkos tėvams ir kt.) ir *neformalius* (pokalbiai atvedant ir pasiimant vaiką, skelbimų lenta, informaciniai laišakai, žinutės ir kt.) mokytojo ir tėvų bendradarbiavimo būdus.

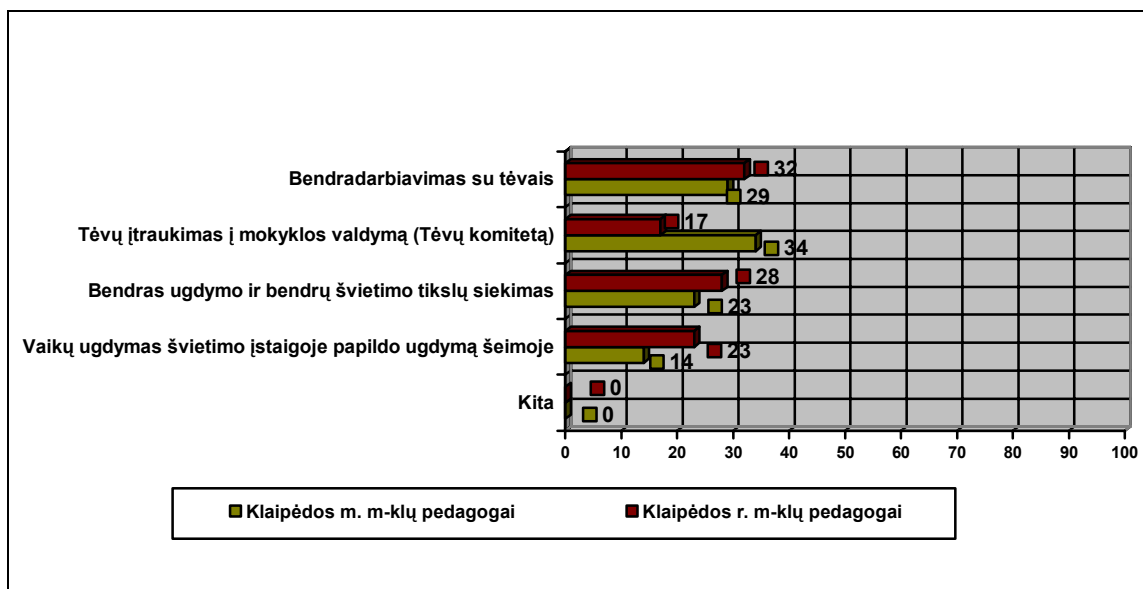
Vieni iš svarbiausių bendradarbiavimo su šeima modelio konstravimo elementų - specialistų ir tėvų edukacija, kompleksiškas ir bendras problemų sprendimas bei pokyčių siekimas. Taigi bendras dalyvių sprendimas pasirinkti vienus ar kitus kuriamo modelio kriterijus, išlaikant esminę metodologinę pokyčių kryptį, turi būti pozityviai vertinamas ir pripažįstamas (Tėvų, specialistų ir specialiųjų poreikių turinčių vaikų bendradarbiavimo plėtotė ugdymo institucijose (ankstyvosios reabilitacijos tarnybose ir bendrojo lavinimo mokyklose). Tyrimo ataskaita, 2003, p. 17).

R. Dobranskienės (2002) požiūriu, tėvų dalyvavimas bendruomenės valdymo procese jiems sudaro palankias sąlygas įgyti produktyvios veiklos organizavimo ir institucijų valdymo kompetencijų. Tėvai, būdami ugdymo įstaigos bendruomenės nariais, išmoksta planuoti ir rengti susirinkimus, administruoti, ieškoti būdų programoms finansuoti, dirbti Tėvų komitete, įgyja strateginio planavimo įgūdžių.

Rezultatai

Siekiant ištirti tėvų dalyvavimo mokyklos bendruomeniniame gyvenime ypatumus ir galimybes atliktas kiekybinis tyrimas. Tyrimas vyko 2009 metų kovo 1-9 dienomis Klaipėdos Vidūno bei „Baltijos“ vidurinėse mokyklose ir Klaipėdos rajono Algluonėnų ir Tauralaukio pagrindinėse mokyklose. Apklausta 130 respondentų (50 mokyklų pedagogų ir 80 šias mokyklas lankančių vaikų tėvų).

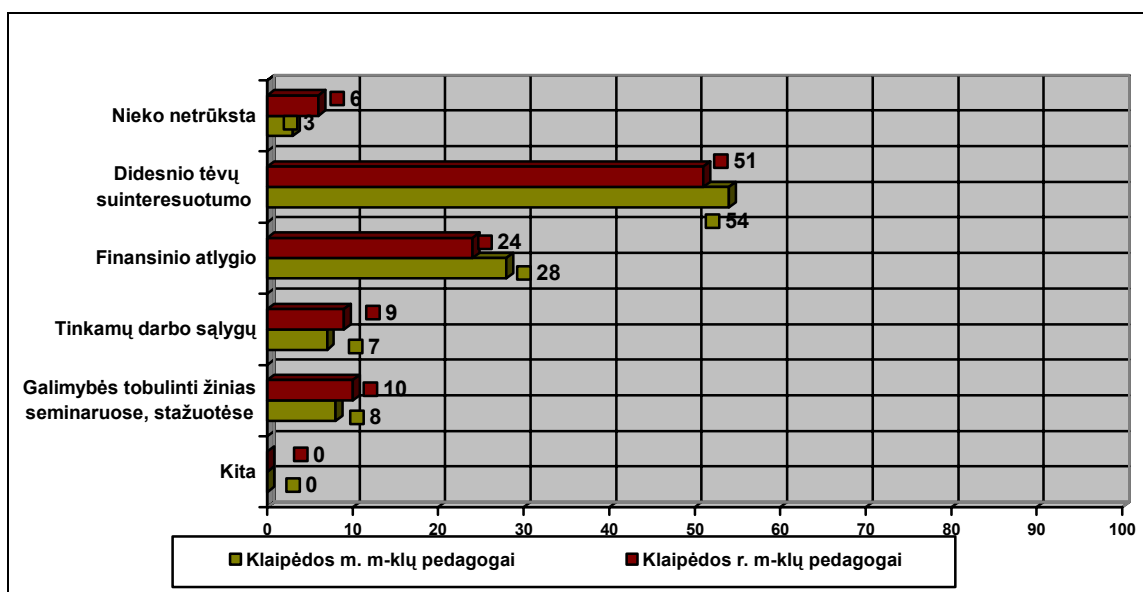
Pedagogų apklausa parodė, kad miesto ir rajono mokyklose skiriasi tėvų dalyvavimo įstaigų bendruomeniniame gyvenime suvokimas (žr. 1 pav.).

1 pav. Kaip mokyklose suvokiamas tėvų dalyvavimas įstaigų bendruomeniniame gyvenime (%)

Taigi daugumos pedagogų požiūriu, tėvų dalyvavimas mokyklos bendruomeniniame gyvenime suvokiamas kaip bendradarbiavimas su tėvais. Prieita išvados, kad tėvų įtraukimas į mokyklos valdymą (Tėvų komitetą) labiau aktualus Klaipėdos miesto mokyklose 34 %, o Klaipėdos rajono tik 17%. Tuo tarpu Klaipėdos rajono mokyklose tėvų dalyvavimas įstaigų bendruomeniniame gyvenime labiau suvokiamas kaip papildantis vaiko ugdymą švietimo įstaigoje 23 %, o Klaipėdos miesto mokyklose 14%.

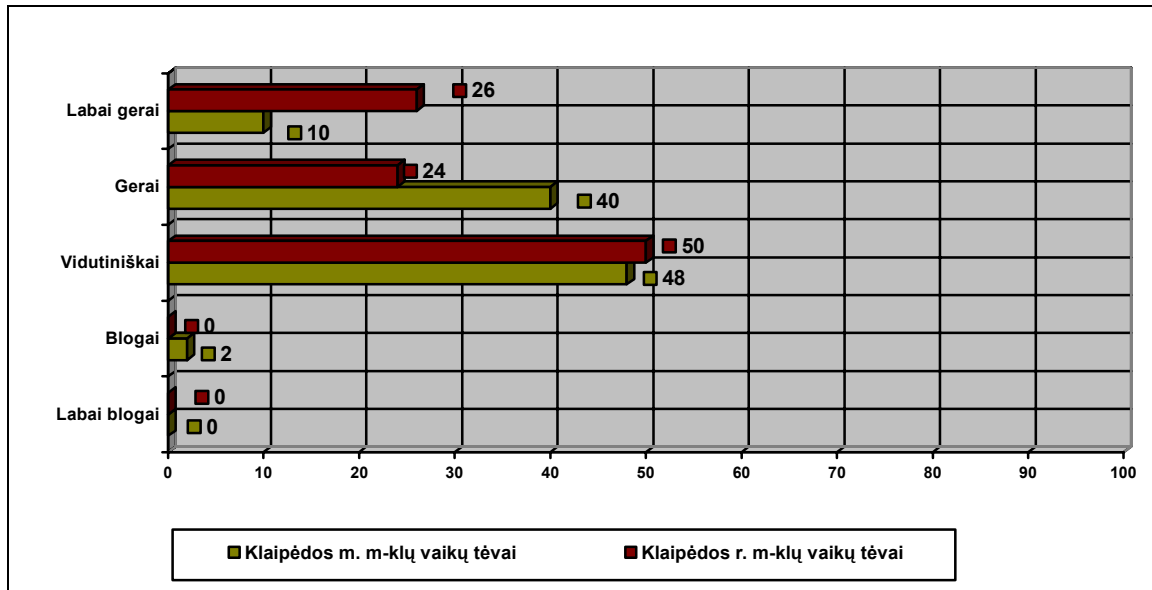
Tiek miesto, tiek ir rajono mokyklų pedagogai mokyklos bendruomeniniame gyvenime pasigedo didesnio tėvų suinteresuotumo (žr. 2 pav.) rezultatai nežymiai skyrėsi Klaipėdos miesto mokyklose 54% , o Klaipėdos rajono mokyklose 51%.

2 pav. Ko pedagogams trūksta mokykloje bendradarbiaujant su tėvais (%)

Vadinasi, daugiau kaip pusės pedagogų požiūriu, tėvai mažai suinteresuoti bendradarbiauti su pedagogais. Beveik trečdalis pedagogų kaip vieną iš veiksnių, trukdančių bendradarbiauti su tėvais, nurodė nepakankamą finansinį atlygį ir gauti duomenys pasiskirstė taip: Klaipėdos miesto mokyklų pedagogai 28 % , o Klaipėdos rajono mokyklų pedagogai 24%.

Tyrimo rezultatai parodė, kad daugelis tėvų tik vidutiniškai įvertino pedagogų (mokyklos bendruomenės) suinteresuotumą bendradarbiauti su jais (žr. 3 pav.) Klaipėdos rajono mokyklų vaikų tėvai 50% , o Klaipėdos miesto mokyklų vaikų tėvai 48%.

3 pav. Tėvų nuomonė apie pedagogų (mokyklos bendruomenės) suinteresuotumą bendradarbiauti (%)

Pastebėtina, kad didesnė dalis Klaipėdos miesto mokyklų vaikų tėvų gerai įvertino mokyklos bendruomenės suinteresuotumą bendradarbiauti su jais 40 %, o Klaipėdos rajono mokyklų vaikų tėvai 24% . Didesnė dalis Klaipėdos rajono mokyklas lankančių vaikų tėvų šį suinteresuotumą įvertino labai gerai 26% , kai Klaipėdos miesto vaikų tėvai tik 10%. Visgi konstatuotina, kad ir patys pedagogai per mažai deda pastangų tėvus įtraukdami į mokyklos bendruomeninį gyvenimą.

Išvados

1. Mokykla svarbi visuomenėje ne tik savo mokomaisiais, ugdomaisiais ir kitais principais, bet ir kaip bendruomenė, jungianti mokytojus, mokinius, jų tėvus (globėjus) ir kitus asmenis, kuriuos sieja ugdymo ir bendri švietimo tikslai.
2. Tyrimu nustatyta, kad tėvų dalyvavimas mokyklos bendruomeniniame gyvenime tiek Klaipėdos miesto (29proc.), tiek Klaipėdos rajono (32 proc.) mokyklose suvokiamas kaip bendradarbiavimas.
3. Klaipėdos miesto ir rajono pedagogai pasigenda didesnio tėvų suinteresuotumo bendradarbiauti (54proc. ir 51 proc.).
4. Klaipėdos miesto ir rajono tirtu mokyklų tėvų požiūriu dauguma pedagogu suinteresuoti bendradarbiauti su tėvais tik vidutiniškai (48proc. ir 50 proc.), labai gerai tik (10proc. ir 26 proc.), gerai – (40proc. ir 24 proc.)

Literatūros sąrašas

1. Černius V. J. Mokykla: organizacija, bendravimas, vadovavimas. Lietuvos švietimo reformos gairės. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1993.
2. Dobranskienė R. Mokyklos bendruomenės vadyba : monografija. Šilutė: Prūsija, 2002.
3. Dapkienė S. Pedagoginė praktika : metodinė medžiaga. Šiauliai : ŠU leidykla, 2001.
4. Indrašienė V. *Socialinio ugdymo technologijos : mokomoji knyga*. Vilnius: VPU leidykla, 2004.
5. Juodaitytė A., Martišauskienė D. Darželio-mokyklos bendruomenės dalyvavimas kuriant organizacijos kultūrą: sąlygos ir galimybės // *Pedagogika*, 2007, T. 88, p. 19-24.
6. LR Švietimo įstatymas. Nauja įstatymo redakcija nuo 2003 m. birželio 28 d. // *Žin.*, 2003, Nr. 63-2853.
7. LR Vyriausybės 2005 m. sausio 24 d. nutarimas Nr. 82 „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatų įgyvendinimo programos patvirtinimo“ // *Žin.*, 2005, Nr. 12-391.

8. Tėvų, specialistų ir specialiųjų poreikių turinčių vaikų bendradarbiavimo plėtotė ugdymo institucijose (ankstyvosios reabilitacijos tarnybose ir bendrojo lavinimo mokyklose). Tyrimo ataskaita. LR švietimo ir mokslo ministerija, Šiaulių universitetas. Šiauliai, 2003, p. 17.

The research of parents' participation in the social life of the school

Summary

The participation of parents in life of the educational institution influences the achievements of children, their motivation, self-evaluation and behavior, however today both parents and school do not sufficiently use the potential of cooperation. In the work one analyzes the conception of school community, the essence and importance of school communication and cooperation with parents, discusses the forms and means of parents' participation at school. The aim of the empirical research was to analyze the peculiarities of parent's participation in the social life of the school. According to the results of the research, the improvement perspectives of parents' participation in school social life are foreseen.

Mokslinio darbo vadovas: doc. dr. B. Krikščiūnas (Lietuvos Žemės Ūkio Universitetas)

MOKINIŲ SMURTO PASIREIŠKIMAI TARP BENDRAAMŽIŲ IR JO PREVENCIJOS PROBLEMAS

Jurgita Pocienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Lietuvoje didėja smurtaujančių vaikų skaičius. Tai – laiku nesuteiktos socialinės, pedagoginės ir psichologinės pagalbos, kurią privalo užtikrinti valstybė ir visuomenė – įsitikinusi Vaiko teisių apsaugos kontrolierė Šalaševičiūtė (2007). Vienas iš iššūkių, su kuriuo susiduria šiandienos mokykla, yra smurtinio elgesio tarp vaikų plitimas. Tai reiškinys, kuriam reikia skirti ypatingą dėmesį, nes jis ne tik trikdo ugdymo procesą, apsunkina mokinių ir mokytojų darbą, komplikuoja mokyklos bendruomenės tarpusavio santykius, bet ir turi pavojingas pasekmes visai visuomenei.

Kasmet labiau išryškėja, kad mokykla toli gražu nėra saugi užuovėja nuo visuomenėje egzistuojančių problemų. Apie smurtą tarp mokinių perskaitome spaudoje, jį matome televizijos laidose, filmuose, girdime jaunimo muzikoje. Tikriausiai ne vienam apie muštynes, priekabiavimus, reketą, šantažą mokykloje teko tiesiogiai girdėti iš pačių vaikų. Smurtas egzistuoja namuose, gatvėje, viešose vietose. Gatvė laikoma pavojinga ir nesaugia aplinka vaikams, keliančia tėvų susirūpinimą. Nejaugi tokia taps ir mokykla. Smurtas mokyklos įstaigose tampa tokia problema, kuri turi rūpėti ne tik tėvams ar mokytojams, bet visai visuomenei.

Statistika, žiniasklaida bei patys mokyklų darbuotojai teigia, kad mokyklose smurto problema egzistuoja ir turi tendenciją didėti. Smurto temos aktualumą mokyklose rodo ne tik statistika, informavimo priemonių dėmesys, bet ir praktikų patirtis. Mokyklų direktoriai, socialiniai pedagogai, mokytojai, psichologai ir kitų sričių specialistai pabrėžia, kad smurtas jaunimo tarpe turi tendenciją augti neaplenkdamas mokyklos. Svarbiausias dalykas norint jį sustabdyti – kompleksiskai vykdoma prevencija.

Smurtą mokykloje, kaip reiškinį, plačiai tyrinėjo daugelis Lietuvos autorių: M. Barkauskaitė, L. Bulotaitė, G. Kviesskienė, I. Leliūgienė, G. Navaitis, R. Žukauskienė, D. Pūras ir kiti. Smurto tema yra atlikta nemažai tyrimų, apklausti vidurinių, bei jaunimo mokyklų mokiniai bei pedagogai. Gimnazijos, palyginti naujo ir novatoriškesnio mokymosi įstaigos, dar yra nedaug tyrinėtos.

Tyrimo objektas: (9-12) klasių mokinių smurto pasireiškimai ir jo prevencija

Tyrimo dalykas : Vienos Kauno rajono gimnazijos (I– IV klasių) ir Kauno miesto vidurinės mokyklos (9-12 klasių) mokiniai.

Tyrimo tikslas – nustatyti pagrindines mokinių smurto elgesio apraiškas gimnazijoje ir vidurinėje mokykloje ir jo prevenciją.

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis literatūros šaltiniais, pateikti smurto sampratą, rūšis, bei atskleisti pagrindines jo priežastis.
2. Apibūdinti pagrindinius mokinių smurto raiškos ypatumus skirtingo tipo ugdymo institucijose.
3. Nustatyti smurto prieš vaikus prevencijos problemas ir priemones skirtingo tipo ugdymo institucijose.

Tyrimo hipotezė:

1. Smurtas žymiai didesnis vidurinėje mokykloje, nei gimnazijoje.
2. Smurto prieš vaikus prevencija vykdoma žymiai aktyviau Kauno rajono gimnazijoje nei Kauno miesto vidurinėje mokykloje.

Tyrimo metodai:

1. Mokslinė literatūrinė analizė.
2. Mokinių anoniminė anketinė apklausa.
3. Rezultatai apskaičiuoti statistinių duomenų apdorojimo programa PAULA4 (B.Bitinas, 1998).

Tyrimo metodika ir kontingentas

Tyrimas atliktas 2008 metais gruodžio mėnesį Kauno mieste ir rajone. Buvo tirti gimnazijos ir vidurinės mokyklos mokiniai. Iš viso apklausta 320 mokinių. Tiriamųjų tarpe dominuoja nuo 14 iki 19 metų respondentai, daugiausia respondentų 18 ir 15 metų. Tyrime dalyvavo devintokų 29,33 proc., dešimtokų 23 proc., vienuoliktokų 15,33 proc., ir dvyliktokų daugiausia 32,33 proc. Iš viso tyrime dalyvavo 52,33 poc. berniukų ir 47,67 proc. mergaičių.

Buvo tirti gimnazijos ir vidurinės mokyklos mokiniai. Gimnazijos mokykloje apklausta 57 proc. mokinių, o vidurinės mokyklos 43 proc. mokinių. Parengta anoniminė anketa, kurią sudarė 30 atviro, uždaro ir pusiau uždaro tipo

klausimų. Kai kurie anketos klausimai adaptuoti iš R. Povilaičio ir J.Valiukevičiūtės anketos „Patyčių prevencija mokyklose“.

Rezultatai

1.Smurto samprata, rūšys, bei pagrindines jo priežastys

Smurtas – vieno žmogaus (žmonių grupės) prievartos veiksmas prieš kitą žmogų (žmonių grupę), iš to turint kokios nors naudos ar pasitenkinimo (Kučinskas, Kučinskienė, 2000). Dažniausiai smurtas pasireiškia veiksniais, kurie visuomenėje yra nepageidaujami. Požiūris į taip besielgiančius žmones, ir ypač vaikus, yra gana prastas.

Smurtas prieš mokinius pasireiškia chuliganiškais veiksmais, kurių metu vaikai patiria fizinę, seksualinę skriaudą (įvairaus sunkumo kūno sužalojimai), materialinius nuostolius (yra sugadinami ar atimami jiems priklausantys daiktai), socialinę (išstūmimas iš bendraamžių kolektyvo) bei emocinę-psichologinę (žeminimas, bauginimas) skriaudą. Mokykloje taip pat pasitaiko prievartinio (panaudojant tiek psichologinę, tiek fizinę prievartą) įtraukimo į priklausomybinį elgesį (narkotikai, azartiniai žaidimai) bei vaikų tvirkavimo atvejų (Karmaza, 2007). Leliūgienė (2003) pažymi, kad autoriai išskiria tokias smurto rūšis: emocinis-psichologinis, fizinis ir seksualinis smurtas.

Fizinis smurtas – fizinis vaiko žalojimas: mušimas, traumavimas, vertimas dirbti sunkius darbus ne pagal jėgas, nenormuotas fizinis darbas, darbas nepatenkinamose sąlygose su nepritaikytomis priemonėmis, kai smurtininkas (tėvai, giminės, darbdavys, ugdytojas) gerai supranta ką daro arba žino apie vaiko žalojimą, bet neužkerta kelio (Kučinskas, Kučinskienė, 2000).

Fizinis smurtas yra pavojingas, nes vaikai neretai yra sužalojami: odos, kaulų traumos, lūžiai, galvos smegenų sukrėtimai. Taip pat sukelia menkavertiškumo, bejėgiškumo, nesaugumo jausmus, padidėjusį baimingumą, sutrikdo psichofizinį vaiko vystymąsi. Tai yra vaiko žeminimas ir jo teisių pažeidimas. Jis yra pavojingas, nes gali lemti rimtus sužalojimus, skatina agresyvią galvosena ir elgesį (Sruoga ir Jakubkaitė, 2002).

Emocinis smurtas (psichologinis), jis dažnai susijęs su fizine prievarta, įžeidžiančiais žodžiais, pastabomis, grasinimais, draudimais, gąsdinimais siekiama asmenį išskaudinti, įbauginti, priversti suvokti priklausomybę nuo skriaudėjo. Emocinis smurtas pasireiškia vaiko ar jo jausmų ignoravimu, nepagarba, išvaizdos, įsitikinimų, religijos, šeimos, artimųjų, finansinės ar socialinės padėties išjuokimu; nuolatinio nepripažinimu, nepritarimu, kritika, priekaištais, pasiekimų ar iniciatyvos nuvertinimu, atskyrimu nuo svarbių žmonių.

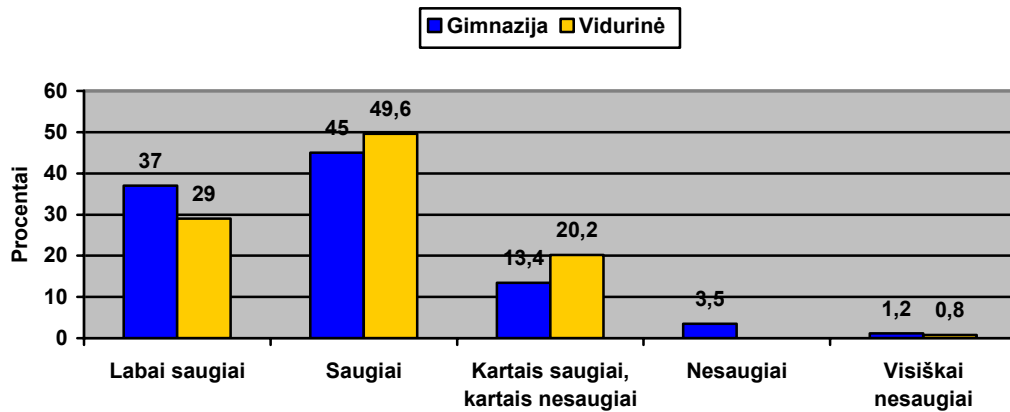
Emocinis smurtas apima piktnaudžiavimą valdžia prieš vaiką, pasireiškiantį dažnu ar nuolatinio nepalankumu, nedraugiškumu, priešišku nusistatymu. Jis nėra taip akivaizdžiai pastebimas kaip fizinis, po jo nelieka mėlynių, lūžių ar kitų kūno sužalojimų. Tačiau emocinis smurtas pažeidžia psichologinę žmogaus gerovę, kenkia vaiko savęs suvokimui ir savigarbai (Sruoga ir Jakubkaitė, 2002).

Seksualinis smurtas – lytėjimas, išprievartavimas ar mėginimas tą padaryti, vaiko panaudojimas pornografijai, lytinių organų demonstravimas, atviras kalbėjimas apie seksą, norint šokiruoti ar sukelti susidomėjimą, leidimas ar skatinimas žiūrėti pornografinius filmus ar žurnalus (Arlauskaitė, 1998). Seksualinė prievarta yra sunkiausiai išsiaiškinamas nusikaltimas, jų mažiausiai fiksuojama oficialiai. Dažniausiai vaikai ir juos globojantys suaugusieji gėdijasi įvykusio fakto, vengia pripažinti ir neieško specialistų pagalbos. Lytinis smurtas vaikui yra ypač žalingas. Lytiniai santykiai tarp tėvų ir vaikų, brolių ir seserų sutrikdo asmenybės raidą ir gali sukelti lytinės orientacijos pokyčius.

Mitchell (1994), išskyrė tokias bendras smurto priežastis: fiziologiniai, psichologiniai, emociniai smurtautojo asmenybės sutrikimai; visuomenėje nusistovėjusios kultūrinės normos, palaikančios smurtą; smurto ciklas – smurtinio elgesio perdavimas iš kartos į kartą; socialinis ekonominis statusas, suteikiantis galimybę naudotis savo padėtimi; menkas savivertės jausmas (kyla poreikis naudojant jėgą ir prievartą pakelti savo vertę); socialinė izoliacija; didelis stresas aplinkoje: kylantis dėl smurto, nedarbo ir pan., padidinantis galimybes pasireikšti smurtui ir prievartai.

2. Mokinių smurto raiška skirtingo tipo mokyklose

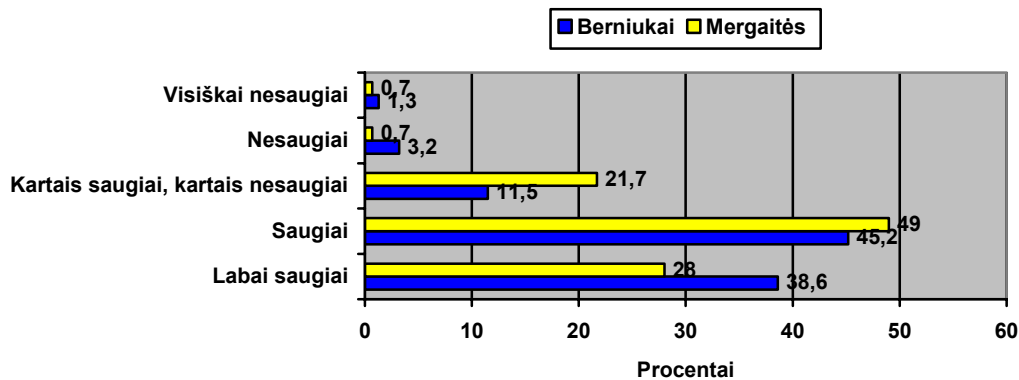
Anketinė apklausa buvo pradėta, kaip saugiai jaučiasi vaikai mokykloje. Daugiausiai atsakinėjusių vaikų mokykloje jaučiasi saugiai. Vidurinės mokyklos vaikų teigė (49,6 proc.), gimnazijos mokyklos (45 proc.) vaikų jaučiasi saugiai. Net labai saugiai atsakė (37 proc.) gimnazijos mokinių ir (29 proc.) vidurinės mokyklos mokinių. Kartais saugiai, kartais nesaugiai atsakė (13,4 proc.) gimnazijos mokinių, o vidurinės mokyklos (20,2 proc.) mokinių. Nesaugiai jaučiasi gimnazijos mokykloje (3,5 proc.) mokinių ir visiškai nesaugiai atsakė apie vieną procentą tiek vienos mokyklos tiek kitos mokyklos mokinių.

1 pav. Mokinių nuomonė apie saugumą mokykloje, proc.,
($\chi^2=8,184$; $df=4$; $p<0,0851$)

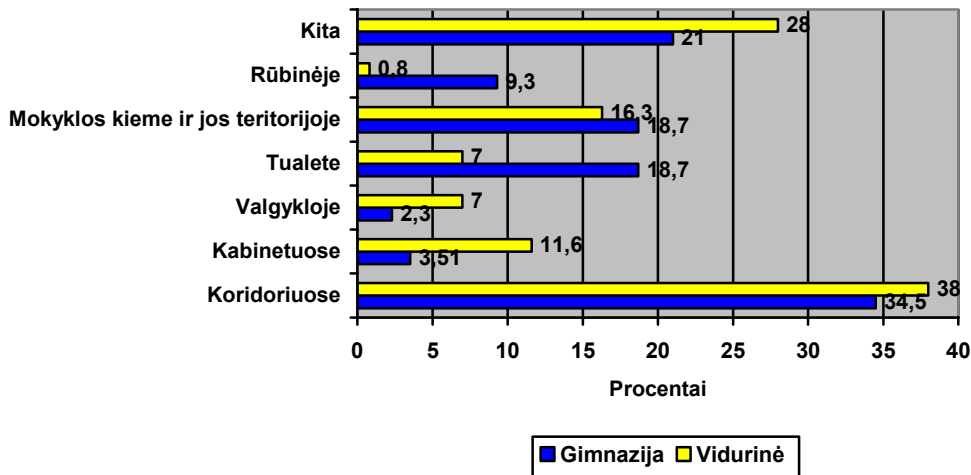
Taigi, apklausus respondentus dėl jų pačių saugumo, lygindami mokyklas matėme, kad daugiau negu pusė vaikų mokyklose jaučiasi saugiai. 2 paveiksle berniukų ir mergaičių atsakymai šiek tiek skiriasi. Labai saugiai jaučiasi (38,6 proc. berniukų ir 28 proc. mergaičių) visa tai rodo, kad mergaičių saugumas, net (10,6 proc.) mažesnis nei berniukų. Saugiai jaučiasi (45,2 proc. berniukų ir 49 proc. mergaičių), kartais saugiai, kartais nesaugiai jaučiasi (21,7 proc. mergaičių ir 11,5 proc. berniukų), nesaugiai jaučiasi (3,2 proc. berniukų ir 0,7 proc. mergaičių) ir visiškai nesaugiai (1,3 proc. berniukų ir 0,7 proc. mergaičių). Visa tai rodo, kad mokyklose nėra visiškai užtikrintas mokinių saugumas.

Smurtas - dažnesnė bendravimo priemonė tarp vaikinių, nei tarp merginų, išskyrus žodinės agresijos atvejus. Mergaičių smurtas yra subtilesnis, ne taip ryškiai matomas. Tiesioginiai pažeminimai, tiek fiziniai, tiek emociniai, yra lengviau pastebimi, tuo tarpu netiesioginis žeminimas sudaro tokie veiksmai, kur iš pažiūros nieko blogo nereiškia. Tai gali būti ir žvilgsnis, išleistas garsas, juokas. Berniukai daugiausia smurtauja vėlyvoje paauglystėje ar ankstyvoje jaunystėje, laikui bėgant šis polinkis slūgsta. Mergaitėms smurto protrūkis pasireiškia ankstyvoje paauglystėje. Berniukai labiau nei mergaitės linkę vartoti fizinį smurtą. Priešingai jiems, mergaičių tarpe dažnesnis emocinis smurtas: draugystės nutraukimas, ignoravimas, apkalbos, bandymas į jas įtraukti kitas mergaites (Būti tėvais, 2002).

2 pav. Mergaičių ir berniukų nuomonė apie saugumą mokykloje, proc., ($\chi^2=10,19$; $df=4$; $p<0,0373$)

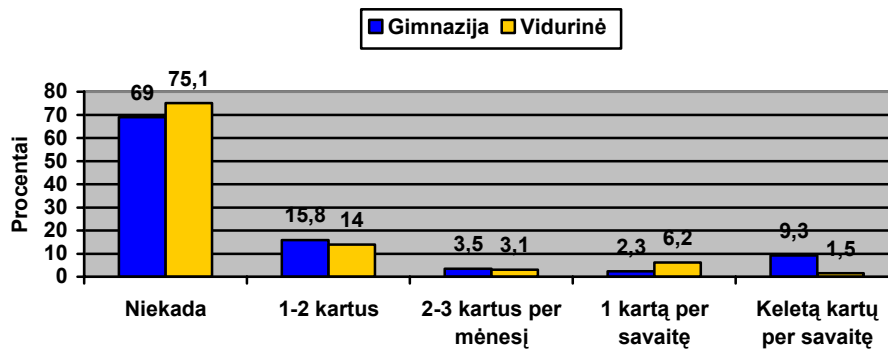
Buvo įdomu sužinoti, kurioje ugdymo institucijoje vaikai dažniausiai patiria prievartą. Buvo tirtos įvairios šių mokyklų vietos: koridoriai, kabinetai, valgykla, tualetai, mokyklos kiemas ir jos teritorija, rūbinė ir kita. Buvo lyginamos dviejų mokyklų, gimnazijos mokyklos respondentų ir vidurinės mokyklos respondentų nuomonės.

3pav. Vaikų nuomonė: nesaugiausia vieta mokykloje per paskutinius 2 mėnesius, proc.,

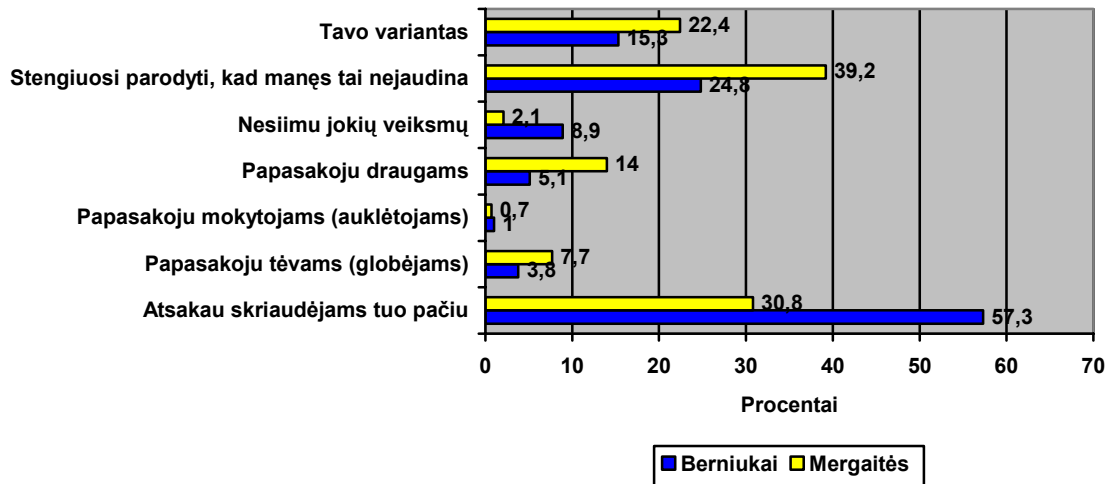
Statistiškai reikšmingi skirtumai ($\chi^2=29,46$; $df=6$; $p<0,0000$) tarp gimnazijos ir vidurinės mokyklų mokinių lyginamų atsakymų, nesaugiausiai vaikai jaučiasi koridoriuose. Iš 3 paveikslėlio matyti, kad net (38 proc.) vidurinės mokyklos respondentai ir (34,5 proc.) gimnazijos mokyklos respondentai nesaugiausiai jaučiasi koridoriuose. Galima būtų teigti, kad per mažai kontroliuoja mokinius pedagogai, todėl jaučiama didesnė laisvė koridoriuose. Tuailete jaučiasi nesaugiai net (18,7 proc.) gimnazijos respondentų ir (7 proc.) vidurinės mokyklos respondentų. Tai taipogi nestebima vieta pedagogų. Mokyklos kieme ir jos teritorijoje tiek gimnazijos, tiek vidurinės mokyklos mokiniai jaučiasi panašiai. Rūbinėje nesaugiau jaučiasi gimnazijos mokiniai, tai yra (9,3 proc.) respondentų, o vidurinės mokyklos tik (0,8 proc.) respondentų. Iš to galėtume spręsti, kad gimnazijos rūbinėje per mažą pedagogų kontrolę. „Kita“ nurodė (21 proc.) gimnazijos ir (28 proc.) vidurinės mokyklos mokiniai. Nurodžiusių respondentų atsakymai skambėjo taip: „jaučiuosi saugus“, „saugu visur“, o du atsakymai: „niekur nesaugu“.

Apibendrinant galima teigti, kad nesaugiausiai vaikai jaučiasi koridoriuose, tuailete, mokyklos kieme ir jos teritorijoje, rūbinėje ir net kabinetuose. Iš to matome, kad nesaugiausios vietos yra, kurios nekontroliuojamos pedagogų. Dažniausiai smurtas tarp jaunuolių įvyksta didžiausiose susibūrimo vietose. Kaip teigia Kurienė ir kt. (2000) „Kiemas, gatvė, mokykla – tai tos vietos, kur vaikas, apart namų, patiria fizinę, emocinę ir seksualinę prievartą“.

4 pav. Vaikų nuomonė: kaip dažnai naudojai prievartą prieš kitus vaikus per paskutinius 2 mėnesius, proc., ($\chi^2=10,81$; $df=4$; $p>0,0288$)

Pagal pateiktus 4 paveiksle tyrimo rezultatus galime teigti, kad per paskutinius du mėnesius didžioji dalis mokinių, tiek gimnazijos, tiek vidurinės mokyklos prievartos nenaudojo niekada. Vidurinės mokyklos respondentų (14 proc.) atsakė, kad prievartą naudojo 1-2 kartus per mėnesį, o gimnazijos (15,8 proc.). Net (9,3 proc.) gimnazijos respondentų nurodė prievartą naudoję prieš kitus vaikus keletą kartų per savaitę, o vidurinės mokyklos (1,5 proc.).

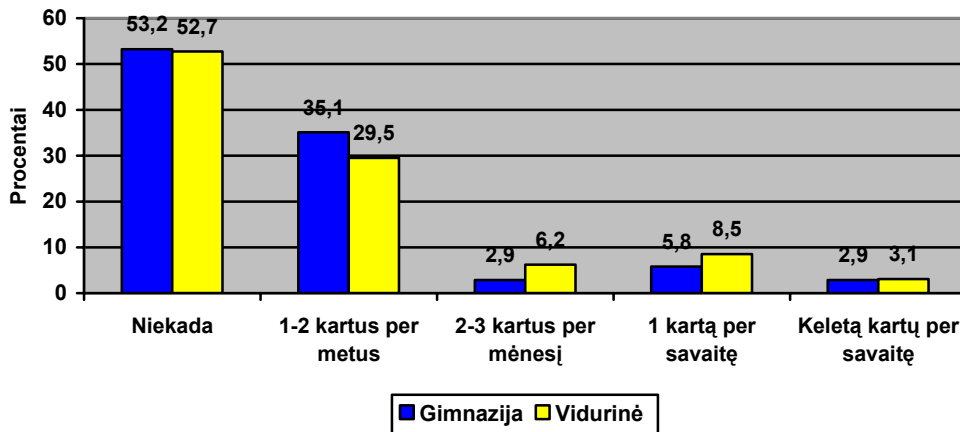
5pav. Mergaičių ir berniukų nuomonė: kaip jie reaguoja patirdami prievartą, proc., ($\chi^2=33,12$; $df=6$; $p<0,0000$)

Iš tyrimo rezultatų matome, kad daugiau berniukų yra linkę atsakyti skriaudėjams tuo pačiu (57,3 proc.), o mergaičių tik (30,8 proc.). Mergaitės daugiau stengiasi parodyti, kad manęs tai nejaudina (39,2 proc.), o berniukų kur kas mažiau (24,8 proc.). Mergaitės daugiau linkusios papasakoti draugams (14 proc.), tėvams (globėjams) (7,7 proc.). „Tavo variantas“ nurodė (22,4 proc.) mergaičių, iš kurių kelios nurodė: „verkiu“, „verkiu daug“, „niekam nepasakoju“. Iš berniukų nurodė „tavo variantas“ (15,8 proc.), iš jų nemaža dalis nurodė „prievartos nepatiria“, keletas atsakymų buvo „niekam nesakau“.

Apibendrinant galima teigti, kad berniukai nelinek nusileisti skriaudėjams ir patys lengvai ištraukia į prievartos procesą. Gal jiems daugiau svarbesnis lyderio vaidmuo. Drįsčiau teigti, kad mergaitės per daug apatiškos savo skriaudėjams, kadangi patirdamos prievartą parodo, kad jų tai nejaudina.

Smurto prieš vaikus prevencija

Tyrimo rezultatai 6 paveiksle parodė, jog renginių apie smurtą prieš vaikus, tiek vidurinėje mokykloje, tiek gimnazijoje vyksta per mažai. Daugiau negu pusė respondentų tiek vienos mokyklos, tiek kitos atsakė, kad tokių renginių nebūna niekada. (35,1 proc.) gimnazijos mokinių atsakė, jog renginiai prieš vaikus apie smurtą aiškinimui

6pav. Mokinių nuomonė apie vykstančias valandėles, renginius, akcijas skirtas apie smurtą prieš vaikus aiškinimui, proc., ($\chi^2=3,302$; $df=4$; $p<0,5087$)

vyksta 1-2 kartus per metus, o vidurinės mokyklos (29,5 proc.). Jog 2-3 kartus per mėnesį vyksta užsiėmimai, skirti prievartos prieš vaikus aiškinimui teigė daugiau vidurinės mokyklos mokinių (6,2 proc.) ir gimnazijos mokyklos (2,9 proc.). Iš rezultatų galime teigti, jog mokyklos per mažai veda renginių, valandėlių apie prievartą prieš vaikus aiškinimui. Teigčiau, jog pedagogai abejingi prievartos pasireiškimams.

Mokyklose didžiulis dėmesys skiriamas vaiko mokymosi rezultatams, todėl kartais pamirštami labai svarbūs socialiniai gebėjimai. Kol taip bus, mokykla neatsikratys vaikų agresyvumo. Kiekvienas procesas susideda iš tam tikrų etapų, žingsnių. Pirmas žingsnis užkertant smurto klestėjimą mokykloje – smurto prevencijos programų diegimas. Pastaruoju metu švietimo įstaigose rengiama nemažai įvairių prevencinių programų, projektų skirtų smurto problemai.

Išvados

1. Išanalizavus mokslinę literatūrą, išsiaiškinta, kad mokinių smurtas yra paplitęs mokyklose. Pagrindinės mokinių smurto rūšys yra fizinis ir emocinis smurtas. Beveik kas antras vaikas yra patyręs mokykloje smurtą, tiek mergaitės tiek berniukai patiria smurtą vienodai, tik mergaičių smurtas ne taip matomas, kaip berniukų. Mergaitėms labiau būdingas emocinis smurtas.

2. Empirinio tyrimo metu nustatyta, kad smurtaujama tiek gimnazijoje, tiek vidurinėje mokykloje panašiai. Daugiau negu pusė respondentų savo mokyklose jaučiasi saugiai, berniukai jaučiasi saugiau nei mergaitės. Tai rodo, kad mokyklose nepakankamai užtikrinamas mokinių saugumas. Labiausiai nesaugiai mokiniai jaučiasi mokyklos koridoriuose, mokyklos teritorijoje, tualetuose. Patirdami smurtą berniukai linkę smurtauti patys, mergaitės daugiau nekreipia dėmesio, matant smurtaujančius draugus vienus prieš kitus, juos dažniausia stebi. (Jenskis, 1997) teigia, dažniausiai smurtą pagimdo smurtas. Smurtininku negimstama, smurtauti išmokstama, ir tai gali tapti nuolatiniu elgesio būdu. Smurtinį savo elgesį smurtininkas gali įsisąmoninti, „įteisinti“, kai auką laiko nuosavybe, kai smurtą taiko aukos labui, kai keršijama, kai norima įrodyti savo galią, įtaką, reikšmingumą.

3. Tyrimo metu išsiaiškinta, smurto prieš vaikus prevencija vykdoma gana pasyviai. Apie pusę tiek vidurinės mokyklos, tiek gimnazijos mokyklos mokinių apie vykstančias valandėles, renginius, akcijas skirtas apie smurtą prieš vaikus aiškinimui, atsakė nevyksta niekada. Tai nėra tik ugdymo institucijų problema, tai yra gili socialinė problema.

Literatūra

1. Arlauskaitė Ž. (1998). Tikra knygelė apie skriaudą: I dalis suaugusiems. Vilnius.
2. Būti tėvais. (2002). Socialinio darbo su šeima gairės. Kaunas.
3. Cole Michael; Cole, Sheila R. (1996). The development of children. Third edition. New York.
4. Jenskis J. (1997). Šių laikų dorovinės problemos. Vilnius.
5. Hurrelmann K. Unverzagt G. (2001). Kaip išugdyti stiprius vaikus. Vilnius.
6. Gilligan J. (2002). Smurto prevencija. Vilnius.
7. Goldstein A.P. (1998) et al ART– Agression, Replacement, Training. USA: Illinios Research Press.
8. Karmaza E. (2007). Darbas su agresyviais vaikais. Kaunas.
9. Kučinskas V., Kučinskienė R. (2000). Socialinis darbas švietimo sistemoje. Klaipėda.
10. Kurienė A., Pivorienė V. (2000). Būkite atidūs – vaiką ištiko bėda. SOS vaikų kaimų Lietuvos draugija. Vilnius.
11. Leliūgienė I. (2003). Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas. Kaunas.
12. Prokopčik M. (2003). Suaugęs žmogus neturi mušti vaiko. Vilnius.
13. Povilaitis J., Jasilionė J.S., Kurienė A ir kt. (2007). Kuriame mokyklą be patyčių. Vilnius.
14. Pūras D. (2007). [žiūrėta 2008-03-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.alfa.lt/straipsnis/173529>
15. Sruoga V., Jakubkaitė B. (2002). Emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta prieš vaikus. Vilnius.
16. Šalaševičiūtė R. (2007, gruodis). Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokykloje. [žiūrėta 2008-03-21]. Prieiga per internetą: http://www.lvjc.lt/index.php?mact=News.cntnt01_detail,0&cntnt01articleid=116&cntnt01returnid=97

Summary

Violence – especially violence against children – is one of the biggest problems in the world and in Lithuania as well. The consequences of violence are very painful, its physical, moral and material damage is tremendous. In spite of that our society is still unable properly to solve this problem. The worrying fact is that quite a big number of children undergo violence not only at home or in the street, but also at school. The responsible authorities should pay more attention to this fact and should make every effort to prevent that. In order to organize prevention first of all we need objective, reliable and full information about the fact of violence and its spreading in school. The purpose of this paper is analyze the attitude towards violence in the school by school children themselves.

MOKINIŲ KONFLIKTŲ PRIEŽASTYS MOKYKLOJE ANKSTYVOSIOS PAAUGLYSTĖS TARPSNYJE

Ineta Raukštaitė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Atkūrus nepriklausomybę, Lietuvoje keitėsi kultūrinis, socialinis ir politinis gyvenimas. Visuomenėje vykstantis socialinių struktūrų persitvarkymas paaštrino daugelį socialinių, psichologinių ir ekonominių problemų. Tai palietė iš esmės kiekvieną šeimą, joje augančius vaikus.

Šiuolaikinė šeima ir mokykla - sudėtingas mūsų tikrovės atspindys. Ugdymo praktikoje pastebėta, jog nemaža dalis konfliktiškos elgsenos vaikų išauga nedarniose ir asocialiose šeimose. Prastas tokios šeimos mikroklimatas vaikus nuteikia prieš suaugusius, skatina nepagarbą žmonėms, nedrausmingumą, nenorą mokytis, formuoja liguistai uždara ir nesugebančią bendrauti asmenybę [9].

Bendrojo lavinimo mokykla yra pagrindinė švietimo sistemos grandis, kurioje mokiniai ne tik įgyja žinių, bet ir išmoksta kritiškai vertinti įvairius dalykus, adaptuotis besikeičiančioje socialinėje aplinkoje ir joje patiems keistis. Mokykla yra viena svarbiausių žmogaus socializacijos institucijų, kurioje vaikai bendraudami su kitais vaikais greitai išmoksta įvairių elgesio modelių.

Konfliktas yra vienas pagrindinių socialinių reiškinių, nuolatos kylančių tarp draugų ir priešų, tarp tėvų ir vaikų, tarp įvairiausių žmonių grupių. Psichologai pastebi, jog konfliktų mokykloje problema negali būti analizuojama atskirai nuo kitų elgesio problemų. Jie teigia, jog konfliktiško elgesio prielaidos dažnai glūdi ankstyvojoje vaikystėje – pastebima, kad konfliktuojantys paaugliai jau vaikystėje turėjo tam tikrų elgesio sunkumų, pasižymėjo agresyviu ar nevaldomu elgesiu, savo artimiausioje socialinėje aplinkoje stebėjo ar patys patyrė agresyvų elgesį ar prievartą [2]. Nesiimant efektyvių intervencijos priemonių prieš anksti vaikystėje pasireiškiančius nežymaus elgesio, emocijų socialinio bendravimo sutrikimus, jie paauglystės laikotarpiu perauga į grėsmingus socializacijos sutrikimus, pasireiškiančius konfliktais, smurtu, agresija prieš visuomenę (nusikalstamumas) arba prieš save (savižudybės, savęs žalojimas, naikinimas psichoaktyviomis medžiagomis).

Šiame straipsnyje aptariama 12 - 15 metų mokinių vienas iš ryškiausių paauglystės bruožų – konfliktiškumas mokyklose. Straipsnyje siekiama atskleisti, dėl kokių priežasčių, dažniausiai atsiranda paauglių konfliktai. Taip pat nagrinėjama ar tarp merginų ar tarp vaikų dažniau pasitaiko paauglių konfliktinės situacijos.

Apibrėžiant **darbo problemą** reikia pastebėti, kad mokyklose pastaruoju laikotarpiu pagausėjo konfliktinių situacijų mokinių tarpe. Apie konfliktus mokykloje ir bendraamžių vaikų tarpe daug kalbama, rašoma bei patariama ką reikia daryti, norint jų išvengti, kad šie reiškiniai nepasikartotų. Tačiau mažai, kas yra daroma. Probleminę sritį išryškina ir pačių moksleivių išsakomos mintys apie konfliktus, smurtą mokykloje. Atsižvelgus į tai, šio tyrimo **objektu** pasirinkti mokinių (paauglių) konfliktai su bendraklasiais.

Tyrimo tikslas - išanalizuoti dėl kokių priežasčių mokykloje kyla konfliktai mokinių tarpe.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti literatūros analizę apie 12 – 15 metų mokinių (paauglių) konfliktus ir jų atsiradimo priežastis.
2. Iširti paauglių polinkį konfliktuoti atsižvelgiant į jų lytį.

Tyrimo metodai. Iškelta problemai tirti mokslinės medžiagos apie paauglius analizė, empirinis tyrimas, tyrimo duomenų interpretacija. Panevėžio miesto bendrojo lavinimo mokyklose buvo atlikta 12-15 m. mokinių apklausa. Šia anonimine-anketine apklausa buvo siekiama įvertinti moksleivių konfliktų atsiradimo priežastis.

Paauglystės amžiaus tarpsnio apibūdinimas. Paauglystės tarpsnis yra laikomas rizikos amžiumi, nes tada pradeda sparčiai formuotis asmenybė, aktyviai vykti jos socializacija, atitinkamų vaidmenų prisiėmimas ir kt. Labai tikėtina, kad šiame procese gali pasitaikyti įvairių elgesio defektų, įtakojančių asmenybės susiformavimą [5]. Paauglystės amžius - pats sunkiausias ir sudėtingiausias iš visų amžiaus tarpsnių. Jis dar vadinamas pereinamuoju laikotarpiu, nes tuo metu vyksta savotiškas virsmas iš vaikystės į suaugusiojo gyvenimą, iš nebrandumo į brandą. Šiuo periodu vyksta visapusiškas paauglio vystymasis, apimantis anatominius - fiziologinius, intelektualinius pokyčius, paauglio požiūrių į įvairius reiškinius formavimąsi ir kt. [5]. Įvairūs mokslininkai turi skirtingus požiūrius į paauglystės amžiaus tarpsnio ribas. Paauglystė gali būti skirstoma į ankstyvąją - 12-14 metų ir vėlyvąją- 16-18 metų, 15-uosius

metus laikant pereinamaisiais [7]. Šiuo laikotarpiu kinta paauglio asmenybė: keičiasi poreikiai, formuojasi kritinis mąstymas, gilėja išgyvenimai ir peržiūrimos vertybės, išryškėja paauglio visuomeniškumas, aktyvumas, siekimas bendrauti su bendraamžiais ar kiek vyresniais, dažnai atsiribojama nuo suaugusiųjų. [5].

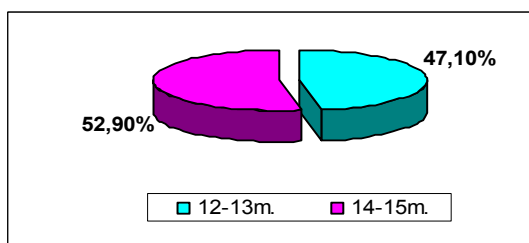
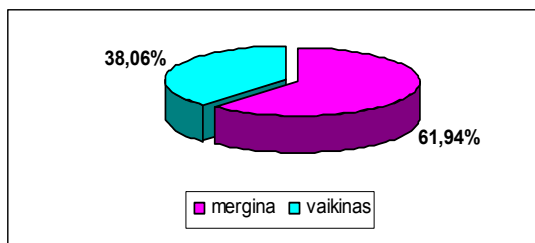
Paauglystės laikotarpiu stipriai pasikeičia paauglio gyvenimo ir veiklos samprata, jo socialinis vaidmuo. Tuo pačiu keičiasi ir jauno žmogaus tarpusavio santykių pobūdis su bendraamžiais: paaugliui atsiranda poreikis bendrauti, siekiant įtvirtinti savo naujai suvoktą poziciją, statusą, o esant nepalankioms aplinkybėms gali iššaukti tam tikrus paauglio elgesio nukrypimus ar net įvairius asocialaus elgesio apraiškas. Daugiausiai dėl šios priežasties paauglių santykiai yra konfliktiški. Anot M. Barkauskaitės, klasė yra pirminis formalus kolektyvas, kuriame paauglys praleidžia daug laiko tarp savo bendraamžių. Pirmieji santykiai naujoje bendruomenėje visada būna susiję su pagrindine veikla tam tikrame jos vystymosi etape. Atsiradus dalykinių santykių sistemai neišvengiamai užmezgami emociniai kontaktai. Taigi dalykiniai santykiai klasėje yra emocinių santykių sistemos susiformavimo pagrindas. Remdamiesi turimomis žiniomis, emocijomis paaugliai vertina vienas kitą. Paaugliai dažniausiai vertinimo pagrindo nesuvokia, tačiau vertina bendraklasius skirtingai. Klasėje susidaro nelygiareikšmių santykių tinklas dalykinių ir emocinių santykių sistemoje [1]. Paauglystės amžiaus tarpsnio ribos gana sąlygiškos. Įvairūs mokslininkai turi skirtingus požiūrius. Konflikto sąvoka mokslinėje literatūroje traktuojama labai įvairiai. Sociologinėje literatūroje galima išvelgti dvi jos sampratas. Viena vertus, konfliktu vadinami bet kurie nesutarimai tarp žmonių, žmonių grupių, kūnuose esama nesuderinamų ir prieštaringų tikslų [8]. Konfliktas - tai priešingų tikslų, interesų, pozicijų, nuomonių ar pozicijų susidūrimas, rimti nesutarimai, kurių metu žmogų užvaldo nemalonūs jausmai arba išgyvenimai. Dėl ko dažniausiai kyla tarpasmeniniai konfliktai? Viena dažniausiai pasitaikančių konfliktų priežasčių - nesugebėjimas pažvelgti į situaciją lanksčiai, be išankstinių nuostatų. Konfliktus su aplinkiniais lengviausiai išsivelia užsispyrę, inertiški žmonės, nepakenčiantys prieštaraujančio elgesio. Konfliktiški yra ir tie žmonės, kurių pagrindinis gyvenimo tikslas - bet kokia kaina iškovoti aplinkinių pripažinimą, užimti prestižinę vietą visuomenėje. Konfliktams palankios sąlygos ir tuomet, kai yra keliami nerealiūs reikalavimai aplinkai, sąlygoti per didelio savojo „AŠ“ idealizavimo. Tokiu atveju žmogus ima jaustis pranašesnis už kitus, mano esąs teisuolis, neklystantis, galintis nurodinėti. Konfliktus taip pat gali sąlygoti pernelyg didelis konformizmas [10].

Rezultatai.

Tyrimas atliktas Panevėžio miesto bendrojo lavinimo mokyklose. Taikyta anketinė apklausa, kurią sudaro 24 klausimai. Apklausoje dalyvavo 155 mokiniai, kurių amžius 12 - 15 metų. Tiriamųjų atranka buvo atlikta naudojant mokinių sąrašą ir taikant atsitiktinės atrankos metodą. Anketą sąlyginai galima suskirstyti į šias dalis:

1. socio - demografiniai tiriamųjų rodikliai: lytis, amžius, klasė;
2. konfliktų pasiskirstymas mokinių tarpe;
3. konfliktų atsiradimo priežastys;
4. klasėje susidariusios grupuotės ir „atstumtieji“.

Tyrimo metu apklausti VI-VIII klasių moksleiviai. Daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių moksleivių buvo merginos (61,94 proc.), vaikinai apklausoje sudarė daugiau nei trečdalį (38,06 proc.) visų respondentų (1 pav.).

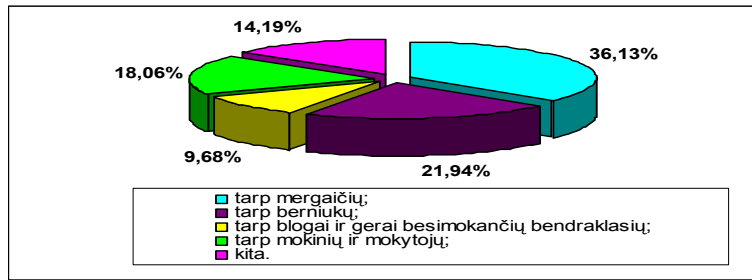

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį

2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių

Pagal amžių buvo išskirtos dvi respondentų grupės: 12- 13m. (47,10 proc.), 14-15m. (52,90 proc.) (2 pav.).

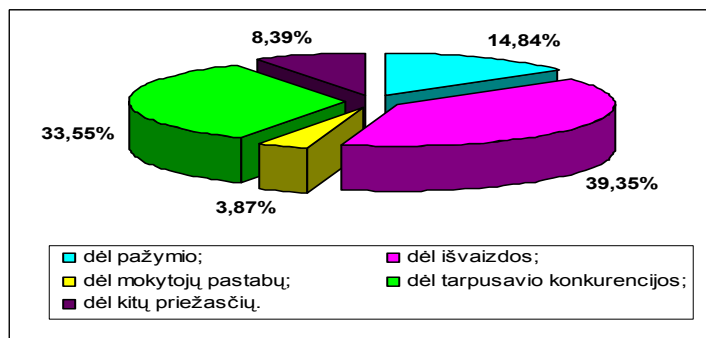
Gauti rezultatai atskleidė (3 pav.), kad mokinių tarpe dažniau yra linkusios konfliktuoti merginos (36,13 proc.) nei vaikinai (21,94 proc.).

3 pav. 12-15 metų mokinių pasiskirstymas pagal polinkį konfliktuoti

Daugelis autorių nurodo, kad merginos labiau emocionales, nei vaikinai. Jos, apibūdindamos draugystę, dažnai pasakoja apie įtampą, pavydą, konfliktus, be to, merginos labiau linkusios išgyventi pavydo jausmą ir baimę būti atstumtos [10].

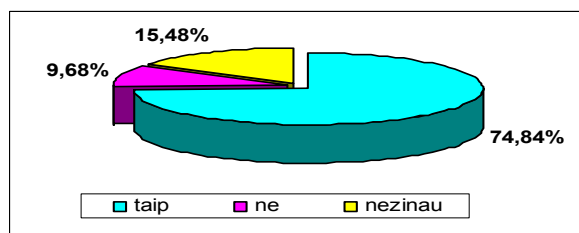
Norėdami nustatyti, kodėl mokinių tarpe kyla konfliktai, buvo iškeltas klausimas: „Dėl ko dažniausiai pasitaiko konfliktų mokinių tarpe?“.

4 pav. Paauglių nuomonė apie konfliktų atsiradimo priežastis

Iš respondentų atsakymų (4 pav.) galima pastebėti, kad paauglystėje labai svarbi išvaizda (39,35 proc.), tarpusavio konkurencija (33,55 proc.). Paauglių padėtis klasėje ir jų statusas būna skirtingas, todėl daugiausiai dėl šių priežasčių atsiranda tarpusavio konfliktai. Paaugliai siekia, bendrauti su savo bendraamžiais, užimti deramą vietą tarp jų. Jiems svarbesnė ne tėvų ar mokytojų nuomonė apie jų elgesį, charakterio savybes, o draugų nuomonė [4].

Siekdami gauti išsamesnę informaciją apie klasėje susidariusias grupuotes, mokiniams pateikiame klausimą: „Ar Jūsų klasėje yra susidariusios mokinių grupuotės?“.

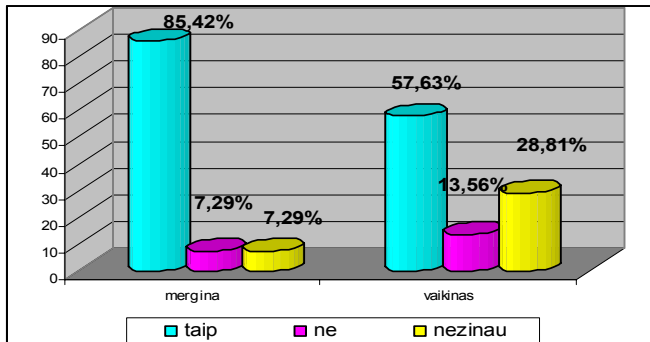
5 pav. Paauglių nuomonės apie grupuočių buvimą klasėje

Tyrimo rezultatai parodė (5 pav.), kad net 74,84 proc. mokinių į šį klausimą atsakė teigiamai. Daugelyje klasių pastebimas ryškus paauglių susiskirstymas į grupes. Paauglių tarpe bendravimas bendraamžių grupėje yra labai svarbus

įgyjant socialinę padėtį, laisvėjant nuo šeimos, formuojant individualią pažiūrų sistemą. Būtent šiame gyvenimo periode labai svarbi draugų, bendraamžių įtaka [4].

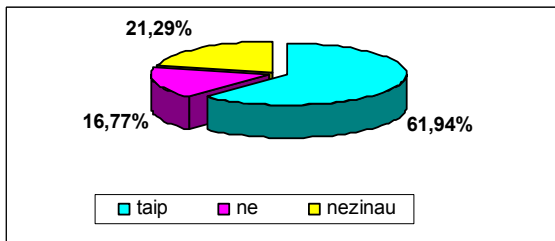
Toliau pateikti duomenys, kaip ši situacija yra pasiskirsčiusi tarp lyčių (žr. 6 pav.).

6 pav. Vaikinų ir merginų nuomonės apie grupuočių buvimą klasėje

Merginos labiau pastebi klasėje susidariusias grupuotes, nei vaikinai. Todėl, galima teigti, kad viena iš konfliktų atsiradimo priežasčių yra paauglių susiskirstymas į grupuotes ($\chi^2=16.19$; $p=0,0003$, $p<0,001$).

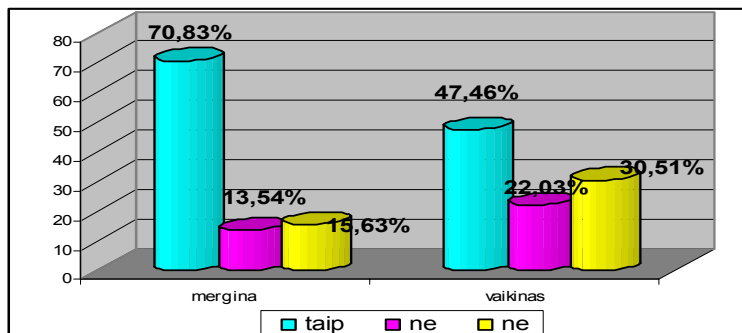
Į klausimą: „Ar Jūsų klasėje yra „atstumtieji“?“, 61,94 proc. apklaustųjų respondentų atsakė teigiamai (7 pav.).

7 pav. Paauglių nuomonė ar jų klasėje yra „atstumtųjų“

Ne visada grupės yra vienodo lygio, interesų, socialinio aktyvumo. Galimi atvejai, kai grupėje yra narių, atsiliekančių nuo bendro jos lygio. Pasitaiko, kad atskiri grupės nariai aplenkia savo bendraamžius intelektualiniu, fiziniu, socialiniu išsivystymu. Tokiu atveju nepritamantys grupės nariai riboja kontaktus su kitais, ieško pažinčių neformaliose grupėse [6].

Paauglys, kuris yra nepriimtas į grupę – izoliuotas ar atstumtas, patiria neigiamas emocijas, žemą savęs vertinimą [1]. Paauglių tarpe jis laikomas „atstumtuuju“, 8 pav. matyti kaip ši situacija yra pasiskirsčiusi tarp lyčių.

8 pav. Merginų ir vaikinų nuomonės apie „atstumtųjų“ buvimą klasėje

Respondentų nuomonės išsiskyrė, merginos labiau pastebi „atstumtuosius“, ir teigia, kad jų yra 70,83 proc. Vaikinai nurodė, kad „atstumtųjų“ yra 47,46 proc. ($\chi^2=8.597$; $p=0,01$, $p<0,005$).

Išvados

- 1) Paauglystė – vienas maištingiausių gyvenimo etapų, kiekvienam jaunam žmogui sukeliantis daug prieštarų minčių ir permainingų emocijų. Šiuo raidos etapu, kuriam įtaką daro aplinka (mokykla ir bendraamžių grupės), jaunuoliai kaip asmenybės turi suformuoti savo tapatybę, atrasti savąjį „Aš“. Paauglių padėtis klasėje ir jų skirtingas statusas sukelia daugiausia tarpusavio konfliktų.
- 2) Mokykloje 12 - 15m. mokinių tarpe konfliktinės situacijos dažniausiai kyla dėl tarpusavio konkurencijos (33,55 proc.) ir paauglių išvaizdos (39,35 proc.). Be to, dėl išvaizdos merginos dažniau įsivelia į konfliktus (55,21 proc.) nei vaikinai (32,20 proc.).
- 3) Paauglių konfliktų priežasčių tyrimas rodo, kad konfliktai gali kilti ir kyla tarp klasės „atstumtųjų“ ir mokykloje (ar klasėje) susidariusių grupuočių. 85,42 proc. merginų ir 57,63 proc. vaikinių mano, kad paauglių tarpe tokios grupuotės yra susidariusios (61,94 proc.). Merginos buvo išvalgesnės, jos dažniau buvo linkusios pastebėti klasės „atstumtuosius“ (70,83 proc.) nei tyrime dalyvavę vaikinai (47,46 proc.).
- 4) Anketinė analizė parodė, kad merginos (36,13 proc.) labiau linkusios į konfliktus, nei (21,94 proc.) vaikinai.

Literatūros sąrašas

1. Barkauskaitė M. Paaugliai: Sociopedagoginė dinamika. V.: 2001;
2. Bendravimo psichologija. Technologija Kaunas, 2005;
3. Jovaiša L. Profesinio konsultavimo psichologija. Vilnius.:Agora, 1999;
4. Krikščiūnas B. Probleminis mokymas: (mokymo ir metodinė priemonė LŽŪU studentams) Kaunas-Akademija: LŽŪU Leidybinis centras, 2000;
5. Leliūgienė I. Socialinė pedagogika. Kaunas. 2002;
6. Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas.:Technologija, 1997;
7. Navaitis G. Psichologinė parama paaugliai. Vilnius.: Kronta, 2001;
8. Suslavičius A. Socialinė psichologija, Studentams ir ne tik jiems. Vilnius.:VUL, 2006;
9. Šuškevič L. Rizikos grupės vaikų deviantinio elgesio ypatumai Lietuvoje ir Lenkijoje. 2004, [žiūrėta 2009.02.11], Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2004~D_20040605_132108-75693/DS.005.0.01.ETD
10. Žukauskienė R. Raidos psichologija. V.: Valstybinis leidybos centras, 1996;

Reasons of conflicts among schoolchildren in their early teens

Summary

Since Lithuania restored its independence, conflict situations among schoolchildren have started to appear lately. One of the most well-defined points about teenagers of 12 – 13 years old is discussed in this paper. That is conflicts in schools. In this article it has been tried to give reasons why teenage conflicts appear so often. Also, it has been analysed if the conflict situations appear more often among girls or among boys.

The survey has been done in Panevezys secondary schools. 155 schoolchildren, aged 12-15, took part in the survey. They were given questionnaires within 24 questions. The list of schoolchildren and the random sampling method were used to carry out the models to investigate. In schools, conflict situations among 12-15-year-old pupils often start because of intercom petition (33.55 per cent) and teenage appearance (39.35 per cent). Moreover, as concerns appearance, girls (55.21 per cent) get entangled in conflicts more often than boys (32.20 per cent). The survey about the reasons of teenage conflicts show that conflicts can rise, and they do rise, among class outcasts and groupings formed in school (or class). 85.42 percent of girls and 57.63 percent of boys believe that such groupings are really formed amongst teenagers (61.94 per cent). The girls (70.83 per cent) were more acute to notice class outcasts than the boys (47.46 per cent) who participated in the survey.

The analysis of questionnaire has indicated that girls (36.13 per cent) are more liable to conflicts than boys (21.94 per cent).

AGRESYVAUS ELGESIO PASIREIŠKIMO PRIELAIDOS IR DELINKVENTO PROFESINĖS KARJEROS KAITA

Edita Trumpienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Pastaraisiais dešimtmečiais agresija, žiaurumas ir su jais susijęs elgesys plačiai tyrinėjamas. Kiekvienais metais vis daugėja vaikų, paauglių ir suaugusių žmonių agresyvaus elgesio protrūkiai, kurie vėliau perauga į nusikalstamą veiklą. Agresyviaus elgesio atsiradimas turi daug bendrų bruožų: nepalankios asmenybės raidos sąlygos šeimoje (nepilna ir nedarni šeima, alkoholio vartojimas šeimoje, nuolatiniai tėvų konfliktai, emocinių ryšių tarp tėvų ir vaikų nepastovumas, įvairios auklėjimo klaidos), neigiamas mokyklos ir bendraamžių grupės poveikis, neigiama visuomenės informavimo priemonių įtaka bei individualios asmenybės savybės [1].

Šiuo metu kinta tradicinis santykių darbo rinkoje suvokimas, žmonių darbinė gyvenimo eiga, profesinės karjeros raiška, laužomi uždarnos visuomenės stereotipai, kuriuose socialinis mobilumas griežtai ribojamas. Padėtis ir vaidmuo tampa asmeninio sutapimo ir socialinių santykių statybinė medžiaga. Šie pokyčiai tampa tiesioginiu iššūkiu individui, apimančiu besikeičiančios aplinkos, asmeninės veiklos ir kaitos bei savęs vertinimo erdvę. Sėkminga profesinė karjera yra lemiamą sąlyga asmenybės raidai, socialinei adaptacijai. Socialinis žmonių sutelktumas bei aktyvumas atsispindi sociokultūrinėje darbo proceso raiškoje. Karjera atspindi žmogaus prisitaikymą prie socialinės aplinkos, socializacijos lygmenį [2].

Viena iš pagrindinių emocinių ir elgesio sutrikimų – vaikų agresija. Šiuolaikinėje visuomenėje jaunuolių netinkamas elgesys turi palankiausią ekonominę, socialinę, teisinę, kultūrinę terpę progresuoti. Besiformuojanti jaunuolio asmenybė yra trapi, jautri aplinkos pokyčiams šeimoje, mokykloje, bendraamžių grupėje išskylančioms problemoms, kurios dažnai neigiamai pakoreguoja vaiko charakterį, elgseną, suformuoja klaidingą savęs, savo identiteto, gyvenimo tikslų bei prioritetų suvokimą. O tai dažnai nulemia jaunuolio delinkventinius elgesio nukrypimus, prieštaraujančius visuomenėje priimtinioms normoms, psichologines problemas, neigiamai atliepiančias tolimesnį jo gyvenimą bei profesinę karjerą.

Sutrikusios elgsenos žmonių socialinis diskursas yra mažai tyrinėtas, nors vis labiau atkreipiamas dėmesys į šių žmonių problemas ir poreikius, vis dar nepakankamai dėmesio skiriama sutrikusios elgsenos asmenų profesinės veiklos karjeros sferoms [3]. Darbas yra viena iš esminių asmens tapatumo dalių, tačiau sutrikusios elgsenos asmenys susiduria su sunkumais užimtumo srityje, nes neretai jie vis dar suvokiami kaip priklausomi, pasyvūs ir nesugebantys būti lygiateisiais socialinių santykių subjektais.

Tyrimo tikslas – nustatyti agresyvaus elgesio pasireiškimo prielaidas ir delinkvento profesinės karjeros kaitos ypatumus.

Uždaviniai:

1. Aptarti agresijos ir delinkvencijos sampratą, agresyvaus ir delikventinio elgesio psichologines priežastis bei susiformavimo aplinkybes.

2. Atskleisti profesinės karjeros koncepciją bei išryškinti delinkventų profesinės karjeros ypatumus bei įtakančius veiksnius.

3. Ištirti agresyvaus elgesio pasireiškimo prielaidas bei delinkvento profesinės karjeros kaitą.

Tyrimo objektas – **agresyvaus elgesio bei delinkventų profesinė karjeros požymiai, lyginant su normaliai besivystančiais paaugliais.**

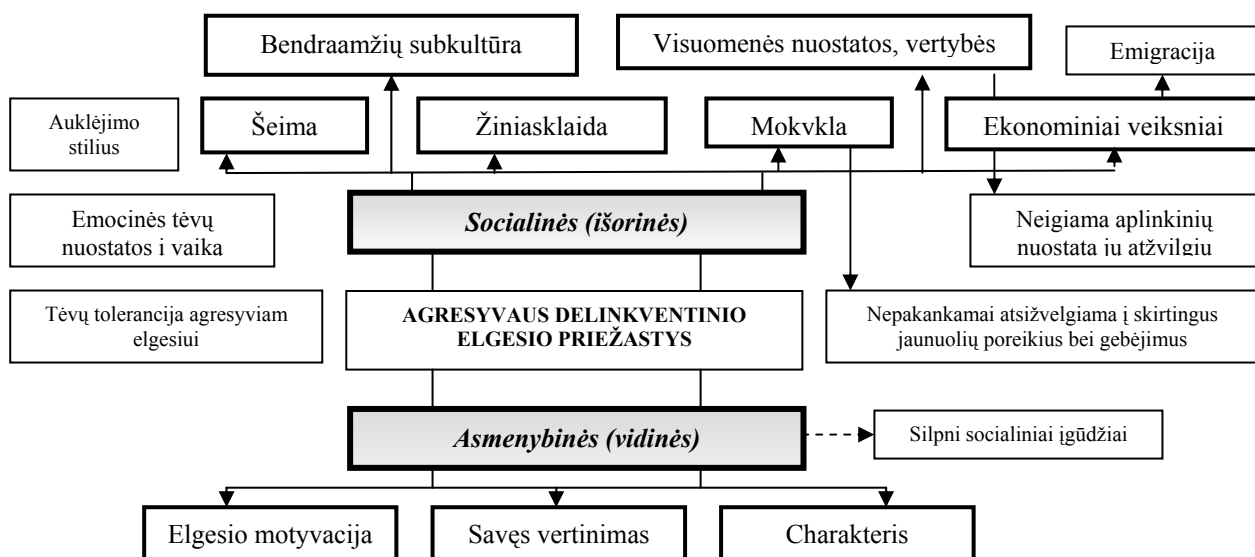
Tyrimo metodai. Iškeltai problemai tirti naudoti šie metodai: remiantis mokslinė literatūra buvo sudaryta anketa mokinių ir delinkventų apklausai, pokalbis, asmenybės agresyvumo-konfliktiškumo testas.

Agresyvumo tema diskutuojama ne vieną dešimtmetį, tačiau nėra vieningo susitarimo dėl agresijos sąvokos apibrėžtumo. Agresija mokslinėje literatūroje laikomas toks elgesys, kuris nukreiptas prieš kitą žmogų, gyvą būtybę arba negyvą objektą, kuriuo siekiama sukelti diskomfortą, skausmą, padaryti fizinę ar psichologinę žalą [4]. Tačiau kiti autoriai ir šaltiniai pateikdami savo agresijos sampratą parodo, jog agresija ne visada yra tikslingas, negatyvus elgesys. Agresyvumu kartais jaunuoliai siekia įveikti įvairias kliūtis, išspręsti iškilusias problemas, išreikšti nepasitenkinimą ar atkreipti į save suaugusiųjų dėmesį. Agresiją dažniausiai lydi fizinės jėgos panaudojimas, nuostolių, žalos darymas, kenkimas kitam žmogui ar tam tikram objektui. Tačiau jos apibrėžtis turi ir psichologinį aspektą. Kartais agresyvus

elgesys neturi motyvacijos, konkretaus pagrindo ir yra vedamas neaiškių žmogaus vidinių nuostatų, polinkių. Straipsnyje naudojama *agresijos* samprata kaip sutrikusios elgsenos ir emocijų išraiška, kaip priešiškas, įžūlus, atšiaurus, nepalankus elgesys, įžeidinėjimai, pranašumų demonstravimas.

Psichologinėje ir pedagoginėje literatūroje kaip sinonimai dažniausiai naudojamos delinkventinio, agresyvaus, asocialaus ir antisocialaus elgesio sąvokos. *Delinkventinis* elgesys yra susijęs su visuomeninių normų, taisyklių pažeidimu, veiksmais, nukreiptais prieš kitus asmenis. Jis apibūdinamas kaip psichologinis polinkis arba tendencija pažeisti egzistuojančias elgesio normas. Analizuojant delinkvencijos sampratą atkreipiamas dėmesys į tai, kad tokiose situacijose aptiriamas daugiau teisinis nei psichologinis nusikalstamumo pobūdis [5].

Nepageidaujamas delinkventinis elgesys gali atsirasti dėl įvairių socializacijos proceso trūkumų arba dėl tiesioginių desocializuojančių poveikių. Yra išskiriamos dvi pagrindinės agresyvaus delinkventinio elgesio priežasčių grupės: socialinės (arba išorinės) ir asmenybinės (arba vidinės). Socialinėms priežastims priskiriamos visuomenės nuostatos, vertybės, kai svarbią reikšmę turi visuomenės požiūris į smurtą, prievartos naudojimą, bausmių taikymo tradiciją šeimoje. Socializacijos proceso defektus gali nulemti įvairūs faktoriai: kaip auklėjimo klaidos šeimoje (kai netiksliai išaiškinamos elgesio normos, šiltų emocinių santykių stoka, kontrolės trūkumas, paskatinimų ir bausmių disproporcija, prieštaringi reikalavimai); atstūmimas ir izoliacija bendraamžių grupėje; nesėkmės ir neigiamų vertinimų dominavimas mokykloje; visuomeninėse informavimo priemonėse demonstruojamas smurtas ir prievarta; vaiko kognityvinės raidos sutrikimai ir kt. [6] (1 pav.).

1 pav. Agresyvaus delinkventinio elgesio priežastys

1 paveiksle matosi, kad jaunuolių agresyvaus delinkventinio elgesio formavimąsi lemia emocinės tėvų nuostatos ir vaikas. Negatyvi emocinė nuostata pasižymi emocijų priėmimo, rūpinimosi vaiku ir šilumos trūkumu, padidina agresyvaus elgesio susiformavimo tikimybę. Agresyvų delinkventinį elgesį sąlygoja daugelis priežasčių. Šeima tokių jaunuolių elgesiui daro ypač didelę įtaką, kadangi delinkventų tėvai mažai praleidžia laiko su savo vaikais, nepakankamai skiria jiems dėmesio, nepaskatina už prosocialias reakcijas. Dėl to delinkventams būdingas prosocialių elgesio įgūdžių trūkumas, kuris sumažina pageidautinos socializacijos galimybes ir skatina ryšius su asocialiais bendraamžiais. Agresyvumą ir delinkventinį elgesį įtakoja ir bendraamžiai, mokykla. Delinkventinio elgesio jaunuoliai, stengdamiesi neutralizuoti draugų ir pedagogų neigiamus vertinimus, paslėptą ar atvirą antipatiją savo atžvilgiu, pradeda ignoruoti bet kokius jų poveikius, elgiasi šurkščiai ir įžūliai, naudoja fizinę jėgą, prievartą, remdamiesi savo fiziniu pranašumu ar asocialių draugų grupe. Prieš patekdama į asocialią grupę, asmenybė patiria kitų svarbių faktorių poveikį, kurie dažniausiai ir nulemia jos kontaktus su šia grupe. Anksčiau patirta netinkama disciplina bei kontrolė šeimoje, akademinės nesėkmės mokykloje ir bendraamžių atstūmimas, taip pat žiniasklaidos įtaka leidžia prognozuoti vėlesnį asmenybės prisijungimą prie asocialios grupės, agresyvų ir delinkventinį elgesį.

Sėkminga *profesinė karjera* yra lemiama sąlyga asmenybės raidai, socialinei adaptacijai. Karjera atspindi žmogaus prisitaikymą prie socialinės aplinkos, socializacijos lygmenį. Plėtojantis rinkos ekonomikai, didėjant konkurencijai, atsirandant naujoms vadybos koncepcijoms, nepakanka ankstesnių kriterijų karjerai apibūdinti, kaip

išsilavinimas, profesinis pasirengimas, profesinė patirtis. Socialiniai pokyčiai daro įtaką visoms žmogaus gyvenimo kryptims, ypač jo karjerai. Todėl norint valdyti asmens karjeros procesą, būtina žinoti, kokie nauji reikalavimai išskyla žmogui, kaip keičiasi karjeros kontekstas, kuriame žmogus veikia, kokios jo profesinės veiklos funkcijos. Šiuolaikinė karjera kelia naujus reikalavimus jos siekiančiam žmogui. Jis turi būti pasirengęs keisti savo sprendimus, juo koreguoti, pažinti aplinką, kurioje veikia, būti mobilus. Šie reikalavimai tampa individui tiesioginiu iššūkiu, apimančiu besikeičiančios aplinkos, asmeninės veiklos bei savęs vertinimo erdvę. Karjeros samprata mokslinėje literatūroje pateikiama keliomis prasmėmis: karjera kaip laimėjimai, tai daugiausia taikoma darbo aplinkoje; karjera kaip profesija, kuri gali būti daugiau ar mažiau būti prestižinė; karjera kaip nuolatinio darbo nuosekli tąsa, kiekvienas dirbantis žmogus turi savo darbo istoriją – karjerą; karjera kaip viso gyvenimo įvairių vaidmenų patirties seka [7]. Toks traktavimas leidžia pastebėti, kad karjeros kaip elementų sekos supratimas reiškia, jog yra karjeros proceso planavimo ir valdymo galimybė. Toks supratimas leidžia numatyti sėkmės ir nesėkmės tikimybę bei galimybę išvengti realių pavojų, kad karjera apima ilgą periodą. Dabartine prasme karjera – tai profesinė veikla, kai individas palaipsniui užima vis aukštesnes pareigas, reikalaujančias vis didesnio meistriškumo ir atsakomybės, bei užtikrinančios didesnį atlyginimą. Karjera apibrėžiama kaip individualus tobulėjimas sėkmingai pasirinktos veiklos kryptimi ir visuomeniniu požiūriu, kokybiškai atliekamų, socialiai reikšmingų, profesinių ir kitų vaidmenų seka žmogaus gyvenimo eigoje.

Rezultatai

Agresyvių ir delinkventiškų jaunuolių dalyvavimo darbo rinkoje plėtotė įmanoma tik užtikrinant interaktyvų profesinio rengimo ir darbo rinkos ryšį. Rezultatyviai tokių jaunuolių adaptacijai darbo rinkoje, siekiant vystyti karjerą, nepakankamas profesinis ir socialinis asmens pasirengimas, neefektyvi socialinė parama įsidarbinimo situacijoje, paramos profesinės adaptacijos laikotarpiu nebuvimas bei abejinga psichosocialinė aplinka. Nepakankamo profesinio ir socialinio asmens pasirengimo apsektu išryškėjo dvi kryptys, kurias galima įvardinti kaip priežastis, dėl kurių ugdytiniai nesugeba savarankiškai dirbti ir gyventi: mokymo sąlygos, kurios paprastai yra nutolusios nuo realių rinkos sąlygų ir nepakankamas mokyklos bendradarbiavimas su potencialiais darbdaviais. Agresyvių delinkventų profesinis rengimas siejamas su socialine profesine adaptacija. Tokių asmenų profesinis rengimas ir profesinė adaptacija yra ne tik esminė jaunų žmonių socializacijos prielaida, bet ir nedarbo, deviacijų ir kitų panašių problemų sprendimo būdas. Geriausia priemonė nuo socialinės atskirties – darbo gavimas, savęs įprasminimas darbe, o geriausias būdas, kaip rasti darbą – geras išsilavinimas, geras pasirengimas ir patirtis.

Požiūris į profesinės karjeros klišes, su kuriomis susiduria tokie jaunuoliai, yra vienas iš veiksnių, galinčių lemti profesinę raidą, todėl visų pirma karjeros valdymui reikalingi kompleksiniai gebėjimai, įgalinantys kurti asmeninę viziją ir jos įgyvendinimo strategiją, planuojant, organizuojant, valdant ir kontroliuojant profesinės saviraiškos ir nuolatinio tobulėjimo viso gyvenimo eigoje procesus. Besikeičiančioje visuomenėje žinios, informacija bei gebėjimai juos taikyti tampa asmens pagrindiniu kapitalu ir veiklos sėkmės prielaida. Žmonių poreikis žinioms auga, jis tampa nuolatinis, nes visuomenėje nuolat tobulėjant mokslui ir technologijoms kinta žmogaus veikla. Socialiniai pokyčiai daro įtaką visoms žmogaus gyvenimo kryptims. Vienas svarbiausių pokyčių, kad visos žmonių grupės turi teises ir galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime ir valstybės valdyme, svarbu, kad socialinės mažumos, išsaugodamos savąjį tapatumą, gali veikti visuomenės srityse.

Į agresyvaus elgesio delinkventų profesinį rengimą ir profesinę adaptaciją žiūrima kaip į vieningą procesą, susidedantį iš lygiaverčių pagal reikšmingumą kriterijų dalių: ikiprofesinio rengimo ir profesinio konsultavimo, profesinio rengimo, socialinės paramos įsidarbinimo situacijoje. Šie kriterijai ir lemia agresyvaus elgesio delinkventų karjeros perspektyvos galimybes.

Tyrimo rezultatai teigia, kad norint užsidirbti pragyvenimui šiandieninėje darbo rinkos sistemoje, būtina turėti aukštą profesinę kvalifikaciją. Minimalių profesinių žinių, įgytų specialioje mokykloje, nepakanka. Siauros ir tik į profesinį pasirengimą orientuotos darbo rinkos profesinio mokymo programos agresyviam delinkventui nepadedą įsitvirtinti darbo rinkoje. Sėkmingesnių rezultatų sulaukiama tada, kai dalinai neįgalus jaunuolis, turėdamas profesinę kvalifikaciją, darbo rinkos profesinio mokymo centruose ją patobulina ar įgyja naują, giminišką profesiją, dėl ko konkurencinės galimybės darbo rinkoje, padidėja. Iš pirmo žvilgsnio profesijų pasiūla lyg ir turėtų tenkinti nežymiai sutrikusio elgesio jaunuolių poreikius, tačiau menka profesijų pasiūla, mažas skaičius kelių, kuriais galima profesiją įgyti leidžia teigti, jog kuriasi nauja, moderni tokių asmenų profesinio rengimo sistema, ieškodama tradicijų ir inovacijų darnos. Susiduriama su profesinio rengimo sistemos baigtumo, nepakankamos švietimo ir socialinės politikos sąveikos ir inovacijų bei kolektyvinės sąmonės problemomis. Visų pirma, profesinis rengimas Lietuvoje nepakankamai siejamas

su profesine adaptacija. Diskutuojama apie profesinio konsultavimo, profesinio rengimo sistemų moderniškumą ar atsilikimą, tačiau agresyvių delinkventų įdarbinimo, paramos darbo vietoje klausimai dažniausiai paliekami spręsti asmeninei profesinio rengimo sistemos dalyvių iniciatyvai. Sąlyginai gausi profesijų pasiūla taip pat nesiejama su realia situacija darbo rinkoje. Daugelis profesijų darbo rinkoje yra nepaklausios, kai kurie jaunuoliai dėl savo psichinių savybių ir elgesio nepajėgūs jų įsisavinti. Išryškėja tokie psichologiniai pagrindiniai profesijos pasirinkimo bei karjeros vystymo sunkumai kaip asmenybės gabumai, įvairūs sugebėjimai, privalumų bei trūkumų vertinimas, nepakankamas profesijų ypatumų pažinimas, vadovavimasis neobjektyvia, vienpusiška, iškreipta informacija apie profesiją. Galima teigti, kad vystant karjerą, svarbiausia yra tai, kiek įsisaugojusi ir nuosekli yra jaunuolio vertybių sistema, kiek jis pažįsta ir adekvačiai vertina savo, pasirinktos profesijos ir jos aplinkos vertybių atitikimą.

Delinkventinio elgesio agresyvių jaunuolių integraciją į darbo rinką veikia daugybė įvairaus pobūdžio veiksnių: paslaugų ir gamybos sferos plėtojimas, išsilavinimas, motyvacija dirbti, sveikata, šeimos narių pragyvenimo šaltiniai bei gyvenimo lygis ir kt.

Pokalbio metu išryškėjo tokie pagrindiniai socialiniai agresyvių delinkventinio elgesio jaunuolių karjeros vystymosi veiksniai: šeimos poveikis (siekiama nustatyti, kaip šeimos struktūra ir tėvų užimtumas veikia jaunuolių nuostatas ir pasirinkimą); statuso pasiekimas (tėvų statusas didele dalimi lemia, kokį karjeros lygį pasieks jų atžala, tiksliau tėvų statusas turi įtakos jaunuolių nuostatoms tinkamo išsilavinimo lygio ir karjeros planų atžvilgiu), mokykliniai procesai (pažangumas, santykiai su bendraamžiais ir pedagogais, mokykloje diegiamos vertybės ir jų priimtumas jaunuoliui).

Kiekvieno jaunuolio startinė pozicija yra jo tėvų socioekonominis statusas. Tolesnio kopimo karjeros laiptais tempas priklauso nuo psichologinių ir socialinių charakteristikų ir šeimos skiriamų išteklių. Jeigu elgesio problemų turintis jaunuolis augo aplinkoje, neugdantioje planavimo ir ilgalaikių tikslų kėlimo gebėjimų, neįgijo reikiamos elgsenos įgūdžių, jis, lyginat su kitais, atsidūrė nepalankioje padėtyje. Išryškėjo tokie delinkventinio elgesio agresyvių jaunuolių karjeros vystymosi sunkumai kaip menka konkuravimo darbuotojų rinkoje motyvacija, nepakankamas mokymosi ir darbuotojų atrankos sistemų reikalavimų paisymas, nepasirengimas perėjimams iš mokymosi į darbą ir atvirkščiai, nepakankamai racionalus sprendimų dėl mokymosi ir profesijos priėmimas.

Asmenybės ir įvairių profesijų ypatumai yra reikšmingas informacijos, kuria remiantis priimami karjeros sprendimai, šaltinis. Atlikus tyrimą, galima išskirti tris pagrindinius veiksnius, darančius įtaką agresyvių, delinkventinio elgesio jaunuolių profesinės karjeros pasirinkimui ir vystymui: savęs pažinimas (bruožai: poreikiai, polinkiai, interesai, gebėjimai), profesijų ypatumų arba profesijų reikalavimų darbuotojui pažinimas, atitikimo tarp asmenybės bruožų ir profesijos veiksnių supratimas. Agresyvių delinkventinės elgsenos jaunuolių karjeros vystymąsi lemia daug tarpusavyje dinamiškai sąveikaujančių asmenybės bruožų ir jos aplinkos veiksnių: poreikiai, darbo vertybės, profesiniai stereotipai ir lūkesčiai, bendras prisitaikymas, polinkis rizikuoti, lytis, gyvenamoji vieta, šeima, jos socioekonominis statusas ir dominuojantys auklėjimo metodai, mokymosi laimėjimai. Vieno ar kito iš šių veiksnių dominavimas renkantis profesiją ir vystant karjerą priklauso tik nuo paties jaunuolio.

Išvados

Susipažinus su moksline literatūra ir atlikus tyrimus, darome tokias išvadas:

1. Agresyvių ir delinkventišku jaunuolių dalyvavimo darbo rinkoje plėtotė įmanoma tik užtikrinant interaktyvų profesinio rengimo ir darbo rinkos ryšį. Agresyvių delinkventų profesinis rengimas siejamas su socialine profesine adaptacija.
2. Išryškėjo tokie delinkventinio elgesio agresyvių jaunuolių karjeros vystymosi sunkumai kaip menka konkuravimo darbuotojų rinkoje motyvacija, nepakankamas mokymosi ir darbuotojų atrankos sistemų reikalavimų paisymas, nepasirengimas perėjimams iš mokymosi į darbą ir atvirkščiai, nepakankamai racionalus sprendimų dėl mokymosi ir profesijos priėmimas.
3. Krizės atveju, agresyvus, su menkomis psichinėmis problemomis, delinkventas praktiškai nebemato savo socialinės adaptacijos ir profesinės karjeros galimybes.

Literatūra

1. Valickas, G. *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius, 1997.
2. Kavolis, V. *Kultūros dirbtuvė*. Vilnius: Baltos lankos, 1996.

3. Karvelis, V. *Neįgaliųjų ugdymas ir socialinė adaptacija Lietuvoje* (iki 1940 m.). Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2001.
4. Prakapas, R. Paauglių tarpusavio agresija mokykloje. *Pedagogika*, 2001, Nr. 53, p. 25-26.
5. Bajorinienė, A. *Nepilnamečiai, padarę sunkius nusikaltimus: psichologiniai ir socialiniai ypatumai*. Vilnius, 2002
6. Gottfredson D.C. *Schools and Delinquency*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
7. Valackienė A. Profesinę karjerą sąlygojantys veiksniai: subjektyvus vertinimas. *Profesinis rengimas*, 2003, Nr.7, p. 110-127.

Summary

In the article there is given the conception of aggression and delinquent behavior, the problematic theoretical aspects of aggressive and delinquent behavior; there is revealed the concept of professional career as well as there are highlighted the peculiarities of the professional career of delinquents and the factors influencing their career. Nowadays traditional perception of relationships in labor market, human working course of life, professional career expression is changing; the stereotypes of closed society where social mobility is strictly limited are broken. The situation and the role are becoming construction material of personal conjunction and social relationships. These alterations are becoming a direct challenge for an individual that includes environmental space, the space of personal activity and changes, as well as self-evaluation space. Successful professional career is influenced by the condition for personal development and social adaptation. Social human saturation and activeness reflect in social cultural expression of work process. The career reflects person's adjustment to social environment as well as socialization level. The purpose is to reveal the psychological reasons and the formation circumstances of aggressive and delinquent behavior. Besides, the author of the article tries to highlight the prerequisites of the vent of the aggressive behavior and the professional possibilities of the professional career of a delinquent.

Mokslinio darbo vadovė: doc.dr.Rima Adamonienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

LIETUVIŲ PROFESINIS RENGIMAS VOKIETIJOJE (1944 – 1949 M.)

Asta Urbonavičiūtė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

1944 m. Sovietų Sąjungai antrą kartą užimant kraštą, iš Lietuvos pasitraukė apie 200 tūkst. žmonių [7]. Šios emigracijos bangos atsiradimą nulėmė ir sąlygojo svarbūs politiniai įvykiai [1]. Skirtingai nuo prieš tai buvusios emigracijos, daugumą pasitraukusiųjų į Vakarų sudarė inteligentijos atstovai. UNRRA (Jungtinių tautų šalpos ir atstatymo administracija) statistika rodo, kad 1945 m. jos globoje buvo 51 138 lietuviai [7]. Jie sudarė nedidelę dalį iš 1,5 mln. Rytų Europos gyventojų, kurie, atsidūrę Vakaruose, atsisakė grįžti į TSRS okupuotas ar į jos įtaką patekusias šalis. Šiais asmenimis, gavusiais *displaced person* (DP - perkeltųjų asmenų) vardą, rūpinosi Vakarų sąjungininkų (JAV, Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos) okupacinėse zonose veikę karinės valdžios organai bei tarptautinės organizacijos: UNRRA (Jungtinių Tautų paramos ir atkūrimo Administracija), IRO (Tarptautinė pabėgėlių organizacija) [6]. Nuolatine įvairią pagalbą išeiviams teikė Bendrasis Amerikos lietuvių fondas (BALF), lietuvių tremtinių reikalais rūpinosi Lietuvių Tremtinių Bendruomenė (LTB).

DP stovyklos, kurios išsidėstė visoje Vakarų Vokietijos teritorijoje, dažniausiai kūrėsi buvusiose vokiečių kareivinėse, mediniuose darbininkų barakuose, arklidėse. Tik prancūzų zonoje buvo leista naudotis privačiomis patalpomis, žuvusiųjų butais. UNRRA dažniausiai steigė stovyklas atskirai kiekvienos tautybės pabėgėliams. DP kasdienybę lydėjo „niūrios ir monotoniškos dienos“ [1]. Juridiniu požiūriu DP iš esmės buvo beteisiai, jie neturėjo teisės į laisvą darbą ir judėjimą (ypač iš zonos į zoną), dar labiau jų teisės buvo pažeidinėjamos per įvairius patikrinimus, kuriais siekta sumažinti jų skaičių ir skatinti repatriaciją į SSRS ar jos satelitus [1, 6].

Kur nors vienoje vietoje susitelkus didesnei lietuvių grupei, iš karto buvo pradama kurti tautinei bendruomenei gyvybiškai svarbias institucijas: lietuvių bendruomenei atstovaujančius komitetus, mokyklas, vaikų darželius, medicinos punktus, organizuoti įvairaus profilio kursus, būrelius, gaivinti saviveiklą ir ypač spaudą. Buvo atkurtos nepriklausomoje Lietuvoje veikusios kultūrinės ir profesinės organizacijos. Siekdami savo vaikus apsaugoti nuo nutautėjimo, lietuviai išeiviai, kiek sąlygos leido, bandė sukurti vienokias ar kitokias lietuviškas mokyklas. Reikia pabrėžti, kad nė viename krašte lietuviai išeiviai, išskyrus tremtinių stovyklinio gyvenimo laikotarpį Vokietijoje, neturėjo tiek daug savo mokyklų [3].

Iki šiol apie lietuvių mokymą(-si) Vokietijoje po Antrojo pasaulinio karo buvo rašyta apybraižose, užsienio lietuvių atsiminimuose ir kituose leidiniuose, neturinčiuose tikslo iširti šį klausimą kaip istorinį faktą, reikšmingą Lietuvos švietimo istorijai. Daugelio lietuvių profesinio ugdymo įstaigų, po Antrojo pasaulinio karo veikusių Vokietijoje, išsami istorija dar neparašyta, daugelis dokumentų, liudijančių apie mokyklų veiklą, kol kas yra tik asmeniniuose, kūrybinių organizacijų, draugijų archyvuose, daug svarbių mokyklų gyvenimo faktų ir reikšmingų įvykių pabirę po lietuvių išeivių bendruomenės gausios periodinės spaudos puslapius („Aidai“, „Žiburyš“ ir kt.). Kartais išeivių profesinio mokymo problemos buvo epizodiškai minimos bendro pobūdžio darbuose apie išeiviją [6, 7], atskirų sričių: mokslo [8], meno, istorijos, literatūros straipsniuose bei studijose. Nors apie nagrinėjamą laikotarpį jau yra darbų [5], tačiau juose išsamiai apžvelgiama lietuvių mokyklų (progimnazijų, gimnazijų) veikla Vokietijoje, ir vietos beveik neskiriama to meto profesiniam rengimui. Išeivijoje pasirodžiusioje atsiminimų knygoje [4] apie profesinį rengimą šiek tiek rašoma.

Taigi profesinis lietuvių rengimas Vokietijoje po Antrojo pasaulinio karo kol kas nesulaukė išsamaus mokslinio tyrimo, vertinimo. Iki šiol galima buvo daryti tik teorines prielaidas, kad Vokietijoje pokario metais (1944 – 1950) lietuvių pabėgėliams buvo sudarytos sąlygos mokytis ir siekti profesinio išsilavinimo. Šis tyrimas suteiktų naujų susistemintų žinių Lietuvos pedagogikos ir istorijos mokslams bei galėtų būti vertinamas kaip vienas iš Lietuvos švietimo istorijos faktų.

Tyrimo objektas – lietuvių karo pabėgėlių profesinis rengimas Vokietijoje.

Tyrimo dalykas – lietuvių, pokario laikais (1944 – 1949 m.) gyvenusių Vokietijoje, profesijos įsigijimo galimybės mokantis tautinėse specialiosiose mokyklose ir kursuose. Šiame straipsnyje dėl turinio apimties plačiau nėra kalbama apie profesinį rengimą gimnazijose ir aukštosiose mokyklose.

Tyrimo tikslas – iširti lietuvių, pabėgusių po Antrojo pasaulinio karo į Vokietiją, jaunimo profesinio rengimo organizavimą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti lietuvių karo pabėgėlių profesinio mokymo galimybes Vokietijoje 1944-1949 m.
2. Iširti, remiantis paskelbta literatūra, lietuvių jaunimo profesinio rengimo reikšmę pokario Vokietijoje.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir dokumentų analizė.

Rezultatai

Lietuvių mokyklos DP stovyklose. S. Montvilaitės [5] pateiktais duomenimis, 1944 m. vasarą Lietuvą paliko apie 12 000 jaunų žmonių. Iš jų 2500 darželinio amžiaus, 4150 - pradžios mokyklų mokinių, 3260 - gimnazistų, apie 2000 - studentų, apie 500 - amatų ir specialiųjų mokyklų mokinių. Su jais kartu traukėsi per 100 vaikų darželių auklėtojų, per 300 pradinių mokyklų mokytojų, 700 gimnazijų ir apie 100 spec. mokyklų mokytojų. Todėl, kaip teigia V. Kavaliūnas [2] „bene ryškiausias lietuvių pabėgėlių kultūrinės veiklos bruožas – skubus įvairių laipsnių mokyklų steigimas“. Kur tik susiburdavo bent kiek didesnis skaičius lietuvių, ten tuojau atsirasdavo ir atitinkamo laipsnio mokykla – vaikų darželis, pradinė mokykla, progimnazija ar gimnazija, suorganizuota buvusių Lietuvoje mokytojų.

Susidaręs stovyklinių mokyklų tinklas nebuvo visą laiką pastovus. Stovykliniam gyvenimui besikeičiant, stovyklas jungiant, kilnojant ar uždarant, kai kur keitėsi ir mokyklos: vienur jos didėjo, kitur mažėjo, buvo perkeliamos, sujungiamos ir vėliau panaikinamos. Nuo stovyklų didumo priklausė mokinių skaičius ir mokyklų didumas.

Tremtinių stovyklų gyvenimo, kartu ir jų mokyklų laikinumas, tolimesnė emigracijos ir bendras ateities netikrumas vertė švietimui ir mokykloms vadovaujančius asmenis susirūpinti ne tik bendruoju, bet ir profesiniu vyresniųjų mokinių lavinimu, švietimo valdyba parengė ir gimnazijoms pasiūlė jų mokinių amatų mokymo planą [3, 5], kuriuo pasinaudojo dalis vyresniųjų klasių mokinių. Tačiau dėl nepalankių sąlygų ilgainiui nutrūko amatų mokymasis gimnazijose, veikė tik vienas – su sustiprintu užsienio kalbų mokymu – gimnazijos tipas.

Gausiausia lietuvių tremtinių dalis susitelkė amerikiečių valdomoje Vokietijos zonoje. UNRRA duomenimis, 1946 m. lapkričio 1 d. Lietuvių pasiskirstymas Vokietijos teritorijoje atitinkamai buvo toks: amerikiečių zonoje – 30 453, britų – 24 555, prancūzų – 2399 [7].

JAV zonos DP stovyklose veikė Vyzbadeno (Wiesbaden) lietuvių liaudies universitetas (nuo 1945 m.), kuriame iš pradžių buvo skaitomos tik įvairių mokslo šakų populiarizacijos atskiros paskaitos, daugiausia dėmesio skiriant medicinos – sanitarijos ir kt. praktiškesnio pobūdžio sritims. Šis liaudies universitetas ėmėsi organizuoti ir vadovauti visam suaugusių švietimui Vyzbadeno (Wiesbaden) lietuvių stovykloje. Viurburgo (Wuerzburg) stovykloje buvo rengiami aštuonių specialybių bei kalbų kursai, kurie vėliau išaugo į LTB suaugusiųjų švietimo institutą. Instituto mokslo darbas buvo pradėtas įkūrus du skyrius: automechanikos ir siuvimo–kirpimo. Buvo ruošiami automechanikos, daržininkystės-sodininkystės, elektromonterių, moteriškų rūbų kirpimo-siuvimo, vyriškų rūbų kirpimo-siuvimo, dailės studijos, dekoratyvinės kompozicijos, knygrišytės, anglų kalbos mokymo profesijų specialistai [4]. Amerikiečių zonoje veikė ir Aukštesnioji technikos mokykla Niūrtingeną (Neuertingen) (vėliau perkelta į Švabiš-Gmiundą (Schwaebisch-Gmuendą)), kurios didelę dalį personalo sudarė buvo universitetų dėstytojai. JAV zonoje veikė ir kitos profesinės mokyklos bei kursai: mokytojų parengimo kursai Hanau, dantų technikų mokykla Augsburgėje, aukštieji technikos kursai ir hidrometrijos bei hidrologijos kursai Kemptene, rankdarbių kursai Augsburgėje–Hochfelde, siuvėjų mokykla Bad-Margenthaime (Bad-Margentheim) [9].

Prancūzų zonoje veikė aukštesnioji prekybos mokykla Ravensburge (1946–1947), žemesnioji prekybos mokykla Biberache. Nuo 1946 m. veikė Taikomosios dailės institutas Fraiburge (Freiburg) (*École des Arts et Métiers*).

Britų zonoje buvo įkurta aukštesnioji prekybos mokykla Celėje (1945–1946), vėliau – Siosto (Soest) stovykloje, kur UNRRA direktoriaus pastangomis mokykla pripažinta oficialia aukštesniąja profesine švietimo įstaiga britų zonoje gyvenantiems lietuviams. Mokykla buvo pavadinta Lietuvių Aukštesniąja prekybos mokykla „Žibintas“. Britų zonoje buvo įkurta ir Lietuvių jūrų mokykla Flensburge (nuo 1946 m.), kurioje veikė du skyriai: navigacijos ir mechanikos. Veikė ir kitos profesinio mokymo įstaigos: amatų mokykla ir dailės studija Gros Hezepėje (Gross Hesepe), mokytojų parengimo kursai Flensburge, gailėstingųjų seserų mokykla Niūrtingene (Neuertingen), vaikų darželių auklėtojų kursai Detmolde (nuo 1946 m.), šoferių kursai Diorverdene (Doerverden) [4].

Profesinio ugdymo įstaigų mokymo proceso organizavimas. Lietuvių mokyklas DP stovyklose rėmė ir mokyklomis rūpinosi stovyklose susidarę ir įvairiais vardais pasivadinę švietimo komitetai, mokyklų veikimą tvarkyti bei valdyti ėmėsi Vokietijoje veikusios Lietuvių sąjungos centro valdyba. Vėliau Vyriausias Lietuvių Tremtinių Komitetas tam reikalui sudarė autonomiškai veikiančią Švietimo valdybą. Negalėdama tiesiogiai veikti visose okupacinėse zonose, valdyba atskirų zonų mokyklomis rūpintis paskyrė savo įgaliotinius. Jie buvo įpareigoti rūpintis

planingu savo zonos mokyklų steigimu, jų veikimu bei atitinkamo mokslo lygio išlaikymu ir prižiūrėjo mokyklų darbą patys arba per jų pasitelktus inspektorius. Ypač didelį vaidmenį švietimo įgaliotinis vaidino anglų zonoje, kur okupacinė valdžia oficialiai pripažino ji lietuviškų mokyklų inspektorium ir pavedė jas tvarkyti. Amerikiečių ir prancūzų zonose lietuvių centralizuoti švietimo organai oficialaus pripažinimo neturėjo, bet mokyklos ir mokytojai jiems pakludavo ir laikėsi jų išleistų instrukcijų bei nurodymų. Mokyklų materialinis aprūpinimas priklausė nuo stovyklų komitetų ir tas stovyklas valdžiusios UNRRA, vėliau IRO tarnautojų [3]. Taigi sąlygos švietimo organizavimui skyrėsi ne tik kiekvienoje Vokietijos zonoje, bet ir priklausė nuo kiekvienos DP stovyklos administracijos požiūrio.

Organizuojant lietuvių švietimą Vokietijoje buvo ne tik laikomasi iš Lietuvos atsineštų švietimo sistemos tradicijų, bet ir derinamasi prie konkrečių sąlygų bei vietos lietuvių bendruomenės narių poreikių. Šios sąlygos kiekvienoje Vokietijos okupacinėje zonoje įtakoją savitą lietuvių švietimo organizacijų veiklą ir raidą.

Pirmaisiais mokslo metais visos lietuvių gimnazijos Vokietijoje tvarkėsi savarankiškai, kaip kuri išmanė. Pradžiai kiekvienas dalyko dėstytojas, bendradarbiaudamas su direktoriumi, nustatė išeitiną programą, remdamasis, kiek atsiminė, 1939 m. programomis [4]. Mat ugdymo proceso organizavimas tremties pradžioje buvo paremtas tarpukario Lietuvoje veikusiais įstatymais. Buvo tikima, kad čia pradėtą mokslą jaunimui teks užbaigti Lietuvoje.

Vokietijos DP stovyklose veikusių gimnazijų ir progimnazijų mokymo planai tik šiek tiek skyrėsi nuo buvusiųjų Lietuvoje prieškarinio laikais. Tremtinių gimnazijos 1945-1949 m. m. dirbo pagal ganėtinai plačios apimties, visapusišką išsilavinimą užtikrinantį mokymo planą. Nežymius skirtumus nulėmė pakitusio gyvenimo reikmės ir realios tremties mokyklos galimybės [3, 4, 5]. Analogiškai pagal Lietuvoje buvusį modelį veikė ir profesinės mokyklos. V.Liulevičiaus knygoje (1969) teigiama, kad „Lietuvių aukštesniosios prekybos mokyklos „Žibintas“ visa organizacija sutvarkyta griežtai laikantis Lietuvoje veikusių aukštesniųjų mokyklų pavyzdžio, mokymo turinys – pagal Lietuvos Švietimo ministerijos patvirtintas prekybos mokyklų programas. Vaikų darželių auklėtojų kursai Detmolde buvo planuojami Lietuvos vaiko draugijos tradicija, laikantis prof. Vabalo Gudaičio (1881 – 1955) rekomenduotos *De Croly* sistemos, pritaikytos specialioms Lietuvos reikalams“ [4].

1946 m. Hanau įvykusiame lietuvių tremtinių atstovų suvažiavime buvo priimtas LTB statutas ir kartu su juo - švietimo nuostatai, kuriuose buvo apibūdinta vaikų darželių, pradžios mokyklų, progimnazijų bei gimnazijų, specialiųjų mokyklų, kursų, liaudies universitetų uždaviniai ir veiklos kryptys. Vėliau VLIK sudarė autonomiškai veikiančią Švietimo valdybą, kuriai buvo pavesta tvarkyti visus švietimo reikalus. Atskirų zonų švietimo įstaigomis rūpinosi švietimo įgaliotiniai, kurie savo zonose privalėjo planingai steigti mokyklas, rūpintis jų veikla, mokslo lygiu [5].

Sektino pavyzdžio Lietuvoje neturėjo LTB Suaugusiųjų švietimo institutas Viürburge (Wuerzburg), nes Lietuvoje iki 1941 m. instituto vardu mokslo įstaigų buvo maža, todėl tokios apimties mokykloms neturėta nei įstatymų, nei vykdomųjų nuostatų. Suaugusiųjų švietimo institutai buvo įsteigti 1941 m. rudenį (vokiečių okupacijos metu) Kaune, Vilniuje, Šiauliuose, kurie buvo darbininkų ir amatininkų profesinių sąjungų žinioje ir vadovybėje. „Instituto vardu gali veikti vieno amato atskirai arba su daugeliu amatų skyrių kartu [mokyklos], taipgi gali būti žemesnio, vidurinio, aukštesnio ir aukštojo mokslo lygio mokyklos“ [4].

Norint įstoti į aukštesniąsias profesines mokyklas stojantieji turėjo būti įgiję reikalaujamą išsilavinimą pradinėje mokykloje, progimnazijose ar gimnazijose, nenusižengiant Lietuvoje galiojantiems reikalavimams. Pavyzdžiui, trijų tipų Celės Aukštesniojoje prekybos mokykloje buvo reikalaujama stojant į dvi metę prekybos mokyklą, turėti pradžios mokyklos 4 skyrių išsilavinimą (stojančiųjų amžius – virš 18 metų), stojant į trimetę, arba žemesniąją prekybos mokyklą, – būti baigus pradžios mokyklos 5 skyrius (amžius – nuo 12 iki 18 metų), o į aukštesniąją prekybos mokyklą, kur mokslas truko keturis metus, galėjo stoti tik baigę ne mažiau kaip keturias gimnazijos klases. Į Aukštesniąją Ravensburgo prekybos mokyklą taip pat buvo priimami asmenys, turį ne mažiau keturių gimnazijos klasių bendrojo lavinimosi išeitą mokslą [4].

Norint gauti profesinės mokyklos baigimo diplomą ar kursų baigimo pažymėjimą, reikėdavo laikyti specialybės egzaminus, pvz., Lietuvių jūrų mokykloje navigacijos skyriuje mokėsi mokiniai laikydavo navigacijos, laivybos, astronomijos ir signalizacijos, o mechanikos skyriuje – mechanikos, garo mašinų ir garo katilų, vidaus degimo variklių, pagalbinių mašinų ir elektrotechnikos egzaminus [4]. Egzaminus dažniausiai išlaikydavo visi prileistieji, tačiau juos laikyti leisdavo ne visus, kai kurie mokiniai dėl įvairių priežasčių (žinoma, ir dėl nepažangumo) iškrisdavo mokslo metų eigoje. Būta atvejų, kai egzaminai buvo laikyti eksternu. Nepažangiems mokiniams metų pabaigoje galėjo būti skiriamos ir pataisos. Besimokant praktinių specialybių nepakako išlaikyti tik teorinius egzaminus, reikėjo atlikti ir praktiką. Pavyzdžiui, automobilių vairuotojų kursų dalyviai, išklause teorinį kursą ir atlikę praktinį važinėjimą, laikydavo egzaminus vairuotojo teisėms įsigyti miesto savivaldybės komisijoje, kuri išduodavo pažymėjimus

vairavimui. Jūrinių specialybių absolventų diplomai įgydavo galios, kai kandidatai įrodydavo atlikę įstatymų numatytą praktiką jūreiviais ar kūrikaiis [4].

Profesinio rengimo įstaigų kūrimosi tikslai ir priežastys. Daugelio DP stovyklose veikusią profesinio rengimo mokyklų ir kursų steigimą paskatino susiklosčiusios istorinės aplinkybės ar gyvenimo sąlygos. Pavyzdžiui, Lietuvių Raudonojo Kryžiaus vadovybė Detmolde nutarė suorganizuoti vaikų darželių auklėtojų kursus, nes daugelyje lietuvių tremtinių stovyklų nebuvo vaikų darželių dėl specialisčių stokos. Dažnai profesinio mokymo įstaigos įsikurdavo kažkam pageidaujant. Taip „kolonijos suinteresuotiems nariams pareiškus pageidavimą“ buvo įkurta ir pradėjo veikti Ravensburge vienerių metų aukštesnioji prekybos mokykla, antra vertus, mokyklos atsiradimą sąlygojo ir šioje stovykloje esantis pakankamas pedagogų, išmokslintų ir patyrusių prekybos srities specialistų skaičius [4].

Atskirų kursų jungimąsi į profesines ar suaugusiųjų švietimo mokyklas skatino organizacinių klausimų sprendimo optimizavimas. Pavyzdžiui, esant daug norinčiųjų pasimokyti amato, Viūrcburgo (Wuerzburg) stovykloje privačia ir organizacijų iniciatyva buvo organizuojami trumpiau ar ilgiau besitęsiantys kursai, kurie vėliau, išrinkus vieną administracinę vadovybę, išaugo į Suaugusiųjų švietimo institutą. Organizuotas bendras kursų administravimas sumažino laiko sąnaudas, reikalingas administraciniam darbui; užtikrino „patogią ir sėkmingą mokymo ir mokymosi kontrolę“; leido sukurti bendrus mokslo pamokų planus; užtikrino „geresnį ir lengvesnį ryšį“ su LTB Švietimo Valdyba, kitais LTB centriniais organais ir globėjų įstaigomis bei užtikrino iš jų gaunamų pašalpų tikslesnį paskirstymą; suvienodino lektorių ir instruktorių valandinį atlyginimą bei sumažino klausytojų mokesčių; efektyviau išsprendė patalpų išnaudojimo, mokymo priemonių ir praktikos darbams medžiagų įsigijimo bei panaudojimo klausimus; „svaresni“ tapo vienos mokyklos vardu išduodami specialybės baigimo pažymėjimai [4].

Profesinių mokyklų ir kursų organizavimas leido daugeliui lietuvių, ypač tiems, kurie dar Lietuvoje buvo nespėję įgyti jokios profesijos, DP stovyklose susirasti darbą. Tačiau daugelis Vokietijoje veikusią mokyklų ne atsitiktinai vadovavosi Lietuvos švietimo sistemos reikalavimais – beveik iki pat lietuvių emigracijos iš Vokietijos į JAV ir kitas šalis buvo tikėtasi grįžti į Lietuvą, todėl jaunimo švietimo ir profesinio rengimo tikslai Vokietijos mokyklose buvo siejami su Lietuvos ateitimi.

Profesinio mokymo ir parengimo lygis. Skyrėsi ne tik atskirų lietuvių mokymo įstaigų galimybės, bet ir atskirų mokytojų kvalifikacija. Apskritai geriausiai aprūpinta kvalifikuotais pedagogais buvo pradžios mokykla. Mokytojai privalėjo turėti tas pačias kvalifikacijas, kokių buvo reikalaujama Lietuvos Respublikoje. I laipsnio pradžios mokyklos mokytojai turėjo būti baigę bent mokytojų seminariją, II laipsnio – Pedagoginį institutą. Gimnazijos bei progimnazijos mokslo lygį taip pat nulemdavo mokytojų išsilavinimas bei pedagoginė patirtis. Ne visi buvusieji Lietuvos universitetų dėstytojai galėjo vykti dirbti į Vokietijoje veikusius universitetus, tad mokymas gimnazijose užtikrino jiems darbo vietą, o kartu ir mokymo įstaigos statusą. Tačiau tai nebuvo labai dažni atvejai. Daugiausia gimnazijose dirbdavo Lietuvoje buvę mokytojai arba pedagogai talkininkai - asmenys, kurie nebuvo kvalifikuoti mokytojais, bet buvo kitų sričių aukštąjį mokslą baigę specialistai, taip pat studentai ar pradžios mokyklų mokytojai [5].

Daugeliui mokyklų trūko mokymo darbui pasiruošusių mokytojų, nors tuo pat metu kitose DP stovyklose mokytojų buvo per daug, tačiau jų nebuvo galima perkelti. Laikui bėgant mokyklos susirado bei pasitelkė daugiau kvalifikuotų mokytojų [3]. Organizuojant kai kurių profesinių mokyklų darbą trūko tam tikros srities pedagogų. Su tokiomis problemomis susidūrė Aukštesniosios prekybos mokyklos Celėje įkūrėjai, nes nebuvo mokytojų specialiams dalykams dėstyti, kurių trūkumas buvo jaučiamas ir Lietuvoje. Panaši situacija iš pradžių buvo ir Lietuvių jūrų mokykloje [4].

Dėstančių pedagogų profesinį atsakingumą ir kompetenciją parodo ir jų požiūris į savo darbą. Pavyzdžiui, prieš vaikų darželių auklėtojų kursų Detmolde atidarymą, kursų lektorės buvo nuvykusios į UNRRA suorganizuotus vaikų darželių auklėtojų kursus Vinsdorfe (Windsdorf) susipažinti su tos organizacijos auklėjimo metodais ir sistema [4]. Gimnazijų mokslo lygį įrodo ir tai, jog dauguma Vokietijos aukštųjų mokyklų pripažino tremtinių gimnazijų brandos atestatus ir nesudarė kliūčių norintiesiems toliau studijuoti [5]. Buvo pripažįstami ne tik Vokietijos DP stovyklose veikusios gimnazijų, bet ir daugelio kitų mokymo įstaigų baigimo pažymėjimai bei diplomai. Pavyzdžiui, Suaugusiųjų švietimo instituto išduodami baigimo pažymėjimai buvo lygiaverčiais IRO amatų mokyklų išduodamiems specialybės baigimo dokumentams [4].

Profesinių mokymo įstaigų reikšmė. Profesinio lavinimo mokyklos buvo svarbios daugelio asmenų profesiniam pasiruošimui [3]. Prasidėjus emigracijai iš Vokietijos į JAV, lietuvių DP stovyklose profesinį pasirengimą įgiję asmenys turėjo geresnes sąlygas naujoje vietoje susirasti darbą, pradėti verslą bei integruotis į svetimą bendruomenę. Kai kurios Vokietijoje veikusios lietuvių mokymo įstaigos, prasidėjus masinei emigracijai į kitas Vakarų

šalis, savo mokiniams, nespėjusiems baigti viso mokslo kurso išdavė pažymėjimus lietuvių ir anglų kalba, kuriame buvo nurodyta baigta klasė [4]. Tokiu būdu suteikė savo mokiniams galimybę toliau tęsti pradėtą mokslą kitoje šalyje.

Lietuviai, lygindami savo ir kitų Vokietijos stovyklose atsidūrusių tautų padėtį, galėjo džiaugtis, jog, nepaisant įvairiausių sunkumų, dauguma švietimo įstaigų sėkmingai veikia ir ugdo jaunąją kartą.

Išvados

1. Maksimaliai panaudodami ikikarinės nepriklausomos Lietuvos ugdymo patirtį, 1945—1949 m. Vokietijoje gyvenę lietuviai sunkiomis ir neįprastomis sąlygomis ne tik atkūrė nepriklausomos Lietuvos švietimo sistemą, bet ir sudarė galimybes jaunimui siekti profesinio išsilavinimo įvairiose formaliose ugdymo įstaigose (gimnazijose, žemesniosiose ir aukštesniosiose profesinėse mokyklose) ir neformaliose (organizuota daug įvairių kursų) lietuviškose profesinio rengimo įstaigose.
2. Kryptingas LTB Švietimo valdybos darbas ir mokytojų profesinis pasirengimas bei entuziazmas lėmė Vokietijoje ekstremaliomis sąlygomis veikusią profesinių mokymo įstaigų sėkmingą veiklą. Šių įstaigų dėka lietuvių jaunimas turėjo galimybę įgyti paklausią profesiją, susirasti darbą, integruotis į svetimą bendruomenę, o profesinio rengimo įstaigos kaip institucijos ugdė jaunąją kartą ir palaikė tautinę dvasią, sudarydamos lietuviams galimybę mokytis gimtąja kalba.

Literatūros sąrašas

1. Eidintas, A. *Lietuvių kolumbai: (Lietuvių emigracijos istorijos apybraiža)*. Vilnius: Mintis, 1993. 228 p.
2. Kavaliūnas, V. *Lietuviškasis šviesos židinys Šiaurės Vokietijoje, 1946-1950*. Chicago, 1984. 47 p.
3. Lietuviškoji mokykla išeivijoje. Iš: *Lietuvių enciklopedija*, t. 15. Bostonas, 1958, p. 786 – 793.
4. Liulevičius V. [Lietuvių švietimas Vokietijoje: vaiku darželių, pradžios mokyklų, progimnazijų, gimnazijų, specialinių mokyklų ir kursų, veikusių 1944-1945 m., apžvalgos](#). Chicago: Kultūrai remti d-ja, 1969. 639 p.
5. Montvilaitė S. Vaikų ugdymo praktikos raiška svetimos kultūros kontekste: situacija ir vertinimas. Iš : *Pedagogika*, 2004, t. 74, p. 120 – 124.
6. Misiūnas R. *Išeivių knygos leidyba Vakarų Europoje 1945 – 1952 m.* Vilnius: VU leidykla, 1997. 36 p.
7. Palukaitis P. *Lietuvių periodika Vakarų Europoje, 1944 – 1952*. Vilnius: Žurnalistika, 1993. 288 p.
8. Šalavėjus K. Lietuvių mokslinė inteligentija Vakarų Europoje po karo. Iš : *Mokslas ir gyvenimas*, 1999, Nr. 7-8.
9. Welcome to Displaced Persons' Camps [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-01-11]. Prieiga per internetą: <http://www.dpcamps.org>

Lithuanian professional training in Germany (1944-1949)

Summary

When Soviet Union occupied Lithuania in 1944, several thousand lithuanians' retreated to Germany and were accommodated in DP (displaced person) camps. Basically, DP were without rights, their had no rights to free work and movement. There were applied antebellum independant Lithuania's education experience at the maximum, in 1945-1949 lithuanian habitable in Germany under heavy and extraordinarily conditions restored independency Lithuania's education system and constituted opportunities to the youth to pursue the professional background in varying formal education establishment (gymnasium, profession school) and in non-formal (different courses) lithuanian's profession training establishments. Through these establishments the lithuanian youth had opportunity to obtain request profession, to integrate to the foreign community, whereas the profession training establishments as institutions educated young generation and supported nationally, by making the opportunity to lithuanian to learn in native language.

Mokslinio darbo vadovas: prof. habil. dr. A. Ažubalis (Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija)

BENDRADARBIAVIMO SU TĖVAIS YPATUMAI IR GALIMYBĖS IKIMOKYKLINĖJE UGDYMO ĮSTAIGOJE

Audronė Zajančauskienė

Lietuvos Žemės Ūkio Universitetas

Įvadas

Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“ – rašoma Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. K. Miškinis (2003), apibūdindamas valstybės tvirtumą, pabrėžia, kad valstybė tvirta, jeigu joje gyvena tvirtos šeimos. Į šeimą šiandien privalo atsigręžti ir visa švietimo sistema. Šeima ir ugdymo įstaiga kuria bendrą vaiko edukacinę erdvę. Šiandieninėje Lietuvoje ikimokyklinio ugdymo įstaiga traktuojama kaip lygiavertė šeimos partnerė, akcentuojama šeimos ir ugdymo įstaigos sąveika, tėvai įtraukiami į ugdymo procesą, šeima ir ugdymo institucija derina interesus, lūkesčius bei požiūrį į vaiko ugdymą.

Jau pats demokratijos tikslas yra išugdyti laisvą individą, atviroje visuomenėje, išugdyti individualybes, tad demokratiniam mentalitetui, įgūdžiams sukurti svarbus visas ugdymo procesas. Tai žinių ir įgūdžių įsisavinimo būdas, visos grupės ir įstaigos bendrijos klimatas, t.y. pedagogo ir vaikų santykiai, pedagogo ir tėvų santykiai ir pan. (2, p.6).

Vaikų ugdymo sėkmė labai priklauso nuo šilto emocinio klimato grupėje, vaiką supančių taurių, dvasingų žmonių. Pedagoginis procesas ir pedagogo veikla negali prarasti pagrindinių savo savybių – kūrybingumo ir dinamiškumo. Tokiu atveju darbas gali tapti dogmatizuotu ir standartizuotu, vaikai – priemonė pedagoginio proceso elementams įgyvendinti, o vaikų darželis tik įstaiga. Tai ypač pavojinga ikimokyklinio ugdymo sistemoje. Vaiko kelias į gyvenimą prasideda tėvų namuose. Darni, dora šeima vaikui garantuoja šiltus emocinius santykius, saugumo jausmą, psichologinį komfortą, neformalius santykius. Todėl labai svarbu, kad ir darželyje nebūtų pažeidžiamas jo statusas, visi pagrindiniai vaikystės periodo bruožai.

Pedagogų ir tėvų bendradarbiavimo problematiką savo darbuose analizavo tokie pedagogai kaip: J. Mandravickienė, S. Andrikienė, R. Kontautienė, L. Rupšienė, A. Juodaitytė, O. Jacikevičienė, O. Monkevičienė, M. Montessori, J. Laužikas, Kirsten A. Hansen ir daugelis kitų. Daugiausia dėmesio jie skyrė ugdymo įstaigos ir tėvų bendradarbiavimo svarbos atskleidimui.

Vaikas yra mažytė savo šeimos kopija. Jis ateidamas į darželį atsineša tėvų gyvenimo būdą, požiūrį, tradicijas, todėl pedagogui, norint geriau suprasti vaiką, būtina pažinti jo šeimą, įtraukti ją į vaikų darželio gyvenimą. Tačiau šiandien ir vieni, ir kiti nelabai stengiasi bendradarbiauti. Jei pedagogas ir įjungia tėvus į ikimokyklinio ugdymo problemų sprendimą, tai dažniausiai tai būna daugiau įvairios buitinės problemos, o ne ugdymo.

Kaip pastebi M. Pališkienė, neretai tėvai ir pedagogai, aiškindamiesi vaikų ugdymo problemas, patiria stresą, įtampą, kiekvienas kovoja iš savo barikados pusės. Tačiau kai šeima ir ugdymo įstaiga veikia apgalvotai, vienodai supranta kūrybingos asmenybės ugdymo tikslus, uždavinius, būdus, sudaroma palanki atmosfera vaikui lavėti (5, p.21).

Bendradarbiauti – tai kartu su kitais dirbti (DLKŽ, 1993, 78). Bendradarbiavimas – tai visų mūsų pastangos bendram tikslui pasiekti. Tik bendradarbiaudami galime greičiau ir lengviau atlikti darbą, negu kiekvienas atskirai.

Tėvų ir vaikų darželio pedagogų bendradarbiavimas – viena pagrindinių sąlygų, nulemiančių vaikų ugdymo sėkmę. Būtina vadovautis principu, kad viskas, kas daroma, daroma vaikų labui.

Tėvai ir vaikai yra kaip nedalomas vienetasis, o ugdymas darželyje yra neatsiejamas nuo ugdymo namuose. Galima sakyti, kad pedagogų bendradarbiavimas su tėvais padeda kurti abipusį supratimą ir vadovavimą vaiko ugdymui, sudaro galimybes tolygesniam vaikų vystymuisi. Visi vaikai yra skirtingi, kiekvienas iš jų yra unikali asmenybė, išsiskirianti savo psichika, gabumais, temperamentu, charakterio bruožais, sveikata. Tad bendra vaikų ir tėvų veikla padeda pedagogui įveikti kliūtis ir atskleisti vaiko gabumus. Tai yra viena iš priežasčių, dėl ko būtina tėvus įtraukti į ugdymo procesą, informuoti apie ikimokyklinės ugdymo įstaigos darbą, programą, metodus. Tėvai šiame procese turi būti ne svečiai, o aktyvūs jo dalyviai.

Tyrimo **objektas** – tėvų ir pedagogų bendradarbiavimas.

Tyrimo **hipotezė** – tėvų ir pedagogų bendradarbiavimas nepakankamai efektyvus.

Tyrimo **tikslas** – Iširti bendradarbiavimo su tėvais ypatumus ir galimybes ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje.

Tyrimo **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti pedagoginę, psichologinę literatūrą apie ikimokyklinio ugdymo įstaigos ir šeimos, ugdytinių ir pedagogų bendradarbiavimą.

2. Iširti tėvų ir pedagogų požiūrį į ikimokyklinio ugdymo įstaigos ir šeimos bendradarbiavimą.

Metodai: psichologinės, pedagoginės literatūros, švietimo bei ikimokyklinio ugdymo įstaigos reformos dokumentų analizė, anketinė apklausa.

Tiriamieji: Kauno m. lopšelio – darželio “X” 84 tėvai ir 20 pedagogų. Anketinėje apklausoje dalyvavo 16 - 2-3 m. amžiaus vaikų tėvai, 23 – 3-4 m. vaikų tėvai, 25 - 4-5 m. vaikų tėvai ir 20 - 5-7 m. amžiaus vaikų tėvai, 20 ikimokyklinio ugdymo įstaigos pedagogų, iš kurių 5 turėjo 1-10 metų pedagoginio darbo stažą, 11 - nuo 11-20 metų pedagoginio darbo stažą ir 4 didesnį nei 20 metų pedagoginio darbo stažą. Jie tyrime įvardinti kaip respondentai AI, A2 ir A3. Anketos sudarytos iš uždaro ir atviro tipo klausimų.

Rezultatai

Siekiant tobulinti pedagogų bendradarbiavimą su ikimokyklinio ugdymo įstaigų vaikų tėvais, labai svarbu yra žinoti apie realią, šiuo metu darželiuose esančią padėtį.

Svarbus yra ir pačių tėvų nusiteikimas, noras bendradarbiauti su auklėtoja, vaikų darželiu. Atsižvelgiant į tai, tėvų klausta ar jie savo iniciatyva lankosi darželio renginiuose?(Žr.1lentelę)

1 lentelė. Kaip dažnai tėvai savo iniciatyva lankosi darželio renginiuose ?

Lankymosi dažnis	Vaikų amžiaus grupės			
	2-3m.	3-4m.	4-5m.	5-7m.
Dažnai	12,5%	0%	0%	10%
Retai	62,5%	56,42%	60%	60%
Nesilankė	25%	43,47%	40%	30%

Kaip parodė tyrimo rezultatai 3-4 metų amžiaus grupės vaikų tėvai rečiausiai lankosi viso darželio organizuojamuose renginiuose. Jog nedalyvauja darželio renginiuose nurodė 43,47,% 3-4 m. amžiaus grupės vaikų tėvai .Patys aktyviausi yra lopšelio 2-3 m. (62,5%) amžiaus grupės tėvai .Galima manyti, jog 2-3 m. amžiaus vaikų tėvai aktyviausi todėl, kad neseniai pradėjo lankyti darželį, jiems viskas nauja ir įdomu.

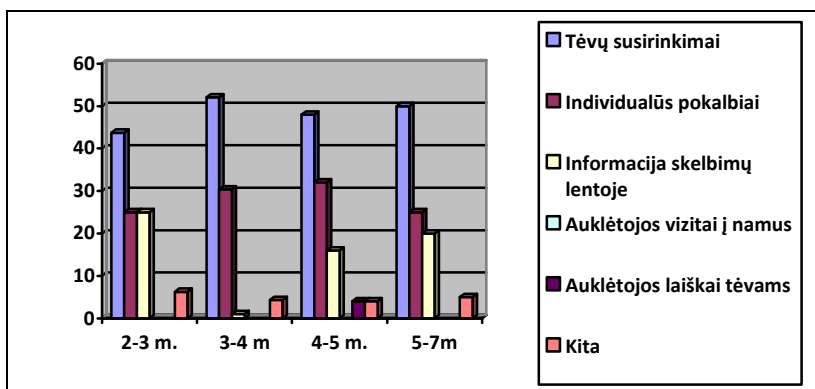
Buvo domimasi apie tėvų dalyvavimą savo vaikų grupės renginiuose.(Žr.2 lentelę)

2 lentelė. Kaip dažnai tėvai savo iniciatyva dalyvauja savo vaiko grupės renginiuose?

Lankymosi dažnis	Vaikų amžiaus grupės			
	2-3m.	3-4m.	4-5m.	5-7m.
Dažnai	81,25%	52,08%	48%	80%
Retai	18,75%	47,74%	52%	20%
Nesilankė	0%	0%	0%	0%

Iš tyrimo rezultatų matyti, kad patys aktyviausi yra lopšelio 2-3m.(81,25%) amžiaus grupės vaikų tėvai. Jie aktyvūs ir darželio ,ir savo vaiko grupės renginiuose. Aktyvūs tėvai ir priešmokyklinėje -5 -7 m (80%) amžiaus grupėje. Galima daryti prielaidą, kad pradėjus lankyti darželį tėvai yra aktyviausi , bet augant vaikui tėvų iniciatyva, lankytis darželyje blėsta, ir tik priešmokyklinėje grupėje vėl sustiprėja.

Bendradarbiavimo su tėvais formų yra nemažai, tačiau iškilo klausimas, kokios bendradarbiavimo formos darželyje, naudojamos daugiausia? (Žr.1 pav.)

1 pav. Ikimokyklinio ugdymo įstaigų bendradarbiavimo su tėvais formos

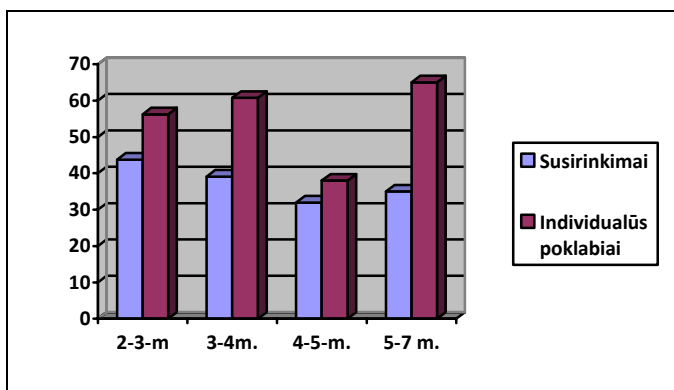
Kaip parodė tolesni tyrimo duomenys, daugiausia naudojamos šios bendradarbiavimo su tėvais formos:

- *tėvų susirinkimai (taip nurodė 87,% visų apklausoje dalyvavusių tėvų);
- *individualūs pokalbiai (daugiausia jie naudojami 4-5 m .(35%) amžiaus vaikų grupėje);
- *auklėtojos laiškai tėvams (vos keli procentai 4-5 m. amžiaus vaikų grupėje);
- *informacija skelbimų lentoje (nurodė 44,64 % visų respondentų);

Kitos bendradarbiavimo formos – spektakliai tėvams , “atvirų durų” dienos, išvykos į gamtą, į muziejų.

Tokia bendradarbiavimo forma kaip auklėtojos vizitai į namus, respondentų nuomone, šiuo metu darželyje visai nebenaudojama.

Tėvams, kaip teigė daugelis respondentų, priimtinausias tokios bendradarbiavimo su darželiu formos, kaip individualūs pokalbiai (68%), bei tėvų susirinkimai (43,75%). Tai leidžia mums daryti prielaidą, kad tėvai yra labiau linkę individualiai kalbėtis su auklėtoja apie vaiką, jo pasiekimus ir pan. (žr. 2 pav.)

2 pav. Tėvams priimtinausias bendradarbiavimo formos

Paklausti ar reikėtų ieškoti naujų bendradarbiavimo formų daugiau nei 70% visų respondentų atsakė, kad reikėtų ir tik 30 % teigė, jog yra pakankamai, tačiau jas reikėtų tik efektyviau panaudoti. Buvo pasidomėta ar tėvai pasitiki auklėtojomis ,visi 100% respondentų nurodė, kad pasitiki auklėtojomis. Labiausiai jie vertina tokias auklėtojos savybes, kaip:

- *sugebėjimą bendrauti su vaikais (80 %);
- *profesionalumą (78%)
- *nuoširdumą (55 %);
- *sąžiningumą (34%);
- *kantrybę (16 %);
- *reiklumą (10%).

Atlikus tyrimą išaiškėjo, jog tėvų susidomėjimas darželiu ,jo veikla išryškėja vaikui tik pradėjus lankyti darželį (2-3 vaiko metais), bei jam išeinant į mokyklą (5-7 vaiko metais).

Auklėtojų požiūris į bendradarbiavimo su tėvais svarbą ikimokyklinio ugdymo praktikoje. Nemažiau svarbus darželio bendradarbiavime su tėvais ir auklėtojos vaidmuo, nes būtent nuo jos priklauso bendradarbiavimo kokybė ir

sėkmė, kas turi įtakos ir vaiko ugdymui, ir demokratiškumo principo įgyvendinimui ugdymo procese. Tai ir siekta sužinoti auklėtojų požiūrį į tai.

Kaip parodė anketinė apklausa, visi pedagogai pripažįsta tėvų bendradarbiavimo su jais svarbą. Jų nuomone, tai:

* padeda auklėtojais sužinoti situaciją šeimoje, o tėvams - vaiko elgesį darželyje, išsiaiškinti įvairias konkrečias situacijas (taip mano 90% pedagogų);

*pasiekiamas geresnis vaikų ugdymo bei ugdymosi rezultatas; tėvai daugiau sužino apie vaikų darželio ir vaikų problemas, gauna specialistų patarimų (taip mano 80% pedagogų);

*individualus bendravimas su tėvais padeda atsiskleisti tokiems vaikų bruožams, kurių auklėtoja vaikų darželyje nepastebi, o tėvai gali gauti konkrečią informaciją apie vaiko pasiekimus (taip mano 85% pedagogų).

Tyrimo metu siekta sužinoti auklėtojų nuomonę, ar reikalingi vaikų darželyje tėvų susirinkimai ir kodėl? Visi pedagogai atsakė, kad jie reikalingi ir šį savo teiginį jie pagrindė tuo, kad:

*susirinkimai padeda tėvams gauti pakankamai informacijos apie vaiką ir tai kas vyksta darželyje (taip mano 45% auklėtojų);

*tėvai turi dalyvauti savo vaikų ugdyme (tai pripažino 80% auklėtojų);

*susirinkimai priartina tėvus prie darželio ir įjungia juos į bendrų problemų sprendimą (taip mano 70% auklėtojų);

*susirinkimų metu galimas tėvų švietimas pedagoginėmis temomis (tokia nuomonė yra 30% auklėtojų);

*tėvų susirinkimai yra būtina ir reikalinga bendravimo su tėvais forma (taip mano 75% auklėtojų).

Auklėtojos dažnai naudoja šią bendradarbiavimo su tėvais formą. Tai nurodė 80% respondentų 72,72% A2 respondentų ir 75% A3 respondentų. (žr. 3lentelę).

3 lentelė Pedagogų požiūris į tėvų susirinkimų organizavimo dažnumą

Dažnumas	A1	A2	A3	
Du kartus per metus ir daugiau	80%	72,72%	75%	A1- pedagogai turintys 1-10 metų pedagoginio darbo stažą A2 – pedagogai turintys 11-20 metų pedagoginio darbo stažą A3 – pedagogai turintys 21 ir daugiau metų pedagoginio darbo stažą
Kartą per metus	20%	27,27%	25%	
Kas mėnesį	0%	0%	0%	
Nerengiu	0%	0%	0%	

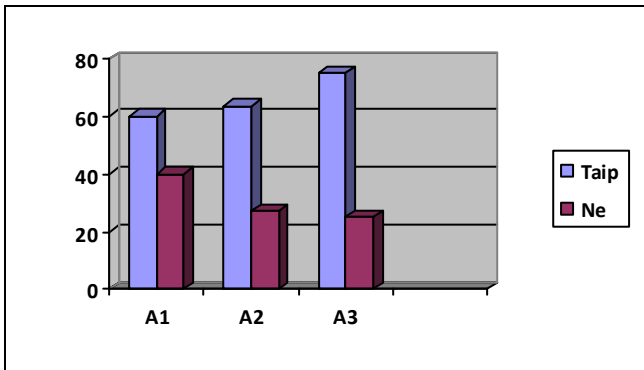
Iš pateiktų rezultatų matome, kad auklėtojos pripažįsta tėvų susirinkimų svarbą ir juos organizuoja gana dažnai. Darželyje yra naudojami ir individualūs pokalbiai su tėvais. Todėl pedagogų paklausta apie šių pokalbių dažnumą. Atlikus tyrimą išaiškėjo, kad individualūs pokalbiai yra viena iš dažniau naudojamų bendradarbiavimo su tėvais formų. (žr.4 lentelę).

4 lentelė. Individualių pokalbių organizavimo dažnumas

Dažnumas	A1	A2	A3	
Jie vyksta dažnai	80%	90,9%	100%	A1- pedagogai turintys 1-10 metų pedagoginio darbo stažą A2 – pedagogai turintys 11-20 metų pedagoginio darbo stažą A3 – pedagogai turintys 21 ir daugiau metų pedagoginio darbo stažą
Jie vyksta retai	20%	9,09%	0%	
Jų nebūna	0%	0%	0%	

Kadangi dažnai literatūroje yra minimas tėvų dalyvavimas grupės dienotvarkės, taisyklių sudaryme, pedagogų buvo paklausta, ar jie įtraukia tėvus į šį procesą. Kaip parodė mūsų anketinė apklausa, dauguma pedagogų įtraukia tėvus į grupės dienotvarkės, taisyklių sudarymą. Taip nurodė 60% A1 respondentų, 63,63% ir 75% A3 respondentų.(žr. 3 pav.).

3 pav. Pedagogų požiūris į tėvų dalyvavimą grupės dienotvarkėje, taisyklių sudaryme

Tolimesni tyrimo rezultatai parodė, kad auklėtojos prioritetą teikia šioms bendradarbiavimo su tėvais formoms:

- individualūs pokalbiai – 80% visų respondentų;
- tėvų susirinkimai – 65% visų respondentų;
- šventės, pramogos, įvairūs renginiai – 60% visų respondentų;
- informacija tėvams skelbimų lentoje – 45% visų respondentų.

Vis dėlto daugelis pedagogų (68,78%) mano, jog naujų bendradarbiavimo su tėvais formų ieškoti būtina.

Išvados

1. Tiek pedagogai, tiek ir vaikų tėvai nėra pasiruošę lygiaverčiam bendravimui.
2. Nemažai tėvų dar nediršta lankytis vaikų darželio renginiuose, grupės veikloje, retai kviečiami į ikimokyklinio ugdymo įstaigą.
3. Auklėtojos naudoja daugiausia tik kelias bendradarbiavimo formas: individualius pokalbius, tėvų susirinkimus, šventes bei pramogas, įvairius renginius, kurie jų nuomone naudingiausi, pamiršdamos apie kitų bendradarbiavimo formų naudą.
4. Tiek vaikų tėvai, tiek pedagogai pripažįsta, jog bendravimas bei bendradarbiavimas tarp ugdytinių tėvų ir vaikų darželio turi nemažą reikšmę:

Literatūra

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija: oficialių dokumentų tekstai su pakeitimais iki 2003 m. balandžio 21 d. (2003). Vilnius.
2. Gražienė V. (1998). Egmonto projektas vaikų darželiams. Artyn vaiko 2. Knyga auklėtojoms, studentams, dėstytojams ir tėvams. Vilnius.
3. Ikimokyklinio ugdymo gairės. Programa pedagogams ir tėvams (1993). Vilnius.
4. Miškinis K. (2003). Šeima žmogaus gyvenime. Kaunas.
5. Pališkienė M. (2002) Bendravimas su tėvais//Žvirblių takas, 4.
6. Kristen A. Hansen, Roxane K. Kaufmann, Steffen Saifer, (1997). Ugdymas ir demokratijos kultūra. Vilnius.
7. DLKŽ (1993). Vilnius.

Summary

Raising the child of pre-school age the priority is given to the family. Pre-school institution guarantees the trained raising for the child, trying to keep the family's raising spirit. The kindergarten and the family should be the two always co-operating, each other adding social – economical system.

The kindergarten supplements the raising in the family, helps the child to discover himself and his abilities and to raise them, gives trained educational help. With the trust and respect of these two institutions – family and kindergarten – communicating can certify the success of child personality's developing.

There are many talks about parents communication with pre-school institution, but the communication between parents and teachers is perceived and in raising practice is not expressed enough; this does not make the communication enough effective.

The research analyses peculiarities and possibilities of communicating with the parents in pre-school institution. The conclusions of the research and the recommendations could have the practical meaning for the teachers working in pre-school institutions.

Mokslinio darbo vadovas doc. dr. Bronislavas Krikščiūnas (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

STUDENTŲ MOKYMO SI MOTYVACIJA

Indrė Ivoškevičiūtė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Jūratė Jocienė

VŠĮ Kauno paslaugų verslo darbuotojų profesinio rengimo centras

Įvadas

Žmonių elgesio aktyvumo priežasčių ieškojo jau didieji senovės mąstytojai - Aristotelis, Demokritas, Platonas. Jie savo veikaluose užsimena apie "reikmes" kaip gyvenimo mokytojas. Dar Sokratas teigė, kad kiekvienam žmogui būdingi poreikiai, norai, siekiai. Tačiau svarbiausia, anot jo, ne kokie žmogaus siekiai, o kokią vietą jie užima žmogaus gyvenime. Aktyviau ir nuosekliau motyvų ir motyvacijos teorijos pradėtos nagrinėti tik nuo XX a. gana didelį stimulą tam turėjo atsiradę moksliniai žmogaus psichikos tyrinėjimai. Veiklos ir elgesio paskatų tyrimams naują ir stiprų postūmį suteikė Z.Freudo potraukių teorija. Nors šiuolaikinės psichologijos požiūriu kai kurie jo teiginiai, kad žmogaus elgesį skatina tik pasąmonės potraukiai (instinktai), kritikuotini, tačiau Z.Freudo teorijos padarė didelę įtaką gilesniam psichologiniam motyvo ir motyvacijos tyrinėjimui (Ильин 2000). Motyvacijos teorijų vystymasis turėjo aiškų evoliucinį, o ne revoliucinį kelią.

Šiuolaikinėje psichologinėje literatūroje matyti didžiulė motyvacijos sampratų įvairovė, tačiau dauguma tyrėjų sutinka, kad motyvacijos teorijos bendrąja prasme mėgina paaiškinti tris tarpusavyje susijusius žmogaus elgesio aspektus: konkretaus veiksmo pasirinkimą, atkaklumą vykdant šį veiksma ir jam skirtą pastangų kiekį (Adamonienė, Daukilas, Krikščiūnas, ir kt. 2001). Tai yra, kad motyvacija lemia tai, dėl ko žmonės nusprendžia ką nors daryti, kiek laiko jie būna nusiteikę tęsti šią veiklą ir kiek atkakliai jie pasiryžę tai daryti. Kur kas mažiau sutariama dėl to, per kokius iš tikrųjų veiksnius ir procesus motyvacija daro poveikį žmogaus elgsenai (Мескон, Алберт, Хедори 1993). Motyvacijos psichologijai yra būdinga daugybė konkuruojančių ir iš dalies persidengiančių teorijų. Tai be abejo, joks atsitiktinumas. Motyvacijos teorijos mėgina paaiškinti ne ką kitą, o tai, dėl ko žmonės elgiasi ir mąsto taip, o ne kitaip. Turint mintyje, kokia sudėtinga yra žmogaus prigimtis, paprasčiausiai neįmanoma pasiūlyti aiškiai apibrėžtų ir vienareikšmiškų atsakymų.

Kai kurios šiuolaikinės motyvacijos teorijos pasižymi tam tikrais aspektais. Vienas iš jų - kontekstas - motyvacijos diachroniškumo pripažinimas t.y. ryšių tarp individo, jo betarpiškos aplinkos ir platesnės socialinės - kultūrinės aplinkos ir laiko įtaka motyvacijai. Vokiečių psichologas H. Heckhausen pažymi, kad rimta problema motyvacijos psichologijoje yra pačios "motyvacijos" sąvokos daugiareikšmiškumas, nes tai yra terminas, siejamas su tokiais skirtingais reiškiniais, kaip norai, sprendimų priėmimas ir veiksmai. Jis teigia, kad vienas iš galimų būdų tokiam daugiareikšmiškumui apriboti būtų pamėginti suskirstyti įvykių, vedančių prie motyvuotos būsenos atsiradimo, seką į "natūralias" t.y. atskiras stadijas, kitaip tariant surikiuoti įvairius motyvacinius veiksnius ir komponentus laiko atžvilgiu, kad jie atspindėtų motyvacijos proceso virsmą laike (Dornyei, 2000).

Profesinio kryptingumo formavimuisi laikas turi taip pat nemažą įtaką. Ne kiekvienas darbas, psichologiniu požiūriu, atitinka prasmingo darbo sampratą ir teikia asmenybei galimybę realizuoti save. Darbas žmogaus gyvenime užima labai svarbią vietą, todėl asmenybės profesinis apsisprendimas yra labai sudėtingas ir daugiaplanis reiškinys. Profesijos pasirinkimas priklauso vienam reikšmingiausių gyvenimo pasirinkimų. Renkantis profesiją, įtakos turi pati asmenybė ir ją supanti aplinka. Žmogus gali rinktis iš jo aplinkoje glūdinčių galimybių ir apribojimų tai, kas labiausiai atitinka jo esmines ypatybes. Tai ne maža dalimi apspręsta ir jo vidinėmis savybėmis: norais, polinkiais, moralinėmis vertybėmis ir idealais, talentais ir sugebėjimais, mąstymo ir veiklos būdais.

Rinkimasis yra gyvenimo laisvoje visuomenėje privalumas ir problema. Bet ar iš tikrųjų esame visiškai laisvi rinkdamiesi profesiją? Vieni teigia, kad mes iš tikro esame laisvi pasirinkti savo gyvenimo darbą, jeigu veiksime racionaliai ir sistemingai. Kuo daugiau žinosime apie save pačius ir kokios yra mus dominančios profesijos, tuo lengviau, palyginę šią informaciją, galėsime nuspręsti, kas mums labiausiai tinka. Kiti teigia, kad nesame tokie laisvi. Nekontroliuojami sociokultūriniai veiksniai gali nulemti mūsų sprendimus, tai: šeima, tėvų finansinė padėtis, tėvų išsilavinimas ir darbas, mūsų lytis, amžius žmonės ar aplinkybės. Dar kiti mano, kad mūsų

pasirinkimą lemia atsitiktinumas arba šansas. Todėl daug žmonių pasikliauja laime, likimu ir lieka nepatenkinti savo darbu (Profesinės karjeros vadovas 1998).

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti studentų mokymosi motyvacijos ir profesinio kryptingumo formavimosi kitimą.

Tyrimo uždaviniai

- Atlikti mokymosi aukštojoje mokykloje motyvacijos tyrimą (T.Iljina);
- Nustatyti mokymosi motyvacijos ir profesinio kryptingumo formavimosi kitimą.

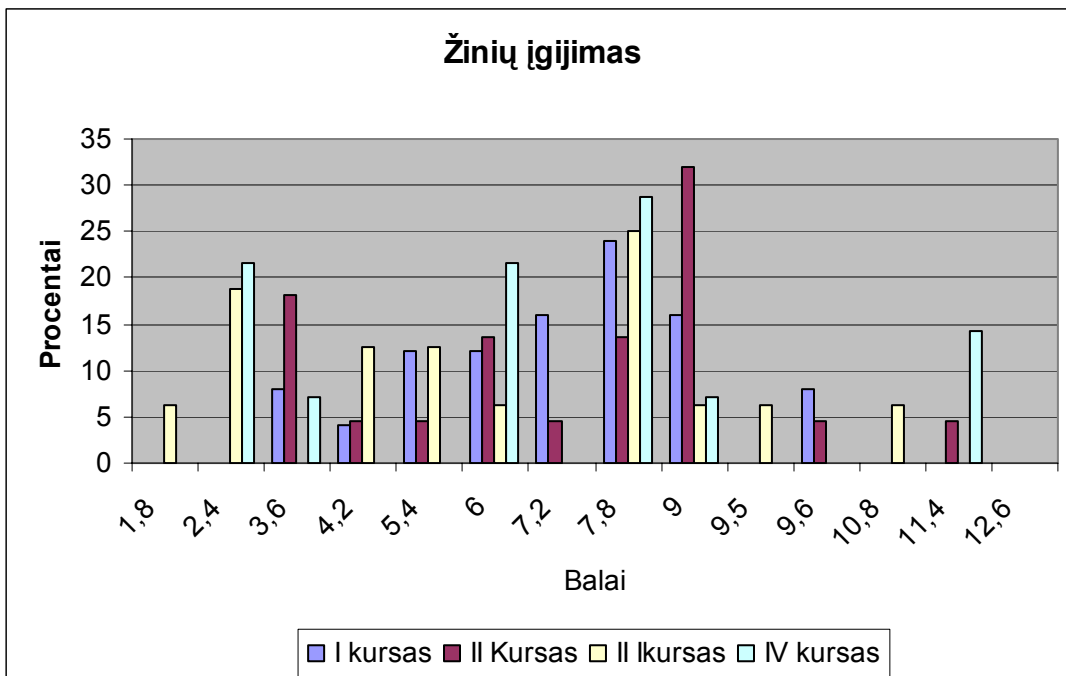
Tyrimo objektas - Lietuvos žemės ūkio universiteto biosocialinio ūkio ir mitybos specialybės studentų profesinė motyvacija.

Tyrimo metodai. Tyrimui atlikti buvo panaudotas mokymosi aukštojoje mokykloje motyvacijos testas (T.Iljina);

Rezultatai

Tyrimo dalyvavo Lietuvos žemės ūkio universiteto visuomenės sveikatos studijų programos I – IV kurso (77) studentai. Panaudojus „Mokymosi aukštojoje mokykloje motyvacija“ metodiką, buvo tiriama studentų motyvacija. Rezultatai suskirstyti į skales pagal tris mokymosi motyvus: *įgyti žinių* (siekimas įgyti žinių žingeidumas), *pasirengti profesijai* (siekimas įgyti profesines žinias ir suformuluoti svarbias profesines vertybes), *įgyti diplomą* (siekimas gauti diplomą turint tik formalias žinias, laikant egzaminus ir įskaitas ieškoti aplinkinių kelių). Studentams buvo pateiktas penkiasdešimties tezių sąrašas, kuriame jie turėjo pažymėti jiems svarbius teiginius. Į klausimą, maskuotei, metodikos autoriai įjungė tezių, kurios neįtraukiamos į duomenų rezultatus.

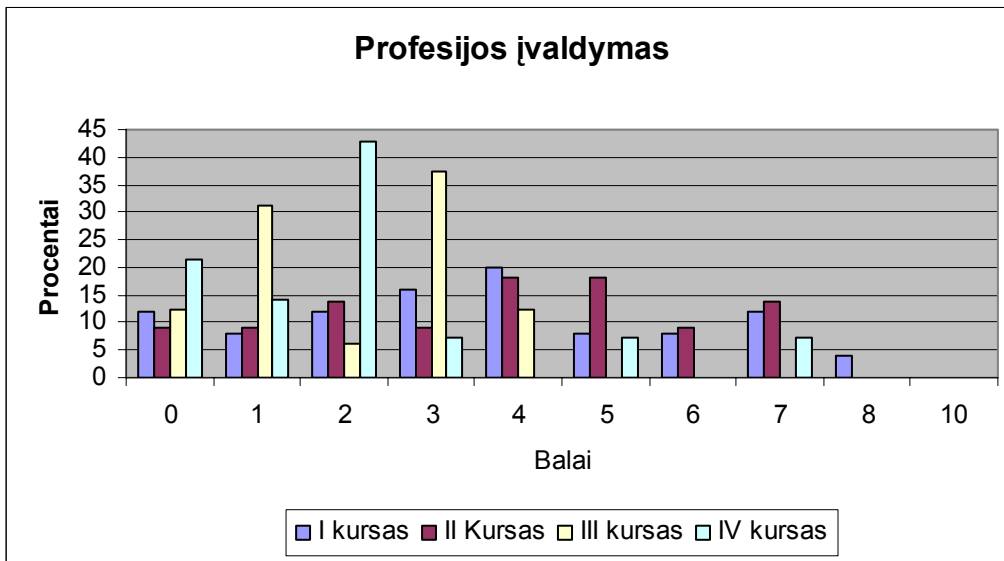
Pagal minėtas skales grupuojant ir analizuojant 2008 m. atlikto tyrimo rezultatus, 24 proc. visuomenės sveikatos studijų programos pirmo kurso studentų studijuodami universitete yra žingeidūs ir siekia įgyti žinių. Daugiausiai balų jie skyrė žinių įgijimo svarbai – 7,8 balus (iš 12,6 galimų). 32 proc. antro kurso studentų žinių įgijimo svarbą vertina 9 balais. Atitinkamai, 25 proc. trečio ir 28 proc. ketvirto kurso studentų mokosi tam, kad įgytu žinių, o žinių įgijimo svarbai skyrė taip pat 7,8 balus (1 pav.).

1 pav. Žinių įgijimo reikšmingumas.

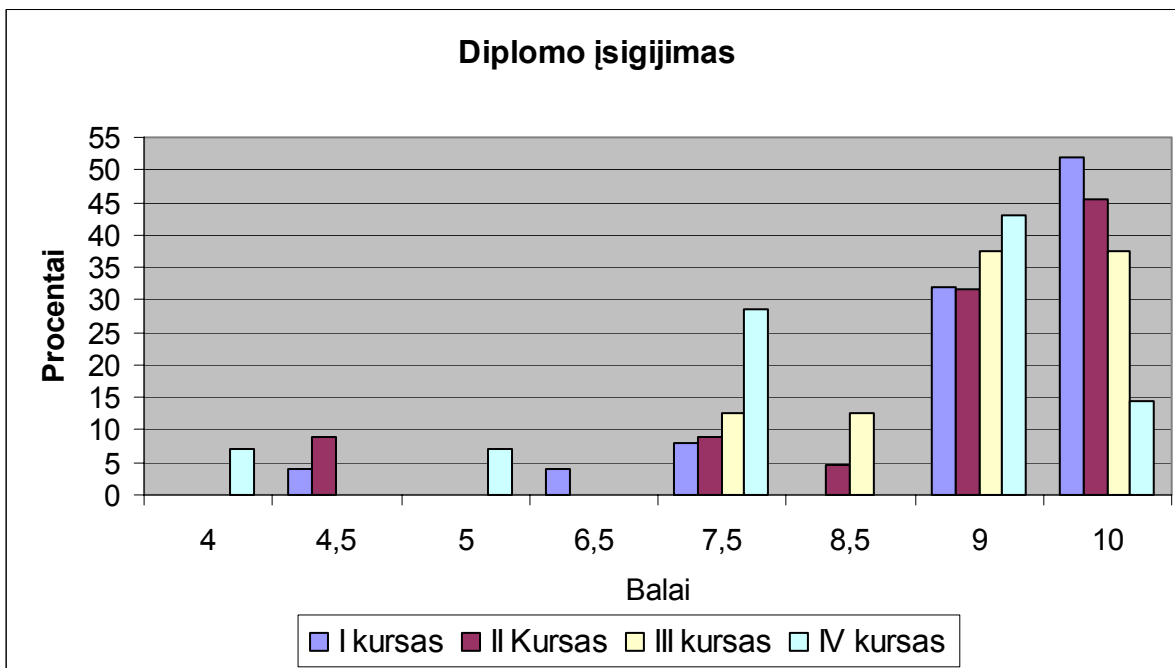
Profesinis pasirengimas, specialių profesinių žinių įgijimo motyvacija, tai antroji pagal metodiką teiginių grupė. Šiai mokymosi motyvacijai niekas neskyrė daugiausiai (10) balų. Pirmo kurso studentai (20 proc.) profesijos įvaldymą dažniausiai vertino 4 balais. 4 - 5 balus dažniausiai skyrė antro kurso studentai (po 18,3 proc. respondentų).

37,5 proc. trečio kurso respondentų profesijos įvaldymas mažai svarbus. Šią motyvą dažniausiai vertino 3 balais iš 10 galimų. Šiai mokymosi motyvai ketvirto kurso studentai 42,9 proc. profesijos įvaldymui teskyrė 2 balus (2 pav.).

2 pav. Profesijos pasirengimo reikšmingumas.

Analizuojant mokymosi aukštojoje mokykloje motyvą pagal diplomo įsigijimo teiginių grupę gauti rezultatai rodo, kad studentams mokymosi aukštojoje mokykloje motyvą labai susijusi su formaliu diplomo įsigijimu. Formalus diplomo įsigijimas pirmo kurso studentams atrodė reikšmingiausias, net 52 proc. studentų skyrė maksimalų (10) balų skaičių. Antro kurso šios grupės teiginiai buvo reikšmingi 45,6 proc. respondentų. Po 37,5 proc. trečio kurso respondentų savo svarbą diplomo įsigijimui vertino 9-10 balų. Ketvirto kurso studentai (42,9 proc.) dažniausiai diplomo įsigijimo reikšmingumą vertino 9 balais, ir tik 14,3 proc. respondentų skyrė 10 balų šiam motyvui (3 pav.).

3 pav. Diplomo įsigijimo reikšmingumas.

Iš lentelės matyti, kad laikas ir studijos turėjo įtakos studentų nuomonei apie žinių svarbą. Gauti rezultatai rodo, kad studentų suvokimas apie studijas ir žinių įgijimą stipriausias pirmame kurse. Labiausiai motyvą įgyti žinių sumažėjo trečiame kurse. Nors šie rodikliai per metus kito, bet bendra visuomenės sveikatos specialybės studentų žinių įgijimo tendencija išliko ta pati (1 lentelė).

Balai Kursas	iki 2,9	3 - 5,9	6 - 8,9	9 – 10 ir daugiau
I	0	24	52	24
II	0	10	46	42
III	25	25	31,1	18,9
IV	21,5	7,1	50,2	21,3

1 lentelė. Respondentų skaičiaus pasiskirstymas pagal grupės teiginių „Žinių įgijimas“ vertinimo svarbą

Iš pateiktų duomenų 2 lentelėje matyti, kad nei vienas respondentas žymėdamas jiems svarbias profesinio pasirengimo tezes nesurinko maksimalaus įvertinimo. Tuo šie studentai atskleidė savo profesinių žinių, profesinių vertybių nesupratimą ir nepriėmimą.

Balai Kursas	iki 2,9	3 - 5,9	6 - 8,9	9 – 10 ir daugiau
I	32	44	24	0
II	31,7	45,6	22,7	0
III	50	50	0	0
IV	78,7	14,2	7,1	0

2 lentelė. Respondentų skaičiaus pasiskirstymas pagal grupės teiginių „Profesinio pasirengimo“ vertinimo svarbą

Iš gautų rezultatų galima stebėti kaip laike ir veikloje kito studentų formalaus diplomo įsigijimo reikšmė, akivaizdu, kad jau pirmo kurso studentams buvo svarbu įgyti aukštojo mokslo diplomą. Šis motyvas išliko visus mokymosi metus mažai pakitęs (3 lentelė).

Balai Kursas	iki 2,9	3 - 5,9	6 - 8,9	9 – 10 ir daugiau
I	0	4	12	84
II	0	9	13,6	77,4
III	0	0	25	75
IV	0	14,2	28,6	57,2

3 lentelė. Respondentų skaičiaus pasiskirstymas pagal grupės teiginių „Diplomo įsigijimo“ vertinimo svarbą

Pagal metodiką, motyvų turėjimas pirmose dviejose teiginių grupėse liudija apie adekvatų studentų profesijos pasirinkimą ir jų pasitenkinimą savo pasirinkimu. Nagrinėjant teiginių grupių struktūrą ir lyginant tyrimus studentams pirmos dvi grupės akivaizdžiai mažiau reikšmingos nei formalus diplomo įsigijimas. Galima daryti prielaidą, kad dauguma į biosocialinio ūkio ir mitybos studijų programą įstojusių studentų turėjo tam tikrą išankstinę nuostatą – tik įsigyti aukštosios mokyklos diplomą, neteikiant didelės reikšmės profesijai.

Išvados

1. Mokymosi motyvacija per tam tikrą laiko tarpą iš esmės nepakito, pačiu reikšmingiausiu liko formalus diplomo įsigijimo motyvas.

2. Iš 77 respondentų nei vienas studentas žinių įgijimo neįvertino aukščiausiu 12,6 balu, taip pat nei vienam respondentui žinių įgijimas nepasirodė nereikšmingas.

3. Profesijos įvaldymas yra nesvarbus, nes pirmo kurso 12 proc., antro – 9 proc., trečio – 12,5 proc. ir ketvirto net 21,5 proc. studentų visai neįvertino šio motyvo (0 balų).

Literatūros sąrašas

1. Profesinės karjeros vadovas. Vilnius, 1998
2. Adamonienė R., Daukila S., Krikščiūnas B., Maknienė I., Palujanskienė A. Profesinio ugdymo pagrindai. Vilnius: Petro Ofsetas, 2001.
3. Dornyei Z. Motivation in action: Towards a process-oriented conceptualisation of student motivation. // The British Journal of Educational Psychology, Leicester, 2000 .
4. Ильин Е. Л. МОТИВАЦИЯ И МОТИВЫ. С. – Пб.: Питер, 2000.
5. Мескон. М., Алберт М., Хедори Ф. Основы менеджмента. Москва 1993.

STUDENTS LEARNING MOTIVATION

Summary

In examining the reasons for students' learning and their influence on the direction of professional formation takes into account the time dimension, because the motivation is not a stable mental state. It influences the activities and time. Determined their impact on student motivation and in the same direction in their professional formation. Comparing survey data found that the motivation for learning during a period of time, essentially unchanged, the most significant remaining formal diploma acquisition motive. Of all the respondents to the acquisition of knowledge, one student failed the highest score 12.6, as well as the acquisition of knowledge of one respondent did not negligible. Professional mastering is irrelevant, since 12% of first-rate, second - 9%, the third - 12.5% and 21.5% the fourth, even the whole of the students failed this motive.

Mokslinio darbo vadovė: doc.dr. Rima Adamonienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

MOKSLEIVIŲ MOKYKLOS NELANKYMO PRIEŽASTYS

Marytė Bistrickienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas. LR švietimo įstatyme (2003 m. Nr. IX-1630) įtvirtinta nuostata, kad privalomas ir valstybės garantuojamas ugdymas vykdomas iki 16 metų pagal pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrąsias programas. Tokio amžiaus vaikai, nesimokantys Lietuvos Respublikos piliečiai ir užsieniečiai, turintys teisę nuolat ar laikinai apsigyventi Lietuvoje, yra laikomi nelankančiais mokyklos.

Lietuvos mokyklose yra sunkiai pritampančių, stokojančių mokymosi motyvacijos arba dėl įvairių priežasčių vengiančių ar negalinčių jos lankyti vaikų. Kiekviena mokykla susiduria su nebaigusių, iškritusių iš mokyklos moksleivių problema. Jos sprendimo negalime atsieti nuo šalies ekonominės ir socialinės struktūros, kadangi ji siejama su skurdu, bedaryste, piktnaudžiavimu alkoholiu, kvaišalais ir vaistais, žema šeimos socialine padėtimi, pakitusiomis socialinėmis vertybėmis ir t.t. Mokyklos nelankymas opi socialinė problema, kuri yra beveik kiekvienoje šiandieninėje mokymosi įstaigoje. Ne taip seniai pradėta įvairiapusiai aiškinti šį reiškinį, „kurį veikia daugialypiai priežastinių sąlygų tinklai, priklausantys nuo emocinių ir elgsenos problemų“ [1, p. 24].

Dauguma mokyklos nelankančiųjų yra 13 – 16 metų amžiaus VI – VIII klasės moksleiviai. Tyrimai rodo, kad vyraujanti priežastis, dėl kurios moksleiviai nelanko mokyklos, yra silpna mokymosi motyvacija ir šios priežasties svarba nuolatos auga.

Tyrimo tikslas – atskleisti paauglystės tarpsnio moksleivių nenoro lankyti mokyklą priežastis.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- išanalizuoti literatūrą apie mokymosi motyvaciją ir moksleivių nenorą lankyti mokyklą;
- išsiaiškinti paauglių nenoro lankyti mokyklą priežastis;
- išsiaiškinti ryšį tarp moksleivių mokymosi motyvacijos ir mokyklos nelankymo;

Tyrimo objektas – moksleivių mokyklos nelankymo priežastys.

Hipotezė - moksleivių mokyklos nelankymas susijęs su nesėkme moksle, blogais tarpusavio santykiais su bendraklasiais, draugais, pedagogais, šeimoje vyraujančiomis problemomis.

Tyrimo **metodai**: literatūros analizė, dokumentų analizė; duomenų statistinė analizė; anketinė apklausa.

Tiriamieji: Biržų miesto „X“ vidurinės mokyklos 6 ir 8 klasių moksleiviai.

Moksleivių mokyklos nelankymo priežasčių atsiradimo prielaidos ir aplinkybės

Vengimą lankyti mokyklą išprovokuoja: nepakankami gebėjimai, mokymosi motyvacijos stoka, adaptacijos sunkumai, psichosocialiniai sutrikimai, žemas šeimos socialinis statusas, netikusios vertybinės orientacijos. R. Pilkauskaitė (1999) teigia, kad nuolatos patiriant nesėkmes, formuojasi bloga nuomonė apie save, atsiranda nepilnavertiškumas, pripažinimo baimė, nepasitikėjimas savimi ir kitais, kartais kyla mintys apie savižudybę ir jos bandymai. Norėdami kompensuoti išgyvenimus, moksleiviai nukreipia aktyvumą į kitas sferas, kuriose gali pasijausti pilnaverčiais (nusikalsdami, susiburdami į gaujas ir kitokias gruputes) (G. Valickas, 1997). Paramą dažniausiai atmeta.

Paauglystės amžiaus sunkumai. Paauglystės amžius – tai vaikų nuo 11-12 iki 15-16 metų raidos laikotarpis atitinkantis bendrojo lavinimo mokyklos 5–9 klasės mokinių amžių. Paauglystėje pereinama iš vaikystės į suaugusiųjų pasaulį. Dažnai suaugusieji, pabrėždami, kad paauglys jau nebe mažas, iš jo daugiau reikalauja, ignoruoja jo teises į savarankiškumą [4]. Tokia prieštaringa padėtis sunkina santykius, sukelia konfliktines situacijas arba įvairias protestų formas. Todėl paauglystės amžius kartais vadinamas „sunki“, „kritiniu“. Ilgą laiką paauglystės amžiaus tarpsnis buvo įvardijamas terminais, apibūdinančiais sąvoka „vystimosi krizė“, pabrėžiančia negatyvius šio amžiaus aspektus. Vaikystėje paauglys saistomas visuomenės normų ir reikalavimų. Šios normos ir reikalavimai, vaikui tampant suaugusiu, keičiasi. Paauglio lygiavimasis į suaugusius pasireiškia siekimu būti panašiam į juos išore, pritapti prie kai kurių jų gyvenimo ir veiklos sričių, įgauti suaugusiųjų savybių, įgūdžių, teisių, privilegijų [3].

Bendraamžių grupės įtaka. Bendraamžių grupę sudaro nebūtinai to paties amžiaus žmonės: jų amžius gali skirtis keliais metais. Juos jungia bendra psichologinė – vertybinė orientacija. Paauglių grupės veiklą ir stilių lemia subkultūra, kurioje ta grupė funkcionuoja. Dėl įvairių priežasčių vaikai gali būti įtraukiami į rizikos grupę. Konfliktuojant su aplinkiniais, nuolat jaučiama įtampa. Neretai norėdami atsipalaiduoti, jie pradeda rūkyti, vartoti alkoholį ar net kvaišalus. Ypač stipri bendraamžių grupės įtaka pasireiškia tada, kai vaikas negauna pakankamai dėmesio šeimoje,

mokykloje. Anot L. Bulotaitės (1996), suaugę žmonės patys pastato sieną tarp savęs ir vaiko netinkamai reaguodami į vaiko, blogus poelgius (grasina, įsakinėja, gėdina, pamokslauja, moralizuoja, kritikuoja ir pan.). Kiekvienas pedagogas turėtų suvokti – jei vaikas pradeda netinkamai elgtis, pirmiausia reikia išsiaiškinti priežastis, nes dažniausiai netinkamą vaiko elgesį įtakoja problema, kuri yra labai svarbi ir skausminga vaikui.

Motyvacijos stoka. Motyvacija plati sąvoka. Ji aprėpia keletą kitų terminų, kurie nusako įtaką mūsų elgesio veržlumui ir kryptingumui. Tai yra poreikiai, interesai, vertybės, pažiūros siekiai ir polinkiai. Mūsų poreikiai ir siekiai juos patenkinti yra pirmasis motyvacijos šaltinis. A. Kepalaitė (1996) teigia, kad mokytiis pirmiausia nuteikia tėvai, suformuodami reikiamas nuostatas. Pirmieji motyvai susiję su pačiu mokymusi, vėliau motyvacijai įtakos turi domėjimasis mokykla, kolektyvo gyvenimu, paskui užmokyklinis gyvenimas, aplinka, gyvenimo, profesijos perspektyvos.

Sociologinėje, psichologinėje ir psichoterapinėje mokslinėje literatūroje daug dėmesio skiriama vaikų patirčiai, įgytai šeimoje. Pavyzdžiui, R. Richardson teigia, kad ši vaiko patirtis vienintelė, nes šeima artimiausia vaikui bendrija. Joje vaikas suvokia save ir kitus, čia vyksta jo „Aš“ raida, įgyjama pačių svarbiausių socialinio gyvenimo mokėjimų ir įgūdžių.

Daugelio autorių tyrimų rezultatai, lyginant asocialių ir prosocialių vaikų bei paauglių šeimos sąlygas, rodo, jog delinkventai augo daug nepalankesnėmis sąlygomis. Skiriamos šios:

- Nepilna ir nedarni šeima,
- Alkoholio ir kvaišalų vartojimas šeimoje,
- Nuolatiniai tėvų nesutarimai bei konfliktai,
- Emocinių ryšių nepastovumas tarp tėvų ir vaikų,
- Įvairios auklėjimo klaidos ir t.t

Visi minėti nepalankūs asmenybės raidos faktoriai gali reikštis tiek atskirai, tiek kartu. Kuo daugiau nepalankių faktorių, tuo didesnė elgesio nukrypimų bei psichologinių problemų tikimybė. Gauti tyrimų rezultatai liudija, jog neigiamos formavimosi sąlygos įtakoja alkoholio, kvaišalų vartojimą, agresyvų elgesį, vagystes, nepasitikėjimą, konfliktus, savikontrolės stoką [5].

Socialiniai ekonominiai praradimai neišvengiamai didina skurdą ir įvairius rizikos veiksnius. Ekonominė žmogiškojo kapitalo vertė – verslumas, gebėjimai, mokyklinis lavinimas – didėja. Tačiau į atskirtį patenkančių, marginalų kategorijai priskiriamų žmonių skaičius taip pat auga. Mokyklos nelankymas – savita ir svarbi ne tik pedagoginė, bet ir socialinė problema, su kuria susiduria įvairios valstybės. Tėvų atsakomybės už savo vaikus sumažėjimas, šeimų ekonominės problemos, tradicijų atsisakymas, televizijos autoriteto išaugimas, nepakankama socialinių ir specializuotų prevencijos institucijų veikla, lėšų trūkumas vaikų užimtumo problemoms spręsti skatina nepilnamečius pasirinkti netinkamus elgesio modelius ar nusikalsti [6].

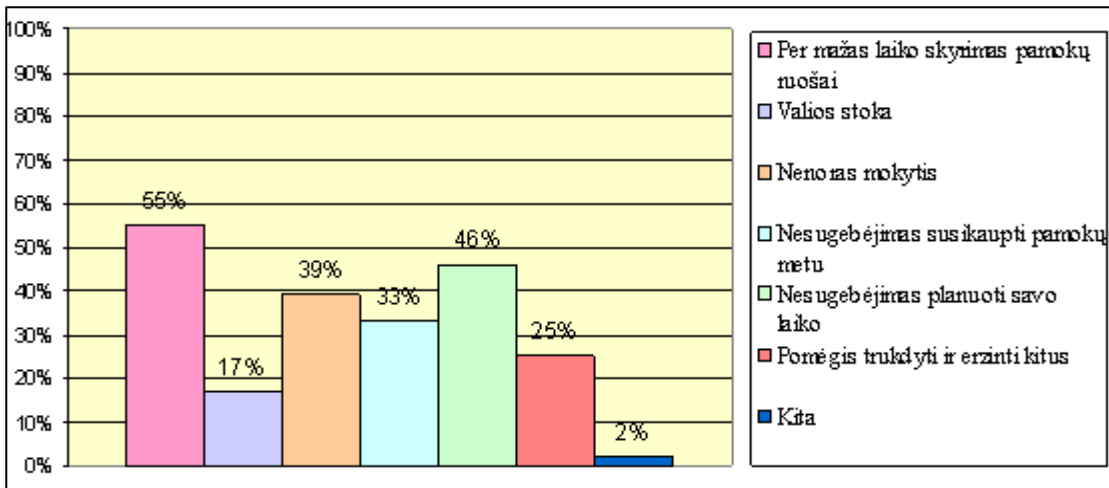
Rezultatai

Anketinėje apklausoje dalyvavo 80 respondentų, tai Biržų miesto „X“ vidurinės mokyklos 6 ir 8 klasių moksleiviai. Tokia respondentų aibė parinkta norint palyginti jaunesniojo ir vyresniojo paauglio mokyklos nelankymo reiškinių pozicijoms, mastams bei priežastims nustatyti ir išsiaiškinti. Be to, moksleiviai pasirinkti atsižvelgiant į faktus, jog jie mokymosi procese patiria mokyklines nesėkmes bei epizodiškai pabėga iš pamokų. Respondentai buvo atrinkti išanalizavus šių mokslo metų pirmojo pusmečio klasių lankomumo suvestines, bei dienynus.

Apklausoje dalyvavo 70% vaikinų ir 30% merginų. Matome, kad duomenų pasiskirstymas pagal mokyklos nelankančiųjų lytį, rodo statistiškai reikšmingą skirtumą tarp merginų ir vaikinų.

Ypatingo dėmesio vertas faktas, jog dažniausiai berniukai mokosi prasčiau negu mergaitės. Paprastai vengia lankyti ir iš mokyklos pašalinami dažniau. Todėl mokslininkų dėmesys sutelktas į mokymosi motyvaciją. Pastebėta, jog berniukų mokymosi motyvacija yra silpnesnė negu mergaičių. Atskleista, jog skirtumai lyties požymiu ima ryškėti jau ikimokykliniame amžiuje. Itin ryškūs jie 5–9 klasėse.

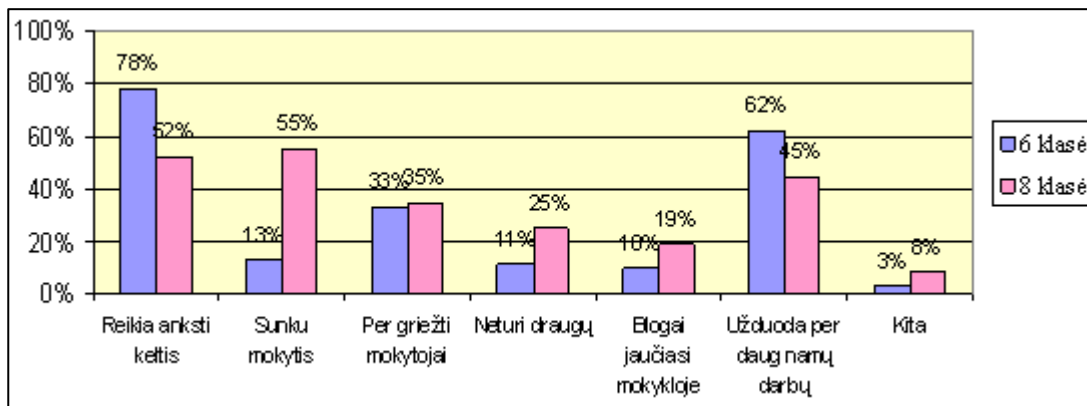

1. Pav. Moksleivių nenoro lankyti mokyklą priežastys

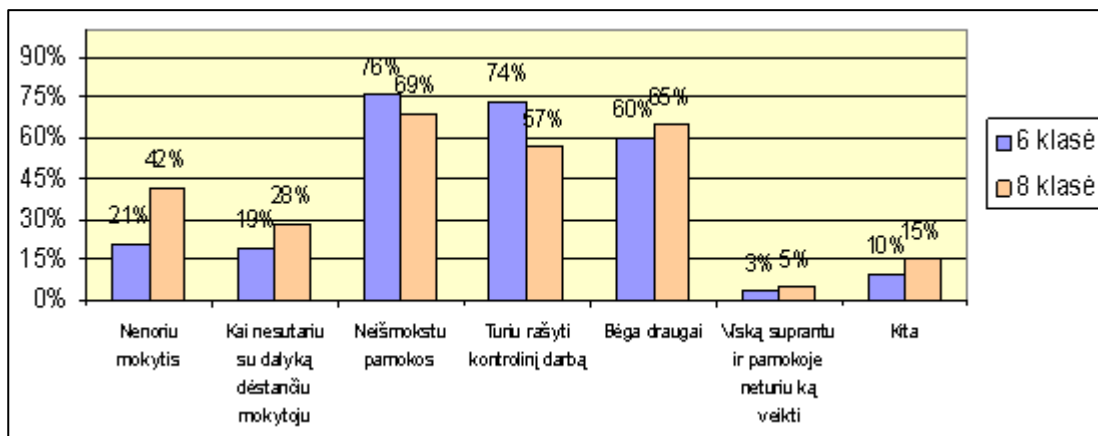
Nenoro lankyti mokyklą ištakas, pirmiausia lemia kai kurie individualūs moksleivio asmenybės ypatumai: žema savikontrolė, atitolimas nuo mokyklos, elgsenos problemos, piktnaudžiavimas žalingais įpročiais, neefektyvus mokymosi stilius, ankstesnio mokymosi problemos ir pan.

Šiuo klausimu bandoma aiškintis mokyklos nelankymo priežastis, glūdinčias moksleivio asmenybėje. Tiek šeštų, tiek aštuntų klasių moksleivių atsakymai šiuo klausimu buvo labai panašūs. Tačiau silpnąją moksleivių pusę buvo išskirta per mažas laiko skyrimas pamokų ruošai (žr. 1 pav.). Šį teiginį pasirenka daugiau negu pusė apklaustųjų (55%). Antroje vietoje atsiranda argumentas – nesugebu planuoti savo laiko. Jis svarbus beveik pusei moksleivių, pasirinko 46% respondentų. Nenoras mokytis 39% - silpnoji pusė. Valios stoka nurodo 17% respondentų.

2 Pav. Priežastys įtakojančios vaikų nenorą lankyti mokyklą

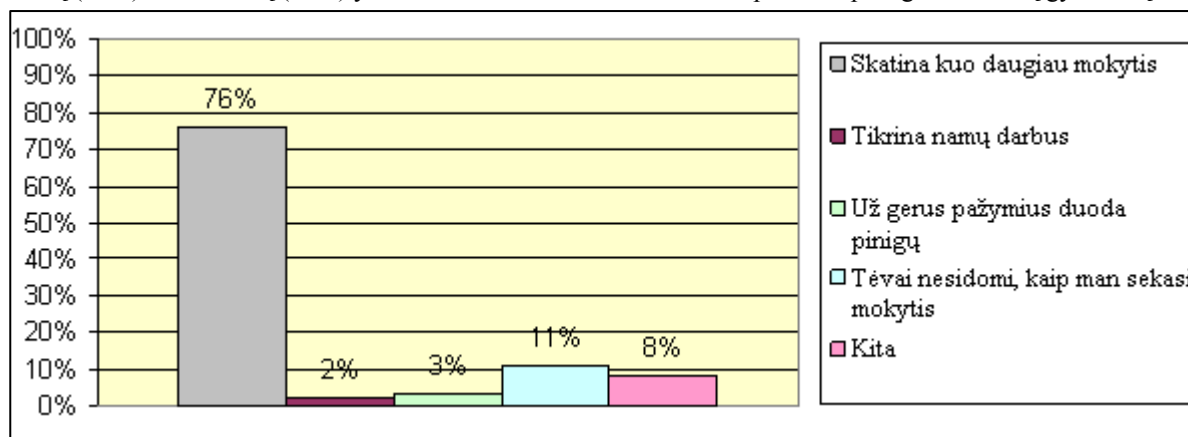
Prioritetine priežastimi, dėl kurios, apskritai, moksleiviai nenori eiti į mokyklą, yra nepatogumas anksti keltis. Šią priežastį išskiria 78% šeštokų ir 52% aštuntokų (žr. 2. pav.). Priežastys – „Sunku mokytis“ ir „Užduoda per daug namų darbų“ siejasi tarpusavyje, bei viena kitą papildo. Šeštokams visos priežastys neatrodo tokios reikšmingos. Pažvelgus į 2 paveikslą matome, jog aštuntos klasės aibės respondentai visas priežastis nurodo daug dažniau. Ypač išryškėja priežastis – „Sunku mokytis“. Šį epizodą galima traktuoti kaip naujų dalykų atsiradimą mokomojoje programoje. Tik trečdalis mokinių nurodo priežastį "per griežti mokytojai". Nesėkmių moksle dėl šio reiškinio tik padaugėja. 25% aštuntokų mokykloje nepatinka, nes neturi draugų. Paauglio elgesį ir savijautą dažnai lemia jam daromas kitų žmonių poveikis. Ypač stipri bendraamžių grupės įtaka pasireiškia tada, kai vaikas negauna pakankamai dėmesio šeimoje, mokykloje. Nesutarimai ypač skaudžiai išgyvenami. Antra vertus, paaugliui reikia įgyti ne tik priklausymo grupei, bet ir konfliktų su bendraamžiais ir jų sprendimo patirties. Atsakymo variantas – „Kita“ interpretuojamas, kaip aplinkinių asmenybės savitumo nesupratimas, atstūmimas, nežinojimo ir negalėjimo išsakyti konkrečių priežasčių, mokyklos, kaip konfliktiškos aplinkos suvokimo.

3. Pav. Moksleivių bėgimo iš pamokų priežastys

Mokymosi nesėkmės glaudžiai siejasi su moksleivių teisinių ir dorovinių normų neatitinkančia (deviantine) elgsena. Situacija komplikuojasi ir išraiška tampa – mokyklos nelankymas. Jeigu moksleiviui sunku mokytis neretai, jam sunku įsisavinti naują mokomąją medžiagą. „Neišmokstu pamokos“ – tampa pagrindiniu argumentu tiek šeštų (76%), tiek aštuntų klasių moksleiviams (69%) (žr. 3.pav.). Kita nemažiau svarbia priežastimi yra nurodoma kontrolinio darbo ar kitos atsiskaitymo formos vengimas. Tačiau tiek šeštokams (19%), tiek aštuntokams (28%) nelabai svarbi bėgimo iš pamokų priežastis "kai nesutariu su dalyką dėstančiu mokytoju". Taip pat moksleiviai nurodo nesantaiką su klasės draugais, nuovargį ir netgi asmenybės savitumo sukeltus konfliktus. Labiau dėl šių priežasčių išgyvena šeštų klasių moksleiviai. Jiems ypač svarbu klasės draugų vertinimas, pritarimas ir supratimas.

Paauglys, ieškodamas tapatumo, dažnai į šį procesą įtraukia kitus asmenis. Pereidamas, nuo sąjungos su šeima, prie stipresnių ryšių su bendraamžiais, įgyja daugiau nepriklausomybės. Dažnai paauglių poros ar grupės veikia kartu. Netgi neveikimą išgyvena kartu. Matyt, dėl to atsakymo variantas „Bėga draugai“ daugiau nei pusei apklaustųjų šeštokų (60%) ir aštuntokų (65%) yra toks svarbus. Bendraamžiai labai paveikia paauglio socialinį gyvenimą.

4. Pav. Tėvų rūpinimosi vaikų mokymuisi formos

Šeimoje pradeda formuotis mokymosi motyvacijos, nuostatos, emociniai santykiai su mokykla kaip institucija. 76% respondentų teigia, jog tėvai skatina kuo daugiau mokytis (žr. 4.pav.). Ir tai itin svarbus momentas. Kadangi prasto šeimos mikroklimato priežastimi gali tapti ir vaikų mokyklinės problemos. Net jei šeimoje ir buvo geras mikroklimatas, vaikui susidūrus su problemomis mokykloje, jis keičiasi į blogą pusę. Vienu ir kitu atveju emocinis nutolimas tarp tėvų ir vaikų didėja ir kiekvienais metais vis labiau. Taigi prastas šeimos mikroklimatas, ypač jei jis paremtas tėvų girtavimu, jų nesutarimais, smurtu, yra vienas rimčiausių nenoro mokytis ir mokyklos nelankymo veiksnių. 11% apklaustųjų teigia, jog tėvai nesidomi, kaip moksleiviui sekasi. Vos 2% tėvų tikrina namų darbus. „Kita“ komentarai atskleidė, jog tėvai už savo vaikus atlikinėja kai kurias namų darbų užduotis, kartais pataria, kaip geriau nusirašyti per kontrolinį ir pan.

Išvados

1. Tyrimas rodo mokykloje 6 ir 8 klasių moksleivių tarpe nenoro lankyti mokyklą priežastys, kurios dažniausiai kyla, nes per mažai moksleiviai skiria dėmesio pamokų ruošai (55 %) kyla nenoras mokintis (39 %) ir valios stoka (17 %).
2. Pagal tyrimo rezultatus moksleivių bėgimo iš pamokų pagrindinė priežastis yra nepasirengimas pamokoms (6 kl. 76 %, 8 kl. 69 %), nenoras rašyti kontrolinį darbą (6 kl. 74 %, 8 kl. 57%)
3. Anketinė analizė parodė, kad tėvai skatina kuo daugiau mokintis (76 %) , ir tai gan svarbus momentas, tačiau vaikui susidūrus su problemomis mokykloje jis keičiasi į blogąją pusę, dėl to atsiranda nenoras lankyti mokyklą.
4. Atlikti tyrimai parodė, kad pagrindinė mokyklos nelankymo priežastis yra "paauglių valios stoka". Taigi sustiprinus paauglių valios ugdymą įmanoma išspręsti daugelį mokymo bei auklėjimo problemų.

Literatūros sąrašas:

1. Civinskas R. ir kt. Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai. 2006.
2. Pilkauskaitė R. Psichologinės paauglių problemos ir konsultavimas // Vaikų psichologinis konsultavimas. – V., 1999.
3. Žukauskienė R. Raidos psichologija.–Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996, ISBN 9986-09-092 X
4. Leliūgienė I. Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas / Kauno technologijos universitetas. – Kaunas: Technologija, 2003, ISBN 9955 – 09 – 343 – 9.
5. Navaitis G. Psichologinė parama paaugliui / Lietuvos teisės universitetas. – Vilnius: Kronta, 2001.
6. Kvieskienė G. Socializacija ir vaiko gerovė. Vilnius : Vilniaus pedagoginis universitetas 2003.

Summary

Today, creating the conditions for acquiring all the necessary reference skills, knowledge, social skills and the practical operation of the power base, to reduce poverty, social exclusion, implementation of the principle of justice and help a person to acquire resistance to various manifestations of social evils.

Pupils' school failure problem usually associated with the inappropriate behavior in class, in the absence lessons crime. Thus, the learning process is linked with the failures of school teen behavior problems. Decision not attend the school accepts children and adolescents who are still minors, so they are not fully responsible for their actions. Their welfare is the family and the public hands

Mokslinio darbo vadovas: doc. dr. B. Krikščiūnas (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

AKTYVAUS MOKYMO(-SI) METODŲ SVARBA UGDANT VAIKŲ KRITINĮ MĄSTYMĄ PRADINĖJE MOKYKLOJE

Jolanta Ambrazaitienė, Asta Kulbytė, Daiva Budrienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Pasaulio, į kurį šiuo metu įžengia moksleiviai, pagrindinė savybė yra nuolat greitėjanti kaita. Tai yra pasaulis, kuriame informacijos daugėja, ji greitai sensta; pasaulis, kuriame idėjos yra nuolatos tikrinamos ir apmąstomos; pasaulis, kuriame negalime išgyventi, turėdami vieną mąstymo būdą; pasaulis, kuriame veiklos ir mąstymo įgūdžiai turi būti nuolat tobulinami ar net transformuojami. Todėl, gebėjimas kritiškai mąstyti yra svarbus tam, kad žmonės aktyviai gyventų, veiksmingai dirbtų ir funkcionuotų besikeičiančioje visuomenėje. Todėl rengdami jaunąją kartą permanentiniam mokymuisi, pedagogai turi išmokyti mokinius ne tik savarankiškai papildyti savo žinias, bet ir greitai surasti reikalingą informaciją, ją suvokti, išskirti tai kas svarbiausia. Svarbu ugdyti ne tik mokinių savarankiškumą, bet ir jų aktyvumą, t.y. siekti, kad mokiniai nesitenkintų pasyviu mokymo medžiagos suvokimu, o patys stengtųsi apibendrinti, iki galo suprasti, atskirti pagrindinius dalykus nuo antraeilį.

Vis daugiau tyrimų rodo, kad geriausiai mokiniai mokosi tada, kai jie: 1) gauna galimybę pasinaudoti anksčiau įgytomis žiniomis ir susieti su jomis naują informaciją; 2) gali aktyviai dalyvauti mokymosi procese, ieškoti naujų ryšių ir sąvokų ir 3) mokosi savarankiškai, apgalvoja naujas žinias bei informaciją. Tik aktyviai įsitraukus į mokymąsi, atsiranda prasmingas, ilgalaikis, kritiškas supratimas. Aktyvus įsitraukimas reiškia, kad mokiniai kokia nors forma parodo savo požiūrį į naują informaciją ir išreiškia tai savo mąstymu.

Todėl vis dažniau nuo pateikiamųjų, vaizduojamųjų metodų, skatinančių reproduktyvų mokymąsi, pereinama prie produktyviųjų metodų, skatinančių aktyvų pažinimą bei veiklą.

Siekiant atskleisti kritinio mąstymo ugdymo taikant aktyvaus mokymo(-si) metodus galimybes pradinėje mokykloje, ypač svarbu atsižvelgti į vyraujančias pradinėjų klasių pedagogų nuomones ir nuostatas kritinio mąstymo bei aktyvaus mokymo(-si) metodų atžvilgiu. Tai parodo, kaip pedagogai suvokia kritinį mąstymą, kaip vertina jo ugdymo svarbą bei organizuodami ugdomąją veiklą taiko aktyviuosius mokymo(-si) metodus.

Tyrimo tikslas – ištirti mokytojų požiūrį į aktyvaus mokymo(-si) metodų taikymo galimybes ir į kritinio mąstymo ugdymą pradinėje mokykloje.

Tyrimo uždaviniai:

Išsiaiškinti, kaip pedagogai supranta kritinį mąstymą.

Išsiaiškinti kokie aktyvaus mokymo(-si) metodai dažniausiai naudojami pradinėje mokykloje.

Tyrimo objektas – aktyvaus mokymo(-si) metodų naudojimas kritiniam mąstymui ugdyti.

Atliekant tyrimą naudoti šie **metodai:**

1. Stebėjimas.
2. Anketinė apklausa.
3. Anketinė apklausos rezultatų apdorojimas matematinės statistikos metodais (procentinių pasiskirstymų skaičiavimas, jų pavaizdavimas lentelėmis, stulpelinėmis ar skritulinėmis diagramomis, K. Pirsono kontingencijos koeficiento skaičiavimas ir jo statistinio reikšmingumo įvertinimas).

Tyrimo organizavimas

Siekiant išsiaiškinti pradinėjų klasių mokytojų turimas žinias apie kritinį mąstymą bei surinkti informaciją apie dažniausiai pradinėje mokykloje naudojamus aktyvaus mokymo(-si) metodus atlikta anketinė apklausa.

Apklausa atlikta 2008 m. balandžio – gegužės mėnesiais. Tyrime dalyvavo 60 respondentų turintys nuo 0 iki 30 metų ir daugiau pedagoginio darbo stažą.

Rezultatai

Pradinėjų klasių pedagogų buvo paprašyta parašyti savo nuomonę, kaip jie supranta kritinį mąstymą. Išanalizavus atsakymų variantus, galima išskirti keletą apibendrintų atsakymų grupių :

1. Kritinio mąstymo asociacija su sprendimo ieškojimu gilos analizės būdu – 26 (43,3 %) pedagogai:

- „*Kritinis mąstymas – mąstymas*, kai prie problemos prieinama siekiant įvertinti žinių apie ją tikrumą.“

- „Kritinis mąstymas yra aktyvus pažinimo procesas“
- „Kritinis mąstymas – tai alternatyvių nuomonių apsvaistymas“
- „Tai sprendimo pagrindimas argumentais“
- „Tai gebėjimas ieškoti sprendimo klausiant“
- „Sprendimų priėmimas remiantis rimtais apmąstymais“
- „Susidariusios situacijos analizė“
- „Kritinis mąstymas – tai loginis, protingas, pagrįstas mąstymas“
- „Kritinis mąstymas tai savo požiūrio lyginimas su priešingu požiūriu“
- „Tai sprendimo priėmimas lyginimo ir analizės pagalba“
- „Tai logiškas problemos sprendimo ieškojimas“
- „Kritinis mąstymas – tai priešingų požiūrių nagrinėjimas“
- „Teiginių pagrįstumo nagrinėjimas“
- „Mąstoma remiantis turimomis žiniomis, jas apsvaistant“
- „Kritinis mąstymas – gebėjimas analizuoti ir vertinti informaciją“
- „Kritinis mąstymas – gebėjimas vertinti, analizuoti, argumentuotai pagrįsti savo nuomonę“
- „Tai gebėjimas pagrįsti nuomonę, vertinti, analizuoti, daryti išvadas“
- „Tai gebėjimas rinkti, sisteminti, analizuoti ir apibendrinti žinias, remiantis logika“
- „Informacijos analizavimas, išvadų darymas“
- „Informacija grupuojama, analizuojama“
- „Tai įvairių požiūrių svarstymas tam, kad būtų atrastas tam tikras sprendimas. Kiekviena tiesa atrandama nagrinėjant, o ne privaloma besąlygiškai“
- „Tai problemų sprendimas analizės būdu, gebėjimas vertinti“
- „Tai gebėjimas įvairiapusis analizuoti ir įvertinti situaciją bei mintis, kad būtų pasirinkta tinkama pozicija“
- „Kai žmogus gaudamas informaciją, daro kažkokias išvadas, analizuoja“
- „Tai mąstymo eiga, kai asmuo gali manipuliuoti informacija, suvokia ją, geba pasinaudoti įvairiose situacijose“
- „Tai aktyvus, koordinuotas mąstymo procesas, teisingų sprendimų ieškojimas“.

2. Kritinio mąstymo asociacija su probleminiu mokymu – 7 (11,7 %) pedagogų:

- „Kritinis mąstymas – tai klausimai, kurie išprovokuoja diskusiją“
- „Tai probleminių klausimų aiškinimasis“
- „Mąstymas, kuomet sprendžiamos probleminės situacijos“
- „Tai gebėjimas spręsti problemas“
- „Tai – procesas, kurio metu iškilusi problema analizuojama, pateikiant svarius įrodymus“
- „Tai – problemų sprendimas“
- „Iškeliamą problemą ar iškeliamą klausimą, vaikai pasako savo nuomonę, ieško sprendimo būdų“.

3. Kritinio mąstymo asociacija su aktyvaus mokymo(-si) metodais – 13 (21,7 %) pedagogų:

- „Tai pažinimo procesas per aktyvią veiklą“
- „Kritinis mąstymas, kai vaikai diskutuoja, pateikę jiems atvirą klausimą“
- „Tai aktyvus pažinimo procesas“
- „Mokinių aktyvi veikla pamokoje“
- „Tai aktyvaus klausimo kėlimas“
- „Aktyvaus mokinių dalyvavimo procesas“
- Tai procesas, kuriame aktyviai dalyvauja mokiniai, kelia hipotezes, aiškinasi“
- „Tai bendravimas su mokiniais tam tikrais metodais, kurie skatina reikšti savo nuomonę“
- „Mokymo – ugdymo procese įtraukiami mokiniai, kurie aktyviai dalyvauja, sprendžiant problemas, darant išvadas“
- „Kritinis mąstymas – tai procesas, į kurį įtraukti mokiniai aktyviai svarsto informaciją, bei manipuliuoja ja, kad galėtų praktiškai pasinaudoti, kaupiti naujas žinias. Tai aktyvus mokymas“
- „Kritinis mąstymas – tai aktyvaus mokymo metodas, kurio metu moksleiviai naudojami sukaupta informacija, renka apdoroja ją“

- „Tai aktyvus mokymas. Vaikai mokosi kritiškai mąstyti, turėti savo nuomone, ją pagrįsti, žiniomis pasinaudoti praktiškai“
- „Tai geras aktyvaus mokymo metodas“.

4. *Kritinio mąstymo asociacija su kūrybiškumu - 4 (6,7 %) pedagogai:*

- „Tai kūrybiškas, laisvas mąstymas“
- „Unikalus, savitas, kūrybiškas mąstymas“
- „Kritinis mąstymas – tai laisvai, kūrybiškai reiškiamos mintys“
- „Mąstymas skatinantis mokinių saviraišką, kūrybiškumą“.

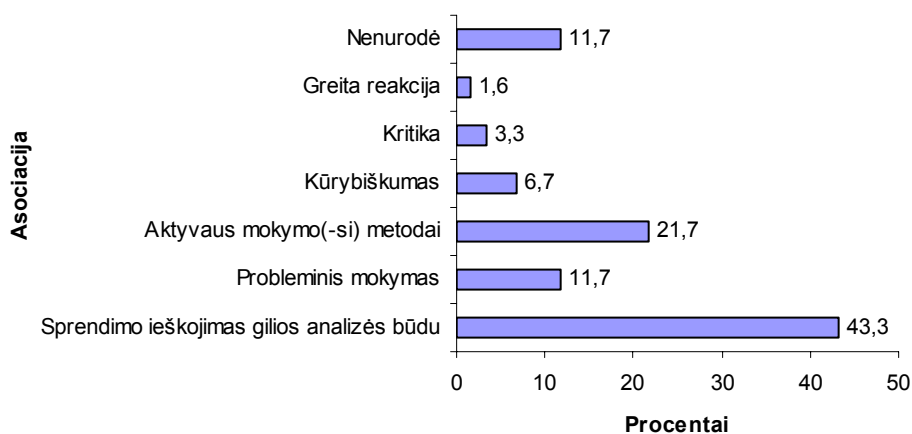
5. *Kritinio mąstymo asociacija su kritika – 2 (3,3 %) pedagogai:*

- „Tai skeptiškas mąstymas“
- „Kai vaikas nesutinka su jam pateikta nuomone, jis reiškia ją savaip“.

6. *Kritinio mąstymo asociacija su greita reakcija – 1 (1,6 %) pedagogas:*

- „Greitas reagavimas, mąstymas“.

7. *Neatsakė į šį klausimą 7 (11,7 %) pedagogai.*

1 pav. Respondentų procentinis pasiskirstymas pagal kritinio mąstymo savokos supratimą ir asociacijas

Į klausimą *Koks Jūsų išsilavinimas (parašykite visas specialybę teikusias mokymo įstaigas, kurias esate baigę)?* 3 (5,0 %) respondentai atsakė *Vilniaus pedagoginis universitetas*, 7 (11,7 %) - *Šiaulių universitetas Edukologijos fakultetas*, 33 (55,0 %) - *Klaipėdos universitetas Pedagogikos fakultetas*, 2 (3,3 %) - *Vilniaus kolegija Pedagogikos fakultetas*, 1 (1,7 %) - *Marijampolės kolegija Edukologijos ir socialinio darbo fakultetas*, 1 (1,7 %) - *Žemaitijos kolegija Telšių menų ir pedagogikos fakultetas*, 11 (18,3 %) - *Klaipėdos kolegija Pedagogikos fakultetas*, 2 (3,3 %) - *Vytauto Didžiojo universitetas Socialinių mokslų fakultetas*.

Į klausimą *Koks Jūsų pedagoginio darbo stažas?* 7 (11,7 %) respondentai atsakė *0-5 m.*, 14 (23,3 %) respondentų - *6-10 m.*, 26 (43,4 %) respondentai - *11-20m.*, 11 (18,3 %) respondentų - *21-30 m.*, 2 (3,3 %) respondentai - *30 ir daugiau metų*.

Į klausimą *Ar esate girdėję apie kritinį mąstymą?* 30 (50,0 %) pradinėjų klasių mokytojai atsakė *taip*, 6 (10,0 %) - *ne* ir 24 (40,0 %) - *iš dalies*.

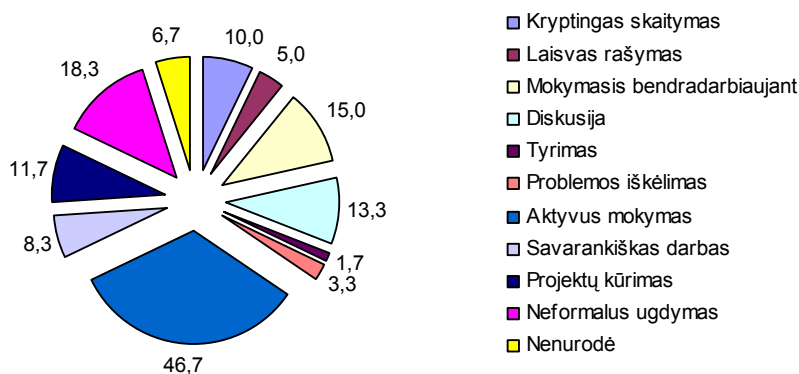
Į klausimą *Kaip vertinate savo žinias apie kritinį mąstymą?* 10 (16,6 %) pradinėjų klasių pedagogų atsakė - *puikiai*, 7 (11,7 %) - *mažai žinau*, 43 (71,7 %) - *norėčiau sužinoti daugiau*.

Į klausimą *Iš kur sužinojote apie kritinį mąstymą?* 5 (8,3 %) pradinėjų klasių mokytojai atsakė - *iš kolegų*, 7 (11,7 %) - *iš pedagoginės spaudos*, 6 (10,0 %) - *iš pedagoginės literatūros*, 9 (15,0 %) - *studijų metu*, 15 (25,0 %) - *iš interneto*,

10 (16,7 %) - *seminaro metu*, 6 (10,0 %) - *kvalifikacijos tobulinimo kursuose*, 2 (3,3 %) - *nieko nėra girdėję apie kritinį mąstymą*.

Atsakymų duomenys rodo, jog procentinis pasiskirstymas pagal informacijos šaltinius, suteikusius pedagogams informaciją apie kritinį mąstymą, gana įvairus. Tai, kad tik du pedagogai pažymėjo, jog nieko nėra girdėjęs apie kritinį mąstymą, leidžia teigti, jog kritinio mąstymo ugdymas plačiai svarstomas ir publikuojamas ugdymo praktikos reiškinyse.

Atsakydami į klausimą *Kokius kritinio mąstymo ugdymo metodus žinote?*, mokytojai išvardino metodus ir buvo apskaičiuotas procentinis pasiskirstymas apie kritinio mąstymo modelius (1 pav.).

2 pav. Respondentų procentinis pasiskirstymas pagal informuotumą apie kritinio mąstymo modelius

Išanalizavus anketos duomenis, matome, jog net 46,7 % respondentų kritinio mąstymo ugdymui priskiria aktyvaus mokymo(-si) metodus.

Pateiktame pamokų, vedamų pradinėje mokykloje, sąraše respondentai turėjo pažymėti pamokas, kurių metu, jų nuomone, ugdomas kritinis mąstymas. 55 (91,7 %) pradinėjų klasių pedagogai atsakė, jog *lietuvių kalbos pamokose*, 54 (90,0 %) - *pasaulio pažinimo pamokose*, 60 (100,0 %) - *matematikos pamokose*, 38 (63,3 %) - *muzikos pamokose*, 36 (60,0 %) - *dailės ir darbų pamokose*, 11 (18,3 %) - *kūno kultūros pamokose*.

Atsakymų duomenys rodo, kad mokytojai kritinio mąstymo ugdymą labiausiai linkę priskirti matematikos, lietuvių kalbos ir pasaulio pažinimo pamokoms.

Į klausimą *Ar žinote aktyvaus mokymo(-si) metodus? taip* - atsakė 40 (67,0 %) respondentų, *ne* - 2 (3,0 %), *iš dalies* - 18 (30,0 %).

Į klausimą *Kaip vertinate savo žinias apie aktyviuosius mokymo(-si) metodus?* 23 (38,0 %) pedagogai atsakė, jog *puikiai*, 6 (10,0 %) - *mažai žinau*, 31 (52,0 %) - *norėčiau žinoti daugiau*.

Išanalizavus atsakymų duomenis, galima matyti, kad dauguma pedagogų (31,0 %) norėtų sužinoti daugiau apie aktyviuosius mokymosi metodus. Tai leidžia teigti, jog pedagogai atviri naujovėms, siekiantys tobulėti.

Į klausimą *Iš kur sužinojote apie aktyviuosius mokymo(-si) metodus?* 13 (21,7 %) respondentai atsakė, kad iš *pedagoginės spaudos (žurnalų)*, 7 (11,7 %) - *specialios literatūros (naujausių knygų)*, 5 (8,3 %) - *studijų metu*, 6 (10,0 %) - *iš kolegų*, 14 (23,3 %) - *seminarų metu*, 10 (16,7 %) - *iš interneto*, 8 (13,3 %) - *kursų metu*, 2 (3,3 %) - *nežino apie aktyvaus mokymo(-si) metodus*.

Pedagogai, paprašyti išvardinti jiems žinomus aktyviuosius mokymo(-si) metodus, pateikė šiuos atsakymų variantus. Išanalizavus duomenis matome, jog net 15 (25,0 %) mokytojų paminėjo *diskusijos metodą*, 13 (21,7 %) - „*minčių lietaus*“ metodą, 12 (20,0 %) - „*minčių ežis*“, 11 (18,3 %) - *neformalaus ugdymo metodus*. Jei šie metodai žinomiausi apklaustųjų tarpe, galima manyti, kad juos respondentai dažniausiai taiko praktikoje.

Pateiktame pamokų, vedamų pradinėje mokykloje, sąraše respondentai turėjo pažymėti pamokas, kurių metu, jų nuomone, naudojami aktyvaus mokymo(-si) metodai. 57 (95,0 %) pradinėjų klasių pedagogų pažymėjo, jog *lietuvių kalbos pamokose*, 60 (100,0 %) - *pasaulio pažinimo pamokose*, 56 (93,3 %) - *matematikos pamokose*, 29 (43,3 %) - *muzikos pamokose*, 34 (56,7 %) - *dailės ir darbų pamokose*, 17 (28,3 %) - *kūno kultūros pamokose*. Pažymėtina ir

tai, kad pateiktame pamokų sąrašė pedagogai nenurodė nei vienos pamokos, kurios metu nebūtų naudojami aktyvaus mokymo(-si) metodai.

Panaudojant anketinius duomenis, buvo apskaičiuota mokytojų pedagoginio darbo stažo ir jų turimų žinių apie kritinį mąstymą priklausomybė (1 lentelė).

1 lentelė

RESPONDENTŲ PEDAGOGINIO DARBO STAŽO IR JŲ TURIMŲ ŽINIŲ APIE KRITINĮ MĄSTYMĄ PRIKLAUSOMYBĖ

Mokytojų pedagoginio darbo stažas	Ar mokytojai yra girdėję apie kritinį mąstymą?			
	Taip	Ne	Iš dalies	Viso:
0-5 m.	5	-	2	7
6-10 m.	8	1	5	14
11-20 m.	12	1	13	26
21-30 m.	5	4	2	11
31 ir daugiau m.	-	-	2	2
Viso:	30	6	24	60
C ≈ 0,391				
0,1 < p < 0,2				

K. Pirsono kontingencijos koeficientas skaičiuotas remiantis prof. B. Bitino metodika (1974, p. 94-96). K. Pirsono kontingencijos koeficientas $C \approx 0,391$ yra pakankamai statistiškai reikšmingas ($0,1 < p < 0,2$), taigi tarp pedagogų darbo stažo ir jų turimų žinių apie kritinį mąstymą egzistuoja glaudi priklausomybė.

Išvados

1. Tyrimo duomenys parodė, jog didžioji dalis pedagogų yra girdėję apie kritinį mąstymą ir žino aktyvaus mokymo(-si) metodus. Galima teigti, jog kritinio mąstymo ugdymas bei aktyvaus mokymo(-si) metodai yra plačiai svarstomi ir publikuojami ugdymo praktikos reiškiniai.
2. Daugiausia respondentų įvardijo diskusijos, „minčių lietaus“, „minčių ežio“, neformalaus ugdymo metodus, kaip aktyvaus mokymo(-si) metodus. Tyrimo duomenys rodo, kad mokytojai kritinio mąstymo ugdymą bei aktyviųjų mokymo(-si) metodų taikymą labiausiai linkę priskirti lietuvių kalbos, pasaulio pažinimo ir matematikos pamokoms.
3. Tarp mokytojų pedagoginio darbo stažo ir jų turimų žinių apie kritinį mąstymą egzistuoja gana statistiškai reikšminga priklausomybė (K. Pirsono kontingencijos koeficientas $C \approx 0,391$ statistiškai reikšmingas reikšmingumo lygmeniu $0,1 < p < 0,2$).
4. Gimtosios kalbos pamokose užfiksuoti aktyviųjų mokymo(-si) metodų taikymo pavyzdžiai liudija, jog ypač svarbi yra pačių mokytojų iniciatyva, bei pedagoginis kūrybiškumas. Pastebėta, kad gimtosios kalbos pamokų medžiaga I-IV klasėse labai palanki aktyvaus mokymo(-si) metodais ugdyti pradinukų kritinį mąstymą.

Litaratūra

Aktyvaus mokymosi metodai. Mokytojo knyga. – Vilnius, 1999.

BITINAS B., *Statistiniai metodai pedagogikoje ir psichologijoje*. – Kaunas, 1974.

ČERNIUS V. J. *Mokytojo pagalbininkas*. – Kaunas, 1992.

PERKAUSKIENĖ D. *Kritinio mąstymo ugdymas. Teorija ir praktika*. – Vilnius, 2001.

Summary

Conclusions are made in the work that critical thinking can be defined by standing together different definitions. Critical thinking allows a pupil improving his thinking and helps him to adapt for demands of XXI century. Methods of active learning (teaching) enable to better realize learning contents, and expand ability of pupils to think critically. It can be stated that education of critical thinking and methods of active learning (teaching) are widely discussed and published phenomena of education practice. Survey data show that teachers are more inclined to attribute education of critical thinking and application of methods of active learning (teaching) to lessons of Lithuanian, world cognition and mathematics. There is a statistically significant dependence between pedagogical work experience of teachers and knowledge they have about critical thinking (according to K. Pearson coefficient of contingency $C \approx 0.391$ is statistically successful at a significance point $0,1 < p < 0,2$). Examples of application of active learning (teaching) methods, fixed at lessons of a native language, bespeak that initiative of teachers themselves and pedagogical creativity is especially important.

Mokslinio darbo vadovas: prof. habil. dr. A. Ažubalis (Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija)

SOCIALINĖS PAGALBOS PROBLEMINĖMS ŠEIMOMS TEIKIMAS MOKYKLOJE

Inesa Leščinskienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Lietuvoje vykstančios ekonominės, socialinės permainos, socialinių garantijų neužtikrinimas, socialinė įtampa, vis labiau ryškėjanti turtinė diferenciacija – visa tai neišvengiamai paliečia šeimas, tai atsispindi jose. Daug socialiai pažeidžiamų, įvairių materialinių ir psichologinių problemų turinčių šeimų vis dar nesugeba prisitaikyti prie naujų gyvenimo, rinkos sąlygų. Ne visi mes mokame sparčiai taikytis prie gyvenimo tempų. Daugėja socialiai silpnų, skurstančių šeimų, kas sąlygoja šeimų funkcionalumo nuosmukį.

Labiausiai pagalbos reikia socialinės rizikos šeimoms, kurių Lietuvoje vis daugėja. Labai įdomus dalykas yra tas, kad šeimas, turinčias tam tikrų problemų, reikia vadinti socialinės rizikos šeimomis arba chaotiškomis, o ne “asocialiomis”, nes tai lygu įžeidimui (3).

Socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje vyrauja krizė dėl to, kad vienas ar keli šeimos nariai piktnaudžiauja psichoaktyviomis (psichotropinėmis) medžiagomis; yra priklausomi nuo azartinių lošimų; neprižiūri savo vaikų, leidžia jiems valkatauti, elgetauti; dėl turimos negalios, skurdo, socialinių įgūdžių stokos negali ar nemoka prižiūrėti vaikų; naudoja psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą; gaunamą valstybės paramą naudoja ne šeimos interesams (9).

Socialinės rizikos šeimų problemas nagrinėjo daugelis mokslininkų, psichologų, pedagogų ir kt. žymių žmonių. Lietuvoje šią (asocialių šeimų) problemą įvairiais aspektais nagrinėjo I. Leliūgienė (1997).

Vienas svarbiausių, jei ne pats svarbiausias, bendrojo lavinimo mokyklos uždavinių – užtikrinti jaunosios kartos sėkmingą socializaciją, t.y. suteikti tokią išsilavinimo kokybę, kuri užtikrintų ne tik dalykinių žinių perteikimą, bet ugdytų savarankišką, konstruktyviai mąstančią, susiformavusią aiškias vertybines nuostatas bei nūdienos sąlygomis gebančią veikti asmenybę. Šio uždavinio įgyvendinimas priklauso nuo daugelio veiksnių ir aplinkybių. Šioje tyrimo ataskaitos dalyje analizuojamas bendrojo lavinimo mokyklos vaidmuo socialinės paramos srityje (10).

Socialinės pedagoginės pagalbos paskirtis – padedant vaikui įgyvendinti jo teisę į mokslą, užtikrinti jo saugumą mokykloje: šalinti priežastis, dėl kurių vaikas negali lankyti mokyklos ar vengia tai daryti, sugrąžinti į mokyklą ją palikusius vaikus, kartu su tėvais (globėjais, rūpintojais) padėti vaikui pasirinkti mokyklą pagal protines ir fizines galias ir joje adaptuotis.

Mokykla, teikdama mokiniui socialinę pedagoginę pagalbą, bendradarbiauja su socialinę pagalbą teikiančiomis tarnybomis, sveikatos priežiūros ir teisėtvarkos institucijomis ir konsultuoja mokinio tėvus (globėjus, rūpintojus) ir mokytojus.

Socialinės pedagoginės pagalbos teikimą vaikui ir mokiniui reglamentuoja Vyriausybės arba jos įgaliotos institucijos patvirtinti socialinės pedagoginės pagalbos teikimo bendrieji nuostatai.

Tyrimo objektas – socialinė parama mokykloje probleminėms šeimoms, auginančioms vaikus.

Tyrimo dalykas – Trakų rajono probleminių šeimų ir jų vaikų socialinės paramos poreikis ir organizavimas mokyklose.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti socialinės paramos teikimo probleminėms šeimoms ir jų vaikams ypatumus mokykloje.

Tikslui pasiekti buvo iškelti šie **uždaviniai**:

1. Aptarti probleminių šeimų sampratą ir socialinės pagalbos galimybes;
2. Ištirti Trakų rajono probleminių šeimų, auginančių vaikus, socialinės paramos poreikius ir jų realizavimo galimybes.

Šiame darbe naudoti šie **tyrimo metodai**: literatūros analizė, anketinė apklausa, jos rezultatų statistinė analizė. Tyrimas atliktas 2007 metų spalio – gruodžio mėnesiais. Anketoj buvo pateikta 16 uždaro tipo klausimų bei teiginių ir 1 atviro tipo klausimas. Respondentų instruktavimas buvo vykdomas žodžiu pagal bendrus tyrimo reikalavimus: dalyviai žodžiu buvo informuoti apie tyrimą, jo tikslus ir garantijas respondentams – atsakymų anonimiškumą, dalyvavimo tyrime savarankiškumą. Šių šeimų apklausa buvo vykdoma prašant vieną iš tėvų/globėjų užpildyti anketą. Kai kuriose šeimose anketą užpildyti padėjo darbo autorė. Tyrimo metu surinktų duomenų matematinė statistinė analizė atlikta

kompiuterine programa SPSS (Statistical Package for the Social Sciences). Tyrimo rezultatai pavaizduoti juostinėse bei skritulinėse diagramose. Skirtumų tarp tyrimo duomenų tarpusavio ryšiui nustatyti naudotas χ^2 (chi kvadratu) kriterijus.

Rezultatai

Siekta išsiaiškinti socialinės paramos teikimo probleminėms šeimoms, auginančioms vaikus organizavimą Trakų savivaldybės mokyklose. Iš viso Trakų savivaldybėje Socialinės paramos skyriaus duomenimis yra 297 probleminės šeimos. Atsitiktinės atrankos būdu pasirinkta 100 probleminių šeimų.

Respondentų teirautasi, į kokius specialistus per paskutinius vienerius metus jie kreipėsi (1 lentelė).

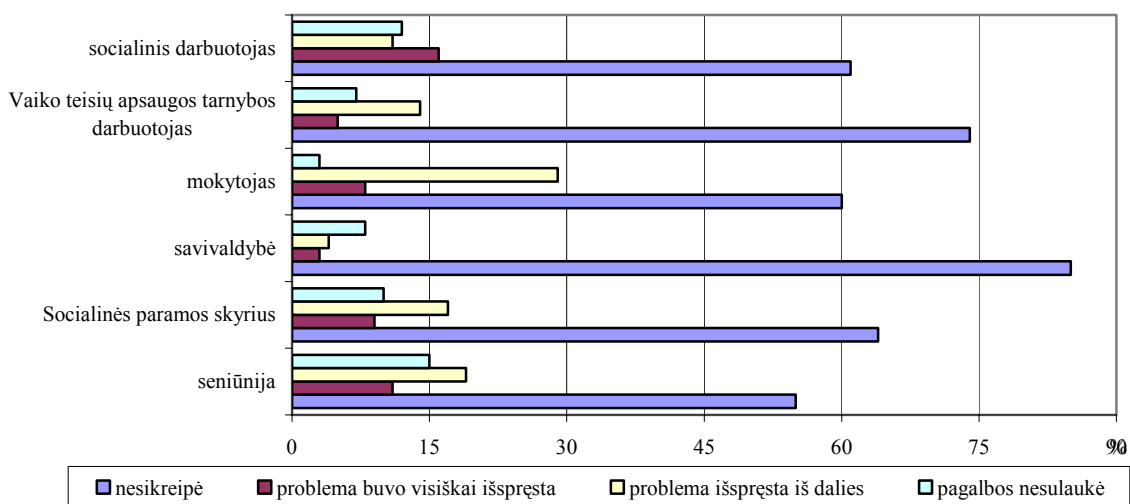
1 lentelė. Pagalbos probleminėms šeimoms pasiskirstymas

Pagalbos rūšis	Kreipimosi pagalbos vieta					
	Seniūnija	Socialinės paramos skyrius	Kitas savivaldybės pareigūnas	Vaiko teisių apsaugos tarnyba	Mokykla	Socialinis darbuotojas
Konsultacijos	17	7	1	8	19	13
materialinė parama	15	19	1	3	8	15
vaikų auklėjimas	2	1	-	8	29	5
Įdarbinimas	8	1	5	1	-	1
Kompensacijos	1	6	-	-	-	2
noras pasiguosti	-	1	-	2	4	4

Į seniūnijos darbuotoją 17 proc. kreipėsi norėdami pasikonsultuoti, 15 proc. – dėl materialinės paramos. 8 proc. probleminių šeimų tėvų kreipėsi ieškodami darbo.

Dėl materialinės paramos beveik penktadalis kreipėsi į socialinės paramos skyrių. 6 proc. respondentų šiame skyriuje, kreipėsi pagalbos dėl kompensacijų, 7 proc. nurodė, kad konsultavosi. Į mokyklą apklaustieji dažniausiai (29 proc.) kreipiasi norėdami pasitarti dėl vaikų auklėjimo ir dėl konsultacijų (19 proc.). Pažymėtina, kad 8 proc. apklaustųjų mokykloje ieškojo materialinės paramos. Dėl tokios paramos į socialinį darbuotoją kreipėsi 15 proc. respondentų. 13 proc. kreipėsi į šį specialistą norėdami pasikonsultuoti. Paažiškėjo, kad respondentai rečiausiai kreipiasi pagalbos į Vaiko teisių apsaugos tarnybą. Norėdami pasiguosti dažniausiai kreipiasi į mokyklą ar socialinį darbuotoją.

Tyrimu norėta išsiaiškinti mokykloje ir kitose institucijose teikiamos pagalbos probleminės šeimos efektyvumas (1 pav.).

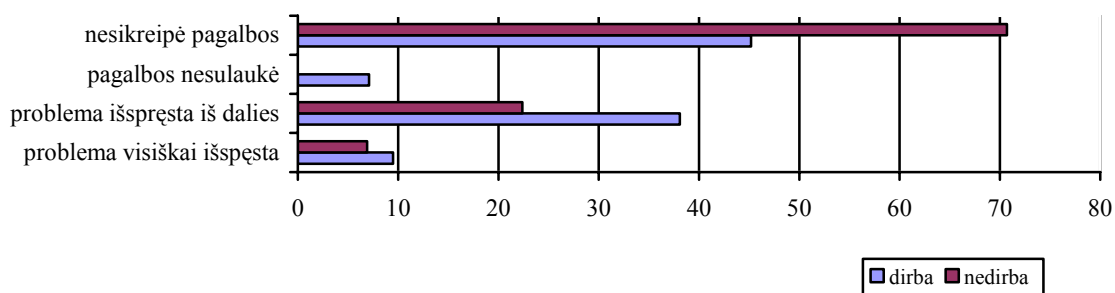

1 pav. Sulauktos pagalbos, sprendžiant įvairias problemas, pasiskirstymas

Kaip rodo atliktas tyrimas probleminės šeimos daugiausia socialinės paramos yra linkusios kreiptis į savivaldybę (85 proc.) ir Vaiko teisių apsaugos tarnybą (VTAT) (74 proc.). Nustatyta, kad dažniausiai pagalbos apklaustieji sulaukia iš socialinio darbuotojo. Beveik pusė respondentų, kurie kreipėsi į socialinį darbuotoją (16 proc.)

nurodė, kad jų problema buvo išspręsta. Beje, dažniausiai (15 proc.) pagalbos besikreipiantys jos nesulaukė iš seniūnijos darbuotojų. Beveik penktadalio respondentų teigimu, jų problema buvo išspręsta tik iš dalies. Tik 11 proc. probleminių šeimų problemų seniūnijos darbuotojams pavyko išspręsti. Tik mažą dalį problemų, apklaustųjų teigimu, pavyko išspręsti ir Socialinės paramos skyriaus (9 proc.) ir savivaldybės darbuotojams (3 proc.) darbuotojams. Didesnė dalis ten besikreipusių nurodė, kad jie pagalbos nesulaukė arba problema buvo išspręsta tik iš dalies.

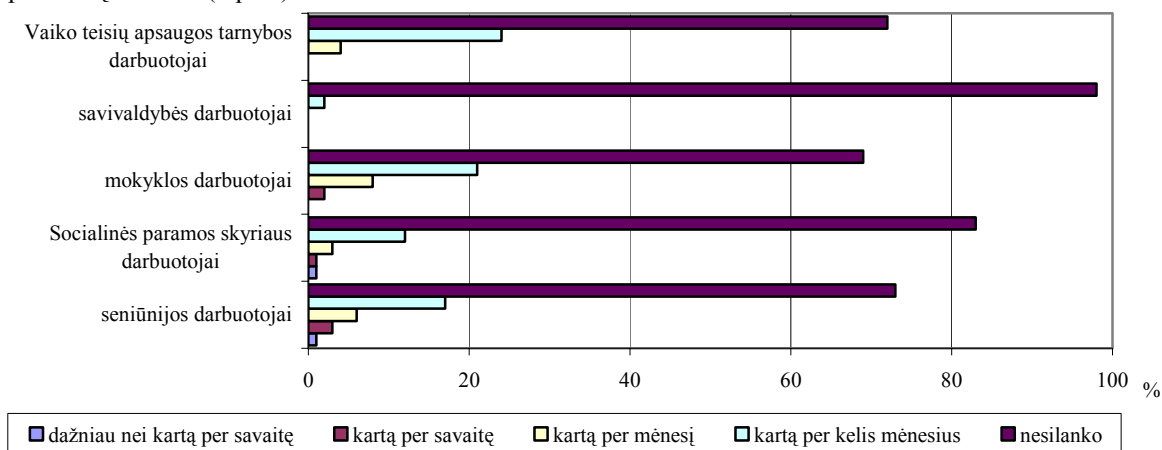
Paaiškėjo, kad net 60 proc. respondentų į mokytojus apskritai nėra linkę kreiptis pagalbos, tačiau net 70 proc. besikreipusiųjų į mokytoją gavo bent dalinę pagalbą, o 20 proc. mokytojas visiškai išsprendė susidariusią problemą (2 pav.). Taigi nors pedagogai efektyviai suteikia pagalbą, probleminės šeimos nėra linkusios pagalbos kreiptis į mokyklą.

2 pav. Dirbančių ir nedirbančių respondentų kreipimasis pagalbos į mokytoją

Tyrimo rezultatų analizė parodė, kad į mokytoją rečiau kreipiasi nedirbantys tėvai (70,7 proc.) nei dirbantys (45,2 proc.) ($\chi^2=9,049$; $p=0,029$, $p<0,05$).

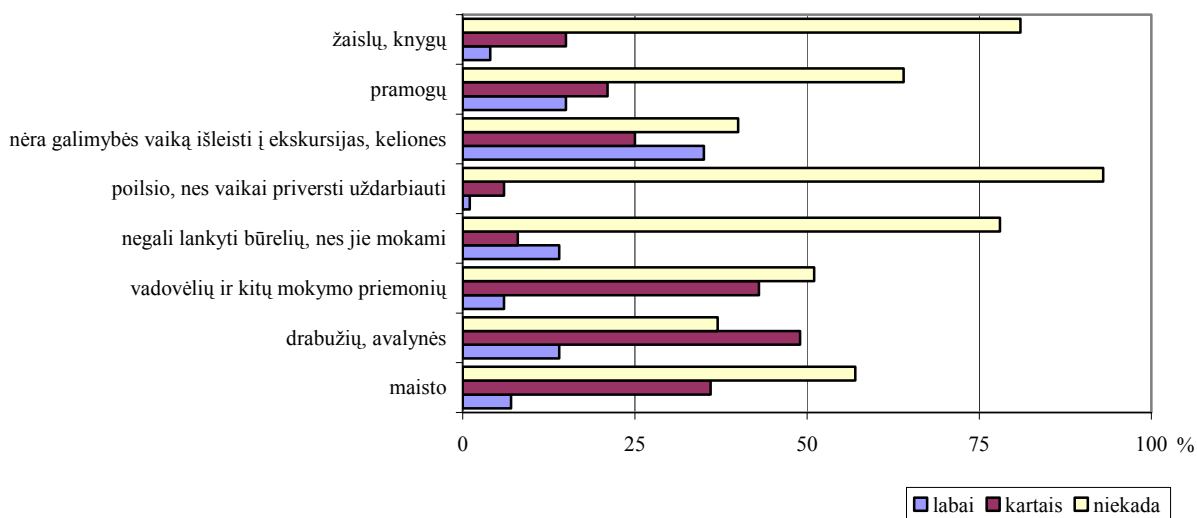
Probleminės šeimas lanko įvairių tarnybų darbuotojai. Pasiteirauta, kaip dažnai šie darbuotojai lankosi respondentų šeimose (3 pav.).

3 pav. Darbuotojų lankymosi probleminėse šeimose dažnis

Tik kiek daugiau nei penktadalis (21 proc.) apklaustųjų pažymėjo, kad kartą per kelis mėnesius jų šeimoje apsilanko mokyklos darbuotojas, dar dešimtadalį probleminių šeimų mokytojai aplanko kartą per savaitę arba kartą per mėnesį (atitinkamai 2 ir 8 proc.). Vadinasi, net 69 proc. probleminių šeimų mokyklos darbuotojai savo iniciatyva neapilanko. Didžioji dauguma apklaustųjų nurodė, kad savivaldybės, Socialinės paramos skyriaus darbuotojai jų šeimose nesilanko. Beveik trys ketvirtadaliai nurodė, kad nesilanko Vaiko teisių apsaugos tarnybos darbuotojai ir seniūnijos darbuotojai. Beveik ketvirtadalio (24 proc.) teigimu kartą per kelis mėnesius jų šeimas aplanko VTAT darbuotojai.

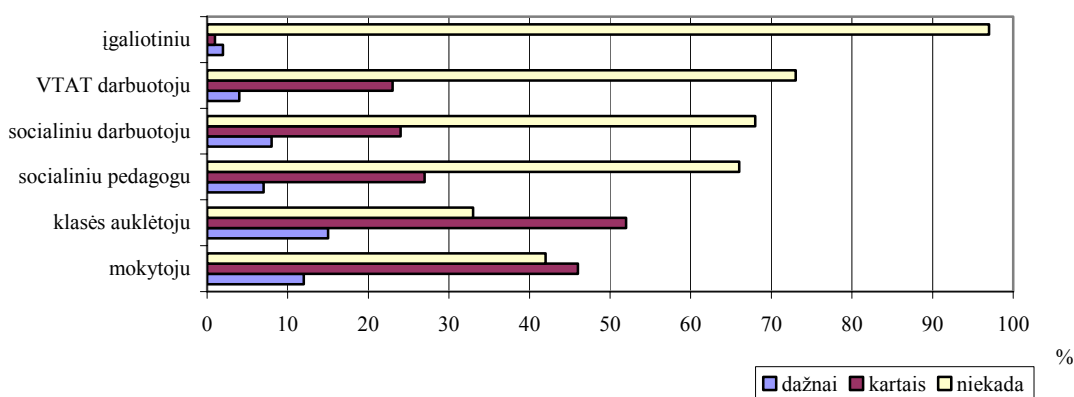
Norėta išsiaiškinti, kokią reikiamą pagalbą įmanoma būtų gauti mokykloje, probleminių šeimų buvo teiraujama, ko dažniausiai trūksta jų vaikams (4 pav.).

4 pav. Respondentų požiūris į tai, ko trūksta jų vaikams

Beveik pusės visų apklaustųjų vaikams kartais trūksta (43 proc.) arba labai trūksta (6 proc.) vadovėlių ir kitų mokymo priemonių. 49 proc. pažymėjo, kad kartais trūksta rūbų ir avalynės, o 14 proc. jų trūksta labai. Nustatyta, kad daugiau nei trečdalis (36 proc.) respondentų teigimu, jų vaikams kartais trūksta maisto, o 7 proc. maisto trūksta labai. Daugiau nei trečdalis apklaustųjų (35 proc.) nurodė, kad labiausiai nėra galimybės vaiką išleisti į ekskursijas ir keliones, ketvirtadalis pažymėjo tokios galimybės neturintys tik kartais. Tik 6 proc. respondentų nurodė, kad jų vaikams kartais trūksta poilsio dėl to, kad yra priversti uždarbiauti. Vienoje problemine šeimoje dėl šios priežasties vaikams labai trūksta poilsio. Kad kartais stokojama knygų ir žaislų nurodė 15 proc. Daugiau nei penktadalis teigimu, jų vaikams kartais trūksta pramogų. 15 proc. apklaustųjų tėvų mano, kad jų vaikams labai trūksta pramogų. 14 proc. respondentų teigimu, jų vaikai negali lankyti būrelių, nes jie yra mokami, su ta pačia problema kartais susiduria dar 8 proc. probleminių šeimų vaikų.

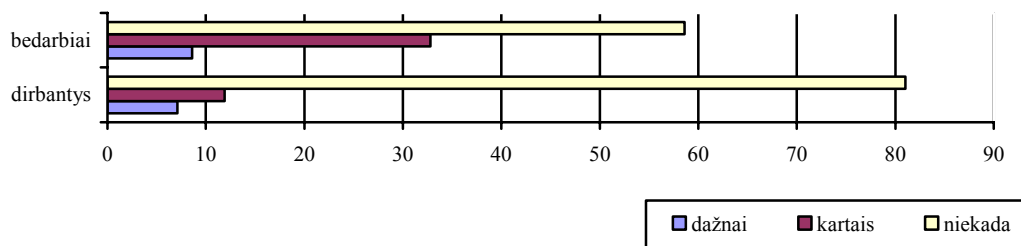
Siekta išsiaiškinti, kaip dažnai probleminių šeimų tėvai aptaria vaikų auginimo problemas su specialistais (5 pav.).

5 pav. Specialistai, su kuriais respondantai aptaria vaikų auginimo problemas

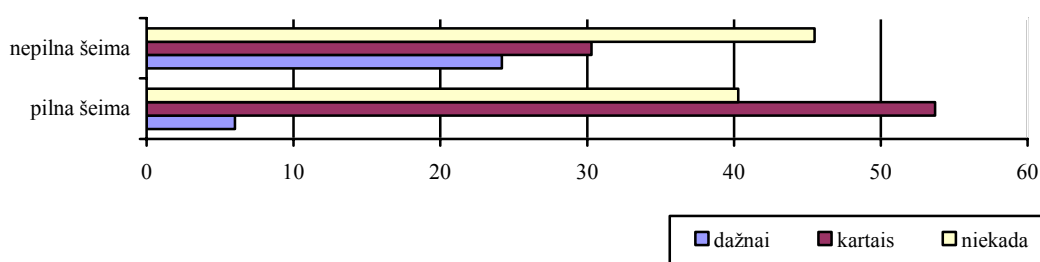
Paaiškėjo, kad dažniausiai vaikų auginimo problemas respondantai aptaria su klasės auklėtojais (15 proc.), mokytojais (12 proc.) ir socialiniu pedagogu (7 proc.). Daugiau kaip pusė nurodė, kad kartais vaiko auginimo problemas aptaria su klasės auklėtoju. 46 proc. tokio pobūdžio problemas aptaria su mokytoju. Kiek daugiau nei ketvirtadalis (27 proc.) apie vaikų problemas kalbasi su socialiniu pedagogu. Beveik trečdalis respondentų vaikų auginimo problemas sprendžia kartu su socialiniu darbuotoju. Tyrimu nustatyta, kad su apylinkės įgaliotiniu tokio pobūdžio problemos nėra sprendžiamos. Tik daugiau nei penktadalis apklaustųjų nurodė, kad kartais dėl vaikų problemų tenka bendrauti su VTAT darbuotoju.

Kartais su socialiniu darbuotoju vaikų auginimo problemas aptaria didesnis procentas nedirbančių tėvų (11,9 proc.) nei turinčių darbą (32,8 proc.) ($\chi^2=6,267$; $p=0,044$, $p<0,05$) (6 pav.).

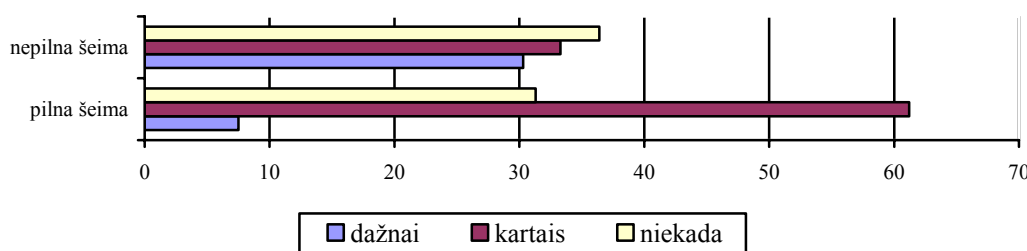
6 pav. Kaip dažnai respondentai vaikų auginimo problemas aptaria su socialiniu pedagogu

Didesnis procentas tėvų iš nepilnų šeimų (24,2 proc.) nei iš pilnų (6 proc.) su mokytojais vaikų auginimo problemas aptaria dažnai ($\chi^2=8,930$; $p=0,012$, $p<0,05$) (22 pav.). Tačiau net 40,3 proc. pilnų šeimų ir 45,5 proc. nepilnų šeimų su mokytojais apskritai niekada neaptaria savo vaikų auginimo problemų (7 pav).

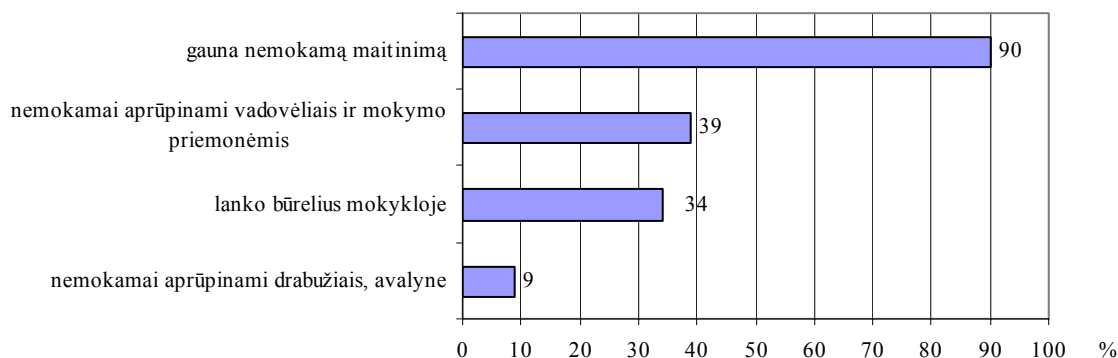
7 pav. Kaip dažnai respondentai vaikų auginimo problemas aptaria su mokytoju.

Vaikų auginimo problemas su klasės auklėtojais dažnai aptaria taip pat didesnis procentas tėvų iš nepilnų šeimų (30,3 proc.) nei iš pilnų (7,5 proc.) ($\chi^2=11,159$; $p=0,004$, $p<0,01$) (8 pav.). Tačiau daugiau nei trečdalis pilnų ir nepilnų šeimų ne tik su mokytojais, bet ir su auklėtojais neaptaria savo vaikų auginimo problemų. Žinoma, tokia situacija nėra normali, tačiau kaltinti tik vieną pusę (klasės auklėtojus) būtų neteisinga. Šio reiškinio priežastis galėtų nustatyti išsamesnis šio reiškinio tyrimas.

8 pav. Kaip dažnai respondentai vaikų auginimo problemas aptaria su klasės auklėtoju

Siekiant išsiaiškinti socialinę paramą probleminėms šeimoms, auginančioms vaikus, buvo pasiteirauta, kokią paramą respondentų vaikai gauna iš mokyklos (9 pav.).

9 pav. Parama probleminių šeimų vaikams mokykloje

Nustatyta, kad didžioji dauguma (90 proc.) probleminių šeimų vaikų gauna nemokamą maitinimą. 39 proc. šių šeimų vaikų yra nemokamai aprūpinami vadovėliais ir mokymo priemonėmis. Daugiau nei trečdalis (34 proc.) apklaustųjų teigimu, jų vaikai lanko būrelius mokykloje. 9 proc. respondentų teigimu, vaikai mokykloje nemokamai aprūpinami drabužiais ir avalyne.

Nedirbančių tėvų (13,8 proc.) vaikai dažniau mokykloje aprūpinami drabužiais ir avalyne nei dirbančių (2,4 proc.) ($\chi^2=3,874$; $p=0,049$, $p<0,05$). Be to, tėvai iš nepilnų šeimų (51,5 proc.) dažniau nei iš pilnų (25,4 proc.) teigia, kad jų vaikai lanko mokykloje būrelius ($\chi^2=6,734$; $p=0,009$, $p<0,01$). Popamokinė veikla (ypač jei mokykla užtikrina nemokamą būrelių lankymą) probleminių šeimų vaikams yra viena iš svarbiausių paramos rūšių, kurias galėtų suteikti mokykla kaip institucija.

Išvados

1. Probleminių šeimų vaikams trūksta vadovėlių ir kitų mokymo priemonių, kartais trūksta maisto. Dažniausiai tokios šeimos tėvai neturi galimybės vaiką išleisti į ekskursijas ir keliones, jų vaikams kartais trūksta pramogų. Dauguma vaikų iš probleminių šeimų mokykloje gauna nemokamą maitinimą, dalis jų mokykloje nemokamai aprūpinami vadovėliais ir mokymo priemonėmis, lanko būrelius.
2. Vaikų auginimo problemas su klasės auklėtojais ir mokytojais labiau linkę aptarti tėvai iš nepilnų šeimų. Vaikams iš nepilnų šeimų dažniau nei iš pilnų net labai trūksta žaislų, knygų ir pramogų, tačiau šiems vaikams dažniau yra sudaromos sąlygos lankyti mokykloje būrelius.

Literatūros sąrašas

1. Louise C. Johnson (2001), Socialinio darbo praktika, Vilnius, p. 172 – 175.
2. Leliūgienė I. (2003). Socialinė pedagogika. Kaunas.
3. Mikulionienė S. Lietuvos visuomenės demografinis senėjimas.– Lietuvos šeima, LFSI, Vilnius, (1994-1995), Vilnius, p. 12.
4. Trakų savivaldybės administracijos Socialinės paramos skyriaus 2006 m. veiklos ataskaita už 2005 metus.
5. Trakų rajono savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos tarnybos 2006 m. veiklos ataskaita už 2005 metus.
6. Trakų rajono savivaldybės tarybos 2004 m. gruodžio 30 d. sprendimas Nr. S1-394 „Dėl Trakų rajono savivaldybės tarybos 2004 m. kovo 4 d. sprendimo Nr. S1-45 dalinio pakeitimo“.
7. Trakų rajono savivaldybės tarybos 2004 m. kovo 4 d. sprendimas Nr. S1-45 „Dėl piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) skyrimo ir mokėjimo tvarkos patvirtinimo“ ir pakeitimai.
8. Vaiko apsauga /Vadovas parlamentarams. Vilnius, 2005. 164 p. ISBN:92-9142-227-4
9. <http://www.socmin.lt/index.php?-1548545606>.
10. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/II_dalis.doc

The offering of social aid to problematical families in school

Summary

The children from problematical families are lacking in manuals and other education tools, sometimes are lacking in food. Mostly the parent of such families have no possibility to let their child to excursions and trips, their children sometimes are lacking in gaities. Most children from problematical families obtain free alimentation in school, part of them receive manuals and education tools for free, attend circles in shcool. The parent from incomplete families are more tended to discuss with class educators and teachers about the children growing problems. The children from incomplete families more often is lacking very much in toys, books and gaities, however for these children are more often allowed conditions to attend the circles in shcool.

Mokslinio darbo vadovas: prof. habil. dr. A. Azubalis (Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija)

MOKINIŲ PILIETIŠKUMO UGDYMAS MOKANT LIETUVIŲ KALBOS DALYKĄ PROFESINĖJE MOKYKLOJE

Lina Stukonienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Globalus demokratijos stiprėjimas per paskutinį XX amžiaus ketvirtį sukėlė naują pasaulinę domėjimosi pilietiniu ugdymu bangą. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, bendrojo lavinimo mokyklos pradeda ugdyti sąmoningus piliečius, suprantančius savo teises ir pareigas, gebančius konstruktyviai dalyvauti nuolat kintančios visuomenės gyvenime. Ji padeda mokiniams išsąmoninti, kad demokratijos kūrimas šeimoje, bendruomenėje, tautoje, valstybėje, pasaulyje – tai asmeninė kiekvieno iš mūsų užduotis, rūpestis ir atsakomybė. Kartu puoselėjama tautinė savigarba bei pagarba pagrindinėms demokratinėms vertybėms: žmogaus orumui, laisvei, lygybei, teisingumui ir teisėtumui, tolerancijai, solidarumui. Tad mokykloje būtina sudaryti sąlygas mokiniams ugdytis vidinį poreikį aktyviai veikti, ugdytis gebėjimą analizuoti kultūrinę, etninę, politinę, socialinę įvairovę bei dėl jos galinčius kilti konfliktus, ieškoti taikių šių konfliktų sprendimo būdų; gebėjimą laisvai ir sąmoningai spręsti, vertinti ir apsispręsti atviroje, pliuralistinėje visuomenėje. Daugiau nei dešimtmetį vykstančios permainingos švietimo iš esmės pakeitė Lietuvos švietimo sistemą, sudarė prielaidas įvairioms švietimo institucijoms deramai reaguoti į naujus reikalavimus asmeniui, visuomenei, kylančius dėl sparčios socialinio, ekonominio gyvenimo kaitos, dėl besikeičiančios Lietuvos valstybės ir jos piliečių padėties.

Pilietinis ugdymas šiandien integruojamas į daugelį bendrųjų dalykų programas: istoriją, lietuvių kalbą, geografiją, matematiką, dorinį ugdymą, menus, technologinius dalykus ir kt. Su lietuvių kalba pilietinio ugdymo saitai yra itin glaudūs, nes abu dalykus sieja bendras dėmesys žodinei bei rašytinei asmens raiškai, jos kultūrai (diskutavimas, oponentavimas, argumentavimas, projektavimas ir kt.). Raiškos kultūra būtina kiekvienam piliečiui ne tik pragmatiniu požiūriu, bet ir ugdant gebėjimą bendradarbiauti. Be to, per gimtosios kalbos pamokas mokomasi įvairių komunikacijos formų, tarp jų viešo kalbėjimo (įvairūs pranešimai, deklaracijos, kreipimaisi, protestai ir t. t.) ir rašymo (protokolas, pranešimai, referavimas, sutartys ir t. t.). Per gimtosios kalbos pamokas mokytojas privalo ugdyti pagarbą gimtajam žodžiui ir tautos kultūrai, padėti mokiniui suvokti save kaip tautos kultūros tęsėją ir puoselėtoją.

Tyrimo tikslas – atskleisti pilietiško ugdymo specifiką per lietuvių kalbos pamokas profesinėje mokykloje.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

- Išanalizuoti pilietinio ugdymo prielaidas mokant lietuvių kalbos dalyką;
- Iširti kokios pilietinio ugdymo prielaidos yra efektyvios ugdant mokinių pilietinę raišką lietuvių kalbos pamokų metu;

Tyrimo objektas – profesinių mokyklų 3 pakopos I-II kursų mokinių pilietiško ugdymas.

Tyrimo metodai. Iškeltai problemai tirti ir teoriniams rezultatams gauti naudoti šie metodai: teorinė analizė, anketavimas, interviu, statistinė duomenų analizė.

Rezultatai

Kiekvienas mokytojas, dėstydamas savo dalyką, užsibrėžia tam tikrus tikslus. Bene svarbiausias jų yra ugdyti asmenybę, kuri sėkmingai integruotųsi visuomenėje. Tam tikslui pasiekti ypač tinkamos yra gimtosios kalbos pamokos, kurių metu mokinių tautinio ugdymo problemos siejamos su lietuvių tautos istoriniais, etnokultūriniais, politiniais bei doriniais ypatumais. Jau nuo seniausių laikų mokytojas nuolat galvojo apie mokinių dvasios tobulinimą. Anot S. Šalkauskio, žmogaus jaunatvė pasižymi gyvąja dvasia, ji turi savo nuotaiką, polinkius, pomėgius. Tačiau iš kitos pusės ji taip pat yra ir apsisprendimo amžius. Joje gali pasireikšti ne tik gyvoji dvasia, bet ir realūs pavojai, kurie smukdo žmogų į gyvenimo apačią (S. Šalkauskis. Jaunuomenė ir gyvoji dvasia, V., 1990). Taigi atsižvelgiant į S. Šalkauskio žodžius, mokinių dvasingumą galima ugdyti pasinaudojus vienu iš ugdymo būdų – mokyti pagal integruotą lietuvių kalbos ir pilietinio ugdymo programą, kurios svarbiausias tikslas yra ugdyti mokinių dorovę, laisvės vertės suvokimą, norą, pasiryžimą ir gebėjimą gyventi demokratinėje visuomenėje. Integruotos programos pagrindas, remiantis R. Gansiniauskiene, (Pilietinis ugdymas mokykloje, V., 1998, 169-171p.) yra pilietiško ugdymo prielaidos, atspindinčios mokymo turinyje (pasiūlytos hab. dr. M. Lukšienės): tolerancija; tiesa ir teisiškumas; santaika,

solidarumas, konstruktyvumas; taikos ir laisvės nuostata; tautinė ir pilietinė savigarda bei orumas, Tėvynės meilė; adekvatus savęs vertinimas; savireguliacija, vidinė drausmė; sąžiningumas; konfliktų sprendimas; nuosavybė, jos asmens teisė valstybės atžvilgiu; pasitikėjimas, normalių santykių tarp žmonių ir parlamentinės valdymo formos sąlyga; doros normos, reglamentuojančios asmenybės ir visuomenės santykius. Pastarosios prielaidos lietuvių kalbos pamokose yra ypač reikšmingos todėl, kad šiandieninėje visuomenėje daugeliui žmonių trūksta dvasingumo, tolerancijos, meilės artimui, užuojautos, supratimo, susikalbėjimo, pagarbos vyriausiam. Per lietuvių kalbos pamokas nuolat vykstantys pokalbiai, dialogai, išsakymai tarp mokytojo ir mokinio minėtai humanistinio ugdymo klausimais, formuoja mokinių pilietinę sąmonę bei aktyvią poziciją realiame gyvenime.

Toliau patektoje 1 lentelėje matyti, kokias pilietinio ugdymo prielaidas galima integruoti į konkrečių literatūros kurinių nagrinėjamą profesinėje mokykloje I-II kurse (profesinių mokyklų I-II kursų lietuvių k. programa atitinka bendrojo lavinimo mokyklos XI-XII kl. bendrąjį kursą).

1 lentelė

Integruotos pilietinio ugdymo prielaidos lietuvių kalbos pamokose

Pilietinio ugdymo prielaida	Rašytojai ir jų kūriniai	Galimi integravimo būdai ir metodai
1	2	3
1. Tolerancija ir jos stoka, principingumas ir dogmatizmas, dialogas.	J. Savickio novelė „Vagis“, A. Vaičiulaičio romanai „Valentina“, B. Sruogos pjesė „Milžino paunksmė“.	Bendradarbiavimas, interviu, „Minčių lietus“.
2. Tiesa, melas ir teisingumas – asmens nuostata ir elgesio norma. Nusikaltimas ir bausmė. Teisingumas ir teisėtumas, dorinis ir teisinis jų pobūdis.	J. Biliūno novelė „Vagis“, B. Sruogos memuarinė knyga „Dievų miškas“.	Darbas grupėse, lyginamoji analizė, diskusija.
3. Santaika, solidarumas, konstruktyvumas, taikos nuostata. Tautos ir asmens garbė.	J. Biliūno apsakymas ir apysaka „Laimės Žiburys“, „Liūdna pasaka“, V. Krėvės drama „Skirgaila“.	Bendradarbiavimas, žmogaus pažinimas, „Minčių lietus“.
4. Taikos ir laisvės nuostata. Demokratiniai kovos būdai.	J. Biliūno apysaka „Laimės žiburys“, V. Mykolaičio-Putino eilėraščių ciklas „Parafrazės“, J. Apučio apysaka „Skruzdėlynas Prūsijoje“.	Diskusija, darbas grupėse.
5. Tautinė ir pilietinė savigarda, orumas, Tėvynės meilė. Asmens ir tautos laisvės nuostata.	Šatrijos Raganos apysaka „Senamė dvare“, J. Tumo-Vaižganto epopėja „Pragiedruliai“, V. Krėvės drama „Skirgaila“, V. Mykolaičio-Putino eilėraščių ciklas „Viršūnės ir gelmės“, J. Aisčio, B. Brazdžionio ir A. Miškinio eilėraščiai, J. Marcinkevičiaus dramatinė trilogija „Mažvydas“.	„Minčių lietus“, darbas grupėse, diskusija, modeliavimas.
6. Adekvatus savęs vertinimas: nuvertinimas ir pervertinimas.	V. Mykolaičio-Putino romanai „Altorių šešėly“, Salomėjos Nėries eilėraščiai.	Žmogaus pažinimas, argumentai „už“ ir „prieš“, interviu.
7. Savireguliacija ir jos stoka.	J. Biliūno novelė „Vagis“, V. Mykolaičio-Putino romanai „Altorių šešėly“.	„Minčių lietus“, diskusija, išsikalbėjimas.
8. Sąžiningumas	Šatrijos Raganos apysaka „Senamė dvare“, V. Krėvės drama „Skirgaila“.	Darbas grupėse, interviu, modeliavimas.
9. Konfliktų sprendimas. Vidinis konfliktas.	B. Sruogos pjesė „Milžino paunksmė“, Mykolaičio-Putino romanai „Altorių šešėly“.	„Minčių lietus“, diskusija, argumentai „už“ ir „prieš“.
10. Nuosavybė, jos teisė ir pažeidimas – vagystė.	J. Biliūno ir J. Savickio novelės „Vagis“.	Argumentai „už“ ir „prieš“, diskusija.

11. Pasitikėjimas – normalių žmonių santykių ir parlamentinės valdymo formos sąlyga.	V. Krėvės drama „Skirgaila“, Šatrijos Raganos apysaka „Sename dvare“.	Darbas grupėse, diskusija.
12. Demokratiškumas kultūros atžvilgiu. Tautos unikalumas. Kultūros paveldas. Atsakomybė už tautą ir jos kultūrą.	Maironio poema „Jaunoji Lietuva“, Salomėjos Nėries eilėraščiai, J. Tumo-Vaižganto epopėja „Pragiedruliai“, apysaka „Dėdės ir dėdienės“, R. Granausko apysaka „Jaučio aukojimas“.	„Minčių lietus“, interviu, diskusija.
13. Kolaboravimas, jos formos. Prievarta ir kompromisas, pasmerkimas ir atleidimas.	J. Marcinkevičiaus dramatinė trilogija „Mažvydas“.	Išsikalbėjimas, diskusija.
14. Istorinio proceso sudėtingumas. Žmogus istorinių procesų kryžkelėje.	B. Sruogos memuarinė knyga „Dievų miškas“, D. Grinkevičiūtės memuarinė knyga „Lietuviai prie Laptevų jūros“. J. Biliūno apysaka „Liūdna pasaka“, B. Sruogos pjesė „Milžino paunksmė“, Salomėjos Nėries eilėraščiai, Marcinkevičiaus dramatinė trilogija „Mažvydas“, R. Granausko apysaka „Jaučio aukojimas, J. Apučio apysaka „Skruzdėlynas Prūsijoje“. V. Juknaitės romanas „Šermenys“.	„Minčių lietus“, darbas grupėse, diskusija.
15. Konstruktyvumas ir kūrybingumas. Priešingybė ir destruktivumas. Teisės normų gerbimas.	J. Tumo-Vaižganto publicistinė veikla, epopėja „Pragiedruliai“, B. Sruogos memuarinė knyga „Dievų miškas“.	Bendradarbiavimas, diskusija.
16. Doros normos. Aukšta dvasinė kultūra.	J. Biliūno novelės „Ubagas“, „Brisiaus galas“, J. Tumo-Vaižganto apysaka „Dėdės ir dėdienės“, V. Mykolaičio-Putino, Salomėjos Nėries, A. Miškinio eilėraščiai.	„Minčių lietus“, modeliavimas, interviu.

Pateiktoje lentelėje matyti, kad programinių (11-12 kl.) lietuvių rašytojų kūrinuose randama įvairių bendrakultūrinių, dorovinių ir psichologinių pilietinio ugdymo prielaidų. Iš visų labiausiai išsiskiria tautinė ir pilietinė savigarba, orumas, Tėvynės meilė, asmens ir tautos laisvės nuostata ir istorinio proceso sudėtingumas, žmogus istorinių procesų kryžkelėje. Minėtos prielaidos dominuoja daugelio rašytojų kūrinuose. Vieną iš priežasčių kodėl taip yra, galima įvardinti sudėtingą, Lietuvai nepalankų istorinį procesą – laisvės ir nepriklausomybės siekimas. Tačiau negalima teigti, kad kitos prielaidos yra neefektyvios. Jos taip pat yra labai svarbios ir net labai naudingos, nes puikiai atspindi svarbiausius dorinius lietuvių charakterio bruožus (humanizmą, pasiaukojimą dėl artimo, kantrybę, sąžiningumą, atlidumą ir atjautą, dvasinės laisvės siekimą, atsakomybę, teisingumo siekimą, savigarbą, žmogiškojo orumo gynimą, ištikimybę artimui ir tautai, neigiamą elgesio smerkimą), o tai ypač svarbu formuojant mokinių humanizmą, kritinį mąstymą, elgesio įpročius ir įgūdžius, gimtosios kalbos gerbimą, tradicijų pažinimą ir puoselėjimą.

Išvados

1. Mokant lietuvių kalbos dalyką atsiskleidžia tokios pilietinio ugdymo prielaidos kaip tolerancija, tiesa ir teisiškumas, santaika-solidarumas-konstruktyvumas, taikos ir laisvės nuostata, Tėvynės meilė, tautinė ir pilietinė savigarba bei orumas, adekvatus savęs vertinimas, savireguliacija ir vidinė drausmė, sąžiningumas, konfliktų sprendimas, nuosavybė, jos teisė asmens, valstybės atžvilgiu, pasitikėjimas-normalių santykių tarp žmonių ir parlamentinės valdymo formos sąlyga, doros normos, reglamentuojančios asmenybės ir visuomenės santykius.

2. Ugdant mokinių pilietinę raišką lietuvių kalbos pamokų metu, iš visų pateiktų pilietinio ugdymo prielaidų labiausia išsiskiria tautinė ir pilietinė savigarba, orumas, Tėvynės meilė, asmens ir tautos laisvės nuostata, istorinio proceso sudėtingumas ir žmogus istorinių procesų kryžkelėje.

Literatūros sąrašas

- 1) E. Kjærgaard, R. Martinėnienė. Demokratija kasdien: diskusijų ir sprendimų metodai jaunimui ir suaugusiesiems. V., 2000.
- 2) Sud. A. Poviliūnas, L. Dveikis ir kt. Pilietinis ugdymas mokykloje, V., 1998.
- 3) S. Šalkauskis. Jaunuomenė ir gyvoji dvasia, V., 1990

Summary

It is very important for each entrepreneur to recognize and realize specific situation of his changing market of goods or services. Therefore information becomes the most important thing in the process of business management. In the article the essence of information and its importance to business decision making is described. Spreading of information in the organization is emphasized. It is noticed, that better level of knowledge quality can be achieved by implementing recommended model of information supply. Such a model provides organization with easy accessible, operative, processed and transmittable information of high quality, which will improve the effectiveness of business decision making.

Mokslinio darbo vadovas: prof. dr. S. Daukilas (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

ISTORIJOS DALYKO DĚSTYMO METODIKŲ TYRIMAS UGDYMO TIKSLŲ ASPEKTAIS

Vilma Jonaitienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Per pastaruosius du dešimtmečius pasaulyje vykę politiniai, ekonominiai ir kultūriniai pokyčiai turėjo įtakos švietimo kaitai Europos valstybėse. Pasaulyje vykstančios švietimo reformos nulėmė esminius švietimo sistemos pokyčius ir Lietuvoje – ugdymo turinys tapo orientuotas į individo lavinimą visą gyvenimą. Keitėsi atskirų mokymo dalykų (tarp jų ir istorijos) turinys. Mokyklinės istorijos koncepcija vis dar kinta – kuriama demokratiška, kokybiška mokymo sistema, orientuota į individą, siekiant ugdyti jo gebėjimus prasmingai. Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose nurodoma, kad mokykla turi kryptingai ugdyti bendruosius gebėjimus bei nuostatas, kurios sudarys galimybę nuolat besimokant pažinti, suprasti, atsakingai veikti ir kurti, savarankiškai spręsti problemas, bendrauti ir bendradarbiauti.

Kiekvienas mokytojas savo darbe privalo siekti, kad jo pamokos būtų įdomios, kad pamokų metu, būtų kuo geriau ugdomi bendrieji gebėjimai, kad atitinkamai parinkti mokymo metodai padėtų mokiniams, kuo greičiau ir kuo efektyviau įsisąmoninti mokomąją medžiagą, keltų mokymosi motyvą, ugdytų kūrybingą ir psichologiškai stiprią asmenybę.

Tyrimo tikslas - išsiaiškinti, kokius mokymo metodus istorijos mokytojai taiko savo pamokose, ir atlikti istorijos dalyko dėstymo tyrimą kognityvinių ir afektinių ugdymo tikslų aspektu.

Tyrimo uždaviniai: 1) ištirti istorijos dalyko dėstymo metodikas bendrojo lavinimo mokyklose; 2) atskleisti kognityvinius ir afektinius ugdymo tikslus istorijos dalyko dėstymo metodikose; 3) atlikti istorijos dalyko dėstymo metodikų empirinį tyrimą kognityviniu ir afektiniu tikslų aspektu.

Tiriamieji. Tyrime dalyvavo 8 iš 16 Šakių miesto ir rajono mokyklose dirbančių mokytojų, kurie buvo pasirinkti atsitiktine tvarka. Tai įvairaus amžiaus mokytojai, kurių amžius nuo 25 iki 48 metų, jų visų darbo funkcijos yra tiesiogiai susijusios su metodikų analizavimu, pasirinkimu, bei moksleivių ugdymu. Tyrimas atliktas 2009m. kovo mėnesį Šakių rajono ir miesto mokyklose.

Tyrimo metodai. Duomenų rinkimo procedūrai atlikti buvo pasirinktas giluminis interviu, kuris truko nuo 30 minučių iki 1 valandos. Klausimynas skirtas nustatyti, koku būdu mokytojai pasirenka metodą istorijos dalykui mokytį bei, kurie iš metodų labiau motyvuoja mokinius. Klausimyną sudarė 24 atvirieji klausimai, kurie buvo suskirstyti į 5 grupes: 1) pedagogų požiūris į istorijos pamoką, kaip mokymo organizavimo formą bei į mokymo metodus, jų taikymą mokymosi procese; 2) mokymo metodų įtaka moksleivių aktyvumui pamokoje, mokantis istorijos; 3) mokymo tikslų išsiaiškinimas ir motyvacijos kūrimas bei palaikymas; 4) kompiuterinių mokymo metodų taikymas pamokoje; 5) demografiniai rodikliai. Sumuojant tam tikrus atsakymus rezultatai buvo grupuojami į tris grupes: neigiamos, realistiškos ir teigiamos nuostatos, iš kurių matyti, kurie mokytojai lanksčiau nusiteikę metodų pasirinkimo atžvilgiu bei, kurie įvertina ir moksleivių mokymosi tikslus.

Istorijos dalyko metodikų teorinės studijos. Istorijos mokymo mokykloje metodika tebėra reikšminga problema. Ji turi nagrinėti, kaip mokymas ir mokymasis mokykloje lemia istorinės sąmonės struktūrą. Istorijos mokymo metodikos objektas – aptarti, kaip pateikti istorijos žinias, ugdyti reikalingus gebėjimus ir istorinį mąstymą (šiandieninėje užsienio ir mūsų metodinėje literatūroje dažnai vadinamą kritiniu mąstymu) istorijos mokomosios medžiagos pamatu. Sovietinės mokyklos istorijos mokymo pagrindinis tikslas buvo formuoti komunistinę pasaulėžiūrą. A.Vaginas(1971), apibrėždamas istorijos mokymo metodiką, tai ir akcentuoja.

Žymus vokiečių istorijos didaktikos specialistas Rūsenas pabrėžia, kad istorijos mokymo mokykloje metodika tebėra reikšminga problema. Ji turi nagrinėti, kaip mokymas ir mokymasis mokykloje lemia istorinės sąmonės struktūrą.

Maksimaitienė (1993) išskiria dvejopą mokslo darbą: 1) kokio nors dalyko tyrinėjimą ir 2) dalyko perteikimą kitiems. Todėl ir metodus išskiria dvejopus: mokslinio tyrinėjimo ir dalyko dėstymo. Anot Maksimaitienės, mokytojas, dirbdamas mokykloje, gauna nustatytą programą, kuria turi vadovautis. Geriau yra, kai toji programa nebūna smarkiai detalizuota, o tik nurodomi bendri jos bruožai. Tada mokytojas turi daugiau laisvės turimą medžiagą pateikti mokiniams. Turėdamas programą, mokytojas turi laisvai pasirinkti tik tinkamiausius medžiagos tvarkymo ir jos dėstymo būdus.

Ugdymo procese, aišku, ir istorijos mokyme, lemia ne tik metodikos žinojimas, bet ir pedagogo asmenybė, jo kryptinga pedagoginė veikla. Žymus pedagogas ir filosofas Šelkauskis S. rašė: "Neleisti į mokyklą mokytojo, neturinio pedagoginio pašaukimo, nes jis kankins save ir vaikus".

Istorijos pamokos, turinčios visas mokymo proceso grandis, pasižymi ne tik įvairialype struktūra, bet ir darbo metodų ir būdų turtingumu ir įvairumu, nes dėl metodų įvairovės kiekvienas didaktinių uždavinių – žinių perteikimas, jų įsisąmoninimas, įtvirtinimas ir kt. – gali būti išspręstas skirtingais metodais bei būdais priklausomai nuo nagrinėjamos medžiagos turinio ir pobūdžio, nuo mokinių paruošimo ir kitų aplinkybių.

Anot Vyšniausko (2002) labai stiprų impulsą toliau modernizuoti studijas suteikė sparti kompiuterinės technikos raida bei naujųjų komunikacinių technologijų plitimas. Tai visų pirma internetas, kurio užuomazgos buvo jau 7-ojo dešimtmečio pabaigoje JAV. Pats interneto pavadinimas pirmą kartą plačiau imtas vartoti nuo 1982m., kai jau ne vienos industrinės šalies kompiuteriai buvo susieti su tarptautiniu tinklu. Tačiau tie kompiuteriai daugiausia stovėjo akademiniuose ir skaičiavimo centruose, jie buvo priimtini tik nedideliame vartotojų skaičiui.

Nemažą įtaką modernizuojant studijas ir kuriant naują metodiką turėjo kelerių metų darbo patirtis, susijusi su istorijos ir geografijos vadovėlių tyrimu. 1998m. Pedagogikos institute buvo įkurtas Vadovėlių tyrimo ir informacijos centras, remiantis Roberto Boscho fondo ir Georgo Eckerto tarptautinio vadovėlių tyrimo instituto (Vokietija).

Problemų iškyla siekiant suderinti naują metodiką su senais studijų planais, nusistovėjusio mokymo tvarka, tradiciniais vertinimais ir kitais kriteriniais dalykais. Vis dėlto daugelis Amerikos universitetų perėjo prie konstruktyvizmo paradigmos ir kardinaliai pertvarkė studijų planus.

Pokyčių esama ir Lietuvos mokyklinės istorijos srityje, ten kompiuteris, naujosios technologijos ir perėjimas prie profilinio mokymo taip pat skatina modernizacijos procesus.

Kognityvinis meistro mokymas (mokiniam jis reiškia buvimą pameistrių pas intelektualinės veiklos specialistą), modifikuojamas bei adaptuojamas pagal kiekvienos intelektualinės dalykinės srities specifiką, yra vienas iš šiuolaikinių amerikietiško „instrukcijų dizaino“ modelių. Detalesnė pažintis su moksline literatūra, skirta šiai ir kitoms naujoms mokymo(si) technologijoms, paskatino ir Lietuvos mokslininkus radikaliau keisti tradicinę studijų vadybą ir metodiką. Pirmieji bandymai mokymo tikslams sukurtą medžiagą publikuoti internete buvo pradėti 1997 metais. Remiant Atviros Lietuvos fondui ir Pedagogikos instituto Vadovėlių tyrimo ir informacijos centrui, 1999 m. jau sistemškai buvo realizuojamas bandomasis nuotolinio mokymo kurso projektas „Turinio žinių kanalas“, kurio medžiaga skelbta UAB „Sintagma“ serveryje. Projektas pristatytas tarptautinėje konferencijoje „Kelyje į informacinę visuomenę 99“ (Kaunas, 1999m. spalio 28-29d.) ir paskelbtas pranešimas šios konferencijos akademiniame leidinyje. (Vyšniauskas, 2002)

Naudojant konstruktyvias mokymo aplinkas skatinama pritaikyti žinias praktikoje, naujose situacijose. Hipertekstas viena iš konstruktyvių mokymo aplinkų. Šiai aplinkai priklauso ir nuotoliniai mokymai. Nuotolinis mokymas – tai naujas, universalus mokymo būdas, taikomas įvairių dalykų mokymo praktikoje. Šio mokymo pamatas – savarankiškas mokymasis patogiu laiku, patogioje vietoje naudojant specialiai paruoštą interaktyvią mokymo medžiagą. (Pečiuliauskienė, 2008)

Edukacinėje praktikoje kompiuteriai naudojami kaip priemonė mokyti, komunikuoti ir kitais tikslais. Informacinių komunikacinių technologijų integravimas į edukacinę praktiką laiduoja naujus mokymo metodus.

Ugdymo tikslų konceptualūs pagrindai. Anuškevičiūtė (2008) išskiria kognityvinio ugdymo tikslą. Ji teigia, kad kognityvinio ugdymo tikslas yra keisti įsitikinimus apie save, kitus ir pasaulį, stiprinti savikontrolę ir ugdyti labiau priimtina t.y. „teisingą“ (subalansuotą) mąstymą ir elgesį. Kognityvinis ugdymas tai yra ryšys tarp: 1) Kognicijų (ką mes galvojame). 2) Afekto (ką jaučiame). 3) Elgesio (ką darome).

Kognityviniai mokymosi principai teigia, kad: 1) Svarbiausias naujos informacijos priėmimo veiksnys yra anksčiau turėtos žinios apie dalyką. 2) Ankstesnes žinias turi sužadinti tam tikros užuominos naujos informacijos kontekste. 3) Žinios yra susistemintos. 4) Mokantis medžiaga vienu ar kitu būdu apdorojama. 5) Mokymosi kontekstas toks, kad sužadintų žinias, jau esančias ilgalaikėje atmintyje. 6) Motyvuoti mokiniai ilgiau apdoroja naujas žinias, nuo to išmokimo rezultatai pagerėja (Schmidt, 1993)

Taigi mokymo ir mokymosi procesas tampa orientuotas į mąstymo procesą, kur įvairūs samprotavimai yra prieinami psichologiniam tyrimui. Išmokimas šiuo atveju – mokinio kognityvinio aktyvumo rezultatas. Bendravimas – tai gilinimasis į mokinio turimas kognityvines sistemas ir ieškojimas konkrečiam mokiniui labiausiai tinkamo žinių perteikimo būdo bei mokinio skatinimas aktyviai apdoroti gaunamas žinias (mokytojo vaidmuo). Mokinys savo ruožtu atviras, jo samprotavimai apdorojant gautas žinias tiek jas tiesiogiai girdint, klausantis pamokos, tiek savarankiškai ieškantis papildomos informacijos ar praktiškai tas žinias taikant per pratybas tampa sudėtine bendravimo proceso dalimi. Jei mokytojas ir mokinys atsižvelgia į tai, kas pasakys, bendravimą galima laikyti bendradarbiavimu.

Mokytojai turėtų individualizuoti mokymo tikslus, t.y. susipažinti su mokinių individualiais mokymosi tikslais ir tik juos visus sujungę išskirti bendrus visos klasės mokymo tikslus.

Labai svarbus yra afekto vaidmuo mokymo procese. Afektas - tai trumpalaikis, stiprus teigiamas ar neigiamas emocinis išgyvenimas, kurį lydi organizmo išoriniai bei vidiniai pakitimai. Jo išraiška priklauso nuo žmogaus. Tai gali būti labai intensyvi baimė, stiprus įniršis, džiaugsmas ar neviltis (reakcija į įvyksią situaciją). Afekto būsenos pagrindas - vidinis konfliktas tarp kilusių poreikių ar norų, ir galimybių juos patenkinti. Kai žmogus jaučia, kokį nors stiprų poreikį, vidinę įtampą ir norą, ją pašalinti, o negali to padaryti, kylančios neigiamos emocijos pasidaro labai intensyvios ir gali peraugti į afekto būseną. Tada sunku valdyti savo emocijas ir elgesį. (Myres, 2000)

Mokytojas kaip įtikinėtąs, turėtų pateikti aktualios faktinės medžiagos, bet vien jos nepakanka: dar reikia paveikti emocijas, padidinti mokinių motyvaciją pakeisti savo mąstymą. Mokiniam reikia suteikti galimybę iširti nuostatą ar elgseną, apsvairstant pagal savo pačių vertybes ir įsitikinimus. Vis didesnę reikšmę emociniam mokymui turi kolegų skatinamas mokymasis, kai grupelė mokinių po konkretaus mokymo parengia ir išdėsto pamoką apie kokią nors emocinę problemą.

Afektinis ugdymas yra sudarytas iš tam tikrų sferų. Tos sferos tai yra emocijos, nuostatos, vertybės.

Susiliejančias ugdymas pagrįstas svarbiausia humanistinės psichologijos nuostata apie žmogaus visybiškumą, nedalomumą. Jei žmogus funkcionuoja kaip vientisa visybiška būtybė, tai ir ugdymas turi būti nukreiptas į visą žmogų, turi apimti ne vien jo intelektą, bet ir jausmus, vaizduotę, nuostatas, vertybes, jo bendravimą su kitais žmonėmis. Susiliejančias ugdymas – tai pedagoginis procesas, kai jausmų ir pažintinės sferos teka kartu, tarsi dvi vienos upės srovės, tai afektinės sferos (emocijų, nuostatų, vertybių) integravimas su kognityvine sfera (intelektu). (Lepeškie, 1996)

Pradėjus kurti programas, pagrįstas susiliejančio ugdymo principais, be tradicinio mokymo tikslo – suteikti dalykinių žinių, buvo išskirtos dar dvi grupės tikslų: 1) ugdyti mokinio asmenybę, tarpasmenio bendravimo ir socialinius įgūdžius; 2) ugdyti tuo vaiko asmenybės aspektus ir įgūdžius, kurie ateityje padės jam siekti savo tikslų (sugebėjimą susitelkti, kūrybiškumą, vaizduotę).

Susiliejančiame ugdyme Lepeškie pabrėžia svarbą šių asmenybės ugdymo aspektų: 1) Asmenybės visybiškumas, integruotumas. 2) Asmeninė atsakomybė. 3) Sąmoningumas: a) Jautrumas ir atvirumas aplinkai; b) Nemunipuliatyvumas; c) Socialinė atsakomybė; d) Ryšio tarp žmonių ir jų tarpusavio priklausomybės suvokimas.

Susiliejančio ugdymo raidos etape pradėjus kurti minėtais principais pagrįstas programas, buvo siekiama, kad visų dėstomųjų dalykų programose, kiekvienos pamokos plane būtų skiriamas dėmesys kiekvienam išvardytam tikslui įgyvendinti.

Mokytojai, kurie dirbo pagal susiliejančio ugdymo principus, ir atlikę tyrimus mokslininkai nurodo, kad šių principų naudojimas nebūtinai ir ne visada sąlygoja geresnius akademinis moksleivių laimėjimus, bet visi vieningai tvirtina, jog tai tikrai pagerina mokinių savijautą, padeda jiems išsąmoninti savąsias vertybes, skatina ieškoti gyvenimo prasmės.

Akivaizdu, kad pereiti nuo tradicinio mokymo prie susiliejančio ugdymo yra nelengva, todėl mokytojas turi apsispręsti, jog jo pasirinktas kelias teisingas.

Tyrimo rezultatai. Remiantis gautais rezultatais nustatyta, kad daugiausia Šakių miesto ir rajono mokytojai naudoja pedagoginio konstruktyvizmo metodiką, kur pamokos vaidmuo mokymosi procese menkėja, tačiau didėja pratybų, eksperimentų, savarankiško tyrimo, individualaus mokymosi mažose grupėse vaidmuo. Mokytojai užduotims ruošti, tekstams analizuoti pasitelkia į pagalbą kompiuterinius mokymo būdus.

Vyresnio amžiaus mokytojai labiau derina keletą mokymo metodų, bei užduotis daugiau linkę ruošti patys. Todėl turėdami daugiau užimto laiko nesigilina į mokinių individualius tikslus ir poreikius. O jaunesnieji stengiasi moksleiviams pateikti įvairesnes užduotis, taip pat daugiau dėmesio skiria mokinių mokymosi tikslams išsiaiškinti, o juos išsiaiškinus paruošia ir individualias užduotis.

Mokytojai pažymi, kad parenkant mokymo metodą taip pat reikia atsižvelgti ir į pačią klasę, ar ji nori aktyviai mokytis ir daug sužinoti. Tačiau net ir ne itin motyvuotą klasę, pedagogai stengiasi suintriguoti pasitelkdami šiuolaikines technologijas (istoriniai meniniai ir dokumentiniai filmai, trumpametražiai vaizdeliai ir tekstinė informacija iš interneto, mokytojo paruoštos pamokos rodymas pasitelkiant Multimedia projektorių). Keletas respondentų teigia, „jog mokytojas pamokos metu turi būti kaip aktorius, kuris įkūnija tam tikrą personažą: turi pasirinkti tam tikrą intonaciją, kad mokiniams būtų įdomu klausytis; turi atsispindėti ir pasakojimo nuotaiką bei pasitelkti ekspresiją; žinoma, jis privalo ir suvaldyti auditoriją“.

Daugumos mokytojų nuomonė sutapo dėl aktyvumą skatinančio metodo. Jie beveik visi paminėjo, kad labiausia mokinių aktyvumą skatina pedagoginio konstruktyvizmo metodas. Kaip pavyzdį mokytojai pateikė diskusiją

klasėje ir savarankišką tekstų analizę. Emociškai labiausia mokinius veikia pranešimas, kuris atliekamas grupėmis (7-9 kl.) ir diskusija tam tikra tema pažiūrėjus filmuotą istorinę medžiagą (10-12 kl.). Mokytojų teigimu, itin didelę įtaką emociniam mokymui turi kolegų skatinamasis mokymasis (t.y. kai grupelė mokinių po mokymo parengia ir išdėsto pamoką), tik trūksta laiko tokioms pamokoms paruošti.

Daugelis mokytojų sutiko su tuo faktu, kad itin didelę įtaką mokiniams daro mokytojo asmenybė, ir jei jis mokinių tarpe autoriteto neturi tuomet labai sunku tiek mokyti, tiek ir motyvuoti mokinius, kad jie mokytųsi. Taip pat mokytojas turi išmanyti gerai savo dėstomą dalyką bei suprantamai jį pateikti mokiniams. Tyrimo metu įvardyta, jog itin svarbi motyvacija šeimoje, jei jos nėra tuomet labai sudėtinga mokiniui mokytis.

Daugelis respondentų dėl laiko stokos prieš vesdami pamokas naujai klasei neišsiaiškina jų individualių (visos klasės) mokymosi tikslų, tačiau mokytojai skatina visus moksleivius siekti geresnių rezultatų: mokinių pagyrimas; namų darbų kontrolė; sudėtiniai balai; įdomesnės užduotys; individualių užduočių paskirstymas.

Gauti tyrimų duomenys rodo, kad mokytojai savo darbe gan dažnai naudoja Multimedia projektorių, mokiniams suinteresuoti taip pat pasitelkia internetą, net namų darbus gan dažnai prašo atlikti kompiuteriu. Nuotolinių mokymų pamokose nenaudoja, nes mano, kad mokytojas nepakeičiamas pamokos organizatorius ir medžiagos pateikėjas, todėl nuotolinių mokymų nepasitelkia netgi papildomam darbui organizuoti ar namų darbams ruošti. Žinoma, paminėti kompiuteriniai mokymo metodai sukelia daugiau emocijų nei įprasti mokymo būdai, net ir blogiau besimokančius, jie paskatina dirbti, todėl gerėja bendri klasės mokymosi rezultatai.

Išvados

Siekiant nustatyti istorijos dalyko dėstymo metodikas ugdymo tikslų aspektu, buvo atliktas tyrimas, kuriame dalyvavo mokytojai iš Šakių miesto ir rajono mokyklų. Pedagogų tyrimas rodo, kad amžiaus skirtumas neturi itin didelės reikšmės mokymo metodo parinkimui. Dauguma mokytojų renkasi pedagoginio konstruktyvizmo metodą, kur pamokos vaidmuo mokymosi procese menkėja, tačiau didėja pratybų, eksperimentų, savarankiško tyrimo, individualaus mokymosi mažose grupėse vaidmuo. Šiek tiek skiriasi tik mokytojų paruoštų užduočių pateikimo būdas: vyresnio amžiaus mokytojai vengia naudotis kompiuteriniais mokymo metodais, tačiau vis dažniau naudojami internetu patys ir skatina mokinius tai daryti. Atliekant istorijos dėstymo metodikų tyrimą ugdymo tikslų aspektu nustatyta, kad kompiuteriniai mokymo metodai sukelia itin daug mokinių emocijų ir sudomina, net ir mažai motyvuotus mokinius, jų suinteresuotumas mokomu dalyku padidėja ir mokymosi rezultatai pagerėja.

Literatūra

- 1) ANUŠKEVIČIŪTĖ K. Kognityvinė elgesio terapija vaikams. [interaktyvus]. Iš: Klinikinė psichologija. [žiūrėta 2009 m. sausio 12 d.]. Prieiga per internetą: < <http://nesnausk.org/klinikine-psichologija/2008/12/01/kognityvine-elgesio-terapija-vaikams/#more-647> >
- 2) ВАГИН, Алексей Алексеевич. Istorijos dėstymo vidurinėje mokykloje metodika. Kaunas: Šviesa, 1971. 346p.
- 3) LEPEŠKIENĖ Vitalija. Humanistinis ugdymas mokykloje. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996. 120p. ISBN 9986-09-102-0.
- 4) MAKSIMAITIENĖ Ona. Istorijos mokymo metodika. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto kompiuterinės leidybos skyrius, 1993. 144p.
- 5) MYRES G. David. Psichologija. Kaunas: UAB „Poligrafija ir informatika“, 2000. 730p. ISBN 9986-850-29-0.
- 6) PEČIULIAUSKIENĖ Palmira. Kompiuterizuoto mokymo metodai pradedančiųjų mokytojų edukacinėje praktikoje. Iš: *Pedagogika*, 2008, nr. 89., p.64-69. ISSN 1392-0340.
- 7) SCHMIDT N. B. TELCH M. J.; LUCAS J. A.; HANNA H. H.; LANAE JAIMEZ T.; LUCAS R. A., Group cognitive-behavioral treatment of panic disorder. Iš *Behaviour research and therapy*, 1993, vol. 31, n°3, pp. 279-287. ISSN 0005-7967.
- 8) VYŠNIAUSKAS Arūnas. Istorijos studijų modernizavimas informacijos amžiuje. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002. 150p. ISBN 9986-19-493-8.

Methodical research of history subject teaching sustaining on educational purpose aspect**Summary**

The aim of the article is the identification of teaching methods, which are used in schools for history lessons, and to find out a research of history subject teaching on a purpose of cognitive and affective aspects. The investigation involved 16 city and region of Sakiai teachers which are teaching a history in schools. The investigation had been carried out at city and region of Sakiai schools on March. For data collection procedure, the Questionnaire on Professional purposefulness of teachers has been closed. On the base of obtained results of the investigation, we can state what the age of teachers had no influence on the selection of method. The majority of teachers had selected the method of pedagogical constructivism, where the big influence have exercises, experiments, individual research and individual learning in small groups. Depend on the age of teachers belong the representation of the exercises. The senior teacher avoid of using methods of computer teaching, but they more and more often use the internet for them selves and motivate schoolchildren's to do this, too. The investigation had shown that methods of computer teaching bring out a lot of emotions and engage schoolchildren that are less motivated. The results of the class become better.

MODERNIŲ TECHNOLOGIJŲ TAIKYMO GALIMYBĖS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE IR JŲ ĮTAKA MOKSLEIVIŲ SOCIALINEI RAIŠKAI

Ugnė Poškutė - Mirinienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Pasaulis sparčiai keičiasi. Informacinėje visuomenėje atsiranda daug naujų galimybių, virtualiųjų įmonių, darbo, mokymosi ir kultūros plėtros naujų galimybių. Ypač didelę reikšmę įgyja informacija, kompetencija ir gyventojų gebėjimas naudotis informacinių technologijų teikiama galimybėmis. Valstybės ir savivaldos misija yra sudaryti sąlygas ir skatinti informacinės visuomenės plėtros procesą, padėti mokykloms integruotis į informacinę visuomenę bei išnaudoti jos teikiamas galimybes. Seniausią mokymo priemonę lentą pakeitė naujos šiuolaikinės technologijos: multimedia projektorius, kompiuteris, interaktyvi lenta.

Įvairios šiuolaikinės technologijos gali pagerinti mokymą ir mokymąsi. Mokymo metodai ir priemonės nuolat keičiasi, tobulėja, atsiranda vis naujų. Mokytojas turi gebėti susigaudyti jų gausoje ir nepamiršti svarbiausios misijos – padėti vaikui mokytis [2]. Moderniosios technologijos natūraliai įsilieja į mūsų kasdienį gyvenimą, jos turi natūraliai išlieti ir į visą mokymo procesą, kad šis pagerėtų. Tačiau greta privalumų, kuriuos teikia naujosios technologijos, yra ir trūkumų: informacinės technologijos gali daryti neigiamą įtaką vaiko formavimuisi ir jo pasaulėžiūrai, kadangi per daug stimuliuojama jo raida. Vaikas bendraudamas virtualioje aplinkoje „iškrenta“ iš nusistovėjusių tradicinių socializacijos procesų. Taigi, šiame straipsnyje aptariamos mokymo galimybės taikant moderniąsias technologijas ir jų įtaka moksleivių socialinei raiškai.

Apibrėžiant **darbo problemą** reikia pastebėti, kad techninės prielaidos dar neužtikrina sėkmingo naudojimo mokomųjų dalykų edukacinėje praktikoje. Todėl trūksta praktinių tyrimų apie modernių technologijų naudojimo svarbos pamokų mokyme ir mokymuisi. Be to, reikia nepamiršti, kad informacinės technologijos daro neigiamą įtaką moksleivių socialinei raiškai. Kaip vieną iš galimų problemos priežasčių galima įvardinti nežabotą nepilnamečių polinkį bendrauti virtualioje aplinkoje, žaisti kompiuterinius žaidimus, kurie daro žalą vaiko sveikatai ir „vagia“ jų laiką. Tokiu būdu vaikai greičiau pavargsta, tampa pasyviais, nekomunikabiliais.

Dėl naujų atsiradusių informacinių technologijų bei modernių technologijų gausos ir jų panaudojimo bendrojo lavinimo mokykloje reikia atrasti mokymo(si) metodus tinkamiausius ugdymo procesui, bei įvertinti neigiamų informacinių technologijų poveikį moksleivių socialinei brandai. Todėl **tyrimo objektas** yra modernių technologijų taikymas bendrojo lavinimo mokykloje, jų įtaka moksleivių socialinei raiškai. **Tyrimo tikslas** – išanalizuoti modernių technologijų taikymo galimybes, reikšmę mokymo ir ugdymo procesui, atskleisti prielaidas formuojančias neigiamas vaiko asmenybės bruožus kompiuteriniame kontekste.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą apie šiuolaikines moderniąsias technologijas ir jų įtaką moksleivių socialinei raiškai.
2. Išnagrinėti esamą problemą bendrojo lavinimo mokykloje.
3. Teoriniame lygmenyje išanalizuoti gautus tyrimo duomenis apie modernių technologijų taikymo galimybes nustatant jų įtaką moksleivių socialinei raiškai.

Hipotezė – modernių technologijų taikymas dažnai lemia sėkmingą mokymo procesą, neatmetant neigiamos įtakos moksleivių socializacijos procesui.

Taikyti tyrimo metodai: mokslinės medžiagos analizė iškelta problemai apie modernias technologijas tirti, empyrinis tyrimas, tyrimo duomenų interpretacija. Klaipėdos miesto bendrojo lavinimo mokyklose buvo atlikta 5-10 klasių mokytojų ir moksleivių anketinė apklausa. Empyrinėje dalyje siekiama atskleisti modernių technologijų taikymo galimybes bei jų įtakos moksleivių socialinei raiškai ypatumus.

Moderniųjų technologijų taikymo galimybės ir jų įtaka moksleivių socialinei raiškai.

Bendrojo lavinimo mokyklose naudojamos tokios mokymo technologijos, kaip integruotos technologijos, skaitmeninės kameros, bendravimas, informacijos ieškojimas internete, klasės technologijos. Skaitmeninių kamerų ir priemonių naudojimas aukštesnėse klasėse parodo, kad technologijos labai padeda išplėsti mokymo procesą [8]. Skaitmeninių priemonių naudojimo pavyzdžiai rodo kaip mokiniai aukštesnėse klasėse, naudojant skaitmenines priemones, auklėjimo ir mokymo metodus, ruošia klasės darbo planavimą ir užduotis, straipsnius, internetinę informaciją, padeda mokytojams. Kartais, tam tikros modernios technologijos klasėse yra daug svarbesnės negu kitos naudojamos technologijos. Pati svarbiausia įranga kuri turi būti klasėse: kompiuteris, kopijavimo aparatas, skaitmeninė kamera, projektorius, video magnetofonas, CD magnetofonas. Taip pat tokios programos kaip Microsoft Office, internetas ir kt. [6].

Dauguma iš to, kas Lietuvoje vadinama mokymo technologijomis tebėra senų mokymo metodų ir naujų technologijų samplaika. Lietuvos mokyklose kompiuteriais tebemokoma tradiciniu būdu: pažingsniui (atskiromis pakopomis) vaikams išdėstomos temos arba pateikiami atitinkamo sudėtingumo uždaviniai ir, svarbiausia, tuojau pat garantuojamas grįžtamasis ryšys [4].

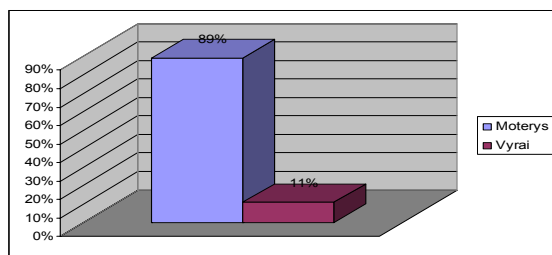
Šiandien ne tik suaugusieji, bet ir vaikai neįsivaizduoja savo gyvenimo be mobilaus telefono, kompiuterio, interneto. Greta privalumų, kuriuos teikia naujosios technologijos, yra ir trūkumų: informacinės technologijos gali daryti neigiamą įtaką vaiko formavimuisi, jo pasaulėžiūrai. Asmenybės formavimuisi yra reikšmingi tiek genetiniai veiksniai, tiek ir jį supanti išorinė - socialinė aplinka. Nepilnametis yra besivystanti asmenybė, jo pasaulėžiūra dar nesusiformavusi. Todėl jo netvirtą ir neaiškią vertybių sistemą labai veikia išorinės aplinkos veiksniai [3]. Šiame formavimosi periode vyksta „psichologinio atsiskyrimo nuo tėvų procesas“, paauglys siekia būti savarankiškas ir nepriklausomas, o pasaulinis žiniatinklis tam sudaro puikias sąlygas. Vaikui bendraujant virtualioje aplinkoje keičiasi jo elgesys, atsiranda susvetimėjimo požymiai, bendravimo gebėjimų stoka, agresija, pasyvumas, nekontroliuojamumas, žlugdoma vertybių sistema.

Vienas žalingiausių virtualios aplinkos poveikių yra tas, kad kompiuteriniuose žaidimuose pateikiami klaidingi, iliuziniai, žiaurumus propaguojantys realaus pasaulio vaizdiniai bei internete iš esmės laisvai prieinamas pornografinis, pedofilinis, rasinę ar tautinę nesantaiką ir smurtą kurstantis turinys. Visa tai neigiamai veikia socialinę ir psichologinę nepilnamečių informacinių technologijų vartotojų brandą, iškreipia jų pasaulėjautą, bręstančių asmenybių sąmonėje įtvirtina negatyvius, smurtinius socialinės koegzistencijos modelius, ydingai įtakoja jų socializacijos procesą [7]. Šis pomėgis „vagia“ vaikų laiką. Todėl jo nebepakanka tinkamam mokymuisi, dvasiniam ir fiziniam asmenybės lavinimui, turiningiems santykiams su artimaisiais ir draugais [5].

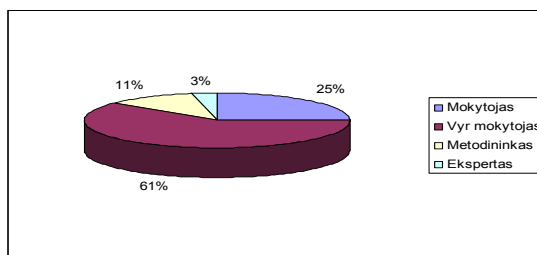
Rezultatai

Tyrimas atliktas Klaipėdos miesto Vydūno vidurinėje mokykloje, Martyno Mažvydo pagrindinėje mokykloje. Siekiant atskleisti moderniųjų technologijų taikymo galimybes buvo organizuojama anketinė apklausa bendrojo lavinimo mokyklose. Respondentais pasirinkti ir apklausti 5-10 klasių mokytojai bei moksleiviai. Tiriamųjų atranka buvo atlikta taikant atsitiktinės atrankos metodą.

Didžioji dalis tyrime dalyvavusių pedagogų buvo moterys (89 proc.), vyrai apklausoje sudarė mažiau nei trečdalį (11 proc.) visų respondentų (1 pav.).

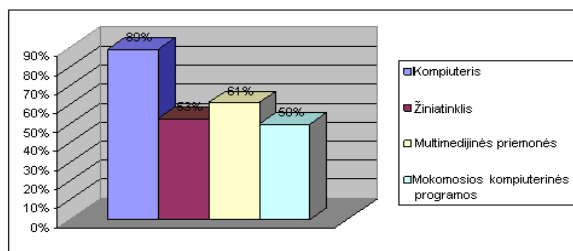
1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį

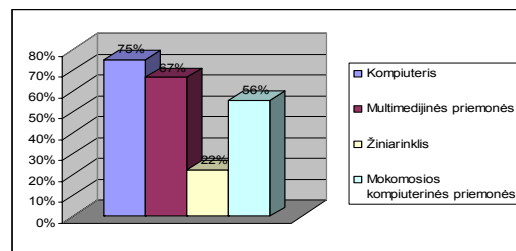
2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klasifikacines kategorijas

Pagal pedagoginę kvalifikaciją tyrimo imtyje dominuoja (61proc.) turintys vyresniojo mokytojo pedagoginę kvalifikaciją, (25 proc.) mokytojų, o šiek tiek mažiau (11 proc.) metodininkų, (3 proc.) ekspertų. (2 pav.).

Moderniąsias technologijas mokytojai ženkliai taiko ruošiantis pamokoms. Tyrimo rezultatai parodė, kad net (89 proc.) apklaustųjų naudojami kompiuteriu, žiniatinklių (53 proc.), multimedijinėmis priemonėmis (61 proc.) ir mokomosiomis kompiuterinėmis programomis (50 proc.) (3 pav.). Akivaizdu, kad kognityviniai mokymosi aspektai lemia požiūrį į kompiuterizuotą mokymą. Informacinių modernių technologijų panaudojimas ruošiantis pamokoms skatina mokytojus profesiskai tobulėti ir permąstyti mokymo būdus [1].

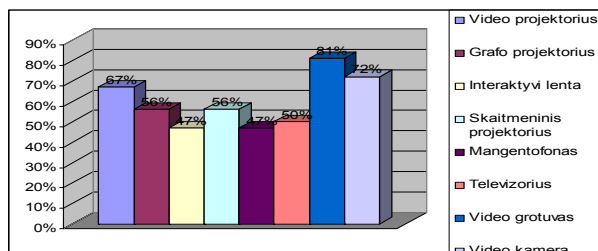
3 pav. Modernių technologijų taikymas mokytojams ruošiantis pamokoms

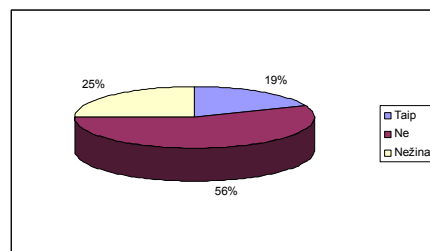
4 pav. Modernių technologijų taikymas pamokos metu

Siekdami gauti išsamesnę informaciją kokias moderniąsias technologijas mokytojai taiko pamokos metu ir atlikus respondentų apklausą, tyrimo rezultatai parodė (4 pav.), kad daugiausia mokytojai naudoja kompiuterį (75 proc.), šiek tiek mažiau multimedijines priemones (67 proc.), mokomąsias kompiuterines priemones (56 proc.), žiniatinklį (22 proc.). Galima teigti, jog tai įtakoja ugdymo programų ypatumai, bei kompiuterinės ir programinės įrangos komplektacija mokyklose. Taip pat svarbus informacinių technologijų mokytojo bendradarbiavimas su kitais mokyklos mokytojais. Nes dažnai tik nuo jo priklauso ar bus galima pasinaudoti kompiuterine klase. Kompiuterių klasių stoka mokyklose yra viena pagrindinių priežasčių, kodėl mokytojai negali dažniau vesti savo dalyko pamokas prie kompiuterių naudojant moderniąsias technologijas. Taip pat nors Lietuvos švietimo ministerija yra paruošusi ne mažą kiekį specialių programų taikytinų skirtinguose pamokose, dažnai jos nepatenka iki tiesioginio vartotojo [2].

Norėdami nustatyti kompiuterinių programų panaudojimą, buvo iškeltas klausimas: “Ar turite galimybes panaudoti mokomąsias kompiuterines programas ugdymo procese?” (5 pav.).

5 pav. Mokomosios kompiuterinės programos ugdymo procese

6 pav. Multimedijinės priemonės

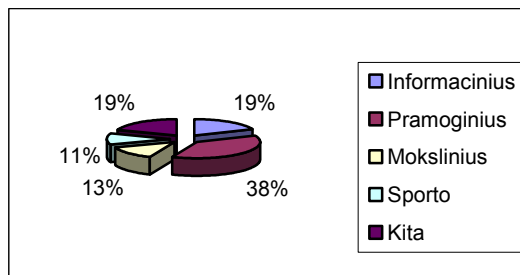
Gauti rezultatai atskleidė, kad net (56 proc.) apklaustųjų neturi tokios galimybės. Kompiuteris be tinkamos programinės įrangos ar prieigos prie žiniatinklio ugdymo procese yra bevertis. Programos pagal galiojančią mokomųjų kompiuterinių priemonių sąrašą buvo suteiktos visoms bendrojo lavinimo mokykloms [3]. Galimybę naudoti mokomąsias kompiuterines programas ugdymo procese mažina kompiuterinių klasių trūkumas mokyklose. Taip pat informacijos apie mokykloje turimas mokomąsias kompiuterines programas stygius. Dar nėra populiarūs tarp dalykinės pamokos tokios kaip pavyzdžiui istorija – informatika, fizika – matematika ir kt. Tokios pamokos skatina moksleivius ieškoti informacijos netradiciniuose šaltiniuose bei naudotis moderniosiomis technologijomis [9].

Siekiant atskleisti multimedijinių priemonių panaudojimą mokyklose, mokytojams pateikiame klausimą: “Kokios multimedijinės priemonės yra jūsų mokykloje?” (6 pav.).

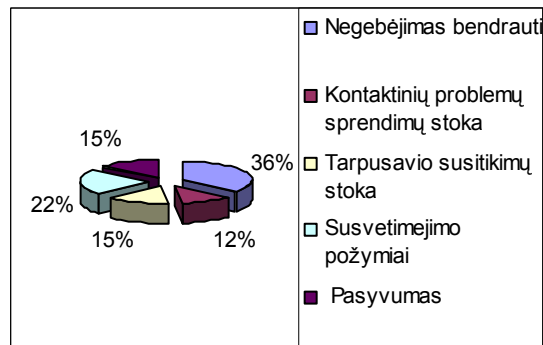
Tyrimo rezultatai parodė, kad multimedijinių priemonių panaudojimas pakankamai gausus: video projektorius (67 proc.), grafo projektorius (20 proc.), interaktyvi lenta (47 proc.), skaitmeninis projektorius (50 proc.), magnetofonas (81 proc.), televizorius (72 proc.), video grotuvas (64 proc.), video kamera (56 proc.). Mokytojai ne tik žino, bet ir

naudoja šias priemones, kadangi šia informacijos technologija pasitelkus tekstą, garsą, vaizdą, animaciją ir video informaciją, kuriamas interaktyvus ryšys tarp kompiuterio ir vartotojo.

Toliau pateikti duomenys apie moksleivių dažniausiai lankomus internetinius puslapius (7pav.).

7 pav. Dažniausiai nepilnamečių lankomi interneto puslapiai

8 pav. Informacinių komunikacinių technologijų neigiama įtaka moksleivių socialinei raiškai

Iš respondentų atsakymų galima pastebėti, kad moksleivių tarpe daugiausiai lankomi pramoginiai puslapiai (38 proc.), informacinius lanko (19 proc.), mokslinius – (13 proc.), sporto tinklapius lanko (11 proc.), o kitokius – (19 proc.). Tarp kitų atsakymų nepilnamečiai nurodė automobilių, susijusių su kompiuteriais, bet dažniausiai pasitaikantys buvo pokalbių svetainės ir pornografiniai puslapiai.

Vaikui bendraujant virtualioje aplinkoje keičiasi jo elgesys, atsiranda susvetimėjimo požymiai, bendravimo gebėjimų stoka, pasyvumas. 8 pav. matyti kaip ši situacija yra pasiskirsčiusi moksleivių tarpe. Gauti rezultatai atskleidė, kad daugiausia jų turi tiesioginio bendravimo trūkumą (36 proc.), (22 proc.) jaučia susvetimėjimo požymius. Taip pat nukenčia tarpusavio susitikimai, prarandamas kontaktinis problemų sprendimas.

Išvados

1. Moderniosios edukacinės technologijos samprata yra siejama su pedagoginės veiklos planavimu sudarant įvairius pedagoginės sąveikos repertuarus, kuriuose naudojamos įvairios techninės priemonės, metodai bei organizacinės formos. Mokyklų pedagoginio proceso tyrimai rodo, kad edukacinių technologijų struktūroje vis daugiau naudojama IT programinės įrangos, televizijos priemonių, virtualaus mokymo/si aplinkų, internetinių tinklalapių bei e-mokymo vadovėlių. Visos šios priemonės yra reikšmingos ugdymui turinio pateikimo vaizdumo, operatyvumo, racionalumo bei kitų kokybinių kriterijų prasme. Tačiau greta privalumų, kuriais teikia naujosios technologijos, pedagogai stebi ir neigiamus ugdymo proceso reiškinius: pedagoginės sąveikos, kuri pagrįsta realiu pedagogo ir mokinio bendravimu; įvairių kultūrų įtaka nesusiformavusiai mokinio pasaulėžiūrai, kuomet mokinys nepasižymintis kritinio mąstymo gebėjimais, nesugeba tinkamai suvokti gėrio ir blogio kategorijų. Todėl pedagogiškai nepagrįstas modernių technologijų taikymas pedagoginiame procese gali būti žalingas mokinių socialinei raiškai.

2. Tyrimai parodė, kad didelė dalis vidurinės mokyklos pedagogų aktyviai naudoja modernias edukacines technologijas. Ruošiantis pamokoms kompiuteriu naudojasi (89 proc.) apklaustųjų, žiniatinklių (53 proc.), multimedijinėmis priemonėmis (61 proc.) ir mokomosiomis kompiuterinėmis programomis (56 proc.) Akivaizdu, kad kognityviniai mokymosi aspektai lemia požiūrį į kompiuterizuotą mokymą. Informacinių modernių technologijų panaudojimas ruošiantis pamokoms skatina mokytojus profesiskai tobulėti ir permąstyti mokymo būdus.

3. Mokyklose yra pakankamai modernių technologijų priemonių (skaitmeninių projektorių, interaktyvių lentų, multimedijinių priemonių, mokomųjų kompiuterinių programų). Net 75 proc. mokytojų žino, kad turi tokias modernias technologijas, tačiau ne visi gali jomis pasinaudoti ugdymo procese dėl kompiuterių ir kompiuterinių klasių stokos.

4. Moksleivių dažniausiai naudojami elektroniniai žinių šaltiniai yra susiję su hedonistinio gėrio suvokimu, nes orientuoti į pramogų siekius. Dažnai paaugliai „lankosi“ pornografinio turinio internetiniuose puslapiuose. Be to vaikui bendraujant virtualioje aplinkoje keičiasi jo elgesys, atsiranda susvetimėjimo požymiai, bendravimo gebėjimų stoka, pasyvumas, nukenčia tarpusavio susitikimai, prarandama galimybė mokytis įvairių problemų sprendimo realaus bendravimo bei „darbo kartu“ sąlygomis.

5. Mokyklų pedagoginio proceso tyrimai rodo, kad modernių technologijų naudojimas neturi būti savitiksliis, o pagrįstas aiškiai apibrėžtais kognityviniais ir afektyviais (emociniais) tikslais. Taip pat naudojant naujas technologijas didesnis dėmesys turi būti skiriamas vaizdumo, mokslininko bei priemonių didaktikos principų įgyvendinimui. Tokiu būdu bus kryptingas pedagoginis sąveikos procesas, išvengiant neigiamos įtakos mokslininko socialinei raiškai.

Literatūros sąrašas

1. Daukila S., Berlinskis Š. Elektroninio mokymo pedagoginių technologijų aksiologinis aspektas // Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos, 13. Kaunas: VDU, 2007.
2. Galkienė A., Cijūnaitienė A. Mokymo metodų taikymo veiksmingumas ir populiarumas. Pedagogika 87.- 2007.
3. Ehlers U. El. mokymosi kokybės mitai ir realybė. 2007, [žiūrėta 2009.03.02], Prieiga per internetą: <http://www.elearningpapers.eu/index>
4. Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika. Kaunas, 1996.
5. Juodaitytė A. Vaikystės fenomenas: socialinis-edukacinis aspektas. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2003.
6. Kviessienė G. Mokomųjų kompiuterinių programų panaudojimo įtaka formuojant teigiamą mokymosi motyvaciją // Gamtamokslinis ugdymas: X respublikinės mokslinės praktinės konferencijos straipsnių rinkinys. Šiauliai, 2004.
7. Kviessienė G. Socializacija ir vaiko gerovė. Vilnius: VPU, 2003.
8. Morkūnaitė J. Mokymo metodai taikant IKT ugdymo procese. Kaišiadorys, 2002.
9. Pedagogika 79// Pečiulienė P. Kompiuterinių mokymo programų taikomumas gamtamoksliniame ugdyme. Mokslo darbai, 2005.

Opportunity of the modern technology application for the pupils education programs and how technology influences pupils expression.

Summary

Various modern technologies and techniques of educating can make teaching and learning easier. A teacher has to be able to pick out the best technique and must not forget his most important mission- help a child to learn. New ways of teaching are being applied and therefore the significance of technologies and techniques in secondary schools' teaching is being aspired to establish. Empirical survey has been carried out in Klaipėda city secondary school where respondents are divided according to their sex (11 per cent men and 89 per cent woman). The survey's results are dominated by teachers who have a pedagogical qualification (61 per cent), followed by teachers who hold a higher degree pedagogical qualification (25 per cent), a little less methodologists (11 per cent) and only 3 percent experts. Respondents' answers showed that 89 percent of them use computers to aid teaching, 53 percent use World Wide Web, 61 percent - use means of multimedia, and 56 percent use educational computer programs.

It is obvious that cognitive learning aspects determine one's attitude towards computerised education. The use of informational modern technologies while doing homework induce the teachers to grow perfect and change their ways of educating.

But there are some imperfections near the qualities, which present technologies of information: it can make a negative influence for the pupils formation and their world outlook.

Results of the survey showed, that frequently minors visit internet sites with pleasures, information pornographic content. That is one of the harmful influence of the virtual environment, which makes the negative influence for the pupils social expression.

Mokslinio darbo vadovas: prof. Sigitas Daukila (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

SOCIALINIO PEDAGOGO SPRENDIMAI MAŽINANT PAAUGLIŲ AGRESYVAUS ELGESIO PASEKMES

Natalija Goroško

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Akivaizdu, kad šiuo sudėtingu istoriniu laikotarpiu vaikų ir paauglių (beje, kaip ir suaugusiųjų) agresyvumas didėja, turi palankiausias ekonomine, socialinę, teisinę, kultūrinę terpę progresuoti.

Smurtas ir agresyvus elgesys šiandieninėje visuomenėje kelia vis daugiau problemų. Dėl to kenčia ir visuomenė, ir patys agresyviai besielgiantys žmonės, o labiausiai vaikai. Agresija - tai priešiškas, įžūlus, atšiaurus, nepalankus elgesys, įžeidinėjimai, pranašumo demonstravimas. Agresija gali reikštis grubia kalba arba jėgos naudojimu prieš kitą žmogų ar žmonių grupę. Agresyvus elgesys padaro dvasinių, fizinių ir materialinių nuostolių ne tik atskiriems asmenims, bet ir visuomenei. Todėl agresija buvo ir yra socialinė bei psichologinė problema, kuri kelia ypatingą visuomenės susirūpinimą.

Dažnai kalbama apie sunkiai auklėjamus, neprisitaikiusius, agresyvius vaikus. Jei agresyvus elgesys yra gana stiprus, giliai įsitvirtinęs vaiko sąmonėje, tai tikėtina, kad jis išliks ir suaugus. Mokykloje toks elgesys, kaip melavimas, vagystės, bėgimas iš pamokų, blogas mokymasis, gali būti būsimo nusikaltimo pranašai. Visa tai yra labai svarbu laiku pastebėti ir suprasti priežastis. Dažniausiai tokie vaikai kitaip supranta aplinkinių pasaulį, savo aplinką mato kaip priešišką sau, dažniausiai negerbia net savęs (Respublikinė mokslinė – metodinė konferencija „Socialinė pagalba rizikos grupės vaikams“ 2005).

Temos aktualumas. Šiuolaikinėje mokykloje vaikų (paauglių) agresija ir socialinių pedagogų veikla ją mažinant yra ypač aktuali. Vaikų agresyvus elgesys reikalauja išskirtinio dėmesio – tampa vis labiau aktualu tyrinėti tokio vaikų elgesio formavimosi priežastis, jo paliekamas pasekmes bei užsiimti šio elgesio prevencija.

Temos aktualumą pažymi ir tai, kad Lietuva tarp 36 pasaulio valstybių pirmauja pagal vaikų, iš kurių tyčiojamosi, skaičių. Pažymėtina, kad tyčiojimas iš silpnesniojo, priekabiavimas, siekiant sukelti jam fizinį ar emocinį skausmą, sutrikdo ne tik normalų vaikų bendravimą, sukelia somatinius sutrikimus, bet neretai yra viena iš vaikų savižudybių priežasčių. Patyčios veikia ne tik tyčiojimosi aukų, bet ir tų, kurie tyčiojasi, elgesį. Vaikai, kurie agresyviai elgiasi su bendraamžiais, gali pradėti taip pat elgtis ir su kitais aplinkiniais. Ilgainiui patyčios gali peraugti į nusikalstamą vaiko ar paauglio elgesį. Jėgos rodymas bendraamžiams tampa gero elgesio norma (Seminaras „Smurto prevencija mokykloje“, 2007).

Temos naujumas. Vaikų agresyvaus elgesio problema šiandien nėra nauja, tačiau skiriamas vis didesnis dėmesys, dėl jos masto didėjimo (augimo). Moksliniais tyrimais remiantis galima tvirtinti, kad mokyklinio amžiaus vaikai vis dažniau elgiasi agresyviai, jų santykiai su šeimos nariais, bendraamžiais ir mokytojais tampa priešiškesni, jie žiauriai elgiasi su aplinkiniais, vis dažniau nusikalsta. Dabartinio gyvenimo nestabilumas, sudėtinga ekonominė situacija, daugelio šeimų materialiniai nepritekliai didina tėvų nerimą, nervingumą, kuris veikia ir vaikus. Šiuo metu drąsiai galime teigti, jog vaikai su elgesio sutrikimais – tai grynai socialinio apleistumo priežastys ir pasekmės, tai priklauso nuo asocialaus gyvenimo būdo, vaiko nepriežiūros, neigiamos artimiausios socialinės aplinkos įtakos. Tačiau nereiktų pamiršti, jog ir normaliose, pilnose šeimose yra tokių vaikų, bet tai mažuma. Daugeliu atveju vaikų iš asocialių šeimų tėvų elgesys amoralus, šeimos gyvenimo būdas – neigiamas pavyzdys vaikams. Kai kurie tėvai nepajėgia adekvačiai vertinti potencialių vaiko protinių sugebėjimų, kiti abejingi savo vaikui, tretį perdėtai nuolaidūs arba priešiški savo vaikui. Tokiose šeimose vaikai dažnai patiria grubumą, nemotyvuotas ir neadekvačias bausmes, žiaurumą ar prievartą, ir maža tegauna šilumos; šeima neigiamai veikia vaiko vystymąsi. Tiek fizinis, tiek psichinis smurtas labai dažnai sukelia moralines psichologines traumas, kurios formuoja įvairaus pobūdžio ir laipsnio elgesio nukrypimus: negatyvizmą, hiperaktyvumą, dėmesio nepakankamumą, protesto reakcijas, piktumą, kerštingumą, agresyvumą.

Socialinio pedagogo veikla sprendžiant moksleivių agresyvaus elgesio problemas. Šiandien mokyklose jau yra specialistų, kurie padeda vaikams išspręsti daugelį įvairių socialinių, o kartais net ir psichologinių problemų. Tie specialistai būtent ir yra socialiniai pedagogai, “ kurių etatus mokyklose pradėta steigti nuo 2001 m.” (LR Vyriausybės

nutarimas, 2004 m. vasario 23 d. Nr. 209). Tai specialistas, kuris siekia padėti ugdytiniams geriau adaptuotis visuomenėje, bendruomenėje, švietimo ar globos įstaigoje, kitose socialinėse įstaigose, atliekančiose ugdymo funkcijas, racionaliau išnaudoti visas teikiamas galimybes lavintis, mokytis ir augti savarankiškais piliečiais. Socialinis pedagogas kartu dirba su pedagogais, klasių auklėtojais, kitais specialistais, tėvais ar teisėtais vaiko atstovais, bendruomene. Pagrindinis socialinio pedagogo veiklos tikslas – vaiko gerovė, saugumas siekiant pozityvios integracijos ir socializacijos visuomenėje, skatinant visavertę asmenybės raišką, pilietinę brandą.

Todėl, socialinis pedagogas, spręsdamas vaikų agresyvumo problemas, turėtų savo veiklą vykdyti keliomis kryptimis:

- Pagalba agresyviai besielgiančiam vaikui ir agresoriaus aukai.
- Pagalba tėvams. Bendradarbiavimas su vaiko šeima yra labai svarbus socialinio darbuotojo, dirbančio mokykloje, veikloje. Tai gerina ne tik tėvų ir mokyklos bendradarbiavimą, bet ir užima svarbią vietą asmenybės ugdymo ir socializacijos procese. Kaip teigia, I. Leliūgienė (2003), vienas efektyviausių ir populiariausių darbo su šeima metodų yra tėvų grupinė terapija
- Pagalba klasės auklėtojams ir pedagogams. Socialinio darbuotojo bendradarbiavimas su klasės auklėtojais ir pedagogais yra dvipusis procesas: socialinis darbuotojas teikia jiems pageidaujama metodinę pagalbą ir gauna iš jų informaciją apie vaikų situaciją, kurios priežasčių nustatymas leidžia numatyti problemų sprendimo kryptis.

Taigi, norint efektyviai spręsti vaikų agresyvaus elgesio problemas būtina kelti mokytojų kompetenciją: teikti sisteminių žinių apie agresijos priežastis bei pasireiškimo būdus, apie pykčio valdymo, emocijų ir jausmų supratimo bei išraiškos mokymo galimybes, apie pačių nuostatas prievartos atžvilgiu. R. Braslauskienė (2005) siūlo šias darbo su pedagogais formas:

- individualūs pokalbiai;
- bendri pasitarimai, susitikimai;
- atvejo analizės grupės;
- pedagogų ir socialinių darbuotojų veikla su vaikais;
- bendrų projektų realizavimas;
- saviugdų grupių pedagogams organizavimas.

Įvairių literatūros šaltinių bei užsienio šalių patirties analizė rodo, kad šiuolaikinės efektyvios agresyvaus bei delinkventinio elgesio prevencijos programos turi šiuos pagrindinius elementus:

- Kuriami vieninga elgesio kontrolės sistema (taisyklės, paskatinimai, nuobaudos);
- Į bendrą veiklą, siekiant užkirsti kelią nepageidaujamam elgesiui, įtraukiama visa mokyklos bendruomenė: mokytojai, specialistai, administracija, mokiniai, tėvai. Ypač *siekiama įtraukti pačius mokinius*, apmokius juos bendraamžių konsultavimo, konfliktų sprendimo strategijos ir pan. Mokyklos konfliktuose bendraamžio tarpininko poveikis yra daug efektyvesnis nei mokytojų intervencija: jaunuoliai, kuriems yra reikalinga **pagalba mieliau ją priima iš bendraamžių, nei iš mokytojų ir kitų suaugusiųjų**.
- Daug dėmesio skiriama socialinių įgūdžių formavimui, nelaukiant, kol pasireikš nepageidaujamas elgesys (Abromaitienė, 2006).

Socialinis pedagogas, dirbdamas mokykloje (ypač su agresyviais vaikais), visų pirma, turi įvertinti situaciją, kuri tuo metu egzistuoja toje aplinkoje, kurioje jis dirba. O vėliau jau reiktų nustatyti problemas ir išsikelti tikslus, kurių bus siekiama pagalbos ugdytiniui procese, bei rinkti informaciją, kurią reikia tinkamai išsianalizuoti. Visam tam reikia turėti tam tikrų socialinių įgūdžių, kurie padėtų atlikti socialinius tyrimus bei teikti socialines paslaugas.

Turėdamas tam tikrų socialinių įgūdžių, socialinis pedagogas gali padėti agresyviems vaikams spręsti jų problemas, tokias kaip žema mokymosi motyvacija, mokyklos nelankymas, taip pat ir bendravimo su bendraamžiais bei žemo savęs vertinimo, bei adaptacijos bendraamžių grupėje. Todėl, mano nuomone, socialinis pedagogas, imdamasis spręsti vaikų agresyvaus elgesio problemas, turi išsiaiškinti šių problemų atsiradimo priežastis.

Tyrimo problema. Padidėjęs vaikų agresyvus elgesys mokykloje.

Tyrimo objektas - Socialinių pedagogų pagalba agresyviems moksleiviams mokykloje.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti moksleivių agresyvaus elgesio pasekmes ir aptarti prevencines galimybes.

Tikslui pasiekti keliami tokie **uždaviniai**:

1. Paauglių agresyvaus elgesio analizė.
2. Paauglių agresyvaus elgesio pasėkmių mažinimo galimybės.

Hipotezė – Ar socialiniai pedagogai efektyviai sprendžia agresyvių moksleivių elgesio problemas.

Tyrimo metodai. Anketinė apklausa, statistinė duomenų analizė.

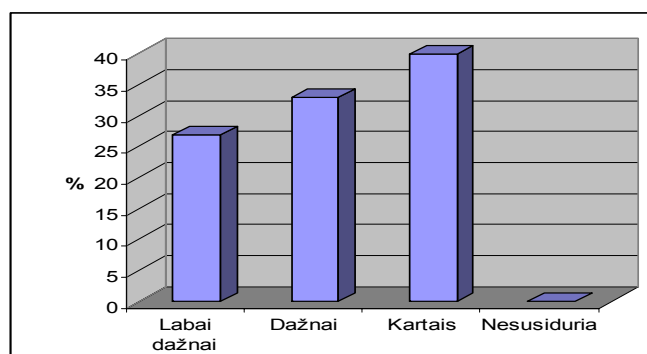
Rezultatai

Siekiant ištirti socialinių pedagogų sprendimus mažinti agresyvaus elgesio pasėkmes buvo atliktas tyrimas. Populiaciją sudarė 70 Kauno miesto ir Kauno rajono vidurinių, pagrindinių mokyklų, gimnazijų, profesinių, jaunimo mokyklų socialiniai pedagogai, kurių darbo mokykloje stažas labai įvairus – nuo 1 mėn. iki 26-ių metų. Socialiniais pedagogais šie žmonės dirba nuo 1 mėn. iki 10-ies metų.

Norint išsiaiškinti, kiek realiai yra paplitęs agresyvus vaikų elgesys mokyklose, apklausoje dalyvavusių socialinių pedagogų buvo paklausta, ar agresyvaus mokinių elgesio problema yra aktuali jų mokyklose. Net 90 proc. respondentų atsakė teigiamai.

Tik 2 respondentai nurodė, jog agresyvaus elgesio problema jų mokyklose nėra aktuali, o 1 respondentė, dirbanti socialine pedagoge tik 1 mėn., nurodė apie tai nežinanti. Galima teigti, jog agresyvaus elgesio problemos yra aktualesnės vidurinėse mokyklose, kur didesnis mokinių skaičius. Taip teigia ir Braslauskienė (2005), jog agresyvumo raiška stiprėja ir didėja vidurinėje mokykloje.

Tačiau tarp respondentų nebuvo nė vieno, kuris savo mokykloje nebūtų tiesiogiai susidūręs su agresyvaus elgesio problemomis (1 pav.)

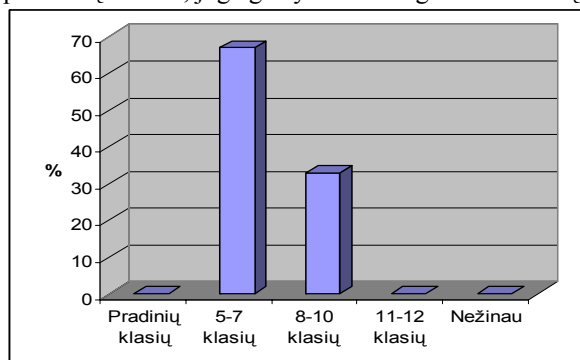

1 pav. Socialinių pedagogų susidūrimas su agresyvaus elgesio problemomis (atsakė respondentai %)

Kaip matyti iš pateiktosios diagramos, 27 proc. respondentų nurodė labai dažnai, 33 proc. – dažnai susiduriantis su agresyvaus elgesio problemomis, o 40 proc. – tik kartais. Tai rodo, jog šios problemos mokyklose iš tiesų aktualios. Gauti rezultatai patvirtina, jog „šiandien vaikų agresyvus elgesys – aktuali visuomenės problema“ (Braslauskienė, 2005).

Apibendrinant pirmos dalies atsakymų duomenis, galima daryti tokias prielaidas, jog agresyvaus vaikų elgesio problema yra aktuali mokyklose. Agresyviausiai elgiasi 5-7 klasių mokiniai, o agresijos aukomis dažniausiai tampa taip pat 5-7 klasių mokiniai, mažiau nukenčia pradinė klasių ir 8-10 klasių moksleiviai.

Tyrimo dalyvavusių 67 proc. respondentų nurodė, jog agresyviausiai elgiasi 5-7 klasių mokiniai (2 pav.)

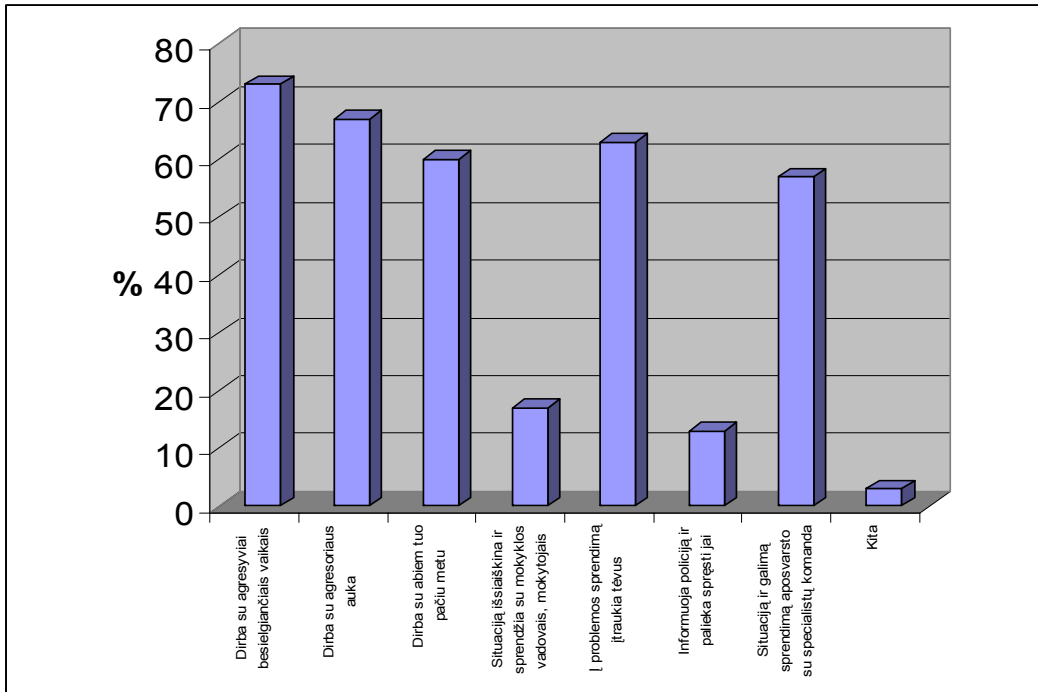
2 pav. Pagal amžių agresyviausi vaikai (atsakė respondentai %)

Vyraujanti agresijos rūšis yra žodinė (93 proc.) bei fizinė (77 proc.) agresija. Stipriausiai iš visų agresijų pasireiškia verbalinė agresija. Priešiškumo (netiesioginės agresijos) pasireiškimo stiprumas nepriklauso nuo lyties. Tiesioginė agresija (prieš žmogų, prieš daiktą ir verbalinė) pasireiškia abiejų lyčių atstovams esant įvairioms charakterio akcentualijoms. (Palujanskienė A., 2004).

Dažniausiomis vaikų agresijos priežastimis respondentai nurodė emocijų ir elgesio sutrikimus (76 proc.), patirtas nuoskaudas bei įžeidimus (70 proc.), tėvų taikomą fizinę prievartą bei smurtą (70 proc.), bendraamžių atstūmimą (65 proc.) bei žiniasklaidą (62 proc.). Į socialinius pedagogus dažniausiai kreipiasi nukentėję nuo agresyviai besielgiančio bendraamžio vaikai (90 proc.) ir klasių auklėtojai (80 proc.). 47 proc. nurodė, jog agresyvaus elgesio atvejais arba nukentėjus nuo tokio elgesio dažniau į juos kreipiasi mergaitės.

Tyrimo dalyvavusių socialinių pedagogų buvo klausiama, kokių veiksmų jie imasi, susidūrę su agresyviai besielgiančiais vaikais.

3 pav. Socialinių pedagogų veiksmai susidūręs su agresyviai besielgiančiais vaikais (atsakė respondantai %)

Respondentai nurodė, jog daugiausiai dėmesio skiria darbui su agresyviai besielgiančiais vaikais (71 proc.) bei nuo agresijos nukentėjusiomis aukomis (65 proc.). 60 proc. respondentų nurodė dirbantys tuo pat metu tiek su agresoriumi, tiek su auka; daugiau nei pusė apklaustųjų į problemos sprendimus nurodė įtraukiantys ir tėvus (60 proc.), o situaciją ir galimus jos sprendimo būdus apsvaisto su specialistų komanda (55 proc.). Tik 17 proc. respondentų nurodė, jog situaciją išsiaiškina ir sprendžia su mokyklos vadovais ir mokytojais. Į policiją pagalbos besikreipiantys nurodė 11 proc. apklaustųjų. Tad iš tiesų socialinis pedagogas yra specialistas, kuris siekia padėti ugdytiniais geriau adaptuotis visuomenėje, bendruomenėje, švietimo ar globos įstaigoje, kitose socialinėse įstaigose, atliekančiose ugdymo funkcijas, racionaliau išnaudoti visas teikiamas galimybes lavintis, mokytis ir augti savarankiškais piliečiais. Socialinis pedagogas kartu dirba su pedagogais, klasių auklėtojais, kitais specialistais, tėvais ar teisėtais vaiko atstovais, bendruomene.

Nors dažniausiai išskirtinis vaidmuo sprendžiant agresyvaus vaikų elgesio problemas tenka socialiniam pedagogui, tačiau specialistų komandas sudaro ir mokyklos psichologai, administracijos darbuotojai, mokytojai bei tėvai. Socialiniai pedagogai įvairiose grandyse bendradarbiauja ir su mokyklos psichologu (80 proc.), ir administracijos darbuotojais (80 proc.), ir mokytojais (73 proc.), medikais (8 proc.) bei nepilnamečių reikalų inspektoriais (15 proc.). Mažiau į komandos veiklą įsitraukia tėvų ir moksleivių atstovai (10 proc.).

Iš interviu su mokyklų socialiniais pedagogais paaiškėjo, kad mokyklose yra neformalios grupelės, į kurias susibūrę mokiniai izoliuojasi nuo savo bendraamžių, išreikšdami nenorą bendrauti su kitais bei ignoruodami kitaminčius. Todėl pasireiškia bendraamžių diskriminacija, dalis mokinių klasėse jaučiasi atstumti, iš jų netgi šaipomasi, pasireiškia agresija, užfiksuojami prievartos prieš bendraamžius atvejai. Jei kuris nors syki neteko klasės palankumo, paprastai tampa atstumtuoju. Kartais klasės mokiniai tyčiojasi iš klasės draugo. Tai patvirtina nuomonę, kad kuo anksčiau prasideda vaiko atstūmimas klasėje ir kuo ilgiau jis tęsiasi, tuo didesnė įvairių elgesio nukrypimų tikimybė.

Apklauskos metu kai kurie socialiniai pedagogai paminėjo savo darbe naudojamąs tokias darbo metodus:

1. Nerimą, įtampą mažinantis pratimas. Ramios muzikos fone vaikai atsigula ant žemės ir užsimerkia. Vadovas pasakoja ką nors malonaus, ramaus, pvz.: apie jūrą, vandenį, mišką ir t.t. vaikai guli, kol atsipalaiduoja, po to pamažu atsisėda. Atliekami mankštos pratimai, palydinti vaizdiniais. Mokoma lėtai iškvėpti ir įkvėpti.
2. Jausmų išsakymo pratimas. Vaikai prisimena konfliktines situacijas. Dalyviai turi išsakyti savo susierzinimą ar kitus nemalonius jausmus pagal tokią schemą:

Aš jaučiuosi blogai

- 1) Kai tu darai..... 2) Aš norėčiau. Kad būtų....

Tyrimo dalyvavę respondentai nurodė, jog vaikus, turinčius elgesio problemų mokykloje, įtraukia į įvairią veiklą, visų pirma mokydami spręsti konfliktus (67 proc.), organizuodami prevencines akcijas (60 proc.), dirbdami individualiai arba grupėse (63 proc.), informuoja, šviečia tėvus, mokyklos bendruomenę (57 proc.), o 3 proc. respondentų nurodė, jog jų mokykloje neorganizuojama prevencija. Kaip matyti iš interviu mokyklų socialiniai pedagogai aktyviai reiškiasi projektinėje veikloje. Siekiant užimti vaikus ir jaunimą vasarą, teikiami projektai Švietimo ir mokslo ministerijos skelbiamiems vaikų ir paauglių poilsio organizavimo konkursams. Gavus finansinę paramą, organizuojamos nemokamos vietinės vasaros stovyklos materialiai remtinų šeimų vaikams ir t.t.

Išvados

1. Paauglių agresiją galima kontroliuoti dėmesiu ir išklausymu, dalyvavimu vaiko gyvenime, agresyvių veiksmų kontroliavimu, suteikiant pagalbą, kreipiantis į specialistus ir pan.
2. Agresijos priežastys yra labai įvairios. Vaikų agresyvumą gali skatinti santykiai šeimoje, vaiką supantys įvykiai (skyrybos, artimo mirtis, konfliktai ir pan.), visuomenės įtaka (išmoktas elgesys), visuomenės informavimo priemonės ir kt.
3. Remiantis atlikto tyrimo duomenimis, galima teigti, kad socialiniams pedagogams nevisada pasiseka efektyviai spręsti moksleivių agresyvaus elgesio problemas. Jie turėtų daugiau skirti dėmesio tėvų, mokytojų, mokyklos personalo švietimui apie agresyvaus elgesio problemas mokykloje, organizuoti agresyvaus elgesio prevenciją, įtraukti ją į popamokinę veiklą ir į mokyklos dėstomas disciplinas, tobulinti bendrą strategiją kaip išvengti agresijos bei užtikrinti mokinių saugumą.

Literatūros sąrašas

1. Palujanskienė A. Paauglių agresija kaip charakterio akcentuacijų pasireiškimo forma // Pedagogika: mokslo darbai, Nr.80, 2006.
2. Psichologijos žodynas. (1993). Vilnius.
3. Žukauskienė R. (1997). Agresyvaus jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų elgesio raidos ypatumai/Psichologija. Nr.17. Vilnius
4. Leliūgienė I. Socialinio pedagogo žinynas. Kaunas, 2003.

The solutions of social pedagogues in order to reduce the result of the aggressive behaviour

Summary

In modern society we bristle with more and more aggression. Its manifestations appear everywhere: on television, in the press, on the street, in the family, school and elsewhere. Aggression is as a guarantee of survival in our world.

To reduce the manifestations of aggression, it is necessary to know what is the aggression. We should realize what stimulates it, how and why it spreads, whether it is possible to take preventive measures against the aggression. It is equally important to know and understand the ways you can manage to reduce the manifestations of aggression.

Not only the adult members of the public are aggressive. Signs of aggression appears in teenagers lives. Aggressive teenagers are not already a phenomenon and it is a matter of great concern. In particular, it is important to comprehend the reason of their aggressive behaviour, so that they could render a qualified assistance.

Mokslinio darbo vadovė: doc. dr. A. Palujanskienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

APIE AKTYVAUS MOKYMO(-SI) METODŲ TAIKYMĄ VŠĮ KELMĖS PROFESINIO RENGIMO CENTRE

Kristina Olšauskienė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Vykdam mokymo reformą profesinėse mokyklose, iškyla labai svarbūs uždaviniai, kuriuos nulemia greitėjantys šiuolaikinio pasaulio pasikeitimai, išskylančių problemų sudėtingumas bei nuolat besikeičianti situacija darbo rinkoje. Nuolatiniai pokyčiai darbo rinkoje skatina pedagogus ieškoti naujų kelių ir būdų, kaip geriau parengti mokinius šiuolaikinei darbo rinkai. Kiekvienas mokytojas siekia, kad jo pamokose mokymo medžiaga būtų pateikta įdomiai, skatintų mokinių norą daugiau sužinoti, siekia supažindinti mokinius su naujausiomis technologijomis. Šiuos siekius gali padėti įgyvendinti aktyvaus mokymo ir mokymosi metodai suteikiantys galimybę ne tik tinkamai organizuoti mokymo turinį, bet ir plėsti arba įgyti: bendrąjį kultūrinį išsilavinimą, žinias apie darbo pasaulį, bendruosius profesijos bei veiklos srities teorinius pagrindus, konkrečios profesinės veiklos specifiką perteikiančias žinias, gebėjimą kritiškai mąstyti, taikyti žinias tiek įprastomis, tiek naujomis sąlygomis.

Mokyklose susiduriama su aktyvaus mokymo metodų netaikymo problemomis. Kyla klausimas, kodėl esant tiek gausios informacijos apie aktyvaus mokymo metodus, mokytojai vengia juos taikyti? Su kokiomis problemomis susiduria mokytojai taikydami aktyvaus mokymo metodus?

Apie aktyvaus mokymo(-si) metodus rašė daugelis mokslininkų. Rašė apie juos ir Lietuvos mokslininkai. Rengiantis tyrimui, daugiausia buvo remtasi prof. Vlodo Rajecko [3] ir prof. Vytauto Šerno [4] darbais.

Tyrimo objektas. Aktyvaus mokymo(-si) metodai.

Tyrimo tikslas. Išsiaiškinti, kokius mokymo metodus mokytojai taiko savo pamokose ir nustatyti ar taikomi metodai yra efektyvūs.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti aktyvaus mokymo metodų taikymo tyrimą VŠĮ Kelmės profesinio rengimo centre.
2. Remiantis tyrimo metu gautais duomenimis, nustatyti aktyvaus mokymo metodų taikymo būklę bei jų taikymo efektyvumą.

Tyrimo metodai:

1. Anketinė apklausa ir interviu.
2. Tyrimų rezultatų statistinė analizė.

Tyrimo bendroji apžvalga

Kiekybinis - koreliacinis ir priežastinis tyrimas, „Aktyvaus mokymo(-si) metodų taikymas mokymo procesui optimizuoti profesinio rengimo centre“ buvo atliktas VŠĮ Kelmės profesinio rengimo centre, kur mokosi 357 mokiniai ir dirba 30 mokytojų. Tyrimo grupių dydis buvo skaičiuojamas pagal formulę

$$n = \frac{1}{d^2 + \frac{1}{N}},$$

kur generalinę aibę sudaro 357 moksleiviai ir 30 mokytojų, aritmetinio vidurkio matavimo paklaida pasirinkta 0,05 [1].

Pagal formulę apskaičiuota, kad tyrimo metu reikia apklausti 167 moksleivius ir 27 mokytojus. Tyrimo metu respondentai buvo apklausiami atsitiktine tvarka.

Tyrimo dalyvavo 167 VŠĮ Kelmės profesinio rengimo centro mokiniai atrinkti taikant atsitiktinę atranką. Į tiriamąją grupę pateko 63 merginos ir 104 vaikinai. Tyrimo dalyvaujantys respondentai mokėsi I – III kurse.

Tyrimo taip pat dalyvavo 27 mokytojai, atrinkti taikant atsitiktinę atranką. Į tiriamąją grupę pateko 16 moterų ir 11 vyrų. Interviu būdu buvo apklausti kai kurie mokytojai ir mokiniai, patekę į tiriamąją grupę.

Tyrimo dalyvavę moksleiviai ir mokytojai turėjo atsakyti į pateiktos anketos uždarus ir atvirus klausimus. Pirmieji anketos klausimai buvo skirti informacijai apie mokytoją ar mokinį surinkti – vardas, amžius, stažas, kursas ir

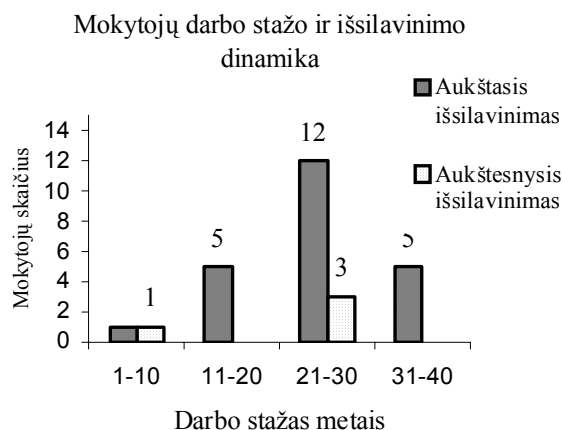
pan. Kita dalis klausimų skirta išsiaiškinti, kokie aktyvaus mokymo(-si) metodai taikomi VŠĮ Kelmės profesinio rengimo centre, iširti jų naudojimo efektyvumą.

Surinkti duomenys buvo apdoroti atliekant kiekybinę ir kokybinę duomenų analizę, pateikiant procentinius dydžius loginės – indukcinės analizės būdu.

Mokytojų apklausos rezultatai

Apklaustųjų mokytojų darbo stažo ir išsilavinimo duomenys pavaizduoti 1 diagramoje.

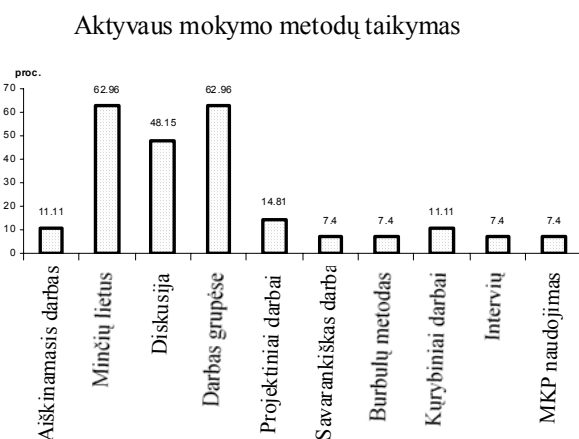
1 diagrama

Detalizuojant diagramoje pateiktus duomenis, galima teigti, kad VŠĮ Kelmės profesinio rengimo centre dauguma respondentų (85,19 proc.) turi aukštąjį išsilavinimą ir tik 14,81 proc. turi aukštesnįjį išsilavinimą. Taip pat galima teigti, kad profesinio rengimo centre dirba mokytojai, turintys didelį darbo stažą. Net 55,55 proc. respondentų patenka į 21-30 metų darbo stažo intervalą. Mažiausiai respondentų patenka į 1-10 metų darbo stažo intervalą (7,14 proc.). Vienodai respondentai pasiskirsto 11-20 ir 31-40 metų darbo stažo intervaluose, kuriuos sudaro 18,52 proc.

Siekiant išsiaiškinti, kokius aktyvaus mokymo metodus taiko mokytojai savo pamokose bei išsiaiškinti metodų įvairovę, pasidomėta, kokius aktyvaus mokymo metodus jie dažniausiai naudoja savo pamokose (2 diagrama).

2 diagrama

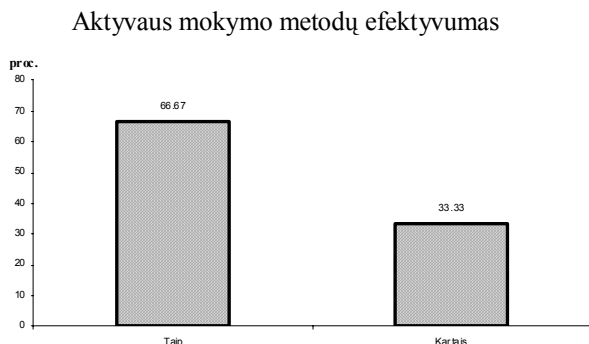

Iš diagramos matome, kad respondentai savo pamokose taiko įvairius aktyvaus mokymo metodus. Dažniausiai respondentai savo dėstomuose dalykuose taiko “Minčių lietus” bei darbą grupėse ir tai sudaro 62,96 proc. Interviu metu respondentai sakė, kad kartais taiko ir kitus aktyvaus mokymo metodus, tai: probleminis pokalbis, demonstravimas, savarankiškas mokymas, tyrimas, eksperimentas, “Ledlaužis”, imitacija, individualus mokymas, iliustravimo darbai ir kt.

Taip pat buvo pasiteirauta, ar taikomi aktyvaus mokymo metodai yra efektyvūs. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pavaizduotas 3 diagramoje.

Didžioji dauguma respondentų mano, kad taikomi aktyvaus mokymo metodai yra efektyvūs. Tokią nuomonę išsakė 66,67 proc. respondentų. Jų nuomone, taikant aktyvaus mokymo metodus, mokiniai geriau įsisavina naują mokomąją medžiagą, išmoka dirbti grupėse bei savarankiškai. Tačiau yra manančių, kad aktyvaus mokymo metodai yra ne visada efektyvūs ir ne visose grupėse juos galima taikyti.

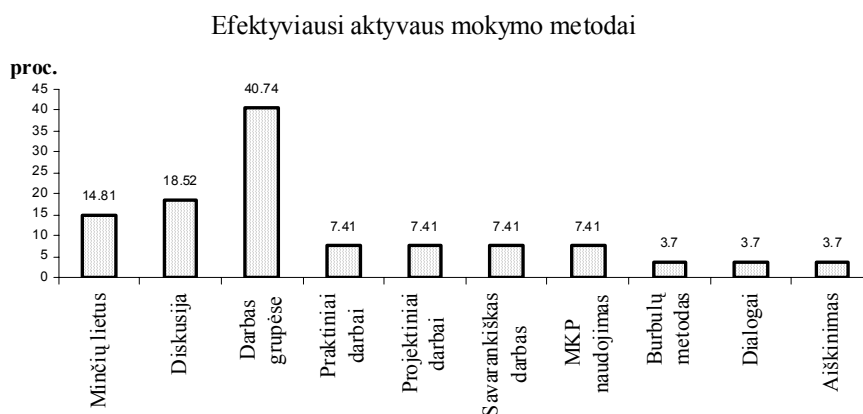
3 diagrama

Apibendrinant galima teigti, kad daugumos respondentų nuomone, aktyvaus mokymo metodų taikymas pasiteisina, jie yra efektyvūs ir naudingi.

Labai svarbu sužinoti ir kokius aktyvaus mokymo metodus taiko respondentai, kad būtų pasiekti kuo geresni mokymo rezultatai. Šią informaciją respondentai turėjo pateikti atsakydami į septintą atvirą klausimą: “Koks iš taikomų aktyvaus mokymo metodų, Jūsų nuomone, yra efektyviausias?”. Šio klausimo atsakymų duomenys pateikti 4 diagramoje.

4 diagrama

Iš diagramos matome, kad efektyviausi aktyvaus mokymo metodai yra darbas grupėse (40,74 proc.), “Minčių lietus” (14,81 proc.) bei diskusija (18,52 proc.).

Mokinių apklausos rezultatai

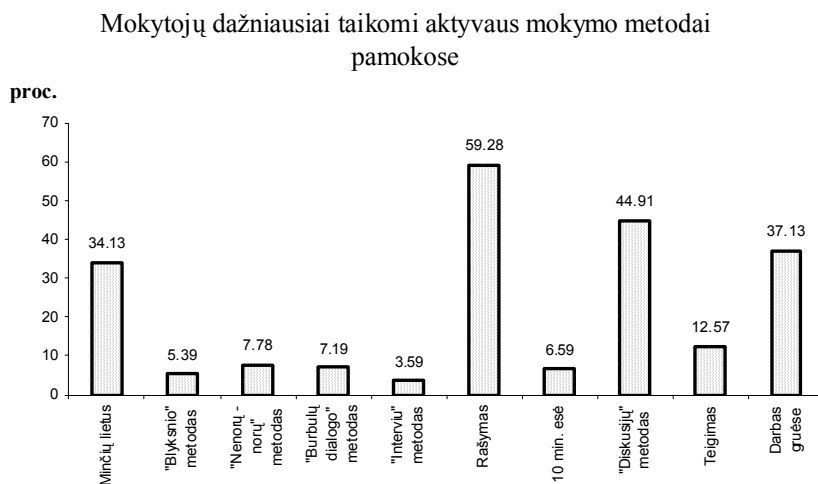
Anketomis apklausus tyrime dalyvaujančius mokinius gauti tyrimo rezultatai padėjo suvokti, kokie yra taikomi aktyvaus mokymo metodai ir kokie metodai labiausiai patinka mokiniams.

Susisteminius anketos duomenis gauta, kad atsitiktine tvarka į tyrimą buvo atrinkti 167 mokiniai, iš jų 63 merginos ir 104 vaikinai. Merginos sudaro 37,72 proc. respondentų, o vaikinai 62,28 proc. respondentų. Į tyrimą pateko 68 mokiniai iš pirmo kurso ir tai sudaro 40,72 proc. visų respondentų, kur 8,98 proc. merginų ir 31,74 proc. vaikinų. Iš antro kurso pateko 49 mokiniai ir tai sudaro 29,34 proc. visų respondentų, kur 13,77 proc. sudaro merginos ir 15,57

proc – vaikinai. Iš trečio kurso pateko 50 mokinių ir tai sudaro 29,94 proc. visų respondentų, kur 14,97 proc. sudaro merginos ir 14,97 proc. sudaro vaikinai.

Mokiniai buvo paprašyti nurodyti, kokius aktyvaus mokymo metodus dažniausiai naudoja mokytojai pamokose. Kad jiems lengviau būtų atsakyti anketoje buvo pateikti aktyvaus mokymo metodų pavadinimai. Respondentams reikėjo tik pažymėti, kokius aktyvaus mokymo metodus mokytojai taiko pamokose. Aktyvaus mokymo metodų taikymo pasiskirstymas pavaizduotas 5 diagramoje.

5 diagrama

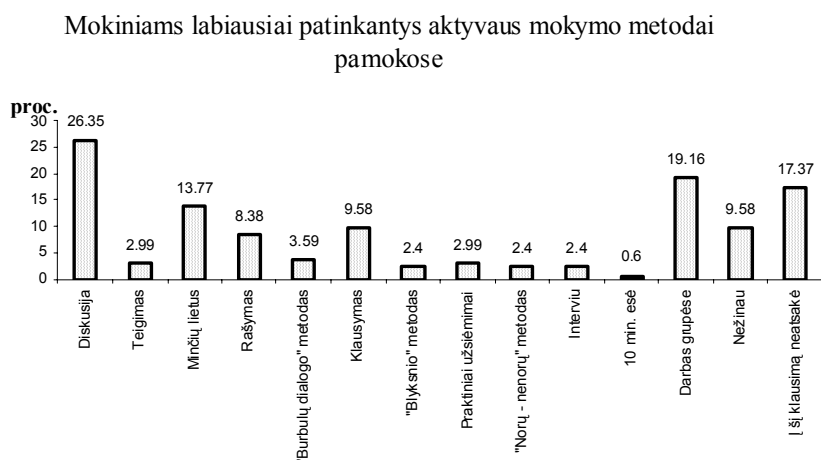

Dauguma respondentų (59,28 proc.) pažymėjo, kad mokytojai taiko rašymo metodą, tačiau interviu metu paaiškėjo, jog pamokose mokiniai rašo daug todėl, kad nėra vadovėlių, iš kurių galėtų mokytis, tad svarbiausią pamokos medžiagą jiems tenka užsirašyti.

Taip pat nemažai respondentų nurodė, kad mokytojai dažnai taiko "Minčių lietus" (34,13 proc.), "Diskusijų" metodą (44,91 proc.), "Darbą grupėse" (37,13 proc.).

Apibendrinant galima teigti, kad mokiniai pastebi aktyvaus mokymo metodų taikymą pamokose. Kaip dažniausiai taikomus nurodo "Minčių lietus", "Diskusijų" metodą, "Darbą grupėse". Šiuos metodus, kaip dažniausiai taikomus, buvo nurodę ir mokytojai apklausos metu.

Išsiaiškinus, kokius aktyvaus mokymo metodus taiko mokytojai VšĮ Kelmės profesinio rengimo centre, buvo pateiktas klausimas, koks aktyvaus mokymo metodas labiausiai patinka pamokose mokiniui. Atsakymų pasiskirstymas į šį klausimą pateiktas 6 diagramoje.

6 diagrama

Mokiniai kaip labiausiai patinkančius mokymo metodus nurodė "Diskusiją" (26,35 proc.), "Darbą grupėse" (19,16 proc.), "Minčių lietus" (13,77 proc.).

Į šį klausimą visai neatsakė 17,37 proc. respondentų. Interviu metu nebuvo nustatytos tokio atsakymo priežastys. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad anketoje 17,96 proc. respondentų nurodė, jog jiems mokytis nepatinka, galima daryti prielaidą, kad mokiniai nežinojo, koks aktyvaus mokymo metodas jiems patinka.

9,58 proc. atsakė nežinantys, koks jiems aktyvaus mokymo metodas labiausiai patinka. Interviu metu buvo išsiaiškinta, kad yra daug metodų, kurie jiems patinka, tiesiog jie negalėjo įvardinti jų pavadinimų.

Kaip labiausia patinkantį metodą "Klausymas" nurodė 9,58 proc. respondentai ir tai rodo, kad mokiniams patinka klausytis mokytojo(-jos) pamokų metu ir tai jiems geriausias mokymo būdas.

Mokymo būdą "Rašymas" nurodė 8,38 proc. respondentų, teigdami, kad jie rašydami geriau įsisavina pamokos medžiagą.

Apibendrinat galima teigti, kad daugumai mokinių aktyvaus mokymo metodai patinka ir jų įvairovė yra didelė.

Išvados

1. Dažniausiai mokytojai savo dėstomuose dalykuose taiko "Minčių lietu" bei darbą grupėse. Interviu metu mokytojai sakė, kad kartais taiko ir kitus aktyvaus mokymo metodus, tai: probleminis pokalbis, demonstravimas, savarankiškas mokymas, tyrimas, eksperimentas, "Ledlaužis", imitacija, individualus mokymas, iliustravimo darbai ir kt. Kad mokytojai taiko šiuos metodus anketose pažymėjo ir mokiniai.

2. Apklausti mokytojai mano, kad taikomi aktyvaus mokymo metodai yra efektyvūs, jų taikymas pasiteisina ir yra naudingi. Jų nuomone, taikant aktyvaus mokymo metodus, mokiniai geriau įsisavina naują mokomąją medžiagą, išmoksta dirbti grupėse bei savarankiškai.

3. Apklausti mokiniai, kaip labiausiai patinkančius mokymo metodus nurodė "Diskusiją" (26,35 proc.), "Darbą grupėse" "Minčių lietu". Apie šimtadalis respondentų nenurodė labiausiai patinkančių aktyvaus mokymo metodų, apie dešimtadalį atsakė nežinantys, koks jiems aktyvaus mokymo metodas labiausiai patinka. Kaip labiausia patinkantį metodą "Klausymas" nurodė apie dešimtadalį respondentų ir tai rodo, kad mokiniams patinka klausytis mokytojo(-jos) pamokų metu ir tai jiems geriausias mokymo būdas. Mokymo būdą "Rašymas" nurodė apie vienuoliktoji dalis respondentų, teigdami, kad jie rašydami geriau įsisavina pamokos medžiagą.

Literatūros sąrašas

1. Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Technologija. 1997
2. Petty G. Įrodymais pagrįstas mokymas. Praktinis vadovas. Vilnius. 2008
3. Rajeckas V. Mokymo organizavimas. – Kaunas. 1999
4. Šernas V. Profesinės veiklos didaktika. Profesinio rengimo tyrimai. – Vilnius. 1998

About applying active learning methods in public organization Kelmės professional education centre.

Summary

In this paper are analyzed results of research made in public organization Kelmės professional education center. Aim of this paper was to clear up which teaching methods apply teachers in their lessons and determine if applied methods are effective. There were questioned 27 teachers and 167 learners. Teachers and learners, who took part in research, had to answer into open and close questions of questionnaire. Results showed that most of teachers apply active learning methods, and most learners like these methods.

Mokslinio darbo vadovas: prof. habil. dr. A. Ažubalis (Lietuvos žemės ūkio universitetas)

LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIO UNIVERSITETO DĖSTYTOJŲ DIDAKTINIŲ KOMPETENCIJŲ TYRIMAS

Laimis Viganauskas

Ieva Lipkevičienė

Alma Palubinskaitė

Rūta Aleksonytė

Vilima Zizaitė

Vilija Šukienė

Kristina Raibikytė

Jovita Japkevičiūtė

Lietuvos žemės ūkio universitetas

Įvadas

Didaktinė kompetencija – tai mokytojo žinios, gebėjimai, vertybės bei asmens savybės, sąlygojančios efektyvų ugdymą. Ši kompetencija yra vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių studentų mokymosi motyvaciją ir rezultatus. Dėstytojo didaktinė kompetencija nagrinėjama per pedagoginę ugdomąją jo veiklą pedagoginėje sistemoje. Dėstytojas gali veikti labai skirtingai, akcentuodamas vieną iš trijų edukacinių paradigmu: poveikio, sąveikos, mokymosi.

Šiuolaikinė didaktika, laikydama mokymosi paradigmą teoriniu pagrindu, akcentuoja mokymąsi kaip esminę ugdymo proceso ašį. Siekiama padėti studentui, jam pačiam aktyviai veikiant, įgyti esminį gamtos ir žmonių gyvenimo supratimą, besiremiantį mokslo žiniomis, bet ne formalių žinių išiminimą, gebėjimą veikti vadovaujantis esminėmis vertybėmis. Dėstytojas kaip tokio mokymosi įkvėpėjas ir patarėjas, savo dalyko specialistas, geba panaudoti ne tik formalus, bet ir neformalus mokymosi teikiamas galimybes. Tiek dėstytojas, tiek studentas geba pasinaudoti šiuolaikinėmis informacinių ir edukacinių technologijų teikiamomis galimybėmis.

Darbo pasaulyje reikšminga prielaida yra individo vertybinės nuostatos mokytis visą gyvenimą ir gebėjimas save išreikšti kognityvinio, emocinio ir socialinio intelekto prasme. Tokiomis vertybinėmis nuostatomis pirmiausia turėtų vadovautis dėstytojai, o per juos šias vertybes perimti jų ugdytiniai. Reikalavimai dėstytojų didaktinei kompetencijai keičiasi kintant požiūriui į mokymo ir mokymosi prigimtį, santykį bei galimybes, taip pat kintant nacionaliniams švietimo tikslams.

Tyrimo objektas – inovatoriškų dėstytojų didaktinės kompetencijos.

Tyrimo tikslas – ištirti LŽŪU inovatoriškų dėstytojų didaktinės kompetencijos raišką.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti aukštosios mokyklos dėstytojų didaktinės raiškos paradigmu kaitą.
2. Atlikti pagilintą interviu, kuris atskleistų pedagoginės kaitos tendenciją.
3. Išanalizuoti pagilinto interviu rezultatus ir jų pagrindu parengti kolektyvinį straipsnį.

Tyrimo metodai: Norint sužinoti Lietuvos žemės ūkio universiteto dėstytojų kompetencijas bei jų novatoriškas savybes, buvo naudojamas pagilinto interviu metodas.

Metodika: Pagilinto interviu metodu buvo apklausti aštuoni LŽŪU dėstytojai iš skirtingų fakultetų. Apklausiant buvo naudojama dėstytojo didaktinės kompetencijos vertinimo protokolu, kuriame atsispindėjo dėstytojo(s) amžius, lytis, išsilavinimas, pedagoginis stažas (metais), formalus pedagoginio išsilavinimo turėjimas (neturėjimas), mokslų kryptis bei dėstomas dalykas. Protokolą taip pat sudarė keturi blokai pagal tam tikrus aspektus:

- tradicinę ugdomojo poveikio ugdytiniui raidos tendenciją;
- pedagogo darbo stiliaus kaitos vertinimą;
- pedagogo veikloje dominuojančius mokymo ir mokymosi tikslus, metodus, mokymosi aplinką;
- studentų vaidmens vertinimą ir interaktyvumo skatinimą paskaitoje.

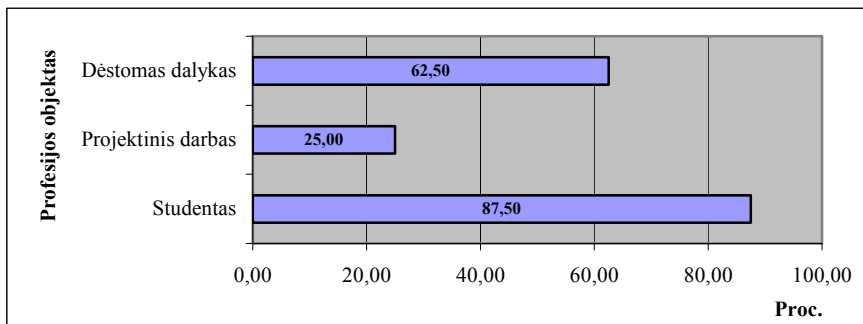
Kiekvienam aspektui buvo suformuluoti atskiri klausimai, padedantys įvertinti dėstytojų didaktines kompetencijas.

Tradicinė ugdomojo poveikio ugdytiniui raidos tendencija

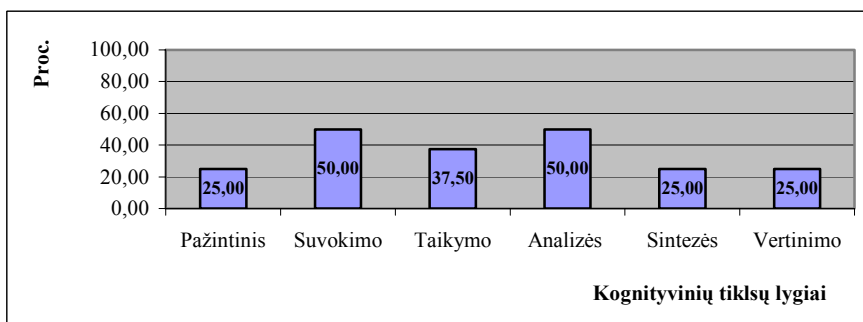
Dėstytojo darbo stilius arba dėstytojo požiūris į savo veiklą, vaidmens susikūrimas tiesiogiai siejasi su jo teoriniu požiūriu į mokymą ir mokymąsi. Kas yra ugdymo proceso centre – dėstytojas ar studentas – neretai leidžia prognozuoti, kokia edukacine paradigma vadovaujasi dėstytojas. Daugelio dėstytojų profesijos dalykas yra studentas bei pats dėstomas dalykas. Dėstytojas savo veiksmus tokioje situacijoje struktūruoja atsižvelgdamas į akademinės bendruomenės vertybes ir etosą.

Vertinant dėstytojų didaktines kompetencijas tradicinės ugdomojo poveikio ugdytiniui raidos tendencijos aspektu buvo siekta išsiaiškinti, kas yra dėstytojo, profesijos objektas. Gauti rezultatai atskleidė tai, kad didžiosios dalies dėstytojų (87,5 proc. visų apklaustųjų) profesijos objektas ir ugdymo turinys yra orientuotas į studentą (1 pav.). Dėstomą dalyką kaip objektą antroje vietoje nurodė penki dėstytojai (62,5 proc. visų apklaustųjų). Trečioje vietoje 25,0 proc. visų apklaustųjų savo profesijos objektą įvardino kaip projektinį darbą.

1 pav. LŽŪU dėstytojų profesijos objekto pasirinkimas pagal pirmumą

Dėstytojas, kaip mokymosi įkvėpėjas ir patarėjas (konsultantas), savo dalyko specialistas, sugeba panaudoti ne tik formalus, bet ir neformalus bei informalus mokymosi teikiamas galimybes. Mokymo procese turi būti užtikrinta mokymosi motyvacija: studentams reikia padėti suprasti jo reikšmę, o kaip paramą mokymuisi mokymą organizuoti taip, kad ugdymo procesas teiktų malonumą ir ugdytojui ir ugdytiniui. Besimokantieji ir pedagogai kartu tiria ryšius tarp naujai įgyjamos informacijos ir jau turimos patirties, sukurdami bendrą supratimą. O koks jau tokio bendro sukurto supratimo lygis priklauso nuo to, kokio išmokimo lygio (žinių, supratimo, taikymo, analizės, sintezės, vertinimo) siekia dėstytojai savo dėstomo dalyko metu. 2 paveiksle matyti, jog Lietuvos žemės ūkio universiteto dėstytojai savo dėstomo dalyko metu pirmumą teikia suvokimo (50,0 proc. visų apklaustųjų) ir analizės lygiams (50,0 proc. visų apklaustųjų), taikymo lygiui pirmumą teikia šiek tiek mažesnis dėstytojų procentas (37,5 proc.). Pažintinių, sintezės bei vertinimo lygių siekia apylygiai dėstytojų (po 25,0 proc. visų apklaustųjų).

2 pav. LŽŪU dėstytojų kognityvinių tikslų lygio siekis dėstomo dalyko metu

Siekiant išsiaiškinti dėstytojų požiūrį į pateiktą situaciją „*Kaip elgtumėtės jeigu studentas per jūsų paskaitą užmigtu?*“, buvo gauti teigiami ir diplomatiški dėstytojų atsakymai. Dėstytojai suvokia, jog studentai po paskaitų gali turėti ir kitų svarbių veiklų, todėl kartais galima atleisti ir suprasti jų nepasiruošimą paskaitai ar netgi fizinį išsekimą. Vadovaudamasis mokymosi paradigma, pedagogas remiasi mintimi, kad žmonės - sąmoningos būtybės, kurių sąmonė

nukreipta į aplinkinį pasaulį. Studentas pats atsakingas už mokymosi eigą ir rezultatus, tad jokie nepiktybiniai ir paskaitos netrukdančios veiksniai studento vertinimui įtakos neturėtų.

Į pateiktą klausimą apie tai, ar sėdėjimas paskutiniame suole turi įtakos galutiniam įvertinimui, apklaustieji vieningai teigė, jog šis studentų pasirinkimas jokios įtakos vertinimui nesudaro. Tik vienas dėstytojas iš aštuonių atsakė priešingai. Dėstytojo ir studentų santykiai grindžiami požiūriu, kad ir vieni, ir kiti yra pažinimo siekiančios būtybės, bendradarbiaujančios ir drauge siekiančios atrasti ką nors nauja.

Taigi, galima daryti išvadą, kad tradicinė ugdomojo poveikio ugdytiniui raidos tendencija kinta, tiksliau sakant, nuo poveikio paradigmos pereinama prie sąveikos su studentu paradigmos, o kai kuriais atvejais pasireiškia ir mokymosi paradigma. Keičiasi ugdytojų požiūris į ugdytinius, siekiama didesnio pažintinių tikslų lygio, atsiranda bendradarbiavimas.

Pedagogo darbo stiliaus kaitos vertinimas

Kitas aspektas, kuris buvo paliestas atliekant apklausą buvo pedagogo darbo stiliaus kaitos vertinimas. Pagilintas interviu parodė, jog dėstytojų darbo stilius kito. Poveikio paradigma, grindžiama dedukcine mokymo forma, kai pedagogas, mokymo subjektas, dėsto medžiagą, o mokiniai, mokymo objektai, kantriai klauso, atitinka tam tikrą priespaudos formą. Šioje tradicinėje paradigmoje dėstytojas laiko savo uždaviniu „sukimšti“ studentams į galvas mokomąją medžiagą. Kitaip sakant, mokymo turinys čia nesusijęs su visuma, iš kurios yra kilęs ir kuri turėtų suteikti jam prasmę. Žodžiai tušti, nebeteikę konkretaus turinio, sakomi jie tėra sunkiai suvokiama žodžių srovė. Mokymas čia virsta lyg kokių žinių „sandėliavimu“. Poveikio paradigma vertina žmogų kaip sugebančią prisitaikyti, nuolankią būtybę, nevertina arba visiškai sumenkina studentų kūrybiškumą. Šiandien dominuoja sąveikos paradigma, kurioje pedagogas yra mokymo proceso vadybininkas, organizatorius, kuris tariasi su studentu priimdamas sprendimus. Rezultatai parodė, kad dėstytojai teigiamai vertina studentus, kurie konsultuojasi, aktyviai dalyvauja diskusijose. Tačiau pedagogai apgailestauja, kad mažas procentas studentų ateina konsultuotis. Aktyvesni studentai būna prieš egzaminų sesiją. Dėstytojai tvirtina, kad galutiniam įvertinimui tai įtakos neturi.

Dauguma apklaustųjų į klausimą „*kuriam dėstytojų stiliui save priskirate*“ atsakė: „sąveikos su studentu,“. Tai parodo, kad dėstytojai tikrai nesivadovauja tradicine (poveikio) paradigma, arba bent jau taip mano. Patys dėstytojai (septyni iš aštuonių) pripažįsta tai, jog jų dėstytojų stilius keitėsi. Anketos rezultatai parodė, kad darbo stiliaus kaitai didžiausią įtaką turėjo dėstytojų pedagoginio darbo stažas (patirtis) bei inovacinės techninės galimybės. Pasitelkiant inovacines technines galimybes daugiau laiko lieka bendravimui su studentu, todėl atsirado tampresnis ryšys tarp dėstytojo ir studento. Dėstytojai atsižvelgia į studentų norus, pageidavimus, žinoma, jei pageidavimai yra motyvuoti ir realūs. Daugumai apklaustųjų, studentų pasiūlymai yra orientyras, kaip planuoti dėstytojų eigą, studentų įvertinimą. Dauguma dėstytojų semestro pabaigoje pateikia anonimines anketas, kuriose studentai įvertina dėstytoją, išsako savo pageidavimus, norus. Taip pat pedagogai tvirtina, jog dėstytojų stilius priklauso nuo studentų motyvacijos. Jei grupėje vyrauja motyvuoti studentai su jais daug lengviau dirbti galima vadovautis ir mokymosi paradigma. Dėstytojai apgailestauja jog tokių studentų nedaug, tačiau tikisi, kad motyvacija tarp studentų didės.

Taigi, galime daryti išvadą, kad dėstytojų darbo stilius kito, kaip parodė tyrimo duomenys šiuo metu vyrauja sąveikos paradigma. Suprantama yra tai, kad lengviau dirbti su motyvuotais studentais, tik kyla klausimas kiek motyvacija priklauso nuo pačių studentų ir kiek nuo dėstytojų bei jų didaktinių kompetencijų.

Pedagogo veikloje dominuojantys mokymo ir mokymosi tikslai, metodai, mokymosi aplinka

Dėstytojų didaktines kompetencijas atspindi jų veikloje dominuojantys mokymo ir mokymosi tikslai, metodai bei mokymosi aplinka. Mokymo tikslų kėlimas priklauso nuo to, kokia ugdymo paradigma vadovaujasi dėstytojas. Nuo pasirinktos paradigmos priklauso dėstytojų stilius, ir metodų naudojimas. Pasirenkant mokymo metodus, aplinką ir priemones, dėstytojams turėtų būti svarbiausia, kokių kognityvinių tikslų jie patys siekia. Apklaustos rezultatai rodo, jog dėstytojai dažniausiai siekia taikymo, analizės bei suvokimo kognityvinių tikslų. Beveik visi apklaustieji dėstytojai vadovaujasi sąveikos paradigma. Ir tik vienas respondentas pasisakė, jog save priskiria mokymosi paradigmos stiliui.

Tyrime taip pat buvo siekiama išsiaiškinti, kokius afektinius tikslus sau kelia dėstytojai. Keliant šiuos tikslus, siekiama skirtingo informacijos suvokimo ir įsisavinimo lygio. Afektiniai tikslai skirstomi taip: priėmimas, reagavimas, vertinimas, organizavimas, apibūdinimas pagal vertybę. Dauguma apklaustųjų dėstytojų kelia skirtingus informacijos įsisavinimo tikslus. Daugiausia dėstytojų kelia sau vertinimo (75,0 proc. iš visų apklaustųjų) ir organizavimo (62,5

proc. iš visų apklaustųjų) tikslus. Vertinimo tikslas pasiekiamas tuomet, kai iš studento elgesio matyti, jog studentas pakankamai suvokia jam pateikiamą informaciją bei ugdomąjį poveikį ir siekia tam tikros patirties. Organizavimo tikslas pasiekiamas, kai studentas integruoja naująją vertybę į savo bendrąją vertybių sistemą ir gali suteikti deramą vietą pagal nustatytus prioritetus.

Mokymo metodų yra labai įvairių, kurių naudojimas skirtingai padeda perteikti ir įsisavinti dėstomą medžiagą. Dažniausiai yra naudojami šie metodai: rašymas, aiškinimas, klausinėjimas, demonstravimas, diskutavimas, grupiniai darbai, žaidimai, darbas su informaciniais šaltiniais. Skirtingų metodų derinimas bei taikymas atskleidžia, kuria mokymo paradigma vadovaujasi dėstytojas. Deja, tik labai maža dalis dėstytojų savo dėstyje įvairių metodų derinius, kurie skirtingai padeda perteikti ir suvokti informaciją. Dažniausiai naudojama tik aiškinimas, klausinėjimas ir rašymas. Tokie mokymo metodai priskiriami pasyviai mokymui (si) ir nors tokiu būdu mokymosi dalyviai įgyja žinių, tačiau patys dalyvauja procese tik kaip informacijos gavėjai. Tik aktyviai įtraukiant mokymosi dalyvius į diskusijas, svarstymus, pasidalijimu patirtimi dėstytojai galėtų įtvirtinti dalyvių gautas žinias, suformuoti gebėjimus.

Tyrime taip pat buvo siekiama išsiaiškinti, ar skiriasi dėstytojų mokymo tikslai dėstant studentams, turintiems ir neturintiems gyvenimiškos patirties. Beveik visi (87,5 proc. visų apklaustųjų) apklausti dėstytojai atsakė, kad skiriasi. Dėstyti vyresnio amžiaus studentams yra kur kas paprasčiau, juos galima lengviau sudominti savo dėstomu dalyku, įrodyti jo naudingumą, praktinį pritaikomumą, daugiau diskutuojama. Lengviau perteikiama medžiaga, kuri susijusi su gyvenimiška patirtimi. Studentai yra labiau motyvuoti.

Dėstytojai, siekiančiam įgyvendinti šiuolaikinius ugdymo tikslus, svarbu sukurti palankias edukacines ir mokymosi aplinkas, kurios nėra akcentuojamos tradicinėje mokymo paradigmoje. Tai daroma atsižvelgiant į mokinių poreikius ir galimybes, paties mokytojo gebėjimus bei savybes.

Apklaustos metu buvo klausama, ar dėstytojai skatina netradicinį studentų susėdimą paskaitų metu. Deja, tik labai maža dalis (25,0 proc. visų apklaustųjų) dėstytojų atsakė, kad skatina studentų susėdimą netradiciniu būdu. O toks rezultatas šiek tiek atitolina nuo vadovavimosi sąveikos paradigma. Buvo bandoma išsiaiškinti, kokius mokymo metodus dėstytojai paminėtų „kaip“ inovacinius. Didžioji dalis dėstytojų atsakė, jog naujovių į dėstyje metodiką atnešė multimedijos, mokomųjų filmų bei kitokių naujų metodų naudojimas. Kai kurie dėstytojai teigė, jog inovacijos yra nesvarbu. Pagrindinis tikslas - sudominti klausytoją, kad jis siektų pažinti, suvokti, analizuoti.

Taigi, reziumuojant rezultatus pagal šį aspektą pastebima išryškėjant ir tradicinės paradigmos elementų, trūksta įvairesnių metodų paskaitoje naudojimo, tokių kaip žaidimai, grupiniai darbai, darbo su informaciniais šaltiniais. Laisvesnės atmosferos kaip antai netradicinis susėdimas paskaitų metu irgi labiau priartintų prie sąveikos paradigmos. Galbūt nevisai teisinga būtų manyti, jog inovacijos, inovaciniai mokymo metodai bei priemonės yra nesvarbu, kadangi tai galėtų padėti priartėti ne tik prie sąveikos, tačiau ir mokymosi paradigmos.

Studentų vaidmens vertinimas ir interaktyvumo skatinimas paskaitoje

Studentų vaidmens vertinimo ir interaktyvumo skatinimo paskaitoje aspektais atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog LŽŪU dėstytojai į studentus žiūri kaip į aktyvų proceso kūrėją ir dalyvį, jį vertina kaip kompetentingą, motyvuotą, organizuotą, siekiančią tobulėti, viskuo besidominčią, pasižyminčią loginiu mąstymu bei netradiciniu požiūriu, asmenybę. Apie dėstytojo atliekamą vaidmenį pedagoginėje sąveikoje jie pabrėžia, jog dėstytojas privalo studentui būti ne tik kaip informacijos perteikėjas, patarėjas, konsultantas bei pagalbininkas, tačiau ir kaip studento vyresnysis draugas. Tokie studento ir dėstytojo santykiai yra labai svarbūs ir reikšmingi skatinant studentų interaktyvumą paskaitoje.

Apklaustieji dėstytojai siekia, kad studentai aktyviai dalyvautų paskaitų veikloje ir parodytų savo žinių suvokimo lygį. Jie nori, jog studentai įsisavintų kuo daugiau informacijos ir ne mechaniškai išmoktų pateiktas žinias, tačiau jas suvoktų, mokėtų analizuoti, vertinti bei pritaikyti praktinėje veikloje. Respondentai teigė, jog studentus jie vertina gana teigiamai, o skatindami studentų interaktyvumą, atsiskaitymų metu duoda praktines užduotis, kurios skatina studentus analizuoti, logiškai mąstyti, vertinti bei savarankiškai priimti sprendimus. Svarbiausias studento kompetencijos aspektas, kurį pabrėžė visi respondentai, yra tas, jog studentas turi sugebėti adekvačiai priimti sprendimus ir būti atsakingu už savo veiksmus ir išmokimą bei suprasti, jog jo išmokimo lygis priklauso nuo jo paties dedamų pastangų, o ne vien tik nuo dėstytojo sugebėjimo perteikti informaciją. Studentas pats turi būti žingeidis ir jausti pagarbą sau, jį supančiai aplinkai bei žmonėms. Čia ypač svarbūs yra studento jausmai ir emocijos, kurie nulemia jo savijautą. Respondentų nuomone, būtent toks mokymasis užtikrina pačių studentų iniciatyvą ir įsitraukimą į

mokymosi procesą, kurio metu didesnė atsakomybė tenka pačiam studentui, mažiau dėmesio skiriama žinioms perduoti, tačiau taip užtikrinama pačių studentų veikla, įgyjama patirtis bei įgūdžių ugdymas.

Taigi, dėstytojų didaktines kompetencijas vertinant pagal jų požiūrį į studento vaidmenį ir interaktyvumo skatinimą paskaitoje aspektą labiau dominuoja sąveikos nei tradicinė poveikio paradigma.

Išvados

Apibendrinant atlikto tyrimo rezultatus, galime daryti išvadą, jog Lietuvos žemės ūkio universiteto dėstytojai yra orientuoti į studentus ir jų pažinimą. Jie ypač teigiamai vertina studentus, kurie visada aktyviai ir noriai dalyvauja veikloje, nuolat konsultuojasi ir viskuo domisi. Jie suinteresuoti studentams perteikti kuo daugiau svarbios ir naudingos informacijos palaikant glaudžius tarpusavio ryšius. Tyrimo rezultatai parodė, jog šiandien dingsta tradicinė poveikio paradigma, tačiau gana stipriai išryškėja sąveikos su studentu paradigmos bruožai. Beveik visi apklaustieji dėstytojai vadovaujasi šia paradigma. Tai parodo ir dėstytojų nuomonė vertinant studento vaidmenį bei jų interaktyvumą. Būtent sąveikos paradigma ir išryškina žmogaus savarankiškumą bei sugebėjimą prisitaikyti prie aplinkos. Vertinant dėstytojų darbo stiliaus kaitą, taip pat atsiskleidžia sąveikos paradigmos tendencija. Didžiausią įtaką darbo stiliaus kaitai turėjo dėstytojų pedagoginio darbo patirtis ir naujos inovacinės galimybės, kurios sudarė puikias sąlygas artimesniam dėstytojų ir studentų bendravimui bei studentų interaktyvumo skatinimui. Pagrindinis dėstytojų tikslas – išmokyti studentus logiškai mąstyti, analizuoti, vertinti bei savarankiškai priimti bet kokius sprendimus. Dauguma dėstytojų siekia taikymo, analizės bei suvokimo pažintinių tikslų lygio, kurie yra pasiekiami būtent per praktinę veiklą. Tačiau čia iškyla prieštaravimas, ar tikrai dėstytojai taiko tinkamus metodus, norėdami pasiekti šiuos tikslus? Juolab, kad apklausos rezultatai rodo, jog dauguma dėstytojų taiko rašymo, aiškinimo, klausinėjimo, demonstravimo ir kitus panašius mokymo metodus. Šie metodai priskiriami pasyviam mokymuisi, kuris gridžiamas būtent tradicine poveikio, o ne sąveikos paradigma. Iškyla abejonės, ar tikrai visi dėstytojai turi pakankamai didaktinės kompetencijos, kuri ne tik turi skatinti studentų interaktyvumą, bet ir lemti jų mokymosi motyvaciją, ugdymą bei rezultatus. Tai lyg ir patvirtintų dėstytojų nuogastavimus, kodėl tik labai maža dalis studentų ateina nuolat konsultotis ir įgyti naujų žinių. Todėl paprieštarausime ir dėstytojų nuomonei, jog jų dėstymo stilius priklauso nuo studentų motyvacijos. Toks dėstytojų požiūris gali būti susiformavęs dėl to, jog kai kuriems dėstytojams trūksta pedagoginio pasirengimo arba kitaip tariant didaktinės kompetencijos. Ne visai aukšti pažintiniai tikslai dėstant, gali būti keliami dėl tos pačios priežasties. Galutinė išvada būtų ta, kad nors ir dingsta tradicinė poveikio paradigma, tačiau dar pasireiškia jos apraiškų.

Literatūros sąrašas:

1. ČIUŽAS R., JUCEVIČIENĖ P. *Lietuvos mokytojų didaktinė kompetencija*. ISSN 1822 – 4156. Vilnius, 2006, spalio Nr. 5 (8).
2. *Inovatyvių šiuolaikinių studijų technologijų kriterijai ir aprašas*. Mokymo metodinė medžiaga. 2007. Vilnius: VPU.
3. *Šiuolaikinių aukštojo mokslo kokybės išorinio ir vidinio užtikrinimo nuostatų analizė ir rekomendacijos teisinei bazei tobulinti*. 2007. Vilnius.